శ్రీ గణేశాయనమః.

శ్రీ భరతఖండమహామండలంబున వెలయు భాషలకెల్లఁ దల్లియగు గీర్వాణభాషయందలి శ్రుతిస్మృతిప్రభృతివైదికగ్రంథంబులయుఁ గావ్యనాటకాదిలౌకికగ్రంథంబులయుఁ బ్రాకృతాదిభాషాంతరప్రబంధముల పరిజ్ఞానము సంస్కృతవ్యాకరణజ్ఞానము లేక దుర్ఘటము - మఱియు నేకశ్శబ్దస్సమ్యగ్జ్ఞాతః సుప్రయుక్తః స్వర్గేలోకే కామధుగ్భవతి యని యాముష్మికపురుషార్థసాధనంబగు సాధుశబ్దప్రయోగంబున కత్యంతోపకారకంబు వ్యాకరణశాస్త్రంబు - ఇంద్రాదికర్తృకంబులగు నవి పెక్కులుండినను వానిలో సర్వసంగ్రాహకంబును నాతివిస్తృతంబును నగు శ్రీపాణినిమహామునిప్రణీతంబయిన యష్టాధ్యాయియె యుపజీవ్యంబు - దానికిం బెక్కులు కాశికావృత్త్యాదివ్యాఖ్యలుండినను అవి యతివిస్తృతంబులయి యుండుటం జేసి శ్రీభట్టోజిదీక్షితకృతంబును అధ్యాయపాదసూత్రసంఖ్యాసహితంబును సూత్రవార్తిక

గణపాఠాదిసూత్రాంకయుక్తంబును నగు

సిద్ధాంతకౌముదియు

వైయాకరణసర్వస్వంబగు గ్రంథములోని గణపాఠముతోడను కౌముదియం దుదాహరింపఁబడిన యప్రసిద్ధవ్యాఖ్యాతవార్తికములతోడను జేర్పంబడిన

యష్టాధ్యాయియు

బాలురకత్యంతసులభముగఁ దదంతర్జ్ఞానము గలుగుటకై భీమసేనాఖ్యకృత

ధాతుపాఠంబును

[illegible] ॥ పరవస్తు రంగాచార్యశాస్త్రులవారిచేత॥

లేఖకప్రమాదజనితదోషంబులఁ దొలఁగించి

చెన్నపురీమండనమగు సూర్యాలోకముద్రాక్షరశాలయందుఁ

దచ్ఛాలాధికారియగు॥ ఒగ్గులూరు * వేణుగోపాలనాయఁడుగారిచేత॥

ముద్రాక్షరాంకితముగాఁ బ్రచురింపఁబడి, కలి ॥ [illegible] వ సంవత్సరమునకు

సరియయిన [illegible]నామసంవత్సరము - ఆశ్వయుజశుద్ధవిదియయందు

ప్రకటింపఁబడియె.

సిద్ధాన్తకౌముదీస్థవిషయానుక్రమణికా.

పూర్వార్ధే.

ఉత్తరార్ధే.

శ్రీ గురుభ్యో నమః.

మహీసురాగ్రహారాగ్ర్యే మహీమండలమండనే।
మహామునిశ్రీవాధూలమహావంశో విరాజతే॥

తత్ర హి

శ్రీమద్వాధూలమహాన్వయవరకులసుధాసింధురాకాశశాంకో యో౽భవ
త్తంత్రస్వతంత్రశ్శివపదవిలసచ్చంద్రమసూరీంద్ర ఆసీత్। యద్వ్యా
ఖ్యాతైః కిలాంభశ్ఛవిమకుటవచోబ్ధిస్స్వజానాం మజత్వం మూకత్వం
దుర్మతానాం ప్రమితికరణతాం వేదతంత్రాదివాచామ్॥ * ॥ సూరిర్య
శ్శైవశాఖ్యాశ్రుతిపథనిరతో దక్షిణస్తస్య సూనుస్సద్ధ్యాయియస్మిన్ శాంకరీం
గం సమయమనయతాజస్రమంతర్గృహిణ్యా। యో వేద్యాముత్తరస్యా
మలభత తనయాన్పంచ వశ్యాన్ యథాగ్నీన్ కర్మప్రహ్వేశ్మవిద్యా
పరిచయనిరతాన్వై విముక్తాంబుజేభ్యః ॥*

తత్రార్తీయీకపుత్రో విలసతి సుగుణశ్శబ్దతంత్రప్రవీణః
శ్రీరామస్వామినామా శివపదకమలధ్యాననిష్ఠః కలావాన్।
తత్పుత్రో ధీతవిద్యః శివపదలసచ్చంద్రమసూరిర్మనీషాం
సర్వేషాం స్తైబుధానాం నిరవధికముదే శోధనే సత్కృతీనామ్॥

శోధితా సూరిణా తేన శబ్దసిద్ధాంతకౌముదీ।
ముద్రాక్షరాంకితా వేంకుగోపాలాఖ్యేన ధీమతా॥
జగతాముపకారాయ జీయాదాచంద్రతారకమ్।
భట్టోజిదీక్షితానాం చ యశో భువి వివర్ధతామ్॥

శ్రీ గణేశాయనమః.

మునిత్రయధ్యానశ్లోకాః,

యేనాక్షరసమామ్నాయమధిగమ్య మహేశ్వరాత్।
కృత్స్నం వ్యాకరణం ప్రోక్తం తస్మై పాణినయే నమః॥
యేన ధౌతా గిరః పుంసాం విమలైశ్శబ్దవారిభిః।
తమశ్చాజ్ఞానజం భిన్నం తస్మై పాణినయే నమః॥
వాక్యకారం వరరుచిం భాష్యకారం పతఞ్జలిమ్।
పాణినిం సూత్రకారం చ ప్రణతోఽస్మి మునిత్రయమ్॥

ప్రారంభః.

మునిత్రయం నమస్కృత్య తదుక్తీః పరిభావ్య చ।
వైయాకరణసిద్ధాన్తకౌముదీయం విరచ్యతే।

అఇఉణ్॥ ఋఌక్॥ ఏఓఙ్॥ ఐఔచ్॥ హయవరట్॥ లణ్॥ ఞమఙణనమ్॥ ఝభఞ్॥ ఘఢధష్॥ జబగడదశ్॥ ఖఫఛఠథచటతవ్॥ కపయ్॥ శషసర్॥ హల్॥ ఇతి మాహేశ్వరాణి సూత్రాణ్యణాదిసంజ్ఞార్థాని- ఏషామన్త్యా ఇతః-లణ్సూత్రేఽకారశ్చ- హకారాదిష్వకార ఉచ్చారణార్థః హలన్త్యమ్॥౧॥౩॥౩॥ హలితి సూత్రేఽన్త్యమిత్స్యాత్ ఆదిరన్త్యేన సహేతా॥౧॥౧॥౭౧॥ అన్త్యేనేతా సహిత ఆదిర్మధ్యగానాం స్వస్య చ సంజ్ఞా స్యాత్-ఇతి హల్సంజ్ఞాయామ్॥ హలన్త్యమ్॥ ఉపదేశేఽన్త్యం హలిత్స్యాత్-ఉపదేశ ఆద్యోచ్చారణమ్- తతోఽణ్ అజిత్యాదిసంజ్ఞాసిద్ధౌ ఉపదేశేఽజనునాసిక ఇత్॥౧॥౩॥౨॥ ఉపదేశేఽనునాసికోఽజిత్సంజ్ఞస్స్యాత్ -ప్రతిజ్ఞానునాసిక్యాః పాణినీయాః లణ్సూత్రస్థావర్ణేన సహోచ్చార్యమాణో రేఫో రలయోస్సంజ్ఞా- ప్రత్యాహారేష్వితాన్న గ్రహణమనునాసిక ఇత్యాదినిర్దేశాత్ - న హ్యత్ర కకారే పరేఽచ్కార్యన్దృశ్యతే-ఆదిరన్త్యేనేత్యేతత్సూత్రేణ కృతాస్సంజ్ఞాః ప్రత్యాహారశబ్దేన వ్యవహ్రియన్తే ఊకాలోఽజ్ఝ్రస్వదీర్ఘప్లుతః॥౧॥౨॥౨౭॥ ఉశ్చ ఊశ్చ ఊ౩శ్చ వః వాఙ్కాల ఇవ కాలో యస్య సోఽచ్ క్రమాద్ధ్రస్వదీర్ఘప్లుతసంజ్ఞస్స్యాత్ - స ప్రత్యేకముదాత్తాదిభేదేన త్రిధా ఉచ్చైరుదాత్తః॥౧॥౨॥౨౯॥ తాల్వాదిషు సభాగేషు స్థానేషూర్ధ్వభాగే

నిష్పన్నో౽జుదాత్తసంజ్ఞస్స్యాత్ (ఆయే) ✻ నీచైరనుదాత్తః॥౧॥ ౨॥ ౩౦॥ స్పష్టమ్-(అ
ర్వాచ్) ✻ సమాహారస్స్వరితః॥౧॥౨॥ ౩౧॥ ఉదాత్తత్వానుదాత్తత్వే వర్ణధర్మౌ సమా
హ్రియేతే యస్మిన్సో౽చ్ స్వరితసంజ్ఞస్స్యాత్ ✻ తస్యాదిత ఉదాత్తమర్ధహ్రస్వమ్॥
౧॥ ౨॥ ౩౨॥ హ్రస్వగ్రహణమతన్త్రమ్-స్వరితస్యాదితో౽ర్ధముదాత్తం బోధ్యమ్-ఉ
త్తరార్ధం తుపరిశేషాదనుదాత్తమ్-తస్య చోదాత్తస్వరితపరత్వే శ్రవణం స్పష్టమ్-అన్య
త్ర తూదాత్తశ్రుతిః ప్రాతిశాఖ్యే ప్రసిద్ధా (క్వవో౽శ్వాః-రథానాం న యే౽రాః-శతచ
క్రం యో౽హ్యః) ఇత్యాదిష్వనుదాత్తః-అగ్నిమీళే పురోహితమిత్యాదావుదాత్తశ్రుతిః-
స నవవిధో౽పి ప్రత్యేకమనునాసికత్వాననునాసికత్వాభ్యాం ద్విధా ✻ ముఖనాసికావచ
నో౽నునాసికః॥ ౧ ॥౧ ॥ ౮॥ ముఖసహితనాసికయోచ్చార్యమాణో వర్ణో౽నునాసిక
సంజ్ఞస్స్యాత్ - తదిత్థం-అఇఉఋఌఏషాం వర్ణానాం ప్రత్యేకమష్టాదశ భేదాః- ఌవర్ణ
స్య ద్వాదశ- తస్య దీర్ఘాభావాత్ -ఏచామపి ద్వాదశ- తేషాం హ్రస్వాభావాత్ ✻ తు
ల్యాస్యప్రయత్నం సవర్ణమ్॥ ౧॥౧॥౯॥ తాల్వాదిస్థానమాభ్యన్తరప్రయత్నశ్చేత్యేత
ద్ద్వయం యస్య యేన తుల్యం తన్మిథస్సవర్ణసంజ్ఞం స్యాత్ ॥ అకుహవిసర్జనీయానాం కణ్ఠః॥ ఇ
చుయశానాం తాలు॥ ఋటురషాణాం మూర్ధా॥ ఌతులసానాం దన్తాః॥ ఉపూపధ్మానీయానా
మోష్ఠౌ॥ ఞమఙణనానాం నాసికా చ॥ ఏదైతోః కణ్ఠతాలు॥ ఓదౌతోః కణ్ఠోష్ఠమ్॥ వకార
స్య దన్తోష్ఠమ్॥ జిహ్వామూలీయస్య జిహ్వామూలమ్॥ నాసికానుస్వారస్య॥ ఇతి స్థానాని॥ ప్ర
యత్నో ద్విధా-అభ్యన్తరో బాహ్యశ్చ-ఆద్యశ్చతుర్ధా-స్పృష్టేషత్స్పృష్టవివృతసంవృ
తభేదాత్ -తత్ర స్పృష్టం ప్రయతనం స్పర్శానామ్-ఈషత్స్పృష్టమన్తస్థానామ్-వివృ
తమూష్మణాం స్వరాణాం చ- హ్రస్వస్యావర్ణస్య ప్రయోగే సంవృతమ్ - ప్రక్రియా
దశాయాం తు వివృతమేవ-ఏతచ్చ సూత్రకారేణ జ్ఞాపితమ్॥ తథాహి ✻ ॥ అ అ॥ ౮॥ ౪॥ ౬౮॥
వివృతమనూద్య సంవృతో౽నేన విధీయతే- అస్య చాష్టాధ్యాయీం సంపూర్ణాం ప్రత్య
సిద్ధత్వాత్ -శాస్త్రదృష్ట్యా వివృతత్వమస్త్యేవ॥ తథా చ సూత్రమ్ ✻ పూర్వత్రాసిద్ధ
మ్॥ ౮॥ ౨॥ ౧॥ అధికారో౽యమ్- తేన సపాదసప్తాధ్యాయీం ప్రతి త్రిపాద్యసిద్ధా- త్రి
పాద్యామపి పూర్వం ప్రతి పరం శాస్త్రమసిద్ధం స్యాత్ ॥ బాహ్యప్రయత్నస్త్వేకాదశ
ధా॥ వివారస్సంవారశ్శ్వాసో నాదో ఘోషో౽ఘోషో౽ల్పప్రాణో మహాప్రాణ ఉ
దాత్తో౽నుదాత్తస్స్వరితశ్చేతి॥ ఖయాం యమాః ఖయః ≍క ≍పౌ విసర్గశ్శర ఏవ చ ॥ ఏతే
శ్వాసానుప్రదానా అఘోషాశ్చ వివృణ్వతే। కణ్ఠమన్యే తు ఘోషాస్స్యుస్సంవృతా నా
దభాగినః । అయుగ్మా వర్గయమగా యణశ్చాల్పాసవస్స్మృతాః॥ వర్గేష్వాద్యానాం చ
తుర్ణాం పఞ్చమే పరే మధ్యే యమో నామ పూర్వసదృశో వర్ణః ప్రాతిశాఖ్యే ప్రసిద్ధః

(పలిక్నీ-చఖ్నతుః-అగ్నిః-ఘ్నన్తీత్యత్ర) క్రమేణకఖగఘేభ్యఃపరేతత్సదృశాఏవ
యమాః-తత్రవర్గాణాంప్రథమద్వితీయాఃకఖయోఃతథాతేషామేవయమాః - జిహ్వా
మూలీయోపధ్మానీయౌవిసర్గశ్శషసాశ్చేత్యేతేషాంవివారశ్శ్వాసోఽఘోషశ్చ- అ
న్యేషాన్తుసంవారోనాదోఘోషశ్చ -వర్గాణాంప్రథమతృతీయపఞ్చమాఃప్రథమ
తృతీయయమాయరలవాశ్చాల్పప్రాణాః-అన్యేమహాప్రాణాఇత్యర్థః॥బాహ్యప్ర
యత్నాశ్చ యద్యపిసవర్ణ సంజ్ఞాయామనుపయుక్తాః తథాప్యాన్తరతమ్యపరీక్షా
యాముపయోక్ష్యన్తఇతిబోధ్యమ్॥కాదయోమావసానాస్స్పర్శాః॥ యరలవాఅన్త
స్థాః॥ శషసహాఊష్మాణః॥అచస్స్వరాః॥ఁకఁఖఇతికఖాభ్యాంప్రాగర్ధవిసర్గసదృశోజి
హ్వామూలీయోపధ్మానీయౌ - అంఅఃఇత్యచఃపరావనుస్వారవిసర్గౌ-ఇతిస్థానప్ర
యత్నవివేకః ॥ ఋలృవర్ణయోర్మిథస్సావర్ణ్యంవాచ్యమ్ ॥ అకారహకారయోరి
కారశకారయోఃఋకారషకారయోఃలృకారసకారయోశ్చసావర్ణ్యేప్రాప్తే ॥
నాజ్ఝలౌ॥౧॥౧॥౧౦॥ ఆకారసహితోఽచ్ ఆచ్ సచహల్చేత్యేతౌ మిథస్సవర్ణౌనస్తః॥
తేనదధీత్యస్యహరతిశీతలంషష్ఠంసాన్ద్రమిత్యేతేషుయణాదికన్న- అన్యథాదీర్ఘాదీనా
మివహకారాదీనామపిగ్రహణకశాస్త్రబలాదచ్త్వంస్యాత్।తథాహి॥ అణుదిత్స
వర్ణస్యచాప్రత్యయః॥౧॥౧॥౬౯॥ ప్రతీయతేవిధీయతఇతిప్రత్యయః-అవిధీయమా
నోఽణుదిచ్చసవర్ణస్యసంజ్ఞాస్యాత్ - అత్రాణ్పరేణణకారేణ-తదేవమ్ -అఇ
త్యష్టాదశానాంసంజ్ఞా-తథేకారోకారౌ-ఋకారస్త్రింశతః - ఏవంలృకారోపి-ఏచో
ద్వాదశానామ్-ఏదైతోరోదౌతోశ్చనమిథస్సావర్ణ్యమ్- ఐఔజితిసూత్రారమ్భసామ
ర్థ్యాత్ -తేనైచశ్చతుర్వింశతేస్సంజ్ఞాస్స్యురితినాపాదనీయమ్ ॥ నాజ్ఝలావితినిషేధో
యద్యప్యాక్షరసమామ్నాయికానామేవ తథాపిహకారస్యాకారోనసవర్ణఃతత్రా
కారస్యప్రశ్లిష్టత్వాత్ -తేనవిశ్వపాభిరిత్యత్ర హోఢఇతిఢత్వన్నభవతి॥అనునాసికా
ననునాసికభేదేనయవలాద్విధా- తేనాననునాసికాస్తేద్వయోర్ద్వయోస్సంజ్ఞా॥ తప
రస్తత్కాలస్య॥౧॥౧॥౭౦॥ తః పరోయస్మాత్సచతాత్పరశ్చోచ్చార్యమాణసమకాల
స్యైవసంజ్ఞాస్యాత్ -తేనఅత్ ఇత్ ఉత్ ఇత్యాదయష్షణ్ణాంషణ్ణాంసంజ్ఞా-ఋదితిద్వా
దశానామ్॥వృద్ధిరాదైచ్॥౧॥౧॥౧॥ఆదైచ్చవృద్ధిసంజ్ఞస్స్యాత్ ॥అదేఙ్గుణః॥౧॥౧॥
౨॥అత్ ఏఙ్చగుణసంజ్ఞస్స్యాత్ ॥ భూవాదయోధాతవః॥౧॥౩॥౧॥ క్రియావాచి
నో భ్వాదయోధాతుసంజ్ఞాస్స్యుః॥ ప్రాగ్రీశ్వరాన్నిపాతాః॥ ౧॥౪॥౫౬॥ఇత్యధికృ
త్య॥చాదయోఽసత్త్వే॥౧,౪॥౫౭॥అద్రవ్యార్థాశ్చాదయోనిపాతసంజ్ఞాస్స్యుః॥
ప్రాదయః॥ ౧॥౪॥౫౮॥అద్రవ్యార్థాఃప్రాదయస్తథా॥ఉపసర్గాఃక్రియాయోగే

సే॥౧॥౪॥౫౯॥ ❊ గతిశ్చ॥౧॥౪॥౬౦॥ ప్రాదయః క్రియాయోగే ఉపసర్గసంజ్ఞాః గతిసంజ్ఞాశ్చస్యుః॥ ప్ర-పరా-అప-సమ్- అను-అవ-నిస్-నిర్-దుస్ దుర్-వి-ఆఙ్-ని-అధి-అపి-అతి-సు-ఉత్-అభి-ప్రతి-పరి-ఉప-ఏతే ప్రాదయః ❊ నవేతివిభాషా॥ ౧॥౧॥౪౪॥ నిషేధవికల్పయోర్విభాషాసంజ్ఞాస్యాత్ ❊ స్వంరూపంశబ్దస్యాశబ్దసంజ్ఞా॥ ౧॥౧॥ ౬౮॥ శబ్దస్యస్వంరూపంసంజ్ఞి-శబ్దశాస్త్రే యాసంజ్ఞాతాంవినా ❊ యేనవిధిస్తదన్తస్య॥ ౧॥౧॥౭౨॥ విశేషణంతదన్తస్యసంజ్ఞాస్యాత్ స్వస్యచరూపస్య ❊ సమాసప్రత్యయవిధౌ ప్రతిషేధః ❊ ఉగిద్వర్ణగ్రహణవర్జమ్ ❊ విరామోఽవసానమ్॥ ౧॥౪॥౧౧౦॥ వర్ణానామభావోఽవసానసంజ్ఞస్స్యాత్ ❊ పరస్సన్నికర్షస్సంహితా॥౧॥౧॥౧౦౯॥ వర్ణానామతిశయితస్సన్నిధిస్సంహితాసంజ్ఞస్స్యాత్ ❊ సుప్తిఙన్తంపదమ్॥౧॥౪॥౧౪॥ సుబన్తం తిఙన్తఞ్చ పదసంజ్ఞంస్యాత్ ❊ హలోఽనన్తరాస్సంయోగః॥౧॥౧॥౭॥ అజ్భిరవ్యవహితాహలస్సంయోగసంజ్ఞాస్స్యుః ❊ హ్రస్వంలఘు ॥ ౧ ॥ ౪ ॥ ౧౦ ॥ సంయోగే గురు॥౧॥౪॥౧౧॥ సంయోగేపరే హ్రస్వంగురుసంజ్ఞంస్యాత్ ❊ దీర్ఘఞ్చ॥౧॥౪॥౧౨॥

ఇతిసంజ్ఞాప్రకరణమ్.

ఇకోగుణవృద్ధీ ॥౧॥౧॥౩॥ గుణవృద్ధిశబ్దాభ్యాం యత్ర గుణవృద్ధీవిధీయేతే తత్ర ఇక ఇతిషష్ఠ్యన్తమ్పదముపతిష్ఠతే ❊ అచశ్చ॥౧॥౨॥౨౮॥ హ్రస్వదీర్ఘప్లుతశబ్దైర్యత్రాజ్విధీయతే తత్ర అచ ఇతిషష్ఠ్యన్తమ్పదముపతిష్ఠతే ❊ ఆద్యన్తౌటకితౌ ॥౧॥౧॥౪౬॥ టిత్కితౌ యస్యోక్తౌ తస్య క్రమాదాద్యన్తావయవౌ స్తః ❊ మిదచోఽన్త్యాత్పరః॥౧॥౧॥౪౭॥ అచ ఇతినిర్ధారణే షష్ఠీ-అచాంమధ్యే యోఽన్త్యస్తస్మాత్పరస్తస్యైవాన్తావయవో మిత్స్యాత్ ❊ షష్ఠీస్థానేయోగా ॥౧॥౧॥౪౯॥ అనిర్ధారితసమ్బన్ధవిశేషా షష్ఠీ స్థానయోగా బోధ్యా-స్థానఞ్చప్రసఙ్గః ❊ స్థానేఽన్తరతమః॥౧॥౧॥౫౦॥ ప్రసఙ్గేసతి సదృశతమ ఆదేశస్స్యాత్ ॥ యత్రానేకవిధమాన్తర్యం తత్ర స్థానత ఆన్తర్యమ్బలీయః ❊ తస్మిన్నితినిర్దిష్టే పూర్వస్య॥౧॥౧॥౬౬॥ సప్తమీనిర్దేశేన విధీయమానఙ్కార్యం వర్ణాన్తరేణావ్యవహితస్య పూర్వస్యబోధ్యమ్ ❊ తస్మాదిత్యుత్తరస్య ॥౧॥౧॥౬౭॥ పఞ్చమీనిర్దేశేన క్రియమాణఙ్కార్యం వర్ణాన్తరేణావ్యవహితస్యపరస్యజ్ఞేయమ్ ❊ అలోఽన్త్యస్య॥౧॥౧॥౫౨॥ షష్ఠీనిర్దిష్టస్యాన్త్యస్యాల ఆదేశస్స్యాత్ ❊ ఙిచ్చ॥౧॥౧॥౫౩॥ అయమప్యన్త్యస్యస్యాత్ సర్వస్యేత్యస్యాపవాదః ❊ ఆదేః పరస్య ॥౧॥౧॥౫౪॥ పరస్య యద్విహితం తత్తస్యాదేర్బోధ్యమ్-అలోఽన్త్యస్యేత్యస్యాపవాదః ❊ అనేకాల్శిత్సర్వస్య॥౧॥౧॥౫౫॥ స్పష్టమ్- అలోఽన్త్యసూత్రాపవాదః- అష్టాభ్య ఔశిత్యాదావాదేఃపరస్యేత్యేతదపి పరత్వాదనేన బాధ్యతే ❊ స్వరితేనాధికారః ॥౧॥౩॥౧౧॥ స్వరితత్వయుక్తంశబ్దస్వరూపమధి

కృతమిత్యర్థః॥ పరనిత్యాన్తరఙ్గాపవాదానాముత్తరోత్తరమ్బలీయః॥ అసిద్ధమ్బహిరఙ్గమన్తరఙ్గే॥ అకృతవ్యూహాః పాణినీయాః॥ నిమిత్తంవినాశోన్ముఖన్దృష్ట్వాతత్ప్రయుక్తఙ్కార్యన్నకుర్వన్తీత్యర్థః॥ ——❁ఇతిపరిభాషాప్రకరణమ్. ❁——

ఇకోయణచి ౬॥౧॥౭౭॥ ❁ఇకస్స్థానేయణ్స్యాదచిసంహితాయాంవిషయే(సుధీఉపాస్యఇతిస్థితే)స్థానతఆన్తర్యాదీకారస్యయకారః(సుధ్ య్ఉపాస్యఇతిస్థితే॥) ❁అనచిచ ॥౮॥౪॥౪౭॥ అచఃపరస్యయరోద్వేవాస్తోనత్వచి-ఇతిధకారస్యద్విత్వమ్❁స్థానివదాదేశోఽనల్విధౌ॥౧॥౧॥౫౬॥ ఆదేశస్స్థానివత్స్యాన్నతుస్థాన్యలాశ్రయవిధౌ - అనేనేహయకారస్యస్థానివద్భావేనాచ్త్వమాశ్రిత్యానచిచేతిద్విత్వనిషేధోనాశఙ్క్యః అనల్విధావితితన్నిషేధాత్ ❁అచఃపరస్మిన్పూర్వవిధౌ॥ ౧॥౧॥౫౭॥ అల్విధ్యర్థమిదమ్॥ పరనిమిత్తోఽజాదేశస్స్థానివత్స్యాత్ -స్థానిభూతాదచఃపూర్వత్వేనదృష్టస్యవిధౌకర్తవ్యే॥ ఇతిస్థానివద్భావేప్రాప్తే❁నపదాన్తద్విర్వచనవరేయలోపస్వరసవర్ణానుస్వారదీర్ఘజశ్చర్విధిషు॥౧॥౧॥౫౮॥ పదస్యచరమావయవేద్విర్వచనాదౌచకర్తవ్యేపరనిమిత్తోఽజాదేశోనస్థానివత్॥ ఇతిస్థానివద్భావనిషేధః❁ఝలాఞ్జశ్ఝశి॥ ౮॥ ౪॥౫౩ ఇతిధకారస్యదకారః ❁ అదర్శనంలోపః ॥ ౧॥౧॥ ౬౦॥ ప్రసక్తస్యాదర్శనంలోపసంజ్ఞంస్యాత్ ❁సంయోగాన్తస్యలోపః॥ ౮॥ ౨॥ ౨౩॥ సంయోగాన్తంయత్పదంతదన్తస్యలోపస్స్యాత్ ॥ ఇతియలోపేప్రాప్తే❁ యణఃప్రతిషేధోవాచ్యః ❁ యణోమయోద్వేవాచ్యే ❁ మయ ఇతిపఞ్చమీయణ ఇతిషష్ఠీతిపక్షేయకారస్యాపిద్విత్వమ్-తదిహధకారయకారయోర్ద్విత్వవికల్పాచ్చత్వారిరూపాణి॥ ఏకధమేకయమ్-ద్విధద్వియమ్-ద్విధమేకయమ్-ఏకధద్వియమ్సుద్ధ్యుపాస్యఃమద్ధ్వరిః-ధాత్త్రంశః - లాకృతిః❁నాదిన్యాక్రోశేపుత్రస్య॥౮॥౪॥౪౮॥పుత్రశబ్దస్యనద్వేతఆదినిశబ్దేపరేఆక్రోశేగమ్యమానే(పుత్రాదినీత్వమసిపాపే) అక్రోశేకిమ్-తత్వకథనేద్విర్వచనమ్భవత్యేవ❁తత్పరేచ ❁పుత్రపుత్రాదినీత్వమసిపాపే ❁ వాహతజగ్ధయోః❁పుత్త్రహతీ-పుత్రహతీ-పుత్త్రజగ్ధీ-పుత్రజగ్ధీ)❁త్రిప్రభృతిషుశాకటాయనస్య॥౮॥౪॥౫౦ ॥ త్ర్యాదిషువర్ణేషుసంయుక్తేషువాద్విత్వమ్(ఇన్ద్ర్రః-ఇన్ద్రః రాష్ట్ర్రమ్ రాష్ట్రమ్❁సర్వత్రశాకల్యస్య ॥౮॥౪॥౫౧॥ ద్విత్వంన (అర్కః- బ్రహ్మా)❁దీర్ఘాదాచార్యాణామ్ ౮॥౪॥౫౨॥ద్విత్వంన(దాత్రమ్పాత్రమ్॥)❁అచోరహాభ్యాంద్వే ॥౮॥౪॥౪౬॥అచఃపరాభ్యాంరేఫహకారాభ్యాంపరస్యయరోద్వేవాస్తః(హర్య్యనుభవః-నహ్య్యస్తి)❁హలోయమాంయమిలోపః ॥ ౮॥ ౪॥౬౪॥హలఃపరస్యయమోలోపస్స్యాద్యమి(ఇతిలోపపక్షేద్విత్వాభావపక్షేచైకయంరూపన్తుల్యమ్-లోపార

ష్యఫలస్తు ఆదిత్యో దేవతా అస్యేతి ఆదిత్యం హవిః - యమాం యమీతి యథాసంఖ్యవిజ్ఞా
నాన్నేహ - మాహాత్మ్యమ్ ॥ ఏచోఽయవాయావః ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౭౮ ॥ ఏచః క్రమాదయ్ అవ్
ఆయ్ ఆవ్ ఏతే స్యురచి ॥ తస్య లోపః ॥ ౧ ॥ ౩ ॥ ౯ ॥ తస్యేతో లోపస్స్యాత్ - ఇతి యవయో
ర్లోపో న - ఉచ్చారణసామర్థ్యాత్ - ఏవఞ్చేత్సంజ్ఞాపీహ న భవతి - (హరయే - విష్ణవే - నాయ
కః - పావకః) ॥ యస్మిన్విధిస్తదాదావల్గ్రహణే ॥ వక్తవ్యే ఽల్గ్రహణే విశేషణీభూతే
యో విధిరారభ్యతే స తదాదౌ జ్ఞేయః - యేన విధిరిత్యస్యాపవాదః ॥ వాన్తో యి ప్రత్య
యే ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౭౯ ॥ యకారాదౌ ప్రత్యయే పరే ఓదౌతోరవ్ ఆవ్ ఏతౌ స్తః (గోర్వికారో గవ్య
మ్) గోపయసోర్యత్ (నావా తార్యం నావ్యమ్) నౌవయోధర్మేత్యాదినా యత్ ॥ గో
ర్యూతౌ ఛన్దస్యుపసంఖ్యానమ్ ॥ అధ్వపరిమాణే చ ॥ (గవ్యూతిః) ఊతియూతీత్యాదినా
యూతిశబ్దో నిపాతితః - వాన్త ఇత్యత్ర వకారాత్ గోర్యూతావిత్యత్ర ఛకారాద్వా
పూర్వ యథాగేలోపో వ్యోరితి లోపేన వకారస్య ప్రశ్లిష్యతే - తేన శ్రూయమాణవకారా
న్త ఆదేశస్స్యాత్ - వకారో న లుప్యత ఇతి యావత్ ॥ ధాతోస్తన్నిమిత్తస్యైవ ॥ ౬ ॥ ౧ ॥
౮౦ ॥ యాదౌ ప్రత్యయే పరే ధాతోరేచశ్చేద్వాన్తాదేశస్తర్హి తన్నిమిత్తస్యైవ నాన్య
స్య (లవ్యమ్ - అవశ్యలావ్యమ్) తన్నిమిత్తస్యైవేతి కిమ్ - ఓయతే - ఔయత ॥ క్షయ్యజ
య్యౌ శక్యార్థే ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౮౧ ॥ యాన్తాదేశనిపాతనార్థమిదమ్ (క్షేతుం శక్యం క్షయ్యమ్ - జే
తుం శక్యం జయ్యమ్) శక్యార్థే కిమ్ - క్షేతుం జేతుం యోగ్యం క్షేయం పాపం జేయం మనః ॥
క్రయ్యస్తదర్థే ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౮౨ ॥ తస్మై ప్రకృత్యర్థాయేదం తదర్థమ్ ॥ క్రేతారః క్రీణీయు
రితి బుద్ధ్యా ఆపణే ప్రసారితం క్రయ్యమ్ - క్రేయమన్యత్ - క్రయణార్హమిత్యర్థః ॥ లో
పశ్శాకల్యస్య ॥ ౮ ॥ ౩ ॥ ౧౯ ॥ అవర్ణపూర్వయోః పదాన్తయోర్యవయోర్లోపో వాశి ప
రే - పూర్వత్రాసిద్ధమితి లోపశాస్త్రస్యాసిద్ధత్వాన్నస్వరసన్ధిః (హర ఏహి - హరయే
హి - విష్ణ ఇహ - విష్ణవిహ - శ్రియా ఉద్యతః శ్రియాయుద్యతః - గురా ఉత్కః - గురావుత్కః)
కానిసన్తికాన్త ఇత్యత్ర స్తైరల్లోపస్య స్థానివత్త్వేన యణావాదేశౌ ప్రాప్తౌ - న ప
దాన్తేతి సూత్రేణ పదాన్తః ధౌ తన్నిషేధాన్నాన్తః ॥ ఏకః పూర్వపరయోః ॥ ౬ ॥ ౧
॥ ౮౪ ॥ ఇత్యధికృత్య ॥ ఆద్గుణః ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౮౭ ॥ అవర్ణాదచి పరే పూర్వపరయోరేకో గుణ
ఆదేశస్స్యాత్ - సంహితాయామ్ (ఉపేన్ద్రః - రమేశః - గఙ్గోదకమ్ ॥ ఉరణ్రపరః ॥ ౧
॥ ౧ ॥ ౫౧ ॥ ఋ ఇతి త్రింశతస్సంజ్ఞేత్యుక్తమ్ - తత్స్థానే యోఽణ్ స రపరస్సన్నేవ ప్రవ
ర్తతే - తత్ర అన్తరతమ్యాత్ కృష్ణర్ద్ధిరిత్యత్రార్ - తవల్కార ఇత్యత్రాల్ - అచో రహా
భ్యామితి వక్ష్యమాణద్విత్వమ్ ॥ ఝరో ఝరి సవర్ణే ॥ ౮ ॥ ౪ ॥ ౬౫ ॥ హలః పరస్య ఝరో లోపో వా
స్యాత్సవర్ణే ఝరి - ద్విత్వాభావే లోపే సత్యేకధమ్ - అసతి లోపే ద్విత్వే లోపే వా ద్విత్వ

ధమ్-సతిద్విత్వేలోపేచాసతి త్రిధమ్(కృష్ణర్ధిః - కృష్ణర్ద్ధిః - కృష్ణర్ద్ద్ధిః)యణఇతిపఞ్చమీమ
యఇతిషష్ఠీతిపక్షేకకారస్యద్విత్వమ్-అన్యత్వనచిచేతి-తేనతవల్కారఇత్యత్రరూపచ
తుష్టయమ్॥ద్విత్వంలస్యైవకస్యైవనోభయోరుభయోరపి - తవల్కారాదిషుబుధై
ర్బోధ్యంరూపచతుష్టయమ్ వృద్ధిరేచి ॥౬॥౧॥౮౮॥ ఆదేచిపరేవృద్ధిరేకాదేశస్స్యా
త్ గుణాపవాదః(కృష్ణైకత్వమ్-గంగౌఘః-దేవైశ్వర్యమ్- కృష్ణౌత్కణ్ఠ్యమ్) ఏత్యేధ
త్యూఠ్సు॥౬॥౧॥౮౯॥ అవర్ణాదేజాద్యోరేత్యేధత్యోరూఠిచపరేవృద్ధిరేకాదేశస్స్యా
త్ - పరరూపగుణాపవాదః(ఉపైతి-ఉపైధతే-ప్రష్ఠౌహః)ఏజాద్యోఃకిమ్ -ఉపేతః-
మాభవాన్ప్రేదిధత్ - పురస్తాదపవాదన్యాయేనేయంవృద్ధిరేఙిపరరూపస్యైవబాధి
కా-నత్వోమాఙోశ్చేత్యస్య-తేనావైహీతివృద్ధిరసాధురేవ అక్షాదూహిన్యాముప
సంఖ్యానమ్ (అక్షౌహిణీసేనా) స్వాదీరేరిణోః (స్వైరం-స్వైరితుంశీలమ
స్యేతిస్వైరీ-స్వైరిణీ) ప్రాదూహోఢోఢ్యేషైష్యేషు (ప్రౌహః-ప్రౌఢః)అ
త్రప్రగ్రహణేనానర్థకస్యగ్రహణమ్ -ప్రశ్చేతిమాత్రేరాజేర్నపృథక్ప్రాజిగ్రహణా
త్ - తేన ఊఢగ్రహణేక్తాన్తమేవగృహ్యతేనతుక్తవత్వన్తస్యైకదేశః - ప్రౌఢ
వాన్ (ప్రౌఢిః) ఇషుఇచ్ఛాయాన్తుదాదిః-ఇషగతౌదివాదిః - ఇష ఆభీక్ష్ణ్యేక్ర్యా
దిః-ఏషాంఘఞిణ్యతిచ-ఏషఏష్యఇతిరూపే-తత్ర పరరూపేప్రాప్తేఽనేనవృద్ధిః-(ప్రై
షః - ప్రైష్యః)యస్తుఈషఉఞ్ఛే-యశ్చఈషగతిహింసాదర్శనేషు -తయోర్దీర్ఘోపధ
త్వాత్ - ఈషః ఈష్యః-తత్రాద్గుణేప్రేషః ప్రేష్యః ఋతేచతృతీయాసమాసే
సుఖేనఋతః(సుఖార్తః-)తృతీయేతికిమ్-పరమర్తః ప్రవత్సతరకమ్బలవసనద
శార్ణానామృణే (ప్రార్ణం-వత్సతరార్ణమిత్యాది-)ఋణస్యాపనయనాయయద
న్యదృణంక్రియతేతదృణార్ణమ్ (దశార్ణోదేశః - నదీచదశార్ణా) ఋణశబ్దోదుర్గభూ
మౌజలేచ ఉపసర్గాదృతిధాతౌ ॥౬॥౧॥౯౧॥ అవర్ణాన్తాదుపసర్గాదృకారాదౌధాతౌ
పరేవృద్ధిరేకాదేశస్స్యాత్ -(ఉపార్ఛతి అన్తాదివచ్చ॥౬॥౧॥౮౫॥యోఽయమేకాదే
శస్సపూర్వస్యాన్తవత్పరస్యాదివత్స్యాదితిరేఫస్యపదాన్తత్వే ఖరవసానయో
ర్విసర్జనీయః ॥౮॥౩॥౧౫॥ఖరిఅవసానేచరేఫస్యవిసర్జనీయస్స్యాత్పదాన్తే-ఇతివిసర్గే
ప్రాప్తే-అన్తవద్భావేనపదాన్తస్యనవిసర్గః ఉభయథర్క్షుకర్తరిచర్షిదేవతయోరిత్యా
దినిర్దేశాత్ -ఉపసర్గేణైవధాతోరాక్షేపేసిద్ధేధాతావితియోగవిభాగేనపునర్వృద్ధివి
ధానార్థమ్ - తేనఋత్యకఇతిపాఠకోఽపిప్రకృతిభావోఽత్రనభవతి వాసుప్యాపి
శలేః॥౬॥౧॥౯౨॥ అవర్ణాన్తాదుపసర్గాదృకారాదౌ సుబ్ధాతౌవృద్ధిర్వాస్యాత్ -ఆపిశలి
గ్రహణమ్పూజార్థమ్-ప్రర్షభీయతి-ప్రార్షభీయతి - సావర్ణ్యాత్ ఌవర్ణస్యగ్రహణ

మ్. ప్రలాకారీయతి. ప్రాలాకారీయతి. తపరత్వాద్దీర్ఘేన-ఉపఋకారీయతి-ఉపార్కారీయతి ❁ ఏఙిపరరూపమ్ ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౯౪ ॥ ఆదుపసర్గాదేఙాదౌధాతౌ పరరూపమేకాదేశస్స్యాత్. ప్రేజతే-ఉపోషతి - ఇహవాసుపీత్యనువర్త్య వాక్యభేదేన వ్యాఖ్యేయమ్ తేనఏఙాదౌసుబ్ధాతౌవా-ఉపేడకీయతి-ఉపైడకీయతి ❁ ఏవేచానియోగే ❁ నియోగోఽవధారణమ్-క్వేవభోక్ష్యసే. అనవక్లృప్తావేవశబ్దః - అనియోగేకిమ్-తవైవ ❁ అచోఽన్త్యాదిటి ॥౧॥౧॥౬౪॥ అచాంమధ్యేయోఽన్త్యః సఆదిర్యస్యతట్టిసంజ్ఞంస్యాత్ ❁ శకన్ధ్వాదిషుపరరూపంవాచ్యమ్ ❁ తచ్చటేః-శకన్ధుః-కర్కన్ధుః-కులటా ❁ సీమన్తఃకేశవేశే ❁ సీమాన్తోఽన్యః-మనీషా - లాఙ్గలీషా - పతఞ్జలిః-సారఙ్గః-పశుపక్షిణోః-సారాఙ్గోఽన్యః. ఆకృతిగణోఽయమ్-మార్తణ్డః ❁ ఓత్వోష్ఠయోస్సమాసేవా ❁ స్థూలోతుః-స్థూలౌతుః-బిమ్బోష్ఠః-బిమ్బౌష్ఠః-సమాసేకిమ్-తవౌష్ఠః ❁ ఓమాఙోశ్చ ॥౬॥౧॥౯౫॥ ఓమిఆఙిచఆత్పరరూపమేకాదేశస్స్యాత్-శివాయోన్నమః-శివఏహి-శివేహి ❁ అవ్యక్తానుకరణస్యాతఇతౌ ॥౬॥౧॥౯౮॥ ధ్వనేరనుకరణస్యయోఽచ్ఛబ్దస్తస్మాదితౌపరే పరరూపమేకాదేశస్స్యాత్-పటత్ ఇతి-పటితి ❁ ఏకాచోన ❁ శ్రదితి ❁ నామ్రేడితస్యాన్త్యస్యతువా ॥౬॥౧॥౯౯॥ ఆమ్రేడితస్యప్రాగుక్తన్నస్యాత్ । అన్త్యస్యతుతకారమాత్రస్యవాస్యాత్-డాచిబహులన్ద్వేభవతఇతిబహులవచనాద్ద్విత్వమ్ ❁ తస్యపరమామ్రేడితమ్ ॥౮॥౧॥౨॥ ద్విరుక్తస్యపరంరూపమామ్రేడితసంజ్ఞంస్యాత్ । పటత్పటేతి ❁ ఝలాంజశోఽన్తే ॥౮॥౨॥౩౯॥ పదాన్తేఝలాంజశస్స్యుః । పటత్పటదితి ❁ అకస్సవర్ణేదీర్ఘః ॥౬॥౧॥౧౦౧॥ అకస్సవర్ణేఽచిపరేదీర్ఘఏకాదేశస్స్యాత్ (దైత్యారిః। శ్రీశః। విష్ణూదయః) అచికిమ్ । కుమారీశేతే। నాజ్ఝలావితిసావర్ణ్యనిషేధస్తునదీర్ఘశకారయోః గ్రహణకశాస్త్రస్యసావర్ణ్యవిధినిషేధాభ్యాంప్రాగనిష్పత్తేః। అకఃకిమ్। హరయే। అకోకిదీర్ఘఇత్యేవసూవచమ్ ❁ ఋతిసవర్ణేఋవా ❁ హోతౄకారః। హోతృకారః ❁ ఌతిసవర్ణేఌవా ❁ హోతౢకారః హోతృకారః। ❁ పక్షేఋకారస్సావర్ణ్యాత్ ।

ఋతిఋవాఌతిఌవేత్యుభయత్రాపివిధేయంవర్ణద్వయంద్విమాత్రమ్। ఆద్యస్యమధ్యేద్వౌరేఫౌ। తయోరేకామాత్రా। అభితోఽజ్భక్తిరపరా। ద్వితీయస్యతుమధ్యేద్వౌలకారౌ। శేషంప్రాగ్వత్ । ఇహోభయత్రాపిఋత్యకఇతిపాక్షికఃప్రకృతిభావోవక్ష్యతే ❁ ఏఙఃపదాన్తాదతి ॥౬॥౧॥౧౦౯॥ పదాన్తాదేఙోఽతిపరేపూర్వరూపమేకాదేశస్స్యాత్ । హరేఽవ। విష్ణోఽవ ❁ సర్వత్రవిభాషాగోః ॥౬॥౧॥౧౨౨॥ లోకేవేదేచైఙన్తస్యగోరతివాప్రకృతిభావస్స్యాత్పదాన్తే (గోఅగ్రమ్-గోఽగ్రమ్) ఏఙన్తస్య

కిమ్-చిత్రగ్వగ్రమ్-పదాన్తే కిమ్-గోః ❁ అవఙ్ స్ఫోటాయనస్య ॥౬॥౧॥౧౨౩॥ అతీతి వివృత్తమ్- అచి పరే పదాన్తే గోరవఙ్వా స్యాత్ (గవాగ్రమ్) పదాన్తే కిమ్-గవి-వ్యవస్థిత విభాషయా గవాక్షః ❁ ఇన్ద్రే చ ॥౬॥౧॥౧౨౪॥ గోరవఙ్ స్యాదిన్ద్రే-గవేన్ద్రః ॥ అథ ప్రకృతిభావః ❁ ప్లుతప్రగృహ్యా అచి నిత్యమ్ ॥౬॥౧॥౧౨౫॥ ప్లుతాః ప్రగృహ్యాశ్చ వక్ష్యన్తే తే ఽచి నిత్యమ్ప్రకృత్యా స్యుః ॥ ఏహి కృష్ణ౩ అత్ర గౌశ్చరతి-హరీ ఏతౌ-నిత్యమితి కిమ్ ॥ హరీ ఏతావిత్యాదావయమేవ ప్రకృతిభావో యథా స్యాత్ - ఇకో ఽసవర్ణ ఇతి హ్రస్వసముచ్చితో మా భూత్ ❁ ఇకో ఽసవర్ణే శాకల్యస్య హ్రస్వశ్చ ॥౬॥౧॥౧౨౭॥ పదాన్తా ఇకో ఽసవర్ణే ఽచి పరే ప్రకృత్యా స్యుర్హ్రస్వశ్చ వా-అత్ర హ్రస్వవిధిసామర్థ్యాదేవ ప్రకృతిభావే సిద్ధే తదనుకర్షణార్థశ్చకారో న కర్తవ్య ఇతి భాష్యే స్థితమ్ (చక్రి అత్ర చక్రి అత్ర-చక్ర్యత్ర) పదాన్తా ఇతి కిమ్-గౌర్యౌ ॥ న సమాసే ॥ వాప్యశ్వః ॥ సితి చ ॥ పార్శ్వమ్ ❁ ఋత్యకః ॥౬॥౧॥౧౨౮॥ ఋతి పరే ఽకః ప్రాగ్వత్ -(బ్రహ్మ ఋషిః- బ్రహ్మర్షిః) పదాన్తా ఇత్యేవ-ఆర్ఛత్ -సమాసేప్యయం ప్రకృతిభావః-సప్త ఋషీణామ్-సప్తర్షీణామ్) ❁ వాక్యస్య టేః ప్లుత ఉదాత్తః ॥౮॥౨॥౮౨॥ ఇత్యధికృత్య ❁ ప్రత్యభివాదే ఽశూద్రే ॥౮॥౨॥౮౩॥ అశూద్రవిషయే ప్రత్యభివాదే యద్వాక్యం తస్య టేః ప్లుతః స్యాత్ -అభివాదయే దేవదత్తో ఽహమ్ భోః-ఆయుష్మానేధి దేవదత్త౩ ❁ స్త్రియాం న ॥ అభివాదయే గార్గ్యహమ్ భోః-ఆయుష్మతీ భవ గార్గి- నామ గోత్రం వా యత్ర ప్రత్యభివాదవాక్యాన్తే ప్రయుజ్యతే తత్రైవ ప్లుత ఇష్యతే- నేహ ఆయుష్మానేధి ॥ భో రాజన్యవిశాం వేతి వాచ్యమ్ ॥ ఆయుష్మానేధి భో౩ః- ఆయుష్మానేధీన్ద్రవర్మ౩న్-ఆయుష్మానేధీన్ద్రపాలిత౩ ❁ దూరాద్ధూతే చ ॥౮॥౨॥౮౪॥ దూరాత్సంబోధనే యద్వాక్యం తస్య టేః ప్లుతః స్యాత్ -సక్తూన్పిబ దేవదత్త౩ ❁ హైహే ప్రయోగే హైహయోః ॥౮॥౨॥౮౫॥ ఏతయోః ప్రయోగే దూరాద్ధూతే యద్వాక్యం తత్ర హైహయోరేవ ప్లుతః స్యాత్ - హై౩ రామ-రామ హే౩ ❁ గురోరనృతో ఽనన్త్యస్యాప్యేకైకస్య ప్రాచామ్ ॥౮॥౨॥౮౬॥ దూరాద్ధూతే యద్వాక్యం తస్య ఋద్భిన్నస్యానన్త్యస్యాపి గురోర్వా ప్లుతః స్యాత్ (దే౩వదత్త-దేవద౩త్త-దేవదత్త౩) గురోః కిమ్-వకారాత్పరస్యాకారస్య మా భూత్ -అనృతః కిమ్-కృష్ణ౩ -ఏకైకగ్రహణం పర్యాయార్థమ్-ఇహ ప్రాచామితి యోగో విభజ్యతే- తేన సర్వః ప్లుతో వికల్ప్యతే ❁ అప్లుతవదుపస్థితే ॥౬॥౧॥౧౨౯॥ ఉపస్థితో ఽనార్ష ఇతిశబ్దస్తస్మిన్పరే ప్లుతో ఽప్లుతవద్భవతి అప్లుతకార్యం గుణాదికం కరోతి -సుశ్లోక౩ ఇతి-సుశ్లోకేతి-వత్కిమ్ అప్లుత ఇత్యుక్తే ప్లుతః పదనిషిద్ధ్యేత్ - తథా చ ప్రగృహ్యాశ్రయే ప్రకృతిభావే ప్లుతస్య శ్రవణం న స్యాత్ -అగ్నీ౩ ఇతి ❁ ఈ౩ చాక్రవర్మణస్య ॥ ౬॥౧॥౧౩౦॥ ఈ౩ప్లు

తో౽చివోరే౽ప్లుతవద్వాస్యాత్ -చినుహీతి-చినుహీ౩ఇతి-చినుహీదమ్-చినుహీ౩ఇదం-
ఉభయత్ర విభాషేయమ్✻ఈదూదేద్ద్వివచనమ్ప్రగృహ్యమ్॥౧॥౧॥౧౧॥ఈదూదేద
న్తన్ద్వివచనమ్ప్రగృహ్యసంజ్ఞంస్యాత్ -హరీఏతౌ-విష్ణూఇమౌ- గఙ్గేఅమూ-పచేతేఇ
మౌ-మణీవోష్ట్రస్యేతితు-ఇవార్థేవశబ్దో వాశబ్దో వాబోధ్యః✻అదసోమాత్ ॥౧॥౧॥
౧౨॥ అస్మాత్పరావీదూతౌ ప్రగృహ్యౌస్తః॥అమీఈశాః-రామకృష్ణావమూఆసాతే-
మాత్కిమ్-అముకే౽త్ర-అసతిమాద్గ్రహణేపకారో౽ప్యనువర్తేత✻శే ॥౧॥౧॥౧౩॥
అయమ్ప్రగృహ్యస్స్యాత్॥అస్మే ఇన్ద్రాబృహస్పతీ✻నిపాతఏకాజనాఙ్ ॥౧॥౧॥౧౪॥
ఏకో౽జ్నిపాతఆఙ్వర్జఃప్రగృహ్యస్స్యాత్ -ఇవిస్మయే-ఇఇన్ద్రః-ఉఉమేశః-అనాఙితి
త్రేరజిదాకారఃప్రగృహ్యఏవ-ఆఏవన్నుమన్యసే-ఆఏవఙ్కిలతత్ -జ్ఞాతనప్రగృహ్యః
ఆఈషదుష్ణమ్-ఓష్ణమ్-వాక్యస్మరణయోరఙిత్ -అన్యత్రఙిదితివివేకః✻ఓత్ ॥౧॥౧॥
౧౫॥ఓదన్తోనిపాతఃప్రగృహ్యస్స్యాత్ -అహోఈశాః✻సమ్బుద్ధౌశాకల్యస్యేతౌ
వనార్షే ॥౧॥౧॥౧౬॥సమ్బుద్ధినిమిత్తకఓకారోవాప్రగృహ్యో౽వైదికేఇతౌపరే-వి
ష్ణోఇతి-విష్ణఇతి-విష్ణవితి-అనార్షఇతికిమ్- బ్రహ్మబన్ధవిత్యబ్రవీత్ ✻ఉఞః॥౧॥౧॥౧౭॥ఉ
ఞఇతౌవా ప్రాగుక్తమ్-ఉఇతి-వితి✻ఊఁ॥౧॥౧॥౧౮॥ఉఞఇతాదీర్ఘో౽నునాసికఃప్రగృ
హ్యశ్చఊఁఇత్యయమాదేశోవాస్యాత్ -ఊఁఇతి✻మయఉఞోవో వా॥౮॥౩॥౩౩॥మయః
పరస్యఉఞోవోవాస్యాదచి-కిముఉక్తమ్కిమ్వుక్తమ్-వస్యాసిద్ధత్వాన్నానుస్వారః ✻
ఈదూతౌచసప్తమ్యర్థే ॥౧॥౧॥౧౯॥సప్తమ్యర్థేపర్యవసన్నమీదూదన్తమ్ప్రగృహ్యం
స్యాత్ -సోమోగౌరీఅధిశ్రితః-మామకీతనూఇతి-సుపాంసులుగితిసప్తమ్యాలుక్-అర్థగ్ర
హణఙ్కిమ్-వృత్తావర్థాన్తరోపసంక్రాన్తేమాభూత్ -వాప్యామశ్వో వాప్యశ్వః ✻
అణో౽ప్రగృహ్యస్యానునాసికః॥౮॥౪॥౫౭॥ అప్రగృహ్యస్యాణో౽వసానే౽నునా
సికోవాస్యాత్ -దధిఁ-దధి-అప్రగృహ్యస్యకిమ్ । అగ్నీ —— ఇత్యచ్సన్ధిః —— స్తో
శ్చునాశ్చుః ॥౮॥౪॥౪౦॥సకారతవర్గయోశ్శకారచవర్గాభ్యాంయోగేశకారచవర్గౌ
స్తః-హరిశ్శేతే-రామశ్చినోతి- సచ్చిత్ -శార్ఙ్గిఞ్జయ✻శాత్ ॥౮॥౪॥౪౪॥శాత్పరస్యత
వర్గస్యచుత్వన్నస్యాత్ -విశ్నః-ప్రశ్నః ✻ష్టునాష్టుః ॥౮॥౪॥౪౧॥స్తోఃష్టునాయోగేష్టు
స్స్యాత్ (రామష్షష్ఠః-రామష్టీకతే- పేష్టా-తట్టీకా-చక్రిణ్ఢౌకసే✻నపదాన్తాట్టోర
నామ్॥౮॥౪॥౪౨॥అనామితిలుప్తషష్ఠీకమ్పదమ్పదాన్తాట్టవర్గాత్పరస్యానామఃస్తోష్టుర్న
స్యాత్ (షట్సన్తః- షట్ తే(పదాన్తాత్కిమ్ ఈట్టే-టోఃకిమ్-సర్పిష్టమమ్✻అనామ్నవ
తినగరీణామితివాచ్యమ్✻షణ్ణామ్-షణ్ణవతిః-షణ్ణగర్యః✻తోషి॥౮॥౪॥౪౩॥తవర్గస్యష

కారే పరే నష్టుత్వం-షణ్ణవతిః ✲ఝలాం జశోఽన్తే ॥౮॥౨॥౩౯॥ (వాగీశః-చిద్రూపమ్ ✲యరోఽనునాసికేఽనునాసికో వా ॥౮॥౪॥౪౫॥ యరః పదాన్తస్యానునాసికే పరేఽనునాసికో వా స్యాత్ (ఏతన్మురారిః-ఏతద్మురారిః) స్థానప్రయత్నాభ్యామన్తరతమే స్పర్శే చరితార్థో విధిరయం రేఫే న ప్రవర్తతే-చతుర్ముఖః ✲ప్రత్యయే భాషాయాం నిత్యమ్✲ (తన్మాత్రమ్) కథం తర్హి మదోదగ్రాః కకుద్మన్త ఇతి- యవాదిగణే దకారనిపాతనాత్ ✲తోర్లి ॥౮॥౪॥౬౦॥ తవర్గస్య లకారే పరే పరసవర్ణః స్యాత్ -(తల్లయః-విద్వాఁల్లిఖతి-నకారస్యానునాసికో లకారః ✲ఉదః స్థాస్తమ్భోః పూర్వస్య ॥౮॥౪॥౬౧॥ ఉదః పరయోః స్థాస్తమ్భోః పూర్వసవర్ణః స్యాత్-ఆదేః పరస్య- (ఉత్థానమ్-)ఉత్తమ్భనమ్-అత్రాఘోషస్య మహాప్రాణస్య సస్య తాదృశ ఏవ థకారః- తస్య ఝరో ఝరి సవర్ణే ఇతి పాక్షికో లోపః- లోపాభావపక్షే తు థకారస్యైవ శ్రవణం తు ఖరి చేతి చర్త్వం -చర్త్వస్యాసిద్ధత్వాద్ధకారస్యాసిద్ధత్వాత్ (ఉత్ థ్ థానమ్-ఉత్ థ్ తమ్భనమ్ ✲ఝయో హోఽన్యతరస్యామ్ ॥౮॥౪॥౬౨॥ ఝయః పరస్య హస్య పూర్వసవర్ణో వా స్యాత్ -ఘోషవతో నాదవతో మహాప్రాణస్య సంవృతకణ్ఠస్య హస్య తాదృశో వర్గచతుర్థ ఏవాదేశః- వాగ్ఘరిః- వాగ్హరిః ✲శశ్ఛోఽటి ॥౮॥౪॥౬౩॥ ఝయః పరస్య శస్య ఛో వా స్యాదటి-దస్య చుత్వేన జకారే కృతే ✲ఖరి చ ॥౮॥౪॥౫౫॥ ఖరి ఝలాం చరస్స్యుః-ఇతి జకారస్య చకారః-తచ్ శివః-తచ్ఛివః- ✲ఛత్వమమీతి వాచ్యమ్✲తచ్ శ్లోకేన-తచ్ఛ్లోకేన-అమి కిమ్-వాక్ శ్చ్యోతతి ✲మోఽనుస్వారః॥౮॥౩॥౨౩॥మాన్తస్య పదస్యానుస్వారః స్యాద్ధలి-అలోన్త్యస్య-హరిం వన్దే-పదస్యేతి కిమ్-గమ్యతే ✲నశ్చాపదాన్తస్య ఝలి ॥౮॥౩॥౨౪॥ నస్య మస్య చాపదాన్తస్య ఝల్యనుస్వారః-యశాంసి-ఆక్రంస్యతే -ఝలి కిమ్-మన్యసే ✲అనుస్వారస్య యయి పరసవర్ణః ॥౮॥౪॥౫౮॥ స్పష్టమ్-(అఙ్కితః-అఞ్చితః-కుణ్ఠితః-శాన్తః-గుమ్ఫితః-)కుర్వన్తీత్యత్ర ణత్వే ప్రాప్తే - తస్యాసిద్ధత్వాదనుస్వారే పరసవర్ణే తస్యాసిద్ధత్వాన్న ణత్వమ్ ✲వా పదాన్తస్య ॥౮॥౪॥౫౯॥ పదాన్తస్యానుస్వారస్య యయి పరే పరసవర్ణో వా స్యాత్ (త్వఙ్కరోషి-త్వంకరోషి-సయ్యన్తా-సంయన్తా-సవ్వత్సరః-సంవత్సరః -యల్లోకమ్-యంలోకమ్-)అత్రానుస్వారస్య పక్షేఽనునాసికా యవలాః ✲మో రాజి సమః క్వౌ ॥౮॥౩॥౨౫॥ క్విబన్తే రాజతౌ పరే సమో మస్య మ ఏవ స్యాత్ (సమ్రాట్ ✲హే మపరే వా ॥౮॥౩॥౨౬॥ మపరే హకారే మస్య మో వా స్యాత్-హ్మలయతి-(కిమ్హ్మలయతి-కింహ్మలయతి✲యవలపరే యవలా వేతి వక్తవ్యమ్✲ ✲యథాసంఖ్యమనుదేశస్సమానామ్॥౧॥౩॥౧౦॥సమసమ్బన్ధీ విధిర్యథాసంఖ్యం స్యాత్ (కింహ్యః-కియ్ఁహ్యః- కింహ్వలయతి-కివ్ఁహ్వలయతి-కింహ్లాదయతి-కిల్ఁహ్లాదయతి) ✲నపరే నః॥౮॥౩॥౨౭॥నప

రేఫాకారే మస్య నస్స్యాద్వా-(కింహ్మలయతే-కిన్ హ్మలయతే)॥ ఙ్ణోః కుక్టుక్ శరి॥౮।౩।౨౮॥ వా
ఙకారణకారయోః కుక్టుకావాగమౌ వా స్తః శరి - కుక్టుకోరసిద్ధత్వాజ్జశ్త్వం న॥
చయోర్ద్వితీయాః శరి పౌష్కరసాదేరితి వాచ్యమ్॥ ప్రాఙ్ షష్ఠః-ప్రాఙ్ఖ్ షష్ఠః-
ప్రాఙ్క్ షష్ఠః-సుగణ్ షష్ఠః-సుగణ్ఠ్ షష్ఠః-సుగణ్ట్ షష్ఠః-॥ డః సి ధుట్॥౮॥౩॥౨౯॥
డాత్పరస్య సస్య ధుడ్వా స్యాత్-(షట్ సన్తః- షట్త్సన్తః-)॥ నశ్చ॥౮॥౩॥౩౦॥ నకారా
న్తాత్పరస్య ధుడ్వా-(సన్త్సః-సన్సః-)॥ శి తుక్॥౮॥౩॥౩౧॥ నస్య పదాన్తస్య శే పరే తుగ్వా
స్యాత్-శశ్ఛోఽటీతి ఛత్వవికల్పః-పక్షే ఝరో ఝరీతి చలోపః(సఞ్ఛమ్భుః-సఞ్చ్ఛమ్భుః-
సఞ్చ్ శమ్భుః-సఞ్ శమ్భుః)॥ ఞఛౌ ఞచఛా ఞచశా ఞశావితి చతుష్టయమ్। రూపాణామి
హ తుక్ఛత్వచలోపానాం వికల్పనాత్॥ ఙమో హ్రస్వాదచి ఙముణ్నిత్యమ్॥౮॥౩॥
౩౨॥ హ్రస్వాత్పరో యో ఙమ్ తదన్తం యత్పదం తస్మాత్పరస్యాచో నిత్యం ఙముడాగమ
స్స్యాత్ (ప్రత్యఙ్ఙాత్మా-సుగణ్ణీశః-సన్నచ్యుతః)॥ సమస్సుటి॥౮॥౩॥౫॥ సమో రుస్స్యా
త్సుటి-అలోఽన్త్యస్య॥ అత్రానునాసికః పూర్వస్య తు వా॥౮॥౩॥౨॥ అత్ర రుప్రకర
ణే రోః పూర్వస్యానునాసికస్స్యాత్॥ అనునాసికాత్పరోఽనుస్వారః।౮॥౩॥౪॥ అ
నునాసికం విహాయ రోః పూర్వస్మాత్పరోఽనుస్వారాగమస్స్యాత్॥ ఖరవసానయోర్వి
సర్జనీయః॥ విసర్జనీయస్య సః।౮।౩।౩౪। ఖరి విసర్జనీయస్య సస్స్యాత్-ఏతదపవాదేన వా

శరీతి పాక్షికే విసర్గే ప్రాప్తే॥ సంపుంకానాం సో వక్తవ్యః॥ (సంస్స్కర్తా-సంస్స్కర్తా)
సమో వా లోపమేక ఇతి భాష్యమ్-లోపస్యాపి రుప్రకరణస్థత్వాదనుస్వారానునాసికా
భ్యామేకసకారం రూపద్వయమ్-ద్విసకారన్తూక్తమేవ-తత్రానచి చేతి సకారస్య ద్వి
త్వపక్షే త్రిసకారమపి రూపద్వయమ్-అనుస్వారవిసర్గజిహ్వామూలీయోపధ్మానీయా
నాము కారోపరి శర్షు చ పాఠస్యోపసంఖ్యాతత్వేనానుస్వారస్యాప్యచ్త్వాత్-అనునాసి
కవతాం త్రయాణాం శరః ఖయ ఇతి కద్విత్వే షట్ - అనుస్వారవతామనుస్వారస్యాపి
ద్విత్వే ద్వాదశ- ఏషామష్టాదశానాం తకారస్య ద్విత్వవచనాన్తరేణ పునర్ద్విత్వే తు ప
ట్త్రింశతమితి చతుష్పఞ్చాశత్-అణోఽనునాసికత్వేఽష్టోత్తరశతమ్॥ పుమః
ఖయ్యమ్పరే॥౮॥౩॥౬॥ అమ్పరే ఖయి పుమ్శబ్దస్య రుస్స్యాత్-వ్యుత్పత్తిపక్షేఽప్ర
త్యయస్యేతి షత్వపర్యుదాసాత్ ఙ్కకుప్వయోరితి ప్రాప్తే-అవ్యుత్పత్తిపక్షే తు షత్వ
ప్రాప్తే-సంపుఙ్కానామితి సః-(పుంస్కోకిలః-పుంస్కోకిలః-పుంస్పుత్రః-పుంస్పుత్రః)
అమ్పరే కిమ్-పుంక్షీరమ్-ఖయి కిమ్-పుందాసః-ఖ్యాఞాదేశేన-పుంఖ్యానమ్॥ నశ్ఛవ్య
ప్రశాన్॥౮॥౩॥౭॥ అమ్పరే ఛవి నకారాన్తస్య పదస్య రుస్స్యాత్ న తు ప్రశాన్ శబ్దస్య-

విసర్గస్సత్వం శ్చుత్వమ్ (శార్ఙ్గిఁశ్ఛిన్ధి-శార్ఙ్గింశ్ఛిన్ధి-చక్రిఁస్త్రాయస్వ-చక్రింస్త్రాయస్వ) పద
స్యకిమ్-హన్తి-అమ్పరేకిమ్-సన్త్సరుః- ఖడ్గముష్టిః-అప్రశాన్కిమ్-ప్రశాన్తనోతి ✿
నౄన్పే ॥౮॥౩॥౧౦॥ నౄనిత్యస్యరుర్వాస్యాత్పకారేపరే ✿ కుప్వోః≍క≍పౌచ ॥౮॥౩॥
౩౭॥ కవర్గేపవర్గేచపరేవిసర్జనీయస్య క్రమాజ్జిహ్వామూలీయోపధ్మానీయౌ స్తః-చా
ద్విసర్గః-యేననాప్రాప్తిన్యాయేనవిసర్జనీయస్యసఇత్యస్యాపవాదోయమ్-నతుశర్పరే
విసర్జనీయఇత్యస్య. తేన వాసః క్షౌమమిత్యాదౌ విసర్గ ఏవ (నౄఁ≍పాహి -నౄ≍పాహి-
నౄఁః పాహి-నౄః పాహి-నౄన్పాహి) ✿ కానామ్రేడితే ॥౮॥౩॥౧౨॥ కాన్నకారస్యరు
స్స్యాదామ్రేడితేపరే-సంపుంస్కాన్నామితిసః-యద్వా ✿ కస్కాదిషుచ ॥౮॥౩॥౪౮॥
ఏష్విణఉత్తరస్యవిసర్గస్యషస్స్యాదన్యత్రతుసః-≍క≍పయోరపవాదఇతిసః(కౌఁస్కాన్
కాంస్కాన్-కస్కః-కౌతస్కుతః-సర్పిష్కుణ్డికా-ధనుష్కపాలమ్)ఆకృతిగణోయమ్॥
సంహితాయామ్॥౬॥౧॥౭౨॥ ఇత్యధికృత్య ✿ ఛేచ॥౬॥౧॥౭౩॥ హ్రస్వస్యఛేపరేతు
గాగమస్స్యాత్సంహితాయామ్- చుత్వస్యాసిద్ధత్వాజ్జశ్త్వేనదః- తతశ్చర్త్వస్యాసి
ద్ధత్వాత్పూర్వంచుత్వేనజః-తస్యచర్త్వేనచః-చుత్వస్యాసిద్ధత్వాచ్ఛోగకురితికుత్వన్న
(శివచ్ఛాయా-స్వచ్ఛాయా) ✿ ఆఙ్మాఙోశ్చ॥౬॥౧॥౭౪॥ఏతయోశ్ఛేపరేతుక్స్యాత్
పదాన్తాద్వేతి వికల్పాపవాదః - ఆచ్ఛాదయతి-మాచ్ఛిదత్) ✿ దీర్ఘాత్ ॥౬॥౧॥౭౫॥
దీర్ఘాచ్ఛేపరేతుక్స్యాత్ -దీర్ఘస్యాయన్తుక్ నతుఛస్య- సేనాసురాచ్ఛాయేతిజ్ఞాపకాత్
(చేచ్ఛిద్యతే) ✿ పదాన్తాద్వా॥౬॥౧॥౭౬॥ దీర్ఘాత్పదాన్తాచ్ఛేపరేతుగ్వాస్యాత్ -లక్ష్మీ
చ్ఛాయా-లక్ష్మీఛాయా) —— ✿ ఇతిహల్సన్ధిః ✿ —— విసర్జనీయస్యసః॥విష్ణుస్త్రా
తా ✿ శర్పరేవిసర్జనీయః॥౮॥౩॥౩౫॥ శర్పరేఖరివిసర్జనీయస్యవిసర్జనీయోనత్వన్యత్
(కః త్సరుః - ఘనాఘనః క్షోభణః)ఇహయథాయథంసత్వంజిహ్వామూలీయశ్చన ✿
వాశరి ॥౮॥౩॥౩౬॥ శరిపరేవిసర్జనీయస్యవిసర్జనీయఏవవాస్యాత్ (హరిః శేతే-హరి
శ్శేతే) ✿ ఖర్పరేశరి వావిసర్గలోపోవక్తవ్యః ✿ (రామస్థాతా-రామః స్థాతా-హరిస్ఫుర
తి-హరిః స్ఫురతి) వత్సేవిసర్గస్త్వేచ త్రైరూప్యమ్॥కుప్వోః≍క≍పౌచ॥(క≍కరోతి- కః క
రోతి-క≍ఖనతి-కః ఖనతి-క≍పచతి-కః పచతి) ✿ సోపదాదౌ ॥౮॥౩॥౩౮॥ విసర్జనీయస్య
సస్స్యాదపదాదౌ≍క≍పయోః పరయోః ✿ పాశకల్పకకామ్యేష్వితివాచ్యమ్ ✿ (పయ
స్పాశమ్-యశస్కల్పమ్-యశస్కమ్-యశస్కామ్యతి) ✿ అనవ్యయస్యేతివాచ్యమ్ ✿
ప్రాతఃకల్పమ్ ✿ కామ్యేరోరేవేతివాచ్యమ్ ✿ నేహ-గీఃకామ్యతి ✿ ఇణఃషః ॥ ౮॥౩॥
౩౯॥ ఇణఃపరస్యవిసర్గస్యషకారస్స్యాత్పూర్వవిషయే-(సర్పిష్పాశమ్-సర్పిష్కల్పమ్-సర్పి

క్షమ్-సర్పిష్టమిత్యాది)॥ నమస్పురసోర్గత్యోః॥౮॥౩॥౪౦॥గతిసంజ్ఞయోరనయోర్విసర్గస్య సత్వ కుప్వోః పరయోః-(నమస్కరోతి) సాక్షాత్ప్రభృతిత్వాత్ కృఞో యోగే విభాషాగతి సంజ్ఞా-తదభావేనమః కరోతి - పురోఽవ్యయమితినిత్యంగతిసంజ్ఞా-(పురస్కరోతి)అగతిత్వాన్నేహ-పూః-పురౌ-పురః ప్రవిష్టవ్యాః॥ ఇదుదుపధస్య చాప్రత్యయస్య ॥౮॥౩॥౪౧॥ ఇకారోకారోపధస్యాప్రత్యయస్య విసర్గస్య షస్స్యాత్ కుప్వోః- (నిష్ప్రత్యూహమ్-ఆవిష్కృతమ్-దుష్కృతమ్)అప్రత్యయస్యకిమ్-అగ్నిః కరోతి - వాయుః కరోతి-ఏకాదేశశాస్త్రనిమిత్తకస్యనషత్వమ్-కస్కాదిషు భ్రాతుష్పుత్రశబ్దస్య పాఠాత్ తేనేహన-మాతుః కృపా ॥ ముహుసః ప్రతిషేధః ॥ ముహుః కామా॥ తిరసోఽన్యతరస్యామ్ ॥౮॥౩॥౪౨॥ తిరసస్సో వాస్యాత్ కుప్వోః-తిరస్కర్తా॥ తిరః కర్తా॥ ద్విస్త్రిశ్చతురితికృత్వోర్థే ॥౮॥౩॥౪౩॥ కృత్వోర్థే వర్తమానా మేషాంవిసర్గస్యషకారో వా స్యాత్ కుప్వోః-ద్విష్కరోతి-ద్విఃకరోతీత్యాది - కృత్వోర్థేకిమ్-చతుష్కపాలః॥ ఇసుసోస్సామర్థ్యే ॥౮॥౩॥౪౪॥ఏతయోర్విసర్గస్యషస్స్యాద్వా కుప్వోః-(సర్పిష్కరోతి-సర్పిః కరోతి-ధనుష్కరోతి-ధనుః కరోతి)సామర్థ్యమిహవ్యపేక్షా-సామర్థ్యేకిమ్- తిష్ఠతు సర్పిః పిబత్వముదకమ్ ॥ నిత్యంసమాసేఽనుత్తరపదస్థస్య ॥౮॥౩॥౪౫॥ఇసుసోర్విసర్గస్యానుత్తరపదస్థస్య సమాసే నిత్యం షస్స్యాత్ కుప్వోః పరయోః (సర్పిష్కుణ్డికా)అనుత్తరపదస్థస్యకిమ్। పరమసర్పిః కుణ్డికా - కస్కాదిషు సర్పిష్కుణ్డికాశబ్దోఽసమాసే వ్యపేక్షావిరహేఽపి షత్వార్థః వ్యపేక్షాయాంనిత్యార్థశ్చ ॥ అతః కృకమికంసకుమ్భపాత్రకుశాకర్ణీష్వనవ్యయస్య ॥౮॥౩॥౪౬॥ అకారాదుత్తరస్యానవ్యయస్య విసర్గస్య సమాసే నిత్యంసకారాదేశస్స్యాత్ కరోత్యాదిషు పరేషు నతూత్తరపదస్థస్య- (అయస్కారః-అయస్కామః అయస్కంసః-అయస్కుమ్భః అయస్పాత్రమ్-అయస్కుశా-అయస్కర్ణీ)అతః కిమ్।- గీః కారః-అనవ్యయస్యకిమ్-స్వః కామః-సమాసేకిమ్-యశః కరోతి-అనుత్తరపదస్థస్యకిమ్-పరమయశః కారః ॥ అధశ్శిరసీపదే ॥౮॥౩॥౪౭ ॥ ఏతయోర్విసర్గస్యసాదేశస్స్యాత్పదశబ్దేపరే- (అధస్పదమ్-శిరస్పదమ్, సమాస ఇత్యేవ-అధః పదమ్ శిరః పదమ్-అనుత్తరపదస్థస్యేత్యేవ -పరమశిరః పదమ్॥కస్కాదిషుచ॥భాస్కరః॥ ——॥ ఇతివిసర్గసన్ధిః॥—— స్వౌజసమౌడితిసుప్రత్యయే శివ స్ అస్ ఇతిస్థితే॥ ససజుషోరుః ౮॥౨॥౬౬॥ పదాన్తస్య సస్య సజుష్శబ్దస్య చరుస్స్యాత్ జశ్త్వాపవాదః॥ అతో రోరప్లుతాదప్లుతే ॥ ౬॥ ౧॥ ౧౧౩॥ అప్లుతాదతః పరస్య రోరుస్స్యాదప్లుతేఽతి - భో భగో అఘో ఇతి ప్రాప్తస్య యత్వస్యాపవాదః ఉత్వస్య ాసిద్ధత్వమనభవతి - దుత్వమనాద్యుత్వ ఏ ఛేస్సామర్థ్యాత్ క్షు త్ర ధము యో

పూర్వసవర్ణః ॥౬॥౧॥౧౦౨॥ అకః ప్రథమాద్వితీయయోరచి పరే పూర్వసవర్ణదీర్ఘ ఏకాదేశస్స్యాత్-ఇతి ప్రాప్తే ॥ నాదిచి ॥౬॥౧॥౧౦౪॥ అవర్ణాదిచి పరే న పూర్వసవర్ణదీర్ఘః ॥ ఆద్గుణః-ఏజగవదాన్తాదతి-(శివోర్చ్యః) అత ఇతి తపరత్వం కిమ్- దేవా అత్ర-అతీతి తపరత్వం కిమ్-శ్వ ఆగన్తా-అప్లుతాత్కిమ్-ఏహి సుస్రోత౩ అత్ర స్నాహి-ప్లుతస్యాసిద్ధత్వాదతపరోయమ్. అప్లుతాదితి విశేషణే తు తత్సామర్థ్యాన్నాసిద్ధత్వమ్-తపరకరణస్య తు సామర్థ్యప్రసక్తినివృత్త్యా చరితార్థత్వాత్-అప్లుతే కిమ్-తిష్ఠతు పయ అ౩గ్నిదత్త-గురోరనృత ఇతి ప్లుతః ॥ హశి చ ॥౬॥౧॥౧౧౪॥ అప్లుతాదతః పరస్య రోరుస్స్యాద్ధశి-(శివో వన్ద్యః)-రో రిత్యుకారానుబన్ధగ్రహణాన్నేహ-ప్రాతరత్ర-ధాతర్గచ్ఛ-దేవాస్ ఇహ ఇతి స్థితే-రుత్వమ్ ॥ భోభగోఅఘోఅపూర్వస్య యోఽశి ॥౮॥౩॥౧౭॥ ఏతత్పూర్వస్య రోర్యాదేశస్స్యాదశి పరే-అసన్ధిస్సౌత్రః-లోపశ్శాకల్యస్య (దేవా ఇహ-దేవాయిహ) అశి కిమ్-దేవాస్సన్తి-యద్యపీహ యత్వస్యాసిద్ధత్వాద్విసర్గో లభ్యతే-తథాపి విసర్గస్య స్థానివద్భావేన రుత్వాద్యత్వం స్యాత్-న హ్యయమల్విధిః-రోరితి సముదాయరూపాశ్రయణాత్-భోస్-భగోస్-అఘోస్-ఇతి సకారాన్తా నిపాతాః- తేషాం రోర్యత్వే కృతే ॥ వ్యోర్లఘుప్రయత్నతరశ్శాకటాయనస్య ॥౮॥౩॥౧౮॥ పదాన్తయోర్వకారయకారయోర్లఘూచ్చారణౌ వయౌ వా స్తోఽశి పరే - యస్యోచ్చారణే జిహ్వాగ్రోపాగ్రమధ్యమూలానాం శైథిల్యం స లఘూచ్చారణః ॥ ఓతో గార్గ్యస్య ॥౮॥౩॥౨౦॥ ఓకారాత్పరస్య పదాన్తస్యాలఘుప్రయత్నస్య యకారస్య నిత్యం లోపస్స్యాత్ - గార్గ్యగ్రహణం పూజార్థమ్ (భో అచ్యుత) లఘుప్రయత్నపక్షే (భోయచ్యుత) పదాన్తస్య కిమ్- తోయమ్ ॥ ఉఞి చ పదే ॥౮॥౩॥౨౧॥ అవర్ణపూర్వయోః పదాన్తయోర్యవయోర్లోప ఉఞి పరే (స ఉ ఏకాగ్నిః) పదే కిమ్ తన్త్రయుతమ్। వేఞస్సమ్ప్రసారణే రూపమ్-యది తు ప్రతిపదోక్తో నిపాత ఉఞితి గృహ్యతే- తర్హ్యుత్తరార్థం పదగ్రహణమ్ ॥ హలి సర్వేషామ్ ॥౮॥౩॥౨౨॥ భో భగో అఘో అపూర్వస్య లఘ్వలఘూచ్చారణస్య యకారస్య లోపస్స్యాద్ధలి సర్వేషాం మతేన (భో దేవాః-భో లక్ష్మీః భో విద్వద్బృన్ద- భగో నమస్తే-అఘో యాహి- దేవా నమ్యాః- దేవా యాన్తి) హలి కిమ్- దేవాయిహ ॥ రోఽసుపి ॥౮॥౨॥౬౯॥ అహ్నో రేఫాదేశస్స్యాన్న తు సుపి-రోరపవాదః-అహరహః-అహర్గణః-అసుపి కిమ్-అహోభ్యామ్- అత్రాహ్న్నితి రుత్వమ్ ॥ రూపరాత్రిరథన్తరేషు రుత్వం వాచ్యమ్ ॥ (అహోరూపమ్ గతమహో రాత్రిరేషా) ఏకదేశవికృతస్యానన్యత్వాత్ అహోరాత్రః (అహోరథన్తరమ్) అహరాదీనాం పత్యాదిషు వా రేఫః - విసర్గాపవాదః (అహర్పతిః-గీర్పతిః-ధూర్పతిః) పక్షే విసర్గోపధ్మానీయౌ ॥ రో రి ॥౮॥౩॥౧౪॥ రేఫస్య రేఫే పరే లోపః

పస్స్యాత్ ❁ ఢ్రలోపే పూర్వస్య దీర్ఘోఽణః ॥ ౬॥౩॥౧౧౧॥ ఢరేఫౌ లోపయతీతి తథా
తస్మిన్వర్ణే అఢ్గాఢ్ఢకారరేఫాత్మకే పరే పూర్వస్యాణో దీర్ఘస్స్యాత్ (పునారమతే - హరీ
రమ్యః-శమ్భూ రాజతే) అణ్గ్రహణం కిమ్ తృఢః-వృఢః- తృహూ హింసాయామ్-వృహూ ఉద్య
మనే- పూర్వగ్రహణమనుత్తరపదే పి పూర్వమాత్రస్యైవ దీర్ఘార్థమ్(లీఢః-అజర్ఘాః) మ
నస్-రథ- ఇత్యత్ర ఉత్వే కృతే-హశి చేత్యుత్వే- రోరితిలోపే చ ప్రాప్తే ❁విప్రతిషే
ధే పరం కార్యమ్ ॥౧॥౪॥౨॥ తుల్యబలవిరోధే పరం కార్యం స్యాత్ -ఇతి లోపే ప్రాప్తే
పూర్వత్రాసిద్ధమితి రోరిత్యస్యాసిద్ధత్వాదుత్వమేవ - మనోరథః ❁ఏతత్తదోస్సులో
పోఽకోరనఞ్సమాసే హలి ॥౬॥౧॥౧౩౨॥ అకకారయో రేతత్తదోర్యస్సుస్తస్య లోపః
స్యాద్ధలి నతు నఞ్సమాసే॥ ఏష విష్ణుః-సశమ్భుః)అకోః కిమ్ ❁ఏషకో రుద్రః- అనఞ్
సమాసే కిమ్-అసశ్శివః-హలి కిమ్॥ఏషోఽత్ర ❁సోఽచి లోపే చేత్పాదపూరణమ్ ॥౬॥౧॥
౧౩౪॥ స ఇత్యేతస్య సోర్లోపస్స్యాదచి పాదశ్చేల్లోపే సత్యేవ పూర్యేత (సేమామవిడ్ఢి
ప్రభృతిమ్)ఇహ ఋక్పాద ఏవ గృహ్యత ఇతి వామనః- అవిశేషాచ్ఛ్లోకపాదో పీత్యప
రే (సైష దాశరథీ రామః) లోపే చేదితి కిమ్-స ఇత్ క్షేతి - సపవముక్త్వ॥ సత్యేవేత్యవ
ధారణన్తు స్యశ్ఛన్దసి బహులమితి పూర్వసూత్రాద్బహులగ్రహణానువృత్త్యైలభ్య
తే। తే నేహన। సో హమాజన్మశుద్ధానామ్॥—❁ఇతిస్వాదిసన్ధిః❁—॥ అర్థవదధాతురప్ర
త్యయః ప్రాతిపదికమ్ ॥౧॥౨॥౪౫॥ ధాతుం ప్రత్యయం ప్రత్యయాన్తఞ్చ వర్జయిత్వా అ
ర్థవచ్ఛబ్దరూపం ప్రాతిపదికసంజ్ఞం స్యాత్ ❁కృత్తద్ధితసమాసాశ్చ ॥౧॥౨॥౪౬॥ కృత్తద్ధి
తాన్తౌ సమాసశ్చ ప్రాతిపదికసంజ్ఞాస్స్యుః-పూర్వసూత్రేణ సిద్ధే సమాసగ్రహణం ని
యమార్థమ్-యత్ర సఙ్ఘాతే పూర్వో భాగః పదం తస్య చేద్భవతి తర్హి సమాసస్యైవేతి- తే
న వాక్యస్య న ❁ప్రత్యయః ॥౩॥౧॥౧॥ ఆపఞ్చమపరిసమాప్తేరధికారో యమ్ ❁పరశ్చ
౩॥౧॥౨॥ అయమపి తథా ❁ఙ్యాప్ప్రాతిపదికాత్ ॥౪॥౧॥౧॥ ఙ్యన్తాదాబన్తాత్ప్రాతిప
దికాచ్చేత్యాపఞ్చమపరిసమాప్తేరధికారః- ప్రాతిపదికగ్రహణే లిఙ్గవిశిష్టస్యాపి గ్ర
హణమిత్యేవ సిద్ధే ఙ్యాబ్గ్రహణం ఙ్యాబన్తాత్తద్ధితోత్పత్తిర్యథా స్యాత్ - ఙ్యాప్ప్రా
మ్ప్రాజ్ఞాభూదిత్యేవమర్థమ్ ❁ స్వౌజసమౌట్ ఛష్టాభ్యాంభిస్ ఙేభ్యాంభ్యస్ ఙసి
భ్యాంభ్యస్ ఙసోసామ్ ఙ్యోస్సుప్ ॥౪॥౧॥౨॥ ఙ్యన్తాదాబన్తాత్ప్రాతిపదికాచ్చ పరే స్వా
దయః ప్రత్యయాస్స్యుః-సుజసోరుకారేకారౌ జశటజపాశ్చేతః ❁విభక్తిశ్చ ॥౧॥
౪॥౧౦౪॥ సుప్తిఙౌ విభక్తిసంజ్ఞౌ స్తః। తత్ర సుడౌ జసిత్యాదీనాం సప్తానాం త్రికాణాం
ప్రథమాదయస్సప్తమ్యన్తాః ప్రాచాం సంజ్ఞాస్తాభిరిహాపి వ్యవహారః ❁సుపః ॥౧॥
౪॥౧౦౩॥ సుపస్త్రీణి త్రీణి వచనాన్యేకశ ఏకవచనద్వివచనబహువచనసంజ్ఞాని

స్యుః❀ద్వ్యేకయోర్ద్వివచనైకవచనే ॥౧।౪।౨౨॥ ద్విత్వైకత్వయోరేతే స్తః❀
బహుషుబహువచనమ్ ॥౧।౪।౨౧॥ బహుత్వఏతత్స్యాత్-రుత్వవిసర్గౌ(రామః)❀
సరూపాణామేకశేషఏకవిభక్తౌ ॥౧।౨।౬౪॥ ఏకవిభక్తౌయానిసరూపాణ్యేవదృష్టా
నితేషామేకఏవశిష్యతే।ప్రథమయోఃపూర్వసవర్ణః ॥ నాదిచి॥ వృద్ధిరేచి(రామౌ)
❀చుటూ॥౧।౩।౭॥ప్రత్యయాద్యౌచుటూఇతౌస్తః-ఇతిజస్యేత్సంజ్ఞా❀నవిభక్తౌతు
స్మాః ॥౧।౩।౪॥ విభక్తిస్థాస్తవర్గసకారమకారాఇతోనస్యుః-ఇతిసకారస్యనేత్త్వమ్❀
అతోగుణే ॥౬।౧।౯౭॥ అపదాన్తాదకారాద్గుణేపరతఃపరరూపమేకాదేశస్స్యాత్-
ఇతిప్రాప్తేపరత్వాత్పూర్వసవర్ణదీర్ఘః - అతోగుణేఇతిహిపురస్తాదపవాదాఅనన్త
రాన్విధీన్బాధన్తేనోత్తరానితిన్యాయేనాకస్సవర్ణేదీర్ఘఇత్యస్యైవాపవాదో నతు
ప్రథమయోరిత్యస్యాపి-(రామాః)❀ ఏకవచనంసమ్బుద్ధిః ॥౨।౩।౪౯॥ సమ్బోధనే
ప్రథమాయాఏకవచనంసమ్బుద్ధిసంజ్ఞంస్యాత్ ❀ ఏఙ్హ్రస్వాత్సమ్బుద్ధేః ॥౬।౧।
౬౯॥ ఏఙన్తాద్ధ్రస్వాన్తాచ్చాఙ్గాద్ధల్లుప్యతేసమ్బుద్ధేశ్చేత్-సమ్బుద్ధ్యాక్షిప్తస్యాఙ్గస్యై
ఙ్హ్రస్వాభ్యాంవిశేషణాన్నేహ-హేకతరత్కులేతి(హేరామ - హేరామౌ-హే
రామాః)ఏఙ్గ్రహణఙ్కిమ్- హేహరే - హేవిష్ణో-అత్రహిపరత్వాన్నిత్యత్వాచ్చస
మ్బుద్ధిగుణేకృతేహ్రస్వాత్పరత్వన్నాస్తి❀అమిపూర్వః ॥౬।౧।౧౦౭॥అకోమ్యచిప
రతఃపూర్వరూపమేకాదేశస్స్యాత్ (రామంరామౌ❀లశక్వతద్ధితే ॥౧।౩।౮॥ తద్ధి
తవర్జప్రత్యయాద్యాలశకవర్గాఇతస్స్యుః- ఇతిశసశ్శస్యేత్సంజ్ఞా ❀తస్మాచ్ఛసోనః
పుంసి ॥౬।౧।౧౦౩॥ పూర్వసవర్ణదీర్ఘాత్పరోయశ్శసస్సకారస్తస్యనస్స్యాత్పుంసి
❀అట్కుప్వాఙ్నుమ్వ్యవాయేపి ॥౮।౪।౨॥ అట్కవర్గపవర్గఆఙ్నుమ్ఏతైర్వ్యస్తై
ర్యథాసమ్భవమ్మిలితైశ్చవ్యవధానేపిరషాభ్యామ్పరస్యనస్యణస్స్యాత్సమానపదే-
పదవ్యవాయేపీతినిషేధమ్బాధయితుమాఙ్గ్రహణమ్- నుమ్గ్రహణమనుస్వారోపల
క్షణార్థమ్-తచ్చాకర్తుంశక్యమ్-అయోగవాహానామట్సూపదేశస్యోక్తత్వాత్-ఇతిణ
త్వేప్రాప్తే❀పదాన్తస్య॥౮।౪।౩౭॥ పదాన్తస్యనస్యణత్వన్నస్యాత్ (రామాన్)❀
యస్మాత్ప్రత్యయవిధిస్తదాదిప్రత్యయేఽఙ్గమ్ ॥౧।౪।౧౩॥ యఃప్రత్యయోయ
స్మాత్క్రియతేతదాదిశబ్దరూపన్తస్మిన్ప్రత్యయేపరేఽఙ్గసంజ్ఞంస్యాత్ - భవామిభవి
ష్యామీత్యాదౌవికరణవిశిష్టస్యాఙ్గసంజ్ఞార్థన్తదాదిగ్రహణమ్ - విధిరితికిమ్-స్త్రీఇయతీ-
ప్రత్యయేకిమ్-ప్రత్యయవిశిష్టస్యతతోప్యధికస్యవామాభూత్ ❀అఙ్గస్య ॥౬।౪।౧॥
ఇత్యధికృత్య❀టాఙసిఙసామినాత్స్యాః ॥౭।౧।౧౨॥అకారాన్తాదఙ్గాట్టాదీనాఙ్క్ర
మాదినాదయఆదేశాస్స్యుః-ణత్వం(రామేణ)❀సుపిచ ॥౭।౩।౧౦౨॥ యఞాదౌసుపి

పరే అతోఽఙ్గస్య దీర్ఘస్స్యాత్ (రామాభ్యామ్) ✽ అతో భిస ఐస్ ॥౭॥౧॥౯॥ అకారాన్తాద
ఙ్గాద్భిస ఐస్ స్యాత్ - అనేకాల్త్వాత్సర్వాదేశః॥ రామైః ✽ ఙేర్యః ॥౭॥౧॥౧౩॥ అతోఽఙ్గా
త్పరస్య ఙే ఇత్యస్య యాదేశస్స్యాత్ (రామాయ) ఇహ స్థానివద్భావేన యాదేశస్య సు
ప్త్వాత్సుపి చేతి దీర్ఘః - సన్నిపాతలక్షణో విధిరనిమిత్తం తద్విఘాతస్యేతి పరిభాషా తు
నేహ ప్రవర్తతే - కష్టాయ క్రమణ ఇతి నిర్దేశేన తస్యా అనిత్యత్వజ్ఞాపనాత్ - (రామాభ్యామ్)
✽ బహువచనే ఝల్యేత్ ॥౭॥౩॥౧౦౩॥ ఝలాదౌ బహువచనే సుపి పరే అతోఽఙ్గస్య
ఏకారస్స్యాత్ (రామేభ్యః) బహువచనే కిమ్ - రామః రామస్య - ఝలి కిమ్ రామాణామ్ -
సుపి కిమ్ - పచధ్వమ్॥ జశ్త్వమ్ ✽ వాఽవసానే ॥౮॥౪॥౫౬॥ అవసానే ఝలాం చరో వా
స్యుః - రామాత్ - రామాద్ ద్విత్వే రూపచతుష్టయమ్ (రామాభ్యాం - రామేభ్యః - రా
మస్య) సస్య ద్విత్వపక్షే ఖరి చేతి చర్త్వే ప్రాప్తే ఆన్తరతమ్యాత్స ఏవ - న తు తకారః - అల్ప
ప్రాణతయా ప్రయత్నభేదాత్ - అత ఏవ సస్సీతి తాదేశ ఆరభ్యతే ✽ ఓసి చ ॥౭॥౩॥౧౦౪
ఓసి పరే అతోఽఙ్గస్య ఏకారస్స్యాత్ - (రామయోః) ✽ హ్రస్వనద్యాపో నుట్ ॥౭॥౧॥౫౪॥
హ్రస్వాన్తాన్నద్యన్తాదాబన్తాచ్చాఙ్గాత్పరస్యామో నుడాగమస్స్యాత్ ✽ నామి ॥౬॥
౪॥౩॥ నామి పరే అజన్తాఙ్గస్య దీర్ఘస్స్యాత్ (రామాణామ్) సుపి చేతి దీర్ఘో యద్యపి పరస్త
థాపీహ న ప్రవర్తతే - సన్నిపాతపరిభాషావిరోధాత్ - నామీత్యనేన త్వారమ్భసామ
ర్థ్యాత్పరిభాషా బాధ్యతే (రామే - రామయోః - సుపి ఏత్వే కృతే ✽ అపదాన్తస్య మూర్ధ
న్యః ॥౮॥౩॥౫౫॥ ఆపాదపరిసమాప్తేరధికారోఽయమ్ ✽ ఇణ్కోః ॥౮॥౩॥౫౭॥ ఇత్యధికృ
త్య ✽ ఆదేశప్రత్యయయోః ॥౮॥౩॥౫౯॥ సహేస్సాడస్సః ఇతి సూత్రాత్ స ఇతి షష్ఠ్యన్తమను
వర్తతే - ఇణ్కవర్గాభ్యాం పరస్యాపదాన్తస్యాదేశస్య ప్రత్యయావయవస్య చ
యస్సకారస్తస్య మూర్ధన్యాదేశస్స్యాత్ - వివృతాఘోషస్య సస్య తాదృశ ఏవ షః
(రామేషు) ఇణ్కోః కిమ్ - రామస్య - ఆదేశప్రత్యయయోః కిమ్ - సుపీః - సుపిసౌ - సుపి
సః - అపదాన్తస్య కిమ్ - హరిస్తత్ర - ఏవం కృష్ణముకున్దాదయః ✽ సర్వాదీని సర్వనామాని ॥
౧॥౧॥౨౭॥ సర్వాదీని శబ్దరూపాణి సర్వనామసంజ్ఞాని స్యుః - తదన్తస్యాపీయం సంజ్ఞా -
ద్వన్ద్వే చేతి జ్ఞాపకాత్ తేన పరమసర్వత్రేతి త్రల్ - పరమభవకానిత్యత్రాకచ్చ సి
ధ్యతి ✽ జసశ్శీ ॥౭॥౧॥౧౭॥ అదన్తాత్సర్వనామ్నః పరస్య జసశ్శీస్స్యాత్ - అనేకాల్త్వా
త్సర్వాదేశః - న చార్వణస్తృ ఇత్యాదావివ నానుబన్ధకృతమనేకాల్త్వమితి వాచ్యమ్ - స
ర్వాదేశత్వాత్ప్రాగిత్సంజ్ఞాయా ఏవాభావాత్ (సర్వే) ✽ సర్వనామ్నః స్మై ॥౭॥౧॥
౧౪॥ అతస్సర్వనామ్నో ఙే ఇత్యస్య స్మైస్స్యాత్ (సర్వస్మై) ✽ ఙసిఙ్యోః స్మాత్స్మినౌ ॥౭॥
౧॥౧౫॥ అతస్సర్వనామ్నో ఙసిఙ్యోరేతౌ స్తః (సర్వస్మాత్) ✽ ఆమి సర్వనామ్నస్సుట్ ॥౭

౧॥౫౨॥ అవర్ణాన్తాత్సర్వనామ్నో విహితస్యామస్సుడాగమస్స్యాత్. ఏత్త్వషత్వే. (సర్వేషాం-సర్వస్మిన్) శేషం రామవత్ - ఏవం విశ్వాదయోప్యదన్తాః. సర్వాదయశ్చ పఞ్చత్రింశత్ - సర్వ-విశ్వ-ఉభ-ఉభయ-డతర-డతమ-అన్య-అన్యతర-ఇతర-త్వత్-త్వ-నేమ-సమ-సిమ॥ పూర్వపరావరదక్షిణోత్తరాపరాధరాణి వ్యవస్థాయామసంజ్ఞాయామ్॥ స్వమజ్ఞాతిధనాఖ్యాయామ్॥ అన్తరం బహిర్యోగోపసంవ్యానయోః- త్యద్-తద్-యద్-ఏతద్-ఇదమ్-అదస్-ఏక-ద్వి-యుష్మద్-అస్మద్-భవతు-కిమ్ ఇతి-ఉభశబ్దో ద్విత్వవిశిష్టస్య వాచకః- అతఏవ నిత్యం ద్వివచనాన్తః-తస్యేహ పాఠస్తు ఉభకావిత్యకజర్థః-నచ కప్రత్యయేనేష్టసిద్ధిః- ద్వివచనపరత్వాభావేనోభయత ఉభయత్రేత్యాదావివాయచ్ప్రసఙ్గాత్ -తదుక్తమ్ - ఉభయోన్యత్రేతి-అన్యత్రేతి ద్వివచనపరత్వాభావే॥ ఉభయశబ్దస్య ద్వివచనం నాస్తీతి కైయటః-అస్తీతి హరదత్తః-తస్మాజ్జసోయజాదేశస్య స్థానివద్భావేన తయప్ప్రత్యయాన్తతయా ప్రథమచరమేతి వికల్పే ప్రాప్తే విభక్తినిరపేక్షత్వేనాన్తరఙ్గత్వాన్నిత్యైవ సంజ్ఞా భవతి - ఉభయే- డతరడతమౌ ప్రత్యయౌ-యద్యపి సంజ్ఞావిధౌ ప్రత్యయగ్రహణే తదన్తగ్రహణం నాస్తి- సుప్తిఙన్తమితి జ్ఞాపకాత్ -తథాపీహ తదన్తగ్రహణమ్- కేవలయోస్సంజ్ఞాయాః ప్రయోజనాభావాత్ -అన్యతరాన్యతమశబ్దావవ్యుత్పన్నౌ-స్వభావాద్ద్విబహువిషయే నిర్ధారణే వర్తేతే-తత్రాన్యతమశబ్దస్య గణే పాఠాభావాన్న సంజ్ఞా- త్వత్త్వ ఇతి ద్వావప్యదన్తావన్యపర్యాయౌ- ఏక ఉదాత్తః అపరోనుదాత్త ఇత్యేకే-ఏకస్తాన్త ఇత్యపరే-నేమ ఇత్యర్ధే-సమస్సర్వపర్యాయః తుల్యపర్యాయస్తు నేహ గృహ్యతే-యథాసంఖ్యమనుదేశస్సమానామితి జ్ఞాపకాత్ ॥ అన్తరం బహిర్యోగేతి గణసూత్రే ఉపురీతి వక్తవ్యమ్॥ అన్తరాయాం పురి॥ పూర్వపరావరదక్షిణోత్తరాపరాధరాణి వ్యవస్థాయామసంజ్ఞాయామ్ ॥౧॥౧॥౩౪॥ ఏతేషాం వ్యవస్థాయామసంజ్ఞాయాం సర్వనామసంజ్ఞా గణపాఠాత్సర్వత్ర యా ప్రాప్తా సా జసి వా స్యాత్ (పూర్వే-పూర్వాః) స్వాభిధేయాపేక్షావధినియమో వ్యవస్థా-వ్యవస్థాయాం కిమ్) దక్షిణా గాథకాః-కుశలా ఇత్యర్థః-అసంజ్ఞాయాం కిమ్-ఉత్తరాః కురవః॥ స్వమజ్ఞాతిధనాఖ్యాయామ్ ॥౧॥౧॥౩౫॥ జ్ఞాతిధనాన్యవాచినస్స్వశబ్దస్య యా ప్రాప్తా సంజ్ఞా సా జసి వా స్యాత్ - స్వేస్వాః - ఆత్మీయా ఇత్యర్థః-ఆత్మాన ఇతి వా- జ్ఞాతిధనవాచినస్తు స్వాః- జ్ఞాతయోర్థా వా॥ అన్తరం బహిర్యోగోపసంవ్యానయోః ॥౧॥౧॥౩౬॥ బాహ్యే పరిధానీయే చార్థే అన్తరశబ్దస్య యా ప్రాప్తా సంజ్ఞా సా జసి వా స్యాత్ (అన్తరే అన్తరా వా) గృహాః బాహ్యా ఇత్యర్థః (అన్తరే అన్తరా వా) శాటకాః-పరిధానీయా ఇత్యర్థః॥ పూర్వాదిభ్యో నవభ్యో వా ॥౭॥౧॥౧౬॥ ఏభ్యో

జసి జ్యోత్స్నాత్ స్మినౌ వా స్తః - పూర్వస్మాత్ - పూర్వాత్ - పూర్వస్మిన్ - పూర్వే - ఏవమ్ అవరాదీనామపి - శేషం సర్వవత్ - ఏకశబ్దస్సంఖ్యాయాం నిత్యైకవచనాన్తః ❁ నబహువ్రీహౌ ॥౧॥౧॥౨౯॥ బహువ్రీహౌ చికీర్షితే సర్వనామసంజ్ఞా న స్యాత్ - త్వకమ్పితా యస్య సత్వత్కపితృకః - అహకమ్పితా యస్య స మత్కపితృకః - ఇహ సమాసాత్ప్రాగేవ లౌకికే ప్రక్రియావాక్యే సర్వనామసంజ్ఞా నిషిధ్యతే - అన్యథా లౌకికే విగ్రహవాక్య ఇవ తత్రాప్యకచ్ ప్రవర్తేత - స చ సమాసేపి శ్రూయేత - అతిక్రాన్తో భవకన్తమతిభవకానితివత్ - భాష్యకారస్తు త్వత్కపితృకో మత్కపితృక ఇతి రూపే ఇష్టాపత్తిం ... తే ... తత్సూత్రం ప్రత్యాచఖ్యౌ - యథోత్తరం మునీనాం ప్రామాణ్యమ్ - సంజ్ఞోపసర్జనీభూతాస్తు న సర్వాదయః - మహాసంజ్ఞాకరణేన తదనుగుణానామేవ గణే సన్నివేశాత్ అతస్సంజ్ఞాకార్యమన్తర్గణకార్యఞ్చ తేషాం న భవతి - సర్వో నామ కశ్చిత్ తస్మై సర్వాయ దేహి - అతిక్రాన్తస్సర్వమతిసర్వస్తస్మై అతిసర్వాయ అతికతరకం కులం - అతితత్ ❁ తృతీయాసమాసే ॥౧॥౧॥౩౦॥ అత్ర సర్వనామతా న స్యాత్ - మాసపూర్వాయ - తృతీయాసమాసార్థవాక్యేపి న - మాసేన పూర్వాయ ❁ ద్వన్ద్వే చ ॥౧॥౧॥౩౧॥ ద్వన్ద్వే ఉక్తసంజ్ఞా న (వర్ణాశ్రమేతరాణామ్) సముదాయస్యాయం నిషేధో న త్వవయవానామ్। నచైవమన్తర్వద్విధినా సుట్ప్రసఙ్గః - సర్వనామ్నో విహితస్యామస్సుడితి వ్యాఖ్యాతత్వాత్ ❁ విభాషా జసి ॥౧॥౧॥౩౨॥ జసాధారం యత్కార్యం శీభావాఖ్యం తత్ర కర్తవ్యే ద్వన్ద్వే ఉక్తసంజ్ఞా వా స్యాత్ (వర్ణాశ్రమేతరే - వర్ణాశ్రమేతరాః) శీభావమాత్రే విభాషేత్యుక్తమ్ - అతో నాకచ్ - కిన్తు కప్రత్యయ ఏవ - వర్ణాశ్రమేతరకాః ❁ ప్రథమచరమతయాల్పార్ధకతిపయనేమాశ్చ ॥౧॥౧॥౩౩॥ ఏతే జసః కార్యం ప్రత్యుక్తసంజ్ఞా వా స్యుః (ప్రథమే ప్రథమాః) ఇత్యాది - శేషం రామవత్ - తయప్ ప్రత్యయస్తతస్తద న్తా గ్రాహ్యాః (ద్వితయే - ద్వితయాః నేమే - నేమాః) శేషం సర్వవత్ ॥ విభాషాప్రకరణే తీయస్య ఙిత్సూపసంఖ్యానమ్ ॥ ద్వితీయస్మై - ద్వితీయాయేత్యాది - ఏవం తృతీయః - అర్థవద్గ్రహణాన్నేహ - పటుజాతీయాయ ❁ జరాయా జరసన్యతరస్యామ్ ॥౭॥౨॥౧౦౧॥ జరాశబ్దస్య జరస్ వా స్యాదజాదౌ విభక్తౌ - పదాఙ్గాధికారే తస్య తదన్తస్య చ - అనేకాల్త్వాత్ సర్వాదేశే ప్రాప్తే - నిర్దిశ్యమానస్యాదేశా భవన్తి - ఏకదేశవికృతస్యానన్యత్వాత్ జరశబ్దస్య జరస్ (నిర్జరసౌ - నిర్జరసః - ఇనాదీన్ బాధిత్వా పరత్వాజ్జరస్ (నిర్జరసా - నిర్జరసే - నిర్జరసః) పక్షే హలాదౌ చ రామవత్ - వృత్తికృతా తు పూర్వవిప్రతిషేధేనేనాతోఙ్గస్య ... ఇయోస్సన్నిపాతపరిభాషాయా అనిత్యత్వమాశ్రిత్య జరసిక్ఱ తే నిర్జరసినా - నిర్జరసాదిరూపం - నతు నిర్జరసా నిర్జరస ఇతి కేచిదిత్యుక్తమ్ - తథా భిసి నిర్జరసైరితి రూపాన్తరముక్తమ్

తదనుసారి భిశ్చ షష్ఠ్యేకవచనే నిర్జరస్యే త్యేవరూప మితిస్వీకృతమేతచ్చభాష్య
విరుద్ధమ్ ❋ పద్దన్నోమాస్ హృన్నిశ సన్యూషన్దోషన్యకఞ్ఛకన్నుదన్నాసఞ్
శస్ ప్రభృతిషు ॥౬॥౧॥౬౩॥ పాద దన్తనాసికా మాసహృదయ నిశా
అసృగ్యూషదోషయకృత్ శకృత్ ఉదక ఆస్య ఏషాం పదాదయ ఆదేశాస్స్యు
శ్శసాదౌ వా - యత్తుఆసనశబ్దస్యఆసన్నాదేశ ఇతికాశికాయాముక్తన్తత్ప్రామాది
కమ్(పాదః-పాదౌ-పాదాః-పాదం-పాదౌ-పదః-పాదాన్-పాదేన-పదా)ఇత్యాది ❋
సుడనపుంసకస్య ॥౧॥౧॥౪౩॥సుట్ప్రత్యాహారః-స్వాదిపఞ్చవచనానిసర్వనామస్థా
నసంజ్ఞానిస్యురక్లీబస్య❋స్వాదిష్వసర్వనామస్థానే ॥౧॥౪॥౧౭॥ కప్రత్యయావధిషు
స్వాదిష్వసర్వనామస్థానేషుపరతఃపూర్వమ్పదసంజ్ఞంస్యాత్ ❋ యచిభమ్॥౧॥౪॥
౧౮ ॥ యకారాదిష్వజాదిషుచకప్రత్యయావధిషుస్వాదిష్వసర్వనామస్థానేషుపర
తఃపూర్వమ్భసంజ్ఞంస్యాత్ ❋ ఆకడారాదేకాసంజ్ఞా॥౧॥౪॥౧॥ఇతఊర్ధ్వఙ్కడా
రాఃకర్మధారయఇత్యతఃప్రాగేకస్యైకైవసంజ్ఞాజ్ఞేయా - యాపరానవకాశాచ-
తేనశసాదావచిభసంజ్ఞైవనపదత్వమ్-అతోజశ్త్వన్న(పదః- పదా)జశ్త్వమ్(పద్భ్యా)
మిత్యాది(మాసః మాసా)భ్యామిత్యత్ర రుత్వే యత్వేచ యలోపః(మాభ్యాం- మాభిః)రిత్యాది
❋ అల్లోపోఽనః ॥౬॥౪॥౧౩౪॥ అఙ్గావయవోఽసర్వనామస్థానయజాదిస్వాదిపరో
యోఽన్తస్యాకారస్యలోపస్స్యాత్ ❋ రషాభ్యాన్నోణస్సమానపదే ॥౮॥౪॥౧॥ఏక
పదస్థాభ్యాం రేఫషకారాభ్యామ్పరస్యనస్యణస్స్యాత్(యూష్ణః - యూష్ణా)పూర్వ
స్మాదపిఃధౌస్థానివద్భావఇతి పక్షేతుఅడ్వ్యవాయ ఇత్యేవాత్రణత్వమ్ - పూర్వ
త్రాసిద్ధేనస్థానివదితితుఇహనాస్తి- తస్యదోషస్సంయోగాదిలోపలత్వణత్వేష్వితి
నిషేధాత్ ❋ నలోపఃప్రాతిపదికాన్తస్య ॥౮॥౨॥౭॥ నేతిప్రాతిపదికేతిచలుప్తష
ష్ఠీకేపదే-ప్రాతిపదికసంజ్ఞకంయత్పద న్తదన్తస్యనకారస్యలోపస్స్యాత్ -నలోపస్యా
సిద్ధత్వాద్దీర్ఘత్వమైత్త్వఞ్చన(యూషభ్యాం-యూషభిః- యూషభ్యః)ఇత్యాది ❋ వి
భాషాఙిశ్యోః ॥౬॥౪॥౧౩౬॥అఙ్గావయవోఽసర్వనామస్థానపరో యోఽన్ తస్యాకార
స్యలోపోవాస్యాత్ ఙిశ్యోఃపరయోః-యూష్ణి - యూషణి- పక్షే రామవత్ -పద్దన్నితి
సూత్రేప్రభృతిగ్రహణమ్ప్రకారార్థమ్-తథాచ -ఔఙశ్యామపిదోషన్నాదేశో
భాష్యేకకుద్దోషణీత్యుదాహృతః- తేనపదం ఘ్రిశ్చరణోఽస్త్రియామ్-స్వాన్తంహృ
న్మానసమ్మనఇతిసఙ్గచ్ఛతే-ఆసన్యమ్ప్రాణముచురితిచ - అస్యైభవఆసన్యః-దోష్శబ్ద
స్యనపుంసకత్వమతఏవభాష్యాత్ - తేనదక్షిణన్దోర్నిశాచరఇతిసఙ్గచ్ఛతే - భుజబా
హూప్రవేష్టోదోరితిసాహచర్యాత్పుంస్త్వమపి - దోషన్తస్యతథావిధస్యభజతఇతి -

స్వయోరాహ్నోర్భావో ద్వ్యహ్నః॥ సంఖ్యావిసాయపూర్వస్యాహ్నస్యాహన్నన్యతర స్యాంఙౌ॥౬॥౩॥౧౧౦॥సంఖ్యాదిపూర్వస్యాహ్నస్యాహన్నాదేశో వా స్యాత్ ఙౌ-ద్వ్యహ్ని-ద్వ్యహని-ద్వ్యహ్నే-విగతమహః వ్యహ్నః-వ్యహ్ని-వ్యహని-వ్యహ్నే- అహ్నస్సాయః-సాయాహ్నః-సాయాహ్ని-సాయాహని సాయాహ్నే॥ఇత్యదన్తాః॥ విశ్వపాః॥ దీర్ఘాజ్జసిచ ॥౬.౧.౧౦౫॥ దీర్ఘాజ్జసి ఇచి చ పరే ప్రథమయోః పూర్వసవర్ణ దీర్ఘో న స్యాత్ -వృద్ధిః- విశ్వపౌ- సవర్ణదీర్ఘః - విశ్వపాః-యద్యపీహ జౌ జసాదిచీ త్యేవసి ద్ధమ్ జసితు సత్యపి పూర్వసవర్ణదీర్ఘే క్షతిర్నాస్తి - తథాపి గౌర్యౌ గౌర్య ఇత్యాద్యర్థం మా త్రమిహాపి న్యాయ్యత్వాదుపన్యస్తమ్॥ ఆతో ధాతోః ॥౬॥౪.౧౪౦.ఆ కారాన్తో యో ధాతు స్తదన్తస్య భస్యాఙ్గస్య లోపస్స్యాత్ - అలోన్త్యస్య-విశ్వపః - విశ్వపాభ్యామి త్యాది-ఏవం శఙ్ఖధ్మాదయః-ధాతోః కిమ్- హాహాన్-టా - సవర్ణదీర్ఘః-హాహా- ఙే-వృద్ధిః- హాహై-ఙసిఙసోర్దీర్ఘః-హాహాః-౭-ఓసివృద్ధిః-హాహౌః-ఙౌ-ఆద్గుణః-హాహే- శేషం విశ్వ పావత్ - ఆత ఇతి యోగవిభాగాదధాతోరప్యాకారలోపః క్వచిత్ - క్త్వః శ్నః॥ఇ త్యాదన్తాః॥ హరిః-ప్రథమయోః పూర్వసవర్ణః-హరీ॥ జసిచ॥౭॥౩॥౧౦౯ హ్రస్వా న్తస్యాఙ్గస్య గుణస్స్యాజ్జసి పరే(హరయః)॥ హ్రస్వస్య గుణః ॥౭॥౩॥౧౦౮॥ హ్రస్వ స్యగుణస్స్యాత్సమ్బుద్ధౌ-ఏఙ్ హ్రస్వాదితి సమ్బుద్ధిలోపః-హే హరే-హరిం-హరీ-హ రీన్॥ శేషో ఘ్యసఖి॥౧॥౪॥౭॥అనదీసంజ్ఞౌ హ్రస్వౌ యావివర్ణో వర్ణౌ తదన్తం సఖివర్జం ఘిసంజ్ఞం స్యాత్ - శేషగ్రహణమ్ - మ త్యై-పత్యే-సంజ్ఞాధికారాత్సిద్ధే శేషగ్రహణం స్పష్టా ర్థమ్- హ్రస్వౌ కిమ్-వాతప్రమ్యై-యయౌ కిమ్-మాత్రే॥ ఆఙో నాఽస్త్రియామ్ ॥౭॥౩॥ ౧౨౦॥ ఘేః పరస్యాఙో నా స్యాదస్త్రియామ్-ఆఙితి టా సంజ్ఞా ప్రాచామ్(హరిణా)అ స్త్రియామ్-మత్యా॥ ఘేర్ఙితి ॥౭॥౩॥౧౧౧॥ ఘిసంజ్ఞస్య ఙితి సుపి గుణస్స్యాత్ -హ రయే-ఘేః కిమ్-సఖ్యే-ఙితి కిమ్-హరిభ్యామ్-సుపి కిమ్-పట్వీ-ఘేర్ఙితీతి గుణే కృతే॥ ఙసిఙ సోశ్చ ॥౬॥౧॥౧౧౦॥ ఏఙో ఙసిఙసోరతి పరే పూర్వరూపమేకాదేశస్స్యాత్ -హరేః- హరేః-హర్యోః-హరీణామ్॥ అచ్చ ఘేః ॥ ౭॥ ౩॥౧౧౯॥ఇదుద్భ్యాముత్తరస్య ఙేరౌ త్స్యాత్ -ఘేరన్తాదేశశ్చాకారః-హరౌ - హర్యోః - హరిషు-ఏవం శ్రీపత్యగ్నిరవిక వ్యాదయః॥ అనఙ్ సౌ ॥౭॥౧॥౯౩॥ సఖ్యురఙ్గస్యానఙాదేశస్స్యాదసమ్బుద్ధౌ సౌ ప రే-ఙిచ్చేత్యన్తాదేశః॥ అలోన్త్యాత్పూర్వ ఉపధా ॥౧॥౧॥౬౫॥అన్త్యాదలః పూర్వో వ ర్ణ ఉపధాసంజ్ఞస్స్యాత్ ॥ సర్వనామస్థానే చాసమ్బుద్ధౌ॥౬॥౪॥౮॥నాన్తస్యోపధాయా దీర్ఘస్స్యాదసమ్బుద్ధౌ సర్వనామస్థానే పరే॥ అపృక్త ఏకాల్ ప్రత్యయః ॥౧॥౨॥౪౧॥ ఏకాల్ ప్రత్యయో యస్సోఽపృక్తసంజ్ఞస్స్యాత్ ॥ హల్ఙ్యాబ్భ్యో దీర్ఘాత్సుతిస్య

ల్పృక్తం హల్ ॥౬॥౧॥౬౮॥ హలన్తాత్పరం దీర్ఘౌ యాబాప్యాం తదన్తాచ్చ పరం సుతిసీత్యేతదపృక్తం హల్లుప్యతే - హల్ఙ్యాబ్భ్య ఇతి కిమ్ - గ్రామణీః - దీర్ఘాత్కిమ్ - నిష్కౌశామ్బిః - అతిఖట్వః - సుతిసీతి కిమ్ - అభైత్సీత్ - తిపా సహచరితస్య గ్రహణాత్సిచో గ్రహణం నాస్తి - అపృక్తమితి కిమ్ - బిభర్తి - హల్కిమ్ - బిభేద - ప్రథమహల్కిమ్ - రాజా - నలోపో న స్యాత్ - సంయోగాన్తలోపస్యాసిద్ధత్వాత్ - సఖా - హే సఖే ❁ సఖ్యురసమ్బుద్ధౌ ॥౭॥౧॥౯౨॥ సఖ్యురఙ్గాత్పరం సమ్బుద్ధివర్జం సర్వనామస్థానం ణిద్వత్స్యాత్ ❁ అచో ఞ్ణితి ॥౭॥౨॥౧౧౫॥ ఞితి ణితి చ పరేఽజన్తాఙ్గస్య వృద్ధిస్స్యాత్ - సఖాయౌ - సఖాయః - సఖాయమ్ - సఖాయౌ - ఘిసంజ్ఞాభావాన్న తత్కార్యమ్ - సఖ్యా - సఖ్యే ❁ ఖ్యత్యాత్పరస్య ॥౬॥౧॥౧౧౨॥ ఖితిశబ్దాభ్యాం ఖీతీశబ్దాభ్యాం కృతయణాదేశాభ్యాం పరస్య ఙసిఙసోరత ఉత్స్యాత్ - సఖ్యుః - సఖ్యుః ❁ ఔత్ ॥౭॥౩॥౧౧౮॥ ఇదుద్భ్యాం పరస్య ఙేరౌత్స్యాత్ - ఊకారానువృత్తిరుత్తరార్థా - సఖ్యౌ - శేషం హరివత్ - శోభనస్సఖా సుసఖా - సుసఖాయౌ - సుసఖాయః - అనఙ్ణిత్వే ద్వయోరప్యఙ్గత్వాత్తదన్తేపి ప్రవృత్తిః - సముదాయస్య సఖిరూపత్వాభావాదసఖీతి నిషేధాప్రవృత్తేర్ఘిసంజ్ఞా - సుసఖినా - సుసఖయే ఙసిఙసోర్గుణే కృతే కృతయణాదేశత్వాభావాత్ ఖ్యత్యాదిత్యుత్వం న - సుసఖేః - సుసఖౌ ఇత్యాది - ఏవమతిశయితస్సఖా - అతిసఖా - పరమస్సఖా యస్యేతి విగ్రహే - పరమసఖా - పరమసఖాయావిత్యాది - గౌణత్వేఽప్యనఙ్ణిత్వే ప్రవర్తేతే - సఖీమతిక్రాన్తోఽతిసఖిః లిఙ్గవిశిష్టపరిభాషాయా అనిత్యత్వాన్నాట్ హరివత్ - ఇహానఙ్ణిత్వే న భవతః - గోస్త్రియోరితి హ్రస్వత్వేన సఖిశబ్దస్య లాక్షణికత్వాత్ - లక్షణప్రతిపదోక్తయోః ప్రతిపదోక్తస్యైవ గ్రహణాత్ ❁ పతిస్సమాస ఏవ ॥౧॥౪॥౮॥ పతిశబ్దస్సమాస ఏవ ఘిసంజ్ఞః - పత్యా - పత్యే - పత్యుః ౨ - పత్యౌ - శేషం హరివత్ - సమాసే తు - భూపతినా - భూపతయే - కతిశబ్దో నిత్యం బహువచనాన్తః ❁ బహుగణవతుడతిసంఖ్యా ॥౧॥౧॥౨౩॥ ఏతే సంఖ్యాసంజ్ఞాస్స్యుః ❁ డతి చ ॥౧॥౧॥౨౫॥ డత్యన్తా సంఖ్యా షట్సంజ్ఞా స్యాత్ ❁ ప్రత్యయస్య లుక్శ్లులుపః ॥౧॥౧॥౬౧॥ లుక్శ్లులుప్ ఏతేశ్శబ్దైః కృతం ప్రత్యయాదర్శనం క్రమాత్తత్తత్సంజ్ఞం స్యాత్ ❁ షడ్భ్యో లుక్ ॥౭॥౧॥౨౨॥ షడ్భ్యః పరయోర్జశ్శసోర్లుక్స్యాత్ ❁ ప్రత్యయలోపే ప్రత్యయలక్షణమ్ ॥౧॥౧॥౬౨॥ ప్రత్యయే లుప్తే తదాశ్రితం కార్యం స్యాత్ - ఇతి జసి చేతి గుణే ప్రాప్తే ❁ న లుమతాఙ్గస్య ॥౧॥౧॥౬౩॥ లుక్శ్లులుప ఏతే లుమన్తః - లుమతా శబ్దేన లుప్తే తన్నిమిత్తమఙ్గకార్యం న స్యాత్ - కతి ౨ - కతిభిః - కతిభ్యః ౨ - కతీనామ్ - కతిషు - అస్మద్యుష్మద్షట్సంజ్ఞాస్త్రిషు సరూపాః - త్రిశబ్దో నిత్యం బహువచనాన్తః - త్రయః - త్రీన్ - త్రిభిః - త్రిభ్యః ❁ త్రేస్త్రయః ॥ ౭॥౧॥౫౩॥ త్రిశ

బుద్ధస్యత్రయాదేశస్స్యాదామి- త్రయాణామ్-పరమత్రయాణామ్ - గౌణత్వేతు నేతి కే
చిత్ -ప్రియత్రీణామ్-వస్తుతస్తు ప్రియత్రయాణామ్-త్రిషు॥ ద్విశబ్దోద్వివచనాన్తః ✱ త్యదా
దీనామః ౭॥౨॥౧౦౨ ఏషామకారోన్తాదేశస్స్యాద్విభక్తౌ ద్విపర్యన్తానామేవేష్టిః ద్వౌ-౨
ద్వాభ్యాం ౩-ద్వయోః ౨-ద్విపర్యన్తానామితి కిమ్-భవాన్-భవన్తౌ-భవన్తః-సంజ్ఞాయా
ముపసర్జనత్వేచ నాత్వమ్-సర్వాద్యన్తర్గణకార్యత్వాత్ -ద్విర్నామకశ్చిత -ద్విః -ద్వీ-
ద్వయః- ద్వావతిక్రాన్తోఽతిద్విః-హరివత్ -ప్రాధాన్యేతు పరమద్వౌ ఇత్యాది॥ ఔడు
లోమిః ఔడులోమీ -ఉడులోమాః॥ లోమ్నోఽపత్యేషు బహుష్వకారో వక్తవ్యః॥ బా
హ్వాదీఞోఽపవాదః-ఔడులోమిమ్ ఔడులోమీ-ఉడులోమాన్ ౬ ౬ ఇతి దన్తాః ౬ ౬ వా
తప్రమీరిత్యుణాదిసూత్రేణ మాఙ ఈప్రత్యయః కిత్ -వాతమ్ప్రమిమీతే ఇతి వాత
ప్రమీః-దీర్ఘాజ్జసిచ-వాతప్రమ్యౌ। వాతప్రమ్యః- హే వాతప్రమీః-అమిపూర్వః-వా
తప్రమీమ్-వాతప్రమ్యౌ-వాతప్రమీన్-వాతప్రమ్యా-వాతప్రమీభ్యామ్ ౩ -వా
తప్రమ్యే-వాతప్రమ్యః ౨ వాతప్రమ్యోః ౨ - వాతప్రమ్యామ్-దీర్ఘత్వాన్నసుట్
ఙౌతుసవర్ణదీర్ఘః-వాతప్రమీ-వాతప్రమీషు- ఏవం యయీపప్యాదయః యాన్త్య
నేనేతి యయీర్మార్గః-పాతిలోకమితి పపీస్సూర్యః-యాపోః కిద్ద్వేచేతి ఈప్రత్యయః-
క్విబన్తవాతప్రమీశబ్దస్యతు అమిశసి ఙౌచ విశేషః - వాతప్రమ్యమ్-వాతప్రమ్యః-
వాతప్రమ్యి- ఏరనేకాచ ఇతి వక్ష్యమాణో యణ్ ప్రధీవత్ - బహ్వ్యః శ్రేయస్యో
యస్య స బహుశ్రేయసీ ॥దీర్ఘజ్యన్తత్వాద్ధల్ఙ్యాబితి సులోపః ✱ యూస్త్ర్యాఖ్యౌనదీ
౧॥౪॥౩॥ ఈదూదన్తౌ నిత్యస్త్రీలిఙ్గౌ నదీసంజ్ఞౌ స్తః॥ ప్రథమలిఙ్గగ్రహణఞ్చ పూర్వ
స్త్ర్యాఖ్యస్యోపసర్జనత్వేపి నదీత్వం వక్తవ్యమిత్యర్థః ✱ అమ్బార్థనద్యోర్హ్రస్వః॥ ౭॥
౩॥౧౦౭॥ అమ్బార్థానాం నద్యన్తానాఞ్చ హ్రస్వస్సమ్బుద్ధౌ-హే బహుశ్రేయసి-శసి
బహుశ్రేయసీన్ ✱ ఆణ్ నద్యాః॥౭॥౩॥౧౧౨॥ నద్యన్తాత్పరేషాం ఙితామాడాగమ
స్స్యాత్ ✱ ఆటశ్చ॥౬॥౧॥౯౦॥ ఆటోఽచి పరే వృద్ధిరేకాదేశస్స్యాత్ -బహుశ్రేయ
స్యై-బహుశ్రేయస్యాః-నద్యన్తాత్పరత్వాన్నుట్-బహుశ్రేయసీనామ్ ✱ ఙేరామ్న
ద్యామ్నీభ్యః॥౭॥౩॥౧౧౬॥ నద్యన్తాదాబన్తాన్నీశబ్దాచ్చ ఙేరామ్ స్యాత్ -ఇహ పరత్వాదా
టా నుట్ బాధ్యతే -బహుశ్రేయస్యామ్ । శేషమీప్రత్యయాన్తవాతప్రమీవత్ ॥ అ
ఙ్యన్తత్వాన్నసులోపః-అతిలక్ష్మీః- శేషం బహుశ్రేయసీవత్ ॥ కుమారీమిచ్ఛన్ కుమారీ
వాచరన్వా బ్రాహ్మణః కుమారీ। క్యజన్తాదాచారక్విబన్తాద్వా క్విప్-హల్ఙ్యా
బితి సులోపః ✱ అచిశ్నుధాతుభ్రువాం య్వోరియఙువఙౌ ॥ ౬॥౪॥౭౭॥ శ్నుప్రత్య
యాన్తస్య ఇవర్ణోవర్ణాన్తధాతోర్భ్రూ ఇత్యస్య చాఙ్గస్య ఇయఙువఙౌ స్తోఽజాదౌ ప్ర

త్యయేపరే-ఙిచ్ఛేత్యస్తాదేశః - ఆనరతమ్యాదేరియఙ్ ఓరువఙ్- ఇతీయఙి ప్రాప్తే ❁
ఏరనేకాచోఽసంయోగపూర్వస్య ॥౬॥౪॥౮౨॥ ధాత్వవయవసంయోగపూర్వో నభ
వతియఇవర్ణస్తదన్తో యో ధాతుస్తదన్తస్యానేకాచోఽఙ్గస్య యణ్ స్యాదజాదౌ ప్రత్య
యేపరే ఇతియణ్-కుమార్యౌ -కుమార్యః- హేకుమారి- అమిశసిచ-కుమార్యమ్-కుమా
ర్యః-కుమార్యా-కుమార్యై-కుమార్యాఃకుమారీణామ్ కుమార్యామ్-కుమార్యోః-ప్ర
ధీః-ప్రధ్యౌ-ప్రధ్యః-ప్రధ్యమ్-ప్రధ్యః -ఉన్నయతీత్యున్నీః-ధాతునాసంయోగస్యవి
శేషణాదిహస్యాదేవయణ్ - ఉన్న్యౌ- ఉన్న్యః- హేఉన్నీః - ఉన్న్యమ్-ఙేరామ్-ఉ
న్న్యామ్॥ఏవం గ్రామణీః-అనేకాచఇతికిమ్-నీః-నియౌ-నియః- అమిశసిచపరత్వాదియ
ఙ్-నియమ్-నియః-ఙేరామ్-నియామ్ - అసంయోగపూర్వస్యకిమ్-సుశ్రియౌ-యవక్రి
యౌ ❁ గతికారకేతరపూర్వపదస్యయణ్ నేష్యతే ❁ శుద్ధధియౌ- పరమధియౌ-కథం త
ర్హి దుర్ధియో వృశ్చికభియేత్యాది - ఉచ్యతే-దుష్టాధీర్యేషామితివిగ్రహే దురిత్యస్య
ధీశబ్దం ప్రతిగతిత్వమేవనాస్తి - యత్క్రియాయుక్తాః ప్రాదయస్తం ప్రత్యేవగ
త్యుపసర్గసంజ్ఞా- వృశ్చికశబ్దస్యబుద్ధికృతమపాదానత్వం నేహవివక్షితమ్-వృశ్చికస
మ్బన్ధినీభీః వృశ్చికభీరిత్యుత్తరపదలోపో వా ❁ నభూసుధియోః ॥౬॥౪॥౮౫॥ ఏతయోర్య
ణ్ నస్యాదచిసుపి-సుధియౌ-సుధియఇత్యాది-సఖాయమిచ్ఛతీతిసఖీయతి- తతః క్విప్- అ
ల్లోపయలోపౌ-అల్లోపస్య స్థానివత్త్వాద్యణి ప్రాప్తే- క్వౌలుప్తం న స్థానివత్ -ఏకదేశవికృ
తస్యానన్యతయానఙ్ణిత్వే-సఖా-సఖాయౌ-సఖాయః- హేసఖీః-అమిపూర్వరూపాత్పూర
త్వాద్యణి ప్రాప్తే-తతోఽపిపరత్వాత్సఖ్యురసమ్బుద్ధావితి ప్రవర్తతే-సఖాయమ్-సఖా
యౌ శసియణ్-సఖ్యః-సహఖేనవర్తతఇతిసఖః-తమిచ్ఛతీతిసఖీః-సుఖమిచ్ఛతీతిసుఖీః-సు
తమిచ్ఛతీతిసుతీః-సఖ్యౌ-సుఖ్యౌ-సుత్యౌ - ఖ్యత్యాదితిదీర్ఘస్యాపిగ్రహణాదుకారః- స
ఖ్యుఃసుఖ్యుః-సుత్యుః-లూనమిచ్ఛతీతిలూనీః-క్షామమిచ్ఛతీతిక్షామీః- ప్రస్తీమమిచ్ఛతీ
తిప్రస్తీమీః-ఏషాంఙసిఙసోర్యణ్- నత్వమత్వయోరసిద్ధత్వాత్ ఖ్యత్యాదిత్యుత్వమ్-
లూన్యుః-క్షామ్యుః- ప్రస్తీమ్యుః-శుష్కీయతే- శుష్కీః-పక్వీః-ఇయఙ్-శుష్కియౌ-
శుష్కియఃఙసిఙసోఃశుష్కియఇత్యాది - ❁ఇతిఈదన్తాః❁ శమ్భుర్హరి
వత్ -ఏవంవిష్ణువాయుభాన్వాదయః ❁ తృజ్వత్క్రోష్టుః ॥౭॥౧॥౯౫॥ క్రోష్టుస్తృజన్తే
నతుల్యంవర్తతే - అసమ్బుద్ధౌసర్వనామస్థానేపరే-క్రోష్టుశబ్దస్థానే క్రోష్టృశబ్దః ప్ర
యోక్తవ్యఇత్యర్థః ❁ ఋతోఙిసర్వనామస్థానయోః ॥౭॥౩॥౧౧౦॥ ఙౌసర్వనామస్థా
నేచపరే ఋదన్తాఙ్గస్యగుణః స్యాత్ -ఇతిప్రాప్తే ❁ ఋదుశనస్పురుదంసోఽనేహసా
ఞ్చ ॥౭॥౧॥౯౪॥ ఋదన్తానాముశనసాదీనాఞ్చానఙ్ స్యాదసమ్బుద్ధౌ సౌపరే ❁అ

ప్తృన్తృచ్స్వసృనప్తృనేష్టృత్వష్టృక్షత్తృహోతృపోతృప్రశాస్తౄణామ్॥
౬॥౪॥౧౧॥ అబాదీనాముపధాయా దీర్ఘః స్యాదసమ్బుద్ధౌ సర్వనామస్థానే పరే. నప్త్రా
దిగ్రహణం వ్యుత్పత్తిపక్షే నియమార్థమ్. తేన పితృభ్రాతృప్రభృతీనాం న. ఉద్గాతృశబ్ద
స్యాభవత్యేవ. సమర్థసూత్రే ఉద్గాతార ఇతి భాష్యప్రయోగాత్. క్రోష్టా. క్రోష్టా
రౌ. క్రోష్టారః. క్రోష్టారమ్. క్రోష్టారౌ. క్రోష్టూన్॥ విభాషా తృతీయాదిష్వచి
౭॥౧॥౯౭॥ అజాదిషు తృతీయాదిషు క్రోష్టుర్వా తృజ్వత్. క్రోష్ట్రా. క్రోష్ట్రే॥
ఋత ఉత్॥౬॥౧॥౧౧౧॥ ఋదన్తాత్ ఙసిఙసోరతి పరే ఉకార ఏకాదేశః స్యాత్. రప
రత్వమ్॥ రాత్సస్య॥౮॥౨॥౨౪॥ రేఫాత్సంయోగాన్తస్య సస్యైవ లోపో నాన్యస్య. రేఫ
స్య విసర్గః. క్రోష్టుః. ఆమి పరత్వాత్తృజ్వద్భావే ప్రాప్తే॥ నుమచిరతృజ్వద్భావే
భ్యో నుట్ పూర్వవిప్రతిషేధేన॥ క్రోష్టూనామ్. క్రోష్టరి. క్రోష్ట్రోః. పక్షే హ
లాదౌ చ శమ్భువత్ ——— ఇత్యుదన్తాః ——— హూహూః. హూహ్వౌ. హూహ్వః.
హూహూమ్. హూహ్వౌ. హూహూనిత్యాది. అతిచమూశబ్దే తు నదీకార్యం విశేషః.
శేషస్త్వబన్తవాతప్రమీవత్. హే అతిచము. అతిచమ్వై. అతిచమ్వాః. అతిచమూనా
మ్. అతిచమ్వామ్॥ ఖలపూః॥ ఓః సుపి॥౬॥౪॥౮౩॥ ధాత్వవయవసంయోగపూర్వో
న భవతి య ఉవర్ణస్తదన్తో యో ధాతుస్తదన్తస్యానేకాచోఽఙ్గస్య యణ్ స్యాదజాదౌ సు
పి. గతికారకేతరపూర్వపదస్య యణ్ నేష్యతే. ఖలప్వౌ. ఖలప్వ ఇత్యాది. ఏవం సుల్వాద
యః. అనేకాచః కిమ్. లూః. లువౌ. లువః. ధాత్వవయవేతి కిమ్. ఉల్లూః. ఉల్ల్వౌ. ఉల్ల్వః. అ
సంయోగపూర్వస్య కిమ్. కటప్రువౌ. కటప్రువః. గతీత్యాది కిమ్. పరమలువౌ. సుపి కిమ్.
లులువతుః. స్వభూః॥ న భూసుధియోః॥ స్వభువౌ. స్వభువః॥ వర్షాభ్వశ్చ॥౬॥౪॥౮౪॥
అస్యోవర్ణస్య యణ్ స్యాదచి సుపి. వర్షాభ్వౌ. వర్షాభ్వః॥ దృంభతీతి దృమ్భూః. అన్ధూదృ
మ్భూజమ్బూకఫేలూకర్కన్ధూదిధిషూః ఇత్యుణాదిసూత్రేణ వ్యుత్పాదితః. దృ
మ్భ్వౌ. దృమ్భ్వః. దృమ్భూమ్. దృమ్భ్వౌ. దృమ్భూన్. శేషం హూహూవత్. దృన్నితి
నాన్తే హింసార్థేఽవ్యయే భువః క్విప్. దృన్భూః॥ దృన్కరపునఃపూర్వస్య భువో యణ్ వ
క్తవ్యః॥ దృన్భ్వౌ. దృన్భ్వ ఇత్యాది ఖలపూవత్. కరభ్వౌ. కరభ్వః. దీర్ఘపాఠే తు
కరపవకారః. స్వార్థికః ప్రజ్ఞాద్యణ్. కారభ్వౌ. కారభ్వః. పునర్భూర్యౌగికః పుం
సి. పునర్భ్వావిత్యాది. దృన్భూకారభూశబ్దౌ స్వయమ్భూవత్ ——— ఇత్యూదన్తాః ———
ధాతా. హే ధాతః. ధాతారౌ. ధాతారః॥ ఋవర్ణాన్నస్య ణత్వం వాచ్యమ్॥ ధాతౄ
ణామ్. ఇత్యాది॥ ఏవం నప్త్రాదయః॥ ఉద్గాతారౌ. పితా. వ్యుత్పత్తిపక్షే నప్త్రాదిగ్ర
హణస్య నియమార్థత్వాన్న దీర్ఘః. పితరౌ. పితరః. పితరమ్. పితరౌ. శేషం ధాతృవత్. ఏవ

సంజ్ఞాహాత్ర భ్రాత్రాదయః-నా-నరౌ-నరః-హేనః ❁ నృచ ॥౬॥౪॥౬॥ నృ ఇత్యేతస్య నామి వా దీర్ఘస్స్యాత్-నృణామ్-నౄణామ్ —— ❁ఇతి ఋదన్తాః❁ —— కౄ గౄ అనయోరనుకరణే ప్రకృతివదనుకరణమితి వైకల్పికాతిదేశాదిత్త్వరపరత్వమ్-కీః-కిరౌ-కిరః-గీః-గిరౌ-గిరః- ఇత్యాదిగీర్వత్ -ఇత్త్వాభావపక్షేతు ఋదుశనఇతి ఋతో ఙిచ తపరకరణాదనఙ్గుణౌ న-క్రాః-క్రౌ-క్రః-క్రామ్-క్రౌ-క్రాన్-క్రా-క్రే-ఇత్యాది —— ❁ఇతి ౠదన్తాః❁ —— గమ్లృ శక్లృ అనయోరనుకరణేఽనఙ్-గమా-శకా-గుణవిషయేతు లపరత్వమ్ గమలౌ-గమలః-గమలమ్-గమలౌ-గమ్లౄన్-గమ్లా-గమ్లే-జసిజసోస్తు- ఋతఉదిత్యత్ర ఏలపరత్వే సంయోగాన్తస్యలోపః- గముల్-శకుల్ ఇత్యాది- —— ఇతి ౡదన్తాః —— సేః సయౌ-సయః-స్మృతేః-స్మృతయౌ-స్మృతయః —— ❁ఇత్యేదన్తాః❁ —— ❁గోతోణిత్ ॥౭॥౧॥౯౦॥ గోశబ్దాత్పరం సర్వనామస్థానం ణిద్వత్స్యాత్-గౌః-గావౌ-గావః ❁ఔతోఽమ్శసోః ॥౬॥౧॥౯౩॥ ఆఓత ఇతి ఛేదః-ఓకారాదమ్శసోరచిపరే ఆకారఏకాదేశస్స్యాత్ - శసాసాహచర్యాత్సుబేవాఽమ్గృహ్యతే నేహ-అచినవమ్-అసునవమ్-గామ్-గావౌ-గాః-గవా-గవే-గోః-ఇత్యాది ❁ఓతోణిదితి వాచ్యమ్❁ విహితవిశేషణఞ్చ - తేన-సుద్యోః-సుద్యావౌ-ఓకారాన్తాద్విహితం సర్వనామస్థానమితి వ్యాఖ్యానాన్నేహ-హేభానో-భానవః- ఉః శమ్భుః స్మృతో యేన సః- స్మృతౌః- స్మృతావౌ-స్మృతావః- స్మృతామ్ స్మృతావౌ - స్మృతాః-ఇత్యాది —— ఇత్యోదన్తాః —— రాయోహలి ॥౭॥౨॥౮౫॥ రైశబ్దస్యాకారోన్తాదేశస్స్యాద్ధలి విభక్తౌ-అచి ఆయాదేశః-రాః-రాయౌ-రాయః-రాయమ్-రాయౌ-రాయః-రాయా-రాభ్యామిత్యాది —— ఇత్యైదన్తాః —— గ్లౌః-గ్లావౌ-గ్లావః-గ్లావమ్-గ్లావౌ-గ్లావః - ఇత్యాది-ఔతోఽమ్శసోరితి హాన ప్రవర్తతే- ఐఔచ్ సూత్రేణ ఓదౌతోస్సావర్ణ్యాభావజ్ఞాపనాత్ —— ❁ఇత్యజన్తాః పుమ్లిఙ్గాః❁ —— రమా ❁ఔఙ ఆపః ॥౭॥౧॥౧౮॥ ఆబన్తాదఙ్గాత్పరస్యౌఙశ్శీస్స్యాత్-ఔఙిత్యౌకారవిభక్తేస్సంజ్ఞా ప్రాచామ్-రమే రమాః ❁సమ్బుద్ధౌచ ॥౭॥౩॥౧౦౬॥ ఆప ఏకారస్స్యాత్సమ్బుద్ధౌ-ఏఙ్హ్రస్వాదితి సమ్బుద్ధిలోపః-హేరమే-౨-హేరమాః రమాం-రమే-రమాః-స్త్రీత్వాన్నత్వాభావః ❁ఆఙిచాపః ॥౭॥౩॥౧౦౫॥ ఆఙి ఓసిచ పరే ఆబన్తస్యాఙ్గస్య ఏకారస్స్యాత్ -రమయా-రమాభ్యామ్-రమాభిః ❁యాడాపః ॥౭॥౩॥౧౧౩॥ ఆపః పరస్య ఙిద్వచనస్య యాడాగమస్స్యాత్ -వృద్ధిరేచి-రమాయై-సవర్ణదీర్ఘః- రమాయాః-రమయోః-రమాణామ్-రమాయామ్-రమయోః-రమాసు-ఏవన్దుర్గాదయః ❁సర్వనామ్నస్స్యాడ్ఢ్రస్వశ్చ ॥౭॥౩॥౧౧౪॥ ఆబన్తాత్సర్వనామ్నఙ్గితస్స్యాట్ స్యాదాపశ్చ హ్రస్వః- యాటోఽపవాదః-సర్వ

స్యై-సర్వస్యాః౨-ఏకాదేశస్యపూర్వాన్తత్వేనగ్రహణాదామిసర్వనామ్నఇతిసు
ట్-సర్వాసామ్-సర్వస్యామ్ సర్వయోః-సర్వాసు॥ఏవంవిశ్వాదయఆబన్తాః॥విభాషాది
క్సమాసేబహువ్రీహౌ ॥౧॥౧॥౨౮ అత్రసర్వనామతావాస్యాత్-ఉత్తరపూర్వ
స్యైఉత్తరపూర్వాయై- దిఙ్నామాన్యన్తరాళ ఇతిప్రతిపదోక్తస్యదిక్సమాసస్యగ్ర
హణాన్నేహ - యోత్తరాసాపూర్వాయస్యాఉన్ముగ్ధాయాస్తస్యైఉత్తరపూర్వా
యై-బహువ్రీహిగ్రహణంస్పష్టార్థమ్॥అన్తరస్యై॥శాలాయై-బాహ్యాయైఇత్యర్థః-అపు
రీత్యుక్తేర్నేహ॥అన్తరాయై॥నగర్యై॥విభాషాద్వితీయాతృతీయాభ్యామ్॥౭॥౩॥
౧౧౫॥ ఆభ్యాంఙితస్స్యాడ్వాస్యాదాపశ్చహ్రస్వః- ఇదంసూత్రంత్యక్తుంశక్యమ్- తీయ
స్యఙిత్సువాసంఖ్యానాత్-ద్వితీయస్యై- ద్వితీయాయై ద్వితీయస్యాః౨- ద్వితీయా
యాః-౨-ద్వితీయస్యామ్-ద్వితీయాయామ్- శేషంరమావత్ -ఏవన్తృతీయా॥అమ్బా
ర్థనద్యోర్హ్రస్వః॥హేఅమ్బ॥హేఅక్క॥ హేఅల్ల॥ అసంయుక్తాయేడలకాస్తద్వతాన్న
హ్రస్వః॥హేఅమ్బాలే-హేఅమ్బాడే-హేఅమ్బికే॥జరా-జరసౌ- శీభావాత్పరత్వా
జ్జరస్-ఆమినుట్పరత్వాజ్జరస్-జరసామిత్యాది-పక్షేహలాదౌచరమావత్ -ఇహపూ
ర్వవిప్రతిషేధేనశీభావంకృత్వాసన్నిపాతపరిభాషయా అనిత్యత్వాజ్ఞాపిత్యజర
స్ఇతికేచిదాహుస్తన్నిర్మూలమ్-యద్యపిజరసాదేశస్యస్థానివద్భావేనాబన్తతామాశ్రి
త్యటోజఆపఃఅజేచాపః-యాడాపః- హ్రస్వనద్యాపః-జేరామ్ ఇతిపఞ్చాపివిధయఃప్ర
ప్తాః-ఏవంనసనిశోపృత్సు॥ తథాప్యనల్విధావిత్యుక్తేర్న భవన్తి - ఆబితిప్ర
శ్లిష్టఆకారరూపస్యైవాపస్సర్వత్రగ్రహణాత్ - ఏవంహల్ఙ్యాదిసూత్రే ఽపి
ఆఆప్ జీ ఈఇతి ప్రశ్లేషాదతిఖట్వఃనిష్కౌశామ్బిరిత్యాదిసిద్ధేర్దీర్ఘగ్రహణం ప్రత్యా
ఖ్యేయమ్-నచైవమప్యతిఖట్వాయేత్యత్ర స్యాచ్ఛ్రయమాకారత్వంస్థానివద్భావేనాప్
త్వఞ్చాశ్రిత్యయాట్స్యాదితివాచ్యమ్-ఆబన్తంయదఙ్గన్తతః పరస్యయాడ్విధానా
త్-ఉపసర్జనస్త్రీప్రత్యయేతదాదినియమాత్ -పద్దన్నితినాసికాయానస్-నసః-నసా-
నోభ్యామిత్యాది-పక్షేసుటిచరమావత్ -నిశాయాః-నిశ్-నిశః-నిశా॥వ్రశ్చభ్రస్జ
సృజమృజయజరాజభ్రాజచ్ఛశాంషః॥౮॥౨॥౩౬॥వ్రశ్చాదీనాంసప్తానాంఛశాన్త
యోశ్చషకారోఽన్తాదేశస్స్యాజ్ఝలిపదాన్తేచ-షస్యజశ్త్వేనడకారః-నిడ్భ్యామ్-ని
డ్భిః- సుపిడత్సీతిపక్షేఘుట్చర్త్వమ్-చర్త్వస్యాసిద్ధత్వాచ్ఛ్వోర్ద్వితీయా ఇత్యత
యోఽప్యథధౌన - నపదాన్తాట్టోరితినష్టుత్వమ్ - నిట్త్సు - నిట్సు ॥షఢోఃకస్సి॥౮॥
౨॥౪౧॥షస్యఢస్యచకస్స్యాత్సకారేపరే-ఇతితునభవతి-జశ్త్వస్యాసిద్ధత్వాత్ -
కేచిత్తువ్రశ్చాదిసూత్రేఛాదేర్ధాతోరితిసూత్రాద్ధాతోరిత్యనువర్తయన్తి - తన్న

తేజస్త్వైనజకారే॥ జభ్యాం-నిజ్భిః-జశ్త్వం శ్పృత్వం చ ర్త్వం-నిచ్ శు॥ చోఃకురితి కు
త్వన్న భవతి-జశ్త్వస్యాసిద్ధత్వాత్ ※ మాంసపృతనాసానూనాం మాంస్పృత్స్నవో వా
చ్యాః ※ శసాదౌ వా॥ పృతః-పృతా-పృద్భ్యామ్॥ పక్షే సుటి చరమావత్ - గోపా విశ్వ
పావత్ - మతిః ప్రాయేణ హరివత్ - స్త్రీత్వాన్నత్వాభావః· మతీః - నాత్వన్న-
మత్యా ※ ఙితి హ్రస్వశ్చ॥౧।౪।౬॥ ఇయఙువఙ్స్థానౌ స్త్రీశబ్దభిన్నౌ నిత్యస్త్రీలిం
గావీదూతౌ హ్రస్వౌ చ ఇవర్ణోవర్ణౌ స్త్రియాం వా నదీసంజ్ఞౌ స్తో ఙితి పరే॥ ఆణ్నద్యాః॥
మత్యై-మతయే - మత్యాః మతేః - నదీత్వపక్షే ఔదితి ఙేరాత్వే ప్రాప్తే ※ ఇదు
ద్భ్యామ్॥౭।౩।౧౧౭॥ నదీసంజ్ఞకాభ్యామిదుద్భ్యాం పరస్య ఙేరామ్ స్యాత్ - పక్షే-
అచ్చ ఘేః మత్యామ్-మతౌ- ఏవం శ్రుతిస్మృతిబుద్ధ్యాదయః ※ త్రిచతురోః స్త్రి
యాం తిసృచతసృ॥౭।౨।౯౯॥ స్త్రీలిఙ్గయోరేతయోరేతావాదేశౌ స్తో విభక్తౌ పరతః
※ అచి ర ఋతః॥౭।౨।౧౦౦॥ తిసృచతసృ ఏతయోః ఋకారస్య రేఫాదేశః స్యా
దచి-గుణదీర్ఘోత్త్వానామపవాదః తిస్రః -౨- తిసృభిః-తిసృభ్యః -౨- ఆమి నుమచి రేతి
నుట్ ※ న తిసృచతసృ॥౬।౪।౪॥ ఏతయోర్నామి దీర్ఘో న స్యాత్ -తిసృణామ్-తిసృషు-
స్త్రియామితి త్రిచతురోర్విశేషణాన్నేహ। ప్రియాస్త్రయః స్త్రీశేవా యస్యాస్సా ప్రి
యత్రిః -ఇత్యాది-హరివత్ -ఆమి ప్రియత్రయాణామితి విశేషః॥ ప్రియాస్తిస్రో య
స్యేతి విగ్రహే తు-ప్రియతిసా-ప్రియతిస్రౌ -ప్రియతిస్రః -ప్రియతిస్రమిత్యాది॥
ప్రియాస్తిస్రో యస్య తత్కులం-ప్రియత్రి॥ హ్రస్వపోస్త్లకాలుప్తత్వేన ప్రత్యయలక్ష
ణాభావాన్న తిస్రాదేశః- నలుమతేతి నిషేధస్యానిత్యత్వాత్పక్షే ప్రియతిసృ - రా
దేశాత్పూర్వం విప్రతిషేధేన నుమ్- ప్రియతిసృణీ-తృతీయాదిషు వక్ష్యమాణపుంవద్భా
వవికల్పాత్పర్యాయేణ నుమ్రభావౌ ప్రియతిస్రా -ప్రియతిసృణా ఇత్యాది॥ ద్వేః కత్వే
సత్యాప్-ద్వే-౨- ద్వాభ్యామ్౩-ద్వయోః౨, గౌరీ-గౌర్యౌ-గౌర్యః-నదీకార్యమ్- హే
గౌరి-గౌర్యై-ఇత్యాది-ఏవం వాణీనద్యాదయః· ప్రాతిపదికగ్రహణే లిఙ్గవిశిష్టస్యాపి
గ్రహణాదనఙిత్యద్భావేచ ప్రాప్తే-విభక్తౌ లిఙ్గవిశిష్టాగ్రహణమ్॥ సఖీ-సఖ్యౌ - స
ఖ్య ఇత్యాది గౌరీవత్ -అఙ్యన్తత్వాన్న సులోపః లక్ష్మీః- శేషం గౌరీవత్ -ఏవం తరీతన్త్ర్యా
దయః॥ స్త్రీ- హే స్త్రి ※ స్త్రియాః॥౬।౪।౭౯॥ స్త్రీశబ్దస్యేయఙ్ స్యాదజాదౌ ప్రత్య
యే పరే-స్త్రియౌ-స్త్రియః ※ వామ్శసోః॥౬।౪।౮౦॥ అమి శసి చ స్త్రియా ఇయఙ్
వా స్యాత్ - స్త్రీమ్- స్త్రియమ్- స్త్రీః-స్త్రియః- స్త్రియా- స్త్రియై- స్త్రి
యాః-౨- స్త్రియోః-పరత్వాన్నుట్ -స్త్రీణామ్-స్త్రియామ్॥ స్త్రియోః- స్త్రీషు॥
స్త్రియమతిక్రాన్తః- అతిస్త్రిః-అతిస్త్రియౌ॥ గుణనాభావాత్వసుడ్ఘిగపంత్వా

త్పుంసి బాధ్యతే॥ క్లీబే నుమా చ స్త్రీశబ్దస్యేయఙ్ జీవ్యవధార్యతామ్॥౧॥ జసి చ - అతిస్త్రి
యః - హే అతిస్త్రే - అతిస్త్రియా - అతిస్త్రియః - వామ్శసోః - అతిస్త్రీమ్ - అతిస్త్రియమ్ -
అతిస్త్రియా - అతిస్త్రియః - అతిస్త్రీన్ - అతిస్త్రిణా - ఘ్యుగ్తి - అతిస్త్రయే - అతిస్త్రేః -
౨ - అతిస్త్రియోః ౨ - అతిస్త్రీణామ్ - అచ్చ ఘేః - అతిస్త్రౌ॥ ఓస్యోకారే చ నిత్యం స్యాద
మ్శసోస్తు విభాషయా। ఇయాఙాదేశోఽచి నాన్యత్ర స్త్రియాః పుంస్యుపసర్జనే॥ క్లీబే తు
నుమ్ - అతిస్త్రి - అతిస్త్రిణీ - అతిస్త్రీణి - అతిస్త్రిణే॥ జే ప్రభృతావజాదౌ వక్ష్యమాణ
పుంవద్భావాత్పక్షే ప్రాగ్వద్రూపమ్ - అతిస్త్రయే - అతిస్త్రిణే - అతిస్త్రేః ॥౨॥ అతి
స్త్రిణోః అతిస్త్ర్యోరిత్యాది - స్త్రియాన్తు ప్రాయేణ పుంవత్ - శసి - అతిస్త్రీః - అ
తిస్త్రియా - ఽతిహ్రస్వశ్చేతి హ్రస్వాన్తత్వప్రయుక్తో వికల్పః॥ అస్త్రీతి తు ఇయఙు
వఙ్స్థానావిత్యస్యైవ పర్యుదాసః - తత్సమ్బద్ధస్యైవ చానువృత్తేః - ఙిత్స్వాయస్త్రిషే
ధేన తు హ్రస్వస్య - అతిస్త్రియై - అతిస్త్రయే - అతిస్త్రియాః ౨ - అతిస్త్రీణామ్ - అతి
స్త్రియామ్ - అతిస్త్రౌ॥ శ్రీః - శ్రియౌ - శ్రియః❁ నేయఙువఙ్స్థానావస్త్రీ॥ ౧। ౪। ౪॥
ఇయఙువఙోః స్థితిర్యయోస్తావీదూతౌ నదీసంజ్ఞౌ న స్తో న తు స్త్రీ - హే శ్రీః - శ్రియా - శ్రి
యై - శ్రియే - శ్రియాః - శ్రియః❁ వామి॥ ౧॥ ౪॥ ౫॥ ఇయఙువఙ్స్థానౌ స్త్ర్యాఖ్యౌ యూ
ఆమి వా నదీసంజ్ఞౌ స్తో న తు స్త్రీ - శ్రీణామ్ - శ్రియామ్ - శ్రియి - శ్రియామ్ - ప్రధీశబ్దస్య
తు వృత్తికారాదీనామ్మతే లక్ష్మీవద్రూపమ్ - పదాన్తరం వినాపి స్త్రియాం వర్తమానత్వ
న్నిత్యస్త్రీత్వమితి స్వీకారాత్ - లిఙ్గాన్తరానభిధాయకత్వాన్నదితి కైయటమతే పుంవ
ద్రూపమ్ - ప్రకృష్టా ధీరితి విగ్రహే తు లక్ష్మీవత్ - అమి శసి చ - ప్రధ్యమ్ ప్రధ్యః ఏకదే
శేవః - సుష్ఠుధీర్యస్యాః సుష్ఠు ధ్యాయతి వేతి విగ్రహే వృత్తికారమతే సుధీః శ్రీవత్ - సం
తాన్తరే పుంవత్ - సుష్ఠుధీరితి విగ్రహే తు శ్రీవదేవ - గ్రామణీః పుంవత్ - గ్రామని
యనస్యోత్సర్గతః పుంధర్మతయా పదాన్తరం వినాపి స్త్రియామప్రవృత్తేః ॥ పక్షా
హ్వాదేరపి పుంధర్మత్వమౌత్సర్గికమ్బోధ్యమ్॥ ధేనుర్మతివత్ ❁ స్త్రియాఞ్చ॥ ౭॥ ౧॥ ౯౬॥
స్త్రీవాచీ క్రోష్టుశబ్దస్తృజన్తవద్రూపం లభతే❁ ఋన్నేభ్యో ఙీప్॥ ౪॥ ౧॥ ౫॥ ఋ
న్నేభ్యో నాన్తేభ్యశ్చ స్త్రియాం ఙీప్ స్యాత్ - క్రోష్ట్రీ - క్రోష్ట్ర్యౌ - క్రోష్ట్ర్యః - వధూర్గౌ
రీవత్ - భ్రూః శ్రీవత్ - హే సుభ్రూః - కథం తర్హి హా పితః క్వాసి హే సుభ్రు ఇతి భట్టిః
ప్రమాదపాఠ ఏవాయమితి బహవః - ఖలపూః పుంవత్ ॥ పునర్భూః దృన్కరేతి యణ్ ॥ ఉవ
ఙో బాధనాన్నేయఙువఙితి నిషేధః॥ హే పునర్భు - పునర్భ్వమ్ - పునర్భ్వా - పునర్భ్వాః
❁ ఏకాజుత్తరపదే ణః ॥౮॥ ౪॥ ౧౨॥ ఏకాజుత్తరపదం యస్య తస్మిన్ సమాసే పూర్వప
దస్థాన్నిమిత్తాత్పరస్య ప్రాతిపదికాన్తనుమ్విభక్తిస్థస్య నస్య ణత్వం స్యాత్ - ఆర

త్ఛాపాపగ్థ్యాన్నిత్యత్వేసిద్ధేపునర్గ్రహణంస్పష్టార్థమ్ ॥ యణమ్బాధిత్వాపరత్వా
న్నుట్-పునర్భ్వాణామ్॥వర్షాభ్వః- భేకజాతౌనిత్యస్త్రీత్వాభావాత్ - హేవర్షాభూః
క్లైయటను తే॥ మతాన్తరేతు హేవర్షాభు॥పునర్భ్వాయాన్తుహేవర్షాభు భేక్యాంపున
ర్భ్వాయాం(స్త్రీ)వర్షాభూర్దర్దురేపుమానితియాదవః॥వర్షాభ్వశ్చ॥వర్షాభ్వౌ-వర్షా
భ్వః-స్వయమ్భ్వాఃపుంవత్ ❋షట్స్వ(స్రా)దిభ్యః ॥౪॥౧॥౧౦॥ షట్సంజ్ఞకేభ్యః
స్వ(స్రా)దిభ్యశ్చఙీప్టాపౌనస్తః॥స్వసాతిస్రశ్చతస్రశ్చననాన్దాదుహితాతథా- యా
తామాతేతిసప్తైతేస్వ(స్రా)దయఉదాహృతాః ॥౧॥ అప్తృన్నితిదీర్ఘః-స్వసా- స్వసా
రౌ-స్వసారః॥మాతాపితృవత్ -శసిమాతౄః॥ద్యౌర్గోవత్॥రాఃపుంవత్॥ నౌర్గ్లౌవత్

❋ఇత్యజన్తాస్త్రీలిఙ్గాః❋

అతోఽమ్॥౭॥౧॥౨౪॥ అతోఽఙ్గాత్క్లీ
బాత్స్వమోరమ్స్యాత్ -అమిపూర్వః-జ్ఞానమ్-ఏఙ్(హ్ర)స్వాదితిహల్మాత్రలోపః-
హేజ్ఞాన❋నపుంసకాచ్చ॥౭॥౧॥౧౯॥ క్లీబాత్పరస్యౌఙశ్శీస్స్యాత్ -భసంజ్ఞాయామ్❋
యస్యేతిచ॥ ౬॥ ౪॥ ౧౪౮॥ భస్యేవర్ణావర్ణయోర్లోపస్స్యాదీకారేతద్ధితేచపరే -
ఇత్యకారలోపే(ప్రా)ప్తేఔఙ్ శ్యాం ప్ర(తి)షేధోవక్తవ్యః❋జ్ఞానే❋ జశ్శసోశ్శిః ॥
౭॥౧॥౨౦॥క్లీబాదనయోశ్శిస్స్యాత్ ❋శిసర్వనామస్థానమ్॥ ౧॥౧॥౪౨॥ శిఇత్యేతదుక్త
సంజ్ఞంస్యాత్ ❋నపుంసకస్యఝలచః॥ ౭॥ ౧ ॥ ౭౨॥ ఝలన్తస్యాజన్తస్యచక్లీబస్యను
మాగమస్స్యాత్సర్వనామస్థానేపరే॥ఉపధాదీర్ఘః-జ్ఞానాని పునస్తద్వత్ - శేషంరామ
వత్ -ఏవన్ధనవనఫలాదయః❋అద్డతరాదిభ్యఃపఞ్చభ్యః ॥౭॥ ౧॥ ౨౫॥ ఏభ్యఃక్లీబే
భ్యస్స్వమోరద్డాదేశస్స్యాత్ ❋టేః॥౬॥౪॥ ౧౪౩॥ డితిపరేభస్యటేర్లోపస్స్యా
త్॥వావసానే॥కతరత్ -కతరద్-కతరే-కతరాణి-ఇస్యేతిదిమ్-పఞ్చకః-ఠేన్లస్తత్వా
త్ప్ర(థ)మయోరితిపూర్వసవర్ణదీర్ఘ ఏఙ్(హ్ర)స్వాదితిసమ్బుద్ధిలోపశ్చనభవతి- హేక
తరత్ -పునస్తద్వత్ - శేషంపుంవత్ -కతమత్ - ఇతరత్ -అన్యత్ -అన్యతరత్ -అన్యత
మశబ్దస్యతు-అన్యతమమిత్యేవ❋ఏకతరాత్ప్ర(తి)షేధోవక్తవ్యః❋ ఏకతరమ్-సోరమా
దేశేకృతేసన్నిపాతపరిభాషయానజరస్ అజరమ్-అజరసీ-అజరే-పరత్వాజ్జరసికృతే
ఝలన్తత్వాన్నుమ్❋సాన్తమహతస్సంయోగస్య॥౬॥౪॥౧౦॥సాన్తసంయోగస్యమహ
తశ్చయోనకారస్తస్యోపధాయాదీర్ఘస్స్యాదసమ్బుద్ధౌసర్వనామస్థానేపరే-అజరాం
సి-అజరాణి-అమిలుకోఽపవాదమమ్భావంబాధిత్వాపరత్వాజ్జరస్- తతస్సన్నిపాత
పరిభాషయానలుక్-అజరసమ్-అజరమ్-అజరసీ-అజరే-అజరాంసి-అజరాణి- శేషం
పుంవత్ -పద్దన్నితిహృదయోదకాస్యానాంహృద్ ఉదన్ ఆసన్॥హృది-హృదా । హృ
ద్భ్యామిత్యాది॥ఆసాని-ఆస్నా-ఆసభ్యామిత్యాది-మాంసి-మాంసా-మామ్భ్యామిత్యా

ది వస్తు తస్తు- ప్రభృతిగ్రహణం ప్రయోగార్థమిత్యుక్తమ్ - అత ఏవ భాష్యే ఊం స్పచ
న్యా ఉఖాయా ఇత్యుదాహృతమ్- ఆయస్మయాదిత్వేన భత్వాత్సంయోగాన్తలోపో న॥
ఏతద్వస్తి త్యత్ర హి ఛన్దసీత్యనువర్తితం వృత్తౌ- తథా హ్యపో భీన్యత్ర మాస ఛన్దసీతి వార్తి
కే ఛన్దోగ్రహణసామర్థ్యాల్లోకేపి క్వచిదితి కైయటోక్తరీత్యా ప్రయోగమనుసృత్య
పదాదయః ప్రయోక్తవ్యా ఇతి బోధ్యమ్ ❀ హ్రస్వో నపుంసకే ప్రాతిపదికస్య॥ ౧॥
౨॥ ౪౭॥ క్లీబే ప్రాతిపదికస్యాజన్తస్య హ్రస్వస్స్యాత్ - శ్రీపం జ్ఞానవత్ - శ్రీపా
య- అత్ర సన్నిపాతపరిభాషయా ఆతో ధాతోరిత్యాకారలోపో న ❀ స్వమోర్నపుంస
కాత్॥ ౭॥౧॥౨౩॥ క్లీబాదజన్తాత్పరయోస్స్వమోర్లుక్స్యాత్ - వారి ❀ ఇకోఽచి విభక్తౌ॥
౭॥౧॥౭౩॥ ఇగన్తస్య క్లీబస్య నుమాగమస్స్యాదచి విభక్తౌ॥ వారిణీ॥ వారీణి॥ న లుమతేతి ని
షేధస్యానిత్యత్వాత్పక్షే సమ్బుద్ధినిమిత్తో గుణః- హే వారి॥ హే వారే॥ ఆఙో నా ॥ వా
రిణా॥ ఘేర్ఙితీతి గుణే ప్రాప్తే వృద్ధ్యౌత్త్వతృజ్వద్భావగుణేభ్యో నుమ్ పూర్వవిప్రతిషే
ధేన ❀ వారిణే- వారిణః- వారిణోః- నుమచిరేతి నుట్- నామీతి దీర్ఘః॥ వారీణామ్॥ వారిణి॥
వారిణోః॥ హలాదౌ హరివత్ ❀ తృతీయాదిషు భాషితపుంస్కం పుంవద్గాలవస్య॥
౭॥ ౧॥ ౭౪॥ ప్రవృత్తినిమిత్తైక్యే భాషితపుంస్కమిగన్తం క్లీబం పుంవద్వా స్యాట్టాదా
వచి॥ అనాదయే॥ అనాదినే॥ ఇత్యాది- శేషం వారివత్ - పీలుర్వృక్షస్తత్ఫలం పీలు॥ తస్మై పీ
లునే- అత్ర న పుంవత్ - ప్రవృత్తినిమిత్తభేదాత్ ❀ అస్థిదధిసక్థ్యక్ష్ణామనఙుదాత్తః॥
౭॥౧॥౭౫॥ ఏషామనఙ్ స్యాట్టాదావచి- స చోదాత్తః॥ అల్లోపోఽనః॥ దధ్నా॥ దధ్నే॥ దధ్నః॥
దధ్నోః- ౨॥ దధ్నామ్॥ దధ్ని॥ దధని॥ శేషం వారివత్ ॥ ఏవమస్థిసక్థ్యక్షి॥ తదన్తస్యాప్య
నఙ్- అతిదధ్నా॥ సుధి॥ సుధినీ॥ సుధీని॥ హే సుధే॥ హే సుధి॥ సుధియా॥ సుధినా॥ సుధియామ్॥
సుధీనామ్॥ ప్రధ్యా- ప్రధినా॥ మధు- మధునీ- మధూని- హే మధో- హే మధు ॥ ఏవమం
బ్వాదయః॥ సానుశబ్దస్య స్నుర్వా- స్నూని- సానూని॥ ప్రియక్రోష్టు- ప్రియక్రోష్టునీ- తృ
జ్వద్భావాత్పూర్వవిప్రతిషేధేన నుమ్- ప్రియక్రోష్టూని- టాదౌ పుంవత్ పక్షే ప్రియ
క్రోష్ట్రా॥ ప్రియక్రోష్టునా- ప్రియక్రోష్ట్రే॥- ప్రియక్రోష్టవే - అన్యత్ర తృజ్వద్భా
వాత్పూర్వవిప్రతిషేధేన నుమేవ- ప్రియక్రోష్టునా- ప్రియక్రోష్టునే- నుమచిరేతి నుట్
ప్రియక్రోష్టూనామ్॥ సులు- సులునీ- సులూని- పునస్తద్వత్ - సులునా- సుల్వా ॥ ధాతృ॥
ధాతృణీ- ధాతౄణి- హే ధాతః- హే ధాతృ- ధాత్రా- ధాతృణా ॥ ఏవం జ్ఞాతృకర్త్రా
దయః ❀ ఏచ ఇగ్ఘ్రస్వాదేశే॥ ౧॥౧॥౪౮॥ ఆదిశ్యమానేషు హ్రస్వేషు మధ్యే ఏచ ఇగే
వ స్యాత్ - ప్రద్యు- ప్రద్యునీ॥ ప్రద్యూని- ప్రద్యునేత్యాది- ఇహ న పుంవత్ ॥ యదిదం
తమ్ ప్రద్యు ఇతి తస్య భాషితపుంస్కత్వాభావాత్ - ఏవమగ్రే పి ప్రరి- ప్రరిణీ

ప్రరీణీ-ప్రరిణా - ఏకదేశవికృతస్యానన్యత్వాత్ప్రాద్యో హలీత్యాత్వమ్ -ప్రరాభ్యామ్-ప్రరాభిః-నుమచిరేతినుట్యాత్వే ప్రరాణామితిమాధవః - వస్తుతస్తుసన్నిపాతపరిభాషయానుట్యాత్వన్న-నామితిదీర్ఘ స్త్వారంభసామర్థ్యాత్పరిభాషాబాధ్యత ఇత్యుక్తమ్-ప్రరీణామ్ - సును- సునునీ- సునూని- సునునా- సునునే - ఇత్యాది

——❁ఇత్యజన్తానపుంసకలిఙ్గాః❁—— హోఢః॥౮॥౨॥౩౧॥హస్యఢస్స్యాఝలిపదాన్తేచ-హాల్‌ఙ్యాబితిసులోపః-పదాన్తత్వాద్ఢస్యఢః-జశ్త్వచర్త్వే-లిట్- లిడ్ -లిహౌ-లిహః-లిహమ్-లిహౌ-లిహః-లిహా-లిడ్భ్యామ్-లిట్సు-లిట్త్సు ❁ దాదేర్ధాతోర్ఘః ॥ ౮ ॥ ౨ ॥ ౩౨ ॥ ఉపదేశేదాదేర్ధాతోర్హస్యఘస్స్యాఝలిపదాన్తేచ - ఉపదేశేకిమ్ - అధోగిత్యత్ర యథాస్యాత్ - దామలిహమాత్మన ఇచ్ఛతిదామలిహ్యతి - తతఃక్విపిదామలిట్ - అత్ర మా భూత్ ❁ ఏకాచోబశోభష్ ఝషన్తస్యస్ ధ్వోః ॥ ౮ ॥ ౨ ॥ ౩౭ ॥ ధాతోరవయవోయఏకాచ్ ఝషన్తస్తదవయవస్యబశస్స్థానేభష్స్యాత్సకారేధ్వశబ్దేపదాన్తేచ - ఏకాచోధాతోరితిసామానాధికరణ్యేనాన్వయేతుఇహనస్యాత్ - గర్దభమాచష్టేగర్దభయతి-తతఃక్విపిణిలోపోగర్ధప్-ఝలీతినివృత్తమ్- స్ధ్వోర్గ్రహణసామర్థ్యాత్ తేనేహన-దుగ్ధమ్-ధోగ్ధా-వ్యపదేశివద్భావేనధాత్వవయవత్వాద్భష్భావః-జశ్త్వచర్త్వే-ధుక్-ధుగ్ దుహౌ-దుహః-షత్వచర్త్వే-ధుక్షు❁ వాద్రుహముహష్ణుహష్ణిహామ్ ॥ ౮॥౨॥౩౩॥ఏషాం హస్యవాఘస్స్యాఝలిపదాన్తేచ- పక్షేఢః -ధ్రుక్-ధ్రుగ్-ధ్రుట్-ధ్రుడ్-ద్రుహౌ-ద్రుహః- ధ్రుగ్భ్యామ్-ధ్రుడ్భ్యామ్-ధ్రుక్షు-ధ్రుడ్సు ధ్రుట్త్సు- ఏవంముహష్ణుహష్ణిహామ్❁ఇగ్యణస్సంప్రసారణమ్ ॥౧॥౧॥౪౫॥యణస్థానేప్రయుజ్యమానోయఇక్ సనసంప్రసారణసంజ్ఞస్స్యాత్ ❁ వాహఊఠ్ ॥౬॥౪॥౧౩౨॥భస్యవాహస్సంప్రసారణమూఠ్స్యాత్ ❁ సంప్రసారణాచ్చ ॥౬॥౧॥౧౦౮॥ సంప్రసారణాదచిపూర్వరూపమేకాదేశస్స్యాత్ - ఏత్యేధత్యూఠ్సు-విశ్వౌహః-విశ్వౌహేత్యాదిఛందస్యేవణ్విరితివక్ష్యమాణిజన్తాద్విచ్ ❁ చతురనడుహోరాముదాత్తః॥౭॥౧॥౯౮॥ అనయోరామ్స్యాత్సర్వనామస్థానేపరేసచోదాత్తః❁ సావనడుహః ॥౭॥౧॥౮౨॥ అస్యనుమ్స్యాత్సౌపరే-ఆదిత్యధికారాదవర్ణాత్పరోయంనుమ్ - అతోవిశేషవిహితేనాపినుమాఆమ్నబాధ్యతేఆమాచనుమ్నబాధ్యతే-సోర్లోపః - నుమ్విధిసామర్థ్యాద్వసుస్రంస్వితిదత్వన్న - సంయోగాన్తలోపస్యాసిద్ధత్వాన్నలోపోన- అనడ్వాన్ ❁ అమ్సమ్బుద్ధౌ ॥౭॥౧॥౯౯॥చతురనడుహోరమ్స్యాత్సంబుద్ధౌ-ఆమోఽపవాదః- హేఅనడ్వన్-అనడ్వాహౌ-అనడ్వాహః-అనడుహః-అనడుహా ❁ వసుస్రంసుధ్వంస్వనడు

హాందః ॥౮॥౨॥౭౨॥ సాన్తవస్వన్తస్య స్రంస్వాదేశ్చ దః స్యాత్పదాన్తే-అనడుద్భ్యామి
త్యాది-సాన్తేతికిమ్-విద్వాన్-పదాన్తేతికిమ్-స్రస్తమ్-ధ్వస్తమ్✲సహేస్సాడస్సః॥౮॥౩॥
౫౬॥ సాడ్రూపస్యసహేస్సస్యమూర్ధన్యాదేశః తురాషాట్ - తురాషాడ్-తురాషా
హౌ- తురాషాహః - తురాషాడ్భ్యామిత్యాదితురం సహతేఇత్యర్థే ఛన్దసిసహఇతి
ణ్విః-లోకేతుసాహయతేః క్విప్-అన్యేషామపీతిపూర్వపదస్యదీర్ఘః✲ దివఔత్ ॥౭॥
౧॥౮౪॥ దివితి ప్రాతిపదికస్యౌత్స్యాత్సౌపరే - అల్విధిత్వేనస్థానివత్త్వాభావాద్ధల్ఙ్యా
దిలోపోన-సుద్యౌః-సుదివౌ-సుదివః-సుదివమ్-సుదివౌ ✲దివఉత్ ॥౬॥౧॥౧౩౧॥ దివో
న్తాదేశఉకారస్స్యాత్పదాన్తే-సుద్యుభ్యామ్ - సుద్యుభిః-చత్వారః-చతురః-చతుర్భిః
చతుర్భ్యః-✲షట్చతుర్భ్యశ్చ ॥౭॥౧॥౫౫॥షట్సంజ్ఞకేభ్యశ్చతురశ్చపరస్యా
మోనుడాగమస్స్యాత్ -ణత్వం-ద్విత్వఞ్చ-చతుర్ణ్ణామ్✲రోస్సుపి ॥౮॥౩॥౧౬॥సప్తమీ
బహువచనేరోరేవవిసర్గోనాన్యరేఫస్య-షత్వం-షస్యద్విత్వే ప్రాప్తే ✲శరో
ఽచి ॥౮॥౪॥౪౯॥ అచిపరేశరోనద్వేస్తః-చతుర్షు-ప్రియచత్వాః-హేప్రియచత్వః-ప్రి
యచత్వారౌ-గౌణత్వేతునుణ్నేష్యతే -ప్రియచతురామ్ - ప్రాధాన్యేతుస్యాదేవ-
పరమచతుర్ణ్ణామ్॥కమలజ్బ- మలాం వాతిచతూణః- కమల్-కమలౌ-కమలః-షత్వం క
మల్షు✲మోనోధాతోః ॥౮॥౨॥౬౪॥ ధాతోర్మస్యనస్స్యాత్పదాన్తే-నత్వస్యాసిద్ధ
త్వాన్నలోపోన -ప్రశామ్యతీతి-ప్రశాన్-ప్రశామౌ -ప్రశామః -ప్రశాన్భ్యామి
త్యాది✲కిమఃకః॥౭॥౨॥౧౦౩॥కిమఃకస్స్యాద్విభక్తౌ-అకచ్సహితస్యాప్యయమాదే
శః-కః-కౌ-కే-కం-కౌ- కాన్-ఇత్యాది-సర్వవత్ ✲ఇదమోమః ॥౭॥౨॥౧౦౮॥ఇదమో
మస్యమస్స్యాత్సౌపరే-త్యదాద్యత్వాపవాదః✲ఇదోఽయ్పుంసి ॥ ౭॥ ౨॥ ౧౧౧॥
ఇదమఇదఃస్థానేఽయ్స్యాత్సౌపుంసి ॥ సోర్లోపః అయమ్ -త్యదాద్యత్వమ్ పరరూపత్వ
ఞ్చ✲దశ్చ ॥౭॥౨॥౧౦౯॥ ఇదమోదస్యమస్స్యాద్విభక్తౌ-ఇమౌ-ఇమే-త్యదాదేస్స
మ్బోధనన్నాస్తీత్యుత్సర్గః✲అనాప్యకః ॥౭॥౨॥౧౧౨॥అకకారస్యేదమఇదోఽన్స్యా
దాపివిభక్తౌ- ఆబితిటాఇత్యారభ్యసుపఃపకారేణప్రత్యాహారః- అనేన✲హలిలో
పః॥౭॥౨॥౧౧౩॥అకకారస్యేదమఇదోలోపస్స్యాదాపిహలాదౌ॥నానర్థకేఽలోఽన్త్య
విధిరనభ్యాసవికారే✲ఆద్యన్తవదేకస్మిన్ ॥ ౧॥౧॥౨౧॥ ఏకస్మిన్క్రియమాణంకార్య
మాదావివాన్తఇవస్యాత్ - ఆభ్యామ్✲ నేదమదసోరకోః॥౭॥౧॥౧౧॥అకకారయోరి
దమదసోర్భిసఐస్నస్యాత్ -ఏత్వమ్-ఏభిః-అత్వమ్నిత్యత్వాత్ ఙేః స్మై-హస్వాద్ధలిలోపః
అస్మై-ఆభ్యామ్-ఏభ్యః-అస్మాత్-ఆభ్యామ్-ఏభ్యః-అస్య-అనయోః-ఏషామ్-అస్మిన్.
అనయోః-ఏషు కకారయోగేతుఅయకమ్-ఇమకౌ-ఇమకే-ఇమకమ్-ఇమకాన్-ఇమకే

న-ఇమకాభ్యామ్-ఇమకైః ✻ ఇదమోఽన్వాదేశేఽశనుదాత్తస్తృతీయాదౌ ॥ ౨॥ ౪॥
౩౨॥ అన్వాదేశవిషయస్యేదమోఽనుదాత్తోఽశ్ ఆదేశస్స్యాత్తృతీయాదౌ॥ అశ్ వ
చనం సాకచ్కార్థమ్ ✻ ద్వితీయాటౌస్స్వేనః॥౨॥౪॥౩౪॥ ద్వితీయాయాం టౌసోశ్చ పర
త ఇదమేతదోరేనాదేశస్స్యాదన్వాదేశే-కిఞ్చిత్కార్యం విధాతుముపాత్తస్య కార్యా
న్తరం విధాతుం పునరుపాదానమన్వాదేశః-యథా అనేన వ్యాకరణమధీతమ్ - ఏనఞ్ఛ
న్దోఽధ్యాపయేతి-అనయోః పవిత్రం కులమ్ ఏనయోః ప్రభూతం స్వమితి- ఏనమ్-
ఏనౌ-ఏనాన్-ఏనేన-ఏనయోః॥౨॥ గణయతేర్క్విప్ సుగణ్-సుగణౌ- సుగణః- సుగణ్ట్
సు-సుగణ్త్సు-క్విప్॥ అనునాసికస్య క్విఝలోః క్ఙితి దీర్ఘః-సుగాణ్-సుగాణౌ-సుగాణః-
సుగాణ్సు॥ పరత్వాదుపధాదీర్ఘః-హల్ఙ్యాబితి సులోపః-తతో నలోపః-రాజా ✻ న
ఙిసమ్బుద్ధ్యోః ॥౮॥౨॥౮॥ నస్య లోపో న స్యాత్ ఙౌ సమ్బుద్ధౌ చ- హే రాజన్- ఙౌ తు ఛన్ద
స్యుదాహరణమ్-సుపాం సులుగితి ఙేర్లుక్-నిషేధసామర్థ్యాత్ప్రత్యయలక్షణమ్- పర
మే వ్యోమన్ ✻ ఙావుత్తరపదే ప్రతిషేధో వక్తవ్యః ✻ చర్మణి తిలా అస్య చర్మతిలః - బ్ర
హ్మనిష్ఠః-రాజానః-రాజానమ్-రాజానౌ॥ అల్లోపోఽనః॥ శ్చుత్వమ్- న చాల్లోపస్థాని
వత్-పూర్వత్రాసిద్ధే తన్నిషేధాత్ - నాపి బహిరఙ్గతయాఽసిద్ధః-యథోద్దేశపక్షే
షాష్ఠీం పరిభాషాం ప్రతి శ్చుత్వస్యాసిద్ధతయాఽన్తరఙ్గాభావే పరిభాషాయా అప్ర
వృత్తేః-జఞోర్జ్ఞః-రాజ్ఞః- రాజ్ఞా ✻ నలోపస్సుప్స్వరసంజ్ఞాతుగ్విధిషు కృతి॥౮॥ ౨॥౨॥ సు
బ్విధౌ స్వరవిధౌ సంజ్ఞావిధౌ కృతి తుగ్విధౌ చ నలోపోఽసిద్ధో నాన్యత్ర- రాజాశ్వ ఇత్యా
దౌ న-ఇత్యసిద్ధత్వాదాత్వమేత్వమైస్త్వఞ్చ న-రాజభిః-రాజ్ఞే-రాజభ్యామ్-రాజభ్యః-
రాజ్ఞః-రాజ్ఞామ్-రాజ్ఞి-రాజని॥ ప్రతిదీవ్యతీతి ప్రతిదివా-ప్రతిదివానౌ - ప్రతిదివా
నః-అస్య భవిషయేఽల్లోపే కృతే ✻ హలి చ॥౮॥౨॥౭౭ ॥ రేఫవకారాన్తస్య ధాతోరుప
ధాయా ఇకో దీర్ఘస్స్యాద్ధలి-న చాల్లోపస్య స్థానివత్త్వం దీర్ఘవిధౌ తన్నిషేధాత్ -బహిర
ఙ్గపరిభాషా తూక్తన్యాయేన న ప్రవర్తతే-ప్రతిదీవ్నః-ప్రతిదీవ్నేత్యాది-యజ్వా-య
జ్వానౌ-యజ్వానః ✻ న సంయోగాద్వమన్తాత్ ॥౬॥౪॥ ౧౩౭॥ వకారమకారాన్తసం
యోగాత్పరస్యానోఽకారస్య లోపో న స్యాత్ - యజ్వనః- యజ్వనా - యజ్వభ్యామి
త్యాది-బ్రహ్మణః-బ్రహ్మణా-బ్రహ్మభ్యామిత్యాది ✻ ఇన్హన్పూషార్యమ్ణాం శౌ॥౬॥
౪॥౧౨॥ ఏషాం శావేవోపధాయా దీర్ఘో నాన్యత్ర-ఇతి నిషేధే ప్రాప్తే ✻ సౌ చ॥౬॥౪॥
౧౩॥ ఇన్నాదీనాముపధాయా దీర్ఘస్స్యాదసమ్బుద్ధౌ సౌ పరే-వృత్రహా - హే వృత్ర
హన్-ఏకాజుత్తరపదే ణ ఇతి ణత్వమ్-వృత్రహణౌ-వృత్రహణః-వృత్రహణం - వృత్ర
హణౌ ✻ హో హన్తేర్ఞ్ణిన్నేషు॥౭॥౩॥౫౪॥ ఞితి ణితి ప్రత్యయే నకారే చ పరే హన్తేర్హ

కారస్య ణత్వం స్యాత్ ❋ హన్తేః ॥౮॥౪॥౨౨॥ ఉపసర్గస్థాన్నిమిత్తాత్పరస్య హన్తేర్నస్య ణత్వం స్యాత్ - ప్రహణ్యాత్ ❋ అత్పూర్వస్య ॥౮॥౪॥౨౨॥ హన్తేరత్పూర్వస్యైవ నస్య ణత్వం నాన్యస్య - ప్రఘ్నన్తి - యోగవిభాగసామర్థ్యాదన్తరఙ్గవ్యవిధిర్బా ప్రతి షేధో వేతిన్యాయమ్బాధిత్వా ఏకాజుత్తరపదే ణః ఇతి ణత్వమపి నివర్తతే - నకారే పరే కుత్వవిధిసామర్థ్యాదల్లోపో న స్థానివత్ - వృత్రఘ్నః - వృత్రఘ్నా - ఇత్యాది - యత్తు వృత్రఘ్న ఇత్యాదావైకల్పికం ణత్వం మాధవేనోక్తమ్ - తద్భాష్యవార్త్తికవిరుద్ధమ్ - ఏవం శార్ఙ్గిన్యశస్విన్నర్యమన్పూషన్ ॥ యశస్విన్నితి విన్ప్రత్యయే ఇనోఽనర్థకేపి ఇన్హన్నిత్యత్ర ప్రహణం భవత్యేవ - అనినస్మన్గ్రహణాన్యర్థవతా చానర్థకేన చ తదన్తవిధిం ప్రయోజయన్తీతి వచనాత్ - అర్యమ్ణి - అర్యమణి - పూష్ణి - పూషణి ❋ మఘవా బహులమ్ ॥౬॥౪॥౧౨౮॥ మఘవన్శబ్దస్య వా తృ ఇత్యన్తాదేశస్స్యాత్ - ఋ ఇత్ ❋ ఉగిదచాం సర్వనామస్థానేఽధాతోః ॥౭॥౧॥౭౦॥ అధాతోరుగితో నలోపినోఽఞ్చతేశ్చ నుమాగమస్స్యాత్సర్వనామస్థానే పరే - ఉపధాదీర్ఘః - మఘవాన్ - ఇహ దీర్ఘే కర్తవ్యే సంయోగాన్తలోపస్యాసిద్ధత్వం న భవతి - బహులగ్రహణాత్ - తథా చ - శ్వన్నుక్షన్నితి నిపాతనాన్మఘశబ్దాన్తదుపాచ భాషాయామపి శబ్దద్వయసిద్ధిమాశ్రిత్యైతత్ సూత్రం ప్రత్యాఖ్యాతమాకరే । హావిర్జక్షితి నిశ్శఙ్కో మఖేషు మఘవా న సావితి భట్టిః ॥ మఘవన్తౌ - మఘవన్తః - హే మఘవన్ - మఘవన్తం - మఘవన్తౌ - మఘవతః - మఘవతా - మఘవద్భ్యామిత్యాది ॥ తృత్వాభావే - మఘవా - ఛన్దసీవనిపౌ చేతి వనిబన్తం మఘశబ్దాత్తమిచ్ఛన్నస్యైవ - అన్తోదాత్తస్తులోకేపీతి విశేషః - మఘవానౌ - మఘవానః - సుటి రాజవత్ ❋ శ్వయువమఘోనామతద్ధితే ॥౬॥౪॥౧౩౩॥ అన్నన్తానాం భసంజ్ఞకానామేషామతద్ధితే పరే సంప్రసారణం స్యాత్ - సంప్రసారణాచ్చ - ఆద్గుణః - మఘోనః - అన్నన్తాన్ఙీప్ - మఘవతః - మఘవతా - స్త్రియాం మఘవతీ - అతద్ధితే కిమ్ మాఘవనమ్ - మఘోనా మఘవభ్యామిత్యాది - శునః - శునా - శ్వభ్యామిత్యాది - యువన్శబ్దే వస్యోత్వే కృతే ❋ న సంప్రసారణే సంప్రసారణమ్ ॥౬॥౧॥౩౭॥ సంప్రసారణే పరతః పూర్వస్య యణః సంప్రసారణం న స్యాత్ - ఇతి యకారస్య నేత్వమ్ - అత ఏవ జ్ఞాపకాదన్త్యస్య యణః పూర్వం సంప్రసారణమ్ - యూనః - యూనా - యువభ్యామిత్యాది - అర్వా - హే అర్వన్ ❋ అర్వణస్త్రసావనఞః ॥౬॥౪॥౧౨౭॥ నఞా రహితస్యార్వన్నిత్యన్తస్యాఙ్గస్య తృ ఇత్యన్తాదేశస్స్యాన్న తు సౌ - ఉగిత్త్వాన్నుమ్ - అర్వన్తౌ - అర్వన్తః - అర్వన్తమ్ - అర్వన్తౌ - అర్వతః - అర్వతా - అర్వద్భ్యామిత్యాది - అనఞః కిమ్ - అనర్వా - యజ్వవత్ ❋ పథిమథ్యృభుక్షామాత్ ॥౭॥౧॥౮౫॥ ఏషామాకారోన్తాదేశస్స్యాత్సౌ పరే - ఆ ఆదితి ప్రశ్లేషేణ శుద్ధాయా ఏవ వ్యక్తేర్విధానాన్నాను

నాసికః ॥ఇతోఽత్సర్వనామస్థానే ॥౭॥ ౧।౮౬॥ పథ్యాదేరికారస్యాకారస్స్యాత్సర్వ
నామస్థానే పరే ॥థో న్థః॥౭॥౧॥౮౭॥ పథిమథోస్థస్య న్థాదేశస్స్యాత్సర్వనామస్థానే ప
రే-పన్థాః-పన్థానౌ-పన్థానః-పన్థానమ్-పన్థానౌ ॥భస్య టేర్లోపః॥౭॥౧॥౮౮॥ భసంజ్ఞ
స్య పథ్యాదేష్టేర్లోపస్స్యాత్-పథః-పథా-పథిభ్యామిత్యాది - ఏవం మన్థాః- ఋభు
క్షాః-(స్త్రీ)యాన్నాన్తలక్షణఙీబ్భత్వాట్టిలోపః-సుపథీ నగరీ ఋభుక్షీ సేనా - అత్ర
న్నపుంసకేన భవతి-నలుమతేతి ప్రత్యయలక్షణనిషేధాత్-సుపథివనమ్ ॥సమ్బుద్ధౌ
నపుంసకానాం నలోపో వా వాచ్యః॥ హేసుపథిన్-హేసుపథి-నలోపస్సుప్స్వరేతినలో
పస్యాసిద్ధత్వాద్(హ్రస్వస్య గుణో)న-ద్వివచనే భత్వాట్టిలోపః- సుపథీ-శౌ సర్వనామస్థా
నత్వాత్-సుపన్థాని-పునరపి-సుపథి-సుపథీ-సుపన్థాని - సుపథా-సుపథే-సుపథిభ్యామి
త్యాది॥ ష్ణాన్తా షట్ ॥౧।౧।౨౪॥ షాన్తానాన్తా చ సంఖ్యా షట్సంజ్ఞా స్యాత్-షడ్భ్యో
లుక్-పఞ్చ౨-సంఖ్యా కిం-విప్రుషః-పామానః- శతాని సహస్రాణీత్యత్ర సన్నిపాతప
రిభాషయా న లుక్- సర్వనామస్థానసన్నిపాతేన కృతస్య నుమస్తద్విఘాతకత్వాత్-ప
ఞ్చభిః-పఞ్చభ్యః-౨-షట్చతుర్భ్యశ్చేతి నుట్ ॥నోపధాయాః ॥౬॥౪॥౭॥ నాన్త
స్యోపధాయా దీర్ఘస్స్యాన్నామిపరే- నలోపః-పఞ్చానామ్ - పఞ్చసు-పరమపఞ్చా
నామ్ - గౌణత్వే తు న లుఙ్నుటౌ-ప్రియపఞ్చా-ప్రియపఞ్చానౌ-ప్రియపఞ్చానః-ప్రి
యపఞ్చానమ్-ఏవం సప్తన్ నవన్ దశన్ ॥అష్టన ఆ విభక్తౌ ॥౭॥౨॥౮౪॥ అష్టన ఆత్వం స్యా
ద్ధలాదౌ విభక్తౌ ॥అష్టాభ్య ఔశ్ ॥౭॥౧॥౨౧॥ కృతాకారాదష్టనః పరయోర్జశ్శసోరౌశ్
స్యాత్- అష్టభ్య ఇతి వక్తవ్యే కృతాత్వనిర్దేశో జశ్శసోర్విషయే ఆత్వం జ్ఞాపయతి-వై
కల్పికం చేదమష్టన ఆత్వమ్ - అష్టనో దీర్ఘాదితి సూత్రే దీర్ఘగ్రహణాత్ జ్ఞాపకాత్-అ
ష్టౌ౨-పరమాష్టౌ -అష్టాభిః-అష్టాభ్యః-౨- అష్టానామ్-అష్టాసు॥ఆత్వాభావే-అష్ట౨-ఇ
త్యాది పఞ్చవత్ ॥ గౌణత్వే త్వాత్వాభావే రాజవత్ శసి ప్రియాష్టః - ఇహ పూర్వ
స్మాత్ ప్రతిషిధ్యావల్లోపస్యస్థానివద్భావాన్నష్టుత్వమ్ - కార్యకాలపక్షే బహిరఙ్గస్యాల్లో
పస్యాసిద్ధత్వాద్వా-ప్రియాష్ట్నా ఇత్యాది జశ్శసోరనుమీయమానమాత్వం ప్రాధా
న్యే ఏవ న తు గౌణతాయామ్- తేన ప్రియాష్టవో హలాదావేవ వైకల్పికమాత్వమ్- ప్రియా
ష్టాభ్యాం-ప్రియాష్టాభిః ప్రియాష్టాభ్యః-౨- ప్రియాష్టాసు-ప్రియాష్ణో రాజవత్సర్వం హః
హో వచ్చాపరం హలి॥భష్భావః-జశ్త్వచర్త్వే-భుత్-భుద్ బుధౌ-బుధః బుధా - భు
ద్భ్యామ్-భుత్సు ॥ఋత్విగ్దధృక్స్రగ్దిగుష్ణిగఞ్చుయుజిక్రుఞ్చాం చ ॥౩॥౨॥౫౯॥ ప
భ్య క్విన్ స్యాత్ - అలాక్షణికమపి కిఞ్చిత్ కార్యం నిపాతనాల్లభ్యతే-నిరుపపదాద్యు
జేః క్విన్ స్యాల్ కనావితౌ ॥కృదతిఙ్ ॥౩॥౧॥౯౩॥ సన్నిహితే ధాత్వధికారే తిఙ్భిన్నః

ప్రత్యయగ్రహణంకృత్సంజ్ఞాప్యాత్ ॥ వేరపృక్తస్య ॥౬॥౧॥౬౭॥ అపృక్తస్యవస్యలోపః
స్యాత్-కృత్తద్ధితేతి ప్రాతిపదికత్వాత్స్వాదయః॥ యుజేరసమాసే ॥ ౭॥౧॥౭౧॥
యుజేస్సర్వనామస్థానేనుమ్స్యాదసమాసే-సులోపః-సంయోగాన్తస్యలోపః ॥ క్విన్
ప్రత్యయస్యకుః॥౮॥౨॥౬౨॥ క్విన్ప్రత్యయోయస్మాత్తస్యకవర్గోఽన్తాదేశస్స్యాత్ప
దాన్తే-నస్యకుత్వేనానునాసికోఙకారః - యుఙ్-నశ్చాపదాన్తస్యేతినుమోఽనుస్వా
రఃపరసవర్ణః-తస్యాసిద్ధత్వాచ్చోఃకురితికుత్వన్న-యుఞ్జౌ- యుఞ్జః-యుఞ్జమ్-యుఞ్జౌ-
యుజః-యుజా-ఇత్యాది అసమాసేకిమ్॥ చోఃకుః॥౮॥౨॥౩౦॥ చవర్గస్యకవర్గస్స్యాజ్ఝ
లిపదాన్తేచ-ఇతికుత్వమ్-క్విన్ప్రత్యయస్యేతికుత్వస్యాసిద్ధత్వాత్-సుయుక్-సుయు
గ్-సుయుజౌ సుయుజః యుజేరితిధాతుపాఠపఠితేకారవిశిష్టస్యానుకరణమ్-నత్వికా
నిర్దేశః-తేనేహన-యుజ్యతేసమాధత్తే-ఇతియుక్- యుజసమాధౌ-దైవాదికఆత్మనేప
దీ-సంయోగాన్తలోపః ఖన్ ఖఞ్జౌ-ఖఞ్జః- ఇత్యాది-వ్రశ్చేతిషత్వమ్-జశ్త్వచర్త్వే-
రాట్-రాడ్-రాజౌ-రాజః- రాట్సు రాట్త్సు-ఏవంవిభ్రాట్-దేవేట్- దేవేజౌ-వి
శ్వసృట్-ఇహయజిసృజోఃషత్వంనేతిక్లీబేవక్ష్యతే- పరిమృట్-మత్స్యఃఫౌరాజపాపాం
చర్యాత్ టుభ్రాజృదీప్తావితిఫణాదిరేవగృహ్యతే-యస్తుఏజృభ్రాజృదీప్తావితితస్య
కుత్వమేవ-విభ్రాక్-విభ్రాగ్భ్యామిత్యాది॥ పరౌవ్రజేష్షఃపదాన్తే॥ పరావుపప
దేవ్రజేఃక్విప్స్యాద్దీర్ఘశ్చపదాన్తవిషయేషత్వఞ్చ - పరిత్యజ్యసర్వంవ్రజతీతిపరి
వ్రాట్-పరివ్రాజౌ-పరివ్రాజః॥ విశ్వస్యవసురాటోః॥ ౬॥౩॥౧౨౮॥ విశ్వశబ్దస్య
దీర్ఘస్స్యాద్వసౌరాట్శబ్దేచపరే- విశ్వంవసుయస్యవిశ్వావసుః- రాడితిపదాన్తోపల
క్షణార్థమ్-చర్త్వమవివక్షితమ్-విశ్వారాట్-విశ్వరాజౌ-విశ్వారాజః-విశ్వరాడ్భ్యా
మిత్యాది॥ స్కోస్సంయోగాద్యోరన్తేచ ॥౮॥౨॥౨౯॥ పదాన్తేఝలిచపరేయస్సంయో
గస్తదాద్యోస్సకారకకారయోర్లోపస్స్యాత్ - భృట్-భృడ్-సస్యశ్చుత్వేనశః-తస్యజ
శ్త్వేనజః-భృజ్జౌ-భృజ్జః॥ ఋత్విగిత్యాదినాఋతావుపపదేయజేః క్విన్-క్విన్నన్తత్వా
త్కుత్వమ్-ఋత్విక్- ఋత్విగ్-ఋత్విజౌ- ఋత్విజః॥ రాత్సస్యేతినియమాన్నసం
యోగాన్తస్యలోపః-ఊర్క్-ఊర్గ్-ఊర్జౌ ఊర్జః-త్యదాద్యత్వమ్-పరరూపత్వఞ్చ॥
తదోస్సస్సావనన్త్యయోః॥౭॥౨॥౧౦౬॥ త్యదాదీనాంతకారదకారయోరనన్త్యయో
స్సస్స్యాత్సౌ-స్యః-త్యౌ- త్యే-త్యమ్-త్యౌ- త్యాన్-సః-తౌ- తే-పరమసః-పరమతౌ-పరమ
తే ద్విపర్యన్తానామిత్యేవ-నేహ-త్వమ్ - నచతకారోచ్చారణసామర్థ్యాన్నేతివాచ్య
మ్-అతిత్వమితిగౌణేచరితార్థత్వాత్-సంజ్ఞాయాఙ్గౌణత్వేచాత్వసత్త్వేన-త్యద్ - త్యౌ
దౌ-త్యదః-అతిత్యద్-అతిత్యదౌ-అతిత్యదః-యః యౌ-యే-ఏషః-ఏతౌ-ఏతే-అన్వాదేశే

ఋ-ఏనం-ఏనౌ-ఏనాన్-ఏనేన-ఏనయోః॥ ✱ ఙే ప్రథమయోరమ్॥౭॥౧॥౨౮॥ యుష్మ
దస్మద్భ్యాం పరస్య ఙే ఇత్యేతస్య ప్రథమాద్వితీయయోశ్చ అమాదేశస్స్యాత్ ✱ మప
ర్యన్తస్య॥౭॥౨॥౯౧॥ ఇత్యధికృత్య ✱ త్వాహౌ సౌ॥౭॥౨॥౯౪॥ యుష్మదస్మదోర్మపర్య
న్తస్య-త్వ-అహ-ఇత్యేతావాదేశౌ స్తస్సౌ పరే ✱ శేషే లోపః॥౭॥౨॥౯౦॥ ఆత్వయత్వ
నిమిత్తేతరవిభక్తౌ పరతః యుష్మదస్మదోరన్త్యస్య లోపస్స్యాత్-అతో గుణే- అమిపూ
ర్వః-త్వమ్-అహమ్-నను త్వం (స్త్రీ) అహం (స్త్రీ) ఇత్యత్ర త్వ అమ్ అహ అమ్ ఇతి స్థితే - అ
మిపూర్వరూపత్వం పరమపి బాధిత్వాన్తరఙ్గత్వాట్టాప్ ప్రాప్నోతి-సత్యమ్- అలిఙ్గే
యుష్మదస్మదీ-తేన (స్త్రీ) త్వాభావాన్న టాప్-యద్వా శేష ఇతి సప్తమీ- స్థానినోఽధికర
ణత్వవివక్షయా- తేన మపర్యన్తాచ్ఛేషస్య అద్ ఇత్యస్య లోపస్స్యాత్ - స చ పరోఽప్యన్త
రఙ్గే అతో గుణే కృతే ప్రవర్తతే-అదన్తత్వాభావాన్న టాప్-పరమత్వమ్- పరమాహ
మ్ అతిత్వమ్ అత్యహమ్ ✱ యువావౌ ద్వివచనే॥౭॥౨॥౯౨॥ ద్వయోరుక్తౌ యుష్మదస్మ
దోర్మపర్యన్తస్య యువావౌ స్తో విభక్తౌ ✱ ప్రథమాయాశ్చ ద్వివచనే భాషాయామ్॥౭॥
౨॥౮౮॥ ఇహ యుష్మదస్మదోరాకారోఽన్తాదేశస్స్యాత్ -ఔఙీత్యేవ సువచమ్ - భాషా
యాం కిమ్-యువం వస్త్రా ఇతి-యువామ్-ఆవామ్-మపర్యన్తస్య కిమ్-సాకచ్కస్య మా
భూత్ -యువకామ్-ఆవకామ్-త్వయకా మయకేత్యత్ర చ త్వాద్యమ్యేతి మా భూత్ -యువకా
భ్యామావకాభ్యామితి చ న సిద్ధ్యేత్ ✱ యూయవయౌ జసి॥౭॥౨॥౯౩॥ స్పష్టమ్- యూ
యమ్-వయమ్-పరమయూయమ్-పరమవయమ్-అతియూయమ్-అతివయమ్- ఇహ శే
షే లోపోఽన్త్యలోప ఇతి పక్షే జసః శీ ప్రాప్తః। అఙ్గకార్యే కృతే పునర్నాఙ్గకార్యమితి న
భవతి-ఙే ప్రథమయోరిత్యత్ర మకారాన్తరం ప్రశ్లిష్య అమ్ మాన్త ఏవావశిష్యతే- న
తు విక్రియత ఇతి వ్యాఖ్యానాద్వా ✱ త్వమావేకవచనే॥౭॥౨॥౯౭॥ ఏకస్యోక్తౌ యుష్మద
స్మదోర్మపర్యన్తస్య త్వమౌ స్తో విభక్తౌ ✱ ద్వితీయాయాం చ॥౭॥౨॥౮౭॥ యుష్మదస్మ
దోరాకారస్స్యాత్ - త్వామ్-మామ్-యువామ్-ఆవామ్ ✱ శసో న॥౭॥౧॥౨౯॥ నేత్యవి
భక్తికమ్-యుష్మదస్మద్భ్యాం పరస్య శసో నకారస్స్యాత్ అమోఽపవాదః- ఆదేః పర
స్య-సంయోగాన్తస్య లోపః-యుష్మాన్-అస్మాన్ ✱ యోఽచి॥౭॥౨॥౮౯॥ అనయో
ర్యకారాదేశస్స్యాదనాదేశేఽజాదౌ పరతః-త్వయా-మయా ✱ యుష్మదస్మదోరనా
దేశే॥౭॥౨॥౮౬॥ అనయోరాకారస్స్యాదనాదేశే హలాదౌ విభక్తౌ-యువాభ్యామ్- ఆ
వాభ్యామ్-యుష్మాభిః-అస్మాభిః ✱ తుభ్యమహ్యౌ ఙయి॥౭॥౨॥౯౫॥ అనయోర్మప
ర్యన్తస్య తుభ్యమహ్యౌ స్తో ఙయి-అమాదేశః- శేషే లోపః-తుభ్యమ్- మహ్యమ్- పరమ
తుభ్యమ్-పరమమహ్యమ్- అతితుభ్యమ్-అతిమహ్యమ్-యువాభ్యామ్ - ఆవాభ్యామ్

❋భ్యసోభ్యమ్॥౭॥౧॥౩౦॥భ్యసోభ్యమ్-అభ్యమ్- వాఆదేశస్స్యాత్ - ఆద్యే శేషేలో
పస్యాన్త్యలోపఏవ-తత్రాఙ్గవృత్తపరిభాషయాంపత్వన్న- అభ్యంతువత్వద్వయెపిపా
ఘుః-యుష్మభ్యమ్-అస్మభ్యమ్❋ఏకవచనస్యచ॥౭॥౧॥ ౩౨॥ ఆభ్యాంపఞ్చమ్యేకవచన
స్యఅత్స్యాత్-త్వత్-మత్-జసెశ్చేతిసువచమ్-యువాభ్యామ్-ఆవాభ్యామ్❋పఞ్చ
మ్యాఅత్॥౭॥౧॥౩౧॥ఆభ్యాంపఞ్చమ్యాభ్యసోఽత్స్యాత్-యుష్మత్-అస్మత్ ❋ త
వమమౌఙసి॥౭॥౨॥౯౬॥అనయోర్మపర్యన్తస్యతవమమౌస్తోఙసి❋యుష్మదస్మద్భ్యాం
ఙసోఽశ్॥౭॥౧॥౨౭॥తవ మమ-యువయోః-ఆవయోః❋ సామఆకమ్॥౭॥౧॥౩౩॥ఆ
భ్యాంపరస్యసామఆకమ్స్యాత్ -భావినస్సుటోనివృత్త్యర్థంససుట్కనిర్దేశః యుష్మా
కమ్-అస్మాకమ్-త్వయి-మయి-యువయోః-ఆవయోః-యుష్మాసుఅస్మాసు❋ సమస్య
మానేద్వ్యేకత్వవాచినీయుష్మదస్మదీ। సమాసార్థోఽన్యసంఖ్యశ్చేత్ స్తోయువావౌత్వ
మావపి॥౧॥ సుజస్ఙెఙస్సుపరతః ఆదేశాస్స్యస్సదైవతే। త్వాహౌయూయవయా
తుభ్యమహ్యౌతవమమావపి॥౨॥ఏతేపరత్వాద్బాధన్తేయువావౌవిషయెన్వకే। త్వ
మావపిప్రబాధన్తేపూర్వవిప్రతిషేధతః॥౩॥ ద్వ్యేకసంఖ్యస్సమాసార్థోబహ్వర్థే
యుష్మదస్మదీ।తయోరద్వ్యేకతార్థత్వాన్నయువావౌత్వమావచ॥౪॥ త్వామాంవా
అతిక్రాన్తఇతివిగ్రహే-అతిత్వమ్-అత్యహమ్-అతిత్వామ్-అతిమామ్ అతియూయ
మ్-అతివయమ్-అతిత్వామ్॥౨॥అతిమామ్॥౨॥అతిత్వాన్-అతిమాన్-అతిత్వయా-అ
మయా-అతిత్వాభ్యామ్॥౩॥అతిమాభ్యామ్॥౩॥అతిత్వాభిః-అతిమాభిః- అతితుభ్యమ్-
అతిమహ్యమ్-అతిత్వాభ్యామ్-అతిమాభ్యామ్- అతిత్వభ్యమ్ - అతిమభ్యమ్-ఙసిభ్య
సోః-అతిత్వత్॥౨॥అతిమత్॥౨॥భ్యామి ప్రాగ్వత్-అతితవ-అతిమమ- అతిత్వయోః
అతిమయోః-అతిత్వాకమ్-అతిమాకమ్-అతిత్వయి-అతిమయి - అతిత్వయోః - అతిమ
యోః-అతిత్వాసు-అతిమాసు-యువామావాంవాఅతిక్రాన్తఇతివిగ్రహే- సుజస్ఙె
ఙస్సు ప్రాగ్వత్-ఔఅమ్ఔట్సుఅతియువామ్॥౩॥అత్యావామ్॥ ౩॥ అతియువాన్-
అత్యావాన్-అతియువయా-అత్యావయా-అతియువాభ్యామ్-అత్యావాభ్యామ్॥ ౩॥
అతియువాభిః-అత్యావాభిః-భ్యసిఅతియువభ్యమ్-అత్యావభ్యమ్- ఙసిభ్యసోః అతి
యువత్॥౨॥అత్యావత్॥౨॥ఓసి-అతియువయోః-అత్యావయోః॥౨॥అతియువాకమ్-
అత్యావాకమ్-అతియువయి-అత్యావయి-అతియువాసు- అత్యావాసు-యుష్మాన్అస్మా
న్వాతిక్రాన్తఇతివిగ్రహే-సుజస్ఙెఙస్సుప్రాగ్వత్-ఔఅమౌట్సు అతియుష్మామ్॥
౩॥అత్యస్మామ్॥౩॥ అతియుష్మాన్-అత్యస్మాన్-అతియుష్మయా-అత్యస్మయా-అతియు
ష్మాభ్యామ్॥ ౩॥అత్యస్మాభ్యామ్॥౩॥అతియుష్మాభిః-అత్యస్మాభిః- భ్యసి - అతియుష్మ

భ్యామ్-అత్యస్మభ్యామ్-ఙసిభ్యసోః-అతియుష్మత్-అత్యస్మత్-ఓసి-అతియుష్మయోః॥౬ అత్యస్మయోః॥౭॥అతియుష్మాకమ్-అత్యస్మాకమ్-అతియుష్మయి-అత్యస్మయి-అతియుష్మాసు-అత్యస్మాసు❋పదస్య॥౮॥౧॥౧౬॥❋పదాత్॥౮॥౧॥౧౭❋అనుదాత్తం సర్వమపాదాదౌ॥౮॥౧॥౧౮॥ ఇత్యధికృత్య ❋ యుష్మదస్మదోష్షష్ఠీచతుర్థీద్వితీయాస్థయోర్వాన్నావౌ॥౮॥౧॥౨౦॥పదాత్పరయోరపాదాదౌస్థితయోరనయోః షష్ఠ్యాదివిశిష్టయోర్వాన్నావిత్యాదేశౌస్తః తౌ చానుదాత్తౌ❋బహువచనస్యవస్నసౌ॥౮॥౧॥౨౧॥ఉక్తవిధయోరనయోః షష్ఠ్యాదిబహువచనాన్తయోర్వస్నసౌ స్తః- వాన్నావౌ ఽపవాదః❋తేమయావేకవచనస్య॥౮॥౧॥౨౨॥ ఉక్తవిధయోనరయోః షష్ఠీచతుర్థ్యేకవచనాన్తయోస్తే మే ఏతౌ స్తః❋త్వామౌద్వితీయాయాః॥౮॥౧॥౨౩॥ ద్వితీయైకవచనాన్తయోస్త్వామా ఏతౌ స్తః॥ శ్రీశస్త్వావతు మాపీహ దత్తాత్తే మేఽపి శర్మ సః। స్వామీ తే మేఽపి స హరిః పాతు వామపి నౌ విభుః॥౧॥ సుఖం వాం నౌ దదాత్వీశః పతిర్వామపి నౌ హరిః। సోఽవ్యాద్వో నః శివం వో నో దద్యాత్సేవ్యోఽత్ర వః స నః॥౨॥పదాత్పరయోః కిమ్-వాక్యాదౌ మా భూత్-త్వా పాతు-మా పాతు-అపాదాదౌ కిమ్-వేదైరశేషైః సంవేద్యోఽస్మాన్ కృష్ణః సర్వదావతు- స్థగ్రహణాచ్ఛ్రూయమాణవిభక్తికయోరేవ-నేహ- ఇతియుష్మత్పుత్రో బ్రవీతి ఇత్యస్మత్పుత్రో బ్రవీతి ❋ సమానవాక్యే నిఘాతయుష్మదస్మదాదేశా వక్తవ్యాః❋ఏకతిఙ్ వాక్యం- తేనేహ న-ఓదనమ్పచ-తవ భవిష్యతి-ఇహ తు స్యాదేవ-శాలీనాం తే ఓదనం దాస్యామీతి ❋ ఏతే వాంనావాదయ ఆదేశా అనన్వాదేశే వా వక్తవ్యాః ❋ అన్వాదేశే తు నిత్యం స్యుః-ధాతా తే భక్తోఽస్తి-ధాతా తవ భక్తోఽస్తీతి వా - తస్మై తే నమ ఇత్యేవ❋చవాహాహైవయుక్తే॥౮॥౧॥౨౪॥చాదిపఞ్చకయోగే నైతే ఆదేశాస్స్యుః-హరిస్త్వాం మాం చ రక్షతు- కథం త్వాం మాం వా న రక్షేదిత్యాది-యుక్తగ్రహణాత్సాక్షాద్యోగే ఽయం నిషేధః - పరమ్పరాసమ్బన్ధే తు ఆదేశస్స్యాదేవ-హరో హరిశ్చ మే స్వామీ❋పశ్యార్థైశ్చానాలోచనే॥౮॥౧॥౨౫॥అచాక్షుషజ్ఞానార్థైర్ధాతుభిర్యోగే ఏతే ఆదేశా న స్యుః-చేతసా త్వాం సమీక్షతే- పరమ్పరాసమ్బన్ధేఽప్యయం నిషేధః-భక్తస్తవ రూపం ధ్యాయతి - ఆలోచనే తు భక్తస్త్వా పశ్యతి చక్షుషా❋సపూర్వాయాః ప్రథమాయా విభాషా॥౮॥౧॥౨౬॥విద్యమానపూర్వాత్ప్రథమాన్తాత్పరయోరనయోరన్వాదేశేఽప్యేతే ఆదేశా వా స్యుః- భక్తస్త్వమహం తేన - హరిస్త్వా త్రాయతే స మాం త్వా మేతి వా❋సామన్త్రితమ్॥౨॥౩॥౪౮॥ సమ్బోధనే యా ప్రథమా తదన్తమామన్త్రితసంజ్ఞం స్యాత్ ❋ఆమన్త్రితం పూర్వమవిద్యమానవత్॥౮॥౧॥౭౨॥ సప్తమ్-అగ్నే తవ-దేవాస్మాన్పాహి-అగ్నే నయ అగ్న ఇన్ద్ర వరుణ- ఇహ యుష్మదస్మదో

రాదేశస్తేజన్త నిఘాత ఆమన్త్రితస్య ఘాశ్చన- సర్వదా రక్షతు దేవ న ఇత్యత్ర తు దేవ ఇత్య
స్యావిద్యమానవత్త్వేపి తతః ప్రాచీనం పదం త్వేత్యాదాశ్రిత్యాదేశః-ఏవం ఇమం మే గ
ఙ్గే యమునే ఇతి మన్త్రే యమునే ఇత్యాదిభ్యః ప్రాచీనామన్త్రితానామవిద్యమానవత్త్వా
న్నేపి మే శబ్దమేవాశ్రిత్య సర్వేషాం నిఘాతః ॥ నామన్త్రితే సమానాధికరణే సామాన్య
వచనమ్ ॥౮॥౧॥౭౩॥ విశేష్యం సమానాధికరణే ఆమన్త్రితే పరే నావిద్యమానవత్స్యా
త్-హరే దయాళో నః పాహి-అగ్నే తేజస్విన్-సుపాత్-సుపాద్-సుపాదౌ-సుపాదః-
సుపాదమ్-సుపాదౌ ॥ పాదః పత్ ॥౬॥౪॥౧౩౦॥ పాచ్ఛబ్దాన్తం యదఙ్గం భం తదవయ
వస్య పాచ్ఛబ్దస్య పదాదేశస్స్యాత్ సుపదః-సుపదా-సుపాద్భ్యామిత్యాది-అగ్నిం మ
థ్నాతీత్యగ్నిమత్ - అగ్నిమద్ - అగ్నిమథౌ-అగ్నిమథః-అగ్నిమద్భ్యామిత్యాది-ఋ
త్విగాదిసూత్రే ప్రాఞ్చ్ః సుప్యుపపదే క్విన్ ॥ అనిదితాం హల ఉపధాయాః క్ఙితి ౬॥౪॥
౨౪॥ హలన్తానామనిదితామఙ్గానాముపధాయా నస్య లోపస్స్యాత్కితి ఙితి చ ఉగిదచా
మితి నుమ్-సంయోగాన్తస్య లోపః- నుమో నకారస్య క్విన్ప్రత్యయస్యేతి కుత్వేన ఙ
కారః-ప్రాఙ్ అనుస్వారపరసవర్ణౌ- ప్రాఞ్చౌ - ప్రాఞ్చః-ప్రాఞ్చమ్-ప్రాఞ్చౌ
॥ అచః ॥౬॥౪॥౧౩౮॥ లుప్తనకారస్యాఞ్చతేర్భస్యాకారస్య లోపస్స్యాత్ ॥ చౌ ॥
౬॥౩॥౧౩౮॥ లుప్తాకారనకారేఽఞ్చతౌ పరే పూర్వస్యాణో దీర్ఘస్స్యాత్ - ప్రా
చః- ప్రాచా- ప్రాగ్భ్యామిత్యాది-ప్రత్యఙ్-ప్రత్యఞ్చౌ - ప్రత్యఞ్చః-ప్రత్య
ఞ్చమ్-ప్రత్యఞ్చౌ- అచ ఇతి లోపస్య విషయేఽనఙ్జ్ఞోఽపి యణ్ న ప్రవర్తతే- అస్య
తద్వ్యాపార ఇతి పరిభాషయా -ప్రతీచః-ప్రతీచా- అముమఞ్చతీతి విగ్రహే- అదస్ అ
ఞ్చ ఇతి స్థితే ॥ విష్వగ్దేవయోశ్చ టేరద్ర్యఞ్చతావప్రత్యయే ।౬॥౩॥౯౨॥ అనయో
స్సర్వనామ్నశ్చ టేరద్ర్యాదేశస్స్యాదప్రత్యయాన్తేఽఞ్చతౌ పరే - అదద్రి అచ్
ఇతి స్థితే యణ్ ॥ అదసోఽసేర్దాదు దో మః ॥౮॥౨॥౮౦॥ అదసోఽసాన్తస్య దాత్పరస్య
ఉదూతౌ స్తో దస్య మశ్చ-ఉ ఇతి హ్రస్వదీర్ఘయోస్సమాహారద్వన్ద్వః -అన్తరతమ్యాద్ధ్ర
స్వవ్యఞ్జనయోర్హ్రస్వో దీర్ఘస్య చ దీర్ఘః - అముముయఙ్ -అముముయఞ్చౌ-అముము
యఞ్చః-అముముయఞ్చమ్-అముముయఞ్చౌ-అముముఈచః- అముముఈచా-అము
ముయగ్భ్యామిత్యాది - ముత్వస్యాసిద్ధత్వాన్న యణ్ - అన్త్యబాధేఽన్త్యసదేశ
స్యేతి పరిభాషామాశ్రిత్య పరస్యైవ ముత్వం వదతాం మతే- అదముయఙ్ .అసేః సకా
రస్య స్థానే యస్య సః - అసేరితి వ్యాఖ్యానాత్ త్యదాద్యత్వవిషయ ఏవ ముత్వం- నాన్య
త్రేతి పక్షే అదద్ర్యఙ్-ఉక్తఞ్చ॥ అదసోఽద్రేః పృథఙ్ముత్వం కేచిదిచ్ఛన్తి లత్వవత్ ।
కేచిదన్త్యసదేశస్య నేత్యేకే సేర్హి దృశ్యత ఇతి॥ విష్వగ్దేవయోః కిమ్ -అశ్వాచీ-అశ్వఞ్చతౌ

టమ్-విష్వగ్యుక్- అప్రత్యయోకిమ్-విష్వగఞ్చనమ్- అప్రత్యయగ్రహణంజ్ఞాపయతి.
అన్యత్రధాతుగ్రహణేతదాదివిధిరితి- తేనాయస్కారః- అతఃకృకమీతిసః- ఉదఙ్-ఉద
ఞ్చౌ-ఉదఞ్చః - శసాదావచి ❁ ఉదఈత్ ॥౬॥౪॥౧౩౯॥ ఉచ్ఛబ్దాత్పర
స్యలుప్తనకారస్యాఞ్చతేర్భస్యాకారస్య ఈత్స్యాత్ - ఉదీచః - ఉదీచా - ఉ
దగ్భ్యామిత్యాది ❁ సమఃసమి ॥౬॥౩॥౯౩॥ అప్రత్యయాన్తేఽఞ్చతౌపరే-
సమ్యఙ్ - సమ్యఞ్చౌ - సమ్యఞ్చః - సమీచః - సమీచా ❁ సహస్యసధ్రిః ॥
౬॥౩॥౯౫॥ అప్రత్యయాన్తేఽఞ్చతౌపరే-సధ్ర్యఙ్ ❁ తిరసస్తిర్యలోపే॥౬॥౩॥౯౪॥
అలుప్తాకారేఽఞ్చతావప్రత్యయాన్తేతిరసస్తిర్యాదేశస్స్యాత్ - తిర్యఙ్-తి
ర్యఞ్చౌ-తిర్యఞ్చః-తిర్యఞ్చమ్-తిర్యఞ్చౌ-తిరశ్చః-తిరశ్చా-తిర్యగ్భ్యామిత్యాది ❁ నా
ఞ్చేఃపూజాయామ్॥౬॥౪॥౩౦॥ పూజార్థస్యాఞ్చతేరుపధాయానస్యలోపోనస్యా
త్ -అలుప్తనకారత్వాన్నుమ్- ప్రాఙ్ - ప్రాఞ్చౌ- ప్రాఞ్చఃనలోపాభావాద
కారలోపోన- ప్రాఞ్చః- ప్రాఞ్చా- ప్రాఙ్భ్యామ్- ప్రాఙ్క్షు- ప్రాఙ్షు-ఏవం
పూజార్థేప్రత్యఙ్ఙాదయః-క్రుఞ్చకౌటిల్యాల్పీభావయోః - అస్మాదృత్విగాదినాన
లోపాభావోఽపినిపాత్యతే-క్రుఙ్- క్రుఞ్చౌ- క్రుఞ్చః-క్రుఙ్భ్యామిత్యాది- చోః
కుః-పయోముక్ -పయోముగ్ -పయోముచౌ-పయోముచః- వ్రశ్చేతిషత్వమ్- స్కో
రితిసలోపః-జశ్త్వచర్త్వే-సువృట్-సువృడ్-సువృశ్చౌ-సువృశ్చః- సువృట్సు- సువృ
ట్త్సు-మహాపూజాయామ్ ❁ వర్తమానేపృషన్మహద్బృహజ్జగచ్ఛతృవచ్చ ❁ ఏతేని
పాత్యన్తేశతృవచ్చైషాంకార్యంస్యాత్ -ఉగిత్వాన్నుమ్- సాన్తమహతఇతిదీర్ఘః-మ
హ్యతేపూజ్యతే-మహాన్ -మహాన్తౌ-మహాన్తః- హేమహన్ -మహతః-మహతా-మహ
ద్భ్యామిత్యాది ❁ అత్వసన్తస్యచాధాతోః॥౬॥౪॥౧౪॥ అత్వన్తస్యోపధాయాదీర్ఘ
స్స్యాత్ ధాతుభిన్నాసన్తస్యచాసమ్బుద్ధౌసౌపరే-పరన్నిత్యఞ్చనుమమపిబాధిత్వావచన
సామర్థ్యాదాదౌదీర్ఘః-తతోనుమ్-ధీమాన్-ధీమన్తౌ-ధీమన్తః- హేధీమన్- శసాదౌమహ
ద్వత్-ధాతోరప్యత్వన్తస్యదీర్ఘః-గోమన్తమిచ్ఛతి-గోమానివాచరతివాక్యజన్తాదాచా
రక్విబన్తాద్వాకర్తరిక్విప్-ఉగిదచామితిసూత్రేఽఞ్గ్రహణన్నియమార్థమ్-ధాతోశ్చే
దుగిత్కార్యంతర్హ్యఞ్చతేరేవేతి- తేనస్రత్ ధ్వత్ ఇత్యాదౌన- అధాతోరితితుఅధా
తుభూతపూర్వస్యాపినుమర్థమ్-గోమాన్-గోమన్తౌ-గోమన్తః-ఇత్యాది-భాతేర్డవతుప్-
భవాన్-భవన్తౌ-భవన్తః-శత్రన్తస్యత్వత్వన్తత్వాభావాన్నదీర్ఘః- భవతీతిభవన్ ❁
ఉభేఅభ్యస్తమ్॥౬॥౧॥౫॥ షాష్ఠద్విత్వప్రకరణేయేద్వేవిహితేతేఉభేసముదితేఽభ్య
స్తసంజ్ఞేస్తః ❁ నాభ్యస్తాచ్ఛతుః॥౭॥౧॥౭౮॥ అభ్యస్తాత్పరస్యశతుర్నుమ్నస్యాత్ -ద

దత్-దదద్-దదతౌ-దదతః ✱ జక్షిత్యాదయః షట్ ॥౬॥౧॥౬॥ షడ్ధాతవోఽన్యే జక్షితి శ్చ సప్తమః ఏతేఽభ్యస్తసంజ్ఞాః స్యుః-జక్షత్-జక్షద్-జక్షతౌ-జక్షతః-ఏవం జాగ్రత్-దరిద్రత్-శాసత్-చకాసత్-దీధీవేవ్యోర్ఙిత్త్వేఽపి ఛాన్దసత్వాద్వ్యత్యయేన పరస్మైపదమ్-దీధ్యత్-వేవ్యత్-గుప్-గుబ్-గుపౌ-గుపః-గుబ్భ్యామిత్యాది ✱ త్యదాదిషు దృశోఽనాలోచనే కఞ్చ ॥౩।౨॥౬౦॥ త్యదాదిషూపపదేష్వజ్ఞానార్థాద్దృశేర్ధాతోః కఞ్ స్యాచ్చాత్ క్విన్ ✱ ఆ సర్వనామ్నః ॥౬॥౩॥౯౧॥ సర్వనామ్న ఆకారోఽన్తాదేశః స్యాద్దృగ్దృశవతుషు-కుత్వస్యాసిద్ధత్వాద్వ్రశ్చేతి షః-తస్య జశ్త్వేన డః-తస్య కుత్వేన గః-తస్య చర్త్వేన కః-తాదృక్-తాదృగ్-తాదృశౌ-తాదృశః- షత్వాపవాదత్వాత్కుత్వేన ఖకార ఇతి కైయటేనోక్తే- హరదత్తాదిమతే తు చర్త్వాభావపక్షే ఖ ఏవ శ్రూయతే-నతు గః జశ్త్వం ప్రతి కుత్వస్యాసిద్ధత్వాత్ దిగాదిభ్యో యదితి నిర్దేశాన్నాసిద్ధత్వమితి బోధ్యమ్- వ్రశ్చేతి షత్వమ్-జశ్త్వచర్త్వే-విట్-విడ్-విశౌ-విశః- విశామ్ ✱ నశేర్వా ॥౮॥౨॥౬౩॥ నశేః కవర్గోఽన్తాదేశో వా స్యాత్పదాన్తే నక్-నగ్-నట్-నడ్-నశౌ- నశః-నగ్భ్యాం నడ్భ్యామిత్యాది ✱ స్పృశోఽనుదకే క్విన్ ॥౩॥౨॥౫౮॥ అనుదకే సుప్యుపదే స్పృశేః క్విన్ స్యాత్-ఘృతస్పృక్-ఘృతస్పృగ్-ఘృతస్పృశౌ- ఘృతస్పృశః - క్విన్ప్రత్యయో యస్మాద్బహువ్రీహ్యాశ్రయణాత్ క్విన్యపి కుత్వమ్-స్పృక్ - మదగ కాః ప్రాగ్వత్ -ఞిధృషా ప్రాగల్భ్యే-అస్మాదృత్విగాదినా క్విన్ - ద్విత్వమన్తోదాత్తత్వం చ నిపాత్యతే-కుత్వాత్పూర్వం ఝలాం జశ్త్వేన డః-గః-ఇతి ధృష్ణోతీతి-దధృక్-దధృగ్-దధృషౌ-దధృషః-దధృగ్భ్యామిత్యాది-రత్నాని ముష్ణాతీతి రత్నముట్-రత్నముడ్-రత్నముషౌ-రత్నముషః-షడ్భ్యో లుక్-షట్ షడ్-షడ్భిః-షడ్భ్యః ॥-॥ షట్ చతుర్భ్యశ్చేతి నుట్-అనామితి పర్యుదాసాన్న ష్టుత్వనిషేధః - యరోఽనునాసిక ఇతి వికల్పం బాధిత్వా ప్రత్యయే భాష్యమితి నిత్యవచనాన్నిత్యోఽనునాసికః-షణ్ణామ్-షట్సు-షట్త్సు-తదన్తవిధిః-పరమషట్-పరమషణ్ణామ్-గౌణత్వే తు ప్రియషషః-ప్రియషషామ్ - రుత్వం ప్రతి షత్వస్యాసిద్ధత్వాత్ససజుషో రురితి రుత్వమ్ ✱ ర్వోరుపధాయా దీర్ఘ ఇకః ॥౮॥౨॥౭౬॥ రేఫవాన్తస్య ధాతోరుపధాయా ఇకో దీర్ఘః స్యాత్పదాన్తే-పిపఠీః-పిపఠిషౌ పిపఠిషః - పిపఠీర్భ్యామ్-వాశరీతి వా విసర్జనీయః ✱ నుమ్విసర్జనీయశర్వ్యవాయేఽపి ॥౮॥౩॥౫౮॥ ఏతైః ప్రత్యేకం వ్యవధానేఽపి ఇణ్కుభ్యాం పరస్య సస్య మూర్ధన్యాదేశః స్యాత్ - ష్టుత్వేన పూర్వస్య షత్వమ్-పిపఠీష్షు-పిపఠీఃషు-ప్రత్యేకమితి వ్యాఖ్యానాన్నేహ వ్యవధానే షత్వమ్-నింస్స్వ - నింస్సే-నుమ్గ్రహణం నుమ్స్థానికానుస్వారోపలక్షణార్థమితి వ్యాఖ్యానాన్నేహ-సుహిన్సు-పుంసు-అత ఏవ నశర్గ్రహణే సగణార్థతా - రాప్స

స్యేతినలోపేవిసర్గః-చికీః-చికీర్షౌ-చికీర్షః-రోఃసుపీతినియమాన్నవిసర్గః-చికీర్షు దమేర్ద్వోస్-
జిత్వసామర్థ్యాత్ క్విలోపః-షత్వస్యాసిద్ధత్వా ద్రుత్వవిసర్గౌ-దోః-దోషౌ-దోషః-పద్దన్నిం
తివాదోషన్-దోష్ణః-దోష్ణా-దోషః- దోషా- విశ ప్రవేశనే-సన్నన్తాత్ క్విప్ - షత్వ
స్యాసిద్ధత్వాత్సంయోగాన్తలోపః- వ్రశ్చేతిషః-జశ్త్వచర్త్వే-వివిట్-వివిడ్-వివిశౌ-
వివిశః-స్కోరితిక్లోపః-తట్ తడ్-తక్షౌ-తక్షః- గోరట్-గోరడ్- గోరక్షౌ-గోరక్షః-
తక్షిరక్షిభ్యాంణ్యన్తాభ్యాంక్విపితుస్కోరితినప్రవర్తతే- ణిలోపస్యస్థానివద్భావాత్-
పూర్వత్రాసిద్ధేనస్థానివదితితుఇహనాస్తి-తస్యదోషఃసంయోగాదిలోపలత్వణత్వే
ష్వితినిషిద్ధమ్-తస్మాత్సంయోగాన్తలోపఏవ-తక్ - తగ్-గోరక్- గోరగ్-స్కోరితిక
లోపంప్రతికుత్వస్యాసిద్ధత్వాత్ సంయోగాన్తలోపః-పిపక్-పిపగ్- ఏవంవివక్ది
ధక్-పిపగతౌ-సుప్తుపేసతీతిసుపీః-సుపిసౌ-సుపిసః- సుపిసా-సుపీర్భ్యామ్-సుపీష్షు-సుపీః
షు-ఏవంసుతూః-తుసఖణ్డనే-విద్వాన్- విద్వాంసౌ - విద్వాంసః-హేవిద్వన్-విద్వాం
సమ్-విద్వాంసౌ॥వసోస్సమ్ప్రసారణమ్ ॥౬॥౪॥౧౩౧॥ వస్వన్తస్యభస్యసమ్ప్రసా
రణంస్యాత్ -పూర్వరూపత్వంషత్వమ్-విదుషః- విదుషా-వసుస్రంస్వితిదత్వమ్-విద్వ
ద్భ్యామిత్యాది- సేదివాన్- సేదివాంసౌ- సేదివాంసః- సేదివాంసమ్-అన్తరఙ్గోపీడా
గమఃసమ్ప్రసారణవిషయేనప్రవర్తతే -అకృతవ్యూహాఇతిపరిభాషయా- సేదుషః-
సేదుషా - సేదివద్భ్యామిత్యాది-సాన్తమహతఇత్యత్రసాన్తసంయోగోఽపిప్రాతి
పదికస్యైవగృహ్యతేనతు ధాతోః మహచ్ఛబ్దసాహచర్యాత్ - సుష్ఠుహినస్తీతి-సు
హిన్-సుహింసౌ-సుహింసః-సుహిన్భ్యామ్- సుహిన్సు-ధ్వత్-ధ్వద్-ధ్వసౌ ధ్వసః-
ధ్వద్భ్యామ్-ఏవంస్రత్ ॥పుంసోఽసుఙ్ ॥౭॥౧॥౮౯॥ సర్వనామస్థానేవివక్షితేఽ
సుఙ్స్యాత్ -ఉకారఉచ్చారణార్థః- బహుపుంసీఇత్యత్రఉగిత శ్చేతిఙీబర్థంకృతేనపూ
ర్వోఽసుమ్సున్నితిప్రత్యయస్యోగిత్త్వేనైవనుమ్సిద్ధేః- పుమాన్-హేపుమన్-పుమాం
సౌ-పుమాంసః-పుంసః- పుంసా-పుమ్భ్యామ్- పుమ్భిః-పుంసు-ఋదుశనేత్యనఙ్- ఉశ
నా-ఉశనసౌ-ఉశనసః॥ అస్యసంబుద్ధౌవానఙ్నలోపశ్చవావాచ్యః ॥హేఉశనన్-
హేఉశన్-హేఉశనః- ఉశనోభ్యామిత్యాది-అనేహా- అనేహసౌ-అనేహసః-హేఅ
నేహః-అనేహోభ్యామిత్యాది-వేధాః-వేధసౌ- వేధసః-హేవేధః-వేధోభ్యామిత్యా
ది-అధాతోరిత్యుక్తేర్నదీర్ఘః-సుష్ఠువస్తే-సువః- సువసౌ-సువసః-పిణ్డంగ్రసతేపిణ్డగ్రః-
పిణ్డగ్రః-గ్రసుగ్లసుఅదనే॥అదసఔసులోపశ్చ ॥౭॥౨॥౧౦౭॥ అదసఔకారోఽన్తాదే
శస్స్యాత్సౌపరే-సులోపశ్చ-తదోస్సస్సావితిదస్యసః - అసౌ॥ఔత్వప్రతిషేధస్సా
కచ్కస్యవావక్తవ్యస్సాదుత్వఞ్చ ॥ ప్రతిషేధస్సంయోగశిష్టమిత్వస్తదభావేన

ప్రవర్తతే-అముకౌ-అముకః-త్యదాద్యత్వం-పరరూపమ్వృద్ధిః- అదసోసేరితిమత్వో త్వే-అమూ-జసశ్శీఆద్గుణః॥పతఈద్బహువచనే ॥౮॥౨॥౮౧॥ అదసోదాత్పరస్యై ఈ తఈత్స్యాద్దస్యచమోబహూక్తౌ-అమీ-పూర్వత్రాసిద్ధమితివిభక్తికార్యం ప్రాక్ పశ్చాదుత్వమత్వే-అముమ్- అమూ- అమూన్-ముత్వేకృతేఘిసంజ్ఞాయానాభా వః॥నముణే ॥౮॥౨॥౩॥నాభావేకర్తవ్యేకృతేచముభావోనాసిద్ధస్స్యాత్ - అమునా- అమూభ్యామ్॥౩॥అమీభిః- అముష్మై-అమీభ్యః- అముష్మాత్ -అముష్య-అముయోః॥ ౨॥ అమీషామ్- అముష్మిన్-అమీషు.——॥ఇతిహలన్తాఃపుల్లిఙ్గాః॥——నహో ధః ॥౮॥౨॥౩౪॥ నహోహస్యధస్స్యాజ్ఝలిపదాన్తేచ-ఉపానత్-ఉపానద్-ఉపాన హౌ-ఉపానహః-ఉపానద్భ్యామ్-ఉపానత్సు - ఉత్వాత్స్యాల్ క్వివిహస్రితావిత్యస్యా ద్వృత్తిగ్రాదినాక్విన్నిపాతనాత్తలోపవత్వే-క్విన్నన్తత్వాత్కుత్వేనహస్యఘః జ శ్త్వే చర్త్వే-ఉష్ణిక్-ఉష్ణిగ్-ఉష్ణిహౌ-ఉష్ణిహః-ఉష్ణిగ్భ్యామ్-ఉష్ణిక్షు-ద్యౌః-దివౌ-దివః ద్యుభ్యామ్-గీః-గిరౌ-గిరః-ఏవంపూః-చతురశ్చతస్రాదేశః-చతస్రః ॥౨॥ చతస్ఋణాం కి మఃకాదేశేటాప్-కా-కే-కాః-సర్వావత్॥యస్సి ॥ ౭॥౨॥౧౧౦ ॥ ఇదమోదస్యయః స్స్యాత్సౌ-ఇదమోమః-ఇయమ్- త్యదాద్యత్వేటాప్-దశ్చేతిమః-ఇమే-ఇమాః-ఇమామ్ ఇమే-ఇమాః-అనయా-హలిలోపః-ఆభ్యామ్ ॥౩॥ఆభిః-అస్యై-ఆభ్యః-అనయోః॥౨॥ ఆసామ్- అస్యామ్- ఆసు- అన్వాదేశేతు- ఏనామ్- ఏనే-ఏనాః-ఏనయా ఏనయోః॥౨॥ ఋత్విగాదినాస్పృశేఃక్విన్ - అమాగమశ్చనిపాతితః -స్రక్ - స్రగ్ స్రజౌ-స్రజః స్ర గ్భ్యామ్-స్రక్షు- త్యదాద్యత్వేటాప్స్యా-త్యే త్యాః-ఏవన్తదేయద్ఏతద్-వాక్-వా గ్-వాచౌ-వాచః-వాగ్భ్యామ్-వాక్షు-అప్శబ్దోనిత్యంబహువచనాన్తః-అప్తృన్తృచ్ [illegible] స్వసృః-ఆపః-అపః॥అపోభి ॥ ౭॥ ౪॥౪౮ ॥ అపస్తకారస్స్యాద్భాదౌప్రత్యయేపరే- అద్భిః-అద్భ్యః॥౨॥ అపామ్- అప్సు-దిక్-దిగ్-దిశౌ-దిశః-దిగ్భ్యామ్ దిక్షు-త్యదాదిష్విత్యా దిదృశేఃక్విన్విధానాదన్యత్రాపికుత్వమ్-దృక్-దృగ్-దృశౌ-దృశః-త్విట్-త్విడ్-త్విషౌ త్విషః-త్విడ్భ్యామ్-త్విట్సు-త్విట్త్సు-సహజుషతేఇతిసజూః- సజుషౌ సజుషః సజూ ర్భ్యామ్ - సజూష్షు - సజూఃషు - షత్వస్యాసిద్ధత్వాద్రుత్వమ్ - ఆశీః -ఆశిషౌ- ఆశిషః-ఆశీర్భ్యామ్-అసౌ-త్యదాద్యత్వంటాప్-ఔజశ్శీ-ఉత్వమత్వే-అమూ-అమూః- అమూమ్- అమూ- అమూః - అముయా - అమూభ్యామ్ - అమూభిః - అముష్యై - అమూభ్యామ్- అమూభ్యః - అముష్యాః ॥ ౨ ॥ అముయోః ॥ ౨ ॥ అమూషామ్ - [illegible] మూషు ——॥ఇతిహలన్తాఃస్త్రీలిఙ్గాః- ॥——స్వమోర్నపుంసకాత్ - దత్వమ్ - స్వనడుత్ -స్వనడుద్-స్వనడుహీ॥ ౨॥ చతురనడుహోరామిత్యామ్- స్వనడ్వాంహి-పు [illegible]

స్త్వాత్-శేషమ్పుంవత్-దివఉత్-విమలద్యుఅహః - అత్రవార్త్తికంభత్వమాత్రి
త్యపూర్వపదస్యోత్తరఖణ్డస్యాపిపదసంజ్ఞాయాం ప్రాప్తాయామ్-ఉత్తరపదత్వే
చాపదాదివిధౌ ప్రతిషేధఇతిప్రత్యయలక్షణన్న-విమలదివీ-విమలదివి - అపదాదివి
ధౌకిమ్ దధిసేచౌ- ఇహషత్వనిషేధేకర్త్తవ్యేపదత్వమస్త్యేవ-చకారస్యానుక్తేతున -
వాః-వారీ-ఝలన్తత్వాన్ననుమ్-వారి-చత్వారి-నలుముచేతికాదేశోన-కిమ్-కే- కాని-
ఇదమ్ ఇమే-ఇమాని ॥ అన్వాదేశేనపుంసకేఏనద్వక్తవ్యః ॥ ఏనత్-ఏనే-ఏనాని- ఏనేన-
ఏనయోః ॥౩౭౩॥ బ్రహ్మ ॥ సమ్బుద్ధౌనపుంసకానాన్నలోపో వా వాచ్యః ॥ హే బ్రహ్మన్ -
హేబ్రహ్మ-హేబ్రహ్మణీ-హేబ్రహ్మాణి-రోఽసుపి - అహర్భాతి- విభాషాఙిశ్యోః-అ
హ్నీ-అహనీ-అహాని ॥ అహన్ ॥౮॥౨॥౬౮॥ అహన్నిత్యస్యరుస్స్యాత్పదాన్తే-అహోభ్యామ్-అహోభిః-ఇహఅహః-అహోభ్యామిత్యాదౌ - రత్వరుత్వయోరసిద్ధత్వా
న్నలోపేప్రాప్తే అహన్నిత్యావర్త్యపదేనలోపాభావన్నిపాత్యద్వితీయేనరుర్వి
ధేయః-పదస్యాపిరత్వరుత్వే-దీర్ఘాణ్యహానియస్మిన్దీర్ఘాహానిదాఘః-ఇహహల్‌ఙ్యాది
లోపేప్రత్యయలక్షణేనాసుపీతినిషేధాప్రాప్త్యాభావేరుః తస్యాసిద్ధత్వాన్నాన్తల
క్షణఉపధాదీర్ఘః-సమ్బుద్ధౌతుహేదీర్ఘాహోనిదాఘ దీర్ఘాహ్ణౌ-దీర్ఘాహ్ణః- దీర్ఘా
హ్ణా-దీర్ఘాహోభ్యామ్-దణ్డి-దణ్డినీ-దణ్డీని-స్రగ్వి-స్రగ్విణీ స్రగ్వీణి-వాగ్మి- వాగ్మినీ -
వాగ్మీని బహువృత్రహ బహువృత్రఘ్నీ-బహువృత్రహాణి బహుపూషాణి-బహ్వ
ర్యమాణి - అసృజగ్గపదాన్తేకుత్వంసృజేఃక్విన్విధానాత్-విశ్వసృడాదౌన- సృజిసృ
శోరితిమాత్రేరజ్జుసృడ్భ్యమితిభాష్యప్రయోగాత్ - యద్వా-వ్రశ్చాదిసూత్రే
సృజియజోర్గపదాన్తేషత్వంకుత్వాపవాదః-ప్రభృత్విక్‌శబ్దయోస్తునిపాతనాదేవ
కుత్వమ్-అసృక్‌శబ్దస్తుఅస్యతేరౌణాదికెఋజ్ప్రత్యయేబోధ్యః-అసృక్- అసృగ్-
అసృజీ-అసృఞ్జి-పద్దన్నితివా-అసన్-అసాని-అసృజా-అస్నా -అసృగ్భ్యమ్- అసభ్యా
మిత్యాది-ఊర్క్-ఊర్గ్-ఊర్జీ-ఊర్న్జి-నరజానాంసంయోగః ॥ బహూర్జినుమ్ప్రతిషేధః ॥
అన్త్యాత్పూర్వోవానుమ్ ॥ బహూర్జి-బహూఞ్ర్జివా-కులాని-త్యత్-త్యద్- త్యే- త్యా
ని-తత్ - తద్- తే-తాని-యద్-యత్ -యే- యాని-ఏతత్-ఏతద్-ఏతే-ఏతాని-అన్వాదే
శేతుఏనత్ బేభిద్యతేర్క్విప్-బేభిత్-బేభిద్-బేభిదీ-శావల్లోపస్యస్థానివత్త్వాద్ఝలన్త
త్వాన్ననుమ్-అజన్తలక్షణస్తునుమ్నస్వవిధౌస్థానివత్త్వాభావాత్ - బేభిది- బ్రాహ్మణ
కులాని-చేచ్ఛిది॥గవాక్‌శబ్దస్యరూపాణిక్లీబేఽర్చాగతిభేదతః|అసన్ధ్యవఙ్పూర్వరూపై
ర్నవాధికశతమ్మతమ్॥౧॥స్వమ్సుప్సునవషట్ భాదౌషట్కేస్యుస్త్రీణిజశ్శసోః। చ
త్వారిశేషేదశకేరూపాణీతివిభావయ॥౨॥తథాహి-గామఞ్చతీతివిగ్రహే- ఋత్విగ్

గాదినాక్విన్-గతౌనలోపః-అవఙ్ స్ఫోటాయనస్యేత్యవఙ్ గవాక్-గవాగ్-సర్వత్ర వి
భాషేతి ప్రకృతిభావే-గోఅక్-గోఅగ్-పూర్వరూపే-గోక్-గోగ్-పూజాయాన్నస్య
కుత్వేనజః-గవాఙ్-గోఅఙ్-గోఙ్-అమ్యపి-ప్రతాన్యేవనవ- ఔజశ్శ్- భత్వాదచఇత్య
లోపః-గోచీ-పూజాయాన్తు-గవాఞ్చీ-గోఅఞ్చీ-గోఞ్చీ-జశ్శసోశ్శిః శేః సర్వనామస్థా
నత్వాన్నుమ్-గవాఞ్చి-గోఅఞ్చి-గోఞ్చి - గతిపూజనయోస్త్రిష్వేవ గోచా- గవా
ఞ్చా-గోఅఞ్చా-గోఞ్చా-గవాగ్భ్యామ్-గోఅగ్భ్యామ్-గోగ్భ్యామ్-గవాఙ్భ్యామ్-
గోఅఙ్భ్యామ్-గోఙ్భ్యామ్-ఇత్యాది-సుపిఙాన్తానాంపక్షే- ఙ్ణోః కుక్టుక్శరి-ఇతికుక్ - గ
వాఙ్క్షు-గోఅఙ్క్షు-గోఙ్క్షు-గవాఙ్షు- గోఅఙ్షు-గోఙ్షు-గవాక్షు గోఅక్షు
గోక్షు-నచేహచయోద్వితీయాఇతిపక్షే-శకారస్యఖకారేణవర్ణామాధిక్యంశఙ్క్య
మ్-చర్త్వస్యాసిద్ధత్వాత్ -కుక్పక్షేతు-తస్యాసిద్ధత్వాజ్ఝశ్త్వాభావః- పక్షేచయోద్వి
తీయాదేశాత్ త్రీణిరూపాణివర్ధన్తఏవ-ఊష్మాభావేషాంద్విర్వచనానునాసిక వికల్పనా
త్-రూపాణ్యశ్వాత్తిభూతాని॥ ౫౨॥భవన్తీతిసుధీభిః॥౧॥తిర్యక్-తిరశ్చీ-తిర్యఞ్చి
పూజాయాన్తు-తిర్యఙ్-తిర్యఞ్చీ-తిర్యఞ్చి-యకృత్-యకృతీ-యకృన్తి- పద్దన్నితివా
యకన్-యకాని-యక్నా-యకృతా-శకృత్-శకృతీ-శకృన్తి-శకాని-శక్నా- శకృతా-ద
దత్-దదతీ ॥ వానపుంసకస్య॥౭॥౧॥౭౯॥అభ్యస్తాత్పరోయః శతాతదన్తస్యక్లీబస్య
నుమ్వాస్యాత్సర్వనామస్థానే-దదన్తి-దదతి-తుదత్ ॥ ఆచ్ఛీనద్యోర్నుమ్॥౭॥౧॥౮౦॥
అవర్ణాన్తాదఙ్గాత్పరోయశ్శతురవయవస్తదన్తస్యనుమ్ వాస్యాచ్ఛీనద్యోః పర
తః-తుదన్తీ తుదతీ-తుదన్తి-భాత్-భాన్తీ-భాతీ-భాన్తి-పచత్ ॥ శప్శ్యనోర్నిత్యమ్॥౭॥
౧॥౮౧॥శప్శ్యనోరాత్పరోయశ్శతురవయవస్తదన్తస్యనుమ్-స్యాచ్ఛీనద్యోఃపరతః..
పచన్తీ-పచన్తి- దీవ్యత్ దీవ్యన్తీ-దీవ్యన్తి-స్వబ్-స్వప్-స్వపీ - నిత్యాత్పరాదపినుమ్న
ప్రాక్ అప్తృన్నితిదీర్ఘః ప్రతిపదోక్తత్వాత్ -స్వామ్పి- నిరవకాశత్వాత్ప్రతిపదోక్త
త్వమితిపక్షేతుప్రకృతేతద్విరహోస్మేవ-స్వమ్పి-స్వపా-అప్భి-స్వబ్భ్యామ్- స్వ
బ్భిః -అత్రీత్యాదినాధనరుస్వుత్వమ్-ధనుః-ధనుషీ సాన్తేతిదీర్ఘః- నుమ్విసర్జనీయేతిష
త్వమ్-ధనూంషి-ధనుషా-ధనుర్భ్యామ్-ఏవంచక్షుర్హవిరాదయః- పిపఠిషతేఃక్విప్
ర్వోరితిదీర్ఘః-పిపఠీః-పిపఠిషీ-అల్లోపస్యస్థానివత్త్వాఝలన్తలక్షణోనుమ్న - స్వాఃస్థా
నివత్త్వాభావాదజన్తలక్షణోఽపినుమ్న-పిపఠిషి-పిపఠీర్భ్యామిత్యాది-పయః- ప
యసీ-పయాంసి - పయసా - పయోభ్యామిత్యాది - సుపుమ్ - సుపుంసీ - సుపు
మాంసి. అదఃవిభక్తికార్యమ్ - ఉత్వమత్వే - అమూ - అమూని - శేషంపుంవత్

—— ఇతిహలన్తానపుంసకలిఙ్గాః ——

స్వరాదినిపాతమవ్యయమ్॥ ౧॥ ౧॥

౩౭॥ స్వరాదయోనిపాతాశ్చావ్యయసంజ్ఞాస్స్యుః-స్వర్-అన్తర్-ప్రాతర్-పున
ర్-సనుతర్-ఉచ్చైస్-నీచైస్-శనైస్-ఋధక్-ఋతే-యుగపత్-ఆరాత్-పృ
థక్-హ్యస్-శ్వస్-దివా-రాత్రౌ-సాయమ్-చిరమ్-మనాక్-ఈషత్-జోషమ్-తూ
ష్ణీమ్-బహిస్-అవస్-సమయా-నికషా-స్వయమ్-వృథా-నక్తమ్-నఞ్-హేతౌ-ఇద్ధా-
అద్ధా-సామివత్-బ్రాహ్మణవత్-క్షత్రియవత్-సనా-ఉపధా-సనత్-సనాత్-తి
రస్-అన్తరా-అన్తరేణ-జ్యోక్-కమ్-శమ్-సహసా-వినా-నానా-స్వస్తి-స్వధా-అ
లమ్-వషట్-శ్రౌషట్-వౌషట్-అన్యత్-అస్తి-ఉపాంశు-క్షమా-విహాయసా-దోషా-
మృషా-మిథ్యా-ముధా-పురా-మిథో-మిథస్-ప్రాయస్-ముహుస్-ప్రబాహు
కమ్-ప్రవాహికా-ఆర్యహలమ్-అభీక్ష్ణమ్-సాకమ్-సార్ధమ్-నమస్-హిరుక్-ధిక్-అ
థ-అమ్-ఆమ్-ప్రతామ్-ప్రశాన్-ప్రతాన్-మా-మాఙ్-ఆకృతిగణోఽయమ్-చ-వా-
హ-అహ-ఏవ-ఏవమ్-నూనమ్-శశ్వత్-యుగపత్-భూయస్-సూపత్-కువిత్-సూ
పత్-నేత్-చేత్-చణ్-కచ్చిత్-యత్ర-తత్ర-నహ-హన్త-మాకిమ్-మాకిన్-నకిమ్-న
కిమ్-ఆకిమ్-మాఙ్-నఞ్-యావత్-తావత్-త్వై-ద్వై-రై-శ్రౌషట్-వౌషట్-స్వా
హా-స్వధా-వషట్-ఓమ్-తథాహి-ఖలు-కిల-అథ-సుష్ఠు-స్మ-ఆదహ-ఉపసర్గవిభ
క్తిప్రతిరూపకాశ్చ-అవదత్తమ్-అహంయుః-అస్తిక్షీరా-అ-ఆ-ఇ-ఈ-ఉ-ఊ-ఏ-ఐ-ఓ
ఔ-పశు-శుకమ్-యథాకథాచ-ప్యాట్-పాట్-అఙ్గ-హై-హే-భోః-అయే-ద్య-విషు
ఏకపదే-యుత్-ఆతః-చాదిరప్యాకృతిగణః॥ తద్ధితశ్చాసర్వవిభక్తిః ॥౧॥౧॥౩౮॥ య
స్మాత్సర్వా విభక్తిర్నోత్పద్యతే స తద్ధితాన్తోఽవ్యయం స్యాత్-పరిగణనం కర్తవ్యమ్-త
సిలాదయః ప్రాక్పాశపః-శస్ప్రభృతయః ప్రాక్సమాసాన్తేభ్యః-అమ్-ఆమ్-కృ
త్వోఽర్థాః-తసివతీ-నానాఞావితి-తేనేహ న-పచతికల్పమ్-పచతిరూపమ్ ॥ కృన్మేజ
న్తః॥౧॥౧॥౩౯॥ కృద్యో మాన్త ఏజన్తశ్చ తదన్తమవ్యయం స్యాత్-స్మారంస్మారమ్ జీవ
సే-పిబధ్యై॥ క్త్వాతోసున్కసునః ॥౧॥౧॥౪౦॥ ఏతదన్తమవ్యయం స్యాత్-కృత్వా-ఉ
దేతోః-విసృపః॥ అవ్యయీభావశ్చ ॥౧॥౧॥౪౧॥ అధిహరి॥ అవ్యయాదాప్సుపః॥౨॥
౪॥౮౨॥ అవ్యయాద్విహితస్యాపస్సుపశ్చ లుక్స్యాత్-తత్ర శాలాయామ్-అథ-వి
హితవిశేషణాన్నేహ-అత్యుచ్చైసౌ-అవ్యయసంజ్ఞాయాం యద్యపి తదన్తవిధిరస్తి-
తథాపి న గౌణే-ఆప్గ్రహణం వ్యర్థమలిఙ్గత్వాత్॥ సదృశం త్రిషు లిఙ్గేషు సర్వాసు చ వి
భక్తిషు। వచనేషు చ సర్వేషు యన్న వ్యేతి తదవ్యయమితి శ్రుతిః॥ లిఙ్గకారకసంఖ్యాభావవ
లా॥ వష్టి భాగురిరల్లోపమవాప్యోరుపసర్గయోః। ఆపఞ్చైవ హలన్తానాం యథా వాచా
నిశా దిశా॥౧॥ వగాహః-అవగాహః-పిధానమ్-అపిధానమ్ —— ఇత్యవ్యయాని ——

స్త్రియామ్ ॥౪॥౧॥౩॥ అధికారోఽయం సమర్థానామితి యావత్ ❋ అజాద్యతష్టాప్ ॥ ౪॥౧॥౪॥ అజాదీనామకారాన్తస్య చ వాచ్యం యత్ స్త్రీత్వం తత్ర ద్యోత్యే టాప్ స్యాత్ - అజాద్యుక్తిర్ఙీషో ఙీపశ్చ బాధనాయ - అజా అతః - ఖట్వా - అజాదిభిః స్త్రీత్వస్య విశేషణాన్నేహ - పఞ్చాజీ - అత్ర హి సమాసార్థసమాహారనిష్ఠం స్త్రీత్వమ్ - అజా - ఏడకా - అశ్వా - చటకా - మూషికా - ఏషు జాతిలక్షణో ఙీష్ ప్రాప్తః - బాలా - వత్సా - హోడా - మన్దా - బిలాతా - ఏషు వయసి ప్రథమ ఇతి ఙీప్ ప్రాప్తః ❋ సంభస్త్రాజినశణపిణ్డేభ్యః ఫలాత్ ❋ సంఫలా - భస్త్రఫలా - ఙ్యాపోరితి హ్రస్వః ❋ సదచ్ కాణ్డప్రాన్తశతైకేభ్యః పుష్పాత్ ❋ సత్పుష్పా - ప్రాక్పుష్పా - ప్రత్యక్పుష్పా ❋ శూద్రా చామహత్పూర్వా జాతిః ❋ పుంయోగే తు శూద్రీ - అమహత్పూర్వా కిమ్ - మహాశూద్రీ - క్రుఞ్చా - ఉష్ణిహా - దేవవిశా - జ్యేష్ఠా - కనిష్ఠా - మధ్యమేతి పుంయోగేఽపి - కోకిలా జాతావపి ❋ మూలాన్నఞః ❋ అమూలా - ఋన్నేభ్యో ఙీప్ - కర్త్రీ - దణ్డినీ ❋ ఉగితశ్చ ॥ ౪॥౧॥౬ ॥ ఉగిదన్తాత్ప్రాతిపదికాత్ స్త్రియాం ఙీప్ స్యాత్ - భవతీ - పచన్తీ - శప్శ్యనోర్నిత్యమితి నుమ్ - ఉగిచ్చామితి సూత్రే ఉచ్ గ్రహణేన ధాతోశ్చేదుగిత్కార్యం తర్హ్యఞ్చతేరేవేతి నియమ్యతే - తేనేహ న ఉఖాస్రత్ - క్విప్ - అనిదితామితి నలోపః - పర్ణధ్వత్ - అఞ్చతేస్తు స్యాదేవ - ప్రాచీ - ప్రతీచీ ❋ వనో ర చ ॥ ౪ ॥ ౧ ॥ ౭ ॥ వన్నన్తాత్తదన్తాచ్చ ప్రాతిపదికాత్ స్త్రియాం ఙీప్ స్యాత్ - రశ్చాన్తాదేశః - వన్నితి ఙ్వనిప్ క్వనిప్ వనిపాం సామాన్యగ్రహణమ్ - ప్రత్యయగ్రహణే యస్మాత్స విహితస్తదాదేస్తదన్తస్య గ్రహణమ్ - తేన ప్రాతిపదికవిశేషణాత్తదన్తాన్తమపి లభ్యతే - సుత్వానమతిక్రాన్తా అతిసుత్వరీ - అతిధీవరీ - శర్వరీ ❋ వనో న హశ ఇతి వక్తవ్యమ్ ❋ హశన్తాద్ధాతోర్విహితో యో వన్ తదన్తాచ్చ ప్రాతిపదికాత్ ఙీప్ రశ్చ నేత్యర్థః - ఓణృ అపనయనే - విడ్వనోరనునాసికస్యాత్ - అవావా బ్రాహ్మణీ - రాజయుధ్వా ❋ బహువ్రీహౌ వా ❋ బహుధీవరీ బహుధీవా - పక్షే డాప్ వక్ష్యతే ❋ పాదోఽన్యతరస్యామ్ ॥౪॥ ౧॥ ౮॥ పాచ్ఛబ్దః కృతసమాసాన్తస్తదన్తాత్ప్రాతిపదికాత్ ఙీప్ వా స్యాత్ - ద్విపదీ - ద్విపాత్ ❋ టాబృచి ॥౪॥౧॥౯॥ ఋచి వాచ్యాయాం పాదన్తాట్టాప్ స్యాత్ - ద్విపదా ఋక్ - ఏకపదా - న షట్స్వస్రాదిభ్యః - షట్ - పఞ్చ - చతస్రః - పఞ్చేత్యత్ర నలోపే కృతేఽపి ష్ణాన్తా షడితి షట్సంజ్ఞాం ప్రతి నలోపస్సుప్స్వరేతి నలోపస్యాసిద్ధత్వాన్న షట్స్వస్రాదిభ్య ఇతి న టాప్ ❋ మనః ॥౪॥౧॥౧౧॥ మన్నన్తాన్న ఙీప్ - సీమా - సీమానౌ ❋ అనో బహువ్రీహేః ॥౪॥౧॥౧౨॥ అన్నన్తాద్బహువ్రీహేర్న ఙీప్ - బహుయజ్వా - బహుయజ్వానౌ ❋ డాబుభాభ్యామన్యతరస్యామ్ ॥౪॥౧॥౧౩॥ సూత్రద్వయోపాత్తాభ్యాం డాప్ వా

స్యాత్-సీమా-సీమే-సీమానౌ-దామా-దామానౌ-దామే-నపుంసి దామేత్యమరః-బహు
యజ్వా- బహుయజ్వానౌ-బహుయజ్వే॥ అనుపధాలోపినోఽన్యతరస్యామ్॥ ౪॥
౧॥౨౮॥ అన్నన్తాద్బహువ్రీహేరుపధాలోపినో వా ఙీప్ స్యాత్ - పక్షే డాప్ ఙీప్ నిషే
ధౌ-బహురాజ్ఞీ-బహురాజ్ఞ్యౌ-బహురాజే బహురాజానౌ॥ ప్రత్యయస్థాత్కాత్పూ
ర్వస్యాత ఇదాప్యసుపః॥ ౭॥౩॥౪౪॥ ప్రత్యయస్థాత్కకారాత్పూర్వస్యాకారస్యేకా
రస్స్యాదాపి పరే స ఆప్ సుపః పరో న చేత్-సర్వికా-కారికా-అతః కిమ్-నౌకా -ప్రత్య
యస్థాత్కిమ్-శక్నోతీతి శకా-అసుపః కిమ్-బహుపరివ్రాజకా నగరీ-కాత్కిమ్-నన్దనా-
పూర్వస్య కిమ్-పరస్య మా భూత్ -కటుకా-తపరః కిమ్-రాకా-ఆపి కిమ్-కారకః॥ మా
మకనరకయోరుపసంఖ్యానమ్॥ మామికా-నరాన్కాయతీతి నరికా॥ త్యక్త్యపోశ్చ॥
దాక్షిణాత్యికా ఇహత్యికా॥ న యాసయోః॥ ౭॥౩॥౪౫॥ యత్తదోరస్యేన్న స్యాత్ -
యకా-సకా-యకామ్-తకామ్॥ త్యకనశ్చ నిషేధః॥ ఉపత్యకా-అధిత్యకా॥ ఆశిషి వున
శ్చ న॥ జీవకా-భవకా॥ ఉత్తరపదలోపే న॥ దేవదత్తికా- దేవకా॥ క్షిపకాదీనాం చ న॥
క్షిపకా-ధ్రువకా-కన్యకా-చటకా॥ తారకా జ్యోతిషి॥ అన్యత్ర తారికా॥ వర్ణకా తాన్త
వే॥ అన్యత్ర వర్ణికా॥ వర్తకా శకునౌ ప్రాచామ్॥ ఉదీచాం తు వర్తికా॥ అష్టకా పితృదైవ
త్యే॥ అష్టికాన్యా॥ సూతికా పుత్రికా బృన్దారికాణాం వేతి వక్తవ్యమ్॥ ఇహ వా అ ఇతి ఛే
దః-కాత్పూర్వస్య వా అకారాదేశ ఇత్యర్థః- తేన పుత్రికాశబ్దే న ఇవర్ణస్య పక్షేఽకారః -
అన్యత్ర త్వబాధనార్థమకారస్యైవ పక్షేఽకారః-సూతికా- సూతకేత్యాది॥ ఉదీ
చామాతః స్థానే యకపూర్వాయాః॥ ౭॥౩॥౪౬॥ యకపూర్వస్య స్త్రీప్రత్యయాకార
స్య స్థానే యోఽకారస్తస్య కాత్పూర్వస్యేద్వా స్యాదాపి పరే- కేఽణ ఇతి హ్రస్వః- ఆర్య
కా-ఆర్యికా-చటకకా-చటకికా-అతః కిమ్-సాఙ్కాశ్యే భవా సాఙ్కాశ్యికా - యకేతి కి
మ్-అశ్వికా-స్త్రీప్రత్యయేతి కిమ్-శుభం యాతీతి శుభంయాః-అజ్ఞాతా శుభంయాః -
శుభంయికా॥ ధాత్వన్తయకోస్తు నిత్యమ్॥ సునాయికా- సుపాకికా॥ భస్త్రైషాజా
జ్ఞాద్వాస్వా నఞ్పూర్వాణామపి॥ ౭॥౩॥౪౭॥ స్వేత్యన్తం లుప్తషష్ఠీకం పదమ్-ఏషా
మత ఇద్వా స్యాత్ -తదన్తవిధినైవ సిద్ధే నఞ్పూర్వాణామపీతి స్పష్టార్థమ్ - భస్త్రాగ్ర
హణముపసర్జనార్థమ్- అన్యస్య తూత్తరసూత్రేణ సిద్ధమ్-ఏషాద్వాపతయోస్తు సపూ
ర్వయోర్నైత్వమ్-అస్త్రీసంవిభక్తిమాత్రేత్య అసుప ఇతి నిషేధాత్ - అనైషకా-ప
రమైషకా-అద్వకే-పరమద్వకే-స్వశబ్దగ్రహణం సంజ్ఞోపసర్జనార్థమ్-ఇహ హి - ఆతస్థా
నే ఇత్యనువృత్తమ్ స్వశబ్దస్యాతో విశేషణమ్-న తు ద్వైషయోరసమ్భవాత్ - నాప్య
న్యేషామవ్యభిచారాత్ -స్వశబ్దస్త్వనుపసర్జనమాత్మీయవాచీ అకజన్తః- అర్థాన్తరే

తునస్త్రీ-సంజ్ఞోపసర్జనీభూతస్తు కప్రత్యయాన్తత్వాభావాత్ప్రత్యుదాహరణమ్-ఏవఞ్చ
త్రీ. యాంగామ్-స్వకా-పరమస్వకేతి నిత్యమేవేత్త్వమ్-నిర్భస్త్రకా-నిర్భస్త్రికా - ఏడ
కా-ఏడికా-కృతవత్వనిర్దేశాన్నేహ వికల్పః-ఏతికే-ఏతికాః-అజకా-అజికా-జ్ఞకా-జ్ఞికా-
ద్వకే-ద్వికే-నిఃస్వకా-నిఃస్వికా* అభాషితపుంస్కాచ్చ॥౭॥౩॥౪౮॥ ఏతస్మాద్విహిత
స్యాతఃస్థానేత ఇద్వాస్యాత్-గఙ్గకా-గఙ్గికా-బహుప్రీహౌ భాషితపుంస్కత్వాత్తతో
విహితస్యనిత్యమ్-అజ్ఞాతాఖట్వా-అఖట్వికా-శైషికే కపి తు వికల్ప ఏవ* ఆదాచార్యా
ణామ్॥౭॥౩॥౪౯॥ పూర్వసూత్రవిషయే ఆద్వాస్యాత్-గఙ్గాకా-ఉక్తపుంస్కాత్తు-ఖ
ట్వికా* అనుపసర్జనాత్॥౪॥౧॥౧౪॥ అధికారోఽయమ్-యూనస్తిరిత్యభివ్యాప్య - అ
యమేవ స్త్రీప్రత్యయేషు తదన్తవిధిం జ్ఞాపయతి* టిడ్ఢాణఞ్ద్వయసచ్దఘ్నఞ్
మాత్రచ్తయప్ఠక్ఠఞ్కఞ్క్వరపః॥౪॥౧॥౧౫॥ అనుపసర్జనం యట్టిదాది తదన్తం
యదదన్తం ప్రాతిపదికం తతః స్త్రియాం ఙీప్స్యాత్-కురుచరీ ఉపసర్జనత్వాన్నేహ-బ
హుకురుచరా-నదట్ నదీ-వక్ష్యమాణేత్యత్ర టిత్త్వాదుగిత్త్వాచ్చ ఙీప్ప్రాప్తః యా
సుట్ ఙిత్త్వేన లాశ్రయమనుబన్ధకార్యం నాదేశానామితి జ్ఞాపనాన్న భవతి- శ్నశ్నానచ
శ్చిత్త్వేన క్వచిదనుబన్ధకార్యేష్వనల్విధావితి నిషేధజ్ఞాపనాద్వా-సౌపర్ణేయీ- ఐన్ద్రీ-
ఔత్సీ - ఊరుద్వయసీ-ఊరుదఘ్నీ-ఊరుమాత్రీ-పఞ్చతయీ-ఆక్షికీ- లావణికీ - యా
దృశీ-ఇత్వరీ-తాచ్ఛీలికే ణేఽపి-చౌరీ* నఞ్స్నఞీకక్ఖ్యుంస్తరుణతలునానాముపసం
ఖ్యానమ్* స్త్రైణీ-పౌంస్నీ-శాక్తీకీ-ఆఢ్యఙ్కరణీ-తరుణీ-తలునీ* యఞశ్చ॥౪॥౧॥౧౬॥
యఞన్తాత్ స్త్రియాం ఙీప్స్యాత్-అకారలోపే కృతే* హలస్తద్ధితస్య॥౬॥౪॥౧౫౦॥
హల ఉత్తరస్య ఉపధాభూతస్య తద్ధితయకారస్య లోపస్స్యాదీతి పరే- గార్గీ-అనపత్యా
ధికారస్థాన్న ఙీప్-ద్వైపేభవా ద్వైప్యా- అధికారగ్రహణాన్నేహ- దేవస్యాపత్యం దై
వ్యా-దేవాద్యఞఞావితిహి యఞ్ ప్రాగ్దీవ్యతీయోఽనపత్యాధికారపఠితః* ప్రా
చాం ష్ఫ తద్ధితః॥౪॥౧॥౧౭॥ యఞన్తాత్ ష్ఫో వా స్యాత్ స్త్రియాం స చ తద్ధితః* షః
ప్రత్యయస్య॥౧॥౩॥౬॥ ప్రత్యయస్యాదిః ష ఇత్స్యాత్* ఆయనేయీనీయియః ఫఢ
ఖఛఘాం ప్రత్యయాదీనామ్॥౭॥౧॥౨॥ ప్రత్యయాదిభూతానాం ఫాదీనాం క్రమాదా
యన్నాదయ ఆదేశాస్స్యుః తద్ధితాన్తత్వాత్ప్రాతిపదికత్వమ్- షిత్వసామర్థ్యాత్
ష్ఫాన్తాత్ కేవలస్త్రీత్వే షిద్గౌరేతి వక్ష్యమాణో ఙీష్-గార్గ్యాయణీ* సర్వత్ర లోహి
తాదికతన్తేభ్యః॥౪॥౧॥౧౮॥ లోహితాదిభ్యః కతశబ్దాన్తేభ్యో యఞన్తేభ్యో నిత్యం
ష్ఫస్స్యాత్-లౌహిత్యాయనీ- కాత్యాయనీ* కౌరవ్యమాణ్డూకాభ్యాం చ॥౪॥౧॥౧౯॥
ఆభ్యాం ష్ఫస్స్యాత్-క్రమేణ టాప్ఙీషోరపవాదః॥ కుర్వాదిభ్యో ణ్యః-కౌరవ్యాయణీ-

ఢక్ చ మణ్డూకాదిత్యణ్-మాణ్డూకాయనీ॥ ఆసురేరుపసంఖ్యానమ్॥ఆసురాయణీ ॥
వయసి ప్రథమే॥౪॥౧॥౨౦॥ ప్రథమవయోవాచినో౽దన్తాత్ స్త్రియాంఙీప్స్యాత్-
కుమారీ॥ వయస్యచరమఇతి వాచ్యమ్॥ వధూటీ-చిరణ్టీ-వధూటచిరణ్టశబ్దౌ యౌవనవా
చినౌ. అతః కిమ్-శిశుః-కన్యాయా న-కన్యాయాః కనీన చేతి నిర్దేశాత్ ॥ ద్విగోః॥౪॥౧॥
౨౧॥ అదన్తాత్ ద్విగోర్ఙీప్స్యాత్-త్రిలోకీ. అజాదిత్వాత్ త్రిఫలా-త్ర్యనీకా-సేనా॥
అపరిమాణబిస్తాచితకంబల్యేభ్యో న తద్ధితలుకి॥౪॥౧॥౨౨॥ అపరిమాణాన్తాద్బిస్తాద్యన్తా
చ్చ ద్విగోర్ఙీప్ నస్యాత్ తద్ధితలుకి సతి-పఞ్చభిరశ్వైః క్రీతా-పఞ్చాశ్వా-ఆర్హీయష్ఠక్-
అధ్యర్ధేతి లుక్-ద్వౌ బిస్తౌ పచతి ద్విబిస్తా-ద్వ్యాచితా- ద్వికమ్బల్యా - పరిమాణాత్తు-
ద్వ్యాఢకీ తద్ధితలుకి కిమ్ సమాహారే పఞ్చాశ్వీ ॥ కాణ్డాన్తాత్క్షేత్రే॥౪॥౧॥౨౩॥ క్షే
త్రేయః కాణ్డాన్తో ద్విగుస్తతో న ఙీప్ తద్ధితలుకి- ద్వే కాణ్డే ప్రమాణమస్యాః ద్వికాణ్డా
క్షేత్రభక్తిః-ప్రమాణే ద్వయసజితివిహితస్య మాత్రచః ప్రమాణే లో ద్విగోర్నిత్య
మితి లుక్-క్షేత్రే కిమ్-ద్వికాణ్డీ రజ్జుః॥ పురుషాత్ప్రమాణే౽న్యతరస్యామ్॥౪॥౧॥
౨౪॥ ప్రమాణే యః పురుషస్తదన్తాద్ద్విగోర్ఙీబ్వా స్యాత్తద్ధితలుకి-ద్వౌ పురుషౌ ప్రమా
ణమస్యాస్సా ద్విపురుషీ ద్విపురుషా వా పరిఖా॥ ఊధసో౽నఙ్॥౪॥౧॥౨౫॥ ఊధోన్త
స్య బహువ్రీహేరనఙాదేశస్స్యాత్ స్త్రియామ్-ఇత్యనేకృతే- డాప్ఙీప్నిషేధేషు
ప్రాప్తేషు॥ బహువ్రీహేరూధసో ఙీష్॥౪॥౧॥౨౫॥ ఊధోన్తాద్బహువ్రీహేర్ఙీష్స్యా
త్ స్త్రియామ్ కుణ్డోధ్నీ-స్త్రియాం కిమ్-కుణ్డోధో ధైనుకమ్. ఇహానఙపి న- తద్విధౌ
స్త్రియామిత్యుపసంఖ్యానాత్ ॥ సంఖ్యావ్యయాదేర్ఙీప్॥౪॥౧॥౨౬॥ ఙీషో౽పవాదః -
ద్వ్యూధ్నీ-అత్యూధ్నీ-బహువ్రీహిరిత్యేవ ఊధో౽తిక్రాన్తా అత్యూధాః ॥ దామ
హాయనాన్తాచ్చ॥౪॥౧॥౨౭॥ సంఖ్యాదేర్బహువ్రీహేర్దామాన్తాద్ధాయనాన్తాచ్చ ఙీప్
స్యాత్-దామాన్తే డాప్ప్రతిషేధయోః ప్రాప్తయోః-హాయనాన్తే టాపి ప్రాప్తే
వచనమ్-ద్విదామ్నీ-అవ్యయగ్రహణాననువృత్తేరుద్దామా బడబేత్యత్ర డాబ్నిషేధా
వపి పక్షే న్తః - ద్విహాయనీ బాలా ॥ త్రిచతుర్భ్యాం హాయనస్య ణత్వం వా
చ్యః ॥ వయోవాచకస్యైవ హాయనస్య ఙీప్ణత్వఞ్చేష్యతే - త్రిహాయణీ- చతుర్హా
యణీ - వయసో౽న్యత్ర-ద్విహాయనా - త్రిహాయనా - చతుర్హాయనా శాలా ॥
నిత్యం సంజ్ఞాఛన్దసోః ॥ ౪ ॥ ౧ ॥ ౨౮ ॥ అన్నన్తాద్బహువ్రీహేరుపధాలోపి
నో ఙీప్-సురాజ్ఞీనామ నగరీ- అన్యత్ర పూర్వేణ వికల్ప ఏవ. వే దేశతమూర్ధ్ని ॥ కేవ
లమామకభాగధేయపాపాపరసమానార్యకృతసుమఙ్గలభేషజాచ్చ ॥ ౪ ॥ ౧॥౩౦॥
ఏభ్యో నవభ్యో నిత్యం ఙీప్స్యాత్ సంజ్ఞాఛన్దసోః. అథో త ఇన్ద్రః కేవలీర్విశః - మామకీత

నాః-భాగధేయీ-పాపీ-అపరీ - సమానీ-ఆర్యకృతీ-సుమఙ్గలీ-భేషజీ-అన్యత్ర కేవలా
ఇత్యాది-మామకగ్రహణన్నియమార్థమ్- అణన్తాదేవ ఙీప్ సిద్ధేః - తేన లోకే౽సంజ్ఞా
యామ్-మామికా ✽ అన్తర్వత్పతివతోర్నుక్ ॥ ౪।౧।౩౨॥ ఏతయోః స్త్రియాం నుక్
స్యాత్-ఋన్నేభ్యో ఙీప్ - గర్భిణ్యాం జీవద్భర్తృకాయాం చ ప్రకృతిభాగౌ నిపాత్యే
తే - తత్రాన్తరస్త్యస్యాం జగర్భ ఇతి విగ్రహే అన్తశ్శబ్దస్యాధికరణశక్తిప్రధానతయా
స్తిసామానాధికరణ్యాభావాదప్రాప్తో మతుప్ నిపాత్యతే - పతివదిత్యత్ర తు వత్వ
న్నిపాత్యతే-అన్తర్వత్నీ-పతివత్నీ-ప్రత్యుదాహరణన్తు అన్తరస్త్యస్యాం శాలాయాం
ఘటః-పతిమతీ-పృథివీ ✽ పత్యుర్నో యజ్ఞసంయోగే ॥౪।౧।౩౩॥ పతిశబ్దస్య నకారాదే
శస్స్యాద్యజ్ఞేన సమ్బన్ధే - వసిష్ఠస్య పత్నీ-తత్కర్తృకయజ్ఞస్య ఫలభోక్త్రీత్యర్థః-దమ్ప
త్యోస్సహాధికారాత్ ✽ విభాషా సపూర్వస్య ॥౪।౧।౩౪॥ పతిశబ్దాన్తస్య సపూర్వస్య
ప్రాతిపదికస్య నో వా స్యాత్-గృహస్య పతిః-గృహపతిః- గృహపత్నీ-అనుపసర్జనస్యే
తి నేహోత్తరార్థమనువృత్తమపి న పత్యుర్విశేషణమ్- కిన్తు ప్రాతిపదికస్య-తేన బహువ్రీహావ
పి-దృఢపత్నీ-దృఢపతిః-వృషలపత్నీ-వృషలపతిః- అథ వృషలస్య పత్నీత్యస్య కథమితి
చేత్-పత్నీవ పత్నీత్యుపచారాత్ - యద్వా - ఆచారక్విబన్తాత్కర్తరి క్విప్ - అస్మింశ్చ
పక్షే-పత్నీయతా-పత్నీయః-ఇతి యణ్విషయే విశేషః- సపూర్వస్య కిమ్-గవాం పతిః స్త్రీ
✽ నిత్యం సపత్న్యాదిషు ॥౪।౧।౩౫॥ పూర్వవికల్పాపవాదః-సమానస్య సభావో౽
పి నిపాత్యతే సమానః పతిర్యస్యాస్సా సపత్నీ-ఏకపత్నీ-వీరపత్నీ ✽ పూతక్రతోరైచ
॥౪।౧।౩౬॥ అస్య స్త్రియామైఆదేశో ఙీప్-ఇయన్త్రిసూత్రీ పుంయోగ ఏవేష్యతే-పూ
తక్రతోః స్త్రీ పూతక్రతాయీ-యయా తు క్రతవః పూతాః పూతక్రతుః సైవ సా ✽ వృ
షాకప్యగ్నికుసితకుసిదానాముదాత్తః ॥౪।౧।౩౭॥ ఏషాముదాత్త ఐ ఆదేశస్స్యాత్ ఙీప్
చ-వృషాకపేః స్త్రీ వృషాకపాయీ-హరవిష్ణూ వృషాకపీ ఇత్యమరః-వృషాకపాయీ
శ్రీగౌర్యావితి చ-అగ్నాయీ-కుసితాయీ-కుసిదాయీ-కుసిదశబ్దో హ్రస్వమధ్యో న తు
దీర్ఘమధ్యః ✽ మనోరౌ వా ॥౪।౧।౩౮॥ మనుశబ్దస్యౌకారాదేశస్స్యాదుదాత్తైకారశ్చ
వా-తాభ్యాం సన్నియోగశిష్టో ఙీప్ చ-మనోః స్త్రీ మనావీ-మనాయీ-మనుః ✽ వర్ణాదను
దాత్తాత్తోపధాత్తో నః ॥౪।౧।౩౯॥ వర్ణవాచీ యోనుదాత్తాన్తస్తోపధస్తదన్తాదనుపస
ర్జనాత్ప్రాతిపదికాద్వా ఙీప్ స్యాత్తకారస్య నకారాదేశశ్చ-ఏనీ-ఏతా- రోహిణీ-రో
హితా-వర్ణానాం తణతినితాన్తానామితి ఫిట్సూత్రేణాద్యుదాత్తః-త్రైణ్యాశ్శిత్యేతి స్వ
ర్యామ్-త్రిణ్యేతాన్యస్యా ఇతి బహువ్రీహిః - అనుదాత్తాత్కిమ్- శ్వేతా-ఘృతాదీనా
ఞ్చేత్యన్తోదాత్తోయమ్-అత ఇత్యేవ-శితిః స్త్రీ ✽ పిశఙ్గాదుపసంఖ్యానమ్ ✽ పిశఙ్గీ ✽ అసి

త పలితయోర్న ॥ అసితా - పలితా ॥ ఛన్దసి క్నమేకే ॥ అసిక్నీ పలిక్నీ - అవదాతశబ్దస్తు న
వర్ణవాచీ- కిన్తు విశుద్ధవాచీ- తేన అవదాతా ఇత్యేవ ॥ అన్యతో ఙీష్ ॥౪॥౧॥౪౦॥ తోపధ
భిన్నాద్వర్ణవాచినోఽనుదాత్తాన్తాత్ ప్రాతిపదికాత్ స్త్రియాం ఙీష్ స్యాత్ - కల్మాషీ-
సారఙ్గీ- లఘావన్తే ద్వయోశ్చ బహ్వషో గురురితి మధ్యోదాత్తావేతౌ - అనుదాత్తాన్తాత్ కి-
మ్- కృష్ణా- కపిలా ॥ షిద్గౌరాదిభ్యశ్చ ॥ ౪॥౧॥౪౧॥ షిద్భ్యో గౌరాదిభ్యశ్చ ఙీష్ స్యా
త్ - నర్తకీ- గౌరీ- అనడుహీ- అనడ్వాహీ ॥ పిప్పల్యాదయశ్చ ॥ ఆకృతిగణోఽయమ్ ॥ సూర్య
తిష్యాగస్త్యమత్స్యానాం య ఉపధాయాః ॥౬॥౪॥౧౪౯॥ అఙ్గస్యోపధాయా యస్య
లోపస్స్యాత్ స చేద్యః సూర్యాద్యవయవః ॥ మత్స్యస్య ఙ్యామ్ ॥ సూర్యాగస్త్యయో
శ్ఛే చ ఙ్యాం చ ॥ తిష్యపుష్యయోర్నక్షత్రాణి యలోప ఇతి వాచ్యమ్ ॥ మత్సీ- మాతరి
పిచ్చేతి పిత్త్వాదేవ సిద్ధే గౌరాదిషు మాతామహశబ్దపాఠః పాఠాదనిత్యః పితాం ఙీష్ - దం
ష్ట్రా ॥ జానపదకుణ్డగోణస్థలభాజనాగకాలనీలకుశకాముకకబరాద్వృత్త్యమ
త్రావపనాకృత్రిమాశ్రాణాస్థౌల్యవర్ణానాచ్ఛాదనాయోవికారమైథునేచ్ఛాకేశవే
శేషు ॥ ౪॥౧॥౪౨॥ ఏకాదశభ్యః ప్రాతిపదికేభ్యః క్రమాద్వృత్త్యాదిష్వర్థేషు ఙీష్
స్యాత్ - జానపదీ వృత్తిశ్చేత్ - అన్యా తు జానపదీ - ఉత్సాదిత్వాదఞన్తత్వేన టిడ్ఢాణఞ్
స్వాద్యుదాత్తః - కుణ్డీ- అమత్రం చేత్ - కుణ్డాన్యా- కుడి దాహే- గురోశ్చ హల ఇత్యప్రత్య
యః- యస్తు అమృతే జారజః కుణ్డ ఇతి మనుష్యజాతి వాచీ తతో జాతిలక్షణో ఙీష్ భవ
త్యేవ- అమత్రేపి స్త్రీవిషయత్వాభావాదప్రాప్తో ఙీష్ విధీయతే- న తు నియమ్యతే- గో
ణీ ఆవపనం చేత్ - గోణాన్యా- స్థలీ అకృత్రిమా చేత్ - స్థలాన్యా - భాజీ శ్రాణా చేత్ -
భాజాన్యా- నాగీ స్థూలా చేత్ - నాగాన్యా - గజవాచీ నాగశబ్దః స్థౌల్యగుణయోగాదన్య
త్ర ప్రయుక్త ఉదాహరణమ్- సర్పవాచీ తు దైర్ఘ్యగుణయోగాదన్యత్ర ప్రయుక్తః
ప్రత్యుదాహరణమ్- కాలీ వర్ణశ్చేత్ - కాలాన్యా- నీలీ అనాచ్ఛాదనం చేత్ - నీలాన్యా- నీ
ల్యా రక్తా శాటీత్యర్థః- నీల్యా అన్వక్తవ్య ఇత్యణ్- అనాచ్ఛాదనేపి న సర్వత్ర- కిన్తు ॥ నీలా
దోషధౌ ॥ నీలీ ॥ ప్రాణిని చ ॥ నీలీ గౌః ॥ సంజ్ఞాయాం వా ॥ నీలీ- నీలా- కుశీ అయోవికార
శ్చేత్ - కుశాన్యా- కాముకీ మైథునేచ్ఛా చేత్ - కాముకాన్యా- కబరీ కేశానాం సన్నివేశవి
శేషః- కబరాన్యా- చిత్రేత్యర్థః ॥ శోణాత్ప్రాచామ్ ॥౪॥౧॥౪౩॥ శోణీ- శోణా ॥ వో
తో గుణవచనాత్ ॥౪॥౧॥౪౪॥ ఉదన్తాద్గుణవాచినో వా ఙీష్ స్యాత్ - మృద్వీ- మృదుః - ఉ
తః కిమ్- శుచిః- గుణేతి కిమ్- ఆఖుః ॥ ఖరుసంయోగోపధాన్న ॥ ఖరుః- పతింవరా కన్యా -
పాణ్డుః ॥ బహ్వాదిభ్యశ్చ ॥౪॥౧॥౪౫॥ ఏభ్యో వా ఙీష్ స్యాత్ - బహ్వీ- బహుః ॥ కృదికా
రాదక్తినః ॥ రాత్రిః- రాత్రీ ॥ సర్వతోఽక్తిన్నర్థాదిత్యేకే ॥ శకటీ- శకటిః - అక్తిన్నర్థా

త్కామ్-అజననిః- శ్రీన్నన్తత్వాద ప్రాప్తే నిత్యర్థమ్-పద్ధతిశబ్దోగణేపఠ్యతే- హిమకాషి
హతిషు చేతిపద్భావః॥పుంయోగాదాఖ్యాయామ్॥౪॥౧॥ ౪౮॥ యాపుమాఖ్యాపుం
యోగాత్ స్త్రియాంవర్తతేతతోఙీష్స్యాత్ -గోపస్యస్త్రీగోపీ॥ పాలకాన్తాన్న॥
గోపాలికా- అశ్వపాలికా॥సూర్యాద్దేవతాయాంచాబ్వాచ్యః॥సూర్యస్యస్త్రీదేవ
తా-సూర్యా-దేవతాయాంకిమ్-సూరీ-కున్తీ-మానుషీయమ్॥ఇన్ద్రవరుణభవశర్వరు
ద్రమృడహిమారణ్యయవయవనమాతులాచార్యాణామానుక్॥౪॥౧॥౪౯॥ఏషామాను
గాగమస్స్యాత్ ఙీష్చ - ఇన్ద్రాదీనాంషణ్ణాంమాతులాచార్యయోశ్చపుంయోగఏవే
ష్యతే-తత్ర ఙీష్సిద్ధఆనుగాగమమాత్రంవిధీయతే-ఇతరేషాంచతుర్ణాముభయమ్॥
ఇన్ద్రాణీ॥హిమారణ్యయోర్మహత్త్వే॥మహద్ధిమం- హిమానీ-అరణ్యానీ॥యవాద్దో
షే॥దుష్టోయవోయవానీ॥యవనాల్లిప్యామ్॥ యవనానాంలిపిర్యవనానీ॥ మాతులో
పాధ్యాయయోరానుక్ వా॥మాతులానీ-మాతులీ-ఉపాధ్యాయానీ-ఉపాధ్యాయీ -
యాతుస్వయమేవాధ్యాపికా-తత్రవాఙీష్ వాచ్యః-ఉపాధ్యాయీ -ఉపాధ్యాయా
॥ఆచార్యాదణత్వఞ్చ॥ఆచార్యస్యస్త్రీఆచార్యానీ-పుంయోగఇత్యేవఆచార్యా- స్వ
యంవ్యాఖ్యాత్రీ॥అర్యక్షత్రియాభ్యాంవా॥స్వార్థే-అర్యాణీ-అర్యా- స్వామినీవై
శ్యావేత్యర్థః-క్షత్రియాణీ-క్షత్రియా-పుంయోగేతు-అర్యీ-క్షత్రియీ-కథంబ్రహ్మాణీ
తి-బ్రహ్మాణమానయతిజీవయతీతికర్మణ్యణ్॥క్రీతాత్కరణపూర్వాత్॥౪॥౧॥౫౦॥
క్రీతాన్తాదదన్తాత్కరణాదేః స్త్రియాంఙీష్స్యాత్ -వస్త్రక్రీతీ- క్వచిన్న- ధనక్రీతా
॥క్తాదల్పాఖ్యాయామ్॥ ౪॥౧॥ ౫౧॥కరణాదేఃక్తాన్తాదదన్తాత్ స్త్రియాంఙీష్స్యాద
ల్పత్వేద్యోత్యే-అభ్రలిప్తీద్యౌః ॥బహువ్రీహేశ్చాన్తోదాత్తాత్ ॥౪॥౧॥౫౨॥ బహు
వ్రీహేఃక్తాన్తాదన్తోదాత్తాదదన్తాత్ స్త్రియాంఙీష్స్యాత్ * జాతిపూర్వాదితివక్తవ్య
మ్* తేనబహునఞ్సుకాలసుఖాదిపూర్వాన్న-ఊరుభిన్నీ-నేహబహుక్రీతా*జాతా
న్తాన్న*దన్తజాతా*పాణిగృహీతీభార్యాయామ్* పాణిగృహీతాన్యా ॥ అస్వాఙ్గ
పూర్వపదాద్వా॥౪॥౧॥౫౩॥పూర్వేణనిత్యే ప్రాప్తే వికల్పోఽయమ్-సురాపీతీ- సు
రాపీతా॥అన్తోదాత్తాత్కిమ్-వస్త్రచ్ఛన్నా-అనాచ్ఛాదనాదిత్యుదాత్తనిషేధః- అతఏ
వపూర్వేణాపినఙీష్॥స్వాఙ్గాచ్చోపసర్జనాదసంయోగోపధాత్ ॥౪॥౧॥ ౫౪॥ అసం
యోగోపధముపసర్జనంయత్స్వాఙ్గం తదన్తాదదన్తాత్ప్రాతిపదికాద్వాఙీష్- కేశానతి
క్రాన్తా-అతికేశీ-అతికేశా-చన్ద్రముఖీ-చన్ద్రముఖా-సంయోగోపధాత్తుసుగుల్ఫా-ఉ
పసర్జనాత్కిమ్-శిఖా-శోభనాశిఖా-సుశిఖా- స్వాఙ్గన్త్రిధా - అద్రవమ్మూర్తిమత్స్వా
ఙ్గం ప్రాణిస్థమవికారజమ్ - సుస్వేదా-ద్రవత్వాత్ -సుజ్ఞానాఅమూర్తత్వాత్ - సు

ముఖా శాలా-అప్రాణిస్థత్వాత్-సుశోభానికారజత్వాత్. అతత్స్థం తత్ర దృష్ట
ఞ్చ-సుకేశీ సుకేశా వా రథ్యా-అప్రాణిస్థస్యాపి ప్రాణిని దృష్టత్వాత్-తేన చేత్
తత్తథా యుతమ్-సుస్తనీ సుస్తనా వా ప్రతిమా-ప్రాణివత్ప్రాణిసదృశే స్థితత్వాత్ ॥
నాసికోదరోష్ఠజఙ్ఘాదన్తకర్ణశృఙ్గాచ్చ ॥౪॥౧॥౫౫॥ ఏభ్యో వా ఙీష్ స్యాత్-అఙ్గయో
గ్రహణాత్ బహ్వజ్లక్షణో నిషేధో బాధ్యతే పురస్తాదపవాదన్యాయాత్-ఓష్ఠాదీనాం పఞ్చానా
మసంయోగోపధాదితి పర్యుదాసే ప్రాప్తే వచనమ్-మధ్యేఽపవాదన్యాయాత్-స
హనఞ్ లక్షణస్తు ప్రతిషేధః పరత్వాదస్య బాధకః-తుఙ్గనాసికీ-తుఙ్గనాసికా-ఇత్యా
ది-నేహ-సహనాసికా-అనాసికా-అత్ర వృత్తిః॥ అఙ్గగాత్రకణ్ఠేభ్యో వక్తవ్యమ్॥ స్వఙ్గీ
స్వఙ్గేత్యాది-ఏతచ్చానుక్తసముచ్చయార్థేన చకారేణ సంగ్రాహ్యమితి కేచిత్-భా
ష్యాద్యనుక్తత్వాదప్రమాణమితి ప్రామాణికాః-అత్ర వార్తికాని॥ పుచ్ఛాచ్చ॥ సు
పుచ్ఛీ-సుపుచ్ఛా॥ కబరమణివిషశరేభ్యో నిత్యమ్॥ కబరఞ్చిత్రం పుచ్ఛం యస్యా
స్సా కబరపుచ్ఛీ మయూరీత్యాది॥ ఉపమానాత్పక్షాచ్చ పుచ్ఛాచ్చ॥ నిత్యమిత్యేవ-
ఉలూకపక్షీ శాలా-ఉలూకపుచ్ఛీ సేనా॥ నక్రోడాదిబహ్వచః ॥౪॥౧॥౫౬॥ క్రో
డాదేర్బహ్వచశ్చ స్వాఙ్గాన్న ఙీష్-కల్యాణక్రోడా-అశ్వానామురః క్రోడా-ఆకృ
తిగణోఽయమ్-సుజఘనా॥ సహనఞ్విద్యమానపూర్వాచ్చ ॥౪॥౧॥౫౭॥ సహే
త్యాదిత్రికపూర్వాన్న ఙీష్-సకేశా-అకేశా-విద్యమాననాసికా॥ నఖముఖాత్సంజ్ఞా
యామ్ ॥౪॥౧॥౫౮॥ ఙీష్ న స్యాత్-శూర్పణఖా-గౌరముఖా-సంజ్ఞాయాం కిమ్-తామ్ర
ముఖీ-కన్యా॥ దిక్పూర్వపదాన్ ఙీప్ ॥౪॥౧॥౬౦॥ దిక్పూర్వపదాత్స్వాఙ్గాన్తా
త్ప్రాతిపదికాత్పరస్య ఙీషో ఙీబాదేశః స్యాత్-ప్రాఙ్ముఖీ-ఆద్యుదాత్తం ప
దమ్॥ వాహః ॥౪॥౧॥౬౧॥ వాహన్తాత్ప్రాతిపదికాత్ ఙీష్ స్యాత్-ఙీప్ వానువర్త
తే న ఙీప్-దిత్యవాట్ చ మే దిత్యౌహీ చ మే॥ సఖ్యశిశ్వీతి భాషాయామ్ ॥౪॥౧॥౬౨॥
ఇతి శబ్దప్రకారే-భాషాయామిత్యస్యానన్తరం ద్రష్టవ్యః-ఛన్దస్యపి క్వచిత్-సఖీ-అశి
శ్వీ-ఆధేనవో ధునయన్తామశిశ్వీః॥ జాతేరస్త్రీవిషయాదయోపధాత్ ॥౪॥౧॥౬౩॥
జాతివాచి యన్న చ స్త్రియాం నియతమయోపధం తతః స్త్రియాం ఙీష్ స్యాత్-ఆకృతి
గ్రహణా జాతిః-అనుగతసంస్థానవ్యఙ్గ్యేత్యర్థః-తటీ-లిఙ్గానాఞ్చ న సర్వభాక్-స
కృదాఖ్యాత నిర్గ్రాహ్యా-అసర్వలిఙ్గత్వే సత్యేకస్యాం వ్యక్తౌ కథనాద్వ్యక్త్యన్తరే కథ
నం వినాపి సుగ్రహా జాతిరితి లక్షణాన్తరమ్-వృషలీ-సత్యన్తం కిమ్-శుక్లా-సకృదిత్యాది
కిమ్-దేవదత్తా॥ గోత్రఞ్చ చరణైస్సహ॥ అపత్యప్రత్యయాన్తశ్శాఖాధ్యేతృవాచీ చ శ
బ్దో జాతికార్యం లభత ఇత్యర్థః-ఔపగవీ కఠీ-బహ్వృచీ-బ్రాహ్మణీత్యత్ర తు శార్ఙ్గర

వాదిపాఠాత్ జీష్ బాధ్యతే-జాతేరిత్యేవ - ముణ్డా-అస్త్రీవిషయాత్కిమ్-బలాకా-అ యోపధాత్కిమ్- క్షత్రియా*యోపధప్రతిషేధేహయగవయముకయమనుష్యమ త్స్యానామప్రతిషేధః*హయీ-గవయీ - ముకయీ-హలస్తద్ధితస్యేతియలోపః మనుషీ*మత్స్యస్యఙ్యామ్*మత్సీ*పాకకర్ణపర్ణపుష్పఫలమూలవాలోత్తరపదాచ్చ॥ ౪॥౧॥౬౪॥పాకాద్యుత్తరపదాజ్జాతివాచినః స్త్రీవిషయాదపిఙీష్స్యాత్ -ఓదనపాకీ. శఙ్కుకర్ణీ-శాలపర్ణీ-శఙ్ఖపుష్పీ-దాసీఫలీ దర్భమూలీ - గోవాలీ-ఓషధివిశేషేరూఢా ఏతే❀ఇతోమనుష్యజాతేః॥౪॥౧॥౬౫॥ఙీష్స్యాత్ -దాక్షీ-యోపధాదపి*ఉదమేయస్యాపత్యమ్ ఔదమేయీ-మనుష్యేతికిమ్-తిత్తిరిః❀ఊఙుతః ॥౪॥౧॥౬౬॥ఉకారాన్తా దయోపధాన్మనుష్యజాతివాచినః స్త్రియామూఙ్ స్యాత్ - కురూః॥కురునాదిభ్యోణ్యః॥ తస్యస్త్రియామవన్తీత్యాదినాలుక్ - అయోపధాత్కిమ్-అధ్వర్యుః*అప్రాణిజా తేశ్చారజ్జ్వాదీనాముపసంఖ్యానమ్*రజ్జ్వాదిపర్యుదాసాదుపసఙ్ఖ్యానమిత్యేవ-అలాబూః- కర్కన్ధూః- అనయోర్దీర్ఘాన్తత్వేఽపినోఙ్ధాత్వోరితివిభక్త్యుదాత్తత్వప్రతిషేధకా ఊఙ్గ్ఫలమ్-ప్రాణిజాతేస్తు-కృకవాకుః-రజ్జ్వాదేస్తు-రజ్జుః-హనుః❀బాహ్వన్తాత్సంజ్ఞా యామ్ ॥౪॥౧॥౬౭॥ స్త్రియామూఙ్స్యాత్ భద్రబాహూః - సంజ్ఞాయాఙ్కిమ్ వృత్తబాహుః ❀ పఙ్గోశ్చ ॥౪॥౧॥౬౮॥ పఙ్గూః * శ్వశురస్యోకారాకారలోపశ్చ *చాదూఙ్-పుంయోగలక్షణస్యఙీషోఽపవాదః - లిఙ్గవిశిష్టపరిభాషయాశ్వాదయః- శ్వశ్రూః ❀ ఊరూత్తరపదాదౌపమ్యే ॥౪॥౧॥౬౯॥ ఉపమాన వాచిపూర్వపదమూరూత్తరపదం యత్ప్రాతిపదికన్తస్మాదూఙ్ స్యాత్ - కరభో రూః ❀ సంహితశఫలక్షణవామాదేశ్చ॥ ౪॥౧॥ ౭౦ ॥ అనౌపమ్యార్థంసూత్రమ్ . సంహితోరూః- సైవశఫోరూః-శఫౌఖురౌతావివసంశ్లిష్టత్వాదుపచారాత్ - లక్షణశ బ్దాదర్శఆద్యచ్ -లక్షణోరూః-వామోరూః* సహితసహాభ్యాఞ్చేతివక్తవ్యమ్* హి తేనసహసహితౌ ఊరూయస్యాస్సాసహితోరూః - సహతేఇతిసహౌ ఊరూయస్యా స్సాసహోరూః-యద్వా - విద్యమానవచనస్యసహశబ్దస్య ఊరువ్రతిశయప్రతిపాద నాయప్రయోగః❀సంజ్ఞాయామ్॥౪॥౧॥౭౧॥ కద్రుకమణ్డల్వోశ్ఛన్దసి సంజ్ఞాయాం స్త్రి యామూఙ్స్యాత్ -కద్రూః-కమణ్డలూః-సంజ్ఞాయాంకిమ్-కద్రుః-కమణ్డలుః- అచ్ఛ న్దోర్థంవచనమ్❀శార్ఙ్గరవాద్యఞో ఙీన్॥౪॥౧॥౭౩॥శార్ఙ్గరవాదేరఞోఽకారాన్తాద న్తాచ్చజాతివాచినోఙీన్స్యాత్ -శార్ఙ్గరవీ-బైదీ-జాతేరిత్యనువృత్తేఃపుంయోగేఙీష్- వ-నృనరయోర్వృద్ధిశ్చేతిగణసూత్రమ్-నారీ❀యఙశ్చాప్॥౪॥౧॥ ౭౪॥ యఙన్తాత్ స్త్రియాఞ్చాప్స్యాత్ -ష్యఙ్ఞ్యఙోస్సామాన్యగ్రహణమ్-ఆమ్బష్ఠ్యా-కారీషగన్ధ్యా

॥ షాద్యఞశ్చాప్ వాచ్యః ॥ పౌతిమాష్యా ॥ ఆవట్యాచ్చ ॥ ౪॥౧॥౭౫॥ అస్మాచ్చాప్ స్యాత్ - యఞశ్చేతి ఙీపోఽపవాదః - అవటశబ్దో గర్గాదిః - ఆవట్యా ॥ తద్ధితాః ॥ ౪॥౧॥౭౬॥ ఆపఞ్చమసమాప్తేరధికారోఽయమ్ ॥ యూనస్తిః ॥ ౪॥౧॥౭౭॥ యువన్శబ్దాత్తిప్రత్యయస్స్యాత్స చ తద్ధితః - లిఙ్గవిశిష్టపరిభాషయా సిద్ధే తద్ధితాధికార ఉత్తరార్థః - యువతిః - అనుపసర్జనాదిత్యేవ - బహవో యువానో యస్యాం సా - బహుయువా - యువతీతి తు యౌతేశ్శత్రన్తాత్ ఙీపి బోధ్యమ్ ॥ ఇతి స్త్రీప్రత్యయాః ॥

ప్రాతిపదికార్థలిఙ్గపరిమాణవచనమాత్రే ప్రథమా ॥ ౨॥౩॥౪౬॥ నియతోపస్థితికః ప్రాతిపదికార్థః - మాత్రశబ్దస్య ప్రత్యేకం యోగః - ప్రాతిపదికార్థమాత్రే లిఙ్గమాత్రాద్యాధిక్యే పరిమాణమాత్రే సంఖ్యామాత్రే చ ప్రథమా స్యాత్ - ఉచ్చైః - నీచైః - కృష్ణః - శ్రీః - జ్ఞానమ్ - అలిఙ్గా నియతలిఙ్గాశ్చ ప్రాతిపదికార్థమాత్ర ఇత్యస్యోదాహరణమ్ - అనియతలిఙ్గాస్తు లిఙ్గమాత్రాద్యాధిక్యస్య - తటః - తటీ - తటమ్ - పరిమాణమాత్రే ద్రోణో వ్రీహిః - ద్రోణరూపం యత్పరిమాణం తత్పరిచ్ఛిన్నో వ్రీహిరిత్యర్థః - ప్రత్యయార్థే పరిమాణే ప్రకృత్యర్థోఽభేదేన సంసర్గేణ విశేషణమ్ - ప్రత్యయార్థస్తు పరిచ్ఛేద్యపరిచ్ఛేదకభావేన వ్రీహౌ విశేషణమితి వివేకః - వచనం సంఖ్యా - ఏకః ద్వౌ - బహవః - ఇహోక్తార్థత్వాద్విభక్తేరప్రాప్తౌ వచనమ్ ॥ సమ్బోధనే చ ॥ ౨॥౩॥౪౭॥ ఇహ ప్రథమా స్యాత్ - హే రామ ॥ కారకే ॥ ౧॥౪॥౨౩॥ ఇత్యధికృత్య ॥ కర్తురీప్సితతమం కర్మ ॥ ౧॥౪॥౪౯॥ కర్తుః క్రియయా ఆప్తుమిష్టతమం కారకం కర్మసంజ్ఞం స్యాత్ - కర్తుః కిమ్ - మాషేష్వశ్వం బధ్నాతి - కర్మణ ఈప్సితా మాషా న తు కర్తుః - తమబ్గ్రహణం కిమ్ - పయసా ఓదనం భుఙ్క్తే - కర్మేత్యనువృత్తౌ పునః కర్మగ్రహణమాధారనివృత్త్యర్థమ్ - అన్యథా గేహం ప్రవిశతీత్యత్రైవ స్యాత్ ॥ అనభిహితే ॥ ౨॥౩॥౧॥ ఇత్యధికృత్య ॥ కర్మణి ద్వితీయా ॥ ౨॥౩॥౨॥ అనుక్తే కర్మణి ద్వితీయా స్యాత్ - హరిం భజతి - అభిహితే తు కర్మణి ప్రాతిపదికార్థమాత్ర ఇతి ప్రథమైవ - అభిధానన్తు ప్రాయేణ తిఙ్కృత్తద్ధితసమాసైః - తిఙ్ - హరిః సేవ్యతే - కృత్ - లక్ష్మ్యా సేవితః - తద్ధితః - శతేన క్రీతః శత్యః - సమాసః - ప్రాప్త ఆనన్దో యం స ప్రాప్తానన్దః - క్వచిన్నిపాతేనాభిధానమ్ - యథా - విషవృక్షోఽపి సంవర్ధ్య స్వయం ఛేత్తుమసాంప్రతమ్ - సాంప్రతమిత్యస్య హి యుజ్యత ఇత్యర్థః ॥ తథా యుక్తం చానీప్సితమ్ ॥ ౧॥౪॥౫౦॥ ఈప్సితతమవత్క్రియయా యుక్తమనీప్సితమపి కారకం కర్మసంజ్ఞం స్యాత్ - గ్రామం గచ్ఛన్ తృణం స్పృశతి - ఓదనం భుఞ్జానో విషం భుఙ్క్తే ॥ అకథితఞ్చ ॥ ౧॥౪॥౫౧॥ అపాదానాదివిశేషైరవివక్షితం కారకం కర్మసంజ్ఞం స్యాత్ ॥ దుహ్యాచ్పచ్దణ్డ్రుధిప్రచ్ఛిచిబ్రూశాసుజిమథ్ముషామ్ । కర్మయుక్స్యాదక

ధిత న్తథా స్యాన్నీహృకృష్వహామ్ ॥౧॥ దుహాదీనాం ద్వాదశానా న్తథా నీప్రభృతీనాం చతుర్ణాం కర్మణా యద్యుజ్యతే తదేవాకథితం కర్మేతి పరిగణనం కర్తవ్యమిత్యర్థః ॥ గాన్దోగ్ధి పయః-బలిం యాచతే వసుధామ్-అవినీతం వినయం యాచతే-తణ్డులానోదనం పచతి-గర్గాన్ శతం దణ్డయతి-వ్రజమవరుణద్ధి గామ్-మాణవకం పన్థానం పృచ్ఛతి-వృక్షమవచినోతి ఫలాని-మాణవకం ధర్మం బ్రూతే శాస్తి వా-శతం జయతి దేవదత్తమ్-సుధాం క్షీరనిధిం మథ్నాతి-దేవదత్తం శతం ముష్ణాతి-గ్రామమజాం నయతి హరతి-కర్షతి వహతి వా-అర్థనిబన్ధనేయం సంజ్ఞా-బలిం భిక్షతే వసుధామ్-మాణవకం ధర్మం భాషతే-అభిధత్తే వక్తీత్యాది-కారకైః కిమ్-మాణవకస్య పితరం పన్థానం పృచ్ఛతి॥ అకర్మకధాతుభిర్యోగే దేశః కాలో భావో గన్తవ్యోఽధ్వా చ కర్మసంజ్ఞక ఇతి వాచ్యమ్॥ కురూన్ స్వపితి-మాసమాస్తే-గోదోహమాస్తే క్రోశమాస్తే॥ గతిబుద్ధిప్రత్యవసానార్థశబ్దకర్మాకర్మకాణామణికర్తా స ణౌ ॥౧॥౪॥౫౨॥ గత్యాద్యర్థానాం శబ్దకర్మకాణామకర్మకాణాఞ్చాణౌ యః కర్తా స ణౌ కర్మసంజ్ఞస్స్యాత్॥ శత్రూనగమయత్స్వర్గం వేదార్థం స్వానవేదయత్। ఆశయచ్చామృతం దేవా న్వేదమధ్యాపయద్విధిమ్॥౧॥ ఆసయత్సలిలే పృథ్వీం యః స మే శ్రీహరిర్గతిః॥౧॥ గతీత్యాది కిమ్-పాచయత్యోదనం దేవదత్తేన-అణ్యన్తానాం కిమ్- గమయతి దేవదత్తో యజ్ఞదత్తం తమపరః ప్రయుఙ్క్తే-గమయతి దేవదత్తేన యజ్ఞదత్తం విష్ణుమిత్రః ॥ నీవహ్యోర్న ॥ నాయయతి-వాహయతి వా భారం భృత్యేన ॥ నియన్తృకర్తృకస్య వహేరనిషేధః ॥ వాహయతి రథం వాహాన్ సూతః ॥ ఆదిఖాద్యోర్న ॥ ఆదయతి ఖాదయతి వాఽన్నం వటునా ॥ భక్షేరహింసార్థస్య న ॥ భక్షయత్యన్నం వటునా- అహింసార్థస్య కిమ్-భక్షయతి బలీవర్దాన్ సస్యమ్ ॥ జల్పతిప్రభృతీనాముపసంఖ్యానమ్ ॥ జల్పయతి భాషయతి పుత్రం దేవదత్తః ॥ దృశేశ్చ ॥ దర్శయతి హరిం భక్తాన్ - సూత్రే జ్ఞానసామాన్యార్థానామేవ గ్రహణం న తు తద్విశేషార్థానామిత్యనేన జ్ఞాప్యతే-తేన స్మరతి జిఘ్రతీత్యాదీనాం న-స్మారయతి ఘ్రాపయతి దేవదత్తేన ॥ శబ్దాయతేర్న ॥ శబ్దాయయతి దేవదత్తేన-ధాత్వర్థసంగృహీతకర్మత్వేనాకర్మకత్వాత్ప్రాప్తిః-యేషాం దేశకాలాదిభిన్నం కర్మ న సంభవతి తేఽత్రాకర్మకాః-న త్వవివక్షితకర్మాణోఽపి-తేన మాసమాసయతి దేవదత్తమిత్యాదౌ కర్మత్వం భవతి-దేవదత్తేన పాచయతీత్యాదౌ తు న ॥ హృక్రోరన్యతరస్యామ్ ॥౧।౪।౫౩॥ హృక్రోరణౌ యః కర్తా స ణౌ వా కర్మసంజ్ఞస్స్యాత్ -హారయతి కారయతి వా భృత్యం భృత్యేన కటమ్ ॥ అభివాదిదృశోరాత్మనేపదే వేతి వాచ్యమ్ ॥ అభివాదయతే-దర్శయతే- దేవం భక్తం భక్తేన వా ॥ అధిశీఙ్స్థాసాం కర్మ ॥౧॥౪॥౪౬॥ అధిపూర్వాణామేషామాధారః కర్మ స్యాత్ -అధిశేతే-అధితిష్ఠతి- అధ్యాస్తే వా వై కు

ణ్ఠంహరిః❁అభినివిశశ్చ॥౧॥౪॥౪౭॥ అభినీత్యేతత్సఙ్ఘాతపూర్వస్య విశతేరాధారఃక
ర్మస్యాత్-అభినివిశతేసన్మార్గమ్-పరిక్రయణేసంప్రదానమితిసూత్రాదిహమణ్డూ
కప్లుత్యాఅన్యతరస్యాంగ్రహణమనువర్త్య వ్యవస్థితవిభాషాశ్రయణాత్క్వచిన్న-పా
పేభినివేశః❁ఉపాన్వధ్యాఙ్వసః॥ ౧॥౪॥౪౮॥ ఉపాదిపూర్వస్యవసతేరాధారఃక
ర్మస్యాత్ - ఉపవసతి-అనువసతి-అధివసతి-ఆవసతివావైకుణ్ఠంహరిః*అభుక్త్యర్థస్య
న* వనేఉపవసతి॥ఉభసర్వతసోఃకార్యాధిగుపర్యాదిషుత్రిషు।ద్వితీయామ్రేడితా
న్తేషుతతోఽన్యత్రాపిదృశ్యతే॥ ౧॥ ఉభయతఃకృష్ణంగోపాః-సర్వతఃకృష్ణమ్ ధిక్
కృష్ణాభక్తమ్-ఉపర్యుపరిలోకంహరిః- అధ్యధిలోకం-అధోఽధోలోకమ్*అభితఃప
రితఃసమయానికషాహాప్రతియోగేఽపి* అభితఃకృష్ణమ్ - పరితఃకృష్ణమ్-గ్రా
మంసమయా- నికషా-హాకృష్ణాభక్తమ్-తస్యశోచ్యతఇత్యర్థః-బుభుక్షితన్నప్రతిభా
తికిఞ్చిత్ ❁అన్తరాన్తరేణయుక్తే॥ ౨॥౩॥౪॥ ఆభ్యాంయోగేద్వితీయాస్యాత్-అన్త
రాత్వాంమాంహరిః-అన్తరేణహరిన్నసుఖమ్ ❁కర్మప్రవచనీయాః॥౧॥౪॥౮౩॥ఇ
త్యధికృత్య❁అనుర్లక్షణే॥ ౧॥౪॥౮౪॥ లక్షణేద్యోత్యేఅనురుక్తసంజ్ఞస్స్యాత్-గత్యు
పసర్గసంజ్ఞాపవాదః❁కర్మప్రవచనీయయుక్తేద్వితీయా ॥౨॥౩॥౮॥ఏతేనయోగేద్వి
తీయాస్యాత్-జపమనుప్రావర్షత్- హేతుభూతజపోపలక్షితంవర్షణమిత్యర్థః-పరా
పిహేతౌతృతీయాఅనేనబాధ్యతే-లక్షణేత్థంభూతేత్యాదినాసిద్ధేపునస్సంజ్ఞావిధానసా
మర్థ్యాత్ ❁తృతీయార్థే ॥౧॥౪॥౮౫॥ అస్మిన్ద్యోత్యేఽనురుక్తసంజ్ఞస్స్యాత్-నదీమ
న్వవసితాసేనా-నద్యాసహసంబద్ధేత్యర్థః-షిఞ్బన్ధనేక్తః❁హీనే ॥౧॥౪॥౮౬॥హీనే
ద్యోత్యేఽనుఃప్రాగ్వత్ - అనుహరింసురాః-హరేర్హీనాఇత్యర్థః ❁ఉపోఽధికేచ॥౧॥
౪॥౮౭॥అధికేహీనేచద్యోత్యేఉపేత్యవ్యయంప్రాక్సంజ్ఞంస్యాత్ - అధికేసప్తమీవ
క్ష్యతే-హీనేఉపహరింసురాః ❁ లక్షణేత్థంభూతాఖ్యానభాగవీప్సాసుప్రతిపర్యన
వః॥ ౧॥౪॥౯౦॥ ఏష్వర్థేషువిషయభూతేషుప్రత్యాదయఉక్తసంజ్ఞాస్స్యుః-లక్షణే
వృక్షంప్రతిపర్యనువావిద్యోతతేవిద్యుత్ - ఇత్థంభూతాఖ్యానే-భక్తోవిష్ణుంప్రతిప
ర్యనువా-భాగే-లక్ష్మీర్హరింప్రతిపర్యనువా - హరేర్భాగఇత్యర్థః-వీప్సాయామ్-వృ
క్షంవృక్షంప్రతిపర్యనువాసిఞ్చతి-అత్రోపసర్గత్వాభావాన్నషత్వమ్ ఏషుకిమ్-ప
రిషిఞ్చతి❁అభిరభాగే॥౧॥౪॥౯౧ ॥ భాగవర్జేలక్షణాదావభిరుక్తసంజ్ఞస్స్యాత్ -
హరిమభివర్తతే- భక్తోహరిమభి-దేవన్దేవమభిసిఞ్చతి-అభాగేకిమ్ - యదత్రమమాభి
ష్యాత్తద్దీయతామ్ ❁ అధిపరీఅనర్థకౌ॥౧॥౪॥౯౩॥ఉక్తసంజ్ఞౌస్తః-కుతోఽధ్యాగచ్ఛ
తి-కుతఃపర్యాగచ్ఛతి-గతిసంజ్ఞాబాధాద్గతిర్గతావితినిఘాతోన❁సుఃపూజాయామ్॥

౧||౪||౯౪||సుసిక్తమ్-సుస్తుతమ్- అనుపసర్గత్వాన్న షః-పూజాయాంకిమ్-సుషిక్తంకిం
తవాత్ర-క్షేపోఽయమ్॥అతిరతిక్రమణేచ ||౧||౪||౯౫|| అతిక్రమణేపూజాయాం
చాతిఃకర్మప్రవచనీయసంజ్ఞస్స్యాత్-అతిదేవాన్ కృష్ణః॥అపిఃపదార్థసంభావనా
న్వవసర్గగర్హాసముచ్చయేషు|| ౧||౪||౯౬|| ఏష్వర్థేష్వపిరుక్తసంజ్ఞస్స్యాత్-స
ర్పిషోఽపిస్యాత్ అనుపసర్గత్వాన్నషః-సంభావనాయాంలిఙ్ - తస్యాఏవవిషయభూ
తేభవనేకర్తృదౌర్లభ్యప్రయుక్తందౌర్లభ్యంద్యోతయన్నపిశబ్దస్స్యాదిత్యనేనసంబ
ధ్యతే - సర్పిషఇతిషష్ఠీతుఅపిశబ్దబలేనగమ్యమానస్యబిన్దోరవయవావయవిభావసంబ
న్ధే-ఇయమేవహ్యపిశబ్దస్యపదార్థద్యోతకతానామ - ద్వితీయాతునేహప్రవర్తతే-స
ర్పిషోబిన్దునాయోగోనత్వపినేత్యుక్తత్వాత్ -అపిస్తుయాద్విష్ణుమ్- సంభావనంశక్త్యు
త్కర్షమావిష్కర్తుమత్యుక్తిః-అపిస్తుహి- అన్వవసర్గఃకామచారానుజ్ఞా- ధిగ్దేవదత్త
మపిస్తుయాద్వృషలమ్- గర్హా-అపిసిఞ్చఅపిస్తుహిసముచ్చయే॥ కాలాధ్వనోరత్యన్త
సంయోగే||-౨||౩||౫||ఇహద్వితీయాస్యాత్ -మాసంకల్యాణీ మాసమధీతే-మాసంగుడ
ధానాః- క్రోశంకుటిలానదీ- క్రోశమధీతే- క్రోశంగిరిః-అత్యన్తసంయోగేకిమ్-మా
సస్యద్విరధీతే- క్రోశస్యైకదేశేపర్వతః॥స్వతన్త్రఃకర్తా ||౧||౪||౫౪|| క్రియా
యాంస్వాతంత్ర్యేణవివక్షితోఽర్థఃకర్తాస్యాత్ ॥సాధకతమంకరణమ్||౧||౪||౪౨||
క్రియాసిద్ధౌప్రకృష్టోపకారకంకరణసంజ్ఞంస్యాత్ - త
మబ్గ్రహణంకిమ్-గఙ్గాయాంఘోషః ॥ కర్తృకరణయోస్తృతీయా|| ౨ || ౩ ||
౧౮ || అనభిహితేకర్తరికరణేచతృతీయాస్యాత్ - రామేణ బాణేన హతోవాలీ
* ప్రకృత్యాదిభ్యఉపసంఖ్యానమ్ * ప్రకృత్యాచారుః- ప్రాయేణయాజ్ఞికః - గో
త్రేణగార్గ్యః-సమేనైతి-విషమేణైతి-ద్విద్రోణేనధాన్యంక్రీణాతి - సుఖేనదుఃఖేన
యాతీత్యాది॥దివఃకర్మచ||౧||౪||౪౩||దివస్సాధకతమంకారకంకర్మసంజ్ఞంస్యాచ్చాత్కర
ణసంజ్ఞమ్-అక్షైరక్షాన్వాదీవ్యతి॥అపవర్గేతృతీయా||-౨||౩||౬||అపవర్గఃఫలప్రాప్తి
స్తస్యాంద్యోత్యాయాంకాలాధ్వనోరత్యన్తసంయోగేతృతీయాస్యాత్ - అహ్నా
క్రోశేనవాఽనువాకోఽధీతః-అపవర్గేకిమ్-మాసమధీతోనాయాతః॥ సహయుక్తే
ఽప్రధానే||-౨||౩||౧౯||సహార్థేనయుక్తేఅప్రధానేతృతీయాస్యాత్ -పుత్రేణసహా
గతఃపితా-ఏవంసాకంసార్ధంసమంయోగేఽపి-వినాపితద్యోగంతృతీయా-వృద్ధోయూనా
ఇత్యాదినిర్దేశాత్ ॥యేనాఙ్గవికారః||-౨||౩||౨౦||యేనాఙ్గేనవికృతేనాఙ్గినో వికారోల
క్ష్యతేతతస్తృతీయాస్యాత్ -అక్ష్ణాకాణః-అక్షిసంబన్ధికాణత్వవిశిష్టఇత్యర్థః-అఙ్గవికా
రఃకిమ్-అక్షికాణమస్య॥ఇత్థమ్భూతలక్షణే||-౨||౩||౨౧|| కఞ్చిత్ప్రకారం ప్రాప్త

న్యలక్షణేతృతీయాస్యాత్-జటాభిస్తాపసః- జటాజ్ఞాప్యతాపసత్వవిశిష్ట ఇత్యర్థః ✻
సంజ్ఞోఽన్యతరస్యాంకర్మణి॥౨॥౩॥ ౨౨॥ సంపూర్వస్యజానాతేఃకర్మణితృతీయా వా
స్యాత్-పిత్రా పితరం వా సఞ్జానీతే ✻ హేతౌ॥౨॥౩॥ ౨౩॥ హేత్వర్థేతృతీయాస్యా
త్-ద్రవ్యాదిసాధారణంనిర్వ్యాపారసాధారణఞ్చ హేతుత్వమ్- కరణత్వన్తుక్రి
యామాత్రవిషయంవ్యాపారనియతఞ్చ-దణ్డేనఘటః పుణ్యేనదృష్టోహరిః- ఫలమపి
హేతుః-అధ్యయనేనవసతి ✻ గమ్యమానాపిక్రియా కారకవిభక్తౌప్రయోజికా ✻
అలంశ్రమేణ-శ్రమేణసాధ్యన్నాస్తీత్యర్థః-ఇహసాధనక్రియాంప్రతిశ్రమఃకరణమ్
శతేనశతేనవత్సాన్పాయయతిపయః-శతేనపరిచ్ఛిద్యేత్యర్థః ✻ అశిష్టవ్యవహారేదా
ణఃప్రయోగేచతుర్థ్యర్థేతృతీయా ✻ దాస్యాసంయచ్ఛతేకాముకః- ధర్మ్యేతుభార్యా
యైసంయచ్ఛతి ✻ కర్మణాయమభిప్రైతిససమ్ప్రదానమ్॥౧॥౪॥ ౩౨॥ దానస్యకర్మ
ణాయమభిప్రైతిససమ్ప్రదానసంజ్ఞస్స్యాత్ ✻ చతుర్థీసమ్ప్రదానే॥౨॥౩॥౧౩॥ వి
ప్రాయగాన్దదాతి-అనభిహితఇత్యేవ-దానీయోవిప్రః ✻ క్రియయాయమభిప్రైతి
సోఽపిసమ్ప్రదానమ్ ✻ పత్యేశేతే - కర్మణఃకరణసంజ్ఞాసమ్ప్రదానస్యచకర్మసం
జ్ఞా-పశునారుద్రంయజతే-పశుంరుద్రాయదదాతీత్యర్థః ✻ రుచ్యర్థానాంప్రీయమా
ణః॥౧॥౪॥౩౩॥రుచ్యర్థానాన్ధాతూనాంప్రయోగేప్రీయమాణోఽర్థస్సమ్ప్రదానంస్యా
త్-హరయేరోచతేభక్తిః అన్యకర్తృకోఽభిలాషోరుచిః హరినిష్ఠప్రీతేర్భక్తిఃకర్త్రీ -
ప్రీయమాణఃకిమ్-దేవదత్తాయరోచతేమోదకఃపథి ✻ శ్లాఘహ్నుఙ్స్థాశపాంజ్ఞీ
ప్స్యమానః॥౧॥౪॥౩౪॥ఏషాంప్రయోగేబోధయితుమిష్టస్సమ్ప్రదానంస్యాత్ - గో
పీస్మరాత్ కృష్ణాయశ్లాఘతే హ్నుతే-తిష్ఠతే-శపతేవా-జ్ఞీప్స్యమానఃకిమ్- దేవదత్తా
యశ్లాఘతేపథి ✻ ధారేరుత్తమర్ణః॥౧॥౪॥౩౫॥ ధారయతేఃప్రయోగేఉత్తమర్ణఉక్త
సంజ్ఞస్స్యాత్-భక్తాయధారయతిమోక్షంహరిః-ఉత్తమర్ణఃకిమ్-దేవదత్తాయశతన్ధార
యతిగ్రామే ✻ స్పృహేరీప్సితః॥౧॥౪॥౩౬॥స్పృహయతేఃప్రయోగేఇష్టస్సమ్ప్ర
దానంస్యాత్-పుష్పేభ్యస్స్పృహయతి-ఈప్సితఃకిమ్-పుష్పేభ్యోవనేస్పృహయతి -
-ఈప్సితమాత్రే ఇయంసంజ్ఞా-ప్రకర్షవివక్షాయాన్తుపరత్వాత్కర్మసంజ్ఞా- పుష్పాణి
స్పృహయతి ✻ క్రుధద్రుహేర్ష్యాసూయార్థానాంయంప్రతికోపః॥౧॥౪॥౩౭॥క్రు
ధాద్యర్థానాంప్రయోగేయంప్రతికోపస్సఉక్తసంజ్ఞస్స్యాత్- హరయేక్రుధ్యతి -
ద్రుహ్యతి-ఈర్ష్యతి-అసూయతి-యంప్రతికోపఃకిమ్-భార్యామీర్ష్యతి - మైనామ
న్యోద్రాక్షీదితి-క్రోధోఽమర్షః-ద్రోహోఽపకారః-ఈర్ష్యాఅక్షమా- అసూయా
గుణేషుదోషావిష్కరణమ్-ద్రోహాదయోఽపికోపప్రభవాఏవగృహ్యన్తేఅతోవిశే

వణం పాపమాన్యే న యం ప్రతి కోప ఇతి॥ క్రుధద్రుహోరుపసృష్టయోః కర్మ ॥౧।౪।౩౮॥ సోపసర్గయోరనయోర్యం ప్రతి కోపస్తత్కారకం కర్మసంజ్ఞం స్యాత్. క్రూరమభిక్రుధ్యతి. అభిద్రుహ్యతి॥ రాధీక్ష్యోర్యస్య విప్రశ్నః ॥౧।౪।౩౯॥ ఏతయోః కారకం సంప్రదానం స్యాత్. యదీయో వివిధః ప్రశ్నః క్రియతే. కృష్ణాయ రాధ్యతి ఈక్షతే వా. పృష్టో గర్గః శుభాశుభం పర్యాలోచయతీత్యర్థః॥ ప్రత్యాఙ్భ్యాం శ్రువః పూర్వస్య కర్తా ॥౧।౪।౪౦॥ ఆభ్యాం పరస్య శృణోతేర్యోగే పూర్వస్య ప్రవర్తనారూపవ్యాపారస్య కర్తా సంప్రదానం స్యాత్. విప్రాయ గాం ప్రతిశృణోతి. ఆశృణోతి వా. విప్రేణ మహ్యం దేహీతి ప్రవర్తితః ప్రతిజానీత ఇత్యర్థః॥ అనుప్రతిగృణశ్చ ॥౧।౪।౪౧॥ ఆభ్యాం గృణాతేః కారకం పూర్వవ్యాపారస్య కర్తృభూతముక్తసంజ్ఞం స్యాత్. హోత్రేఽనుగృణాతి. ప్రతిగృణాతి. హోతా ప్రథమం శంసతి తమధ్వర్యుః ప్రోత్సాహయతీత్యర్థః॥ పరిక్రయణే సంప్రదానమన్యతరస్యామ్ ॥౧।౪।౪౪॥ నియతకాలం భృత్యా స్వీకరణం పరిక్రయణం తస్మిన్ సాధకతమం కారకం సంప్రదానసంజ్ఞం వా స్యాత్. శతేన శతాయ వా పరిక్రీతః॥ తాదర్థ్యే చతుర్థీ వాచ్యా॥ ముక్తయే హరిం భజతి॥ క్లృపి సంపద్యమానే చ॥ భక్తిర్జ్ఞానాయ కల్పతే. సంపద్యతే. జాయతే. ఇత్యాది॥ ఉత్పాతేన జ్ఞాపితే చ॥ వాతాయ కపిలా విద్యుత్॥ హితయోగే చ॥ బ్రాహ్మణాయ హితమ్॥ క్రియార్థోపపదస్య చ కర్మణి స్థానినః ॥౨।౩।౧౪॥ క్రియార్థా క్రియా ఉపపదం యస్య తస్య స్థానినోఽప్రయుజ్యమానస్య తుమునః కర్మణి చతుర్థీ స్యాత్. ఫలేభ్యో యాతి. ఫలాన్యాహర్తుం యాతీత్యర్థః. నమస్కుర్మో నృసింహాయ. నృసింహమనుకూలయితుమిత్యర్థః. ఏవం స్వయంభువే నమస్కృత్య ఇత్యాదావపి॥ తుమర్థాచ్చ భావవచనాత్ ॥౨।౩।౧౫॥ భావవచనాశ్చేతి సూత్రేణ యో విహితస్తదన్తాచ్చతుర్థీ స్యాత్. యాగాయ యాతి. యష్టుం యాతీత్యర్థః॥ నమఃస్వస్తిస్వాహాస్వధాలంవషడ్యోగాచ్చ ॥౨।౩।౧౬॥ ఏభిర్యోగే చతుర్థీ స్యాత్. హరయే నమః. ఉపపదవిభక్తేః కారకవిభక్తిర్బలీయసీ. నమస్కరోతి దేవాన్. ప్రజాభ్యః స్వస్తి. అగ్నయే స్వాహా. పితృభ్యః స్వధా. అలమితి పర్యాప్త్యర్థగ్రహణమ్. తేన దైత్యేభ్యో హరిరలం ప్రభుః సమర్థః శక్త ఇత్యాది. ప్రభ్వాదియోగే షష్ఠ్యపి సాధుః. తస్మై ప్రభవతి. స ఏషాం గ్రామణీరితి నిర్దేశాత్. తేన ప్రభుర్బుభూర్భువనత్రయస్యేతి సిద్ధమ్. వషడిన్ద్రాయ. చకారః పునర్విధానార్థః. తేనాశీర్వివక్షాయాం పరామపి చతుర్థీం చాశిషీతి షష్ఠీం బాధిత్వా చతుర్థ్యేవ భవతి. స్వస్తి గోభ్యో భూయాత్॥ మన్యకర్మణ్యనాదరే విభాషాఽప్రాణిషు ॥౨।౩।౧౭॥ ప్రాణివర్జే మన్యతేః కర్మణి చతుర్థీ వా స్యాత్ తిరస్కారే. న త్వాం తృణం మ

న్యే తృణాయ వా-శ్వానానిర్దేశాత్తృణాదికయోగేన-న త్వాం తృణం మన్యే-అప్రాణి
ష్విత్యపనీయ* నౌకాకాన్నశుకశృగాలవర్జేష్వితి వాచ్యమ్* తేన న త్వాం నావమ
న్నం మన్య ఇత్యత్ర అప్రాణిత్వేఽపి చతుర్థీ న-న త్వాం శునే మన్య ఇత్య
త్ర ప్రాణిత్వేఽపి భవత్యేవ ❋ గత్యర్థకర్మణి ద్వితీయాచతుర్థ్యౌ చేష్టాయామనధ్వని ||౨||౩||
౧౨|| అధ్వభిన్నే గత్యర్థానాం కర్మణి ఏతే స్తశ్చేష్టాయామ్-గ్రామం గ్రామాయ వా
గచ్ఛతి-చేష్టాయాం కిమ్-మనసా హరిం వ్రజతి-అనధ్వనీతి కిమ్-పన్థానం గచ్ఛతి-గన్త్రా
ధిష్ఠితేఽధ్వన్యేవాయన్ని షేధః యదా తూత్పథాత్పన్థా ఏవాక్రమితుమిష్యతే త
దా చతుర్థీ భవత్యేవ-ఉత్పథేన పథే గచ్ఛతి ❋ ధ్రువమపాయేఽపాదానమ్||౧||౪||౨౪||
అపాయో విశ్లేషస్తస్మిన్సాధ్యే యత్ ధ్రువమవధిభూతం కారకం తదపాదానం స్యాత్
❋ అపాదానే పఞ్చమీ ||౨||౩||౨౮|| గ్రామాదాయాతి-ధావతోఽశ్వాత్పతతి-కార
కం కిమ్ - వృక్షస్య పర్ణం పతతి * జుగుప్సావిరామప్రమాదార్థానాముపసంఖ్యా
నమ్* పాపాజ్జుగుప్సతే-విరమతి-ధర్మాత్ప్రమాద్యతి ❋ భీత్రార్థానాం భయహే
తుః||౧||౪||౨౫|| భయార్థానాం త్రాణార్థానాఞ్చ ప్రయోగే భయహేతురపాదానం
స్యాత్ -చోరాద్బిభేతి-చోరాత్త్రాయతే - భయహేతుః కిమ్-అరణ్యే బిభేతి త్రా
యతే వా ❋ పరాజేరసోఢః||౧||౪||౨౬|| పరాజేః ప్రయోగేఽసహ్యోఽర్థోఽపాదా
నం స్యాత్ - అధ్యయనాత్పరాజయతే-గ్లాయతీత్యర్థః అసోఢః కిమ్-శత్రూన్ పరాజ
యతే-అభిభవతీత్యర్థః ❋ వారణార్థానామీప్సితః||౧||౪||౨౭|| ప్రవృత్తివిఘాతో వార
ణం-వారణార్థానాం ప్రయోగే ఈప్సితోఽర్థోఽపాదానం స్యాత్ - యవేభ్యో గాం వా
రయతి-ఈప్సితః కిమ్- యవేభ్యో గాం వారయతి క్షేత్రే ❋ అన్తర్ధౌ యేనాదర్శనమిచ్ఛ
తి||౧||౪||౨౮|| వ్యవధానే సతి యత్కర్తృకస్యాత్మనో దర్శనస్యాభావమిచ్ఛతి తదపా
దానం స్యాత్ - మాతుర్నిలీయతే కృష్ణః-అన్తర్ధౌ కిమ్-చౌరాన్న దిదృక్షతే-ఇచ్ఛతిగ్రహ
ణం కిమ్- అదర్శనేచ్ఛాయాం సత్యాం సత్యపి దర్శనే యథా స్యాత్ ❋ ఆఖ్యాతోపయో
గే||౧||౪||౨౯|| నియమపూర్వకవిద్యాస్వీకారే వక్తా ప్రాక్సంజ్ఞః స్యాత్ -ఉపాధ్యా
యాదధీతే-ఉపయోగే కిమ్-నటస్య గాథాం శృణోతి ❋ జనికర్తుః ప్రకృతిః ||౧||౪||
౩౦|| జాయమానస్య హేతురపాదానం స్యాత్ -బ్రహ్మణః ప్రజాః ప్రజాయన్తే ❋
భువః ప్రభవః ||౧||౪||౩౧|| భవనం భూః భూకర్తుః ప్రభవస్తథా-హిమవతో గఙ్గా
ప్రభవతి-తత్ర ప్రకాశత ఇత్యర్థః* ల్యబ్లోపే కర్మణ్యధికరణే చ* ప్రాసాదాత్ప్రే
క్షతే ఆసనాత్ప్రేక్షతే-ప్రాసాదమారుహ్య-ఆసనే ఉపవిశ్య ప్రేక్షత ఇత్యర్థః-శ్వశురాజ్జి
హ్రేతి-శ్వశురం వీక్ష్యేత్యర్థః గమ్యమానాపి క్రియా కారకవిభక్తీనాం నిమిత్తమిత్యు

క్తమ్-కస్మాత్త్వం నద్యాః ॥ యతశ్చాధ్వకాలనిర్మాణం తత్ర పఞ్చమీ తద్యుక్తాదధ్వ
నః ప్రథమాసప్తమ్యౌ కాలాత్సప్తమీ చ వక్తవ్యా ॥ వనాత్ గ్రామో యోజనం
యోజనే వా-కార్తిక్యా ఆగ్రహాయణీ మాసే ॥ అన్యారాదితరర్తేదిక్శబ్దాఞ్చూత్తర
పదాజాహియుక్తే ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౨౯ ॥ ఏతైర్యోగే పఞ్చమీ స్యాత్ -అన్య ఇత్యర్థగ్రహ
ణమ్-ఇతరగ్రహణం ప్రపఞ్చార్థమ్- అన్యో భిన్న ఇతరో వా కృష్ణాత్ -ఆరాద్వనాత్ -
ఋతే కృష్ణాత్ -పూర్వో గ్రామాత్ -దిశి దృష్టః శబ్దో దిక్శబ్దః- తేన సంప్రతి దేశకా
లవృత్తినా యోగేఽపి భవతి- చైత్రాత్పూర్వః ఫాల్గునః-అవయవవాచియోగే తు న-త
స్య పరమామ్రేడితమితి నిర్దేశాత్ -పూర్వం కాయస్య- అఞ్చూత్తరపదస్య తు దిక్శబ్ద
త్వేఽపి షష్ఠ్యతసర్థేతి షష్ఠీం బాధితుం పృథగ్గ్రహణమ్ - ప్రాక్ ప్రత్యగ్వా గ్రా
మాత్ - ఆచ్ దక్షిణా గ్రామాత్ - ఆహి దక్షిణాహి గ్రామాత్ - అపాదానే ప
ఞ్చమీతి సూత్రే కార్తిక్యాః ప్రభృతీతి భాష్యప్రయోగాత్ ప్రభృతియోగే
పఞ్చమీ-భవాత్ప్రభృతి ఆరభ్య వా సేవ్యో హరిః - అపపరిబహిరితి సమాసవి
ధానాజ్జ్ఞాపకాద్బహిర్యోగే పఞ్చమీ- గ్రామాత్ బహిః ॥ అపపరీ వర్జనే ॥ ౧ ॥ ౪ ॥ ౮౮ ॥
ఏతౌ వర్జనే కర్మప్రవచనీయౌ స్తః ॥ ఆఙ్ మర్యాదావచనే ॥ ౧ ॥ ౪ ॥ ౮౯ ॥ ఆఙ్ మర్యాదా
యాముక్తసంజ్ఞః స్యాత్ -వచనగ్రహణాదభివిధావపి ॥ పఞ్చమ్యపాఙ్పరిభిః ॥ ౨ ॥ ౩ ॥
౧౦ ॥ ఏతైః కర్మప్రవచనీయైర్యోగే పఞ్చమీ స్యాత్ -అప హరేః- పరి హరేః- సంసారః-
పరిరత్ర వర్జనే-లక్షణాదౌ తు హరిం పరి-ఆ ముక్తేః సంసారః-ఆ సకలాద్బ్రహ్మ ॥ ప్ర
తిః ప్రతినిధిప్రతిదానయోః ॥ ౧ ॥ ౪ ॥ ౯౨ ॥ ఏతయోరర్థయోః ప్రతిరుక్తసంజ్ఞః స్యా
త్ ॥ ప్రతినిధిప్రతిదానే చ యస్మాత్ ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౧౧ ॥ అత్ర కర్మప్రవచనీయైర్యోగే ప
ఞ్చమీ స్యాత్ -ప్రద్యుమ్నః కృష్ణాత్ప్రతి- తిలేభ్యః ప్రతి యచ్ఛతి మాషాన్ ॥ అకర్త
ర్యృణే పఞ్చమీ ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౨౪ ॥ కర్తృవర్జితం యదృణం హేతుభూతం తతః పఞ్చమీ స్యా
త్ -శతాద్బద్ధః -అకర్తరీతి కిమ్-శతేన బన్ధితః ॥ విభాషా గుణేఽస్త్రియామ్ ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౨౫ ॥
గుణే హేతావస్త్రీలిఙ్గే పఞ్చమీ వా స్యాత్ -జాడ్యాజ్జాడ్యేన వా బద్ధః-గుణే కిమ్- ధనేన
కులమ్-అస్త్రియామ్ కిమ్-బుద్ధ్యా ముక్తః విభాషేతి యోగవిభాగాదగుణే స్త్రియాం చ
క్వచిత్ -ధూమాదగ్నిమాన్-నాస్తి ఘటోఽనుపలబ్ధేః ॥ పృథగ్వినానానాభిస్తృతీయాన్య
తరస్యామ్ ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౩౨ ॥ ఏభిర్యోగే తృతీయా స్యాత్పఞ్చమీద్వితీయే చ -అన్యతరస్యాం
గ్రహణం సముచ్చయార్థం-పఞ్చమీద్వితీయే చానువర్తేతే-పృథక్ రామేణ- రామా
త్ -రామం వా-ఏవం వినా నానా ॥ కరణే చ స్తోకాల్పకృచ్ఛ్రకతిపయస్యాసత్త్వవచ
నస్య ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౩౩ ॥ ఏభ్యోఽద్రవ్యవచనేభ్యః కరణే తృతీయాపఞ్చమ్యౌ స్తః - స్తోకేన స్తో

కాద్వా ముక్తః - ద్రవ్యే తు స్తోకేన విషేణ హతః ❁ దూరాన్తికార్థేభ్యో ద్వితీయా చ ॥ ౨॥ ౩॥ ౩౫॥ ఏభ్యో ద్వితీయా స్యాచ్చాత్పఞ్చమీతృతీయే - ప్రాతిపదికార్థమాత్రే విధిరయమ్ - గ్రామస్య దూరం దూరాత్ దూరేణ వా - అన్తికమ్ - అన్తికాత్ - అన్తికేన వా - అసత్త్వవచనస్యేత్యనువృత్తేర్నేహ - దూరః పన్థాః ❁ షష్ఠీ శేషే ॥ ౨॥ ౩॥ ౫౦॥ కారక ప్రాతిపదికార్థవ్యతిరిక్తః స్వస్వామిభావాదిసమ్బన్ధశ్శేషస్తత్ర షష్ఠీ స్యాత్ - రాజ్ఞః పురుషః ॥ కర్మాదీనామపి సమ్బన్ధమాత్రవివక్షాయాం షష్ఠ్యేవ - సతాం గతమ్ - సర్పిషో జానీతే - మాతుస్స్మరతి - ఏధోదకస్యోపస్కురుతే - భజే శమ్భోశ్చరణయోః - ఫలానాం తృప్తః ❁ షష్ఠీ హేతుప్రయోగే ॥ ౨॥ ౩॥ ౨౬॥ హేతుశబ్దప్రయోగే హేతౌ ద్యోత్యే షష్ఠీ స్యాత్ - అన్నస్య హేతోర్వసతి ❁ సర్వనామ్నస్తృతీయా చ ॥ ౨॥ ౩॥ ౨౭॥ సర్వనామ్నో హేతుశబ్దప్రయోగే హేతౌ ద్యోత్యే తృతీయా స్యాత్ షష్ఠీ చ - కేన హేతునా వసతి - కస్య హేతోః - నిమిత్తపర్యాయప్రయోగే సర్వాసాం ప్రాయో దర్శనమ్ * కిన్నిమిత్తం వసతి - కేన నిమిత్తేన - కస్మై నిమిత్తాయేత్యాది - ఏవఙ్కిఙ్కారణమ్ - కో హేతుః కిం ప్రయోజనమిత్యాది - ప్రాయగ్రహణాదసర్వనామ్నః ప్రథమాద్వితీయే న స్తః - జ్ఞానేన నిమిత్తేన హరిస్సేవ్యః జ్ఞానాయ నిమిత్తాయేత్యాది ❁ షష్ఠ్యతసర్థప్రత్యయేన ॥ ౨॥ ౩॥ ౩౦॥ ఏతద్యోగే షష్ఠీ స్యాత్ - దిక్శబ్దేతి పఞ్చమ్యా అపవాదః - గ్రామస్య దక్షిణతః - పురః పురస్తాత్ - ఉపరి ఉపరిష్టాత్ ❁ ఏనపా ద్వితీయా ॥ ౨॥ ౩॥ ౩౧॥ ఏనబన్తేన యోగే ద్వితీయా స్యాత్ - ఏనపేతి యోగవిభాగాత్ షష్ఠ్యపి - దక్షిణేన గ్రామం గ్రామస్య వా - ఏవముత్తరేణ ❁ దూరాన్తికార్థైః షష్ఠ్యన్యతరస్యామ్ ॥ ౨॥ ౩॥ ౩౪॥ ఏతైర్యోగే షష్ఠీ స్యాత్పఞ్చమీ చ - దూరన్నికటం గ్రామస్య గ్రామాద్వా ❁ జ్ఞోఽవిదర్థస్య కరణే ॥ ౨॥ ౩॥ ౫౧॥ జానాతేరజ్ఞానార్థస్య కరణే శేషత్వేన వివక్షితే షష్ఠీ స్యాత్ - సర్పిషో జ్ఞానమ్ ❁ అధీగర్థదయేశాం కర్మణి ॥ ౨॥ ౩॥ ౫౨॥ ఏషాం కర్మణి శేషే షష్ఠీ స్యాత్ - మాతుః స్మరణమ్ - సర్పిషో దయనమ్ ఈశనం వా ❁ కృఞః ప్రతియత్నే ॥ ౨॥ ౩॥ ౫౩॥ కృఞః కర్మణి శేషే షష్ఠీ గుణాధానే - ఏధోదకస్యోపస్కరణమ్ ❁ రుజార్థానాం భావవచనానామజ్వరేః ॥ ౨॥ ౩॥ ౫౪॥ భావకర్తృకాణాం జ్వరివర్జితానాం రుజార్థానాం కర్మణి శేషే షష్ఠీ స్యాత్ - చౌరస్య రోగస్య రుజా * అజ్వరిసన్తాప్యోరితి వాచ్యమ్ * రోగస్య చౌరజ్వరః చౌరసన్తాపో వా - రోగకర్తృకం చౌరసమ్బన్ధి జ్వరాదికమిత్యర్థః ❁ ఆశిషి నాథః ॥ ౨॥ ౩॥ ౫౫॥ ఆశీరర్థస్య నాథతేశ్శేషే కర్మణి షష్ఠీ స్యాత్ - సర్పిషో నాథనమ్ - ఆశిషీతి కిమ్ - మాణవకనాథనమ్ - తత్సమ్బన్ధినీ యాచ్ఞేత్యర్థః ❁ జాసినిప్రహణనాటక్రాథపిషాం హింసాయామ్ ॥ ౨॥ ౩॥ ౫౬॥ హింసార్థానామేషాం శేషే కర్మణి షష్ఠీ స్యాత్ - చౌరస్యోజ్జాసనమ్ - ని

ప్రా సంహత్యావిపర్యస్త్యావ్యస్త్యా వా-చౌరస్యనిప్రహణనమ్-ప్రణిహననమ్-నిహనన
మ్-ప్రహణనం వా-నటఅవస్యన్దనే-చురాదిః-చౌరస్యోన్నాటనం-చోరస్యక్రాథనం-
వృషలస్య పేషణమ్-హింసాయాంకిమ్- ధానాపేషణమ్ ❋ వ్యవహృపణోస్సమర్థ
యోః॥ ౨॥ ౩॥ ౫౭॥ శేషే కర్మణి షష్ఠీస్యాత్ - ద్యూతే క్రయవిక్రయవ్యవహారే చాన
యోస్తుల్యార్థతా-శతస్య వ్యవహరణం-పణనం వా-సమర్థయోః కిమ్- శలాకావ్యవహా
రః-గణనేత్యర్థః- బ్రాహ్మణపణనం స్తుతిరిత్యర్థః ❋ దివస్తదర్థస్య॥ ౨॥ ౩॥ ౫౮॥ ద్యూతా
ర్థస్య క్రయవిక్రయరూపవ్యవహారార్థస్య చ దివః కర్మణి షష్ఠీస్యాత్ -శతస్య దీవ్యతి- త
దర్థస్య కిమ్- బ్రాహ్మణం దీవ్యతి-స్తౌతీత్యర్థః ❋ విభాషోపసర్గే॥ ౨॥ ౩॥ ౫౯॥ పూర్వయోగా
పవాదః శతస్య శతం వా ప్రతిదీవ్యతి ❋ ప్రేష్యబ్రువోర్హవిషో దేవతా
సంప్రదానే॥ ౨॥ ౩॥ ౬౧॥ దేవతాసంప్రదానేర్థే వర్తమానయోః ప్రేష్యబ్రువోర్హ
కర్మణో హవిర్విశేషస్య వాచకాచ్ఛబ్దాత్ షష్ఠీస్యాత్ - అగ్నయే ఛాగస్య హవిషో వ
పాయాః మేదసః ప్రేష్య అనుబ్రూహి వా ❋ కృత్వోర్థప్రయోగే కాలేఽధికరణే ॥ ౨॥
౩॥ ౬౪॥ కృత్వోర్థానాం ప్రయోగే కాలరూపాధికరణే శేషే షష్ఠీస్యాత్ -పఞ్చకృత్వో
హ్నో భోజనమ్-ద్విరహ్నో భోజనమ్- శేషే కిమ్- ద్విరహన్యధ్యయనమ్ ❋ కర్తృ
కర్మణోః కృతి॥ ౨॥ ౩॥ ౬౫॥ కృద్యోగే కర్తరి కర్మణి చ షష్ఠీస్యాత్ -కృష్ణస్య కృతిః- జగతః క
ర్తా కృష్ణః ❋ గుణకర్మణి వేష్యతే ❋ నేతాశ్వస్య స్రుఘ్నమ్-స్రుఘ్నస్య వా- కృతి కిమ్- తద్ధి
తే మా భూత్ -కృతపూర్వీ కటమ్ ❋ ఉభయప్రాప్తౌ కర్మణి॥ ౨॥ ౩॥ ౬౬॥ ఉభయోః
ప్రాప్తిర్యస్మిన్ కృతి తత్ర కర్మణ్యేవ షష్ఠీస్యాత్ - ఆశ్చర్యో గవాం దోహోఽగోపేన
❋ స్త్రీప్రత్యయయోరకాకారయోర్నాయం నియమః ❋ భేదికా బిభిత్సా వా రుద్రస్య
జగతః ❋ శేషే విభాషా ❋ స్త్రీప్రత్యయ ఇత్యేకే-విచిత్రా జగతః కృతిర్హరేర్హరిణా
వా- కేచిదవిశేషేణ విభాషామిచ్ఛన్తి-శబ్దానామనుశాసనమాచార్యేణాచార్యస్య వా
❋ క్తస్య చ వర్తమానే॥ ౨॥ ౩॥ ౬౭॥ వర్తమానార్థస్య క్తస్య యోగే షష్ఠీస్యాత్ - నలోకేతి
నిషేధస్యాపవాదః-రాజ్ఞాం మతో బుద్ధః పూజితో వా ❋ అధికరణవాచినశ్చ॥ ౨॥ ౩॥
౬౮॥ క్తస్య యోగే షష్ఠీస్యాత్ -ఇదమేషాంశయితమ్ ❋ నలోకావ్యయనిష్ఠాఖలర్థతృ
నామ్॥ ౨॥ ౩॥ ౬౯॥ ఏషాం ప్రయోగే షష్ఠీ న స్యాత్ -లాదేశః-కుర్వన్-కుర్వాణః సృష్టిం హ
రిః-ఉ-హరిం దిదృక్షుః-అలఙ్కరిష్ణుర్వా-ఉక్-దైత్యాన్ ఘాతుకో హరిః-కమేరనిషేధః - ల
క్ష్మ్యాః కాముకో హరిః-అవ్యయమ్-జగత్ సృష్ట్వా-సుఖం కర్తుమ్ - నిష్ఠా-విష్ణునా హ
తా దైత్యాః-దైత్యాన్ హతవాన్ విష్ణుః-ఖలర్థః-ఈషత్కరః ప్రపఞ్చో హరిణా-తృన్ని
తి ప్రత్యాహారః శతృశానచావితి తృశబ్దాదారభ్య తృనో నకారాత్ - శానన్-సోమం ప

వమానః-చానశ్-ఆత్మానమ్మణ్డయమానః-శతృ- వేదమధీయన్-తృన్-కర్తాలోకాన్ * ద్విషశ్శతుర్వా * మురస్యమురంవాద్విషన్-సర్వోయఙ్కారకషష్ఠ్యాః ప్రతిషేధః- శేషేషష్ఠీతుస్యాదేవ-బ్రాహ్మణస్యకుర్వన్-నరకస్యజిష్ణుః ❋ అకేనోర్భవిష్యదాధమర్ణ్యయోః॥౨॥౩॥౭౦॥ భవిష్యత్యకస్యభవిష్యదాధమర్ణ్యార్థేనశ్చయోగేనషష్ఠీనస్యాత్-సతఃపాలకోఽవతరతి-వ్రజఙ్గామీ-శతన్దాయీ ❋ కృత్యానాఙ్కర్తరివా॥౨॥౩॥౭౧॥ షష్ఠీవాస్యాత్-మయామమవాసేవ్యోహరిః-కర్తరీతికిమ్-గేయోమాణవకస్సామ్నామ్-భవ్యగేయేతికర్తరియద్విధానాదనభిహితఙ్కర్మ-అత్రయోగోవిభజ్యతే-కృత్యానామ్ ఉభయప్రాప్తావితి నేతిచానువర్తతే-తేననేతవ్యావ్రజఙ్గావఃకృష్ణేన-తతఃకర్తరివేత్యుక్తార్థః ❋ తుల్యార్థైరతులోపమాభ్యాన్తృతీయాన్యతరస్యామ్॥౨॥౩॥౭౨॥తుల్యార్థైర్యోగేతృతీయావాస్యాత్పక్షేషష్ఠీ- తుల్యస్సదృశస్సమోవాకృష్ణస్య-కృష్ణేనవా-అతులోపమాభ్యాంకిమ్-తులాఉపమావాకృష్ణస్యనాస్తి ❋ చతుర్థీచాశిష్యాయుష్యమద్రభద్రకుశలసుఖార్థహితైః॥౨॥౩॥౭౩॥ఏతదర్థైర్యోగేచతుర్థీవాస్యాత్పక్షేషష్ఠీఆశిషి-ఆయుష్యఞ్చిరఞ్జీవితంకృష్ణాయ- కృష్ణస్యవాభూయాత్-ఏవమ్మద్రంభద్రంకుశలన్నిరామయంసుఖంశంఅర్థఃప్రయోజనంహితంపథ్యంభూయాత్-ఆశిషికిమ్-దేవదత్తస్యాయుష్యమస్తి- వ్యాఖ్యానాత్సర్వత్రార్థగ్రహణం-మద్రభద్రయోఃపర్యాయత్వాదన్యతరోనపఠనీయః ❋ ఆధారోఽధికరణమ్॥౧॥౪॥౪౫॥ కర్తృకర్మద్వారాతన్నిష్ఠక్రియాయాఆధారఃకారకమధికరణసంజ్ఞంస్యాత్ ❋ సప్తమ్యధికరణేచ॥౨॥౩॥౩౬॥అధికరణేసప్తమీస్యాత్- చకారాద్దూరాన్తికార్థేభ్యః ఔపశ్లేషికోవైషయికోఽభివ్యాపకశ్చేత్యాధారస్త్రిధా-కటేఆస్తే-స్థాల్యాంపచతి-మోక్షేఇచ్ఛాస్తి-సర్వస్మిన్నాత్మాస్తి-వనస్యదూరేఽన్తికేవా- దూరాన్తికార్థేభ్యఇతివిభక్తిత్రయేణసహచరితస్యోక్తత్వాద్విభక్తయఃఫలితాః * క్తస్యేన్విషయస్యకర్మణ్యుపసంఖ్యానమ్ * అధీతీవ్యాకరణే-అధీతమనేనేతివిగ్రహః - ఇష్టాదిభ్యశ్చేతికర్తరీనిః * సాధ్వసాధుప్రయోగేచ * సాధుఃకృష్ణోమాతరి-అసాధుర్మాతులే * నిమిత్తాత్కర్మయోగే * నిమిత్తమిహఫలం-యోగస్సంయోగసమవాయాత్మకః॥చర్మణిద్వీపినంహన్తిదన్తయోర్హన్తికుఞ్జరమ్ । కేశేషుచమరీంహన్తిసీమ్నిపుష్కలకోహతః॥౧॥ హేతౌతృతీయాత్రప్రాప్తాతన్నివారణార్థమ్-సీమాఅణ్డకోశః- పుష్కలకోగన్ధమృగః-యోగవిశేషేకిమ్-వేతనేనధాన్యంలునాతి ❋ యస్యచభావేనభావలక్షణమ్॥౨॥౩॥౩౭॥యస్యక్రియయాక్రియాన్తరంలక్ష్యతేతతస్సప్తమీస్యాత్ - గోషుదు

హ్యమానానుగతః॥ అర్హాణాంకర్తృత్వేఽనర్హాణామకర్తృత్వే తద్వైపరీత్యే చ॥ స త్సుతరత్సు అసన్త ఆసతే-అసత్సు తిష్ఠత్సు సన్తస్తరన్తి-సత్సు తిష్ఠత్సు అసన్తస్తరన్తి-అసత్సు తరత్సు సన్తస్తిష్ఠన్తి॥ షష్ఠీ చానాదరే॥ ౨॥౩॥౩౮॥ అనాదరాధికే భావే షష్ఠీసప్తమ్యౌ స్తః-రుదతి రుదతో వా ప్రావ్రాజీత్-రుదన్తం పుత్రాదికమనాదృత్య సన్న్యస్తవానిత్యర్థః॥ స్వామీశ్వరాధిపతిదాయాదసాక్షిప్రతిభూప్రసూతైశ్చ॥ ౨॥౩॥౩౯॥ ఏతైస్సప్తభిర్యోగే షష్ఠీసప్తమ్యౌ స్తః-షష్ఠ్యామేవ ప్రాప్తాయాం పాక్షికసప్తమ్యర్థం వచనమ్-గవాం గోషు వా స్వామీ- గవాం గోషు వా ప్రసూతః-గా ఏవానుభవితుం జాత ఇత్యర్థః॥ ఆయుక్తకుశలాభ్యాం చాసేవాయామ్ ॥ ౨॥౩॥౪౦॥ ఆభ్యాం యోగే షష్ఠీసప్తమ్యౌ స్తస్తాత్పర్యేర్థే - ఆయుక్తో వ్యాపారితః- ఆయుక్తః కుశలో వా హరిపూజనే హరిపూజనస్య వా-ఆసేవాయాం కిమ్-ఆయుక్తో గౌశ్శకటే-ఈషద్యుక్త ఇత్యర్థః॥ యతశ్చ నిర్ధారణమ్-౨॥౩॥౪౧॥ జాతిగుణక్రియాసంజ్ఞాభిస్సముదాయాదేకదేశస్య పృథక్కరణం యతస్తతః షష్ఠీసప్తమ్యౌ స్తః-నృణాం నృషు వా బ్రాహ్మణః శ్రేష్ఠః-గవాం గోషు వా కృష్ణా బహుక్షీరా- గచ్ఛతాం గచ్ఛత్సు వా ధావన్ శీఘ్రః-ఛాత్రాణాం ఛాత్రేషు వా మైత్రః పటుః॥ పఞ్చమీ విభక్తే ॥ ౨॥ ౩॥౪౨॥ విభాగో విభక్తం నిర్ధార్యమాణస్య యత్ర భేదస్తత్ర పఞ్చమీ స్యాత్- మాథురాః పాటలిపుత్రకేభ్య ఆఢ్యతరాః ॥ సాధునిపుణాభ్యామర్చాయాం సప్తమ్యప్రతేః ॥ ౨॥౩॥౪౩॥ ఆభ్యాం యోగే సప్తమీ స్యాదర్చాయాం న తు ప్రతేః ప్రయోగే - మాతరి సాధుర్నిపుణో వా- అర్చాయాం కిమ్-నిపుణో రాజ్ఞో భృత్యః- ఇహ తత్త్వకథనే తాత్పర్యమ్॥ అప్రత్యాదిభిరితి వక్తవ్యమ్॥ సాధుర్నిపుణో వా మాతరం ప్రతి పర్యను వా॥ ప్రసితోత్సుకాభ్యాం తృతీయా చ॥ ౨॥ ౩॥ ౪౪॥ ఆభ్యాం యోగే తృతీయా స్యాచ్చాత్సప్తమీ- ప్రసిత ఉత్సుకో వా హరిణా హరౌ వా॥ నక్షత్రే చ లుపి ॥ ౨॥౩॥౪౫॥ నక్షత్రే ప్రకృత్యర్థే యో లుప్సంజ్ఞయా లుప్యమానస్య ప్రత్యయస్యార్థస్తత్ర వర్తమానాత్తృతీయాసప్తమ్యౌ స్తోఽధికరణే- మూలేనావాహయేద్దేవీం శ్రవణేన విసర్జయేత్ - మూలే శ్రవణే ఇతి వా-లుపి కిమ్-పుష్యే శనిః॥ సప్తమీపఞ్చమ్యౌ కారకమధ్యే॥ ౨, ౩॥ ౭॥ శక్తిద్వయమధ్యే యౌ కాలాధ్వానౌ తాభ్యామేతే స్తః-అద్య భుక్త్వాయం ద్వ్యహే ద్వ్యహాద్వా భోక్తా-కర్తృశక్త్యోర్మధ్యేఽయం కాలః-ఇహస్థోఽయమిష్వాసః క్రోశే క్రోశాద్వా లక్ష్యం విధ్యేత్ - కర్తృకర్మశక్త్యోర్మధ్యేఽయం దేశః - అధికశబ్దేన యోగే సప్తమీపఞ్చమ్యావిష్యేతే-తదస్మిన్నధికమితి యస్మాదధికమితి చ సూత్రనిర్దేశాత్ -లోకే లోకాద్వా అధికో హరిః॥ అధిరీశ్వరే ॥౧॥౪॥౯౭॥ స్వస్వామిసమ్బన్ధే అధిః కర్మప్రవచనీయసంజ్ఞస్స్యాత్ ॥ యస్మాదధికం యస్య చేశ్వరవచ

సత్తత్ర సప్తమీ ॥౨॥౩॥౯॥ అత్ర కర్మప్రవచనీయయుక్తే సప్తమీ స్యాత్. ఉపపరార్ధే హరేర్గుణాః-పరార్ధాదధికా ఇత్యర్థః- ఐశ్వర్యే తు స్వస్వామిభ్యాం పర్యాయేణ సప్తమీ అధిభువి రామః - అధి రామే భూః-సప్తమీ శౌణ్డైరితి సమాసపక్షే తు- రామాధీనా-అషడక్షీణాదినా ఖః ❁ విభాషా కృఞి ॥౧॥౪॥౯౮॥ అధిః కరోతౌ ప్రాక్సంజ్ఞో వా స్యాదీశ్వరార్థే- యదత్ర మామధి కరిష్యతి - వినియోక్ష్యత ఇత్యర్థః-ఇహ వినియోక్తురీశ్వరత్వం గమ్యతే - అగతిత్వాత్తిఙ్ఙి చోదాత్తవతీతి నిఘాతో న ——ఇతి విభక్త్యర్థాః—— సమర్థః పదవిధిః ॥౨॥౧॥౧॥ పదసంబన్ధీ యో విధిః స సమర్థాశ్రితో బోధ్యః ❁ ప్రాక్కడారాత్సమాసః ॥౨॥౧॥౩॥ కడారాః కర్మధారయ ఇత్యతః ప్రాక్సమాస ఇత్యధిక్రియతే ❁ సహ సుపా ॥౨॥౧॥౪॥ సహేతి యోగో విభజ్యతే-సుబన్తం సమర్థేన సహ సమస్యతే-యోగవిభాగస్యేష్టసిద్ధ్యర్థత్వాత్తిఙన్తోత్తరపదోఽయం సమాసః । స చ ఛన్దస్యేవ-పర్యభూషత్-అనువ్యచలత్ ❁ సుపా ॥౨॥౧॥౪॥ సుప్సుపా సహ సమస్యతే-సమాసత్వాత్ప్రాతిపదికత్వమ్ ❁ సుపో ధాతుప్రాతిపదికయోః ॥౨॥౪॥౭౧॥ ఏతయోరవయవస్య సుపో లుక్స్యాత్ - భూతపూర్వే చరడితి నిర్దేశాత్పూర్వనిపాతః-పూర్వం భూతః-భూతపూర్వః ❁ ఇవేన సమాసో విభక్త్యలోపశ్చ ❁ జీమూతస్యేవ ❁ అవ్యయీభావః ॥౨॥౧॥౫॥ అధికారోఽయమ్ ❁ అవ్యయం విభక్తిసమీపసమృద్ధివ్యృద్ధ్యర్థాభావాత్యయాసంప్రతిశబ్దప్రాదుర్భావపశ్చాద్యథానుపూర్వ్యయౌగపద్యసాదృశ్యసంపత్తిసాకల్యాన్తవచనేషు ॥౨॥౧॥౬॥ అవ్యయమితి యోగో విభజ్యతే-అవ్యయం సమర్థేన సహ సమస్యతే సోఽవ్యయీభావః ❁ ప్రథమానిర్దిష్టం సమాస ఉపసర్జనమ్ । ౧॥౨॥౪౩॥ సమాసశాస్త్రే ప్రథమానిర్దిష్టముపసర్జనసంజ్ఞం స్యాత్ ❁ ఉపసర్జనం పూర్వమ్ ॥౨॥౨॥౩౦॥ సమాస ఉపసర్జనం ప్రాక్ప్రయోజ్యమ్ ❁ ఏకవిభక్తి చాపూర్వనిపాతే ॥౧॥౨॥౪౪॥ విగ్రహే యన్నియతవిభక్తికం తదుపసర్జనసంజ్ఞం స్యాత్ - న తు తస్య పూర్వనిపాతః ❁ గోస్త్రియోరుపసర్జనస్య ॥౧॥౨॥౪౮॥ ఉపసర్జనం యో గోశబ్దః స్త్రీప్రత్యయాన్తం చ తదన్తస్య ప్రాతిపదికస్య హ్రస్వః స్యాత్ అవ్యయీభావశ్చేత్యవ్యయత్వమ్ ❁ నావ్యయీభావాదతోఽమ్త్వపఞ్చమ్యాః ॥౨॥౪॥౮౩ ॥ అదన్తాదవ్యయీభావాత్సుపో న లుక్ తస్య తు పఞ్చమీం వినా అమాదేశశ్చ స్యాత్ దిశోర్మధ్యమపదిశమ్-క్లీబావ్యయం త్వపదిశం దిశోర్మధ్యం విదిక్ స్త్రియామిత్యమరః ❁ తృతీయాసప్తమ్యోర్బహులమ్ ॥౨॥౪॥౮౪॥ అదన్తాదవ్యయీభావాత్తృతీయాసప్తమ్యోర్బహులమమ్భావస్స్యాత్-అపదిశమ్-అపదిశేన-అపదిశమ్-అపదిశే-బహులగ్రహణాత్సుమద్రమున్మత్తగఙ్గమిత్యాదౌ సప్తమ్యా నిత్యమమ్భావః-విభక్తీత్యాదేరయమర్థః-విభక్త్యర్థాదిషు

వర్తమానమవ్యయంసుబన్తేనసహసమస్యతేసోఽవ్యయీభావః-విభక్తౌతావత్-హరౌ
ఇత్యధిహరి-సప్తమ్యర్థస్యైవాత్ర ద్యోతకోఽధిఃహరిఙిఅధిఇత్యలౌకికంవిగ్రహవాక్య
మ్-అత్రనిపాతేనాభిహితేప్యధికరణేవచనసామర్థ్యాత్సప్తమీఅవ్యయీభావశ్చ-అ
యంనపుంసకంస్యాత్-హ్రస్వోనపుంసకేప్రాతిపదికస్య-గోపాయతీతిగాఃపాతీ
తివాగోపాః-తస్మిన్నిత్యధిగోపమ్-సమీపే-కృష్ణస్యసమీపముపకృష్ణమ్-సమయాగ్రా
మమ్-నికషాలఙ్కామ్-ఆరాద్వనాదిత్యత్రతునావ్యయీభావః-అభితః-పరితః-అ
న్యారాదితిద్వితీయాపఞ్చమ్యోర్విధానసామర్థ్యాత్-మద్రాణాంసమృద్ధిః-సుమ
ద్రమ్-యవనానాంవ్యృద్ధిఃదుర్యవనమ్-విగతాఋద్ధిః-వ్యృద్ధిః-మక్షికాణామభావోని
ర్మక్షికమ్-హిమస్యాత్యయోఽతిహిమమ్-అత్యయోధ్వంసః-నిద్రాసంప్రతినయు
జ్యతే-ఇత్యతినిద్రమ్-హరిశబ్దస్యప్రకాశఃఇతిహరి-విష్ణోఃపశ్చాదనువిష్ణు-పశ్చాచ్ఛ
బ్దస్యతునాయంసమాసః-తతఃపశ్చాత్ప్రంస్యతఇతిభాష్యప్రయోగాత్-యోగ్య
తావీప్సాపదార్థానతివృత్తిసాదృశ్యానియథార్థాః-అనురూపమ్-రూపస్యయోగ్యమి
త్యర్థః-అర్థమర్థంప్రతిప్రత్యర్థమ్-ప్రతిశబ్దస్యవీప్సాయాంకర్మప్రవచనీయసం
జ్ఞావిధానసామర్థ్యాత్తద్యోగేద్వితీయాగర్భంవాక్యమపి-శక్తిమనతిక్రమ్యయథాశ
క్తి-హరేఃసాదృశ్యంసహరి-వక్ష్యమాణేనసహస్యసః-జ్యేష్ఠస్యానుపూర్వ్యేణేత్యను
జ్యేష్ఠమ్-చక్రేణయుగపదితివిగ్రహే॥ అవ్యయీభావేచాకాలే॥౬।౩।౮౧॥ సహ
స్యసస్స్యాదవ్యయీభావేనతుకాలే-సచక్రమ్-కాలేతు-సహపూర్వాహ్ణమ్-సదృశ
స్సఖ్యాససఖి-యథార్థత్వేనైవసిద్ధేపునస్సాదృశ్యగ్రహణంగుణభూతేపిసాదృశ్యేయ
థాస్యాదిత్యేవమర్థమ్-క్షత్రాణాంసంపత్తిః-సక్షత్రమ్-ఋద్ధేరాధిక్యంసమృద్ధిః-
అనురూపఆత్మభావస్సంపత్తిరితిభేదః-తృణమప్యపరిత్యజ్యసతృణమత్తిసాకల్యేనేత్య
ర్థః-అన్తేఅగ్నిగ్రన్థపర్యన్తమధీతేసాగ్ని॥ యథాఽసాదృశ్యే॥౨।౧।౭॥ అసాదృశ్య
ఏవయథాశబ్దస్సమస్యతే-తేనేహన-యథాహరిస్తథాహరః-హరేరుపమానత్వం
యథాశబ్దోద్యోతయతి-తేనసాదృశ్యఇతివాయథార్థఇతివాప్రాప్తన్నిషిధ్యతే॥
యావదవధారణే॥౨।౧।౮॥యావన్తఃశ్లోకాస్తావన్తోఽచ్యుతప్రణామాయావచ్ఛ్లోక
మ్॥ సుప్ప్రతినామాత్రార్థే॥౨।౧।౯॥శాకస్యలేశశ్శాకప్రతి-మాత్రార్థకమ్-వృ
త్తంప్రతిఃద్యోతతేవిద్యుత్॥ అక్షశలాకాసంఖ్యాఃపరిణా॥౨।౧।౧౦॥ద్యూతవ్యవ
హారేఏషాంపరాజయఏవాయంసమాసః-అక్షేణవిపరీతంవృత్తమ్-అక్షపరి-శలాకాపరి-ఏ
కపరి॥ విభాషా॥౨।౧।౧౧॥అధికారోఽయమ్-ఏతత్సామర్థ్యాదేవప్రాచీనానాన్ని
త్యసమాసత్వమ్-సుప్సుపేతితునసిత్యసమాసః-అవ్యయమిత్యాదిసమాసవిధానాత్

జ్ఞాపకాత్ ✻ అపపరిబహిరఞ్చవః పఞ్చమ్యా॥౨॥౧॥౧౨॥అపవిష్ణుసంసారః- అపవి
ష్ణోః-పరివిష్ణు-పరివిష్ణోః-బహిర్వనమ్-బహిర్వనాత్-ప్రాగ్వనమ్-ప్రాగ్వనాత్ ✻ ఆ
ఙ్మర్యాదాభివిధ్యోః॥౨॥౧॥౧౩॥ ఏతయోరాఙ్ పఞ్చమ్యన్తేన వా సమస్యతే సోఽవ్య
యీభావః-ఆముక్తిసంసారః-ఆముక్తేః- ఆబాలంహరిభక్తిః-ఆబాలేభ్యః ✻ లక్షణేనాభి
ప్రతీఆభిముఖ్యే ॥౨॥౧॥౧౪॥ఆభిముఖ్యద్యోతకావభిప్రతీ చిహ్నవాచినాసహ ప్రా
గ్వత్- అభ్యగ్నిశలభాః పతన్తి-అగ్నిమభి- ప్రత్యగ్ని - అగ్నిం ప్రతి ✻ అనుర్యత్సమ
యా॥౨॥౧॥౧౫॥యం పదార్థం సమయా ద్యోత్యతే తేన లక్షణభూతేనానుస్సమస్యతే సో
ఽవ్యయీభావః-అనువనమశనిర్గతః-వనస్య సమీపం గత ఇత్యర్థః ✻ యస్య చాయామః॥౨॥
౧॥౧౬॥యస్య దైర్ఘ్యమనునా ద్యోత్యతే తేన లక్షణభూతేనానుస్సమస్యతే అనుగఙ్గం
వారాణసీ-గఙ్గాయా అనుగఙ్గాదైర్ఘ్యసదృశదైర్ఘ్యోపలక్షితేత్యర్థః ✻ తిష్ఠద్గుప్రభృతీ
ని చ ॥౨॥౧॥౧౭॥ ఏతాని నిపాత్యన్తే- తిష్ఠన్తి గావో యస్మిన్ కాలే స తిష్ఠద్గు దోహనకాలః
ఆయతీగవమ్- ఇహ శత్రాదేశః పుంవద్భావవిరహః సమాసాన్తశ్చ నిపాత్యతే ✻ పా
రే మధ్యే షష్ఠ్యా వా ॥౨॥౧॥౧౮॥పారమధ్యశబ్దౌ షష్ఠ్యన్తేన సహ వా సమస్యేతే-ఏదన్త
త్వఞ్చానయోర్నిపాత్యతే - పక్షే షష్ఠీతత్పురుషః పారేగఙ్గాదానేయమ్-గఙ్గాపా
రాత్ -మధ్యేగఙ్గాత్ - గఙ్గామధ్యాత్ -మహావిభాషయా వాక్యమపి-గఙ్గాయాః పారాత్
గఙ్గాయా మధ్యాత్ ✻ సంఖ్యా వంశ్యేన ॥౨॥౧॥౧౯॥వంశో ద్విధా విద్యయా జన్మనా చ-
తత్ర భవో వంశ్యః తద్వాచినా సహ సంఖ్యా వా సమస్యతే-ద్వౌ మునీ వంశ్యౌ-ద్విముని-
వ్యాకరణస్య త్రిమునిః- ఉద్యోతద్వతామభేదవివక్షాయామ్- త్రిముని వ్యాకరణమ్ ఏక
వింశతిభారద్వాజమ్ ✻ నదీభిశ్చ॥౨॥౧॥౨౦॥నదీభిస్సంఖ్యా ప్రాగ్వత్ -సమాహారే చా
యమిష్యతే-సప్తగఙ్గమ్-ద్వియమునమ్ ✻ అన్యపదార్థే చ సంజ్ఞాయామ్॥౨॥౧॥౨౧॥
అన్యపదార్థే విద్యమానం సుబన్తం నదీభిస్సహ నిత్యం సమస్యతే సంజ్ఞాయామ్- విభాషా
ధికారేఽపి వాక్యేన సంజ్ఞానవగమాదిహ నిత్యసమాసః-ఉన్మత్తగఙ్గం నామ దేశః-లోహి
తగఙ్గమ్ ✻ సమాసాన్తాః॥౫॥౪॥౬౮॥ఇత్యధికృత్య ✻ అవ్యయీభావే శరత్ప్రభృతిభ్యః
॥౫॥౪॥౧౦౭ ॥ శరదాదిభ్యష్టచ్ స్యాత్సమాసాన్తోఽవ్యయీభావే-శరదస్సమీపముప
శరదమ్-ప్రతివిపాశమ్-శరద్-విపాశ్-అనస్- మనస్-ఉపానహ్-దివ్-హిమవత్ -అన
డుహ్-దిశ్-దృశ్-విశ్-చేతస్-చతుర్-త్యద్-తద్- యద్-కియత్ -జరాయా జరస్ చ-ఉప
జరసమ్-ప్రతిపరసమనుభ్యోఽక్ష్ణః యస్యేతి చ-ప్రత్యక్షమ్-అక్ష్ణః పరమితి విగ్రహే-
సమాసాన్తవిధానసామర్థ్యాదవ్యయీభావః- పరోక్షే లిడితి నిపాతనాత్పరస్యోకా
రాదేశః-పరోక్షమ్-పరోక్షా క్రియేత్యాదిషు అర్శఆద్యచ్-సమక్షమ్-అన్వక్షమ్ ✻ అ

నశ్చ॥౫॥౪॥౧౦౮॥ అన్నన్తాదవ్యయీభావాట్టచ్ స్యాత్ * నస్తద్ధితే ॥౬॥౪॥౧౪౪॥ నా
న్తస్య భస్య టేర్లోపస్స్యాత్తద్ధితే- ఉపరాజమ్. అధ్యాత్మమ్ * నపుంసకాదన్యతరస్యా
మ్॥౫॥౪॥౧౦౯॥ అన్నన్తం యత్ క్లీబం తన్నన్తాదవ్యయీభావాట్టచ్ వా స్యాత్- ఉపచ
ర్మమ్- ఉపచర్మ * నదీపౌర్ణమాస్యాగ్రహాయణీభ్యః ॥౫॥౪॥౧౧౦॥ వా టచ్ స్యాత్- ఉ
పనదమ్- ఉపనది- ఉపపౌర్ణమాసమ్- ఉపపౌర్ణమాసి- ఉపాగ్రహాయణమ్- ఉపాగ్ర
హాయణి * ఝయః ॥౫॥౪॥౧౧౧॥ ఝయన్తాదవ్యయీభావాట్టచ్ వా స్యాత్- ఉపసమిధ
మ్- ఉపసమిత్ * గిరేశ్చ సేనకస్య ॥౫॥౪॥౧౧౨॥ గిర్యన్తాదవ్యయీభావాట్టచ్ వా స్యా
త్- సేనకగ్రహణం పూజార్థమ్- ఉపగిరమ్- ఉపగిరి ——— ఇత్యవ్యయీభావః ———
తత్పురుషః ॥౨॥౧॥౨౨॥ అధికారో ఽయమ్- ప్రాగ్బహువ్రీహేః * ద్విగుశ్చ ॥౨॥౧॥౨౩॥
ద్విగురపి తత్పురుషసంజ్ఞస్స్యాత్ - ఇదం సూత్రం త్యక్తుం శక్యమ్- సంఖ్యాపూర్వో ద్వి
గుశ్చేతి పఠితత్వాచ్చకారబలేన సంజ్ఞాసమావేశస్యానువచనాత్ - సమాసాన్తప్రయో
జనమ్- పఞ్చరాజమ్ * ద్వితీయా శ్రితాతీతపతితగతాత్యస్తప్రాప్తాపన్నైః ॥౨॥౧॥
౨౪॥ ద్వితీయాన్తం శ్రితాదిప్రకృతికైః సుబన్తైస్సహ సమస్యతే వా స తత్పురుషః- కృ
ష్ణం శ్రితః- కృష్ణశ్రితః- దుఃఖమతీతః- దుఃఖాతీతః * గమ్యాదీనాముపసంఖ్యానమ్ *
గ్రామం గమీ- గ్రామగమీ- అన్నం బుభుక్షుః అన్నబుభుక్షుః * స్వయం క్తేన ॥౨॥౧॥
౨౫॥ ద్వితీయేతి న సంబధ్యతే అయోగ్యత్వాత్ - స్వయంకృతస్యాపత్యమ్- స్వాయంకృ
తిః * ఖట్వా క్షేపే ॥౨॥౧॥౨౬॥ ఖట్వాప్రకృతికం ద్వితీయాన్తం క్తాన్తప్రకృతికేన సు
బన్తేన సమస్యతే నిన్దాయామ్- ఖట్వారూఢో జాల్మః- నిత్యసమాసో ఽయమ్- నహి వాక్యేన
నిన్దా గమ్యతే * సామి ॥౨॥౧॥౨౭॥ సామికృతమ్ * కాలాః ॥౨॥౧॥౨౮॥ క్తేనేత్యేవ- అన
త్యన్తసంయోగార్థం వచనమ్- మాసప్రమితః ప్రతిపచ్చన్ద్రః- మాసం పరిచ్ఛేత్తుమా
రబ్ధవానిత్యర్థః * అత్యన్తసంయోగే చ ॥౨॥౧॥౨౯॥ కాలా ఇత్యేవ- అక్తాన్తార్థం వచ
నమ్ - ముహూర్తం సుఖం ముహూర్తసుఖమ్ * తృతీయా తత్కృతార్థేన గుణవచ
నేన ॥౨॥౧॥౩౦॥ తత్కృతేతి లుప్తతృతీయాకం తృతీయాన్తం
తృతీయాన్తార్థకృతగుణవచనేనార్థశబ్దేన చ సహ ప్రాగ్వత్ - శఙ్కులయా ఖణ్డః - శఙ్కు
లాఖణ్డః - ధాన్యేనార్థో ధాన్యార్థః తత్కృతేతి కిమ్- అక్ష్ణా కాణః * పూర్వసదృశ
సమోనార్థకలహనిపుణమిశ్రశ్లక్ష్ణైః ॥౨॥౧॥౩౧॥ తృతీయాన్తమేతైః ప్రాగ్వత్ - మా
సపూర్వః- మాతృసదృశః- పితృసమః- ఊనార్థే- మాషోనం కార్షాపణమ్- మాషవికలమ్-
వాక్కలహః- ఆచారనిపుణః- గుడమిశ్రః- ఆచారశ్లక్ష్ణః- మిశ్రగ్రహణే సోపసర్గస్యాపి
గ్రహణమ్- మిశ్ర ఇత్యనుపసర్గమసన్ధావిత్యత్ర సోపసర్గగ్రహణాత్ - గుడసంమి

రణే॥౨॥౨॥౧౦॥ నిర్ధారణే యా షష్ఠీ సా న సమస్యతే. నృణాం ద్విజః శ్రేష్ఠః ❋ ప్రతిపద
విధానా షష్ఠీ న సమస్యత ఇతి వాచ్యమ్ ❋ సర్పిషో జ్ఞానమ్ ❋ పూరణగుణసుహితార్థసద
వ్యయతవ్యసమానాధికరణేన॥ ౨॥౨॥౧౧॥ పూరణాద్యర్థైః సదాదిభిశ్చ షష్ఠీ న సమస్య
తే- పూరణే సతాం షష్ఠః- గుణే కాకస్య కార్ష్ణ్యమ్- బ్రాహ్మణస్య శుక్లాః- యదా ప్రకర
ణాదినా దన్తా ఇతి విశేష్యం జ్ఞాతం తదేదముదాహరణమ్- అనిత్యోఽయం గుణేన నిషేధః -
తదశిష్యం సంజ్ఞాప్రమాణత్వాదిత్యాదినిర్దేశాత్ . తేనార్థగౌరవం బుద్ధిమాంద్యమి
త్యాదిసిద్ధమ్- సుహితార్థాస్తృప్త్యర్థాః- ఫలానాం సుహితః- తృతీయాసమాసస్తు స్యా
దేవ- స్వరే విశేషః- సత్ - ద్విజస్య కుర్వన్- కుర్వాణో వా కింకర ఇత్యర్థః- అవ్యయమ్ -
బ్రాహ్మణస్య కృత్వా- పూర్వోత్తరసాహచర్యాత్ కృదవ్యయమేవ గృహ్యతే- తేన త
దుపరీత్యాదిసిద్ధమితి రక్షితః- తవ్యః- బ్రాహ్మణస్య కర్తవ్యమ్- తవ్యతా భవత్యేవ- స్వక
ర్తవ్యం- స్వరే భేదః- సమానాధికరణే- తక్షకస్య సర్పస్య- విశేషణసమాసస్తు బహుల
గ్రహణాన్న - గోర్ధేనోరిత్యాదిషు పోటాయువతీత్యాదీనాం విభక్త్యన్తరే చరితార్థా
నాం పరత్వాద్బాధకః షష్ఠీసమాసః ప్రాప్తోఽస్యానేన వార్యతే ❋ క్తేన చ పూజా
యామ్॥౨॥౨॥౧౨॥ మతిబుద్ధీతిసూత్రేణ విహితో యః క్తస్తదన్తేన షష్ఠీ న సమస్యతే- రా
జ్ఞాం మతో బుద్ధః పూజితో వా- రాజపూజిత ఇత్యాదౌ తు భూతే క్తాన్తేన సహ తృతీయాన్త
స్య సమాసః ❋ అధికరణవాచినా చ॥౨॥౨॥౧౩॥ క్తేన షష్ఠీ న సమస్యతే- ఇదమేషామాసి
తం గతం భుక్తం వా ❋ కర్మణి చ॥౨॥౨॥౧౪॥ ఉభయప్రాప్తౌ కర్మణీతి యా షష్ఠీ సా న స
మస్యతే- ఆశ్చర్యో గవాం దోహోఽగోపేన ❋ తృజకాభ్యాం కర్తరి॥౨॥౨॥౧౫॥ క
ర్త్రర్థతృజకాభ్యాం షష్ఠ్యా న సమాసః- అపాం స్రష్టా- వజ్రస్య భర్తా - ఓదనస్య పాచ
కః- కర్తరి కిమ్- ఇక్షూణాం భక్షణమిక్షుభక్షికా- పత్యర్థభర్తృశబ్దస్య యాజకాదిత్వా
త్సమాసః- భూభర్తా- కథం తర్హి ఘటానాం నిర్మాతుస్త్రిభువనవిధాతుశ్చ కలహ ఇతి. శే
షషష్ఠ్యా సమాస ఇతి కైయటః ❋ కర్తరి చ॥౨॥౨॥౧౬॥ కర్తరి షష్ఠ్యా అకేన న సమాసః- భ
వతశ్శాయికా- నేహ తృజనువర్తతే- తద్యోగే కర్తురభిహితత్వేన కర్తృషష్ఠ్యా అభావాత్
❋ నిత్యం క్రీడాజీవికయోః॥౨॥౨॥౧౭॥ ఏతయోరర్థయోరకేన నిత్యం షష్ఠీ సమస్యతే- ఉ
ద్దాలకపుష్పభఞ్జికా- క్రీడావిశేషస్య సంజ్ఞా- సంజ్ఞాయామితి భావే ణ్వుల్ - జీవికాయాం
దన్తలేఖకః - తత్ర క్రీడాయాం వికల్పే జీవికాయాం తృజకాభ్యాం కర్తరీతి నిషేధే
ప్రాప్తే వచనమ్ ❋ పూర్వాపరాధరోత్తరమేకదేశినైకాధికరణే ॥౨॥౨॥౧॥ అవయ
వినా సహ పూర్వాదయస్సమస్యన్తే ఏకత్వసంఖ్యావిశిష్టశ్చేదవయవీ- షష్ఠీసమాసాప
వాదః- పూర్వం కాయస్య- పూర్వకాయః- ఏకదేశినా కిమ్- పూర్వం నాభేః కాయస్య .

ఏకాధికరణేకిమ్ పూర్వశ్ఛాత్రాణామ్- సర్వోప్యేకదేశోహ్నాసమస్యతేసంఖ్యావిసాయేతిజ్ఞాపకాత్-మధ్యాహ్నః-సాయాహ్నః-కేచిత్తుసర్వఏకదేశఃకాలేనసమస్యతేనత్వహ్నైవ-జ్ఞాపకస్యసామాన్యాపేక్షత్వాత్- తేనమధ్యరాత్రఃఉపారరత్నాగ్రవశ్చిమరాత్రగోచరాఇత్యాదిసిద్ధమిత్యాహుః ❁ అర్ధంనపుంసకమ్॥౨॥౨॥౨॥ సమాంశవాచ్యర్ధశబ్దోనిత్యంక్లీబే ప్రాగ్వత్- ఏకవిభక్త్యాభావాత్షష్ఠీసమాసాపవాదః-ఏకదేశిసమాసఏవ యకోయముపసర్జనసంజ్ఞానిషేధః-తేనపఞ్చఖట్వీఇత్యాదిసిద్ధ్యతి- అర్ధంపిప్పల్యాః-అర్ధపిప్పలీ- క్లీబేకిమ్- గ్రామార్ధః- ద్రవ్యైక్యఏవ-అర్ధంపిప్పలీనామ్❁ద్వితీయతృతీయచతుర్థతుర్యాణ్యన్యతరస్యామ్ ॥౨॥౨॥౩॥ ఏతాన్యేకదేశినాసహప్రాగ్వద్వా-ద్వితీయంభిక్షాయాద్వితీయభిక్షా-ఏకదేశినాకిమ్- ద్వితీయంభిక్షాయాభిక్షుకస్య-అన్యతరస్యాంగ్రహణసామర్థ్యాత్పూరణగుణేతినిషేధంబాధిత్వాపక్షేషష్ఠీసమాసః-భిక్షాద్వితీయమ్❁ ప్రాప్తాపన్నేచద్వితీయయా ॥౨॥౨॥౪॥ పక్షేద్వితీయాశ్రితేతిసమాసః-ప్రాప్తోజీవికామ్- ప్రాప్తజీవికః- జీవికాంప్రాప్తః-జీవికాప్రాప్తః-ఆపన్నజీవికః-జీవికాపన్నః- ఇహసూత్రేద్వితీయయాఅఇతిఛిత్త్వాఅకారోఽపివిధీయతే-తేనజీవికాంప్రాప్తాస్త్రీప్రాప్తజీవికా-ఆపన్నజీవికా❁కాలాఃపరిమాణినా॥౨॥౨॥౫॥ పరిచ్ఛేద్యవాచినాసుబన్తేనసహకాలాస్సమస్యన్తే- మాసోజాతస్యయస్యసమాసజాతః-ద్వ్యహజాతః- ద్వయోరహ్నోఃసమాహారోద్వ్యహః-ద్వ్యహోజాతస్యేతివిగ్రహే❁ఉత్తరపదేనపరిమాణినాద్విగోస్సిద్ధయేబహూనాన్తత్పురుషస్యాపిసంఖ్యాసప్❁ద్వ్యహ్నఅహానీజాతస్యయస్యద్వ్యహ్నజాతః-అహ్నోహ్నఇతివక్ష్యమాణోహ్నాదేశః-పూర్వత్రతునసంఖ్యాదేస్సమాహారఇతితన్నిషేధః ❁ సప్తమీశౌణ్డైః ॥౨॥౧॥౪౦॥ సప్తమ్యన్తంశౌణ్డాదిభిఃప్రాగ్వద్వా- అక్షేషుశౌణ్డః-అక్షశౌణ్డః-అధిశబ్దోఽత్రపఠ్యతే-అధ్యుత్తరపదాదినఃఈశ్వరాధీనః ❁ సిద్ధశుష్కపక్వబన్ధైశ్చ॥౨॥౧॥౪౧॥ ఏతైస్సప్తమ్యన్తంప్రాగ్వత్-సాఙ్కాశ్యసిద్ధః- ఆతపశుష్కః-స్థాలీపక్వః-చక్రబన్ధః❁ధ్వాఙ్క్షేణక్షేపే॥౨॥౧॥౪౨॥ధ్వాఙ్క్షవాచినాసహసప్తమ్యన్తంసమస్యతేనిన్దాయామ్-తీర్థేధ్వాఙ్క్షఇవ-తీర్థధ్వాఙ్క్షః-తీర్థకాకఇత్యర్థః❁కృత్యైరృణే॥ ౨॥౧॥౪౩॥సప్తమ్యన్తంకృత్యప్రత్యయాన్తైఃసహప్రాగ్వత్ ఆవశ్యకే-మాసేదేయమృణమ్-ఋణగ్రహణన్నియోగోపలక్షణార్థం-పూర్వాహ్ణేగేయంసామ ❁ సంజ్ఞాయామ్॥౨॥౧॥౪౪॥సప్తమ్యన్తంసుపాప్రాగ్వత్ సంజ్ఞాయామ్ - వాక్యేనసంజ్ఞానవగమాన్నిత్యసమాసోఽయమ్-అరణ్యేతిలకాః-వనేకశేరుకాః-హలన్తాత్సప్తమ్యాఇత్యలుక్ ❁క్తేనాహోరాత్రావయవాః॥౨॥౧॥౪౫॥అహ్నోరాత్రేశ్చావయవాఃసప్తమ్యన్తాఃక్తాన్తేనసహప్రా

గ్వత్ - పూర్వాహ్ణకృతమ్- అపరరాత్రకృతమ్-అవయవగ్రహణంకిమ్-అహ్నిదృష్టమ్❋తత్ర ॥౨॥౧॥౪౬॥ తత్రేత్యేతత్సప్తమ్యన్తం క్తాన్తేనసహ ప్రాగ్వత్-తత్రభుక్తమ్❋క్షేపే ॥౨॥౧॥౪౭॥ సప్తమ్యన్తం క్తాన్తేన ప్రాగ్వన్నిన్దాయామ్-అవతప్తేనకులస్థితంతఏతత్ ❋ పాత్రేసమితాదయశ్చ ॥౨॥౧॥౪౮॥ఏతేనిపాత్యన్తేక్షేపే-పాత్రేసమితాఃభోజనసమయఏవసఙ్గతానతుకార్యే-గేహేశూరః - గేహేనర్దీ-ఆకృతిగణోఽయమ్-చకారోఽవధారణార్థః- తేనైషాంసమాసాన్తరేఘటకతయాప్రవేశోన పరమాఃపాత్రేసమితాః❋పూర్వకాలైకసర్వజరత్పురాణనవకేవలాస్సమానాధికరణేన-॥౨॥౧॥౪౯॥విశేషణంవిశేష్యేణేతిసిద్ధేపూర్వనిపాతనియమార్థంసూత్రమ్-ఏకశబ్దస్య దిక్సంఖ్యేసంజ్ఞాయామితినియమబాధనార్థఞ్చపూర్వంస్నాతః-పశ్చాదనులిప్తః-స్నాతానులిప్తః-ఏకనాథః-సర్వయాజ్ఞికాః-జరన్నైయాయికాః-పురాణమీమాంసకాః-నవపాఠకాః- కేవలవైయాకరణాః❋దిక్సంఖ్యేసంజ్ఞాయామ్-॥౨॥౧॥౫౦॥సమానాధికరణేనేత్యాపాదపరిసమాప్తేరధికారః- సంజ్ఞాయామేవేతినియమార్థంసూత్రమ్ - పూర్వేషుకామశమీ-సప్తర్షయః-నేహఉత్తరావృక్షాః-పఞ్చబ్రాహ్మణాః ❋ తద్ధితార్థోత్తరపదసమాహారేచ ॥౨॥౧॥౫౧॥తద్ధితార్థేవిషయేఉత్తరపదేచపరతఃసమాహారేచవాచ్యే దిక్సంఖ్యేప్రాగ్వత్-పూర్వస్యాంశాలాయాంభవః - పౌర్వశాలః-సమాసేకృతే దిక్పూర్వపదాదసంజ్ఞాయాంఞఇతిఞః ❋సర్వనామ్నోవృత్తిమాత్రేపుంవద్భావః❋ఆ పరశాలః-పూర్వాశాలాప్రియాయస్యేతిత్రిపదేబహువ్రీహౌకృతేప్రియాశబ్దేఉత్తరపదేపూర్వయోస్తత్పురుషః- తేనశాలాశబ్దఆకారఉదాత్తః-పూర్వశాలాప్రియః-దిఙ్ముసమాహారోనాస్త్యనభిధానాత్ -సంఖ్యాయాస్తద్ధితార్థే- షణ్ణాంమాతౄణామపత్యం షాణ్మాతురః - పఞ్చగావోధనంయస్యేతిత్రిపదేబహువ్రీహావవాన్తరతత్పురుషస్యవికల్పేప్రాప్తే-ద్వన్ద్వతత్పురుషయోరుత్తరపదేనిత్యసమాసవచనమ్❋ గోరతద్ధితలుకి ॥౫॥౪॥౯౨॥ గోన్తాత్తత్పురుషాట్టచ్ స్యాత్ సమాసాన్తోనతద్ధితలుకి-పఞ్చగవధనః-పఞ్చానాంగవాంసమాహారః❋సంఖ్యాపూర్వోద్విగుః॥౨॥౧॥౫౨॥తద్ధితార్థేత్యత్రోక్తఃసంఖ్యాపూర్వోద్విగుస్స్యాత్ ❋ ద్విగురేకవచనమ్॥౨॥౪॥౧॥ద్విగ్వర్థస్సమాహారఏకవత్స్యాత్ - సనపుంసకమితినపుంసకత్వమ్-పఞ్చగవమ్ ❋ కుత్సితానికుత్సనైః ॥ ౨ ॥౧॥౫౩ ॥ కుత్స్యమానానికుత్సనైస్సహప్రాగ్వత్ -వైయాకరణఖసూచిః- మీమాంసకదుర్దురూటః❋ పాపాణకేకుత్సితైః॥ ౨॥ ౧॥౫౪॥ పూర్వసూత్రాపవాదః-పాపనాపితః- అణకకులాలః❋ ఉపమానాని సామాన్యవచనైః॥౨॥౧॥౫౫॥ఘనఇవశ్యామః-ఘనశ్యామః. ఇహపూర్వపదన్తత్సదృ

శేలాదిశికమితిసూచయితుం-లౌకికవిగ్రహే ఇవశబ్దః ప్రయుజ్యతే- పూర్వనిపాతని యమార్థంసూత్రమ్ * ఉపమితం వ్యాఘ్రాదిభిస్సామాన్యాప్రయోగే॥౨॥౧॥౫౬॥ ఉపమేయం వ్యాఘ్రాదిభిః సహ ప్రాగ్వత్సాధారణధర్మస్యాప్రయోగే సతి- విశేష్యస్య పూర్వనిపాతార్థంసూత్రమ్-పురుషవ్యాఘ్రః-నృసోమః- వ్యాఘ్రాదిరాకృతి గణః-సామాన్యాప్రయోగే కిమ్-పురుషో వ్యాఘ్ర ఇవశూరః * విశేషణం విశేష్యేణ బహులమ్॥౨॥౧॥౫౭॥ భేదకం సమానాధికరణేన భేద్యేన బహులం ప్రాగ్వత్ - నీలము త్పలమ్-నీలోత్పలమ్-బహులగ్రహణాత్ క్వచిన్నిత్యమ్-కృష్ణసర్పః-క్వచిన్న-రామో జామదగ్న్యః * పూర్వాపర ప్రథమచరమజఘన్యసమానమధ్యమధ్యమవీరాశ్చ॥ ౨॥౧॥౫౮॥ పూర్వనిపాతనియమార్థమిదమ్-పూర్వవైయాకరణః- అపరాధ్యాపకః * అపరస్యార్ధే పశ్చభావో వక్తవ్యః * అపరశ్చాసావర్ధశ్చ-పశ్చార్ధః-కథమేకవీర ఇతి - పూర్వకాలైకేతి బాధిత్వాపరత్వాదనేనసమాసే వీరైక ఇతిస్యాత్ బహులగ్రహ ణాద్భవిష్యతి * శ్రేణ్యాదయః కృతాదిభిః॥౨॥౧॥౫౯॥ శ్రేణ్యాదిషుచ్వ్యర్థవచన ఙ్కర్తవ్యమ్-అశ్రేణయః శ్రేణయః కృతాః-శ్రేణీకృతాః * క్తేన నఞ్విశిష్టేనా నఞ్॥౨॥౧॥౬౦॥ నఞ్విశిష్టేన క్తాన్తేనానఞ్ క్తాన్తం సమస్యతే-కృతఞ్చ తదకృతఞ్చ కృతాకృతమ్ * శాకపార్థివాదీనాం సిద్ధయే ఉత్తరపదలోపస్యోపసంఖ్యానమ్ * శాక ప్రియః పార్థివః-శాకపార్థివః-దేవబ్రాహ్మణః * సన్మహత్పరమోత్తమోత్కృ ష్టాః పూజ్యమానైః॥౨॥౧॥౬౧॥ సద్వైద్యః-వక్ష్యమాణేన మహత ఆకారః- మహావై యాకరణః-పూజ్యమానైః కిమ్-ఉత్కృష్టో గౌః-పఙ్కాదుద్ధృత ఇత్యర్థః * బృన్దారక నాగకుఞ్జరైః పూజ్యమానమ్॥౨॥౧॥౬౨॥ గోబృన్దారకః-వ్యాఘ్రాదేరాకృతిగణత్వా [illegible] దేసామాన్యాప్రయోగార్థం వచనమ్ * కతరకతమౌ జాతిపరిప్రశ్నే॥ ౨॥౧॥ ౬౩॥ కతరః కఠః-కతమకలాపః గోత్రఞ్చ చరణైస్సహేతి జాతిత్వమ్ * కింక్షేపే॥ ౨॥౧॥౬౪॥ కుత్సితో రాజా కింరాజా-యోనరక్షతి * పోటాయువతిస్తోకకతిపయగృష్టి ధేనువశావేహద్బష్కయణీప్రవక్తృశ్రోత్రియాధ్యాపకధూర్తైర్జాతిః॥౨॥౧॥౬౫॥ * తత్పురుషస్సమానాధికరణః కర్మధారయః॥౧॥౨॥౪౨॥ * పుంవత్కర్మధారయ జాతీయదేశీయేషు॥౬॥౩॥౪౨॥ కర్మధారయే జాతీయదేశీయయోశ్చ పరతో భాషితపుం స్కాత్పర ఊఙభావో యస్మిన్ తథాభూతం పూర్వం పుంవత్ - పూరణీప్రియాదిష్వ ప్రాప్తః పుంవద్భావో విధీయతే-మహానవమీ-కృష్ణచతుర్దశీ-మహాప్రియా- తథాకో పధాదేః ప్రతిషిద్ధః పుంవద్భావః కర్మధారయాదౌ ప్రతిప్రసూయతే - పాచక స్త్రీ దత్తభార్యా-పఞ్చమభార్యా- సౌఘ్నభార్యా- సుకేశభార్యా- బ్రాహ్మణ

భార్యా-ఏవం పాచకజాతీయా-పాచకదేశీయేత్యాది ఇభపోటా- పోటా స్త్రీపుంస
లక్షణా-ఇభయువతిః-అగ్నిస్తోకః-ఉదశ్విత్కతిపయః-గృష్టిః-సకృత్ప్రసూతా-గోగృష్టిః
ధేనుర్నవప్రసూతికా-గోధేనుః-వశా వన్ధ్యా-గోవశా-వేహద్గర్భఘాతినీ- గోవేహ
త్-బష్కయణీ తరుణవత్సా-గోబష్కయణీ-కఠప్రవక్తా-కఠశ్రోత్రియః-కఠాధ్యా
పకః-కఠధూర్తః ✱ప్రశంసావచనైశ్చ॥౨॥౧॥౬౬॥ ఏతైః సహ జాతిః ప్రాగ్వత్-
గోమతల్లికా-గోమచర్చికా-గోప్రకాణ్డమ్-గవోద్ఘః-గోతల్లజః- ప్రశస్తా గౌరిత్యర్థః
మతల్లికాదయో నియతలిఙ్గా న తు విశేష్యనిఘ్నాః-జాతిః కిమ్-కుమారీమతల్లికా✱ యువా
ఖలతిపలితవలినజరతీభిః॥౨॥౧॥౬౭॥ పూర్వనిపాతనియమార్థం సూత్రమ్-లిఙ్గవిశిష్ట
పరిభాషయా యువతిశబ్దోఽపి సమస్యతే-యువా ఖలతిః-యువఖలతిః- యువతిః ఖలతీ-
యువఖలతీ-యువజరతీ- యువత్యామేవ జరతీధర్మోపలంభేన తద్రూపారోపాత్సా
మానాధికరణ్యమ్✱కృత్యతుల్యాఖ్యా అజాత్యా॥౨॥౧॥౬౮॥భోజ్యోష్ణమ్- తుల్యశ్వే
తః-సదృశశ్వేతః-అజాత్యా కిమ్ భోజ్యౌదనః- ప్రతిషేధసామర్థ్యాద్విశేషణసమా
సోఽపి న✱వర్ణో వర్ణేన॥౨॥౧॥౬౯॥సమానాధికరణేన సహ ప్రాగ్వత్-కృష్ణసారఙ్గః✱
కడారాః కర్మధారయే॥౨॥౨॥౩౮॥కడారాదయః శబ్దాః కర్మధారయే వా పూర్వం ప్ర
యోజ్యాః-కడారజైమినిః-జైమినికడారః✱కుమారః శ్రమణాదిభిః॥౨॥౧॥౭౦॥కుమా
రీ శ్రమణా- కుమారశ్రమణా-ఇహ గణే శ్రమణా ప్రవ్రజితా గర్భిణీత్యాదయః స్త్రీ
లిఙ్గాః పఠ్యన్తే-లిఙ్గవిశిష్టపరిభాషాయా ఏతదేవ జ్ఞాపకం బోధ్యమ్✱చతుష్పాదో గర్భి
ణ్యా॥౨॥౧॥౭౧॥చతుష్పాజ్జాతివాచినో గర్భిణీశబ్దేన సహ ప్రాగ్వత్-గోగర్భిణీ✱చతు
ష్పాజ్జాతిరితి వక్తవ్యమ్✱నేహ-స్వస్తిమతీ గర్భిణీ✱మయూరవ్యంసకాదయశ్చ॥౨॥౧॥
౭౨॥ఏతే నిపాత్యన్తే-మయూరో వ్యంసకః-మయూరవ్యంసకః-వ్యంసకో ధూర్తః -ఉద
క్చావాక్చ- ఉచ్చావచమ్-నిశ్చితఞ్చ ప్రచితఞ్చ-నిశ్చప్రచమ్ నాస్తి కిఞ్చన యస్య
సః-అకిఞ్చనః-నాస్తి కుతోభయం యస్య సః అకుతోభయః-అన్యో రాజా రాజాన్తరమ్-
చిదేవ చిన్మాత్రమ్✱ఆఖ్యాతమాఖ్యాతేన క్రియాసాతత్యే✱ అశ్నీత పిబతేత్యేవం సత
తం యత్రాభిధీయతే సా-అశ్నీతపిబతా-పచతభృజ్జతా-ఖాదతమోదతా✱ ఏహీడా
దయోఽన్యపదార్థే✱ఏహీడ ఇతి యస్మిన్కర్మణి తదేహీడమ్- ఏహియవమ్- ఉద్ధరో
త్సృజ దేహీతి యస్యాం క్రియాయాం సా ఉద్ధరోత్సృజా-ఉద్ధమవిధమా-అపా
హి శాఖాగ్రమిహ పాఠః✱జహి కర్మణా బహులమాభీక్ష్ణ్యే కర్తారఞ్చాభిదధాతి✱జహీత్యే
తత్కర్మణా బహులం సమస్యతే ఆభీక్ష్ణ్యే గమ్యే -సమాసేన చేత్కర్తాఽభిధీయత ఇత్యర్థః
జహిజోడః-జహిస్తమ్బః✱ ఈషదకృతా॥౨॥౨॥౭॥ఈషత్పింగలః✱ఈషద్గుణవచనేనేతి

వాచ్యమ్ ✽ ఈషద్రక్తమ్ ✽ నఞ్ ॥౨॥౨॥౬॥ నఞ్ సుపా సహ సమస్యతే ✽ నలోపోన
ఞః ॥౬॥౩॥౭౩॥ నఞో నస్య లోపః స్యాదుత్తరపదే- న బ్రాహ్మణః- అబ్రాహ్మణః ✽
తస్మాన్నుడచి ॥ ౬॥౩ ॥ ౭౪ ॥ లుప్తనకారాన్నఞ ఉత్తరపదస్యాజాదేర్నుడాగమ
స్స్యాత్ - అనశ్వః- అర్థాభావేఽవ్యయీభావేన సహాయం వికల్ప్యతే - రక్షోహాగ
మలఘ్వసన్దేహాః ప్రయోజనమితి- అవ్రతా యామసంహితమితి చ భాష్యవార్తిక
ప్రయోగాత్ - తేనానుపలబ్ధిరవివాదోఽవిఘ్నమిత్యాదిసిద్ధమ్ ✽ నఞో నలోప స్తి
జిక్షేపే ✽ అపచసిత్వం జాల్మ- నైకధేత్యాదౌతు నశబ్దేన సహ సుపేతి సమాసః ✽ నభ్రా
ణ్నపాన్నవేదానాసత్యానముచినకులనఖనపుంసకనక్షత్రనక్రనాకేషు ప్రకృత్యా ॥
౬॥౩॥౭౫ ॥ న భ్రాజత ఇతి నభ్రాట్ పాదితి శత్రన్తః- వేదాఇత్యసున్నన్తః-నన
త్యాఅసత్యా - నఅసత్యా- నాసత్యా- నముఞ్చతీతి నముచిః- నకులమస్య - నఖమ
స్య - నస్త్రీపుమాన్ - స్త్రీపుంసయోర్నపుంసకభావో నిపాతనాత్ నక్షరతీతి నక్ష
త్రమ్-క్షీయతేః క్షరతేర్వా క్షత్రమితి నిపాత్యతే- న క్రామతీతి- నక్రః- క్రమేర్డః
నఅకమస్మిన్నితి నాకః ✽ నగోఽప్రాణిష్వన్యతరస్యామ్ ॥ ౬॥౩॥౭౭ ॥ నగ ఇత్యత్ర
నఞ్ ప్రకృత్యా వా- నగాః- అగాః పర్వతాః- అప్రాణిష్వితి కిమ్- అగో వృషలః
శీతేన- నిత్యం క్రీడేత్యతో నిత్యమిత్యనువర్తమానే ✽ కుగతిప్రాదయః ॥౨॥౨॥౧౮॥
ఏతే సమర్థేన నిత్యం సమస్యన్తే- కుత్సితః పురుషః- కుపురుషః - గతిశ్చేత్యనువర్తమా
నే ✽ ఊర్యాదిచ్విడాచశ్చ ॥౧॥౪॥౬౧॥ ఏతే క్రియాయోగే గతిసంజ్ఞాస్స్యుః- ఊరీ
కృత్య - శుక్లీకృత్య- పటపటాకృత్య ✽ కారికాశబ్దస్యోపసంఖ్యానమ్ ✽ కారికా క్రి
యా- కారికాకృత్య ✽ అనుకరణఞ్చానితిపరమ్ ॥౧॥౪॥౬౨॥ ఖాట్కృత్య- అనితిప
రం కిమ్- ఖాడితి కృత్వా నిరష్ఠీవత్ ✽ ఆదరానాదరయోస్సదసతీ ॥౧॥౪॥౬౩ ॥ సత్
కృత్య- అసత్కృత్య ✽ భూషణేఽలమ్ ॥౧॥౪॥౬౪॥ అలంకృత్య- భూషణే కిమ్- అలం
కృత్వౌదనం గతః- పర్యాప్తమిత్యర్థః- అనుకరణమిత్యాది త్రిసూత్రీ స్వభావాత్ కృఞ్
విషయా ✽ అన్తరపరిగ్రహే ॥౧॥౪॥౬౫॥ అన్తర్హత్య- మధ్యే హత్వేత్యర్థః - అపరి
గ్రహే కిమ్- అన్తర్హత్వా గతః- హతం పరిగృహ్య గత ఇత్యర్థః ✽ కణేమనసీ శ్రద్ధాప్ర
తీఘాతే ॥౧॥౪॥౬౬॥ కణేహత్య- పయః పిబతి - మనోహత్య- కణేశబ్దస్సప్తమీప్రతి
రూపకో నిపాతోఽభిలాషాతిశయే వర్తతే- మనశ్శబ్దోఽప్యత్రైవ ✽ పురోఽవ్యయమ్॥
౧॥౪॥౬౭॥ పురస్కృత్య ✽ అస్తం చ ॥౧॥౪॥౬౮॥ అస్తమితి మాన్తమవ్యయం గతిసం
జ్ఞం స్యాత్ - అస్తఙ్గత్య ✽ అచ్ఛ గత్యర్థవదేషు ॥౧॥౪॥౬౯॥ అవ్యయమిత్యేవ- అచ్ఛ
గత్య- అచ్ఛోద్య- అభిముఖం గత్వా- ఉక్త్వా చేత్యర్థః- అవ్యయం కిమ్- జలమచ్ఛం గచ్ఛ

తి❁ అదోఽనుపదేశే॥౧॥౪॥౭౦॥ అదఃకృత్య అదఃకృతమ్. పరం ప్రత్యుపదేశే ప్ర
త్యుదాహరణమ్- అదఃకృత్వా❁ తిరోఽన్తర్ధౌ॥౧॥౪॥౭౧॥ తిరోభూయ❁ విభాషా
కృఞి॥౧॥౪॥౭౨॥ తిరఃకృత్య- తిరస్కృత్య- తిరఃకృత్వా❁ ఉపాజేఽన్వాజే॥౧॥౪॥
౭౩॥ ఏతౌ కృఞి వా గతిసంజ్ఞౌ స్తః. ఉపాజేకృత్య- ఉపాజేకృత్వా- అన్వాజేకృత్య-
అన్వాజేకృత్వా- దుర్బలస్య బలమాధాయేత్యర్థః❁ సాక్షాత్ప్రభృతీని చ॥౧॥౪॥౭౪॥
కృఞి వా గతిసంజ్ఞాని స్యుః❁ చ్వ్యర్థ ఇతి వాచ్యమ్❁ సాక్షాత్కృత్య- సాక్షాత్కృ
త్వా- లవణంకృత్య- లవణంకృత్వా- మాన్తత్వం నిపాతనాత్❁ అనత్యాధాన ఉరసి
మనసీ॥౧॥౪॥౭౫॥ ఉరసికృత్య- ఉరసికృత్వా అభ్యుపగమ్యేత్యర్థః- మనసికృత్య- మ
నసికృత్వా- నిశ్చిత్యేత్యర్థః- అత్యాధానముపశ్లేషణం తత్ర న- ఉరసి కృత్వా పాణిం
శేతే❁ మధ్యే పదే నివచనే చ॥౧॥౪॥౭౬॥ ఏతే కృఞి వా గతిసంజ్ఞాస్స్యురనత్యాధా
నే- మధ్యేకృత్య- మధ్యేకృత్వా- పదేకృత్య- పదేకృత్వా- నివచనేకృత్య- నివచ
నేకృత్వా- వాచన్నియమ్యేత్యర్థః❁ నిత్యం హస్తే పాణావుపయమనే॥౧॥౪॥౭౭॥
కృఞి- ఉపయమనం వివాహః- స్వీకారమాత్రమిత్యన్యే- హస్తేకృత్య- పాణౌకృ
త్య❁ ప్రాధ్వం బన్ధనే॥౧॥౪॥౭౮॥ ప్రాధ్వమిత్యవ్యయమ్. ప్రాధ్వంకృత్య-
బన్ధనేనానుకూల్యం కృత్వేత్యర్థః ప్రార్థనాదినా త్వానుకూల్యకరణే- ప్రాధ్వం కృ
త్వా❁ జీవికోపనిషదావౌపమ్యే॥౧॥౪॥౭౯॥ జీవికామివ కృత్వా- జీవికాకృత్య- ఉ
పనిషదమివ కృత్వా- ఉపనిషత్కృత్య- ఔపమ్యే కిమ్- జీవికాం కృత్వా- ప్రాది
గ్రహణమగత్యర్థమ్- సుపురుషః అత్ర వార్తికాని❁ ప్రాదయో గతాద్యర్థే ప్రథమ
యా❁ ప్రగత ఆచార్యః- ప్రాచార్యః❁ అత్యాదయః క్రాన్తాద్యర్థే ద్వితీయ
యా❁ అతిక్రాన్తో మాలామతిమాలః❁ అవాదయః క్రుష్టాద్యర్థే తృతీయయా❁ అవ
క్రుష్టః కోకిలయా- అవకోకిలః❁ పర్యాదయో గ్లానాద్యర్థే చతుర్థ్యా❁ పరిగ్లానోఽ
ధ్యయనాయ పర్యధ్యయనః❁ నిరాదయః క్రాన్తాద్యర్థే పఞ్చమ్యా❁ నిష్క్రాన్తః
కౌశాంబ్యాః- నిష్కౌశాంబిః❁ కర్మప్రవచనీయానాం ప్రతిషేధః❁ వృక్షం ప్ర
తి❁ తత్రోపపదం సప్తమీస్థమ్॥౩॥౧॥౯౨॥ సప్తమ్యన్తే పదే కర్మణీత్యాదౌ వాచ్య
త్వేన స్థితం కుమ్భాది తద్వాచకం పదముపపదసంజ్ఞం స్యాత్- తస్మింశ్చ సత్యేవ వక్ష్య
మాణః ప్రత్యయస్స్యాత్❁ ఉపపదమతిఙ్॥౨॥౨॥౧౯॥ ఉపపదం సుబన్తం సమర్థే
న నిత్యం సమస్యతే- అతిఙన్తశ్చాయం సమాసః- కుమ్భం కరోతీతి- కుమ్భకారః- ఇ
హ కుమ్భ అన్ కార ఇత్యలౌకికం ప్రక్రియావాక్యమ్. అతిఙ్ కిమ్- మాభవాన్ భూత్-
మాఙి లుఙీతి సప్తమీనిర్దేశాన్మాఙుపపదమ్. అతిఙ్గ్రహణం జ్ఞాపయతి- సుపేతి

న్నేహానువర్తత ఇతి - పూర్వసూత్రే ఉపగతిగ్రహణంపృథక్కృత్య అతిఙ్గ్రహ
ణానన్తరం పఠ్యతే - సుపేతిచనివృత్తమ్ - తథాచగతికారకోపపదానాంకృద్భిః
సహసమాసవచనంప్రాక్సుబుత్పత్తేరితిసిద్ధమ్ - వ్యాఘ్రీ - అశ్వక్రీతీ - కచ్ఛపీ ❋
అమైవావ్యయేన॥౨॥౨॥౨౦॥ అమైవతుల్యవిధానంయదుపపదంతదేవావ్యయేనసహ
సమస్యతే - స్వాదుఙ్కారమ్ - నేహ - కాలసమయవేలాసుతుమున్ - కాలస్సమయో
వేలావాభోక్తుమ్ - అమైవేతికిమ్ - అగ్రేభోజమ్ - అగ్రేభుక్త్వా - విభాషాగ్రేప్ర
థమపూర్వేష్వితిక్త్వాణములౌ - అమాచాన్యేనచతుల్యవిధానమేతత్ ❋ తృతీయా
ప్రభృతీన్యన్యతరస్యామ్॥౨॥౨॥౨౧॥ ఉపదంశస్తృతీయాయామిత్యాదీన్యుపపదా
న్యమన్తేనావ్యయేనసహవాసమస్యన్తే - మూలకేనోపదంశంభుఙ్క్తే - మూలకోపదం
శమ్ ❋ క్త్వాచ॥౨॥౨॥౨౨॥ తృతీయాప్రభృతీన్యుపపదానిక్త్వాన్తేనసహవాస
మస్యన్తే - ఉచ్చైఃకృత్య - ఉచ్చైఃకృత్వా - అవ్యయేయథాభిప్రేతేతిక్త్వా - తృతీ
యాప్రభృతీనీతికిమ్ - అలంకృత్వా - ఖలుకృత్వా ❋ తత్పురుషస్యాఙ్గులేస్సంఖ్యా
వ్యయాదేః॥౫॥౪॥౮౬॥ సంఖ్యావ్యయాదేరఙ్గుల్యన్తస్యతత్పురుషస్యసమాసాన్తోఽచ్
స్యాత్ - ద్వేఅఙ్గులీప్రమాణమస్యద్వ్యఙ్గులన్దారు - నిర్గతమఙ్గులిభ్యోనిరఙ్గులమ్ ❋
అహస్సర్వైకదేశసంఖ్యాతపుణ్యాచ్చరాత్రేః॥౫॥౪॥౮౭॥ ఏభ్యోరాత్రేరచ్స్యా
చ్చాత్సంఖ్యావ్యయాదేః - అహర్గ్రహణంద్వన్ద్వార్థమ్ - అహశ్చరాత్రిశ్చాహో
రాత్రః - సర్వారాత్రిః - సర్వరాత్రః - పూర్వంరాత్రేః పూర్వరాత్రః - సం
ఖ్యాతరాత్రః - పుణ్యరాత్రః - ద్వయోరాత్ర్యోస్సమాహారః - ద్విరాత్రమ్ - అతి
క్రాన్తోరాత్రిమ్ - అతిరాత్రః ❋ రాజాహస్సఖిభ్యష్టచ్॥౫॥౪॥౯౧॥ ఏతదన్తాత్త
త్పురుషాట్టచ్స్యాత్ - పరమరాజః - అతిరాజీ - కృష్ణసఖః ❋ అహ్నష్టఖోరేవ॥౬॥
౪॥౧౪౫॥ టిలోపస్స్యాన్నాన్యత్ర - ఉత్తమాహః - ద్వేఅహనీభృతోద్వ్యహీనః
క్రతుః - తద్ధితార్థద్విగుః తమధీష్టఇత్యధికారేద్విగోర్వేత్యనువృత్తౌ - రాత్ర్యహ
స్సంవత్సరాచ్చేతిఖః - లిఙ్గవిశిష్టపరిభాషాయాఅనిత్యత్వాన్నేహ - మద్రాణాంరాజ్ఞీ
మద్రరాజ్ఞీ ❋ అహ్నోఽహ్న ఏతేభ్యః॥౫॥౪॥౮౮॥ సర్వాదిభ్యః పరస్యాహన్శబ్ద
స్యాహ్నాదేశస్స్యాత్సమాసాన్తేపరే ❋ అహ్నోఽదన్తాత్॥౮॥౪॥౭॥ అదన్తపూర్వ
పదస్థాద్రేఫాత్పరస్యాహ్నాఽహ్నాదేశస్యనస్యణస్స్యాత్ - సర్వాహ్ణః - పూర్వా
హ్ణః - సంఖ్యాతాహ్నః ద్వయోరహ్నోర్భవః - కాలాట్ఠఞ్ - ద్విగోర్లుగనపత్యఇతి
ఠఞోలుక్ - ద్వ్యహ్నః - స్త్రియామదన్తత్వాట్టాప్ - ద్వ్యహ్నా - ద్వ్యహ్నప్రియః
అత్యహ్నః ❋ క్షుభ్నాదిషుచ॥౮॥౪॥౩౯॥ ణత్వన్నస్యాత్ - దీర్ఘాహ్నీప్రా

వృత్- ఏవఞ్చైతదర్థమహ్నఇత్యదన్తానుకరణం శ్లేషేణ కర్తవ్యః- ప్రాతిపదికాన్తేతిణ
త్వవారణాయతుఖ్యాదిపాఠస్యావశ్యకత్వాత్- అదన్తాదితితపరకరణాన్నేహ- ప
రాగతమహాగ్గవరాహ్నః❋ నసంఖ్యాదేస్సమాహారే॥౫॥౪॥౮౯॥ సమాహారేవర్త
మానస్యసంఖ్యాదేరహ్నాదేశోనస్యాత్- సంఖ్యాదేరితిస్పష్టార్థమ్-ద్వయోరహ్నో
స్సమాహారః- ద్వ్యహః- త్ర్యహః❋ ఉత్తమైకాభ్యాఞ్చ ॥౫॥౪॥౯౦॥ ఆభ్యామ
హ్నాదేశోన- ఉత్తమశబ్దోఽన్త్యార్థః పుణ్యశబ్దమాహ- పుణ్యైకాభ్యామిత్యేవసూ
త్రయితుముచితమ్- పుణ్యాహమ్- సుదినాహమ్- సుదినశబ్దఃప్రశస్తవాచీ- ఏకా
హః- ఉత్తమగ్రహణముపాన్త్యస్యాపిసంగ్రహార్థమిత్యేకే- సంఖ్యాతాహః❋ అ
గ్రాఖ్యాయామురసః॥౫॥౪॥౯౩॥ టచ్స్యాత్- అశ్వానామురఇవ- అశ్వోరసమ్ -
ముఖ్యోఽశ్వఇత్యర్థః❋ అనోఽశ్మాయస్సరసాఞ్జాతిసంజ్ఞయోః॥౫॥౪॥౯౪॥ టచ్స్యా
జ్జాతౌసంజ్ఞాయాఞ్చ- ఉపానసమ్- అమృతాశ్మః- కాలాయసమ్- మణ్డూకసరసమి
తిజాతిః- మహానసమ్- పిణ్డాశ్మః- లోహితాయసమ్- జలసరసమితిసంజ్ఞా❋ గ్రా
మకౌటాభ్యాఞ్చతక్ష్ణః॥౫॥౪॥౯౫॥ గ్రామస్యతక్షా- గ్రామతక్షః- సాధారణ
ఇత్యర్థః- కుట్యాంభవఃకౌటః- స్వతన్త్రః- సచాసౌతక్షాచ- కౌటతక్షః ❋ అతే
శ్శునః॥౫॥౪॥౯౬॥ అతిశ్వోవరాహః- అతిశ్వీసేనా ❋ ఉపమానాదప్రాణిషు ॥
౫॥౪॥౯౭॥అప్రాణివిషయకోపమానవాచినఃశునష్టచ్స్యాత్- ఆకర్షఃశ్వేవ-ఆక
ర్షశ్వః-అప్రాణిషుకిమ్-వానరఃశ్వేవ-వానరశ్వా❋ఉత్తరమృగపూర్వాచ్చసక్థ్నః॥
౫॥౪॥౯౮॥ చాదుపమానాత్-ఉత్తరసక్థమ్-మృగసక్థమ్-పూర్వసక్థమ్- ఫలకమివసక్థి-
ఫలకసక్థమ్❋ నావోద్విగోః॥౫॥౪॥౯౯ ॥ నౌశబ్దాన్తాద్ద్విగోష్టచ్స్యాన్నతుతద్ధిత
లుకి- ద్వాభ్యాన్నౌభ్యామాగతః- ద్వినావరూప్యః- ద్విగోర్లుగనపత్యఇత్యత్రఅచీ
త్యస్యాపకర్షణాద్ధలాదేర్నలుక్- పఞ్చనావప్రియః- ద్వినావమ్- త్రినావమ్ - అత
ద్ధితలుకీతికిమ్- పఞ్చభిర్నౌభిఃక్రీతః- పఞ్చనౌః❋ అర్ధాచ్చ॥౫॥౪॥౧౦౦ ॥ అర్ధా
న్నావష్టచ్స్యాత్ నావోఽర్ధమ్- అర్ధనావమ్- క్లీబత్వంలోకాత్ ❋ ఖార్యాఃప్రా
చామ్॥౫॥౪॥౧౦౧॥ ద్విగోరర్ధాచ్చఖార్యాష్టజ్వాస్యాత్- ద్విఖారమ్-ద్విఖారి- అర్ధ
ఖారమ్అర్ధఖారి❋ ద్విత్రిభ్యామఞ్జలేః॥౫॥౪॥౧౦౨॥ టజ్వాస్యాత్ద్విగౌ -ద్వ్యఞ్జ
లమ్- ద్వ్యఞ్జలి- అతద్ధితలుకీత్యేవ- ద్వాభ్యామఞ్జలిభ్యాంక్రీతః- ద్వ్యఞ్జలిః❋ బ్ర
హ్మణోజానపదాఖ్యాయామ్॥౫॥౪॥౧౦౪ ॥ బ్రహ్మాన్తాత్తత్పురుషాట్టచ్స్యాత్సమా
సేనజానపదత్వమాఖ్యాయతేచేత్ - సురాష్ట్రేబ్రహ్మా - సురాష్ట్రబ్రహ్మః❋
కుమహద్భ్యామన్యతరస్యామ్॥౫॥౪॥౧౦౫॥ ఆభ్యాంబ్రహ్మణోవాటచ్స్యాత్తత్పు

రుషః-కుత్సితో బ్రహ్మా-కుబ్రహ్మః- కుబ్రహ్మా ❋ ఆన్మహతస్సమానాధికరణజాతీయ
యోః ॥౬॥౩॥౪౬॥ మహత ఆకారోఽన్తాదేశస్స్యాత్సమానాధికరణే ఉత్తరపదే జాతీ
యే చ పరే - మహాబ్రహ్మః-మహాబ్రహ్మా-మహాదేవః-మహాజాతీయః-సమానాధికర
ణే కిమ్ -మహతస్సేవా-మహత్సేవా- లాక్షణికం విహాయ ప్రతిపదోక్తస్సన్మహదితి
సమాసో గ్రహీష్యత ఇతి చేత్ - మహాబాహుర్న స్యాత్ - తస్మాల్లక్షణప్రతిపదోక్త
యోః ప్రతిపదోక్తస్యేతి పరిభాషా నేహ ప్రవర్తతే-సమానాధికరణగ్రహణసామ
ర్థ్యాత్ - ఆదితి యోగవిభాగాదాత్వం- ప్రాగేకాదశభ్య ఇతి నిర్దేశాద్వా-ఏకాదశ ❋
మహతీశబ్దస్య పుంవత్కర్మధారయ ఇతి పుంవద్భావే కృతే ఆత్వమ్ - మహాజాతీయా ※
మహదాత్వే ఘాసకరవిశిష్టేషూపసంఖ్యానం పుంవద్భావశ్చ ※ అసామానాధికర
ణ్యార్థమిదమ్ - మహతో మహత్యా వా ఘాసః-మహాఘాసః - మహాకరః-మహావిశి
ష్టః ※ అష్టనః కపాలే హవిషి ※ అష్టాకపాలః ※ గవి చ యుక్తే ※ గోశబ్దే పరే యుక్త
ఇత్యర్థే గమ్యేఽష్టన ఆత్వం స్యాత్ - అష్టాగవం శకటమ్ - అచ్ ప్రత్యన్వవేత్యత్ర
తి యోగవిభాగాద్బహువ్రీహావప్యచ్ - అష్టానాం గవాం సమాహారః- అష్టగవమ్- త
ద్యుక్తత్వాచ్ఛకటమప్యష్టాగవమితి వా ❋ ద్వ్యష్టనస్సంఖ్యాయామబహువ్రీహ్యశీ
త్యోః ॥౬॥౩॥౪౭॥ ఆత్స్యాత్ -ద్వౌ చ దశ చ- ద్వాదశ- ద్వ్యధికా దశేతి వా-ద్వావిం
శతిః- అష్టాదశ- అష్టావింశతిః- అబహువ్రీహ్యశీత్యోః కిమ్- ద్విత్రాః - ద్వ్యశీ
తిః ❋ ప్రాక్శతాదితి వక్తవ్యమ్ ❋ నేహ ద్విశతమ్ - ద్విసహస్రమ్ ❋ త్రేస్త్ర
యః ॥౬॥౩॥౪౮॥ త్రిశబ్దస్య త్రయస్స్యాత్పూర్వవిషయే- త్రయోదశ-త్రయోవిం
శతిః- బహువ్రీహౌ తు- త్రిదశ- త్రిదశాః- సుజర్థే బహువ్రీహిః- అశీతౌ తు త్ర్య
శీతిః - ప్రాక్శతాదిత్యేవ- త్రిశతమ్ - త్రిసహస్రమ్ ❋ విభాషా చత్వారింశ
త్ప్రభృతౌ సర్వేషామ్ ॥౬॥౩॥౪౯॥ ద్వ్యష్టనోస్త్రేశ్చ ప్రాగుక్తం వా స్యాచ్చత్వా
రింశదాదౌ పరే - ద్విచత్వారింశత్ - ద్వాచత్వారింశత్ - అష్టచత్వారింశత్ -
అష్టాచత్వారింశత్ - త్రిచత్వారింశత్ - త్రయశ్చత్వారింశత్ - ఏవం పఞ్చాశత్ -
షష్టిసప్తతినవతిషు ❋ ఏకాదిశ్చైకస్య చాదుక్ ॥౬॥౩॥౭౬॥ ఏకాదిర్నఞ్ ప్రకృత్యా
స్యాదేకస్య చాదుగాగమశ్చ - నఞో వింశత్యా సమాసే కృతే ఏకశబ్దేన సహ తృతీయేతి
యోగవిభాగాత్సమాసః అనునాసికవికల్పః - ఏకేనన వింశతిః - ఏకాన్నవింశతిః - ఏ
కాద్నవింశతిః- ఏకోనవింశతిరిత్యర్థః ※ షష ఉత్వం దతృదశధాసూత్తరపదాదేః ష్టుత్వ
ఞ్చ ధాసు వేతి వాచ్యమ్ ※ షోడన్- షోడశ- షోఢా- షడ్ధా ❋ పరవల్లిఙ్గం ద్వన్ద్వ
తత్పురుషయోః ॥౨॥౪॥౨౬॥ ఏతయోః పరపదస్యేవ లిఙ్గం స్యాత్ - కుక్కుటమయూ

ద్వ్యావిమే- మయూరీకుక్కుటావిమౌ- అర్ధపిప్పలీ॥ ద్విగుప్రాప్తాపన్నాలంపూర్వ
గతిసమాసేషు ప్రతిషేధో వాచ్యః॥ పఞ్చసు కపాలేషు సంస్కృతః - పఞ్చకపా
లః పురోడాశః- ప్రాప్తోజీవికాం - ప్రాప్తజీవికః - ఆపన్నజీవికః - అలంకుమా
ర్యై- అలంకుమారిః- అతఏవజ్ఞాపకాత్సమాసః- నిష్కౌశామ్బిః ॥ పూర్వవదశ్వబ
డబౌ॥౨॥౪॥౨౭॥ ద్వివచనమతన్త్రమ్- అశ్వబడబౌ-అశ్వబడవాన్-అశ్వబడవైః॥
రాత్రాహ్నాహాః పుంసి॥౨॥౪॥౨౯॥ ఏతదన్తౌ ద్వన్ద్వతత్పురుషౌ పుంస్యేవ - అనన్త
రత్వాత్పరవల్లిఙ్గతాపవాదోఽయం పరత్వాత్సమాహారనపుంసకతాం బాధతే - అ
హోరాత్రః- రాత్రేః పూర్వభాగః - పూర్వరాత్రః - పూర్వాహ్ణః - ద్వ్య
హః॥ సంఖ్యాపూర్వం రాత్రం క్లీబమ్॥ ద్విరాత్రమ్- త్రిరాత్రమ్- గణరాత్రమ్॥
అపథం నపుంసకమ్॥౨॥౪॥౩౦॥ తత్పురుష ఇత్యేవ- అన్యత్ర తు- అపథో దేశః- కృతస
మాసాన్తనిర్దేశాన్నేహ- అపన్థాః॥ అర్ధర్చాః పుంసి చ॥౨॥౪॥౩౧॥ అర్ధర్చాదయశ్శ
బ్దాః పుంసి క్లీబే చ స్యుః అర్ధర్చః-అర్ధర్చమ్ ధ్వజః-ధ్వజమ్.ఏవం తీర్థ-శరీర-మణ్డప-యూష-
దేహ- అఙ్కుశ- కలశేత్యాది ॥ జాత్యాఖ్యాయామేకస్మిన్బహువచనమన్యతర
స్యామ్॥౧॥౨॥౫౮॥ ఏకోఽప్యర్థో వా బహువద్భవతి- బ్రాహ్మణాః- పూజ్యాః- బ్రా
హ్మణః- పూజ్యః॥ అస్మదో ద్వయోశ్చ॥౧॥౨॥౫౯॥ ఏకత్వే ద్విత్వే చ వివక్షితేఽస్మదో బ
హువచనం వా స్యాత్- వయం బ్రూమః- పక్షేఽహం బ్రవీమి - ఆవాం బ్రూవ ఇతి
వా॥ సవిశేషణస్య ప్రతిషేధః॥ పటురహం బ్రవీమి ॥ ఫల్గునీప్రోష్ఠపదానాఞ్చన
క్షత్రే॥౧॥౨॥౬౦॥ ద్విత్వే బహుత్వప్రయుక్తం కార్యం వా స్యాత్ - పూర్వే ఫల్గు
న్యౌ- పూర్వాః ఫల్గున్యః - పూర్వే ప్రోష్ఠపదే - పూర్వాః ప్రోష్ఠపదాః- నక్షత్రే
కిమ్ - పూర్వఫల్గున్యౌ మాణవికే ॥ తిష్యపునర్వస్వోర్నక్షత్రద్వన్ద్వే బహువచన
స్య ద్వివచనం నిత్యమ్॥౧॥౨॥౬౩॥ బహుత్వం ద్విత్వవద్భవతి- తిష్యశ్చ పునర్వసూ చ -
తిష్యపునర్వసూ- తిష్యేతి కిమ్ - విశాఖానురాధాః- నక్షత్రే కిమ్ - తిష్యపునర్వస
వో మాణవకాః॥ సనపుంసకమ్॥౨॥౪॥౧౭॥ సమాహారే ద్విగుర్ద్వన్ద్వశ్చ నపుంసకం
స్యాత్- పరవల్లిఙ్గాపవాదః- పఞ్చగవమ్ - దన్తోష్ఠమ్ ॥ అకారాన్తోత్తరపదో ద్వి
గుః స్త్రియామిష్టః॥ పఞ్చమూలీ॥ ఆబన్తో వా॥ పఞ్చఖట్వీ- పఞ్చఖట్వమ్॥ అనో
నలోపశ్చ వా ద్విగుః స్త్రియామ్॥ పఞ్చతక్షీ- పఞ్చతక్షమ్॥ పాత్రాద్యన్తస్య న॥
పఞ్చపాత్రమ్- త్రిభువనమ్ - చతుర్యుగమ్ ॥ పుణ్యసుదినాభ్యామహ్నః క్లీబతే
ష్టా॥ పుణ్యాహమ్- సుదినాహమ్॥ పథస్సంఖ్యావ్యయాదేః॥ సంఖ్యావ్యయా
దేర్గతికృతసమాసాన్తస్య పథశబ్దస్య క్లీబమిత్యర్థః- త్రయాణాం పన్థాః త్రిపథమ్ - వి

హాపగప్రస్థాఃవిశదమ్. కృతసమాసాన్తనిర్దేశాన్నేహ. సుపన్థాః. అతిపన్థాః॥సామా
న్యేనపుంసకమ్॥ మృదుపచతి. ప్రాతః కమనీయమ్॥ తత్పురుషోఽనఞ్ కర్మధా
రయః॥౨.౪॥౧౯॥ అధికారోఽయమ్॥ సంజ్ఞాయాంకన్థోశీనరేషు॥౨॥౪॥౨౦॥ క
న్థాన్తస్తత్పురుషః క్లీబం స్యాత్సాచేదుశీనరదేశోత్పన్నాయాః కన్థాయాః సంజ్ఞా. సుశ
మస్యాపత్యాని సౌశమయః. తేషాం కన్థా సౌశమికన్థమ్. సంజ్ఞాయాం కిమ్. వీరణకన్థా.
ఉశీనరేషు కిమ్. దాక్షికన్థా॥ ఉపజ్ఞోపక్రమం తదాద్యాచిఖ్యాసాయామ్॥ ౨॥౪॥౨౧॥
ఉపజ్ఞాన్త ఉపక్రమాన్తశ్చ తత్పురుషో నపుంసకం స్యాత్ - తదాదిరుపజ్ఞాయమానోప
క్రమ్యమాణయోరాదిః ప్రాథమ్యం చేదాఖ్యాతుమిష్యతే. పాణినేరుపజ్ఞా. పా
ణిన్యుపజ్ఞం గ్రన్థః. నన్దోపక్రమం ద్రోణః॥ ఛాయా బాహుల్యే॥౨॥౪॥౨౨॥ ఛాయా
న్తస్తత్పురుషో నపుంసకం స్యాత్పూర్వపదార్థబాహుల్యే. ఇక్షూణాం ఛాయా ఇక్షు
చ్ఛాయమ్. విభాషా సేనేతి వికల్పస్యాయమపవాదః. ఇక్షుచ్ఛాయానిషాదస్య ఇతి
తు ఆ సమన్తాన్నిషాదస్య ఇత్యాఙ్ ప్రశ్లేషో బోధ్యః॥ సభా రాజామనుష్యపూర్వా॥
౨॥౪॥౨౩॥ రాజపర్యాయపూర్వోఽమనుష్యపూర్వశ్చ సభాన్తస్తత్పురుషో నపుంస
కం స్యాత్. ఇనసభమ్. ఈశ్వరసభమ్. పర్యాయస్యైవేష్యతే - నేహ. రాజసభా
చన్ద్రగుప్తసభా. అమనుష్యశబ్దో రూఢ్యా రక్షఃపిశాచాదీనాహ. రక్షస్సభమ్. పిశాచ
సభమ్॥ అశాలా చ॥ ౨॥౪॥౨౪॥ సంఘాతార్థా యా సభా తదన్తస్తత్పురుషః క్లీబం
స్యాత్ - స్త్రీసభమ్. స్త్రీసంఘాత ఇత్యర్థః. అశాలా కిమ్. ధర్మసభా. ధర్మశాలేత్యర్థః
॥ విభాషా సేనాసురాచ్ఛాయాశాలానిశానామ్॥౨॥౪॥౨౫॥ ఏతదన్తస్తత్పురుషః క్లీ
బం వా స్యాత్ - బ్రాహ్మణసేనమ్. బ్రాహ్మణసేనా. యవసురమ్. యవసురా. కుడ్య
చ్ఛాయమ్. కుడ్యచ్ఛాయా. గోశాలమ్. గోశాలా. శ్వనిశమ్. శ్వనిశా. తత్పురుషోఽ
నఞ్ కర్మధారయ ఇత్యనువృత్తేర్నేహ - దృఢసేనో రాజా. అసేనా - పరమసేనా

—॥ ఇతి తత్పురుషః ॥—

శేషో బహువ్రీహిః ॥౨॥౨॥౨౩॥ అధికారోఽయమ్.
ద్వితీయా శ్రితేత్యాదినా యస్య త్రికస్య విశిష్య సమాసో నోక్తః స శేషః ప్రథమాన్త
ఇత్యర్థః॥ అనేకమన్యపదార్థే॥ ౨॥౨॥౨౪॥ అనేకం ప్రథమాన్తమన్యపదార్థే వర్త
మానం వా సమస్యతే స బహువ్రీహిః. అప్రథమావిభక్త్యర్థే బహువ్రీహిరితి సమానా
ధికరణానామితి చ ఫలితమ్ - ప్రాప్తముదకం యం ప్రాప్తోదకో గ్రామః.
ఊఢరథోఽనడ్వాన్. ఉపహృతపశూ రుద్రః. ఉద్ధృతౌదనా స్థాలీ. పీతామ్బరో హరిః. వీరపు
రుషో గ్రామః. ప్రథమార్థే తు న - వృష్టే దేవే గతః. వ్యధికరణానాం తు న - పఞ్చభిర్భు
క్తమస్య॥ ప్రాదిభ్యో ధాతుజస్య వాచ్యో వా చోత్తరపదలోపః॥ ప్రపతితపర్ణః -

ప్రపర్ణః॥ నఞోఽస్త్యర్థానాం వాచ్యో వా చోత్తరపదలోపః॥ అవిద్యమానః పుత్రః
అపుత్రః-అస్తీతి విభక్తిప్రతిరూపకమవ్యయమ్- అస్తిక్షీరా గౌః॥ స్త్రియాః పుంవ
ద్భాషితపుంస్కాదనూఙ్ సమానాధికరణే స్త్రియామపూరణీప్రియాదిషు॥ ౬॥ ౩॥
౩౪॥ భాషితపుంస్కాదనూఙూఙభావోఽస్యామితి బహువ్రీహిః- నిపాతనాత్పఞ్చ
మ్యా అలుక్ షష్ఠ్యాశ్చ లుక్- తుల్యే ప్రవృత్తినిమిత్తే యదుక్తపుంస్కం తస్మాత్పర ఊఙ
భావో యత్ర తథాభూతస్య స్త్రీవాచకస్య శబ్దస్య పుంవాచకస్యేవ రూపం స్యాత్సమా
నాధికరణే స్త్రీలిఙ్గే ఉత్తరపదే- న తు పూరణ్యాం ప్రియాదౌ చ పరతః- గోస్త్రియోరితి
హ్రస్వః- చిత్రా గావో యస్యేతి లౌకికవిగ్రహః- చిత్రా అస్ గో అస్ ఇత్యలౌకి
కవిగ్రహః- చిత్రగుః- రూపవద్భార్యః- చిత్రా జరతీ గౌర్యస్యేతి విగ్రహే- అనే
కోక్తేర్బహూనామపి బహువ్రీహిః- అత్ర కేచిత్- చిత్రాజరతీగుః- జరతీచిత్రా
గుర్వా- ఏవం దీర్ఘాతన్వీజఙ్ఘః- తన్వీదీర్ఘాజఙ్ఘః- త్రిపదే బహువ్రీహౌ ప్రథమస్య పుం
వత్- ఉత్తరపదస్య మధ్యమేన వ్యవధానాత్- ద్వితీయస్యాపి న పుంవత్- పూర్వపద
త్వాభావాత్- ఉత్తరపదశబ్దో హి సమాసస్య చరమావయవే రూఢః- పూర్వపదశ
బ్దస్తు ప్రథమావయవ ఇతి వదన్తి- వస్తుతస్త్విహ పూర్వపదమాక్షిప్యతే- ఆనన్తర్య
త్వత్ర యథా- తేనోపాన్త్యస్యాపి పుంవదేవ- చిత్రాజరద్గురిత్యాది- అత ఏవ చిత్రా
జరత్యో గావో యస్యేతి ద్వన్ద్వగర్భేఽపి చిత్రాజరద్గురితి భాష్యమ్- కర్మధారయపూ
ర్వపదే తు ద్వయోరపి పుంవత్- జరచ్చిత్రగుః- కర్మధారయోత్తరపదే తు
చిత్రజరద్గవీకః- స్త్రియాః కిమ్- గ్రామణికులం దృష్టిరస్య- గ్రామణిదృ
ష్టిః- భాషితపుంస్కాత్కిమ్- గఙ్గా భార్యః- అనూఙ్ కిమ్- వామోరూభార్యః- సమానాధిక
రణే కిమ్- కల్యాణ్యా మాతా- కల్యాణీమాతా- స్త్రియాం కిమ్- కల్యాణీ ప్రధానం యస్య
స కల్యాణీప్రధానః- పూరణ్యాం తు॥ అప్పూరణీప్రమాణ్యోః॥ ౫॥ ౪॥ ౧౧౬॥ పూరణా
ర్థప్రత్యయో యోఽన్తస్తం యత్ స్త్రీలిఙ్గం తదన్తాత్ప్రమాణ్యన్తాచ్చ బహువ్రీహేరప్ స్యాత్-
కల్యాణీ పఞ్చమీ యాసాం రాత్రీణాం తాః కల్యాణీపఞ్చమా రాత్రయః- స్త్రీ ప్రమాణీ
యస్య- స్త్రీప్రమాణః- పుంవద్భావప్రతిషేధోఽప్ప్రత్యయశ్చ ప్రధానపూర
ణ్యామేవ- రాత్రిః పూరణీవాచ్యా చేత్యుక్తోదాహరణే ముఖ్యా అన్యత్ర తు॥ నద్యృత
శ్చ॥ ౫॥ ౪॥ ౧౫౩॥ నద్యుత్తరపదాదృదన్తోత్తరపదాచ్చ బహువ్రీహేః కప్ స్యాత్- పుం
వద్భావః॥ కేఽణః॥ ౭॥ ౪॥ ౧౩॥ కే పరేఽణో హ్రస్వః స్యాత్- ఇతి ప్రాప్తే॥ న కపి॥ ౭॥
౪॥ ౧౪॥ కపి పరే హ్రస్వో న స్యాత్- కల్యాణీపఞ్చమీకాః పక్షాః- అత్ర తిరోహితావయ
వభేదస్య పక్షస్యాన్యపదార్థతయా రాత్రిః ప్రధానం బహుకర్తృకః॥ అప్రియాది

ముకిమ్- కల్యాణీప్రియః- ప్రియా- మనోజ్ఞా- కల్యాణీ- సుభగా-దుర్భగా-భక్తిః-
సచివా- స్వసా- కాన్తా- క్షాన్తా- సమా- చపలా- దుహితా-వామా- అబలా- తన
యా- సామాన్యేనపుంసకమ్- దృఢంభక్తిర్యస్య- సదృఢభక్తిః-స్త్రీత్వవివక్షాయాం
స్తుదృఢాభక్తిః॥ తసిలాదిష్వాకృత్వసుచః॥౬।౩।౩౫॥ తసిలాదిషుకృత్వసుజన్తేషు
పరేషుస్త్రియాఃపుంవత్స్యాత్- పరిగణనఙ్కర్తవ్యమ్ - అవ్యాప్త్యతివ్యాప్తిప
రిహారాయ- త్రతసౌ- తరప్తమపౌ- చరట్జాతీయరౌ - కల్పప్దేశీయరౌ- రూ
పప్పాశపౌ- థాల్- తిల్థ్యనౌ- బహ్వీషు- బహుత్ర- బహుతఃదర్శనీయతరా -
దర్శనీయతమా- ఘరూపేతివక్ష్యమాణో హ్రస్వఃపరత్వాత్పుంవద్భావంబాధతే-
పట్వితరా- పట్వితమా- పటుచరీ- పటుజాతీయా- దర్శనీయకల్పా- దర్శనీయదే
శీయా- దర్శనీయరూపా- దర్శనీయపాశా- బహుధా- ప్రశస్తావృకీవృకతిః - అ
జాభ్యోహితా- అజథ్యా॥ శసిబహ్వల్పార్థస్యపుంవద్భావోవక్తవ్యః॥ బహ్వీభ్యో
దేహి- బహుశః- అల్పాభ్యోదేహిఅల్పశః॥ త్వతలోర్గుణవచనస్య॥ శుక్లాయాభా
వః- శుక్లత్వం- శుక్లతా- గుణవచనస్యకిమ్ - కర్త్ర్యాభావఃకర్త్రీత్వం- శరదగ
కృతార్థత్వాదాను సామాన్యేనపుంసకమ్॥ భస్యాఢేతద్ధితే॥ హస్తినీనాంసమూ
హోహాస్తికమ్- అఢేకిమ్- రౌహిణేయః- స్త్రీభ్యోఢగితిఢో౽త్రగృహ్యతే - అ
గ్నేర్ఢగితిఢకితుపుంవదేవ- అగ్నాయీదేవతాస్యస్థాలీపాకస్యాగ్నేయః- సపత్నీశబ్ద
స్త్రీధా- శత్రుపర్యాయాత్సపత్నశబ్దాచ్ఛార్ఙ్గరవాదిత్వాత్ జీన్యేకః- సమానః
పతిర్యస్యాఇతివిగ్రహేవివాహనిబన్ధనంపతిశబ్దమాశ్రిత్యనిత్యస్త్రీలిఙ్గోద్వితీయః
స్వామిపర్యాయపతిశబ్దేనభాషితపుంస్కస్తృతీయః- ఆద్యయోఃశివాద్యణ్- సప
త్న్యాఅపత్యంసాపత్నః - తృతీయాత్తులిఙ్గవిశిష్టపరిభాషయాపత్యుత్తరపదలక్ష
ణోణ్యపవాదత్వాణ్- శివాదౌయాథయోరేవగ్రహణాత్ - సాపత్యః॥ తక్ఛసోశ్చ॥
భవత్యాఃఛాత్రాభావత్కాః - భవదీయాః - ఏతద్వార్తికమేకతద్ధితేచేతిసూత్ర
ఇచ్ఛనకర్తవ్యమ్- సర్వనామ్నోవృత్తిమాత్రేఇతిభాష్యకారేష్టాఽగతార్థత్వాత్ -
సర్వమయః- సర్వకామ్యతి- సర్వకాభార్యాయస్య - సర్వకభార్యః - సర్వప్రియః॥
త్యాది- పూర్వస్మైవేదంభస్త్రిసాద్వేతిలిఙ్గాత్ - తేనాఽచిశేషవృత్తావన-శరిక్ష
కా-సఖ్యాః॥కుక్కుట్యాదీనామణ్డాదిషు॥కుక్కుట్యాఅణ్డమ్-కుక్కుటాణ్డమ్-మృగ్యాః
పదమ్-మృగపదమ్-మృగక్షీరమ్-కాకశావః॥ క్యఙ్మానినోశ్చ॥౬।౩।౩౬॥ఏతయోః
పరతఃపుంవత్ -ఏనీవాచరతిఏతాయతే- శ్యేనీవాచరతి శ్యేనాయతే-స్వభిన్నాంకాఞ్
చిద్దర్శనీయాంమన్యతే-. దర్శనీయమానినీ- దర్శనీయాంస్త్రియంమన్యతేదర్శనీయా

మానినీ చిత్రా॥ నకోపధాయాః॥౬॥౩॥౩౭॥ కోపధాయాః స్త్రియాః న పుంవత్।
పాచికాభార్యః। రసికాభార్యః। మద్రికాయతే। మద్రికామానినీ॥ కోపధప్రతి
షేధే తద్ధితవుగ్రహణమ్॥ నేహ। పాకాభార్యా యస్య సః పాకభార్యః॥ సంజ్ఞాపూర
ణ్యోశ్చ॥౬॥౩॥౩౮॥ అనయోర్న పుంవత్। దత్తాభార్యః। దత్తామానినీ। దానక్రి
యానిమిత్తః స్త్రియాం పుంసి చ సంజ్ఞాభూతోఽయమితి భాషితపుంస్కత్వమస్తి। ప
ఞ్చమీభార్యః। పఞ్చమీపాశా॥ వృద్ధినిమిత్తస్య చ తద్ధితస్యారక్తవికారే॥౬॥౩॥౩౯॥
వృద్ధిశబ్దేన విహితా యా వృద్ధిస్తద్ధేతుర్యస్తద్ధితోఽరక్తవికారార్థస్తదన్తా స్త్రీ న పుంవత్।
స్రౌఘ్నీభార్యః। మాథురీయతే। మాథురీమానినీ। వృద్ధినిమిత్తస్య కిమ్। మధ్యమ
భార్యః। తద్ధితస్య కిమ్। కాణ్డలావభార్యః। వృద్ధిశబ్దే కిమ్। తావద్భార్యః। రక్తే తు కా
షాయీ కన్థా యస్య స కాషాయకన్థః। వికారే తు హైమీ ముద్రికా యస్యేతి హైమము
ద్రికః। వృద్ధిశబ్దేన వృద్ధిం ప్రతి ఫలోపధానాభావాదిహ పుంవత్। వైయాకరణభా
ర్యః। సౌవశ్వభార్యః॥ స్వాఙ్గాచ్చేతః॥౬॥౩॥౪౦॥ స్వాఙ్గాద్య ఈకారస్తదన్తా స్త్రీ
న పుంవత్। సుకేశీభార్యః। స్వాఙ్గాత్కిమ్। పటుభార్యః। ఈతః కిమ్। అకేశభార్యః॥
అమానినీతి వక్తవ్యమ్॥ సుకేశమానీ। సుకేశమానినీ॥ జాతేశ్చ॥౬॥౩॥౪౧॥ జాతేర్యః
స్త్రీప్రత్యయస్తదన్తా న పుంవత్। శూద్రాభార్యః। బ్రాహ్మణీభార్యః।
సౌత్రస్యైవాయం నిషేధః। తేనేహ హస్తినీనాం సమూహో హాస్తికమిత్యత్ర భస్యా
ఢే తద్ధితే ఇతి భవత్యేవ॥ సంఖ్యయావ్యయాసన్నాదూరాధికసంఖ్యాః సంఖ్యేయే॥౨॥౨॥
౨౫॥ సంఖ్యేయార్థయా సంఖ్యయా అవ్యయాదయః సమస్యన్తే స బహువ్రీహిః। దశా
నాం సమీపే యే సన్తి తే ఉపదశాః। నవ ఏకాదశ వేత్యర్థః। బహువ్రీహౌ సంఖ్యేయే ఇ
తి వక్ష్యమాణో డచ్॥ తివింశతేర్డితి॥౬॥౪॥౧౪౨॥ వింశతేర్భస్య తిశబ్దస్య లోపః స్యా
డ్డితి। ఆసన్నవింశాః। వింశతేరాసన్నా ఇత్యర్థః। అదూరత్రింశాః। అధికచత్వారిం
శాః। ద్వౌ వా త్రయో వా ద్విత్రాః। ద్విరావృత్తా దశ ద్విదశాః। వింశతిరిత్యర్థః॥
దిఙ్నామాన్యన్తరాళే॥౨॥౨॥౨౬॥ దిశో నామాన్యన్తరాళే వాచ్యే ప్రాగ్వత్। దక్షి
ణస్యాశ్చ పూర్వస్యాశ్చ దిశోఽన్తరాళం దిక్ దక్షిణపూర్వా। నామగ్రహణాద్యౌగికా
నాం న। ఐన్ద్ర్యాశ్చ కౌబేర్యాశ్చాన్తరాళం దిక్॥ తత్ర తేనేదమితి సరూపే॥౨॥
౨॥౨౭॥ సప్తమ్యన్తే గ్రహణవిషయే సరూపే పదే తృతీయాన్తే చ ప్రహరణవిషయే ఇ
దం యుద్ధం ప్రవృత్తమిత్యర్థే సమస్యేతే కర్మవ్యతిహారే ద్యోత్యే స బహువ్రీహిః। ఇతి
శబ్దాదయం విషయవిశేషో లభ్యతే॥ అన్యేషామపి దృశ్యతే॥ దీర్ఘ ఇత్యనువర్తతే। ఇచి
కర్మవ్యతిహారే బహువ్రీహౌ పూర్వపదస్య దీర్ఘః। ఇచ్ సమాసాన్తో వక్ష్యతే। తి

త్తగ్రహప్రభృతిష్విచ్ ప్రత్యయస్య పాఠాదవ్యయీభావత్వమవ్యయత్వఞ్చ- కేశేషు కేశేషు గృహీత్వేదం యుద్ధం ప్రవృత్తం - కేశాకేశి- దణ్డైశ్చ దణ్డైశ్చ ప్రహృత్యేదం యుద్ధం ప్రవృత్తం దణ్డాదణ్డి- ముష్టీముష్టి ❊ ఓర్గుణః ॥౬॥౪॥౧౪౬॥ ఉవర్ణాన్తస్య భస్య గుణస్స్యాత్తద్ధితే- అవాదేశః- బాహూబాహవి- ఓరోదితి వక్తవ్యే గుణోక్తిః సంజ్ఞాపూర్వకో విధిరనిత్య ఇతి జ్ఞాపయితుమ్- తేన స్వాయంభువమిత్యాది సిద్ధమ్- సరూపే ఇతి కిమ్ హలేన ముసలేన ❊ తేన సహేతి తుల్యయోగే ॥ ౨॥౨॥౨౮ ॥ తుల్యయోగే వర్తమానం సహేత్యేతత్తృతీయాన్తేన ప్రాగ్వత్ ❊ వోపసర్జనస్య ॥౬॥౩॥౮౨ ॥ బహువ్రీహ్యవయవస్య సహస్య సస్స్యాద్వా- పుత్రేణ సహ- సపుత్రః - సహపుత్రో వా ఆగతః- తుల్యయోగవచనం ప్రాయికమ్- సకర్మకః- సలోమకః ❊ ప్రకృత్యాశిషి ॥౬॥౩॥౮౩॥ సహశబ్దః ప్రకృత్యా స్యాదాశిషి- స్వస్తి రాజ్ఞే సహపుత్రాయ సహామాత్యాయ ❊ అగోవత్సహలేష్వితి వాచ్యమ్ ❊ సగవే- సవత్సాయ- సహలాయ ❊ బహువ్రీహౌ సంఖ్యేయే డజబహుగణాత్ ॥౫॥౪॥౭౩॥ సంఖ్యేయే యో బహువ్రీహిస్తస్మాడ్డచ్ స్యాత్- ఉపదశాః అబహుగణాత్కిమ్- ఉపబహవః- ఉపగణాః- అత్ర స్వరే విశేషః ❊ సంఖ్యాయాస్తత్పురుషస్య వాచ్యః ❊ నిర్గతాని త్రింశతో నిస్త్రింశాని వర్షాణి చైత్రస్య - నిర్గతస్త్రింశతోఽఙ్గులిభ్యో నిస్త్రింశః ఖడ్గః ❊ బహువ్రీహౌ సక్థ్యక్ష్ణోః స్వాఙ్గాత్షచ్ ॥౫॥౪॥౧౧౩॥ వ్యత్యయేన షష్ఠీ- స్వాఙ్గవాచి సక్థ్యక్ష్యన్తాద్బహువ్రీహేః షచ్ స్యాత్ - దీర్ఘే సక్థినీ యస్య- సదీర్ఘసక్థః- జలజాక్షీ- స్వాఙ్గాత్కిమ్- దీర్ఘసక్థి శకటమ్- స్థూలాక్షా వేణుయష్టిః- అక్ష్ణోఽదర్శనాదిత్యచ్ ❊ అఙ్గులేర్దారుణి ॥౫॥౪॥౧౧౪॥ అఙ్గుల్యన్తాద్బహువ్రీహేః షచ్ స్యాద్దారుణ్యర్థే- పఞ్చ అఙ్గులయో యస్య- తత్పఞ్చాఙ్గులం దారు- అఙ్గులిసదృశావయవం ధాన్యాదివిక్షేపణకాష్ఠముచ్యతే- బహువ్రీహేః కిమ్- ద్వే అఙ్గులీ ప్రమాణమస్యాః- ద్వ్యఙ్గులా యష్టిః- తద్ధితార్థే తత్పురుషే- తత్పురుషస్యాఙ్గులేరిత్యచ్ - దారుణి కిమ్- పఞ్చాఙ్గులిర్హస్తః ❊ ద్విత్రిభ్యాం ష మూర్ధ్నః ॥౫॥౪॥౧౧౫॥ ఆభ్యాం మూర్ధ్నః షస్స్యాద్బహువ్రీహౌ- ద్విమూర్ధః - త్రిమూర్ధః ❊ నేతుర్నక్షత్రే అబ్వక్తవ్యః ❊ మృగో నేతా యాసాం తాః- మృగనేత్రా రాత్రయః- పుష్యనేత్రాః ❊ అన్తర్బహిర్భ్యాం చ లోమ్నః ॥౫॥౪॥౧౧౭॥ ఆభ్యాం లోమ్నోఽప్స్యాద్బహువ్రీహౌ- అన్తర్లోమః - బహిర్లోమః ❊ అఞ్నాసికాయాస్సంజ్ఞాయాం నసం చాస్థూలాత్ ॥౫॥౪॥౧౧౮॥ నాసికాన్తాద్బహువ్రీహేరచ్ స్యాత్ - నాసికాశబ్దశ్చ నసం ప్రాప్నోతి న తు స్థూలపూర్వాత్ ❊ పూర్వపదాత్సంజ్ఞాయామగః ॥౮॥౪॥౩॥ పూర్వపదస్థాన్నిమిత్తాత్పరస్య నస్య ణస్స్యాత్సంజ్ఞాయామ్- న తు గకారవ్యవధా

నే. ద్రురివ నాసికాఽస్య ద్రుణసః- ఖరణసః. అగః కిమ్- ఋచామయనం ఋగయనమ్- ఋగయనాదిభ్యశ్చేతి నిపాతనాత్ ణత్వాభావమాశ్రిత్య అగ ఇతి ప్రత్యాఖ్యాతం భాష్యే- అస్థూలాత్ కిమ్- స్థూలనాసికః॥ ఖురఖరాభ్యాం వా నస్॥ ఖురణాః- ఖరణాః- పక్షేఽజపీష్యతే- ఖురణసః ఖరణసః॥ ఉపసర్గాచ్చ॥౫॥౪॥౧౧౯॥ ప్రాదేర్యో నాసికాశబ్దస్తదన్తాద్బహువ్రీహేరచ్- నాసికాయా నసాదేశశ్చ- అసంజ్ఞార్థం వచనమ్- ఉన్నతా నాసికా యస్య- స ఉన్నసః- ఉపసర్గాదనోత్పర ఇతి సూత్రం - తత్ప్రత్యాఖ్యాయ భాష్యకార ఆహ॥ ఉపసర్గాద్బహులమ్॥౮॥౪॥౨౮॥ ఉపసర్గస్థాన్నిమిత్తాత్పరస్య నసో నస్య ణః స్యాద్బహులమ్॥ ప్రణసః॥ వేర్గ్రో వక్తవ్యః॥ విగతా నాసికాఽస్య విగ్రః॥ ఖ్యశ్చ॥ విఖ్యః- కథం తర్హి వినసా హతబాన్ధవేతి భట్టిః- విగతయా నాసికయోపలక్షితేతి వ్యాఖ్యేయః॥ సుప్రాతసుశ్వసుదివశారికుక్షచతురశ్రైణీపదాజపదప్రోష్ఠపదాః॥౫॥౪॥౧౨౦॥ ఏతే బహువ్రీహయోఽచ్ప్రత్యయాన్తా నిపాత్యన్తే- శోభనం ప్రాతరస్య- సుప్రాతః శోభనం శ్వోఽస్య సుశ్వః శోభనం దివాఽస్య- సుదివః- శారేరివ కుక్షిరస్య- శారికుక్షః- చతస్రోఽశ్రయోఽస్య చతురశ్రః- ఏణ్యా ఇవ పాదావస్య- ఏణీపదః- అజపదః ప్రోష్ఠో గౌస్తస్యేవ పాదావస్య ప్రోష్ఠపదః॥ నఞ్దుస్సుభ్యో హలిసక్థ్యోరన్యతరస్యామ్॥౫॥౪॥౧౨౧॥ అచ్ స్యాత్- అహలః అహలిః- అసక్థః అసక్థిః- ఏవం దుస్సుభ్యామ్ శక్త్యోరితి పాఠాన్తరమ్- అశక్తః- అశక్తిః॥ నిత్యమసిచ్ ప్రజామేధయోః॥౫॥౪॥౧౨౨॥ నఞ్దుస్సుభ్య ఇత్యేవ- అప్రజాః- దుష్ప్రజాః- సుప్రజాః- అమేధాః- దుర్మేధాః॥ ధర్మాదనిచ్ కేవలాత్॥౫॥౪॥౧౨౪॥ కేవలాత్పూర్వపదాత్పరో యో ధర్మశబ్దస్తదన్తాద్బహువ్రీహేరనిచ్ స్యాత్- కల్యాణధర్మా- కేవలాత్ కిమ్- పరమః స్వో ధర్మో యస్యేతి త్రిపదే బహువ్రీహౌ మా భూత్- స్వశబ్దో హి న కేవలం పూర్వపదం- కిన్తు మధ్యమత్వాదాపేక్షికమ్- సన్దిగ్ధసాధ్యధర్మేత్యాదౌ తు కర్మధారయపూర్వపదో బహువ్రీహిః- ఏవం తు పరమః స్వధర్మోఽత్యపి సాధ్యేవ- నివృత్తిధర్మా- అనుచ్ఛిత్తిధర్మేత్యాదివత్- పూర్వపదం తు బహువ్రీహిణాఽఽక్షిప్యతే॥ జమ్భా సుహరితతృణసోమేభ్యః॥౫॥౪॥౧౨౫॥ జమ్భేతి కృతసమాసాన్తం నిపాత్యతే- జమ్భో భక్ష్యే దన్తే చ- శోభనో జమ్భోఽస్య- సుజమ్భా- హరితజమ్భా- తృణం భక్ష్యం యస్య- తృణమివ దన్తా యస్యేతి వా- తృణజమ్భా- సోమజమ్భా- స్వాదిభ్యః కిమ్- పతితజమ్భః॥ దక్షిణేర్మా లుబ్ధయోగే॥౫॥౪॥౧౨౬॥ దక్షిణే ఈర్మం వ్రణం యస్య- దక్షిణేర్మా మృగః- వ్యాధేన కృతవ్రణ ఇత్యర్థః॥ ఇచ్ కర్మవ్యతిహారే॥౫॥౪॥౧౨౭॥ కర్మవ్యతిహారే యో బహువ్రీహిస్తస్మాదిచ్ స్యాత్సమాసాన్తః- కేశాకేశి- ముసలాముసలి॥ ద్విదణ్డ్యాదిభ్యశ్చ॥

౫|౪|౧౨౮|| తాదర్థ్యే చతుర్థ్యేషా- ఏషాం సిద్ధశబ్దమిచ్ ప్రత్యయస్స్యాత్ - ద్వౌ దణ్డౌ యస్మిన్ ప్రహరణే తత్ -ద్విదణ్డి ప్రహరణమ్-ద్విముసలి -ఉభాహస్తి- ఉభయాహస్తి ❁ ప్రసంభ్యాం జానునోర్జ్ఞుః||౫|౪|౧౨౯ || ఆభ్యాం పరయోర్జానుశబ్దయోః జ్ఞురాదేశస్స్యాద్బహువ్రీహౌ-ప్రగతే జానునీ యస్య-ప్రజ్ఞుః-సంజ్ఞుః ❁ ఊర్ధ్వాద్విభాషా||౫|౪|౧౩౦||ఊర్ధ్వజ్ఞుః-ఊర్ధ్వజానుః ❁ ధనుషశ్చ||౫|౪|౧౩౨|| ధనురన్తస్య బహువ్రీహేరనఙాదేశః స్యాత్ -శార్ఙ్గధన్వా ❁ వాసంజ్ఞాయామ్ ||౫|౪|౧౩౩ || శతధన్వా- శతధనుః ❁ జాయాయా నిఙ్ ||౫|౪|౧౩౪|| జాయాన్తస్య బహువ్రీహేర్నిఙాదేశస్స్యాత్ ❁ లోపో వ్యోర్వలి || ౬|౧|౬౬|| వకారయకారయోర్లోపస్స్యాద్వలి-యువతిర్జాయాస్య-యువజానిః ❁ గన్ధస్యేదుత్పూతిసుసురభిభ్యః|| ౫|౪|౧౩౫|| ఏభ్యో గన్ధస్య ఇకారోఽన్తాదేశస్స్యాత్ - ఉద్గన్ధిః-పూతిగన్ధిః-సుగన్ధిః-సురభిగన్ధిః- గన్ధస్యేత్వే తదేకాన్తగ్రహణమ్-ఏకాన్తః దేశ ఇవ-అవిభాగేన లక్ష్యమాణ ఇత్యర్థః సుగన్ధి పుష్పమ్-సలిలఞ్చ - సుగన్ధిర్వాయుః- నేహ శోభనా గన్ధా ద్రవ్యాణ్యస్య-సుగన్ధ ఆపణికః ❁ అల్పాఖ్యాయామ్ ||౫|౪|౧౩౬|| సూపస్య గన్ధో లేశో యస్మిన్-తత్ -సూపగన్ధి భోజనమ్- ఘృతగన్ధి గన్ధో గన్ధక ఆమోదే లేశే సంబన్ధగర్వయోరితి విశ్వః ❁ ఉపమానాచ్చ ||౫|౪|౧౩౭|| పద్మస్యేవ గన్ధోఽస్య-పద్మగన్ధిః ❁ పాదస్య లోపోఽహస్త్యాదిభ్యః ||౫|| ౪|| ౧౩౮|| హస్త్యాదివర్జితాదుపమానాత్పరస్య పాదశబ్దస్య లోపస్స్యాద్బహువ్రీహౌ- స్థానిద్వారేణాయం సమాసాన్తః- వ్యాఘ్రస్యేవ పాదావస్య-వ్యాఘ్రపాత్ -అహస్త్యాదిభ్యః కిమ్-హస్తిపాదః-కుసూలపాదః ❁ కుమ్భపదీషు చ ||౫|౪|౧౩౯|| కుమ్భపద్యాదిషు పాదస్య లోపో ఙీప్ చ నిపాత్యతే స్త్రియామ్- పాదః పత్ - కుమ్భపదీ-స్త్రియాం కిమ్- కుమ్భపాదః ❁ సంఖ్యాసుపూర్వస్య||౫|౪|౧౪౦||పాదస్య లోపస్స్యాత్సమాసాన్తో బహువ్రీహౌ-ద్విపాత్ సుపాత్ ❁ వయసి దన్తస్య దతృ||౫|౪|౧౪౧|| సంఖ్యాసుపూర్వస్య దన్తస్య దతృ ఇత్యాదేశస్స్యాద్వయసి - ద్విదన్-చతుర్దన్-షట్ దన్తా అస్య షోడన్-సుదన్ - సుదతీ-వయసి కిమ్-ద్విదన్తః కరీ-సుదన్తో నటః ❁ స్త్రియాం సంజ్ఞాయామ్ ||౫|౪|౧౪౩||దన్తస్య దతృస్స్యాత్సమాసాన్తో బహువ్రీహౌ- అయోదతీ- ఫాలదతీ-సంజ్ఞాయాం కిమ్-సమదన్తీ ❁ విభాషా శ్యావారోకాభ్యామ్||౫|౪|౧౪౪|| దన్తస్య దతృస్స్యాత్ బహువ్రీహౌ-శ్యావదన్- శ్యావదన్తః- అరోకదన్-అరోకదన్తః ❁ అగ్రాన్తశుద్ధశుభ్రవృషవరాహేభ్యశ్చ ||౫|౪|౧౪౫|| ఏభ్యో దన్తస్య దతృ వా-కుడ్మలాగ్రదన్-కుడ్మలాగ్రదన్తః ❁ కకుదస్యావస్థాయాం లోపః||౫|౪|౧౪౬||అజాతకకుత్ - పూర్ణకకుత్ ❁ త్రికకుత్పర్వతే ||౫|౪|౧౪౭|| త్రీణి కకుదా

న్యస్య త్రికకుత్ సంజ్ఞైషా పర్వతవిశేషస్య - త్రికకుదోన్యః ॥ ఉద్విభ్యాం కాకుదస్య ॥౫॥౪॥౧౪౮॥ లోపః స్యాత్ - ఉత్కాకుత్ - వికాకుత్ - కాకుదం తాలు ॥ పూర్ణాద్విభాషా ॥౫॥౪॥౧౪౯॥ పూర్ణకాకుత్ - పూర్ణకాకుదః ॥ సుహృద్దుర్హృదౌ మిత్రామిత్రయోః ॥౫॥౪॥౧౫౦॥ సుదుర్భ్యాం పరస్య హృదయస్య హృద్భావో నిపాత్యతే - సుహృన్మిత్రమ్ - దుర్హృదమిత్రః - అన్యత్ర సుహృదయః - దుర్హృదయః ॥ ఉరఃప్రభృతిభ్యః కప్ ॥౫॥౪॥౧౫౧॥ వ్యూఢోరస్కః - ప్రియసర్పిష్కః - ఇహ పుమాన్ - అనడ్వాన్ - పయః - నౌః - లక్ష్మీరితి ఏకవచనాన్తాని పాఠ్యన్తే, ద్వివచనబహువచనాన్తేభ్యస్తు శేషాద్విభాషేతి వికల్పేన కప్ - ద్విపుమాన్ - ద్విపుంస్కః ॥ అర్థాన్నఞః ॥ అనర్థకమ్ - నఞః కిమ్ - అపార్థమ్ అపార్థకమ్ ॥ ఇనః స్త్రియామ్ ॥౫॥౪॥౧౫౨॥ బహుదణ్డికా నగరీ. అనినన్తగ్రహణాన్యర్థవతా చానర్థకేనాపి తదన్తవిధిం ప్రయోజయన్తి - బహువాగ్మికా - స్త్రియాం కిమ్ - బహుదణ్డీ - బహుదణ్డికో గ్రామః ॥ శేషాద్విభాషా ॥౫॥౪॥౧౫౪॥ అనుక్తసమాసాన్తాచ్ఛేషాధికారస్థాద్బహువ్రీహేః కప్ వా స్యాత్ - మహాయశస్కః - మహాయశాః - అనుక్తేత్యాది కిమ్ - వ్యాఘ్రపాత్ - సుగన్ధిః - ప్రియపథః - శేషాధికారస్థానాం కిమ్ - ఉపబహవః - ఉత్తరపూర్వా - సపుత్రః - తన్త్రాదినా శేషశబ్దోऽర్థద్వయపరః ॥ ఆపోన్యతరస్యామ్ ॥౭॥౪॥౧౫॥ కప్యాబన్తస్య హ్రస్వో వా స్యాత్ - బహుమాలాకః - బహుమాలకః - కబభావే బహుమాలః ॥ న సంజ్ఞాయామ్ ॥౫॥౪॥౧౫౫॥ శేషాదితి ప్రాప్తః కప్ న స్యాత్సంజ్ఞాయామ్ - విశ్వే దేవా అస్య - విశ్వదేవః ॥ ఈయసశ్చ ॥౫॥౪॥౧౫౬॥ ఈయసన్తోత్తరపదాన్న కప్ - బహవః శ్రేయాంసోऽస్య - బహుశ్రేయాన్ - గోస్త్రియోరితి హ్రస్వే ప్రాప్తే ఈయసో బహువ్రీహేర్నేతి వాచ్యమ్ ॥ బహ్వ్యః శ్రేయస్యోऽస్య - బహుశ్రేయసీ - బహువ్రీహేః కిమ్ - అతిశ్రేయసిః ॥ వన్దితే భ్రాతుః ॥౫॥౪॥౧౫౭॥ పూజితేऽర్థే యో భ్రాతృశబ్దస్తదన్తాన్న కప్ స్యాత్ - ప్రశస్తో భ్రాతా యస్య - ప్రశస్తభ్రాతా - న పూజనాదితి నిషేధస్తు బహువ్రీహౌ సక్థ్యక్ష్ణోరిత్యతః ప్రాగేవేతి వక్ష్యతే - వన్దితే కిమ్ - మూర్ఖభ్రాతృకః ॥ నాడీతన్త్ర్యోః స్వాఙ్గే ॥౫॥౪॥౧౫౯॥ స్వాఙ్గే యౌ నాడీతన్త్రీశబ్దౌ తదన్తాత్కప్ న స్యాత్ - బహునాడిః కాయః - బహుతన్త్రీర్గ్రీవా - బహుతన్త్రీర్ధమనీ - స్త్రీప్రత్యయాన్తత్వాభావాద్ధ్రస్వో న - స్వాఙ్గే కిమ్ - బహునాడీకః స్తమ్భః - బహుతన్త్రీకా వీణా ॥ నిష్ప్రవాణిశ్చ ॥౫॥౪॥౧౬౦॥ కబభావో నిపాత్యతే - ప్రపూర్వాద్వయతేర్ల్యుట్ - ప్రవాణీ తన్తువాయశలాకా - నిర్గతా ప్రవాణ్యస్య - నిష్ప్రవాణిః పటః సమాప్తవానః నవ ఇత్యర్థః ॥ సప్తమీవిశేషణే బహువ్రీహౌ ॥౨॥౨॥౩౫॥ సప్తమ్యన్తం విశేషణం చ బహువ్రీహౌ పూర్వం ప్రయోజ్యమ్ - కణ్ఠే

కాలః-అతఏవజ్ఞాపకాద్వ్యధికరణపదో బహువ్రీహిః-చిత్రగుః * సర్వనామసంఖ్యయోరుపసంఖ్యానమ్ * సర్వశ్వేతః ద్విశుక్లః * మిథోనయోస్సమాసే సంఖ్యాపూర్వం-శబ్దపరవిప్రతిషేధాత్ *ద్వ్యన్యః *సంఖ్యాయాఅల్పీయస్యాః *ద్విత్రాః-ద్వన్ద్వేపి-ద్వాదశ * వాప్రియస్య *గుడప్రియః-ప్రియగుడః * గడ్వాదిభ్యఃపరాసప్తమీ * గడుకణ్ఠః - క్వచిన్న - బహుగడుః ❋ నిష్ఠా ॥ ౨॥ ౨ ॥ ౩౬ ॥ నిష్ఠాన్తంబహువ్రీహౌపూర్వంస్యాత్-కృతకృత్యః * జాతికాలసుఖాదిభ్యఃపరానిష్ఠావాచ్యా *శార్ఙ్గజగ్ధీ-మాసజాతా-సుఖజాతా-ప్రాయికఞ్చేదమ్-కృతకటః-పీతోదకః ❋ వాహితాగ్న్యాదిషు॥౨॥౨॥౩౭॥ ఆహితాగ్నిః- అగ్న్యాహితః-ఆకృతిగణోయమ్ *ప్రహరణార్థేభ్యఃపరేనిష్ఠాసప్తమ్యౌ * అస్యుద్యతః-దణ్డపాణిః-క్వచిన్న-వివృతాసిః॥ ——— ఇతిబహువ్రీహిః ——— ❋ చార్థేద్వన్ద్వః॥౨॥౧॥౨౯॥అనేకంసుబన్తఞ్చార్థేవర్తమానంవాసమస్యతేసద్వన్ద్వః- సముచ్చయాన్వాచయేతరేతరయోగసమాహారాశ్చార్థాః- పరస్పరనిరపేక్షస్యానేకస్యైకస్మిన్నన్వయఃసముచ్చయః-అన్యతరస్యానుషఙ్గికత్వేన్వాచయః-మిలితానామన్వయఇతరేతరయోగః-సమూహస్సమాహారః-తత్రేశ్వరంగురుఞ్చభజస్వేతిసముచ్చయే-భిక్షామటగాఞ్చానయేత్యన్వాచయేచనసమాసఃఅసామర్థ్యాత్-ధవఖదిరౌ-సంజ్ఞాపరిభాషమ్-అనేకోక్తేః-హోతృపోతృనేష్టోద్గాతారః-ద్వయోర్ద్వయోర్ద్వన్ద్వం కృత్వాపునర్ద్వన్ద్వేతు-హోతాపోతానేష్టోద్గాతారః ❋ రాజదన్తాదిషుపరమ్॥౨॥౨॥౩౧॥ఏషుపూర్వప్రయోగార్హంపరం స్యాత్-దన్తానాంరాజా-రాజదన్తః -ధర్మాదిష్వనియమః- అర్థధర్మౌ- ధర్మార్థౌ - దమ్పతీ-జమ్పతీ-జాయాపతీ- జాయాశబ్దస్యజమ్భావోదమ్భావశ్చనిపాత్యతే-ఆకృతిగణోయమ్ ❋ ద్వన్ద్వేఘి॥౨॥౨॥౩౨॥ ద్వన్ద్వేఘిసంజ్ఞంపూర్వంస్యాత్ - హరిశ్చహరశ్చ-హరిహరౌ *అనేకప్రాప్తావేకత్రనియమోనియమశ్శేషే *హరిగురుహరాః-హరిహరగురవః ❋ అజాద్యదన్తమ్॥౨॥౨॥౩౩॥ఇదంద్వన్ద్వేపూర్వంస్యాత్ - ఈశకృష్ణౌ బహుష్వనియమః - అశ్వరథేన్ద్రాః- ఇన్ద్రాశ్వరథాః-ఘ్యన్తాదజాద్యదన్తంవిప్రతిషేధేన-ఇన్ద్రాగ్నీ ❋ అల్పాచ్తరమ్॥౨॥౨॥౩౪॥శివకేశవౌ *ఋతునక్షత్రాణాంసమాక్షరాణామానుపూర్వ్యేణ * హేమన్తశిశిరవసన్తాః-కృత్తికారోహిణ్యౌ-సమాక్షరాణాంకిమ్- గ్రీష్మవసన్తౌ * లఘ్వక్షరమ్పూర్వమ్ *కుశకాశమ్ * అభ్యర్హితఞ్చ * తాపసపర్వతౌ * వర్ణానామానుపూర్వ్యేణ *బ్రాహ్మణక్షత్రియవిట్శూద్రాః * భ్రాతుర్జ్యాయసః *యుధిష్ఠిరార్జునౌ ❋ ద్వన్ద్వశ్చప్రాణితూర్యసేనాఙ్గానామ్॥౨॥౪॥౨॥ఏషాంద్వన్ద్వఏకవత్స్యాత్ - పా

ణిపాదమ్-మార్దఙ్గికపాణవికమ్-రథికాశ్వారోహమ్-సమాహారస్యైకత్వాదేకత్వేసిద్ధే
నియమార్థమ్ప్రకరణమ్-ప్రాణ్యఙ్గాదీనాంసమాహారఏవయథాస్యాత్ ॥ అనువాదేచర
ణానామ్-౨॥౪॥౩॥చరణానాంద్వన్ద్వఏకవత్స్యాత్సిద్ధస్యోపన్యాసే* స్థేణోర్లుఙీతివక్తవ్య
మ్-ఉదగాత్కఠకాలాపమ్-ప్రత్యష్ఠాత్కఠకౌథుమమ్॥ అధ్వర్యుక్రతురనపుంసకమ్॥
౨॥౪॥౪॥యజుర్వేదేవిహితోయఃక్రతుస్తద్వాచినామనపుంసకలిఙ్గానాంద్వన్ద్వఏక
వత్స్యాత్ - అర్కాశ్వమేధమ్ - అధ్వర్యుక్రతుఃకిమ్ -ఇషువజ్రౌ - సామవేదవి
హితౌ-అనపుంసకఙ్కిమ్-రాజసూయవాజపేయే-అర్ధర్చాదిః॥ అధ్యయనతోవిప్ర
కృష్టాఖ్యానామ్॥౨॥౪॥౫॥అధ్యయనేనప్రత్యాసన్నా ఆఖ్యాయేషాం తేషాంద్వన్ద్వ
ఏకవత్-పదకక్రమకమ్॥ జాతిరప్రాణినామ్ ॥౨॥౪॥ ౬॥ ప్రాణివర్జజాతివాచినాం
ద్వన్ద్వఏకవత్ -ధానాశష్కులి- ప్రాణినాన్తు-విట్శూద్రాః-ద్రవ్యజాతీనామేవ- నే
హ-రూపరసౌ-గమనాకుఞ్చనే-జాతిప్రాధాన్యఏవాయమేకవద్భావః-ద్రవ్యవిశే
షవివక్షాయాన్తు-బదరామలకాని॥ విశిష్టలిఙ్గోనదీదేశోఽగ్రామాః॥౨॥౪॥౭॥ గ్రా
మవర్జనదీదేశవాచినాంభిన్నలిఙ్గానాంసమాహారేద్వన్ద్వఏకస్స్యాత్ - ఉద్ధ్యశ్చఇరా
వతీచ-ఉద్ధ్యేరావతి-గఙ్గాచశోణశ్చ-గఙ్గాశోణమ్-కురవశ్చకురుక్షేత్రంచ- కురుకురు
క్షేత్రమ్-భిన్నలిఙ్గానాఙ్కిమ్-గఙ్గాయమునే-మద్రకేకయాః-అగ్రామాఃకిమ్- జా
మ్బవన్నగరమ్-శాలూకినీగ్రామః-జామ్బవశాలూకిన్యౌ॥ క్షుద్రజన్తవః॥౨॥౪॥ ౮॥ ఏ
షాంసమాహారేద్వన్ద్వఏకస్స్యాత్ -యూకాలిక్షమ్-ఆనకులాత్ క్షుద్రజన్తవః ॥ యే
షాఞ్చవిరోధశ్శాశ్వతికః॥౨॥౪॥౯॥ఏషాం ప్రాగ్వత్-అహినకులమ్-గోవ్యాఘ్రమ్-
కాకోలూకమిత్యాదౌపరత్వాద్విభాషావృక్షమృగేతిప్రాప్తఞ్చకారేణబాధ్యతే॥
శూద్రాణామనిరవసితానామ్ ॥౨॥౪ ॥ ౧౦ ॥ అబహిష్కృతానాంశూద్రాణాం
ప్రాగ్వత్ -తక్షాయస్కారమ్-పాత్రాద్బహిష్కృతానాన్తు-చణ్డాలమృతపాః॥
గవాశ్వప్రభృతీనిచ॥౨॥౪॥౧౧॥యథోచ్చారితానిసాధూనిస్యుః-గవాశ్వం- దాసీదా
సమిత్యాది॥విభాషావృక్షమృగతృణధాన్యవ్యఞ్జనపశుశకున్యశ్వబడబ పూర్వాపర
రాధరోత్తరాణామ్॥౨॥౪॥౧౨॥వృక్షాదీనాంసప్తానాంద్వన్ద్వః-అశ్వబడబేత్యాదిద్వ
న్ద్వత్రయఞ్చప్రాగ్వద్వా-వృక్షాదౌవిశేషాణామేవగ్రహణమ్- ప్లక్షన్యగ్రోధ
మ్-ప్లక్షన్యగ్రోధాః-రురుపృషతమ్-రురుపృషతాః-కుశకాశమ్-కుశకాశాః - వ్రీహి
యవమ్-వ్రీహియవాః-దధిఘృతమ్-దధిఘృతే-గోమహిషమ్ గోమహిషాః- శుకబక
మ్-శుకబకాః-అశ్వబడబమ్-అశ్వబడబౌ-పూర్వాపరమ్-పూర్వాపరే-అధరోత్తరమ్
అధరోత్తరే॥ఫలసేనావనస్పతిమృగశకునిక్షుద్రజన్తుధాన్యతృణానాం బహుప్రకృ

తిరేవద్వన్ద్వ ఏకవదితి వాచ్యమ్॥ బదరాణి చామలకాని చ - బదరామలకమ్ - జాతిర
ప్రాణినామిత్యేకవద్భావో నేహ - బదరామలకే - రథికాశ్వారోహౌ - ప్లక్షన్యగ్రోధౌ -
ఇత్యాది - విభాషావృక్షే ఇతి సూత్రే యేఽప్రాణినస్తేషాం గ్రహణం జాతిరప్రా
ణినామితి నిత్యే ప్రాప్తే వికల్పార్థమ్ - పశుగ్రహణం హస్త్యశ్వాదిషు సేనాఙ్గత్వాన్ని
త్యే ప్రాప్తే - మృగాణాం మృగైరేవ - శకునీనాం తైరేవోభయత్ర ద్వన్ద్వః - అన్యై
స్తు సహేతరేతరయోగ ఏవేతి నియమార్థం మృగశకునిగ్రహణమ్ - ఏవమ్పూర్వాపరమధ
రోత్తరమిత్యపి - అశ్వబడబగ్రహణం తు పక్షే నపుంసకత్వార్థమ్ - అన్యథా పరత్వాత్పూ
ర్వవదశ్వబడబావితి స్యాత్ ॥ విప్రతిషిద్ధం చానధికరణవాచి॥ ౨॥౪॥౧౩॥ విరుద్ధార్థా
నామద్రవ్యవాచినాం ద్వన్ద్వ ఏకవద్వా స్యాత్ - శీతోష్ణమ్ - శీతోష్ణే - వైకల్పికస్సమా
హారద్వన్ద్వశ్చార్థే ఇతి సూత్రేణ ప్రాప్తః - స విరుద్ధార్థానాం యది భవతి తర్హి అద్రవ్య
వాచినామేవేతి నియమార్థమిదమ్ - తేన ద్రవ్యవాచినామితరేతరయోగ ఏవ - శీతోష్ణే ఉ
దకే స్తః - విప్రతిషిద్ధం కిమ్ - నన్దకపాఞ్చజన్యౌ - ఇహ పాక్షికః సమాహారద్వన్ద్వో భవ
త్యేవ ॥ న దధిపయ ఆదీని॥ ౨॥౪॥౧౪॥ ఏతాని నైకవత్స్యుః - దధిపయసీ - ఇధ్మాబర్హిషీ - ని
పాతనాద్దీర్ఘః - ఋక్సామే - వాఙ్మనసే ॥ అధికరణైతావత్త్వే చ॥ ౨॥౪॥౧౫॥ ద్రవ్యసం
ఖ్యావగమే ఏకవదేవేతి నియమేన స్యాత్ - దశదన్తోష్ఠాః ॥ విభాషా సమీపే॥ ౨॥౪॥౧౬
అధికరణైతావత్త్వస్య సామీప్యేన పరిచ్ఛేదే సమాహార ఏవేత్యేవంరూపో నియమో వా
స్యాత్ - ఉపదశమ్ - దన్తోష్ఠమ్ - ఉపదశాః - దన్తోష్ఠాః ॥ ఆనఙృతో ద్వన్ద్వే॥ ౬॥౩॥౨౫॥ వి
ద్యాయోనిసమ్బన్ధవాచినామృదన్తానాం ద్వన్ద్వే ఆనఙ్ స్యాదుత్తరపదే పరే - హోతా
పోతారౌ - హోతృపోతృనేష్టోద్గాతారః - మాతాపితరౌ - పుత్రేఽన్యతరస్యామిత్యతో
మణ్డూకప్లుత్యా పుత్ర ఇత్యనువృత్తేః - పితాపుత్రౌ ॥ దేవతాద్వన్ద్వే చ॥ ౬॥౩॥ ౨౬॥
ఇహోత్తరపదే పరే ఆనఙ్ - మిత్రావరుణౌ॥ వాయుశబ్దప్రయోగే ప్రతిషేధః ॥
అగ్నివాయూ - వాయ్వగ్నీ - పునర్ద్వన్ద్వగ్రహణం ప్రసిద్ధసాహచర్యస్య పరిగ్రహార్థ
మ్ - తేన బ్రహ్మప్రజాపతీ ఇత్యాదౌ నానఙ్ - ఏతద్ధి నైకహవిర్భాగిత్వేన శ్రుతం నాపి
లోకే ప్రసిద్ధం సాహచర్యమ్ ॥ ఈదగ్నేః సోమవరుణయోః॥ ౬॥౩॥౨౭ ॥ దేవతాద్వ
న్ద్వ ఇత్యేవ ॥ అగ్నేః స్తుత్స్తోమసోమాః ॥౮॥౩॥౮౨॥ అగ్నేః పరేషామేషాం సస్య ష
స్స్యాత్సమాసే - అగ్నిష్టుత్ - అగ్నిష్టోమః - అగ్నీషోమౌ - అగ్నీవరుణౌ ॥ ఇద్వృద్ధౌ॥ ౬॥౩
॥౨౮॥ వృద్ధిమత్యుత్తరపదే అగ్నేరిదాదేశస్స్యాద్దేవతాద్వన్ద్వే - అగ్నామరుతౌ దేవ
తేఽస్య - ఆగ్నిమారుతం కర్మ - అగ్నివరుణౌ దేవతే అస్య ఆగ్నివారుణమ్ - దేవతాద్వన్ద్వే
చేత్యుభయపదవృద్ధిః అలౌకికవాక్యే ఆనఙమీత్వం చ బాధిత్వా - ఇద్వృద్ధౌ కిమ్ - ఆగ్నే

స్త్ర్యః-నేన్ద్ర స్యపరస్యేత్యుత్తరపదవృద్ధేర్నిషేధః*ఽష్ణాన*ఆగ్నావైష్ణవమ్✽ దివో ద్యావా॥౬॥౩॥౨౯॥ దేవతాద్వన్ద్వే ఉత్తరపదే-ద్యావాభూమీ-ద్యావాక్షామే ✽దివస శ్చ పృథివ్యామ్॥౬॥౩॥౩౦॥దివఙ్ స్యాత్-చాత్ ద్యావా-ఆదేశే అకారోచ్చారణం సకా రస్య రుత్వం మాభూదిత్యేతదర్థమ్-ద్యౌశ్చ పృథివీచ-దివస్పృథివ్యౌ-ద్యావాపృథివ్యౌ- ఛన్దసి దృష్టానువిధిః-ద్యావాచిదస్మై పృథివీ-దివస్పృథివ్యోరిత్యత్ర పదకారా విసర్గం ప ఠన్తి✽ఉషాసోషసః॥౬॥౩॥౩౧॥ఉషశ్శబ్దస్యోషాసాదేశో. దేవతాద్వన్ద్వే-ఉషాసానక్త మ్✽మాతరపితరావుదీచామ్॥ ॥౬॥౩॥౩౨॥మాతరపితరౌ-ఉదీచాం కిమ్-మాతా పితరౌ✽ద్వన్ద్వాచ్చుదషహాన్తాత్సమాహారే ॥౫॥౪॥౧౦౬॥ చవర్గాన్తాద్దషహాన్తాచ్చ ద్వన్ద్వాట్టచ్ స్యాత్సమాహారే-వాక్చత్వక్చ- వాక్త్వచమ్-త్వక్స్రజమ్-శమీదృషద మ్ - వాక్త్విషమ్ - ఛత్త్రోపానహమ్ - సమాహారే కిమ్ - ప్రావృట్ఛరదౌ ॥

✽ఇతిద్వన్ద్వః ✽ అథైకశేషః-సరూపాణామ్-రామౌ- రామాః* విరూపాణామపి సమానార్థానామ్*వక్రదణ్డశ్చకుటిలదణ్డశ్చ-వక్రదణ్డౌ-కుటిలదణ్డౌ✽ వృద్ధో యూనాతల్లక్షణశ్చేదేవవిశేషః॥౧॥౨॥౬౫॥యూనాసహోక్తౌగోత్రం శిష్య తేగోత్రయువప్రత్యయమాత్రకృతశ్చేత్తయోః కృత్స్నం వైరూప్యం స్యాత్ -గా ర్గ్యశ్చగార్గ్యాయణశ్చగార్గ్యౌ-వృద్ధః కిమ్-గర్గగార్గ్యాయణౌ-యూనా కిమ్- గర్గగా ర్గ్యౌ-తల్లక్షణః కిమ్-భాగవిత్తిభాగవిత్తికౌ-కృత్స్నం కిమ్-గార్గ్యవాత్స్యాయనౌ ✽ స్త్రీపుంవచ్చ॥౧॥౨॥౬౬॥యూనాసహోక్తౌవృద్ధా స్త్రీ శిష్యతే తదర్థశ్చపుంవత్ - గార్గీచగార్గ్యాయణశ్చ-గర్గాః -అస్త్రియామిత్యనువర్తమానే యఞఞోశ్చేతి లుక్ - దాక్షీచదాక్షాయణశ్చ-దాక్షీ✽పుమాన్ స్త్రియా॥౧॥౨॥౬౭॥స్త్రియా సహోక్తౌ పుమాన్ శిష్యతే-తల్లక్షణ ఏవ విశేషశ్చేత్ -హంసీచహంసశ్చహంసౌ ✽ భ్రాతృపు త్రౌ స్వసృదుహితృభ్యామ్ ॥౧॥౨॥౬౮ ॥ భ్రాతాచస్వసాచ భ్రాతరౌ-పుత్రశ్చ దుహితాచ పుత్రౌ ✽నపుంసకమనపుంసకేనైకవచ్చాస్యాన్యతరస్యామ్॥౧ ॥ ౨ ॥ ౬౯॥అక్లీబేన సహోక్తౌ క్లీబం శిష్యతే-తచ్చ వాఏకవత్స్యాత్తల్లక్షణ ఏవ విశేషశ్చేత్- శుక్లఃపటః-శుక్లాపటీ శుక్లంవస్త్రం- తదిదం శుక్లం- తానీమాని శుక్లాని ✽ పితామా త్రా॥౧॥౨॥౭౦॥మాత్రా సహోక్తౌ పితా వా శిష్యతే మాతాచపితాచ-పితరౌ - మాతాపితరౌ వా✽శ్వశురశ్శ్వశ్ర్వా॥౧॥౨॥౭౧॥ శ్వశ్ర్వాసహోక్తౌ శ్వశు రోవా శిష్యతే-తల్లక్షణ ఏవ విశేషశ్చేత్ -శ్వశురౌ-శ్వశ్రూశ్వశురౌ ✽ త్యదాదీని స ర్వైర్నిత్యమ్॥ ౧॥౨॥౭౨॥సర్వైస్సహోక్తౌ త్యదాదీని నిత్యం శిష్యన్తే- సచదేవద త్తశ్చ-తౌ*త్యదాదీనాం మిథస్సహోక్తౌ యత్పరం తచ్ఛిష్యతే*సచయశ్చ-యౌ-ఫ్లు:

త్వశేషోఽపి దృశ్యతే ఇతి భాష్యమ్-సచ యశ్చ తౌ *త్యదాదితశ్శేషే పుంనపుంసకతోలిఙ్గ
వచనాని* సాచ దేవదత్తశ్చ-తౌ-తచ్చ దేవదత్తాచ యజ్ఞదత్తాచ-తాని- పుంనపుంసక
యోస్తుపరత్వాన్నపుంసకంశిష్యతే-తచ్చ దేవదత్తశ్చ-తే*అద్వన్ద్వతత్పురుషవిశే
షణానామితివక్తవ్యమ్*కుక్కుటమయూర్యావిమే-మయూరీకుక్కుటావిమౌ- తచ్చ
సాచ అర్ధపిప్పల్యౌ తే* గ్రామ్యపశుసఙ్ఘేష్వతరుణేషు స్త్రీ॥ ॥౧॥౨॥౭౩॥ ఏషుసహ
వివక్షాయాం స్త్రీ శిష్యతే-పుమాన్ స్త్రియేత్యస్యాపవాదః-గావ ఇమాః- గ్రామ్యేతి
కిమ్-రురవ ఇమే-పశుగ్రహణంకిమ్- బ్రాహ్మణాః-సఙ్ఘేషుకిమ్-ఏతౌ గావౌ-అతరుణే
షుకిమ్-వత్సా ఇమే*అనేకశఫేష్వితి వాచ్యమ్*అశ్వా ఇమే-ఇహ సర్వత్ర ఏకశేషే కృ
తే అనేకసుబన్తాభావాత్ ద్వన్ద్వో న-తేన శిరసీ శిరాంసీత్యాదౌ సమాసస్యేత్యన్తోదాత్తః
ప్రాణ్యఙ్గత్వాదేకవద్భావశ్చ న-పన్థానౌ - పన్థాన ఇత్యాదౌ సమాసాన్తో న ॥
——ఇత్యేకశేషః——కృత్తద్ధితసమాసైకశేషసనాద్యన్తధాతురూపాః ప
ఞ్చవృత్తయః-పరార్థాభిధానం వృత్తిః-వృత్త్యర్థావబోధకం వాక్యం విగ్రహః-స ద్వి
ధా-లౌకికోఽలౌకికశ్చ-పరినిష్ఠితత్వాత్సాధుర్లౌకికః-ప్రయోగానర్హోఽసాధురలౌకి
కః-యథా- రాజ్ఞః పురుషః-రాజన్ అస్ పురుష సు ఇత్యవిగ్రహో నిత్యసమాసః- అస్వ
పదవిగ్రహో వా-సమాసశ్చతుర్విధ ఇతి ప్రాయోవాదః- అవ్యయీభావతత్పురుష
బహువ్రీహిద్వన్ద్వాధికారబహిర్భూతానామపి సహసుపేతి విధానాత్ -పూర్వపదార్థ
ప్రధానోఽవ్యయీభావః ఉత్తరపదార్థప్రధానస్తత్పురుషః-అన్యపదార్థప్రధా
నో బహువ్రీహిః-ఉభయపదార్థప్రధానో ద్వన్ద్వః- ఇత్యపి ప్రాచాం ప్రవాదః -
ప్రాయోభిప్రాయః-సూపప్రతి-ఉన్మత్తగఙ్గమిత్యాద్యవ్యయీభావే-అతిమాలా
దౌ తత్పురుషే-ద్విత్రా ఇత్యాదిబహువ్రీహౌ దన్తోష్ఠమిత్యాదిద్వన్ద్వే చాభావాత్ -
తత్పురుషవిశేషః కర్మధారయః-తద్విశేషో ద్విగుః - అనేకపదత్వం ద్వన్ద్వబహువ్రీ
హ్యోరేవ-తత్పురుషస్య క్వచిదేవేత్యుక్తమ్-కిఞ్చ॥ సుపాం సుపా తిఙా నామ్నా ధాతు
నాథ తిఙాం తిఙా। సుబన్తేనేతి విజ్ఞేయస్సమాసష్షడ్విధో బుధైః॥౧॥ సుపాం సుపా- రాజ
పురుషః-తిఙా-పర్యభూషత్ -నామ్నా -కుమ్భకారః-ధాతునా-కటప్రూః-అజస్రమ్-
తిఙాం తిఙా పిబతఖాదతా-ఖాదతమోదతా-తిఙాం సుపా-కృన్తవిచక్షణేతి యస్యాం క్రి
యాయాం సా కృన్తవిచక్షణా-ఏహీడాదయోఽన్యపదార్థే చేతి మయూరవ్యంసకాదౌ
పాఠాత్సమాసః॥——ఇతి సర్వసమాసశేషః——ఋక్పూరబ్ధూఃపథామాన
క్షే॥౫॥౪॥౭౪॥ అ అనక్షే ఇతి చ్ఛేదః-ఋగాద్యన్తస్య సమాసస్య అప్రత్యయోఽన్తావ

యవస్యాత్-అక్షే యా ధూః తదన్తస్య తు న - అర్ధర్చః- అన్యచ బహువ్రీహావద్యేత
ర్యేవ - నేహ-అన్యక్సామ-బహ్వృక్సూక్తమ్ విష్ణోః పూః-విష్ణుపురమ్- క్లీబత్వం లో
కాత్-విమలాపం సరః* ద్వ్యన్తరుపసర్గేభ్యోఽప ఈత్ ॥౬॥౩॥౯౭॥ అప ఇతి కృతస
మాసాన్తస్యానుకరణమ్-షష్ఠ్యర్థే ప్రథమా-ఏభ్యోఽపస్య ఈత్స్యాత్-ద్విర్గతా ఆపో
యస్మిన్నితి-ద్వీపమ్-అన్తరీపమ్-ప్రతీపమ్-సమీపమ్-సమాపో దేవయజనమితి తు - స
మా ఆపో యస్మిన్నితి బోధ్యమ్-కృతసమాసాన్తగ్రహణాన్నేహ-స్వప్ స్వపీ -అవర్ణాన్తా
ద్వా- ప్రేపమ్-పరేపమ్- ప్రాపమ్-పరాపమ్* ఊదనోర్దేశే॥౬॥౩॥౯౮॥ అనోఽప
స్యాపస్య ఊత్స్యాద్దేశే-అనూపో దేశః-రాజధురా-అక్షే తు-అక్షధూః దృఢధూరక్షః -
సఖిపథః రమ్యపథో దేశః* అచ్ ప్రత్యన్వవపూర్వాత్సామలోమ్నః ॥౫॥౪॥౭౫॥ ఏ
తత్పూర్వాత్సామలోమాన్తాత్సమాసాదచ్ స్యాత్ - ప్రతిసామమ్ -అనుసామమ్-అవ
సామమ్-ప్రతిలోమమ్-అనులోమమ్*కృష్ణోదక్పాణ్డుసంఖ్యాపూర్వాయా భూమేరజి
ష్యతే*కృష్ణభూమః -ఉదగ్భూమః-పాణ్డుభూమః-ద్విభూమః ప్రాసాదః * సంఖ్యా
యా నదీగోదావరీభ్యాఞ్చ*పఞ్చనదమ్-సప్తగోదావరమ్-అజితి యోగవిభాగాదన్య
త్రాపి-పద్మనాభః* అక్ష్ణోఽదర్శనాత్ ॥౫॥౪॥ ౭౬॥ అచతురవిచతుర...దక్ష్ణోఽ
చ్ స్యాత్సమాసాన్తః-గవామక్షీవ గవాక్షః* అచతురవిచతురసుచతురస్త్రీపుంస ధే
న్వనడుహర్క్సామవాఙ్మనసాక్షిభ్రువదారగవోర్వష్ఠీవపదష్ఠీవనక్తందివరాత్రింది
వాహర్దివసరజసనిశ్శ్రేయసపురుషాయుషద్వ్యాయుషత్ర్యాయుషర్గ్యజుషజా
తోక్షమహోక్షవృద్ధోక్షోపశునగోష్ఠశ్వాః ॥౫॥౪॥౭౭॥ ఏతే పఞ్చవింశతిరజన్తాని
పాత్యన్తే- ఆద్యాస్త్రయో బహువ్రీహయః-అవిద్యమానాని చత్వార్యస్య-అచతురః -
విచతురః-సుచతురః-త్ర్యుపాభ్యాఞ్చతురో జిష్యతే-త్రిచతురాః-చతుర్ణాం సమీపే -
ఉపచతురాః-తత ఏకాదశ ద్వన్ద్వాః-స్త్రీపుంసౌ-ధేన్వనడుహౌ-ఋక్సామే-వాఙ్మన
సే-అక్షిణీ చ భ్రువౌ చ-అక్షిభ్రువమ్-దారాశ్చ గావశ్చ-దారగవమ్ - ఊరూ చ అష్ఠీవ
న్తౌ చ-ఊర్వష్ఠీవమ్-నిపాతనాట్టిలోపః-పదష్ఠీవమ్-నిపాతనాత్పాదశబ్దస్య పద్భావః -
నక్తఞ్చ దివా చ-నక్తందివమ్-రాత్రౌ చ దివా చ-రాత్రిందివమ్-రాత్రేర్మాన్తత్వం ని
పాత్యతే-అహని చ దివా చ-అహర్దివమ్-వీప్సాయాం ద్వన్ద్వో నిపాత్యతే-అహన్యహని
త్యర్థః-సరజసమితి సాకల్యేఽవ్యయీభావః-బహువ్రీహౌ తు-సరజఙ్కం పఙ్కజమ్-నిశ్చితం
శ్రేయః-నిశ్శ్రేయసమ్-తత్పురుష ఏవ-నేహ నిశ్శ్రేయాన్పురుషః-పురుషస్యాయుః-పు
రుషాయుషమ్-తతో ద్విగుః-ద్వ్యాయుషమ్- త్ర్యాయుషమ్-తతో ద్వన్ద్వః - ఋ
గ్యజుషమ్-తతస్త్రయః కర్మధారయాః-జాతోక్షః-మహోక్షః-వృద్ధోక్షః- శునః సమీ

షమ్-ఉపశునమ్-టిలోపాభావః సమ్ప్రసారణఞ్చ నిపాత్యతే-గోష్ఠేశ్వా-గోష్ఠశ్వః
❀ బ్రహ్మహస్తిభ్యాం వర్చసః ॥౫॥౪॥౭౮॥ అచ్ స్యాత్-బ్రహ్మవర్చసమ్-హస్తివర్చ
సమ్ * పల్యరాజభ్యాఞ్చేతి వక్తవ్యమ్ * పల్యవర్చసమ్-రాజవర్చసమ్ ❀ అవసమన్ధే
భ్యస్తమసః ॥౫॥౪॥౭౯॥ అవతమసమ్-సన్తమసమ్-అన్ధయతీత్యన్ధమ్-పచాద్యచ్-అన్ధం
తమః-అన్ధతమసమ్ ❀ శ్వసోవసీయశ్శ్రేయసః ॥౫॥౪॥౮౦॥ వసుశబ్దః ప్రశస్తవాచీ-త
తః ఈయసుని వసీయః-శ్వస్ శబ్దాదుత్తరపదార్థప్రశంసామాశీర్విషయతామాహ - మ
యూరవ్యంసకాదిత్వాత్సమాసః శ్వోవసీయసమ్-శ్వః శ్రేయసన్తే భూయాత్ ❀ అ
న్వవతప్తాద్రహసః ॥౫॥౪॥౮౧॥ అనురహసమ్-అవరహసమ్-తప్తరహసమ్ ❀ ప్రతే
రురసస్సప్తమీస్థాత్ ॥౫॥౪॥౮౨॥ ఉరసి ప్రతి-ప్రత్యురసమ్- విభక్త్యర్థేఽవ్యయీభా
వః ❀ అనుగవమాయామే ॥౫॥౪॥౮౩॥ ఏతన్నిపాత్యతే దీర్ఘత్వే-అనుగవం యానం- య
స్య చాయామ ఇతి సమాసః ❀ ద్విస్తావా త్రిస్తావా వేదిః ॥౫॥౪॥౮౪॥ అచ్ ప్రత్యయష్టి
లోపః సమాసశ్చ నిపాత్యతే-యావతీ ప్రకృతౌ వేదిః- తతో ద్విగుణా త్రిగుణా వా అ
శ్వమేధాదౌ తత్రేదన్నిపాతనమ్-వేదిరితి కిమ్ ద్విస్తావతీ- త్రిస్తావతీ రజ్జుః ❀ ఉపసర్గా
దధ్వనః ॥౫॥౪॥౮౫॥ ప్రగతోఽధ్వానమ్- ప్రాధ్వో రథః ❀ న పూజనాత్ ॥౫॥ ౪॥ ౬౯॥
పూజనార్థాత్పరేభ్యస్సమాసాన్తా న స్యుః సురాజా - అతిరాజా * స్వతిభ్యామేవ * నే
హ-పరమరాజః-పూజనాత్కిమ్-గామతిక్రాన్తోఽతిగవః- బహువ్రీహౌ సక్థ్యక్ష్ణోరి
త్యతః ప్రాగనేనాయం నిషేధః- నేహ-సుసక్థః-స్వక్షః ❀ కిమః క్షేపే ॥౫॥౪॥౭౦॥ క్షేపే
యః కిమ్శబ్దస్తతః పరం యత్తదన్తాత్సమాసాన్తా న స్యుః కుత్సితో రాజా-కింరాజా- కిం
సఖా-కింగౌః-క్షేపే కిమ్-కింరాజః-కింసఖః-కింగవః ❀ నఞస్తత్పురుషాత్ ॥౫॥౪॥౭౧॥
సమాసాన్తో న. అరాజా-అసఖా-తత్పురుషాత్కిమ్-అధురం శకటమ్ ❀ పథో విభాషా ॥
౫॥౪॥౭౨॥ నఞ్ పూర్వాత్పథో వా సమాసాన్తః-అపథమ్-అపన్థాః-తత్పురుషాదిత్యేవ-
అపథో దేశః-అపథం వర్తతే ॥ ——— ❀ ఇతి సమాసాన్తాః ❀ ——— ❀ అలు
గుత్తరపదే ॥౬॥౩॥౧॥ అలుగధికారః ప్రాగానఙః-ఉత్తరపదాధికారస్త్వాపాదసమా
ప్తేః ❀ పఞ్చమ్యాస్స్తోకాదిభ్యః ॥౬॥౩॥౨॥ ఏభ్యః పఞ్చమ్యా అలుక్ స్యాదుత్తరపదే-
స్తోకాన్ముక్తః-ఏవమన్తికాద్దూరాత్కృచ్ఛ్రాదాగతః-ఉత్తరపదే కిమ్-నిష్క్రాన్తః స్తోకా
న్నిస్తోకః * బ్రాహ్మణాచ్ఛంసిన ఉపసంఖ్యానమ్ * బ్రాహ్మణే విహితాని శస్త్రాణి ఉ
పచారాత్ బ్రాహ్మణాని- తాని శంసతీతి- బ్రాహ్మణాచ్ఛంసీతి ఋత్విగ్విశేషః-ద్వి
తీయార్థే పఞ్చమ్యుపసంఖ్యానాదేవ ❀ ఓజస్సహోఽమ్భస్తమసస్తృతీయాయాః ॥
౬॥౩॥౩॥ ఓజసాకృతమిత్యాది * అఞ్జస ఉపసంఖ్యానమ్ * అఞ్జసాకృతమ్ -ఆర్జవేనకృత

మిత్యర్థః॥*పుంసానుజో జనుషాన్ధ ఇతి చ॥*యస్యాగ్రజః పుమాన్-స పుంసానుజః- జనుషా
న్ధో జాత్యన్ధః ❁మనసస్సంజ్ఞాయామ్॥౬॥౩॥౪॥మనసాగుప్తా❁ఆజ్ఞాయిని చ॥౬॥౩॥౫॥
మనస ఇత్యేవ-మనసాజ్ఞాతుం శీలమస్య-మనసాజ్ఞాయీ❁ఆత్మనశ్చ॥౬॥౩॥౬॥ ఆత్మన
స్తృతీయాయా అలుక్స్యాత్ *పూరణ ఇతి వక్తవ్యమ్*పూరణప్రత్యయాన్తే ఉత్తర
పదే ఇత్యర్థః-ఆత్మనాపఞ్చమః- జనార్దనస్త్వాత్మచతుర్థ ఏవేతి బహువ్రీహిర్బోధ్యః-
పూరణే కిమ్-ఆత్మకృతమ్❁వైయాకరణాఖ్యాయాం చతుర్థ్యాః॥౬॥౩॥౭॥ ఆత్మన ఇ
త్యేవ-ఆత్మనేపదమ్-ఆత్మనేభాషా-తాదర్థ్యే చతుర్థీ- చతుర్థీతి యోగవిభాగాత్సమా
సః❁పరస్య చ॥౬॥౩॥౮॥పరస్మైపదమ్-పరస్మైభాషా ❁హలదన్తాత్సప్తమ్యాస్సంజ్ఞా
యామ్॥౬॥౩॥౯॥హలన్తాదదన్తాచ్చ సప్తమ్యా అలుక్సంజ్ఞాయామ్-త్వచిసారః ❁ గవి
యుధిభ్యాం స్థిరః॥౮॥౩॥౯౫॥ఆభ్యాం స్థిరస్య సస్య షః స్యాత్-గవిష్ఠిరః - అత్ర గవీతి వ
చనాదేవాలుక్-యుధిష్ఠిరః-అరణ్యేతిలకాః-అత్ర సంజ్ఞాయామితి సప్తమీసమాసః*హృ
ద్ద్యుభ్యాం చ*హృదిస్పృక్-దివిస్పృక్❁కారనామ్ని చ ప్రాచాం హలాదౌ॥౬॥౩॥
౧౦॥ప్రాచాం దేశే యత్కారనామ తత్ర హలాదావుత్తరపదే హలదన్తాత్సప్తమ్యా
అలుక్-ముకుటేకార్షాపణమ్-దృషదిమాషకః- పూర్వేణాసిద్ధే నియమార్థమ్ - కారనా
మ్న్యేవ ప్రాచామేవ-హలాదావేవేతి-కారనామ్ని కిమ్-అభ్యర్హితపశుః- కారాద
న్యస్మై తద్దేశస్యనామ-ప్రాచాం కిమ్-యూథపశుః-హలాదౌ కిమ్-అవికటోరణః -
హలదన్తాత్కిమ్-నద్యాం దోహః-నదీదోహః❁మధ్యాద్గురౌ॥౬॥౩॥౧౧॥మధ్యేగురుః *
అన్తాచ్చ*అన్తేగురుః ❁ అమూర్ధమస్తకాత్స్వాఙ్గాదకామే॥౬॥౩॥౧౨॥కణ్ఠేకాలః-ఉ
రసిలోమా - అమూర్ధమస్తకాత్కిమ్-మూర్ధశిఖః-మస్తకశిఖః - అకామే కిమ్- ముఖేకా
మోఽస్య-ముఖకామః❁బన్ధే చ విభాషా॥౬॥౩॥౧౩॥హలదన్తాత్సప్తమ్యా అలుక్- హ
స్తేబన్ధః-హస్తబన్ధః-హలదన్తేతి కిమ్-గుప్తిబన్ధః ❁తత్పురుషే కృతి బహులమ్॥౬॥౩॥౧౪॥
స్తమ్బేరమః- స్తమ్బరమః-కర్ణేజపః-కర్ణజపః-క్వచిన్న-కురుచరః ❁ ప్రావృట్శరత్కా
లదివాం జే॥౬॥౩॥౧౫॥ ప్రావృషిజః-శరదిజః-కాలేజః-దివిజః- పూర్వస్యాయం ప్రప
ఞ్చః ❁విభాషా వర్షక్షరశరవరాత్॥౬॥౩॥౧౬॥ఏభ్యస్సప్తమ్యా అలుక్ జే-వర్షేజః-వర్ష
జః-క్షరేజః-క్షరజః-శరేజః-శరజః-వరేజః-వరజః❁ఘకాలతనేషు కాలనామ్నః॥౬॥
౩॥౧౭॥సప్తమ్యా విభాషా అలుక్స్యాత్ -ఘ-పూర్వాహ్ణేతరే-పూర్వాహ్ణతరే-పూ
ర్వాహ్ణేతమే-పూర్వాహ్ణతమే-కాల-పూర్వాహ్ణేకాలే-పూర్వాహ్ణకాలే-తన- పూ
ర్వాహ్ణేతనే-పూర్వాహ్ణతనే❁శయవాసవాసిష్వకాలాత్॥౬॥౩॥౧౮॥ఖేశయః-ఖ
శయః-గ్రామేవాసః-గ్రామవాసః-గ్రామేవాసీ-గ్రామవాసీ-హలదన్తాదిత్యే

వ-భూమిశయః*అపోయోనిర్యస్య మతుప్పు*అప్సుయోనిరుత్పత్తిర్యస్య-సోఽప్సుయోనిః-
అప్సుభవోఽప్సవ్యః-అప్సుమన్తౌ వాజ్యభాగౌ* బన్ధేచవిభాషా ॥౬॥౩॥౧౯॥ ఇన్న
న్తాదిషు సప్తమ్యా అలుఙ్న-స్థణ్డిలశాయినః హ్రదశ్యసిద్ధః-చక్రబన్ధః * స్థేచ భాషా
యామ్॥౬॥౩॥౨౦॥ సప్తమ్యా అలుఙ్న-సమస్థః-భాషాయామ్ కృష్ణోస్యాఖరేష్ఠః*
షష్ఠ్యా ఆక్రోశే॥౬॥౩॥౨౧॥ చోరస్యకులమ్-ఆక్రోశేకిమ్-బ్రాహ్మణకులమ్*వాగ్దిక్ప
శ్యద్భ్యో యుక్తిదణ్డహరేషు* వాచోయుక్తిః-దిశోదణ్డః-పశ్యతోహరః* ఆముష్యాయ
ణాముష్యపుత్రికాముష్యకులికేతిచ*అముష్యాపత్యమ్ ఆముష్యాయణః-నడాదిత్వా
త్ ఫక్-అముష్యపుత్రస్య భావః-ఆముష్యపుత్రికా-మనోజ్ఞాదిత్వాద్వుఞ్-ఏవమాము
ష్యకులికా* దేవానాంప్రియ ఇతిచ మూర్ఖే*అన్యత్ర దేవప్రియః * శేపపుచ్ఛలా
ఙ్గూలేషు శునః*శునశ్శేపః-శునఃపుచ్ఛః-శునోలాఙ్గూలః*దివశ్చదాసే* దివోదాసః
*పుత్రేఽన్యతరస్యామ్॥౬॥౩॥౨౨॥ షష్ఠ్యాః పుత్రే పరేఽలుగ్వానిన్దాయామ్- దా
స్యాః పుత్రః-దాసీపుత్రః-నిన్దాయాంకిమ్-బ్రాహ్మణీపుత్రః * ఋతోవిద్యా
యోనిసమ్బన్ధేభ్యః ॥౬॥౩॥౨౩॥ విద్యాసమ్బన్ధయోనిసమ్బన్ధవాచిన ఋదన్తాత్షష్ఠ్యా
అలుక్-హోతురన్తేవాసీ-హోతుః పుత్రః-పితురన్తేవాసీ-పితుః పుత్రః * విద్యా
యోనిసమ్బన్ధేభ్యస్తత్పూర్వోత్తరపదగ్రహణమ్* నేహ-హోతృధనమ్ * విభా
షాస్వసృపత్యోః ॥౬॥౩॥౨౪॥ ఋదన్తాత్షష్ఠ్యా అలుగ్వా స్వసృపత్యోః పరయోః *
మాతృపితృభ్యామన్యతరస్యామ్॥౮॥౩॥౮౫॥ ఆభ్యాం స్వసుస్సస్య షో వా స్యాత్ సమా
సే-మాతుః ష్వసా మాతుస్స్వసా-పితుః ష్వసా-పితుస్స్వసా-లుక్పక్షే తు*మాతృపితృ
భ్యాంస్వసా ॥౮॥౩॥౮౪॥ ఆభ్యాం పరస్య స్వసుస్సస్య షస్స్యాత్సమాసే-మాతృష్వసా
పితృష్వసా-అసమాసే తు మాతుః స్వసా-పితుః స్వసా॥ ——ఇత్యలుక్సమాసః——
*ఘరూపకల్పచేలడ్బ్రువగోత్రమతహతేషుఙ్యోఽనేకాచో హ్రస్వః ॥ ౬ ॥ ౩ ॥
౪౩॥ భాషితపుంస్కాద్యోఙీప్ తదన్తస్యానేకాచో హ్రస్వస్స్యాత్ ఘరూపకల్పప్
ప్రత్యయేషు చేలడాదిషూత్తరపదేషు పరేషు- బ్రాహ్మణితరా -బ్రాహ్మణిత
మా-బ్రాహ్మణిరూపా-బ్రాహ్మణికల్పా- బ్రాహ్మణిచేలీ- బ్రాహ్మణిబ్రువా -
బ్రాహ్మణిగోత్రేత్యాది- బ్రూఞ ఇగుపధాత్కవచనాద్యాదేశ గుణయోరభావోపి నిపా
త్యతే-చేలడాదీని వృత్తివిషయే కుత్సనవాచీని-తైః కుత్సితానికుత్సనై రితి సమాసః-ఙ్యః
కిమ్-దత్తాతరా-భాషితపుంస్కాత్కిమ్-ఆమలకీతరా- కువలీతరా*నద్యాశ్శేషస్యా
న్యతరస్యామ్ ॥౬॥ ౩॥౪౪॥ అఙ్యన్తననద్యాఃఙ్యన్తాన్యస్యానేకాచశ్చఘాదిషు హ్రస్వో వా
స్యాత్ -బ్రహ్మబన్ధుతరా-బ్రహ్మబన్ధూతరా-స్త్రీతరా-స్త్రితరా*కృన్నద్యాన * ల

త్మీతరా ※ ఉగితశ్చ ॥౬।౩।౪౫॥ ఉగితః పరా యా నదీ తదన్తస్య ఘాదిషు హ్రస్వో వా స్యాత్- విదుషితరా- హ్రస్వాభావపక్షే తసిలాదిష్వితి పుంవత్- విద్వత్తరా - ద్వత్త్యాదిషు విదుషీతరేత్యపి దృశ్యతే తన్నిర్మూలమ్ ※ హృదయస్య హృల్లేఖయదణ్లాసేషు ॥౬।౩।౫౦॥ హృదయశబ్దస్య హృదాదేశః స్యాత్ లేఖాదిషు పరేషు- హృదయం లిఖతీతి హృల్లేఖః- హృదయస్య ప్రియం హృద్యమ్- హృదయస్యేదం హార్దమ్- హృల్లాసః- లేఖ ఇత్యణన్తస్య గ్రహణమ్ ఘఞి తు- హృదయలేఖః- లేఖగ్రహణమేవ జ్ఞాపకం- ఉత్తరపదాధికారే తదన్తవిధిర్నాస్తీతి ※ వా శోకష్యఞ్రోగేషు ॥౬।౩।౫౧॥ హృచ్ఛోకః- హృదయశోకః- సౌహార్ద్యమ్- సౌహృదయ్యమ్- హృద్రోగః హృదయరోగః హృదయశబ్దపర్యాయో హృచ్ఛబ్దోఽప్యస్తి- తేన సిద్ధే ప్రపఞ్చార్థమిదమ్ ※ పాదస్య పదాజ్యాతిగోపహతేషు ॥౬।౩।౫౨॥ ఏషూత్తరపదేషు పాదస్య పద ఇత్యయమాదేశః స్యాత్ - పాదాభ్యామజతీతి పదాజిః పదాతిః- అజ్యతిభ్యాం పాదే చేతి ఇణ్ప్రత్యయః - అజేర్వీభావో నిపాతనాత్ - పదగః- పదోపహతః ※ పద్యత్యతదర్థే ॥౬।౩।౫౩॥ పాదస్య పత్ స్యాద్యతి పరే- పాదౌ విధ్యన్తీతి పద్యాః శర్కరాః- విధ్యత్యధనుషేతి యత్ - అతదర్థే కిమ్- పాదార్థముదకం పాద్యమ్- పాదార్ఘాభ్యాం చేతి యత్ * ఇకే చరతావుపసంఖ్యానమ్ * పాదాభ్యాం చరతి పదికః- పర్పాదిత్వాత్ ష్ఠన్ ※ హిమకాషిహతిషు చ ॥౬।౩।౫౪॥ పద్ధిమమ్- పత్కాషీ- పద్ధతిః ※ ఋచశ్శే ॥౬।౩।౫౫॥ ఋచః పాదస్య పత్ స్యాచ్ఛే పరే- గాయత్రీం పచ్ఛః శంసతి- పాదం పాదమిత్యర్థః- ఋచః కిమ్- పాదశః కార్షాపణం దదాతి ※ వా ఘోషమిశ్రశబ్దేషు ॥౬।౩।౫౬॥ పాదస్య పత్ స్యాత్ పద్ఘోషః పాదఘోషః- పన్మిశ్రః- పాదమిశ్రః- పచ్ఛబ్దః- పాదశబ్దః * నిష్కే చేతి వాచ్యమ్ * పన్నిష్కః- పాదనిష్కః ※ ఉదకస్యోదస్సంజ్ఞాయామ్ ॥౬।౩।౫౭॥ ఉదమేఘః * ఉత్తరపదస్య చేతి వక్తవ్యమ్ * క్షీరోదః ※ పేషంవాసవాహనధిషు చ ॥౬।౩।౫౮॥ ఉదపేషం పినష్టి- ఉదవాసః- ఉదవాహనః- ఉదధిర్ఘటః- సముద్రే తు పూర్వేణ సిద్ధమ్ ※ ఏకహలాదౌ పూరయితవ్యేఽన్యతరస్యామ్ ॥౬।౩।౫౯॥ ఉదకుమ్భః- ఉదకకుమ్భః- ఏకేతి కిమ్- ఉదకస్థాలీ- పూరయితవ్యేతి కిమ్- ఉదకపర్వతః ※ మన్థౌదనసక్తుబిన్దువజ్రభారహారవీవధగాహేషు చ ॥౬।౩।౬౦॥ ఉదమన్థః- ఉదకమన్థః- ఉదౌదనః ※ ఇకో హ్రస్వోఽఙ్యో గాలవస్య ॥౬।౩।౬౧॥ ఇగన్తస్యాఙ్యన్తస్య హ్రస్వో వా స్యాదుత్తరపదే- గ్రామణిపుత్రః- గ్రామణీపుత్రః- ఇక ఇతి కిమ్- రమాపతిః- అఙ్య ఇతి కిమ్- గౌరీపతిః- గాలవగ్రహణం పూజార్థమ్- అన్యతరస్యామిత్యనువృత్తేః * ఇయఙువఙ్భావినామవ్యయానాఞ్చ నేతి వాచ్యమ్ * శ్రీమదః- భ్రూభఙ్గః- శుక్లీభావః * అభ్రుకుంసాదీనామితి వక్తవ్యమ్ * భ్రుకుంసః-

భ్రుకుటిః-భ్రూకుంసః-భ్రూకుటిః-అకారోనేనవిధీయతఇతివ్యాఖ్యాన్తరమ్-భ్ర
కుంసః-భ్రుకుటిః-భ్రువాఃకుంసోభాషణంశోభావాయస్య- స్త్రీవేషధారీనర్తకః-
భ్రువఃకుటిః-కౌటిల్యమ్❋ఏకతద్ధితేచ ॥౬॥౩॥౬౨॥ ఏకశబ్దస్యహ్రస్వఃస్యాత్తద్ధితే
ఉత్తరపదేచ-ఏకస్మాదాగతమ్-ఏకరూప్యమ్-ఏకక్షీరమ్❋జ్యాపోస్సంజ్ఞాచ్ఛన్దసోర్బహు
లమ్॥౬॥౩॥౬౩॥ రేవతిపుత్రః-అజక్షీరమ్❋త్వేచ ॥౬॥౩॥౬౪॥ త్వప్రత్యయేజ్యాపో
ర్హ్రస్వః-అజత్వమ్-అజాత్వమ్ రోహిణిత్వమ్-రోహిణీత్వమ్❋ ష్యఙస్సమ్ప్ర
సారణమ్పుత్రపత్యోస్తత్పురుషే ॥౬॥౧॥౧౩॥ ష్యఙన్తస్యపూర్వపదస్యసమ్ప్రసార
ణంస్యాత్పుత్రపత్యోరుత్తరపదయోస్తత్పురుషే❋సమ్ప్రసారణస్య ॥౬॥౩॥౧౩౯॥
సమ్ప్రసారణస్యదీర్ఘస్స్యాదుత్తరపదే - కౌముదగన్ధ్యాయాఃపుత్రః కౌముదగన్ధీపు
త్రః-కౌముదగన్ధీపతిః-వ్యవస్థితవిభాషయాహ్రస్వోన- స్త్రీప్రత్యయేచానుపసర్జ
నేనేతితదాదినియమప్రతిషేధాత్ పరమకారీషగన్ధీపుత్రః - ఉపసర్జనేతుతదాదిని
యమాన్నేహ-అతికారీషగన్ధ్యాపుత్రః❋బన్ధునిబహువ్రీహౌ ॥౬॥౧॥౧౪॥ బన్ధుశబ్దఉ
త్తరపదేష్యఙస్సమ్ప్రసారణంస్యాద్బహువ్రీహౌ-కారీషగన్ధ్యాబన్ధురస్యేతికారీషగ
న్ధీబన్ధుః-బహువ్రీహావితికిమ్-కారీషగన్ధ్యాయాబన్ధుః-కారీషగన్ధ్యాబన్ధుః-క్లీబనిర్దేశస్తుశ
బ్దస్వరూపాపేక్షయా❋మాతచ్మాతృకమాతృకేషువా❋కారీషగన్ధీమాతః-కారీషగన్ధ్యా
మాతః-కారీషగన్ధీమాతృకః-కారీషగన్ధ్యామాతృకః-కారీషగన్ధీమాతా - కారీషగన్ధ్యా
మాతా-అస్మాదేవనిపాతనాన్మాతృశబ్దస్యమాతజాదేశోనద్యృతశ్చేతికప్వికల్పశ్చ-
బహువ్రీహావేవేదమ్-నేహ-కారీషగన్ధ్యాయామాతా-కారీషగన్ధ్యామాతా- చిత్రవ
హామర్థ్యాచ్చిత్స్వరోబహువ్రీహిస్వరమ్బాధతే❋ ఇష్టకేషీకామాలానాఞ్చితతూ
లభారిషు॥౬॥౩॥౬౫॥ ఇష్టకాదీనాన్తదన్తానాఞ్చపూర్వపదానాఞ్చితాదిషుక్రమాదు
త్తరపదేషుహ్రస్వస్స్యాత్ -ఇష్టకచితమ్-పక్వేష్టకచితమ్-ఇషీకతూలమ్- ముఞ్జేషీక
తూలమ్-మాలభారీ-ఉత్పలమాలభారీ❋కారేసత్యాగదస్య॥౬॥౩॥౭౦॥ ముమ్స్యాత్ -
సత్యఙ్కారః-అగదఙ్కారః❋అస్తోశ్చేతివక్తవ్యమ్❋అస్తుఙ్కారః❋ ధేనోర్భవ్యాయా
మ్❋ధేనుమ్భవ్యా❋లోకస్యపృణే ❋లోకమ్పృణః-పృణఇతిమూలవిభుజాదిత్వాత్కః
❋ఇత్యేనభ్యాశస్య ❋ అనభ్యాశమిత్యః-దూరతః పరిహర్తవ్యఇత్యర్థః ❋ భ్రాష్ట్రా
గ్న్యోరిన్ధే❋ భ్రాష్ట్రమిన్ధః -అగ్నిమిన్ధః ❋గిలేఽగిలస్య❋తిమిఙ్గిలః-అగిలస్యకిమ్- గిలగి
లః❋గిలగిలేచ❋తిమిఙ్గిలగిలః❋ఉష్ణభద్రయోఃకరణే❋ఉష్ణఙ్కరణమ్-భద్రఙ్కరణమ్
❋రాత్రేఃకృతివిభాషా॥౬॥౩॥౭౨॥ రాత్రిఞ్చరః-రాత్రిచరః-రాత్రిమటః - రా
త్ర్యటః-అఖి దర్శమిపంమాత్రమ్-ఖితిభు-అరుర్ద్విషదితినిత్యమేవపత్యతే- రాత్రి

హ్మన్యః ॥ సహస్య సస్సంజ్ఞాయామ్ ॥ ౬॥౩॥౭౮॥ ఉత్తరపదే. సపలాశమ్. సంజ్ఞాయాం కిమ్. సహయుధ్వా ॥ గ్రన్థాన్తాధికే చ ॥ ౬॥౩॥౭౯॥ అనయోః పరయోః సహస్య సః స్యాదుత్తరపదే. సముహూర్తం జ్యోతిషమధీతే. సద్రోణా ఖారీ ॥ ద్వితీయే చానుపాఖ్యే ॥ ౬॥౩॥౮౦॥ అనుమేయో ద్వితీయే సహస్య సః స్యాత్ సరాక్షసీకా నిశా. రాక్షసీ సాక్షాదనుపలభ్యమానా నిశయానుమీయతే ॥ సమానస్య ఛన్దస్యమూర్ధప్రభృత్యుదర్కేషు ॥ ౬॥౩॥౮౪॥ సమానస్య సః స్యాదుత్తరపదే న తు మూర్ధాదిషు. అనుభ్రాతా సగర్భ్యః. అనుసఖా సయూథ్యః. యో నః సనుత్యః. తత్ర భవ ఇత్యర్థే సగర్భసయూథసనుతాద్యత్. అమూర్ధాదిషు కిమ్. సమానమూర్ధా. సమానప్రభృతయః. సమానోదర్కాః. సమానస్యేతి యోగో విభజ్యతే. తేన సపక్షః. సాధర్మ్యం. సజాతీయమిత్యాది సిద్ధమితి కాశికా. అథవా సహార్థేన సదృశవచనో స్తి. సదృశః పక్షః సపక్ష ఇతి యథా. తేనాయమప్యుదదపి స్యా. మానో బహువ్రీహిః. సమానః పక్షో యస్యేత్యాది ॥ జ్యోతిర్జనపదరాత్రినాభినామగోత్రరూపస్థానవర్ణవయోవచనబన్ధుషు ॥ ౬॥౩॥౮౫॥ ఏషు ద్వాదశసూత్తరపదేషు సమానస్య సః స్యాత్. సజ్యోతిః. సజనపద ఇత్యాది ॥ చరణే బ్రహ్మచారిణి ॥ ౬॥౩॥౮౬॥ బ్రహ్మచారిణ్యుత్తరపదే సమానస్య సః స్యాచ్చరణే సమానత్వేన గమ్యమానే. చరణః శాఖా. బ్రహ్మ వేదః తదధ్యయనార్థం వ్రతమపి బ్రహ్మ. తచ్చరతీతి బ్రహ్మచారీ. సమానస్య సః. సబ్రహ్మచారీ ॥ తీర్థే యే ॥ ౬॥౩॥౮౭॥ తీర్థ ఉత్తరపదే యత్ప్రత్యయే వివక్షితే సమానస్య సః స్యాత్. సతీర్థ్యః ఏకగురుకః. సమానతీర్థే వాసీతి యత్ప్రత్యయః ॥ విభాషోదరే ॥ ౬॥౩॥౮౮॥ యత్ప్రత్యయే వివక్షితే ఇత్యేవ. సమానోదర్యః. సోదర్యః ॥ దృగ్దృశవతుషు ॥ ౬॥౩॥౮౯॥ సదృక్. సదృశః ॥ దృక్షే చేతి వక్తవ్యమ్ ॥ సదృక్షః. వతురుదాహరణం ॥ ఇదంకిమోరీశ్కీ ॥ ౬॥౩॥౯౦॥ దృగ్దృశవతుష్విదమ ఈశ్ కిమః కీ స్యాత్. ఈదృక్. ఈదృశః. కీదృక్. కీదృశః. వతావుదాహరణం వక్ష్యతే ॥ దృక్షే చేతి వక్తవ్యమ్ ॥ ఈదృక్షః. కీదృక్షః. ఆ సర్వనామ్నః. దృక్షే చ. తాదృక్. తాదృశః. తావాన్. తాదృక్షః. దీర్ఘః ... తోఽత్వే. అమూదృశః. అమూదృక్. అమూదృక్షః ॥ సమాసేఽఙ్గులేః సఙ్గః ॥ ౮॥౩॥౮౦॥ అఙ్గులిశబ్దాత్సఙ్గస్య మూర్ధన్యః స్యాత్సమాసే. అఙ్గులిషఙ్గః. సమాసే కిమ్. అఙ్గులేః సఙ్గః ॥ భీరోః స్థానమ్ ॥ ౮॥౩॥౮౧॥ భీరుశబ్దాత్ స్థానస్య సస్య మూర్ధన్యః స్యాత్సమాసే. భీరుష్ఠానమ్. అసమాసే తు భీరోః స్థానమ్ ॥ జ్యోతిరాయుషః స్తోమః ॥ ౮॥౩॥౮౩॥ ఆభ్యాం స్తోమస్య సస్య మూర్ధన్యః స్యాత్సమాసే. జ్యోతిష్టోమః. ఆయుష్టోమః. సమాసే కిమ్. జ్యోతిషః స్తోమః ॥ సుషామాదిషు చ ॥ ౮॥౩॥౯౮॥ సస్య మూర్ధన్యః. శోభనం సామ యస్య సుషామా. సుషన్ధిః ॥ పతిసంజ్ఞాయామగాత్ ॥ ౮॥౩॥౯౯॥ సస్య మూర్ధన్యః. హరిషేణః

పతికమ్-హారిస్థమ్-సంజ్ఞాయాంతు-వృథుసేనః-అగకారాత్కిమ్-విష్వక్సేనః-ఇణ్కోరిత్యేవ-సర్వసేనః ✽ నక్షత్రాద్వా ॥౮॥౩॥౧౦౦॥ పతిసస్య సంజ్ఞాయామగకారాన్నక్షత్రాద్వా-రోహిణిషేణః-రోహిణీసేనః-అగకారాత్కిమ్ శతభిషక్సేనః-ఆకృతిగణోయమ్ ✽ అషష్ఠ్యతృతీయాస్థస్యాన్యస్య దుగాశీరాశాస్థాస్థితోత్సుకోతికారకరాగచ్ఛేషు ॥౬॥౩॥౯౯॥ అన్యశబ్దస్య దుగాగమస్స్యాదాశీరాదిషు పరేషు-అన్యదాశీః-అన్యదాశా-అన్యదాస్థా-అన్యదాస్థితః-అన్యదుత్సుకః-అన్యదూతిః-అన్యద్రాగః-అన్యదీయః-అషష్ఠ్యిత్యాదికిమ్-అన్యస్యాశీః-అన్యాశీః-కారకేచ్ఛే చనాయన్నిషేధః అన్యస్య కారకః-అన్యత్కారకః-అన్యస్యాయం-అన్యదీయః - గహాదేరాకృతిగణత్వాచ్ఛః ✽ అర్థే విభాషా ॥౬॥౩॥౧౦౦॥ అన్యదర్థః-అన్యార్థః ✽ కోః కత్తత్పురుషేఽచి ॥౬॥౩॥౧౦౧॥ అజాదావుత్తరపదే-కుత్సితోఽశ్వః-కదశ్వః-కదన్నమ్-తత్పురుషేకిమ్-కూష్ట్రో రాజా ✽ త్రౌ చ ✽ కుత్సితాస్త్రయః-కత్త్రయః ✽ రథవదయోశ్చ ॥౬॥౩॥౧౦౨॥ కద్రథః-కద్వదః ✽ తృణే చ జాతౌ ॥౬॥౩॥౧౦౩॥ కత్తృణమ్ ✽ కా పథ్యక్షయోః ॥౬॥౩॥౧౦౪॥ కాపథః-కాక్షః-అక్షశబ్దేన తత్పురుషః-అక్షిశబ్దేన బహువ్రీహిర్వా ✽ ఈషదర్థే ॥౬॥౩॥౧౦౫॥ ఈషజ్జలమ్-కాజలమ్-అజాదావపిపరత్వాత్కాదేశః-కామ్లః ✽ విభాషా పురుషే ॥౬॥౩॥౧౦౬॥ కాపురుషః-కుపురుషః-అప్రాప్తవిభాషేయమ్-ఈషదర్థేహి పూర్వవిప్రతిషేధాన్నిత్యమేవ-ఈషత్పురుషః-కాపురుషః ✽ కవంచోష్ణే ॥౬॥౩॥౧౦౭॥ ఉష్ణశబ్దఉత్తరపదే కవఙ్కాచ వా స్యాత్-కవోష్ణమ్-కోష్ణమ్-కదుష్ణమ్ ✽ పృషోదరాదీని యథోపదిష్టమ్ ॥౬॥౩॥౧౦౮॥ పృషోదరప్రకారాణి శిష్టైర్యథోచ్చారితాని తథైవ సాధూని స్యుః-పృషత్ ఉదరమ్-పృషోదరమ్-తలోపః వారివాహకో వలాహకః పూర్వపదస్య వః ఉత్తరపదాదేశ్చ లత్వమ్ ✽ భవేద్వర్ణాగమాద్ధంసః సింహో వర్ణవిపర్యయాత్ । గూఢోత్మా వర్ణవికృతేర్వర్ణనాశాత్పృషోదరమ్ ॥౧॥ ✽ దిక్ఛబ్దేభ్యస్తీరస్య తారభావో వా ✽ దక్షిణతారమ్-దక్షిణతీరమ్-ఉత్తరతారమ్-ఉత్తరతీరమ్ ✽ దురో దాశనాశదభధ్యేషూత్వముత్తరపదాదేః ష్టుత్వఞ్చ ✽ దుఃఖేన దాశ్యతే-దూడాశః-దుఃఖేన నాశ్యతే-దూణాశః-దుఃఖేన దభ్యతే-దూడభః-ఖల్ తృభ్యః-దమ్భేర్నలోపో నిపాత్యతే- దుష్టం ధ్యాయతీతి-దూఢ్యః- ఆతశ్చేతి కః-బ్రువన్తోస్యాం సీదన్తీతి -బ్రుసీ - బ్రువచ్ఛబ్దస్య బ్రాదేశః-పదేరధికరణే డట్-ఆకృతిగణోయమ్ ✽ సంహితాయామ్ ॥౬॥౩॥౧౧౪॥ అధికారోయమ్ ✽ కర్ణే లక్షణస్యావిష్టాష్టపఞ్చమణిభిన్నచ్ఛిన్నచ్ఛిద్రస్రువస్వస్తికస్య ॥౬॥౩॥౧౧౫॥ కర్ణశబ్దే పరే లక్షణవాచకస్య దీర్ఘస్స్యాత్ -ద్వ్యగుణాకర్ణః-లక్షణస్య కిమ్ -శోభనకర్ణః-అవిష్టాదీనాం కిమ్-విష్టకర్ణః-అష్టకర్ణః-పఞ్చకర్ణః-మణికర్ణః-భిన్నకర్ణః-ఛిన్నక

ర్ణః-ఛిద్రకర్ణః-స్రువకర్ణః-స్వస్తికకర్ణః ❋ నహివృతివృషివ్యధిరుచిసహితనిషు క్వౌ ॥ ౬॥౩॥౧౧౬॥ క్విబన్తేషు పరేషు పూర్వపదస్య దీర్ఘః-ఉపానత్-నీవృత్-ప్రావృట్-మర్మావిత్-నీరుక్-అభీరుక్-ఋతీషట్-పరీతత్-క్వావితి కిమ్-పరిణహనమ్- విభాషా పురుష ఇత్యతో మణ్డూకప్లుత్యా విభాషానువర్తతే-సా చ వ్యవస్థితా- తేన గతికారకయోరేవ-నేహ-పటురుక్-తిగ్మరుక్ ❋ వనగిర్యోస్సంజ్ఞాయాం కోటరకింశులుకాదీనామ్ ॥ ౬॥౩॥౧౧౭॥ కోటరాదీనాం వనే పరే కింశులుకాదీనాం గిరౌ పరే దీర్ఘస్స్యాత్సంజ్ఞాయామ్ ❋ వనమ్పురగామిశ్రకాసిధ్రకాశారికాకోటరాగ్రేభ్యః ॥౮॥౪॥౪॥ వనశబ్దస్యోత్తరపదస్యైభ్య ఏవ ణత్వం నాన్యేభ్యః-ఇహ కోటరాన్తానాం పఞ్చానాం దీర్ఘవిధౌ కోటరావణాదిభ్యో బోధ్యాః-తేషాం కృతదీర్ఘాణాం ణత్వవిధౌ నిర్దేశో నియమార్థః-అగ్రేశబ్దస్య తు విధ్యర్థః- పురగావణమ్-మిశ్రకావణమ్-సిధ్రకావణమ్-శారికావణమ్-కోటరావణమ్- ఏభ్య ఏవేతి కిమ్-అసిపత్రవనమ్-వనస్యాగ్రే-అగ్రేవణమ్-రాజదన్తాదిషు నిపాతనాత్సప్తమ్యా అలుక్-ప్రాతిపదికార్థమాత్రే ప్రథమా-కింశులుకాగిరిః ❋ వలే ॥ ౬॥౩॥౧౧౮॥ వలచ్ప్రత్యయే పరే దీర్ఘస్స్యాత్సంజ్ఞాయామ్-కృషీవలః ❋ మతౌ బహ్వచోఽనజిరాదీనామ్ ॥ ౬॥౩॥౧౧౯॥ అమరావతీ-అనజిరాదీనాం కిమ్-అజిరవతీ-బహ్వచః కిమ్-వ్రీహిమతీ- సంజ్ఞాయామిత్యేవ- నేహ-వలయవతీ ❋ శరాదీనాం చ ॥ ౬॥౩॥౧౨౦॥ శరావతీ ❋ ఇకో వహేఽపీలోః ॥ ౬॥౩॥౧౨౧॥ ఇగన్తస్య దీర్ఘస్స్యాద్వహే-ఋషీవహమ్-కపీవహమ్-ఇకః కిమ్-పిణ్డవహమ్-అపీలోః కిమ్-పీలువహమ్ ❋ అపీల్వాదీనామితి వాచ్యమ్ ❋ దారువహమ్ ❋ ఉపసర్గస్య ఘఞ్యమనుష్యే బహులమ్ ॥ ౬॥౩॥౧౨౨॥ ఉపసర్గస్య బహులం దీర్ఘస్స్యాద్ఘఞన్తే పరే న తు మనుష్యే-పరీపాకః-పరిపాకః-అమనుష్యే కిమ్-నిషాదః ❋ ఇకః కాశే ॥ ౬॥౩॥౧౨౩॥ ఇగన్తోపసర్గస్య దీర్ఘస్స్యాత్కాశే-వీకాశః-నీకాశః-ఇకః కిమ్ -ప్రకాశః ❋ అష్టనస్సంజ్ఞాయామ్ ॥ ౬॥౩॥౧౨౫॥ ఉత్తరపదే దీర్ఘః-అష్టాపదమ్-సంజ్ఞాయాం కిమ్-అష్టపుత్రః ❋ చితేః కపి ॥ ౬॥౩॥౧౨౭॥ ఏకచితీకః ❋ నరే సంజ్ఞాయామ్ ॥ ౬॥౩॥ ౧౨౯॥ విశ్వానరః ❋ మిత్రే చర్షౌ ॥ ౬॥౩॥౧౩౦॥ విశ్వామిత్రః-ఋషౌ కిమ్-విశ్వమిత్రో మాణవకః ❋ శునో దన్తదంష్ట్రాకర్ణకున్దవరాహపుచ్ఛపదేషు దీర్ఘో వాచ్యః ❋ శ్వాదన్తః- ఇత్యాది ❋ ప్రనిరన్తశ్శరేక్షుప్లక్షామ్రకార్ష్యఖదిరపీయూక్షాభ్యోఽసంజ్ఞాయామపి ॥౮॥౪॥౫॥ ఏభ్యో వనస్య ణత్వం స్యాత్ -ప్రవణమ్ కార్ష్యవణమ్-ఇహాషా ష్పరత్వాణ్ణత్వమ్ ❋ విభాషౌషధివనస్పతిభ్యః ॥౮॥౪॥౬॥ ఏభ్యో వనస్య ణత్వం వా స్యాత్ -దూర్వావణమ్-దూర్వావనమ్-శిరీషవనమ్-శిరీషవణమ్ ❋ ద్వ్యచ్త్ర్యచ్భ్యామేవ ❋ నేహ-దేవదారువనమ్ ❋ ఇరికాదిభ్యః ప్రతిషేధో వక్తవ్యః ❋ ఇరికావనమ్-మిరికావనమ్ ❋

వాహనమాహితాత్ ॥౮।౪।౮॥ ఆహితోవ్యయముహ్యతే తద్వాచినో నిమిత్తాత్పరస్య వాహననకారస్యణత్వంస్యాత్ - ఇక్షువాహణమ్ - ఆహితాత్కిమ్ - ఇన్ద్రవాహనమ్ - ఇన్ద్రస్వామికంవాహనమిత్యర్థః - వహతేర్ణ్యన్తాత్ల్యుట్ వృద్ధిరిహైవసూత్రే నిపాతనాత్ ❁ పానన్దేశే ॥౮।౪।౯॥ పూర్వపదస్థాన్నిమిత్తాత్పరస్య పానస్యనస్యణత్వంస్యాద్దేశగమ్యే - క్షీరంపానంయేషాం తే క్షీరపాణాః ఉశీనరాః - సురాపాణాః ప్రాచ్యాః - పీయతే ఇతిపానమ్ - కర్మణిల్యుట్ ❁ వాభావకరణయోః ॥౮।౪।౧౦॥ పానస్యేత్యేవ - క్షీరపానమ్ క్షీరపాణమ్ ⁎ గిరినద్యాదీనాంవా ⁎ గిరినదీ గిరిణదీ - చక్రనితమ్బా - చక్రణితమ్బా ❁ ప్రాతిపదికాన్తనుమ్విభక్తిషుచ ॥౮।౪।౧౧॥ పూర్వపదస్థాన్నిమిత్తాత్పరస్యైషుస్థితస్యనస్యణోవాస్యాత్ ప్రాతిపదికాన్తే - మాషవాపిణౌ - నుమి - వ్రీహివాపాణి - విభక్తౌ - మాషవాపేణ - ఇహమాషవాపినావిత్యాది - ఉత్తరపదంయత్ప్రాతిపదికం తదన్తస్యైవణత్వమ్ - నేహ - గర్గాణాంభగినీ - గర్గభగినీ - అతఏవసూత్రగ్రహణంకృతమ్ - అజ్ఞస్యసన్నిధానాత్తద్ఘటితోహినుమ్ - నతూత్తరపదస్య - కిఞ్చ - త్రహిణ్వన్నిత్యాదౌహివేరున్నామోణత్వార్థమపిసూత్రగ్రహణమ్ - ప్రేన్వనమిత్యాదౌతుక్షుభ్నాదిత్వాన్న ⁎ యువాదేర్న ⁎ ఆర్యయూనా - క్షత్రియయూనా - పరిపక్వాని - ఏకాజుత్తరపదేణః నిత్యమిత్యుక్తమ్ - వృత్రహణౌ - హరిమ్నానయతీతి - హరిమాణీ - నుమి - క్షీరపాణి - విభక్తౌ - క్షీరపేణ - రవ్యేవీణా ❁ కుమతిచ ॥౮।౪।౧౩॥ కవర్గవత్యుత్తరపదే ప్రాగ్వత్ - హరికామిణౌ - హరికామాణి - హరికామేణ ❁ పదవ్యవాయేపి ॥౮।౪।౩౮॥ పదేనవ్యవధానేపిణత్వంనస్యాత్ - మాషకుమ్భవాపేన - చతురఙ్గయోగేన ⁎ అతద్ధితఇతివాచ్యమ్ ⁎ ఆర్ద్రగోమయేణ - శుష్కగోమయేణ ❁ కుస్తుమ్బురూణిజాతిః ॥౬।౧।౧౪౩॥ అత్రసుణ్నిపాత్యతే - కుస్తుమ్బురుర్ధాన్యాకమ్ - జాతిత్వమత్రగ్రహ్యమ్ - జాతిః కిమ్ - కుతుమ్బురూణి కుత్సితానితిన్దుకీఫలానీత్యర్థః ❁ అపరస్పరాఃక్రియాసాతత్యే ॥౬।౧।౧౪౪॥ సుణ్నిపాత్యతే - అపరస్పరాస్సార్థాగచ్ఛన్తి - సతతమవిచ్ఛేదేనగచ్ఛన్తీత్యర్థః - క్రియేతికిమ్ - అపరపరాగచ్ఛన్తి - అపరేచపరేచసకృదేవగచ్ఛన్తీత్యర్థః ❁ గోష్పదంసేవితాసేవితప్రమాణేషు ॥౬।౧।౧౪౫॥ సుట్సస్యషత్వఞ్చనిపాత్యతే - గావఃపద్యన్తేస్మిన్దేశే - సగోభిస్సేవితోగోష్పదః - అసేవితే - అగోష్పదాన్యరణ్యాని - ప్రమాణేగోష్పదమాత్రంక్షేత్రమ్ - సేవితేత్యాదికిమ్ - గోఃపదం - గోపదమ్ ❁ ఆస్పదంప్రతిష్ఠాయామ్ ॥౬।౧।౧౪౬॥ ఆత్మయాపనాయస్థానే సుట్ - నిపాత్యతే - ఆస్పదమ్ ప్రతిష్ఠేతికిమ్ - ఆపదాపదమ్ ❁ ఆశ్చర్యమనిత్యే ॥౬।౧।౧౪౭॥ అద్భుతేసుట్ - ఆశ్చర్యంయదిసభుఞ్జీత - అనిత్యేకిమ్ - ఆచర్యంకర్మశోభనమ్ ❁ వర్చస్కేవస్కరః ॥౬।౧।౧౪౮॥ కుత్సితంవర్చఃవర్చస్కమన్నమలమ్ తస్మిన్సుట్ - అవకీర్యతఇ

తి-అవస్కరః-వర్చస్క ఇతి కిమ్-అవకరః॥ అపస్కరో రథాఙ్గమ్॥౬॥౧॥౧౪౯॥ అపాత్కరో తేః ॥ విష్కిరః శకునిర్వికిరో వా॥౬॥౧॥౧౫౦॥ పక్షే వికిరః- వావచనేనైవ సుడ్వికల్పే సిద్ధే వికిరగ్రహణం తస్యాపి శకునేరన్యత్ర ప్రయోగో మా భూదితి వృత్తిః- తన్న - భాష్యవిరోధాత్ ॥ ప్రతిష్కశశ్చ కశేః॥౬॥౧॥౧౫౨॥ కశగతిశాసనయోరిత్యస్య ప్రతిపూర్వస్య పచాద్యచి సుట్ నిపాత్యతే షత్వఞ్చ-సహాయః పురోయాయీ వా ప్రతిష్కశ ఇత్యుచ్యతే-కశేః కిమ్-ప్రగతాః కశాః ప్రతికశోఽశ్వః-యద్యపి కశేరేవ కశా-తథాపి కశేరితి ధాతోర్గ్రహణముపసర్గస్య ప్రతేర్గ్రహణార్థం తేన ధాత్వన్తరోపసర్గాన్న ॥ ప్రస్కణ్వహరిశ్చన్ద్రావృషీ ॥౬॥౧॥౧౫౩॥ హరిశ్చన్ద్రగ్రహణమమన్త్రార్థమ్-ఋషీ ఇతి కిమ్-ప్రకణ్వో దేశః-హరిచన్ద్రో మాణవకః॥ మస్కరమస్కరిణౌ వేణుపరివ్రాజకయోః॥౬॥౧॥౧౫౪॥ మకరశబ్దాదవ్యుత్పన్నాత్తస్య సుడినిశ్చ నిపాత్యతే-వేణ్వితి కిమ్-మకరో గ్రాహః-మకరీ సముద్రః॥ కాస్తీరాజస్తున్దే నగరే ॥౬॥౧॥౧౫౫॥ ఈషత్తీరమస్యాస్తీతి-కాస్తీరం నామ నగరమ్-అజస్యేవ తున్దమస్యేతి-అజస్తున్దం నామ నగరమ్-నగరే కిమ్-కాతీరమ్-అజతున్దమ్॥ కారస్కరో వృక్షః॥౬॥౧॥౧౫౬॥ కారం కరోతీతి-కారస్కరో వృక్షః-అన్యత్ర కారకరః- కేచిత్తు కస్కాదిష్విదం పఠన్తి తన్మతే షత్వమ్॥ పారస్కరప్రభృతీని చ సంజ్ఞాయామ్ ॥౬॥౧॥౧౫౭॥ ఏతాని ససుట్కాని నిపాత్యన్తే నామ్ని-పారస్కరో దేశః-కిష్కిన్ధా గుహా॥ తద్బృహతోః కరపత్యోశ్చోరదేవతయోః సుట్తలోపశ్చ ॥ నాసిద్ధత్వం చాత్వేనవకాశో బోధ్యః-తద్బృహతోర్దకారతకారౌ లుప్యేతే-పరపత్యోస్తు సుట్-చోరదేవతయోరితి సముదాయోపాధిః-తస్కరః-బృహస్పతిః॥ ప్రాయస్య చిత్తిచిత్తయోః॥ ప్రాయశ్చిత్తిః ప్రాయశ్చిత్తమ్-వనస్పతిరిత్యాది ఆకృతిగణోఽయమ్॥

॥ ఇతి సమాసాశ్రయవిధయః ॥

సమర్థానాం ప్రథమాద్వా॥౪॥౧॥౮౨॥ ఇదం పదత్రయమధిక్రియతే- ప్రాగ్దిశ ఇతి యావత్. సామర్థ్యం పరినిష్ఠితత్వమ్-కృతసన్ధికార్యత్వమితి యావత్॥ ప్రాగ్దీవ్యతోఽణ్ ॥౪॥౧॥౮౩॥ తేన దీవ్యతీత్యతః ప్రాగణధిక్రియతే॥ అశ్వపత్యాదిభ్యశ్చ॥౪॥౧॥౮౪॥ ఏభ్యోఽణ్ స్యాత్ ప్రాగ్దీవ్యతీయేష్వర్థేషు-వక్ష్యమాణస్య ణ్యస్యాపవాదః॥ తద్ధితేష్వచామాదేః ॥౭॥౨॥౧౧౭॥ ఞ్ణితి చ తద్ధితే పరేఽచామాదేరచో వృద్ధిః స్యాత్॥ కితి చ॥౭॥౨॥౧౧౮॥ కితి తద్ధితే చ తథా-అశ్వపతేరపత్యాది-ఆశ్వపతమ్- గాణపతమ్- గాణపత్యో మన్త్ర ఇతి తు ప్రామాదిక ఏవ॥ దిత్యదిత్యాదిత్యపత్యుత్తరపదాణ్ణ్యః ॥౪॥౧॥౮౫॥ దిత్యాదిభ్యః పత్యుత్తరపదాచ్చ ప్రాగ్దీవ్యతీయేష్వర్థేషు ణ్యః స్యాత్- అణోఽపవాదః దైత్యః-అదితేరాదిత్యస్య వా-ఆదిత్యః ప్రాజాపత్యః · యమాచ్చేతి కాశి

కాయామ్-యామ్యా॰ *పృథివ్యా ఞాఞౌ*పార్థివా-పార్థివీ*దేవాద్యఞఞౌ * దైవ్య
మ్-దైవమ్*బహిషష్టిలోపోయఞ్చ*బాహ్యాః *ఈకక్చ*బాహీకః *స్థామ్నోఽకా
రః*అశ్వత్థామః-పృషోదరాదిత్వాత్సస్యతః*భవార్థేతులుగ్వాచ్యః *అశ్వత్థామా*
లోమ్నోఽపత్యేషుబహుష్వకారః*బాహ్వాదిఞోఽపవాదః-ఉడులోమాః - ఉడు
లోమాన్-బహుషుకిమ్-ఔడులోమిః*గోరజాదిప్రసఙ్గేయత్ *గవ్యమ్ -అజాదిప్ర
సఙ్గేకిమ్-గోభ్యోహేతుభ్యఆగతంగోరూప్యమ్-గోమయమ్*ఉత్సాదిభ్యోఽఞ్ ॥౪॥
౧॥౮౬॥ఔత్సః *అగ్నికలిభ్యాండ్ఢగ్వక్తవ్యః *అగ్నేరపత్యాది-ఆగ్నేయమ్ - కాలే
యమ్॥ ——— *ఇత్యపత్యాదివికారాన్తార్థసాధారణప్రత్యయాః-* ———

*స్త్రీపుంసాభ్యాంనఞ్స్నఞౌభవనాత్ ॥౪॥౧॥౮౭॥ ధాన్యానాంభవనఇత్యతః
ప్రాగర్థేషుస్త్రీపుంసాభ్యాంక్రమాన్నఞ్స్నఞౌస్తః-స్త్రైణః-పౌంస్నః-వత్యర్థేన-
స్త్రీపుంవచ్చేతిజ్ఞాపకాత్ -స్త్రీవత్-పుంవత్ *ద్విగోర్లుగనపత్యే॥౪॥౧॥౮౮॥ ద్వి
గోర్నిమిత్తంయస్తద్ధితఃఅజాదిరనపత్యార్థః ప్రాగ్దీవ్యతీయస్తస్యలుక్స్యాత్- పఞ్చ
సుకపాలేషుసంస్కృతః పురోడాశః-పఞ్చకపాలః-ద్విగునిమిత్తస్యేతికిమ్-పఞ్చక
పాలస్యేదంఖణ్డమ్-పాఞ్చకపాలమ్-అజాదిఃకిమ్ పఞ్చగర్గరూప్యమ్-అనపత్యేకిమ్-
ద్వయోర్మాత్రోరపత్యంద్వైమాత్రిః *గోత్రేఽలుగచి॥ ౪॥౧॥౮౯॥ అజాదౌ
ప్రాగ్దీవ్యతీయేవివక్షితేగోత్రప్రత్యయస్యలుక్స్యాత్-గార్గాణాంఛాత్రాః - వృ
ద్ధాచ్ఛః *ఆపత్యస్యచతద్ధితేఽనాతి॥౬॥౪॥౧౫౧ ॥ హలఃపరస్యాపత్యయకారస్య
లోపఃస్యాత్తద్ధితేనత్వాకారే-గార్గీయాః ప్రాగ్దీవ్యతీయేకిమ్-గర్గేభ్యోహితం-గర్గీయ
మ్ అచికిమ్ గర్గేభ్యఆగతం-గర్గరూప్యమ్ *యూనిలుక్॥౪॥౧॥౯౦ ॥ ప్రాగ్దీవ్యతీయేఅ
జాదౌప్రత్యయేవివక్షితేయువప్రత్యయస్యలుక్స్యాత్ - గ్లుచుకస్యగోత్రాపత్యం
గ్లుచుకాయనిః-వక్ష్యమాణఃఫిన్ తతోయూన్యణ్ -గ్లౌచుకాయనః- తస్యచ్ఛాత్రాః
గ్లౌచుకాయనాః-అణోలుకివృద్ధత్వాభావాచ్ఛోన *పైలాదిభ్యశ్చ॥౨॥౪॥౫౯॥ ఏభ్యో
యువప్రత్యయస్యలుక్ పీలాయావేత్యణ్ -తస్మాదణోద్వ్యచఇతిఫిఞ్-తస్యలుక్ -
పైలఃపితాపుత్రశ్చ-తత్రాజాచ్ఛాణః-ద్వ్యచ్త్వాగధేత్యణన్తాదాఙ్గశబ్దాద ణోద్వ్య
చఇతిఫిఞోలుక్-ఆఙ్గఃపితాపుత్రశ్చ*ఇఞః ప్రాచామ్॥౨॥౪॥౬౦॥గోత్రేయఇఞ్
తదన్తాద్యువప్రత్యయస్యలుక్స్యాత్ -తచ్చేద్గోత్రంప్రాచాంభవతి - పన్నాగార
స్యాపత్యం-అతఇఞ్ -యఞిఞోశ్చేతిఫక్-పాన్నాగారిః- పితాపుత్రశ్చ-ప్రాచాంకి
మ్ దాక్షిఃపితా దాక్షాయణఃపుత్రః*నతౌల్వలిభ్యః ॥౨॥౪॥౬౧॥తౌల్వల్యాదిభ్యః
పరస్యయువప్రత్యయస్యలుఙ్నస్యాత్ -పూర్వేణ ప్రాప్తః-తుల్వలః- తతఇఞిఫక్ -

తౌల్వలిః పితా-తౌల్వలాయనః పుత్రః ॥ ఫక్ఫిఞోరన్యతరస్యామ్॥౪।౧।౯౧॥ యూని లుగితి నిత్యేలుకి ప్రాప్తే వికల్పార్థంసూత్రమ్-కాత్యాయనస్యఛాత్రాః-కాతీయాః-కాత్యాయనీయాః-యస్కస్యాపత్యం-యాస్కః-శివాద్యణ్ - తస్యాపత్యంయువా యాస్కాయనిః-అణో ద్వ్యచ ఇతి ఫిఞ్-తస్యఛాత్రాః-యాస్కీయాః - యాస్కాయనీయాః॥ తస్యాపత్యమ్॥౪॥౧॥౯౨॥ షష్ఠ్యన్తాత్ కృతసన్ధేస్సమర్థాదపత్యేర్థే ఉక్తా వక్ష్యమాణాశ్చప్రత్యయా వాస్యుః ఉపగోరపత్యం-ఔపగవః-ఆదివృద్ధిరన్త్యోపధా వృద్ధీ బాధతే। తస్యేదమిత్యపత్యేఽపి బాధనార్థంకృతమ్భవేత్ ॥ ఉత్సర్గశ్శేష ఏవాసౌ వృద్ధాన్యస్య ప్రయోజనమ్॥ యోగవిభాగస్తు-భానోరపత్యమ్ భానవః - కృతసన్ధేరితికిమ్-సౌత్థితిః అకృతవ్యూహాః పరిభాషయా సౌత్థితిర్మాభూత్ - సమర్థపరిభాషయానేహ-పత్రముపగోరపత్యఞ్చైత్రస్య-ప్రథమాత్-కిమ్-అపత్యవాచకాత్ షష్ఠ్యర్థేమాభూత్ - వాగ్రహణాద్వాక్యమపి-దైవయజ్ఞీతిసూత్రాదన్యతరస్యాంగ్రహణానువృత్తేఃసమాసోపి-ఉపగ్వపత్యమ్-జాతిత్వాన్ఙీష్-ఔపగవీ-ఆశ్వపతః-దైత్యః ఔత్సః స్త్రైణః-పౌంస్నః॥ అపత్యంపౌత్రప్రభృతిగోత్రమ్॥౪॥౧॥౧౬౨॥ అపత్యత్వేనవివక్షితంపౌత్రాదిగోత్రసంజ్ఞంస్యాత్ ॥ జీవతితువంశ్యేయువా ॥౪॥౧॥౧౬౩॥ వంశ్యేపిత్రాదౌజీవతిపౌత్రాదేర్యదపత్యం-చతుర్థాదితద్యువసంజ్ఞమేవ స్యాన్నతుగోత్రసంజ్ఞమ్॥ భ్రాతరిచజ్యాయసి॥౪॥౧॥౧౬౪॥ జ్యేష్ఠేభ్రాతరిజీవతి కనీయాన్ చతుర్థాదిర్యువసంజ్ఞఃస్యాత్ ॥ వాన్యస్మిన్సపిణ్డేస్థవిరతరేజీవతి॥౪॥౧॥౧౬౫॥ భ్రాతురన్యస్మిన్సపిణ్డేస్థవిరతరేజీవతిపౌత్రప్రభృతేరపత్యంజీవదేవ యువసంజ్ఞం వాస్యాత్ -ఏకంజీవతిగ్రహణమపత్యస్యవిశేషణమ్- ద్వితీయంసపిణ్డస్య-తయోర్నిర్దేశ ఉభయోరుత్కర్షార్థః-స్థానేనవయసాచోత్కృష్టేపితృవ్యేపితామహభ్రాతరివా జీవతి-గార్గ్యస్యాపత్యంగార్గ్యాయణః-గార్గ్యోవా-స్థవిరేతికిమ్- స్థానవయోన్యూనే గార్గ్య ఏవ-జీవతికిమ్-మృతేమృతోవాగార్గ్య ఏవ॥ వృద్ధస్యచపూజాయామితి వాచ్యమ్॥ గోత్రస్యైవవృద్ధసంజ్ఞా ప్రాచామ్-గోత్రస్యయువ సంజ్ఞాపూజాయాంగమ్యమానాయామ్-తత్రభవాన్ గార్గ్యాయణః-పూజేతికిమ్- గార్గ్యః॥ యూనశ్చకుత్సాయాంగోత్రసంజ్ఞేతి వాచ్యమ్॥ గార్గ్యోజాల్మః-కుత్సేతికిమ్-గార్గ్యాయణః॥ ఏకో గోత్రే ॥౪॥౧॥౯౩॥ గోత్రే ఏక ఏవాపత్యప్రత్యయస్స్యాత్ -ఉపగోర్గోత్రాపత్యం-ఔపగవః-గార్గ్యః నాడాయనః ॥ గోత్రేస్వైకోనసంఖ్యానాం ప్రత్యయానాం స్పరమ్పరా। యద్వా స్వస్వాన్యూనసంఖ్యేభ్యో నిష్టోత్పత్తిః ప్రసజ్యతే। అపత్యాన్త్యోస్తు దైప ర్యోత్రత్రప్రాచామసేతిచ। మతభేదేనతద్గానైస్యసూత్రమేత త్తథోత్తరం॥ పితు ర

వాపత్యమితివక్ష్యేహి-ఉపగోస్తృతీయేవాచ్యేఔపగవాదిఞ్స్యాత్ - చతుర్థేత్వజీవ
జ్జ్యేష్ఠేస్మృతవంశ్యే ఔపగవిర్గఫక్ - ఇత్థంఫగిఞోఃపరస్పరాయాంమూలాచ్ఛతత
మేగోత్రే ఏకోనశతస్ప్రత్యయాస్స్యుః పితామహాదీనామపీతిముఖ్యాపత్యేతు తృతీ
యేవాచ్యే ఉపగోరణా ఇష్టేపిసిద్ధేపి అణన్తాదిఞపిస్యాత్-చతుర్థేఫగితి తతఃఫగిఞోః ప
రస్పరాయాంమూలాత్ శతతమేగోత్రే ఉత్పన్నః తిరనిష్టప్రత్యయాస్స్యుః- అతోని
యమార్థమిదంసూత్రమ్-ఏవముత్తరసూత్రేప్యూహ్యమ్ ❈ గోత్రాద్యూన్యస్త్రి
యామ్॥౪॥౧॥౯౪॥యూన్యపత్యే గోత్రప్రత్యయాన్తాదేవప్రత్యయస్స్యాత్ -స్త్రి
యాంతుసయువసంజ్ఞా-గర్గస్యయువాపత్యం గార్గ్యాయణః-స్త్రియాంగోత్రత్వా
దేకఏవప్రత్యయః❈అతఇఞ్॥౪॥౧॥౯౫॥అదన్తంయత్ప్రాతిపదికన్తత్ప్రకృతి క
షష్ఠ్యన్తాదిఞ్స్యాత్ అపత్యేర్థే-దాక్షిః❈బాహ్వాదిభ్యశ్చ॥౪॥౧॥౯౬॥ బాహవిః -
ఔడులోమిః-ఆకృతిగణోయమ్❈సుధాతురకఙ్చ॥౪॥౧॥౯౭॥చాదిఞ్- సుధాతురక
త్వం సౌధాతకిః❈వ్యాసవరుడనిషాదచణ్డాలబిమ్బానాఞ్చేతివక్తవ్యమ్❈ నయ్వా
భ్యాంపదాన్తాభ్యాంపూర్వౌతుతాభ్యామైచ్ ॥౭॥౩॥౩॥పదాన్తాభ్యాంయకారవకా
రాభ్యాంపరస్యనవృద్ధిః-కిన్తుతాభ్యాంపూర్వౌక్రమాదైచావాగమౌస్తః-వైయాస
కిః-వారుడకిరిత్యాది❈గోత్రేకుఞ్జాదిభ్యశ్చ్ఫఞ్॥౪॥౧॥౯౮॥వ్రాతచ్ఫఞోరస్త్రి
యామ్-వ్రాతవాచిభ్యశ్చ్ఫఞన్తేభ్యశ్చస్వార్థేఞ్యస్స్యాన్నతుస్త్రియామ్-కౌఞ్జాయ
న్యః-బహుత్వేతద్రాజత్వాల్లుక్యుక్తే- బ్రాధ్నాయన్యః- స్త్రియాంకౌఞ్జాయ
నీ-గోత్రత్వేనజాతిత్వాన్ఙీష్-అనన్తరాపత్యే-కౌఞ్జిః❈నడాదిభ్యఃఫక్॥౪॥౧॥ ౯౯॥
గోత్రఇత్యేవ-నాడాయనః-చారాయణః-అనన్తరోనాడిః❈హరితాదిభ్యోఽఞః॥ ౪॥
౧॥౧౦౦॥ఏభ్యోఽఞన్తేభ్యోయూనిఫక్-హారితాయనః-ఇహగోత్రాధికారేపి సామ
ర్థ్యాద్యూన్యయమ్ నహిగోత్రాదపరోగోత్రప్రత్యయః-బిదాద్యన్తర్గణోహరితా
దిః❈యఞిఞోశ్చ॥౪॥౧॥౧౦౧॥గోత్రేయౌయఞిఞౌతదన్తాత్ ఫక్స్యాత్ - అనాతి
త్యాక్తేరాపత్యస్యేతియలోపేన-గార్గ్యాయణః- దాక్షాయణః ❈ శరద్వచ్ఛునకద
ర్భాద్భృగువత్సాగ్రాయణేషు॥౪॥౧॥౧౦౨॥గోత్రేఫక్-అఞిఞోరపవాదః- ఆద్యో
బిదాదీ-శారద్వతాయనోభార్గవశ్చేత్ -శారద్వతోఽన్యః-శౌనకాయనోవాత్స్యశ్చే
త్ -శౌనకోఽన్యః-దార్భాయణఆగ్రాయణశ్చేత్ -దార్భిరన్యః ❈ద్రోణపర్వతజీవ
న్తాదన్యతరస్యామ్॥౪॥౧॥౧౦౩॥ఏభ్యోగోత్రేఫక్వా-ద్రౌణాయనః-ద్రౌణిః- పార్వ
తాయనః-పార్వతిః-జైవన్తాయనః-జైవన్తిః-అనాదిరిహ ద్రోణః- అశ్వత్థామ్న్యనన్త
రేతూపచారాత్ ❈అనృష్యానన్తర్యేబిదాదిభ్యోఽఞ్॥౪॥౧॥౧౦౪॥ఏభ్యోఽఞ్ గో

త్రే-యేత్వత్రా వృషయస్తేభ్యఅనన్తర్యే-మాత్రే స్యాదేవ్యఙ్-బిదస్య గోత్రం-
బైదః-అనన్తరో బైదిః-బాహ్వాదేరాకృతిగణత్వాదిఞ్-పుత్రస్యాపత్యం పౌత్రః-
దౌహిత్రః✻గర్గాదిభ్యో యఞ్॥౪॥౧॥౧౦౫॥ గోత్ర ఇత్యేవ-గార్గ్యః-వాత్స్యః✻
యఞఞోశ్చ॥౨॥౪॥౬౪॥ గోత్రే యద్యఞన్తమఞన్తం చ తదవయవయోరేతయోర్లుక్
స్యాత్తత్కృతే బహుత్వే న తు స్త్రియామ్-గర్గాః వత్సాః బిదాః-ఉర్వాః తత్కృతే కి
మ్-ప్రియగార్గ్యాః-స్త్రియాన్తు గార్గ్యః-గోత్రే కిమ్-ద్వైప్యాః ఔత్సాః-ప్రవరా
ధ్యాయప్రసిద్ధమిహ గోత్రమ్-తేనేహ న-పౌత్రాః-దౌహిత్రాః✻మధుబభ్రోర్
బ్రాహ్మణకౌశికయోః॥౪॥౧॥౧౦౬॥ గోత్రే యఞ్-మాధవ్యో బ్రాహ్మణః-మాధ
వోఽన్యః-బాభ్రవ్యః కౌశిక ఋషిః బాభ్రవోఽన్యః-బభ్రుశబ్దస్య గర్గాదిపాఠాత్ సిద్ధే
నియమార్థమిదమ్-గర్గాదిపాఠఫలన్తు లోహితాదికార్యార్థమ్ బాభ్రవ్యాయణీ✻కపి
బోధాదాఙ్గిరసే॥౪॥౧॥౧౦౭॥ గోత్రే యఞ్ స్యాత్-కాప్యః బౌధ్యః-ఆఙ్గిరసే కిమ్-కా
పేయః-బౌధిః✻వతణ్డాచ్చ॥౪॥౧॥౧౦౮॥ ఆఙ్గిరస ఇత్యేవ-వాతణ్డ్యః-అనాఙ్గిరసే తు గర్గా
శివాదౌ చ పాఠాద్యఞణౌ-వాతణ్డ్యః-వాతణ్డః✻లుక్ స్త్రియామ్॥౪॥౧॥౧౦౯॥ వ
తణ్డాచ్చేతి విహితస్య లుక్ స్యాత్ స్త్రియామ్-శార్ఙ్గరవాదిత్వాత్ ఙీన్-వతణ్డీ-అనాఙ్గిర
సే తు-వాతణ్డ్యాయనీ-లోహితాదిత్వాత్ ష్ఫః-అణి తు వాతణ్డీ-ఋషిత్వాత్ప్రత్యయా
గాఃవ్యఙ్ న✻అశ్వాదిభ్యః ఫఞ్॥౪॥౧॥౧౧౦॥ గోత్రే-ఆశ్వాయనః✻పుంసి జాతేః పు-
సి జాతు ప్రకృతివిశేషణమ్-జాతస్య గోత్రాపత్యం-జాతాయనః పుంసి కిమ్ జాతా
యాః అపత్యం జాతేయః✻భర్గాత్త్రైగర్తే॥౪॥౧॥౧౧౧॥ గోత్రే ఫఞ్ - భార్గాయణ
స్త్రైగర్తః-భార్గిరన్యః✻శివాదిభ్యోఽణ్॥౪॥౧॥౧౧౨॥ గోత్ర ఇతి నివృత్తమ్-శివస్యా
పత్యం శైవః-గాఙ్గః-పక్షే తికాదిత్వాత్ ఫిఞ్-గాఙ్గాయనిః-శుభ్రాదిత్వాత్ ఢక్-
గాఙ్గేయః✻అవృద్ధాభ్యో నదీమానుషీభ్యస్తన్నామికాభ్యః॥౪॥౧॥౧౧౩॥ అవృద్ధేభ్యో
నదీమానుషీనామభ్యోఽణ్ స్యాత్-ఢకోఽపవాదః-యామునః-నార్మదః-చిన్తితాయా అ
పత్యం చైన్తితః-అవృద్ధేభ్యః కిమ్-వాసవదత్తేయః-నదీత్యాదికిమ్-వైనతేయః-తన్నా
మికాభ్యః కిమ్-శోభనాయా అపత్యం శౌభనేయః✻ఋష్యన్ధకవృష్ణికురుభ్యశ్చ॥౪॥
౧॥౧౧౪॥ ఋష్యణోఽపవాదః-వాసిష్ఠః-వైశ్వామిత్రః-అన్ధకేభ్యః-శ్వాఫ
ల్కః-వృష్ణిభ్యః-వాసుదేవః-ఆనిరుద్ధః-శౌరిరితి తు బాహ్వాదిత్వాదిఞ్-కురుభ్యః-నాకు
లః-సాహదేవః-ఇహ పరాయమపవాదో మధ్యేఽపవాదన్యాయాత్-అత్రిశబ్దాత్తు పర
త్వాడ్ఢక్-ఆత్రేయః✻మాతురుత్సంఖ్యాసంభద్రపూర్వాయాః॥౪॥౧॥౧౧౫॥ సం

ఖ్యాదిపూర్వస్య మాతృశబ్దస్యోదాదేశస్స్యాదణ్ ప్రత్యయశ్చ-ద్వైమాతురః- షా
ణ్మాతురః-భాద్రమాతురః-ఆదేశార్థం వచనమ్-ప్రత్యయః ఉత్సర్గేణ సిద్ధః-స్త్రీలిఙ్గనిర్దే
శోఽర్థాపేక్షః-తేన ధాన్యమాతుర్న - సంఖ్యేతి కిమ్-సౌమాత్రః-శుభ్రాదిత్వాత్ వై
మాత్రేయః ❁ కన్యాయాః కనీన చ ॥౪॥౧॥౧౧౬॥ ఢకోఽపవాదోఽణ్-తత్సన్నియోగేన
కనీనాదేశశ్చ-కానీనో వ్యాసః కర్ణశ్చ-అనూఢాయా అపత్యమిత్యర్థః ❁ వికర్ణశుఙ్గ
చ్ఛగలాద్వత్సభరద్వాజాత్రిషు ॥౪॥౧॥౧౧౭॥ అపత్యేఽణ్-వైకర్ణో వాత్స్యః-వైకర్ణిర
న్యః-శౌఙ్గో భారద్వాజః-శౌఙ్గిరన్యః-ఛాగల ఆత్రేయః-ఛాగలిరన్యః- కేచిత్తు శుఙ్గేత్యాబ
న్తమ్పఠన్తి-తేషాం ఢక్ప్రత్యుదాహరణమ్-శౌఙ్గేయః ❁ పీలాయా వా ॥౪॥౧॥౧౧౮॥
తన్నామికాణమ్బాధిత్వాద్ద్వ్యచ ఇతి ఢకి ప్రాప్తే పక్షేఽణ్విధీయతే-పీలాయా అప
త్యం పైలః-పైలేయః ❁ ఢక్చ మణ్డూకాత్ ॥౪॥౧॥౧౧౯॥ చాదణ్-పక్షే ఇఞ్-మాణ్డూ
కేయః-మాణ్డూకః-మాణ్డూకిః ❁ స్త్రీభ్యో ఢక్ ॥౪॥౧॥౧౨౦॥ స్త్రీప్రత్యయాన్తేభ్యో ఢ
క్స్యాత్-వైనతేయః-బాహ్వాదిత్వాత్ సౌమిత్రిః-శివాదిత్వాత్తాక్ష్ణః ❁ ద్వ్య
చః ॥౪॥౧॥౧౨౧॥ స్త్రీప్రత్యయాన్తాదపత్యే ఢక్-తన్నామికాణోఽపవాదః-దాత్తేయః-
పార్ష్ణ ఇత్యత్ర తు తస్యేదమిత్యణ్ ❁ ఇతశ్చానిఞః ॥౪॥౧॥౧౨౨॥ ఇకారాన్తాద్ద్వ్యచో
ఽపత్యే ఢక్స్యాత్ నత్విఞన్తాత్-దౌలేయః-నైధేయః ❁ శుభ్రాదిభ్యశ్చ ॥౪॥౧॥౧౨౩॥
ఢక్స్యాత్-శుభ్రస్యాపత్యం శౌభ్రేయః * లక్షణశ్యామయోర్వాసిష్ఠే * అపత్యే ఢక్-
లాక్షణేయః-శ్యామేయః-అన్యో లాక్షణిః-శ్యామిః ❁ వికర్ణకుషీతకాత్కాశ్యపే ॥౪॥
౧॥౧౨౪॥ అపత్యే ఢక్-వైకర్ణేయః-అన్యో వైకర్ణిః-కౌషీతకిః ❁ భ్రువో వుక్చ ॥౪॥౧॥
౧౨౫॥ చాత్ ఢక్-భ్రౌవేయః ❁ ప్రవాహణస్య ఢే ॥౭॥౩॥౨౮॥ ప్రవాహణశబ్ద
స్యోత్తరపదస్యాచామాదేరచో వృద్ధిః పూర్వపదస్య తు వా ఢే పరే-ప్రవాహణస్యాప
త్యం ప్రావాహణేయః-ప్రవాహణేయః ❁ తత్ప్రత్యయస్య చ ॥౭॥౩॥౨౯॥ ఢాన్త
స్య ప్రవాహణస్యోత్తరపదస్యాచామాదేరచో వృద్ధిః పూర్వపదస్య తు వా-ప్రవాహ
ణేయస్యాపత్యమ్-ప్రావాహణేయిః ప్రవాహణేయిః బాహ్యతద్ధితనిమిత్తా వృద్ధిః
ఢాప్రయోణవికల్పేన బాధితున్న శక్యత ఇతి సూత్రారమ్భః ❁ కల్యాణ్యాదీనామినఙ్ ॥
౪॥౧॥౧౨౬॥ ఏషామినఙాదేశస్స్యాత్ ఢక్చ-కాల్యాణినేయః- బాన్ధకినేయః ❁ కుల
టాయా వా ॥౪॥౧॥౧౨౭॥ ఇనఙ్మాత్రం వికల్ప్యతే-ఢక్ తు నిత్యః పూర్వేణైవ-కౌలటినే
యః-కౌలటేయః-సతీభిక్షుకీ అత్ర కులటా-యా తు వ్యభిచారార్థం కులాన్యటతి- తస్యాః
క్షుద్రాభ్యో వేతి వక్ష్యమాణో ఢ్రక్-కౌలటేరః ❁ హృద్భగసిన్ధ్వన్తే పూర్వపదస్య చ ॥౭॥౩॥
౧౯॥ హృదాద్యన్తే పూర్వోత్తరపదయోరచామాదేరచో వృద్ధిః ఞిణితి కితి చ- సుహృ

దోపత్యమ్-సౌహార్దః-సుభగాయా అపత్యమ్-సౌభాగినేయః-సక్తుప్రధానాః సిన్ధవః-సక్తుసిన్ధవః తేషు భవః-సాక్తుసైన్ధవః ✽ చటకాయా ఐరక్ ॥౪॥౧॥౧౨౮॥ * చటకాద్వేతి వాచ్యమ్ * లిఙ్గవిశిష్టపరిభాషయా స్త్రియా అపి-చటకస్య చటకాయా వా అపత్యమ్ చాటకైరః * స్త్రియామపత్యే లుగ్వక్తవ్యః * తయోరేవ స్త్ర్యపత్యమ్ చటకా-అజాదిత్వాట్టాప్ ✽ గోధాయా ఢ్రక్ ॥౪॥౧॥౧౨౯॥ గౌధేరః-శుభ్రాదిత్వాత్ప్రాప్తో ఢక్-గౌధేయః ✽ ఆరగుదీచామ్ ॥౪॥౧॥౧౩౦॥ గౌధారః-రకాసిద్ధేఆకారోచ్చారణ మన్యతో విధానార్థమ్-జడస్యాపత్యమ్-జాడారః-పణ్డస్యాపత్యమ్-పాణ్డారః ✽ క్షుద్రాభ్యో వా ॥౪॥౧॥౧౩౧॥ అఙ్గహీనాశ్శీలహీనాశ్చ క్షుద్రాః-తాభ్యో వా ఢ్రక్-పక్షే ఢక్-కాణేరః-కాణేయః దాసేరః దాసేయః ✽ పితృష్వసుశ్ఛణ్ ॥౪॥౧॥౧౩౨॥ అణోఽపవాదః-పైతృష్వస్రీయః ✽ ఢకి లోపః ॥౪॥౧॥౧౩౩॥ పితృష్వసురన్త్యలోపస్స్యాత్ ఢకి-అత ఏవ జ్ఞాపకాత్ ఢక్-పైతృష్వసేయః ✽ మాతృష్వసుశ్చ ॥౪॥౧॥౧౩౪॥ పితృష్వసుర్యదుక్తం తదస్యాపి స్యాత్-మాతృష్వస్రీయః-మాతృష్వసేయః ✽ చతుష్పాద్భ్యో ఢఞ్ ॥౪॥౧॥౧౩౫॥ ✽ ఢే లోపోఽకద్ర్వాః ॥౬॥౪॥౧౪౭॥ కద్రూభిన్నస్యావర్ణాన్తస్య భస్య లోపస్స్యాత్ ఢే పరే-కామణ్డలేయః-కమణ్డలుశబ్దశ్చతుష్పాజ్జాతివిశేషవాచకః ✽ గృష్ట్యాదిభ్యశ్చ ॥౪॥౧॥౧౩౬॥ ఏభ్యో ఢఞ్ స్యాత్-అణో ఢకోఽపవాదః-గార్ష్టేయః మిత్రయోరపత్యమ్. ఋష్యణి ప్రాప్తే ఢఞ్ ✽ కేకయమిత్రయుప్రలయానాం యాదేరియః ॥౭॥౩॥౨॥ ఏషాం యకారాదేరియాదేశః ఞిత్ణిత్కితి చ తద్ధితే పరే. ఇతి ఇయాదేశే ప్రాప్తే ✽ దాణ్డినాయనహాస్తినాయనాథర్వణికజైహ్మాశినేయవాసినాయనిభ్రూణహత్యధైవత్యసారవైక్ష్వాకమైత్రేయహిరణ్మయాని ॥౬॥౪॥౧౭౪॥ ఏతాని నిపాత్యన్తే ఇతి యాలోపః-మైత్రేయః-మైత్రేయౌ ✽ యస్కాదిభ్యో గోత్రే ॥౨॥౪॥౬౩॥ ఏభ్యో గోత్రప్రత్యయస్య లుక్ స్యాత్ తత్కృతే బహుత్వే న తు స్త్రియామ్-మిత్రయవః ✽ అత్రిభృగుకుత్సవసిష్ఠగోతమాఙ్గిరోభ్యశ్చ ॥౨॥౪॥౬౫॥ ఏభ్యో గోత్రప్రత్యయస్య లుక్ స్యాత్-అత్రయః-భృగవః-కుత్సాః-వసిష్ఠాః-గోతమాః-అఙ్గిరసః ✽ బహ్వచ ఇఞః ప్రాచ్యభరతేషు ॥౨॥౪॥౬౬॥ బహ్వచః గోత్రప్రత్యయో య ఇఞ్ ప్రాచ్యగోత్రే భరతగోత్రే చ వర్తమానస్తస్య లుక్ స్యాత్-పన్నాగారాః-యుధిష్ఠిరాః ✽ న గోపవనాదిభ్యః ॥౨॥౪॥౬౭॥ ఏభ్యో గోత్రప్రత్యయస్య లుఙ్న స్యాత్ బిదాద్యన్తర్గణోఽయమ్. గౌపవనాః-శైగ్రవాః ✽ తికకితవాదిభ్యో ద్వన్ద్వే ॥౨॥౪॥౬౮॥ ఏభ్యో గోత్రప్రత్యయస్య బహుత్వే లుక్ స్యాత్ ద్వన్ద్వే-తైకాయనయశ్చ కైతవాయనయశ్చ-తికాదిభ్యః ఫిఞ్. తస్య లుక్-తికకితవాః ✽ ఉపకాదిభ్యోఽన్యతరస్యామద్వన్ద్వే ॥౨॥౪॥౬౯॥ ఏభ్యో గోత్ర

ప్రత్యయస్య బహుత్వే లుగ్వా స్యాదన్యస్మిన్ద్వన్ద్వే చ - ఔపకాయనాశ్చ లామకా
యనాశ్చ-ఉపకాదిభ్యః ఫక్ తస్య లుక్-ఉపకలమకాః-ఔపకాయనలామకాయనాః-భ్రా
ష్ట్రకకపిష్ఠలాః భ్రాష్ట్రకికాపిష్ఠలయః-లమకాః-లామకాయనాః ✽ ఆగస్త్యకౌణ్డి
న్యయోరగస్తికుణ్డినచ్ ॥౨॥౪॥౭౦॥ ఏతయోరవయవస్య గోత్రప్రత్యయస్యాణో యఞ
శ్చ బహుషు లుక్ స్యాత్ -అవశిష్టస్య ప్రకృతిభాగస్య యథాసంఖ్యమగస్తికుణ్డినచ్
ఏతావాదేశౌ స్తః అగస్తయః-కుణ్డినాః ✽ రాజశ్వశురాద్యత్ ॥౪॥౧॥౧౩౭॥ ✽ రాజ్ఞో
జాతావేవేతి వాచ్యమ్ ✽ ✽ యే చాభావకర్మణోః ॥౬॥౪॥౧౬౮॥ యాదౌ తద్ధితే పరేఽన్
ప్రకృత్యా స్యాన్నతు భావకర్మణోః-రాజన్యః-శ్వశుర్యః-జాతిగ్రహణాచ్ఛూద్రా
దావుత్పన్నో రాజనః ✽ అన్ ॥౬॥౪॥౧౬౭॥ అణి అన్ ప్రకృత్యా స్యాత్ -ఇతి టిలోపో న -
అభావకర్మణోరిత్యేవ-రాజ్ఞః కర్మ భావో వా రాజ్యమ్ ✽ సంయోగాదిశ్చ ॥౬॥౪॥౧౬౬
ఇన్ ప్రకృత్యా స్యాదణి చక్రిణోఽపత్యమ్-చాక్రిణః ✽ నమపూర్వోఽపత్యేఽవర్మ
ణః ॥౬॥౪॥౧౭౦॥ మపూర్వోఽన్ ప్రకృత్యా న స్యాదపత్యేఽణి-భాద్రసామః- మపూ
ర్వః కిమ్-సౌత్వనః-అపత్యే కిమ్-చర్మణా పరివృతో చార్మణో రథః-అవర్మణః కిమ్-చక్ర
వర్మణోఽపత్యం చాక్రవర్మణః-వా హితనామ్న ఇతి వాచ్యమ్ ✽ హితనామ్నోఽపత్యం
హైతనామః-హైతనామనః ✽ బ్రాహ్మోఽజాతౌ ॥౬॥౪॥౧౭౧॥ యోగవిభాగోఽత్ర
కర్తవ్యః బ్రాహ్మ ఇతి నిపాత్యతే-అనపత్యేఽణి-బ్రాహ్మం హవిః-తతో జాతౌ - అప
త్యే జాతావణి బ్రహ్మణష్టిలోపో న స్యాత్ -బ్రహ్మణోఽపత్యం- బ్రాహ్మణః అపత్యే
కిమ్- బ్రాహ్మీ ఓషధిః ✽ ఔక్షమనపత్యే ॥౬॥౪॥౧౭౩॥ అణి టిలోపో నిపాత్యతే- ఔక్ష
మన్యత్-అనపత్యే కిమ్- ఉక్ష్ణోఽపత్యమ్-ఔక్ష్ణః ✽ షపూర్వహన్ధృతరాజ్ఞామణి ॥౬॥
౪॥౧౩౫॥ షపూర్వోఽన్నస్యాతోఽల్లోపోఽణి స్యాత్ -ఔక్ష్ణః- తాక్ష్ణః -
భ్రౌణఘ్నః-ధృతరాజ్ఞోఽపత్యమ్ ధార్తరాజ్ఞః షపూర్వేతి కిమ్ - సామ్నోఽపత్యం
సామనః-అణి కిమ్-తాక్షణ్యః ✽ క్షత్రాద్ఘః ॥౪॥౧॥౧౩౮॥ క్షత్రియః జాతావిత్యేవ -
క్షాత్రిరన్యః ✽ కులాత్ఖః ॥౪॥౧॥౧౩౯॥ కులీనః-తదన్తాదపి -ఉత్తరసూత్రేఽపూర్వప
దాదితి లిఙ్గాత్ -ఆఢ్యకులీనః ✽ అపూర్వపదాదన్యతరస్యాంయడ్ఢకఞౌ ॥౪॥౧॥౧౪౦॥ కు
లాదిత్యేవ-పక్షే ఖః-కుల్యః-కౌలేయకః-కులీనః-పదగ్రహణం కిమ్-బహుకుల్యాః-బాహు
కులేయకః బహుకులీనః ✽ మహాకులాదఞ్ఖఞౌ ॥౪॥౧॥౧౪౧॥ అన్యతరస్యామిత్యనువ
ర్తతే-పక్షే ఖః-మాహాకులీనః-మాహాకులః-మహాకులీనః ✽ దుష్కులాడ్ఢక్ ॥౪॥౧॥
౧౪౨॥ పూర్వవత్పక్షే ఖః దౌష్కులేయః-దుష్కులీనః ✽ స్వసుశ్ఛః ॥౪॥౧॥౧౪౩॥ స్వ
స్రీయః ✽ భ్రాతుర్వ్యచ్చ ॥౪॥౧॥౧౪౪॥ చాచ్ఛః [illegible] భ్రాతృవ్యః- భ్రా

త్రేయః ✻ వ్యన్ సపత్నే||౪||౧||౧౪౫|| భ్రాతుర్వ్యన్ స్యాదపత్యే- ప్రకృతిప్రత్యయ
సముదాయేన శత్రౌ వాచ్యే-భ్రాతృవ్యశ్శత్రుః పాప్మనా భ్రాతృవ్యేణేతి తూప
చారాత్ ✻ రేవత్యాదిభ్యష్ఠక్||౪||౧||౧౪౬|| ✻ ఠస్యేకః||౭||౩||౫౦|| అఙ్గాత్పరస్య ఠ
స్యేకాదేశస్స్యాత్-రైవతికః ✻ గోత్రస్త్రియాః కుత్సనే ణ చ||౪||౧||౧౪౭|| గోత్రం
యా స్త్రీ తదపత్యే చ కాచ్ఛబ్దాత్ ణఠకౌ స్తః కుత్సాయామ్-సామర్థ్యాద్యూని-గార్గ్యా అ
పత్యం-గార్గో గార్గికో వా జాల్మః-భస్యాఢే తద్ధిత ఇతి పుంవద్భావాద్గార్గ్యశబ్దాణ్ణఠకా-
యస్యేతి అలోపః-ఆపత్యస్యేతి యలోపః ✻ వృద్ధాట్ఠక్ సౌవీరేషు బహులమ్||౪||౧||
౧౪౮|| సువీరదేశోద్భవాః-సౌవీరాః-వృద్ధాత్సౌవీరగోత్రాద్యూని బహులం ఠక్ స్యా
త్కుత్సాయామ్-భాగవిత్తేర్భాగవిత్తికః-పక్షే ఫక్-భాగవిత్తాయనః ✻ ఫేశ్ఛ చ||౪||౧||
౧౪౯| ఫిఞన్తాత్సౌవీరగోత్రాదపత్యే ఛః ఠక్ చ కుత్సనే గమ్యే- యమున్దస్యాపత్యం
యామున్దాయనిః-తికాదిత్వాత్ ఫిఞ్-తస్యాపత్యం-యామున్దాయనీయః-యామున్దా
యనికః-కుత్సనే కిమ్-యామున్దాయనిః-ఔత్సర్గికస్యాణో ణ్యత స్త్రియామితి లుక్-సౌవీరేషు
కిమ్-తైకాయనిః ✻ ఫాణ్టాహృతిమిమతాభ్యాం ణఫిఞౌ||౪||౧||౧౫౦|| సౌవీరేష్వితి- నేహ
యథాసంఖ్యమ్-అల్పాచ్తరస్య పరనిపాతాల్లిఙ్గాదితి వృత్తికారః- భాష్యే తు యథా
సంఖ్యమేవేతి స్థితమ్- ఫాణ్టాహృతః- ఫాణ్టాహృతాయనిః-మైమతః-మైమతాయనిః ✻
కుర్వాదిభ్యో ణ్యః||౪||౧||౧౫౧|| అపత్యే-కౌరవ్యః- బ్రాహ్మణాః-వావదూక్యః *
సమ్రాజః క్షత్రియే * సామ్రాజ్యః-సామ్రాజ్యోన్యః ✻ సేనాన్తలక్షణకారిభ్యశ్చ||౪||
౧||౧౫౨|| ఏభ్యో ణ్యః-పతిసంజ్ఞాయామితి సన్యచః-హారిషేణ్యః-లాక్షణ్యః-కారిః శిల్పి
తస్మాత్ తాన్తువాయ్యః-కౌమ్భకార్యః-నాపిత్యః ✻ ఉదీచామిఞ్||౪||౧||౧౫౩|| హారి
షేణిః-లాక్షణిః-తాన్తువాయిః-కౌమ్భకారిః-నాపితాశ్శ్రుపరత్వాత్ ఫిఞేవ- నాపితాయ
నిః * తక్ష్ణోఽణ ఉపసంఖ్యానమ్ * తాక్ష్ణః-పక్షే తాక్షణ్యః ✻ తికాదిభ్యః ఫిఞ్|| ౪ || ౧||
౧౫౪|| తైకాయనిః ✻ కౌసల్యకార్మార్యాభ్యాం చ||౪||౧||౧౫౫|| అపత్యే ఫిఞ్. ఇఞో
ఽపవాదః-పరమప్రకృతేరేవాయమిష్యతే-ప్రత్యయసన్నియోగేన ప్రకృతిరూపనిపా
తశ్చైతే-కోసలస్యాపత్యమ్-కౌసల్యాయనిః-కర్మారస్యాపత్యమ్-కార్మార్యాయనిః *
ఛాగవృషయోరపి * ఛాగ్యాయనిః-వార్ష్యాయణిః ✻ అణో ద్వ్యచః||౪||౧||౧౫౬|| అ
పత్యే ఫిఞ్-ఇఞోఽపవాదః-కార్త్రాయణిః-అణ ఇతి కిమ్-దాక్షాయణః-ద్వ్యచః కిమ్
ఔపగవిః-త్వష్ట్రాదీనాం ఫిఞ్ వా వాచ్యః * త్వాష్ట్రాయనిః-త్వాష్ట్రః ✻ ఉదీచాం వృద్ధా
దగోత్రాత్||౪||౧||౧౫౭|| ఆమ్రగుప్తాయనిః- ప్రాచాం తు-ఆమ్రగుప్తిః- వృద్ధాత్కిం-
దాక్షిః-అగోత్రాత్కిమ్-ఔపగవిః ✻ వాకినాదీనాం కుక్ చ||౪||౧||౧౫౮|| అపత్యే

ఫిఞ్స్యాత్-వాకినస్యాపత్యమ్-వాకినకాయనిః-వాకినిః॥ పుత్రాన్తాదన్యతరస్యామ్॥ ౪॥ ౧॥౧౫౯॥ అస్మాద్వా ఫిఞ్ సిద్ధస్తస్మిన్పక్షే పుత్రాన్తస్య వా కుగ్విధీయతే-గార్గీపుత్రకాయణిః-గార్గీపుత్రాయణిః-గార్గీపుత్రిః॥ ప్రాచామవృద్ధాత్ఫిన్బహులమ్॥ ౪॥ ౧॥౧౬౦॥ గ్లుచుకాయనిః॥ మనోర్జాతావఞ్యతౌ షుక్చ॥ ౪॥౧॥౧౬౧॥ సముదాయార్థో జాతిః-మానుషః-మనుష్యః॥ జనపదశబ్దాత్క్షత్రియాదఞ్॥ ౪॥౧॥౧౬౮॥ జనపదక్షత్రియయోర్వాచకాదఞ్స్యాదపత్యే-దాక్షిణాయనేతిసూత్రేనిపాతనాట్టిలోపః-ఐక్ష్వాకః-ఐక్ష్వాకౌ॥ క్షత్రియసమానశబ్దాజ్జనపదాత్తస్య రాజన్యపత్యవత్॥ తద్రాజమాచక్షాణస్తద్రాజ ఇత్యన్వర్థసంజ్ఞాసామర్థ్యాత్-పఞ్చాలానాం రాజా-పాఞ్చాలః॥ పూరోరణ్వక్తవ్యః॥ పౌరవః॥ పాణ్డోర్డ్యణ్॥ పాణ్డ్యః॥ సాల్వేయగాన్ధారిభ్యాఞ్చ॥ ౪॥౧॥౧౬౯॥ ఆభ్యామపత్యేఽఞ్-వృద్ధేదితిఞ్యఙోఽపవాదః-సాల్వేయః-గాన్ధారః-తస్య రాజన్యప్యేవమ్॥ ద్వ్యఞ్మగధకలిఙ్గసూరమసాదణ్॥ ౪॥౧॥౧౭౦॥ అఞోఽపవాదః-ద్వ్యచ్-ఆఙ్గః-వాఙ్గః-సౌహ్మః-మాగధః-కాలిఙ్గః-సౌరమసః-తస్య రాజన్యప్యేవమ్॥ వృద్ధేత్కోసలాజాదాఞ్ఞ్యఙ్॥ ౪॥౧॥౧౭౧॥ వృద్ధాత్-ఆమ్బష్ఠ్యః-సౌవీర్యః-ఇత్-ఆవన్త్యః-కౌసల్యః-అజాదస్యాపత్యమాజాద్యః॥ కురునాదిభ్యో ణ్యః॥ ౪॥ ౧॥ ౧౭౨॥ కౌరవ్యః-నైషధ్యః-నైషధస్యార్థపతేరిత్యాదౌతు శైషికోఽణ్॥ సాల్వావయవప్రత్యగ్రథకలకూటాశ్మకాదిఞ్॥ ౪॥౧॥౧౭౩॥ సాల్వో జనపదస్తదవయవా ఉదుమ్బరాదయః-తేభ్యః ప్రత్యగ్రథాదిభ్యస్త్రిభ్యశ్చ ఇఞ్ స్యాత్-అఞోఽపవాదః-ఔదుమ్బరిః-ప్రాత్యగ్రథిః-కాలకూటిః-ఆశ్మకిః రాజన్యప్యేవమ్॥ తే తద్రాజాః॥ ౪॥౧॥౧౭౪॥ అఞాదయ ఏతత్సంజ్ఞాః స్యుః॥ తద్రాజస్య బహుషు తేనైవాస్త్రియామ్॥ ౨॥౪॥౬౨॥ బహుష్వర్థేషు తద్రాజస్య లుక్ స్యాత్తదర్థకృతే బహుత్వే న తు స్త్రియామ్-ఇక్ష్వాకవః పఞ్చాలా ఇత్యాది-కథం తర్హి కౌరవ్యాః పశవః - తస్యామేవ రఘోః పాణ్డ్యా ఇతి-కౌరవ్యే పాణ్డ్యే చ సాధవ ఇతి సమాధేయమ్ -రఘూణామన్వయం వక్ష్యే-నిరుధ్యమానా యదుభిః కథఞ్చిదితి తు-రఘుయదుశబ్దయోస్తదపత్యే లక్షణయా॥ కమ్బోజాల్లుక్॥ ౪॥౧॥౧౭౫॥ అస్మాత్తద్రాజస్య లుక్-కమ్బోజః-కమ్బోజౌ॥ కమ్బోజాదిభ్య ఇతి వక్తవ్యమ్॥ చోళః-శకః-ద్వ్యచ్ లక్షణస్యాణో లుక్-కేరలః - యవనః-అఞో లుక్ కమ్బోజాస్సమరే ఇతి పాఠః సుగమః-దిగ్ఘపాశేతు-కమ్బోజాభిజనో యేషామిత్యర్థః-సిన్ధుతక్షశిలాదిభ్యోఽణఞావిత్యణ్॥ స్త్రియామవన్తికున్తికురుభ్యశ్చ॥ ౪॥ ౧॥౧౭౬॥ తద్రాజస్య లుక్ స్యాత్ -అవన్తీ-కున్తీ॥ అతశ్చ॥ ౪॥౧॥౧౭౭॥ తద్రాజస్యాకారస్య స్త్రియాం లుక్ స్యాత్ -శూరసేనీ-మద్రీ-కథం మాద్రీసుతావితి హ్రస్వపవ

పాత్యక్రమోహారాత్రే-ఘాన్యాదిత్వం చాకల్ప్యమ్ ॥ న ప్రాచ్యభర్గాదియౌధేయాదిభ్యః ॥౪॥౧॥౧౭౮॥ ఏభ్యస్త్రా జస్యనలుక్-పాఞ్చాలీ-వైదర్భీ-అఙ్గీ-వాఙ్గీ-మాగధీ-ఏతే ప్రాచ్యాః-భార్గీ-కారూశీ-కైకేయీ-కేకయీత్యత్ర తుజన్యజనక భావలక్షణ సమ్బన్ధ యౌధేయాదిః-యౌధేయీ-శౌభ్రీ-ఆభ్యాం ద్వ్యచ్ఇతిఢక్-తతః స్వార్థే పార్శ్వాదియౌధేయాదిభ్యామణఞావిత్యఞ్-శార్ఙ్గరవాద్యఞ ఇతి ఙీన్ ॥ అత ఏవ లుకి తు ఙగన్తాస్యాత్

సేర్వ్యాన్తాద్యనిత్యత్రిస్వరస్యాప్ యాజ్ఞేయీ-త్రైయీ ॥ అణిఞోరనార్షయోర్గురూపోత్తమయోః ష్యఙ్గోత్రే ॥౪॥౧॥౭౮॥ ప్రకృతేరన్త్యస్య యుత్తమమ్-తస్య సమీపముపోత్తమమ్ గోత్రే యావణిఞౌ విహితావనార్షౌ తదన్తయోర్గురూపోత్తమయోః ప్రాతిపదికయోః స్త్రియాం ష్యఙాదేశః స్యాత్-నిర్దిశ్యమానస్యాదేశా భవన్తీతి అణిఞోరేవ-షఙావితి-యజశ్చాప్-కుముదగన్ధ-పరత్వం స్త్రీ-కౌముదగన్ధ్యా-వారాహ్యా-అనార్షయోః కిమ్-వాసిష్ఠీ-వైశ్వామిత్రీ-గురూపోత్తమయోః కిమ్-ఔపగవీ-జాతిలక్షణో జీషుగోత్రే కిమ్ అహిచ్ఛత్రే జాతా-ఆహిచ్ఛత్రీ ॥ గోత్రావయవాత్ ॥౪॥౧॥౭౯॥ గోత్రావయవా గోత్రాభిమతాః కులాఖ్యాః తతో గోత్రే విహితయోరణిఞోః

స్త్రియాం ష్యఙాదేశః స్యాత్ అగురూపోత్తమార్థ ఆరమ్భః-పౌణిక్యా-భౌణిక్యా-మౌఖర్యా-క్రౌడ్యాదిభ్యశ్చ ॥౪॥౧॥౮౦॥ స్త్రియాం ష్యఙ్ స్యాత్-అగురూపోత్తమార్థ ఉపదేశః ॥ క్రౌడ్యా-వ్యాడ్యా-ఆపిశల్యా ॥ సూత-యువత్యామ్ ॥ సూత్యా ॥ భోజాత్ క్షత్రియే ॥ భోజ్యా ॥ దైవయజ్ఞిశౌచివృక్షిసాత్యముగ్రికాణ్ఠేవిద్ధిభ్యోఽన్యతరస్యామ్ ॥౪॥౧॥౮౧॥ ఏభ్యశ్చతుర్భ్యః ష్యఙ్ వా స్యాత్-అగోత్రార్థమిదమ్-గోత్రేపి పరత్వాత్ పూర్వేణ నిత్యే ప్రాప్తే-విభాషేయమ్ ॥ దైవయజ్ఞ్యా-దైవయజ్ఞీ

—— ఇతి స్త్రీప్రత్యయాధికారః ——

॥ తేన రక్తం రాగాత్ ॥౪॥౨॥౧॥ రజ్యతే అనేనేతి రాగః-కషాయేణ రక్తం వస్త్రం కాషాయమ్-మాఞ్జిష్ఠమ్-రాగాత్కిమ్ దేవదత్తేన రక్తం వస్త్రమ్ ॥ లాక్షారోచనాట్ఠక్ ॥౪॥౨॥౨॥ లాక్షికః రౌచనికః ॥ శకలకర్దమాభ్యాముపసంఖ్యానమ్ ॥ శాకలికః-కార్దమికః-అణ్ణ్యాయ ఇతి వక్తవ్యే నీల్యా అన్ ॥ నీల్యా రక్తం నీలమ్ ॥ పీతాత్కన్ ॥ పీతకమ్ ॥ హరిద్రామహారజనాభ్యామఞ్ ॥ హారిద్రమ్-మాహారజనమ్ ॥ నక్షత్రేణ యుక్తః కాలః ॥౪॥౨॥౩॥ పుష్యేణ యుక్తా పౌషీ రాత్రిః ॥ లుబవిశేషే ॥౪॥౨॥౪॥ పూర్వేణ విహితస్య లుప్ స్యాత్-షష్టిదణ్డాత్మకస్య కాలస్యావాన్తరవిశేషశ్చేన్న గమ్యతే-అద్య పుష్యః-సంజ్ఞాయాం శ్రవణాశ్వత్థాభ్యామ్ ॥ శ్రవణా రాత్రిః-అశ్వత్థో ముహూర్తః ...

నపూర్ణమాస్యామణ్యయం లుప్ నేతి జ్ఞాపితత్వాత్ - శ్రవణశబ్దాత్తు అత ఏవ లుప్ - యుక్తవ
ద్భావాభావశ్చ - అబాధకాన్యపి నిపాతనాని - (శ్రా)వణీ ✱ సంజ్ఞాయాం శ్రవణాశ్వ
త్థాభ్యామ్ ॥౪।౨।౫। విశేషార్థోఽయమారమ్భః - శ్రవణా రాత్రిః - అశ్వత్థో ముహూర్తః
సంజ్ఞాయాం కిమ్ (శ్రా)వణీ - ఆశ్వత్థీ ✱ ద్వన్ద్వాచ్ఛః ॥౪।౨।౬॥ నక్షత్రద్వన్ద్వాద్యుక్తే
కాలే ఛః స్యాత్ విశేషే సత్యసతి చ తిష్యపునర్వసవీయమహః - రాధానురాధీయా
రాత్రిః ✱ దృష్టం సామ ॥౪।౨।౭॥ తేనేత్యేవ - వసిష్ఠేన దృష్టం వాసిష్ఠం సామ ✱ అస్మిన్న
ర్థేఽణ్ డిద్వా వక్తవ్యః ✱ ఉశనసా దృష్టం - సామ - ఔశనసమ్ - ఔశనమ్ ✱ కలేర్ఢక్ ॥౪
।౨।౮॥ కలినా దృష్టం సామ - కాలేయమ్ ✱ వామదేవాడ్డ్యడ్డ్యౌ ॥౪।౨।౯॥ వామదేవేన
దృష్టం సామ - వామదేవ్యమ్ ✱ సిద్ధే యస్యేతిలోపేన కిమర్థం యయతౌ డితౌ। గ్రహణా
మ్మా తదర్థే భూద్వామదేవ్యస్య నఞ్స్వరే ✱ పరివృతో రథః ॥౪।౨।౧౦॥ వస్త్రైః పరివృతో
వాస్త్రో రథః - సమన్తాద్వేష్టితః పరివృత
ఇత్యుచ్యతే - తేనేహ న - ఛాత్రైః పరివృతో రథః ✱ పాణ్డుకమ్బలాదినిః ॥౪।౨।౧౧॥ పాణ్డు
కమ్బలేన పరివృతో రథః - పాణ్డుకమ్బలీ ...
... ద్వైపవైయాఘ్రాదఞ్ ॥౪।౨।౧
౨॥ ద్వీపినో వికారః - ద్వైపం చర్మ - తేన పరివృతః - ద్వైపో రథః - ఏవం వైయాఘ్రః ✱ కౌ
మారాపూర్వవచనే ॥౪।౨।౧౩॥ కౌమార ఇత్యవిభక్తికో నిర్దేశః - అపూర్వత్వే నిపాతన
మిదమ్ - అపూర్వపతిం కుమారీం పతిరుపపన్నః - కౌమారః పతిః - యా త్వపూర్వపతిః
కుమారీ - పతిముపపన్నా కౌమారీ భార్యా ✱ తత్రోద్ధృతమమత్రేభ్యః ॥౪।౨।౧౪॥ శ
రావేషూద్ధృతః - శారావ ఓదనః ... తేన స
... ✱ స్థణ్డిలాచ్ఛయితరి వ్రతే ॥౪।౨।౧౫॥ తత్రేత్యేవ - స్థణ
...
౧౬॥ సప్తమ్యన్తాదణ్ స్యాత్ సంస్కృతేఽర్థే - యత్సంస్కృతం భక్ష్యశ్చేత్ తే స్యుః - భ్రా
ష్ట్రే సంస్కృతాః - భ్రాష్ట్రా యవాః - అష్టసు కపాలేషు సంస్కృతః - అష్టాకపాలః - పురో
డాశః ✱ శూలోఖాద్యత్ ॥౪।౨।౧౭॥ అణోఽపవాదః - శూలే సంస్కృతమ్ - శూల్యం
మాంసమ్ - ఉఖాయాం సంస్కృతమ్ - ఉఖ్యమ్ ✱ దధ్నష్ఠక్ ॥౪।౨।౧౮॥ ద
ధ్ని సంస్కృతం దాధికమ్ ✱ ఉదశ్వితోఽన్యతరస్యామ్ ॥౪।౨।౧౯॥ ఠక్ స్యాత్।
ఠస్యేకః ✱ ఇసుసుక్తాన్తాత్కః ॥౭।౩।౫౧॥ ఇస్ ఉస్ ఉక్ తత్ ఏతదన్తాత్పరస్య ఠస్య క
స్స్యాత్ - ఉద కేన శ్వయతి వర్ధతే ఇత్యుదశ్విత్ తత్ర సంస్కృతః - ఔదశ్విత్కః ...
... అర్చిషా చరతి - ఆర్చిషికః - ఉషా ...

...తిథేః ... ఉపసంఖ్యానమ్ ॥ దౌర్భాగ్యచ్ఛతి - దోహః ॥ క్షీరాడ్ఢఞ్ ॥౪।౨।
౨౦॥ అత్ర సంస్కృతమిత్యేవ సమ్బధ్యతే న తు భక్షా ఇతి తేన యవాగ్వామపి భవతి-
క్షైరేయీ యవాగూః ॥ సాఽస్మిన్పౌర్ణమాసీతి ॥౪।౨।౨౧॥ ఇతిశబ్దాత్సంజ్ఞాయామితి లభ్యతే పౌషీ
పౌర్ణమాసీ అస్మిన్ - పౌషో మాసః ॥ ఆగ్రహాయణ్యశ్వత్థాట్ఠక్ ॥౪।౨।౨౨॥ అగ్రే హాయ
నమస్యా ఇతి - ఆగ్రహాయణీ - ప్రజ్ఞాదేరాకృతిగణత్వాదణ్ - పూర్వపదాత్సంజ్ఞాయా
మితి ణత్వమ్ - ఆగ్రహాయణీ పౌర్ణమాసీ అస్మిన్ - ఆగ్రహాయణికో మాసః - అశ్వత్థేన యు
క్తా పౌర్ణమాసీ - అశ్వత్థః - నక్షత్రేణ ... పౌర్ణమాస్యామపి లుప్ - ఆశ్వత్థికః ॥ విభాషా ఫాల్గునీ
శ్రవణాకార్తికీచైత్రీభ్యః ॥౪।౨।౨౩॥ ఏభ్యష్ఠగ్వా - పక్షేఽణ్ - ఫాల్గునికః - ఫాల్గునో మా
సః - శ్రావణికః - శ్రావణః - కార్తికికః - కార్తికః - చైత్రికః - చైత్రః ॥ సాఽస్య దేవతా ॥
౪।౨।౨౪॥ ఇన్ద్రో దేవతాఽస్యేతి ఐన్ద్రం హవిః - పాశుపతమ్ - బార్హస్పత్యమ్ - ...
...నప్రత్యేయ ఉద్దేశ్యవిశేషో దేవతా - ... - ఐన్ద్రో మన్త్రః - అగ్నిరాగ్నేయో వా
... దేవతయేతి ... [illegible] ॥ కస్యేత్ ॥౪।౨।౨౫॥
కశబ్దస్యేదాదేశః స్యాత్ప్రత్యయసన్నియోగేన ... [illegible]
... దేవతాఽస్య - కాయం హవిః - శ్రీర్దేవతాఽస్య ... శ్రాయమ్ ...
... ॥౪।౨।౨౬॥ శుక్రియః ... [illegible] ॥౪।౨।౨౭॥ ...
[illegible]
[illegible]
... చ ॥౪।౨।౨౮॥ ... అపోనప్త్రీయమ్ - అ
పాంనప్త్రీయమ్ ॥ ఛత్రకరణే పైఙ్గాక్షీపుత్రాదిభ్య ఉపసంఖ్యానమ్ ॥ పైఙ్గాక్షీపుత్రీ
యమ్ - తార్ణబిన్దవీయమ్ ॥ శతరుద్రాద్ఘశ్ఛశ్చ ॥ శతం రుద్రా దేవతా
అస్య శతరుద్రీయమ్ - శతరుద్రియమ్ - ఘచ్ఛయోర్విధానసామర్థ్యాద్ద్విగోర్లుగనపత్యే
ఇతి లుఙ్ న ॥ మహేన్ద్రాద్ఘాణౌ చ ॥౪।౨।౨౯॥ ... మహేన్ద్రియమ్ - మాహేన్ద్రమ్ - మహే
న్ద్రీయమ్ ॥ సోమాట్ట్యణ్ ॥౪।౨।౩౦॥ సౌమ్యం హవిః ... సౌమీ
ఋక్ ॥ వాయ్వృతుపిత్రుషసో యత్ ॥౪।౨।౩౧॥ వాయవ్యమ్ ॥ ఋతవ్యమ్ ॥ రీఙ్ ఋ
తః ॥౭।౪।౨౭॥ అకృద్యకారే ... సార్వధాతుకే యకారే చ ... రీఙాదేశః ...
... - యస్యేతి చ - పిత్ర్యమ్ - ఉషస్యమ్ ॥ ద్యావాపృథివీశునాసీరమరు
త్వదగ్నీషోమవాస్తోష్పతిగృహమేధాచ్ఛ చ ॥౪।౨।౩౨॥ చాద్యత్ - ద్యావాపృథివీయమ్ -
ద్యావాపృథివ్యమ్ - శునాసీరీయమ్ - శునాసీర్యమ్ ॥ అగ్నేర్ఢక్ ॥౪।౨।౩౩॥ ఆగ్నేయమ్ ॥
కాలేభ్యో భవవత్ ॥౪।౨।౩౪॥ మాసికమ్ - ప్రావృషేణ్యమ్ ॥ మహారాజప్రోష్ఠప

జాట్ఠఞ్ ॥౪॥౨॥౩౫॥ మాహారాజికమ్ - ప్రౌష్ఠపదికమ్ ॥ దేవతాద్వన్ద్వే చ ॥ ౭॥౩॥౨౧॥ అత్ర పూర్వోత్తరపదయోరాద్యచో వృద్ధిస్స్యాత్ ఞితి ణితి కితి చ పరే - ఆగ్నిమారుతమ్ ॥ నేన్ద్రస్య పరస్య ॥ ౭॥౩॥౨౨॥ పరస్యేన్ద్రస్య వృద్ధిర్న స్యాత్ - సౌమేన్ద్రః - ఇన్ద్రస్యేకమ్ - ఐన్ద్రాగ్నః ॥ దీర్ఘాచ్చ వరుణస్య ॥ ౭॥౩॥౨౩॥ దీర్ఘాత్పరస్య వరుణస్య న వృద్ధిః - ఐన్ద్రావరుణమ్ - దీర్ఘాత్కిమ్ - ఆగ్నివారుణీమనడ్వాహీమాలభేత ॥ తదస్మిన్వర్తత ఇతి నవయజ్ఞాదిభ్య ఉపసంఖ్యానమ్ ॥ నావయజ్ఞికః - కాలః - పాకయజ్ఞికః ॥ పూర్ణమాసాదణ్ వక్తవ్యః ॥ పూర్ణమాసోఽస్యాం వర్తతే ఇతి - పౌర్ణమాసీ తిథిః ॥ పితృవ్యమాతులమాతామహపితామహాః ॥౪॥౨॥౩౬॥ ఏతే నిపాత్యన్తే ॥ పితుర్భ్రాతరి వ్యత్ ॥ పితుర్భ్రాతా - పితృవ్యః ॥ మాతుర్డులచ్ ॥ మాతుర్భ్రాతా - మాతులః ॥ మాతృపితృభ్యాం పితరి డామహచ్ ॥ మాతుః పితా - మాతామహః - పితుః పితా - పితామహః ॥ మాతరి షిచ్చ ॥ మాతామహీ - పితామహీ ॥ అవేర్దుగ్ధే సోఢదూసమరీసచో వక్తవ్యాః ॥ అవిసోఢమ్ - అవిదూసమ్ - అవిమరీసమ్ ॥ తిలాన్నిష్ఫలాత్పిఞ్జపేజౌ ॥ తిలపిఞ్జః - తిలపేజః - నిష్ఫలస్తిల ఇత్యర్థః ॥ పిఞ్జశ్ఛన్దసి డిచ్చ ॥ తిల్పిఞ్జః ॥ తస్య సమూహః ॥౪॥౨॥౩౭॥ కాకానాం సమూహః కాకమ్ - బాకమ్ ॥ భిక్షాదిభ్యోఽణ్ ॥౪॥౨॥౩౮॥ భిక్షాణాం సమూహో భైక్షమ్ - గర్భిణీనాం సమూహః గార్భిణమ్ - ఇహ భస్యాఢే ఇతి పుంవద్భావే కృతే ॥ ఇనణ్యనపత్యే ॥౬॥౪॥౧౬౪॥ అనపత్యార్థేఽణి పరే ఇన్ ప్రకృత్యా స్యాత్ - తేన నస్తద్ధితే ఇతి టిలోపో న - యువతీనాం సమూహః - యౌవనమ్ - శత్రన్తాదనుదాత్తాదేరఞి యౌవతమ్ ॥ గోత్రోక్షోష్ట్రోరభ్రరాజరాజన్యరాజపుత్రవత్సమనుష్యాజాద్వుఞ్ ॥౪॥౨॥౩౯॥ ఏభ్యః సమూహే వుఞ్ స్యాత్ - లౌకికమిహ గోత్రమ్ - తచ్చాపత్యమాత్రమ్ ॥ యువోరనాకౌ ॥ ౭॥౧॥౧॥ యువు ఏతయోరనాదేశౌ స్తః - ఔపగవానాం సమూహః - గ్లౌచుకాయనకమ్ - ఔక్షకమిత్యాది - ఆపత్యస్య చేతి యలోపే ప్రాప్తే ॥ ప్రకృత్యాఽకే రాజన్యమనుష్యయువానః ॥ రాజన్యకమ్ - మానుష్యకమ్ ॥ వృద్ధాచ్చేతి వక్తవ్యమ్ ॥ వార్ధకమ్ ॥ కేదారాద్యఞ్ చ ॥౪॥౨॥౪౦॥ చాద్వుఞ్ - కైదార్యమ్ - కైదారకమ్ ॥ గణికాయా యఞితి వక్తవ్యమ్ ॥ గాణిక్యమ్ ॥ ఠఞ్కవచినశ్చ ॥౪॥౨॥౪౧॥ చాత్కేదారాదపి - కవచినాం సమూహః - కావచికమ్ - కైదారికమ్ ॥ బ్రాహ్మణమాణవబాడబాద్యన్ ॥౪॥౨॥౪౨॥ బ్రాహ్మణ్యమ్ - మాణవ్యమ్ - బాడబ్యమ్ ॥ పృష్ఠాదుపసంఖ్యానమ్ ॥ పృష్ఠ్యమ్ ॥ గ్రామజనబన్ధుభ్యస్తల్ ॥ ౪॥౨॥౪౩ ॥ గ్రామతా - జనతా - బన్ధుతా ॥ గజసహాయాభ్యాం చేతి వక్తవ్యమ్ ॥ గజతా - సహాయతా ॥ అహ్నః ఖః క్రతౌ ॥ అహీనః అహర్గణసాధ్యసుత్యాకః క్రతురిత్యర్థః - క్రతౌ కిమ్ - ఆ

హస్త్యాదిభ్యః [illegible] అహ్నః ఖః [illegible] రేవతిని యమా [illegible] పర్యా [illegible]
వ [illegible] సిరిత ॥ ౧।౪।౧౪॥ సితివరేఫపూర్వస్య స్వరసంజ్ఞం స్యాత్ - అభిత్యాదో [illegible]
[illegible] నాం సమూహః - పార్శ్వమ్ ॥ అనుదాత్తాదేరఞ్ ॥ ౪।౨।౪౪॥ కాపోతమ్
మాయూరమ్ ॥ ఖణ్డికాదిభ్యశ్చ ॥ ౪।౨।౪౫॥ అఞ్ స్యాత్ ఖణ్డికానాం సమూహః - ఖా
ణ్డికమ్ ॥ చరణేభ్యో ధర్మవత్ ॥ ౪।౨।౪౬॥ కాఠకమ్ - ఛాన్దోగ్యమ్ ॥ అచిత్తహస్తిధేనో
ష్ఠక్ ॥ ౪।౨।౪౭॥ సాక్తుకమ్ - హాస్తికమ్ ధైనుకమ్ ॥ కేశాశ్వాభ్యాం యఞఛావన్యతరస్యామ్ ॥
౪।౨।౪౮॥ కైశ్యం [illegible] - కైశికమ్ - ఆశ్వీయమ్ - ఆశ్వమ్ ॥ పాశాదిభ్యో యః ॥ ౪।
౨।౪౯॥ [illegible] ౪।౨।౫౦॥ [illegible]
[illegible] ౪।౨।౫౧॥ ఇలాదిభ్యః క్రమాత్ప్రత్యయాః - ఖలినీ - [illegible]
[illegible] ఖలాదిభ్య ఇనిర్వక్తవ్యః ॥ డాకినీ - కుటుమ్బినీ - ఆకృతిగణో ఽయమ్ ॥
విషయో దేశే ॥ ౪।౨।౫౨॥ షష్ఠ్యన్తాద్గణాదయమ్ ప్రత్యయః స్యాత్ [illegible] సమర్థేభ్యో
[illegible] నాం విషయో దేశః [illegible]
[illegible] ॥ ౪।౨।౫౩॥ [illegible] భ్యో ఽఞ్ [illegible]
[illegible] ౪।౨।౫౪॥ భౌరికీనాం విషయో దేశః - భౌరికివిధమ్ - ఐషుకారిభక్తమ్ - [illegible]
[illegible] ॥ ౪।౨।౫౫॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] త్రిష్టుప్ [illegible] ॥ ౪।౨।౫౬॥ [illegible]
[illegible] ౪।౨।౫౭॥ [illegible]
[illegible] ప్రథమా [illegible] స్త్రీలిఙ్గః ప్రత్యయః స్యాత్ - [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] దణ్డపాతో [illegible]
[illegible] ॥ ౪।౨।౫౯॥
[illegible] ప్రహరణమ్ - [illegible]
[illegible]
[illegible]

ఖ్వాట్టగణానేష్యతే*న్యాయం నైయాయికః-వృత్తిం వార్త్తికః-లోకాయతం-లౌకాయ
తికః ఇత్యాది*సూత్రాన్తాత్త్వకల్పాదేరేవేష్యతే* సాంగ్రహసూత్రికః - అకల్పా
దేరితి కిమ్- కాల్పసూత్రః*విద్యాలక్షణకల్పాన్తాచ్చేతి వక్తవ్యమ్*వాయసవిద్యికః- గౌల
క్షణికః-ఆశ్వలక్షణికః-పారాశరకల్పికః* అఙ్గక్షత్రధర్మత్రిపూర్వాద్విద్యాన్తాన్నేతి
వక్తవ్యమ్*ఆఙ్గవిద్యః- త్రివిధా విద్యా-త్రివిద్యా-తామధీతే వేద వా త్రైవిద్యః*ఆఖ్యా
నాఖ్యాయికేతిహాసపురాణేభ్యశ్చ * యవక్రీతమధికృత్య కృతమాఖ్యానముపచారా
త్ యవక్రీతమ్-తదధీతే వేత్తి వా యావక్రీతికః - వాసవదత్తామధికృత్య కృతా ఆఖ్యా
యికా వాసవదత్తా-అధికృత్య కృతే గ్రన్థే ఇత్యర్థే-వృద్ధాచ్ఛః-తస్య లుబాఖ్యాయికాభ్యో
బహులమితి లుప్-తతోఽనేన ఠక్ వాసవదత్తికః ఐతిహాసికః-పౌరాణికః * సర్వాదే
స్సాదేశ్చ లుగ్వక్తవ్యః*సర్వవేదానధీతే సర్వవేదః-సర్వతన్త్రః-సవార్త్తికః- ద్విగోర్లుగ
నపత్యే ఇతి లుక్-ద్వితన్త్రః*ఇకన్పదోత్తరపదాత్ *శతషష్టేః షికన్పథః*పూర్వపదికః ఉత్త
రపదికః-శతపథికః-శతపథికీ-షష్టిపథికః-షష్టిపథికీ*క్రమాదిభ్యో వున్॥ ౪॥౨॥౬౧॥
క్రమకః- క్రమ-పద-శిక్షా-మీమాంసా-క్రమాదిః*అనుబ్రాహ్మణాదినిః॥౪॥౨॥౬౨॥
తదధీతే తద్వేదేత్యర్థే-బ్రాహ్మణసదృశో గ్రన్థోఽనుబ్రాహ్మణమ్ - తదధీతే అను
బ్రాహ్మణీ-మత్వర్థీయేనైవ సిద్ధే అణ్బాధనార్థమిదమ్*వసన్తాదిభ్యష్ఠక్॥౪॥౨॥౬౩॥
వాసన్తికః-అథర్వాణమధీతే ఆథర్వణికః-దాణ్డినాయనసూత్రే నిపాతనాట్టిలోపో న
* ప్రోక్తాల్లుక్॥౪॥౨॥౬౪॥ప్రోక్తార్థకప్రత్యయాత్పరస్యాధ్యేతృవేదితృప్రత్యయస్య
లుక్ స్యాత్-పణినస్త్యణః-ఋష్యర్థేకవిధానమితి కః-పాణిన్యాస్సీతివణ్ - తస్య గోత్రాప
త్యం పాణినః*గాథివిదథికేశిగణిపణినశ్చ॥౬॥౪॥౧౬౫॥ ఏతేఽణి ప్రకృత్యాస్స్యుః-ఇ
తి టిలోపో న-తతో యూని ఇఞ్-పాణినిః* ణ్యక్షత్రియార్షఞితో యూని లుగణిఞోః॥౨॥
౪॥౫౮॥ణ్యప్రత్యయాన్తాత్క్షత్రియగోత్రప్రత్యయాన్తాదృష్యభిధాయినో గోత్రప్రత్య
యాన్తాత్ ఞితశ్చ పరయోర్యువాభిధాయినోరణిఞోర్లుక్ స్యాత్ - కౌరవ్యః పితా-
కౌరవ్యః పుత్రః-శ్వాఫల్కః పితా-శ్వాఫల్కః పుత్రః-వాసిష్ఠః పితా-వాసిష్ఠః పుత్రః
తైకాయనిః పితా-తైకాయనిః పుత్రః-ఏభ్యః కిమ్ శివాద్యణ్ కౌహడః పితా - తతః
ఇఞ్-కౌహడిః-పుత్రః-యూని కిమ్-వామరథస్య ఛాత్రాః వామరథాః- ఇతి అణో లుక్
తు న భవతి-అగ్రహణేన ప్రతిపదోక్తస్య ఋష్యణ ఏవ గ్రహణాత్- పాణినినా ప్రో
క్తమ్ పాణినీయమ్-వృద్ధాచ్ఛః-ఇఞశ్చేత్యణ్ తు న-గోత్రే య ఇఞ్ తదన్తాదితి వ్యాఖ్యా
నాత్ -తతోఽధ్యేతృవేదితృణో లుక్ స్యాత్-స్వరే స్త్రియాఞ్చ విశేషః - పాణినీ
యాః పాణినీయాః * సూత్రాచ్చ కోపధాత్॥౪॥౨॥౬౫॥ సూత్రవాచినః కకారోప

ధాదధ్యేతృవేదితృప్రత్యయస్యలుక్స్యాత్-అప్రోక్తార్థ ఆరమ్భః-అష్టావధ్యాయాః
పరిమాణమస్య-అష్టకమ్పాణినేస్సూత్రమ్-తదధీయతేవిదన్తివా అష్టకాః* సంఖ్యాప్ర
కృతికాదితివాచ్యమ్* నేహ-కలాపకమధీతేకాలాపకః॥ ఛన్దోబ్రాహ్మణానిచతద్వి
షయాణి॥౪॥౨॥౬౬॥ ఛన్దాంసిబ్రాహ్మణానిచప్రోక్తప్రత్యయాన్తానితద్విషయా
ణిస్యుః-అధ్యేతృవేదితృప్రత్యయంవినానప్రయోజ్యానీత్యర్థః- కఠేనప్రోక్తమధీయ
తేకఠాః-వైశమ్పాయనాన్తేవాసిత్వాణ్ణినిః-తస్యకఠచరకాదితిలుక్-తతోఽణ్- తస్య
ప్రోక్తాల్లుక్॥ తదస్మిన్నస్తీతిదేశేతన్నామ్ని॥౪॥౨॥౬౭॥ఉదుమ్బరాస్సన్త్యస్మిన్దేశే
ఔదుమ్బరః॥ తేననిర్వృత్తమ్॥౪॥౨॥౬౮॥కుశామ్బేననిర్వృత్తాకౌశామ్బీనగరీ॥ త
స్యనివాసః॥౪॥౨॥౬౯॥శిబీనాంనివాసోదేశఃశైబః॥అదూరభవశ్చ॥౪॥౨॥౭౦॥ విది
శాయాఅదూరభవన్నగరంవైదిశమ్-చకారేణప్రాగుక్తాస్త్రయోఽర్థాస్సన్నిధాప్య
న్తే-తేనవక్ష్యమాణప్రత్యయానాంచాతురర్థికత్వంసిద్ధ్యతి॥ ఓరఞ్॥౪॥౨॥౭౧॥ అ
ణోఽపవాదః-కక్షతు-కాక్షతవమ్-నద్యాంతుపరత్వాన్మతుప్-ఇక్షుమతీ॥ మతోశ్చ
బహ్వజఙ్గాత్॥౪॥౨॥౭౨॥బహ్వచ్ అఙ్గంయస్యమతుపస్తదన్తాదఞ్-నాణ్ -సైధ్రకావ
తమ్-బహ్వజితికిమ్-అహిమతమ్ - అఙ్గగ్రహణంబహ్వజితితద్విశేషణంయథాస్యాత్ప్ర
త్యయస్తువిశేషణంమాభూత్॥ బహ్వచఃకూపేషు॥౪॥౨॥౭౩॥బహ్వచః అఞ్స్యాత్
కూపేష్వభిధేయేషు-అణోఽపవాదః-దీర్ఘవరత్రేణనిర్వృత్తోదైర్ఘవరత్రఃకూపః
॥ఉదక్చవిపాశః॥౪॥౨॥౭౪॥విపాశఉత్తరేకూలేయేకూపాస్తేష్వఞ్ - అబహ్వజర్థ
మారమ్భః-దత్తేననిర్వృత్తఃకూపోదాత్తః-ఉదక్కిమ్ - దక్షిణతస్తుకూపేష్వణేవ॥ సఙ్కల
ాదిభ్యశ్చ॥౪॥౨॥౭౫॥కూపేష్వితినివృత్తమ్-సఙ్కలేననిర్వృత్తంసాఙ్కలమ్ పౌ
ష్కలమ్॥ స్త్రీషుసౌవీరసాల్వప్రాక్షు॥౪॥౨॥౭౬॥స్త్రీలిఙ్గేషుఏషుదేశేషువాచ్యే
ష్వఞ్ - సౌవీరే- దత్తామిత్రేణనిర్వృత్తాదాత్తామిత్రీనగరీ-సాల్వే-వైధూమాగ్నీ -
ప్రాచి-మాకన్దీ॥ సువాస్త్వాదిభ్యోఽణ్॥౪॥౨॥౭౭॥అఞోఽపవాదః- సువాస్తోరదూ
రభవంసౌవాస్తవమ్-వర్ణు-వార్ణవమ్-అణ్గ్రహణంబాధకబాధనార్థమ్-సౌవా
స్తవీ॥ రోణీ॥౪॥౨॥౭౮॥రోణీశబ్దాత్తదన్తాచ్చఅణ్-కూపాఞోఽపవాదః-రౌణః- ఆజ
కరౌణః॥ కోపధాచ్చ॥౪॥౨॥౭౯॥అణ్ -అఞోఽపవాదః- కార్ణచ్ఛిద్రకఃకూపః-కార్క
వాకవమ్- త్రైశఙ్కవమ్॥ వుఞ్ఛణ్కఠజిలసేనిరఢఞ్ణ్యయఫక్ఫిఞిఞ్ఞ్యకక్ఠకో
ఽరీహణకృశాశ్వర్శ్యకుముదకాశతృణప్రేక్షాశ్మసఖిసఙ్కాశబలపక్షకర్ణసుతఙ్గమ
ప్రగదిన్వరాహకుముదాదిభ్యః॥౪॥౨॥౮౦॥సప్తదశభ్యఃగణేభ్యఃసప్తదశప్రత్యయాః
క్రమాత్స్యుః-చతురర్థ్యామ్॥అరీహణాదిభ్యోవుఞ్॥అరీహణేననిర్వృత్తమ్॥ ఆరీహ

ణకమ్-కృశాశ్వాదిభ్యశ్ఛణ్॥కార్శాశ్వీయమ్-ఋశ్యాదిభ్యఃకః-ఋశ్యకమ్॥ కుము
దాదిభ్యష్ఠచ్॥కుముదికమ్-కాశాదిభ్య ఇలః॥కాశిలః॥తృణాదిభ్యస్సః - తృణసమ్॥ప్రే
క్షాదిభ్య ఇనిః-ప్రేక్షీ॥అశ్మాదిభ్యోరః॥అశ్మరః॥సఖ్యాదిభ్యో ఢఞ్ ॥ సాఖేయమ్-సఙ్కా
శాదిభ్యో ణ్యః-సాఙ్కాశ్యమ్॥బలాదిభ్యో యః॥బల్యమ్॥ పక్షాదిభ్యః ఫక్॥ పాక్షాయ
ణః॥పథః పన్థ చ॥పాన్థాయనః॥కర్ణాదిభ్యః ఫిఞ్॥కార్ణాయనిః॥సుతఙ్గమాదిభ్య ఇఞ్॥ సౌ
తఙ్గమిః॥ప్రగద్యాదిభ్యో ఞ్యః॥ప్రాగద్యః॥వరాహాదిభ్యః కక్॥వారాహకః- కుము
దాదిభ్యష్ఠక్॥కౌముదికః॥జనపదే లుప్॥౪॥౨॥౮౧॥ జనపదే వాచ్యే చాతురర్థికస్య లు
ప్ స్యాత్ ॥లుపి యుక్తవద్వ్యక్తివచనే॥౧॥౨॥౫౧॥లుపి సతి ప్రకృతివల్లిఙ్గవచనే స్తః-
పఞ్చాలానాం నివాసో జనపదః పఞ్చాలాః-కురవః-అఙ్గాః-వఙ్గాః-కలిఙ్గాః॥ తదశిష్యం
సంజ్ఞాప్రమాణత్వాత్ ॥౧॥౨॥౫౩॥యుక్తవద్వచనన్న కర్తవ్యమ్- సంజ్ఞానాం ప్రమా
ణత్వాత్ ॥లుబ్యోగాప్రఖ్యానాత్ ॥౧॥౨॥౫౪॥లుబపి న కర్తవ్యః అవయవార్థస్యాప్ర
తీతేః॥యోగప్రమాణే చ తదభావేऽదర్శనం స్యాత్ ॥౧॥౨॥౫౫॥ యది హి యోగ
స్యావయవార్థస్యేదం బోధకం స్యాత్ తదభావే న దృశ్యేత॥ప్రధానప్రత్యయార్థ
వచనమర్థస్యాన్యప్రమాణత్వాత్ ॥౧॥౨॥౫౬॥ప్రత్యయార్థః ప్రధానమిత్యేవంరూ
పం వచనమప్యశిష్యమ్-కుతః అర్థస్య లోకత ఏవ సిద్ధేః॥కాలోపసర్జనే చ తుల్యమ్॥ ౧॥౨॥
౫౭॥అతీతాయా రాత్రేః పశ్చార్ధేనాగామిన్యాః పూర్వార్ధేన చ సహితో దివసోऽద్య
తనః-విశేషణముపసర్జనమిత్యాదిపూర్వాచార్యైః పరిభాషితమ్- తదప్యశిష్యం
తస్యార్థస్య లోకప్రసిద్ధేః॥విశేషణానాఞ్చాజాతేః॥ ౧॥౨॥౫౨॥ లుబర్థస్య విశేష
ణానామపి తద్వల్లిఙ్గవచనే స్తో జాతిం వర్జయిత్వా-పఞ్చాలా రమణీయాః - గోదౌ రమ
ణీయౌ అజాతేః కిమ్-పఞ్చాలా జనపదః-గోదౌ గ్రామః॥హరీతక్యాదిషు వ్యక్తిః॥౧॥
౨॥౫౨॥హారీతక్యాః ఫలాని హరీతక్యః॥ఖలతికాదిషు వచనమ్॥ ఖలతికస్య పర్వతస్యా
దూరభవాని ఖలతికం వనాని॥మనుష్యలుపి ప్రతిషేధః॥మనుష్యలక్షణే లుబర్థే విశేషణా
నాం న- లుబన్తస్య తు భవతీత్యర్థః। చఞ్చా అభిరూపః॥వరణాదిభ్యశ్చ॥౪॥౨॥౮౨॥అజనప
దార్థ ఆరమ్భః వరణానామదూరభవం నగరం వరణాః॥శర్కరాయా వా॥ ౪॥౨॥౮౩॥
అస్యాశ్చాతురర్థికస్య వా లుప్ స్యాత్ ॥ఠక్ ఛౌ చ॥౪॥౨॥౮౪॥ శర్కరాయా ఏతౌ స్తః-
కుముదాదౌ వరాహాదౌ చ పాఠసామర్థ్యాత్ పక్షే ఠచ్ కకౌ- వాగ్రహణసామర్థ్యాత్ప
క్షేऽణ్ ఉత్సర్గోऽణ్ -తస్య లుబ్వికల్పః-షట్ రూపాణి-శర్కరా- శార్కరమ్-శార్కరిక
మ్-శర్కరీయమ్-శర్కరికమ్-శార్కరకమ్॥నద్యాం మతుప్॥౪॥౨॥౮౫॥ చాతురర్థికః
ఇక్షుమతీ॥మధ్వాదిభ్యశ్చ॥౪॥౨॥౮౬॥మతుప్స్యాచ్చాతురర్థికః-అనద్యర్థ ఆరమ్భః

మధుమాన్॥ కుముదనడవేతసేభ్యో డ్మతుప్ ॥౪॥౨॥౮౭॥ కుముద్వాన్-నడ్వాన్-వేతస్వాన్-ఆద్యయోర్ఝయః ఇతి-అన్త్యమాదుపధాయా ఇతి వత్యమాణేన వః॥ మహిషాచ్చేతి వక్తవ్యమ్॥ మహిష్మాన్నామ దేశః॥ నడశాదాడ్డ్వలచ్ ॥౪॥౨॥౮౮॥ నడ్వలః శాదో జమ్బాలఘాసయోః-శాద్వలః॥ శిఖాయా వలచ్ ॥౪॥౨॥౮౯॥ శిఖావలమ్॥ ఉత్కరాదిభ్యశ్ఛః ॥౪॥౨॥౯౦॥ ఉత్కరీయః॥ నడాదీనాం కుక్చ ॥౪॥౨॥౯౧॥ నడకీయమ్॥ క్రుఞ్చా హ్రస్వత్వఞ్చ॥ క్రుఞ్చకీయః॥ తక్షన్నలోపశ్చ॥ తక్షకీయః॥ బిల్వకాదిభ్యశ్ఛస్య లుక్ ॥౬॥౪॥౧౫౩॥ నడాద్యన్తర్గతా బిల్వకాదయస్తేభ్యశ్ఛస్య లుక్ తద్ధితే పరే-బిల్వా యస్యాం సన్తి సా బిల్వకీయా-తస్యాం భవా బైల్వకాః-వేత్రకీయా-వైత్రకాః-ఛస్యేతి కిమ్-ఛమాత్రస్య లుగ్యథా స్యాత్కుకో నివృత్తిర్మా భూత్॥ అన్యథా సన్నియోగశిష్టానామితి కుగపి నివర్తేత-లుగ్గ్రహణం సర్వలోపార్థమ్-లోపో హి యమాత్రస్య స్యాత్॥

—— ఇతి చాతురర్థికాః ——

శేషే ॥౪॥౨॥౯౨॥ అపత్యాదిచతురర్థ్యన్తాదన్యోఽర్థః శేషస్తత్ర జాతాదయస్స్యుః-చక్షుషా గృహ్యతే చాక్షుషం రూపమ్-శ్రావణశ్శబ్దః-ఔపనిషదః పురుషః-దృషది పిష్టా దార్షదాః సక్తవః-ఉలూఖలే క్షుణ్ణః ఔలూఖలో యావకః-అశ్వైరుహ్యతే ఆశ్వో రథః-చతుర్భిరుహ్యతే చాతురం శకటమ్-చతుర్దశ్యాం దృశ్యతే-చాతుర్దశం రక్షః-శేష ఇతి లక్షణఞ్చాధికారశ్చ-తస్య వికార ఇత్యతః ప్రాక్ శేషాధికారః॥ రాష్ట్రావారపారాద్ఘఖౌ ॥౪॥౨॥౯౩॥ ఆభ్యాం క్రమాద్ఘఖౌ స్తశ్శేషే-రాష్ట్రియః-అవారపారీణః॥ అవారపారాద్విగృహీతాదపి విపరీతాచ్చేతి వక్తవ్యమ్॥ అవారీణః-పారీణః-పారావారీణః-ఇహ ప్రకృతివిశేషాద్ఘాదయష్ట్యుట్యుల్యన్తాః ప్రత్యయా ఉచ్యన్తే-తేషాం జాతాదయోఽర్థవిశేషాః సమర్థవిభక్తయశ్చ వక్ష్యన్తే॥ గ్రామాద్యఖఞౌ ॥౪॥౨॥౯౪॥ గ్రామ్యః-గ్రామీణః॥ కత్త్ర్యాదిభ్యో ఢకఞ్ ॥౪॥౨॥౯౫॥ కుత్సితాస్త్రయః కత్త్రయః-తత్ర జాతాదిః-కాత్త్రేయకః-నాగరేయకః-గ్రామాదిత్యనువృత్తేః గ్రామేయకః॥ కులకుక్షిగ్రీవాభ్యశ్శ్వాస్యలఙ్కారేషు ॥౪॥౨॥౯౬॥ కౌలేయకః శ్వా-కౌలోఽన్యః-కౌక్షేయకోఽసిః కౌక్షోఽన్యః-గ్రైవేయకోఽలఙ్కారః-గ్రైవోఽన్యః॥ నద్యాదిభ్యో ఢక్ ॥౪॥౨॥౯౭॥ నాదేయమ్-మాహేయమ్-వారాణసేయమ్॥ దక్షిణాపశ్చాత్పురసస్త్యక్ ॥౪॥౨॥౯౮॥ దక్షిణేత్యాజన్తమవ్యయమ్-దాక్షిణాత్యః-పాశ్చాత్యః-పౌరస్త్యః॥ కాపిశ్యాః ష్ఫక్ ॥౪॥౨॥౯౯॥ కాపిశ్యాం జాతాది కాపిశాయనం మధు-కాపిశాయనీ ద్రాక్షా॥ రఙ్కోరమనుష్యేఽణ్చ ॥౪॥౨॥౧౦౦॥ చాత్ ష్ఫక్-రాఙ్కవో గౌః-రాఙ్కవాయణః-అమనుష్యే ఇతి కిమ్-రాఙ్కవకో మనుష్యః॥ ద్యుప్రాగపాగుదక్ప్రతీచో యత్ ॥౪॥౨॥౧౦౧॥ దివ్యమ్-

ప్రాచ్యమ్-అపాచ్యమ్-ఉదీచ్యమ్-ప్రతీచ్యమ్ ❋ కన్థాయాష్ఠక్ ॥౪॥౨॥౧౦౨॥ కాన్థికః
❋ వర్ణౌ వుక్ ॥౪॥౨॥౧౦౩॥ వర్ణునదస్తస్య సమీపదేశో వర్ణుః - తద్విషయార్థవాచకన్థాశ
బ్దాద్వుక్ స్యాత్ - యథా హి జాతం హిమవత్సు కాన్థకమ్ ❋ అవ్యయాత్త్యప్ ॥౪॥౨॥
౧౦౪॥ * అమేహక్వతసిత్రేభ్య ఏవ * అమా న్తికసహార్థయోః - అమాత్యః - ఇహ
త్యః-క్వత్యః-తతస్త్యః-తత్రత్యః-పరిగణనం కిమ్-ఉపరిష్టాద్భవ ఔపరిష్టః - అవ్యయా
నాం భమాత్రే టిలోపః అనిత్యోఽయమ్-బహిషష్టిలోపవిధానాత్ - తేనేహ న- ఆరాతీ
యః * త్యబ్నేర్ధ్రువ ఇతి వక్తవ్యమ్ * నిత్యః * నిసో గతే * ❋ హ్రస్వాత్తాదౌ తద్ధితే ॥౮॥
౩॥౧౦౧॥ హ్రస్వాదిణః పరస్య సస్య షః స్యాత్తాదౌ తద్ధితే - నిర్గతో వర్ణాశ్రమేభ్యో ని
ష్ట్యశ్చణ్డాలాదిః * అరణ్యాణ్ణః * ఆరణ్యాః-సుమనసః * దూరాదేత్యః * దూరేత్యః * ఉత్త
రాదాహఞ్ * ఔత్తరాహః ❋ ఐషమోహ్యశ్శ్వసోఽన్యతరస్యామ్ ॥౪॥౨॥౧౦౫॥ ఏ
భ్యస్త్యబ్వా-పక్షే వక్ష్యమాణౌ ట్యుట్యులౌ-ఐషమస్త్యమ్ - ఐషమస్తనమ్-హ్యస్త్య
మ్-హ్యస్తనమ్-శ్వస్త్యమ్-శ్వస్తనమ్ - పక్షే శౌవస్తికం వక్ష్యతే ❋ తీరరూప్యోత్తరప
దాదఞ్ఞౌ ॥౪॥౨॥౧౦౬॥ యథాసంఖ్యేన-కాకతీరమ్-పాల్వలతీరమ్-శైవరూప్యమ్-
తీరరూప్యాన్తాదితి నోక్తమ్-బహుచ్పూర్వాన్మా భూత్-బాహురూప్యమ్ ❋ దిక్పూర్వ
పదాదసంజ్ఞాయాం ఞః ॥౪॥౨॥౧౦౭॥ అణోఽపవాదః-పౌర్వశాలః - అసంజ్ఞాయాం
కిమ్-సంజ్ఞాభూతాయాః ప్రకృతేర్మా భూత్ -పూర్వేషుకామశమ్యాం భవః- పూర్వే
షుకామశమః- ప్రాచాం గ్రామనగరాణామిత్యుత్తరపదవృద్ధిః ❋ మద్రేభ్యోఞ్ ॥
౪॥౨॥౧౦౮॥ దిక్పూర్వపదాదిత్యేవ-దిశోఽమద్రాణామితి పర్యుదాసాదాదివృ
ద్ధిః-పౌర్వమద్రః-ఆపరమద్రః ❋ ఉదీచ్యగ్రామాచ్చ బహ్వచోఽన్తోదాత్తాత్ ॥౪॥౨॥
౧౦౯॥ అఞ్ స్యాత్ -శైవపురమ్ ❋ ప్రస్థోత్తరపదపలద్యాదికోపధాదణ్ ॥౪॥౨॥౧౧౦॥
మాహకిప్రస్థః పాలదః-నైలీనకః ❋ కణ్వాదిభ్యో గోత్రే ॥౪॥౨॥౧౧౧॥ ఏభ్యో గోత్ర
ప్రత్యయాన్తేభ్యోఽణ్ స్యాత్ -కణ్వో గర్గాదిః - కాణ్వస్య ఛాత్రాః కాణ్వాః ❋ ఇఞ
శ్చ ॥౪॥౨॥౧౧౨॥ గోత్రే య ఇఞ్ తదన్తాదణ్ స్యాత్ -దాక్షాః-గోత్రే కిమ్- సౌతఙ్గమి
రిదం సౌతఙ్గమీయమ్-గోత్రమిహ శాస్త్రీయం న తు లౌకికమ్- తేనేహ న - పాణినీయమ్
❋ న ద్వ్యచః ప్రాచ్యభరతేషు ॥౪॥౨॥౧౧౩॥ ఇఞశ్ఛస్యాణోఽపవాదః- ప్రౌష్ఠీయాః-
కాశీయాః-భరతానాం ప్రాచ్యత్వేఽపి పృథగుపాదానమన్యత్ర ప్రాచ్యగ్రహణే భ
రతానామగ్రహణస్య లిఙ్గమ్ ❋ వృద్ధిర్యస్యాచామాదిస్తద్వృద్ధమ్ ॥౧॥౧॥౭౩॥ యస్య స
ముదాయస్యాచాం మధ్యే ఆదిః వృద్ధిస్తద్వృద్ధసంజ్ఞం స్యాత్ ❋ త్యదాదీని చ ॥౧॥౧॥౭౪
వృద్ధసంజ్ఞాని స్యుః ❋ వృద్ధాచ్ఛః ॥౪॥౨॥౧౧౪॥ శాలీయః - మాలీయః-తదీయః ❋ ఏఙ్-

ప్రాచ్యాన్దేశే॥౧॥౧॥౭౫॥ఏఙ్ యస్యాచామాదిస్తద్వృద్ధసంజ్ఞంస్యాద్దేశాభిధానే-ఏణీపచనీయః-గోనర్దీయః-భోజకటీయః-వక్ష్యమాణో-ఏణీపచనః-గౌనర్దః-భౌజకటః-ఏఙ్కిమ్-ఆహిచ్ఛత్రః-కాన్యకుబ్జః ✱ వానామధేయస్యవృద్ధసంజ్ఞావక్తవ్యా ✱ దైవదత్తః దేవదత్తీయః ✱ భవతష్ఠక్ఛసౌ॥౪॥౨॥౧౧౫॥వృద్ధాద్భవతఏతౌ స్తః-భావత్కః-జశ్త్వమ్-భవదీయః-వృద్ధాదిత్యనువృత్తేః-శత్రన్తాదణేవ-భావతః ✱ కాశ్యాదిభ్యష్ఠఞ్ఞిఠౌ॥౪॥౨॥౧౧౬॥ఇకారఉచ్చారణార్థః-కాశికీ-కాశికా-వైదికీ-వైదికా ✱ ఆపదాదిపూర్వపదాత్కాలాన్తాత్ ✱ ఆపదాదిరాకృతిగణః-ఆపత్కాలికీ-ఆపత్కాలికా ✱ బాహీకగ్రామేభ్యశ్చ॥౪॥౨॥౧౧౭॥బాహీకగ్రామవాచిభ్యోవృద్ధేభ్యష్ఠఞ్ఞిఠౌస్తః - చస్యాపవాదః-కాస్తీరన్నామబాహీకగ్రామః కాస్తీరికీ-కాస్తీరికా ✱ విభాషోశీనరేషు॥౪॥౨॥౧౧౮॥ఏషుయేగ్రామాస్తద్వాచిభ్యోవృద్ధేభ్యష్ఠఞ్ఞిఠౌవాస్తః- సౌదర్శనికీ-సౌదర్శనికా-సౌదర్శనీయా ✱ ఓర్దేశేఠఞ్॥౪॥౨॥౧౧౯॥ఉవర్ణాన్తాద్దేశవాచినష్ఠఞ్-నిషాదకర్షూః-నైషాదకర్షుకః-కేఽణఇతి హ్రస్వః-దేశేకిమ్- పటోశ్ఛాత్రాః-పాటవాః-ఠఞ్ంవ్యావర్తయితుంఠఞ్గ్రహణమ్- వృద్ధాచ్ఛంపరత్వాద్యమ్బాధతే-దాక్షికర్షుకః ✱ వృద్ధాత్ప్రాచామ్॥౪॥౨॥౧౨౦॥ప్రాగ్దేశవాచినోవృద్ధాదేవేతినియమార్థంసూత్రమ్ఆఢకజమ్బుకః-శౌనజమ్బుకః-నేహ-మల్లవాస్తు-మాల్లవాస్తవః ✱ ధన్వయోపధాద్వుఞ్॥ ౪॥౨॥౧౨౧॥ధన్వవిశేషవాచినోయకారోపధాచ్చదేశవాచినోవృద్ధాద్వుఞ్స్యాత్-ఐరావతన్ధన్వ-ఐరావతకః- సాఙ్కాశ్యకామ్పిల్యశబ్దౌవుఞ్ఛణాదిసూత్రేణన్యాన్తౌ-సాఙ్కాశ్యకః- కామ్పిల్యకః ✱ ప్రస్థపురవహాన్తాచ్చ॥ ౪॥౨॥౧౨౨॥ఏతదన్తాద్వృద్ధాద్దేశవాచినోవుఞ్స్యాత్ -ఛస్యాపవాదః మాలాప్రస్థకః- నాన్దీపురకః-పైలువహకః-పురాన్తగ్రహణమప్రాగర్థమ్ - ప్రాగ్దేశేతూత్తరేణసిద్ధమ్ ✱ రోపధేతోః ప్రాచామ్॥౪॥౨॥౧౨౩॥రోపధాదీకారాన్తాచ్చప్రాగ్దేశవాచినోవృద్ధాద్వుఞ్స్యాత్ః పాటలీపుత్రకః - ఈతః -కాకన్దకః ✱ జనపదతదవధ్యోశ్చ॥౪॥౧౨౪॥జనపదవాచినస్తదవధివాచినశ్చవృద్ధాద్వుఞ్స్యాత్ -ఆదర్శకః-త్రైగర్తకః ✱ అవృద్ధాదపిబహువచనవిషయాత్॥౪॥౨॥౧౨౫॥అవృద్ధాత్ వృద్ధాచ్చజనపద తదవధివాచినోబహువచనవిషయాత్ప్రాతిపదికాద్వుఞ్స్యాత్ - అవృద్ధాదణోవృద్ధాచ్ఛస్యాపవాదః-అవృద్ధాజ్జనపదాత్ -ఆఙ్గకః-అవృద్ధాజ్జనపదావధేః-ఆజమీఢకః- వృద్ధాజ్జనపదాత్ -దార్వకః వృద్ధాజ్జనపదావధేః-కాలఞ్జరకః-విషయగ్రహణంకిమ్ - ఏకశేషే బహుత్వేమాభూత్ -వర్తనీచవర్తన్యః - తాసుభవోవార్తనః ✱ కచ్ఛాగ్నివక్త్రగర్తోత్తరపదాత్॥౪॥౨॥౧౨౬॥దేశవాచినోవృద్ధాదవృద్ధాచ్చవుఞ్స్యాత్ - దారుక

చ్ఛకః-కాణ్డాగ్నకః-సైన్ధవక్త్రకః-బాహువర్తకః* ధూమాదిభ్యశ్చ॥౪॥౨॥౧౨౭॥ దే
శవాచిభ్యో వుఞ్-ధౌమకః-తైర్థకః* నగరాత్కుత్సనప్రావీణ్యయోః॥౪॥౨॥౧౨౮॥
నగరశబ్దాద్వుఞ్ స్యాత్కుత్సనే ప్రావీణ్యే చ గమ్యే-నాగరకః-చోరః- శిల్పీ వా-కుత్సనే
కిమ్-నాగరాః- బ్రాహ్మణాః* అరణ్యాన్మనుష్యే॥౪॥౨॥౧౨౯॥వుఞ్ - అరణ్యాణ్ణ ఇ
త్యస్యాపవాదః* పథ్యధ్యాయన్యాయవిహారమనుష్యహస్తిష్వితి వాచ్యమ్ * ఆరణ్య
కః-పన్థాః-అధ్యాయో న్యాయో విహారో మనుష్యో హస్తీ వా* వా గోమయేషు * ఆరణ్య
కాః-ఆరణ్యాః గోమయాః* విభాషా కురుయుగన్ధరాభ్యామ్॥౪॥౨॥౧౩౦॥వుఞ్॥ కౌర
వకః-కౌరవః-యౌగన్ధరకః-యౌగన్ధరః* మద్రవృజ్యోః కన్॥౪॥౨॥౧౩౧॥జనపదవుఞో
ఽపవాదః-మద్రేషు జాతో మద్రకః-వృజికః* కోపధాదణ్॥౪॥౨॥౧౩౨॥ మాహిషి
కః* కచ్ఛాదిభ్యశ్చ॥౪॥౨॥౧౩౩॥ దేశవాచిభ్యోఽణ్-వుఞాదేరపవాదః-కాచ్ఛః-సై
న్ధవః* మనుష్యతత్స్థయోర్వుఞ్॥౪॥౨॥౧౩౪॥ కచ్ఛాదిభ్యోఽణోఽపవాదః-కచ్ఛే జా
తాదిః-కాచ్ఛకో మనుష్యః-కాచ్ఛకం హసితమ్-మనుష్యే కిమ్-కాచ్ఛో గౌః* అపదా
తౌ సాల్వాత్॥౪॥౨॥౧౩౫॥ సాల్వశబ్దస్య కచ్ఛాదిత్వాద్వుఞి సిద్ధే నియమార్థమిదమ్- అ
పదాతావేవేతి-సాల్వకో బ్రాహ్మణః-అపదాతౌ కిమ్-సాల్వః పదాతిర్వ్రజతి* గో
యవాగ్వోశ్చ॥౪॥౨॥౧౩౬॥ సాల్వాద్వుఞ్-కచ్ఛాద్యణోఽపవాదః-సాల్వకో గౌః - సా
ల్వికా యవాగూః-సాల్వమన్యత్ * గర్తోత్తరపదాచ్ఛః॥౪॥౨॥౧౩౭॥ దేశే- అణోఽప
వాదః-వృకగర్తీయమ్-ఉత్తరపదగ్రహణం బహుచ్పూర్వనిరాసార్థమ్* గహాదిభ్య
శ్చ॥౪॥౨॥౧౩౮॥ ఛస్స్యాత్-గహీయః* ముఖపార్శ్వతసోర్లోపశ్చ * ముఖతీయమ్-
పార్శ్వతీయమ్ - అవ్యయానాం భమాత్రే టిలోపస్యానిత్యతాం జ్ఞాపయితుమిదమ్*
కుక్ జనస్య పరస్య చ* జనకీయమ్-పరకీయమ్* దేవస్య చ* దేవకీయమ్-స్వకీయమ్* వే
ణుకాదిభ్యశ్ఛణ్ వాచ్యః* వైణుకీయమ్-వైత్రకీయమ్-ఔత్తరపదకీయమ్* ప్రాచా
ఙ్కటాదేః॥౪॥౨॥౧౩౯॥ ప్రాగ్దేశవాచినః కటాదేః ఛస్స్యాత్-అణోఽపవాదః- కట
నగరీయమ్-కటఘోషీయమ్-కటపల్వలీయమ్* రాజ్ఞః క చ॥ ౪॥౨॥౧౪౦॥ వృద్ధత్వా
చ్ఛే సిద్ధే తత్సన్నియోగేన కాదేశమాత్రం విధీయతే - రాజకీయమ్* వృద్ధాదకేకాన్త
ఖోపధాత్॥౪॥౨॥౧౪౧॥ అకఇకపతదన్తాత్ ఖోపధాచ్చ వృద్ధాద్దేశవాచినః ఛస్స్యా
త్-బ్రాహ్మణకో నామ జనపదః యత్ర బ్రాహ్మణా ఆయుధజీవినస్తత్ర జాతో బ్రా
హ్మణకీయః-శాల్మలికీయః-ఆయోముఖీయమ్* కన్థాపలదనగరగ్రామహ్రదోత్తర
పదాత్॥౪॥౨॥౧౪౨॥ కన్థాదిపఞ్చకోత్తరపదాద్దేశవాచినో వృద్ధాచ్ఛస్స్యాత్-ఠఞ్
ఞితాదేరపవాదః-దాక్షికన్థీయమ్ - దాక్షిపలదీయమ్ దాక్షినగరీయమ్ దాక్షిగ్రామీ

యమ్-దాక్షిప్రదీయమ్ ❋ పర్వతాచ్చ॥౪॥౨॥౧౪౩॥ పర్వతీయః ❋ విభాషాఽమను
ష్యే॥౪॥౨॥౧౪౪॥ మనుష్యభిన్నే ఽర్థే పర్వతాచ్ఛో వా స్యాత్పక్షేఽణ్-పర్వతీయాని-
పార్వతాని వా ఫలాని-అమనుష్యే కిమ్-పర్వతీయో మనుష్యః ❋ కృకణపర్ణాద్భారద్వా
జే॥౪॥౨॥౧౪౫॥ భారద్వాజదేశవాచిభ్యామాభ్యాం ఛః-కృకణీయమ్-పర్ణీయమ్-భర
ద్వాజే కిమ్-కార్కణమ్-పార్ణమ్ ❋ యుష్మదస్మదోరన్యతరస్యాం ఖఞ్చ॥౪॥౩॥౧॥ చా
చ్ఛః-పక్షేఽణ్-యువయోర్యుష్మాకం వాఽయం యుష్మదీయః-అస్మదీయః ❋ తస్మిన్న
ణి చ యుష్మాకాస్మాకౌ॥౪॥౩॥౨॥ యుష్మదస్మదోరేతావాదేశౌ స్తః ఖఞి అణి చ-యౌష్మా
కీణః-ఆస్మాకీనః-యౌష్మాకః-ఆస్మాకః ❋ తవకమమకావేకవచనే॥౪॥౩॥౩॥ ఏకార్థవాచి
నోర్యుష్మదస్మదోస్తవకమమకౌ స్తః ఖఞి అణి చ-తావకీనః-తావకః-మామకీనః-మామకః-
ఛే తు ❋ ప్రత్యయోత్తరపదయోశ్చ॥౭॥౨॥౯౮॥ మపర్యన్తయోరేకార్థయోస్త్వ
మౌ స్తః ప్రత్యయే ఉత్తరపదే చ-త్వదీయః-మదీయః ❋ అర్ధాద్యత్॥౪॥౩॥౪॥ అర్ధ్యః ❋
పరావరాధమోత్తమపూర్వాచ్చ॥౪॥౩॥౫॥ పరార్ధ్యమ్-అవరార్ధ్యమ్- అధమార్ధ్య
మ్-ఉత్తమార్ధ్యమ్ ❋ దిక్పూర్వపదాట్ఠఞ్చ॥౪॥౩॥౬॥ చాద్యత్-పౌర్వార్ధికమ్-పూర్వా
ర్ధ్యమ్ ❋ గ్రామజనపదైకదేశాదఞ్ఠఞౌ॥౪॥౩॥౭॥ గ్రామైకదేశవాచినో జన
పదైకదేశవాచినశ్చ దిక్పూర్వపదాదర్ధాన్తాదఞ్ఠఞౌ స్తః-ఇమే స్మాకం గ్రామస్య
జనపదస్య వా పౌర్వార్ధాః-పౌర్వార్ధికాః-గ్రామస్య పూర్వస్మిన్నర్ధే భవా ఇతి తద్ధి
తార్థే సమాసః-ఠఞ్గ్రహణం స్పష్టార్థమ్- అఞ్ చేత్యుక్తే ర్యతోఽప్యనుకర్షస్స్యాది
త ❋ మధ్యాన్మః॥౪॥౩॥౮॥ మధ్యమః ❋ అ సామ్ప్రతికే॥౪॥౩॥౯॥ మధ్యశబ్దాదకారప్ర
త్యయస్స్యాత్సామ్ప్రతికేఽర్థే-ఉత్కర్షాపకర్షహీనో మధ్యో వైయాకరణః- మధ్యన్దా
రు-నాతిహ్రస్వం నాతిదీర్ఘమిత్యర్థః ❋ ద్వీపాదనుసముద్రం యఞ్॥౪॥౩॥౧౦॥ స
ముద్రస్య సమీపే యో ద్వీపస్తద్వాచకాత్ ద్వీపశబ్దాద్యఞ్ స్యాత్ ద్వైప్యమ్- ద్వైప
ప్యమ్ ❋ కాలాట్ఠఞ్॥౪॥౩॥౧౧॥ కాలవాచిభ్యష్ఠఞ్ స్యాత్ -మాసికమ్-సాంవత్సరికమ్-
సాయమ్ప్రాతికః పౌనఃపునికః కథం తర్హి శార్వరస్య తమసో నిషిద్ధయే ఇతి కాలిదాసః-అను
దితౌ షసరాగేతి భారవిః సమానకాలీనం- ప్రాక్కాలీనమిత్యాది చ - అపభ్రంశాప
న్తైత ఇతి ప్రామాణికాః॥ తత్ర జాత ఇతి యావత్కాలాధికారః ❋ శ్రాద్ధే శరదః॥౪॥
౩॥౧౨॥ ఠఞ్ స్యాత్ -ఋత్వణోఽపవాదః-శారదికం శ్రాద్ధమ్ ❋ విభాషా రోగాతప
యోః॥౪॥౩॥౧౩॥ శారదికః-శారదో వా రోగః-ఆతపో వా-ఏతయోః కిమ్-శారదం దధి ❋
నిశాప్రదోషాభ్యాం చ॥౪॥౩॥౧౪॥ వా ఠఞ్ స్యాత్ -నైశికమ్- నైశమ్- ప్రాదోషిక
మ్-ప్రాదోషమ్ ❋ శ్వసస్తుట్ చ॥౪॥౩॥౧౫॥ శ్వస్శబ్దాద్వా ఠఞ్ స్యాత్తస్య తుడాగమ

శ్చ ॥ ద్వారాదీనాఞ్చ ॥ ౭ ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ద్వార-స్వర-వ్యల్కశ-స్వస్తి-స్వర్-స్ఫ్యకృత్-స్వాదు-మృదు-శ్వస్-స్వ-ఏషాన్న వృద్ధిరైజాగమశ్చ-సౌవస్తికమ్ ॥ సన్ధివేలాద్యృతునక్షత్రేభ్యోఽణ్ ॥ ౪ ॥ ౩ ॥ ౧౬ ॥ సన్ధివేలాదిభ్య ఋతుభ్యో నక్షత్రేభ్యశ్చ కాలవృత్తిభ్యోఽణ్ స్యాత్-సన్ధివేలాయాం భవః సాన్ధివేలమ్-గ్రైష్మమ్-తైషమ్-సన్ధివేలా-సన్ధ్యా-అమావాస్యా-త్రయోదశీ-చతుర్దశీ-పౌర్ణమాసీ-ప్రతిపత్ ॥ సంవత్సరాత్ఫలపర్వణోః ॥ సాంవత్సరంఫలమ్పర్వ వా-సాంవత్సరికమన్యత్ ॥ ప్రావృష ఏణ్యః ॥ ౪ ॥ ౩ ॥ ౧౭ ॥ ప్రావృషేణ్యః ॥ వర్షాభ్యష్ఠక్ ॥ ౪ ॥ ౩ ॥ ౧౮ ॥ వర్షాసు సాధు వార్షికం వాసః-కాలాత్సాధుపుష్ప్యత్పచ్యమానేష్వితి సాధ్వర్థే ॥ సర్వత్రాణ్ చ తలోపశ్చ ॥ ౪ ॥ ౩ ॥ ౨౨ ॥ హేమన్తాదణ్ స్యాత్తలోపశ్చ వేదలోకయోః-చకారాత్పక్షే ఋత్వణ్-హైమనమ్-హైమన్తమ్ ॥ సాయఞ్చిరంప్రాహ్ణేప్రగేఽవ్యయేభ్యష్ట్యుట్యులౌ తుట్ చ ॥ ౪ ॥ ౩ ॥ ౨౩ ॥ సాయమిత్యాదిభ్యశ్చతుర్భ్యోఽవ్యయేభ్యశ్చ కాలవాచిభ్యష్ట్యుట్యులౌ స్తస్తయోస్తుట్ చ తుటః ప్రాగనాదేశః-అనద్యతన ఇత్యాదినిర్దేశాత్-సాయన్తనమ్-చిరన్తనమ్-ప్రాహ్ణప్రగయోరేదన్తత్వన్నిపాత్యతే-ప్రాహ్ణేతనమ్-ప్రగేతనమ్-దోషాతనమ్-దివాతనమ్ ॥ చిరపరుత్పరారిభ్యస్త్నో వక్తవ్యః ॥ చిరత్నమ్ ॥ పరుత్నమ్ ॥ పరారిత్నమ్ ॥ అగ్రాదిపశ్చాడ్డిమచ్ ॥ అగ్రిమమ్-ఆదిమమ్-పశ్చిమమ్ ॥ అన్తాచ్చ ॥ అన్తిమమ్ ॥ విభాషా పూర్వాహ్ణాపరాహ్ణాభ్యామ్ ॥ ౪ ॥ ౩ ॥ ౨౪ ॥ ఆభ్యాం ట్యుట్యులౌ వా స్తస్తయోస్తుట్ చ-పక్షే ఠఞ్-పూర్వాహ్ణేతనమ్-అపరాహ్ణేతనమ్-ఘకాలతనేష్విత్యలుక్-పూర్వాహ్ణః సోఢోఽస్యేతి విగ్రహే తు పూర్వాహ్ణతనమ్-అపరాహ్ణతనమ్-పౌర్వాహ్ణికమ్-ఆపరాహ్ణికమ్ ॥ తత్ర జాతః ॥ ౪ ॥ ౩ ॥ ౨౫ ॥ సప్తమీసమర్థాజ్జాత ఇత్యర్థేఽణాదయో ఘాదయశ్చ స్యుః-స్రుఘ్నే జాతః-స్రౌఘ్నః-ఉత్సః-రాష్ట్రియః-అవారపారీణ ఇత్యాది ॥ ప్రావృషష్ఠప్ ॥ ౪ ॥ ౩ ॥ ౨౬ ॥ ఏణ్యస్యాపవాదః-ప్రావృషి జాతః ప్రావృషికః ॥ సంజ్ఞాయాం శరదో వుఞ్ ॥ ౪ ॥ ౩ ॥ ౨౭ ॥ ఋత్వణోఽపవాదః-శారదకాః-దర్భవిశేషా ముద్గవిశేషాశ్చ ॥ ఉత్తరపదస్య ॥ ౭ ॥ ౩ ॥ ౧౦ ॥ అధికారోఽయమ్-హనస్త ఇత్యస్మాత్ప్రాక్ ॥ అవయవాదృతోః ॥ ౭ ॥ ౩ ॥ ౧౧ ॥ అవయవవాచినః పూర్వపదాదృతువాచినోఽచామాదేరచో వృద్ధిస్స్యాత్ ఞితి ణితి కితి చ తద్ధితే పరే-పూర్వవార్షికః-అపరహైమనః-అవయవాత్కిమ్-పూర్వాసు వర్షాసు భవః పౌర్వవర్షికః-ఋతోర్వృద్ధిమద్విధావవయవానామితి తదన్తవిధిః పూర్వత్ర ఇహ తు నావయవత్వాభావాత్ ॥ సుసర్వార్ధాజ్జనపదస్య ॥ ౭ ॥ ౩ ॥ ౧౨ ॥ ఉత్తరపదస్య వృద్ధిః-సుపాఞ్చాలకః-సర్వపాఞ్చాలకః-అర్ధపాఞ్చాలకః-జనపదతదవధ్యోరితి వుఞ్-సుసర్వార్ధదిక్శబ్దేభ్యో జనపదస్యేతి తదన్తవిధిః ॥ దిశో

ఉమద్రాణామ్॥౭॥౩॥౧౩॥ దిగ్వాచకాజ్జనపదవాచినో వృద్ధిః-పూర్వపాఞ్చాలకః-ది
శః కిమ్-పూర్వపఞ్చాలానామయం పౌర్వపఞ్చాలః-అమద్రాణాం కిమ్ - పౌర్వమ
ద్రః-యోగవిభాగ ఉత్తరార్థః॥ ప్రాచాం గ్రామనగరాణామ్॥౭॥౩॥౧౪॥ దిశః ప
రేషాం గ్రామవాచినాం నగరవాచినాం చాఙ్గానామవయవస్య చ వృద్ధిః - పూర్వేషు
కామశమ్యాం భవః-పూర్వైషుకామశమః-నగరే-పూర్వపాటలిపుత్రకః॥ పూర్వా
హ్ణాపరాహ్ణార్ద్రామూలప్రదోషావస్కరాద్వున్॥౪॥౩॥౨౮॥ పూర్వాహ్ణకః - అప
రాహ్ణకః-ఆర్ద్రకః-మూలకః-ప్రదోషకః-అవస్కరకః॥ పథః పన్థ చ॥౪॥౩॥౨౯॥ పథి
జాతః పన్థకః॥ అమావాస్యాయా వా॥౪॥౩॥౩౦॥ అమావాస్యకః-అమావాస్యః॥ అ
చ॥౪॥౩॥౩౧॥ అమావాస్యః॥ సిన్ధ్వపకరాభ్యాం కన్॥౪॥౩॥౩౨॥ సిన్ధుకః-కచ్ఛాదిత్వా
దనుష్యవుఞౌచ ప్రాప్తే-అపకరకః-ఔత్సర్గికేఽణి ప్రాప్తే॥ అణఞౌ చ॥౪॥౩॥౩౩॥ క్ర
మాత్ స్తః-సైన్ధవః-ఆపకరః॥ శ్రవిష్ఠాఫల్గున్యనూరాధాస్వాతితిష్యపునర్వసుహస్తవి
శాఖాషాఢాబహులాల్లుక్॥౪॥౩॥౩౪॥ ఏభ్యో నక్షత్రవాచిభ్యః పరస్య జాతార్థప్రత్య
యస్య లుక్ స్యాత్॥ లుక్ తద్ధితలుకి॥౧॥౨॥౪౯॥ తద్ధితలుకి సత్యుపసర్జనస్త్రీప్రత్య
యస్య లుక్ స్యాత్ - శ్రవిష్ఠాసు జాతః శ్రవిష్ఠః-ఫల్గునః ఇత్యాది॥ చిత్రారేవతీరోహిణీ
భ్యః స్త్రియాముపసఙ్ఖ్యానమ్॥ చిత్రాయాం జాతా చిత్రా-రేవతీ- రోహిణీ - ఆ
భ్యాం లుక్ తద్ధితలుకీతి లుకి కృతే-పిప్పల్యాదేరాకృతిగణత్వాత్పునర్ఙీష్॥ ఫల్గున్యషాఢా
భ్యాం టానౌ వక్తవ్యౌ॥ స్త్రియామిత్యేవ-ఫల్గునీ - అషాఢా॥ శ్రవిష్ఠాషాఢాభ్యాం ఛ
ణ్ వక్తవ్యః॥ అస్త్రియామపి- శ్రావిష్ఠీయః- ఆషాఢీయః॥ జే ప్రోష్ఠపదానామ్॥౭॥
౩॥౧౮॥ ప్రోష్ఠపదానాముత్తరపదస్యాచామాదేరచో వృద్ధిః స్యాత్ జాతార్థే ఞితి ణి
తి కితి చ- ప్రోష్ఠపదాసు జాతః-ప్రోష్ఠపాదో మాణవకః-జే ఇతి కిమ్- ప్రోష్ఠపదాసు భవః
ప్రౌష్ఠపదః-బహువచననిర్దేశాత్పర్యాయోఽపి గృహ్యతే-భద్రపాదః॥ స్థానాన్తగో
శాలఖరశాలాచ్చ॥౪॥౩॥౩౫॥ ఏభ్యో జాతార్థప్రత్యయస్య లుక్ స్యాత్ - గోస్థానః గో
శాలః-ఖరశాలః-విభాషా సేనేతి నపుంసకత్వే హ్రస్వత్వమ్॥ వత్సశాలాభిజిదశ్వయు
క్ఛతభిషజో వా॥౪॥౩॥౩౬॥ ఏభ్యో జాతార్థస్య లుగ్వా స్యాత్ -వత్సశాలే జాతః-వత్సశా
లః-వాత్సశాలః-ఇత్యాది॥ జాతార్థే ప్రతిప్రసూతోఽణాదిర్వక్తవ్యః॥ శాతభిషజః-
శాతభిషః శతభిషక్॥ నక్షత్రేభ్యో బహులమ్॥౪॥౩॥౩౭॥ జాతార్థప్రత్యయస్య బ
హులం లుక్ స్యాత్ -రోహిణః-రౌహిణః॥ కృతలబ్ధక్రీతకుశలాః॥౪॥౩॥౩౮॥ తత్రే
త్యేవ- స్రుఘ్నే కృతో లబ్ధః క్రీతః కుశలో వా స్రౌఘ్నః॥ ప్రాయభవః॥౪॥౩॥౩౯॥
తత్రేత్యేవ- స్రుఘ్నే ప్రాయేణ బాహుల్యేన భవతి స్రౌఘ్నః॥ ఉపజానూపకర్ణో

పనివేష్ఠక్॥౪॥౩॥౪౦॥ ఔపజానుకః-ఔపకర్ణికః-ఔపనీవికః ❁ సమ్భూతే॥౪॥౩॥౪౧॥ స్రుఘ్నే సమ్భూతః స్రౌఘ్నః ❁ కోశాడ్ఢఞ్॥౪॥౩॥౪౨॥ కౌశేయం వస్త్రమ్ ❁ కాలాత్సాధుపుష్ప్యత్పచ్యమానేషు॥౪॥౩॥౪౩॥ హేమన్తే సాధుః-హైమన్తః ప్రాకారః వసన్తే పుష్ప్యన్తి వాసన్త్యః కున్దలతాః-శరది పచ్యన్తే శారదాః శాలయః ❁ ఉప్తే చ॥౪॥౩॥౪౪॥ హేమన్త ఉప్యన్తే హైమన్తా యవాః ❁ ఆశ్వయుజ్యా వుఞ్॥౪॥౩॥౪౫॥ ఠఞో పవాదః-ఆశ్వయుజ్యాముప్తా ఆశ్వయుజకా మాషాః ❁ గ్రీష్మవసన్తాదన్యతరస్యామ్॥౪॥౩॥౪౬॥ పక్షే ఋత్వణ్-గ్రైష్మకమ్-గ్రైష్మమ్-వాసన్తకమ్-వాసన్తమ్ ❁ దేయమృణే॥౪॥౩॥౪౭॥ కాలాదిత్యేవ-మాసే దేయమృణం మాసికమ్ ❁ కలాప్యశ్వత్థయవబుసాద్వున్॥౪॥౩॥౪౮॥ యస్మిన్కాలే మయూరాః కలాపినో భవన్తి స ఉపచారాత్కలాపీ-తత్ర దేయమృణం కలాపకమ్-అశ్వత్థస్య ఫలమశ్వత్థః- తద్యుక్తః కాలోఽశ్వత్థః-యస్మిన్కాలేఽశ్వత్థాః ఫలన్తి తత్ర దేయమశ్వత్థకమ్-యస్మిన్యవబుసముత్పద్యతే తత్ర దేయం యవబుసకమ్ ❁ గ్రీష్మావరసమాద్వుఞ్॥౪॥౩॥౪౯॥ గ్రీష్మే దేయమృణం గ్రైష్మకమ్- ఆవరసమకమ్ ❁ సంవత్సరాగ్రహాయణీభ్యాం ఠఞ్ చ॥౪॥౩॥౫౦॥ చాద్వుఞ్- సాంవత్సరికమ్-సాంవత్సరకమ్-ఆగ్రహాయణికమ్-ఆగ్రహాయణకమ్ ❁ వ్యాహరతి మృగః॥౪॥౩॥౫౧॥ కాలవాచినః సప్తమ్యన్తాచ్ఛబ్దాయత ఇత్యర్థేఽణాదయః స్యుః- యథా వ్యాహరతి స మృగశ్చేత్-నిశాయాం వ్యాహరతి నైశో మృగః-నైశికః ❁ తదస్య సోఢమ్॥౪॥౩॥౫౨॥ కాలాదిత్యేవ-నిశాసహచరితమధ్యయనం నిశా-తత్సోఢమస్య నైశికః- నైశః ❁ తత్ర భవః॥౪॥౩॥౫౩॥ స్రుఘ్నే భవః స్రౌఘ్నః-రాష్ట్రియః ❁ దిగాదిభ్యో యత్॥౪॥౩॥౫౪॥ దిశ్యమ్-వర్గ్యమ్ ❁ శరీరావయవాచ్చ॥౪॥౩॥౫౫॥ దన్త్యమ్ కణ్ఠ్యమ్ ❁ ప్రాచాం నగరాన్తే॥ ౭॥౩॥౨౪॥ ప్రాచాం దేశే నగరాన్తేఽఙ్గే పూర్వపదస్యోత్తరపదస్య చామాదేరచో వృద్ధిః ఞ్ణితి కితి చ-సుహ్మనగరే భవః సౌహ్మనాగరః- పౌర్వనాగరః- ప్రాచాం కిమ్-మద్రనగరముదక్షు-తత్ర భవః-మాద్రనగరః ❁ జఙ్గలధేనువలజాన్తస్య విభాషితముత్తరమ్॥౭॥౩॥౨౫॥ జఙ్గలాద్యన్తస్యాఙ్గస్య పూర్వపదస్యాచామాదేరచో వృద్ధిరుత్తరపదస్య వా ఞ్ణితి కితి చ-కురుజఙ్గలే భవం కౌరుజఙ్గలమ్ కౌరుజాఙ్గలమ్ -వైశ్వధేనవమ్-వైశ్వధైనవమ్-సౌవర్ణవాలజమ్-సౌవర్ణవలజమ్ ❁ దృతికుక్షికలశివస్త్యస్త్యహేర్ఢఞ్॥౪॥౩॥౫౬॥ దార్తేయమ్-కౌక్షేయమ్-కలశిర్ఘటః తత్ర భవం కాలశేయమ్ ❁ గ్రీవాభ్యోఽణ్ చ॥౪॥౩॥౫౭॥ చాడ్ఢఞ్-గ్రైవేయమ్-గ్రైవమ్ ❁ గమ్భీరాఞ్ఞ్యః॥౪॥౩॥౫౮॥ గమ్భీరే భవం గామ్భీర్యమ్ ❁ అవ్యయీభావాచ్చ॥౪॥౩॥౫౯॥ పరిముఖం భవం పారిముఖ్యమ్-పరిముఖాదిభ్య ఏవేష్యతే-నేహ-ఔపకూలః ❁ అన్తఃపూర్వపదా

ట్రఞ్॥౪॥౩॥౬౦॥అవ్యయీభావాదిత్యేవ-వేశ్మని అన్తః అన్తర్వేశ్మమ్ తత్ర భవమాన్తర్వేశ్మికమ్-ఆన్తర్గణికమ్*అధ్యాత్మాదిభ్యశ్చేతి*అధ్యాత్మే భవ మాధ్యాత్మికమ్*
అనుశతికాదీనాఞ్చ॥౭॥౩॥౨౦॥ఏషాముభయపదవృద్ధిస్స్యాత్ ఞితిణితికితిచ -ఆధిదైవికమ్-ఆధిభౌతికమ్-ఐహలౌకికమ్-పారలౌకికమ్-అధ్యాత్మాదిరాకృతిగణః* దేవికాశింశపాదిత్యవాడ్దీర్ఘసత్రశ్రేయసామాత్ ॥ ౭॥౩॥౧॥ ఏషాంపఞ్చానాంవృద్ధిప్రాప్తావాదేరచ ఆత్ ఞితిణితికితిచ-దావికమ్- దేవికాకూలేభవా దావికాకూలాః-శాలయః-శింశపాయా వికారః-శాంశపశ్చమసః-పలాశాదిభ్యో వేత్యఞ్-దిత్యౌహమిదం దాత్యౌహమ్- దీర్ఘసత్రేభవం దార్ఘసత్రమ్ శ్రేయసిభవం శ్రాయసమ్* మాత్పర్యనుపూర్యాత్॥౪॥ ౩॥ ౬౧॥ఠఞ్స్యాత్-అవ్యయీభావాదిత్యేవ-పారిగ్రామికః-ఆనుగ్రామికః*జిహ్వామూలాఙ్గులేశ్ఛః॥౪॥౩॥౬౨॥ జిహ్వామూలీయమ్-అఙ్గులీయమ్*వర్గాన్తాచ్చ॥౪॥౩॥౬౩॥కవర్గీయమ్*అశబ్దే యత్ఖావన్యతరస్యామ్॥౪॥౩॥౬౪॥చత్తేపూర్వేణచ్ఛః-మద్వర్గ్యః-మద్వర్గీణః-మద్వర్గీయః-అశబ్దేకిమ్-కవర్గీయోవర్ణః*కర్ణలలాటాత్కనలఙ్కారే॥౪॥౩॥౬౫॥కర్ణికా - లలాటికా*తస్యవ్యాఖ్యానఇతిచవ్యాఖ్యాతవ్యనామ్నః॥౪॥౩॥౬౬॥సుపాంవ్యాఖ్యానః-సౌపోగ్రన్థః- తైఙః కార్తః-సుప్సుభవమ్-సౌపమ్*బహ్వచోఽన్తోదాత్తాట్ఠఞ్॥ ౪॥౩॥౬౭॥ షత్వణత్వయోర్విధాయకంశాస్త్రంషత్వణత్వమ్- తస్యవ్యాఖ్యానస్తత్రభవోవాషాత్వణత్వికః*క్రతుయజ్ఞేభ్యశ్చ॥౪॥౩॥౬౮॥సోమసాధ్యేషుయాగేష్వేతౌప్రసిద్ధౌ - తత్రాన్యతరోపాదానేనసిద్ధేఉభయోరుపాదానసామర్థ్యాదసోమకా అపీహగృహ్యన్తే-అగ్నిష్టోమస్యవ్యాఖ్యానస్తత్ర భవ ఆగ్నిష్టోమికః-వాజపేయికః-పాకయజ్ఞికః- నావయజ్ఞికః-బహువచనంస్వరూపవిధినిరాసార్థమ్-అనన్తోదాత్తార్థఆరమ్భః* అధ్యాయేష్వేవర్షేః॥ ౪॥౩॥౬౯ ॥ ఋషిశబ్దేభ్యోఠఞ్యాద్వ్యాఖ్యేయగ్రన్థవృత్తిభ్యోభవే వ్యాఖ్యానేచాధ్యాయేఠఞ్స్యాత్ - వసిష్ఠేనదృష్టోమన్త్రోవాసిష్ఠస్తస్యవ్యాఖ్యానస్తత్రభవోవావాసిష్ఠికోధ్యాయః-అధ్యాయేష్వితికిమ్-వాసిష్ఠీఋక్ * పౌరోడాశపురోడాశాత్ష్ఠన్॥౪॥౩॥౭౦॥పురోడాశసహచరితోమన్త్రః-పురోడాశః- సఏవపౌరోడాశః-తతష్ఠన్-పౌరోడాశికః-పురోడాశికః*ఛన్దసోయదణౌ॥ ౪॥౩॥౭౧॥ ఛన్దస్యః ఛాన్దసః*ద్వ్యజృద్బ్రాహ్మణర్క్ప్రథమాధ్వరపురశ్చరణనామాఖ్యాతాట్ఠక్ ॥ ౪॥౩॥౭౨॥ద్వ్యచః- ఐష్టికః-పాశుకః - ఋత్ -చాతుర్హోతృకః-బ్రాహ్మణికః-ఆర్చికః-ఇత్యాది*అణృగయనాదిభ్యః॥౪॥౩॥౭౩॥ఠఞాదేరపవాదః-ఆర్గయనః - ఔపనిషదః-వైయాకరణః*తతఆగతః॥౪॥౩॥౭౪॥స్రుఘ్నాదాగతః-స్రౌఘ్నః * ఠగాయ

స్థానేభ్యః॥౪॥౩॥౭౫॥ శుల్కశాలాయా ఆగతశ్శౌల్కశాలికః✽శుణ్డికాదిభ్యోఽణ్॥౪॥౩॥౭౬॥ఆయస్థానఠక్ఛాదీనాఞ్చాపవాదః-శుణ్డికాదాగతః-శౌణ్డికః-కార్కణః-తైర్థకః✽విద్యాయోనిసమ్బన్ధేభ్యో వుఞ్॥౪॥౩॥౭౭॥ఔపాధ్యాయకః - పైతామహకః✽ఋతష్ఠఞ్॥౪॥౩॥౭౮॥వుఞోఽపవాదః-హౌతృకమ్-భ్రాతృకమ్✽పితుర్యచ్చ॥౪॥౩॥౭౯॥చాట్ఠఞ్-రిఙ్కృతః-యస్యేతిలోపః-పిత్ర్యమ్-పైతృకమ్✽గోత్రాదఙ్కవత్॥౪॥౩॥౮౦॥బిదేభ్య ఆగతం బైదమ్-గార్గ్యమ్-దాక్షమ్-ఔపగవకమ్✽నఞః శుచీశ్వరక్షేత్రజ్ఞకుశలనిపుణానామ్॥౭॥౩॥౩౦॥నఞః పరేషాం శుచ్యాదిషణ్ణామాదేరచో వృద్ధిః-పూర్వపదస్య తు వాశబ్దాదౌ పరే-ఆశౌచమ్-అశౌచమ్-ఆనైశ్వర్యమ్ - అనైశ్వర్యమ్-ఆక్షైత్రజ్ఞమ్-అక్షైత్రజ్ఞమ్-ఆకౌశలమ్-అకౌశలమ్-ఆనైపుణమ్ - అనైపుణమ్✽హేతుమనుష్యేభ్యోఽన్యతరస్యాం రూప్యః॥౪॥౩॥౮౧॥ సమాదాగతం సమరూప్యమ్-విషమరూప్యమ్-పక్షే గహాదిత్వాచ్ఛః-సమీయమ్-విషమీయమ్ - దేవదత్తరూప్యమ్-దైవదత్తమ్✽మయట్ చ॥౪॥౩॥౮౨॥సమమయమ్-విషమమయమ్- దేవదత్తమయమ్✽ప్రభవతి॥౪॥౩॥౮౩॥తత ఇత్యేవ-హిమవతః ప్రభవతి - హైమవతీ గఙ్గా✽విదూరాఞ్ఞ్యః॥౪॥౩॥౮౪॥విదూరాత్ప్రభవతి-వైదూర్యో మణిః✽తద్గచ్ఛతి పథిదూతయోః॥౪॥౩॥౮౫॥స్రుఘ్నం గచ్ఛతి స్రౌఘ్నః-పన్థా దూతో వా✽అభినిష్క్రామతి ద్వారమ్॥౪॥౩॥౮౬॥తత ఇత్యేవ - స్రుఘ్నమభినిష్క్రామతి స్రౌఘ్నం కాన్యకుబ్జద్వారమ్✽అధికృత్య కృతే గ్రన్థే॥౪॥౩॥౮౭॥ తత ఇత్యేవ-శారీరకమధికృత్య కృతో గ్రన్థః-శారీరకీయః-శారీరకం భాష్యమితి త్వభేదోపచారాత్✽శిశుక్రన్దయమసభద్వన్ద్వేన్ద్రజననాదిభ్యశ్ఛః॥౪॥౩॥౮౮॥శిశూనాం క్రన్దనం శిశుక్రన్దః- తమధికృత్య కృతో గ్రన్థశ్శిశుక్రన్దీయః-యమస్య సభా యమసభమ్-క్లీబత్వన్నిపాతనాత్ -యమసభీయః- కిరాతార్జునీయమ్ ఇన్ద్రజననాదిరాకృతిగణః-ఇన్ద్రజననీయమ్ - విరుద్ధభోజనీయమ్✽సోఽస్య నివాసః॥౪॥౩॥౮౯॥ స్రుఘ్నో నివాసోఽస్య స్రౌఘ్నః✽అభిజనశ్చ॥ ౪॥౩॥౯౦॥స్రుఘ్నోఽభిజనోఽస్య స్రౌఘ్నః-యత్ర స్వయం వసతి స నివాసః-యత్ర పూర్వైరుషితం సోఽభిజన ఇతి వివేకః✽ఆయుధజీవిభ్యశ్ఛః పర్వతే॥౪॥౩॥౯౧॥ పర్వతవాచినః ప్రథమాన్తాదభిజనశబ్దాదస్యేత్యర్థే ఛస్స్యాత్-హృద్గోలః పర్వతోఽభిజనో యేషామాయుధజీవినాం తే-హృద్గోలీయాః-ఆయుధేతి కిమ్-ఋక్షోదః పర్వతోఽభిజనో యేషాం తే- ఆర్క్షోదాః ద్విజాః✽శణ్డికాదిభ్యో ఞ్యః॥౪॥౩॥౯౨॥శణ్డికోఽభిజనోఽస్య శాణ్డిక్యః✽సిన్ధుతక్షశిలాదిభ్యోఽణఞౌ॥౪॥౩॥౯౩॥సిన్ధ్వాదిభ్యోఽణ్- తక్షశిలాదిభ్యోఽఞ్ స్యాదుక్తేఽర్థే-సైన్ధవః-తక్షశిలా నగరీ అభిజనోఽస్య తాక్షశిలః✽తూదీసలాతురవర్మతీకూచవారాడ్ఢక్

ఛణ్ ఢఞ్ ఞ్యకః॥౪॥౩॥౯౪॥తుదీ అభిజనోఽస్యతౌదేయః- సాలాతురీయః - వార్మతేయః-కౌచవార్యః❁భక్తిః॥౪॥౩॥౯౫॥సోఽస్యేత్యనువర్తతే-భజ్యతే సేవ్యత ఇతి భక్తిః-స్రుఘ్నో భక్తిరస్య స్రౌఘ్నః❁అచిత్తాదదేశకాలాట్ఠక్॥౪॥౩॥౯౬॥అపూపా భక్తిరస్య ఆపూపికః-పాయసికః-అచిత్తాత్కిమ్-దైవదత్తః- అదేశాత్కిమ్- స్రౌఘ్నః - అకాలాత్కిమ్-గ్రైష్మః❁మహారాజాట్ఠఞ్॥౪॥౩॥౯౭॥మాహారాజికః❁వాసుదేవార్జునాభ్యాంవున్॥౪॥౩॥౯౮॥వాసుదేవకః-అర్జునకః❁ గోత్రక్షత్రియాఖ్యేభ్యోబహులంవుఞ్॥౪॥౩॥౯౯॥అణోఽపవాదః-పరత్వాద్వృద్ధాచ్ఛమ్బాధతే- గ్లౌచుకాయనిర్భక్తిరస్యగ్లౌచుకాయనకః-నాకులకః-బహులగ్రహణాన్నేహ- పాణినో భక్తిరస్యపాణినీయః❁జనపదినాఞ్జనపదవత్సర్వఞ్జనపదేనసమానశబ్దానాంబహువచనే॥౪॥౩॥౧౦౦॥జనపదస్వామివాచినాంబహువచనే జనపదవాచినాసమానశ్రుతీనాఞ్జనపదవత్సర్వంస్యాత్ ప్రత్యయః ప్రకృతిశ్చ - జనపదతదవధ్యోశ్చేతి ప్రకరణేయే ప్రత్యయా ఉక్తాస్తేఽత్రాతిదిశ్యన్తే-అఙ్గాః జనపదో భక్తిరస్యాఙ్గకః-అఙ్గాః క్షత్రియా భక్తిరస్యాఙ్గకః-జనపదినాఙ్కిమ్-పఞ్చాలా బ్రాహ్మణా భక్తిరస్యపాఞ్చాలః- జనపదేనేతికిమ్- పౌరవో రాజా భక్తిరస్యపౌరవీయః❁ తేన ప్రోక్తమ్॥౪॥౩॥౧౦౧॥ పాణినినా ప్రోక్తమ్పాణినీయమ్❁తిత్తిరివరతన్తుఖణ్డికోఖాచ్ఛణ్॥౪॥౩॥౧౦౨॥ ఛన్దోబ్రాహ్మణానీతితద్విషయతా-తిత్తిరిణా ప్రోక్తమధీయతే తైత్తిరీయాః ❁ కాశ్యపకౌశికాభ్యామృషిభ్యాం ణినిః॥౪॥౩॥౧౦౩॥కాశ్యపేన ప్రోక్తమధీయతే కాశ్యపినః ❁ కలాపివైశమ్పాయనాన్తేవాసిభ్యశ్చ॥౪॥౩॥౧౦౪॥కలాప్యన్తేవాసిభ్యః- హరిద్రుణా ప్రోక్తమధీయతే హారిద్రవిణః-వైశమ్పాయనాన్తేవాసిభ్యః-ఆలమ్బినః❁ పురాణప్రోక్తేషుబ్రాహ్మణకల్పేషు॥౪॥౩॥౧౦౫॥తృతీయాన్తాత్ప్రోక్తార్థేణినిస్స్యాత్ - యత్ప్రోక్తమ్పురాణప్రోక్తాశ్చేద్బ్రాహ్మణకల్పాస్తేభవన్తి-పురాణేనచిరన్తనేనమునినా ప్రోక్తాః-భాల్లవినః-శాట్యాయనః-శాట్యాయనినః-కల్పే-పిఙ్గేన ప్రోక్తః పైఙ్గీకల్పః-పురాణేతికిమ్-యాజ్ఞవల్క్యాని బ్రాహ్మణాని-ఆశ్మరథఃకల్పః-అణిఆపత్యస్యేతియలోపః❁కఠచరకాల్లుక్॥౪॥౩॥౧౦౭॥ఆభ్యాంప్రోక్తప్రత్యయస్యలుక్స్యాత్ -కఠేన ప్రోక్తమధీయతేకఠాః-చరకాః❁కలాపినోఽణ్॥౪॥౩॥౧౦౮॥ కలాపినా ప్రోక్తమధీయతే కాలాపాః-నాన్తస్యటిలోపే-సబ్రహ్మచారి పీఠసర్పికలాపికౌథుమితైతిలిజాజలిలాఙ్గలిశిలాలిశిఖణ్డిసూకరసద్మసుపర్వణాముపసంఖ్యానాట్టిలోపః ❁ ఛగలినోఢినుక్॥ ౪॥౩॥౧౦౯॥ఛగలినా ప్రోక్తమధీయతేఛాగలేయినః ❁ పారాశర్యశిలాలిభ్యామ్భిక్షు నటసూత్రయోః॥౪॥౩॥౧౧౦॥ణినిస్స్యాత్ - పారాశర్యేణప్రోక్తమ్భిక్షుసూత్రమధీ

య ఆహ పారాశరిణో భిక్షవః - శైలాలినో నటాః ॥ కర్మన్దకృశాశ్వాదినిః ॥ ౪॥౩॥౧౧౧॥ భిక్షునటసూత్రయోరిత్యేవ - కర్మన్దేన ప్రోక్తమధీయతే కర్మన్దినో భిక్షవః - కృశాశ్వినో నటాః ॥ తేనైకదిక్ ॥౪॥౩॥౧౧౨॥ సుదామ్నా అద్రిణా ఏకదిక్ సౌదామినీ ॥ తసిశ్చ ॥ ౪॥౩॥౧౧౩॥ స్వరాదిపాఠాదవ్యయత్వమ్ - పీలుమూలేన ఏకదిక్ పీలుమూలతః ॥ ఉరసో యచ్చ ॥౪॥౩॥౧౧౪॥ చాత్తసిః - అణోఽపవాదః - ఉరసా ఏకదిక్ ఉరస్యః - ఉరస్తః ॥ ఉపజ్ఞాతే ॥౪॥౩॥౧౧౫॥ తేనేత్యేవ - పాణినినా ఉపజ్ఞాతం పాణినీయమ్ ॥ కృతే గ్రన్థే ॥౪॥౩॥౧౧౬॥ వరరుచినా కృతో వారరుచో గ్రన్థః ॥ సంజ్ఞాయామ్ ॥౪॥౩॥౧౧౭॥ తేనేత్యేవ అగ్రన్థార్థమిదమ్ - మక్షికాభిః కృతం మాక్షికం మధు ॥ కులాలాదిభ్యో వుఞ్ ॥౪॥౩॥౧౧౮॥ తేన కృతే సంజ్ఞాయామ్ - కులాలేన కృతం కౌలాలకమ్ - వారుడకమ్ ॥ క్షుద్రాభ్రమరవటరపాదపాదఞ్ ॥౪॥౩॥౧౧౯॥ తేన కృతే సంజ్ఞాయామ్ - క్షుద్రాభిః కృతం క్షౌద్రమ్ - భ్రామరమ్ - వాటరమ్ - పాదపమ్ ॥ తస్యేదమ్ ॥ ౪॥౩॥౧౨౦॥ ఉపగోరిదమ్ - ఔపగవమ్ ॥ వహేస్తురణిట్ చ ॥ సంవోఢుః స్వం సాంవహిత్రమ్ ॥ అగ్నీధశ్శరణే రణ్ భం చ ॥ అగ్నిమిన్ధే అగ్నీత్ - తస్య స్థానమాగ్నీధ్రమ్ - తాత్స్థ్యాత్ సోఽపి ఆగ్నీధ్రః ॥ సమిధామాధానే షేణ్యణ్ ॥ సామిధేన్యో మన్త్రః - సామిధేనీ ఋక్ ॥ రథాద్యత్ ॥౪॥౩॥౧౨౧॥ రథ్యం చక్రమ్ ॥ పత్త్రపూర్వాదఞ్ ॥౪॥౩॥౧౨౨॥ పత్త్రం వాహనమ్ - అశ్వరథస్యేదమాశ్వరథమ్ ॥ పత్త్రాధ్వర్యుపరిషదశ్చ ॥౪॥౩॥౧౨౩॥ అఞ్ ॥ పత్త్రాద్వాహ్యే ॥ అశ్వస్యేదం వహనీయమాశ్వమ్ - ఆధ్వర్యవమ్ - పారిషదమ్ ॥ హలసీరాట్ఠక్ ॥౪॥౩॥౧౨౪॥ హాలికమ్ - సైరికమ్ ॥ ద్వన్ద్వాద్వున్ వైరమైథునికయోః ॥౪॥౩॥౧౨౫॥ కాకోలూకికా - కుత్సకుశికికా ॥ ద్వన్ద్వే దేవాసురాదిభ్యః ప్రతిషేధః ॥ దైవాసురమ్ ॥ గోత్రచరణాద్వుఞ్ ॥౪॥౩॥౧౨౬॥ ఔపగవకమ్ ॥ చరణాద్ధర్మామ్నాయయోరితి వక్తవ్యమ్ ॥ కాఠకమ్ ॥ సఙ్ఘాఙ్కలక్షణేష్వఞ్యఞిఞామణ్ ॥ ౪॥౩॥౧౨౭॥ ॥ ఘోషగ్రహణమపి కర్తవ్యమ్ ॥ అఞ్ - బైదః సఙ్ఘోఽఙ్కో ఘోషో వా - బైదం లక్షణమ్ యఞ్ - గార్గః - గార్గమ్ - ఇఞ్ - దాక్షః - దాక్షమ్ - పరంపరాసమ్బన్ధోఽఙ్కః - సాక్షాత్తు లక్షణమ్ ॥ శాకలాద్వా ॥౪॥౩॥౧౨౮॥ అణోఽత్కర్షే - పక్షే చరణత్వాద్వుఞ్ - శకలేన ప్రోక్తమధీయతే శాకలాః తేషాం సఙ్ఘోఽఙ్కో ఘోషో వా - శాకలః - శాకలకః - లక్షణే క్లీబతా ॥ ఛన్దోగౌక్థికయాజ్ఞికబహ్వృచనటాఞ్ఞ్యః ॥ ౪॥౩॥౧౨౯॥ ఛన్దోగానాం ధర్మ ఆమ్నాయో వా ఛాన్దోగ్యమ్ - ఔక్థిక్యమ్ - యాజ్ఞిక్యమ్ - బాహ్వృచ్యమ్ నాట్యమ్ - చరణాద్ధర్మామ్నాయయోరిత్యుక్తమ్ - తత్సాహచర్యాన్నటశబ్దాదపి తయోరేవ ॥ న దణ్డమాణవాన్తేవాసిషు ॥౪॥౩॥౧౩౦॥ దణ్డప్రధానా మాణవా దణ్డమాణవాః అన్తేవాసిషు శిష్యేషు చ వుఞ్

నస్యాత్-దాణ్డాదణ్డమాణవాః శిష్యా వా ❁ రైవతికాదిభ్యశ్ఛః॥ ౪॥ ౩॥ ౧౩౧॥ తస్యేదమి
త్యర్థే-వృఞో౽పవాదః-రైవతికీయమ్-బైజవాపీయః ❁ కౌపిఞ్జలహాస్తిపదాదణ్॥ ౪॥ ౩॥
౧౩౨॥ కుపిఞ్జలస్యాపత్యమ్-ఇహైవ నిపాతనాదణ్-తదన్తాత్ప్వరణ్-కౌపిఞ్జలః-గోత్ర
వృఞో౽పవాదః-హస్తిపాదస్యాపత్యం-హాస్తిపదః-తస్యాయం హాస్తిపదః ❁ ఆథర్వణి
కస్యేకలోపశ్చ॥ ౪॥ ౩॥ ౧౩౩॥ అణ్ స్యాత్-ఆథర్వణికస్యాయమాథర్వణో ధర్మ ఆమ్నా
యో వా-చరణాద్వుఞో౽పవాదః॥ —— సమాప్తాశ్శైషికాః —— ❁ త
స్య వికారః॥ ౪॥ ౩॥ ౧౩౪॥ *అశ్మనో వికారే టిలోపో వక్తవ్యః* అశ్మనో వికారః-ఆశ్మః-భా
స్మనః-మార్తికః ❁ అవయవే చ ప్రాణ్యోషధివృక్షేభ్యః॥ ౪॥ ౩॥ ౧౩౫॥ చాద్వికారే-
మయూరస్యావయవో వికారో వా మాయూరః-మౌర్వం కాణ్డం భస్మ వా-పైప్పలమ్ ❁
బిల్వాదిభ్యో౽ణ్॥ ౪॥ ౩॥ ౧౩౬॥ బైల్వః ❁ కోపధాచ్చ॥ ౪॥ ౩॥ ౧౩౭॥ అణ్-అఞో౽పవా
దః-తర్కు-తార్కవమ్-తైత్తిడీకమ్ ❁ త్రపుజతునోః షుక్॥ ౪॥ ౩॥ ౧౩౮॥ ఆభ్యామణ్
స్యాద్వికారే-పత ఎయోష్షుగాగమశ్చ-త్రాపుషమ్-జాతుషమ్ ❁ ఓరఞ్॥ ౪॥ ౩॥ ౧౩౯॥
దైవదారవమ్-భాద్రదారవమ్ ❁ అనుదాత్తాదేశ్చ॥ ౪॥ ౩॥ ౧౪౦॥ దాధిత్థమ్-కాపిత్థమ్
❁ పలాశాదిభ్యో వా॥ ౪॥ ౩॥ ౧౪౧॥ పాలాశమ్ - ఖాదిరమ్ ❁ శమ్యాః ష్లఞ్॥ ౪॥ ౩॥
౧౪౨॥ శామీలం భస్మ-షిత్త్వాత్ ఙీష్-శామీలీ స్రుక్ ❁ మయడ్వైతయోర్భాషాయా
మభక్ష్యాచ్ఛాదనయోః॥ ౪॥ ౩॥ ౧౪౩॥ ప్రకృతిమాత్రాన్మయడ్వా స్యాద్వికారావయ
వయోః-అశ్మమయమ్-ఆశ్మనమ్-అభక్ష్యేత్యాదికిమ్-ముద్గసూపః-కార్పాసమాచ్ఛా
దనమ్ ❁ నిత్యం వృద్ధశరాదిభ్యః॥ ౪॥ ౩॥ ౧౪౪॥ ఆమ్రమయమ్-శరమయమ్॥ ఏకాచో ని
త్యమ్॥ త్వఙ్మయమ్-వాఙ్మయమ్-కథం తర్హి-ఆప్యమమ్మయమితి-తస్యేదమిత్యణన్తా
త్స్వార్థే ష్యఞ్ ❁ గోశ్చ పురీషే॥ ౪॥ ౩॥ ౧౪౫॥ గోః పురీషమ్ గోమయమ్ ❁ పిష్టాచ్చ॥
౪॥ ౩॥ ౧౪౬॥ మయట్ స్యాద్వికారే-పిష్టమయం భస్మ-కథం పైష్టీ సురేతి సామాన్యవివ
క్షాయాం తస్యేదమిత్యణ్ ❁ సంజ్ఞాయాం కన్॥ ౪॥ ౩॥ ౧౪౭॥ పిష్టాదిత్యేవ-పిష్టస్య వి
కారవిశేషః-పిష్టకః-పూపో౽పూపవఙ్గ పిష్టకః స్యాత్ ❁ వ్రీహేః పురోడాశే॥ ౪॥ ౩॥
౧౪౮॥ మయట్ స్యాత్-బిల్వాద్యణో౽పవాదః-వ్రీహిమయః పురోడాశః-వ్రైహమ
న్యత్ ❁ అసంజ్ఞాయాం తిలయవాభ్యామ్॥ ౪॥ ౩॥ ౧౪౯॥ తిలమయమ్-యవమయమ్-సం
జ్ఞాయాం తు తైలమ్-యావకః ❁ తాలాదిభ్యో౽ణ్॥ ౪॥ ౩॥ ౧౫౦॥ అఞ్మయటోరప
వాదః-తాలాద్ధనుషి తాలం ధనుః-అన్యత్తాలమయమ్-ఐన్ద్రాయుధమ్ ❁ జాతరూపేభ్యః
పరిమాణే॥ ౪॥ ౩॥ ౧౫౧॥ అణ్-బహువచనాత్పర్యాయగ్రహణమ్-హాటకః-తాపనీ
యః-సౌవర్ణో వా నిష్కః-పరిమాణే కిమ్-హాటకమయీ యష్టిః ❁ ప్రాణిరజతాదిభ్యో

ఞ్ ॥౪॥౩॥౧౫౪॥ శౌకమ్-బాకమ్-రాజతమ్ ❋ ఞితశ్చ తత్ప్రత్యయాత్ ॥౪॥౩॥౧౫౫॥
ఞిద్యో వికారావయవప్రత్యయస్తదన్తాదఞ్ స్యాత్తయోరేవార్థయోః- మయటోఽప
వాదః-శామీలస్య శామీలమ్-దాధిత్థస్య దాధిత్థమ్- కాపిత్థమ్-ఞిత్కిమ్-బైల్వమయమ్
❋ క్రీతవత్పరిమాణాత్ ॥౪॥౩॥౧౫౬॥ ప్రాగ్వతేష్ఠఞిత్యారభ్య క్రీతార్థే యే ప్రత్య
యాస్తేఽనోపాధినా పరిమాణాద్విహితాస్తేఽత్రార్థే వికారేఽతిదిశ్యన్తే- అణాదీనామప
వాదః-నిష్కేణ క్రీతం నైష్కికమ్-ఏవన్నిష్కస్య వికారోఽపి నైష్కికః శతస్య వికార
శ్శత్యః-శతికః ❋ ఉష్ట్రాద్వుఞ్ ॥౪॥౩॥౧౫౭॥ ప్రాణ్యఞోఽపవాదః-ఔష్ట్రకః ❋ ఉ
మోర్ణయోర్వా ॥౪॥౩॥౧౫౮॥ ఔమమ్-ఔమకమ్-ఔర్ణమ్-ఔర్ణకమ్- వుఞ్భావే య
థాక్రమమణఞౌ ❋ ఏణ్యా ఢఞ్ ॥౪॥౩॥౧౫౯॥ ఐణేయమ్-ఏణస్య తు ఐణమ్ ❋ గోపయ
సోర్యత్ ॥౪॥౩॥౧౬౦॥ గవ్యమ్-పయస్యమ్ ❋ ద్రోశ్చ ॥౪॥౩॥౧౬౧॥ ద్రుర్వృక్షస్త
స్య వికారోఽవయవో వా ద్రవ్యమ్ ❋ మానే వయః ॥౪॥౩॥౧౬౨॥ ద్రోరిత్యేవ- ద్రువయ
మ్-యావతం ద్రువయమ్ప్యయ్యమితి మానార్థకం ద్రుయమ్ ❋ ఫలే లుక్ ॥౪॥౩॥౧౬౩॥
వికారావయవప్రత్యయస్య లుక్ స్యాత్ ఫలే-ఆమలక్యాః ఫలమ్-ఆమలకమ్ ❋ ప్లక్షా
దిభ్యోఽణ్ ॥౪॥౩॥౧౬౪॥ విధానసామర్థ్యాన్న లుక్-ప్లాక్షమ్ ❋ న్యగ్రోధస్య చ కేవ
లస్య ॥౭॥౩॥౫॥ అస్య న వృద్ధిరైజాగమశ్చ-నైయగ్రోధమ్ ❋ జమ్బ్వా వా ॥ ౪ ॥ ౩॥
౧౬౫॥ జమ్బూశబ్దాత్ ఫలేఽణ్ వా స్యాత్ -జామ్బవమ్-పక్షే ఓరఞ్-తస్య లుక్-జమ్బు
❋ లుప్ చ ॥౪॥౩॥౧౬౬॥ జమ్బ్వాః ఫలప్రత్యయస్య లుప్ వా స్యాత్- లుపి యుక్తవత్।
జమ్బ్వాః ఫలం జమ్బూః ❋ ఫలపాకశుషాముపసంఖ్యానమ్ ❋ వ్రీహయః ముద్గాః ❋ పుష్ప
మూలేషు బహులమ్ ❋ మల్లికాయాః పుష్పం మల్లికా-జాత్యాః పుష్పం జాతీ-విదార్యా మూ
లం విదారీ- బహులగ్రహణాన్నేహ-పాటలాని పుష్పాణి-సాల్వాని మూలాని- బాహుల
కాత్ క్వచిల్లుక్-అశోకమ్-కరవీరమ్ ❋ హారీతక్యాదిభ్యశ్చ ॥ ౪॥౩॥౧౬౭ ॥ ఏభ్యః ఫల
ప్రత్యయస్య లుప్స్యాత్ -హారీతక్యాదీనాం లిఙ్గమేవ ప్రకృతివత్ - హారీతక్యాః ఫలాని
హారీతక్యః ❋ కంసీయపరశవ్యయోర్యఞఞౌ లుక్ చ ॥ ౪॥౩॥౧౬౮ ॥ కంసీయపరశవ్యశ
బ్దాభ్యాం యఞఞౌ స్తశ్ఛయతోశ్చ లుక్ -కంసాయ హితం కంసీయమ్ తస్య వికారః కాం
స్యమ్ - పరశవే హితమ్ పరశవ్యమ్- తస్య వికారః పారశవః ॥

❋ ప్రాగ్దీవ్యతీయాః సమాప్తాః ❋

❋ ప్రాగ్వహతేష్ఠక్ ॥౪॥౪॥
౧॥ తద్వహతీత్యతః ప్రాక్ ఠగధిక్రియతే ❋ తదాహేతి మాశబ్దాదిభ్య ఉపసంఖ్యానమ్
❋ మాశబ్ద ఇత్యాహ మాశబ్దికః ❋ స్వాగతాదీనాఞ్చ ॥౭॥౩॥౭॥ ఐచ్ న స్యాత్ -
స్వాగతమిత్యాహ స్వాగతికః-స్వాధ్వరికః-స్వఙ్గస్యాపత్యం స్వాఙ్గిః- వ్యఙ్గస్యాప

త్యంవ్యాజ్జీః-వ్యాడస్యాపత్యంవ్యాడిః-వ్యవహారేణచరతివ్యావహారికః స్వాపతేయాట్ఠం స్వాపతేయమ్ * ఆహౌ ప్రభూతాదిభ్యః * ప్రభూతమాహ ప్రాభూతికః- పార్యాప్తికః * పృచ్ఛతౌసుస్నాతాదిభ్యః * సుస్నాతంపృచ్ఛతిసౌస్నాతికః- సౌఖశాయనికః-అనుశతికాదిః * గచ్ఛతౌపరదారాదిభ్యః * పారదారికః- గౌరుతల్పికః * తేనదీవ్యతిఖనతిజయతిజితమ్॥౪॥౪॥౨॥ అక్షైర్దీవ్యతిఆక్షికః-అభ్ర్యా ఖనతి ఆభ్రికః - అక్షైర్జయతి-ఆక్షికః-అక్షైర్జితమాక్షికమ్ * సంస్కృతమ్॥౪॥౪॥౩॥ దధ్నాసంస్కృతందాధికమ్-మారిచికమ్ * కులత్థకోపధాదణ్॥౪॥౪॥౪॥ తకోపధాదః - కులత్థైఃసంస్కృతంకౌలత్థమ్-తైత్తిడీకమ్ * తరతి॥౪॥౪॥౫॥ ఉడుపేనతరతి-ఔడుపికః * గోపుచ్ఛాట్ఠఞ్॥౪॥౪॥౬॥ గౌపుచ్ఛికః * నౌద్వ్యచష్ఠన్॥౪॥౪॥౭॥ నావికః॥ ఘటికః॥ బాహుభ్యాంతరతిబాహుకాస్త్రీ * చరతి॥౪॥౪॥౮॥ తృతీయాన్తాద్గచ్ఛతిభక్షయతీత్యర్థయోష్ఠక్స్యాత్-హాస్తినాచరతిహాస్తికః-శాకటికః-దధ్నాభక్షయతిదాధికః * ఆకర్షాత్ ష్ఠల్॥౪॥౪॥౯॥ ఆకర్షోనికషోపలః-ఆకషాదితిపాఠాన్తరం-తేనచరతిఆకర్షికః- షిత్వాత్ ఙీష్-ఆకర్షికీ * పర్పాదిభ్యఃష్ఠన్॥౪॥౪॥౧౦॥ పర్పేణచరతిపర్పికఃపర్పికీ- యేనపీఠేనపఙ్గవశ్చరన్తిసపర్పః-అశ్వికః-రథికః * శ్వగణాట్ఠఞ్చ॥౪॥౪॥౧౧॥ చాత్ ష్ఠన్ * శ్వాదేరిఞి॥౭॥౩॥౮॥ ఐచ్ న-శ్వభస్త్రస్యాపత్యంశ్వాభస్త్రిః-శ్వాదంష్ట్రిః-తదాదివిధౌచేదమేవజ్ఞాపకమ్ * ఇకారాదావితివాచ్యమ్॥ శ్వగణేనచరతిశ్వాగణికః-శ్వాగణికీ- శ్వగణికః-శ్వగణికీ * పదాన్తస్యాన్యతరస్యామ్॥౭॥౩॥౯॥ శ్వాదేరఙ్గస్యపదశబ్దాన్తస్యఐజ్వా- శ్వాపదస్యేదంశ్వాపదం-శౌవాపదమ్ * వేతనాదిభ్యోజీవతి॥౪॥౪॥౧౨॥ వేతనేనజీవతివైతనికః-ధానుష్కః * వస్నక్రయవిక్రయాట్ఠన్॥౪॥౪॥౧౩॥ వస్నేనమూల్యేనజీవతివస్నికః-క్రయవిక్రయగ్రహణంసంఘాతవిగృహీతార్థమ్-క్రయవిక్రయికః-క్రయికః-విక్రయికః * ఆయుధాచ్ఛచ॥౪॥౪॥౧౪॥ చాట్ఠన్- ఆయుధేనజీవతిఆయుధీయః- ఆయుధికః * హరత్యుత్సఙ్గాదిభ్యః॥౪॥౪॥౧౫॥ ఉత్సఙ్గేనహరత్యౌత్సఙ్గికః * భస్త్రాదిభ్యఃష్ఠన్॥౪॥౪॥౧౬॥ భస్త్రయాహరతిభస్త్రికః-షిత్వాన్ఙీష్-భస్త్రికీ * విభాషావివధాత్॥౪॥౪॥౧౭॥ వివధేనహరతివివధికః - పక్షేఠక్-వైవధికః-ఏకదేశవికృతస్యానన్యత్వాత్ వీవధాదప్యష్ఠన్-వీవధికఃవీవధికీ-వివధవీవధశబ్దౌఉభయతోబద్ధశిక్యేస్కన్ధవాహ్యేకాష్ఠేవర్తేతే * అణ్కుటిలికాయాః॥౪॥౪॥౧౮॥ కుటిలికావ్యాధానాఙ్గతివిశేషఃకర్మారోపకరణభూతంలోహంచ - కుటిలికయాహరతిమృగానఙ్గారాన్వాకౌటిలికోవ్యాధఃకర్మారశ్చ * నిర్వృత్తేఽక్షద్యూతాదిభ్యః॥౪॥౪॥౧౯॥ అక్షద్యూతేననిర్వృత్తమాక్షద్యూతికంవైరమ్ * త్రేర్మమ్నిత్యమ్॥౪॥౪॥౨౦॥ త్రిప్రత్యయాన్తాత్ప్రకృతే

కాత్ తృతీయాన్తాన్నిర్వృత్తేఽర్థే మప్ స్యాన్నిత్యమ్. కృత్రిమణా నిర్వృత్తం కృత్రిమం. పక్త్రిమమ్॥ భావప్రత్యయాన్తాదిమబ్వక్తవ్యః * పాకేన నిర్వృత్తం పాకిమం. త్యాగిమమ్ ❀ అపమిత్యయాచితాభ్యాం కక్కనౌ॥ ౪॥౪॥౨౧॥ అపమిత్యేతి ల్యబన్తం. ఆపమిత్య నిర్వృత్తమాపమిత్యకమ్. యాచితేన నిర్వృత్తం యాచితకమ్ ❀ సంసృష్టే॥ ౪॥౪॥౨౨॥ దధ్నా సంసృష్టం దాధికమ్ ❀ చూర్ణాదినిః॥ ౪॥౪॥౨౩॥ చూర్ణైస్సంసృష్టాః చూర్ణినోఽపూపాః ❀ లవణాల్లుక్॥ ౪॥౪॥౨౪॥ లవణేన సంసృష్టో లవణస్సూపః - లవణం శాకమ్ ❀ ముద్గాదణ్॥ ౪॥౪॥౨౫॥ మౌద్గ ఓదనః ❀ వ్యఞ్జనైరుపసిక్తే॥ ౪॥౪॥౨౬॥ ఠక్ - దధ్నా ఉపసిక్తం దాధికమ్ ❀ ఓజస్సహోఽమ్భసా వర్తతే॥ ౪॥౪॥౨౭॥ ఓజసా వర్తతే ఔజసికః శూరః. సాహసికశ్చోరః. ఆమ్భసికో మత్స్యః ❀ తత్ప్రత్యనుపూర్వమీపలోమకూలమ్॥ ౪॥౪॥౨౮॥ ద్వితీయాన్తాదస్మాద్వర్తత ఇత్యస్మిన్నర్థే ఠక్ స్యాత్ - క్రియావిశేషణత్వాత్ ద్వితీయా. ప్రతీపం వర్తతే ప్రాతీపికః. ఆన్వీపికః. ప్రాతిలోమికః - ఆనులోమికః. ప్రాతికూలికః ❀ పరిముఖం చ॥ ౪॥౪॥౨౯॥ పరిముఖం వర్తతే పారిముఖికః చాత్పారిపార్శ్వికః ❀ ప్రయచ్ఛతి గర్హ్యమ్॥ ౪॥౪॥౩౦॥ ద్విగుణార్థం ద్రవ్యం ద్విగుణం తత్ప్రయచ్ఛతి ద్వైగుణికః. త్రైగుణికః * వృద్ధేర్వృధుషిభావో వక్తవ్యః * వార్ధుషికః ❀ కుసీదదశైకాదశాత్ ష్ఠన్ష్ఠచౌ॥ ౪॥౪॥౩౧॥ గర్హ్యార్థాభ్యామాభ్యామేతౌ స్తః ప్రయచ్ఛతీత్యర్థే. కుసీదం వృద్ధిస్తదర్థం ద్రవ్యం కుసీదం. తత్ప్రయచ్ఛతి కుసీదికః. కుసీదికీ. ఏకాదశార్థత్వాద్దశైకాదశ - తే చ తే వస్తుతో దశ చేతి విగ్రహే అకారః సమాసాన్త ఇహైవ సూత్రే నిపాత్యతే. దశైకాదశికః. దశైకాదశికీ. దశైకాదశాన్ప్రయచ్ఛతీత్యుత్తమర్ణ ఏవేహాపి తద్ధితార్థః ❀ ఉఞ్ఛతి॥ ౪॥౪॥౩౨॥ బదరాణ్యుఞ్ఛతి బాదరికః ❀ రక్షతి॥ ౪॥౪॥౩౩॥ సమాజం రక్షతి సామాజికః ❀ శబ్దదర్దురం కరోతి॥ ౪॥౪॥౩౪॥ శబ్దం కరోతి శాబ్దికః. దార్దురికః ❀ పక్షిమత్స్యమృగాన్హన్తి॥ ౪॥౪॥౩౫॥ స్వరూపస్య పర్యాయాణాం విశేషాణాం చ గ్రహణమ్. మత్స్యపర్యాయేషు మీనస్యైవ. పక్షిణో హన్తి పాక్షికః. శాకునికః. మాయూరికః. మాత్స్యికః. మైనికః. శాకులికః. మార్గికః. హారిణికః. సారఙ్గికః ❀ పరిపన్థం చ తిష్ఠతి॥ ౪॥౪॥౩౬॥ అస్మాత్ ద్వితీయాన్తాత్తిష్ఠతి హన్తి చేత్యర్థే ఠక్ స్యాత్. పన్థానం వర్జయిత్వా వ్యాప్య వా తిష్ఠతి పారిపన్థికశ్చోరః - పరిపన్థం హన్తి పారిపన్థికః ❀ మాథోత్తరపదపదవ్యనుపదం ధావతి॥ ౪॥౪॥౩౭॥ దణ్డాకారో మాథః పన్థాః. దణ్డమాథః. దణ్డమాథం ధావతి. దాణ్డమాథికః. పాదవికః. ఆనుపదికః ❀ ఆక్రన్దాట్ఠఞ్చ॥ ౪॥౪॥౩౮॥ అస్మాట్ఠఞ్ స్యాత్ - చాట్ఠక్ ధావతీత్యర్థే. ఆక్రన్దం దుఃఖినాం రోదనస్థానం ధావతి - ఆక్రన్దికః ❀ పదోత్తరపదం గృహ్ణాతి॥ ౪॥౪॥౩౯॥ పౌర్వపదికః ❀ ప్రతికణ్ఠార్థలలామం చ॥ ౪॥౪॥౪౦

పభ్యోగృహ్ణాతీత్యర్థే ఠక్ స్యాత్-ప్రతికణ్ఠం గృహ్ణాతి ప్రాతికణ్ఠికః-ఆర్థికః-లాలామికః ధర్మం చరతి॥౪॥౪॥౪౧॥ధార్మికః*అధర్మాచ్చేతి వక్తవ్యమ్*ఆధర్మికః ప్రతిపథమేతి ఠంశ్చ॥౪॥౪॥౪౨॥ ప్రతిపథమేతి ప్రాతిపథికః సమవాయాన్సమవైతి॥ ౪ ॥ ౪॥ ౪౩॥సామవాయికః-సామూహికః పరిషదో ణ్యః॥౪॥౪॥౪౪॥పరిషదం సమవైతి పారిషద్యః సేనాయా వా॥౪॥౪॥౪౫॥ణ్యః స్యాత్ పక్షే ఠక్-సైన్యాః-సైనికాః సంజ్ఞాయాం లలాటకుక్కుట్యౌ పశ్యతి॥౪॥౪॥౪౬॥లలాటం పశ్యతి లాలాటికః సేవకః - కుక్కుటీశబ్దేన తత్పాదాగ్రాః స్వల్పదేశో లక్ష్యతే - కౌక్కుటికో భిక్షుః తస్య ధర్మ్యమ్॥౪॥౪॥౪౭॥ఆపణస్య ధర్మ్యమాపణికమ్ అణ్ మహిష్యాదిభ్యః॥ ౪॥౪॥౪౮॥ మహిష్యా ధర్మ్యం మాహిషమ్-యాజమానమ్ ఋతో౽ఞ్॥౪॥౪॥౪౯॥ యాతుర్ధర్మ్యం యాత్రమ్*నరాచ్చేతి వక్తవ్యమ్*నరస్య ధర్మ్యా నారీ * విశసితురిడ్లోపశ్చ వక్తవ్యః*విశసితుర్ధర్మ్యం వైశస్త్రమ్*విభాజయితుర్ణిలోపశ్చ వాచ్యః* విభాజయితుర్ధర్మ్యం వైభాజిత్రమ్ అవక్రయః॥౪॥౪॥౫౦॥షష్ఠ్యన్తాట్ఠక్ స్యాదవక్రయేర్థే-ఆపణస్యావక్రయ ఆపణికః-రాజగ్రాహ్యం ద్రవ్యమవక్రయః తదస్య పణ్యమ్॥ ౪॥౪॥౫౧॥అపూపాః పణ్యమస్య ఆపూపికః లవణాట్ఠఞ్॥౪॥౪॥౫౨॥లావణికః కిశరాదిభ్యః ష్ఠన్॥౪॥౪॥౫౩॥కిశరం పణ్యమస్య కిశరికః-షిత్వాన్ఙీష్-కిశరికీ-కిశర-ఉశీర-నలద-ఇత్యాది కిశరాదయః-సర్వే సుగన్ధిద్రవ్యవిశేషవాచినః శలాలునో౽న్యతరస్యామ్॥౪॥౪॥౫౪॥ష్ఠన్ స్యాత్-పక్షే ఠక్-శలాలుకః-శలాలుకీ శాలాలుకః- శాలాలుకీ-శలాలు సుగన్ధిద్రవ్యవిశేషః శిల్పమ్॥౪॥౪॥౫౫॥మృదఙ్గవాదనం శిల్పమస్య మార్దఙ్గికః మడ్డుకఝర్ఝరాదణన్యతరస్యామ్॥౪॥౪॥౫౬॥మడ్డుకవాదనం శిల్పమస్య మాడ్డుకికః-మాడ్డుకః-ఝాఞ్ఝరికః-ఝార్ఝరః ప్రహరణమ్॥౪॥౪॥౫౭॥తదస్యేత్యేవ- అసిః ప్రహరణమస్య ఆసికః-ధానుష్కః పరశ్వధాట్ఠఞ్చ॥౪॥౪॥౫౮॥పారశ్వధికః శక్తియష్ట్యోరీకక్॥౪॥౪॥౫౯॥శాక్తీకః-యాష్టీకః అస్తినాస్తిదిష్టం మతిః॥ ౪॥౪॥౬౦॥ తదస్యేత్యేవ-అస్తి పరలోక ఇత్యేవం మతిర్యస్య స ఆస్తికః-నాస్తీతి మతిర్యస్య స నాస్తికః - దిష్టమితి మతిర్యస్య స దైష్టికః శీలమ్॥౪॥౪॥౬౧॥అపూపభక్షణం శీలమస్య ఆపూపికః ఛత్రాదిభ్యో ణః॥౪॥౪॥౬౨॥గురోర్దోషాణామావరణం ఛత్రం తచ్ఛీలమస్య ఛాత్రః కార్మస్తాచ్ఛీల్యే॥౬॥౪॥౧౭౨॥కార్మ ఇతి తాచ్ఛీల్యే ణే టిలోపో నిపాత్యతే-కర్మశీలః కార్మః- నస్తద్ధిత ఇత్యేవ సిద్ధే అణ్యార్యం తాచ్ఛీలికే ణే౽పి- తేన చౌరీ తాపసీ ఇత్యాది సిద్ధమ్- తాచ్ఛీల్యే కిం-కార్మణః కర్మాధ్యయనే వృత్తమ్॥ ౪॥౪॥౬౩॥ ప్రథమాన్తాత్ షష్ఠ్యర్థే ఠక్ స్యాత్ అధ్యయనే వృత్తా యా క్రియా సా చేత్ ప్రథమాన్తస్యార్థః - ఏ

కాన్యికః - యస్యాధ్యయనే ప్రవృత్తస్య పరీక్షాకాలే విపరీతో
చ్చారణరూపం స్ఖలితమేకం జాతం సః॥ బహ్వచ్పూర్వపదాట్ఠచ్ ॥ ౪ ॥ ౪॥ ౬౪ ॥
ప్రాగ్వ్రహత ఏ-ద్వాదశాన్యానికర్మాణ్యధ్యయనే వృత్తాన్యస్య ద్వాదశాన్యికః - ద్వాద
శాపపాఠా అన్యజాతా ఇత్యర్థః॥ హితమ్భక్షాః॥౪॥౪॥౬౫॥ అపూపభక్షణం హిత
మస్మై ఆపూపికః॥ తదస్మై దీయతే నియతమ్॥౪॥౪॥౬౬॥ అగ్రభోజనం నియతం దీయ
తే అస్మై ఆగ్రభోజనికః॥ శ్రాణామాంసౌదనాట్టిఠన్॥౪॥౪॥౬౭॥ శ్రాణా నియతం
దీయతేఽస్మై శ్రాణికః - శ్రాణికీ- మాంసౌదనగ్రహణం సంఘాతవిగృహీతార్థమ్
మాంసౌదనికః-మాంసికః-ఓదనికః॥ భక్తాదణన్యతరస్యామ్॥౪॥౪॥౬౮॥ భక్తేరణ్
భక్తమస్మై నియతం దీయతే భాక్తః-భాక్తికః॥ తత్ర నియుక్తః॥౪॥౪॥౬౯॥ ఆకరే
నియుక్తః ఆకరికః॥ అగారాన్తాట్ఠన్॥౪॥౪॥౭౦॥ దేవాగారే నియుక్తో దైవాగారికః॥
అధ్యాయిన్యదేశకాలాత్॥౪॥౪॥౭౧॥ నిషిద్ధదేశకాలవాచకాట్ఠక్ స్యాత్ అధ్యేతరి -
శ్మశానేఽధీతే శ్మాశానికః-చతుర్దశ్యామధీతే చాతుర్దశికః॥ కఠినాన్తప్రస్తారసంస్థా
నేషు వ్యవహరతి॥౪॥౪॥౭౨॥ తత్రైవ-వంశకఠినే వ్యవహరతి వాంశకఠినికః- వం
శాః వేణవః కఠినా యస్మిన్దేశే స వంశకఠినః తస్మిన్దేశే యా క్రియా యథానుష్ఠేయా తాం
తథైవానుతిష్ఠతీత్యర్థః- ప్రాస్తారికః-సాంస్థానికః॥ నికటే వసతి॥౪॥౪॥౭౩॥ నైకటి
కో భిక్షుః॥ ఆవసథాత్ ష్ఠల్॥౪॥౪॥౭౪॥ ఆవసథే వసతి ఆవసథికః-షిత్వాన్ఙీష్- ఆవ
సథికీ॥ ఆకర్షాత్పర్పాదేర్భస్త్రాదిభ్యః కుసీదసూత్రాచ్చ॥ ఆవసథాత్కిసరాదేః షి
త్ష్ఠడేతే తదధికారే॥౧॥ షడితిమాత్రషట్కే నవిహితా ఇత్యర్థః - ప్రత్యయాన్తున
ప్త॥ ———— ఠకోవధిస్సమాప్తః ———— ప్రాగ్ఘితాద్యత్॥౪॥౪॥౭౫॥ తస్మై
హితమిత్యతః ప్రాక్ యదధిక్రియతే॥ తద్వహతి రథయుగప్రాసఙ్గమ్॥౪॥౪॥౭౬॥
రథం వహతి రథ్యః-యుగ్యః-వత్సానాం దమనకాలే స్కన్ధే కాష్ఠమాసజ్యతే న ప్రాసఙ్గః
తం వహతి ప్రాసఙ్గ్యః॥ ధురో యడ్ఢకౌ॥౪॥౪॥౭౭॥ హలి చేతి దీర్ఘే ప్రాప్తే॥ నభ
కుర్ఛురామ్॥౮॥౨॥౭౯॥ భస్య కుర్ఛురోశ్చేతి నిషేధాన్నదీర్ఘో న స్యాత్ - ధుర్యః ధౌరే
యః॥ ఖస్సర్వధురాత్॥౪॥౪॥౭౮॥ సర్వధురం వహతీతి సర్వధురీణః॥ ఏకధురాల్లు
క్చ॥౪॥౪॥౭౯॥ ఏకధురం వహతి ఏకధురీణః-ఏకధురః॥ శకటాదణ్॥౪॥౪॥౮౦॥ శక
టం వహతి శాకటో గౌః॥ హలసీరాట్ఠక్॥౪॥౪॥౮౧॥ హలం వహతీతి హాలికః-సైరికః॥
సంజ్ఞాయాం జన్యాః॥౪॥౪॥౮౨॥ జనీం వధూః-తాం వహతి ప్రాపయతి జన్యా॥ విధ్యత్య
ధనుషా॥౪॥౪॥౮౩॥ ద్వితీయాన్తాద్విధ్యతీత్యర్థే యత్స్యాత్ న చేత్తత్ర ధనుః కరణమ్-

పాదావిధ్యస్తిథిభ్యాశ్చరన్రాః ❁ ధనగణం లబ్ధా ॥౪।౪।౮౪॥ తృన్నన్తమేతత్-ధనం లబ్ధా ధన్యః- గణం లబ్ధా గణ్యః ❁ అన్నాణ్ణః ॥౪।౪।౮౫॥ అన్నం లబ్ధా అన్నః ❁ వశఙ్గతః ॥౪।౪।౮౬॥ వశ్యః పరేచ్ఛానుచారీ ❁ పదమస్మిన్దృశ్యమ్ ॥౪।౪।౮౭॥ పద్యః కర్దమః- నాతిశుష్క ఇత్యర్థః ❁ మూలమస్యాబర్హి ॥౪।౪।౮౮॥ ఆబర్హణమాబర్హః ఉత్పాటనం తదస్యాస్తీతి ఆబర్హి మూలమాబర్హి యేషాం తే మూల్యా ముద్గాః ❁ సంజ్ఞాయాం ధేనుష్యా ॥౪।౪।౮౯॥ ధేనుశబ్దస్య షుగాగమో యత్ప్రత్యయశ్చ సాధ్వర్థే నిపాత్యతే సంజ్ఞాయామ్- ధేనుష్యా బన్ధకే స్థితా ❁ గృహపతినా సంయుక్తే ఞ్యః ॥౪।౪।౯౦॥ గృహపతిర్యజమానః తేన సంయుక్తో గార్హపత్యోఽగ్నిః ❁ నౌవయోధర్మవిషమూలమూలసీతాతులాభ్యస్తార్యతుల్యప్రాప్యవధ్యానామ్యసమసమితసమ్మితేషు ॥౪।౪।౯౧॥ నావా తార్యం నావ్యమ్- వయసా తుల్యో వయస్యః- ధర్మేణ ప్రాప్యం ధర్మ్యమ్- విషేణ వధ్యో విష్యః- మూలేన ఆనామ్యం మూల్యమ్- మూలేన సమో మూల్యః- సీతయా సమితం సీత్యం క్షేత్రమ్- తులయా సమ్మితం తుల్యమ్ ❁ ధర్మపథ్యర్థన్యాయాదనపేతే ॥౪।౪।౯౨॥ ధర్మాదనపేతం ధర్మ్యమ్- పథ్యమ్- అర్థ్యం న్యాయ్యమ్ ❁ ఛన్దసో నిర్మితే ॥౪।౪।౯౩॥ ఛన్దసా నిర్మితం ఛన్దస్యమ్- ఇచ్ఛయా కృతమిత్యర్థః ❁ ఉరసోఽణ్ చ ॥౪।౪।౯౪॥ చాద్యత్- ఉరసా నిర్మితః పుత్ర ఔరసః- ఉరస్యః ❁ హృదయస్య ప్రియః ॥౪।౪।౯౫॥ హృద్యో దేశః- హృదయస్య పద్దన్నోమాసితి హృదాదేశః ❁ బన్ధనే చర్షౌ ॥౪।౪।౯౬॥ హృదయశబ్దాత్ షష్ఠ్యన్తాద్బన్ధనే యత్స్యాత్ వేదేఽభిధేయే- హృదయస్య బన్ధనం హృద్యః వశీకరణమన్త్రః ❁ మతజనహలాత్కరణజల్పకర్షేషు ॥౪।౪।౯౭॥ మతం జ్ఞానం తస్య కరణం భావః సాధనం వా మత్యమ్- జనస్య జల్పో జన్యః- హలస్య కర్షో హల్యః ❁ తత్ర సాధుః ॥౪।౪।౯౮॥ అగ్రే సాధుః అగ్ర్యః- సామసు సాధుః సామన్యః- యే చాభావకర్మణోరితి ప్రకృతిభావః- కర్మణ్యః ❁ ప్రతిజనాదిభ్యః ఖఞ్ ॥౪।౪।౯౯॥ ప్రతిజనం సాధుః ప్రాతిజనీనః- సాంయుగీనః- సార్వజనీనః ❁ భక్తాణ్ణః ॥౪।౪।౧౦౦॥ భక్తే సాధవో భాక్తాః శాలయః ❁ పరిషదో ణ్యః ॥౪।౪।౧౦౧॥ పారిషద్యః- పరిషద ఇతి యోగవిభాగాణ్ణోఽపి- పారిషదః ❁ కథాదిభ్యష్ఠక్ ॥౪।౪।౧౦౨॥ కథాయాం సాధుః కాథికః ❁ గుడాదిభ్యష్ఠఞ్ ॥౪।౪।౧౦౩॥ గుడే సాధుః గౌడికః ఇక్షుః- సాక్తుకో యవః ❁ పథ్యతిథివసతిస్వపతేర్ఢఞ్ ॥౪।౪।౧౦౪॥ పథి సాధుః పాథేయమ్- ఆతిథేయమ్- వసనం వసతిః తత్ర సాధుః వాసతేయీ రాత్రిః- స్వాపతేయం ధనమ్ ❁ సభాయా యః ॥౪।౪।౧౦౫॥ సభ్యః ❁ సమానతీర్థే వాసీ ॥౪।౪।౧౦౬॥ సాధురితి నివృత్తమ్- వసతీతి వాసీ- సమానే తీర్థే గురౌ వసతీతి సతీర్థ్యః ❁ సమానోదరే శయిత ఓ చోదాత్తః ॥౪।౪।౧౦౭॥ సమానే ఉదరే శయితః స్థితః సమానోదర్యో భ్రాతా ❁ సోదరా

ద్యః॥౪॥౪॥౧౦౯॥సోదర్యః- అర్హః ప్రాగ్ఘితాత్ ✻ ——— ఇతి ప్రాగ్ఘితీయాః ——— ✻
ప్రాక్క్రీతాచ్ఛః॥౫॥౧॥౧॥ తేనక్రీతమిత్యతః ప్రాక్ ఛోఽధిక్రియతే ✻ ఉగవాదిభ్యో
యత్॥౫॥౧॥౨॥ ప్రాక్క్రీతాదిత్యేవ-ఉవర్ణాన్తాత్ గవాదిభ్యశ్చ యత్స్యాత్ -ఛస్యాప
వాదః-శఙ్కవేహితంశఙ్కవ్యమ్ ✻ నాభినభంచ ✻ నభ్యోఽక్షః-నభ్యమఞ్జనమ్-రథనాభావే
వేదమ్ ✻ శునస్సంప్రసారణంవాచదీర్ఘత్వమ్ ✻ శూన్యం-శున్యమ్ ✻ ఊధసోఽనఙ్చ ✻ ఊధ
న్యః ✻ కమ్బలాచ్చసంజ్ఞాయామ్॥౫॥౧॥౩॥యత్స్యాత్ -కమ్బల్యమూర్ణాపలశతమ్-
సంజ్ఞాయాంకిమ్-కమ్బలీయాఊర్ణా ✻ విభాషాహవిరపూపాదిభ్యః॥౫॥౧॥౪ ॥ ఆమి
క్ష్యందధి-ఆమిక్షీయం-పురోడాశ్యాస్తణ్డులాః-పురోడాశీయాః- అపూప్యమపూపీ
యం ✻ తస్మైహితమ్॥౫॥౧॥౫॥వత్సేభ్యోహితోవత్సీయోగోధుక్-శఙ్కవ్యందారు-గ
వ్యమ్-హవిష్యమ్ ✻ శరీరావయవాద్యత్ ॥౫॥౧॥౬॥ దన్త్యమ్ కణ్ఠ్యమ్-నస్నాసికా
యాః-నస్యమ్-నాభ్యమ్ ✻ యేచతద్ధితే॥౬॥౧॥౬౧యాదౌతద్ధితేపరేశిరశ్శబ్దస్యశీర్షన్నా
దేశస్స్యాత్ -శీర్షణ్యః-తద్ధితేకిమ్శిరఇచ్ఛతిశిరస్యతి ✻ వాకేశేషు ✻ శీర్షణ్యాఃశిరస్యాఃకే
శాః ✻ అచిశీర్షఇతివాచ్యమ్ ✻ అజాదౌతద్ధితేశిరసఃశీర్షాదేశః స్థూలశిరసఇదంస్థౌలశీ
ర్షమ్ ✻ ఖలయవమాషతిలవృషబ్రహ్మణశ్చ॥౫॥౧॥౭॥ఖలాయహితంఖల్యమ్-యవ్యం-
మాష్యం-తిల్యంవృష్యం-బ్రహ్మణ్యమ్-చాద్రథ్యా ✻ అజావిభ్యాంథ్యన్॥౫॥౧॥౮॥ అజ
థ్యాయూథిః-అవిథ్యా ✻ ఆత్మన్విశ్వజనభోగోత్తరపదాత్ఖః॥౫॥౧॥౯॥ఆత్మాధ్వానౌఖే
॥౬॥౪॥౧౬౯॥ఏతౌఖేప్రకృత్యాస్తః-ఆత్మనేహితమాత్మనీనం- విశ్వజనీనమ్-కర్మధార
యాదేవేష్యతే- షష్ఠీతత్పురుషాత్ బహువ్రీహేశ్చచ్ఛఏవ -విశ్వజనీయమ్ ✻ పఞ్చ
జనాదుపసంఖ్యానమ్ ✻ పఞ్చజనీనమ్ ✻ సర్వజనాట్ఠఞ్ఖశ్చ ✻ సార్వజనికః-సర్వజనీనః ✻
మహాజనాట్ఠఞ్ ✻ మాహాజనికః-మాతృభోగీణః-పితృభోగీణఃరాజభోగీనః ✻ ఆచార్యాద
ణత్వంచ ✻ ఆచార్యభోగీనః- ✻ సర్వపురుషాభ్యాంణఢఞౌ॥౫॥౧॥౧౦ సర్వాణ్ణోవేతివక్త
వ్యమ్ ✻ సర్వస్మైహితంసార్వం-సర్వీయమ్॥ పురుషాద్వధవికారసమూహతేనకృతేషు॥
భాష్యకారప్రయోగాత్ తేనేత్యస్యద్వన్ద్వమధ్యేనివేశః- పురుషస్యవధఃపౌరుషే
యః-తస్యేదమిత్యణిప్రాప్తే-పురుషస్యవికారఃపౌరుషేయః-ప్రాణిరజతాదిభ్యోఞిత్య
ఞి ప్రాప్తే-సమూహేప్యణి ప్రాప్తే- ఏకాకినోపిపరితఃపౌరుషేయవృతా ఇవేతిమా
ఘః- తేనకృతేగ్రన్థేఽణి ప్రాప్తే- అగ్రన్థేతు ప్రాసాదాదావ ప్రాప్తఏవేతివిశేషః
✻ మాణవచరకాభ్యాంఖఞ్ ॥౫॥౧॥౧౧॥ మాణవాయహితంమాణవీనమ్-చారకీణమ్
✻ తదర్థంవికృతేఃప్రకృతౌ ॥౫॥౧॥౧౨॥ వికృతివాచకాచ్చతుర్థ్యన్తాత్ తదర్థాయాం
ప్రకృతౌవాచ్యాయాంఛప్రత్యయస్స్యాత్ - అఙ్గారేభ్య ఏతానిఅఙ్గారీయాణికా

ష్ఠాని. ప్రాకారీయా ఇష్టకాః. శఙ్కవ్యం దారు ॥ ఛదిరుపధిబలేర్ఢఞ్ ॥౫॥౧॥౧౩॥ ఛాదిషేయాణి తృణాని. బాలేయాస్తణ్డులాః. ఉపధిశబ్దాత్ స్వార్థే ఇష్యతే ఉపధీయత ఇత్యుపధిః రథాఙ్గం. తదేవ ఔపధేయమ్ ॥ ఋషభోపానహోర్ఞ్యః ॥౫॥౧॥౧౪॥ ఛస్యాపవాదః. ఆర్షభ్యో వత్సః. ఔపానహ్యో ముఞ్జః. చర్మణ్యప్యయమేవ పూర్వవిప్రతిషేధేన. ఔపానహ్యం చర్మ ॥ చర్మణోఽఞ్ ॥౫॥౧॥౧౫॥ చర్మణో యా వికృతిః తద్వాచకాదఞ్ స్యాత్. వర్ధ్ర ఇదం వారం చర్మ. వార్ధ్రం చర్మ ॥ తదస్య తస్మిన్స్యాదితి ॥౫॥౧॥౧౬॥ ప్రాకార ఆసామిష్టకానాం స్యాత్ ప్రాకారీయా ఇష్టకాః. ప్రాసాదీయం దారు. ప్రాకారోఽస్మిన్ స్యాత్ ప్రాకారీయో దేశః. ఇతిశబ్దో లౌకికీం వివక్షామనుసారయతి. తేనేహ న. ప్రాసాదో దేవదత్తస్య స్యాదితి ॥ పరిఖాయా ఢఞ్ ॥౫॥౧॥౧౭॥ పారిఖేయీ భూమిః ——— ఛయతోర్గపూర్ణోఽవధిః ———

॥ ప్రాగ్వతేష్ఠఞ్ ॥౫॥౧॥౧౮॥ తేన తుల్యమితి వతిం వక్ష్యతి తతః ప్రాక్ ఠఞధిక్రియతే ॥ ఆర్హాదగోపుచ్ఛసంఖ్యాపరిమాణాట్ఠక్ ॥౫॥౧॥౧౯॥ తదర్హతీత్యతః అభివ్యాప్య ఠఞధికారమధ్యే ఠఞోఽపవాదః ఠగధిక్రియతే. గోపుచ్ఛాదీన్వర్జయిత్వా ॥ అసమాసే నిష్కాదిభ్యః ॥౫॥౧॥౨౦॥ ఆర్హాదిత్యేతత్తేన క్రీతమితి యావత్ సప్తదశసూత్రీమనువర్తతే. నిష్కాదిభ్యోఽసమాసే ఠక్ స్యాత్ ఆర్హీయేష్వర్థేషు. నైష్కికమ్. సమాసే తు ఠఞ్ ॥ పరిమాణాన్తస్యాసంజ్ఞాశాణయోః ॥౭॥౩॥౧౭॥ ఉత్తరపదవృద్ధిః స్యాత్ ఞిదాదౌ పరమనైష్కికః. అసమాసగ్రహణం జ్ఞాపకం భవతి ఇతః ప్రాక్తనవిధిరితి. తేన సుగవ్యం. యవాపూప్యమిత్యాది. ఇత ఊర్ధ్వం తు సంఖ్యాపూర్వపదానాం తదన్తగ్రహణం ప్రాగ్వతేరిష్యతే. తచ్చాలుకి. పారాయణికః. ద్వైపారాయణికః. అలుకీతి కిమ్. ద్వాభ్యాం శూర్పాభ్యాం క్రీతం ద్విశూర్పమ్. ద్విశూర్పేణ క్రీతం శూర్పాదఞ్ స్యాత్తన్మాభూత్. కింతు ఠఞ్. ద్విశౌర్పికమ్ ॥ అర్ధాత్పరిమాణస్య పూర్వస్య తు వా ॥౭॥౩॥౨౬॥ అర్ధాత్పరిమాణవాచకస్యోత్తరపదస్యాదేరచో వృద్ధిః పూర్వపదస్య తు వా ఞితి ణితి కితి చ. అర్ధద్రోణేన క్రీతమార్ధద్రౌణికమ్. అర్ధద్రౌణికమ్ ॥ నాతః పరస్య ॥౭॥౩॥౨౭॥ అర్ధాత్పరస్య పరిమాణాకారస్య న వృద్ధిః పూర్వపదస్య తు వా ఞిదాదౌ. ఆర్ధప్రస్థికమ్. అర్ధప్రస్థికమ్. అతః కిమ్. ఆర్ధకౌడవికమ్. తపరః కిమ్. అర్ధఖార్యాం భవా అర్ధఖారీ. అర్ధఖారీ భార్య ఇత్యత్ర వృద్ధినిమిత్తస్యేతి పుంవద్భావనిషేధో న స్యాత్ ॥ శతాచ్చఠన్యతావశతే ॥౫॥౧॥౨౧॥ శతేన క్రీతం శతికం శత్యమ్. అశతే కిమ్. శతం పరిమాణమస్య శతకస్సఙ్ఘః. ఇహ ప్రత్యయార్థో వస్తుతః ప్రకృత్యర్థాన్న భిద్యతే తేన రన్యతా న కిన్తు కనేవ. అసమాస ఇత్యేవ. ద్విశతేన క్రీతం ద్విశతకమ్ ॥ సంఖ్యాయా అతిశదన్తాయాః కన్ ॥

౫॥౧॥౨౨॥ సంఖ్యాయాః కన్ స్యాదార్హీయేర్థే నతుత్యన్తశదన్తాయాః॰ పఞ్చభిఃక్రీతః పఞ్చకః-బహుకః-త్యన్తాయాస్తు-సాప్తతికః-శదన్తాయాః-చాత్వారింశత్కః❋వతోరిడ్వా॥౫॥౧॥౨౩॥ వత్వన్తాత్కన ఇడ్వా స్యాత్॰ తావతికః తావత్కః❋వింశతిత్రింశద్భ్యాం డ్వునసంజ్ఞాయామ్ ॥ ౫॥౧॥ ౨౪ ॥ యోగవిభాగకర్తవ్యః-ఆభ్యాం డ్వున్ స్యాత్ - అసంజ్ఞాయాన్తు డ్వున్ స్యాత్ - కనోఽపవాదః-వింశకః- త్రింశకః-సంజ్ఞాయాన్తు వింశతికః-త్రింశతికః❋కంసాట్టిఠన్ ॥౫॥౧॥౨౫॥ టోఙీబర్థః-ఇకారఉచ్చారణార్థః-కంసికః-కంసికీ*అర్ధాచ్చేతి వక్తవ్యమ్* అర్ధికః- అర్ధికీ*కార్షాపణాట్టిఠన్వక్తవ్యః*ప్రతిరాదేశశ్చ వా*కార్షాపణికః-కార్షాపణికీ- ప్రతికః- ప్రతికీ ❋ శూర్పాదఞన్యతరస్యామ్॥౫॥౧॥౨౬॥ శౌర్పం శౌర్పికమ్❋ శతమానవింశతికసహస్రవసనాదణ్॥౫॥౧॥౨౭॥ ఏభ్యోఽణ్ స్యాత్ -ఠఞ్ఠకోరపవాదః-శతమానేన క్రీతం శాతమానమ్-వైంశతికమ్-సాహస్రమ్- వాసనమ్❋ అధ్యర్ధపూర్వద్విగోర్లుగసంజ్ఞాయామ్ ॥౫॥౧॥౨౮ ॥ అధ్యర్ధపూర్వాత్ ద్విగోశ్చ పరస్యార్హీయస్య లుక్ స్యాత్ - అధ్యర్ధకంసమ్- ద్వికంసమ్-సంజ్ఞాయాన్తు పాఞ్చకలాపికమ్❋ విభాషా కార్షాపణసహస్రాభ్యామ్॥౫॥౧॥౨౯॥ లుగ్వా స్యాత్ - అధ్యర్ధకార్షాపణమ్- అధ్యర్ధకార్షాపణికమ్-ద్వికార్షాపణం- ద్వికార్షాపణికమ్- ఔపసంఖ్యానికస్య టిఠనో లుక్ - పక్షేఽధ్యర్ధప్రతికమ్- ద్విప్రతికమ్॥ అధ్యర్ధసహస్రమ్- అధ్యర్ధసాహస్రమ్-, ద్విసహస్రం-ద్విసాహస్రమ్❋ద్విత్రిపూర్వాన్నిష్కాత్॥౫॥౧॥౩౦॥ లుగ్వా స్యాత్ -ద్వినిష్కం- ద్వినైష్కికం- త్రినిష్కం- త్రినైష్కికమ్*బహుపూర్వాచ్చేతి వక్తవ్యమ్* బహునిష్కం-బహునైష్కికమ్❋ బిస్తాచ్చ॥౫॥౧॥౩౧ ॥ ద్విత్రిబహుపూర్వాత్ బిస్తాదార్హీయస్య లుగ్వా స్యాత్ - ద్విబిస్తం-ద్విబైస్తికమిత్యాది❋ వింశతికాత్ఖః॥౫॥౧॥౩౨॥ అధ్యర్ధపూర్వాత్ ద్విగోరిత్యేవ-అధ్యర్ధవింశతికీనం- ద్వివింశతికీనమ్ ❋ ఖార్యా ఈకన్॥౫॥౧॥౩౩॥ అధ్యర్ధఖారీకం-ద్విఖారీకమ్*కేవలాయాశ్చేతి వక్తవ్యమ్*ఖారీకమ్ ❋పణపాదమాషశతాద్యత్॥౫॥౧॥౩౪॥ అధ్యర్ధపణ్యమ్-ద్విపణ్యం అధ్యర్ధపాద్యం ద్విపాద్యమ్-ఇహ పాదః పదితివ- యస్యేతిలోపస్య స్థానివద్భావాత్ -పద్యత్యతదర్థే ఇత్యపి న- ప్రాణ్యఙ్గస్యైవ తత్ర గ్రహణాత్ ❋ శాణాద్వా॥౫॥౧॥౩౫॥ యత్స్యాత్ -పక్షే ఠఞ్-తస్య లుక్ అధ్యర్ధశాణ్యం-అధ్యర్ధశాణమ్❋ద్విత్రిపూర్వాదణ్ చ॥౫॥౧॥౩౬॥ శాణాదిత్యేవ-చాద్యత్ తేన త్రైరూప్యమ్- పరిమాణాన్తస్యాసంజ్ఞాశాణయోరితి పర్యుదాసాదాదివృద్ధిరేవ- ద్వైశాణం- ద్విశాణ్యం ద్విశాణమ్- ఇహాత ఠఞాదయస్త్రయోదశ ప్రత్యయాః ప్రకృతాః తేషాం సమర్థవిభక్తయోఽర్థాశ్చాతాం

ష్టితాః తే ఇదానీముచ్యన్తే❊ తేన క్రీతమ్॥౫॥౧॥౩౭॥ ఠఞ్-గోపుచ్ఛేన క్రీతం గౌపు
చ్ఛికం-సాప్తతికం ప్రాస్థికం-ఠక్ నైష్కికమ్❊ ఇద్గోణ్యాః॥౧॥౨॥౫౦॥ గోణ్యా
ఇత్స్యాత్తద్ధితలుకి- లుకోఽపవాదః-పఞ్చభిర్గోణీభిః క్రీతః పటః పఞ్చగోణిః❊ తస్య
నిమిత్తం సంయోగోత్పాతౌ॥౫॥౧॥౩౮॥ సంయోగస్సమ్బన్ధః ఉత్పాతః శుభాశుభ
సూచకః- శతికః శత్యో ధనపతిసంయోగః- శత్యమ్-శతికమ్-దక్షిణాక్షిస్పన్దనం- శత
స్యనిమిత్తమిత్యర్థః❊ వాతపిత్తశ్లేష్మభ్యశ్శమనకోపనయోరుపసంఖ్యానమ్❊ వాత
స్యశమనం కోపనం వా వాతికం పైత్తికం శ్లైష్మికమ్❊ సన్నిపాతాచ్చేతి వక్తవ్యమ్❊ సా
న్నిపాతికమ్❊ గోద్వ్యచోఽసంఖ్యాపరిమాణాశ్వాదేర్యత్॥౫॥౧॥౩౯॥ గోర్నిమి
త్తం సంయోగ ఉత్పాతో వా గవ్యః-ద్వ్యచః-ధన్యః- యశస్యః- స్వర్గ్యః-గోద్వ్యచః
కిమ్- విజయస్య వైజయికః- అసంఖ్యేత్యాదికిమ్ పఞ్చానాం పఞ్చకం సప్తకం ప్రాస్థి
కం ఖారీకమ్- అశ్వాది-ఆశ్వికమ్- ఆశ్మికమ్❊ బ్రహ్మవర్చసాదుపసంఖ్యానమ్❊ బ్ర
హ్మవర్చస్యమ్❊ పుత్రాచ్ఛ చ॥౫॥౧॥౪౦॥ చాద్యత్-పుత్రీయః-పుత్ర్యః❊ సర్వ
భూమిపృథివీభ్యామణఞౌ॥౫॥౧॥౪౧॥ సర్వభూమేర్నిమిత్తం సంయోగ ఉత్పాతో వా
సార్వభౌమః పార్థివః సర్వభూమిశబ్దోఽనుశతికాదిషు పఠ్యతే❊ తస్యేశ్వరః॥౫॥౧॥౪౨॥
❊ తత్ర విదిత ఇతి చ॥౫॥౧॥౪౩॥ సర్వభూమేరీశ్వరః సర్వభూమౌ విదితో వా సార్వభౌ
మః పార్థివః❊ లోకసర్వలోకాట్ఠఞ్॥౫॥౧॥౪౪॥ తత్ర విదిత ఇత్యర్థే లౌకికః-అనుశ
తికాదిత్వాదుభయపదవృద్ధిః సార్వలౌకికః❊ తస్య వాపః॥౫॥౧॥౪౫॥ ఉప్యతే అస్మి
న్నితి వాపః క్షేత్రమ్ ప్రస్థస్య వాపః ప్రాస్థికం-ద్రౌణికం ఖారీకమ్❊ పాత్రాత్
ష్ఠన్॥౫॥౧॥౪౬॥ పాత్రస్య వాపః క్షేత్రం పాత్రికం - పాత్రికీ క్షేత్రభక్తిః❊
తదస్మిన్వృద్ధ్యాయలాభశుల్కోపదా దీయతే॥౫॥౧॥౪౭॥ వృద్ధిర్దీయత ఇత్యాదిక్ర
మేణ ప్రత్యేకం సమ్బన్ధాదేకవచనం - పఞ్చాస్మిన్ వృద్ధిః ఆయః లాభః శుల్కముపదా
వా దీయతే - పఞ్చకః-శతికః-శత్యః- సాహస్రః - ఉత్తమర్ణేన మూలాతిరిక్తం గ్రా
హ్యం వృద్ధిః- గ్రామాదిషు స్వామిగ్రాహ్యో భాగ ఆయః- విక్రేత్రా మూలా
దధికగ్రాహ్యో లాభః- రక్షానిర్వేశో రాజభాగః శుల్కః - ఉత్కోచ ఉపదా❊
చతుర్థ్యర్థ ఉపసంఖ్యానమ్❊ పఞ్చాస్మై వృద్ధ్యాదిర్దీయతే పఞ్చకో దేవదత్తః- సమమ
బ్రాహ్మణే దానమితివదధికరణవివక్షా వా❊ పూరణార్ధాట్ఠన్॥౫॥౧॥౪౮॥ యథా
క్రమం తకారటకారయోరపవాదః - ద్వితీయో వృద్ధ్యాదిరస్మిన్ దీయతే ద్వితీయికః తృతీయి
కః అర్ధికః అర్ధశబ్దో రూపకస్యార్ధే రూఢః❊ భాగాద్యచ్చ॥౫॥౧॥౪౯॥ చాట్ఠన్- భాగశ
బ్దోఽపి రూపకస్యార్ధే రూఢః- భాగో వృద్ధ్యాదిరస్మిన్ భాగ్యం- భాగికం శతం- భాగ్యా

భాగికా వింశతిః ❀ తద్ధరతి వహత్యావహతి భారాద్వంశాదిభ్యః ॥౫।౧।౫౦॥ వంశాది
భ్యః పరో యో భారశబ్దస్తదన్తం యత్ప్రాతిపదికం తత్ప్రకృతికాత్ ద్వితీయాన్తాదిత్య
ర్థః వంశభారం హరతి వహత్యావహతి వా వాంశభారికః ఐక్షుభారికః- భారాద్వంశాది
భ్య ఇత్యన్యే వ్యాఖ్యాన్తరమ్- భారభూతేభ్యో వంశాదిభ్య ఇతి- భారభూతాన్వంశాన్ హ
రతి వాంశికః- ఐక్షుకః ❀ వస్నద్రవ్యాభ్యాం ఠన్కనౌ ॥౫।౧।౫౧॥ యథాసంఖ్యం స్తః వ
స్నం హరతి వహత్యావహతి వా వాస్నికః- ద్రవ్యకః ❀ సమ్భవత్యవహరతి పచతి ॥౫।౧।
౫౨॥ ప్రస్థం సమ్భవతి ప్రాస్థికః కటాహః- ప్రస్థం న్యస్మిన్ సమావేశయతీత్యర్థః ప్రా
స్థికీ బ్రాహ్మణీ- ప్రస్థమవహరతి పచతి వేత్యర్థః- తత్పచతీతి ద్రోణాదణ్ చ ✱ చాట్ఠఞ్
ద్రోణం పచతీతి ద్రౌణీ- ద్రౌణికీ ❀ ఆఢకాచితపాత్రాత్ఖోఽన్యతరస్యామ్ ॥౫।౧।౫౩॥
పక్షే ఠఞ్ - ఆఢకం సమ్భవతి అవహరతి పచతి వా ఆఢకీనా- ఆఢకికీ- ఆచితీనా ఆచితికీ-
పాత్రీణా- పాత్రికీ ❀ ద్విగోః ష్ఠంశ్చ ॥౫।౧।౫౪॥ ఆఢకాచితపాత్రాదిత్యేవ- ఆఢకా
ద్యన్తాత్ ద్విగోః సమ్భవత్యాదిష్వర్థేషు ష్ఠన్ ఖో వా స్తః- పక్షే ఠఞ్- తస్యాధ్యర్ధేతి లుక్-
షిత్వాన్ఙీష్ - ద్వ్యాఢకికీ- ద్వ్యాఢకీనా- ద్విగోరితి ఙీప్ ద్వ్యాఢకీ- ద్వ్యాచితికీ- ద్వ్యా
చితీనా- అపరిమాణేతి ఙీబ్నిషేధాత్ - ద్వ్యాచితా- ద్విపాత్రికీ- ద్విపాత్రీణా- ద్వి
పాత్రీ ❀ కులిజాల్లుక్ఖౌ చ ॥౫।౧।౫౫॥ కులిజాన్తాత్ ద్విగోః సమ్భవత్యాదిష్వర్థేషు
లుక్ఖౌ వా స్తః- చాత్ ష్ఠంశ్చ- లుగభావే ఠఞః శ్రవణం- ద్వికులిజీ- ద్వైకులిజికీ- ద్వికులిజీ
నా- ద్వికులిజికీ ❀ సోఽస్యాంశవస్నభృతయః ॥౫।౧।౫౬॥ అంశో భాగః- భృతిర్వేతనం
పఞ్చ అంశో వస్నో భృతిర్వాఽస్య పఞ్చకః ❀ తదస్య పరిమాణమ్ ॥౫।౧।౫౭॥ ప్ర
స్థం పరిమాణమస్య ప్రాస్థికో రాశిః ❀ సంఖ్యాయాః సంజ్ఞాసఙ్ఘసూత్రాధ్యయనేషు ॥
౫।౧।౫౮॥ పూర్వమాత్రమనువర్తతే ✱ తత్ర సంజ్ఞాయాం స్వార్థే ప్రత్యయో వా
చ్యః ✱ యద్వా ద్వ్యేకయోరితివత్సంఖ్యామాత్రవృత్తేః పరిమాణిని ప్రత్యయః- ప
ఞ్చైవ పఞ్చకాః శకునయః- పఞ్చ పరిమాణమేషామితి వా- సఙ్ఘే పఞ్చకః- సూత్రే అష్ట
కం పాణినీయం- సఙ్ఘశబ్దస్య ప్రాణిసమూహార్థత్వాత్సూత్రం పృథగుపాత్తం-
పఞ్చకమధ్యయనమ్ ✱ స్తోమే డవిధిః ✱ పఞ్చదశ మన్త్రాః పరిమాణమస్య పఞ్చదశః- సప్త
దశః- ఏకవింశః - సోమయాగేషు ఛన్దోగైః క్రియమాణా వృష్ట్యాదిసంజ్ఞికా స్తుతిః స్తోమః
❀ పఙ్క్తివింశతిత్రింశచ్చత్వారింశత్పఞ్చాశత్షష్టిసప్తత్యశీతినవతిశతమ్ ॥౫।౧।
౫౯॥ ఏతే రూఢిశబ్దా నిపాత్యన్తే ❀ పఞ్చద్దశతౌ వర్గే వా ॥౫।౧।౬౦॥ పఞ్చ పరిమాణమ
స్య పఞ్చద్వర్గః- దశద్వర్గః- పక్షే పఞ్చకః- దశకః ❀ త్రింశచ్చత్వారింశతోర్బ్రాహ్మ
ణే సంజ్ఞాయాం డణ్ ॥౫।౧।౬౧॥ త్రింశదధ్యాయాః పరిమాణమేషాం బ్రాహ్మణా

నాం-త్రింశాని-చాత్వారింశాని ❋ తదర్హతి ॥౫॥౧॥౬౩॥ లబ్ధుం యోగ్యో భవతీత్యర్థే ద్వితీయాన్తాట్ఠఞాదయః స్యుః- శ్వేతచ్ఛత్రమర్హతి శ్వైతచ్ఛత్రికః ❋ ఛేదాదిభ్యో నిత్యమ్ ॥౫॥౧॥౬౪॥ నిత్యమాభీక్ష్ణ్యమ్-ఛేదన్నిత్యమర్హతి ఛైదికో వేతసః-భిన్నప్రరూఢత్వాత్ * విరాగవిరఙ్గంచ * విరాగన్నిత్యమర్హతి వైరాగికః వైరఙ్గికః ❋ శీర్షచ్ఛేదాద్యచ్చ ॥౫॥౧॥౬౫॥ శిరశ్ఛేదన్నిత్యమర్హతి శీర్షచ్ఛేద్యః-శైర్షచ్ఛేదికః-యట్కోస్సన్నియోగేన శిరసః శీర్షభావో నిపాత్యతే ❋ దణ్డాదిభ్యో యః ॥౫॥౧॥౬౬॥ ఏభ్యో యస్స్యాత్-దణ్డమర్హతి దణ్డ్యః-అర్ఘ్యః-వధ్యః ❋ పాత్రాద్ఘంశ్చ ॥౫॥౧॥౬౭॥ చాద్యత్-శదర్హతీత్యర్థే-పాత్రియః- పాత్ర్యః ❋ కడఙ్గరదక్షిణాచ్ఛచ ॥౫॥౧॥౬౯॥ చాద్యత్-కడఙ్గరోతీతివిగ్రహే అతపవనిపాతనాత్ ఖచ్-కడఙ్గరం మాషముద్గాదికాష్ఠమర్హతీతి కడఙ్గరీయో గౌః కడఙ్గర్యః దక్షిణామర్హతీతి దక్షిణీయః-దక్షిణ్యః ❋ స్థాలీబిలాత్ ॥౫॥౧॥౭౦॥ స్థాలీబిలమర్హతి స్థాలీబిలీయాస్తణ్డులాః-స్థాలీబిల్యాః-పాకయోగ్యా ఇత్యర్థః ❋ యజ్ఞర్త్విగ్భ్యాం ఘఖఞౌ ॥౫॥౧॥౭౧॥ యథాసంఖ్యం స్తః-యజ్ఞం ఋత్విజశ్చార్హతి యజ్ఞియః-ఆర్త్విజీనో యజమానః * యజ్ఞర్త్విగ్భ్యాం తత్కర్మార్హతీత్యుపసంఖ్యానమ్ ॥ యజ్ఞియో దేశః ఆర్త్విజీనో ఋత్విక్ ——— ఆర్హీయాణాం ఠగాదీనాం ద్వాదశానాం పూర్ణోవధిః ———

అతః పరం ఠఞేవ ❋ పారాయణతురాయణచాన్ద్రాయణం వర్తయతి ॥౫।౧ ॥ ౭౨ ॥ పారాయణం వర్తయతి పారాయణికశ్ఛాత్రః- తురాయణం యజ్ఞవిశేషః తం వర్తయతి తౌరాయణికో యజమానః చాన్ద్రాయణికః ❋ సంశయమాపన్నః ॥౫॥౧॥౭౩॥ సంశయవిషయీభూతోర్థః సాంశయికః ❋ యోజనం గచ్ఛతి ॥ ౫ ॥ ౧ ॥ ౭౪ ॥ యౌజనికః * క్రోశశతయోజనశతయోరుపసంఖ్యానమ్ * క్రోశశతం గచ్ఛతి క్రౌశశతికః- యౌజనశతికః * తతోభిగమనమర్హతీతి చ వక్తవ్యమ్ * క్రోశశతాదభిగమనమర్హతీతి క్రౌశశతికో భిక్షుః - యౌజనశతిక ఆచార్యః ❋ పథః ష్కన్ ॥౫॥౧॥౭౫ ॥ షోడీషర్థః పన్థానం గచ్ఛతి పథికః- పథికీ ❋ పన్థో ణ నిత్యమ్ ॥ ౫ ॥ ౧ ॥ ౭౬ ॥ పథిన్శబ్దాత్ నిత్యం గచ్ఛతీత్యర్థే ణః స్యాత్ పన్థాదేశశ్చ- పన్థానం నిత్యం గచ్ఛతి - పాన్థః పాన్థా ❋ ఉత్తరపథేనాహృతం చ ॥౫॥౧॥౭౭॥ ఉత్తరపథేనాహృతం ఔత్తరపథికమ్- ఉత్తరపథేన గచ్ఛతి ఔత్తరపథికః * ఆహృతప్రకరణే వారిజఙ్గలస్థలకాన్తారపూర్వాదుపసంఖ్యానమ్ * వారిపథికమిత్యాది ❋ కాలాత్ ॥౫॥౧॥౭౮॥ వ్యుష్టాదిభ్యోఽణిత్యతః ప్రాగధిక్రియతే ❋ తేన నిర్వృత్తమ్ ॥౫॥౧॥౭౯॥ అహ్నా నిర్వృత్తమాహ్నికమ్ ❋ తమధీష్టో భృతో భూతో భావీ ॥౫॥౧॥౮౦ ॥ అధీష్టః సత్కృత్య వ్యాపారితః భృతో వేతనేన క్రీతః- భూతః స్వసత్తయా వ్యాప్తకాలః - భావీ తాదృశ ఏవానాగతకా

లః-మాసమధీష్టః మాసికో ధ్యాయః-మాసం భృతో మాసికః కర్మకరః-మాసం భూతో మాసికో వ్యాధిః- మాసం భావీ మాసిక ఉత్సవః ❁ మాసాద్వయసి యత్ఖఞౌ ॥౫॥౧॥౮౧॥ మాసం భూతో మాస్యః- మాసీనః ❁ ద్విగోర్యప్ ॥౫॥౧॥౮౨॥ మాసాద్వయసి ఇత్యనువర్తతే- ద్వౌ మాసౌ భూతో ద్విమాస్యః ❁ షణ్మాసాణ్ణ్యచ్చ ॥౫॥౧॥౮౩॥ వయసి ఇత్యేవ-యబప్యనువర్తతే చాట్ఠఞ్ షాణ్మాస్యః-షణ్మాస్యః- షాణ్మాసికః ❁ అవయసి ఠంశ్చ ॥౫॥౧॥౮౪॥ చాణ్ణ్యత్ -షణ్మాసికో వ్యాధిః షాణ్మాస్యః ❁ సమాయాః ఖః ॥౫॥౧॥౮౫॥ సమామధీష్టో భృతో భూతో భావీ వా సమీనః ❁ ద్విగోర్వా ॥ ౫ ॥ ౧ ॥ ౮౬ ॥ సమాయాః ఖ ఇత్యేవ - తేన పరిజయ్యేత్యతః ప్రాక్ జిర్వృత్తాదిషు పఞ్చస్వర్థేషు ప్రత్యయాః-ద్విసమీనః-ద్వైసమికః ❁ రాత్ర్యహస్సంవత్సరాచ్చ ॥ ౫॥౧॥౮౭ ॥ ద్విగోరిత్యేవ-ద్విరాత్రీణః-ద్వైరాత్రికః-ద్వ్యహీనః-ద్వైయహ్నికః- సమాపాన్తవిధేరనిత్యత్వాన్న టచ్ -ద్విసంవత్సరీణః ❁ సంఖ్యాయాస్సంవత్సరసంఖ్యస్య చ ॥౭॥౩॥౧౫॥ సంఖ్యాయా ఉత్తరపదస్య వృద్ధిస్స్యాత్ ఞిదాదౌ- ద్విసాంవత్సరికః-ద్వే షష్టీ భృతో ద్విషాష్టికః-సంఖ్యాయాః పరిమాణాన్తస్యేత్యేవ సిద్ధే సంవత్సరగ్రహణం పరిమాణగ్రహణే కాలపరిమాణస్యాగ్రహణార్థమ్ - తేన ద్వైసమిక ఇత్యుత్తరపదవృద్ధిర్న ❁ వర్షాల్లుక్చ ॥౫॥౧॥౮౮॥ వర్షశబ్దాన్తాద్ద్విగోర్వా ఖః పక్షే ఠఞ్ వా లుక్. త్రీణియూపాణి-ద్వివర్షీణో వ్యాధిః ద్వివార్షికః-ద్వివర్షః ❁ వర్షస్యాభవిష్యతి ॥ ౭॥౩॥౧౬॥ ఉత్తరపదస్య వృద్ధిస్స్యాత్ -ద్వివార్షికః-భవిష్యతి తు ద్వైవర్షికః- అధీష్టభృతయోరభవిష్యతీతి ప్రతిషేధో న-గమ్యతే హి తత్ర భవిష్యత్తా-న తు తద్ధితార్థః- ద్వే వర్షే అధీష్టో భృతో వా కర్మ కరిష్యతీతి ద్వివార్షికో మనుష్యః ❁ పరిమాణాన్తస్యాసంజ్ఞాశాణయోః ॥౭॥౩॥౧౭॥ ద్వౌ కుడవౌ ప్రయోజనమస్య ద్వికౌడవికః - ద్వాభ్యాం సువర్ణాభ్యాం క్రీతం ద్విసౌవర్ణికమ్- ద్వినైష్కికమ్-అసంజ్ఞేతి కిమ్-పఞ్చకపాలాః పరిమాణమస్య పాఞ్చకపాలికమ్- తద్ధితాన్తస్సంజ్ఞా-ద్వైశాణమ్-కులిజశబ్దమపి కేచిత్పఠన్తి-ద్వైకులిజికః ❁ చిత్తవతి నిత్యమ్ ॥౫॥౧॥౮౯॥ వర్షశబ్దాన్తాద్ద్విగోః ప్రత్యయస్య నిత్యం లుక్ స్యాత్ చేతనే ప్రత్యయార్థే-ద్వివర్షో దారకః ❁ షష్టికాష్షష్టిరాత్రేణ పచ్యన్తే ॥౫॥౧॥౯౦॥ బహువచనమతన్త్రమ్ షష్టికో ధాన్యవిశేషః-తృతీయాన్తాత్కన్ రాత్రశబ్దలోపశ్చ నిపాత్యతే ❁ తేన పరిజయ్యలభ్యకార్యసుకరమ్ ॥౫॥౧॥౯౩॥ మాసేన పరిజయ్యో జేతుం శక్యో మాసికో వ్యాధిః-మాసేన లభ్యం కార్యం సుకరం వా మాసికమ్ ❁ తదస్య బ్రహ్మచర్యమ్ ॥౫॥౧॥౯౪॥ ద్వితీయాన్తాత్కాలవాచినోऽస్యేత్యర్థే ప్రత్యయస్స్యాత్ - అత్యన్తసంయోగే ద్వితీయా-మాసం బ్రహ్మచర్యమస్య మాసికో బ్రహ్మచారీ అర్ధమాసికః - యద్వా- ప్రథమా

న్తాదస్యేత్యర్థే ప్రత్యయః-మాసో౽స్యేతి మాసికం బ్రహ్మచర్యమ్ * మహానామ్న్యాది
భ్యష్షష్ఠ్యన్తేభ్య ఉపసంఖ్యానమ్ * మహానామ్న్యో నామ విదా మఘవన్నిత్యాద్యా
ఋచః-తాసాం బ్రహ్మచర్యమస్య మాహానామ్నికః - హరదత్తస్తు భస్యాఢ ఇతి పుంవ
ద్భావాన్మాహానామిక ఇత్యాహ * చతుర్మాసాణ్ణ్యో యజ్ఞే * తత్ర భవ ఇత్యర్థే- చతుర్షు
మాసేషు భవన్తి చాతుర్మాస్యాని యజ్ఞకర్మాణి * అణ్ సంజ్ఞాయామ్ * చతుర్మాసేషు భ
వతి చాతుర్మాసీ-అణన్తత్వాన్ఙీప్-పౌర్ణమాసీ ఆషాఢీ * తస్య దక్షిణా యజ్ఞాఖ్యేభ్యః ॥
౫।౧।౯౫॥ ద్వాదశాహస్య దక్షిణా ద్వాదశాహికీ-ఆఖ్యాగ్రహణాదకాలాదపి - అగ్ని
ష్టోమికీ-వాజపేయికీ * తత్ర చ దీయతే కార్యం భవవత్ ॥౫।౧।౯౬॥ ప్రావృషి దీయ
తే కార్యం ప్రావృషేణ్యం శారదమ్ ఽ కాలాధికారస్య పూర్వోవధిః ఽ * వ్యుష్టాది
భ్యో౽ణ్ ॥౫।౧।౯౭॥ వ్యుష్టే దీయతే కార్యం వా వైయుష్టం- వ్యుష్ట-తీర్థ-సంగ్రామ-ప్రవ
వాస ఇత్యాది * తేన యథాకథాచహస్తాభ్యాం ణయతౌ ॥౫।౧।౯౮॥ యథాకథాచే
త్యవ్యయసంఘాతాత్తృతీయాన్తాద్ధస్తశబ్దాచ్చ యథాసంఖ్యం ణయతౌ స్తః - అర్థా
ఖ్యానస్తు యథాసంఖ్యం నేష్యతే- యథాకథాచ దీయతే కార్యం వా యాథాకథాచమ్-
అనాదరేణ దేయం కార్యం వేత్యర్థః-హస్తేన దీయతే కార్యం వా హస్త్యమ్ * సమ్పాది
ని ॥౫।౧।౯౯॥ తేనేత్యేవ-కర్ణవేష్టకాభ్యాం సమ్పాది కార్ణవేష్టకికం ముఖం- కర్ణాలఙ్కా
రాభ్యామవశ్యం శోభత ఇత్యర్థః * కర్మవేషాద్యత్ ॥౫।౧।౧౦౦॥ కర్మణా సమ్పాది క
ర్మణ్యం శౌర్యం- వేషేణ సమ్పాది వేష్యో నటః వేషః కృత్రిమ ఆకారః * తస్మై ప్రభవతి
సన్తాపాదిభ్యః ॥౫।౧।౧౦౧॥ సన్తాపాయ ప్రభవతి సాన్తాపికః-సాంగ్రామికః * యోగా
ద్యచ్చ ॥౫।౧।౧౦౨॥ చాట్ఠఞ్-యోగాయ ప్రభవతి యోగ్యః యౌగికః * కర్మణ ఉక
ఞ్ ॥౫।౧।౧౦౩॥ కర్మణే ప్రభవతి కార్ముకమ్ * సమయస్తదస్య ప్రాప్తమ్ ॥౫।౧।
౧౦౪॥ సమయః ప్రాప్తో౽స్య సామయికమ్ * ఋతోరణ్ ॥౫।౧।౧౦౫॥ ఋతుః
ప్రాప్తో౽స్య ఆర్తవమ్ * కాలాద్యత్ ॥౫।౧।౧౦౭॥ కాలః ప్రాప్తో౽స్య కాల్యం శీతమ్ *
ప్రకృష్టే ఠఞ్ ॥౫।౧।౧౦౮॥ కాలాదిత్యేవ తదస్యేతి చ-ప్రకృష్టో దీర్ఘః కాలో౽స్యేతి కా
లికం వైరమ్ * ప్రయోజనమ్ ॥౫।౧।౧౦౯॥ తదస్యేత్యేవ-ఇన్ద్రమహః ప్రయోజన
మస్య ఐన్ద్రమహికం - ప్రయోజనం ఫలం కారణం చ * విశాఖాషాఢాదణ్మన్థదణ్డ
యోః ॥౫।౧।౧౧౦॥ ఆభ్యామణ్ స్యాత్ప్రయోజనమిత్యర్థే క్రమాన్మన్థదణ్డయోరర్థ
యోః-విశాఖః ప్రయోజనమస్య వైశాఖో మన్థః-ఆషాఢో దణ్డః * చూడాదిభ్య ఉపసం
ఖ్యానమ్ * చూడా-చౌడం-శ్రద్ధా-శ్రాద్ధమ్ * అనుప్రవచనాదిభ్యశ్ఛః ॥౫।౧।౧౧౧
అనుప్రవచనం ప్రయోజనమస్య అనుప్రవచనీయమ్ * సమాపనాత్సపూర్వపదా

త్ ॥౫॥౧॥౧౧౨॥ వ్యాకరణసమావర్తనం ప్రయోజనమస్య వ్యాకరణ సమావర్తనీయమ్ ✽
ఐకాగారికట్చౌరే॥౫॥౧॥౧౧౩॥ ఏకమసహాయమగారం ప్రయోజనమస్య ముముషి
షోః స ఐకాగారికశ్చౌరః ✽ ఆకాలికడాద్యన్తవచనే॥ ౫॥౧॥౧౧౪॥ సమానకాలావా
ద్యన్తావస్యేత్యాకాలికః-సమానకాలస్యాకాలఆదేశః-ఆశువినాశీత్యర్థః- పూర్వదినే
మధ్యాహ్నాదావుత్పద్య దినాన్తరే తత్రైవ నశ్వర ఇతి వా ✽ ఆకాలాట్ఠంశ్చ ✽ ఆకాలికా
విద్యుత్ ॥ —— ✽ ఠఞః పూర్ణోవధిః ॥ ✽ —— ✽ తేనతుల్యం క్రియా చేద్వతిః॥
౫॥౧॥౧౧౫॥ బ్రాహ్మణేన తుల్యం బ్రాహ్మణవదధీతే-క్రియా చేదితి కిమ్-గుణతుల్యే
మాభూత్-పుత్రేణ తుల్యః స్థూలః ✽ తత్ర తస్యేవ॥ ౫॥౧॥౧౧౬॥ మథురాయామివ మ
థురావత్ స్రుఘ్నే ప్రాకారః-చైత్రస్యేవ చైత్రవత్ మైత్రస్య గావః ✽ తదర్హ
మ్॥౫॥౧॥౧౧౭॥ విధిమర్హతి విధివత్పూజ్యతే- క్రియాగ్రహణం మణ్డూకప్లుత్యానువర్త
తే- తేనేహ న-రాజానమర్హతి ఛత్రమ్ ✽ తస్య భావస్త్వతలౌ॥౫॥౧॥౧౧౯॥ ప్రకృతి
జన్యబోధే ప్రకారో భావః-గోర్భావః గోత్వం గోతా- త్వాన్తం క్లీబం తలన్తం స్త్రియా
మ్ ✽ ఆచత్వాత్॥ ౫॥౧॥౧౨౦॥ బ్రహ్మణస్త్వ ఇత్యతః ప్రాక్ త్వతలావధిక్రియేతే-
అపవాదైస్సహ సమావేశార్థం గుణవచనాదిభ్యః కర్మణి విధానార్థఞ్చేదమ్-చకారో న
ఞ్స్నఞ్భ్యామపి సమావేశార్థః-స్త్రియా భావః స్త్రైణం-స్త్రీత్వం-స్త్రీతా - పౌం
స్నం-పుంస్త్వం-పుంస్తా ✽ న నఞ్పూర్వాత్తత్పురుషాదచతురసఙ్గతలవణవటయుధ
కతరసలసేభ్యః॥ ౫॥౧॥౧౨౧॥ ఇతః పరం యే భావప్రత్యయాస్తే నఞ్తత్పురుషాన్న
స్యుః-చతురాదీన్వర్జయిత్వా-అపతిత్వమ్-అపటుత్వమ్-నఞ్పూర్వాత్కిం-బార్హస్ప
త్యమ్-తత్పురుషాత్కిం-నాస్య పటవః సన్తీత్యపటుః తస్య భావః ఆపటవమ్- అచతురేతి
కిం-ఆచతుర్యం-ఆసఙ్గత్యం-ఆలవణ్యం-ఆవట్యం-ఆయుధ్యం ఆకత్యం-ఆరస్యం-ఆలస్యమ్
✽ పృథ్వాదిభ్య ఇమనిజ్వా॥ ౫॥ ౧॥ ౧౨౨॥ వావచనమణాదిసమావేశార్థమ్ ✽ రఋ
తో హలాదేర్లఘోః॥౬॥౪॥౧౬౧॥ హలాదేర్లఘోః ఋకారస్య రః స్యాత్ ఇష్ఠేమేయ
స్సు ✽ టేః॥౬॥౪॥౧౫౫॥ భస్య టేర్లోపః స్యాదిష్ఠేమేయస్సు-పృథోర్భావః ప్రథిమా
పార్థవం- మ్రదిమా-మార్దవమ్ ✽ వర్ణదృఢాదిభ్యః ష్యఞ్చ॥౫॥౧॥౧౨౩॥ చాదిమనిచ్
శౌక్ల్యం శుక్లిమా-దార్ఢ్యం-పృథుమృదుభృశకృశదృఢపరివృఢానామేవ రత్వమ్ ✽ ద్ర
ఢిమా-పోజీవర్థః ఔచితీ-యథాకామీ ✽ గుణవచనబ్రాహ్మణాదిభ్యః కర్మణి చ॥౫॥
౧॥౧౨౪॥ చాద్భావే-జడస్య కర్మ భావో వా జాడ్యం-మూఢస్య భావః కర్మ వా మౌ
ఢ్యం- బ్రాహ్మణ్యమ్ ✽ అర్హతో నుమ్ చ ✽ అర్హతో భావః కర్మ వా ఆర్హన్త్యం ఆర్హన్తీ-
బ్రాహ్మణాదిరాకృతిగణః ✽ యథాతథాయథాపురయోః పర్యాయేణ॥౭॥౩॥౩౧॥

సఙ్ఖ్యః పరయోరేతయోః పూర్వోత్తరపదయోః పర్యాయేణాదేరచో వృద్ధిరిదాదా- అ
యథాతథాభావః-ఆయథాతథ్యం-అయాథాతథ్యం-ఆయథాపుర్యం-అయాథాపు
ర్యమ్-ఆపాదనమాప్తేర్భావకర్మాధికారః* చతుర్వర్ణాదీనాం స్వార్థ ఉపసంఖ్యానమ్ *
చత్వారో వర్ణాః చాతుర్వర్ణ్యం-చాతురాశ్రమ్యం-త్రైస్వర్యం-షాడ్గుణ్యం- సైన్యం-
సాన్నిధ్యం-సామీప్యం ఔపమ్యం-త్రైలోక్యమిత్యాది-సర్వే వేదాః సర్వవేదాస్తాన
ధీతే సర్వవేదః-సర్వాదేరితి లుక్-స ఏవ సార్వవైద్యః* చతుర్వేదస్యోభయపదవృద్ధిశ్చ*
చతురో వేదానధీతే చతుర్వేదః-స ఏవ చాతుర్వైద్యః-చతుర్విద్యస్యేతి పాఠాన్తరం-చ
తుర్విద్య ఏవ చాతుర్వైద్యః ❁ స్తేనాద్యన్నలోపశ్చ॥ ౫। ౧। ౧౨౫॥ నేతి సఙ్ఘాతగ్రహ
ణం-స్తేన చౌర్యే-పచాద్యచ్-స్తేనస్య భావః కర్మ వా స్తేయమ్- స్తేనాదితి యోగం విభజ్య
స్తైన్యమితి ష్యఞన్తమపి కేచిదిచ్ఛన్తి ❁ సఖ్యుర్యః॥ ౫॥ ౧॥ ౧౨౬॥ సఖ్యుర్భావః కర్మ వా స
ఖ్యమ్* దూతవణిగ్భ్యాం చ* దూతస్య భావః కర్మ వా దూత్యం-వణిజ్యమితి కాశికా- మా
ధవస్తు వణిజ్యాశబ్దః స్వభావాత్ స్త్రీలిఙ్గః-భావ ఏవ చాత్ర ప్రత్యయో న తు కర్మణీత్యా
హ-భాష్యే తు దూతవణిగ్భ్యాం చేతి నాస్త్యేవ-బ్రాహ్మణాదిత్వాద్వాణిజ్యమపి ❁
కపిజ్ఞాత్యోర్ఢక్॥ ౫॥ ౧॥ ౧౨౭॥ కాపేయం జ్ఞాతేయమ్ ❁ పత్యన్తపురోహితాదిభ్యో
యక్॥ ౫॥ ౧॥ ౧౨౮॥ సైనాపత్యం-పౌరోహిత్యమ్* రాజాఽసే* రాజశబ్దః అసమాసే
యకం లభత ఇత్యర్థః-రాజ్ఞో భావః కర్మ వా రాజ్యం- సమాసే తు బ్రాహ్మణాదిత్వాత్
ష్యఞ్-ఆధిరాజ్యమ్ ❁ ప్రాణభృజ్జాతివయోవచనోద్గాత్రాదిభ్యోఽఞ్॥ ౫॥ ౧॥
౧౨౯॥ ప్రాణభృజ్జాతి-ఆశ్వం-ఔష్ట్రం-వయోవచనమ్-కౌమారం-కైశోరమ్-ఔ
ద్గాత్రం-ఔన్నేత్రం-సౌష్టవం-దౌష్టవమ్ ❁ హాయనాన్తయువాదిభ్యోఽణ్॥ ౫॥ ౧॥
౧౩౦॥ ద్వైహాయనం-త్రైహాయనం యౌవనం-స్థావిరమ్* శ్రోత్రియస్య యలోప
శ్చ* శ్రౌత్రమ్-కుశలచపలనిపుణపిశునకుతూహలక్షేత్రజ్ఞాః యువాదిషు బ్రాహ్మ
ణాదిషు చ పఠ్యన్తే-కౌశల్యం-కౌశలమిత్యాది ❁ ఇగన్తాచ్చ లఘుపూర్వాత్॥ ౫॥ ౧॥
౧౩౧॥ శుచేర్భావః కర్మ వా శౌచం-మౌనం-కథం కావ్యం - కవిశబ్దస్య బ్రాహ్మణాది
త్వాత్ ష్యఞ్ ❁ యోపధాద్గురూపోత్తమాద్వుఞ్॥ ౫॥ ౧॥ ౧౩౨॥ రామణీయకం- ఆభి
ధానీయకమ్* సహాయాద్వా* సాహాయ్యం-సాహాయకమ్ ❁ ద్వన్ద్వమనోజ్ఞాదిభ్య
శ్చ॥ ౫॥ ౧॥ ౧౩౩॥ శైష్యోపాధ్యాయికా-మానోజ్ఞకమ్ ❁ గోత్రచరణాచ్ఛ్లాఘాత్య
కారతదవేతేషు॥ ౫॥ ౧॥ ౧౩౪॥ గోత్రప్రత్యయాన్తాచ్చరణవాచినశ్చ వుఞ్ స్యాత్
భావకర్మణోః- శ్లాఘాదిషు విషయభూతేషు - అత్యాకారోఽధిక్షేపః తదవేతః తేగో
త్రచరణయోర్భావకర్మణీ ప్రాప్తః అవగతవాన్- గార్గికయా శ్లాఘతే-గార్గ్యత్వే

సవికత్థతఇత్యర్థః-గార్గికయాశ్లాఘతే- గార్గికామవేతః-కాఠికయాశ్లాఘతఇత్యా
ది॥ హోత్రాభ్యశ్ఛః॥౫॥౧॥౧౩౫॥ హోత్రాశబ్దః ఋత్విగ్వాచీ స్త్రీలిఙ్గః-
బహువచనాద్విశేషగ్రహణమ్ - అచ్ఛావాకస్యభావఃకర్మవా అచ్ఛావాకీయం-మై
త్రావరుణీయమ్॥ బ్రహ్మణస్త్వః॥౫॥౧॥౧౩౬॥ హోత్రావాచినో బ్రహ్మ
శబ్దాత్త్వస్స్యాత్ - ఛస్యాపవాదః బ్రహ్మత్వమ్-నేతివాచ్యేత్వవచనం తలో బాధ
నార్థమ్- బ్రాహ్మణపర్యాయాద్బ్రహ్మశబ్దాత్తు త్వతలౌ-బ్రహ్మత్వం-బ్రహ్మతా

—— ॥ నఞ్స్నఞోరధికారః సమాప్తః ॥ ——

ధాన్యానాం భవనే క్షేత్రే ఖఞ్॥ ౫॥౨॥౧॥ భవన్త్యస్మిన్నితి భవనమ్ - ముద్గానాం భవనం క్షేత్రం మౌద్గీనమ్॥ వ్రీ
హిశాల్యోర్ఢక్॥౫॥౨॥౨॥ వ్రైహేయం-శాలేయమ్॥ యవయవకషష్టికాద్యత్॥౫॥
౨॥౩॥ యవానాం భవనం క్షేత్రం యవ్యం-యవక్యం-షష్టిక్యమ్॥ విభాషాతిలమా
షోమాభఙ్గాణుభ్యః॥౫॥౨॥౪॥ యద్వాస్యాత్ -పక్షే ఖఞ్- తిల్యం-తైలీనం-మాష్యం-
మాషీణం-ఉమ్యం-ఔమీనం-భఙ్గ్యం-భాఙ్గీనం-అణవ్యం-ఆణవీనమ్॥ సర్వచర్మణః కృ
తః ఖఖఞౌ॥౫॥౨॥౫॥ అసామర్థ్యేపి నిపాతనాత్సమాసః- సర్వశ్చర్మణా కృతః సర్వచర్మీ
ణః-సార్వచర్మీణః॥ యథాముఖసమ్ముఖస్య దర్శనః ఖః॥౫॥౨॥౬॥ ముఖస్య సదృశం యథా
ముఖం ప్రతిబిమ్బం-నిపాతనాత్సాదృశ్యేవ్యయీభావః - సమం సర్వం ముఖం స
మ్ముఖం-సమశబ్దస్యాన్తలోపో నిపాత్యతే -యథాముఖం దర్శనః యథాముఖీనః సర్వస్య
ముఖస్య దర్శనః సంముఖీనః॥ తత్సర్వాదేః పథ్యఙ్గకర్మపత్రపాత్రం వ్యాప్నోతి॥
౫॥౨॥౭॥ సర్వాదేః పథ్యాద్యన్తాత్ ద్వితీయాన్తాత్ఖస్స్యాత్ - సర్వపథాన్ వ్యాప్నోతి
సర్వపథీనః-సర్వాఙ్గీణః-సర్వకర్మీణః-సర్వపత్రీణః-సర్వపాత్రీణః॥ ఆప్రపదం ప్రా
ప్నోతి॥౫॥౨॥౮॥ పాదస్యాగ్రం ప్రపదం తన్మర్యాదీకృత్య ఆప్రపదం-తత్ప్రాప్నో
తి ఆప్రపదీనః పటః॥ అనుపదసర్వాన్నాయానయం బద్ధాభక్షయతి నేయేషు॥౫॥౨॥
౯॥ అనురాయామే సాదృశ్యే వా- అనుపదం బద్ధా అనుపదీనా ఉపానత్ - సర్వాన్నా
ని భక్షయతి సర్వాన్నీనో భిక్షుః- అయానయః స్థలవిశేషః తన్నేయః - అయానయీన
శ్శారః॥ పరోవరపరమ్పరపుత్రపౌత్రమనుభవతి॥౫॥౨॥౧౦॥ పరాంశ్చావరాంశ్చా
నుభవతి పరోవరీణః-అవరస్యోత్వం నిపాత్యతే- పరాంశ్చ పరతరాంశ్చానుభవతి పర
మ్పరీణః- ప్రకృతేః పరమ్పరభావో నిపాత్యతే- పుత్రపౌత్రాననుభవతి పుత్రపౌ
త్రీణః-పరమ్పరాశబ్దస్తు అవ్యుత్పన్నం శబ్దాన్తరం స్త్రీలిఙ్గం తస్మాదేవ స్వార్థే ష్యఞి పార
మ్పర్యమ్-కథం పారోవర్యవదితి అసాధురేవ- ఖప్రత్యయసన్నియోగేనైవ పరోవరే
తి నిపాతనాత్॥ అవారపారాత్యన్తానుకామం గామీ॥౫॥౨॥౧౧॥ అవారపారఙ్గామీ-

అవారపారీణః-అవారీణః-పారీణః-పారావారీణః- అత్యన్తంగామీ అత్యన్తీనః-భృశం
గన్తేత్యర్థః-అనుకామఙ్గామీ- అనుకామీనః-యథేష్టంగన్తా ❋ సమాంసమాంవిజాయ
తే||౫||౨||౧౨|| యలోపః అవశిష్టవిభక్తేరలుక్చ పూర్వపదేనిపాత్యతే- సమాంసమీ
నాగౌః-సమాంసమీనాసాయైవ ప్రతివర్షం ప్రసూయతే ❋ ఖప్రత్యయానుత్పత్తౌయ
లోపోవావక్తవ్యః ❋ సమాంసమాంవిజాయతే-సమాయాంసమాయాంవా ❋ అద్య
శ్వీనావష్టబ్ధే||౫||౨||౧౩|| అద్యశ్వోవావిజాయతే అద్యశ్వీనాబడబా- ఆసన్నప్రసవే
త్యర్థః- కేచిత్తువిజాయత ఇతినానువర్తయన్తి- అద్యశ్వీనంమరణమ్- ఆసన్నమిత్యర్థః ❋
ఆగవీనః||౫||౨||౧౪|| ఆఙ్పూర్వాద్గోః కర్మకరేఖప్రత్యయోనిపాత్యతే-గోః ప్రత్య
ర్పణపర్యన్తంయః కర్మకరోతి స ఆగవీనః ❋ అనుగ్వలంగామీ||౫||౨||౧౫|| అనుగు- గోః ప
శ్చాత్పర్యాప్తంయథాగచ్ఛతి స అనుగవీనో గోపాలః ❋ అధ్వనోయత్ఖౌ||౫||౨||౧౬||
అధ్వానమలంగచ్ఛతి అధ్వన్యః-అధ్వనీనః-యే చాభావకర్మణోః - ఆత్మాధ్వానౌఖేఇతి
సూత్రాభ్యాంప్రకృతిభావః ❋ అభ్యమిత్రాచ్ఛచ||౫||౨||౧౭|| చాద్యత్ఖౌ .
అభ్యమిత్రీయః-అభ్యమిత్ర్యః-అభ్యమిత్రీణః- అమిత్రాభిముఖంసుష్ఠుగచ్ఛతీత్య
ర్థః ❋ గోష్ఠాత్ఖఞ్భూతపూర్వే||౫||౨||౧౮|| గోష్ఠోభూతపూర్వః గౌష్ఠీనోదేశః ❋
అశ్వస్యైకాహగమః||౫||౨||౧౯|| ఏకాహేనగమ్యతే ఇత్యేకాహగమః- ఆశ్వీనోధ్వా
❋ శాలీనకౌపీనే అధృష్టాకార్యయోః||౫||౨||౨౦|| శాలాప్రవేశమర్హతి శాలీనః - అ
ధృష్టః కూపపతనమర్హతి కౌపీనంపాపం- తత్సాధనత్వాత్తద్వద్గోప్యత్వాత్పురుషలిఙ్గ
మపి-తత్సమ్బన్ధాత్తదాచ్ఛాదనమపి ❋ వ్రాతేన జీవతి||౫||౨||౨౧|| వ్రాతేన శరీ
రాయాసేనజీవతి నతుబుద్ధివైభవేన సః వ్రాతీనః ❋ సాప్తపదీనంసఖ్యమ్||౫||౨||
౨౨|| సప్తభిః పదైరవాప్యతే సాప్తపదీనమ్ ❋ హైయఙ్గవీనంసంజ్ఞాయామ్||౫||౨||
౨౩|| హ్యోగోదోహస్య హియఙ్గురాదేశః వికారార్థేఖఞ్చనిపాత్యతే- దుహ్యత
ఇతిదోహః క్షీరం హ్యోగోదోహస్యవికారః హైయఙ్గవీనంనవనీతమ్ ❋ తస్యపాక
మూలే పీల్వాదికర్ణాదిభ్యః కుణబ్జాహచౌ||౫||౨||౨౪|| పీలూనాంపాకః పీలుకుణః- కర్ణ
స్యమూలంకర్ణజాహమ్ ❋ పక్షాత్తిః||౫||౨||౨౫|| మూలగ్రహణమాత్రమనువర్తతే-
పక్షస్యమూలంపక్షతిః ❋ తేనవిత్తశ్చుఞ్చుప్చణపౌ||౫||౨||౨౬|| పకారః ప్రత్యయ
యోరాదావుక్తనిర్దిష్టః తేనపస్యనేత్సంజ్ఞా - విద్యయావిత్తః విద్యాచుఞ్చుః విద్యాచ
ణః ❋ వినఞ్భ్యాంనానాఞౌనసహ||౫||౨||౨౭|| అసహార్థేపృథగ్భావే వర్తమానా
భ్యాంస్వార్థే ప్రత్యయౌ- వినా-నానా ❋ వేశాలచ్ఛఙ్కటచౌ||౫||౨||౨౮|| క్రియావి
శిష్టసాధనవాచకాత్ స్వార్థే- విస్తృతం-విశాలం- విశఙ్కటమ్ ❋ సమ్ప్రోదశ్చక

టచ్॥౫॥౨॥౨౯॥ సఙ్కటం-ప్రకటం-ఉత్కటం-చాద్వికటమ్ * అలాబూతిలోమాభ
ఙ్గాభ్యోరజస్యుపసంఖ్యానమ్* అలాబూనాంరజఃఅలాబూకటమిత్యాది* గోష్ఠజాద
యఃస్థానాదిషుపశునామభ్యః* గవాంస్థానంగోగోష్ఠం - అశ్వగోష్ఠమ్* సఙ్ఘాతేక
టచ్ * అవీనాంసఙ్ఘాతఃఅవికటః* విస్తారేపటచ్ * అవీనాంవిస్తారఃఅవిపటః*ద్విత్వే
గోయుగచ్ *ద్వావుష్ట్రౌఉష్ట్రగోయుగమ్* షట్త్వేషడ్గవచ్ *అశ్వషడ్గవమ్* స్నే
హనేతైలచ్ * తిలతైలం-సర్షపతైలమ్* భవనేక్షేత్రేశాకటశాకినౌ* ఇక్షుశాక
టమ్ఇక్షుశాకినమ్ ❋ అవాత్కుటారచ్చ ॥౫॥౨॥౩౦॥ చాత్కటచ్ - అవా
చీనోఽవగతోవాఅవకుటారః - అవకటః ❋ నతేనాసికాయాస్సంజ్ఞాయాంటీటఞ్
నాటచ్భ్రటచః ॥౫॥౨॥౩౧॥ అవాదిత్యేవ-నతన్నమనం-నాసికాయానతం
అవటీటంఅవనాటంఅవభ్రటం - తద్యోగాన్నాసికాఅవటీటా-పురుషోఽవటీటః ❋
నేర్బిడజ్బిరీసచౌ॥౫॥౨॥౩౨॥ నిబిడం-నిబిరీసమ్❋ఇనచ్పిటచ్చికచిచ॥౫॥౨॥౩౩॥
నేరిత్యేవ - నాసికాయానతేఅభిధేయేఇనచ్పిటచౌప్రత్యయౌప్రకృతేఃచికచి ఇ
త్యాదేశౌచస్తః*కప్రత్యయచికాదేశౌచవక్తవ్యౌ*చికినం-చిపిటం- చిక్కమ్*క్లిన్న
స్యచిల్పిల్లశ్చాస్యచక్షుషీ*క్లిన్నేచక్షుషీఅస్యచిల్లః- పిల్లః*చుల్ చ*చుల్లః❋ఉ
పాధిభ్యాంత్యకన్నాసన్నారూఢయోః॥౫॥౨॥౩౪॥సంజ్ఞాయామిత్యనువర్తతే-పర్వ
తస్యాసన్నంస్థలముపత్యకా- ఆరూఢస్థలమధిత్యకా ❋కర్మణిఘటోఠచ్॥౫॥౨॥౩౫॥
ఘటతఇతిఘటఃపచాద్యచ్ - కర్మణిఘటతేకర్మఠఃపురుషః❋తదస్యసంజాతన్తారకాది
భ్యఇతచ్॥౫॥౨॥౩౬॥ తారకాస్సంజాతాఅస్యతారకితన్నభః-ఆకృతిగణోయమ్❋
ప్రమాణేద్వయసజ్దఘ్నఞ్మాత్రచః॥౫॥౨॥౩౭॥తదస్యేత్యనువర్తతే- ఊరూప్ర
మాణమస్యఊరుద్వయసమ్-ఊరుదఘ్నమ్- ఊరుమాత్రమ్*ప్రమాణేలః*ప్రమాణ
మితియోగసిద్ధాః - తేభ్యఃపరస్యలుక్స్యాత్ -శమః-దిష్టిః-వితస్తిః*ద్విగోర్నిత్యమ్*
ద్వౌశమౌప్రమాణమస్యద్విశమః*ప్రమాణపరిమాణాభ్యాంసంఖ్యాయాశ్చాపిసం
శయేమాత్రజ్వక్తవ్యః*శమమాత్రం-ప్రస్థమాత్రం-పఞ్చమాత్రః*వత్వన్తాత్స్వా
ర్థేద్వయసజ్మాత్రచౌ*తావదేవతావద్ద్వయసమ్- తావన్మాత్రమ్❋పురుషహస్తి
భ్యామణ్ చ ॥౫॥౨॥౩౮॥ పురుషఃప్రమాణమస్యపౌరుషం-పురుషద్వయసమ్-హాస్తి
నం-హస్తిద్వయసమ్❋యత్తదేతేభ్యఃపరిమాణేవతుప్ ॥౫॥౨॥౩౯॥ యత్పరిమాణ
మస్యయావాన్-తావాన్-ఏతావాన్❋కిమిదమ్భ్యాంవోఘః॥౫॥౨॥౪౦॥ ఆభ్యాంవ
తుప్స్యాత్ వస్యచఘః- కియాన్-ఇయాన్ ❋ కిమస్సంఖ్యాపరిమాణేడతిచ ॥౫॥౨॥
౪౧॥ చాద్వతుప్- తస్యచవస్యఘస్స్యాత్ -కాసంఖ్యాయేషాంతేకతి-కియన్తః❋సం

ఖ్యాయా అవయవే తయప్ ||౫||౨||౪౨|| పఞ్చ అవయవా అస్య పఞ్చతయం దారు ❁ ద్వి
త్రిభ్యాం తయస్యాయజ్వా ||౫||౨||౪౩|| ద్వయం-ద్వితయం-త్రయం-త్రితయమ్ ❁ ఉ
భాదుదాత్తో నిత్యమ్ ||౫||౨||౪౪|| ఉభశబ్దాత్తయపోఽయచ్ స్యాత్-స చాద్యుదాత్తః.
ఉభయమ్ ❁ తదస్మిన్నధికమితి దశాన్తాడ్డః ||౫||౨||౪౫|| ఏకాదశ అధికా అస్మిన్నిత్యేకా
దశమ్-శతసహస్రయోరేవేష్యతే- నేహ-ఏకాదశ అధికా అస్యాం వింశతౌ- ప్రకృతి
ప్రత్యయార్థయోః సమానజాతీయత్వ ఏవేష్యతే- నేహ-ఏకాదశ మాషా అధికా అస్మి
న్సువర్ణశతే ❁ శదన్తవింశతేశ్చ ||౫||౨||౪౬|| డస్స్యాదుక్తేర్థే- త్రింశదధికా అస్మిన్
త్రింశం శతం-వింశమ్ ❁ సంఖ్యాయా గుణస్య నిమానే మయట్ ||౫||౨||౪౭|| భాగస్య
మూల్యేవర్తమానాత్ ప్రథమాన్తాత్ సంఖ్యావాచినః షష్ఠ్యర్థే మయట్ స్యాత్-యవా
నాం ద్వౌ భాగౌ నిమానమస్యోదశ్విద్భాగస్య ద్విమయముదశ్విద్యవానామ్- గుణస్య
కిం-ద్వౌ వ్రీహియవౌ నిమానమస్యోదశ్వితః-నిమానే కిమ్-ద్వౌ గుణౌ క్షీరస్యైకస్తైలస్య
ద్విగుణం క్షీరం పచ్యతే తైలేన ❁ తస్య పూరణే డట్ ||౫||౨||౪౮|| ఏకాదశానాం పూరణ
ఏకాదశః ❁ నాన్తాదసంఖ్యాదేర్మట్ ||౫||౨||౪౯|| డటో మడాగమః స్యాత్-పఞ్చానాం
పూరణః పఞ్చమః-నాన్తాత్కిం-వింశః- అసంఖ్యాదేః కిం- ఏకాదశః ❁ షట్కతికతిప
యచతురాం థుక్ ||౫||౨||౫౧|| ఏషాం థుగాగమః స్యాడ్డటి-షణ్ణాం పూరణః షష్ఠః-కతిథః.
కతిపయశబ్దస్యాసంఖ్యాత్వేఽప్యత ఏవ జ్ఞాపకాడ్డట్- కతిపయథః చతుర్థః ❁ చతురశ్ఛయ
తావాద్యక్షరలోపశ్చ ❁ తురీయః-తుర్యః ❁ బహుపూగగణసంఘస్య తిథుక్ ||౫||౨||౫౨||
డటీత్యేవ-పూగసంఘయోరసంఖ్యాత్వేఽప్యత ఏవ డట్- బహుతిథః ఇత్యాది ❁ వతోరిథు
క్ ||౫||౨||౫౩|| డటీత్యేవ- యావతిథః ❁ ద్వేస్తీయః ||౫||౨||౫౪|| డటోఽపవాదః-ద్వ
యోః పూరణో ద్వితీయః ❁ త్రేస్సంప్రసారణం చ ||౫||౨||౫౫|| తృతీయః ❁ వింశ
త్యాదిభ్యస్తమడన్యతరస్యామ్ ||౫||౨||౫౬|| ఏభ్యో డటస్తమడాగమో వా స్యాత్-వింశ
తితమః- వింశః ఏకవింశతితమః-ఏకవింశః ❁ నిత్యం శతాదిమాసార్ధమాససంవత్సరా
చ్చ ||౫||౨||౫౭|| శతస్య పూరణః శతతమః ఏకశతతమః- మాసాదేరత ఏవ డట్-మాసత
మః ❁ షష్ట్యాదేశ్చాసంఖ్యాదేః ||౫||౨||౫౮|| షష్టితమః-సంఖ్యాదేస్తు వింశత్యాదిభ్య
ఇతి వికల్ప ఏవ- ఏకషష్టః ఏకషష్టితమః ❁ మతౌ ఛః సూక్తసామ్నోః ||౫||౨||౫౯|| మ
త్వర్థే ఛః స్యాత్-అచ్ఛావాకశబ్దోఽస్మిన్నస్తి అచ్ఛావాకీయం సూక్తం- వారవన్తీ
యం సామ ❁ అధ్యాయానువాకయోర్లుక్ ||౫||౨||౬౦|| మత్వర్థీయస్య ఛస్య-అత ఏవ జ్ఞా
పకాత్తత్ర ఛః- విధానసామర్థ్యాచ్ఛ వికల్పేన లుక్-గర్దభాణ్డః గర్దభాణ్డీయః ❁ విముక్తాది
భ్యోఽణ్ ||౫||౨||౬౧|| మత్వర్థేఽణ్ స్యాదధ్యాయానువాకయోః-విముక్తశబ్దోఽ

స్మిన్నస్తి వైముక్తః-దైవాసురః * గోషదాదిభ్యో వున్ ||౫||౨||౬౨|| మత్వర్థే-అధ్యాయానువాకయోః-గోషదకః- ఇషేత్వకః * తత్ర కుశలః పథః ||౫||౨||౬౩|| వున్స్యాత్ - పథి కుశలః పథకః * ఆకర్షాదిభ్యః కన్ ||౫||౨||౬౪|| ఆకర్షే కుశల ఆకర్షకః- ఆకషాదిభ్య ఇతి రేఫరహితో పాఠః - ఆకషో నికషః * ధనహిరణ్యాత్కామే ||౫||౨||౬౫|| కామ ఇచ్ఛా - ధనే కామో ధనకో దేవదత్తస్య - హిరణ్యకః * స్వాఙ్గేభ్యః ప్రసితే ||౫||౨||౬౬|| కేశేషు ప్రసితః కేశకః - తద్రచనాయాం తత్పర ఇత్యర్థః * ఉదరాట్ఠగాద్యూనే ||౫||౨||౬౭|| అవిజిగీషౌ ఠక్స్యాత్ - కనోపవాదః - బుభుక్షయాऽత్యన్తపీడిత ఉదరే ప్రసిత ఔదరికః- ఆద్యూనే కిమ్-ఉదరకః-ఉదరపరిమార్జనాదౌ ప్రసక్త ఇత్యర్థః * సస్యేన పరిజాతః ||౫||౨||౬౮|| కన్స్యాత్ తేన తు రక్- సస్యశబ్దో గుణవాచీ న తు ధాన్యవాచీ-శస్యేనేతి పాఠాన్తరం- సస్యేన గుణేన పరిజాతః సమ్బద్ధః సస్యకః సాధుః * అంశం హారీ ||౫||౨||౬౯|| హారీత్యావశ్యకే ణినిః-అతఏవ తద్యోగే షష్ఠీన-అంశకో దాయాదః * తన్త్రాదచిరాపహృతే ||౫||౨||౭౦|| తన్త్రకః పటః- ప్రత్యగ్ర ఇత్యర్థః * బ్రాహ్మణకోష్ణికే సంజ్ఞాయామ్ ||౫||౨||౭౧|| అయుధజీవినో బ్రాహ్మణా యస్మిన్దేశే స బ్రాహ్మణకః-అల్పమన్నం యస్యాం సా ఉష్ణికా యవాగూః- అన్నశబ్దస్య ఉష్ణాదేశో నిపాత్యతే * శీతోష్ణాభ్యాం కారిణి ||౫||౨||౭౨|| శీతం కరోతీతి శీతకః అలసః- ఉష్ణం కరోతీతి ఉష్ణకః శీఘ్రకారీ * అధికమ్ ||౫||౨||౭౩|| అధ్యారూఢశబ్దాత్కన్ ఉత్తరపదలోపశ్చ * అనుకాభికాభీకః కమితా ||౫||౨||౭౪|| అన్వభిభ్యాం కన్-అభేః పాక్షికో దీర్ఘశ్చ అనుకామయతే-అనుకః అభికామయతే-అభికః-అభీకః * పార్శ్వేనాన్విచ్ఛతి ||౫||౨||౭౫|| అనృజురుపాయః పార్శ్వం తేనాన్విచ్ఛతి పార్శ్వకః * అయఃశూలదణ్డాజినాభ్యాం ఠక్ఠఞౌ ||౫||౨||౭౬|| తీక్ష్ణ ఉపాయోऽయఃశూలం తేనాన్విచ్ఛతి ఆయఃశూలికః-సాహసికః-దణ్డాజినం దమ్భః తేనాన్విచ్ఛతి దాణ్డాజినికః * తావతిథం గ్రహణమితి లుగ్వా ||౫||౨||౭౭|| కన్స్యాత్ పూరణప్రత్యయస్య చ లుగ్వా-ద్వితీయకం - ద్వికం వా గ్రహణం దేవదత్తస్య-ద్వితీయేన రూపేణ గ్రహణమిత్యర్థః * తావతిథేన గృహ్ణాతీతి కన్వక్తవ్యో నిత్యం చ లుక్ * షష్ఠేన రూపేణ గృహ్ణాతి షట్కో దేవదత్తః-పఞ్చకః * స ఏషాం గ్రామణీః ||౫||౨||౭౮|| దేవదత్తో ముఖ్యో యేషాం దేవదత్తకాః-త్వత్కాః - మత్కాః * శృఙ్ఖలమస్య బన్ధనం కరభే ||౫||౨||౭౯|| శృఙ్ఖలకః కరభః * ఉత్క ఉన్మనాః ||౫||౨||౮౦|| ఉద్గతమనస్కవృత్తేరుచ్ఛబ్దాత్స్వార్థే కన్-ఉత్కః-ఉత్కణ్ఠితః * కాలప్రయోజనాద్రోగే ||౫||౨||౮౧|| కాలవచనాత్ప్రయోజనవచనాచ్చ కన్స్యాత్ రోగే- ద్వితీయేऽహని భవో ద్వితీయకో జ్వరః-ప్రయోజనం కారణం రోగస్య ఫలం వా- విషపు

త్రిగ్రహణాత్ ... కాలప్రయోజనాద్రోగే. ఉష్ణకః శీతకః. ద్వితీయదివసే భావీ ద్వితీయకః
...త్వం ప్రాయే సంజ్ఞాయామ్ ||౫||౨||౮౨|| ప్రథమాన్తాత్సప్తమ్యర్థే కన్ స్యా-
త్ యత్ ప్రథమాన్తమన్నం చేత్ప్రాయవిషయం తత్. గుడాపూపాః ప్రాయేణా-
న్నమస్యాం గౌడాపూపికా పౌర్ణమాసీ. వటకేభ్య ఇనిర్వాచ్యః. వాటకినీ. కుల్మాషాద-
ఞ్ ||౫||౨||౮౩|| కుల్మాషాః ప్రాయేణాన్నమస్యాం కౌల్మాషీ. శ్రోత్రియంశ్ఛన్దో-
ధీతే ||౫||౨||౮౪|| శ్రోత్రియః. వేత్యనువృత్తేః ఛాన్దసః. శ్రాద్ధమనేన భుక్తమినిఠనౌ ||
౫||౨||౮౫|| శ్రాద్ధీ. శ్రాద్ధికః. పూర్వాదినిః ||౫||౨||౮౬|| పూర్వం కృతమనేన
పూర్వీ. సపూర్వాచ్చ ||౫||౨||౮౭|| కృతపూర్వీ. ఇష్టాదిభ్యశ్చ ||౫||౨||౮౮|| ఇష్టమనే-
నేష్టీ. అధీతీ. ఛన్దసి పరిపన్థిపరిపరిణౌ పర్యవస్థాతరి ||౫||౨||౮౯|| లోకే తు పరిపన్థి-
శబ్దో నాస్త్యేవ. అనుపద్యన్వేష్టా ||౫||౨||౯౦|| అనుపదమన్వేష్టా అనుపదీ గవాం. సాక్షా-
ద్ద్రష్టరి సంజ్ఞాయామ్ ||౫||౨||౯౧|| సాక్షాద్ద్రష్టా సాక్షీ. క్షేత్రియచ్ పరక్షేత్రే
చికిత్స్యః ||౫||౨||౯౨|| క్షేత్రియో వ్యాధిః. శరీరాన్తరే చికిత్స్యః. అప్రతీకార్య ఇత్యర్థః.
ఇన్ద్రియమిన్ద్రలిఙ్గమిన్ద్రదృష్టమిన్ద్రసృష్టమిన్ద్రజుష్టమిన్ద్రదత్తమితి వా ||౫||౨||౯౩||
ఇన్ద్ర ఆత్మా తస్య లిఙ్గం కరణేన కర్తురనుమానాత్. ఇతి శబ్దః ప్రకారార్థః. ఇన్ద్రేణ దుర్జ-
యమిన్ద్రియమ్. తదస్యాస్త్యస్మిన్నితి మతుప్ ||౫||౨||౯౪|| గావోऽస్యాస్మిన్వా సన్తి
గోమాన్. భూమనిన్దాప్రశంసాసు నిత్యయోగేऽతిశాయనే. సంసర్గేऽస్తివివక్షాయాం
భవన్తి మతుబాదయః. ... గుణవచనేభ్యో మతుపో లుగిష్టః. శుక్లో గుణోऽస్యా-
స్తి శుక్లః పటః. కృష్ణః. మాదుపధాయాశ్చ మతోర్వోऽయవాదిభ్యః ||౮||౨||౯|| మవ-
ర్ణాన్తాన్మవర్ణోపధాదవర్ణాన్తాదవర్ణోపధాచ్చ యవాదిభిన్నాత్పరస్య మతోర్మస్య వః
స్యాత్. కింవాన్. జ్ఞానవాన్. విద్యావాన్. లక్ష్మీవాన్. యశస్వాన్. భాస్వాన్. యవాదేస్తు యవమాన్.
భూమిమాన్. ... ఝయః ||౮||౨||౧౦|| ఝయన్తాన్మతోర్మస్య వః స్యాత్. అగ్నిచిత్వాన్. విద్యుత్వాన్.
సంజ్ఞాయామ్ ||౮||౨||౧౧|| మతోర్మస్య వః స్యాత్. అహీవతీ. మునీవతీ. శరాదీనాం చేతి దీర్ఘః.
ఆసన్దీవదష్ఠీవచ్చక్రీవత్కక్షీవద్రుమణ్వచ్చర్మణ్వతీ ||౮||౨||౧౨|| ఏతే నిపాత్యన్తే సంజ్ఞాయాం.
ఆసనశబ్దస్య ఆసన్దీభావః. ఆసన్దీవాన్ గ్రామః. అస్థ్నః అష్ఠీభావః. అష్ఠీవాన్.
చక్రస్య చక్రీభావః. చక్రీవాన్. కక్ష్యాయాః కక్షీభావః. ...

...ఞా-చక్రీవానస్య త్రః - కక్ష్యాయాస్సంప్రసారణమ్ - కక్షీవాన్నామ ఋషిః - కక్ష్యావానన్యత్ర - లవణశబ్దస్య రుమణ్భావః రుమణ్వాన్నామ పర్వతః లవణవానన్యత్ర - చర్మణో నలోపో ఽపి మ్భావాభావో నిపాత్యతే - చర్మణ్వతీ నామ నదీ - చర్మవత్యన్యత్ర ॥ ఉదన్వానుదధౌ చ ॥ ౮।౨।౧౩॥ ఉదకస్య ఉదన్భావో మతౌ - ఉదధౌ సంజ్ఞాయాం చ - ఉదన్వాన్ ఘటః - ఉదన్వాన్నామ ఋషిః ॥ రాజన్వాన్ సౌరాజ్యే ॥ ౮।౨।౧౪॥ రాజన్వతీ భూః - రాజవానన్యత్ర ॥ ప్రాణిస్థాదాతో లజన్యతరస్యామ్ ॥ ౫।౨।౯౬॥ చూడాలః - ప్రాణిస్థాత్కిమ్ - శిఖావాన్ దీపః - ఆతః కిమ్ - హస్తవాన్ - ప్రాణ్యఙ్గాదేవ - నేహ - మేధావాన్ - ప్రత్యయస్వరేణైవ సిద్ధే అన్తోదాత్తత్వే చూడాలో ఽసీత్యాదావస్వరితో ఽనుదాత్తే పదాదావితి స్వరితబాధనార్థశ్చకారః ॥ సిధ్మాదిభ్యశ్చ ॥ ౫।౨।౯౭॥ లచ్ స్యాత్ - సిధ్మలః - సిధ్మవాన్ - అన్యతరస్యాంగ్రహణం మతుప్సముచ్చయార్థం నతు ప్రత్యయవికల్పార్థం - తేన అకారాన్తేభ్య ఇనిఠనౌ న ॥ వాతదన్తబలలలాటానామూఙ్ చ ॥ వాతూలః ॥ వత్సాంసాభ్యాం కామబలే ॥ ౫।౨।౯౮॥ ఆభ్యాం లచ్ స్యాద్యథాసంఖ్యం కామవతి బలవతి చార్థే - వత్సలః - అంసలః ॥ ఫేనాదిలచ్ చ ॥ ౫।౨।౯౯॥ చాల్లచ్ - అన్యతరస్యాంగ్రహణం మతుప్సముచ్చయార్థమనువర్తతే - ఫేనిలః - ఫేనలః - ఫేనవాన్ ॥ లోమాదిపామాదిపిచ్ఛాదిభ్యః శనేలచః ॥ ౫।౨।౧౦౦॥ లోమాదిభ్యః శః - లోమశః - లోమవాన్ - రోమశః - రోమవాన్ - పామాదిభ్యో నః - పామనః - అఙ్గాత్కల్యాణే అఙ్గనా - లక్ష్మ్యా అచ్చ - లక్ష్మణః ॥ విష్వగిత్యుత్తరపదలోపశ్చాకృతసన్ధేః ॥ విషుణః ॥ పిచ్ఛాదిభ్య ఇలచ్ ॥ పిచ్ఛిలః - పిచ్ఛవాన్ - ఉరసిలః - ఉరస్వాన్ ॥ ప్రజ్ఞాశ్రద్ధార్చాభ్యో ణః ॥ ౫।౨।౧౦౧॥ ప్రాజ్ఞో వ్యాకరణమ్ - ప్రాజ్ఞః - శ్రాద్ధః - ఆర్చః ॥ వృత్తేశ్చ ॥ వార్త్తః ॥ తపఃసహస్రాభ్యాం వినీనీ ॥ ౫।౨।౧౦౨॥ వినినోరికారో నకారపరః ... తపస్వీ - సహస్రీ - అణ్ నత్వాద... సిద్ధే పునర్వచనమణో బాధనార్థమిత్యాది - సహస్రాత్తు ఠనో ఽపి బాధనార్థమ్ ॥ అణ్ చ ॥ ౫।౨।౧౦౩॥ తాపసః - సాహస్రః ॥ జ్యోత్స్నాదిభ్య ఉపసంఖ్యానమ్ ॥ జ్యౌత్స్నః - తామిస్రః ॥ సికతాశర్కరాభ్యాం చ ॥ ౫।౨।౧౦౪॥ సైకతో ఘటః - శార్కరః ॥ దేశే లుబిలచౌ చ ॥ ౫।౨।౧౦౫॥ చాదణ్మతుపౌ - సికతాః సన్త్యస్మిన్ సికతా - సికతిలః - సైకతః - సికతావాన్ - ఏవం శర్కరా ... ॥ దన్త ఉన్నత ఉరచ్ ॥ ౫।౨।౧౦౬॥ ఉన్నతా దన్తాః సన్త్యస్య దన్తురః ॥ ఊషసుషిముష్కమధో రః ॥ ౫।౨।౧౦౭॥ ఊషరః సుషిరః ... ముష్కరః మధురః ॥ రప్రకరణే ఖముఖకుఞ్జేభ్య ఉపసంఖ్యానమ్ ॥ ఖరః ముఖరః కుఞ్జరః ॥ నగపాంసుపాణ్డుభ్యశ్చ ॥ నగరం - పాంసురః - పాణ్డురః - పాణ్డురశ్చ...

అపృత్యత్వస్వపవ*కచ్ఛాద్వ్రస్వత్వశ్చ*కచ్ఛః॥ ద్యుద్రుభ్యాం మః ॥ ౫ ॥ ౨ ॥ ౧౦౮ ॥ ద్యుమః- ద్రుమః ॥ కేశాద్వోఽన్యతరస్యామ్ ॥ ౫ ॥ ౨ ॥ ౧౦౯ ॥ ప్రకృతేనాన్యతరస్యాంగ్రహణేన ఠనుపి సిద్ధే పునర్గ్రహణమినిఠనోస్సమావేశార్థమ్- కేశవః- కేశీ- కేశికః- కేశవాన్ * అన్యేభ్యోఽపి దృశ్యతే * మణివో నాగవిశేషః- హిరణ్యవో నిధివిశేషః * అర్ణసో లోపశ్చ * అర్ణవః ॥ గాణ్డ్యజగాత్సంజ్ఞాయామ్ ॥ ౫ ॥ ౨ ॥ ౧౧౦ ॥ హ్రస్వదీర్ఘయోర్యణా తన్త్రేణ నిర్దేశః- గాణ్డీవం గాణ్డివమర్జునస్య ధనుః- అజగవం పినాకః ॥ కాణ్డాణ్డాదీరన్నీరచౌ ॥ ౫ ॥ ౨ ॥ ౧౧౧ ॥ కాణ్డీరః ॥ ఆణ్డీరః ॥ రజఃకృష్యాసుతిపరిషదో వలచ్ ॥ ౫ ॥ ౨ ॥ ౧౧౨ ॥ రజస్వలా స్త్రీ- కృషీవలః- వలే ఇతి దీర్ఘః- ఆసుతీవలః శౌణ్డికః- పరిషద్వలః- పర్షదితి పాఠాన్తరమ్- పర్షద్వలః- అన్యేభ్యోఽపి దృశ్యతే- భ్రాతృవలః- పుత్రవలః- శత్రువలః- వలే ఇత్యత్ర సంజ్ఞాయామిత్యనువృత్తేర్నేహ దీర్ఘః ॥ దన్తశిఖాత్సంజ్ఞాయామ్ ॥ ౫ ॥ ౨ ॥ ౧౧౩ ॥ దన్తావలో హస్తీ- శిఖావలః కేకీ ॥ జ్యోత్స్నాతమిస్రాశృఙ్గిణోర్జస్విన్నూర్జస్వలగోమిన్మలినమలీమసాః ॥ ౫ ॥ ౨ ॥ ౧౧౪ ॥ మత్వర్థే నిపాత్యన్తే- జ్యోతిష ఉపధాలోపో నశ్చ ప్రత్యయః- జ్యోత్స్నా- తమస ఉపధాయా ఇత్వం రశ్చ- తమిస్రా- స్త్రీత్వమతన్త్రమ్- తమిస్రం- శృఙ్గాదినచ్ శృఙ్గిణః- ఊర్జసో వలచ్- తేన బాధా మా భూదితి వినిరపి- ఊర్జస్వీ ఊర్జస్వలః- ఊర్జోఽసుగాగమ ఇతి వృత్తిస్తు చిన్త్యా- ఊర్జస్వతీతి వదసున్నన్తే- గోశబ్దాన్మినిః- గోమీ- మలశబ్దాదినచ్- మలినః- ఈమసచ్- మలీమసః ॥ అత ఇనిఠనౌ ॥ ౫ ॥ ౨ ॥ ౧౧౫ ॥ దణ్డీ- దణ్డికః ॥ వ్రీహ్యాదిభ్యశ్చ ॥ ౫ ॥ ౨ ॥ ౧౧౬ ॥ వ్రీహీ వ్రీహికః- న చ సర్వేభ్యో వ్రీహ్యాదిభ్య ఇనిఠనావిష్యేతే- కిన్తర్హి శిఖామాలాసంజ్ఞాదిభ్య ఇనిః * యవఖదాదిభ్య ఇకః * అన్యేభ్య ఉభయమ్ ॥ తున్దాదిభ్య ఇలచ్చ ॥ ౫ ॥ ౨ ॥ ౧౧౭ ॥ చాదినిఠనౌ మతుప్ చ- తున్దిలః- తున్దీ- తున్దికః- తున్దవాన్- ఉదర పిచణ్డ యవ వ్రీహి ॥ స్వాఙ్గాద్వివృద్ధౌ ॥ వివృద్ధ్యుపాధికాత్స్వాఙ్గవాచిన ఇలజాదయః స్యుః- వివృద్ధౌ కర్ణౌ యస్యాసౌ కర్ణిలః కర్ణీ- కర్ణికః- కర్ణవాన్ ॥ ఏకగోపూర్వాట్ఠఞ్ నిత్యమ్ ॥ ౫ ॥ ౨ ॥ ౧౧౮ ॥ ఏకశతమస్యాస్తీతి ఐకశతికః- ఐకసహస్రికః- గౌశతికః- గౌసహస్రికః ॥ శతసహస్రాన్తాచ్చ నిష్కాత్ ॥ ౫ ॥ ౨ ॥ ౧౧౯ ॥ నిష్కాత్పరౌ యౌ శతసహస్రశబ్దౌ తదన్తాత్ప్రాతిపదికాట్ఠఞ్ స్యాన్మత్వర్థే- నైష్కశతికః- నైష్కసహస్రికః ॥ రూపాదాహతప్రశంసయోర్యప్ ॥ ౫ ॥ ౨ ॥ ౧౨౦ ॥ ఆహతం రూపమస్యాస్తీతి రూప్యః కార్షాపణః- ప్రశస్తం రూపమస్యాస్తీతి రూప్యో గౌః- ఆహతేతి కిమ్- రూపవాన్ ॥ అన్యేభ్యోఽపి దృశ్యతే ॥ హిమ్యాః పర్వతాః- గుణ్యాః బ్రాహ్మణాః ॥ అస్మాయామేధాస్రజో వినిః ॥ ౫ ॥ ౨ ॥ ౧౨౧ ॥ యశస్వీ- యశస్వాన్- మాయావీ- వ్రీహ్యాదిపాఠాదినిఠనౌ- మాయీ- మాయికః- క్విన్నన్తత్వాన్మతుప్- స్రగ్వీ * ఆమ

యస్యోపసంఖ్యానం దీర్ఘశ్చ * ఆమయావీ * శృఙ్గబృన్దాభ్యామారకన్ * శృఙ్గారకః - బృన్దారకః * ఫలబర్హాభ్యామినచ్ * ఫలినః - బర్హిణః * హృదయాచ్చాలురన్యతరస్యామ్ * ఇనితనౌ మతుప్ చ - హృదయాలుః - హృదయీ - హృదయికః - హృదయవాన్ * శీతోష్ణతృప్రేభ్యస్తదసహనే * శీతం న సహతే శీతాలుః - ఉష్ణాలుః - స్ఫాయితంచీతి రక్ - తృప్రః పురోడాశః తం న సహతే తృప్రాలుః - తృప్రం దుఃఖమితి మాధవః * హిమాచ్చేలుః * హిమం న సహతే హిమేలుః * బలాదూలః * బలం న సహతే బలూలః * వాతాత్సమూహే చ * వాతం న సహతే వాతస్య సమూహో వా వాతూలః ॥ తప్పర్వమరుద్భ్యామ్ ॥ పర్వతః - మరుత్తః * ఊర్ణాయా యుస్ ॥ ౫ ॥ ౨ ॥ ౧౨౩ ॥ సిత్త్వాత్పదత్వమ్ - ఊర్ణాయుః ॥ అత్ర ఛన్దసీతి కేచిదనువర్తయన్తి - యుక్తఞ్చైతత్ - అన్యథా హి అహంశుభమోరిత్యత్రైవోర్ణాగ్రహణం కుర్యాత్ * వాచో గ్మినిః ॥ ౫ ॥ ౨ ॥ ౧౨౪ ॥ వాగ్మీ * ఆలజాటచౌ బహుభాషిణి ॥ ౫ ॥ ౨ ॥ ౧౨౫ ॥ కుత్సిత ఇతి వక్తవ్యమ్ * కుత్సితం బహు భాషతే వాచాలః ॥ వాచాటః - యస్తు సమ్యగ్బహు భాషతే స వాగ్మీత్యేవ * స్వామిన్నైశ్వర్యే ॥ ౫ ॥ ౨ ॥ ౧౨౬ ॥ ఐశ్వర్యవాచకాత్స్వశబ్దాన్మత్వర్థే ఆమినచ్ - స్వామీ * అర్శ ఆదిభ్యోఽచ్ ॥ ౫ ॥ ౨ ॥ ౧౨౭ ॥ అర్శోఽస్య విద్యతే అర్శసః - ఆకృతిగణోఽయమ్ * ద్వన్ద్వోపతాపగర్హ్యాత్ప్రాణిస్థాదినిః ॥ ౫ ॥ ౨ ॥ ౧౨౮ ॥ ద్వన్ద్వః - కటకవలయినీ - శఙ్ఖనూపురిణీ - ఉపతాపో రోగః - కుష్ఠీ - కిలాసీ - గర్హ్యం నిన్ద్యమ్ - కకుదావర్తీ - కాకతాలుకీ - ప్రాణిస్థాత్కిమ్ - పుష్పఫలవాన్ ఘటః - ప్రాణ్యఙ్గాన్న - పాణిపాదవతీ - అత ఇత్యేవ - చిత్రకలలాటికావతీ - సిద్ధే ప్రత్యయే పునర్వచనం ఠనాదిబాధనార్థమ్ * వాతాతిసారాభ్యాం కుక్చ ॥ ౫ ॥ ౨ ॥ ౧౨౯ ॥ చాదినిః - వాతకీ - అతిసారకీ - రోగే చాయమిష్యతే - నేహ - వాతవతీ గుహా * పిశాచాచ్చ * పిశాచకీ * వయసి పూరణాత్ ॥ ౫ ॥ ౨ ॥ ౧౩౦ ॥ పూరణప్రత్యయాన్తాన్మత్వర్థే ఇనిః స్యాద్వయసి ద్యోత్యే - మాసః సంవత్సరో వాఽస్య పఞ్చమోఽస్యాస్తీతి పఞ్చమీ ఉష్ట్రః - తన్త్రాద్యర్థగ్రహణమిదం - వయసి కిమ్ - పఞ్చమవాన్ గ్రామః * సుఖాదిభ్యశ్చ ॥ ౫ ॥ ౨ ॥ ౧౩౧ ॥ ఇనిస్స్యాన్మత్వర్థే - సుఖీ - దుఃఖీ మాలాక్షేపే - మాలీ * ధర్మశీలవర్ణాన్తాచ్చ ॥ ౫ ॥ ౨ ॥ ౧౩౨ ॥ ధర్మాద్యన్తాదినిర్మత్వర్థే - బ్రాహ్మణధర్మీ - బ్రాహ్మణశీలీ - బ్రాహ్మణవర్ణీ * హస్తాజ్జాతౌ ॥ ౫ ॥ ౨ ॥ ౧౩౩ ॥ హస్తీ - జాతౌ కిమ్ - హస్తవాన్ పురుషః * వర్ణాద్బ్రహ్మచారిణి ॥ ౫ ॥ ౨ ॥ ౧౩౪ ॥ వర్ణీ * పుష్కరాదిభ్యో దేశే ॥ ౫ ॥ ౨ ॥ ౧౩౫ ॥ పుష్కరిణీ పద్మినీ - దేశే కిమ్ - పుష్కరవాన్ కరీ * బాహూరుపూర్వపదాద్బలాత్ * బాహుబలీ - ఊరుబలీ * సర్వాదేశ్చ * సర్వధనీ - సర్వబీజీ * అర్థాచ్చాసన్నిహితే * అర్థీ - సన్నిహితే తు అర్థవాన్ * తదన్తాచ్చ * ధాన్యార్థీ - హిరణ్యార్థీ * బలాదిభ్యో మ

తుబన్యతరస్యామ్॥౫॥౨॥౧౩౬॥ బలవాన్-బలీ- ఉత్సాహవాన్ ఉత్సాహీ✻ సంజ్ఞాయాంమన్మాభ్యామ్॥౫॥౨॥౧౩౭॥ మన్నన్తాన్మాన్తాచ్చైనిర్మత్వర్థే-ప్రథిమినీ-దామినీ-హోమినీ- సోమినీ-సంజ్ఞాయాంకిమ్ సోమవాన్✻కంశంభ్యాంవభయుస్తితుతయసః॥౫॥౨॥౧౩౮॥ కంశమితిమాన్తౌ-కమిత్యుదకసుఖయోః- శమితిసుఖే-ఆభ్యాంసప్త ప్రత్యయాఃస్యుః-యుస్ యసోస్సకారఃపదత్వార్థః- కంవఃకమ్భః-కంయుః- కన్తిః-కన్తుః-కన్తః-కంయః శంవః-శమ్భః-శంయుః-శన్తిః-శన్తుః-శన్తఃశంయః - అనుస్వారస్య వైకల్పికఃపరసవర్ణఃవకారయకారపరస్యానునాసికౌవయౌ✻ తున్దివలివటేర్భః॥౫॥౨॥౧౩౯॥వృద్ధానాభిస్తున్దిః మూర్ధన్యోపధోఽయమితిమాధవః- తున్దిభః-వలిభః-వటిభః పామాదిత్వాద్వలినోఽపి✻ అహంశుభమోర్యుస్॥౫॥౨॥౧౪౦॥ అహమితిమాన్తమవ్యయమహఙ్కారే శుభమితిశుభే-అహంయుః-అహంకారవాన్-శుభంయుఃశుభాన్వితః✻ — ఇతిమత్వర్థీయాః — ✻ ప్రాగ్దిశోవిభక్తిః॥౫॥౩॥౧॥దిక్ఛబ్దేభ్య ఇత్యతః ప్రాగ్వక్ష్యమాణాఃప్రత్యయావిభక్తిసంజ్ఞాస్స్యుః అథస్వార్థికాఃప్రత్యయాః-సమర్థానామితి ప్రథమాదితిచనివృత్తమ్- వేతిత్వనువర్తతఏవ✻ కింసర్వనామబహుభ్యోఽద్వ్యాదిభ్యః॥౫॥౩॥౨॥కిమస్సర్వనామ్నోబహుశబ్దాచ్చేతి ప్రాగ్దిశోఽధిక్రియతే✻ఇదమఇశ్॥౫॥౩॥౩॥ ప్రాగ్దిశీయేపరే✻ఏతేతౌరథోః॥౫॥౩॥౪॥ ఇదమ్శబ్దస్యఏతఇతఇత్యాదేశౌస్తో రేఫాదౌథకారాదౌచ ప్రాగ్దిశీయేపరే- ఇశోఽపవాదః✻ ఏతదోఽన్॥౫॥౩॥౫॥ యోగవిభాగఃకర్తవ్యః- ఏతదఃఏతేతౌస్తోరథోః- అన్- ఏతదశ్చ- అనేకాల్త్వాత్సర్వాదేశః-నలోపఃప్రాతిపదికాన్తస్య✻ సర్వస్యసోఽన్యతరస్యాందీ॥౫॥౩॥౬॥ ప్రాగ్దిశీయేదకారాదౌ ప్రత్యయేపరేసర్వస్యసోవాస్యాత్✻పఞ్చమ్యాస్తసిల్॥౫॥౩॥౭॥పఞ్చమ్యన్తేభ్యఃకిమాదిభ్యస్తసిల్స్యాద్వా✻కుతిహోః॥౭॥౨॥౧౦౪॥ కిమఃకుస్స్యాత్తాదౌహాదౌచవిభక్తౌపరతః - కుతః- కస్మాత్-యతః తతః-అతః-ఇతః-అముతః బహుతః - ద్వ్యాదేస్తుద్వాభ్యామ్ ✻ తసేశ్చ॥౫॥౩॥౮॥ కింసర్వనామబహుభ్యఃపరస్యతసేస్తసిలాదేశస్స్యాత్ - స్వరార్థం విభక్త్యర్థఞ్చవచనమ్✻పర్యభిభ్యాఞ్చ॥౫॥౩॥౯॥ ఆభ్యాన్తసిల్స్యాత్- సర్వోభయార్థాభ్యామేవ-పరితః - సర్వతఇత్యర్థః-అభితఃఉభయతఇత్యర్థః✻ సప్తమ్యాస్త్రల్॥౫॥౩॥౧౦॥కుత్ర-యత్ర-తత్ర-బహుత్ర✻ఇదమోహః॥౫॥౩॥౧౧॥ త్రలోఽపవాదః-ఇశాదేశః-ఇహ✻ కిమోఽత్॥౫॥౩॥౧౨॥ వాగ్రహణమపకృష్యతే-సప్తమ్యన్తాత్కిమోఽద్వాస్యాత్ పక్షేత్రల్ ✻క్వాతి॥౭॥౨॥౧౦౫॥ కిమఃక్వాదేశస్స్యాదతి-క్వ-కుత్ర॥వాహచచ్ఛన్దసి॥కుహస్థః కుహజగ్మథుః✻ఏతదస్త్రతసోస్త్రత

సౌ చానుదాత్తౌ॥౨॥౪॥౩౩॥ అన్వాదేశవిషయే ఏతదోఽశ్ స్యాత్ స చానుదాత్తః త్రత
సోః పరతః- తౌ చానుదాత్తౌ స్తః- ఏతస్మిన్ గ్రామే సుఖం వసామః అథో త్రాధీమహే అథ
తో న గన్తాస్మః ॥ ఇతరాభ్యోఽపి దృశ్యన్తే॥౫॥౩॥౧౪॥ పఞ్చమీసప్తమీతరం విభక్త్యన్తా
దపి తసిలాదయో దృశ్యన్తే- దృశిగ్రహణాద్భవదాదియోగ ఏవ- స భవాన్ - తత్ర భ
వాన్- తం భవన్తమ్- తతో భవన్తం- తత్ర భవన్తమ్- ఏవం దీర్ఘాయుః- దేవానాం ప్రియః- ఆ
యుష్మాన్ ॥ సర్వైకాన్యకింయత్తదః కాలే దా ॥౫॥౩॥౧౫॥ సప్తమ్యన్తేభ్యః కా
లార్థేభ్యః స్వార్థే దా స్యాత్ - సర్వస్మిన్ కాలే సదా సర్వదా - ఏకదా - అన్యదా - క
దా - యదా - తదా - కాలే కిం - సర్వత్ర దేశే ॥ ఇదమో ర్హిల్ ॥౫॥౩॥౧౬॥
సప్తమ్యన్తాత్ కాలే ఇత్యేవ - హ్యనస్యాపవాదః - అస్మిన్ కాలే ఏతర్హి - కాలే కిమ్ ఇ
హ దేశే ॥ అధునా ॥౫॥౩॥౧౭॥ ఇదమః సప్తమ్యన్తాత్ కాలవాచినః స్వార్థేఽ
ధునా ప్రత్యయః స్యాత్ - ఇశ్ - యస్యేతి లోపః - అధునా ॥ దానీం చ ॥౫॥౩॥౧౮॥ ఇ
దానీమ్ ॥ తదో దా చ ॥౫॥౩॥౧౯॥ తదా - తదానీం - తదో దావచనమనర్థకం విహిత
త్వాత్ ॥ అనద్యతనే ర్హిలన్యతరస్యామ్ ॥౫॥౩॥౨౧॥ కర్హి - కదా - యర్హి - యదా - తర్హి -
తదా - ఏతస్మిన్ కాలే ఏతర్హి ॥ సద్యః పరుత్పరార్యైషమః పరేద్యవ్యద్యపూర్వేద్యు
రన్యేద్యురన్యతరేద్యురితరేద్యురపరేద్యురధరేద్యురుభయేద్యురుత్తరేద్యుః ॥౫॥౩॥
౨౨॥ ఏతే నిపాత్యన్తే॥ సమానస్య సభావో ద్యస్ చాహని ॥ సమానేఽహని సద్యః॥
పూర్వపూర్వతరయోః పరఉదారీ చ సంవత్సరే॥ పూర్వస్మిన్ వత్సరే పరుత్ - పూర్వ
తరే వత్సరే పరారి॥ ఇదమ ఇశ్ సమసణ్ ప్రత్యయశ్చ సంవత్సరే॥ అస్మిన్ సంవత్సరే
ఐషమః॥ పరస్మాదేద్యవ్యహని॥ పరస్మిన్నహని పరేద్యవి॥ ఇదమోఽశ్ ద్యశ్చ॥ అస్మి
న్నహని అద్య॥ పూర్వాదిభ్యోఽష్టభ్యోఽహన్యేద్యుస్ ॥ పూర్వస్మిన్నహని పూర్వే
ద్యుః - అన్యస్మిన్నహని అన్యేద్యుః - ఉభయోరహ్నోరుభయేద్యుః॥ ద్యుశ్చోభయా
ద్వక్తవ్యః॥ ఉభయద్యుః॥ ప్రకారవచనే థాల్ ॥౫॥౩॥౨౩॥ ప్రకారవృత్తిభ్యః
కిమాదిభ్యః థాల్ స్యాత్ స్వార్థే తేన ప్రకారేణ తథా - యథా ॥ ఇదమస్థముః॥౫॥౩॥
౨౪॥ థాలోఽపవాదః॥ ఏతదోఽపి వాచ్యః॥ అనేన ఏతేన వా ప్రకారేణ ఇత్థమ్ ॥
కిమశ్చ ॥౫॥౩॥౨౫॥ కేన ప్రకారేణ కథమ్॥

——॥ ప్రాగ్దిశీయానాం విభక్తిసంజ్ఞాదీనాం పూర్ణోఽవధిః॥ —— దిక్శబ్దేభ్య
స్సప్తమీపఞ్చమీప్రథమాభ్యో దిగ్దేశకాలేష్వస్తాతిః॥౫॥౩॥౨౭॥ సప్తమ్యాద్యన్తేభ్యో ది
శరూఢేభ్యో దిగ్దేశకాలవృత్తిభ్యః స్వార్థేఽస్తాతిః ప్రత్యయః స్యాత్ ॥ పూర్వాధ
రావరాణామసి పురధవశ్చైషామ్॥౫॥౩॥౩౯॥ ఏభ్యోఽస్తాత్యర్థేఽసిః ప్రత్యయః స్యాత్

తస్యోగస్తై షాం(ప్ర)కృత్యర అధ్ అవ్ ఇత్యాదేశాః స్యుః ✻ అస్తాతిచ ॥౫।౩।౪౦॥ అ
స్తాతాపరే పూర్వాదీనాముర్వాదయః స్యుః పూర్వస్యామ్-పూర్వస్యాః-పూర్వా వా
దిక్-పురః-పురస్తాత్-అధః-అధస్తాత్-అవః-అవస్తాత్ ✻ విభాషావరస్య ॥౫॥౩॥
౪౧॥ అవరస్యాస్తాతౌ పరే అవ్ స్యాద్వా- అవస్తాత్-అవరస్తాత్-ఏవం దేశే కాలేచ
దిశి రూఢేభ్యః కిమ్-ఐ(న్ద్ర్యాం) వసతి-సప్తమ్యాద్యన్తేభ్యః కిం-పూర్వాం (గ్రా)మం గతః-దిగా
దివృత్తిభ్యః కిమ్-పూర్వస్మిన్ గురౌ వసతి-అస్తాతి చేతి జ్ఞాపకాదసిరస్తాతిన్న బాధతే ✻
దక్షిణోత్తరాభ్యామతసుచ్ ॥౫॥౩॥౨౮॥ అస్తాతేరపవాదః-దక్షిణతః-ఉత్తరతః ✻
విభాషా పరావరాభ్యామ్ ॥౫॥౩॥౨౯॥ పరతః-అవరతః-పరస్తాత్ అవరస్తాత ✻ అ
ఞ్చేర్లుక్ ॥౫॥౩॥౩౦॥ అఞ్చత్యన్తాద్దిక్ఛబ్దాదస్తాతేర్లుక్ స్యాత్-లుక్ తద్ధితలుకి-(ప్రా)
చ్యాం (ప్రా)చ్యాః (ప్రా)చీ వా దిక్-(ప్రా)క్-ఉదక్-ఏవం దేశే కాలేచ ✻ ఉపర్యుపరి
ష్టాత్ ॥౫॥౩॥౩౧॥ అస్తాతేర్విషయే-ఊర్ధ్వశబ్దస్యోపాదేశస్స్యాత్ రిల్ రిష్టాతిలౌచ
ప్రత్యయౌ-ఉపరి-ఉపరిష్టాద్వా వసతి ఆగతో రమణీయంవా ✻ పశ్చాత్ ॥౫॥౩॥
౩౨॥ అపరస్య పశ్చభావః అతిశ్చ ప్రత్యయో స్తాతేర్విషయే ✻ ఉత్తరాధరదక్షిణాదా
తిః ॥౫॥౩॥౩౪॥ ఉత్తరాత్-అధరాత్-దక్షిణాత్ ✻ ఏనబన్యతరస్యామదూరేఽపఞ్చ
మ్యాః ॥౫॥౩॥౩౫॥ ఉత్తరాదిభ్యః ఏనప్ వా స్యాత్ అవధ్యవధిమతోస్సామీప్యే పఞ్చ
మ్యన్తం వినా-ఉత్తరేణ-అధరేణ-దక్షిణేన-పక్షే యథాస్వం ప్రత్యయాః-ఇహ కేచిదు
త్తరాదీనననువ(ర్త్య) దిక్ఛబ్దమా(త్రా)దేనమాహుః- పూర్వేణ (గ్రా)మమ్-అపరేణ
(గ్రా)మమ్ ✻ దక్షిణాదాచ్ ॥౫॥౩॥౩౬॥ అస్తాతేర్విషయే-దక్షిణా వసతి-అపఞ్చమ్యా
ఇత్యేవ దక్షిణాదాగతః ✻ ఆహిచదూరే ॥౫॥౩॥౩౭॥ దక్షిణాద్దూరే ఆహిస్స్యాత్ చా
దాచ్-దక్షిణాహి-దక్షిణా ✻ ఉత్తరాచ్చ ॥౫॥౩॥౩౮॥ ఉత్తరాహి-ఉత్తరా ✻ సంఖ్యా
యా విధార్థే ధా ॥౫॥౩॥౪౨॥ క్రియాప్రకారార్థే వర్తమానాత్సంఖ్యాశబ్దాత్స్వా
ర్థే ధా స్యాత్-చతుర్ధా-పఞ్చధా ✻ అధికరణవిచాలేచ ॥౫॥౩॥౪౩॥ ద్రవ్యస్య సంఖ్యాన్త
రాపాదనే సంఖ్యాయా ధా స్యాత్ ఏకం రాశిం పఞ్చధా కురు ✻ ఏకాద్ధో ధ్యముఞన్యత
రస్యామ్ ॥౫॥౩॥౪౪॥ ఐకధ్యమ్-ఏకధా ✻ ద్వి(త్రో)శ్చ ధముఞ్ ॥౫॥౩॥౪౫॥ ఆభ్యాం
ధా ఇత్యస్య ధముఞ్ స్యాద్వా-ద్వైధమ్-ద్విధా-త్రైధమ్ త్రిధా-ధముఞన్తాత్స్వా
ర్థే డదర్శనమ్ ✻ పథి ద్వైధాని తృణాని ✻ ఏధాచ్చ ॥౫॥౩॥౪౬॥ త్రేధా-ద్వేధా ✻
యాప్యే పాశప్ ॥౫॥౩॥౪౭॥ కుత్సితో భిషక్ భిషక్పాశః ✻ పూరణాద్భాగే తీయాద
న్ ॥౫॥౩॥౪౮॥ ద్వితీయో భాగో ద్వితీయః-తృతీయః-స్వరే విశేషః ✻ తీయాదీకక్ స్వా
ర్థే వాచ్యః ✻ ద్వైతీయీకః-ద్వితీయః-తార్తీయీకః-తృతీయః ✻ నవిద్యాయాః ✻ ద్వితీ

యాత్ప్రతీయాదిత్యేవ ❁ ప్రాగేకాదశభ్యోఽచ్ఛన్దసి ॥ ౫॥౩॥౪౯॥ పూరణప్రత్యయాన్తాద్భాగేఽన్ - చతుర్థః - షష్ఠః ❁ షష్ఠాష్టమాభ్యాం ఞ చ ॥ ౫॥౩॥౫౦॥ చాదన్ - షాష్ఠో భాగః - షాష్ఠః - షష్ఠః - అష్టమః - ఆష్టమః ❁ మానపశ్వఙ్గయోః కన్లుకౌ చ ॥ ౫॥౩॥౫౧॥ షష్ఠాష్టమశబ్దాభ్యాం క్రమేణ కన్లుకౌ స్తో మానే పశ్వఙ్గే చ వాచ్యే - షష్ఠకో భాగః మానఞ్చేత్ - అష్టమో భాగః - పశ్వఙ్గఞ్చేత్ - అస్య అనోఽపవాదః - చకారాద్యథాప్రాప్తమ్ - షష్ఠః - షాష్ఠః - అష్టమః - ఆష్టమః - మహావిభాషయా సిద్ధే లుగ్వచనం పూర్వత్ర జ్ఞాపనార్థమ్ త్యాదితి జ్ఞాపయతి ❁ ఏకాదాకినిచ్చాసహాయే ॥ ౫॥౩॥౫౨॥ చాత్కన్లుకౌ - ఏకః - ఏకాకీ - ఏకకః ❁ భూతపూర్వే చరట్ ॥ ౫॥౩॥౫౩॥ ఆఢ్యో భూతపూర్వః - ఆఢ్యచరః ❁ షష్ఠ్యా రూప్య చ ॥ ౫॥౩॥౫౪॥ షష్ఠ్యన్తాద్భూతపూర్వేఽర్థే రూప్యస్స్యాత్ చరట్ చ - కృష్ణస్య భూతపూర్వో గౌః కృష్ణరూప్యః - కృష్ణచరః - తసిలాదిషు రూప్యస్యాపరిగణితత్వాన్న పుంవత్ - శుభ్రాయా భూతపూర్వః శుభ్రారూప్యః ❁ అతిశాయనే తమబిష్ఠనౌ ॥ ౫॥౩॥౫౫॥ అతిశయవిశిష్టార్థవృత్తేః స్వార్థే ఏతౌ స్తః - అయమేషామతిశయేనాఢ్యః - ఆఢ్యతమః లఘుతమః లఘిష్ఠః ❁ తిఙశ్చ ॥ ౫॥౩॥౫౬॥ తిఙన్తాదతిశయే ద్యోత్యే తమప్ స్యాత్ ❁ తరప్తమపౌ ఘః ॥ ౧॥౧॥౨౨॥ ఏతౌ ఘసంజ్ఞౌ స్తః ❁ కిమేత్తిఙవ్యయఘాదామ్వద్రవ్యప్రకర్షే ॥ ౫॥౪॥౧౧॥ కిమ ఏదన్తాత్తిఙోఽవ్యయాచ్చ యో ఘస్తదన్తాదాముస్స్యాన్నతు ద్రవ్యప్రకర్షే కిన్తమాం - ప్రాహ్ణేతమాం - పచతితమామ్ - ఉచ్చైస్తమామ్ - ద్రవ్యప్రకర్షే తు - ఉచ్చైస్తమస్తరుః ❁ ద్వివచనవిభజ్యోపపదే తరబీయసునౌ ॥ ౫॥౩॥౫౭॥ ద్వయోరేకస్యాతిశయే విభక్తవ్యే చోపపదే సుప్తిఙన్తాదేతౌ స్తః - పూర్వయోరపవాదః - అయమనయోరతిశయేన లఘుర్లఘుతరః - లఘీయాన్ - ఉదీచ్యాః ప్రాచ్యేభ్యః పటుతరాః - పటీయాంసః ❁ అజాదీ గుణవచనాదేవ ॥ ౫॥౩॥౫౮॥ ఇష్ఠన్నీయసునౌ గుణవచనాదేవ స్తః - నేహ - పాచకతరః - పాచకతమః ❁ తుశ్ఛన్దసి ॥ ౫॥౩॥౫౯॥ తృన్ తృజన్తాదిష్ఠన్నీయసునౌ స్తః - తురిష్ఠేమేయస్సు - తృశబ్దస్య లోపః స్యాదిష్ఠేమేయస్సు పరేషు - అతిశయేన కర్తా కరిష్ఠః - దోహీయసీ ధేనుః ❁ ప్రశస్యస్య శ్రః ॥ ౫॥౩॥౬౦॥ అస్య శ్రాదేశస్స్యాదజాద్యోః ❁ ప్రకృత్యైకాచ్ ॥ ౬॥౪॥౧౬౩ ॥ ఇష్ఠాదిష్వేకాచ్ ప్రకృత్యా స్యాత్ - శ్రేష్ఠః - శ్రేయాన్ ❁ జ్య చ ॥ ౫॥౩॥౬౧॥ ప్రశస్యస్య జ్యాదేశస్స్యాదిష్ఠేయసోః - జ్యేష్ఠః ❁ జ్యాదాదీయసః ॥ ౬॥౪॥౧౬౦॥ ఆదేః పరస్య - జ్యాయాన్ ❁ వృద్ధస్య చ ॥ ౫॥౩॥౬౨॥ జ్యాదేశస్స్యాదజాద్యోః - జ్యేష్ఠః - జ్యాయాన్ ❁ అన్తికబాఢయోర్నేదసాధౌ ॥ ౫॥౩॥౬౩॥ అజాద్యోః - నేదిష్ఠః - నేదీయాన్ - సాధిష్ఠః - సాధీయాన్ ❁ స్థూలదూర

యువహ్రస్వక్షిప్రక్షుద్రాణాంయణాదిపరంపూర్వస్య చ గుణః॥ ౬॥౪॥౧౫౬॥ ఏ
షాంయణాదిపరంలుప్యతేపూర్వస్య చ గుణఃఇష్ఠాదిషు-స్థవిష్ఠః-దవిష్ఠః-యవిష్ఠః హ్ర
సిష్ఠః క్షేపిష్ఠః క్షోదిష్ఠః ఏవమీయసున్ హ్రస్వక్షిప్రక్షుద్రాణాంపృథ్వాదిత్వాత్
హ్రసిమా-క్షేపిమా-క్షోదిమా ✻ ప్రియస్థిరస్ఫిరోరుబహులగురువృద్ధతృప్రదీర్ఘవృ
న్దారకాణాంప్రస్థస్ఫవర్బంహిగర్వర్షిత్రబ్ద్రాఘివృన్దాః॥ ౬॥౪॥౧౫౭॥ ప్రియాదీ
నాంక్రమాత్ప్రాదయస్స్యుఃఇష్ఠాదిషు-ప్రేష్ఠః-స్థేష్ఠః-స్ఫేష్ఠః-వరిష్ఠః-బంహిష్ఠః - గరి
ష్ఠః-వర్షిష్ఠః-త్రపిష్ఠః-ద్రాఘిష్ఠః-వృన్దిష్ఠః-ఏవమీయసున్-ప్రేయాన్-ప్రియోరుబహు
లగురుదీర్ఘాణాంపృథ్వాదిత్వాదిమనిచ్ - ప్రేమేత్యాది ✻ బహోర్లోపోభూచబ
హోః॥౬॥౪॥౧౫౮॥బహోఃపరయోరిమేయసోర్లోపస్స్యాత్ - బహోశ్చభూ
రాదేశః భూమా-భూయాన్ ✻ ఇష్ఠస్యయిట్ చ॥౬॥౪॥౧౫౯॥ బహోఃపరస్యఇష్ఠస్య
లోపస్స్యాత్ యిడాగమశ్చ-భూయిష్ఠః ✻ యువాల్పయోఃకనన్యతరస్యామ్॥ ౫॥౩॥
౬౪॥ఏతయోఃకనాదేశో వాస్యాదిష్ఠేమేయస్సు-కనిష్ఠః కనీయాన్-పక్షే యవిష్ఠః -అల్పి
ష్ఠఇత్యాది ✻ విన్మతోర్లుక్॥౫॥౩॥౬౫॥వినోమతుపశ్చలుక్స్యాత్ ఇష్ఠేమేయస్సు- అతిశ
యేనస్రగ్వీస్రజిష్ఠఃస్రజీయాన్-అతిశయేనత్వగ్వాన్ త్వచిష్ఠః-త్వచీయాన్ ✻ ప్రశం
సాయాంరూపప్॥౫॥౩॥౬౬॥సుబన్తాత్తిఙన్తాచ్చరూపప్స్యాత్ ప్రశంసాయామ్- ప్ర
శస్తఃపటుఃపటురూపః-ప్రశస్తంపచతిపచతిరూపమ్ ✻ ఈషదసమాప్తౌకల్పబ్దేశ్యదే
శీయరః॥౫॥౩॥౬౭॥ఈషదూనోవిద్వాన్ విద్వత్కల్పః-యశస్కల్పం- యజుష్కల్పం-
విద్వద్దేశ్యః-విద్వద్దేశీయః-పచతికల్పమ్ ✻ విభాషాసుపోబహుచ్పురస్తాత్తు॥౫॥౩॥
౬౮॥ఈషదసమాప్తివిశిష్టేర్థేసుబన్తాత్ బహుజ్వాస్యాత్ సచ ప్రాగేవనతుపరతః
-ఈషదూనఃపటుఃబహుపటుః-పురస్తాత్కిమ్-పటుకల్పః-సుపఃకిమ్ - యజతికల్పమ్ ✻
ప్రకారవచనేజాతీయర్॥౫॥౩॥౬౯॥ప్రకారవతిచాయం-ధాతుప్రకారమాత్రే- ప
టుప్రకారఃపటుజాతీయః ✻ ప్రాగివాత్కః॥ ౫॥౩॥౭౦ ॥ ఇవేప్రతికృతావిత్యతః
ప్రాక్ కాధికారః ✻ అవ్యయసర్వనామ్నామకచ్ ప్రాక్టేః॥౫॥౩॥౭౧॥తిఙశ్చేత్యను
వర్తతే ✻ కస్యచదః॥౫॥౩॥౭౨॥కాన్తావ్యయస్యదకారోన్తాదేశస్స్యాదకచ్ ✻ అజ్ఞా
తే॥౫॥౩॥౭౩॥కస్యాయమశ్వః అశ్వకః-ఉచ్చకైః-నీచకైః-సర్వకే-విశ్వకే * ఓకారస
కారభకారాదౌసుపిసర్వనామ్నష్టేః ప్రాగకచ్ *అన్యత్ర సుబన్తస్య టేః ప్రాక్- యువ
కయోః-ఆవకయోః- యుష్మకాసు-అస్మకాసు-యుష్మకాభిః-అస్మకాభిః - ఓకారేత్యా
దికిమ్-త్వయకా-మయకా *అకచ్ప్రకరణేతూష్ణీమఃకామ్వక్తవ్యః *మిత్త్వాదన్త్యాదచః
పరః-తూష్ణీకామాస్తే *శీలేకోమలోపశ్చ * తూష్ణీంశీలః-తూష్ణీకః-పచతకి-జల్పతకి-

ధకిత్-హిరకుత్ ❁ కుత్సితే॥౫॥౩॥౭౪॥కుత్సితో౽శ్వో౽శ్వకః❁ సంజ్ఞాయాంకన్॥౫॥౩॥౭౫॥కుత్సితే కన్ స్యాత్ తదన్తేన చేత్సంజ్ఞాగమ్యతే-శూద్రకః-రాధకః- స్వార్థం వచనమ్❁ అనుకమ్పాయామ్॥౫॥౩॥౭౬॥పుత్రకః అనుకమ్పితః పుత్ర ఇత్యర్థః❁నీతౌచ తద్యుక్తాత్॥౫॥౩॥౭౭॥సామదానాదిరుపాయో నీతిః తస్యాంగమ్యమానాయా మనుకమ్పాయుక్తాత్ కప్రత్యయస్స్యాత్ హన్తతే ధానకాః గుడకాః-ఏహకి-అద్ధకి - పూర్వేణానుకమ్ప్యమానాత్ప్రత్యయః-అనేనతు పరమ్పరాసమ్బన్ధేపీతి విశేషః ❁ బహ్వచోమనుష్యనామ్నష్ఠజ్వా॥౫॥౩॥౭౮॥పూర్వసూత్రద్వయవిషయే❁ ఘనిలచౌచ॥౫॥౩॥౭౯॥తత్రైవ❁ఠాజాదావూర్ధ్వం ద్వితీయాదచః॥౫॥౩॥౮౩॥అస్మిన్ప్రకరణే యష్ఠః అజాదిప్రత్యయస్తస్మిన్ప్రత్యయే పరే ప్రకృతేః ద్వితీయాదచ ఊర్ధ్వం సర్వం లుప్యతే-అనుకమ్పితో దేవదత్తో దేకః-దేవియః-దేవిలః-దేవదత్తకః - అనుకమ్పితో వాయుదత్తో వాయుకః*ఠగ్రహణముకోద్వితీయత్వేకవిధానార్థమ్ * వాయుదత్తః వాయుకః-పితృకః*చతుర్థాదచ ఊర్ధ్వస్యలోపో వాచ్యః *అనుకమ్పితో బృహస్పతిదత్తః బృహస్పతికః*అనజాదౌచ విభాషాలోపో వక్తవ్యః*దేవకః-దేవదత్తకః* లోపః పూర్వపదస్య చ*దత్తికః-దత్తియః-దత్తిలః - దత్తకః*వినాపి ప్రత్యయం పూర్వోత్తరపదయోర్వా లోపో వాచ్యః*దేవః-దత్తః-దేవదత్తః సత్యా-భామా-సత్యభామా* ఉవర్ణాల్లఇలస్యచ*భానుదత్తః భానులః*ఋవర్ణాదపి*సవిత్రియః-సవితృలః*చతుర్థాదనజాదౌ చలోపః పూర్వపదస్య చ। అప్రత్యయే తథైవేష్ట ఉవర్ణాల్లఇలస్య చ॥౧॥❁ ప్రాచాముపాదేరడజ్వుచౌచ॥౫॥౩॥౮౦॥ ఉపశబ్దపూర్వాత్ప్రాతిపదికాత్పూర్వవిషయే అడచ్ వుచ్ ఏతౌ స్తః-చాద్యథాప్రాప్తం- ప్రాచాంగ్రహణంపూజార్థమ్॥అనుకమ్పితఉపేన్ద్రదత్తః-ఉపడః-ఉపకః-ఉపికః-ఉపియః-ఉపిలః-ఉపేన్ద్రదత్తకః-షడ్రూపాణి❁జాతినామ్నః కన్॥౫॥౩॥౮౧॥మనుష్యనామ్న ఇత్యేవ- జాతిశబ్దో యో మనుష్యనామధేయం తస్మాత్కన్స్యాత్ అనుకమ్పాయాం నీతౌచ-సింహకః-శరభకః - రాసభకః*ద్వితీయం సన్ధ్యక్షరం చేత్తదాదేర్లోపో వక్తవ్యః*కహోడః-కహికః* ఏకాక్షరపూర్వపదానాముత్తరపదలోపో వక్తవ్యః*వాగాశీర్దత్తః వాచికః కథం షడంగులీదత్తః షడిక ఇతి షష్ఠాజాదివచనాత్సిద్ధమ్ ❁ శేవలసుపరివిశాలవరుణార్యమాదీనాన్తృతీయాత్॥౫॥౩॥౮౪॥ ఏషాంమనుష్యనామ్నాం ఠాజాదౌ పరే తృతీయాదచ ఊర్ధ్వస్యలోపస్స్యాత్-పూర్వస్యాపవాదః-అనుకమ్పితశ్శేవలదత్తః శేవలికః - శేవలియః- శేవలిలః-సుపరికః-విశాలికః-వరుణికః - అర్యమికః❁అజినాన్తస్యోత్తరపదలోపశ్చ॥౫॥౩॥౮౨॥అజినాన్తాన్మనుష్యనామ్నో౽నుకమ్పాయాం కన్ తస్యచోత్తరపదలో

తః-అనుకమ్పితో వ్యాఘ్రాజినో వ్యాఘ్రకః-సింహకః ❈ అల్పే||౫||౩||౮౫|| అల్పం తైలం తైలకమ్ ❈ హ్రస్వే||౫||౩||౮౬|| హ్రస్వో వృక్షో వృక్షకః ❈ సంజ్ఞాయాం కన్||౫||౩||౮౭|| హ్రస్వత్వహేతుకాయాం సంజ్ఞాయాం గమ్యమానాయాం కన్-పూర్వస్యాపవాదః-వంశకః-వేణుకః ❈ కుటీశమీశుణ్డాభ్యో రః||౫||౩||౮౮|| హ్రస్వా కుటీ కుటీరః-శమీరః-శుణ్డారః ❈ కుత్వా డుపచ్||౫||౩||౮౯|| హ్రస్వా కుతూః కుతుపః-కుతూః కృత్తిః స్నేహపాత్రం హ్రస్వా సా కుతుపః పుమాన్ ❈ కాసూగోణీభ్యాం ష్టరచ్||౫||౩||౯౦|| ఆయుధవిశేషః కాసూః- హ్రస్వా సా కాసూతరీ-గోణీతరీ ❈ వత్సోక్షాశ్వర్షభేభ్యశ్చ తనుత్వే||౫||౩||౯౧|| వత్సతరః ద్వితీయం వయః ప్రాప్తః ఉక్షతరః - అశ్వతరః-ఋషభతరః-ప్రకృత్యామిత్తతనుత్వేపవాదమ్ ❈ కింయత్తదోర్నిర్ధారణే ద్వయోరేకస్య డతరచ్||౫||౩||౯౨|| అనయోః కతరో వైష్ణవః-యతరః-తతరః- మహావిభాషయా కః-యః-సః ❈ వా బహూనాం జాతిపరిప్రశ్నే డతమచ్||౫||౩||౯౩|| బహూనాం మధ్యే ఏకస్య నిర్ధారణే డతమచ్ వా స్యాత్ - జాతిపరిప్రశ్న ఇతి ప్రత్యాఖ్యాతమాకరే-కతమో భవతాం కఠః-యతమః తతమః-వా గ్రహణమకజర్థమ్-యకః-సకః - మహావిభాషయా యః సః కిమోऽస్మిన్విషయే డతరజపి కతరః ❈ ఏకాచ్చ ప్రాచామ్||౫||౩||౯౪||డతరచ్ డతమచ్చ స్యాత్ - అనయోరేకతరో మైత్రః ఏషామేకతమః ❈ అవక్షేపణే కన్ || ౫ || ౩ || ౯౫|| వ్యాకరణేన గర్వితః వ్యాకరణకః - యేనైతరః కుత్సితస్తదిదముదాహరణమ్ - స్వతః కుత్సితం తు కుత్సిత ఇత్యస్య||

(ప్రాగివీయానాం పూర్ణోऽవధిః)

❈ ఇవే ప్రతికృతౌ||౫||౩||౯౬||కన్ స్యాత్ - అశ్వ ఇవ ప్రతికృతిః అశ్వకః-ప్రతికృతౌ కిం-గౌరివ గవయః ❈ సంజ్ఞాయాం చ||౫||౩||౯౭||ఇవార్థే కన్ స్యాత్ సముదాయశ్చేత్సంజ్ఞా-అప్రతికృత్యర్థమారమ్భః-అశ్వసదృశస్య సంజ్ఞా-అశ్వకః-ఉష్ట్రికః ❈ లుమ్మనుష్యే|| ౫|| ౩|| ౯౮ || సంజ్ఞాయాం చ విహితస్య కనో లుప్ స్యాత్ మనుష్యే వాచ్యే-చఞ్చాతృణమయః పురుషః చఞ్చేవ మనుష్యశ్చఞ్చా-వధ్రికా ❈ జీవికార్థే చాపణ్యే ||౫||౩||౯౯|| జీవికార్థం యద్విక్రీయమాణం తస్మిన్వాచ్యే కనో లుప్ స్యాత్ - వాసుదేవః-శివః స్కన్దః దేవలకానాం జీవికార్థాసు దేవప్రతికృతిష్విదమ్-అపణ్యే కిమ్-హస్తికాన్విక్రీణీతే ❈ దేవపథాదిభ్యశ్చ||౫||౩||౧౦౦||కనో లుప్ స్యాత్ - దేవపథః-హంసపథః-ఆకృతిగణోऽయమ్ ❈ వస్తేర్ఢఞ్ ||౫||౩||౧౦౧||ఇవేత్యనువర్తతఏవ-ప్రతికృతావితి నివృత్తమ్-వస్తిరివ వాస్తేయం - వాస్తేయీ ❈ శిలాయా ఢః||౫||౩||౧౦౨||శిలేవ శిలేయం-శిలాయా ఇతి యోగవిభాగాడ్ఢఞపి-శైలేయమ్ ❈ శాఖాదిభ్యో యః||౫||౩||౧౦౩||శాఖేవ శాఖ్యః-ముఖ్యః- జఘన్య

వేజఘన్యః॰ అగ్ర్యః శరణ్యః✻ ద్రవ్యఞ్చ భవ్యే ॥ ౫।౩।౧౦౪ ॥ ద్రవ్యోఽయం బ్రాహ్మణః✻ కుశాగ్రాచ్ఛః ॥౫।౩।౧౦౫॥ కుశాగ్రమివ కుశాగ్రీయా బుద్ధిః✻ సమాసాచ్చ తద్విషయాత్ ॥౫।౩।౧౦౬॥ ఇవార్థవిషయాత్సమాసాదివార్థే ఛః స్యాత్ కాకతాలీయో దేవదత్తస్య వధః - ఇహ కాకతాలసమాగమసదృశః చోరసమాగమ ఇతి సమాసార్థః తత్ప్రయుక్తః కాకమరణసదృశస్తు వధ ఇతి ప్రత్యయార్థః - అజాకృపాణీయః - అతర్కితోపనత ఇత్యర్థః✻ శర్కరాదిభ్యోఽణ్ ॥౫।౩।౧౦౭॥ శర్కరేవ శార్కరమ్✻ అఙ్గుల్యాదిభ్యష్ఠక్ ॥౫।౩।౧౦౮॥ అఙ్గులీవ ఆఙ్గులికః - భరుజేవ భారుజికః✻ ఏకశాలాయాష్ఠజన్యతరస్యామ్ ॥౫।౩।౧౦౯॥ ఏకశాలాశబ్దాదివార్థే ఠజ్వా - పక్షే ఠక్ - ఏకశాలికః - ఐకశాలికః✻ కర్కలోహితాదీకక్ ॥౫।౩।౧౧౦॥ కర్క శ్వేతోఽశ్వః స ఇవ కార్కీకః - లౌహితీకః - స్ఫాటికః✻ పూగాఞ్ఞ్యోఽగ్రామణీపూర్వాత్ ॥౫।౩।౧౧౨॥ ఇవార్థో నివృత్తః నానాజాతీయా అనియతవృత్తయోఽర్థకామప్రధానాః సంఘాః పూగాః - తద్వాచకాత్స్వార్థే ఞ్యః స్యాత్ - లౌహిత్యధ్వజ్యః✻ వ్రాతచ్ఫఞోరస్త్రియామ్ ॥౫।౩।౧౧౩॥ వ్రాతే. నానాజాతీయా అనియతవృత్తయః ఉత్సేధజీవినః సఙ్ఘాః వ్రాతాః - చ్ఫఞ్ - కౌఞ్జాయన్యః - బ్రాధ్నాయన్యః ✻ ఆయుధజీవిసఙ్ఘాఞ్ఞ్యడ్వాహీకేష్వబ్రాహ్మణరాజన్యాత్ ॥౫।౩।౧౧౪॥ వాహీకేషు య ఆయుధజీవిసఙ్ఘస్తద్వాచినః స్వార్థే ఞ్యట్ - క్షౌద్రక్యః మాలవ్యః - టిత్త్వాన్ఙీప్ - క్షౌద్రకీ - ఆయుధేతి కిమ్ - మల్లాః - సఙ్ఘే కిమ్ - సమ్రాట్ - వాహీకేషు కిమ్ - శబరాః - అబ్రాహ్మణేతి కిమ్ - గోపాలవాః - సాలఙ్కాయనాః - బ్రాహ్మణే తద్విశేషగ్రహణమ్ - రాజన్యే స్వరూపగ్రహణమ్✻ వృకాట్టేణ్యణ్ ॥౫।౩।౧౧౫॥ ఆయుధజీవిసఙ్ఘవాచకాత్స్వార్థే - వార్కేణ్యః - ఆయుధేతి కిమ్ జాతిశబ్దాన్మాభూత్ ✻ దామన్యాది త్రిగర్తషష్ఠాచ్ఛః ॥౫।౩।౧౧౬॥ దామన్యాదిభ్యస్త్రిగర్తషష్ఠేభ్యశ్చాయుధజీవిసఙ్ఘవాచిభ్యః స్వార్థే ఛః స్యాత్ - త్రిగర్తః షష్ఠో వర్గో యేషాం తే త్రిగర్తషష్ఠాః ॥ ఆహుస్త్రిగర్తషష్ఠాంస్తు కౌణ్డోపరథదాణ్డకీ। క్రౌష్టుకిర్జాలమానిశ్చ బ్రహ్మగుప్తోఽథ జాలకిః ॥ దామనీయః - దామనీయౌ - దామనయః - ఔలపీయః - ఔలపయః - త్రిగర్తః - కౌణ్డోపరథీయః - దాణ్డకీయః✻ పర్శ్వాదియౌధేయాదిభ్యామణఞౌ ॥౫।౩।౧౧౭॥ ఆయుధజీవిసఙ్ఘవాచిభ్య ఏభ్యః క్రమాదణఞౌ స్తః స్వార్థే - పార్శ్వః - పార్శ్వౌ - పార్శ్వాః - యౌధేయః - యౌధేయౌ - యౌధేయాః✻ అభిజిద్విదభృచ్ఛాలావచ్ఛిఖావచ్ఛమీవదూర్ణావచ్ఛ్రుమదణో యఞ్ ॥౫।౩।౧౧౮॥ అభిజిదాదిభ్యోఽణన్తేభ్యః స్వార్థే యఞ్ స్యాత్ - అభిజితోఽపత్యం అభిజిత్యః - వైదభృత్యః - శాలావత్యః శైఖావత్యః - శామీవ

త్యః-ఔర్ణావభ్యః- క్రౌఞ్చత్యః ❋ ఞ్యాదయస్తద్రాజాః॥౫॥౩॥౧౧౯॥ పూగాత్
ఞ్య ఇత్యారభ్యోక్తాః ప్రత్యయాస్తత్సంజ్ఞాస్స్యుః- తేనాస్త్రియాం బహుషు లుక్- లోహితధ్వ
జాః-కపోతపాకాః-కౌఞ్జాయనాః- బ్రాధ్నాయనా ఇత్యాది ❋ పాదశతస్య సంఖ్యాదే
ర్వీప్సాయాం వున్ లోపశ్చ ॥౫।౪।౧॥ లోపవచనం నైమిత్తికత్వార్థమ్- అతో న స్థాని
వత్-పాదః పత్-తద్ధితార్థ ఇతి సమాసే కృతే ప్రత్యయః-వున్నన్త్రియామేవ-ద్వౌ
ద్వౌ పాదౌ దదాతి ద్విపదికామ్-ద్విశతికామ్- పాదశతగ్రహణమనర్థకమన్యత్రాపి ద
ర్శనాత్ -ద్విమోదకికామ్ ❋ దణ్డవ్యవసర్గయోశ్చ॥౫।౪।౨॥ వున్ స్యాత్-అవీప్సార్థమి
దమ్-ద్వౌ పాదౌ దణ్డితః ద్విపదికాం-ద్విశతికామ్-ద్వౌ పాదౌ వ్యవసృజతి ద్విపదికామ్-
వ్యవసృజతి దదాతీత్యర్థః ❋ స్థూలాదిభ్యః ప్రకారవచనే కన్॥౫॥౪॥౩॥ జాతీయరోఽప
వాదః- స్థూలప్రకారః-స్థూలకః-అణుకః ✱చఞ్చద్బృహతోరుపసంఖ్యానమ్ ✱చఞ్చ
త్కః-బృహత్కః ✱సురాయా అహౌ ✱సురావర్ణోఽహిస్సురకః ✱అనత్యన్తగతౌ క్తాత్॥
౫॥౪॥౪॥ భిన్నకం-భిన్నకమ్ ❋ న సామివచనే॥౫॥౪॥౫॥ సామిపర్యాయయోగేఽపదేశా
న్నా కన్-సామికృతమ్- అర్ధకృతమ్ - అనత్యన్తగతేరిహ ప్రకృత్యైవాభిధానాత్ప్రా
ప్తేఽణ కన్ప్రాప్తః- ఇదమేవ నిషేధసూత్రమత్యన్తస్వార్థికమపి కం జ్ఞాపయతి- బ
హుతరకమ్ ❋ బృహత్యా ఆచ్ఛాదనే॥౫॥౪॥౬॥ కన్ స్యాత్ - ద్విప్రావారోత్తరాస
ఙ్గౌ సమౌ బృహతికా తథా- ఆచ్ఛాదనే కిమ్-బృహతీ ఛన్దః ❋ అషడక్షాశితఙ్గ్వలఙ్క
ర్మాలమ్పురుషాధ్యుత్తరపదాత్ఖః॥౫॥౪॥౭॥ స్వార్థే- అషడక్షీణో మన్త్రః-ద్వాభ్యా
మేవ కృత ఇత్యర్థః-ఆశితా గావోఽస్మిన్నిత్యాశితఙ్గవీనమరణ్యమ్-నిపాతనాత్పూర్వపదస్య
ముమ్-అలం కర్మణే అలఙ్కర్మీణః అలమ్పురుషీణః- ఈశ్వరాధీనః నిత్యోఽయం ఖః ఉత్తర
సూత్రే విభాషాగ్రహణాత్ - అన్యేఽపి కేచిత్ స్వార్థికాః ప్రత్యయా నిత్యా ఇష్యన్తే-త
మబాదయః ప్రాక్కనః- ఞ్యాదయః ప్రాగ్వునః-ఆమాదయః ప్రాఙ్మయటః - బృ
హతీజాత్యన్తాః సమాసాన్తాశ్చేతి ❋ విభాషాఞ్చేరదిక్స్త్రియామ్॥౫॥౪॥౮॥ అదిక్
స్త్రీవృత్తేరఞ్చత్యన్తాత్ప్రాతిపదికాత్ ఖస్స్యాద్వా స్వార్థే- ప్రాక్ ప్రాచీనమ్-
ప్రత్యక్- ప్రతీచీనమ్-అవాక్ అవాచీనమ్- నికృష్ట ప్రతికృష్టార్వరేఫయాప్యావ
మాధమాః అర్వన్తమఞ్చతీతి అర్వాక్-అర్వాచీనమ్ - అదిక్స్త్రియాం కిమ్-ప్రాచీ
దిక్-ఉదీచీ దిక్-దిగ్గ్రహణం కిమ్-ప్రాచీనా బ్రాహ్మణీ- స్త్రీగ్రహణం కిమ్- ప్రా
చీనం గ్రామాదామ్రాః ❋ జాత్యన్తాచ్ఛ బన్ధుని॥౫॥౪॥౯॥ బ్రాహ్మణజాతీయః-బన్ధు
ని కిమ్- బ్రాహ్మణజాతిశ్శోభనా-జాతేర్వ్యఞ్జకం ద్రవ్యం బన్ధు ❋ స్థానాన్తాద్విభాషా
సస్థానేనేతి చేత్ ॥౫॥౪॥౧౦॥ సస్థానేన తుల్యేన చేత్ స్థానాన్తమర్థవదిత్యర్థః-పిత్రా

తుల్యః-పితృస్థానీయః- పితృస్థానః-స్థానేన కిమ్-గోస్థానమ్ ❀ అనుగాదినష్ఠక్ ॥౫॥౪॥౧౩॥ అనుగదతీత్యనుగాదీ స ఏవానుగాదికః ❀ విసారిణో మత్స్యే ॥౫॥౪॥౧౬॥ అణ్ స్యాత్-వైసారిణః-మత్స్యే కిమ్-విసారీ దేవదత్తః ❀ సంఖ్యాయాః క్రియాభ్యావృత్తిగణనే కృత్వసుచ్ ॥౫॥౪॥౧౭॥ అభ్యావృత్తిర్జన్మ- క్రియాజన్మగణనవృత్తేః సంఖ్యాశబ్దాత్ స్వార్థే కృత్వసుచ్ స్యాత్-పఞ్చకృత్వో భుఙ్క్తే- సంఖ్యాయాః కిమ్- భూరివారాన్ భుఙ్క్తే ❀ ద్విత్రిచతుర్భ్యః సుచ్ ॥౫॥౪॥౧౮॥ కృత్వసుచోఽపవాదః-ద్విర్భుఙ్క్తే-త్రిః రాత్రస్య-చతుః ❀ ఏకస్య సకృచ్చ ॥౫॥౪॥౧౯॥ సకృదిత్యాదేశః స్యాత్ చాత్సుచ్ - సకృద్భుఙ్క్తే- సంయోగాన్తస్యేతి సుచో లోపః-న తు హల్ఙ్యాబితి - అభైత్సీదిత్యత్ర సిచ ఇవ సుచోఽపి తదయోగాత ❀ విభాషా బహోర్ధా విప్రకృష్టకాలే ॥౫॥౪॥౨౦॥ అవిప్రకృష్ట ఆసన్నః-బహుధా- బహుకృత్వో వా దివసస్య భుఙ్క్తే- ఆసన్నకాలే కిమ్-బహుకృత్వో మాసస్య భుఙ్క్తే ❀ తత్ప్రకృతవచనే మయట్ ॥౫॥౪॥౨౧॥ ప్రాచుర్యేణ ప్రస్తుతం ప్రకృతం తస్య వచనం ప్రతిపాదనమ్- భావేఽధికరణే వా ల్యుట్-ఆద్యే ప్రకృతమన్నమన్నమయమ్- అపూపమయమ్-యవాగూమయీ-ద్వితీయే- అన్నమయో యజ్ఞః- అపూపమయం పర్వ ❀ సమూహవచ్చ బహుషు ॥౫॥౪॥౨౨॥ సామూహికాః ప్రత్యయా అతిదిశ్యన్తే-చాన్మయట్ - మోదకాః ప్రకృతాః మోదకికం మోదకమయమ్- శాష్కులికం-శష్కులీమయమ్ ద్వితీయే తు మోదకికో యజ్ఞః- మోదకమయః ❀ అనన్తావసథేతిహభేషజాఞ్ఞ్యః ॥౫॥౪॥౨౩॥ అనన్త ఏవ ఆనన్త్యమ్- ఆవసథ ఏవావసథ్యమ్-ఇతిహేతి నిపాతసముదాయః-ఐతిహ్యమ్- భేషజమేవ భైషజ్యమ్ ❀ దేవతాన్తాత్తాదర్థ్యే యత్ ॥౫॥౪॥౨౪॥ తదర్థ ఏవ తాదర్థ్యమ్-స్వార్థే ష్యఞ్-అగ్నిదేవతాయై ఇదమగ్నిదేవత్యమ్-పితృదేవత్యమ్ ❀ పాదార్ఘాభ్యాం చ ॥౫॥౪॥౨౫॥ పాదార్థముదకం పాద్యమ్-అర్ఘ్యమ్ * నవస్య నూ ఆదేశః త్నప్తనప్ఖాశ్చ ప్రత్యయా వక్తవ్యాః * నూత్నం నూతనం నవీనమ్ * నశ్చ పురాణే ప్రాత్ * పురాణార్థే వర్తమానాత్ప్రశబ్దాన్నో వక్తవ్యః-చాత్పూర్వోక్తాః- ప్రణం ప్రత్నం ప్రతనం ప్రీణమ్ * భాగరూపనామభ్యో ధేయః * భాగధేయం-రూపధేయం- నామధేయమ్ * ఆగ్నీధ్రసాధారణాదఞ్ * ఆగ్నీధ్రం-సాధారణమ్-స్త్రియాం ఙీప్- ఆగ్నీధ్రీ-సాధారణీ ❀ అతిథేర్ఞ్యః ॥౫॥౪॥౨౬॥ తాదర్థ్య ఇత్యేవ-అతిథయే ఇదమాతిథ్యమ్ ❀ దేవాత్తల్ ॥౫॥౪॥౨౭॥ దేవ ఏవ దేవతా ❀ అవేః కః ॥౫॥౪॥౨౮॥ అవిరేవ అవికః ❀ యావాదిభ్యః కన్ ॥౫॥౪॥౨౯॥ యావ ఏవ యావకః-మణికః ❀ లోహితాన్మణౌ ॥౫॥౪॥౩౦॥ లోహిత ఏవ లోహితకో మణిః ❀ వర్ణే చానిత్యే ॥౫॥౪॥౩౧॥ లోహితకః కోపేన * లోహితాల్లిఙ్గబాధనం వా * లోహితికా-

లోహినికాకోపేన ॥ రక్తే ॥ ౫॥౪॥౩౨॥ లాక్షారోచనాభ్యాం రక్తే చేల్లోహితశబ్దస్తస్మాత్కన్ స్యాత్ లిఙ్గబాధనం వేత్యేవ-లోహితికా - లోహినికా శాటీ ॥ కాలాచ్చ ॥౫॥౪॥౩౩॥ వర్ణే చానిత్యే-రక్తే ఇతి సూత్రద్వయమనువర్తతే కాలకం ముఖం వైలక్ష్యేణ. కాలకః పటః- కాలికా శాటీ ॥ వినయాదిభ్యష్ఠక్ ॥౫॥౪॥౩౪ వినయ ఏవ వైనయికః. సామయికః - ఉపాయాద్ధ్రస్వత్వఞ్చ-ఔపయికః ॥ వాచో వ్యాహృతార్థాయామ్ ॥౫॥౪॥౩౫॥ సన్దిష్టార్థాయాం వాచి విద్యమానాద్వాక్శబ్దాత్స్వార్థే ఠక్ స్యాత్ - సన్దేశవాగ్వాచికం స్యాత్ ॥ తద్యుక్తాత్కర్మణోఽణ్ ॥౫॥౪॥౩౬॥ కర్మైవ కార్మణమ్-వాచికం శ్రుత్వా క్రియమాణం కర్మేత్యర్థః ॥ ఓషధేరజాతౌ ॥౫॥౪॥౩౭॥ స్వార్థేఽణ్-ఔషధమ్పిబతి- అజాతౌ కిమ్- ఓషధయః క్షేత్రే రూఢాః ॥ ప్రజ్ఞాదిభ్యశ్చ ॥౫॥౪॥౩౮॥ ప్రజ్ఞ ఏవ ప్రాజ్ఞః ప్రాజ్ఞీ స్త్రీ-దైవతః-బాన్ధవః ॥ మృదస్తికన్ ॥౫॥౪॥౩౯॥ మృదేవ మృత్తికా ॥ సస్నౌ ప్రశంసాయామ్ ॥౫॥౪॥౪౦॥ రూపపోఽపవాదః- ప్రశస్తా మృత్ మృత్సా-మృత్స్నా- ఉత్తరసూత్రే ఽన్యతరస్యాంగ్రహణాన్నిత్యోఽయమ్ ॥ బహ్వల్పార్థాచ్ఛస్ కారకాదన్యతరస్యామ్ ॥౫॥౪॥౪౨॥ బహూని దదాతి బహుశః అల్పాని అల్పశః ॥ బహ్వల్పార్థాన్మఙ్గలామఙ్గలవచనమ్ ॥ నేహ-బహూని దదాత్యనిష్టేషు కర్మసు-అల్పం దదాత్యాభ్యుదయికేషు ॥ సంఖ్యైకవచనాచ్చ వీప్సాయామ్ ॥౫॥౪॥౪౩॥ ద్వౌ ద్వౌ దదాతి ద్విశః మాషం మాషం మాషశః-ప్రస్థశః- పరిమాణశబ్దా వృత్తావేకార్థా ఏవ-సంఖ్యైకవచనాత్కిమ్-ఘటం ఘటం దదాతి- వీప్సాయాం కిమ్ ద్వౌ దదాతి-కారకాదిత్యేవ-ద్వయోర్ద్వయోః స్వామీ ॥ ప్రతియోగే పఞ్చమ్యాస్తసిః ॥౫॥౪॥౪౪ ॥ ప్రతినా కర్మప్రవచనీయేన యోగే యా పఞ్చమీ విహితా తదన్తాత్తసిస్స్యాత్ ప్రద్యుమ్నః కృష్ణతః ప్రతి ॥ ఆద్యాదిభ్య ఉపసంఖ్యానమ్ ॥ ఆదౌ-ఆదితః- మధ్యతః-అన్తతః-పృష్ఠతః పార్శ్వతః ఆకృతిగణోఽయమ్-స్వరేణ స్వరతః-వర్ణతః ॥ అపాదానే చాహీయరుహోః ॥౫॥౪॥౪౫॥ అపాదానే యా పఞ్చమీ తదన్తాత్తసిస్స్యాత్ - గ్రామాదాగచ్ఛతి- గ్రామతః అహీయరుహోః కిమ్-స్వర్గాద్ధీయతే-పర్వతాదవరోహతి ॥ అతిగ్రహావ్యథనక్షేపేష్వకర్తరి తృతీయాయాః ॥౫॥౪॥౪౬॥ అకర్తరి తృతీయాన్తాద్వా తసిస్స్యాత్ -అతిక్రమ్య గ్రహోఽతిగ్రహః - చారిత్రేణాతిగృహ్యతే చారిత్రతోఽతిగృహ్యతే-చారిత్రేణాన్యానతిక్రమ్య వర్తత ఇత్యర్థః- అవ్యథనమచలనమ్ వృత్తేన న వ్యథతే-వృత్తతో న వ్యథతే-వృత్తేన న చలతీత్యర్థః-క్షేపే- వృత్తేన క్షిప్తః వృత్తతః క్షిప్తః-వృత్తేన నిన్దిత ఇత్యర్థః-అకర్తరి కిమ్-దేవదత్తేన క్షిప్తః ॥ హీయమానపాపయోగాచ్చ ॥౫॥౪॥౪౭॥ హీయమానేన పాపేన యుక్తాదకర్తరి తృతీయాన్తాద్వా తసిః

వృత్తేన హీయతే - వృత్తేన పాపః - వృత్తతః క్షేపస్యావివక్షాయామిదమ్ - క్షేపే తు ప్రాక్తే
నసిద్ధమ్ - అకర్తరీతి కిం - దేవదత్తేన హీయతే ❋ షష్ఠ్యా వ్యాశ్రయే ॥ ౫॥౪॥౪౮ ॥ షష్ఠ్యన్తా
త్తసిస్స్యాత్ నానాపక్షసమాశ్రయే - దేవా అర్జునతోఽభవన్ - ఆదిత్యాః కర్ణతోఽ
భవన్ - అర్జునస్య పక్షే ఇత్యర్థః - వ్యాశ్రయే కిమ్ - వృక్షస్య శాఖా ❋ రోగాచ్చాప
నయనే ॥ ౫॥౪॥౪౯ ॥ రోగవాచినః షష్ఠ్యన్తాత్తసిశ్చికిత్సాయామ్ - ప్రవాహికా
తః కురు - ప్రవాహికాయాః కురు - ప్రతీకారమస్యాః కుర్విత్యర్థః - అపనయనే కిమ్ - ప్ర
వాహికాయాః ప్రకోపనం కరోతి ❋ కృభ్వస్తియోగే సంపద్యకర్తరి చ్విః ॥ ౫॥౪॥
౫౦ ॥ అభూతతద్భావ ఇతి వక్తవ్యమ్ - వికారాత్మతాం ప్రాప్నువత్యాం ప్రకృతౌ వర్తమా
నాద్వికారశబ్దాత్ స్వార్థే చ్విర్వా స్యాత్ కరోత్యాదిభిర్యోగే ❋ అస్య చ్వౌ ॥ ౭॥౪॥౩౨ ॥
అవర్ణస్య ఈత్స్యాత్ చ్వౌ - వేర్లోపః - చ్వ్యన్తత్వాదవ్యయత్వమ్ - అకృష్ణః కృష్ణస్సం
పద్యతే తం కరోతి కృష్ణీకరోతి - బ్రహ్మీభవతి - గఙ్గీస్యాత్ ❋ అవ్యయస్య చ్వావీత్వం నే
తి వాచ్యమ్ ❋ దోషాభూతమహః - దివాభూతా రాత్రిః ఏతచ్చావ్యయీభావ ఇతి
సూత్రే భాష్యే ఉక్తమ్ ❋ క్యచ్వ్యోశ్చ ॥ ౬॥౪॥౧౫౨ ॥ హలః పరస్యాపత్యయకార
స్య లోపస్స్యాత్ క్యే చ్వౌ చ పరతః - గార్గీభవతి ❋ చ్వౌ చ ॥ ౭॥౪॥౨౬ ॥ చ్వౌ పరే పూ
ర్వస్య దీర్ఘస్స్యాత్ - శుచీభవతి - పటూస్యాత్ - అవ్యయస్య దీర్ఘత్వం నేతి కేచిత్ - తన్ని
ర్మూలమ్ - స్వస్తిస్యాదితి తు మహావిభాషయా చ్వేరభావాత్సిద్ధమ్ - స్వస్తీస్యాదిత్యపి ప
క్షే స్యాదితి చేత్ అస్తు - యది నేష్యతే తర్హ్యనభిధానాత్ చ్విరేవ నోత్పద్యత ఇత్యస్తు -
రీఙృతః - మాత్రీకరోతి ❋ అరుర్మనశ్చక్షుశ్చేతోరహోరజసాం లోపశ్చ ॥ ౫॥౪॥౫౧ ॥
ఏషాం లోపస్స్యాత్ చ్విశ్చ - అరూకరోతి - ఉన్మనీస్యాత్ - ఉచ్చక్షూకరోతి - విచేతీకరో
తి - విరహీకరోతి - విరజీకరోతి ❋ విభాషా సాతి కార్త్స్న్యే ॥ ౫॥౪॥౫౨ ॥ చ్విప్రసఙ్గే సా
తిర్వా స్యాత్సాకల్యే ❋ సాత్పదాద్యోః ॥ ౮॥౩॥౧౧౧ ॥ సస్య షత్వం న స్యాత్ - దధి సిఞ్చ
తి - కృత్స్నం శస్త్రమగ్నిస్సంపద్యతే - అగ్నిసాద్భవతి - అగ్నీభవతి - మహావిభాషయా
వాక్యమపి - కార్త్స్న్యే కిమ్ - ఏకదేశేన శుక్లీభవతి పటః ❋ అభివిధౌ సంపదా చ ॥ ౫॥౪॥
౫౩ ॥ సంపదా కృభ్వస్తిభిశ్చ యోగే సాతిర్వా స్యాదభివ్యాప్తౌ - పక్షే కృభ్వస్తిభిశ్చ యో
గే చ్విః - సంపదా తు వాక్యమేవ - అగ్నిసాత్సంపద్యతే అగ్నిసాద్భవతి శస్త్రమ్ - జలసాత్సం
పద్యతే జలీభవతి లవణమ్ - ఏకస్యా వ్యక్తేః సర్వావయవావచ్ఛేదేనాన్యథాభావః కా
ర్త్స్న్యమ్ బహూనాం వ్యక్తీనాం కిఞ్చిదవయవావచ్ఛేదేనాన్యథాత్వమభివిధిః ❋
తదధీనవచనే ॥ ౫॥౪॥౫౪ ॥ సాతిస్స్యాత్ కృభ్వస్తిభిస్సంపదా చ యోగే - రాజసాత్క
రోతి - రాజసాత్సంపద్యతే - రాజాధీనమిత్యర్థః ❋ దేయే త్రా చ ॥ ౫॥౪॥౫౫ ॥ తదధీనే

మే త్రా స్యాత్సాతిశ్చ తా దియోగే-విప్రాధీనం దేయఙ్కరోతి విప్రత్రా కరో
తి-విప్రత్రా సమ్పద్యతే-వసే విప్రసాత్కరోతి-దేయే కిమ్-రాజసాద్భవతి రాష్ట్రమ్
✻ దేవమనుష్యపురుషపురుమర్త్యేభ్యో ద్వితీయాసప్తమ్యోర్బహులమ్॥౫॥౪॥౫౬॥
ఏభ్యో ద్వితీయాన్తేభ్యః సప్తమ్యన్తేభ్యశ్చ త్రా స్యాత్-దేవత్రా వన్దే రమే వా - బ
హులోక్తేరన్యత్రాపి-బహుత్రా జీవతో మనః ✻ అవ్యక్తానుకరణాద్ద్వ్యజవరార్ధా
దనితౌ డాచ్ ॥౫॥౪॥౫౭॥ ద్వ్యచ్ అవరం న్యూనం న తు తతో న్యూనం అనేకాజితి యావ
త్-తాదృశమర్ధం యస్య తస్మాడ్డాచ్ స్యాత్ కృభ్వస్తిభిర్యోగే ✻ డాచి వివక్షితే ద్వే
బహులమ్ ✻ నిత్యమామ్రేడితే డాచీతి వక్తవ్యమ్ ✻ డాచ్ పరం యదామ్రేడితం తస్మిన్స
తి పూర్వపరయోర్వర్ణయోః పరరూపం స్యాత్ ఇతి తకారపకారయోః పకారః-పటప
టాకరోతి-అవ్యక్తానుకరణాత్కిమ్ దృషత్కరోతి-ద్వ్యజవరార్ధాత్కిమ్-శ్రత్కరో
తి-అవరేతి కిమ్-ఖరటఖరటాకరోతి-త్రపటత్రపటాకరోతి- అనేకాచ ఇత్యేవ సూత్ర
యితుముచితమ్-ఏవం హి డాచీతి పరసప్తమ్యేవ ద్విత్వేనువచేత్యవధేయమ్ - అనితౌ
కిమ్-పటితి కరోతి ✻ కృఞో ద్వితీయతృతీయశమ్బబీజాత్కృషౌ ॥౫॥౪॥౫౮॥ ద్వితీ
యాదిభ్యో డాచ్ స్యాత్ కృఞ ఏవ యోగే కర్షణేర్థే- బహులోక్తేరవ్యక్తానుకరణాదన్య
స్య డాచి న ద్విత్వమ్-ద్వితీయం తృతీయం కర్షణం కరోతి ద్వితీయాకరోతి- తృతీయాకరో
తి-శమ్బశబ్దః ప్రతిలోమే-అనులోమం కృష్టం క్షేత్రం పునః ప్రతిలోమం కర్షతి- శమ్బా
కరోతి-బీజేన సహ కర్షతి బీజాకరోతి ✻ సంఖ్యాయాశ్చ గుణాన్తాయాః॥౫॥౪॥౫౯॥ కృ
ఞో యోగే కృషౌ డాచ్ స్యాత్-ద్విగుణాకరోతి క్షేత్రమ్-క్షేత్రకర్మకం ద్విగుణం కర్ష
ణం కరోతీత్యర్థః ✻ సమయాచ్చ యాపనాయామ్॥౫॥౪॥౬౦॥ కృషావితి నివృత్తమ్-కృ
ఞో యోగే డాచ్ స్యాత్-సమయాకరోతి - కాలం యాపయతీత్యర్థః ✻ సపత్రనిష్ప
త్రాదతివ్యథనే॥౫॥౪॥౬౧॥ సపత్రా కరోతి మృగం-సపుంఖశరప్రవేశేన సపత్రం
కరోతీత్యర్థః-నిష్పత్రా కరోతి- సపుంఖస్య శరస్యాపరపార్శ్వే నిర్గమనాన్నిష్పత్రం
కరోతీత్యర్థః-అతివ్యథనే కిమ్-సపత్రం నిష్పత్రం వా కరోతి భూతలమ్ ✻ నిష్కులాన్ని
ష్కోషణే॥౫॥౪॥౬౨॥ నిష్కులాకరోతి దాడిమమ్ - నిర్గతం కులమన్తరవయవానాం స
మూహో యస్మాదితి బహువ్రీహేర్డాచ్ ✻ సుఖప్రియాదానులోమ్యే॥౫॥౪॥౬౩॥
సుఖాకరోతి-ప్రియాకరోతి గురుమ్ - అనుకూలాచరణేనానన్దయతీత్యర్థః ✻ దుఃఖా
త్ప్రాతిలోమ్యే॥౫॥౪॥౬౪॥ దుఃఖాకరోతి స్వామినం-పీడయతీత్యర్థః ✻ శూలాత్పాకే॥
౫॥౪॥౬౫॥ శూలాకరోతి మాంసమ్-శూలేన పచతీత్యర్థః ✻ సత్యాదశపథే॥౫॥౪॥౬౬
సత్యాకరోతి భాణ్డం వణిక్-క్రేతవ్యమితి తథ్యం కరోతీత్యర్థః - శపథే తు సత్యం కరోతి వి

త్రేః॥ మద్రాత్పరివాపణే॥౫।౪।౬౭॥ మద్రశబ్దో మఙ్గలార్థః పరివాపణమ్ముణ్డనం. మద్రాకరోతి-మాఙ్గల్యముణ్డనేన సంస్కరోతీత్యర్థః॥ భద్రాచ్చేతి వక్తవ్యమ్॥ భద్రాకరోతి - అర్థః ప్రాగ్వత్ - పరివాపణే కిమ్ - మద్రంకరోతి భద్రంకరోతి॥

॥ ఇతి తద్ధితప్రత్యయాః ॥

సర్వస్య ద్వే॥౮।౧।౧॥ ఇత్యధికృత్య॥ నిత్యవీప్సయోః॥౮।౧।౪॥ ఆభీక్ష్ణ్యే వీప్సాయాఞ్చ ద్యోత్యే పదస్య ద్విర్వచనం స్యాత్-ఆభీక్ష్ణ్యం తిఙన్తేష్వవ్యయసంజ్ఞకకృదన్తేషు చ-పచతి పచతి-భుక్త్వా భుక్త్వా-వీప్సాయాం-వృక్షం వృక్షం సిఞ్చతి-గ్రామో గ్రామో రమణీయః॥ పరేర్వర్జనే॥౮।౧।౫॥ పరి పరి వఙ్గేభ్యో వృష్టో దేవః వఙ్గాన్పరిహృత్యేత్యర్థః॥ పరేర్వర్జనే వా వచనమ్॥ పరి వఙ్గేభ్యః॥ ఉపర్యధ్యధసస్సామీప్యే॥౮।౧।౭॥ ఉపర్యుపరి గ్రామమ్- గ్రామస్యోపరిష్టాత్సమీపే దేశ ఇత్యర్థః. అధ్యధి సుఖమ్-సుఖస్యోపరిష్టాత్సమీపకాలే దుఃఖమిత్యర్థః-అధోఽధో లోకమ్-లోకస్యాధస్తాత్సమీపే దేశ ఇత్యర్థః॥ వాక్యాదేరామన్త్రితస్యాసూయాసమ్మతికోపకుత్సనభర్త్సనేషు॥౮।౧।౮॥ అసూయాయామ్- సున్దర సున్దర వృథా తే సౌన్దర్యమ్-సమ్మతౌ-దేవ దేవ వన్ద్యోఽసి-కోపే- దుర్వినీత దుర్వినీత ఇదానీం జ్ఞాస్యసి-కుత్సనే-ధానుష్క ధానుష్క వృథా తే ధనుః- చోర చోర ఘాతయిష్యామి త్వామ్॥ ఏకం బహువ్రీహివత్॥౮।౧।౯॥ ద్విరుక్త ఏకశబ్దో బహువ్రీహివత్స్యాత్ - తేన సుబ్లోపపుంవద్భావౌ. ఏకైకమక్షరమ్-ఇహ ద్వయోరపి సుపోర్లుకి కృతే బహువ్రీహివద్భావాదేవ ప్రాతిపదికత్వాత్సముదాయాత్సుప్-ఏకైకయాహుత్యా - ఇహ పూర్వభాగే పుంవద్భావాదవగ్రహే విశేషః-న బహువ్రీహావిత్యత్ర పునర్బహువ్రీహిగ్రహణం ముఖ్యబహువ్రీహిలాభార్థం- తేనాతిదిష్టబహువ్రీహౌ సర్వనామతా స్యాదేవేతి ప్రాఞ్చః-వస్తుతస్తు భాష్యమతే ప్రత్యాఖ్యాతమేతత్ - సూత్రమతే బహువ్రీహ్యర్థే ఽలౌకికే విగ్రహే నిషేధకం న తు బహువ్రీహావితి దేశే శబ్దైర్వనాస్తి ఏకైకస్మై దేహి॥ ఆబాధే చ॥౮।౧।౧౦॥ పీడాయాం ద్యోత్యాయాం ద్వే స్తో బహువ్రీహివచ్చ-గతగతః-విరహాత్పీడ్యమానస్యేయముక్తిః బహువ్రీహివద్భావాత్సుబ్లుక్ - గతగతా-ఇహ పుంవద్భావః॥ కర్మధారయవదుత్తరేషు॥౮।౧।౧౧॥ ఇత ఉత్తరేషు ద్విర్వచనేషు కర్మధారయవత్కార్యం- ప్రయోజనం సుబ్లోపపుంవద్భావాన్తోదాత్తత్వాని॥ ప్రకారే గుణవచనస్య॥౮।౧।౧౨॥ సాదృశ్యే ద్యోత్యే గుణవచనస్య ద్వే స్తః తచ్చ కర్మధారయవత్-కర్మధారయవదుత్తరేష్విత్యధికారాత్ - తేన పూర్వభాగస్య పుంవద్భావః సమాసస్యేత్యన్తోదాత్తత్వఞ్చ-పటుపట్వీ-పటుపటుః- పటుసదృశః-ఈషత్పటురితి యావత్ - గుణోపసర్జనద్రవ్యవాచినః కేవలగుణవాచినశ్చేహ గ్రహణా

న్తే-శుక్లశుక్లంరూపం-శుక్లశుక్లఃపటః॥ఆనుపూర్వ్యే ద్వే వాచ్యే॥ మూలేమూలేస్థూలః॥సంభ్రమేణప్రవృత్తౌయథేష్టమనేకధా ప్రయోగోన్యాయసిద్ధః ॥ సర్పసర్ప-బుధ్యస్వబుధ్యస్వ-సర్ప॥౩॥బుధ్యస్వ॥౩॥॥క్రియాసమభిహారే చ॥లునీహిలునీహీత్యేవాయంలునాతి-నిత్యవీప్సయోరితిసిద్ధేభృశార్థేద్విత్వార్థమిదమ్ - పౌనఃపున్యేపిలోటాసహసముచ్చిత్యద్యోతకత్వంలబ్ధంవా॥కర్మవ్యతిహారే సర్వనామ్నో ద్వే వాచ్యే॥సమాసవచ్చబహులమ్॥బహులగ్రహణాదన్యపరయోర్నసమాసవత్ ॥ ఇతరశబ్దస్యతునిత్యమ్ ॥ అసమాసవద్భావేపూర్వపదస్థస్యసుపస్సుర్వక్తవ్యః ॥ అన్యోన్యంవిప్రా నమన్తి-అన్యోన్యౌ-అన్యోన్యాన్-అన్యోన్యేనకృతమ్ - అన్యోన్యస్మైదత్తమిత్యాది-అన్యోన్యేషాంపుష్కరైరామృశన్తఇతిమాఘః- ఏవంపరస్పరమ్ - అత్రకస్కాదిత్వాద్విసర్గస్యసః-ఇతరేతరమ్-ఇతరేతరేణేత్యాది॥స్త్రీనపుంసకయోరుత్తరపదస్థాయావిభక్తేరామ్భావో వా వక్తవ్యః॥అన్యోన్యామ్అన్యోన్యమ్-పరస్పరామ్ - పరస్పరమ్-ఇతరేతరామ్-ఇతరేతరంవా-ఇమేబ్రాహ్మణ్యౌకులేవాభోజయతః- అత్రకేచిత్ -ఆమాదేశోద్వితీయాయాఏవభాష్యోదాహృతత్వాత్ - తేనస్త్రీనపుంసకయోరపితృతీయాదిషుపుంవదేవరూపమిత్యాహుః॥ అన్యేతూదాహరణస్యదిఙ్మాత్రత్వాత్సర్వవిభక్తీనామాదేశమాహుః ॥ దళద్వయేటాబభావఃక్లీబేచాడ్డ్తరహేస్స్వమోః।సమాసేసోరలుక్చేతిసిద్ధంబాహుళకాత్త్రయమ్॥౧॥తథాహి - అన్యోన్యంపరస్పరమిత్యత్రదళద్వయేపిటాప్ ప్రాప్తః - నచసర్వనామ్నోవృత్తిమాత్రఇతిపుంవద్భావః-అన్యపరయోరసమాసవద్భావాత్ -నచస్త్రియాఃపుంవదేవవృత్తిః- యాంయాంప్రియఃప్రైక్షతకాతరాక్షీసాసేత్యాదావతి ప్రసఙ్గాత్ .అన్యోన్యమితరేతరమిత్యత్రచఅడ్డతరాదిభ్యఇతిఅడడ్ ప్రాప్తః-అన్యోన్యసంసక్తమహస్త్రియామమ్-అన్యోన్యాశ్రయః-పరస్పరాక్షిసాదృశ్యంఅదృష్టపరస్పరైరిత్యాదౌసోర్లుక్ప్రాప్తః - సర్వంబాహుళకబలేనసమాధేయమ్-ప్రకృతవార్తికభాష్యోదాహరణంస్త్రియామితిమాత్రేఅన్యోన్యసంశ్రయంత్వేతదితిభాష్యంచాత్రప్రమాణమితిస్థితిః అకృచ్ఛ్రే ప్రియసుఖయోరన్యతరస్యామ్॥౮॥౧॥౧౩॥ప్రియప్రియేణదదాతి-ప్రియేణవా - సుఖసుఖేనదదాతి-సుఖేనవా-ద్విర్వచనేకర్మధారయవద్భావాత్సుబ్లుకితిదేవవచనమ్-అతిప్రియంపితస్తనాయాసేనదదాతీత్యర్థః ॥ యథాస్వేయథాయథమ్॥౮॥౧॥౧౪॥యథాస్వమితివీప్సాయామవ్యయీభావః- యోయమాత్మాయచ్చాత్మీయంతద్యథాస్వమ్-తస్మిన్యథాశబ్దస్యద్వేక్లీబత్వంచనిపాత్యతే-యథాయథంజ్ఞాతా-యథాస్వభావమిత్యర్థః॥యథాత్మీయమితివా॥ ద్వన్ద్వంరహస్యమర్యాదావచనవ్యుత్క్రమణయ

జ్ఞపాత్రప్రయోగాభివ్యక్తిషు ॥ ౮।౧।౧౫॥ ద్విశబ్దస్య ద్విర్వచనం పూర్వపదస్యాఽమ్భావోఽత్వం చోత్తరపదస్య నపుంసకత్వం చ నిపాత్యతే ఏష్వర్థేషు॥ తత్ర రహస్యం ద్వన్ద్వశబ్దవాచ్యమ్ ఇతరే విషయభూతాః - ద్వన్ద్వమ్మన్త్రయతే - రహస్యమిత్యర్థః- మర్యాదా స్థిత్యనతిక్రమః- ఆచతురం హీమే పశవో ద్వన్ద్వం మిథునాయన్తే- మాతా పుత్రేణ మిథునం గచ్ఛతి- పౌత్రేణ ప్రపౌత్రేణాపీతి మర్యాదార్థః- వ్యుత్క్రమణం పృథగవస్థానం- ద్వన్ద్వం వ్యుత్క్రాన్తాః- ద్వివర్గసమ్బన్ధేన పృథగవస్థితాః- ద్వన్ద్వం యజ్ఞపాత్రాణి ప్రయునక్తి- ద్వన్ద్వం సఙ్కర్షణవాసుదేవౌ- అభివ్యక్తౌ సాహచర్యేణేత్యర్థః- యోగవిభాగాదన్యత్రాపి ద్వన్ద్వమిష్యతే.

॥ ఇతి ద్విరుక్తిప్రక్రియా. ॥

ఇతి శ్రీభట్టోజిదీక్షితవిరచితాయాం సిద్ధాన్తకౌముద్యాం
పూర్వార్ధం సమాప్తమ్.

శ్రీగణేశాయనమః.

సిద్ధాన్తకౌముద్యాం తిఙన్తప్రకరణమ్.

శ్రౌత్రాన్ వీచకైర్ధనైశ్చర్మహాస్తి సహస్త్రిపదం తోష్యాయ్యమానో వ్యుత్పన్నో విభుర్విజయతేతరామ్ ❁ పూర్వాన్ దైకకథితాః ప్రత్యాహారాధ్యాయవర్తినః ప్రత్యయాలాఘకర్తృత్వైన్నేత్ప్రతీయాధ్యాయగోచరాః ॥ తత్ర దశలకారాః ప్రదర్శ్యన్తే॥ లట్॥ లిట్॥ లుట్॥ లృట్॥ లేట్॥ లోట్॥ లఙ్॥ లిఙ్॥ లుఙ్॥ లృఙ్ ॥ ఏషుపఞ్చమోలకారశ్ఛన్దోమాత్రగోచరః ❁ వర్తమానేలట్॥ ౩॥౨॥౧౨౩॥ వర్తమానక్రియావృత్తేర్ధాతోర్లట్ స్యాత్ ❁ అటావితౌ ❁ లఃకర్మణిచభావేచాకర్మకేభ్యః॥ ౩॥౪॥౬౯॥ లకారాస్సకర్మకేభ్యః కర్మణికర్తరిచస్యుః అకర్మకేభ్యోభావేకర్తరిచ ❁ లస్య॥౩॥౪॥౭౭॥ అధికారోయమ్ ❁ తిప్తస్ఝిసిప్థస్థమిబ్వస్మస్తాతాంఝథాసాథాంధ్వమిడ్వహిమహిఙ్ ॥ ౩॥౪॥౭౮॥ ఏతేష్టాదశలాదేశాస్స్యుః ❁ లఃపరస్మైపదమ్॥౧॥౪॥౯౯॥ లాదేశాఃపరస్మైపదసంజ్ఞాస్స్యుః ❁ తఙానావాత్మనేపదమ్॥౧॥౪॥౧౦౦॥ తఙ్ప్రత్యాహారః శానచ్కానచౌచైతత్సంజ్ఞాస్స్యుః పూర్వసంజ్ఞాపవాదః ❁ అనుదాత్తఙితఆత్మనేపదమ్॥ ౧॥౩॥౧౨॥ అనుదాత్తేతఉపదేశేయోఙిత్ తదన్తాచ్చధాతోర్లస్యస్థానేఆత్మనేపదం స్యాత్ ❁ స్వరితఞితఃకర్త్రభిప్రాయేక్రియాఫలే॥౧॥౩॥౭౨॥ స్వరితేతోఞితశ్చధాతోరాత్మనేపదంస్యాత్ కర్తృగామినిక్రియాఫలే ❁ శేషాత్కర్తరిపరస్మైపదమ్॥౧॥౩॥౭౮॥ ఆత్మనేపదనిమిత్తహీనాద్ధాతోఃకర్తరిపరస్మైపదంస్యాత్ ❁ తిఙస్త్రీణిత్రీణి ప్రథమమధ్యమోత్తమాః॥ ౧ ॥ ౪॥౧౦౧ ॥ తిఙఉభయోఃపదయోస్త్రయస్త్రికాః క్రమాదేతత్సంజ్ఞాస్స్యుః ❁ తాన్యేకవచనద్వివచనబహువచనాన్యేకశః॥౧॥౪॥౧౦౨॥ లబ్ధప్రథమాదిసంజ్ఞానితిఙస్త్రీణిత్రీణిప్రత్యేకమేకవచనాదిసంజ్ఞానిస్యుః ❁ యుష్మద్యుపపదేసమానాధికరణేస్థానిన్యపిమధ్యమః॥ ౧॥౪॥౧౦౫ ॥ తిఙ్వాచ్యకారకవాచినియుష్మదిప్రయుజ్యమానేऽప్రయుజ్యమానేచ మధ్యమః స్యాత్ ❁ ప్రహాసేచమన్యోపపదేమన్యతేరుత్తమఏకవచ్చ॥౧॥౪॥౧౦౬॥ మన్యధాతురుపపదంయస్యధాతోస్తస్మిన్ప్రకృతిభూతేసతిమధ్యమఃస్యాత్ పరిహాసేగమ్యమానే. మన్యతేస్తూత్తమస్స్యాత్ సచైకార్థస్యవాచకస్స్యాత్ ❁ అస్మద్యుత్తమః॥ ౧॥౪॥౧౦౭॥ తథాభూతే

అస్మద్యుత్తమస్స్యాత్ ✽ శేషే ప్రథమః॥ ౧॥౪॥౧౦౮॥ మధ్యమోత్తమయోరవిష
యే ప్రథమస్స్యాత్ ॥ భూ సత్తాయామ్ ॥ కర్తృవివక్షాయాం భూ-తి-ఇతిస్థితే ✽ తిఙ్శి
త్సార్వధాతుకమ్॥౩॥౪॥౧౧౩॥ తిఙశ్శితశ్చ ధాత్వధికారోక్తా ఏతత్సంజ్ఞాస్స్యుః ✽ కర్త
రి శప్॥౩॥౧॥౬౮॥ కర్త్రర్థే సార్వధాతుకే పరే ధాతోశ్శప్ స్యాత్ - శపావితౌ ✽ సార్వ
ధాతుకార్ధధాతుకయోః॥ ౭॥౩॥౮౪ ॥ అనయోః పరయోరిగన్తస్యాఙ్గస్య గుణస్స్యా
త్ -అవాదేశః భవతి-భవతః ✽ ఝోఽన్తః॥ ౭॥౧॥౩॥ ప్రత్యయావయవస్య ఝస్యాన్తా
దేశస్స్యాత్ -అతో గుణే భవన్తి-భవసి-భవథః-భవథ ✽ అతో దీర్ఘో యఞి॥ ౭॥౩॥౧౦౧
అతోఽఙ్గస్య దీర్ఘస్స్యాత్ -యఞాదౌ సార్వధాతుకే-భవామి-భవావః-భవామః
సభవతి-తౌ భవతః- తే భవన్తి-త్వమ్భవసి-యువామ్భవథః-యూయమ్భవథ - అహమ్భ
వామి-ఆవామ్భవావః-వయమ్భవామః-ఏవమిహామన్యే ఓదనమేవభోక్ష్యసే భుక్తస్సోఽ
తిథిభిః-ఏతమ్-ఏతవామన్యే ఓదనమేవభోక్ష్యేథే-భోక్ష్యధ్వే-భోక్ష్యే- భోక్ష్యావహే-
భోక్ష్యామహే-ఇత్యాది-మన్యసే-మన్యేథే-మన్యధ్వే-ఇత్యాదిరర్థః- యుష్మద్యుపపదే
ఇత్యాద్యనువర్తతే- తేనేహన-సతుభవాన్మన్యతే ఓదనమేవభోక్ష్యే ఇతి - ప్రహాసే కిమ్-
యథార్థకథనేమాభూత్ - ఏహి మన్యసే ఓదనమేవభోక్ష్యే భుక్తస్సోఽతిథిభిరిత్యాది ✽ ప
రోక్షే లిట్॥ ౩॥౨॥౧౧౫॥ భూతానద్యతనపరోక్షార్థవృత్తేర్ధాతోర్లిట్ స్యాత్ - లస్యతి
బాదయః ✽ లిట్చ॥౩॥౪॥౧౧౫॥ లిడాదేశస్తిఙార్ధధాతుకసంజ్ఞ ఏవ స్యాన్నతుసార్వధా
తుకసంజ్ఞః- తేనశబాదయోన ✽ పరస్మైపదానాంణలతుసుస్థలథుసణల్వమాః॥ ౩॥౪॥
౮౨॥ లిటస్తిబాదీనాం నవానాం ణలాదయో నవ క్రమాత్స్యుః- భూ-అ-ఇతిస్థితే ✽ భువో
వుగ్లుఙ్లిటోః॥౬॥౪॥౮౮॥ భువో వుగాగమస్స్యాత్ లుఙ్లిటోరచిపరే- నిత్యత్వాద్వు
క్ గుణవృద్ధీబాధతే ✽ ఏకాచో ద్వే ప్రథమస్య॥౬॥౧॥౧॥ ✽ అజాదేర్ద్వితీయస్య॥౬॥
౧॥౨॥ ఇత్యధికృత్య ✽ లిటి ధాతోరనభ్యాసస్య॥ ౬॥౧॥౮॥ లిటిపరేఽనభ్యాసధాత్వవ
యవస్య ప్రథమస్యైకాచో ద్వేస్తః-ఆదిభూతాదచః పరస్యతు ద్వితీయస్య - భూవ్
భూవ్ -అ-ఇతిస్థితే ✽ పూర్వోఽభ్యాసః॥౬॥౧॥౪॥ అత్ర యే ద్వే విహితే తయోః పూర్వో
ఽభ్యాససంజ్ఞస్స్యాత్ ✽ హలాదిశ్శేషః॥ ౭॥౪॥౬౦ ॥ అభ్యాసస్య ఆదిర్హల్ శిష్యతే అ
న్యేహలో లుప్యన్తే-ఇతి వలోపః ✽ హ్రస్వః॥౭॥౪॥౫౯॥ అభ్యాసస్యాచో హ్రస్వ
స్స్యాత్ ✽ భవతేరః ॥ ౭॥౪॥౭౩ ॥ భవతేరభ్యాసోకారస్య అకారస్స్యాత్ లిటి ✽ అ
భ్యాసే చర్చ॥౮॥౪॥౫౪॥ అభ్యాసే ఝలాం చరస్స్యుః జశశ్చ-ఝశాం జశః- ఖయాం చ
రః-తత్రాపి ప్రకృతిజశాం ప్రకృతిజశః-ప్రకృతిచరాం ప్రకృతిచర ఇతి వివేకః-ఆన్తర
తమ్యాత్ ✽ అసిద్ధవదత్రాభాత్ ॥ ౬॥౪॥౨౨॥ ఇత ఊర్ధ్వమాపాదపరిసమాప్తేరా

ఖీయస్-సమానాశ్రయే తస్మిన్ కర్తవ్యే తదసిద్ధం స్యాత్-ఇతి వుకోసిద్ధత్వాదువఙి ప్రాప్తే ॥ వుగ్యుటావువఙ్యణోః సిద్ధౌ వక్తవ్యౌ ॥ బభూవ-బభూవతుః-బభూవుః ॥ ఆర్ధధాతుకస్యేడ్వలాదేః ॥ ౭।౨।౩౫॥ వలాదేరార్ధధాతుకస్యేడాగమః స్యాత్-బభూవిథ-బభూవథుః-బభూవ-బభూవ-బభూవివ-బభూవిమ ॥ అనద్యతనే లుట్ ॥ ౩।౩।౧౫॥ భవిష్యత్యనద్యతనేర్థే ధాతోర్లుట్ స్యాత్ ॥ స్యతాసీ లృలుటోః ॥ ౩।౧।౩౩॥ లృ ఇతి లృఙ్లృటోర్గ్రహణమ్-ధాతోః స్యతాసీ ఏతౌ ప్రత్యయౌ స్తః లృలుటోః పరతః-శబాద్యపవాదః ॥ ఆర్ధధాతుకం శేషః ॥ ౩।౪।౧౧౪॥ తిఙ్శిద్భ్యోన్యో ధాతోరితి విహితః ప్రత్యయ ఏతత్సంజ్ఞః స్యాత్-ఇట్ ॥ లుటః ప్రథమస్య డారౌరసః ॥ ౨।౪।౮౫॥ డారౌరస ఏతే క్రమాత్స్యుః-డిత్త్వసామర్థ్యాదభస్యాపి టేర్లోపః ॥ పుగన్తలఘూపధస్య చ ॥ ౭।౩।౮౬॥ పుగన్తస్య లఘూపధస్య చాఙ్గస్యేకో గుణః స్యాత్ సార్వధాతుకార్ధధాతుకయోః-వినాప్యవధానం తేన వ్యవహితేపి-వచనప్రామాణ్యాత్-తేన భినత్తీత్యాదావనేకవ్యవహితస్యోన గుణః-భవిత్-ఆ-అత్ర ఇటో గుణే ప్రాప్తే ॥ దీధీవేవీటామ్ ॥ ౧।౧।౬॥ దీధీవేవ్యోరిటశ్చ గుణవృద్ధీ న స్తః-భవితా ॥ తాసస్త్యోర్లోపః ॥ ౭।౪।౫౦॥ తాసేరస్తేశ్చ లోపః స్యాత్ సాదౌ ప్రత్యయే పరే ॥ రి చ ॥ ౭।౪।౫౧॥ రాదౌ ప్రత్యయే ప్రాగ్వత్-భవితారౌ-భవితారః-భవితాసి-భవితాస్థః-భవితాస్థ-భవితాస్మి-భవితాస్వః-భవితాస్మః ॥ లృట్ శేషే చ ॥ ౩।౩।౧౩॥ భవిష్యదర్థాద్ధాతోర్లృట్ స్యాత్ క్రియార్థాయాం క్రియాయామసత్యాం సత్యాం చ-స్య-ఇట్-భవిష్యతి-భవిష్యతః-భవిష్యన్తి-భవిష్యసి-భవిష్యథః-భవిష్యథ-భవిష్యామి-భవిష్యావః-భవిష్యామః ॥ లోట్ చ ॥ ౩।౩।౧౬౨॥ విధ్యాద్యర్థేషు ధాతోర్లోట్ స్యాత్ ॥ ఆశిషి లిఙ్లోటౌ ॥ ౩।౩।౧౭౩॥ ఏరుః ॥ ౩।౪।౮౬॥ లోట ఇకారస్య ఉః స్యాత్-భవతు ॥ తుహ్యోస్తాతఙ్ఙాశిష్యన్యతరస్యామ్ ॥ ౭।౧।౩౫॥ ఆశిషి తుహ్యోస్తాతఙ్ వా స్యాత్-అనేకాల్త్వాత్సర్వాదేశః- యద్యపి ఙిచ్చేత్యయమపవాదః- తథాప్యనన్త్యస్య ఙిత్త్వస్యానఙాదిషు చరితార్థత్వాత్ ఇతి గుణవృద్ధిప్రతిషేధస్య సావకాశత్వాదుత్సర్గతయా సమప్రవృత్తౌ సర్వాదేశత్వం పరత్వాత్ పరేణ బాధ్యతే-ఇత్యుత్సర్గాపవాదయోరపి సమబలత్వాత్-భవతాత్ ॥ లోటో లఙ్వత్ ॥ ౩।౪।౮౫॥ లోటో లఙ ఇవ కార్యం స్యాత్-తేన తామాదయః సలోపశ్చ ॥ తస్థస్థమిపాం తాన్తన్తామః ॥ ౩।౪।౧౦౧॥ ఙితశ్చతుర్ణాం తామాదయః క్రమాత్స్యుః ॥ నిత్యం ఙితః ॥ ౩।౪।౯౯॥ సకారాన్తస్య ఙిదుత్తమస్య నిత్యం లోపః స్యాత్-అలోన్త్యస్యేతి సస్య లోపః-భవతామ్-భవన్తు ॥ సేర్హ్యపిచ్చ ॥ ౩।౪।౮౭॥ లోటః సేర్హిః స్యాత్ సోపిచ్చ ॥ అతో హేః ॥ ౬।౪।౧౦౫॥ అతః పరస్య హేర్లుక్ స్యాత్-భవ-భవతాత్

భవతమ్-భవత ❁ మేర్నిః ॥౩॥౪॥౮౯॥ లోటో మేర్నిస్స్యాత్ ❁ ఆడుత్తమస్యపిచ్చ॥ ౩॥౪॥౯౨॥ లోడుత్తమస్యాడాగమస్స్యాత్ సపిచ్చ- హిన్యోరుత్వన్న- ఇకారోచ్చారణసామర్థ్యాత్-భవాని-భవావ-భవామ ❁ అనద్యతనేలఙ్ ॥౩॥౨॥౧౧౧॥ అనద్యతనభూతార్థవృత్తేర్ధాతోర్లఙ్స్యాత్ ❁ లుఙ్లఙ్లృఙ్క్ష్వడుదాత్తః ॥౬॥౪॥౭౧॥ ఏషుపరేష్వఙ్గస్యాడాగమస్స్యాత్ సచోదాత్తః ❁ ఇతశ్చ ॥౩॥౪॥౧౦౦॥ ఙితోలస్య పరస్మైపదమికారాన్తంయత్ తదన్తస్యలోపస్స్యాత్ -అభవత్ -అభవతామ్- అభవన్-అభవః-అభవతమ్-అభవత-అభవమ్-అభవావ-అభవామ ❁ విధినిమన్త్రణామన్త్రణాధీష్టసమ్ప్రశ్నప్రార్థనేషులిఙ్ ॥౩॥౩॥౧౬౧॥ ఏష్వర్థేషుద్యోత్యేషువాచ్యేషువాలిఙ్స్యాత్ - విధిః ప్రేరణంభృత్యాదేర్నికృష్టస్యప్రవర్తనమ్-నిమన్త్రణన్నియోగకరణమ్- ఆవశ్యకే శ్రాద్ధభోజనాదౌదౌహిత్రాదేః ప్రవర్తనమ్- ఆమన్త్రణంకామచారానుజ్ఞా-అధీష్టస్సత్కారపూర్వకోవ్యాపారః-ప్రవర్తనాయాం లిఙ్ -చతుర్ణాంపృథగుపాదానమ్ప్రపఞ్చార్థమ్ ❁ యాసుట్పరస్మైపదేషూదాత్తోఙిచ్చ ॥౩॥౪॥౧౦౩॥ లిఙఃపరస్మైపదానాంయాసుడాగమస్స్యాత్ సచోదాత్తోఙిచ్చ- ఙిత్త్వన్తుజ్ఞాయతేక్వచిదనుబన్ధకార్యేష్వనల్విధావితిప్రతిషేధఇతి- శ్నాదేశస్యాశ్నచఃశిత్త్వమపీహలిఙ్గమ్ ❁ సుట్తిథోః ॥౩॥౪॥౧౦౭॥ లిఙస్తకారథకారయోఃసుట్ స్యాత్ -సుటాయాసుట్నబాధ్యతే- లిఙోయాసుట్ తకారథకారయోస్సుడితివిషయభేదాత్ ❁ లిఙస్సలోపోనన్త్యస్య ॥౭॥౨॥౭౯॥ సార్వధాతుకలిఙోనన్త్యస్యసస్య లోపస్స్యాత్ - ఇతిసకారద్వయస్యాపినివృత్తిః-సుటఃశ్రవణంత్వాశిర్లిఙి-స్ఫుటతరన్తు తత్రాత్మనేపదే ❁ అతోయేయః ॥౭॥౨॥౮౦ ॥ అతఃపరస్యసార్వధాతుకావయవస్యయాఇత్యస్యఇయ్స్యాత్ - గుణయలోపౌ-భవేత్ -సార్వధాతుకేకిమ్-చికీర్ష్యాత్ మధ్యేపవాదన్యాయేనహి అతోలోపఏవబాధ్యేత - భవేదిత్యాదౌతుపరత్వాద్దీర్ఘస్స్యాత్ -భవేతామ్ ❁ ఝేర్జుస్ ॥౩॥౪॥౧౦౮॥ లిఙోఝేర్జుస్స్యాత్ - జఇత్ ❁ ఉస్యపదాన్తాత్ ॥౬॥౧॥౯౬॥ అపదాన్తాదవర్ణాదుసిపరేపరరూపమేకాదేశస్స్యాత్ - ఇతి ప్రాప్తే-పరత్వాన్నిత్యత్వాచ్చఅతోయేయఇతిప్రాప్తః-యద్యప్యన్తరఙ్గత్వాత్పరరూపస్యాద్యం- తథాపియాస్ఇత్యేతస్యఇయ్ఇతివ్యాఖ్యేయమ్- ఏవఞ్చసలోపస్యఅపవాదఇయ్-అతోయేయఇత్యత్రతుసన్ధిరార్షః-భవేయుః-భవేః-భవేతమ్- భవేత- భవేయమ్-భవేవ-భవేమ ❁ లిఙాశిషి ॥౩॥౪॥౧౧౬॥ ఆశిషిలిఙస్తిఙార్ధధాతుకసంజ్ఞస్స్యాత్ ❁ కిదాశిషి ॥౩॥౪॥౧౦౪॥ ఆశిషిలిఙోయాసుట్కిత్స్యాత్ -స్కోరితిసలోపః ❁ క్ఙిచ ॥౧॥౧॥౫॥గిత్కిత్ఙిన్నిమిత్తేఇగన్తగుణవృద్ధీనస్తః-భూయాత్ -

భూయాస్తామ్ భూయాసుః భూయాః భూయాస్తమ్ భూయాస్త భూయాసమ్
భూయాస్వ భూయాస్మ ❋ లుఙ్ ॥౩।౨।౧౧౦॥ భూతార్థవృత్తేర్ధాతోర్లుఙ్ స్యాత్ ❋
మాఙి లుఙ్ ॥౩।౩।౧౭౫॥ సర్వలకారాపవాదః ❋ స్మోత్తరే లఙ్ చ ॥౩।౩।౧౭౬॥ స్మో-
త్తరే మాఙి లఙ్ స్యాల్లుఙ్ చ ❋ చ్లి లుఙి ॥౩।౧।౪౩॥ శబాద్యపవాదః ❋ చ్లేః సిచ్ ॥౩।
౧।౪౪॥ ఇచావితౌ ❋ గాతిస్థాఘుపాభూభ్యః సిచః పరస్మైపదేషు ॥౨।౪।౭౭॥ ఏ-
భ్యః సిచో లుక్ స్యాత్ గాపావిహేణాదేశపిబతిగ్రాహ్యౌ ❋ భూసువోస్తిఙి ॥౭।౩।
౮౮॥ భూసూ ఏతయోః సార్వధాతుకే తిఙి పరే గుణో న స్యాత్ ❋ అస్తిసిచోఽపృక్తే ॥
౭।౩।౯౬॥ సిచ్ అస్ చేతి సమాహారద్వన్ద్వః. సిచ్ఛబ్దస్యాత్ర ప్రయుక్తత్వమ్. అస్తేశ్చ
వ్యాహనకర్మధారయః. తత్ర లక్షణయా స్వాస్త్రోర్లుక్ - విద్యమానాత్సిచోఽస్తేశ్చ
పరస్యాపృక్తస్య హల ఈడాగమః స్యాత్ - ఇతి ఈట్ నేహ - సిచో లుప్తత్వాత్. అభూత్.
హల్ఙ్యాదిలోపః - ఇతి తిపి - అపృక్తస్యేతీట్ - ఇతి స్త - అభూతామ్ ❋ సిజభ్యస్తవిదిభ్యశ్చ ॥
౩।౪।౧౦౯॥ సిచోఽభ్యస్తాద్విదేశ్చ పరస్య ఙిత్సమ్బన్ధినో ఝేర్జుస్ స్యాత్ । ఇతి ప్రా-
ప్తే ❋ ఆతః ॥౩।౪।౧౧౦॥ సిజ్లుకి ఆదన్తాదేవ ఝేర్జుస్ స్యాత్ - అభూవన్ - అభూః - అ-
భూతమ్ - అభూత - అభూవమ్ - అభూవ - అభూమ ❋ న మాఙ్యోగే ॥౬।౪।౭౪॥ అడాటౌ
న స్తః - మా భవాన్ భూత్ - మా స్మ భవత్ - మా స్మ భూత్ ❋ లిఙ్నిమిత్తే లృఙ్ క్రియాతిపత్తౌ ॥
౩।౩।౧౩౯॥ హేతుహేతుమద్భావాదిలిఙ్నిమిత్తం తత్ర భవిష్యత్యర్థే లృఙ్ స్యాత్
క్రియాయా అనిష్పత్తౌ గమ్యమానాయామ్ - అభవిష్యత్ - అభవిష్యతామ్ - అభవిష్యన్ -
అభవిష్యః - అభవిష్యతమ్ - అభవిష్యత - అభవిష్యమ్ - అభవిష్యావ - అభవిష్యామ ❋ తే
ప్రాగ్ధాతోః ॥౧।౪।౮౦॥ తే గత్యుపసర్గసంజ్ఞకా ధాతోః ప్రాగేవ ప్రయోక్తవ్యాః ॥
❋ ఆనిలోట్ ॥౮।౪।౧౬॥ ఉపసర్గస్థాన్నిమిత్తాత్పరస్య లోడాదేశస్యానిత్యస్య నస్య
ణః స్యాత్ - ప్రభవాణి ❋ దురః షత్వణత్వయోరుపసర్గత్వప్రతిషేధో వక్తవ్యః ❋
దుఃస్థితమ్ - దుర్భవాని ❋ అన్తశ్శబ్దస్యాఙ్కివిధిణత్వేషూపసర్గత్వం వాచ్యమ్ ❋ అన్తర్ధా -
అన్తర్ధిః - అన్తర్భవాణి ❋ శేషే విభాషాఽకఖాదావషాన్త ఉపదేశే ॥౮।౪।౧౮॥ ఉపదే-
శే కాదిః ఖాదిః షాన్తశ్చ వర్జ్యగదనదాదేరన్యస్మిన్ధాతౌ పరే ఉపసర్గస్థాన్నిమిత్తాత్పరస్య నేర్న-
స్య ణత్వం వా స్యాత్ - ప్రణిభవతి - ప్రనిభవతి - ఇహోపసర్గాణామనువృత్తావపి
సంహితా నిత్యా ॥ తదుక్తమ్ ❋ సంహితైకపదే నిత్యా నిత్యా ధాతూపసర్గయోః ॥ నిత్యా
సమాసే వాక్యే తు సా వివక్షామపేక్షతే ॥ ఇతి - సత్తాద్యర్థనిర్దేశశ్చోపలక్షణమ్ యోగాత్
స్వర్గో భవతీత్యాదావుత్పద్యత ఇత్యాద్యర్థాత్ - ఉపసర్గాస్త్వర్థవిశేషస్య ద్యోతకాః -
ప్రభవతి - పరాభవతి - సమ్భవతి - అనుభవతి - అభిభవతి - ఉద్భవతి - పరిభవతీత్యా-

దొఽభిలషితార్థావగతేః । ఉక్తఞ్చ * ఉపసర్గేణ ధాత్వర్థో బలాదన్యత్ర నీయతే । ప్రహారాహారసంహారవిహారపరిహారవత్ ॥ * ఏధ వృద్ధౌ । కర్త్రర్థే తిఙ్ అనుదాత్తేతః ✻ టిత ఆత్మనేపదానాం టేరే ॥౩॥౪॥౭౯॥ టితో లస్యాత్మనేపదానాం టేరేత్వం స్యాత్ । ఏధతే ✻ సార్వధాతుకమపిత్ ॥౧॥౨॥౪॥ అపిత్ సార్వధాతుకం ఙిద్వత్స్యాత్ ✻ ఆతో ఙితః ॥౭॥౨॥౮౧॥ అతః పరస్య ఙితామాకారస్య ఇయ్ స్యాత్ । ఏధేతే । ఏధన్తే ✻ థాసస్సే ॥౩॥౪॥౮౦॥ టితో లస్య థాసస్సే స్యాత్ । ఏధసే । ఏధేథే । ఏధధ్వే ॥ అతో గుణే । ఏధే । ఏధావహే । ఏధామహే ✻ ఇజాదేశ్చ గురుమతోఽనృచ్ఛః ॥౩॥౧॥౩౬॥ ఇజాదిర్యో ధాతుర్గురుమానృచ్ఛత్యన్యస్తత ఆమ్ స్యాల్లిటి । ఆమో మకారస్య నేత్త్వమ్ । అస్య సామర్థ్యవిధానాజ్జ్ఞాపకాత్ ✻ ఆమః ॥౨॥౪॥౮౧॥ ఆమః పరస్య లుక్ స్యాత్ ✻ కృఞ్చానుప్రయుజ్యతే లిటి ॥౩॥౧॥౪౦॥ ఆమన్తాల్లిట్పరాః కృభ్వస్తయోఽనుప్రయుజ్యన్తే । ఆమ్ప్రత్యయవత్కృఞోఽనుప్రయోగస్యేతి సూత్రే కృఞ్గ్రహణసామర్థ్యాదనుప్రయోగోఽన్యస్యాపీతి జ్ఞాయతే । తేన కృభ్వస్తియోగ ఇత్యతః కృఞో ద్వితీయేఽర్థే ఞకారేణ ప్రత్యాహారాశ్రయణాత్ కృభ్వస్తిలాభః । తేషాం క్రియాసామాన్యవాచిత్వాదామ్ప్రకృతీనాం విశేషవాచిత్వాత్తదర్థయోరభేదాన్వయః । సమ్పదిస్తు ప్రత్యాహారేఽన్తర్భూతోఽప్యనన్వితార్థత్వాన్న ప్రయుజ్యతే । కృఞస్తు క్రియాఫలే పరగామిని పరస్మైపదే ప్రాప్తే ✻ ఆమ్ప్రత్యయవత్కృఞోఽనుప్రయోగస్య ॥౧॥౩॥౬౩॥ ఆమ్ ప్రత్యయో యస్మాదిత్యతద్గుణసంవిజ్ఞానో బహువ్రీహిః । ఆమ్ప్రకృత్యా తుల్యమనుప్రయుజ్యమానాత్ కృఞోఽప్యాత్మనేపదం స్యాత్ । ఇహ పూర్వవదిత్యనువర్త్య వాక్యభేదేన సమ్బధ్యతే । పూర్వవదేవాత్మనేపదం న తు తద్విపరీతమితి । తేన కర్తృగేఽపి ఫలే ఈక్షాఞ్చకారేత్యాదౌ న తఙ్ ✻ లిటస్తఝయోరేశిరేచ్ ॥౩॥౪॥౮౧॥ లిడాదేశయోస్తఝయోరేశ్ ఇరేచ్ ఏతౌ స్తః । ఏకారోచ్చారణం జ్ఞాపకం తఙాదేశానాం టేరేత్వం నేతి । తేన దాదార సానః కృప ఇతి సిద్ధే ✻ అసంయోగాల్లిట్కిత్ ॥౧॥౨॥౫॥ అసంయోగాత్పరోఽపిల్లిట్ కిత్స్యాత్ । క్ఙితి చేతి నిషేధాత్సార్వధాతుకార్ధధాతుకయోరితి గుణో న । ద్విత్వాత్పరత్వాద్యణి ప్రాప్తే ✻ ద్వివర్చనేఽచి ॥౧॥౧॥౫౯॥ ద్విత్వనిమిత్తేఽచి అచ ఆదేశో న స్యాత్ ద్విత్వే కర్తవ్యే ✻ ఉరత్ ॥౭॥౪॥౬౬॥ అభ్యాసఋవర్ణస్య అత్ స్యాత్ ప్రత్యయే పరే । రపరత్వమ్ । హలాదిశ్శేషః । ప్రత్యయేఽమ్ । వవ్రశ్చ ✻ కుహోశ్చుః ॥౭॥౪॥౬౨॥ అభ్యాసకవర్గహకారయోశ్చవర్గాదేశస్స్యాత్ । ఏధాఞ్చక్రే । ఏధాఞ్చక్రాతే । ఏధాఞ్చక్రిరే ✻ ఏకాచ ఉపదేశేఽనుదాత్తాత్ ॥౭॥౨॥౧౦॥ ఉపదేశే యో

ధాతురేకాజనుదాత్తశ్చ తతః పరస్యార్ధధాతుకస్యేణ్ న స్యాత్ - ఉపదేశ ఇత్యుభయాన్వయి- ఏకాచ ఇతి కిమ్- యఙ్లుగన్తవృత్తిర్యథా స్యాత్ - స్మరన్తి హి* శ్తిపా శపానుబన్ధేన నిర్దిష్టం యద్గణేన చ। యత్రైకాజ్గ్రహణఞ్చైవ పఞ్చైతాని న యఙ్లుకి॥ ఏతచ్చ ఇహైవ ఏకాజ్గ్రహణేన జ్ఞాప్యతే- అచ ఇత్యేకత్వవివక్షయా తద్వతో గ్రహణేఽపి ద్విపకగ్రహణసామర్థ్యాదనేకాచోఽప్యుపదేశో వ్యావర్త్యతే- తేన వధేర్హన్త్యాదేశే ఏకాచోఽపి న నిషేధః - ఆదేశోపదేశేఽనేకాచ్త్వాత్ అనుదాత్తాత్స్వాపదమేవ సంగ్రహీష్యన్తే- ఏధాఞ్చకృషే- ఏధాఞ్చక్రాథే * ఇణః షీధ్వంలుఙ్లిటాం ధోఽఙ్గాత్ ॥౮॥౩॥౭౮॥ ఇణ్ణన్తాదఙ్గాత్పరేషాం షీధ్వంలుఙ్లిటాం ధస్య మూర్ధన్యః స్యాత్ -ఏధాఞ్చకృఢ్వే- ఏధాఞ్చక్రే-ఏధాఞ్చకృవహే-ఏధాఞ్చకృమహే-ఏధామ్బభూవ- అనుప్రయోగసామర్థ్యాదస్తేర్భూభావో న - అన్యథా హి కృఞ్చానుప్రయుజ్యత ఇత్యత్ర కృఞ్ఞితి వా బ్రూయాత్ * అత ఆదేః ॥౭॥౪॥౭౦॥ అభ్యాసస్యాదేరతో దీర్ఘః స్యాత్ - హ్రస్వాపవాదః- ఏధామాస- ఏధామాసతురిత్యాది-ఏధితా-ఏధితారౌ-ఏధితారః- ఏధితాసే-ఏధితాసాథే * ధి చ ॥౮॥౨॥౨౫॥ ధాదౌ ప్రత్యయే పరే సలోపః స్యాత్ -ఏధితాధ్వే * హ ఏతి ॥౭॥౪॥౫౨॥ తాసస్త్యోస్సస్య హః స్యాదేతి పరే-ఏధితాహే-ఏధితాస్వహే-ఏధితాస్మహే-ఏధిష్యతే-ఏధిష్యేతే-ఏధిష్యన్తే-ఏధిష్యసే-ఏధిష్యేథే- ఏధిష్యధ్వే-ఏధిష్యే- ఏధిష్యావహే- ఏధిష్యామహే* ఆమేతః॥౩॥౪॥౯౦॥ లోట ఏకారస్యామ్ స్యాత్ -ఏధతామ్- ఏధేతామ్- ఏధన్తామ్* సవాభ్యాం వామౌ ॥౩॥౪॥౯౧॥ సవాభ్యాం పరస్య లోడేతః క్రమాత్ వఅమౌ స్తః-ఏధస్వ- ఏధేథామ్-ఏధధ్వమ్* ఏత ఐ ॥౩॥౪॥౯౩॥ లోడుత్తమస్యైత ఐ స్యాత్ -ఆమోఽపవాదః-ఏధై-ఏధావహై-ఏధామహై* ఆడజాదీనామ్॥౬॥౪॥౭౨॥ అజాదీనామాట్ స్యాత్ లుఙాదిషు-అటోఽపవాదః-ఆటశ్చ-ఐధత-ఐధేతామ్- ఐధన్త-ఐధథాః- ఐధేథామ్-ఐధధ్వమ్-ఐధే-ఐధావహి-ఐధామహి* లిఙస్సీయుట్ ॥౩॥౪॥౧౦౨॥ లిఙాత్మనేపదస్య సీయుడాగమస్స్యాత్ -సలోపః-ఏధేత-ఏధేయాతామ్* ఝస్య రన్॥౩॥౪॥౧౦౫॥ లిఙో ఝస్య రన్ స్యాత్ -ఏధేరన్-ఏధేథాః-ఏధేయాథామ్-ఏధేధ్వమ్* ఇటోఽత్ ॥౩॥౪॥౧౦౬॥ లిఙాదేశస్యేటోఽత్ స్యాత్ -ఏధేయ-ఏధేవహి- ఏధేమహి- ఆశిర్లిఙి ఆర్ధధాతుకత్వాత్ లిఙస్సలోపో న-సీయుట్సుటోః ప్రత్యయావయవత్వాత్ షత్వమ్-ఏధిషీష్ట - ఏధిషీయాస్తామ్-ఏధిషీరన్-ఏధిషీష్ఠాః-ఏధిషీయాస్థామ్-ఏధిషీధ్వమ్-ఏధిషీయ-ఏధిషీవహి-ఏధిషీమహి-ఐధిష్ట-ఐధిషాతామ్* ఆత్మనేపదేష్వనతః॥ ౭॥౧॥౫॥ అనకారాత్పరస్యాత్మనేపదేషు ఝస్యాత్ ఇత్యాదేశస్స్యాత్ -ఐధిషత-ఐధిష్ఠాః-ఐధిషాథామ్-ఇణష్షీధ్వం

లుఙ్లిటాం ధోఽఙ్గాత్ - ఐధిఢ్వమ్ - ఇడ్భిన్నపదాన్తాదిణః పరత్వాభావాత్ పక్షే ఐధిధ్వమ్ - ఢత్వ ధ్వోఽఙ్గాత్ స్యాత్ స్యాచ్చేత్ వికల్పాత్ షోడశరూపాణి - ఐధిషి - ఐధిష్వహి - ఐధిష్మహి - ఐధిష్యత - ఐధిష్యేతామ్ - ఐధిష్యన్త - ఐధిష్యథాః - ఐధిష్యేథామ్ - ఐధిష్యధ్వమ్ - ఐధిష్యే - ఐధిష్యావహి - ఐధిష్యామహి - ఉదాత్తత్వాద్వలాదేరిట్ - ప్రసఙ్గాదనుదాత్తాస్సంగృహ్యన్తే * ఊదృదన్తైర్యౌతిరుక్ష్ణుశీఙ్స్నునుక్షుశ్విడీఙ్శ్రిభిః । వృఙ్వృఞ్భ్యాం చ వినైకాచోఽజన్తేషు నిహతాః స్మృతాః * శక్లృ పచ్ ముచ్ రిచ్ వచ్ విచ్ సిచ్ ప్రచ్ఛి త్యజ్ నిజిర్ భజః । భఞ్జ్ భుజ్ భ్రస్జ్ మస్జి యజ్ యుజ్ రుజ్ రఞ్జ్ విజిర్ స్వఞ్జి సఞ్జ్ సృజః * అద్ క్షుద్ ఖిద్ ఛిద్ తుది నుదః పద్య భిద్ విద్యతిర్ వినద్ । శద్ సదీ స్విద్యతిః స్కన్ది హదీ క్రుధ్ క్షుధ్ బుధ్యతీ * బన్ధిర్ యుధి రుధీ రాధి వ్యధ్ శుధః సాధి సిధ్యతీ । మన్య హన్నాప్ క్షిప్ ఛుప్ తప్ తిపస్తృప్యతి దృప్యతీ * లిప్ లుప్ వప్ శప్ స్వప్ సృపి యభ్ రభ్ లభ్ గమ్ నమ్ యమో రమిః । క్రుశిర్దంశి దిశీ దృశ్ మృశ్ రిశ్ రుశ్ లిశ్ విశ్ స్పృశః కృషిః * త్విష్ తుష్ ద్విష్ దుష్ పుష్య పిష్ విష్ శిష్ శుష్ శ్లిష్యతయో ఘసిః - వసతిర్ దహ్ దిహి దుహో నహ్ మిహ్ రుహ్ లిహ్ వహిస్తథా * అనుదాత్తా హలన్తేషు ధాతవో ద్వ్యధికం శతమ్ । తుదాదౌ మతభేదేన స్థితౌ యౌ చ చురాదిషు * తృప్ దృపీ తౌ వారయితుం శ్యనా నిర్దేశ ఆదృతః ॥౧౫॥ స్విద్యపద్యౌ సిధ్యబుధ్యౌ మన్యపుష్యశ్లిషః శ్యనా * వసిశ్శపా లుకా యౌతిర్నిర్దిష్టోఽన్యనివృత్తయే । నిజిర్ విజిర్ శక్లృ ఇతి సానుబన్ధా అమీ తథా * విన్దతిశ్చాన్ద్రదౌర్గాదేరిష్టో భాష్యేఽపి దృశ్యతే । వ్యాఘ్రభూత్యాదయస్త్వేనం నేహ పేఠురితి స్థితమ్ * రఞ్జిమస్జీ అదిపదీ తుద్ క్షుధ్ శుష్ పుషి శిషిః - భాష్యానుక్తా నవేహోక్తా వ్యాఘ్రభూత్యాదిసమ్మతేః * స్పర్ధ సంఘర్షే ॥ సంఘర్షః పరాభిభవేచ్ఛా - ధాత్వర్థోపసంగ్రహాదకర్మకః - స్పర్ధతే * శర్పూర్వాః ఖయః ॥౭।౪।౬౧॥ అభ్యాసస్య శర్పూర్వాః ఖయశ్శిష్యన్తే - హలాదిశ్శేష ఇత్యస్యాపవాదః - పస్పర్ధే - స్పర్ధితా - స్పర్ధిష్యతే - స్పర్ధతామ్ - అస్పర్ధత - స్పర్ధేత - స్పర్ధిషీష్ట - అస్పర్ధిష్ట - అస్పర్ధిష్యత । గాధృ ప్రతిష్ఠాలిప్సయోర్గ్రన్థే చ ॥ గాధతే - జగాధే ॥ బాధృ లోడనే ॥ లోడనం ప్రతిఘాతః - బాధతే ॥ నాధృ నాథృ యాచ్ఞోపతాపైశ్వర్యాశీఃషు * ఆశిషి నాథ ఇతి వాచ్యమ్ * ఆశిష్యేవాత్మనేపదం స్యాత్ - నాథతే ॥ అన్యత్ర నాథతి నాధతే ॥ దధ ధారణే ॥ దధతే * అత ఏకహల్మధ్యేఽనాదేశాదేర్లిటి ॥౬।౪।౧౨౦॥ లిణ్నిమిత్తాదేశాదికం న భవతి యదఙ్గం తదవయవస్యాసంయుక్తహల్మధ్యస్థస్యాకారస్యైకారస్స్యాత్ అభ్యాసలోపశ్చ కితి లిటి * థలి చ సేటి ॥౬।౪।౧౨౧॥ ప్రాగుక్తం స్యాత్ - ఆదేశశ్చేహ వైరూప్యసమ్పాదక ఏవాశ్రీయతే - శసిదదోర్గప్రతిషేధవచనాద్ జ్ఞాపకాత్ - తేన ప్రకృతిజశ్త్వ

ద్రాం శేషు చత్వస్య ఏత్వాభ్యాసలోపౌ స్తః- దేధే-దేధాతే-దేధిరే. అత్వగణమ్-దిది వతుః- తవరగణమ్-రధా నే- ఫణేత్యాదిగణమ్- త్రప్సరతుః- అనాదేశాదేర్గణమ్ - పకన తుః- లిట ఆదేశవిశేషణాదిహాస్యాదేవ- నేమిథ-సేహే॥ స్కుది ఆప్రవణే॥ ఆప్రవణముత్ప్లవనముద్ధరణఞ్చ॥ ఇదితో నుమ్ ధాతోః॥౭॥౧॥౫౮॥ ఇదితో ధాతోర్నుమాగమస్స్యాత్ - స్కున్దతే-చుస్కున్దే॥ శ్విది శ్వైత్యే॥ అకర్మకః- శ్విన్దతే- శిశ్విన్దే॥ వది అభివాదనస్తుత్యోః॥ వన్దతే-వవన్దే॥ భది కల్యాణే సుఖే చ॥ భన్దతే-బభన్దే॥ మది స్తుతిమోదమదస్వప్నకాన్తిగతిషు॥ మన్దతే-మమన్దే॥ స్పది కిఞ్చిచ్చలనే॥ స్పన్దతే-పస్పన్దే॥ క్లిది పరిదేవనే॥ శోక ఇత్యర్థః- సకర్మకః- క్లిన్దతే చైత్రమ్- చిక్లిన్దే॥ ముద హర్షే॥ మోదతే-ముముదే॥ దద దానే॥ దదతే॥ న శసదదవాదిగుణానామ్॥౬॥౪॥౧౨౬॥ శసేర్దదేర్వకారాదీనాం గుణశబ్దేన భావితస్య చ ఏత్వాభ్యాసలోపౌ న స్తః- దదదే-దదదాతే- దదదిరే॥ ష్వద స్వర్ద ఆస్వాదనే॥ అయమనుభవే సకర్మకః- రుచావకర్మకః॥ ధాత్వాదేష్షస్సః॥౬॥౧॥౬౪॥ ధాతోరాదేః షస్య సస్స్యాత్ - సాత్పదాద్యోరితి షత్వస్య నిషేధః॥ అనుస్వదతే-సస్వదే-స్వర్దతే-సస్వర్దే॥ ఉర్ద మానే క్రీడాయాఞ్చ॥ ఉపధాయాఞ్చ॥౮॥౨॥౭౮॥ ధాతోరుపధాభూతయోః హల్పరయోః రేఫవకారయోః పరతః పూర్వస్యేకో దీర్ఘస్స్యాత్- ఊర్దతే-ఊర్దాఞ్చక్రే॥ కుర్ద ఖుర్ద గుర్ద గుద క్రీడాయామేవ॥ కూర్దతే-చుకూర్దే-ఖూర్దతే-గూర్దతే- గోదతే-జుగుదే॥ షూద క్షరణే॥ సూదతే-సుషూదే॥ సేక్సృప్సృజస్తృస్త్యాన్యదన్త్యజన్తాదయః। ఏకాచష్షోపదేశాః ష్వష్కస్విదస్వదస్వఞ్జిస్వపిస్మిఙః॥ దన్త్యపరకేవలదన్త్యపరః- న తు దన్త్యోష్ఠ్యజోపి- ష్వష్కాదీనాం పృథగ్గ్రహణాద్ జ్ఞాపకాత్॥ హ్రాద అవ్యక్తే శబ్దే॥ హ్రాదతే-జహ్రాదే॥ హ్లాదీ సుఖే చ॥ చాదవ్యక్తే శబ్దే-హ్లాదతే॥ స్వాద ఆస్వాదనే॥ స్వాదతే॥ పర్ద కుత్సితే శబ్దే॥ గుదరవే శబ్ద ఇత్యర్థః- పర్దతే॥ యతీ ప్రయత్నే॥ యతతే-యేతే॥ యుతృ జుతృ భాసనే॥ యోతతే యుయుతే- జోతతే-జుజుతే॥ విథృ వేథృ యాచనే॥ వివిథే-వివేథే॥ శ్రథి శైథిల్యే॥ శ్రన్థతే॥ గ్రథి కౌటిల్యే॥ గ్రన్థతే॥ కత్థ శ్లాఘాయామ్॥ కత్థతే-ఏధాదయోనుదాత్తేతో గతాః॥

అథాష్టత్రింశత్తవర్గీయాన్తాః పరస్మైపదినః॥ అత సాతత్యగమనే॥

అతతి-అత ఆదేః-ఆత-ఆతతుః-ఆతుః- లుఙి ఆతీత్ -ఇట్-ఈట్- ఇతి సిచ్॥ ఇట ఈటి॥౮॥౨॥౨౮॥ ఇటః పరస్య సస్య లోపః స్యాదీటి పరే॥ సిజ్లోప ఏకాదేశే సిద్ధో వాచ్యః॥ ఆతీత్-ఆతిష్టామ్-ఆతిషుః॥ వదవ్రజహలన్తస్యాచః॥౭॥౨॥౩॥ వదేర్వ్రజేర్హలన్తస్య చాఙ్గస్యాచః స్థానే వృద్ధిస్స్యాత్ సిచి పరస్మైపదేషు- ఇతి ప్రాప్తే॥ నేటి॥౭॥౨॥౪॥ ఇడాదౌ సిచి ప్రాగుక్తం న స్యాత్-మాభవానతీత్॥ అతిష్టామ్-అతిషుః॥ చితీ సంజ్ఞానే॥

చేతతి - చిచేత - అచేతీత్ - అచేతిష్టామ్ - అచేతిషుః ॥ చ్యుతిర్ ఆసేచనే ॥ ఆసేచనమార్ద్రీకరణమ్ - ఆఙీషదర్థేఽభివ్యాప్తౌ చ * ఇర ఇత్సంజ్ఞా వాచ్యా * చ్యోతతి - చుచ్యోత * ఇరితో వా ॥ ౩॥౧॥౫౭ ॥ ఇరితో ధాతోశ్చ్లేరఙ్ వా స్యాత్ పరస్మైపదేషు - అచ్యుతత్ - అచ్యోతీత్ ॥ శ్చ్యుతిర్ క్షరణే ॥ శ్చ్యోతతి - చుశ్చ్యోత - అశ్చ్యుతత్ - అశ్చ్యోతీత్ - యకారరహితోఽప్యయమ్ - శ్చోతతి ॥ మన్థ విలోడనే ॥ విలోడనం ప్రతిఘాతః - మన్థతి - మమన్థ - యాసుట్కిత్త్వాదనిదితామితి నలోపః - మథ్యాత్ ॥ కుథి పుథి లుథి మథి హింసాసంక్లేశనయోః ॥ ఇదిత్త్వాన్న లోపః - కున్థ్యాత్ - లున్థ్యాత్ - పున్థ్యాత్ - మన్థ్యాత్ ॥ షిధు గత్యామ్ ॥ సేధతి - సిషేధ - సేధితా - అసేధీత్ - షాత్పదాద్యోరితి షత్వనిషేధే ప్రాప్తే * ఉపసర్గాత్సునోతిసువతిస్యతిస్తౌతిస్తోభతిస్థాసేనయసేధసిచసఞ్జస్వఞ్జామ్ ॥ ౮॥౩॥౬౫ ॥ ఉపసర్గస్థాన్నిమిత్తాదేషాం సస్య షః స్యాత్ * సదిరప్రతేః ॥ ౮॥౩॥౬౬ ॥ ప్రతిభిన్నాదుపసర్గాత్సదేః సస్య షః స్యాత్ * స్తన్భేః ॥ ౮॥౩॥౬౭ ॥ సౌత్రస్య షః స్యాత్ - యోగవిభాగ ఉత్తరార్థః - కిఞ్చ అప్రతేరితి నానువర్తతే - బాహుప్రతిష్టమ్భవివృద్ధమన్యురితి రఘువంశే * అవాచ్చాలమ్బనావిదూర్యయోః ॥ ౮॥౩॥౬౮ ॥ అవాత్ స్తన్భేరేతయోరర్థయోః షత్వం స్యాత్ * వేశ్చ స్వనో భోజనే ॥ ౮॥౩॥౬౯ ॥ వ్యవాభ్యాం స్వనతేః సస్య షః స్యాత్ భోజనే * పరినివిభ్యః సేవసితసయసివుసహసుట్స్తుస్వఞ్జామ్ ॥ ౮॥౩॥౭౦ ॥ పరినివిభ్య ఉపసర్గేభ్య ఏషాం సస్య షః స్యాత్ - నిషేధతి * ప్రాక్సితాదడ్వ్యవాయేఽపి ॥ ౮॥౩॥౬౩ ॥ సేవసితేత్యత్ర సితశబ్దాత్ ప్రాక్ యే సునోత్యాదయస్తేషామడ్వ్యవాయేఽపి షత్వం స్యాత్ - న్యషేధత్ - న్యషేధీత్ - న్యషేధిష్యత్ * స్థాదిష్వభ్యాసేన చాభ్యాసస్య ॥ ౮॥౩॥౬౪ ॥ ప్రాక్సితాత్ స్థాదిష్వభ్యాసేన వ్యవాయేఽపి షత్వం స్యాత్ - ఏషామేవ చాభ్యాసస్య నతు సునోత్యాదీనామ్ - నిషిషేధ - నిషిషిధతుః * సేధతేర్గతౌ ॥ ౮॥౩॥౧౧౩ ॥ గత్యర్థస్య సేధతేః షత్వం న స్యాత్ - గఙ్గాం విసేధతి ॥ షిధూ శాస్త్రే మాఙ్గల్యే చ ॥ శాస్త్రం శాసనమ్ * స్వరతిసూతిసూయతిధూఞూదితో వా ॥ ౭॥౨॥౪౪ ॥ స్వరత్యాదేరూదితశ్చ పరస్య వలాదేరార్ధధాతుకస్యేడ్వా స్యాత్ * ఝషస్తథోర్ధోఽధః ॥ ౮॥౨॥౪౦ ॥ ఝషః పరయోస్తథోర్ధః స్యాన్నతు దధాతేః - జశ్త్వమ్ - సిషేధ - సిషేధిథ - సేద్ధా - సేధితా - సేత్స్యతి - సేధిష్యతి - అసైత్సీత్ * ఝలో ఝలి ॥ ౮॥౨॥౨౬ ॥ ఝలః పరస్య సస్య లోపః స్యాత్ ఝలి - అసైద్ధామ్ - అసైత్సుః - అసైత్సీః - అసైద్ధమ్ - అసైద్ధ - అసైత్సమ్ - అసైత్స్వ - అసైత్స్మ - పక్షే అసేధీత్ - అసేధిష్టామిత్యాది ॥ ఖాదృ భక్షణే ॥ ఋకార ఇత్ - ఖాదతి - చఖాద ॥ ఖద స్థైర్యే హింసాయాఞ్చ ॥ చాద్బ ... ఈణే - స్థైర్యేతి

చఖదతుః చఖదిథ ❀ అత ఉపధాయాః ॥౭।౨।౧౧౬॥ ఉపధాయా అతో వృద్ధిః స్యాత్ ఞితి ణి
తి చ ప్రత్యయే పరే- చఖాద ❀ ణలుత్తమో వా ॥ ౭।౧।౯౧ ॥ ఉత్తమో ణల్వా ణి
త్స్యాత్ -చఖాద-చఖద ❀ అతో హలాదేర్లఘోః ॥౭।౨।౭॥ హలాదేర్లఘోరకారస్య
వృద్ధిర్వా స్యాదిడాదౌ పరస్మైపదే సిచి- అఖాదీత్ అఖదీత్ ॥ బద స్థైర్యే ॥ పవర్గీయా
దిః-బదతి బబాద-బేదతుః-బేదిథ- బబాద-బబద- అబాదీత్ -అబదీత్ ॥ గద వ్యక్తాయాం
వాచి ॥ గదతి ❀ నేర్గదనదపతపదఘుమాస్యతిహన్తియాతివాతిద్రాతిప్సాతివపతివ
హతిశామ్యతిచినోతిదేగ్ధిషు చ ॥౮।౪।౧౭॥ ఉపసర్గస్థాన్నిమిత్తాత్పరస్య నేర్ణస్య ణః స్యాత్,
గదాదిషు పరేషు- ప్రణిగదతి - జగాద ॥ రద విలేఖనే ॥ విలేఖనం భేదనమ్ -రరాద- రేద
తుః ॥ ణద అవ్యక్తే శబ్దే ❀ ణో నః ॥౬।౧।౬౫॥ ధాతోరాదేర్ణస్య నః స్యాత్ ❀ ణోపదేశా
స్త్వనర్దనాటినాథ్నాధ్నన్దనక్కనౄనృతః ❀ నాటేర్దీర్ఘస్య పర్యుదాసాత్ ఘటా
దిర్ణోపదేశ ఏవ- తవర్గచతుర్థాన్తనాథతేర్న్యాసవర్జ్యాశ్చ కేచిణ్ణోపదేశతామాహుః ❀
ఉపసర్గాదసమాసేఽపి ణోపదేశస్య ॥౮।౪।౧౪॥ ఉపసర్గస్థాన్నిమిత్తాత్పరస్య ణోప
దేశస్య ధాతోర్నస్య ణః స్యాత్ సమాసేఽసమాసేఽపి- ప్రణదతి - ప్రణినదతి ॥ అర్ద గతౌ
యాచనే చ ॥ అత ఆదేః ❀ తస్మాన్నుడ్ద్విహలః ॥౭।౪।౭౧॥ ద్విహలో ధాతోర్దీర్ఘీ
భూతాదకారాత్పరస్య నుట్ స్యాత్ - ఆనర్ద-ఆర్దీత్ ॥ నర్ద గర్ద శబ్దే ॥ ణోపదేశత్వాభావా
న్న ణః- ప్రనర్దతి-గర్దతి-జగర్ద ॥ తర్ద హింసాయామ్ ॥ తర్దతి ॥ కర్ద కుత్సితే శబ్దే ॥ కుత్సితే కోష్ఠే
కర్దతి ॥ ఖర్ద దన్దశూకే ॥ దశనే హింసాదిరూపాయాం దన్దశూకక్రియాయామిత్యర్థః-ఖర్ద
తి-చఖర్ద ॥ అతి అది బన్ధనే ॥ అన్తతి- ఆనన్త ॥ అన్దతి- ఆనన్ద ॥ ఇది పరమైశ్వర్యే ॥ ఇన్దతి-ఇన్దాఞ్చ
కార ॥ బిది అవయవే ॥ పవర్గతృతీయాదిః-బిన్దతి-అవయవం కరోతీత్యర్థః- భిదిరితి పాఠాన్త
రమ్ ॥ గడి వదనైకదేశే ॥ గణ్డతి- అన్తత్యాదయ ఇకారేత్తేనేజ్యన్తయాశ్చేతి కాశ్యపః-అ
న్యే తు ఇడమపీచ్ఛన్తి ॥ ణిది కుత్సాయామ్ ॥ నిన్దతి-ప్రణిన్దతి ॥ టునది సమృద్ధౌ ❀ ఆదిర్ఞిటుడ
వః ॥ ౧।౩।౫ ॥ ఉపదేశే ధాతోరాద్యా ఏతే ఇతః స్యుః-నన్దతి-ఇదిత్త్వాన్న లోపః-న
న్ద్యాత్ ॥ చది ఆహ్లాదే ॥ చన్దతి ॥ త్రది చేష్టాయామ్ ॥ త్రన్దతి ॥ కది క్రది క్లది ఆహ్వానే రోద
నే చ ॥ చకన్ద-చక్రన్ద-చక్లన్ద ॥ క్లిది పరిదేవనే ॥ చిక్లిన్ద ॥ శుధ శుద్ధౌ ॥ శుశున్ధ-నలోపః-శుధ్యాత్

——❀—— అథ కవర్గీయాన్తా అనుదాత్తేతో ద్విచత్వారింశత్ ॥ శీకృ సేచనే ॥ తా
లవ్యాదిః-దన్త్యాదిరిత్యేకే-శీకతే-శిశీకే ॥ లోకృ దర్శనే ॥ లోకతే- లులోకే ॥ శ్లోకృ సఙ్ఘా
తే ॥ సఙ్ఘాతో గ్రన్థః- స చేహ గ్రథ్యమానస్య వ్యాపారో గ్రన్థితుర్వా ఆద్యే అకర్మకః- ద్వి
తీయే సకర్మకః శ్లోకతే ॥ ద్రేకృ ధ్రేకృ శబ్దోత్సాహయోః ॥ ఉత్సాహో వృద్ధిరౌద్ధత్యం
వా ॥ దిద్రేకే-దిధ్రేకే ॥ రేకృ శఙ్కాయామ్ ॥ రేకతే ॥ సేకృ స్రేకృ స్రకి శ్రకి శ్లకి గ

తౌ॥ త్రయోదశాన్త్యదయః ద్వ్యంతాలవ్యాదీ-అషోపదేశత్వాన్నషః-సేసేకే-సిస్రేకే- స
స్రంకే-శస్రంకే-శశఙ్కే-శఙ్కిశఙ్కాయామ్ శఙ్కతే శశఙ్కే॥ అకిలక్షణే, అఙ్కతే-ఆనఙ్కే॥
వకి కౌటిల్యే॥ వఙ్కతే-వవఙ్కే॥ మకి మణ్డనే॥ మఙ్కతే॥ కకలౌల్యే॥ లౌల్యంగర్వశ్చాపలఞ్చ-క
కతే-చకకే॥ కుకవృక ఆదానే॥ కోకతే-చుకుకే-వర్కతే-వవృకే-ఋదుపధేభ్యోలిటఃకి
త్వంగుణాత్పూర్వవిప్రతిషేధేన॥ చకతృప్తౌ ప్రతిఘాతే॥ చకతే - చేకే॥ కకి
వకి శ్వకి త్రకి ఢౌకృ త్రౌకృ ష్వష్కవస్కమస్కటికృటీకృతకృతీకృరఘిలఘిగత్యర్థాః॥
కఙ్కతే-డుఢౌకే-తుత్రౌకే॥ సుబ్ధాతుష్ఠివుష్వష్కతీనాం సత్వప్రతిషేధో వక్తవ్యః॥
ష్వష్కతే-షష్వష్కే-అత్ర తృతీయం దన్త్యాదిమేకే పఠన్తి-లఘిభోజననివృత్తావపి॥ అ
ఘుపమిమఘిగత్యాక్షేపే॥ ఆక్షేపోనిన్దా-గతౌగత్యాక్షేపే చేత్యన్యే-అఙ్ఘతే-ఆనఙ్ఘే - మ
ఙ్ఘతే-మమఙ్ఘే-మఘిక్కైతవేచ॥ రాఘృ లాఘృ ద్రాఘృ సామర్థ్యే॥ రాఘతే-లాఘతే-
ద్రాఘృ ఇత్యపి కేచిత్-ద్రాఘృ ఆయామేచ - ఆయామోదైర్ఘ్యమ్-ద్రాఘతే॥
శ్లాఘృ కత్థనే॥ శ్లాఘతే ——※—— అథపరస్మైపదినః పఞ్చాశత్॥ ఫక్క నీ
చైర్గతౌ॥ నీచైర్గతిర్మన్దగమనమసద్వ్యవహారశ్చ-ఫక్కతి-పఫక్క॥ తకహసనే॥ తకతి॥
తకికృచ్ఛ్రజీవనే॥ తఙ్కతి॥ బుక్కభషణే॥ భషణం శ్వరవః-బుక్కతి॥ కఖహసనే॥ క
కఖతి॥ ఓఖృ రాఖృ లాఖృ ద్రాఖృ ధ్రాఖృ శోషణాలమర్థయోః॥ ఓఖతి - ఓఖాఞ్చ
కార॥ శాఖృ శ్లాఖృ వ్యాప్తౌ॥ శాఖతి॥ ఉఖ ఉఖి వఖ వఖి మఖ మఖి ణఖ ణఖి రఖ రఖి లఖ లఖి
ఇఖ ఇఖి ఈఖి వల్గ రగి లగి అగి వగి మగి తగి త్వగి శ్రగి శ్లగి ఇగి రిగి లిగి గత్యర్థాః॥ కవర్గ
ద్వితీయాన్తాః పఞ్చదశ-తృతీయాన్తాస్త్రయోదశ-ఇహకాన్తేషు రిఖ త్రఖ త్రిఖి శిఖి ఇ
త్యపి చతుర్గ్గకేచిత్పఠన్తి※ అభ్యాసస్యాసవర్ణే॥ ౬॥౪॥౭౮॥ అభ్యాసస్యేవర్ణోవర్ణ
యోరియఙువఙౌ స్తః అసవర్ణేఽచిపరే-ఉవోఖ - సన్నిపాతపరిభాషయాఽఽఇజాదేరి
త్యామ్న- ఊఖతుః ఊఖుః- ఇహసవర్ణదీర్ఘస్యాభ్యాసగ్రహణేన గ్రహణాత్ ప్రా
ప్తస్య ప్రాప్తో న భవతి- సకృత్ప్రవృత్తత్వాత్ - అఙ్గత్వాద్ధిపర్జన్యవల్లక్షణప్రవృత్త్యా
ప్రా స్వీకృతే తతో దీర్ఘః- వార్ణాదాఙ్గంబలీయ ఇతి న్యాయాత్ పరత్వాచ్చ- ఉఙ్ఖతి-
వవఖతుః-మఙ్ఖతి- మేఖతుః- త్వగికమ్పనేచ॥ యుగి జుగి బుగి వర్జనే॥ యుఙ్గతి॥ ఘఘహసనే॥
ఘఘతి-జఘాఘ॥ మఘిమణ్డనే॥ మఙ్ఘతి॥ శిఘిఆఘ్రాణే॥ శిఙ్ఘతి॥ ——※——
అథ చవర్గీయాన్తాః-తత్రానుదాత్తేతః ఏకవింశతిః॥ వర్చదీప్తౌ॥ వర్చతే॥ షచ సేచనే సే
వనేచ॥ సచతే- సేచే- సచితా॥ లోచృదర్శనే॥ లోచతే- లులోచే॥ శచవ్యక్తాయాం వా
చి॥ శేచే॥ శ్వచశ్వచిగతౌ॥ శ్వచతే-శ్వఞ్చతే॥ కచబన్ధనే॥ కచతే॥ కచికాచిదీప్తిబన్ధన
యోః॥ చకఞ్చే-చకాఞ్చే॥ మచముచికల్కనే॥ కల్కనందమ్భః శాఠ్యఞ్చ-కత్థనమిత్య

స్యే- వేజతే-మమజ్జే॥ఉబిధారణోచ్ఛ్రాయపూజనేషు॥మమజ్జే॥ వచి వ్యక్తీకర
ణే॥వఞ్చతే॥ష్టుచ ప్రసాదే॥స్తోచతే తుష్టుచే॥ఋజ గతిస్థానార్జనోపార్జనేషు॥అర్జతే-
నుడ్విధావృకారైకదేశో రేఫో హల్త్వేన గృహ్యతే- తేనద్విహల్త్వాన్నుట్-ఆనృజే॥
ఋజి భృజీ భర్జనే॥ఋఞ్జతే-ఉపసర్గాదృతి ధాతౌ వృద్ధిః- ప్రార్ఞ్జతే-ఋఞ్జాఞ్చక్రే- ఆర్ఞ్జి
ష్ట-భర్జతే-బభృజే-అభర్జిష్ట॥ఏజృ భ్రేజృ భ్రాజృ దీప్తౌ॥ ఏజాఞ్చక్రే ॥ ఈజ గతికుత్స
నయోః॥ఈజాఞ్చక్రే॥ ——❋—— అథ ద్విసప్తతిః పరస్మైపదినః॥

శుచ శోకే॥ శోచతి॥కుచ శబ్దే తారే॥కోచతి॥కుఞ్చ క్రుఞ్చ కౌటిల్యాల్పీభావయోః॥ అ
నిదితామితి నలోపః-కుచ్యాత్ -క్రుచ్యాత్॥లుఞ్చ అపనయనే॥లుచ్యాత్ ॥ అఞ్చు గతి
పూజనయోః॥అచ్యాత్ -గతౌ నలోపః-పూజాయాం తు-అఞ్చ్యాత్ ॥ వఞ్చు చఞ్చు త
ఞ్చు త్వఞ్చు మ్రుఞ్చు మ్లుఞ్చు మ్రుచు మ్లుచు గత్యర్థాః॥వచ్యాత్ -చచ్యాత్ - త
చ్యాత్ -త్వచ్యాత్ -అమ్రుఞ్చీత్ - అమ్లుఞ్చీత్ ❋ జౄస్తమ్భుమ్రుచుమ్లుచుగ్రు
చుగ్లుచుగ్లుఞ్చుశ్విభ్యశ్చ॥౩॥౧॥౫౮॥ఏభ్యశ్చ్లేరఙ్వా స్యాత్ -అమ్రుచత్ -అమ్రో
చీత్ -అమ్లుచత్ -అమ్లోచీత్ ॥గ్రుచు గ్లుచు కుజు ఖుజు స్తేయకరణే॥జుగ్రోచ- అగ్రుచ
త్ -అగ్రోచీత్ -జుగ్లోచ-అగ్లుచత్ -అగ్లోచీత్ -అకోజీత్ -అఖోజీత్ ॥ గ్లుఞ్చు షస్జ
గతౌ॥అఙ్ -అగ్లుచత్ -అగ్లుఞ్చీత్ -సస్య శ్చుత్వేన శః-తస్య జశ్త్వేన జః॥సజ్జతి- అయమా
త్మనేపద్యపి-సజ్జతే॥గుజి అవ్యక్తే శబ్దే॥గుఞ్జతి-గుఞ్జ్యాత్ ॥అర్చ పూజాయామ్॥ ఆనర్చ॥
మ్లేచ్ఛ అవ్యక్తే శబ్దే॥అస్ఫుటే అపశబ్దే చేత్యర్థః- మ్లేచ్ఛతి-మిమ్లేచ్ఛ॥లచ్ఛ లాఛి లక్షణే॥ ల
లచ్ఛ-లలాఞ్ఛ॥వాఛి ఇచ్ఛాయామ్॥వాఞ్ఛతి॥ఆఛి ఆయామే॥ఆఞ్ఛతి ॥ అత ఆదేరి
త్యత్ర తపరకరణం స్వాభావిక హ్రస్వపరిగ్రహార్థమ్- తేన దీర్ఘాభావాన్నుట్-ఆఞ్ఛ
తపరకరణం ముఖోచ్చారణార్థమితి మతే తు నుట్-ఆనాఞ్ఛ॥హ్రీచ్ఛ లజ్జాయామ్ ॥ జి
హ్రీచ్ఛ॥హుర్ఛా కౌటిల్యే॥కౌటిల్యమపసరణమితి మైత్రేయః॥ ఉపధాయాఞ్చేతి
దీర్ఘః-హూర్ఛతి॥ముర్ఛా మోహసముచ్ఛ్రాయయోః॥మూర్ఛతి॥ స్ఫుర్ఛా విస్తృతౌ॥
స్ఫూర్ఛతి॥యుచ్ఛ ప్రమాదే॥యుచ్ఛతి॥ఉఛి ఉఞ్ఛే॥ఉఞ్ఛః కణశ ఆదానం కణిశాద్యా
ర్జనం శిలమితి యాదవః॥ఉఞ్ఛతి-ఉఞ్ఛాఞ్చకార ॥ ఉఛీ వివాసే ॥ వివాసస్సమాప్తిః
ప్రాయేణాయం విపూర్వః-వ్యుచ్ఛతి॥ధ్రజ ధ్రజి ధృజ ధృజి ధ్వజ ధ్వజి గతౌ ॥ ధ్రజ
తి-ధ్రఞ్జతి-ధర్జతి-ధృఞ్జతి-ధ్వజతి-ధ్వఞ్జతి॥కూజ అవ్యక్తే శబ్దే॥చుకూజ॥అర్జ షర్జ అర్జనే॥అ
ర్జతి-ఆనర్జ-సర్జతి-ససర్జ॥గర్జ శబ్దే॥గర్జతి॥తర్జ భర్త్సనే॥తర్జతి-తతర్జ॥కర్జ వ్యథనే॥చకర్జ॥ఖర్జ
పూజనే చ॥చఖర్జ॥అజ గతిక్షేపణయోః॥అజతి❋అజేర్వ్యఘఞపోః॥౨॥౪॥౫౬॥ అజేర్వీ
ఇత్యయమాదేశస్స్యాత్ ఆర్ధధాతుకే విషయే ఘఞమపం చ వర్జయిత్వా ❋ వలాదావా

ర్ధధాతుకే వేఞ్యతే॥ వివాయ-వివ్యతుః-వివ్యుః - అత్ర వకారస్య హల్పరత్వాభావాద్ధా
యాణ్ణౌ నిషిద్ధే ప్రాప్తే-అచ గవస్మిన్నితి స్థానివద్భావే నాభ్యాసత్వమ్-న చ న పదాన్త
తి నిషేధః-స్వరదీర్ఘయలోపేషు లోపాజాదేశ ఏవ న స్థానివదిత్యుక్తేః- ఫలిప కాచక్షితి
ణ్ణిషేధే ప్రాప్తే॥ కృసృభృవృస్తుద్రుస్రుశ్రువో లిటి॥ ౭॥౨॥౧౩॥ ఏభ్యో లిట ఇణ్ణ
స్యాత్ - క్రాదీనాం చతుర్ణాం గ్రహణం నియమార్థమ్ - ప్రకృత్యాశ్రయః ప్రత్య
యాశ్రయో వా య ఇణ్ణిషేధః స లిటి చేత్ తర్హి క్రాదిభ్య ఏవ నాన్యేభ్య ఇతి తతశ్చా
ప్తా స్థలి భారద్వాజనియమ ప్రాపితస్య వమాదిషు క్రాదినియమ ప్రాపితస్యేటో
నిషేధార్థమ్॥ అచస్తాస్వత్థల్యనిటో నిత్యమ్। ౭॥౨॥౬౧॥ ఉపదేశే అజన్తో యో ధాతు
స్తాసౌ నిత్యానిట్ తతః పరస్య థల ఇణ్ణ స్యాత్॥ ఉపదేశే ఽత్వతః॥ ౭॥౨॥౬౨॥ ఉపదేశే
ఽకారవాంస్తాసౌ నిత్యానిట్ తతః పరస్య థల ఇణ్ణ స్యాత్॥ ఋతో భారద్వాజస్య॥
౭॥౨॥౬౩॥ తాసౌ నిత్యానిట ఋదన్తాదేవ థలో నేట్ భారద్వాజస్య మతేన- తేనాన్య
స్య స్యాదేవ-అయమత్ర సంగ్రహః॥ అజన్తోఽకారవాన్వా యస్తాస్యనిట్ థలి వేడయమ్।
ఋదన్త ఈదృఙ్నిత్యానిట్ క్రాద్యన్యో లిటి సేడ్భవేత్॥ న చ స్తుద్రువ్రాదీనాముపిథలి
ఇడ్వికల్పశ్శఙ్క్యః-అచస్తాస్వదితి ఉపదేశే త్వత ఇతి చ యోగద్వయ ప్రాపితస్యైవ
హి ప్రతిషేధస్య భారద్వాజనియమో నివర్తకః-అనన్తరస్యేతి న్యాయాత్-వివయిథ- వి
వేథ-ఆజిథ-వివ్యథుః-వివ్య-వివాయ-వివయ-వివ్యివ-వివ్యిమ-వేతా-అజితా-వేష్యతి-అ
జిష్యతి-అజతు-ఆజత్ అజేత్ -వీయాత్॥ సిచి వృద్ధిః పరస్మైపదేషు॥ ౭॥౨॥౧॥ ఇగన్తా
ఙ్గస్య వృద్ధిస్స్యాత్ పరస్మైపదపరే సిచి-అవైషీత్ -ఆజీత్ -అవేష్యత్ -ఆజిష్యత్॥ తేజ
పాలనే॥ తేజతి॥ ఖజ మన్థే॥ ఖజతి॥ ఖజి గతివైక్లబ్యే॥ ఖఞ్జతి॥ ఏజృ కమ్పనే ఏజాఞ్చకార॥ టుఓ
స్ఫూర్జా వజ్రనిర్ఘోషే॥ స్ఫూర్జతి-పుస్ఫూర్జ॥ క్షి క్షయే॥ అకర్మకః- అన్తర్భావితణ్యర్థస్తు స
కర్మకః-క్షయతి-చిక్షాయ-చిక్షియతుః-చిక్షియుః-చిక్షయిథ-చిక్షేథ-చిక్షియివ-చిక్షియి
మ-క్షేతా॥ అకృత్సార్వధాతుకయోర్దీర్ఘః॥ ౭॥౪॥౨౫॥ అజన్తస్యాఙ్గస్య దీర్ఘః స్యాత్
యాదౌ ప్రత్యయే పరే న తు కృత్సార్వధాతుకయోః- క్షీయాత్ -అక్షైషీత్। క్షీజ అవ్య
క్తే శబ్దే॥ కూజి నానహోయాన్నుతితుంయోక్తే-చిక్షీజ॥ లజ లజి భర్త్సనే॥ లాజ లాజి భ[illegible]
చ॥ జజ జజి యుద్ధే॥ తుజ హింసాయామ్॥ తోజతి తుతోజ॥ తుజి పాలనే॥ గజ గజి గృజ గృజి
ముజ ముజి శబ్దార్థాః॥ గజ మదనే చ॥ వజ వ్రజ గతౌ॥ వదవ్రజేతి వృద్ధిః - అవ్రాజీత్॥

—※— అథ టవర్గీయాన్తాః శాడ్యన్తా అనుదాత్తేతష్షట్త్రింశత్॥ అట్ట అతిక్ర
మహింసయోః॥ దోపధోఽయం తోపధ ఇత్యన్యే- అట్టతే-ఆనట్టే॥ వేష్ట వేష్టనే॥ వివేష్టే॥ చేష్ట
చేష్టాయామ్-అచేష్టిష్ట॥ గోష్ట లోష్ట సఙ్ఘాతే॥ జుగోష్టే-లులోష్టే॥ ఘట్ట చలనే॥ జఘట్టే॥

స్ఫుటిర్ వికసనే॥ స్ఫోటతే-పుస్ఫుటే॥ అటి గతౌ॥ అణ్టతే-ఆనణ్టే॥ వటి ఏకచర్యాయామ్॥ వణ్టతే॥ మటి కటి శోకే॥ శోక ఇహాధ్యానమ్-మణ్టతే-కణ్టతే॥ ముటి పాలనే॥ ముణ్టతే॥ హేఠ విబాధాయామ్॥ విబాధా శాఠ్యమ్-జిహేఠే॥ ఏఠ చ॥ ఏఠాఞ్చక్రే॥ హిడి గత్యనాదరయోః॥ హిణ్డతే జిహిణ్డే॥ హుడి సఙ్ఘాతే॥ జుహుణ్డే॥ కుడి దాహే॥ చుకుణ్డే॥ వడి విభాజనే॥ మడి చ॥ వవణ్డే॥ భడి పరిభాషణే॥ పరిహాసస్సనిన్దోపాలమ్భశ్చ పరిభాషణమ్- బభణ్డే॥ పిడి సఙ్ఘాతే॥ పిపిణ్డే॥ ముడి మార్జనే॥ మార్జనం శుద్ధిర్న్యగ్భావశ్చ-ముణ్డతే॥ తుడి తోడనే॥ తోడనం దారణం హింసనఞ్చ-తుణ్డతే॥ హుడి వరణే॥ వరణం స్వీకారః-హరణమిత్యన్యే-హుణ్డతే॥ చడి కోపే॥ చణ్డతే॥ శడి రుజాయాం సఙ్ఘాతే చ॥ శణ్డతే॥ తడి తాడనే॥ తణ్డతే॥ పడి గతౌ॥ పణ్డతే॥ కడి మదే॥ కణ్డతే॥ ఖడి మన్థే॥ హేడృ హోడృ అనాదరే॥ జిహేడే-జుహోడే॥ బాడృ ఆప్లావ్యే॥ ఆప్లావ్యమాప్లవః - బాడతే- (ద్రా)ధృ (దా)ధృ విశరణే॥ శాడృ శ్లాఘాయామ్॥ శాడతే॥ ——❀—— అథ అటవర్గీయాన్తాః సమాప్తేః పరస్మైపదినః॥ శౌటృ గర్వే॥ శౌటతి-శుశౌట॥ యౌటృ బన్ధే॥ యౌటతి॥ మ్లేటృ (మ్రే)డృ ఉన్మాదే॥ ద్వితీయోఽయం దాన్తః- టాన్తమధ్యేపాఠస్త్వర్థసామ్యాన్న భతివత్ - మ్లేటతి- (మ్రే)డతి॥ కటే వర్షావరణయోః॥ చకటీత్యేకే॥ చకాట-సిచి అతో హలాదేర్లఘోరితి వృద్ధౌ (ప్రా)ప్తాయామ్ ❀ హ్మ్యన్తక్షణశ్వసజాగృణిశ్వ్యేదితామ్॥ ౭।౨।౫॥ హమయాన్తస్య క్షణాదేర్ణ్యన్తస్య శ్వయతేరేదితాఞ్చ వృద్ధిర్న స్యాత్ ఇడాదౌ సిచి-అకటీత్॥ అట పట గతౌ॥ ఆట-ఆటతుః ఆటుః॥ పేపాట- పేటతుః పేటుః॥ రట పరిభాషణే॥ రరాట॥ లట బాల్యే॥ లలాట॥ శట రుజావిశరణగత్యవసాదనేషు॥ శశాట॥ వట వేష్టనే॥ వవాట-వవటతుః-వవటుః-వవటిథ॥ కిట ఖిట (త్రా)సే॥ కేటతి ఖేటతి॥ శిట షిట అనాదరే॥ శేటతి-శిశేట- సేటతి- సిషేట॥ జట ఝట సఙ్ఘాతే॥ భట భృతౌ॥ తట ఉచ్ఛ్రాయే॥ ఖట కాఙ్క్షాయామ్॥ నట నృత్తౌ॥ పిట శబ్దసఙ్ఘాతయోః॥ హట దీప్తౌ॥ షట అవయవే॥ లుట విలోడనే॥ దాన్తోయమిత్యేకే॥ చిట పర(ప్రే)ష్యే॥ విట శబ్దే॥ బిట ఆ(క్రో)శే॥ ఇ శాదిః-హేట ఇత్యేకే॥ ఇట కిట కటీ గతౌ॥ ఏటతి- కేటతి-కటతి-ఈకారః శ్వీదితో నిష్ఠాయామితీణ్నిషేధార్థః - కేచిత్తు ఇకారం ప్రశ్లిష్యాటతీత్యాదివదన్తి-అన్యే తు ఇ ఈ ఇతి ప్రశ్లిష్య-అయతి-ఇయాయ-ఈయతుః-ఈయుః- ఇయయిథ ఇయేథ-ఇయాయ-ఇయయ-దీర్ఘస్య తు ఇజాదేరిత్యామి అయాఞ్చకారేత్యుదాహరన్తి॥ మడి భూషాయామ్॥ కుడి వైకల్యే॥ కుణ్డతి కుణ్డత ఇతి తు దాహే గతమ్॥ ముడ ప్రమర్దనే॥ చుడి అల్పీభావే॥ ముడి ఖణ్డనే॥ ముణ్డతి-పుడి చేత్యేకే-పుణ్డతి॥ రుటి లుటి స్తేయే॥ రుణ్టతి-లుణ్టతి - రుఠి లుఠి ఇత్యేకే-రుడి లుడీత్యపరే॥ స్ఫుటిర్ విశరణే॥ ఇరిత్వాదఙ్వా- అస్ఫుటత్ -అస్ఫోటీత్ - స్ఫుటి ఇత్యపి కేచిత్ - ఇదిత్వాన్నుమ్-స్ఫుణ్టతి॥ పఠ వ్యక్తాయాం వాచి॥ పేఠతుః- పేఠిథ

అపాఠీత్-అపఠీత్ ॥ వఠ స్థౌల్యే ॥ వవఠతుః వవఠిథ ॥ మఠ మదనివాసయోః ॥ కఠ కృచ్ఛ్రజీ
వనే ॥ రఠ పరిభాషణే ॥ హఠ ప్లుతిశఠత్వయోః ॥ బలాత్కార ఇత్యన్యే ॥ హఠతి-జహాఠ ॥ ఉఠ రుఠ లుఠ
ఉపఘాతే ॥ ఓఠతి-ఊఠ ॥ రుఠేత్యేకే ॥ ఊఠతి-ఊఠాఞ్చకార ॥ పిఠ హింసాసంక్లేశనయోః ॥
శఠ కైతవే చ ॥ శుఠ గతిప్రతిఘాతే ॥ శుఠతి ॥ స్వామీ తు శుణ్ఠతి ॥ కుఠి చ - కుణ్ఠతి ॥ లుఠి ఆల
స్యే ప్రతిఘాతే చ ॥ శుఠి శోషణే ॥ రుఠి లుఠి గతౌ ॥ చుడ్డ భావకరణే ॥ భావకరణం భి
ప్రాయసూచనమ్-చుడ్డతి చుచుడ్డ ॥ అడ్డ అభియోగే ॥ అడ్డతి ఆనడ్డ ॥ కడ్డ కార్కశ్యే ॥ కడ్డ
తి, చుడ్డాదయస్త్రయో దోపధాః-తేన క్విపి చుత్-అత్-కత్-ఇత్యాది ॥ క్రీడృ విహారే ॥
చిక్రీడ ॥ తుడృ తోడనే ॥ తోడతి-తుతోడ-తూడ ఇత్యేకే ॥ హుడృ హూడృ హోడృ గతౌ ॥
హుడ్యాత్-హూడ్యాత్-హోడ్యాత్ ॥ రౌడృ అనాదరే ॥ రోడృ లోడృ ఉన్మాదే ॥
అడ ఉద్యమే ॥ అడతి-ఆడ-ఆడతుః-ఆడుః ॥ లడ విలాసే ॥ లడతి లడయోరేకత్వస్మరణాల్లల
తీత్యస్యాన్యూదయః ॥ కడ మదే ॥ కడి ఇత్యేకే ॥ కణ్డతి ॥ గడి వదనైకదేశే ॥ గణ్డతి

—— ※ —— అథ టవర్గీయాన్తా అనుదాత్తేతః స్తోభత్యన్తాః షట్త్రింశత్ ॥

తిపృ తేపృ ష్టిపృ ష్టేపృ క్షరణార్థాః ॥ ఆద్యోఽనుదాత్తః - స్వామీత్వయం సేడితి
బభ్రామ-తేపతే-తితిపే-క్రాదినియమాదిట్-తితిపిషే-తేప్తా-తేప్స్యతే ※ లిఙ్
సిచావాత్మనేపదేషు ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ ౧౧ ॥ ఇక్సమీపాద్ధలః పరౌ ఝలాదీ లిఙ్ ఆత్మనేపదేష
రేసిచ్చేత్యేతౌ కితౌ స్తః-కిత్త్వాన్న గుణః- తిప్సీష్ట ॥ సిచి-లిఙ్-సిచి-ఝలో
ఝలీతి సలోపః-అతిప్త-అతిప్సాతామ్-అతిప్సత- తేపతే తితేపే-తిష్టిపే-తిష్టిపాతే-
తిష్టిపిరే-తిష్టేపే-తిష్టేపాతే-తిష్టేపిరే- టెపృ కమ్పనే చ ॥ గ్లేపృ దైన్యే ॥ గ్లేపతే ॥ టు వే
పృ కమ్పనే ॥ వేపతే ॥ కేపృ గేపృ గ్లేపృ చ ॥ చాత్ కమ్పనే గతౌ చ- సూత్రవిభాగాదికిః సా
మీ . మైత్రేయస్తు చకారమన్తరేణ కతిత్వా కమ్పనే ఇత్యపేతత ఇత్యాహ- గ్లేపేర్ గ్లపే
దాత్త్వపక్షపాతః ॥ మేపృ రేపృ లేపృ గతౌ ॥ త్రపూష్ లజ్జాయామ్ । త్రపతే ※ త్వా
ఫలిభజత్రపశ్చ ॥ ౬ ॥ ౪ ॥ ౧౨౨ ॥ ఏషామత ఏకార ఓభ్యాసలోపశ్చ స్యాత్ కితి లిటి సేటి
థలి చ- త్రేపే-త్రేపాతే- త్రేపిరే- ఊదిత్వాద్వేట్-త్రపితా-త్రప్తా-త్రపిషీష్ట-
త్రప్సీష్ట ॥ కపి చలనే ॥ కమ్పతే-చకమ్పే ॥ రబి లబి అబి శబ్దే ॥ రమ్బతే-అనమ్బే ॥ లబి అవస్రం
సనే చ ॥ కబృ వర్ణే ॥ చకబ్జే ॥ క్లీబృ అధార్ష్ట్యే ॥ చిక్లీబే ॥ క్షీబృ మదే ॥ చిక్షీబే ॥ శీభృ కత్థనే ॥ శి
భతే ॥ చీభృ చ ॥ రేభృ శబ్దే ॥ రిరేభే ॥ అభి రభి క్వచిత్పఠ్యతే-అమ్భతే రమ్భతే ॥ ష్టభి స్క
భి ప్రతిబన్ధే ॥ స్తమ్భతే ఉత్తమ్భతే-ఉదః స్థాస్తమ్భ్వోః పూర్వస్య ఇతి పూర్వసవర్ణః- వి స్తమ్భతే
స్తమ్భేరితి షత్వం తు న భవతి-స్తన్భిధౌ సిద్ధిపస్య సౌత్రస్యైవ తత్ర గ్రహణాత్ ॥ తస్మిన్ స
న్ఉదః స్థాస్తమ్భ్వోః పూర్వస్యేతి సవర్ణో ఽథ పాఠః స్తమ్భేరితి తవర్గో ఽపి పఠ్యతే

ర్ధవః- కేచిదస్యటకారం ఔపదేశికమిత్యాహుః- తన్మతే-ష్టభ్నతే-తష్టమ్భే॥ జభజృభి
గాత్రవినామే ❁ రధిజభోరచి॥ ౭॥౧॥౬౧॥ ఏతయోర్నుమాగమస్స్యాదచి-జమ్భతే
జజమ్భే- జమ్భితా-అజమ్భిష్ట-జృమ్భతే- జజృమ్భే ॥ శల్భకత్థనే॥శశల్భే ॥ వల్భభో
జనే॥దన్త్యోష్ఠ్యాదిః- వవల్భే॥గల్భధార్ష్ట్యే॥ గల్భతే॥ శ్రమ్భుప్రమాదే ॥ తాలవ్యా
దిః దన్త్యాదిశ్చ- శ్రమ్భతే-స్రమ్భతే॥ ష్టుభుస్తమ్భే॥స్తోభతే-విష్టోభతే-తుష్టుభే- వ్యష్టో
భిష్ట —❁— అథపరస్మైపదినః॥గుపూరక్షణే ❁ గుపూధూపవిచ్ఛిపణి
పనిభ్య ఆయః॥ ౩॥౧॥౨౮॥ ఏభ్య ఆయప్రత్యయః స్యాత్ స్వార్థే-పుగన్తేతిగుణః ❁
సనాద్యన్తాధాతవః॥౩॥౧॥౩౨॥ సనాదయఃకమేర్ణిఙన్తాఃప్రత్యయాఅన్తేయేషాన్తే
ధాతుసంజ్ఞాస్స్యుః- ధాతుత్వాల్లడాదయః-గోపాయతి❁ ఆయాదయఆర్ధధాతుకే
వా॥౩॥౧॥౩౧॥ ఆర్ధధాతుకవివక్షాయామాయాదయో వాస్యుః❁కాస్ప్రత్యయా
దామమన్త్రే లిటి॥౩॥౧॥౩౫॥ కాస్ధాతోఃప్రత్యయాన్తేభ్యశ్చ ఆమ్స్యాల్లిటిన
తుమన్త్రే ॥ కాస్యనేకాజ్గ్రహణంకర్తవ్యమ్॥సూత్రే ప్రత్యయగ్రహణమపనీయ
తత్స్థానే ఽనేకాచ ఇతి వాచ్యమిత్యర్థః❁ అతోలోపః॥౬॥౪॥౪౮॥ ఆర్ధధాతుకోపదేశ
కాలేయదకారాన్తంతస్యాకారస్యలోపఃస్యాదార్ధధాతుకేపరే- గోపాయాఞ్చకా
ర- గోపాయామ్బభూవ-గోపాయామాస-జుగోప-జుగుపతుః- ఊదిత్త్వాద్వేట్
జుగోపిథ- జుగోప్థ-గోపాయితా-గోపితా-గోప్తా-గోపాయ్యాత్ - గోప్యాత్ -
అగోపాయీత్ -అగోపీత్ - అగౌప్సీత్ ॥ధూపసన్తాపే॥ధూపాయాఞ్చకార- దుధూ
ప-ధూపాయితాసి-ధూపితాసి॥జపజల్పవ్యక్తాయాంవాచి॥ జపమానసేచ ॥ చపసా
న్త్వనే॥షపసమవాయే॥సమవాయస్సమ్బన్ధఃసమ్యగవబోధో వా- సపతి॥ రపలపవ్య
క్తాయాంవాచి॥చుపమన్దాయాంగతౌ॥చోపతి- చుచోప- చోపితా॥ తుపతుమ్పత్రుప
త్రుమ్పతుఫతుమ్ఫత్రుఫత్రుమ్ఫహింసార్థాః॥తోపతి-తుతోప- తుమ్పతి - తుతుమ్ప
తుః- సంయోగాత్పరస్యలిటఃకిత్త్వాభావాన్నలోపోన-కిదాశిషీతికిత్త్వాన్నలోపః-
తుప్యాత్ -ప్రాత్తుమ్పతౌగవికర్తరీతిపారస్కరాదిగణేపాఠాత్సుట్ - ప్రస్తుమ్పతి
గౌః- క్షిపానిర్దేశాద్యఙ్లుకిన- ప్ర తోతుమ్పతి-త్రోపతి- త్రుమ్పతి-తోఫతి- తుమ్ఫ
తి- త్రోఫతి- త్రుమ్ఫతి-ఇహాద్యోద్వౌపఞ్చమషష్ఠౌచనిరేఫౌ-అన్యేసరేఫాః-ఆద్యా
శ్చత్వారఃప్రథమాన్తాః-తతోద్వితీయాన్తాః - అష్టావప్యుకారవన్తః ॥ పర్వరఫరఫి
అర్బపర్బలర్బబర్బమర్బకర్బఖర్బగర్బశర్బషర్బచర్బగతౌ॥ఆద్యాఃప్రథమాన్తాః- త
తోద్వౌద్వితీయాన్తౌ-తతఏకాదశతృతీయాన్తాః- ద్వితీయతృతీయావుక్త్వావర్గ్యారో
పధాః- పర్బతి- పపర్బ- రఫతి రమ్ఫతి-అర్బతిఆనర్బ-పర్బతి- లర్బతి-బర్బతి- మర్బతి

యాదిరయమ్- మర్బతి-కర్బతి ఖర్బతి-గర్బతి-శర్బతి షర్బతి-చర్బతి॥ కుబి ఆచ్ఛాదనే॥ కుమ్బతి॥ లుబి తుబి అర్దనే॥ లుమ్బతి- తుమ్బతి॥ చుబి వక్త్రసంయోగే॥ చుమ్బతి॥ షృభు షృమ్భు హింసార్థౌ॥ సర్భతి- ససర్భ- సర్భితా- సృమ్భతి- ససృమ్భ- సృభ్యాత్॥ షిభు షిమ్భు ఇత్యేకే॥ సేభతి- సిమ్భతి॥ శుభ శుమ్భ భాషణే॥ భాసన ఇత్యేకే॥ హింసాయామిత్యన్యే ——❋—— అథానునాసికాన్తాః - తత్ర క్రమ్యన్తా అనుదాత్తేతః॥ ఘిణి ఘుణి ఘృణి గ్రహణే॥ నుమిత్త్వమ్- ఘిణ్ణతే- జిఘిణ్ణే- ఘుణ్ణతే- జుఘుణ్ణే- ఘృణ్ణతే- జఘృణ్ణే॥ ఘుణ ఘూర్ణ భ్రమణే॥ ఘోణతే ఘూర్ణతే- ఇమౌ తుదాదావపి పరస్మైపదినౌ॥ పణ వ్యవహారే స్తుతౌ చ॥ పన చ॥ స్తుతావిత్యేవ సమ్బధ్యతే - పృథఙ్నిర్దేశాత్- పనిసాహచర్యాత్ పణేరపి స్తుతావేవాయప్రత్యయః- వ్యవహారే తు పణతే- పేణే- పణితేత్యాది స్తుతావనుబన్ధస్య కేవలేఽచరితార్థత్వాదాయ ప్రత్యయాన్తాన్నాత్మనేపదమ్ - పణాయతి- పణాయాఞ్చకార- పేణే- పణాయితాసి- పణితాసే- పణాయ్యాత్- పణిషీష్ట- పనాయతి- పనాయాఞ్చకార- పేనే॥ భామ క్రోధే॥ భామతే- బభామే॥ క్షమూష్ సహనే॥ క్షమతే- చక్షమే- చక్షమిషే - చక్షంసే- చక్షమిధ్వే- చక్షన్ధ్వే- చక్షమివహే ❋ మ్వోశ్చ॥౮।౨।౬౫॥ మాన్తస్య ధాతోర్మస్య నకారాదేశః స్యాత్ మకారే వకారే చ పరే- ణత్వమ్- చక్షణ్వహే- చక్షమిమహే- చక్షణ్మహే- క్షమిష్యతే- క్షంస్యతే- క్షమేత- అక్షమిష్ట- క్షమిషీష్ట- క్షంసీష్ట- అక్షమిష్ట- అక్షంస్త॥ కము కాన్తౌ॥ కాన్తిరిచ్ఛా ❋ కమేర్ణిఙ్॥ ౩।౧।౩౦॥ కమేః ణిఙ్ స్యాత్ స్వార్థే- ఙిత్త్వాత్తఙ్- కామయతే ❋ అయామన్తాల్వాయ్యేత్న్విష్ణుషు ॥౬।౪।౫౫॥ ఆమ్ అన్త ఆలు ఆయ్య ఇత్ను ఇష్ణుషు ణేరయాదేశః స్యాత్- వక్ష్యమాణలోపాపవాదః- కామయాఞ్చక్రే- ఆయాదయ ఆర్ధధాతుకే వా। చకమే- కామయితా- కమితా- కామయిష్యతే- కమిష్యతే ❋ ణిశ్రిద్రుస్రుభ్యః కర్తరి చఙ్॥ ౩।౧।౪౮॥ ణ్యన్తాత్ శ్ర్యాదిభ్యశ్చ చ్లేః చఙ్ స్యాత్ కర్త్రర్థే లుఙి పరే- అ కామ్ ఇ అత ఇతి స్థితే ❋ ణేరనిటి॥౬।౪।౫౧॥ అనిడాదావార్ధధాతుకే పరే ణేర్లోపః స్యాత్- పరత్వా దేరనేకాచ ఇతి యణి ప్రాప్తే- ణ్యల్లోపావియఙ్యణ్గుణవృద్ధిదీర్ఘేభ్యః పూర్వవిప్రతిషేధేనేతి వార్త్తికమ్। ణిలోపస్య తు పాచయతేః పాక్తిరిత్యాది క్తిజన్తమవకాశః, ఇతి భావః- వస్తుతస్తు అనిటీతి వచనసామర్థ్యాదార్ధధాతుకమాత్రమస్య విషయః - తథా చ ఇయఙాదేరపవాదః- ఇయఙ్- అతతక్షత్ -యణ్ - ఆటిటత్ -గుణః- కారణా- వృద్ధిః- కారకః- దీర్ఘః- కార్యతే ❋ ణౌ చఙ్యుపధాయా హ్రస్వః ॥ ౭।౪।౧॥ చఙ్పరే ణౌ యదఙ్గం తస్యోపధాయా హ్రస్వః స్యాత్ ❋ చఙి ॥౬।౧।౧౧ ॥ చఙి పరేఽనభ్యాసస్య ధాత్వవయవస్యైకాచః ప్రథమస్య ద్వే స్తః అజాదేస్తు ద్వితీయస్య ❋ సన్య

ల్లఘుని చఙ్పరేఽనగ్లోపే ॥౭॥౪॥౯౩॥ చఙ్పరే ఇతి బహువ్రీహిః-నచాఙ్గస్యేతి వద్వ్యయ
ను ప్యావర్తతే - అఙ్గసంజ్ఞానిమిత్తం యచ్చఙ్పరం- ణిరితి యావత్ తత్పరం యల్లఘు త
త్పరో యోఽఙ్గస్యాభ్యాసః తస్య సనీవ కార్యం స్యాత్ ణావగ్లోపేఽసతి - అథ వా- అఙ్గ
స్యేతి నావర్తతే- చఙ్పరే ణౌ యదఙ్గం తస్య యోఽభ్యాసో లఘుపరస్తస్యేత్యాది ప్రాగ్వ
త్ ॥ సన్యతః ॥౭॥౪॥౭౯॥ అభ్యాసస్యాత ఇకారస్స్యాత్సని ॥ దీర్ఘో లఘోః॥౭॥౪॥
౯౪॥ లఘోరభ్యాసస్య దీర్ఘస్స్యాత్ సన్వద్భావవిషయే అచీకమత- ణిజభావపక్షే *
కమేశ్చ్లేశ్చఙ్వాచ్యః * ణేరభావాన్న దీర్ఘసన్వద్భావౌ- అచకమత॥ సంజ్ఞాయామాగకా
స్యకాలత్వాదఙ్గం యత్ర ద్విరుచ్యతే। తత్రైవ దీర్ఘస్సన్వచ్చనానేకాఙ్త్విది మాధవః *
చకాస్త్యర్థావజాత్యాగ్లోత్యాదౌనాఙ్గం ద్విరుచ్యతే। తస్యావయవగకస్యేత్తస్మా
దేకాజ్విదన్త్యయమ్ * వస్తుతోఽఙ్గస్యావయవో యోఽభ్యాస ఇతి వర్ణనాత్। ఊర్ణోదిగ్లో
ర్ణావయవత్వాద్వయం స్యాదితి మన్మహే * చకాస్తావుభయమిదన్నస్యాత్ స్యాచ్చవ్య
వస్థయా। సర్వ్వథైవ్యం సన్నిహితం లఘునీత్యఙ్గమేవ వా * ఇతి వ్యాఖ్యావికల్పస్యైకైకపే
త్రైవ వర్ణనాత్। ణౌ గ్లోపేపి పవ్వ్యన్థస్త్వగితామపి సిద్ధయే * అథ త్రయస్త్రింశత్ప
స్మైపదినః। అణరణవణభణమణకణక్వణవ్రణభ్రణధ్వణశబ్దార్థాః॥ అణతి-రణతి-వణ
తి-వకారాదిత్వాదేత్వాభ్యాసలోపౌన- వవణతుః- వవణిథ॥ ధణిరపికైశ్చిత్పఠ్యతే॥ ధ
ణతి॥ ఓణృ అపనయనే॥ ఓణతి- ఓణాఞ్చకార॥ శోణృ వర్ణగత్యోః॥ శోణతి- శుశోణ॥ శ్రో
ణృ సఙ్ఘాతే॥ శ్రోణతి॥ శ్లోణృ చ ॥ శోణాదయస్త్రయోమితాలవ్యోష్మాదయః॥ పైణృ
గతిప్రేరణశ్లేషణేషు॥ ప్రైణృ ఇతి క్వచిత్పఠ్యతే- పైణతి॥ ధ్రణ శబ్దే ఉపదేశేనాన్తోయమ్-
కేషఞ్చిత్తస్య ణత్వమ్- ధ్రణతి- ణోపదేశఫలం యఙ్లుకి - దన్ధ్రన్తి బణేత్యపి కేచిత్ - బే
భ్రణీతి॥ కనదీప్తికాన్తిగతిషు॥ చకాన॥ ష్టన వన శబ్దే॥ స్తనతి- వనతి॥ వన షణ సంభక్తౌ॥ వ
నతేరర్థభేదాత్పునః పాఠః- సనతి- ససాన- సేనతుః॥ యే విభాషా॥౬॥౪॥౪౩॥ జనసనఖ
నామాత్వం వా స్యాత్ యాదౌ క్ఙితి- సాయాత్- సన్యాత్ ॥ అమగత్యాదిషు॥ కనదీప్తి
కాన్తిగతిష్వత్ర గతేర్గ్రహణ పరయోః శబ్దసన్భక్త్యోర్న కాదిశబ్దేర గ్రహః- అమతి- ఆమ॥ ద్రమ
హమ్మ మీమృ గతౌ॥ ద్రమతి- దద్రామ- హమ్మ్యన్తేతి న వృద్ధిః- అద్రమీత్ - హమ్మతి- జహ
మ్మ- మీమతి- మిమీమ- అయం శబ్దేచ॥ చము ఛము జము ఝము అదనే ॥ జిమ్మిమపి కేచిత్
పఠన్తి॥ ౭॥౩॥౭౫॥ ష్ఠివుక్లము చామాం శితి॥౭॥౩॥౭౫॥ ఏషామచో దీర్ఘస్స్యాత్ శితి * ఆఙి చమ ఇతి వక్తవ్యమ్ * ఆచా
మతి- ఆచేమిథ చమతి- విచచామ- అచమీత్॥ జిమం కేచిత్పఠన్తి- జేమతి- జిజేమ ॥ క్రము
పాదవిక్షేపే ॥ వా భ్రాశభ్లాశభ్రముక్రముక్లముత్రసిత్రుటిలషః॥౩॥౧॥౭౦॥ ఏ
భ్యః శ్యన్వా స్యాత్ కర్త్రర్థే సార్వధాతుకే పరే ॥ క్రముగమపరస్మైపదేషు॥౭॥౩॥౭౬॥

క్రమేర్దీర్ఘస్స్యాత్ పరస్మైపదపరేశితి - క్రామ్యతి - క్రామతి - చక్రామ.
క్రామ్యతు - క్రామతు ※ స్నుక్రమోరనాత్మనేపదనిమిత్తే ॥ ౭।౨।౩౬ ॥
అత్ర నేట్ - అక్రమీత్ ——※—— అథ రేవత్యన్తా అనుదాత్తేతః ॥ అయ
వయ పయ మయ చయ తయ ణయ గతౌ ॥ అయతే ※ దయాయాసశ్చ ॥
౩ ॥ ౧ ॥ ౩౭ ॥ దయ అయ ఆస్ ఏభ్య ఆమ్ స్యాల్లిటి - అయాఞ్చక్రే - అయితా -
అయిషీష్ట ※ విభాషేటః ॥ ౮ ॥ ౩ ॥ ౭౯ ॥ ఇణః పరో య ఇట్ తతః పరేషాం షీధ్వం లుఙ్లి
టాం ధస్య వా మూర్ధన్యాదేశస్స్యాత్ - అయిషీఢ్వమ్ - అయిషీధ్వమ్ - ఆయిష్ట - ఆయిఢ్వ
మ్ - ఆయిధ్వమ్ ※ ఉపసర్గస్యాయతౌ ॥ ౮ ॥ ౨ ॥ ౧౯ ॥ అయతి పరస్యోపసర్గస్య యో రేఫస్త
స్య లత్వం స్యాత్ - ప్లాయతే - పలాయతే - నిస్ దుసోరుత్వస్యాసిద్ధత్వాన్న లత్వమ్ - నిరయ
తే - దురయతే - నిర్ దురోస్తు - నిలయతే - దులయతే - ప్రత్యయ ఇతి తు ఇణో రూపమ్. అథ
కథముదయతి వితతోర్ధ్వరశ్మిరజ్జావితి మాఘః - ఇటకిటకటీత్యత్ర ప్రశ్లిష్టస్య భవతి - య
ఞ్యా - అనుదాత్తేత్త్వలక్షణమాత్మనేపదమనిత్యమ్ - చక్షిఙో ఙిత్కరణాద్ జ్ఞాపకాత్ -
వాదిత్వాత్ వవయే పేయే - మేయే - చెయే - తెయే - ప్రణయతే - నేయే ॥ దయ దానగతిరక్షణ
హింసాదానేషు ॥ ఆదానం గ్రహణమ్ దయాఞ్చక్రే ॥ రయ గతౌ ॥ ఊయీ తన్తుసన్తానే ॥
ఊయాఞ్చక్రే ॥ పూయీ విశరణే దుర్గన్ధే చ ॥ పూయతే - పుపూయే ॥ క్నూయీ శబ్దే ఉన్దనే
చ ॥ చుక్నూయే ॥ క్ష్మాయీ విధూననే చ ॥ చక్ష్మాయే ॥ స్ఫాయీ ఓప్యాయీ వృద్ధౌ ॥ స్ఫాయ
తే - పస్ఫాయే - ప్యాయతే ※ లిడ్యఙోశ్చ ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౨౯ ॥ లిటి యఙి చ ప్యాయః పీభావః స్యా
త్ - పూర్వత్రాసిద్ధీయమద్విర్వచనే ఇతి పీశబ్దస్య ద్విత్వమ్ - ఏరనేకాచ ఇతి యణ్ - పిప్యే - పిప్యాతే - పిప్యి
రే ※ దీపజనబుధపూరితాయిప్యాయిభ్యోఽన్యతరస్యామ్ ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౬౧ ॥ ఏభ్యశ్చ్లేశ్చిణ్
వా స్యాత్ ఏకవచనే తశబ్దే పరే ※ చిణో లుక్ ॥ ౬ ॥ ౪ ॥ ౧౦౪ ॥ చిణః పరస్య లుక్ స్యాత్ -
అప్యాయి - అప్యాయిష్ట ॥ తాయృ సన్తానపాలనయోః ॥ సన్తానః ప్రబన్ధః - తాయతే - త
తాయే - అతాయి - అతాయిష్ట ॥ శల చలనసంవరణయోః ॥ వల వల్ల సంవరణే సఞ్చరణే చ ॥
వవలే - వవల్లే ॥ మల మల్ల ధారణే ॥ మేలే మమల్లే ॥ భల భల్ల పరిభాషణహింసాదానేషు ॥ బ
భలే - బభల్లే ॥ కల శబ్దసంఖ్యానయోః ॥ కలతే - చకలే ॥ కల్ల అవ్యక్తే శబ్దే ॥ కల్లతే - అశబ్ద ఇతి
స్వామీ - అశబ్దస్తూష్ణీమ్భావ ఇతి చ ॥ తెవృ దేవృ దేవనే ॥ తితెవే - దిదేవే ॥ షేవృ గేవృ గ్లేవృ
పేవృ మేవృ మ్లేవృ సేవనే ॥ పరినివిభ్య ఇతి షత్వమ్ - పరిషేవతే - సిషేవే - అయం సోపదే
శోఽపీతి న్యాసకారాదయః - తద్భాష్యవిరుద్ధమ్ - గేవతే - జిగేవే - జిగ్లేవే - పిపేవే - మేవతే -
మ్లేవతే ॥ శేవృ ఖేవృ కేవృ ఇత్యప్యేకే ॥ రేవృ ప్లవగతౌ ॥ ప్లవగతిః ప్లుతగతిః - రేవతే ॥
——※—— అథావత్యన్తాః పరస్మైపదినః ॥ మవ్య బన్ధనే ॥ మమవ్య ॥ సూర్క్ష్య ఈ

క్ష్మాయీ ఈర్ష్యే ఈర్ష్యార్థాః॥ హయ గతౌ॥ అహయీత్ - యాన్తత్వాన్న వృద్ధిః॥ శుచ్య అభిష
వే॥ అభిషవః వానాం శిథిలీకరణం సురాయా స్సన్ధానం వా అభిషవః స్నానం చ - శుశుచ్య॥
చుచ్య ఇత్యేకే॥ హర్య గతికాన్త్యోః॥ జహర్య॥ అల భూషణపర్యాప్తివారణేషు॥ అలతి-
ఆల॥ అతో లాన్తస్య॥ ౭॥౨॥౨॥ లాన్తస్యాతో వృద్ధిః స్యాత్ పరస్మైపదపరే సిచి - నేటీతి నిషేధస్య హలాదేరితి వికల్పస్య చాపవాదః - మా భవానాలీత్ - అయం స్వరితేదిత్యేకే - తన్మతే అలత ఇత్యాద్యపి॥
ఞిఫలా విశరణే, త్వాఫలే త్యేత్వమభ్యాసలోపశ్చ - ఫేలతుః - ఫేలుః - అఫాలీత్॥ మీల శ్మీల
స్మీల క్ష్మీల నిమేషణే॥ నిమేషణం సంకోచః ద్వితీయః స్తాలవ్యాదిః - తృతీయో దన్త్యాదిః॥
పీల ప్రతిష్టమ్భే॥ ప్రతిష్టమ్భో రోధనమ్॥ ణీల వర్ణే॥ నినీల॥ శీల సమాధౌ॥ శీలతి॥ కీల బన్ధనే॥
కూల ఆవరణే॥ శూల రుజాయాం సంఘోషే చ॥ తూల నిష్కర్షణే॥ తచ్చాన్తర్గతస్య బహిర్ని
స్సారణమ్ తుతూల॥ పూల సఙ్ఘాతే॥ మూల ప్రతిష్ఠాయామ్॥ ఫల నిష్పత్తౌ॥ ఫేలతుః - ఫే
లుః॥ చుల్ల భావకరణే॥ భావకరణమభిప్రాయావిష్కారః - చుచుల్ల॥ ఫుల్ల వికసనే॥ చిల్ల
శైథిల్యే భావకరణే చ॥ తిల గతౌ - తేలతి॥ తిల్ల ఇత్యేకే - తిల్లతి॥ వేల్లృ చెల్లృ కేల్లృ ఖేల్లృ క్ష్వేల్లృ వే
ల్లృ చలనే॥ పఞ్చమ ఋదితః - షష్ఠో లోపధః॥ పేల్లృ ఫేల్లృ శేల్లృ గతౌ॥ షెల్లృ ఇత్యేకే॥ స్ఖల స
ఞ్చలనే॥ చస్ఖాల - అస్ఖాలీత్॥ ఖల సఞ్చయే॥ గళ అదనే॥ గళతి - అగాళీత్॥ షల గతౌ॥ సలతి॥
దల విశరణే॥ శ్వల శ్వల్ల ఆశుగమనే॥ శశ్వాల - అశ్వాలీత్ - శశ్వల్ల - అశ్వల్లీత్॥ ఖోర్ఋ ఖో
ర్ఋ గతిప్రతిఘాతే॥ ఖోలతి - ఖోరతి॥ ధోర్ఋ గతిచాతుర్యే॥ ధోరతి॥ త్సర ఛద్మగతౌ॥ తత్సా
ర - అత్సారీత్॥ క్మర హూర్ఛనే॥ చక్మార॥ అభ్ర వభ్ర మభ్ర చర గత్యర్థాః॥ చరతిర్భక్షణే
పి - అభ్రతి - ఆనభ్ర - మా భవానభ్రీత్ - అగ్రాన్తరేఫస్యాత సమీపత్వాభావాన్న వృ
ద్ధిః॥ ష్ఠివు నిరసనే॥ ష్ఠివుక్లమ్వితి దీర్ఘః - ష్ఠీవతి। అస్య ద్వితీయః థకారః ఠకారో వేతి వృత్తిః -
టిష్ఠేవ - తిష్ఠివతుః - తిష్ఠివుః - టిష్ఠేవ - టిష్ఠివతుః - టిష్ఠివుః - హలి చేతి దీర్ఘః - ష్ఠీవ్యాత్॥ జిజ
యే॥ జయమజన్తేషు పరిశుంయాన్తః - జయ ఉత్కర్షప్రాప్తిః - అకర్మకోయమ్ - జయతి
సన్లిటో ర్జేః॥ ౭॥౩॥౫౭॥ జయతేః సన్ లిణ్ణిమిత్తో యోభ్యాస స్తతః పరస్య కుత్వం
స్యాత్ - జిగాయ - జిగ్యతుః - జిగ్యుః - జిగయిథ - జిగేథ - జిగ్యథుః - జిగాయ - జిగయ - జిగ్యివ - జి
గ్యిమ - జేతా - జీయాత్ - అజైషీత్॥ జీవ ప్రాణధారణే॥ జిజీవ॥ పీవ మీవ తీవ ణీవ స్థౌల్యే॥
పిపీవ - మిమీవ - తితీవ - నినీవ॥ క్షీవు క్షేవు నిరసనే॥ ఉర్వీ తుర్వీ థుర్వీ దుర్వీ ధుర్వీ హింసార్థాః॥
ఉర్వ్యాదిషు కార - ఉపధాయాశ్చేతి దీర్ఘః - తూర్వతి - తుతూర్వ॥ గుర్వీ ఉద్యమనే॥ గూర్వ
తి - జుగూర్వ॥ ముర్వీ బన్ధనే॥ పుర్వ పర్వ మర్వ పూరణే॥ చర్వ అదనే॥ భర్వ హింసాయామ్॥
కర్వ ఖర్వ గర్వ దర్పే॥ అర్వ శర్వ సర్వ హింసాయామ్॥ ఆనర్వ - శర్వతి - సర్వతి॥ ఇవి వ్యా

ప్తౌ॥ఇన్వతి-ఇన్వాఞ్చకార॥పివి మివి ణివి సేచనే॥తృతీయో మూర్ధన్యోష్మాదిరిత్యేకే- సే
వనఇతితరఙ్గిణ్యామ్-పిన్వతి-పిపిన్వ॥హివి దివి ధివి జివి ప్రీణనార్థాః॥హిన్వతి- దిన్వతి॥ ధి
న్వికృణ్వ్యోరచ॥౩,౧,౮౦॥ అనయోరకారోన్తాదేశస్స్యాత్ ఉ ప్రత్యయశ్చ శబ్విష
యే-అతోలోపః- తస్యస్థానివద్భావాల్లఘూపధగుణో న-ఉ ప్రత్యయస్యపిత్త్వగుణః-
ధినోతి-ధినుతః-ధిన్వన్తి॥లోపశ్చాస్యాన్యతరస్యాం మ్వోః॥౬॥౪,౧౦౭॥అసంయో
గపూర్వోయఉప్రత్యయో కారస్తదన్తస్యాఙ్గస్యలోపో వాస్యాత్ మ్వోఃపరయోః- ధి
న్వః-ధినువః ధిన్మః - ధినుమః-మిపిపరత్వాద్గుణః - ధినోమి॥ఉతశ్చ ప్రత్యయాదసం
యోగపూర్వాత్॥౬॥౪॥౧౦౬॥అసంయోగపూర్వోయఉప్రత్యయోకారఃతదన్తాద
ఙ్గాత్పరస్య హేర్లుక్స్యాత్ -ధిను-నిత్యత్వాదుకారలోపాత్ప్రాగ్వమాట్-ధినవాని- ధిన
వామ-జిన్వతి-ఇత్యాది॥రివి రవి ధవి గత్యర్థాః॥రిణ్వతి - రణ్వతి ధన్వతి॥క్రివి హింసాకర
ణయోశ్చ॥చాద్గతౌ-కృణోతీత్యాది-ధినోతివత్ -అయం స్వాదౌ చ॥మవ బన్ధనే ॥ మవతి-
మేవతుః- మేవుః-అమవీత్ - అమావీత్ ॥అవ రక్షణగతికాన్తిప్రీతితృప్త్యవగమప్రవేశ
శ్రవణస్వామ్యర్థయాచనక్రియేచ్ఛాదీప్త్యవాప్త్యాలిఙ్గనహింసాదానభాగవృద్ధిషు॥
అవతి-ఆవ-మాభవానవీత్ ॥ధావు గతిశుద్ధ్యోః॥స్వరితేత్ -ధావతి-ధావతే-దధావ - ద
ధావే॥ ——❁—— అథ ఊష్మాన్తా ఆత్మనేపదినః ॥ ధుక్ష ధిక్ష సన్దీపనక్లేశనజీవ
నేషు॥ధుక్షతే-దుధుక్షే-ధిక్షతే-దిధిక్షే॥వృక్ష వరణే॥వృక్షతే।వవృక్షే ॥ శిక్ష విద్యోపా
దానే॥శిక్షతే॥భిక్ష భిక్షాయామలాభే లాభే చ॥భిక్షతే॥క్లేశ అవ్యక్తాయాం వాచి॥క్లేశ
తే- బాధనఇతిదుర్గః- క్లేశతే-చిక్లేశే॥దక్ష వృద్ధౌ శీఘ్రార్థే చ॥దక్షతే-దదక్షే ॥ దీక్ష మౌ
ణ్డ్యేజ్యోపనయననియమవ్రతాదేశేషు॥దీక్షతే-దిదీక్షే॥ఈక్ష దర్శనే॥ఈక్షాఞ్చక్రే॥
ఈష గతిహింసాదానేషు॥ఈషాఞ్చక్రే॥భాష వ్యక్తాయాం వాచి॥ భాషతే॥ వర్ష స్నే
హనే॥దన్త్యోష్ఠ్యాదిః - వవర్షే॥గేషృ అన్విచ్ఛాయామ్॥గ్లేషృ ఇత్యేకే-అన్విచ్ఛాఅన్వేష
ణమ్।జగేషే॥పేషృ ప్రయత్నే ॥పేషతే॥జేషృ ణేషృ ఏషృ ప్రేషృ గతౌ॥ జేషతే- నేష
తే-ఏషాఞ్చక్రే-పిప్రేషే॥రేషృ హేషృ హ్రేషృ అవ్యక్తే శబ్దే॥ఆద్యో వృకశబ్దే- తతో
ద్వావశ్వశబ్దే- రేషతే- హేషతే- హ్రేషతే॥కాసృ శబ్దకుత్సాయామ్॥ కాసాఞ్చక్రే॥
భాసృ దీప్తౌ॥బభాసే॥ణాసృ రాసృ శబ్దే॥నాసతే-ప్రణాసతే॥ణస కౌటిల్యే॥నసతే॥ భ్యస
సభయే॥భ్యసతే-బభ్యసే-హ్యసఇతి కేచిత్ ॥ఆఙః శసి ఇచ్ఛాయామ్॥ఆశంసతే- ఆశశం
సే॥ గ్రసు గ్లసు అదనే॥జగ్రసే-జగ్లసే॥ఈహ చేష్టాయామ్॥ఈహాఞ్చక్రే॥ బహి మహి
వృద్ధౌ॥బంహతే-బబంహే- మంహతే॥అహి గతౌ॥అంహతే-ఆనంహే॥ గర్హ గల్హ కుత్సా
యామ్॥జగర్హే-జగల్హే॥బర్హ బల్హ ప్రాధాన్యే॥ఓష్ఠ్యాదీ॥ వర్హ వల్హ పరిభాషణహింసా

చ్ఛాదనేషు॥తఙ్గన ఇత్యేకే-దన్త్యోష్ఠ్యాదిః - కేచిత్తుపూర్వయోర్దన్త్యోష్ఠ్యాదితామనయో
రోష్ఠ్యాదితాఞ్చాహుః॥సిహగతౌ॥సిప్లిహా॥ వేహృజేహృబాహృప్రయత్నే॥ అన్త్యో
దన్త్యోష్ఠ్యాదిః-అన్యఃకేవలోష్ఠ్యాదిః-ఉభావపిఓష్ఠ్యాదీఇత్యేకే-దన్త్యోష్ఠ్యాదీఇత్యపరే-జే
హతేఇత్యర్థోపి-బబాహే॥ద్రాహృనిద్రాక్షయే॥నిక్షేపఇత్యేకే॥కాశృదీప్తౌ॥ చ
కాశే॥ఊహవితర్కే॥ఊహాఞ్చక్రే॥గాహూవిలోడనే॥గాహతే-జగాహే - జగా
హిషే జఘాక్షే-జగాహిఢ్వే-జగాహిధ్వే-జఘాఢ్వే-గాహితా ※ ఢోఢేలోపః॥౮॥
౩॥౧౩॥ఢ్రలోపస్యాసిద్ధత్వాత్ ఢేపరే-గాఢా-గాహిష్యతే-ఘాక్ష్యతే-గాహిషీష్ట-ఘా
క్షీష్ట-అగాహిష్ట-అగాఢ-అఘాక్షాతామ్-అఘాక్షత-అగాఢాః-అఘాఢ్వమ్ - అఘా
క్షి॥గృహూగ్రహణే॥గర్హతే జగృహే- ఋదుపధేభ్యోలిటఃకిత్త్వంగుణాత్పూర్వవిప్ర
తిషేధేన॥జగృహిషే-జఘృక్షే-జఘృఢ్వే-గర్ఢా-గర్హితా-గర్హిష్యతే-ఘర్క్ష్యతే - గర్హి
షీష్ట-ఘృక్షీష్ట-లుఙి-అగర్హిష్ట-ఇడభావే ※ శల ఇగుపధాదనిటః క్సః ॥౩॥౧॥౪౫॥ ఇగుప
ధోయశ్శలన్తః తస్మాదనిటశ్చ్లేః క్సస్స్యాత్ -అఘృక్షత ※ క్సస్యాచి॥ ౭॥౩॥౭౨॥ అజా
దౌతజేక్సస్యలోపః స్యాత్ -అఘృక్షాతామ్-అఘృక్షత - గ్లహచ॥గ్లహ
తే ॥ ఘుషికాన్తికరణే ॥ ఘుంషతే - జఘుంషే - కేచిత్తుషేత్యదుపధమ్పఠన్తి॥

※ అథాష్టాత్రింశత్పరస్మైపదినః॥ఘుషిర్ అవిశబ్దనే॥ విశబ్దనమ్ప్రతిజ్ఞా
నం తతోన్యస్మిన్నర్థ ఇత్యేకే-శబ్ద ఇత్యపరే- ఘోషతి- జుఘోష ఘోషితా-ఇరిత్త్వాద
ఙ్వా-అఘుషత్ -అఘోషీత్॥అక్షూవ్యాప్తౌ ※ అక్షోఽన్యతరస్యామ్ ॥ ౩॥౧॥౭౫॥ అ
క్ష్ణోర్వాశ్నుప్రత్యయస్స్యాత్ కర్త్రర్థే సార్వధాతుకే పరే పక్షే శప్ - అక్ష్ణోతి-అ
క్ష్ణుతః అక్ష్ణువన్తి-అక్షతి-అక్షతః అక్షన్తి-ఆనక్షిథ-ఆనష్ఠ-అక్షితా-అష్టా- అక్షిష్యతి-
స్కో-రితికలోపః-షఢోఃకఃసి-అక్ష్యతి-అక్ష్ణోతు-అక్ష్ణుహి-అక్షవాని-ఆక్ష్ణోత్ - ఆక్ష్ణు
వమ్-అక్ష్ణుయాత్ -అక్ష్ణుయుః అక్ష్యాత్ - ఊదిత్త్వాద్వేట్-నేటి-మాభవానక్షీత్ -
అక్షిష్టామ్-అక్షిషుః-ఇడభావేతుమాభవానాక్షీత్ -ఆష్టామ్-ఆక్షుః॥తక్షూత్వక్షూత
నూకరణే ※ తనూకరణేతక్షః॥ ౩॥౧॥౭౬॥శ్నుర్వాస్యాత్ -శబ్విషయే-తక్ష్ణోతి - తక్ష
తి కాష్ఠమ్-తతక్షిథ-తతష్ఠ-అతక్షీత్ -అతక్షిష్టామ్-అతాక్షీత్ -అతాష్టామ్ - తనూకర
ణేకిమ్-వాగ్భిస్సన్తక్షతి-భర్త్సయతీత్యర్థః॥ఉక్ష సేచనే॥ఉక్షాఞ్చకార॥ రక్షపాలనే॥
ణిక్షచుమ్బనే॥ ప్రణిక్షతి॥తృక్షస్తృక్షణక్షగతౌ॥తృక్షతి-స్తృక్షతి-ణక్షతి॥వక్షరోషే॥
సఙ్ఘాత ఇత్యేకే॥మృక్షసఙ్ఘాతే॥మ్రక్షఇత్యేకే॥ తక్షత్వచనే॥ త్వచనం సంవరణంత్వ
చోగ్రహణఞ్చ॥పక్షపరిగ్రహ ఇత్యేకే॥సూర్క్ష్య ఆదరే॥సుసూర్క్ష్య - అనాదరఇతితుక్వాచి
త్కోఽపపాఠః అవజ్ఞావహేళన మసూర్క్షణమిత్యమరః॥ కాక్షివాక్షిమాక్షికాఙ్క్షా

యామ్॥ (ద్రా) క్షి (ధ్రా) క్షి ధ్వాక్షి ఘోరవాశితే చ॥ చూష పానే॥ చుచూష॥ తూష తు ష్టౌ॥ పూష వృద్ధౌ॥ మూష స్తేయే॥ లూష రూష భూషాయామ్॥ శూష ప్రసవే॥ తాలవ్యో ష్మాదిః॥ యూష హింసాయామ్॥ జూష చ॥ భూష అలఙ్కారే॥ ఊష రుజా యామ్॥ ఊషాఞ్చకార॥ ఈష ఉఞ్ఛే॥ కష ఖష శిష జష ఝష శష వష మష రుష రిష హిం సార్థాః॥ తృతీయషష్ఠౌ తాలవ్యోష్మాదీ-సప్తమోఽష్టమశ్చోష్మాదిః-చకాష-చఖాష-శిశేష శిశేషిథ-శేష్టా-క్సః-అశిక్షత్-అశేక్ష్యత్-జేషతుః-జఝషతుః-శేషతుః-వవషతుః-మే షతుః॥✻తీషసహలుభరుషరిషః॥ ౭॥ ౨॥ ౪౮॥ ఇచ్ఛత్యాదేస్తాదేరార్ధధాతుక స్యేడ్వా స్యాత్-రోషితా-రోష్టా-రోషిష్యతి-రేషితా-రేష్టా-రేషిష్యతి॥ భష భర్త్స నే॥ ఇహ భర్త్సనం శ్వరవః॥ భషతి బభాష॥ ఉష దాహే॥ ఓషతి॥✻ఉషవిదజాగృభ్యోఽన్య తరస్యామ్॥ ౩॥ ౧॥ ౩౮॥ ఏభ్యో లిట్యామ్వా స్యాత్-ఓషాఞ్చకార-ఉవోష-ఊషతుః- ఉవోషిథ॥ జిషు విషు మిషు సేచనే॥ జిజేష-(క్రా)దినియమాదిట్-జిజేషిథ-వివేషిథ వే ష్టా-వేక్ష్యతి-అవిక్షత్॥ పుష పుష్టౌ॥ పోషతి-పోషితా-పోషిష్యతి-అపోషీత్-అనిట్కా సు పుష్యతీతి శ్యనా నిర్దేశాదయం సేట్-అతో న క్సః-ఇరిత్త్వాదఙ్వికల్పస్య గ్రహణాన్నా ఙ్॥ శ్రిషు శ్లిషు ప్రుషు ప్లుషు దాహే॥ శ్రేషతి-శిశ్రేష-శ్రేషితా-శ్లేషతి-శిశ్లేష-శ్లేషి తా-అయమపి సేట్-అనిట్సు దైవాదికస్యైవ గ్రహణమితి కైయటాదయః-యత్తు న్యాసే నిట్కారికాసు న్యాసే నద్వయోర్గ్రహణమిత్యుక్తమ్-తత్స్వోక్తివిరోధాద్గ్రన్థాన్తర విరోధాచ్చోపేక్ష్యమ్-పుప్రోష-పుప్లోష॥ పృషు వృషు మృషు సేచనే॥ మృషు సహనే చ॥ ఇతరౌ హింసాసంక్లేశనయోశ్చ-వర్షతి॥ వవర్ష-వృష్యాత్॥ [illegible] [illegible] కే॥ తుస (హ్ర)స హ్లస రస శబ్దే॥ తుతోస-జ(హ్రా)స-జహ్లాస-[illegible]॥ లస శ్లేషణక్రీడ నయోః॥ ఘస్లృ అదనే॥ అయం న సార్వ(త్రి)కః-[illegible] [illegible] [illegible] వివా నాత్-తతశ్చ యత్ర లిఙ్గం వచనం వా స్థితం తత్రైవాస్య (ప్ర)యోగః-[illegible] [illegible] రస్మైపదే లిఙ్గమ్-ల్దిత్కరణమఙర్థమ్-అనిట్కారికాసు పాఠోఽవలాద్వ్యార్ధధాతుకే- క్త్వాది విశిష్యోపాదానమ్-ఘసతి-ఘస్తా॥✻సః స్యార్ధధాతుకే ౭॥ ౪॥ ౪౯॥ సస్య తః స్యాత్ సాదా వార్ధధాతుకే-ఘత్స్యతి-ఘసతు-అఘసత్-ఘసేత్ [illegible] [illegible] ప్రయోగః॥✻పుషాదిద్యుతాద్లృదితః పరస్మైపదేషు॥ ౩॥ ౧॥ ౫౫॥ శ్యన్వికరణపుషా దేః ద్యుతాదేః ల్దితశ్చ పరస్య చ్లేరఙ్ స్యాత్పరస్మైపదేషు॥ అఘసత్-అఘత్స్యత్॥ జ క్ష చర్వ్యర్థాః పరిభాషణహింసాతర్జనేషు॥ పిస్పృ పేస్పృ గతౌ॥ పిపిసతుః-పిపేసతుః॥ హసే హసనే॥ హదిత్త్వాన్న వృద్ధిః-అహసీత్॥ ణిశ సమాధౌ॥ తాలవ్యోష్మాన్తః-ప్రణిశతి॥ మిశ మశ శబ్దే రోషకృతే చ॥ తాలవ్యోష్మాన్తౌ॥ శవ గతౌ॥ దన్త్యోష్మాన్తః-తాలవ్యోష్మాదిః శస

ణీ-అశాశీత్॥శశప్లుతగతౌ॥నాఽనర్యోస్మాద్యస్తు - శశాశ- శేశతుః శేశుః॥ శేశిథ॥శసు
హింసాయామ్॥నశ్శ్యేష్మాస్తు-నశసదదేశ్యేత్వస్న-శశసతుః-శశసుః - శశసిథ॥శం
సుస్తుతౌ॥అయస్తుగతావపీతిదుర్గః-స్పర్శంసోఽయంఘాతుకః క్రూర ఇత్యనురః-శశంస- ఆశిషి
నలోపః-శస్యాత్॥చహపరికల్కనే॥పరికల్కనంశాఠ్యమ్-అచహీత్॥ మహపూజా
యామ్॥అమహీత్॥రహత్యాగే॥రహిగతౌ॥రంహతి-రంహ్యాత్॥ దృహదృహిబృహ
బృహివృద్ధౌ॥దృహతి దదర్హ-దదృహతుః-దృంహతి బర్హతి-బృంహతి-బృహిశబ్దేచ-బృం
హితంకరిగర్జితమ్॥బృహిర్ ఇత్యేకే-అబృహత్-అబర్హీత్॥ తుహిర్దుహిర్ఉహిర్అ
ర్దనే॥తోహతి-తుతోహ-అతుహత్-అతోహీత్-దోహతి-అదుహత్-అదోహీత్ - అ
నిట్కారికాస్వస్యదుహేర్గ్రహణంనేచ్ఛన్తి-ఓహతి-ఊవోహ-ఊహతుః- ఓహితా-
మాభవానుహత్-ఔహీత్॥అర్హపూజాయామ్॥ఆనర్హ॥ ———— ❋ ———— అ
థకృప్రూపర్యన్తాఅనుదాత్తేతః॥ద్యుతదీప్తౌ॥ద్యోతతే ❋ ద్యుతిస్వాప్యోస్సమ్ప్రసార
ణమ్॥౭॥౪॥౬౭॥అనయోరభ్యాసస్యసమ్ప్రసారణంస్యాత్ - దిద్యుతే-దిద్యుతాతే-
ద్యోతితా ❋ ద్యుద్భ్యోలుఙి॥౧॥౩॥౯౧॥ ద్యుతాదిభ్యోలుఙిపరస్మైపదంవాస్యాత్-
పుషాదిసూత్రేణపరస్మైపదేఅఙ్-అద్యుతత్-అద్యోతిష్ట॥శ్వితావర్ణే॥ శ్వేతతే- శిశ్వి
తే-అశ్వితత్-అశ్వేతిష్ట॥ఞిమిదాస్నేహనే॥మేదతే ❋ మిదేర్గుణః॥౭॥౩॥౮౨॥మిదేరి
కోగుణఃస్యాదిత్సంజ్ఞకశకారాదౌ-పరఆదిశేష్యాభావాన్నానేనగుణః-మిమిదే - అమిద
త్-అమేదిష్ట॥ఞిష్విదాస్నేహనమోచనయోః॥మోహనయోరిత్యేకే-స్వేదతే - సి
ష్విదే-అస్విదత్-అస్వేదిష్ట॥ఞిక్ష్విదాచేత్యేకే-అక్ష్విదత్-అక్ష్వేదిష్ట॥ రుచదీప్తావభి
ప్రీతౌచ॥రోచతేసూర్యః-హరయేరోచతేభక్తిః-అరుచత్-అరోచిష్ట॥ ఘుటపరివర్త
నే॥ఘోటతే-జుఘుటే-అఘుటత్-అఘోటిష్ట॥రుటలుటలుఠప్రతిఘాతే॥అరుటత్- అ
రోటిష్ట॥శుభదీప్తౌ॥క్షుభసఞ్చలనే॥ణభతుభహింసాయామ్॥ఆద్యోఽభావేపి- నభ
న్తామన్యకేసమే-మాభూవన్నన్యకేసర్వేఇతినిరుక్తమ్-అనభత్-అనభిష్ట - అతుభత్-
అతోభిష్ట-ఇమావాదివాదీ క్ర్యాదీ చ॥స్రంసుధ్వంసుభ్రంసుఅవస్రంసనే॥ ధ్వంసుగ
తౌచ-అనినలోపః-అస్రసత్-అస్రంసిష్ట - నాస్రసత్కరిణాంగ్రైవమితిరఘువంశః-
భ్రంశుఇత్యపికేచిత్పఠుః-అత్రతృతీయపవతాలవ్యాన్తఇత్యన్యే-భ్రశుభ్రంశుఅ
ధఃపతనఇతిదివాదౌ॥స్రమ్భువిశ్వాసే॥అస్రభత్-అస్రమ్భిష్ట-దన్త్యాదిరయమ్-తాల
వ్యాదిస్తుప్రమాదేగతః॥వృతువర్తనే॥వర్తతే-వవృతే ❋ వృద్భ్యస్స్యసనోః॥౧॥౩॥
౯౨॥వృతాదిభ్యఃపరస్మైపదంవాస్యాత్స్యేసనిచ ❋ నవృద్భ్యశ్చతుర్భ్యః॥౭॥౨॥
౫౯॥వర్తేస్తకారాదేరార్ధధాతుకస్యఇణ్నస్యాత్ తఙానయోరభావే-వర్త్స్యతి- వర్తి

ష్యతే-అవృతత్-అవర్తిష్ట-అవర్త్స్యత్-అవర్తిష్యత॥వృధు వృద్ధౌ॥ శృధు శబ్దకుత్సా
యామ్॥ఇమావపి వృతువత్॥స్యన్దూ ప్రస్రవణే॥ స్యన్దతే-సస్యన్దే-సస్యన్దిషే- సస్యన్త్సే-
సస్యన్దిధ్వే-సస్యన్ద్ధ్వే-స్యన్దితా-స్యన్త్తా-వృద్భ్యస్స్యసనోరితి పరస్మైపదే కృతే ఊది
త్త్వాదిణ్ణ తఙానయోర్వికల్పనాన్నిత్యాచతుర్గ్రహణ సామర్థ్యాన్నస్యన్త్స్యతి ఇతి నిషే
ధః-స్యన్త్స్యతి-స్యన్దిష్యతే-స్యన్త్స్యతే- స్యన్దిషీష్ట-స్యన్త్సీష్ట-ద్యుద్భ్యో లుఙీతి పరస్మై
పదపక్షే అఙ్ నలోపః॥అస్యదత్-అస్యన్దిష్ట-అస్యన్త-అస్యన్త్సాతామ్-అస్యన్త్స్య
త్-అస్యన్దిష్యత-అస్యన్త్స్యత ❀ అనువిపర్యభిభ్యస్స్యన్దతేరప్రాణిషు॥ ౮॥౩॥
౭౨॥ఏభ్యః పరస్యాప్రాణికర్తృకస్య స్యన్దతేః సస్య షో వా స్యాత్-అనుష్యన్దతే - అను
స్యన్దతే వా జలమ్ అప్రాణిషు కిమ్-అనుస్యన్దతే హస్తీ-అప్రాణిష్వితి పర్యుదాసాన్మ
త్స్యోదకే అనుష్యన్దతే ఇత్యత్ర పక్షే షత్వం భవత్యేవ-ప్రాణిషు నేత్యుక్తౌతు న
స్యాత్॥కృపూ సామర్థ్యే ❀ కృపో రో లః॥౮॥౨॥౧౮॥కృప ఉరిఇతి ఛేదః- కృపేఃలుత్తమిష్ట
కమ్ ఏకం చాపనుర్తతే-కృపో యో రేఫః తస్య లః స్యాత్-కృపేః ఋకారస్యావయవో యః
రేఫసదృశః తస్య లకారసదృశస్స్యాత్-కల్పతే-చక్లృపే - చకల్పిషే-చకల్ప్సే
త్యాది-స్యన్దివత్ ❀ లుటిచ కృపః॥౧॥౩॥౯౩॥ లుటి స్యసనోశ్చ కృపేః పరస్మైపదం వా
స్యాత్ ❀ తాసి చ కృపః॥౭॥౨॥౬౦॥కృపేః పరస్య తాసేః సకారాదేరార్ధధాతుకస్యే
ణ్న స్యాత్ తఙానయోరభావే-కల్ప్తాసి-కల్ప్తాస్థః-కల్పితాసే-కల్ప్తాసే- కల్ప్స్య
తి-కల్పిష్యతే-కల్ప్స్యతే-కల్పిషీష్ట-క్లృప్సీష్ట-అకృపత్-అకల్పిష్ట-అక్లృప్త- అకల్ప్స్య
త్-అకల్పిష్యత-అకల్ప్స్యత-వృత్-వృత్తః సమాప్తో ద్యుతాదిః వృతాదిశ్చేత్యర్థః॥

——❀—— అథ త్వరత్యన్తాస్త్రయోదశానుదాత్తేతః షితశ్చ॥ ఘట చేష్టాయా
మ్॥ఘటతే-జఘటే ఘటాదయో మిత ఇతి వక్ష్యమాణేన మిత్సంజ్ఞా - తత్ఫలంతు మి
తాం హ్రస్వ ఇతి దీర్ఘముల్లఙ్ఘ్య హ్రస్వత్వం స్యాదితి చ వక్ష్యతే-ఘటయతి-విఘటయతి॥కథ
న్తర్హి-కమలవనోద్ఘాటనం కుర్వతే యే - ప్రవిఘాటయితా సముత్పతన్ హరిదశ్వః కమ
లాకరాని వేత్యాది-శృణు-ఘటసంఘా ఇతి చౌరాదికస్యేదమ్-నచ తస్యైవార్థవి
శేషే మిత్త్వార్థమనువాదోయమితి వాచ్యమ్-నాన్యే మితోఽహేతావితి నిషేధాత్ - అ
హేతౌ స్వార్థణిచి జ్ఞపాదివర్జం చౌరాదిరిత్యాశ్చౌరాదయో మితో నేత్యర్థః॥ వ్యథభయస
ఞ్చలనయోః॥వ్యథతే ❀ వ్యథో లిటి॥ ౭॥౪॥౬౮॥ వ్యథోఽభ్యాసస్య సమ్ప్రసారణం
స్యాల్లిటి-హలాదిశ్శేషాపవాదః-థస్య హలాదిశ్శేషేణ నివృత్తిః-వివ్యథే॥ ప్రథ ప్రఖ్యా
నే॥పప్రథే॥ ప్రస విస్తారే॥పప్రసే॥ మ్రద మర్దనే॥స్ఖద స్ఖదనే॥ స్ఖదనం విదారణమ్॥

ఖిగి గటదానయోః॥ ఇత్త్వస్య సామర్థ్యాత్ పక్షాత్త్వపి చిణ్ణముల్లోరితి దీర్ఘవికల్పః. ఉ
తక్షే చటాణి-తుణ్ణంతుణ్ణంటాణ్ణంటా... వత్తు గటిహింసనయోః॥ కోయం వృద్ధిశై
థిల్యయోరనుదాత్తేత్సు పఠితః తత్స్య... శేషమిత్యర్థో నువాదః॥ క్రపకృపా
యాంగతౌ॥ కది క్రది క్లది వైక్లవ్యే॥ వైక్లబ్య ఇత్యేకే- త్రయోప్యనిదిత ఇతి - స్వామీ-ఇదిత ఇతి
స్వామీ-కదిక్రదిక్లదితౌ-క్రద్ది జేతి చానిదితావితి మైత్రేయః। కది క్రది క్లదీనామాహ్వా
నరోదనయోః పరస్మైపదిషూక్తానామిహానుపాఠో మిత్వార్థ ఆత్మనేపదార్థశ్చ॥ ఇతి
త్వరాసంభ్రమే॥ ఘటాదయః షితః-షిద్భిదాదిభ్యోఽఙ్ ... వక్ష్యతే॥

అథ ఘటాదయః పరస్మైపదినః॥ జ్వరరోగే॥ జ్వరతి - జజ్వార॥ గడసేచనే॥ గడతి- జగాడ॥
హేడవేష్టనే॥ హేడృ అనాదర ఇత్యాత్మనేపదిషు గతః - సమిహోత్సృష్టానుబన్ధో నూద్య
తే-అర్థవిశేషమిత్యర్థమ్-పరస్మైపదిభ్యో జ్వరాదిభ్యః ప్రాగేవానువాదే కర్తవ్యే
తన్మధ్యేఽనువాదసామర్థ్యాత్ పరస్మైపదమ్- హేడతి-జిహేడ- హేడయతి-అహిడి. అ
హేడి- అనాదరే తు హేడయతి॥ వటభటపరిభాషణే॥ వటవేష్టనే భటభృతావితి పఠిత
యోః పరిభాషణేమిత్వార్థోనువాదః॥ నట నృత్తౌ॥ ఇత్థమేవ పూర్వైః పఠితః - తత్రా
యం వివేకః-పూర్వే పఠితస్య నాట్యమర్థః - యత్కారిషు నటవ్యపదేశః వాక్యార్థాభిన
యో నాట్యమ్-ఘటాదౌ తు నృత్తమర్థః - యత్కారిషు నర్తకవ్యపదేశః పదా
ర్థాభినయో నృత్యం నాత్ర విశేషపఠనాన్నృత్తమ్- కేచిత్తు ఘటాదౌ నట నతావితి పఠ
న్తి-గతావిత్యన్యే-ణోపదేశపర్యుదాసవాక్యే భాష్యకృతా నాటీతి దీర్ఘపాఠాత్ ఘ
టాదిర్ణోపదేశః॥ స్తక ప్రతిఘాతే- స్తకతి॥ చక తృప్తౌ॥ తృప్తిప్రతిఘాతయోః పూ
ర్వం పఠితస్య తృప్తిమాత్రే మిత్వార్థోనువాదః - అస్య నైవదిషు పఠితస్య పరస్మైపద
స్యానువాదాత్పరస్మైపదమ్॥ కఖేహసనే॥ ఏదిత్వాన్న వృద్ధిః అకఖీత్॥ రగే శఙ్కా
యామ్॥ లగే సఙ్గే॥ హ్రగే హ్లగే షగే ష్టగే సంవరణే॥ కగే॥ నోచ్యతే- అస్యాయమర్థ ఇతి విశి
ష్య నోచ్యతే క్రియాసామాన్యార్థత్వాత్ - అనేకార్థత్వాదిత్యన్యే॥ అక అగ కుటిలా
యాంగతౌ॥ కణ రణ గతౌ॥ చణ శణ శ్రణ దానే చ॥ శణ గతావిత్యన్యే॥
శ్రథ క్నథ క్రథ క్లథ హింసార్థాః॥ జాసినిప్రహణేతి సూత్రే క్రాథేతి మిత్త్వేపి వృ
ద్ధిర్నిపాత్యతే- క్రాథయతి- మిత్త్వస్య నిపాతనాత్ప్రకృతత్వాత్ చిణ్ణముల్లోరితి దీ
ర్ఘే పరిత్యర్థమ్-అక్రథి-అక్రాథి-క్రథం క్రథం క్రాథం క్రాథమ్। వనచ। హింసా
సాయామితి శేషః॥ వనుచ॥ నోచ్యతే - వనుఇత్యపూర్వపాఠాయం ధాతుః నతు తా
నాదికస్యానువాదః ... తేన క్రియాసామాన్యే వనతీత్యాది

ప్రవనయతి-అనుపపృష్టస్యాతుమిత్యవికల్పోపత్యతే॥జ్వలదీప్తౌ॥ణప్రత్యయార్థం వ
క్ష్యమాణపవాయమిత్యాగ్నేనూద్యతే- ప్రజ్వలయతి॥హ్మలహ్మలచలనే॥ప్రహ్మా
లయతి॥ప్రహ్మలయతి॥స్మృ ఆధ్యానే॥చిన్తాయాం వక్ష్యమాణస్య ఆధ్యానేమిత్యాగ్రో
నువాదః-ఆధ్యానముత్కణ్ఠాపూర్వకం స్మరణమ్॥స్యాంఖయే॥స్యాపి దారణఇతి శా
కే కయమిత్యాగ్రోనువాదః-స్మృణన్తం ప్రేరయతి వరయతి-ఖయాదన్యత్ర దాపయతి -
ధాత్వన్తరమేవేదమితిమతే తుదరతీత్యాది - కేచిత్ ఘటాదౌ జత్ స్మృద్యాత్యాదేతి
సూత్రే చదర్యా ఇతి దీర్ఘ పాఠేన ప్రాస్వాప్ర నిత్యన్నేతి మాధవః॥స్యానయే॥ శా ర్యది
షు పఠిష్యమాణస్యానువాదః-నయాదన్యత్ర నాయయతి॥ శా పాకే॥ శై ఇతికృతా
త్వస్య శా ఇత్యాదావికవ్యచసామాన్యేనానుకరణమ్- లుగ్వికరణాలుగ్వికరణయో
రలుగ్వికరణస్య - లక్షణప్రతిపదోక్తయోః ప్రతిపదోక్తస్యైవ గ్రహణమితిపరిభా
షాఖ్యాపన-శ్రపయతి-విక్లేదయతీత్యర్థః పాకాదన్యత్ర శ్రాపయతి-స్వేదయతీత్య
ర్థః॥మార్గణతోషణనిశామనేషు జ్ఞా॥నిశామనం చాక్షుషజ్ఞానమితి మాధవః- జ్ఞాపనమా
త్రమిత్యన్యే-నిశానేష్వితి పాఠాన్తరమ్-నిశానం తీక్ష్ణీకరణమ్-పఞ్చర్థేషు జ్ఞానాతిరిక్తత్
జ్ఞపమిచ్చ్యేతి చురాదౌ-జ్ఞాపనమారణాదికం చ తస్యార్థః-కథం విజ్ఞాపనాభర్తృషు సిద్ధి
మేతీతి-తజ్జ్ఞాపయత్యాచార్య ఇతి చ-శృణు-మాధవమతే చాక్షుషజ్ఞానమిత్యాభా
వాత్ -జ్ఞాపనమాత్రే మిత్త్వమితి మతే తు జ్ఞానియోగ ఇతి చౌరాదికస్య-ధాతూనామనే
కార్థత్వాత్ -నిశానేష్వితి పఠతాం హరదత్తాదీనాం మతే తు న కాప్యనుపపత్తిః॥కమ్పనే
చలిః॥చలకమ్పనే ఇతి జ్వలాదిః-చలయతి శాఖామ్-కమ్పనాదన్యత్ర తు శీలం చాలయతి -
అన్యథాకరోతీత్యర్థః-హారయతీత్యర్థ ఇతి స్వామీ-సూత్రం చాలయతి-క్షిపతీత్యర్థః॥ ఛది
రూర్జనే॥ఛదఅపవారణఇతి చౌరాదికస్యాపవాదఃఇజభావమిత్యాగ్రోయమనువాదః -
అనేకార్థత్వాదూర్జేర్థే వృత్తిః-ఛదన్తం ప్రయుఙ్క్తే ఛదయతి- బలవన్తం ప్రాణవ
న్తం వా కరోతీత్యర్థః అన్యత్ర ఛాదయతి-అపవారయన్తం ప్రయుఙ్క్తే-ఇత్యర్థః స్వా
ర్థణిచి తు ఛాదయతి। బలీభవతి- ప్రాణీభవతి-అపవారయతి వేత్యర్థః॥జిహ్వోన్మథనే
లడిః-లడవిలాస ఇతి పఠితస్యమిత్యాగ్రోనువాదః-ఉన్మథనముద్భేదనమ్- జిహ్వాశబ్దేన ష
ష్ఠీతత్పురుషః-లడయతి జిహ్వామ్-తృతీయాతత్పురుషో వా-లడయతి జిహ్వయా- అన్యే
తు జిహ్వాశబ్దేన తద్వ్యాపారో లక్ష్యతే-సమాహారద్వన్ద్వోయమ్-లడయతి శత్రుమ్- ల
డయతి దధి-అన్యత్ర లాడయతి పుత్రమ్॥మదీహర్షగ్లేపనయోః॥గ్లేపనం దైన్యమ్- దై
వాదికస్యమిత్యార్థోయమనువాదః-మదయతి హర్షయతి-గ్లేపయతీత్యర్థః- అన్యత్ర
మాదయతి- విత్తపికాః ముత్పాదయతీత్యర్థః-ధ్వనశబ్దే॥ఘటాద్యయమిత్యాగ్రే ఽనూద్య

తే-ధ్వనయతిఘణ్టామ్-అన్యత్ర ధ్వానయతి -అస్పష్టాక్షరముచ్చారయతీత్యర్థః॥ అ
త్ర భోజః-దలివలిస్ఖలిరణిధ్వనిత్రపిక్షపయశ్చేతిపపాఠ- తత్ర ధ్వనరణీ ఉదాహృ
తౌ దళవిశరణే- వలసంవరణే-స్ఖలసంచలనే- త్రపూష్లజ్జాయామితిగతాః తేషాం
ణౌ దళయతి-వలయతి-స్ఖలయతి-త్రపయతి- క్షైక్షయఇతివక్ష్యమాణస్యకృతాత్వస్య
పుకాదిర్దేశః-క్షపయతి।స్వనఅవతంసనే॥శబ్దఇతివక్ష్యమాణస్యానువాదః - స్వనయ
తి-అన్యత్ర స్వానయతి ఘటాదయోమితః॥మిత్సంజ్ఞాఇత్యర్థః॥జనీజౄష్క్నసురఞ్జోఽ
మన్తాశ్చ॥మితఇత్యనువర్తతే-జౄషితిషిత్వనిర్దేశాత్ జీర్యతేర్గ్రహణమ్-జృణాతేస్తు
జారయతి-కేచిత్తుజనీజృష్టనుఇతిపఠిత్వాష్టనునిరసనేఇతిరైపాదికముదాహరన్తి॥ జ్వ
లహ్వలహ్మలనమామనుపసర్గాద్వా॥ఏషాంమిత్త్వంవా- ప్రాప్తవిభాషేయమ్- జ్వల
యతి జ్వాలయతి-ఉపసృష్టేతునిత్యమిత్త్వమ్-ప్రజ్వలయతి- కథన్తర్హిప్రజ్వాలయ
తిఉన్నామయతీతి-ఘఇన్తాత్తత్కరోతీతిణౌ-కథంసంక్రామయతీతి-మితాంహ్రస్వ
ఇతిసూత్రే వాచిత్తవిరాగఇత్యతోవేత్యనువర్త్యవ్యవస్థితవిభాషాశ్రయణాదితి వృ
త్తికృత్ -ఏతేనరజోవిశ్రామయనాజ్ఞాం-ధుర్యాన్విశ్రామయేతిచ ఇత్యాదివ్యా
ఖ్యాతమ్॥గ్లాస్నావనువమాశ్చ॥ అనుపసర్గాదేషాంమిత్త్వంవాస్యాత్ - ఆద్యయోర
ప్రాప్తేఇతరయోః ప్రాప్తేవిభాషా॥నకమ్యమిచమామ్॥ అమన్తత్వాత్ప్రాప్తమి
త్త్వమేషాంన్నస్యాత్ -కామయతే-ఆమయతి-చామయతి॥శమోదర్శనే॥ శామ్యతేర్దర్శనే
మిన్నస్యాత్ -నిశామయతిరూపమ్-అన్యత్ర తు ప్రణయినోనిశమయ్యవధూర్బహిః।
కథన్తర్హినిశామయతదుత్పత్తింవిస్తరాద్గదతోమమేతి - శమఆలోచనఇతిచౌరాదిక
స్య-ధాతూనామనేకార్థత్వాత్ శ్రవణేవృత్తిః-శామ్యతివత్॥యమోఽపరివేషణే॥యమ
ఛ్ఛతిః భోజనతోన్యత్ర మిన్నస్యాత్ -ఆయామయతి- ద్రాఘయతి- వ్యాపారయతి
వేత్యర్థః-పరివేషణేతు-యమయతి బ్రాహ్మణాన్-భోజయతీత్యర్థః- పర్యవసితంనియ
మయన్నిత్యాదితునియమవచ్ఛబ్దాత్తత్కరోతీతిణౌబోధ్యమ్॥స్ఖదిరవపరిభ్యాంచ॥ మి
న్నేత్యేవ-అవస్ఖాదయతి-పరిస్ఖాదయతి-అపాఙ్పరిభ్యఇతిన్యాసకారః- స్వామీతునకమీ
తినఞముత్తరత్రసూత్రేష్వమననువర్త్యశమఃఅదర్శనేఇతిబిచ్ఛేద- యమస్త్వపరివే
షణేమిత్త్వమాహ-తన్మతేపర్యవసితంనియమయన్నిత్యాదిసమ్యగేవ -ఉపసృష్టస్యస్ఖ
దేశ్ఛేదవాదిపూర్వస్యేతినియమాత్ ప్రస్ఖాదయతీత్యాహ-తస్మాత్ సూత్రద్వయేఽప్యు
దాహరణప్రత్యుదాహరణయోర్వ్యత్యాసఃఫలితః-ఇదంచమతం వృత్త్యాదివి
రోధాదుపేక్ష్యమ్॥ఫణగతౌ॥ నేతినివృత్తమసమ్భవాత్ - నిషేధాత్పూర్వస్యాసనపతి
తః-ఫణాదికార్యానురోధాత్ ఫణాఞ్చసప్తానామ్॥౬॥౪॥౧౨౫॥ఏషాంవాఏత్వ

ణ్యాసలోపౌ నస్తః॥ తిలిటి సేటిథలి చ-ఫేణతుః-ఫేణుః-ఫేణిథ-పఫణిథ-పఫణతుః - పఫ
ణుః-ఫణయతి-వృత్ ఘటాదిః సమాప్తః-ఫణః (ప్రా)గేవవృద్ధిత్యేకే-తన్మతే ఫాణయతీ
త్యేవ॥ రాజృదీప్తౌ॥ స్వరితేత్ -రాజతి-రాజతే- రేజతుః-రరాజతుః- రేజే- అత ఇత్యనువృ
త్తావపి విధానసామర్థ్యాదాత పత్వమ్॥ టు (భ్రా)జృ టు (భ్రా)శృ టు భ్లాశృ దీప్తౌ ॥ అను
దాత్తేతః- (భ్రా)జతే రిహాపాఠః ఫణాదికార్యార్థః-పూర్వం పాఠస్తు (వ్ర)శ్చాదిష త్వార్థా
వార్థః॥ తత్ర హి రాజిసాహచర్యాత్ ఫణాదేరేవ (గ్ర)హణమ్-(భ్రే)జే-బ(భ్రా)జే- వా
(భ్రా)శేతి శ్యన్వా-(భ్రా)శ్యతే-(భ్రా)శతే- (భ్రే)శే-బ(భ్రా)శే-భ్లాశ్యతే-భ్లాశతే-భ్లేశే-బ
భ్లాశే- ద్వావపీమౌ తాలవ్యాన్తౌ॥ స్యము స్వన ధ్వన శబ్దే॥ స్యమాదయః త్రయః పరస్మై
పదినః॥ స్యేమతుః సస్యమతుః- అస్యమీత్ - స్వేనతుః సస్వనతుః- సస్వనుః - అస్వానీత్ అ
స్వనీత్ -విష్వణతి-నశబ్దం భుఙ్క్తే-ఇత్యర్థః వేశ్చస్వన ఇతి షత్వమ్॥ ఫణాదయో గతాః॥ ద
ధ్వనతుః॥ షమ ష్టమ అవైక్లవ్యే॥ ససామ- తస్తామ॥ జ్వల దీప్తౌ॥ అజ్వాలీత్ ॥ చల కమ్పనే॥ జ
ల ఘాతనే॥ ఘాతనం తైక్ష్ణ్యమ్॥ టల ట్వల వైక్లవ్యే॥ ష్ఠల స్థానే॥ హల విలేఖనే॥ ణల గన్ధే॥ బన్ధ
న ఇత్యేకే॥ పల గతౌ॥ పలతి॥ బల (ప్రా)ణనే ధాన్యావరోధనే చ॥ బలతి-బెలతుః బెలుః॥ పుల
మహత్త్వే॥ పోలతి॥ కుల సంస్త్యానే బన్ధుషు చ॥ సంస్త్యానం సంఘాతః బన్ధుశబ్దేన తద్వ్యా
పారో గృహ్యతే-కోలతి-చుకోల॥ శల హుల పత్ లృ గతౌ॥ శశాల-జుహోల-పపాత-పే
తతుః పతితా॥ పతఙ్గపుమ్॥ ౭॥ ౪॥ ౧౯॥ అజీపరే-అపప్తత్ - నేర్గదేతి ణత్వమ్-(ప్ర)ణ్యా
పప్తత్ ॥ క్వథే నిష్పాకే॥ క్వథతి-చక్వాథ-అక్వథీత్ ॥ పథే గతౌ॥ అపథీత్ ॥ మథే విలోడ
నే॥ మేథతుః అమథీత్ ॥ టువము ఉద్గిరణే॥ ఇహ్వావనిపాతనాద్వృత ఇత్వమితి సుధాకరః- వ
వామ-వవమతుః వాదిత్వాదేత్వాభ్యాసలోపౌన-ఫాగవృత్తౌతు వేమతురిత్యాద్యుదా
హృతమ్-తద్భాష్యాదౌనదృష్టమ్॥ (భ్ర)ము చలనే॥ వా (భ్రా)శేతి శ్యన్వా-(భ్ర)మతి-(భ్ర)
మ్యతి- (భ్రా)మ్యతీతి తుదివాదౌపత్యతే వాజ్యా భ్రముత్రసామ్॥ ౬॥ ౪॥ ౧౨౪॥
ఏషామేత్వాభ్యాసలోపౌ నస్తః॥ తిలిటి సేటిథలి చ-(భ్రే)మతుః బ(భ్ర)మతుః అ(భ్ర)మీత్ ॥
క్షర సంచలనే॥ అక్షారీత్ ॥ ——— ❀ ——— అథ ద్వావనుదాత్తేతౌ ॥ షహ మర్ష
ణే॥ పరినివిభ్య ఇతి షత్వమ్-పరిషహతే-సెహే-సహితా-తీషసహితి వేట్ -ఇడభావేఢ
త్వధత్వష్టుత్వఢలోపాః సహివహోరోదవర్ణస్య॥ ౬॥ ౩॥ ౧౧౨॥ అనయోరవర్ణస్యౌ
త్ స్యాత్ ఢలోపే సతి సోఢః॥ ౮॥ ౩॥ ౧౧౫॥ సోఢ్ రూపస్య న హేః షత్వం న స్యా
త్ -పరిసోఢా సివాదీనాం వాడ్వ్యవాయేపి॥ ౮॥ ౧॥ ౭౧॥ పరినివిభ్యః పరేషాం సివా
దీనాం సస్యషో వా స్యాదడ్వ్యవాయేపి-పర్యషహత-పర్యసహత॥ రముక్రీడాయామ్ ॥
రేమే-రేమిషే-రన్తా-రంస్యతే-రంసీష్ట-అరంస్త॥ అథ కసన్తాః పరస్మైపదినః॥ షద్లృ విశరణ

గిత్యః సాదనేషు ✽ పా (ఘ్రా) ధ్మా స్థా మ్నా దాణ్ దృశ్య ర్తి సర్తి శద సదాం పిబ జిఘ్ర ధమ
తిష్ఠ మన యచ్ఛ పశ్య ర్ఛ ధౌ శీయ సీదాః॥౭॥౩॥౭౮॥ పాదీనాం పిబాదయః స్యురిత్సంజ్ఞక
శకారాదౌ ప్రత్యయే పరే-సీదతి-ససాద-సేదతుః- సేదిథ-ససత్థ-సత్తా-సత్స్యతి- ల్ది
త్త్వాదఙ్-అసదత్-సదిరప్రతేః-నిషీదతి-న్యషీదత్ ✽ సదేః పరస్య లిటి॥౮॥౩॥౧౧౮॥
పదేరభ్యాసాత్పరస్య షత్వం న స్యాత్ లిటి-నిషసాద-నిషేదతుః॥శద్ల్ శాతనే॥విశీర్ణతా
యామయమ్-శాతనస్తు విషయతయా నిర్దిశ్యతే ✽ శదేశ్శితః॥౧॥౩॥౬౦॥ శిద్భావినో
ఽస్మాద్ధాత్మనేపదం స్యాత్-శీయతే-శశాద-శేదతుః-శేదిథ-శశత్థ-శత్తా- అశదత్ ॥
క్రుశ ఆహ్వానే రోదనే చ॥ క్రోశతి-క్రోష్టా-క్రోక్ష్యతి-అక్రుక్షత్ ॥ కుచ సంపర్చనకౌటిల్య
ప్రతిష్టమ్భవిలేఖనేషు॥కోచతి-చుకోచ॥బుధ అవగమనే॥బోధతి-బోధితా-బోధిష్యతి॥
రుహ బీజజన్మని ప్రాదుర్భావే చ॥రోహతి-రురోహ-రురోహిథ- రోఢా-రోక్ష్యతి- అ
రుక్షత్ ॥ కస గతౌ ॥ అకాసీత్ - అకసీత్ ॥ వృత్ - జ్వలాదిగణస్సమాప్తః -

——✽—— అథ గుహూయాన్తాః స్వరితేతః॥హిక్క అవ్యక్తే శబ్దే॥ హిక్కతి-తే॥
అఞ్చు గతౌ యాచనే చ॥అఞ్చతి అఞ్చతే॥అచు ఇత్యేకే॥ అచి ఇత్యపరే ॥ టుయాచృ
యాచ్ఞాయామ్॥ యాచతి-యాచతే॥ రేటృ పరిభాషణే॥ రేటతి-తే॥చతే చదే యాచనే॥చ
చాత-చేతే-అచతీత్-చచాద-చేదే-అచదీత్॥ ప్రోథృ పర్యాప్తౌ॥ పుప్రోథ-పుప్రోథే॥
మిదృ మేదృ మేధాహింసనయోః॥మిమేద-మిమేదే-థాన్తావిమావితి స్వామీ- నమామి
మేథ-ధాన్తావితి న్యాసః॥మేధృ సఙ్గమే చ॥ మేధతి మిమేధే ॥ ణిదృ ణేదృ కుత్సాసన్నికర్ష
ణయోః॥నినేద-నినిదతుః-నినిదే॥శృధు మృధు ఉన్దనే॥ఉన్దనం క్లేదనమ్-శర్ధతి శర్ధతే- శర్ధితా-
మర్ధతి-మర్ధతే॥బుధిర్ బోధనే॥బోధతి-బోధతే-ఇరిత్త్వాదఙ్వా-అబుధత్-అబోధీత్ ॥ అ
బోధిష్ట-దీపజనేతి చిణ్ తు న భవతి-పూర్వోత్తరసాహచర్యేణ దైవాదికస్యైవ తత్ర గ్రహ
ణాత్॥ఉబున్దిర్ నిశామనే॥బుబున్దే-అబుదత్-అబున్దీత్॥వేణృ గతిజ్ఞానచిన్తా నిశామన
వాదిత్రగ్రహణేషు॥ వేణతి-వేణతే-నాన్తోఽప్యయమ్॥ఖను అవదారణే॥ఖనతి ఖనతే ✽ గ
మహనజనఖనఘసాం లోపః క్ఙిత్యనఙి॥౬॥౪॥౯౮॥ఉపధాయా లోపస్స్యాదజా
దౌ క్ఙితి నత్వఙి-చఖ్నతుః ✽ యే విభాషా॥౬॥౪॥౪౩॥ఖాయాత్-ఖన్యాత్॥ చీవృ ఆదా
నసంవరణయోః॥చిచీవ-చిచీవే॥చాయృ పూజానిశామనయోః॥వ్యయ గతౌ॥అవ్యయీ
త్॥దాశృ దానే॥దదాశ-దదాశే॥భేషృ భయే॥గతావిత్యేకే-భేషతి- భేషతే॥ భ్రేషృ భ్లేషృ
గతౌ॥అస గతిదీప్త్యాదానేషు॥అసతి-అసతే-ఆస-ఆసే-అయం షాన్తోఽపి॥స్పశ బాధనస్ప
ర్శనయోః॥స్పర్శనం గ్రథనమ్-స్పశతి-స్పశతే॥లష కాన్తౌ॥వా భ్రాశేతి శ్యన్వా-లష్యతి-
లషతి లేషే॥చష భక్షణే॥ఛష హింసాయామ్-చచ్ఛషతుః-చచ్ఛషే॥ఝష ఆదానసం

పరణయోః॥ భ్రక్షు భ్లక్షు అదనే॥ భక్షు ఇతి మైత్రేయః॥ దాసృ దానే॥ మాహృ మానే॥ గుహూ సంవరణే॥ ఊదుపధాయా గోహః॥౬॥౪॥౮౯॥ గుహ ఉపధాయా ఊత్స్యాత్ గుణహేతావజాదౌ ప్రత్యయే గూహతి-గూహతే-ఊదిత్వాద్వేట్-గూహితా-గోఢా-గూహిష్యతి-ఘోక్ష్యతి-గూహేత్-గూహ్యాత్-అగూహీత్-ఇడభావే క్సః-అఘుక్షత్ ❋ లుగ్వా దుహదిహలిహగుహామాత్మనేపదే దన్త్యే॥౭॥౩॥౭౩॥ ఏషాం క్సస్య లుగ్వా స్యాత్ దన్త్యే తఙి-ఢత్వధత్వష్టుత్వఢలోపదీర్ఘాః-అగూఢ-అఘుక్షత- క్సస్యాచీత్యన్త్యలోపః-అఘుక్షాతామ్-అఘుక్షత-అగుహ్వహి-అఘుక్షావహి - అఘుక్షామహి ॥

——❋—— అథాజన్తా ఉభయపదినః॥ శ్రిఞ్ సేవాయామ్॥ శ్రయతి-శ్రయతే-శిశ్రియతుః-శ్రయితా-ణిశ్రీతి చఙి -అశిశ్రియత్ ॥ భృఞ్ భరణే॥ భరతి-బభార- బభ్రతుః-బభర్థ-బభృవ-బభృషే-భర్తా ❋ ఋద్ధనోః స్యే॥౭॥౨॥౭౦॥ ఋతో హన్తేశ్చ స్యస్యేట్ స్యాత్ -భరిష్యతి ❋ రిఙ్ శయగ్లిఙ్క్షు॥౭॥౪॥౨౮॥ శే యకి యాది చార్ధధాతుకే లిఙి చ ఋతో రిఙాదేశః స్యాత్ -రీఙి ప్రకృతేః రిఙ్విధానసామర్థ్యాద్దీర్ఘో న- భ్రియాత్ ❋ ఉశ్చ॥౧॥౨॥౧౨॥ ఋవర్ణాత్పరౌ ఝలాదీ లిఙ్సిచౌ కితౌ స్తస్తఙి - భృషీష్ట-భృషీయాస్తామ్-అభార్షీత్ -అభార్ష్టామ్-అభార్షుః ❋ (హ్ర)స్వాదఙ్గాత్ ॥౮॥౨॥౨౭॥ సిచో లోపః స్యాత్ ఝలి అభృత-అభృషాతామ్-అభరిష్యత్ ॥ హృఞ్ హరణే॥ హరణం (ప్రా)పణం స్వీకారః స్తేయం నాశనఞ్చ-జహర్థ-జ(హ్రి)వ-జ(హ్రి)షే- హర్తా- హరిష్యతి॥ ధృఞ్ ధారణే॥ ధరతి-అధార్షీత్ -అధృత॥ ణీఞ్ (ప్రా)పణే॥ నినేథ-నినయిథ॥ నిన్యిషే॥

——❋—— అథాజన్తాః పరస్మైపదినః॥ ధేట్ పానే॥ ధయతి ❋ ఆదేచ ఉపదేశేఽశితి॥౬॥౧॥౪౫॥ ఉపదేశే ఏజన్తస్య ధాతోరాత్వం స్యాత్ న తు శితి ❋ ఆతో ణల ఔః॥౭॥౧॥౩౪॥ ఆదన్తాద్ధాతోర్ణల ఔకారాదేశః స్యాత్ -దధౌ ❋ ఆతో లోప ఇటి చ॥౬॥౪॥౬౪॥ అజాద్యోరార్ధధాతుకయోః క్ఙిదిటోః పరయోరాతో లోపః స్యాత్ - ద్విత్వాత్పరత్వాల్లోపే (ప్రా)ప్తే ద్వివచనేఽచీతి నిషేధః-ద్విత్వే కృతే ఆలోపః-దధతుః-దధుః-దధిథ-దధాథ-దధివ-దధిమ-ధాతా ❋ దాధా ఘ్వదాప్ ॥౧॥౧॥౨౦॥ దారూపా ధారూపాశ్చ ధాతవో ఘుసంజ్ఞాః స్యుః దాప్దైపౌ వినా ❋ ఏర్లిఙి ॥౬॥౪ ॥౬౭॥ ఘుసంజ్ఞానాం మాస్థాదీనాం చ ఏత్వం స్యాదార్ధధాతుకే కితి లిఙి-ధేయాత్ -ధేయాస్తామ్- ధేయాసుః ❋ విభాషా ధేట్శ్వ్యోః ॥౩॥౧॥౪౯॥ ఆభ్యాం చ్లేశ్చఙ్వా స్యాత్ కర్తృవాచిని లుఙి పరే-చఙీతి ద్విత్వమ్ -అదధత్ -అదధతామ్ ❋ విభాషా (ఘ్రా)ధేట్శాచ్ఛాసః॥౨॥౪॥౭౮॥ ఏభ్యః సిచో లుగ్వా స్యాత్పరస్మైపదే పరే-అధాత్ -అధాతామ్-అధుః ❋ యమర

మనమాతాంసక్చ॥ ౭॥౨॥౭౩॥ యమాదీనామాదన్తానాంచ సక్ స్యాత్ ఏభ్యస్సిచ ఇట్ స్యాత్పరస్మైపదేషు-అధాసీత్-అధాసిష్టామ్-అధాసిషుః॥ గ్లై హ్లై హర్షక్షయే॥ హర్షక్షయో ధాతుక్షయః-గ్లాయతి-జగ్లౌ-జగ్లిథ-జగ్లాథ* వాన్యస్య సంయోగాదేః ॥౬॥౪॥౬౮॥ ఘుమాస్థాదేరన్యస్య సంయోగాదేర్ధాతోరాత ఏత్వం వా స్యాదార్ధధాతుకే కితి లిఙి-గ్లాయాత్-గ్లేయాత్-అగ్లాసీత్-గ్లాయతి॥ ద్రై న్యక్కరణే॥ న్యక్కరణం తిరస్కారః॥ ద్రై స్వప్నే॥ ధ్రై తృప్తౌ॥ ధ్యై చిన్తాయామ్॥ రై శబ్దే॥ స్త్యై ష్ట్యై శబ్దసఙ్ఘాతయోః॥ స్త్యాయతి-షోపదేశస్యాపి సత్వే కృతే రూపం తుల్యమ్-షోపదేశఫలన్తు తిష్ట్యాసతి- అతిష్ట్యపదిత్యత్ర షత్వమ్॥ ఖై ఖదనే॥ క్షై జై షై క్షయే॥ జాయతి-జజౌ-ససౌ-సాతా- ఘుమాస్థేత్యత్ర విభాషా ఘ్రా ధేడిత్యత్ర చ స్యాతేరేవ గ్రహణం నత్వస్య- తేనపత్వాసిజ్లుకౌ న సాయాత్-అసాసీత్॥ కై గై శబ్దే॥ గేయాత్-అగాసీత్॥ శై శ్రై పాకే॥ పై ఓవై శోషణే॥ పాయాత్-అపాసీత్-ఘుమాస్థేతీత్వం తదపవాదపర్గ్లిజ ఏత్వం గాతిస్థేతి సిజ్లుక్చ న-పారూపస్య లాక్షణికత్వాత్॥ ష్టై వేష్టనే॥ స్తాయతి॥ ష్ణై వేష్టనే॥ శోభాయామిత్యేకే-స్నాయతి॥ దై ప శోధనే॥ దాయతి-అఘుత్వాదేత్వసిజ్లుకౌ న దాయాత్-అదాసీత్॥ పా పానే॥ పాఘ్రాధ్మాస్థేతి పిబాదేశః-తస్యాదన్తత్వాన్నోపధాగుణః- పిబతి పేయాత్-అపాత్॥ ఘ్రా గన్ధోపాదానే॥ జిఘ్రతి-ఘ్రాయాత్-ఘ్రేయాత్-అఘ్రాసీత్-అఘ్రాత్॥ ధ్మా శబ్దాగ్నిసంయోగయోః॥ ధమతి॥ ష్ఠా గతినివృత్తౌ॥ తిష్ఠతి ష్ఠాదిష్వభ్యాసేనేతి షత్వమ్-అధితష్ఠౌ-ఉపసర్గాదితి షత్వమ్-అధిష్ఠాతా-స్థేయాత్॥ మ్నా అభ్యాసే॥ మనతి॥ దాణ్ దానే॥ ప్రణియచ్ఛతి-దేయాత్-అదాత్॥ హ్వృ కౌటిల్యే॥ హ్వరతి* ఋతశ్చ సంయోగాదేర్గుణః॥ ౭॥౪॥౧౦॥ ఋదన్తస్య సంయోగాదేరఙ్గస్య గుణః స్యాల్లిటి-కిదర్థమపీదం పరత్వాణ్ణల్యపి భవతి-రపరత్వముపధావృద్ధిః-జహ్వార- జహ్వరతుః-జహ్వరుః-జహ్వర్థ-హ్వర్తా-ఋద్ధనోః స్యే-హ్వరిష్యతి* గుణోర్తిసంయోగాద్యోః॥ ౭॥౪॥౨౯॥ అర్తేః సంయోగాదేః ఋదన్తస్య చ గుణః స్యాద్యకి యాది చార్ధధాతుకే లిఙి చ-హ్వర్యాత్-అహ్వార్షీత్-అహ్వార్ష్టామ్॥ స్వృ శబ్దోపతాపయోః॥ స్వరతి సూతీతి వేట్-సస్వరిథ-సస్వర్థ-వసయోస్తు* శ్ర్యుకః కితి॥ ౭॥౨॥౧౧॥ శ్రిఞ ఏకాజుగన్తాచ్చ పరయోః గిత్కితోరిణ్న స్యాత్- పరమపి స్వరత్యాదివికల్పం బాధిత్వా పురస్తాత్ప్రతిషేధకాణ్డారమ్భసామర్థ్యాదనేన నిషేధే ప్రాప్తే క్రాదినియమాన్నిత్యమిట్-సస్వరివ-సస్వరిమ-పరత్వాదృద్ధనోరితి నిత్యమిట్-స్వరిష్యతి-స్వర్యాత్-అస్వారీత్-అస్వారిష్టామ్-అస్వార్షీత్-అస్వార్ష్టామ్॥ స్మృ చిన్తాయామ్॥ హ్వృ సంవరణే॥ స్పృ

తౌ॥ క్రాదిత్వాన్నేట్ - ససర్జ ససృజివ - రిఙ్ స్రియాత్ - అస్రాక్షీత్ - అస్రాక్ష్టామ్ ॥ స
ర్తిశాస్త్యర్తిభ్యశ్చ॥ ౩॥౧॥౫౬॥ ఏభ్యశ్చ్లేరఙ్ స్యాత్ కర్తరి లుఙి - ఇహ లుదిత్వేన శాసేః సాహచర్యాత్సర్తిశాస్తీ జౌహోత్యాదికావేవ గృహ్యేతే - తేన భ్వాద్యోర్నాఙ్ - శీ
ఘ్రగతౌ తు పాఘ్రాధ్మేతి శీఘ్రాదేశః - ధావతి ॥ ఋ గతిప్రాపణయోః ॥ ఋచ్ఛతి
॥ ఋచ్ఛత్యౄతామ్॥ ౭॥౪॥౧౧॥ తౌదాదిక ఋచ్ఛతేః ఋధాతోః ౠదన్తానాం చ
గుణస్స్యాల్లిటి - ణలి ప్రాగ్వదుపధావృద్ధిః - ఆర॥ ఆరతుః - ఆరుః ॥ ఇడత్త్యర్తివ్యయతీ
నామ్॥ ౭॥౨॥౬౬॥ అద్ ఋ వ్యేఞ్ ఏభ్యస్థలో నిత్యమిట్ స్యాత్ - ఆరిథ - అర్తా - అరిష్యతి -
అర్యాత్ - ఆర్షీత్ - ఆర్ష్టామ్॥ గృ ఘృ సేచనే॥ గరతి - జగార - జగ్రివ - జగ్రిమ - రిఙ్ - గ్రియాత్ -
అగార్షీత్ ॥ ధ్వృ హూర్ఛనే॥ స్రు గతౌ॥ సుస్రోథ - సుస్రువ - స్రూయాత్ - ణిశ్రీతి చఙ్
లఘూపధగుణాదన్తరఙ్గత్వాదువఙ్ - అసుస్రువత్ ॥ షు ప్రసవైశ్వర్యయోః ॥ ప్రస
వోऽభ్యనుజ్ఞానమ్ - సుషోథ - సుషవిథ - సుషువివ - సోతా ॥ స్తుసుధూఞ్భ్యః పరస్మైపదే
షు॥ ౭॥౨॥౭౨ ఏభ్యస్సిచ ఇట్ స్యాత్ పరస్మైపదేషు - అసావీత్ - పూర్వోత్తరాభ్యాం
ఞిద్భ్యాం సాహచర్యాత్సునోతేరేవ గ్రహణమితి పక్షే అసౌషీత్॥ శ్రు శ్రవణే ॥
శ్రువశ్శృ చ॥ ౩॥౧॥౭౪॥ శ్రువః శృ ఇత్యాదేశస్స్యాత్ శ్నుప్రత్యయశ్చ - శపోऽప
వాదః శ్నోఙిత్త్వాద్ధాతోర్గుణో న - శృణోతి - శృణుతః ॥ హుశ్నువోస్సార్వధాతుకే ॥
౬॥౪॥౮౭॥ జుహోతేః శ్నుప్రత్యయాన్తస్యానేకాచోऽసంయోగపూర్వోవ
ర్ణస్య యణ్ స్యాదజాదౌ సార్వధాతుకే - ఉవఙోऽపవాదః - శృణ్వన్తి - శృణోమి - శృణ్వః
శృణువః - శృణ్మః - శృణుమః శుశ్రోథ - శుశ్రువ - శృణు శృణవాని - శృణుయాత్ - శ్రూ
యాత్ - అశ్రౌషీత్ ॥ ధ్రు స్థైర్యే॥ ధ్రువతి - అయం కుటాదావగత్యర్థోऽపి॥ దు ద్రు గతౌ ॥
దుదోథ - దుదవిథ - దుదువివ - దుద్రోథ - దుద్రువ - ణిశ్రీతి చఙ్ - అదుద్రువత్ ॥ జి జ్రి అభి
భవే॥ అభిభవోऽన్యూనీకరణం న్యూనీభవనఞ్చ - ఆద్యే సకర్మకః - శత్రూఞ్జయతి - ద్వితీ
యే త్వకర్మకః - అధ్యయనాత్పరాజయతే - అధ్యేతుం గ్లాయతీత్యర్థః - విపరాభ్యాఞ్జేరితి త
ఙ్ - పరాజేరసోఢ ఇత్యపాదానత్వమ్॥ ——❋—— అథ ఙిన్తా ఙితః॥ ష్మిఙ్ ఈషద్ధస
నే॥ స్మయతే - సిష్మియే - సిష్మియిఢ్వే - సిష్మియిధ్వే॥ గుఙ్ అవ్యక్తే శబ్దే॥ గవతే - జుగువే॥ గాఙ్ గ
తౌ॥ గాతే - గాతే - గాతే - ఇటఏత్యేకాదేశః - వృద్ధిః గై - లఙి ఇటి - అగే గేత - గేయాతామ్ - గేరన్ -
గాసీష్ట - గాఙ్ కుటాదిసూత్రే ఇఙాదేశస్యైవ గాఙో గ్రహణం న త్వస్య - తేనాఙిత్త్వా
భ్యుమాస్థేతీత్వం న - అగాస్త - ఆఙాదికోऽయమితి హరదత్తాదయః ఫలే తు న భేదః॥ కుఙ్ ఘు
ఙ్ ఉఙ్ ఙుఙ్ శబ్దే॥ అన్యే తు ఙుఙ్ కుఙ్ ఖుఙ్ గుఙ్ ఘుఙ్ ఙుఙ్ ఇత్యాహుః - కవతే చుకువే॥

ఊవతే-అవతే-ఊతే-వాజ్ఞామ్బలీ ఋ ఇత్యాపజ్ తతస్సవర్ణదీర్ఘః- ఓతా-ఓష్యతే-ఓషీష్ట-జవతే-జుజువే-జోతా॥ చ్యుఙ్ జ్యుఙ్ ప్రుఙ్ ప్లుఙ్ గతౌ॥ క్లుఙ ఇత్యేకే॥ రుఙ్ గతిరేషణయోః- రేషణం హింసా-రురువే-రవితా సే॥ ధృఙ్ అవధ్వంసనే॥ ధరతే-దధ్రే॥ మేఙ్ ప్రణిదానే॥ ప్రణిదానం వినిమయః ప్రత్యర్పణఞ్చ- ప్రణిమయతే- నేర్గదేతి ణత్వమ్-తత్ర ఘుప్రకృతిమాఙితి పఠిత్వాజితో మాఙ్ప్రకృతేరపి గ్రహణస్యేష్టత్వాత్॥ దేఙ్ రక్షణే॥ దయతే॥ దయతేర్దిగి లిటి ౭॥౪॥౯॥ దిగ్యాదేశేన ద్విత్వబాధనమిష్యత ఇతి వృత్తిః-దిగ్యే॥ స్థాఘ్వోరిచ్చ॥౧॥౨॥౧౭॥ అనయోరిదాదేశః స్యాత్ సిచ్చ కిత్ స్యాత్-అదిత-అదిథాః-అదిషి॥ శ్యైఙ్ గతౌ॥ శ్యాయతే-శశ్యే॥ ప్యైఙ్ వృద్ధౌ॥ ప్యాయతే-పప్యే-ప్యాతా॥ త్రైఙ్ పాలనే॥ త్రాయతే తత్రే॥ పూఙ్ పవనే॥ పవతే-పుపువే-పవితా॥ మూఙ్ బన్ధనే॥ మవతే॥ డీఙ్ విహాయసా గతౌ॥ డయతే డిడ్యే-డయితా॥ తౄ ప్లవనతరణయోః॥ ౠత ఇద్ధాతోః॥ ౭॥౧॥౧౦౦॥ ౠదన్తస్య ధాతోరఙ్గస్య ఇత్ స్యాత్ ఇత్వోత్వాభ్యాం గుణవృద్ధీ విప్రతిషేధేన-తరతి-ఋచ్ఛత్యౄతామితి గుణః తతార లేత్యేత్వమ్-తేరతుః-తేరుః॥ వౄతో వా॥ ౭॥౨॥౩౮॥ వృఙ్వృఞ్భ్యామౄదన్తాచ్చేటో దీర్ఘో వా స్యాన్న తు లిటి-తరీతా-తరితా-అలిటీతి కిమ్-తేరిథ-హలి చేతి దీర్ఘః- తీర్యాత్ సిచి చ పరస్మైపదేషు॥ ౭॥౨॥౪౦॥ అత్ర వౄత ఇటో దీర్ఘో న - అతారిష్టామ్॥

అథాష్టావనుదాత్తేతః॥ గుప గోపనే॥ తిజ నిశానే॥ మాన పూజాయామ్॥ బధ బన్ధనే॥ గుప్తిజ్కిద్భ్యస్సన్॥ ౩॥౧॥౫॥ మాన్బధదాన్శాన్భ్యో దీర్ఘశ్చాభ్యాసస్య॥ ౩॥౧॥౬॥ సూత్రద్వయోక్తేభ్యః సన్ స్యాత్ మానాదీనామభ్యాసస్యేకారస్య దీర్ఘశ్చ-గుపేర్నిన్దాయామ్-తిజేః క్షమాయామ్-కితేర్వ్యాధిప్రతీకారే నిగ్రహే అపనయనే నాశనే సంశయే చ-మానేర్జిజ్ఞాసాయామ్-బధేశ్చిత్తవికారే-దానేరార్జవే-శానేర్నిశానే-సనాద్యన్తా ఇతి ధాతుత్వమ్॥ సన్యఙోః॥ ౬॥౧॥౯॥ సన్నన్తస్య యఙన్తస్య చ ప్రథమస్యైకాచో ద్వే స్తః అజాదేస్తు ద్వితీయస్య-అభ్యాసకార్యమ్ - గుపి ప్రభృతయః కిద్భిన్నాః నిన్దాద్యర్థకా పవానుదాత్తేతః దానశానౌ చ స్వరితేతౌ-ఏతేభ్యో నిత్యం సన్ సన్నన్తాః అర్థాన్తరే త్వననుబన్ధకాశ్చురాదయః-అనుబన్ధస్యకేవలే చరితార్థత్వాత్సన్నన్తాత్తఙ్-ధాతోరిత్యవిహితత్వాత్సనోత్ర నార్ధధాతుకత్వం తేనేణ్ న-జుగుప్సతే-జుగుప్సాఞ్చక్రే-తితిక్షతే-మీమాంసతే-భప్ భావః-చర్త్వమ్-బీభత్సతే॥ రభ రాభస్యే॥ ఆరభతే-ఆరేభే-రబ్ధా-రప్స్యతే॥ డులభష్ ప్రాప్తౌ॥ లభతే॥ ష్వఞ్జ పరిష్వఙ్గే॥ దంశసఞ్జస్వఞ్జాం శపి॥ ౬॥౪॥౨౫॥ రఞ్జేశ్చ॥ ౬॥౪॥౨౬॥ ఏషాం శపి నలోపః-స్వజతే-పరిష్వజతే-శ్రన్థిగ్రన్థిదమ్భిస్వఞ్జీనాం లిటః కిత్వం వేతి వ్యాకరణాన్తరమ్-దేభతుః - పస్వజే ఇ

తిభాష్యోదాహరణాదేకదేశానుమత్యాఇహాప్యాశ్రీయతే - సదేఃపరస్యలిటీతిసూ
త్రే॥స్వఞ్జేరుపసంఖ్యానమ్॥అతోభ్యాసాత్పరస్యషత్వన్న-పరిషస్వజే పరిషస్వఞ్జే-
సస్వజిషే-సస్వఞ్జిషే-స్వఙ్క్తా-స్వఙ్క్ష్యతే- స్వజేత - స్వఙ్క్షీష్ట-ప్రత్యష్వఙ్క్త-
ప్రాక్సితాదితిషత్వమ్ - పరినివిభ్యస్సివాదీనాంవేతివికల్పఃపతదద్ధమేవోపసర్గా
త్సునోతీత్యేవసిద్ధేస్సుస్వఞ్జ్యోఃపరినివిభ్యఃపునరుపాదానమ్-పర్యష్వఙ్క్త-పర్యస్వ
ఙ్క్త॥ హదపురీషోత్సర్గే॥హదతే-జహదే-హత్తా-హత్స్యతే-హదేత-హత్సీష్ట- అహ
త్త॥ ——❀—— అథపరస్మైపదినః ॥ ఞిష్విదాఅవ్యక్తేశబ్దే॥స్కన్దిర్గతిశోషణ
యోః॥చస్కన్దిథ-చస్కన్థ-స్కన్తా-స్కన్త్స్యతి-నలోపః-స్కద్యాత్ -ఇరిత్వాదఙ్వా
అస్కదత్ -అస్కాన్త్సీత్ -అస్కాన్తామ్-అస్కాన్త్సుః ❀ వేఃస్కన్దేరనిష్ఠాయామ్॥
౮॥౩॥౭౩॥షత్వంవాస్యాత్ -కృత్యేవేదమనిష్ఠాయామితిపర్యుదాసాత్ - విష్కన్తా-
విస్కన్తా-నిష్ఠాయాన్తు-విస్కన్నః ❀ పరేశ్చ॥ ౮॥౩॥౭౪॥ అస్మాత్పరస్యస్కన్దేఃసస్య
షోవా-యోగవిభాగాదనిష్ఠాయామితినసమ్బధ్యతే-పరిష్కన్దతి-పరిస్కన్దతి- పరిస్క
న్నఃపరిష్కణ్ణః-షత్వపక్షేణత్వమ్-నచపదద్వయాశ్రయతయాబహిరఙ్గత్వాత్ ష
త్వస్యాసిద్ధత్వమ్-ధాతూపసర్గయోఃకార్యమన్తరఙ్గమిత్యభ్యుపగమాత్ - పూర్వం
ధాతురుపసర్గేణయుజ్యతేతతస్సాధనేనేతిభాష్యమ్-పూర్వంసాధనేనేతిమతాన్తరే
తునణత్వమ్॥యభమైథునే॥యేభిథ-యయబ్ధ-యబ్ధా-యప్స్యతి-అయాప్సీత్ ❀ ణమ
ప్రహ్వత్వేశబ్దేచ॥నేమిథ-ననన్థ-నన్తా - అనంసీత్ -అనంసిష్టామ్॥గమ్లృ సృప్లృ గతౌ
❀ ఇషుగమియమాంఛః॥ ౭॥౩॥౭౭॥ఏషాంఛస్స్యాత్ శితిపరే-గచ్ఛతి-జగామ- జగ్మ
తుః-జగ్ముః-జగమిథ-జగన్థ-గన్తా ❀ గమేరిట్పరస్మైపదేషు॥ ౭॥౨॥౫౮॥ గమేఃపరస్యస
కారాదేరిట్స్యాత్ -గమిష్యతి లృదిత్వాదఙ్- అఙీతిపర్యుదాసాన్నోపధాలోపః-
అగమత్ -సర్పతి-ససర్ప ❀ అనుదాత్తస్యచర్దుపధస్యాన్యతరస్యామ్॥౬॥౧॥౫౯॥ ఉపదే
శేఽనుదాత్తోయఋదుపధఃతస్యామ్వాస్యాత్ ఝలాదావకితిపరే- స్రప్తా-సర్ప్తా-
స్రప్స్యతి-సర్ప్స్యతి-అసృపత్ ॥యమఉపరమే॥యచ్ఛతి-యేమిథ-యయన్థ-యన్తా-
అయంసీత్ -అయంసిష్టామ్॥తపసన్తాపే॥తప్తా-అతాప్సీత్ ❀ నిసస్తపతావనాసేవనే॥
౮॥౩॥౧౦౨॥షఃస్యాత్ -ఆసేవనంపౌనఃపున్యంతతోన్యస్మిన్విషయే- నిస్తపతి॥త్యజహా
నౌ॥తత్యజిథ-తత్యక్థ-త్యక్తా-అత్యాక్షీత్ ॥షఞ్జసఙ్గే॥దంశసఞ్జస్వఞ్జాంశపీతినలోపః-
సజతి-సఙ్క్తా॥దృశిర్ప్రేక్షణే॥పశ్యతి ❀ విభాషాసృజిదృశోః॥ ౭॥౨॥౬౫॥ఆభ్యాంథల
ఇడ్వా ❀ సృజిదృశోర్ఝల్యమకితి॥౬॥౧॥౫౮॥అనయోరమాగమస్స్యాత్ ఝలాదావ

తి-దద్రష్ఠ-దదర్శిథ-ద్రష్టా-ద్రక్ష్యతి దృశ్యాత్-ఇరిత్వాదఙ్ వా ॥ ఋదృశోఽఙి గుణః॥౭॥౪॥౧౬॥ ఋవర్ణాన్తానాం దృశేశ్చ గుణస్స్యాదఙి-అదర్శత్-అఙభావే ॥ న దృశః॥౩॥౧॥౪౭॥ దృశః క్సో న - అద్రాక్షీత్॥ దంశ దశనే ॥ దశనం దంష్ట్రావ్యాపారః-పృషోదరాదిత్వాదనునాసికలోపః- అతఏవ నిపాతనాదిత్యేకే- తస్యాప్యుక్తవత్తాత్పర్యమ్-అర్థనిర్దేశస్యాధునికత్వాత్-దంశసఞ్జేతి నలోపః-దశతి-దదంశిథ-దదంష్ఠ-దంష్టా-దంక్ష్యతి-దశ్యాత్-అదాఙ్క్షీత్॥ కృష విలేఖనే ॥ విలేఖన మాకర్షణమ్-క్రష్టా-కర్ష్టా-క్రక్ష్యతి-కర్క్ష్యతి॥ స్పృశమృశకృషతృపదృపాం క్సేర్వా వాచ్యః ॥ అక్రాక్షీత్-అక్రాష్టామ్-అకార్క్షీత్-అకార్ష్టామ్-అకార్క్షుః-పక్షే క్సః-అకృక్షత్-అకృక్షతామ్ అకృక్షన్॥ దహ భస్మీకరణే॥ దేహిథ-దదగ్ధ-దగ్ధా-ధక్ష్యతి-అధాక్షీత్-అదాగ్ధామ్-అధాక్షుః॥ మిహ సేచనే॥ మిమేహ-మిమేహిథ-మేఢా-మేక్ష్యతి - అమిక్షత్॥ కిత నివాసే రోగాపనయనే చ॥ చికిత్సతి-సంశయే ప్రాయేణ విపూర్వః-విచికిత్సా తు సంశయ ఇత్యమరః-అస్యానుదాత్తేత్త్వమాశ్రిత్య చికిత్సత ఇత్యాదికశ్చిదుదాజహార - నివాసే-కేతయతి॥ దాన ఖణ్డనే॥ శాన తేజనే॥ ——※—— ఇతోపహాత్యన్తాః స్వరితేతః-దీదాంసతి-దీదాంసతే-శీశాంసతి-శీశాంసతే-అర్థవిశేషే సన్ - అన్యత్ర దానయతి-శానయతి॥ డుపచష్ పాకే॥ పచతి-పచతే- పేచిథ-పపక్థ-పేచే పక్తా-పక్షీష్ట ॥ షచ సమవాయే॥ సచతి-సచతే॥ భజ సేవాయామ్॥ బభాజ-భేజతుః- భేజుః-భేజిథ- బభక్థ-భక్తా-భక్ష్యతి-భక్ష్యతే-అభాక్షీత్-అభక్త॥ రఞ్జ రాగే॥ నలోపః రజతి రజతే- అరాఙ్క్షీత్-అరఙ్క్త॥ శప ఆక్రోశే॥ ఆక్రోశో విరుద్ధానుధ్యానమ్-శశాప-శేపే- శప్తా-అశాప్సీత్-అశప్త॥ త్విష దీప్తౌ॥ త్వేషతి- త్వేషతే-తిత్విషే- త్వేక్ష్యతి-త్విష్యాత్-త్విక్షీష్ట-అత్విక్షత-అత్విక్షాతామ్॥ యజ దేవపూజాసఙ్గతికరణదానేషు॥ యజతి-యజతే ॥ లిట్యభ్యాసస్యోభయేషామ్॥౬॥౧॥౧౭॥ వచ్యాదీనాం గ్రహ్యాదీనాం చాభ్యాసస్య సమ్ప్రసారణం స్యాల్లిటి- ఇయాజ ॥ వచిస్వపియజాదీనాం కితి॥౬॥౧॥౧౫॥ వచిస్వప్యోర్యజాదీనాం చ సంప్రసారణం స్యాత్ కితి-పునః ప్రసఙ్గవిజ్ఞానాత్ ద్విత్వమ్-ఈజతుః-ఈజుః - ఇయజిథ-ఇయష్ఠ-ఈజే-యష్టా-యక్ష్యతి-ఇజ్యాత్-యక్షీష్ట-అయాక్షీత్-అయష్ట ॥ డువప్ బీజసన్తానే॥ బీజసన్తానం క్షేత్రే వికిరణం గర్భాధానఞ్చ-అయం ఛేదనేఽపి- కేశాన్వపతి-ఉవాప-ఊపే-వప్తా-ఉప్యాత్-వప్సీష్ట-అవాప్సీత్-అవప్త॥ వహ ప్రాపణే॥ ఉవాహ-ఊహిథ-సహివహోరోదవర్ణస్య-ఉవోఢ-వోఢా-వక్ష్యతి-అవాక్షీత్ - అవోఢామ్-అవాక్షుః అవోఢ-అవక్షాతామ్ అవోఢ్వమ్॥ వస నివాసే॥ వసతి-

ఉవాస ❀ శాసివసిఘసీనాంచ॥౮॥౩॥౬౦॥ ఇణ్కుభ్యాం పరస్యైషాం సస్య షః స్యా
త్-ఊషతుః-ఊషుః-ఉవసిథ-ఉవస్థ-వస్తా-సస్సీతి సస్య తః వత్స్యతి-ఉష్యాత్ - అవాత్సీ
త్-అవాత్తామ్॥ వేఞ్ తన్తుసన్తానే॥ వయతి-వయతే ❀ వేఞో వయిః॥ ౨॥౪॥౪౧॥ వా
స్యాల్లిటి-ఇకార ఉచ్చారణార్థః-ఉవాయ ❀ గ్రహిజ్యావయివ్యధివష్టివిచతివృశ్చతిపృ
చ్ఛతిభృజ్జతీనాం ఙితి చ॥౬॥౧॥౧౬॥ ఏషాం కితి ఙితి చ సంప్రసారణం స్యాత్ - యకారస్య
ప్రాప్తే ❀ లిటి వయో యః॥౬॥౧॥౩౮॥ వయో యస్య సంప్రసారణం న స్యాల్లిటి-ఊయ
తుః-ఊయుః ❀ వశ్చాస్యాన్యతరస్యాం కితి॥౬॥౧॥౩౯॥ వయో యస్య వో వా స్యాత్ కితి
లిటి-ఊవతుః-ఊవుః-వయస్తాసాభావాత్థలి నిత్యమిట్-ఉవయిథ-స్థానివద్భావేన కిత్త్వా
త్తఙ్-ఊయే-ఊవే-వయాదేశాభావే ❀ వేఞః॥౬॥౧॥౪౦॥ వేఞో న సంప్రసారణం
స్యాల్లిటి-వవౌ-వవతుః-వవుః-వవిథ-వవాథ-వవే-వాతా-ఊయాత్ - వాసీష్ట - అవాసీ
త్॥ వ్యేఞ్ సంవరణే॥ వ్యయతి ❀ న వ్యో లిటి॥౬॥౧॥౪౬॥ వ్యేఞ ఆత్వం న స్యాల్లిటి-వృద్ధిః ప
రమపి హలాది శ్శేషం బాధిత్వా యస్య సంప్రసారణమ్ - ఉభయేషాం గ్రహణ సామ
ర్థ్యాత్-అన్యథా వచ్యాదీనాం గ్రహ్యాదీనాం చానువృత్త్యైవ సిద్ధే కిం తేన-వివ్యాయ- వి
వ్యతుః-వివ్యుః-ఇడత్త్యర్తీతి నిత్యమిట్-వివ్యయిథ వివ్యాయ-వివ్యే- వ్యాతా-వీయా
త్-వ్యాసీష్ట-అవ్యాసీత్-అవ్యాస్త॥ హ్వేఞ్ స్పర్ధాయాం శబ్దే చ ❀ అభ్యస్తస్య చ॥౬॥
౧॥౩౩॥ అభ్యస్తీభవిష్యతో హ్వేఞః సంప్రసారణం స్యాత్-తతో ద్విత్వమ్- జుహావ-
జుహువతుః-జుహువుః-జుహోథ-జుహవిథ-జుహువే-హ్వాతా-హూయాత్-హ్వా
సీష్ట ❀ లిపిసిచిహ్వశ్చ॥౩॥౧॥౫౩॥ ఏభ్యశ్చ్లేరఙ్ స్యాత్ ❀ ఆత్మనేపదేష్వన్యతరస్యా
మ్॥౩॥౧॥౫౪॥ ఆతో లోపః-అహ్వత్-అహ్వత-అహ్వాస్త॥ —❀— అథ ద్వౌ
పరస్మైపదినౌ॥ వద వ్యక్తాయాం వాచి॥ అచ్ఛం వదతి - ఉవాద-ఊదతుః-ఉవదిథ-వది
తా-ఉద్యాత్-వదవ్రజేతి వృద్ధిః-అవాదీత్॥ టుఓశ్వి గతివృద్ధ్యోః॥ శ్వయతి ❀ విభాషా
శ్వేః॥౬॥౧॥౩౦॥ శ్వయతేః సంప్రసారణం వా స్యాల్లిటి యఙి చ-శుశావ-శుశువతుః-శ్వ
యతేర్లిట్యభ్యాసలక్షణ ప్రతిషేధః-తేన లిట్యభ్యాసస్యేతి సంప్రసారణన్న- శిశ్వాయ-
శిశ్వియతుః-శ్వయితా-శ్వయేత్-శూయాత్-జృస్తమ్భ్విత్యఙ్వా ❀ శ్వయతేరః॥౭॥
౪॥౧౮॥ శ్వయతేరికారస్య అకారః స్యాదఙి-పరరూపమ్-అశ్వత్-అశ్వతామ్-అశ్వన్-
విభాషా ధేట్శ్వ్యోరితి చఙ్-అశిశ్వియత్-హ్మ్యన్తేతి న వృద్ధిః- అశ్వయీత్॥ వృత్-
యజాదయో వృత్తాః - భ్వాదిస్త్వాకృతిగణః - తేన చులుమ్పతీత్యాది సంగ్రహః॥

——❀ఇతి భ్వాదయః॥❀——

❀ ఋతేరీయఙ్॥౩॥౧॥౨౯॥ ఋతిస్సౌత్రః ఘృణాదీయ
ఙ్ స్యాత్ స్వార్థే జుగుప్సాయామయన్తాతురితి బహవః- కృపాయామిత్యేకే-సనాద్య

స్తా ఇతి ధాతుత్వమ్-ఋతీయతే-ఋతీయాఞ్చక్రే-ఆర్ధధాతుకవివక్షాయాం తు ఆయా
దయ ఆర్ధధాతుకే వేతీయఙభావే శేషాత్కర్తరీతి పరస్మైపదమ్-ఆనర్త-అర్తిష్యతి-ఆ
ర్తీత్॥ ——☆—— అద భక్షణే॥ ద్వౌ పరస్మైపదినౌ ☆ అదిప్రభృతిభ్యశ్శపః ౨॥౪॥౭౨॥
లుక్స్యాత్-అత్తి-అత్తః-అదన్తి ☆ లిట్యన్యతరస్యామ్॥౨॥౪॥౪౦॥ అదో ఘస్ల్ వా స్యా
త్ లిటి-జఘాస-గమహనేత్యుపధాలోపః-తస్య చర్విధిం ప్రతి స్థానివద్భావనిషేధా
ద్ఘస్య చర్త్వమ్-శాసివసిఘసీనాం చేతి షత్వమ్-జక్షతుః జక్షుః-ఘసస్తాసావభావాత్థలి నిత్యమిట్-
జఘసిథ-ఆద-ఆదతుః-ఇడత్త్యర్తీతి నిత్యమిట్-ఆదిథ-అత్తా-అత్స్యతి ☆ హుఝల్భ్యో
హేర్ధిః॥౬॥౪॥౧౦౧॥ హోర్ఝలన్తేభ్యశ్చ హేర్ధిః స్యాత్-అద్ధి-అత్తాత్-అదాని ☆ అద
స్సర్వేషామ్॥౭॥౩॥౧౦౦॥ అదః పరస్యాపృక్తసార్వధాతుకస్య అడాగమస్స్యాత్ సర్వ
మతేన-ఆదత్-ఆత్తామ్-ఆదన్-ఆదః-ఆత్తమ్-ఆత్త-ఆదమ్-ఆద్వ-ఆద్మ-అద్యాత్-అ
ద్యాతామ్-అద్యుః-అద్యాస్తామ్-అద్యాసుః ☆ లుఙ్సనోర్ఘస్ల్॥౨॥౪॥౩౭॥ అదో ఘస్
ల్ స్యాత్ లుఙి సని చ-ల్దిత్త్వాదఙ్-అఘసత్॥ హన హింసాగత్యోః॥ హన్తి ☆ అ
నుదాత్తోపదేశవనతితనోత్యాదీనామనునాసికలోపో ఝలి క్ఙితి॥౬॥౪॥౩౭॥ అనునాసికా
న్తానామేషాం వనతేశ్చ లోపః స్యాత్ ఝలాదౌ కితి ఙితి పరే-యమిరమినమిగమిహనిమన్యతయోఽనుదాత్తోపదేశాః-
తనుక్షణుక్షిణుఋణుతృణుఘృణువనుమను-తనోత్యాదయః-హతః-ఘ్నన్తి ☆ వ
మోర్వా॥౮॥౪॥౨౩॥ ఉపసర్గస్థాన్నిమిత్తాత్పరస్య హన్తేర్నస్య ణో వా స్యాద్వమయోః
పరతః-ప్రహణ్మః-ప్రహన్మః-ప్రహణ్వః-ప్రహన్వః-హో హన్తేరితి కుత్వమ్-జఘా
న-జఘ్నతుః-జఘ్నుః ☆ అభ్యాసాచ్చ॥ ౭॥౩॥౫౫॥ అభ్యాసాత్పరస్య హన్తేర్హస్య కు
త్వం స్యాత్-జఘనిథ-జఘన్థ-హన్తా-ఋద్ధనోః స్యే ఇతీట్-హనిష్యతి-హన్తు-హతాత్-ఘ్న
న్తు ☆ హన్తేర్జః॥౬॥౪॥౩౬॥ హౌ పరే-అభీయత్వాజస్యాసిద్ధత్వాద్ధేర్న లుక్-జహి-హ
నాని-హనావ-హనామ-అహన్-అహతామ్-అఘ్నన్-అహనమ్-ఆర్ధధాతుక ఇత్యధికృ
త్య ☆ హనో వధ లిఙి॥౨॥౪॥౪౨॥ లుఙి చ॥౨॥౪॥౪౩॥ వధాదేశోఽదన్తః-ఆర్ధధాతుక ఇతి వి
షయసప్తమీ-తేనార్ధధాతుకోపదేశేఽకారాన్తత్వాదతో లోపః-వధ్యాత్-వధ్యాస్తా
మ్-ఆర్ధధాతుకే కిమ్ విధ్యాదౌ హన్యాత్-హన్తేరితి ణత్వమ్-ప్రహణ్యాత్-అవధీత్॥

——☆—— అథ చత్వారః స్వరితేతః॥ ద్విష అప్రీతౌ॥ ద్వేష్టి-ద్విష్టే-ద్వేష్టా-
ద్వేక్ష్యతి-ద్వేక్ష్యతే-ద్వేష్టు-ద్విష్టాత్-ద్విడ్ఢి-ద్వేషాణి-ద్వేషై-ద్వేషావహై-అద్వేట్
☆ ద్విషశ్చ॥౩॥౪॥౧౧౨॥ లఙో ఝేర్జుస్ వా స్యాత్-అద్విషుః-అద్విషన్-అద్వేషమ్-
ద్విష్యాత్-ద్విక్షీష్ట-అద్విక్షత్॥ దుహ ప్రపూరణే॥ దోగ్ధి-దుగ్ధః-ధోక్షి-దుగ్ధే-ధుక్షే-

ధుగ్ధ్వే-దోగ్ధు-ధుగ్ధి-దోహాని-ధుక్ష్వ-ధుగ్ధ్వమ్-దోహై-అధోక్-అదోహమ్-అధుగ్ధ్వమ్-అధుక్షత్-అధుక్షత-లుగ్వాదుహేతి లుక్పక్షే తథాస్ధ్వంవహిషు లఙ్వత్॥ దిహ ఉపచయే॥ ప్రణిదేగ్ధి॥ లిహ ఆస్వాదనే॥ లేఢి లీఢః లిహన్తి-లేక్షి-లీఢే-లిక్షే-లీఢ్వే-లేఢు-లీఢి-లేహాని-అలేట్ అలిక్షత-అలీఢ అలిక్షావహి॥ చక్షిఙ్ వ్యక్తాయాం వాచి॥ అయం దర్శనేపి-ఇకారోఽనుదాత్తో యుజర్థః-విచక్షణః ప్రథయన్-నుమ్ తు న అనిదిత ఇతి వ్యాఖ్యానాత్-ఙకారస్త్వనుదాత్తేత్త్వప్రయుక్తమాత్మనేపదమనిత్యమితి జ్ఞాపనార్థః - తేన స్వాయన్నిర్లోకసన్ధిత్యాదిసిధ్యతి-చష్టే-చచక్షే-ఆర్ధధాతుకే ॥ చక్షిఙః ఖ్యాఞ్॥ ౨।౪।౫౪॥ ॥ వాలిటి॥ ౨।౪।౫౫॥ అత్ర భాష్యే క్శాదిరయమాదేశః - అసిద్ధకాణ్డే శస్య యో వేతి స్థితమ్-శిత్త్వాత్ సర్వాదేశోఽయమ్ - చఖ్యౌ-చఖ్యే-చక్శ్యౌ-చక్శ్యే-చయో ద్వితీయా ఇతి తు న శక్త్వస్యాసిద్ధత్వాత్-చచక్షే-ఖ్యాతా - క్శాతా-ఖ్యాస్యతి-ఖ్యాస్యతే-క్శాస్యతి-క్శాస్యతే-అచష్ట-చక్షీత-ఖ్యాయాత్-క్శాయాత్-ఖ్యేయాత్ ॥ అస్యతివక్తిఖ్యాతిభ్యోఽఙ్॥ ౩।౧।౫౨॥ ఏభ్యశ్చ్లేరఙ్-అఖ్యత్-అఖ్యత-అక్శాసీత్-అక్శాస్త॥ వర్జనే ఖ్యాఞ్ నేష్టః॥ సమచక్షిష్టేత్యాది॥ —— ॥ —— అథ వృచ్యన్తా అనుదాత్తేతః॥ ఈర గతౌ కమ్పనే చ॥ ఈర్తే-ఈరాఞ్చక్రే - ఈరితా-ఈరిష్యతే - ఈర్ష్వ-ఈర్ధ్వ-ఈర్ధ్వమ్-ఐరిష్ట॥ ఈడ స్తుతౌ॥ ఈట్టే॥ ఈశః సే॥ ౭।౨।౭౭॥ ॥ ఈడజనోర్ధ్వే చ॥ ౭।౨।౭౮॥ ఈశీడజనాం సేధ్వేశబ్దయోస్సార్వధాతుకయోరిట్ స్యాత్ - యోగవిభాగో వైచిత్ర్యార్థః-ఈడిషే-ఈడిధ్వే-ఏకదేశవికృతస్యానన్యత్వాత్- ఈడిష్వ-ఈడిధ్వమ్-వికృతిగ్రహణేన ప్రకృతేరగ్రహణాత్ - ఐడ్ఢ్వమ్॥ ఈశ ఐశ్వర్యే॥ ఈష్టే-ఈశిషే-ఈశిధ్వే॥ ఆస ఉపవేశనే॥ ఆస్తే- దయాయాసశ్చ - ఆసాఞ్చక్రే-ఆస్స్వ-ఆధ్వమ్-ఆసిష్ట-ఆఙ్ శాసు ఇచ్ఛాయామ్-ఆశాస్తే-ఆశాసాతే - ఆఙ్పూర్వత్వం ప్రాయికమ్- తేన నమోవాకం ప్రశాస్మహే ఇతి సిద్ధమ్॥ వస ఆచ్ఛాదనే॥ వస్తే-వస్సే - వధ్వే-వవసే-వసితా॥ కసి గతిశాసనయోః-కంస్తే-కంసాతే - కంసతే-అయమనిదిత్యేకే-కస్తే-తాలవ్యాన్తోఽప్యనిదిత్ -కష్టే-కశాతే-కక్షే-కడ్ఢ్వే॥ ణిసి చుమ్బనే ॥ నింస్తే-దన్త్యాన్తోఽయమ్-ఆభరణకారస్తు తాలవ్యాన్తమితి బభ్రామ॥ ణిజి శుద్ధౌ॥ నిఙ్క్తే-నిఞ్జే - నిఞ్జితా॥ శిజి అవ్యక్తే శబ్దే॥ శిఞ్జే॥ పిజి వర్ణే॥ సమ్పర్చనే ఇత్యేకే-ఉభయత్రేత్యన్యే-అవయవే

ఇత్యపరే-అవ్యక్తే శబ్ద ఇతీతరే-పిఙ్క్తే॥ వృజీ త్యేకే-వృఙ్క్తే॥ వృజీ వర్జనే ॥ దన్త్యోష్ఠ్యాదిః-ఈదిత్ -వృక్తే-వృజాతే-వవృజే-ఇదిదిత్యన్యే-వృఙ్క్తే ॥ వృచీత్యప్యన్యే॥ వృక్తే॥ షూఙ్ ప్రాణిగర్భవిమోచనే॥ సూతే-సుషువే-సోతా-సవితా - భూసువోరితి గుణనిషేధః-సువై-సవిషీష్ట-అసవిష్ట-అసోష్ట॥ శీఙ్ స్వప్నే ॥ శీఙస్సార్వధాతుకే గుణః॥ ౭।౪।౨౧॥

౨౧|క్ఙితిచేత్యస్యాపవాదః- శేతే శయాతే ✽ శీఙోరుట్॥ ౭॥౧॥౬॥ శీఙః పరస్య ఝా
దేశస్యాతో రుడాగమస్స్యాత్- శేరతే- శేషే- శేధ్వే- శయే- శేవహే- శిశ్యే- శయితా-
అశయిష్ట॥ అథ స్తౌత్యన్తాః పరస్మైపదినః షడ్విన్శాః॥ యా మిశ్రణే అమిశ్రణే చ ✽ ఉతో
వృద్ధిర్లుకి హలి॥ ౭॥౩॥౮౯॥ లుగ్విషయే య ఉకారస్తస్య వృద్ధిః స్యాత్ పితి హలాదౌ సార్వధాతు
కే న త్వభ్యస్తస్య- యౌతి- యుతః- యువన్తి- యుయావ- యవితా- యుయాత్- ఇహ ఉ
తో వృద్ధిర్న- భాష్యే పిచ్చ ఙిన్న ఙిచ్చ పిన్నేతి వ్యాఖ్యానాత్- విశేషవిహితేన ఙిత్త్వేన పి
త్త్వస్య బాధాత్- యూయాత్- అయావీత్॥ రు శబ్దే ✽ తురుస్తుశమ్యమః సార్వధా
తుకే॥ ౭॥౩॥౯౫॥ ఏభ్యః పరస్య సార్వధాతుకస్య హలాదేస్తిఙ ఈడ్వా స్యాత్- నాభ్య
స్తస్యేత్యతోऽనువృత్తిసమ్భవే పునః సార్వధాతుకగ్రహణమపిదర్థమ్- రవీతి- రౌతి- రు
వీతః- రుతః- హలాదేః కిమ్- రువన్తి- తిఙః కిమ్- రావ్యతి- సార్వధాతుకే కిమ్- ఆశిషి- రూ
యాత్- విధ్యర్థే తు రుయాత్- రువీయాత్- అరావీత్- అరవిష్యత్॥ తు ఇతి సౌత్రో
ధాతుః॥ ధాతుత్వే ఇదమేవ సూత్రం జ్ఞాపకమ్- గతివృద్ధిహింసాసు- అయఞ్చ లుగ్వికర
ణ ఇతి స్మరన్తి- తవీతి- తౌతి- తువీతః- తుతః- తోతా- తోష్యతి॥ ణు స్తుతౌ॥ నౌతి- నవితా॥ టు
క్షు శబ్దే॥ క్షౌతి- క్షవితా॥ క్ష్ణు తేజనే॥ క్ష్ణౌతి- క్ష్ణవితా॥ ష్ణు ప్రస్రవణే॥ స్నౌతి- సుష్ణావ- స్న
వితా- స్నూయాత్॥ ఊర్ణుఞ్ ఆచ్ఛాదనే ✽ ఊర్ణోతేర్విభాషా॥ ౭॥౩॥౯౦॥ వా వృద్ధిః
స్యాత్ హలాదౌ పితి సార్వధాతుకే- ఊర్ణౌతి- ఊర్ణోతి- ఊర్ణుతః- ఊర్ణువన్తి- ఊర్ణుతే- ఊర్ణు
వాతే- ఊర్ణువతే- ఊర్ణోతేరామ్ నేతి వాచ్యమ్ ✽ నన్ద్రాః సంయోగాదయః॥ ౬॥౧॥౩॥ అ
చః పరాస్సంయోగాదయో నదరా ద్వితీయస్య న భవన్తి- ను శబ్దస్య ద్విత్వం ణత్వస్యాసిద్ధత్వా
త్- పూర్వత్రాసిద్ధీయమద్విర్వచన ఇతి త్వనిత్యమ్- ఉభౌ సాభ్యాసస్యేతి లిఙ్గాత్- ఊ
ర్ణునావ- ఊర్ణునువతుః- ఊర్ణునువుః ✽ విభాషోర్ణోః॥ ౧॥౨॥౩॥ ఇడాది ప్రత్యయో వా ఙి
త్స్యాత్- ఊర్ణునవిథ- ఊర్ణునువిథ- ఊర్ణువితా- ఊర్ణవితా- ఊర్ణౌతు- ఊర్ణోతు- ఊర్ణవా
ని- ఊర్ణవై ✽ గుణోऽపృక్తే॥ ౭॥౩॥౯౧॥ ఊర్ణోతేర్గుణస్స్యాదపృక్తే హలాదౌ పితి సా
ర్వధాతుకే- వృద్ధ్యపవాదః- ఔర్ణోత్- ఔర్ణోః- ఊర్ణుయాత్- ఊర్ణుయాః- ఇహ వృద్ధి
ర్న ఙిచ్చ పిన్నేతి భాష్యాత్- ఊర్ణూయాత్- ఊర్ణవిషీష్ట- ఊర్ణువిషీష్ట- ఔర్ణువీత్- ఔర్ణవి
ష్టామ్ ✽ ఊర్ణోతేర్విభాషా॥ ౭॥౨॥౬॥ ఇడాదౌ పరస్మైపదే పరే సిచి వా వృద్ధిః స్యాత్- ప
క్షే గుణః- ఔర్ణావీత్- ఔర్ణావిష్టామ్- ఔర్ణావిషుః- ఔర్ణవీత్॥ ద్యు అభిగమనే॥ ద్యౌతి-
ద్యోతా॥ షు ప్రసవైశ్వర్యయోః॥ ప్రసవోऽభ్యనుజ్ఞానమ్- సోతా- అసౌషీత్॥ కు శబ్దే॥
కోతా॥ ష్టుఞ్ స్తుతౌ॥ స్తౌతి- స్తవీతి- స్తుతః- స్తువీతః- స్తుతే- స్తువీతే- స్తుసుధూఞ్భ్య ఇతీ
ట్- అస్తావీత్- ప్రాక్సితాదిత్యడ్వ్యవాయేऽపి- అభ్యష్టౌత్- సివాదీనాం వా- పర్యష్టౌత్- పర్య

స్యాత్॥ బ్రూఞ్ వ్యక్తాయాం వాచి ❋ బ్రువః పఞ్చానామాదిత ఆహో బ్రువః॥ ౩॥
౪॥౮౪॥ బ్రువో లటః పరస్మైపదానామాదితః పఞ్చానాం ణలాదయః పఞ్చ వా స్యుః
బ్రువశ్చాహాదేశః-అకారఉచ్చారణార్థః ఆహ-ఆహతుః - ఆహుః❋ ఆహస్థః॥౮॥౨॥
౩౫॥ఝలి పరే-చర్త్వమ్-ఆత్థ-ఆహథుః❋ బ్రువ ఈట్॥ ౭॥౩॥౯౩॥ బ్రువః పరస్య హ
లాదేః పిత ఈట్ స్యాత్ -ఆహేత్యత్ర స్థానివద్భావాత్ప్రాప్తోయమ్ ఝలీతి థత్వవిధా
నాన్న భవతి-బ్రవీతి-బ్రూతః-బ్రువన్తి-బ్రూతే-ఆర్ధధాతుకాధికారే❋ బ్రువో వచిః॥
౨॥౪॥౫౩॥ ఉవాచ-ఊచతుః-ఊచుః-ఉవచిథ-ఉవక్థ-ఊచే వక్తా-బ్రవీతు-బ్రూతాత్-
జిచ్చపిన్నేత్యపిత్త్వాదీణ్న-బ్రవాణి-బ్రవై-బ్రూయాత్-ఉచ్యాత్ - అస్యతివక్తి
త్యఙ్ ❋ వచ ఉమ్॥ ౭॥౪॥౨౦॥ అఙి పరే-అవోచత్ - అవోచత ॥ ——❋—— అథ
శాస్యన్తాః పరస్మైపదినః॥ ఇఙ్ త్వాత్మనేపదీ॥ ఇణ్ గతౌ॥ ఏతి-ఇతః❋ ఇణో యణ్॥౬॥౪॥
౮౧॥ అజాదౌ ప్రత్యయే-ఇయఙోపవాదః-యన్తి-ఇయాయ❋ దీర్ఘ ఇణః కితి॥ ౭॥౪॥౬౯॥
ఇణోఽభ్యాసస్య దీర్ఘః స్యాత్కితి లిటి-ఈయతుః-ఈయుః-ఇయయిథ-ఇయేథ-ఐత్ - ఐ
తామ్-ఆయన్ -ఇయాత్ -ఈయాత్ ❋ ఏతేర్లిఙి॥ ౭॥౪॥౨౪॥ ఉపసర్గాత్పరస్యేణో
ఽణో హ్రస్వః స్యాదార్ధధాతుకే కితి లిఙి-నిరియాత్ -ఉభయత ఆశ్రయణే నాన్తాదివత్
అభీయాత్ -అణః కిమ్-సమేయాత్ - సమీయాదితి ప్రయోగస్తు భావాదికస్య❋ ఇ
ణో గా లుఙి॥ ౨॥౪॥౪౫॥ గాతిస్థేతి సిచో లుక్-అగాత్ -అగాతామ్-అగుః ॥ ఇఙ్ అధ్య
యనే॥ నిత్యమధిపూర్వః-అధీతే-అధీయాతే❋ గాఙ్ లిటి॥ ౨॥౪॥౪౯॥ ఇఙో గాఙ్ స్యా
ల్లిటి లావస్థాయాం వివక్షితే వా-అధిజగే-అధిజగాతే-అధిజగిరే-అధ్యేతా-అధ్యేష్యతే-
అధ్యయై-గుణాయాదేశయోః కృతయోరుపసర్గస్య యణ్ -పూర్వస్మాత్తురుపసర్గేణేతి ద
ర్శనేఽన్తరఙ్గత్వాత్ గుణాత్పూర్వం సవర్ణదీర్ఘః ప్రాప్తః శేరద్యయనే వృత్తమితి నిర్దే
శాన్న భవతి-అధ్యైత-పరత్వాదియఙ్ తత ఆట్ వృద్ధిః-అధ్యైయాతామ్ - అధ్యై
యి-అధ్యైవహి-అధీయీత-అధీయీయాతామ్-అధీయీధ్వమ్ అధీయీయ- అధ్యే
షీష్ట❋ విభాషా లుఙ్ లృఙోః॥ ౨॥౪॥౫౦॥ ఇఙో గాఙ్ వా స్యాత్ ❋ గాఙ్ కుటాదిభ్యోఽఞ్ణిన్ఙి
త్ ॥౧॥౨॥౧॥ గాఙాదేశాత్ కుటాదిభ్యశ్చ పరేఽఞ్ణితః ప్రత్యయా ఙితస్స్యుః ❋
ఘుమాస్థాగాపాజహాతిసాం హలి॥౬॥౪॥౬౬॥ ఏషామాత ఈత్ స్యాత్ హలాదౌ కితి
ఙిత్యార్ధధాతుకే-అధ్యగీష్ట-అధ్యైష్ట-అధ్యగీష్యత-అధ్యైష్యత॥ ఇక్ స్మరణే॥ అయమ
ప్యధిపూర్వః అధిగర్థదయేశామితి లిఙ్గాత్ -అన్యథా హి ఇగర్థేత్యేవ బ్రూయాత్ ❋ ఇణ్వ
దిక ఇతి వక్తవ్యమ్ ❋ అధియన్తి-అధ్యగాత్ - కేచిత్తు- ఆర్ధధాతుకాధికారోక్తస్యైవాతి
దేశమాహుః తన్మతే యణ్ నత థా చ భట్టిః- సమీతయోరాఘవయోరధీయన్నితి॥ వీగతి

వ్యాప్తిప్రజనకాన్త్యసనఖాదనేషు ॥ ప్రజనో గర్భగ్రహణమ్-అసనం క్షేపణమ్-వేతి-
వీతః వియన్తి-వేషి-వేమి-వీహి-అవేత్-అవీతామ్-అవియన్-అదాగమేసత్యనేకా
చ్ప్రాద్యణితికేచిత్-అప్యన్ ॥ అత్ర ఈకారోపిధాత్వన్తరం ప్రశ్లిష్యతే-ఏతి-ఈతః-ఇయ
న్తి-ఈయాత్-ఐషీత్ ॥ యా ప్రాపణే ॥ ప్రాపణమిహ గతిః- ప్రణియాతి-యాతః-
యాన్తి ✽ లజశ్శాకటాయనస్యైవ ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౧౧౧ ॥ అదన్తాత్పరస్య లజో ఝేర్జుస్ వా
స్యాత్-అయుః-అయాన్-యాయాత్-యాయాతామ్-యాయాస్తామ్ ॥ వా గతిగన్ధన
యోః ॥ గన్ధనం సూచనమ్ ॥ భా దీప్తౌ ॥ ష్ణా శౌచే ॥ శ్రా పాకే ॥ ద్రా కుత్సాయాం గతౌ ॥ ప్సా
భక్షణే ॥ పా రక్షణే ॥ పాయాస్తామ్-అపాసీత్ ॥ రా దానే ॥ లా ఆదానే ॥ ద్వావపి దానఇతి
చన్ద్రః ॥ దాప్ లవనే ॥ ప్రణిదాతి-ప్రనిదాతి-దాయాస్తామ్-అదాసీత్ ॥ ఖ్యా ప్రకథనే ॥
అయం సార్వధాతుకమాత్రవిషయః - సస్థానత్వం నమః ఖ్యాత్రే ఇతి వార్తికం తద్భా
ష్యే ఖ్యాఞ్ ప్రశ్లేషలిఙ్గమ్-సస్థానో జిహ్వామూలీయః- సనేతి క్శాదేశస్య క్శాదిత్వే ప్రయోజన
మిత్యర్థః-సంపూర్వస్య ఖ్యాతేః ప్రయోగో నేతిన్యాసకారః ॥ మా మానే ॥ అకర్మకః-తనో
తుముత్తత్ర న కైటభద్విష ఇతి మాఘః-ఉపసర్గవశేనార్థాన్తరే సకర్మకః-ఉదరం పరిమా
తి ముష్టినా-నేర్గదేత్యత్ర నాస్యగ్రహణమ్-ప్రణిమాతి-ప్రనిమాతి ॥ వచ పరిభాషణే ॥

వక్తి-వక్తః-అయమన్తిపరో న ప్రయుజ్యతే-బహువచనపర ఇత్యన్యే - ఝిపర ఇత్యపి
రే-వగ్ధి-వచ్యాత్-ఉచ్యాత్-అవోచత్ ॥ విద జ్ఞానే ✽ విదో లటో వా ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౮౩ ॥ వేత్తే
ర్లటః పరస్మైపదానాం ణలాదయో వా స్యుః-వేద-విదతుః విదుః-వేత్థ-విదథుః-విద-వేద-
విద్వ-విద్మ-పక్షే-వేత్తి-విత్తః-ఇత్యాది-వివేద-వివిదతుః-ఉషవిదేత్యాస్ప్రక్షే విదేత్యకా
రాన్తనిపాతనాన్న లఘూపధగుణః-విదాఞ్చకార - వేదితా ✽ విదాఙ్కుర్వన్త్విత్య
న్యతరస్యామ్ ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౪౧ ॥ వేత్తేర్లోట్యామ్ గుణాభావః లోటో లుక్ లోడన్తకరోత్యను
ప్రయోగశ్చ వా నిపాత్యతే- పురుషవచనే న వివక్షితే ఇతిశబ్దాత్ ✽ తనాదికృఞ్భ్య
ఉః ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౭౯ ॥ తనాదేః కృఞశ్చ ఉప్రత్యయః స్యాత్-శపోపవాదః- తనాదిత్వాదేవ
సిద్ధే కృఞ్గ్రహణం గణకార్యస్యానిత్యత్వే లిఙ్గమ్- తేన న విశ్వసేదవిశ్వస్తమిత్యాదిసి
ద్ధమ్-విదాఙ్కరోతు ✽ అతఉత్సార్వధాతుకే ॥ ౬ ॥ ౪ ॥ ౧౧౦ ॥ ఉప్రత్యయాన్తస్య కృఞో
కారస్య ఉత్స్యాత్ సార్వధాతుకే క్ఙితి-ఉదితి తపరసామర్థ్యాన్న గుణః-విదాఙ్కురు
తామ్-ఉతశ్చేతి హేర్లుక్-అభీయత్వేన లుకో౽సిద్ధత్వాదుత్వమ్-విదాఙ్కురు - విదా
ఙ్కరవాణి-అవేత్-అవిత్తామ్-సిజభ్యస్తేతి ఝేర్జుస్-అవిదుః ✽ దశ్చ ॥ ౮ ॥ ౨ ॥ ౭౫ ॥ ధా
తోర్దన్తస్య పదాన్తస్య సిపి ప రే రుర్వా స్యాద్వా-అవేః-అవేత్ ॥ అస భువి ॥ అస్తి ✽ శ్నసోరల్లో
పః ॥ ౬ ॥ ౪ ॥ ౧౧౧ ॥ శ్నస్యాస్తేశ్చాకారస్య లోపః స్యాత్ సార్వధాతుకే క్ఙితి-స్తః-

సన్తి - తాసస్త్యోరితి సలోపః - అసి - స్థః - స్థ - అస్మి - స్వః - స్మః - ఆర్ధధాతుక ఇత్యధికృత్య ❀ అస్తేర్భూః ॥ ౨ ॥ ౪ ॥ ౫౨ ॥ బభూవ - భవితా - అస్తు - స్తాత్ - స్తామ్ సన్తు ❀ ఘ్వసోరేద్ధావభ్యాసలోపశ్చ ॥ ౬ ॥ ౪ ॥ ౧౧౯ ॥ ఘోరస్తేశ్చ ఏత్వం స్యాత్ హౌ పరే - అభ్యాసలోపశ్చ - ఆభీయత్వేన ఏత్వస్యాసిద్ధత్వాత్ హేర్ధిః - శ్నసోరిత్యల్లోపః - ఏధి - తాతఙ్పక్షే ఏత్వం న - పరేణ తాతఙా బాధాత్ - సకృద్గతావితి న్యాయాత్ - స్తాత్ - స్తమ్ - స్త - అసాని - అసావ - అసామ - అస్తిసిచ ఇతీట్ - ఆసీత్ - శ్నసోరిత్యల్లోపస్యాభీయత్వేనాసిద్ధత్వాదాట్ - ఆస్తామ్ - ఆసన్ - స్యాత్ - భూయాత్ - అభూత్ - సిచోస్తేశ్చ విద్యమానత్వేన విశేషణాదిట్ న ❀ ఉపసర్గప్రాదుర్భ్యామస్తిర్యచ్పరః ॥ ౮ ॥ ౩ ॥ ౮౭ ॥ ఉపసర్గేభ్యః ప్రాదుసశ్చ పరస్యాస్తేః సస్య షః స్యాత్ యకారేఽచి చ పరే - నిష్యాత్ - ప్రాదుష్యాత్ - నిషన్తి - ప్రాదుష్షన్తి - యచ్పరః కిమ్ - అభిస్తః ॥ మృజూ శుద్ధౌ ❀ మృజేర్వృద్ధిః ॥ ౭ ॥ ౨ ॥ ౧౧౪ ॥ మృజేరికో వృద్ధిః స్యాత్ ప్రత్యయే పరే - క్ఙిత్యజాదౌ వేష్యతే - వ్రశ్చేతి షః మార్ష్టి - మృష్టః - మృజన్తి - మార్జన్తి - మమార్జ - మమార్జతుః - మమృజతుః - మమార్జిథ మమార్ష్ఠ - మార్జితా - మార్ష్టా మృడ్ఢి - అమార్ట్ అమార్జమ్ - అమార్జీత్ - అమార్క్షీత్ ॥ రుదిర్ అశ్రువిమోచనే ❀ రుదాదిభ్యస్సార్వధాతుకే ॥ ౭ ॥ ౨ ॥ ౭౬ ॥ రుద్ స్వప్ శ్వస్ అన జక్ష ఏభ్యో వలాదేస్సార్వధాతుకస్యేట్ స్యాత్ - రోదితి - రుదితః - హౌ ఏవ గత్వాదిటి ధిత్వం న - రుదిహి ❀ రుదశ్చ పఞ్చభ్యః ॥ ౭ ॥ ౩ ॥ ౯౮ ॥ హలాదేః పితస్సార్వధాతుకస్యాపృక్తస్య ఈట్ స్యాత్ ❀ అడ్గార్గ్యగాలవయోః ॥ ౭ ॥ ౩ ॥ ౯౯ ॥ ఆరోదీత్ - అరోదత్ - అరుదితామ్ - అరుదన్ - అరోదీః - అరోదః - ప్రకృతిప్రత్యయవిశేషాపేక్షాభ్యాం ఈడడ్భ్యామన్తరఙ్గత్వాద్వ్యాసుట్ - రుద్యాత్ - అరుదత్ - అరోదీత్ ॥ ఞిష్వప్ శయే ॥ స్వపితి - స్వపితః - సుష్వాప - సుషుపతుః - సుషుపుః - సుష్వపిథ - సుష్వప్థ ❀ సువినిర్దుర్భ్యస్సుపిసూతిసమాః ॥ ౮ ॥ ౩ ॥ ౮౮ ॥ ఏభ్యః సుపాదేః సస్య షః స్యాత్ - పూర్వస్థానాకురుపసర్గేణ యుజ్యతే - కితి లిటి పరత్వాత్సంప్రసారణేన ద్విత్వే చ కృతే ద్విత్వమ్ - పూర్వత్రాసిద్ధీయమద్విర్వచనే - సుషుపతుః - సుషుపుః - అకితి తు ద్విత్వేఽభ్యాసస్య సంప్రసారణమ్ - షత్వస్యాసిద్ధత్వాత్తతః పూర్వం హలాదిశ్శేషః నిత్యత్వాచ్చ - తతః సుపి రూపాభావాన్న షః సుష్వాప - సుస్వప్తా - అస్వపీత్ - అస్వపత్ - స్వప్యాత్ సుప్యాత్ - సుషుప్యాత్ - అస్వాప్సీత్ ॥ శ్వస ప్రాణనే ॥ శ్వసితి - శ్వసితా - అశ్వసీత్ - అశ్వసత్ - శ్వస్యాత్తామ్ - శ్వస్యాస్తామ్ - హ్మ్యన్తక్షణేతి న వృద్ధిః - అశ్వసీత్ ॥ అన చ ॥ అనితి - ఆన - అనితా - ఆనీత్ - ఆనత్ ❀ అనితేః ॥ ౮ ॥ ౪ ॥ ౧౯ ॥ ఉపసర్గస్థాన్నిమిత్తాత్పరస్యానితేర్నస్య ణః స్యాత్ - ప్రాణితి ॥ జక్ష భక్షహసనయోః ॥ జక్షితి - జక్షితః ❀ అదభ్యస్తాత్ ॥

౭||౧||౪|| ఝస్య అత్ స్యాత్ - అన్త్యావాదేశః - జక్షతి - సిజభ్యస్తవిదిభ్యశ్చేతి జుస్ - అజక్షుః అయమ
న్తాదిరిత్యుక్తత్వాల్లఘూపధగుణాభావః * రుదాదయః పఞ్చ గతాః *జాగృ నిద్రాక్షయే॥
జాగర్తి జాగృతః జాగ్రతి - ఉషవిదేత్యామ్ వా - జాగరాఞ్చకార - జజాగార ❉ జాగ్రో
ఽవిచిణ్ణల్ఙిత్సు ||౭||౩||౮౫|| జాగర్తేర్గుణస్స్యాత్ విచిణ్ణల్ఙిద్భ్యోఽన్యస్మిన్ వృద్ధివిష
యే ప్రతిషేధవిషయే చ - జజాగరతుః - అజాగః - అజాగృతామ్ - అభ్యస్తత్వాజ్జుస్ ❉ జు
సి చ ||౭||౩||౮౩|| అజాదౌ జుసి ఇగన్తాఙ్గస్య గుణస్స్యాత్ - అజాగరుః అజాదౌ కిమ్ - జాగృ
యుః - ఆశిషి తు - జాగర్యాత్ - జాగర్యాస్తామ్ జాగర్యాసుః - లుఙి అజాగరీత్ - జాగృ ఇస్ ఇ
త్యత్ర యణ్ ప్రాప్తః - తం సార్వధాతుకగుణో బాధతే - తం సిచి వృద్ధిః - తాం జాగర్తిగు
ణః - తత్ర కృతే హలన్తలక్షణా ప్రాప్తా నేటీతి నిషిద్ధా తతో హలాదేరితి బాధిత్వా అతో
ల్రాన్తస్యేతి ప్రాప్తా - హ్మ్యన్తేతి నిషిధ్యతే - తదాహుః *గుణో వృద్ధిర్గుణో వృద్ధిః
ప్రతిషేధో వికల్పనమ్ ౹ పునర్వృద్ధిర్నిషేధోఽతో యణ్పూర్వాః ప్రాప్తయో నవేతి *
దరిద్రా దుర్గతౌ ॥ దరిద్రాతి ❉ ఇద్దరిద్రస్య ||౬||౪||౧౧౪|| దరిద్రాతేరికారస్స్యాత్
హలాదౌ క్ఙితి సార్వధాతుకే ॥ దరిద్రితః ❉ శ్నాభ్యస్తయోరాతః ||౬||౪||౧౧౨|| అన
యోరాతో లోపస్స్యాత్ క్ఙితి సార్వధాతుకే - దరిద్రతి - అనేకాచ్త్వాదామ్ - దరిద్రా
ఞ్చకార - ఆత ఔ ణల ఇత్యత్ర ఓ ఇత్యేవ సిద్ధే ఔకారవిధానం దరిద్రాతేరాలోపే కృ
తే శ్రవణార్థమ్ అత ఏవ జ్ఞాపకాదామ్ పక్షే లిటి - దదరిద్రౌ - దదరిద్రతుః ఇత్యాది - యత్తు ణ
లి దదరిద్ర ఇతి తన్నిర్మూలమేవ *దరిద్రాతేరార్ధధాతుకే వివక్షితే ఆకారలోపో వాచ్యః
*లుఙి వా నిష్ట్వాలిట్యుటి చ న ॥ దరిద్రితా - అదరిద్రాత్ - అదరిద్రితామ్ - అదరిద్రుః - ద
రిద్రియాత్ దరిద్రిష్యత్ - అదరిద్రీత్ - ఇట్సకౌ - అదరిద్రాసీత్ ॥ చకాసృ దీప్తౌ ॥ ఝ
స్య అత్ - చకాసతి - చకాసాఞ్చకార - ధి చేతి సలోపః సిచ ఏవేత్యేకే - చకాద్ధి - చకాధీత్యే
వ భాష్యమ్ ❉ తిప్యనస్తేః ||౮||౨||౭౩|| పదాన్తస్య సస్య దస్స్యాత్ తిపి న త్వస్తేః - అచకా
త్ - అచకాద్ - అచకాసుః ❉ సిపి ధాతో రుర్వా ||౮||౨||౭౪|| పదాన్తస్య ధాతోస్సస్య రు
స్స్యాద్వా - పక్షే దః - అచకాః - అచకాత్ ॥ శాసు అనుశిష్టౌ ॥ శాస్తి ❉ శాస ఇదఙ్హలోః ||
౬||౪||౩౪|| శాస ఉపధాయా ఇత్స్యాదఙి హలాదౌ క్ఙితి చ - శాసివసిఘసీనాం చేతి షః శిష్టః - శాసతి - శ
శాస - శశాసతుః - శాస్తు శిష్టాత్ - శిష్టామ్ - శాసతు ❉ శా హౌ ||౬||౪||౩౫|| శాస్తేః శా ఆదే
శస్స్యాత్ హౌ పరే - తస్యాభీయత్వేనాసిద్ధత్వాత్ హేర్ధిః - శాధి - అశాత్ - అశిష్టామ్ - అ
శాసుః - అశాత్ - అశాః శిష్యాత్ - సర్తిశాస్త్యర్తిభ్యశ్చ - అశిషత్ - అశాసిష్యత్ ॥ దీధీఙ్ దీప్తి
దేవనయోః ॥ ఏతదాదయః పఞ్చ ధాతవశ్ఛాన్దసాః - దీధీతే - ఏరనేకాచ ఇతి యణ్ - దీధ్యా
తే ❉ యీవర్ణయోర్దీధీవేవ్యోః ||౭||౪||౫౩|| ఏతయోరన్త్యస్య లోపస్స్యాత్ యకారే

ఇవర్ణేచపరే-ఇతిలోపస్యాభీత్త్వాన్నిత్యత్వాభావాట్ట్రేత్వమ్-దీధ్యే-దీధీవేవీటామితిగుణ ని
షేధః-దీధ్యాఞ్చక్రే-దీధితా దీధిష్యతే॥ వేవీఙ్ వేతినాతుల్యే॥వీగతీత్యనేనతుల్యార్థేవర్త
తఇత్యర్థః ——✻—— అథత్రయఃపరస్మైపదినః॥షసస్వప్నే॥ సస్తి-
సస్తః-ససతి-ససాస-సేసతుః-సస్తు-సధి-పూర్వత్రాసిద్ధమితిసలోపస్యాసిద్ధత్వాద్ధలో
హేరితినలుక్-అసత్ అసస్తామ్-అసః-అసత్-సస్యాత్-అసాసీత్-అససీత్-సన్తి-సన్తః-
సంస్తి-బహూనాంసమవాయేద్వయోస్సంయోగసంజ్ఞానేత్యాత్రిత్యస్పోరితి లో
పాభావాత్-సంస్తిసంస్తఇత్యేకే॥వశకాన్తౌ॥కాన్తిరిచ్ఛా-వష్టి ఉష్టః-ఉశన్తి-వక్షి - ఉ
ష్ఠః ఉవాశ-ఊశతుః-వశితా-వష్టు-ఉష్టాత్-ఉష్టామ్ఉడ్ఢి-అవట్-ఔష్టామ్-ఔశన్-అవ
శమ్-ఉశ్యాత్-ఉశ్యాస్తామ్॥చర్కరీతఞ్చ॥యఙ్లుగన్తమదాదౌబోధ్యమ్॥ హ్నుఙ్
అపనయనే హ్నుతే-హ్నువె జుహ్నువె-హ్నువీత- హ్నోషీష్ట - అహ్నోష్ట॥
——✻ఇత్యదాదయః✻—— హుదానాదనయోః॥ ఆదానేచేత్యేకే -
ప్రీణనఇతిభాష్యమ్-దానంచేహప్రక్షేపః-సచవైధేఆధారేహవిషశ్చేతిస్వభావాల్లి
భ్యతే॥ఇతశ్చత్వారఃపరస్మైపదినః✻జుహోత్యాదిభ్యశ్శ్లుః॥౨॥౪॥౭౫॥శపశ్శ్లుః
స్యాత్ ✻శ్లౌ॥౬॥౧॥౧౦॥శ్లౌసతిఅనభ్యాసస్యధాతోరవయవస్యప్రథమస్యైకాచో
ద్వేస్తః అజాదేస్తుద్వితీయస్య-జుహోతి- జుహుతః-అదభ్యస్తాదిత్యత్ - హుశ్నువో
రితియణ్-జుహ్వతి✻భీహ్రీభృహువాంశ్లువచ్చ॥౩॥౧॥౩౯॥ఏభ్యోలిట్యామ్ వా
స్యాత్-ఆమిశ్లావివకార్యంచ-జుహవాఞ్చకార-జుహావ-హోతా-హోష్యతి- జు
హోతు-జుహుతాత్-హేర్ధిః-జుహుధి-ఆటిపరత్వాద్గుణః-జుహవాని-పరత్వాజ్జుసిచే
తిగుణః-అజుహవుః-జుహుయాత్-హూయాత్-అహౌషీత్॥ఞిభీభయే॥బిభేతి ✻ భి
యోఽన్యతరస్యామ్॥౬॥౪॥౧౧౫॥ఇకారస్స్యాద్ధలాదౌక్ఙితిసార్వధాతుకే-బిభితః- బిభీ
తః-బిభ్యతి-బిభయాఞ్చకార-బిభాయ-భేతా॥హ్రీ లజ్జాయామ్॥జిహ్రేతి - జి
హ్రీతః జిహ్రియతి-జిహ్రయాంచకార-జిహ్రాయ॥పౄపాలన పూరణయోః
✻అర్తిపిపర్త్యోశ్చ॥౭॥౪॥౭౭॥అనయోరభ్యాసస్యఇకారోఽన్తాదేశస్స్యాత్శ్లౌ✻ఉ
దోష్ఠ్యపూర్వస్య॥౭॥౧॥౧౦౨॥ అఙ్గావయవౌష్ఠ్యపూర్వోయఋూత్తదన్తస్యాఙ్గ
స్యఉత్స్యాత్-గుణవృద్ధీ పరత్వాదిమంబాధేతే-పిపర్తి-ఉత్వంరపరత్వమ్ హలిచే
తిదీర్ఘః పిపూర్తః-పిపురతి-పపార-కిత్యలిటిఋచ్ఛత్యౄతామితిగుణేప్రాప్తే✻శౄ
దౄప్రాం హ్రస్వోవా॥౭॥౪॥౧౨॥ఏషాంకితిలిటిహ్రస్వోవాస్యాత్ - పక్షేగుణః
పప్రతుః-పపరతుః-పప్రుః-పపరుః-పరితా-పరీతా-అపిపః-అపిపూర్తామ్-అపిపరుః
పిపూర్యాత్-పూర్యాత్-అపారీత్-అపారిష్టామ్-హ్రస్వోన్తోయమితికేచిత్ - పిప

ర్తి-పిపృతః-పిప్రతి-పిపృయాత్-ఆశిషి ప్రియాత్-అపార్షీత్-పాణినీయమతే తుతం
రోదసీపిపృతం సత్యవాచమిత్యాదౌ ఛాన్దసత్వం శరణమ్ ॥ డుభృఞ్ ధారణపోషణ
యోః ॥ భృఞామిత్ ॥౭॥౪॥౭౬॥ భృఞ్ మాఙ్ ఓహాఙ్ ఏషాం త్రయాణా మభ్యాస
స్య ఇత్స్యాత్ శ్లౌ బిభర్తి-బిభృతః-బిభ్రతి-బిభృధ్వే-శ్లువద్భావాత్ ద్విత్వే- బిభరా
మాస-బభార-బభర్థ-బభృవ-బిభృహి బిభరాణి-అబిభః-అబిభృతామ్-అబిభరుః- బి
భృయాత్-భ్రియాత్-భృషీష్ట-అభార్షీత్-అభృత ॥ మాఙ్ మానే శబ్దే చ ॥ ఈహల్య
ఘోః ॥౬॥౪॥౧౧౩॥ శ్నాభ్యస్తయోరాత ఈత్స్యాత్ సార్వధాతుకే హలాదౌ క్ఙితి- న
తు ఘుసంజ్ఞకస్య-మిమీతే- శ్నాభ్యస్తయోరాత ఇత్యాలోపః-మిమాతే-మిమతే - ప్ర
జ్యమాస్త ॥ ఓహాఙ్ గతౌ ॥ జిహీతే-జిహాతే-జిహతే-జహే-హాతా- హాస్యతే ॥ ఓహాక్
త్యాగే ॥ పరస్మైపదీ-జహాతి ॥ జహాతేశ్చ ॥౬॥౪॥౧౧౬॥ ఇత్స్యాద్వా హలాదౌ క్ఙితి సా
ర్వధాతుకే-పక్షే ఈత్వమ్-జహితః-జహీతః-జహతి-జహౌ- జహాతు-జహితాత్ - జ
హీతాత్ ॥ ఆ చ హౌ ॥౬॥౪॥౧౧౭॥ జహాతేర్హౌ పర ఆ త్స్యాత్-చాదివీతౌ-జహాహి -
జహిహి జహీహి-అజహాత్-అజహుః ॥ లోపో యి ॥౬॥౪॥ ౧౧౮॥ జహాతేరాలోప
స్స్యాద్యాదౌ సార్వధాతుకే-జహ్యాత్-ఏర్లిఙి-హేయాత్-అహాసీత్ ॥ డుదాఞ్ దా
నే ॥ ప్రణిదదాతి-దత్తః-దదతి-దత్తే-దదౌ-ఘ్వసోరిత్యేత్వాభ్యాసలోపౌ- దేహి-అదదా
త్-అదత్తామ్-అదదుః-దద్యాత్-దేయాత్-అదాత్-అదాతామ్-అదుః-అదిత ॥ డుధా
ఞ్ ధారణపోషణయోః ॥ దాన ఇత్యేకే ॥ ప్రణిదధాతి ॥ దధస్తథోశ్చ ॥౮॥౨॥౩౮॥ ద్విరు
క్తస్య ఝషన్తస్య ధాఞో బశో భష్ స్యాత్ తథయోః స్ధ్వోశ్చ పరతః- వచనసామర్థ్యా
ద్ధాతోర్లోపో న స్థానివదితి వామనమాధవౌ- వస్తుతస్తు పూర్వత్రాసిద్ధీయమస్థానివత్ -ధ
త్తః-దధతి-ధత్థః-ధత్థ-దధ్వః-ధత్తే-ధత్సే-ధద్ధ్వే-ధేహి-అధిత ॥ ——— ❁ ——— అథ త్ర
యస్స్వరితేతః ॥ ణిజిర్ శౌచపోషణయోః ॥ ణిజాం త్రయాణాం గుణః శ్లౌ ॥౭॥౪॥౭౫॥
ణిజ్ విజ్ విష్ ఏషామభ్యాసస్య గుణస్స్యాత్ శ్లౌ- నేనేక్తి-నేనిక్తః-నేనిజతి-నేక్తా నేక్ష్యతి-
నేనేక్తు-నేనిగ్ధి ॥ నాభ్యస్తస్యాచి పితి సార్వధాతుకే ॥౭॥౩॥౮౭ ॥ లఘూపధగుణో న
స్యాత్ -నేనిజాని అనేనేక్-అనేనిక్తామ్-అనేనిజుః- నేనిజ్యాత్ -నిజ్యాత్ -అనిజత్ - అ
నైక్షీత్ -అనిక్త ॥ విజిర్ పృథగ్భావే ॥ వేవేక్తి-వేవిక్తే-వేవిజథ-అత్ర విజ ఇడితి ఙిత్త్వన్న-
ఓవిజీ ఇత్యస్యైవ తత్ర గ్రహణాత్ -ణిజివిజీ రుధాదావపి ॥ విష్లృ వ్యాప్తౌ ॥ వేవేష్టి- వే
విషే-ఌదిత్త్వాదఙ్-అవిషత్ -తఙి క్సః-అజాదౌ క్సస్యాచీత్యల్లోపః-అవిక్షత - అవిక్షా
తామ్-అవిక్షత ——— ❁ ——— అథ గణాన్తాః పరస్మైపదినశ్ఛాన్దసాశ్చ ॥ ఘృ క్ష
రణదీప్త్యోః ॥ జిఘర్త్యగ్నిం హవిషా ఘృతేన భృఞామిత్ - బహుళం ఛన్దసీతి ఇత్త్వమ్ ॥

హ్వృ(త్ర) సహ్యాకరణే॥అయం(న్ను)వోఅభిజిహర్తి హూమాం॥ఋస్పృగతౌ ॥ బహు
శంఛన్దసీత్యేవసిద్ధేఅర్తిపిపర్త్యోశ్చేతీత్వవిధానాదయంభాషాయామపి ॥ అభ్యాస
స్యాసవర్ణఇతీయఙ్-ఇయర్తి-ఇయృతః-ఇ(య)తి-ఆర-ఆరతుః-ఇడత్త్యర్తీతి నిత్యమి
ట్-ఆరిథ-అర్తా-అరిష్యతి-ఇయర్తు-ఇయరాణి-ఐయః-ఐయృతామ్-ఐయరుః-ఇయృయాత్-అ
ర్యాత్-గుణోర్తీతిగుణః-సర్తిశాస్త్యర్తిభ్యశ్చేత్యఙ్-ఋదృశోఙిగుణః - ఆరత్-ససర్త ॥భసభ
ర్త్సనదీప్త్యోః॥బభస్తి-ఘసిభసోర్హలిచేత్యుపధాలోపః-ఝలోఝలీతిసలోపః-బబ్ధః -
హల్గ్రహణమనర్థకమస్య(త్రా)పిదర్శనాత్-బప్సతి॥కిజ్ఞానే॥చికేతి॥తురత్వరణే॥ తు
తోర్తి॥తుతూర్తః-తుతురతి॥ధిషశబ్దే॥దిధేష్టి-దిధిష్టః॥ధనధాన్యే॥దధన్తి-దధన్తః-దధనతి॥
జనజననే॥జజన్తి॥జనసనఖనాంసఞ్ఝలోః॥౬॥౪॥౪౨॥ఏషామాకారోన్తాదేశస్స్యా
త్ ఝలాదౌసనిఝలాదౌక్ఙితిచ-జజాతః-జజ్ఞతి-జజంసి-జజాన-జజన్యాత్ - యేవిభా
షా-జజాయాత్-జన్యాత్-జాయాత్॥గాస్తుతౌ॥దేవాన్జిగాతిసుమ్న్యయుః-జిగీతః-జిగ
తి॥ ——※ఇతిజుహోత్యాదయః※—— దివుక్రీడావిజిగీషావ్యవహారద్యు
తిస్తుతిమోదమదస్వప్నకాన్తిగతిషు॥ఝ్యాపన్తాః పరస్మైపదినః※ దివాదిభ్యశ్శ్యన్ ॥
౩॥౧॥౬౯॥దివాదిభ్యశ్శ్యన్ప్రత్యయస్స్యాత్కర్త్రర్థేసార్వధాతుకేపరే-శపోపవా
దః-హలిచేతిదీర్ఘః-దీవ్యతి-దిదేవ-దేవితా-దేవిష్యతి-దీవ్యతు-దీవ్య-అదీవ్యత్-దీవ్యేత్
దీవ్యాత్ అదేవీత్-అదేవిష్యత్॥షివుతన్తుసన్తానే॥పరిషీవ్యతి-పరిషిషేవ - న్యషేవీ
త్-న్యసేవీత్॥సివుగతిశోషణయోః॥ష్ఠివునిరసనే॥కేచిదిహేమన్నపఠన్తి॥ష్ణుసుఅదనే॥
ఆదానఇత్యేకే-అదర్శనఇత్యపరే॥స్నుస్యతి॥ష్ణసుష్ణస్నునిరసనే॥స్నస్యతి- సస్నాస ॥
క్నసుహ్వరణదీప్త్యోః॥హ్వరణంకౌటిల్యమ్-చక్నాస॥వ్యుషదాహే॥వ్యుష॥ప్లుషచ॥
నృతీగాత్ర(వి)క్షేపే॥నృత్యతి-ననర్త※సేఽసిచికృతచృతఛృదతృదనృతః॥౭॥౨॥౫౭॥
ఏభ్యఃపరస్యసిచ్భిన్నస్యసాదేరార్ధధాతుకస్యేడ్వాస్యాత్-నర్తిష్యతి-నర్త్స్యతి - నృ
త్యేత్ నృత్యాత్-అనర్తీత్॥త్రసీఉద్వేగే॥వాభ్రా(శ)భ్లాశేతిశ్యన్వా-త్రస్యతి -త్రసతి -
త్రేసతుః-తత్రసతుః॥కుథపూతీభావే॥పూతీభావోదౌర్గన్ధ్యమ్॥ పుథహింసాయా
మ్॥గుధపరివేష్టనే॥క్షిపప్రేరణే॥క్షిప్యతి-క్షేప్తా॥పుష్పవికసనే॥పుష్ప్యతి-పుపుష్ప ॥
తిమతీమష్టిమష్టిమ ఆర్ద్రీభావే॥తిమ్యతి-తీమ్యతి- స్తిమ్యతి- స్తీమ్యతి॥వ్రీడచోదనేలజ్జా
యాంచ॥వ్రీడ్యతి॥ఇషగతౌ॥ఇష్యతి॥షహషుహచక్యర్థే॥చక్యర్థస్తృప్తిః-సహ్యతి- సు
హ్యతి॥జౄష్ఝ్రూష్వయోహానౌ॥ఋతఇద్ధాతోరితీకారః-జీర్యతి-ఋచ్ఛత్యౄతామితి
గుణః-జజరతుః- జేరతుః-జరితా-జరీతా-జీర్యేత్-జీర్యాత్- జౄస్తమ్భుమ్రుచ్వ్లుచ్య ॥
ఋదృశోఙిగుణః-అజరత్-అజారీత్-అజారిష్టామ్-ఝీర్యతి-జఝరతుః అఝారీత్ ॥

షూఙ్ (ప్రా)ణిప్రసవే॥సూయతే-సుషువే-స్వరతిసూతీతివికల్పేప్యస్వాదిత్వాత్(క్రా)దికః ఇతీతినిషేధే(ప్రా)ప్తే(క్రా)దినియమాన్నిత్యమిట్-సుషువిషే-సుషువివహే-సోతా-సవితా॥దూఙ్ పరితాపే॥దూయతే॥దీఙ్ క్షయే॥దీయతే❁దీఙోయుడచిక్ఙితి॥౬॥౪॥౬౩॥ దీఙఃపరస్యాజాదేఃక్ఙితఃఆర్ధధాతుకస్యయుట్స్యాత్॥వుగ్యుటావువఙ్యణోస్సిద్ధౌవక్తవ్యౌ॥దిదీయే❁మీనాతిమినోతిదీఙాంల్యపిచ॥౬॥౧॥౫౦॥ఏషామాత్వంస్యాల్ల్యపిచకారాదశిత్యేజ్నిమిత్తే-దాతా-దాస్యతే-అదాస్త-అదాస్థాః॥డీఙ్ విహాయసాగతౌ॥ డీయతే॥ధీఙ్ ఆధారే॥ధీయతే-దిధ్యే-ధేతా॥మీఙ్ హింసాయామ్ ॥ హింసాత్ర (ప్రా)ణవియోగః-మీయతే॥రీఙ్ (శ్ర)వణే॥రీయతే॥లీఙ్ శ్లేషణే❁విభాషాలీయతేః॥౬॥౧॥౫౧॥ లీయతేరితియకానిర్దేశోనతుశ్యనా-లీలీఙోరాత్వంవాస్యాదేజ్విషయేల్యపిచ-లేతా-లాతా-లేష్యతే-లాస్యతే-ఏజ్విషయేకిమ్-లీయతే-లిల్యే॥ (వ్రీ)ఙ్ వృణోత్యర్థే॥ (వ్రీ)యతే-వి(వ్రి)యే॥స్వాదయఓదితః॥తత్ఫలంతునిష్ఠానత్వమ్॥పీఙ్ పానే॥పీయతే॥మాఙ్ మానే ॥ మాయతే-మమే॥ఈఙ్ గతౌ॥ఈయతే-అయాంచక్రే॥(ప్రీ)ఙ్ (ప్రీ)తౌ॥సకర్మకః -(ప్రీ)యతే-పి(ప్రి)యే॥ ——❁అథపరస్మైపదినశ్చత్వారః-❁—— శోతనూకరణే ❁

ఓతశ్శ్యని॥౭॥౩॥౭౧॥శ్యనిఓకారస్యలోపస్స్యాత్-శ్యతి-శ్యతః-శ్యన్తి-శశౌ- శశతుః శాతా-శాస్యతి-విభాషా(ఘ్రా)ధేడితిసిచోవాలుక్-లుగభావేయమరమేతీట్సకౌ-అశాత్-అశాతామ్-అశుః-అశాసీత్-అశాసిష్టామ్॥ఛోఛేదనే॥ఛ్యతి॥షోఽన్తకర్మణి ॥ స్యతి-ససౌ-అభిష్యతి-అభిససౌ-అభ్యష్యత్॥దోఅవఖండనే॥ద్యతి-దదౌ-(ప్ర)ణిదాతా-దేయాత్-అదాత్॥——❁—— అథాత్మనేపదినఃషడ్వింశతిః॥జనీ(ప్రా)దుర్భావే ❁జ్ఞాజనోర్జా॥౭॥౩॥౭౯॥అనయోర్జాదేశస్స్యాచ్ఛితి జాయతే-జజ్ఞే-జజ్ఞాతే- జజ్ఞిరే-జనితా-జనిష్యతే-దీపజనేతివాచిణ్ ❁జనివధ్యోశ్చ॥౭॥౩॥౩౫॥అనయోరుపధాయావృద్ధిర్నస్యాత్-చిణ్ఞ్ణితికృతిచ-అజని-అజనిష్ట॥దీపీదీప్తౌ॥దీప్యతే-దిదీపే-అదీపి-అదీపిష్ట॥పూరీఆప్యాయనే॥పూర్యతే-అపూరి-అపూరిష్ట ॥ తూరీగతిత్వరణహింసనయోః॥తూర్యతే-తుతూరే॥ధూరీగూరీహింసాగత్యోః॥ధూర్యతే-దుధూరే- గూర్యతే-జుగూరే॥ఘూరీజూరీ హింసావయోహాన్యోః॥శూరీహింసాస్తమ్భనయోః॥ చూరీదాహే॥తపఐశ్వర్యేవా॥అయంధాతురైశ్వర్యేవాతఙ్శ్యనౌలభతే -అన్యదాతుశబ్వికరణఃపరస్మైపదీత్యర్థః-కేచిత్తువాగ్రహణంవృతుధాతోరావయవమిచ్ఛన్తి - తప్యతే-తప్తా-తప్స్యతే-వతేతివ్యాఖ్యానేనపాఠాన్తరమ్-ద్యుతద్యామానియాతఃపత్యమానః॥వృతువరణే॥వృత్యతే-వవృతేవావృశ్యతే-తతోవావృత్యమానాసారామ

కాలాస్తృపీతు తేతి భట్టః॥ క్లిశ ఉపతాపే॥ క్లిశ్యతే-క్లేశితా॥ కాశృదీప్తౌ॥ కాశ్యతే ॥ వా
శృశబ్దే॥ వాశ్యతే-వవాశే-వవాశాతే-వవాశిరే॥ ——※—— అథ పఞ్చస్వరితే
తః॥ మృషతితిక్షాయామ్॥ మృష్యతి-మృష్యతే-మమర్ష-మమృషే॥ ఈశుచిర్ పూతీభా
వే॥ పూతీభావః క్లేదః-శుచ్యతి-శుచ్యతే-శుశోచ-శుశుచే-అశుచత్-అశోచీత్-అశోచి
ష్ట॥ ణహబన్ధనే॥ నహ్యతి-నహ్యతే-ననాహ-నేహిథ-నేహే-నద్ధా-నత్స్యతి-అనా
త్సీత్॥ రఞ్జరాగే॥ రజ్యతి-రజ్యతే॥ శపఆక్రోశే॥ శప్యతి-శప్యతే॥ ——※—— అ
థైకాదశానుదాత్తేతః॥ పదగతౌ॥ పద్యతే-పేదే-పత్తా-పద్యేత-పత్సీష్ట ※ చిణ్ తే పదః॥
౩॥౧॥౬౦॥ పదేశ్చ్లేశ్చిణాదేశస్స్యాత్తశబ్దే పరే-ప్రణ్యపాది-అపత్సాతామ్ - అప
త్సత॥ ఖిదదైన్యే॥ ఖిద్యతే-చిఖిదే-ఖేత్తా-అఖిత్త॥ విదసత్తాయామ్॥ విద్యతే-వేత్తా॥ బుధ
అవగమనే॥ బుధ్యతే-బుబుధే-బోద్ధా-భోత్స్యతే-భుత్సీష్ట-అబోధి-అబుద్ధ-అభుత్సాతా
మ్॥ యుధసంప్రహారే॥ యుధ్యతే-యుయుధే-యోద్ధా-అయుద్ధ-కథం యుధ్యతీతి-యుధ
మిచ్ఛతీతి క్యచ్-అనుదాత్తేత్త్వలక్షణమాత్మనేపదమనిత్యమితి వా॥ అనోరుధకామే॥ అ
నురుధ్యతే॥ అణప్రాణనే॥ అణ్యతే-ఆణే-అణితా॥ అనేతి దన్త్యాన్తోయమిత్యేకే॥ మన
జ్ఞానే॥ మన్యతే-మేనే-మన్తా॥ యుజసమాధౌ॥ సమాధిశ్చిత్తవృత్తినిరోధః-అకర్మకః-యు
జ్యతే-యోక్తా॥ సృజవిసర్గే॥ అకర్మకః-సంసృజ్యతే సరసిజైరరుణాంశుభిన్నైః- ససృ
జిషే-స్రష్టా-స్రక్ష్యతే-లిఙ్సిచావితి కిత్త్వాన్న గుణః సృజిదృశోరితి నామ్యమ్-సృక్షీష్ట-అ
సృష్ట-అసృక్షాతామ్॥ లిశఅల్పీభావే॥ లిశ్యతే-లేష్టా-లేక్ష్యతే-లిక్షీష్ట-అలిక్షత-అలిక్షా
తామ్॥ ——※—— అథాగణాన్తాః పరస్మైపదినః॥ రాధోఽకర్మకాద్వృద్ధావే
వ॥ ఏవకారో భిన్నక్రమః-రాధోఽకర్మకాదేవ శ్యన్-ఉదాహరణమాహ- వృద్ధావితి -
యన్మహ్యమపరాధ్యతి-ద్రుహ్యతీత్యర్థః-విరాధ్యన్తం క్షమేత కః-ద్రుహ్యన్తమిత్యర్థః-
రాధ్యత్యోదనః-సిధ్యతీత్యర్థః-కృష్ణాయ రాధ్యతి-దైవం పర్యాలోచయతీత్యర్థః- దైవ
స్య ధాత్వర్థేఽన్తర్భావాజ్జీవత్యాదివదకర్మకత్వమ్-రరాధ-రరాధతుః-రరాధిథ - రా
ధో హింసాయామిత్యేతద్వ్యాఖ్యానలోపావిహాన-హింసార్థస్య సకర్మకతయా దైవాది
కత్వాయోగాత్-రాద్ధా-రాత్స్యతి-అయం స్వాదిశ్చురాదిశ్చ॥ వ్యధతాడనే॥ గ్రహిజ్యా
విసంప్రసారణమ్-విధ్యతి-వివ్యాధ-వివిధతుః-వివ్యద్ధ-వివ్యధిథ-వ్యద్ధా-వ్యత్స్యతి-విధ్యా
త్-విధ్యాత్-అవ్యాత్సీత్॥ పుషపుష్టౌ॥ పుష్యతి-పుపోష-పుపోషిథ-పోష్టా-పోక్ష్యతి - పు
షాదీత్యఙ్-అపుషత్॥ శుషశోషణే॥ అశుషత్॥ తుషప్రీతౌ॥ దుషవైకృత్యే॥ శ్లిషఆలిఙ్గ
నే॥ శ్లిష్యతి-శిశ్లేష-శ్లేష్టా-శ్లేక్ష్యతి ※ శ్లిషఆలిఙ్గనే॥౩॥౧॥౪౬॥ శ్లిషః॥ అస్మాత్పరస్యాసిటః

శ్లేః క్సాదేశస్స్యాత్-పుషాద్యఙోఽపవాదః-నతుచిణః-పురస్తాదపవాదన్యాయాత్॥ఆలి
ఙ్గనే॥ శ్లిషః శ్లేరాలిఙ్గనపఏక్సోనాన్యత్ర-యోగవిభాగసామర్థ్యాచ్ఛ్లిషఇత్యపధా దిత్య
స్యావ్యయన్నియమః-అశ్లిక్షత్కన్యాం దేవదత్తః-ఆలిఙ్గనపవేతికిమ్- సమాశ్లిషజ్జతుకా
ష్ఠమ్-అఙ్ ప్రత్యాసత్త్యాచిహ్లశ్లిషిః-కర్మణిఅనాలిఙ్గనేపిచేవనతుక్సః-పకవచనేచిణ్ - అ
శ్లేషి-అశ్లిక్షాతామ్-అశ్లిక్షత-అశ్లిక్షాః-అశ్లిక్షధ్వమ్॥శకవిభాషితోమర్షణే॥విభాషితఇ
త్యుభయపదీత్యర్థః-శక్యతిశక్యతేహరింద్రష్టుంభక్తః-శశాక-శేకిథ-శశక్థ-శేకే-శక్తా-
శక్ష్యతి-శక్ష్యతే-అశకత్-అశక్త-సేటోఽయమిత్యేకే-తన్మతేనానిట్కారికాసుల్ ది
త్వరితః-శకితా-శకిష్యతి॥ష్విదాగాత్రప్రక్షరణే॥ఘర్మస్స్రుతావిత్యర్థః-అయంఞీదితి
న్యాసకారాదయః నేతిహారదత్తాదయః-స్విద్యతి సిష్వేద-సిష్వేదిథ-స్వేత్తా-అస్విద
త్॥క్రుధక్రోధే॥క్రోద్ధా-క్రోత్స్యతి॥క్షుధబుభుక్షాయామ్॥క్షోద్ధా-కథం తర్హ్యయ
మేషాక్షుధితస్యేతి-సమ్పదాదిక్విబన్తాత్తారకాదిత్వాదితజితిమాధవః వస్తుతస్తు-వస
తిక్షుధోరిటితీట్॥శుధశౌచే॥శుధ్యతి-శుశోధ-శోద్ధా॥షిధుసంరాద్ధౌ॥ఊదిత్వారః ప్రా
మాదికః-సిధ్యతి-సేద్ధా-సేత్స్యతి-అసిధత్॥రధహింసాసంరాద్ధ్యోః॥ సంరాద్ధిర్ని
ష్పత్తిః-రధ్యతి-రధిజభోరచీతినుమ్-రరన్ధ-రరన్ధతుః॥రధాదిభ్యశ్చ॥౭।౨।౪౫॥ రధ్న
శతృపదృపద్రుహముహష్ణుహష్ణిహపభ్యో వలాద్యార్ధధాతుకస్యేడ్వాస్యాత్-రర
న్ధిథ-రరద్ధ-రరన్ధివ-రేధ్వ॥నేట్యలిటిరధేః॥౭।౧।౬౨॥లిడ్వర్జితఇటిరధేర్నుమ్నస్యాత్-
రధితా-రద్ధా-రధిష్యతి-రత్స్యతి-అజినుమ్-అనిడితామితినలోపః-అరధత్॥ ణశఅదర్శ
నే॥నశ్యతి-ననాశ-నేశతుః-నేశిథ॥మస్జినశోర్ఝలి॥౭।౧।౬౦॥అనయోర్నుమ్స్యాత్
ఝలి-ననంష్ఠ-నేశిథ-నేశథుః-నేశివ-నేశ్వ-నేశిమ-నేశ్మ-నశితా-నంష్టా-నశిష్యతి-నఙ్
క్ష్యతి-నశ్యేత్-నశ్యాత్-అనశత్-ప్రణశ్యతి॥నశేష్షాన్తస్య॥౮।౪।౩౬॥ణత్వంనస్యా
త్-ప్రనంష్టా-అన్తగ్రహణంభూతపూర్వప్రతిపత్త్యర్థమ్-ప్రనఙ్క్ష్యతి॥తృపప్రీణ
నే॥ప్రీణనంతృప్తిఃతర్పణఞ్చ-నాగ్నిస్తృప్యతికాష్ఠానామ్-పితౄంనతార్ప్సదిత్యుభ
యత్రాపిభట్టిప్రయోగదర్శనాత్-తతర్పిథ-తతృప్థ-తతర్ప్థ-తర్పితా-తర్ప్తా-త్రప్తా-
స్పృశమృశకృషతృపదృపాం సిజ్వా-అతార్ప్సీత్-అతర్పీత్-అత్రాప్సీత్-అతృపత్॥దృపహర్షమో
హనయోః॥మోహనంగర్వః-దృప్యతీత్యాది॥రధాదిత్వాదిమౌ వేటౌ-అమర్థమనుదా
త్తతా॥ద్రుహజిఘాంసాయామ్॥వాద్రుహముహేతివాఘః-ఢత్వే ఢః-దుద్రోగ్ధ-దు
ద్రోఢ-దుద్రోహిథ-ద్రోహితా-ద్రోగ్ధా-ద్రోఢా-ద్రోహిష్యతి-ధ్రోక్ష్య
తి-ఢత్వఘత్వయోస్తుల్యంరూపమ్-అద్రుహత్॥ముహవైచిత్త్యే॥వైచిత్త్యమవివేకః-ము
హ్యతి ముమోహిథ-ముమోగ్ధ-ముమోఢ-మోహితా-మోగ్ధా-మోఢా-మోహి

హ్యతి-మోఢ్యతి-అముహత్ ॥ ష్ణుహ ఉద్గిరణే ॥ స్నుహ్యతి-సుష్ణోహ-సుష్ణోహిథ-సుష్ణోగ్ధ-సుష్ణోఢ-సుష్ణుహివ-సుష్ణుహ్వ-స్నోహితా-స్నోగ్ధా-స్నోఢా స్నోహిష్యతి-స్నోక్ష్యతి-అస్నుహత్ ॥ ష్ణిహ ప్రీతౌ ॥ స్నిహ్యతి-సిష్ణేహ-వృత్-రధాదయోవృత్తాః - సమాప్తా ఇత్యర్థః-పుషాదయస్తు ఆగణాన్తాదితి సిద్ధాన్తః ॥ ——— ❁ ——— శము ఉపశమే ❁ శమామష్టానాం దీర్ఘశ్శ్యని ॥ ౭ ॥ ౩ ॥ ౭౪ ॥ శమాదీనామిత్యర్థః- శామ్యతి- శేమతుః- శేమిథ-శమితా-అశమత్ ॥ తము కాంక్షాయామ్ ॥ తామ్యతి-తమితా-అతమత్ ॥ దము ఉపశమే ॥ ఉపశమ ఇతిణ్యన్తస్య- తేన సకర్మకోయమ్-నతుశమివదకర్మకః - అదమత్ ॥ శ్రము తపసిఖేదేచ ॥ శ్రామ్యతి-అశ్రమత్ ॥ భ్రము అనవస్థానే ॥ వా భ్రాశేతి శ్యన్వా-తత్రక్తే శమామష్టానామితి దీర్ఘః- భ్రామ్యతి-లుదిత్వాదఙ్-అభ్రమత్ - శేషం భ్వాదివత్ ॥ క్షము సహనే ॥ క్షామ్యతి-చక్షమిథ-చక్షన్థ-చక్షమివ-చక్షణ్వ-చక్షమిమ-చక్షణ్మ-క్షమితా-క్షన్తా-అయమషిత్-భ్వాదిస్తుషిత్-అషితః క్షామ్యతేః క్షాన్తిః క్షమా షితః క్షమతేః క్షమా ॥ క్లము గ్లానౌ ॥ క్లామ్యతి-క్లామతి - శపీవశ్యన్యపిష్ఠివుక్లమ్వాచామితి దీర్ఘః శమాదిపాఠో ఘినుణర్థః-అజిత్త్వాత్ క్లమత్ ॥ మదీ హర్షే ॥ మాద్యతి - అమదత్ -శమాదయో ష్టౌగతాః ॥ అసు క్షేపణే ॥ అస్యతి-ఆస-అసితా ❁ అస్యతేస్థుక్ ॥ ౭ ॥ ౪ ॥ ౧౭ ॥ అఙిపరే- ఆస్థత్ -అస్య పుషాదిత్వాదఙిసిద్ధే అస్యతివక్తిఖ్యాతిభ్యోఙితి వచనం తఙర్థమ్-తఙ్ తూపసర్గాదస్యత్యూహ్యోర్వేతి వక్ష్యతే-పర్యాస్థత ॥ యసు ప్రయత్నే ❁ యసోఽనుపసర్గాత్ ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౭౧ ॥ ❁ సంయసశ్చ ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౭౨ ॥ శ్యన్వాస్యాత్ -యస్యతి-యసతి-సంయస్యతి- సంయసతి-అనుపసర్గాత్కిమ్- ప్రయస్యతి ॥ జసు మోక్షణే ॥ జస్యతి ॥ తసు ఉపక్షయే ॥ దసుచ ॥ తస్యతి-అతసత్ -దస్యతి-అదసత్ ॥ వసు స్తమ్భే ॥ వస్యతి-వవాస- వవసతుః-నశసదదాదివాదిగుణానామితి నిషేధః-బశాదిరయమితి మతే తు బేసతుః-బేసుః ॥ వ్యుష విభాగే ॥ అయం దాహే పఠితః- అర్థభేదేన త్వజ్ఞం పునః పఠ్యతే-అవ్యుషత్ -ఓష్ఠ్యాదిర్దన్త్యాన్తోయం-వ్యుసేత్యన్యే- అయకారం వుస ఇత్యపరే ॥ ప్లుష దాహే ॥ అప్లుషత్ -పూర్వత్ర పాఠస్సిజర్థ ఇత్యాహుః- తత్ భ్వాదిపాఠేనగతార్థమితి నువచమ్ ॥ బిస ప్రేరణే ॥ బిస్యతి ॥ అబిసత్ ॥ కుస సంశ్లేషణే ॥ అకుసత్ ॥ బుస ఉత్సర్గే ॥ ముస ఖణ్డనే ॥ మసీ పరిణామే ॥ పరిణామో వికారః ॥ సమీ ఇత్యేకే ॥ లుట విలోడనే ॥ ఉచ సమవాయే ॥ ఉచ్యతి-ఉవోచ- ఊచతుః-మాభవానుచత్ ॥ భృశు భ్రంశు అధః పతనే ॥ బభర్శ-అభృశత్ -అనిదితామితి నలోపః - భ్రశ్యతి-అభ్రశత్ ॥ వృశ వరణే ॥ వృశ్యతి-అవృశత్ ॥ కృశ తనూకరణే ॥ కృశ్యతి ॥ ఞితృషా పిపాసాయామ్ ॥ తృష్యతి-అతృషత్ ॥ హృష తుష్టౌ ॥ శ్యన్నజాభావాదికార్ద్విశేషః ॥ రుష రిష హింసాయామ్ ॥ రుషన హేతి వేట్ రోషితా-రోష్టా-రోషిష్యతి- రేషితా- రేష్టా ॥ డిప క్షేపే ॥ కుప క్రోధే ॥ గుప వ్యాకుల

త్యే॥ యుప రుప లుప విమోహనే॥ యుప్యతి రుప్యతి రోపితా-లుప్యేః సేట్కాః - అనిట్కారికాసు లిపిసాహచర్యాత్తౌదాదికస్యైవ గ్రహణాత్ ॥ లుభ గార్ధ్యే॥ గార్ధ్యమాకాంక్షా-తీషసహేతి వేట్-లోభితా-లోబ్ధా - లోభిష్యతి లుభ్యేత్-లుభ్యాత్-అలుభత్-భ్వాదేరాకృతిగణత్వాల్లోభతీత్యాహుః॥ క్షుభ సంచలనే॥ క్షుభ్యతి॥ ణభ తుభ హింసాయామ్ ॥ క్షుభినభితుభయోర్ద్యుతాదౌ క్ర్యాదౌ చ పాఠస్తే- తేషాం ద్యుతాదిత్వాదఙ్ సిద్ధః- క్ర్యాదిత్వాత్ శ్నా సిద్ధ్ భవత్యేవ - ఇహ పాఠస్తు శ్యనర్థః॥ క్లిదూ ఆర్ద్రీభావే॥ క్లిద్యతి-చిక్లేదిథ చిక్లేత్థ- చిక్లిదివ- చిక్లిద్వ-చిక్లిదిమ-చిక్లిద్మ-క్లేదితా-క్లేత్తా॥ ఞిమిదా స్నేహనే॥ మిదేర్గుణః మేద్యతి-అమిదత్ - ద్యుతాదిపాఠాదేవామిదత్ అమేదిష్టేతి సిద్ధే ఇహ పాఠః అమేదీదితి మా భూదితి- ద్యుతాదిభ్యో బహిరేవాత్మనేపదిషు పాఠస్తూచితః॥ ఞిష్విదా స్నేహనమోచనయోః॥ ఋధు వృద్ధౌ॥ ఆనర్ధ- ఆర్ధత్॥ గృధు అభికాంక్షాయామ్॥ అగృధత్ ॥ వృత్ ॥ పుషాదయో దివాదయశ్చ వృత్తాః- కేచిత్తు పుషాదిసమాప్త్యర్థమేవ వృత్కరణమ్-దివాదిస్తు భ్వాదివదాకృతిగణః- తేన క్షీయతే మృగ్యతీత్యాదిసిద్ధిరిత్యాహుః॥ —— ❀ ఇతి దివాదయః. ❀ —— షుఞ్ అభిషవే॥ అభిషవః స్నపనం పీడనం సురాసన్ధానం స్నానం చ-తత్ర స్నానే ఽకర్మకః ❀ స్వాదిభ్యః శ్నుః॥ ౩॥౧॥౭౩॥ సునోతి-సునుతః-హుశ్నువోరితి యణ్ -సున్వన్తి-సున్వః- సునువః-సున్మః-సునుమః-సున్వహే-సునువహే-సున్మహే సునుమహే- సుషావ-సుషువే-సోతా-సును- సునవాని-సునవై-సునుయాత్ -సూయాత్ - స్తుసుధూఞ్భ్య ఇతీట్-అసావీత్ -అసోష్ట-అభిషుణోతి అభ్యషుణోత్ - అభిసుషావ ❀ సునోతేస్స్యసనోః॥ ౮॥౩॥౧౧౭॥ స్యే సని చ పరే సుఞః షో న స్యాత్ -విసోష్యతి॥ షిఞ్ బన్ధనే॥ సినోతి- విసినోతి-సిషాయ-సిష్యే॥ శిఞ్ నిశానే॥ తాలవ్యాదిః- శేతా॥ డుమిఞ్ ప్రక్షేపణే॥ మినోతి మినోతీత్యాత్వమ్-మమౌ-మిమిథ-మమాథ-మిమ్యే-మాతా మీయాత్ -మాసీష్ట- అమాసీత్ -అమాసిష్టామ్-అమాస్త॥ చిఞ్ చయనే॥ ప్రణిచినోతి ❀ విభాషా చేః ॥ ౭॥౩॥౫౮॥ అభ్యాసాత్పరస్య చిఞః కుత్వం వా స్యాత్ సని లిటి చ- ప్రణిచికాయ - చిచాయ-చిక్యే-చిచ్యే-అచైషీత్ -అచేష్ట॥ స్తృఞ్ ఆచ్ఛాదనే॥ స్తృణోతి-స్తృణుతే-గుణోర్తీతి గుణః- స్తర్యాత్ ❀ ఋతశ్చ సంయోగాదేః॥ ౭॥౨॥౪౩॥ ఋదన్తాత్సంయోగాదేః పరయోః లిఙ్సిచోరిడ్వా స్యాత్తఙి- స్తరిషీష్ట - స్తృషీష్ట-అస్తరిష్ట-అస్తృత ❀ కృఞ్ హింసాయామ్॥ కృణోతి-కృణుతే-చకార-చకర్థ-చక్రే-క్రియాత్ -కృషీష్ట-అకార్షీత్ -అకృత॥ వృఞ్ వరణే ❀ బభూథాతతన్థజగృభ్మవవర్థేతి నిగమే॥ ౭॥౨॥౬౪॥ ఏషాం వేదే ఇడభావో నిపాత్యతే- తేన భాషాయాం థలీట్-వవరిథ- వవృవ-వవృవహే- వరితా-వరీతా ❀

లిఙ్సిచోరాత్మనేపదేషు॥ ౭।౨।౪౨॥ వృఙ్వృఞ్భ్యామౄదన్తాచ్చ పరయోర్లిఙ్సి
చోరిడ్వా స్యాత్తఙి॥ లిఙి॥ ౭।౨।౩౯॥ వౄతో లిఙి ఇటో దీర్ఘో న స్యాత్ - వరిషీష్ట - వృ
షీష్ట - అవారీత్ - అవరిష్ట - అవరీష్ట - అవృత॥ ధుఞ్ కమ్పనే॥ ధునోతి ధునుతే - అధౌషీత్ - అ
ధోష్ట - దీర్ఘాన్తోఽప్యయమ్ ధూనోతి - ధూనుతే - స్వరతీతి వేట్ - దుధవిథ దుధోథ - ఇతిలి
టి (శ్ర్యు)కః కితీతి నిషేధమ్బాధిత్వా (క్రా)దినియమాన్నిత్యమిట్ - దుధువివ - స్తుసుధూఞ్
భ్య ఇతి నిత్యమిట్ - అధావీత్ - అధవిష్ట - అధోష్ట॥ ——*అథ పరస్మైపదినః*—— టుదు ఉప
తాపే॥ దునోతి॥ హిగతౌ వృద్ధౌ చ॥ హినుమీనా॥ ౮।౪।౧౫॥ ఉపసర్గస్థాన్నిమిత్తాత్పరస్య
ఏతయోర్నస్య ణః స్యాత్ - ప్రహిణోతి॥ హేరచఙి॥ ౭।౩।౫౬॥ అభ్యాసాత్పరస్య హి
నోతేః హస్య కుత్వం స్యాత్ న తు చఙి - జిఘాయ॥ పృ ప్రీతౌ॥ పృణోతి - పపార॥ స్పృ ప్రీతిపా
లనయోః॥ ప్రీతి పలనయోరిత్యన్యే - చలనం జీవనమితి స్వామీ స్పృణోతి - పస్పార॥ స్మృ
ఇత్యేకే॥ స్మృణోతి - స్పృణోతీత్యాదయః (ప్ర)యోగేపి ఛాన్దసా ఇత్యాహుః॥ ఆప్ల్ వ్యా
ప్తౌ॥ ఆప్నోతి - ఆప్నుతః - ఆప్నువన్తి - ఆప్నువః - ఆప్తా - ఆప్నుహి - ల్దిత్వాదఙ్ - ఆప
త్॥ శక్లృ శక్తౌ॥ అశకత్॥ రాధ సాధ సంసిద్ధౌ॥ రాధ్నోతి॥ రాధో హింసాయామ్॥ ౬।౪।
౧౨౩॥ ఏత్వాభ్యాసలోపౌ స్తః కితి లిటి సేటి థలి చ - అపరేధతుః - అపరేధుః - రేధిథ - రా
ద్ధా - సాధ్నోతి - సాద్ధా - అసాత్సీత్ అసాద్ధామ్ అసాత్సుః॥ అథ ద్వావనుదాత్తేతౌ॥ అశూ
వ్యాప్తౌ సంఘాతే చ॥ అశ్నుతే॥ అశ్నోతేశ్చ॥ ౭।౪।౭౨॥ దీర్ఘాదభ్యాసాదవర్ణాత్పరస్య
నుట్ స్యాత్ - ఆనశే - అశితా - అష్టా - అశిష్యతే - అక్ష్యతే అశ్నువీత - అక్షీష్ట - అశిషీష్ట - ఆశి
ష్ట - ఆష్ట - ఆక్షాతామ్ - ఆక్షత॥ ష్టిఘ ఆస్కన్దనే॥ స్తిఘ్నుతే - తిష్టిఘే - స్తేఘితా॥ —*—
అథాగణాన్తాః పరస్మైపదినః॥ తిక తిగ గతౌ చ॥ చాదాస్కన్దనే - తిక్నోతి - తిగ్నోతి॥ షఘ
హింసాయామ్॥ సఘ్నోతి॥ ఞిధృషా (ప్రా)గల్భ్యే॥ ధృష్ణోతి - దధర్ష - ధర్షితా॥ దమ్భు దమ్భ
నే॥ దమ్భనం దమ్భః - దభ్నోతి - దదమ్భ - శ్రన్థి (గ్ర)న్థిదమ్భిస్వఞ్జీనాం లిటః కిత్త్వం వేతి వ్యాక
రణాన్తరమిహాప్యా(శ్రి)యత ఇత్యుక్తమ్ - అనిదితామితి నలోపః - తస్యాభీయత్వాదసిద్ధ
త్వేన ఏత్వాభ్యాసలోపయోర(ప్రా)ప్తౌ * దమ్భేశ్చేత్యేత్వాభ్యాసలోపావుక్తౌ *
దేభతుః - దదమ్భతుః - ఇదం కిత్త్వం పిదపిద్విషయకమితి సుధాకరాదయః - తన్మతే తిప్సిప్
మిప్సు - దేభ - దేభిథ - దేభేతి రూపాన్తరం బోధ్యమ్ - అపిద్విషయకమితి న్యాసకారాదిమ
తే తు దదమ్భ - దదమ్భిథ - దదమ్భేత్యేవ - దమ్భితా - దభ్యాత్॥ ఋధు వృద్ధౌ॥ తృప ప్రీణన
ఇత్యేకే॥ సుఖాదిత్వాత్ ణత్వం న - తృప్నోతి॥ ఛన్దసి॥ ఆగణాన్తాదధికారోఽయమ్॥ అహ
వ్యాప్తౌ॥ అహ్నోతి॥ దఘ ఘాతనే పాలనే చ॥ దఘ్నోతి॥ చము భక్షణే॥ చమ్నోతి॥ రి క్షి
చిరి జిరి దాశ దృ హింసాయామ్॥ రిణోతి - క్షిణోతి అయం భాషాయామపీత్యేకే॥ నత

స్యశశ్నప్రత్యాహృతాం-ఋక్షిణోతి-ఋక్షీత్యేకప వాజాదిరిత్యన్యే-ఋక్షిణోతి- చిరిణోతి-జిరిణోతి-దాశ్నోతి-దృణోతి వృత్ ॥ —— ఇతి స్వాదయః —— తుద వ్యథనే ॥ ౧ తః షట్స్వరితేతః ॥ తుదాదిభ్యశ్శః ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౭౭ ॥ తుదతి-తుదతే-తుతోద- తుతోదిథ-తుతుదే-తోత్తా-అతౌత్సీత్-అతుత్త ॥ ణుద ప్రేరణే ॥ నుదతి-నుదతే-నునోద-నునుదే- నోత్తా ॥ దిశ అతిసర్జనే ॥ అతిసర్జనం దానమ్-దేష్టా-దిక్షీష్ట-అదిక్షత్-అదిక్షత ॥ భ్రస్జ పాకే ॥ సస్యశ్చుత్వేన శః-తస్య జశ్త్వేన జః - భృజ్జతి-భృజ్జతే ॥ భ్రస్జో రోపధయోరమన్యతరస్యామ్ ॥ ౬ ॥ ౪ ॥ ౪౭ ॥ భ్రస్జే రేఫస్యోపధాయాశ్చ స్థానే రమాగమో వాస్యాదార్ధధాతుకే-మిత్వాదన్త్యాదచః పరః-స్థానషష్ఠీనిర్దేశాద్రోపధయోర్నివృత్తిః-బభర్జ - బభర్జతుః-బభర్జిథ- బభర్ష్ఠ-బభర్జ్జ-రమభావే-బభ్రజ్జ-బభ్రజ్జతుః-బభ్రజ్జిథ-స్కోరితి సలోపః-వ్రశ్చేతి షః బభ్రష్ఠ-బభ్రజ్జే-భర్ష్టా-భ్రష్టా-భ్రక్ష్యతి-భర్క్ష్యతి-భర్క్ష్యతే-భ్రక్ష్యతే-క్ఙితి రమం బాధిత్వా సంప్రసారణం పూర్వవిప్రతిషేధేన - భృజ్జ్యాత్ భృజ్జ్యాస్తామ్-భర్క్షీష్ట-భ్రక్షీష్ట-అభార్క్షీత్-అభ్రాక్షీత్-అభర్ష్ట-అభ్రష్ట ॥ క్షిప ప్రేరణే ॥ క్షిపతి-క్షిపతే-క్షేప్తా-అక్షైప్సీత్-అక్షిప్త ॥ కృష విలేఖనే ॥ కృషతి-కృషతే-క్రష్టా-కర్ష్టా-కృష్యాత్-కృక్షీష్ట-స్పృశమృశకృషతృపదృపాం సిజ్వా-వక్తవ్యః - సిచి అమ్ వా-అక్రాక్షీత్-అకార్క్షీత్-అకృక్షత్-తజి-లిఙ్సిచావితి కిత్త్వాదమ్న-అకృష్ట-అకృక్షాతామ్-అకృక్షత ॥ ఋషీ గతౌ ॥ పరస్మైపదీ-ఋషతి అనర్ష ॥ జుషీ ప్రీతిసేవనయోః ॥ ఆత్మనేపదినశ్చత్వారః ॥ జుషతే ॥ ఓవిజీ భయచలనయోః ॥ ప్రాయేణాయముత్పూర్వః-ఉద్విజతే ॥ విజ ఇట్ ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ ౨ ॥ విజేః పర ఇడాది ప్రత్యయో ఙిద్వత్ స్యాత్ -ఉద్విజితా - ఉద్విజిష్యతే ॥ ఓలజీ ఓలస్జీ వ్రీడాయామ్ ॥ లజతే-లేజే-లజ్జతే లలజ్జే ॥ అథ పరస్మైపదినః ॥ ఓవ్రశ్చూ ఛేదనే ॥ గ్రహిజ్యా ॥ వృశ్చతి వవ్రశ్చ-వవ్రశ్చతుః-వవ్రశ్చిథ-వవ్రష్ఠ-లిట్యభ్యాసస్యేతి సంప్రసారణం-రేఫస్య ఋకారః-ఉరత్ - తస్య అచః పరస్మిన్నితి స్థానివద్భావాన్న సంప్రసారణమితి నిషేధోత్ర న -వ్రశ్చితా-వ్రష్టా-వ్రశ్చిష్యతి-వ్రక్ష్యతి - వృశ్చ్యాత్-అవ్రశ్చీత్-అవ్రాక్షీత్ ॥ వ్యచ వ్యాజీకరణే ॥ విచతి- వివ్యాచ-వివిచతుః-వ్యచితా-వ్యచిష్యతి-విచ్యాత్-అవ్యాచీత్-అవ్యచీత్ - వ్యచేః కుటాదిత్వమనసీతి తు నేహ ప్రవర్తతే-అనసీతి పర్యుదాసేన కృన్మాత్రవిషయత్వాత్ ॥ ఉఛి ఉఞ్ఛే ॥ ఉఞ్ఛతి ॥ ఉచ్ఛ వివాసే ॥ ఉచ్ఛతి ॥ ఋచ్ఛ గతీన్ద్రియప్రలయమూర్తిభావేషు ॥ ఋచ్ఛత్యౄతామితి గుణః-ద్విహల్గ్రహణస్యానేకహలుపలక్షణత్వాత్ నుట్- ఆనర్చ్ఛ-ఆనర్చ్ఛతుః-ఋచ్ఛితా ॥ మిచ్ఛ ఉత్క్లేశే ॥ ఉత్క్లేశః పీడా-మిమిచ్ఛ-అమిచ్ఛీత్ ॥ జర్జ చర్చ ఝర్ఝ

రిభాషణతర్జనయోః॥ త్వచ సంవరణే॥ తత్వాచ॥ ఋచ స్తుతౌ॥ ఆనర్చ॥ ఉబ్జ ఆర్జవే॥ ఉజ్ఝ
ఉత్సర్గే॥ లుభ విమోహనే॥ విమోహనమాకులీకరణమ్-లుభతి-తీషసహేతి వేట్- లోభి
తా-లోబ్ధా-లోభిష్యతి॥ రిఫ కత్థనయుద్ధనిన్దాహింసాదానేషు॥ రిఫతి-రిరేఫ రిహ ఇత్యేకే-రి
హన్నవి ప్రామతిభీ రిహన్తి॥ తృప తృమ్ఫ తృప్తౌ॥ ఆద్యః ప్రథమాన్తః - ద్వితీయో ద్వితీ
యాన్తః-ద్వావపి ద్వితీయాన్తావిత్యన్యే-తృపతి-తతర్ప-తర్పితా-స్ప్రశమృశేతి సిజ్విక
ల్పః పాఠాదికస్యైవ అజపవాదత్వాత్ - తేనాత్ర నిత్యం సిచ్ -అతర్పీత్ -తృమ్ఫతి- శ
స్యజిత్వాదసదితామితి న లోపే॥ శేతృమ్ఫాదీనాం నుమ్ వాచ్యః ॥ ఆదిశబ్దః ప్రకారే -
తేన యేత్ర నకారానుషక్తాస్తే తృమ్ఫాదయః-తృమ్ఫన్తి-తతృమ్ఫ-తృఫ్యాత్॥ తుప తు
మ్ప తుఫ తుమ్ఫ హింసాయామ్॥ తుపతి-తుమ్పతి-తుఫతి తుమ్ఫతి॥ దృప దృమ్ఫ ఉత్క్లేశే॥
ప్రథమః ప్రథమాన్తః-ద్వితీయాన్త ఇత్యేకే॥ దృపతి-దృమ్ఫతి॥ ఋఫ ఋమ్ఫ హింసా
యామ్॥ ఋఫతి-ఆనర్ఫ-ఋమ్ఫతి-ఋమ్ఫాఞ్చకార॥ గుఫ గుమ్ఫ గ్రన్థే॥ గుఫతి- జుగో
ఫ-గుమ్ఫతి జుగుమ్ఫ॥ ఉభ ఉమ్భ పూరణే॥ ఉభతి-ఉవోభ-ఉమ్భతి-ఉమ్భాఞ్చకార॥ శు
భ శుమ్భ శోభార్థే॥ శుభతి-శుమ్భతి॥ దృభీ గ్రన్థే॥ దృభతి॥ చృతీ హింసాగ్రన్థనయోః॥ చర్తి

తా- సేసిచీతి వేట్-చర్తిష్యతి-చర్త్స్యతి-అచర్తీత్॥ విధ విధానే॥ విధతి-వేధితా॥ జుడ
గతౌ॥ తవర్గపఞ్చమాన్త ఇత్యేకే-జుడతి-మరుతో జునన్తి॥ మృడ సుఖనే॥ మృడతి-మర్డితా॥
పృడ చ॥ పృడతి॥ పృణ ప్రీణనే॥ పృణతి-పపర్ణ॥ వృణ చ॥ వృణతి- వర్ణితా॥ మృణ హింసా
యామ్॥ తుణ కౌటిల్యే॥ తుతోణ॥ పుణ కర్మణి శుభే॥ పుణతి॥ మున ప్రతిజ్ఞానే॥ కుణ శబ్దోప
కరణయోః॥ శున గతౌ॥ ద్రుణ హింసాగతికౌటిల్యేషు॥ ఘుణ ఘూర్ణ భ్రమణే॥ షుర ఐశ్వ

ర్యదీప్త్యోః॥ సురతి-సుషోర-ఆశిషి సూర్యాత్॥ కుర శబ్దే॥ కురతి-చుకోర-కూర్యాత్-అత్ర
న భకుర్ఛురామితి నిషేధో న-కరోతేరేవ తత్ర గ్రహణాదిత్యాహుః॥ ఖుర ఛేదనే॥ ము
ర సంవేష్టనే॥ క్షుర విలేఖనే॥ ఘుర భీమార్థశబ్దయోః॥ పుర అగ్రగమనే॥ వృహూ ఉద్యమ
నే॥ దన్త్యోష్ఠ్యాదిః-పవర్గీయాదిరిత్యన్యే॥ తృహూ స్తృహూ తృంహూ హింసార్థాః॥ తృ
హతి-తతర్హ-తతర్హిథ-తతర్ఢ-తతృహివ-తతృహ్వ-స్తృహతి-తస్తర్హ-తర్హితా-తర్ఢా-
స్తర్హితా- స్తర్ఢా-అతృంహీత్-అతార్క్షీత్-అతార్ఢామ్-అతార్క్షుః॥ ఇషు ఇ
చ్ఛాయామ్॥ ఇషుగమీతి చ్ఛః-ఇచ్ఛతి-ఏషితా-ఏష్టా-ఏషిష్యతి-ఇష్యాత్-ఐషీత్॥ మిష
స్పర్ధాయామ్॥ మిషతి- మేషితా॥ కిల శ్వైత్యక్రీడనయోః॥ కేలితా॥ తిల స్నేహే॥ చిల వ
సనే॥ చల విలసనే॥ ఇల స్వప్నక్షేపణయోః॥ విల సంచరణే॥ దన్త్యోష్ఠ్యాదిః॥ బిల భేదనే॥ ఓ
ష్ఠ్యాదిః॥ ణిల గహనే॥ హిల భావకరణే॥ శిల షిల ఉఞ్ఛే॥ మిల శ్లేషణే॥ లిఖ అక్షరవిన్యాసే॥ లి
లేఖ- లేఖితా॥ కుట కౌటిల్యే॥ గాఙ్కుటాదిభ్యో ఞ్ణిదితి ఙిత్త్వమ్-చుకుటిథ-[illegible]-చు

కోట-కుటితా॥పుటసంశ్లేషణే॥కుచసఙ్కోచనే॥గుజశబ్దే॥గుడరక్షాయామ్॥ డిపక్షే
పే॥ఛురచ్ఛేదనే, నభకుర్ఛురామితినదీర్ఘః-ఛుర్యాత్॥స్ఫుటవికసనే॥స్ఫుటతి- పుస్ఫో
ట॥ముటఆక్షేపప్రమర్దనయోః॥త్రుటచ్ఛేదనే॥వా భ్రాశేతిశ్యన్వా-త్రుట్యతి-త్రుట
తి-తు త్రోట-త్రుటితా॥తుటకలహకర్మణి॥తుటతి-తుతోట-తుటితా॥ చుటచ్ఛుటచ్ఛే
దనే॥జుడబన్ధనే॥కడమదే॥లుటసంశ్లేషణే॥కృడఘనత్వే॥ఘనత్వంసాన్ద్రతా-చకర్డ-చ
కృడిథ-కృడితా॥కుడబాల్యే॥పుడఉత్సర్గే॥ఘుటప్రతిఘాతే॥తుడతోడనే॥ తోడనంభే
దః॥థుడస్థుడసంవరణే॥థుడతి తుథోడ-తుస్థోడ-ఖుడచ్ఛుడఇత్యేకే॥స్ఫురస్ఫులసంచలనే॥
స్ఫురస్ఫురణే॥స్ఫులసఞ్చలనఇత్యేకే॥*స్ఫురతిస్ఫులత్యోర్నిర్నివిభ్యః॥౮॥౩॥౭౬॥షత్వం
వాస్యాత్-నిష్ఫురతి-నిస్స్ఫురతి-నిష్ఫులతి-నిస్స్ఫులతి-స్ఫురఇత్యకారోపధం కేచిత్పఠ
న్తి-పస్ఫార॥స్ఫుడచుడబ్రుడసంవరణే॥క్రుడభృడనిమజ్జనఇత్యేకే॥గురీఉద్యమనే॥ అ
నుదాత్తేత్-గురతే-జుగురే-గురితా॥ణూస్తవనే॥దీర్ఘాన్తః-పరిణూతగుణోదయః॥ ఇ
తిశ్చ్యవరఃపరస్మైపదినః॥నువతి-అనువీత్॥ధూవిధూననే॥ధువతి॥గువురీషోత్సర్గే॥జుగు
విథ-జుగుథ-గుతా-గుష్యతి-అగుషీత్- హ్రస్వాదఙ్గాత్-అగుతామ్-అగుషుః॥ధ్రుగ
తిస్థైర్యయోః॥ధ్రువఇతిపాఠాన్తరమ్-ఆద్యస్యధ్రువతీత్యాది-గువతివత్-ద్వితీయస్తు
సేట్-దుధ్రువిథ-ధ్రువితా-ధ్రువిష్యతి-ధ్రూవ్యాత్-అధ్రువీత్-అధ్రువిష్టామ్॥
కుఙ్శబ్దే॥దీర్ఘాన్తఇతికైయటాదయః-కువితా-అకువిష్ట-హ్రస్వాన్తఇతిన్యాసకారః-
కుతా-అకుత॥వృత్॥కుటాదయోవృత్తాః॥పృఙ్వ్యాయామే॥ప్రాయేణాయంవ్యా
ఙ్పూర్వః-రిఙియఙౌ-వ్యాప్రియతే-వ్యాపప్రే-వ్యాపప్రాతే వ్యాపప్రిరే- వ్యాపరి
ష్యతే-వ్యాపృత-వ్యాపృషాతామ్॥మృఙ్ప్రాణత్యాగే॥*మ్రియతేర్లుఙ్లిఙోశ్చ॥
౧॥౩॥౬౧॥లుఙ్లిఙోఃశితశ్చప్రకృతిభూతాన్మృఙస్తఙ్స్యాత్నాన్యత్ర-ఙిత్వంస్వ
రార్థమ్-మ్రియతే-మమార-మమర్థ-మమ్రివ-మర్తాసి మరిష్యతి - మృషీష్టఅమృత॥
—౯— అథపరస్మైపదినస్సప్త॥రిపిగతౌ॥లఘూపధగుణాదన్తరఙ్గత్వాదియఙ్- రియతి-
రేతా-పియతి-పేతా॥ధిధారణే॥ధియతి॥క్షినివాసగత్యోః-క్షియతి-షూప్రేరణే॥ సువ
తి-సవితా॥కౄవిక్షేపే॥ఋతఇద్ధాతోః॥కిరతి కిరతః-చకార-చకరతుః-కరితా-కరీ
తా-కీర్యాత్-అకారీత్ *కిరతౌలవనే॥౬॥౧॥౧౪౦॥ఉపాత్కిరతేఃసుడాగమస్స్యా
త్ ఛేదేర్థే-ఉపస్కిరతి*అడభ్యాసవ్యవాయేపిసుట్కాత్పూర్వఇతివక్తవ్యమ్ * ఉపా
స్కిరత్-ఉపచస్కార*హింసాయాంప్రతేశ్చ॥౬॥౧॥౧౪౧॥ ఉపాత్ప్రతేశ్చకి
రతేఃసుట్స్యాత్ హింసాయామ్ ఉపస్కిరతి ప్రతిస్కిరతి॥గౄనిగరణే॥*అచివిభా

షా॥౮॥౨॥౨౧॥ గిరతే రేఫస్య లత్వం వా స్యాదజాదౌ-గిరతి-గిలతి-జగార-జగాల-జగరిథ-జగలిథ-గరితా-గరీతా-గలితా-గలీతా॥ దృఙ్ ఆదరే॥ ఆద్రియతే ఆద్రియేతె-ఆదద్రే-ఆదద్రిషే-ఆదర్తా-ఆదరిష్యతే-ఆదృషీష్ట-ఆదృత-ఆదృషాతామ్॥ ధృఙ్ అవస్థానే॥ ధ్రియతే-

———✻———

అథ పరస్మైపదినః షోడశ॥ ప్రచ్ఛ జ్ఞీప్సాయామ్॥ పృచ్ఛతి-పప్రచ్ఛ-పప్రచ్ఛతుః-పప్రచ్ఛిథ-పప్రష్ఠ-ప్రష్టా-ప్రక్ష్యతి-అప్రాక్షీత్॥ వృత్॥ ఓరాదయో వృత్తాః॥ సృజ విసర్గే॥ సృజతి-పభాషా సృజిదృశోః-ససర్జిథ-సస్రష్ఠ-స్రష్టా - స్రక్ష్యతి-సృజిదృశోర్ఝల్యకితీత్యమాగమః-అస్రాక్షీత్॥ టుమస్జో శుద్ధౌ॥ మజ్జతి - మమజ్జ-మస్జినశోర్ఝలీతి నుమ్ * మస్జేరన్త్యాత్పూర్వో నుమ్వాచ్యః * సంయోగాదిలోపః-మమఙ్క్థ-మమజ్జిథ-మఙ్క్తా-మఙ్క్ష్యతి-అమాఙ్క్షీత్- అమాఙ్క్తామ్ - అమాఙ్క్షుః॥ రుజో భఙ్గే॥ రోక్తా-రోక్ష్యతి-అరౌక్షీత్-అరౌక్తామ్ భుజో కౌటిల్యే॥ రుజివత్॥ ఛుప స్పర్శే॥ ఛోప్తా-అఛౌప్సీత్॥ రుశరిశ హింసాయామ్॥ తాలవ్యాన్తౌ-రోష్టా-రోక్ష్యతి-రేష్టా- రేక్ష్యతి॥ లిశ గతౌ॥ అలిక్షత్॥ స్పృశ సంస్పర్శనే॥ స్ప్రష్టా-స్పర్ష్టా-స్ప్రక్ష్యతి- స్పర్క్ష్యతి-అస్ప్రాక్షీత్-అస్పార్క్షీత్-అస్పృక్షత్॥ విచ్ఛ గతౌ॥ గుపూధూపేత్యాయప్రత్యయః ఆర్ధధాతుకే వా-విచ్ఛాయతి-విచ్ఛాయాఞ్చకార-వివిచ్ఛ॥ విశ ప్రవేశనే॥ విశతి- వేష్టా॥ మృశ ఆమర్శనే॥ ఆమర్శనం స్పర్శః-అమ్రాక్షీత్ -అమార్క్షీత్ -అమృక్షత్॥ ణుద ప్రేరణే॥ కర్త్రభిప్రాయేపి ఫలే పరస్మైపదార్థః పునః పాఠః॥ షద్లృ విశరణగత్యవసాదనేషు॥ సీదతీత్యాదిభ్వాదికవత్ -ఇహ పాఠో నుమ్వికల్పార్థః-సీదతి-సీదన్తి జ్వలాది పాఠస్తు ణార్థః-సాదః-స్వరార్థశ్చ-శబనుదాత్తః-శస్తూదాత్తః॥ శద్లృ శాతనే॥ స్వరార్థ ఏవ పునః పాఠః-శతాతునాస్తి-శదేశ్శిత ఇత్యాత్మనేపదోక్తేః॥ అథ షట్ స్వరితేతః॥ మిల సంగమే॥ మిలనం శ్లేష ణౌ ఇతి పఠితస్య పునః పాఠః కర్త్రభిప్రాయేతదర్థః- మిలతి-మిలతే-మిమేల-మిమిలే॥ ముచ్లృ మోక్షణే ✻ శే ముచాదీనామ్॥ ౭॥౧॥౫౯॥ నుమ్ స్యాత్ -ముఞ్చతి-ముఞ్చతే-మోక్తా-ముచ్యాత్ -ముక్షీష్ట-అముచత్ -అముక్త - అముక్షాతామ్॥ లుప్లృ ఛేదనే॥ లుమ్పతి-లుమ్పతే-అలుపత్ -అలుప్త॥ విద్లృ లాభే॥ విన్దతి- విన్దతే-వివేద-వివిదే-వ్యాఘ్రభూత్యాదిమతే సేట్కోయమ్-వేదితా- భాష్యాదిమతే ఽనిట్కః-వేత్తా-పరివేత్తా-పరివర్జనే-జ్యేష్ఠం పరిత్యజ్య దారాగ్నిసంశ్చ లబ్ధవానిత్యర్థః - తృన్తృచౌ॥ లిప ఉపదేహే॥ ఉపదేహో వృద్ధిః లిమ్పతి-లిమ్పతే-లేప్తా- లిపిసిచీత్యాఙ్-తఙి తు వా-అలిపత్ -అలిపత-అలిప్త॥ షిచ క్షరణే॥ సిఞ్చతి-సిఞ్చతే-అసిచత్ -అసిచత-అసిక్త-అభిషిఞ్చతి-అభ్యషిఞ్చత్ -అభిషిషేచ॥ అథ త్రయః పరస్మైపదినః॥ కృతీ ఛేదనే॥ కృన్తతి చకర్త-కర్తితా-కర్తిష్యతి కర్త్స్యతి-అకర్తీత్॥ ఖిద పరిఘాతే॥ ఖిన్ద

తి-చిఖేద-ఖేత్తా-అయం దైన్యేతివాదౌరుధాదౌచ ॥ పిశఅవయవే ॥ పింశతి - పేశి

తా - అయం దీపనాయాం సపి - త్స్వప్తారూపాణి పింశతు

✻వృత్ ॥ముచాదయఃకుటాదయ శ్చవృత్తాః॥✻ రుధిర్ ఆవరణే॥

నవస్వరితేతఃఇరితశ్చ✻రుధాదిభ్యశ్శ్నమ్॥౩॥౧॥౭౮॥ శపోఽపవాదః-మిత్త్వాదన్త్యా

దచఃపరః-నిత్యత్వాద్గుణమ్బాధతే - రుణద్ధి-శ్నసోరల్లోపఃణత్వస్యాసిద్ధత్వాదనుస్వా

రఃపరసవర్ణః-తస్యాసిద్ధత్వాన్నణత్వమ్- నపదాన్తేతిసూత్రేణానుస్వారపరసవర్ణ

యోరల్లోపోఽన్స్థానివత్ -రున్ధః-రున్ధన్తి-రున్ధే-రోద్ధా- రోత్స్యతి-రోత్స్యతే-రుణద్ధు-రు

న్ధ్యాత్ -రుణని-రుణధాని-రుణధై -అరుణత్ -అరున్ధామ్- సిపిదశ్చేతిరుత్వ్యా-అరుణః-అరు

ణత్ -అరుణధమ్-అరుధత్ -అరౌత్సీత్ -అరుద్ధ॥భిదిర్ విదారణే॥భినత్తి-భిన్తే-భేత్తా- భే

త్స్యతి-అభినత్ -అభినః-అభినదమ్-అభిన్త-అభిదత్ -అభైత్సీత్ -అభిత్త॥ ఛిదిర్ ద్వై

ధీకరణే॥అచ్ఛినత్ -అచ్ఛైత్సీత్ -అచ్ఛిత్త॥రిచిర్ విరేచనే॥రిణక్తి-రిఙ్క్తే-రిరేచ- రిరిచే-

రేక్తా-అరిణక్-అరిచత్ -అరైక్షీత్ -అరిక్త॥విచిర్ పృథగ్భావే॥వినక్తి-విఙ్క్తే॥ క్షుదిర్

సమ్పేషణే॥క్షుణత్తి-క్షున్తే-క్షోత్తా-అక్షుదత్ -అక్షౌత్సీత్ -అక్షుత్త॥ యుజిర్ యో

గే॥యోక్తా॥ఉఛృదిర్ దీప్తిదేవనయోః॥ఛృణత్తి-ఛృన్తే-చఛర్ద-సేఽసిచీతి వేట్- చఛృది

షే-చఛృత్సే-ఛర్దితా-ఛర్దిష్యతి-ఛర్త్స్యతి-అఛృదత్ - అఛర్దీత్ -అఛర్దిష్ట ॥ ఉతృదిర్

హింసానాదరయోః॥తృణత్తీత్యాది-ఛృణత్తివత్ ॥కృతీ వేష్టనే॥ పరస్మైపదీ-

కృణత్తి ఆకృధాతుకేతేందాదికవత్ ॥ఞిఇన్ధీదీప్తౌ॥ త్రయఅత్మనేపదినః ✻శ్నాన్నలో

పః॥౬॥౪॥౨౩॥ శ్నముఃపరస్యనస్యలోపస్స్యాత్ -శ్నసోరల్లోపః-ఇన్ద్ధే-ఇన్త్సే-ఇన్ధితా-

ఇనధై-ఐన్ధ-ఐన్ధాః॥ఖిదదైన్యే ॥ ఖిన్తే-ఖేత్తా ॥ విదవిచారణే ॥ విన్తే-వేత్తా ॥

✻అథపరస్మైపదినః✻ శిష్లృ విశేషణే॥ శినష్టి-శింష్టః-శింషన్తి-శిశేష-

థ శేష్టా-శేక్ష్యతి-హేర్ధిః-జశ్త్వమ్-ష్టుత్వమ్-ఝరోఝరీతి వాధలోపః-అనుస్వారపర

సవర్ణా-శిణ్ఢి-శిణ్డి-శినషాణి-అశినట్ -లృదిత్వాదఙ్-అశిషత్ ॥పిష్లృ సంచూర్ణనే॥ శిషివ

త్ -పినష్టి॥భఞ్జో ఆమర్దనే॥బభఞ్జిథ బభఙ్క్థ-భఙ్క్తా॥భుజపాలనాభ్యవహారయోః॥భు

నక్తి-భోక్తా-భోక్ష్యతి-అభునక్ అభౌక్షీత్ ॥తృహహింసిహింసాయామ్✻తృణహఇమ్॥

౭॥౩॥౯౨॥తృహఃశ్నమికృతేఇమాగమస్స్యాద్ధలాదౌపితిసార్వధాతుకే-తృణేఢి- తృ

ణ్ఢః-తతర్హ-తర్హితా-అతృణేట్-హినస్తి-జిహింస-హింసితా॥ఉన్దీ క్లేదనే ॥ ఉనత్తి - ఉ

న్తః-ఉన్దన్తి - ఉన్దాఞ్చకార - ఔనత్ - ఔన్తామ్ - ఔన్దన్ - ఔనః -

ఔనత్ - ఔనదమ్ ॥ అఞ్జూవ్యక్తిమ్రక్షణకాన్తిగతిషు ॥ అనక్తి - అఙ్క్తః -

అఞ్జన్తి - ఆనఞ్జ - ఆనఞ్జిథ - ఆనఙ్క్థ - అఙ్క్తా- అఞ్జితా-అఙ్గ్ధి-అనజాని-

ఆనక్ ❁అఞ్జేస్సిచి॥౭॥౨॥౭౧॥అఞ్జేస్సిచో నిత్యమిట్ స్యాత్ -ఆఞ్జీత్॥తఞ్చూ సంకోచనే॥తనక్తి-తఙ్క్తా-తఞ్చితా॥ఓవిజీ భయచలనయోః॥వినక్తి-విఙ్క్తః-విజఇడితిఙిత్త్వమ్-వివిజిథ-విజితా-అవినక్-అవిజీత్॥వృజీ వర్జనే॥వృణక్తి-వర్జితా॥పృచీ సమ్పర్కే॥పృణక్తి-పపర్చ-పృక్ ——❁॥ఇతి రుధాదయః॥❁—— తను విస్తారే॥స్వరితేతః॥తనాదికృఞ్భ్య ఉః॥౩॥౧॥౭౯॥తనోతి-తనుతః-తన్వః-తనువః-తన్మః-తనుమః-తనుతే-తతాన-తేనే-తను-తనవాని-అతానీత్-అతనీత్ ❁తనాదిభ్యస్తథాసోః॥౨॥౪॥౭౯॥ఏభ్యస్సిచో వాలుక్ స్యాత్ తథాసోః పరతః- థాసా సాహచర్యాదేకవచనమేవ తశబ్దో గృహ్యతే-తేనేహ న-యూయమతనిష్ట-అతానిష్ట- అనుదాత్తోపదేశేత్యనునాసికలోపః-అతత-అతనిష్ట-అతథాః-అతనిష్ఠాః॥షణు దానే॥సనోతి-సనుతే-యేవిభాషా- సాయాత్ -సన్యాత్ -జనసనేత్యాత్త్వమ్-అసాత-అసనిష్ట-అసాథాః- అసనిష్ఠాః॥క్షణు హింసాయామ్॥క్షణోతి-క్షణుతే-హ్మ్యన్తక్షణేతి న వృద్ధిః-అక్షణీత్ -అక్షత-అక్షణిష్ట-అక్షథాః- అక్షణిష్ఠాః॥క్షిణు చ॥ఉప్రత్యయనిమిత్తో లఘూపధగుణః సంజ్ఞాపూర్వకో విధిరనిత్య ఇతి న భవతీత్యాత్రేయాదయః-భవత్యేవేత్యన్యే-క్షిణోతి క్షేణోతి క్షేణితాసి - క్షేణితాసే-అక్షేణీత్ -అక్షిత-అక్షేణిష్ట॥ఋణు గతౌ॥ఋణోతి - అర్ణోతి- అర్ణుతః అర్ణువన్తి-ఆనర్ణ-అనృణే-అర్ణితాసి-ఆర్ణోత్ -ఆర్త-ఆర్ణిష్ట ఆర్థాః-ఆర్ణిష్ఠాః॥తృణు అదనే॥తృణోతి-తర్ణోతి॥ఘృణు దీప్తౌ॥ఘృణోతి-ఘర్ణోతి జఘర్ణ-జఘృణే॥అథ ద్వావనుదాత్తేతౌ॥వను యాచనే॥వనుతే-వవనే-చాన్ద్రమతే పరస్మైపదీ-వనోతి-వనుతః-వవాన॥మను అవబోధనే॥మనుతే- మేనే-మనితా॥డుకృఞ్ కరణే॥కరోతి-అత ఉత్సార్వధాతుకే-కురుతః-యణ్-న భకుర్ఛురామితి న దీర్ఘః-కుర్వన్తి ❁నిత్యం కరోతేః॥౬॥౪॥౧౦౮॥ అస్యోకారప్రత్యయస్య నిత్యం లోపస్స్యాద్వమయోః పరయోః-కుర్వః-కుర్మః-చకర్థ- చకృవ-కర్తా-కరిష్యతి ❁యే చ॥౬॥౪॥౧౦౯॥కృఞ ఉలోపస్స్యాద్యాదౌ ప్రత్యయే పరే- కుర్యాత్ -ఆశిషి క్రియాత్ -క్రియాస్తామ్-కృషీష్ట-అకార్షీత్ - తనాదిభ్య ఇతి లుగభావే హ్రస్వాదఙ్గాదితి సిచో లోపః-అకృత-అకృథాః ❁సమ్పరిభ్యాం కరోతౌ భూషణే॥౬॥౧॥౧౩౭॥ ❁సమవాయే చ॥౬॥౧॥౧౩౮॥సంపరిపూర్వస్య కరోతేస్సుట్ స్యాత్ భూషణే సంఘే చార్థే-సంస్కరోతి-అలంకరోతీత్యర్థః-సంస్కుర్వన్తి- సంఘీభవన్తీత్యర్థః-సమ్పూర్వస్య క్వచిదభూషణేపి సుట్-సంస్కృతం భక్షా ఇతి జ్ఞాపకాత్ - పరినివిభ్య ఇతి షః-పరిష్కరోతి - సివాదీనాం వాడ్వ్యవాయేపి-పర్యష్కార్షీత్ -పర్యస్కార్షీత్ ❁ఉపాత్ప్రతియత్నవైకృతవాక్యాధ్యాహారేషు చ॥౬॥౧॥౧౩౯॥ ఉపాత్కృఞః సుట్ స్యాదేష్వర్థేషు-చకారాత్ప్రాగుక్తయోరర్థయోః- ప్రతియత్నో గుణాధానం-

వికృతమేవ వైకృతం వికారః - వాక్యస్యాధ్యాహారః ఆకాంక్షితైకదేశపూరణం - ఉపస్కృతా కన్యా - అలంకృతేత్యర్థః - ఉపస్కృతా బ్రాహ్మణాః - సముదితా ఇత్యర్థః - ఏధోదకస్యోపస్కురుతే - గుణాధానం కరోతీత్యర్థః - ఉపస్కృతం భుఙ్క్తే - వికృతమిత్యర్థః - ఉపస్కృతం బ్రూతే - వాక్యాధ్యాహారేణ బ్రూత ఇత్యర్థః ※ సుట్కాత్పూర్వః ‖ ౬‖౧‖౧౩౫‖ అడభ్యాసవ్యవాయేఽపీత్యుక్తమ్ - సఞ్చస్కార - కాత్పూర్వ ఇత్యాది భాష్యే ప్రత్యాఖ్యాతమ్ - తథాహి - పూర్వం ధాతురుపసర్గేణ యుజ్యతే - అన్తరఙ్గత్వాత్సుట్ - తతో ద్విత్వమ్ - ఏవం చ ఋతశ్చ సంయోగాదేర్గుణః - సంచస్కరతుః - కృసృభృ సూత్రే ఋతో భారద్వాజస్యేతి సూత్రే చ * కృఞోఽసుట ఇతి వక్తవ్యమ్ * తేన సుటః పరస్యేట్ - సంచస్కరిథ - సంచస్కరివ - గుణోఽర్తీతి సూత్రే నిత్యం ఛన్దసీతి సూత్రాన్నిత్యమిత్యనువర్తతే - నిత్యం యస్సంయోగాదిస్తస్యేత్యర్థాత్సుటి గుణో న - సంస్క్రియాత్ - ఋతశ్చ సంయోగాదేరితి లిఙ్సిచోర్నేట్ - ఏకాచ ఉపదేశ ఇతి సూత్రాదుపదేశ ఇత్యనువర్త్య ఉపదేశే యస్సంయోగాదిరితి వ్యాఖ్యానాత్ - సంస్కృషీష్ట - సమస్కృత - సమస్కృషాతామ్ * వృత్ - ※ తనాదయస్సమాప్తాః ‖ ※

డుక్రీఞ్ ద్రవ్యవినిమయే ※ క్ర్యాదిభ్యః శ్నా ‖ ౩‖౧‖౮౧‖ క్రీణాతి - ఈహల్యఘోః - క్రీణీతః - ఈత్వాత్పూర్వం శ్నాభ్యస్తయోరాదేశః పరత్వాన్నిత్యత్వాదన్తరఙ్గత్వాచ్చ - ఏవం ఘ్వాద్యభావః - తతః శ్నాభ్యస్తయోరిత్యాల్లోపః - క్రీణన్తి - క్రీణీతే క్రీణాతే - క్రీణతే - చిక్రాయ చిక్రియతుః - చిక్రయిథ - చిక్రేథ - చిక్రియివ - చిక్రియిషే - క్రేతా - క్రేష్యతి - క్రీయాత్ - క్రేషీష్ట - అక్రైషీత్ - అక్రేష్ట ‖ ప్రీఞ్ తర్పణే కాన్తౌ చ ‖ కాన్తిః కామనా ప్రీణాతి - ప్రీణీతే - ప్రేతా ‖ శ్రీఞ్ పాకే ‖ మీఞ్ హింసాయామ్ ‖ హినుమీనా - ప్రమీణాతి - ప్రమీణీతః - మీనాతిమినోతీత్యేజ్విషయే ఆత్వమ్ - మమౌ - మిమ్యతుః - మమిథ - మమాథ - మిమ్యే - మాతా - మాస్యతి - మీయాత్ - మాసీష్ట - అమాసీత్ - అమాసిష్టామ్ - అమాస్త ‖ షిఞ్ బన్ధనే ‖ సినాతి - సినీతే - సిషాయ - సిష్యే - సేతా ‖ స్కుఞ్ ఆప్రవణే ※ స్తన్భుస్తున్భుస్కన్భుస్కున్భుస్కుఞ్భ్యశ్శ్నుశ్చ ‖ ౩‖౧‖౮౨‖ చాత్ శ్నా - స్కునోతి - స్కునుతే - స్కునాతి - స్కునీతే - చుస్కావ - చుస్కువే - స్కోతా - అస్కౌషీత్ - అస్కోష్ట - స్తంభ్వాదయశ్చత్వారస్సౌత్రాః సర్వే రోధనార్థా ఇత్యేకే - మాధవస్తు ప్రథమతృతీయౌ స్తమ్భార్థౌ - ద్వితీయో నిష్కర్షణార్థః - చతుర్థో ధారణార్థ ఇత్యాహ - సర్వే పరస్మైపదినః - నలోపః - విష్టభ్నోతి - విష్టభ్నాతి - అవష్టభ్నోతి - అవష్టభ్నాతి - అవతష్టమ్భ - జ్రాస్తంభ్విత్యఙ్ వా - వ్యష్టభత్ - వ్యష్టమ్భీత్ - స్తుభ్నోతి - స్తుభ్నాతి ※ వేః స్కభ్నాతేర్నిత్యమ్ ‖ ౮‖౩‖౭౭‖ వేః పరస్య స్కభ్నాతేస్సస్య షః స్యాత్ - విష్కభ్నోతి - విష్కభ్నాతి - స్కు

భ్నోతి-స్కభ్నాతి ※ హలశ్శ్నశ్శానజ్ఝౌ ॥ ౩॥౧॥౮౩॥ హలః పరస్య శ్నశ్శానజాదేశః స్యాత్ హౌ పరే- స్తభాన- స్తుభాన- స్కభాన- స్కుభాన- పక్షే స్తభ్నుహీత్యాది ॥ యుఞ్ బన్ధనే ॥ యునాతి- యునీతే యోతా ॥ క్నూఞ్ శబ్దే ॥ క్నూనాతి - క్నూనీతే- క్నవితా ॥ ద్రూఞ్ హింసాయామ్ ॥ ద్రూణాతి- ద్రూణీతే ॥ పూఞ్ పవనే ※ ప్వాదీనాం హ్రస్వః ॥ ౭॥౩॥౮౦॥ శితిపరే- పునాతి- పునీతే- పవితా ॥ లూఞ్ ఛేదనే ॥ లునాతి - లునీతే ॥ స్తౄఞ్ ఆచ్ఛాదనే ॥ స్తృణాతి- స్తృణీతే- తస్తార- తస్తరతుః- స్తరితా - స్తరీతా- స్తృణీయాత్ - స్తృణీత- ఆశిషి స్తీర్యాత్ - లిఙ్సిచోరితి వేట్- నలిఙి- స్తరిషీష్ట- ఉశ్చేతి కిత్త్వమ్- స్తీర్షీష్ట- సిచి చ పరస్మైపదేష్వితి న దీర్ఘః- అస్తారీత్ - అస్తారిష్టామ్- అస్తరిష్ట- అస్తరీష్ట- అస్తీర్ష్ట ॥ కౄఞ్ హింసాయామ్ ॥ కృణాతి- కృణీతే చకార- చకరే ॥ వౄఞ్ వరణే ॥ వృణాతి- వృణీతే- వవార- వవరే- వరితా- వరీతా- ఆశిషి- ఉదోష్ఠ్యపూర్వస్య- వూర్యాత్ - వరిషీష్ట- వూర్షీష్ట- అవారీత్ - అవారిష్టామ్- అవరిష్ట- అవరీష్ట- అవూర్ష్ట ॥ ధూఞ్ కమ్పనే ॥ ధునాతి- ధునీతే- దుధవిథ- దుధోథ- దుధువివ- ధోతా- ధవితా- స్తుసుధూఞ్భ్య ఇతీట్- అధావీత్ - అధవిష్ట- అధోష్ట ॥ అథ బధ్నాత్యన్తాః పరస్మైపదినః ॥ ※ శౄ హింసాయామ్ ॥ శౄద్ప్రాం హ్రస్వో వేతి హ్రస్వపక్షే యణ్ - అన్యదా ఋచ్ఛత్యౄతామితి గుణః- శశ్రతుః- శశరతుః- హ్రస్వస్య కః కితీతి నిషేధస్య క్రాదినియమేన బాధః- శశరివ- శశ్రివ- శరితా శరీతా- శృణీహి- శీర్యాత్ - అశారిష్టామ్ ॥ పౄ పాలనపూరణయోః ॥ పప్రతుః- పపరతుః- ఆశిషి పూర్యాత్ ॥ వౄ వరణే ॥ భరణ ఇత్యేకే ॥ భౄ భర్త్సనే ॥ భరణే ఇత్యేకే ॥ మౄ హింసాయామ్ ॥ మృణాతి- మమార ॥ దౄ విదారణే ॥ దద్రతుః- దదరతుః ॥ జౄ వయోహానౌ ॥ ఝౄ ఇత్యేకే ॥ ధౄ ఇత్యన్యే ॥ నౄ నయే ॥ కౄ హింసాయామ్ ॥ ఋ గతౌ ॥ ఋణాతి- అరాఞ్చకార- అరితా- అరీతా- అర్ణాత్ - అర్ణీతామ్- ఈర్యాత్ - ఆరీత్ - ఆరిష్టామ్ ॥ గౄ శబ్దే ॥ జ్యా వయోహానౌ ॥ గ్రహిజ్యా ※ హలః ॥ ౬॥౪॥౨॥ అఙ్గావయవాద్ధలః పరం యత్సంప్రసారణం తదన్తస్యాఙ్గస్య దీర్ఘస్స్యాత్ - ఇతి దీర్ఘే కృతే ప్వాదీనాం హ్రస్వః- జినాతి- జిజ్యౌ- జిజ్యతుః ॥ రీ గతి రేషణయోః ॥ రేషణం వృకశబ్దః ॥ లీ శ్లేషణే ॥ విభాషా లీయతేరితి త్యే జ్వవయే ఆత్వం వా- లలౌ- లిలాయ- లాతా- లేతా- అలైషీత్ అలాసీత్ ॥ ప్లీ వరణే ॥ ప్లినాతి ॥ ప్లీ గతౌ ॥ ప్లినాతి వృత్ ॥ ల్వాదయో వృత్తాః- ప్వాదయోపీత్యేకే ॥ ప్రీ వరణే ॥ భ్రీ భయే ॥ భరణ ఇత్యేకే ॥ క్షీష్ హింసాయామ్ ॥ ఏషాం త్రయాణాం హ్రస్వః- కేషాంచిన్మతే తు న ॥ జ్ఞా అవబోధనే ॥ జ్ఞాజనోర్జా ॥ జానాతి- దీర్ఘనిర్దేశసామర్థ్యాన్న హ్రస్వః ॥ బన్ధ బన్ధనే ॥ బధ్నాతి- బబన్ధిథ- బబన్ధ- బన్ధా- బన్ధారౌ- బన్ధారః- భన్త్స్యతి- బధాన- అభాన్త్సీత్ - పూర్వత్రాసిద్ధమితి భష్భావాత్పూర్వం ఝలో ఝలీతి సలోపః త్రి

త్యయలక్షణేన సాదిప్రత్యయమాశ్రిత్య భష్భావోఽన-ప్రత్యయలక్షణం ప్రతిసిద్ధోప స్యాసిద్ధత్వాత్ -అబాన్ద్ధామ్-అభాన్త్స॥ వృఙ్ సంభక్తౌ॥ వృణీతే-వవ్రే-వవృషే- వవృఢ్వే-వరితా-వరీతా-అవరిష్ట-అవరీష్ట-అవృత॥ శ్రన్థ విమోచనప్రతిహర్షణయోః॥ ఇతఃపరస్మైపదినః॥ శ్రథ్నాతి-శ్రన్థిగ్రన్థీత్యనాకిత్త్వపక్షే ఏత్వాభ్యాసలోపావప్యత్రవక్తవ్యావితిహరదత్తాదయః-శ్రేథతుః-శ్రేథుః-ఇదంకిత్త్వమిప్పితామపీతిసుధాకరాదిమతే శ్రేథిథ-అస్మిన్నపి పక్షేణలిశ్రశ్రాథ-ఉత్తమేతుశ్రశ్రథ-శశ్రథేతిమాధవః- తత్రమూలంమృగ్యమ్॥ మన్థవిలోడనే॥ శ్రన్థగ్రన్థసన్దర్భే॥ అర్థభేదాత్ శ్రన్థేఃపునఃపాఠః-రూపంతూక్తమ్॥ కున్థసంశ్లేషణే॥ సంక్లేశ ఇత్యేకే॥ కుథ్నాతి-చుకున్థ-కుథేతిదుర్గః -చుకోథ॥ మృద క్షోదే॥ మృద్నాతి మృదాన॥ మృడచ॥ అయంసుఖేపి-హ్యుత్వం-మృడ్డాతి॥ గుధరోషే॥ గుధ్నాతి॥ కుషనిష్కర్షే॥ కుష్ణాతి-కోషితా॥ నిరఃకుషః॥ ౭॥౨॥౪౬॥ అస్మాత్పరస్యాస్య వలాదేరార్ధధాతుకస్యేడ్వాస్యాత్ -నిష్కోషితా-నిష్కోష్టా-నిరకోషీత్ -నిరకుక్షత్॥ క్షుభసంచలనే॥ క్షుభ్నాదిషుచ॥౮॥౪॥౩౯॥ ణత్వంనస్యాత్ - క్షుభ్నాతి-క్షుభ్నీతః- క్షోభితా-క్షుభాణ॥ ణభతుభహింసాయామ్॥ నభ్నాతి- తుభ్నాతి-నభతే-తోభతే ఇతిశపి-నభ్యతి-తుభ్యతీతిశ్యని॥ క్లిశూవిబాధనే॥ శాడితిశ్నుత్వనిషేధః-క్లిశ్నాతి-క్లేశితా-క్లేష్టా-అక్లేశీత్ -అక్లిక్షత్॥ అశభోజనే॥ అశ్నాతి- ఆశ॥ ఉధ్రసఉఞ్ఛే॥ ఉకారఇత్ -ధ్రస్నాతి-ఉకారోధాత్వవయవ ఇత్యేకే-ఉద్ధ్రసాంచకార॥ ఇష

ఆభీక్ష్ణ్యే॥ పౌనఃపున్యంభృశార్థోవాఆభీక్ష్ణ్యమ్-ఇష్ణాతి ఏషితా- తీషసహేత్యత్రసహినాసాహచర్యాదకారవికరణస్యతౌదాదికస్యైవేషేర్గ్రహణం నత్విషేష్యతీష్ణాత్యోరిత్యాహుః-వస్తుతస్తుఇష్ణాతేరపిఇడ్వికల్పఉచితః-తథాచవార్త్తికమ్ * ఇషేస్తకారేశ్యన్ప్రత్యయాత్ప్రతిషేధఇతి * విషవిప్రయోగే॥ విష్ణాతి- వేష్టా॥ ప్రుషప్లుషస్నేహనసేవనపూరణేషు॥ ప్రుష్ణాతి-ప్లుష్ణాతి॥ పుషపుష్టౌ॥ పోషితా॥ ముషస్తేయే॥ మోషితా॥ ఖచభూతప్రాదుర్భావే॥ భూతప్రాదుర్భావోఽతిక్రాన్తోత్పత్తిః-ఖచ్నాతి-వాన్తో య ఇత్యేకే॥ చ్ఛ్వోఃశూడ్వనునాసికేచ॥౬॥౪॥౧౯॥ సతుక్కస్యఛస్యవస్యచక్రమాత్ శ ఊఠ్ ఏతావాదేశౌస్తఃఅనునాసికేక్వౌఝలాదౌ కిఙతిచ-ఖౌనాతి - చఖావ-ఖవితా-శానచఃపరత్వాదూఠికృతేహలన్తత్వాభావాన్న శానచ్ ఖౌనిహి॥ హేఠచ॥ భూతప్రాదుర్భావ ఇత్యేవ-హేఠ్నాతి॥ గ్రహఉపాదానే॥ స్వరితేత్ -గ్రహిజ్యా-గృహ్ణాతి-గృహ్ణీతే॥ గ్రహోఽలిటిదీర్ఘః॥౭॥౨॥౩౭॥ ఏకాచోగ్రహేర్విహితస్యఇటోదీర్ఘస్స్యాత్ నతులిటి-గ్రహీతా-లిటితుజగ్రహిథ- గృహ్యాత్ - గ్రహీషీష్ట-హ్మ్యన్తేతినవృద్ధిః-అగ్రహీత్ -అగ్రహీష్టామ్-అగ్రహీష్ట అగ్రహీషాతామ్-అగ్రహీషత॥ వృత్॥ -* క్ర్యాదయోవృత్తాః*-

చురస్తేయే ॥ సత్యాపపాశరూపవీణాతూలశ్లోకసేనాలోమత్వచవర్మవర్ణచూర్ణచురాదిభ్యోణిచ్ ॥౩॥౧॥౨౫॥ ఏభ్యో ణిచ్ స్యాత్ - చూర్ణాన్తేభ్యః ప్రాతిపదికాద్ధాత్వర్థ ఇత్యేవ సిద్ధే తేషామిహ గ్రహణం ప్రపఞ్చార్థమ్ - చురాదిభ్యస్తు స్వార్థే - పుగన్తేతి గుణః - సనాద్యన్తా ఇతి ధాతుత్వమ్ - తిప్ శపాది - గుణాయాదేశౌ - చోరయతి ॥ ణిచశ్చ ॥౧॥౩॥౭౪॥ ణిజన్తాదాత్మనేపదం స్యాత్ కర్తృగామిని క్రియాఫలే - చోరయతే - చోరయామాస - చోరయితా - ణేరనిటీతి ణిలోపః - చోర్యాత్ - చోరయిషీష్ట - ణిశ్రీతి చఙ్ - ణౌ చఙీతి హ్రస్వః - చఙీతి ద్విత్వమ్ - హలాదిశ్శేషః - దీర్ఘో లఘోరిత్యభ్యాసదీర్ఘః - అచూచురత్ - అచూచురత ॥ చితి స్మృత్యామ్ ॥ చిన్తయతి - అచిచిన్తత్ - చిన్తేతి పఠితవ్యే ఇత్కరణం ణిచః పాక్షికత్వే లిఙ్గమ్ - తేన చిన్త్యాత్ - చిన్త్యత ఇత్యాదౌ నలోపో న - చిన్తతి - చిన్తేత్ - ఏతచ్చ జ్ఞాపకం సామాన్యాపేక్షమిత్యేకే - అత ఏవ కహలి త్యత్ర వృత్తికృతా జగణతుః జగణురిత్యాద్యుదాహృతత్వాత్ - విశేషాపేక్షమిత్యపరే - అత ఏవ అధృషాద్వేత్యస్యా న వైయర్థ్యమ్ ॥ యత్రి సంకోచే ॥ యన్త్రయతి - యన్త్రతి వదితుం యుక్తం - యత్తు ఇదిత్కరణాత్ యన్త్రతీతి మాధవేనోక్తం తచ్చిన్త్యమ్ - ఏవం కుద్రి తత్రి మన్త్రిషు ॥ స్ఫుడి పరిహాసే ॥ స్ఫుణ్డయతి - ఇదిత్కరణాత్ స్ఫుణ్డతి - స్ఫుటీతి పాఠాన్తరమ్ - స్ఫుణ్టయతి - స్ఫుణ్టతి ॥ లక్ష దర్శనాఙ్కనయోః ॥ కుద్రి అనృతభాషణే ॥ కున్ద్రయతి కుడీత్యేకే ॥ లడ ఉపసేవాయామ్ ॥ లాడయతి ॥ మిది స్నేహనే ॥ మిన్దయతి - మిన్దతి ॥ ఓలడి ఉత్క్షేపణే ॥ ఓలణ్డయతి - ఓలణ్డతి ॥ ఓకార ఇదిత్యేకే - లణ్డయతి - లణ్డతి - ఉకారాదిరయమిత్యన్యే - ఉలణ్డయతి ॥ జల అపవారణే ॥ లజ ఇత్యేకే ॥ పీడ అవగాహనే ॥ పీడయతి ॥ భ్రాజభాసభాషదీపజీవమీలపీడామన్యతరస్యామ్ ॥౭॥౪॥౩॥ ఏషాముపధాయా హ్రస్వో వా స్యాచ్చఙ్పరే ణౌ అపీపిడత్ - అపీపీడత్ ॥ నట అవస్యన్దనే ॥ అవస్యన్దనం నాట్యమ్ ॥ శ్రథ ప్రయత్నే ॥ ప్రస్థాన ఇత్యేకే ॥ బధ సంయమనే ॥ బాధయతి ॥ బన్ధేతి చన్ద్రః ॥ పౄ పూరణే ॥ దీర్ఘోచ్చారణం ణిచః పాక్షికత్వే లిఙ్గం - తద్ధి సేట్కత్వాయ - ఏవం పృణాతి పిపర్తిభ్యాం పరితే త్యాదిసిద్ధావపి పరతి - పరత ఇత్యాదిసిద్ధిః ఫలమ్ - పారయతి - పరతి ॥ ఊర్జ బలప్రాణనయోః ॥ పక్ష పరిగ్రహే ॥ వర్ణ చూర్ణ ప్రేరణే ॥ వర్ణ వర్ణన ఇత్యేకే ॥ ప్రథ ప్రఖ్యానే ॥ ప్రాథయతి - నాన్యే మితోఽహేతావితి వక్ష్యమాణత్వాన్నాస్య మిత్త్వమ్ ॥ అత్ స్మృదృత్వరప్రథమ్రదస్తౄస్పశామ్ ॥౭॥౪॥౯౫॥ ఏషామభ్యాసస్య అత్ స్యాచ్చఙ్పరే ణౌ - ఇత్వాపవాదః - అపప్రథత్ ॥ పృథ ప్రక్షేపే ॥ పర్థయతి ॥ ఉర్ఋత్ ॥౭॥౪॥౭॥ ఉపధాయా ఋవర్ణస్య స్థానే ఋస్స్యాద్వా చఙ్పరే ణౌ - ఇరరారామపవాదః - అపీపృథత్ - అపపర్థత్ ॥ పథ ఇత్యేకే ॥ పాథయతి ॥ షమ్బ సమ్బన్ధనే ॥ సమ్బయతి - అససమ్బత్ ॥ శమ్బ చ ॥ అశశమ్బత్ ॥ సామ్బ ఇత్యే

కే॥భత్తు అదనే॥కుట్టచ్ఛేదనభర్త్సనయోః॥పూరణఇత్యేకే-కుట్టయతి॥పుట్టచుట్టఅల్పీభా
వే॥అట్టషుట్టఅనాదరే॥అట్టయతిఅయందోపధః స్తుత్యస్య సిద్ధత్వాన్నన్ద్రాఇతి నిషే
ధః-ఆట్టిటత్ ॥లుణ్ట స్తేయే॥లుణ్టయతి-లుణ్టతీతిలుటి స్తేయఇతిభ్వాదికస్య॥ శఠశ్వఠఅ
సంస్కారగత్యోః॥శ్వఠఇత్యేకే॥తుజపిజహింసాబలాదాననికేతనేషు॥తుఞ్జయతి- పిఞ్జ
యతి-ఇదిత్కరణాత్ తుఞ్జతి-పిఞ్జతి-తుజపిజేతికేచిత్ ॥లజలుజిఇత్యేకే॥పిసగతౌ॥ పేస
యతి-పేసతీతికుశపిగతః॥షాన్త్వసామప్రయోగే॥శ్వల్కవల్కపరిభాషణే॥ ష్ణిహ
స్నేహనే॥స్ఫిటఇత్యేకే॥స్మిటఅనాదరే॥అషోపదేశత్వాన్నషః-అసిస్మిటత్॥ష్మిఙ్ అ
నాదరఇత్యేకే॥ఙిత్వస్యావయవేఅచరితార్థత్వాణ్ణిజన్తాత్తఙ్- స్మాయయతే ॥ శ్లిష శ్లేష
ణే॥పథిగతౌ॥పన్థయతి-పన్థతి॥పిచ్ఛకుట్టనే॥ఛదిసంవరణే॥ఛన్దయతి ఛన్దతి॥శ్రణదానే ॥
ప్రాయేణాయంవిపూర్వః-విశ్రాణయతి॥తడఆఘాతే॥తాడయతి॥ఖడఖడికడిభేద
నే॥ఖాడయతి-ఖణ్డయతి-ఖణ్డతి-కణ్డయతి-కణ్డతి॥కుడిరక్షణే॥గుడివేష్టనే॥రక్షణఇత్యేకే ॥
కుఠిఇత్యన్యే॥అవకుణ్ఠయతి-అవకుణ్ఠతి॥గుఠిఇత్యపరే॥ఖుడిఖణ్డనే॥వడివిభాజనే॥ వడిఇ
త్యేకే॥చడికోపే చణ్డే॥చణ్డయతి॥గుడిభూషాయాంహర్షేచ॥భడికల్యాణే॥ఛర్దవమనే॥పు
స్తబుస్తఆదరానాదరయోః॥చుదసఞ్చోదనే॥నక్కధక్కనాశనే॥ణోపదేశలక్షణేప
ర్యుదస్తోయమ్-ప్రనక్కయతి॥చుక్కచక్కవ్యథనే॥క్షలశౌచకర్మణి ॥ తలప్రతిష్ఠా
యామ్॥తులఉన్మానే॥తోలయతి-అతూతులత్-కథంతులయతితులనాఇత్యాది - అతు
లోపమాభ్యామితినిపాతనాదజన్తస్యతులాశబ్దస్యసిద్ధౌతతోణిచ్ ॥దులఉత్క్షేపే॥ పు
లమహత్త్వే॥తులసముచ్ఛ్రాయే॥మూలరోహణే॥కలవిక్షేపే॥బిలభేదనే॥తిలస్నేహ
నే॥చలభృతౌ॥పాలరక్షణే॥లూషహింసాయామ్॥శుల్బమానే॥శూర్పచ॥ చుటచ్ఛేద
నే॥పిటసంచూర్ణనే॥షడిపసినాశనే॥షణ్డయతి-షణ్డతి-షంసయతి-షంసతి॥ షజమార్గసం
స్కారగత్యోః॥శుల్కఅతిస్పర్శనే॥చపిగత్యామ్॥చమ్పయతి-చమ్పతి॥క్షపిక్షాన్త్యామ్॥
క్షమ్పయతి-క్షమ్పతి॥ఛజిక్రచ్ఛ్రజీవనే॥శ్వర్తగత్యామ్॥శ్వభ్రచ* జ్ఞపమిచ్చ ॥ అ
యంజ్ఞానేజ్ఞాపనేచవర్తతే॥మితాంహ్రస్వః॥మితాముపధాయాహ్రస్వస్స్యా
ణ్ణౌపరే-జ్ఞపయతి॥యమచపరివేషణే॥చాన్మిత్-పరివేషణమిహవేష్టనం నతుభోజ
నానాపివేష్టనా-యమయతిచన్ద్రం-పరివేష్టతఇత్యర్థః॥చహపరికల్కనే॥చహయతి- అ
చీచహత్-కథాదావత్యమాణస్యతుఅదన్తత్వేనాగ్లోపిత్వాద్దీర్ఘసన్వద్భావౌన-అచ
చహత్॥చపఇత్యేకే॥చపయతి॥రహత్యాగఇత్యేకే॥అరీరహత్ - కథాదేస్తుఅరరహ
త్॥బలప్రాణనే॥బలయతి॥చిఞ్చయనే॥ చిస్ఫోర్వా ॥౬॥౧॥ ౫౪॥ అనయోరా
త్వంవాస్యాత్ణౌ॥ అత్రిహ్రీవ్లీరీక్నూయీక్ష్మాయ్యాతాంపుక్ణౌ ॥౭॥౩॥ ౩౬॥ ఆ

ర్త్యాదేరాదన్తానాంచపుగాగమస్స్యాత్ణౌ-చపయతి-చయయతి- ఇతిక్షరణసామ
ర్థ్యాదస్యణిజ్వికల్పః-చయతి-చయతే-ప్రణిచయతి-ప్రనిచయతి * నాన్యేమితోఽ
హేతౌ*అహేతౌపాక్షేణిచిజ్ఞపాదిభ్యోన్యేమితోనస్యుః- తేనశమాదీనామమన్తత్వ
ప్రయుక్తమిత్వన్న॥ఘట్టచలనే॥ముస్తసంఘాతే॥ఖట్టసంవరణే॥ షట్టస్ఫిట్టచుబిహిం
సాయామ్॥పూలసంఘాతే॥పూర్ణ్యైకే॥పుంసత్యన్యే॥పుంసఅభివర్ధనే॥టకిబన్ధనే॥ ట
ఙ్కయతి-టఙ్కతి॥ధూసకాన్తికరణే॥ధూసయతి-దన్త్యాన్తః మూర్ధన్యాన్తఇత్యేకే-తా
లవ్యాన్తఇత్యపరే॥కీటవర్ణే॥చూర్ణసంకోచనే॥పూజపూజాయామ్॥అర్కస్తవనే॥ శ
వనఇత్యేకే॥శుఠఆలస్యే॥శుఠిశోషణే॥శుణ్ఠయతి శుణ్ఠతి॥జుడప్రేరణే॥ గజమార్జశబ్దా
ర్థౌ॥గాజయతి-మార్జయతి॥మర్చచ॥మర్చయతి॥ఘృతప్రస్రవణే॥ప్రస్రావణఇత్యేకే॥
పచివిస్తారవచనే॥పఞ్చయతి-పఞ్చతి-పఞ్చతెఇతివ్యాఘ్ర్యశపిగతమ్ ॥ తిజనిశాత
నే॥తేజయతి॥కృతసంశబ్దనే※ఉపధాయాశ్చ॥౭॥౧॥౧౦౧॥ధాతోరుపధా భూత
స్యఋకారస్యఇత్స్యాత్-రపరత్వమ్-ఉపధాయాశ్చేతిదీర్ఘః కీర్తయతి-ఉర్ఋత్-అచికీర్త
త్-అచీకృతత్॥వర్ధచ్ఛేదనపూరణయోః॥కుబిఆచ్ఛాదనే॥కుమ్బయతి-కుమ్బతి॥ కుంభ
త్యేకే॥లుబితుబిఅర్దనే॥అర్దనఇత్యేకే॥హ్లపవ్యక్తాయాంవాచి॥ క్లపేత్యేకే ॥ హ్రా
పేత్యన్యే॥చుటిచ్ఛేదనే॥ఇలప్రేరణే॥ఏలయతి-ఐలిలత్॥ మ్రక్షమ్లేచ్ఛనే॥మ్లేచ్ఛఅవ్య
క్తాయాంవాచి॥ బ్రూసబర్హగబర్హహింసాయామ్॥కేచిదిహగర్జగర్దశబ్దే॥గర్ధఅభికాంక్షా
యామితిపఠన్తి॥గుర్దపూర్వనికేతనే॥జసిరక్షణే॥ మోక్షణ ఇతికేచిత్-జంసయతి-జంస
తి॥ఈడస్తుతౌ॥జసుహింసాయామ్॥పిడిసంఘాతే॥రుషరోషే॥రుటఇత్యేకే॥డిపక్షేపే॥
స్తూపసముచ్ఛ్రాయే॥ ——※—— ఆకుస్మాదాత్మనేపదినః॥ కుస్మనామ్నోవేతివ
క్ష్యతేతమభివ్యాప్యేత్యర్థః అకర్తృగామిఫలార్థమిదమ్॥చితసంచేతనే॥చేతయతే-
అచీచితత॥దాసృదానే॥దాసయతే※నాగ్లోపిశాస్వృదితామ్॥౭॥౪॥౨॥ణిచ్యగ్లో
పినశ్శాస్తేః ఋదితాంచఉపధాయాహ్రస్వోనస్యాత్చఙ్పరేణౌ-అదదాసత॥ దశి
దంశనే॥దంశయతే-అదదంశత-ఇదిత్త్వాణ్ణిజభావేదంశతి-ఆకుస్మీయమాత్మనేపదంణి
చ్సన్నియోగేనైవేతివ్యాఖ్యాతారః-నలోపెనణిసాహచర్యాత్-భ్వాదేరేవగ్రహ
ణమ్॥దసిదంశనదర్శనయోః॥దంసయతే-దంసతి-దసేత్యేకే-దాసయతి॥ డపడిపసం
ఘాతే॥తన్త్రికుటుమ్బధారణే॥తన్త్రయతే-చాన్ద్రాదయః ధాతుద్వయమిదమితిమ
త్వాకుటుమ్బయత ఇత్యుదాహరన్తి॥ మన్త్రిగుప్తభాషణే॥ స్పశగ్రహణసంశ్లేషణ
యోః॥తర్జభర్త్సతర్జనే॥వస్తగన్ధఅర్దనే॥వస్తయతే-గన్ధయతే॥విష్కహింసాయామ్॥
హిష్కేత్యేకే॥నిష్కపరిమాణే॥లలఈప్సాయామ్॥కూణసంకోచే॥ తూణపూరణే

భ్రూణ ఆశావిశఙ్కయోః॥ శఠ శ్లాఘాయామ్॥ యక్ష పూజాయామ్ ॥ స్యమ వితర్కే॥ గూరీ ఉద్యమనే॥ శమ లక్ష ఆలోచనే॥ నాన్యే మిత ఇతి మిత్త్వం న - శామయతే॥ కుత్స అవక్షేపణే॥ త్రుట ఛేదనే॥ కుట ఇత్యేకే॥ గల స్రవణే॥ భల ఆభణ్డనే॥ కూట ఆప్రదానే॥ అవసాదన ఇత్యేకే॥ కుట్ట ప్రతాపనే॥ వఞ్చు ప్రలమ్భనే॥ వృష శక్తిబన్ధనే॥ శక్తిబన్ధనం ప్రజననసామర్థ్యం శక్తిసంబన్ధశ్చ - వర్షయతే॥ మద తృప్తియోగే॥ దివు పరికూజనే॥ గృ విజ్ఞానే ॥ గారయతే॥ విద చేతనాఖ్యాననివాసనేషు॥ వేదయతే॥ సత్తాయాం విద్యతే జ్ఞానే వేత్తి విన్తే విచారణే॥ విన్దతే విన్దతి ప్రాప్తౌ శ్యన్లుక్శ్నమ్శేష్విదం క్రమాత్॥ మాన స్తమ్భే॥ మానయతే॥ యు జుగుప్సాయామ్॥ యావయతే॥ కుస్మ నామ్నో వా॥ కుస్మేతి ధాతుః కుస్మితస్య యనే వర్తతే కుస్మయతే - అచుకుస్మత - అథవా కుస్మేతి ప్రాతిపదికం తతో ధాత్వర్థే ణిచ్॥ ఇత్యాకుస్మీయాః॥ ———※——— చర్చ అధ్యయనే॥ బుక్క భాషణే॥ బుక్కయతి॥ శబ్ద ఉపసర్గాదావిష్కారే చ॥ చాద్భాషణే - ప్రతిశబ్దయతి - ప్రతిశ్రుతమావిష్కరోతీత్యర్థః॥ అనుపసర్గాచ్చ ॥ ఆవిష్కార ఇత్యేవ - శబ్దయతి॥ కణ నిమీలనే ॥ కాణయతి - ణౌ చఙ్యుపధాయా హ్రస్వః - కాణ్యాదీనాం వేతి వికల్ప్యతే - అచీకణత్ - అచకాణత్ ॥ జభి నాశనే॥ జమ్భయతి - జమ్భతి - అజజమ్భత్ ॥ షూద క్షరణే॥ సూదయతి - అసూషుదత్ ॥ జసు తాడనే॥ జాసయతి - జసతి॥ పశ బన్ధనే॥ పాశయతి॥ అమ రోగే॥ ఆమయతి - నాన్యే మిత ఇతి నిషేధః - అమ గత్యాదౌ ఇతి పఠితః - తస్మాద్ధేతుమణ్ణౌ న కమ్యమిచమామితి మిత్త్వనిషేధః - ఆమయతి॥ చట స్ఫుట భేదనే॥ వికాసే తు పోః స్ఫుటతి స్ఫోటత ఇత్యుక్తమ్ ॥ ఘట సంఘాతే॥ ఘాటయతి॥ హన్త్యర్థాశ్చ॥ నవగణ్యాముక్తా హన్త్యర్థా అపి స్వార్థే ణిచం లభన్త ఇత్యర్థః ॥ దివు మర్దనే॥ ఉదిత్త్వాద్దేవతీత్యపి॥ అర్జ ప్రతియత్నే॥ అయమర్థాన్తరేపి - ద్రవ్యమార్జయతే ॥ ఘుషిర్ విశబ్దనే॥ ఘోషయతి - ఘుషిర విశబ్దన ఇతి సూత్రే అవిశబ్దన ఇతి నిషేధాల్లిఙ్గాదనిత్యోయం ణిచ్ - ఘోషతి - ఇరిత్త్వాదఙ్వా - అఘుషత్ - అఘోషీత్ - న్యాసస్తు అజూఘుషత్ ॥ ఆఙః క్రన్ద సాతత్యే॥ భ్వాదికః క్రన్దధాతురాహ్వానాద్యర్థ ఉక్తః - సప్వాజూర్వో ణిచం లభతే సాతత్యే - ఆక్రన్దయతి - అన్యే తు ఆఙ్పూర్వో ఘుషిః క్రన్దసాతత్య ఇత్యాహుః - ఆఘోషయతి॥ లస శిల్పయోగే॥ తసి భూష అలఙ్కారే॥ అవతంసయతి - అవతంసతి - భూషయతి॥ మోక్ష అసనే॥ అసనం క్షేపణమ్॥ అర్హ పూజాయామ్ ॥ జ్ఞా నియోగే॥ ఆజ్ఞాపయతి - భజ విశ్రాణనే॥ శృధు ప్రసహనే॥ శర్ధయతి - శర్ధతి - అశశర్ధత్ - అశీశృధత్ ॥ యత నికారోపస్కారయోః॥ రక లగ ఆస్వాదనే ॥ రఘ ఇత్యేకే - రగ ఇత్యన్యే॥ అఞ్చు విశేషణే ॥ అఞ్చయతి - ఉదిత్త్వమిడ్వికల్పార్థమ్ - అత ఏవ విభాషితో ణిచ్ - అఞ్చతి - ఏవం శృధుప్రభృతీనామపి బోధ్యమ్ ॥ లిగి చిత్రీకరణే॥

లిఙ్గయతి - లిఙ్గతి ❁ ముద సంసర్గే ॥ మోదయతి సక్తూన్ ఘృతేన ॥ త్రస
ధారణే॥ గ్రహణ ఇత్యేకే-వారణ ఇత్యన్యే ॥ ఉధ్రస ఉఞ్ఛే ॥ ఉకారో ధాత్వవయవ
ఇత్యేకే-ఉధ్రాసయతి-నేత్యన్యే-ధ్రాసయతి॥ ముచ ప్రమోచనే మోదనే చ ॥ వస
స్నేహచ్ఛేదాపహరణేషు॥ చర సంశయే॥ చ్యు సహనే ॥ హసనే చేత్యేకే-చ్యావయతి॥
చ్యుస ఇత్యేకే॥ చ్యోసయతి॥ భువోఽవకల్కనే॥ అవకల్కనమ్మిశ్రీకరణమిత్యేకే- చిన్తనమి
త్యన్యే-భావయతి-కృపేశ్చ-కల్పయతి॥ ఆస్వదస్సకర్మకాత్ ॥ స్వదిమభివ్యాప్య సంభవ
తః కర్మభ్యః ణిచ్ ॥ గ్రస గ్రహణే॥ గ్రాసయతి ఫలమ్॥ పుష ధారణే॥ పోషయత్యాభర
ణమ్॥ దల విదారణే॥ దాలయతి॥ పట పుట లుట తుజి మిజి పిజి లుజి భజి లఘి త్రసి పిసి కుసి
దశి కుశి ఘట ఘటి బృహి బర్హ బల్హ గుప ధూప విచ్ఛ చీవ పుథ లోకృ లోచృ ణద కుప
తర్క వృతు వృధు భాషార్థాః॥ పాటయతి-పోటయతి-లోటయతి-తుఞ్జయతి-తుఞ్జతి-మిఞ్జ
యతి-మిఞ్జతి-ఏవమ్ప్రేషామిదితామ్॥ ఘాటయతి-ఘణ్టయతి॥ నాగ్లోపిశాస్వృదితామ్-
అలులోకత్-అలులోచత్-వర్తయతి-వర్ధయతి-ఉదిత్త్వాత్ వర్తతి-వర్ధతి ॥ రుట రజి లజి
అజి దసి భృశి రుశి రుసి శీక నట పుట పుటి రుచి లఘి రఘి అహి రహి మహి చ ॥ రోటయతి - ర
ఞ్జయతి-రఞ్జతి-లఞ్జయతి-లఞ్జతీత్యాది॥ లడిత డినళచ॥ పూరీ ఆప్యాయనే ॥ ఈదిత్త్వం ని
ష్ఠాయామిణ్నిషేధాయ-అత ఏవ ణిజ్వా-పూరయతి పూరతి॥ రుజ హింసాయామ్॥ ష్వ
ద ఆస్వాదనే॥ స్వాద ఇత్యేకే-అసిష్వదత్-దీర్ఘస్య తు అషోపదేశత్వాదసిస్వాదత్ ॥ ఆ
ధృషాద్వా॥ ఇత ఊర్ధ్వం విభాషితణిచః ధృష ధాతుమభివ్యాప్య॥ యుజ పృచ సంయమ
నే॥ యోజయతి-యోజతి-అయౌక్షీత్-పర్చయతి-పర్చతి-పర్చితా-అపర్చీత్॥ అర్చ పూ
జాయామ్॥ షహ మర్షణే॥ సాహయతి - సపవాయన్నాగస్సహతి కలభేభ్యః పరిభవమ్॥
ఈర క్షేపే॥ లీ ద్రవీకరణే॥ లాయయతి-లయతి-లేతా॥ వృజీ వర్జనే॥ వర్జయతి - వర్జతి॥ వృ
ఞ్ ఆవరణే॥ వారయతి-వరతి-వరతే-వరితా-వరీతా॥ జ్రి వయోహానౌ॥ జారయతి జర
తి-జరితా - జరీతా॥ జ్రి చ॥ జ్రాయయతి - జ్రయతి- జ్రేతా॥ రిచ వియోజన సమ్పర్చన
యోః॥ రేచయతి- రేచతి- రేక్తా॥ శిష అసర్వోపయోగే॥ శేషయతి - శేషతి- శేష్టా-అశి
క్షత్-విపూర్వోఽతిశయే॥ తప దాహే॥ తాపయతి - తపతి- తప్తా॥ తృప తృప్తౌ॥ సన్దీపన ఇ
త్యేకే-తర్పయతి-తర్పతి తర్పితా॥ ఛృదీ సందీపనే॥ ఛర్దయతి-ఛర్దతి ఛర్దితా-ఛర్దిష్యతి- సే
సిచీతి వికల్పో న-సాహచర్యాత్తత్ర రౌధాదికస్యైవ గ్రహణాత్ ॥ చృప ఛృప దృప సన్దీ
పన ఇత్యేకే॥ చర్పయతి-ఛర్పయతి॥ దృభీ భయే ॥ దర్భయతి-దర్భతి దర్భితా ॥ దృభ సంద
ర్భే॥ అయం తు దాదావిదిత్ ॥ శ్రథ మోక్షణే॥ హింసాయామిత్యన్యే॥ మీ గతౌ ॥ మాయ
యతి-మయతి- మేతా॥ గ్రన్థ బన్ధనే॥ గ్రన్థయతి- గ్రన్థతి॥ శీక ఆమర్షణే-శీకయతి॥ చీక చ॥ చీక

యతి॥అర్దహింసాయామ్॥స్వరితేత్-అర్దయతి-అర్దతి-అర్దతే॥ హిసిహింసాయామ్॥
హింసయతి-హింసతి-హినస్తీతిశ్నమిగతమ్॥అర్హపూజాయామ్॥ఆజుష్టదపర్యన్తే॥ ఆ
సాదయతి-ఆసీదతి పా(ఘ్రే)తసీదాదేశః-ఆసత్తా-ఆసాత్సీత్ ॥ శున్ధశౌచకర్మణి॥శున్ధి
తా॥అశున్ధీత్॥ఛదఅపవారణే॥స్వరితేత్॥జుషపరితర్కణే॥పరితర్కణమూహాహింసా
వా-పరితర్పణమిత్యేకే-పరితర్పణంపరితృప్తిక్రియా-జోషయతి-జోషతి - ప్రీతిసేవన
యోర్జుషతఇతితుదాదౌ॥ధూఞ్ కమ్పనే॥ణావిత్యధికృత్య* ధూఞ్ ప్రీఞోర్నుగ్వక్త
వ్యః*ధూనయతి-ధవతి-ధవతే - కేచిత్తుధూఞ్ ప్రీఞోరితిపఠిత్వా ప్రీణాతిసాహచ
ర్యాద్ధునాతేరేవనుకమాహుః ధావయతి-అయంస్వాదౌ(క్రా)్యదౌతుదాదౌచ - స్వా
దౌ(హ్రా) స్వశ్చ్వితోధాచకపిరహస్యే*ధూనోతిచంపకవనాధునోత్యశోకం చూతం
ధునాతిధువతిస్ఫుటితాతిముక్తమ్। వాయుర్విధూనయతిధావయతీహరేణుర్నా
ననేధవతిచన్దనమఞ్జరీశ్చ* ప్రీఞ్ తర్పణే, ప్రీణయతి-ధూఞ్ ప్రీఞోరితిహారదత్తపాఠే
(ప్రా)యయతి-ప్రయతి-ప్రయతే॥శ్రన్థగ్రన్థసన్దర్భే॥ఆప్ల్ లమ్భనే॥సాన్త్వనఇత్యే
కే-ఆపయతి-ఆపతి-ఆప్తా-ఆపత్ - స్వరితేదయమిత్యేకే-ఆపతే॥తనుశ్రద్ధోపకరణ
యోః॥ఉపసర్గాచ్ఛబ్దైర్ఘ్యే-తానయతి-వితానయతి-తనతి-వితనతి॥చనశ్రద్ధోపహస
నయోరిత్యేకే॥చానయతి-చనతి॥వదసన్దేశవచనే॥వాదయతి-వదతి-స్వరితేత్-వదతే-
అనుదాత్తేదిత్యేకే-వవదతుః-వవదిథ-వవదే-వద్యాత్॥వచపరిభాషణే॥వాచయతి- వ
చతి వక్తా-అవాక్షీత్॥మానపూజాయామ్॥మానయతి-మానతి మానితా- విచారణేతు
భ్వాదికోనిత్యసన్నన్తః - మీమాంసతే ॥ ఇత్యాకుస్మీయః ॥ మన్యతే-
మనుతే ఇతిదివాదౌతనాదౌచ ॥ భూ (ప్రా)ప్తావాత్మనేపదీ॥భావయతే-భవతే- ణిచ్
సన్నియోగేనైవాత్మనేపదమిత్యేకే-భవతి॥గర్హవినిన్దనే॥మార్గఅన్వేషణే॥ కరిశోకే॥
ఉత్పూర్వోఽయముత్కణ్ఠాయామ్॥కణ్ఠతేఇత్యాత్మనేపదీగతః॥ మృజూశౌచాలఙ్కార
యోః॥మార్జయతి-మార్జతి-మార్జితా-మార్ష్టా॥మృషతితిక్షాయామ్॥స్వరితేత్- మర్ష
తి-మర్షతే మృష్యతి మృష్యతేఇతిదివాదౌ- సేచనేశపిమర్షతి॥ధృషప్రసహనే॥ ధర్షయ
తి-ధర్షతి॥ఇత్యాధృషీయాః॥ ——※—— అథాదన్తాః॥కథవాక్యప్రబన్ధే॥ అల్లోప
స్యస్థానివత్త్వాన్నవృద్ధిః-కథయతి-అగ్లోపిత్వాన్నదీర్ఘసన్వద్భావౌ- అచకథత్॥
వరఈప్సాయామ్॥వరయతి-వారయతీతిగతమ్॥గణసంఖ్యానే॥గణయతి※ ఈచగణః॥
౭॥౪॥౯౭॥గణేరభ్యాసస్యఈత్స్యాచ్చఙ్పరేణౌ - చాత్ అత్-అజీగణత్-అజగణత్॥
శఠశ్వఠఅసమ్యగ్భాషణే॥పటవటగ్రన్థే॥తాన్తఇత్యేకే-పటయతి॥రహత్యాగే॥ అరర
హత్॥స్తనగదదేవశబ్దే॥స్తనయతి-గదయతి-అజగదత్॥పతగతౌవా ॥ వాణిజన్తః వా

అదన్తఇత్యేకే ఆద్యేపతయతి పతతి-పతాఞ్చకార-అపతీత్-ద్వితీయే-పాతయతి- అపీపతత్ ॥ పషోనుపసర్గాత్ ॥ గతావిత్యేవ-పషయతి ॥ స్వరఆక్షేపే ॥ స్వరయతి ॥ రచప్రతిప్రతియత్నే ॥ రచయతి ॥ కలగతౌసంఖ్యానేచ ॥ చహపరికల్కనే ॥ పరికల్కనందమ్భః శాఠ్యఞ్చ ॥ మహపూజాయామ్ ॥ మహయతి- మహతీతిశపిగతమ్ ॥ సారకృపశ్రథదౌర్బల్యే ॥ సారయతి-కృపయతి-శ్రథయతి ॥ స్పృహఈప్సాయామ్ ॥ భామక్రోధే ॥ అబభామత్ ॥ సూచపైశున్యే ॥ సూచయతి-అషోపదేశత్వాన్నషః-అనుసూచత్ ॥ ఖేటభక్షణే ॥ తృతీయాన్తఇత్యేకే-ఖోటఇత్యన్యే ॥ క్షోటక్షేపే ॥ గోమఉపలేపే ॥ అజుగోమత్ ॥ కుమారక్రీడాయామ్ ॥ అచుకుమారమ్ ॥ శీలఉపధారణే ॥ ఉపధారణమభ్యాసః ॥ సామసాన్త్వప్రయోగే ॥ అససామత్-సాన్త్వనేఇత్యన్యేషుఅసీషమత్ ॥ వేలకాలోపదేశే ॥ వేలయతి- కాలఇతిపృథగ్ధాతురిత్యేకే- కాలయతి ॥ పల్పూలలవనపవనయోః ॥ వాతసుఖసేవనయోః ॥ గతి సేవనయోరిత్యేకే- వాతయతి-అవవాతత్ ॥ గవేషమార్గణే ॥ అజగవేషత్ ॥ వాసఉపసేవాయామ్ ॥ నివాసఆచ్ఛాదనే ॥ అనినివాసత్ ॥ భాజపృథక్కర్మణి ॥ సభాజప్రీతిదర్శనయోః ॥ ప్రీతి సేవనయోరిత్యేకే-సభాజయతి ॥ ఊనపరిహాణే ॥ ఊనయతి- ఓఃపుయణ్జ్యపరే ఇతి పుయణ్జ్యపరయోరితి ... త్యేవర్గప్రత్యాహారజగ్రహణాలిఙ్గమ్- ణిచిఅచఆదేశోనస్యాత్ ద్విత్వేకార్యఇతి-యత్ర ద్విరుక్తావభ్యాసోత్తరఖణ్డస్య ఆద్యోచ్ ప్రక్రియాయాం పరినిష్ఠితే రూపే వా అవర్ణో లభ్యతే తత్రైవాయన్నిషేధః జ్ఞాపకస్యసజాతీయాపేక్షత్వాత్ తేనాచికీర్తదిత్యాదిసిద్ధమ్ - ప్రకృతేతునశబ్దస్యద్విత్వమ్-తతఉత్తరఖణ్డేఅల్లోపః-ఔననత్-మాభవానూననత్ ॥ ధ్వనశబ్దే ॥ అదధ్వనత్ ॥ కూటపరితాపే ॥ పరిదాహఇత్యేకే ॥ సంకేతగ్రామకుణగుణచామన్త్రణే ॥ చాత్కూటోపి-కూటయతి సంకేతయతి-గ్రామయతి-కుణయతి గుణయతి పాఠాన్తరమ్ ॥ కేతనికేతశ్రావణేనిమన్త్రణేచ ॥ కేతయతి నికేతయతి ॥ కుణగుణచామన్త్రణే ॥ చాత్కేతకూటౌ ॥ కూణసంకోచనఇతి ॥ స్తేనచౌర్యే ॥ అతిస్తేనత్ ॥ ఆగర్వాదాత్మనేపదినః ॥ పదగతౌ ॥ పదయతే ॥ అపపదత ॥ గృహగ్రహణే ॥ గృహయతే ॥ మృగఅన్వేషణే ॥ మృగయతే-మృగ్యతేతి కణ్డ్వాదిః ॥ కుహవిస్మాపనే ॥ శూరవీరవిక్రాన్తౌ ॥ శూరయతే - వీరయతే ॥ స్థూలపరిబృంహణే ॥ స్థూలయతే-అతుస్థూలత ॥ అర్థఉపయాచ్ఞాయామ్ ॥ అర్థయతే-ఆర్తథత ॥ సత్రసన్తానక్రియాయామ్ ॥ అససత్రత-అనేకాచ్త్వాన్నషోపదేశః-సిసత్రయిషతే ॥ గర్వమానే ॥ గర్వయతే-అదన్తత్వసామర్థ్యాణ్ణిజ్వికల్పః-ధాతోరన్త ఉదాత్తఃలిట్యామ్చఫలమ్-పవమగ్రేపి ॥ ఇత్యాగర్వీయాః ॥ —❋— సూత్రవేష్టనే ॥ సూత్రయతి-అసుసూత్రత్ ॥ మూత్రప్రస్రవణే ॥ మూత్రయతి-అముమూత్రత్ ॥ రూక్షపారుష్యే ॥

పారతీరకర్మసమాప్తౌ॥ అపపారత్-అతితీరత్॥ పుట ఉత్సర్గే॥ పుటయతి॥ ధేక దర్శన ఇత్యే
కే॥ అదిధేకత్॥ కత్ర శైథిల్యే॥ కత్రయతి-కత్రతి-కర్త ఇత్యేకే-కర్తయతి-కర్తతి* ప్రాతి
పదికాద్ధాత్వర్థే బహులమిష్ఠవచ్చ* ప్రాతిపదికాత్ ధాత్వర్థే ణిచ్ స్యాత్ ఇష్ఠేయ
థా ప్రాతిపదికస్య పుంవద్భావరభావటిలోపవిన్మతుబ్లుగ్యణాదిపరలోపప్రస్థస్ఫా
ద్యాదేశభసంజ్ఞాస్తద్వణ్ణావపి స్యుః-పటుమాచష్టే పటయతి-వరత్వాద్వృద్ధౌ సత్యాం
టిలోపః-అపీపటత్-నౌ చ జీస్త్వత్ర భాష్యే వృద్ధగ్లోపో బలీయానితి స్థితమ్-అపపటత్॥
తత్కరోతి తదాచష్టే పూర్వస్య ప్రపఞ్చః కరోత్యాచష్ట ఇతి ధాత్వర్థమాత్రం ణిజ
ర్థః లడర్థస్త్వవివక్షితః॥ తేనాతిక్రామతి॥ అశ్వేనాతిక్రామతి అశ్వయతి- హస్తినాతి
క్రామతి హస్తయతి॥ ధాతురూపఞ్చ॥ ణిచ్ప్రకృతిః ధాతురూపమ్ప్రతిపద్యతే - చశ

బ్దోఽనుక్తసముచ్చయార్థః-తథా చ వార్తికమ్* ఆఖ్యానాత్కృతస్తదాచష్టే కృల్లుక్
ప్రకృతిప్రత్యాపత్తిః ప్రకృతివచ్చ కారకమితి* కంసవధమాచష్టే కంసం ఘాతయతి-
ఇహ కంస-హన్ ఇతి-స్థితే హనస్తోఽచిణ్ణలోః॥ ౭॥౩॥౩౨॥ హన్తేస్తకారోఽన్తాదేశ
స్స్యాత్ చిణ్ణల్వర్జే ఞ్ణితి ణితి నను అత్ర అజ్ఝసంజ్ఞా ధాతుసంజ్ఞా చ కంసవిశిష్టస్య ప్రాప్తా
తతశ్చ అట్ ద్విత్వయోర్దోషః-కించ పత్వతత్వే న స్యాతామ్-ధాతోః స్వరూపగ్రహణే
తత్ప్రత్యయే కార్యవిజ్ఞానాత్-సత్యం-ప్రకృతివచ్చేతి చకారోభిన్నక్రమః - కారకం చ
చాతత్కార్యమ్-హేతుమణ్ణిచః ప్రకృతేర్హన్త్యాదేః హేతుమణ్ణౌ యాదృశం కారకం ధా
త్వావన్నత్ర్యభూతం ద్వితీయాన్తం యాదృశం చ కార్యం కుత్వతత్వాదితదిహాపీత్యర్థః-కం
సమజీఘనత్॥ కస్త్రకరణాద్ధాత్వర్థే॥ కస్తూర్యా వ్యాపారాయ యత్కరణం తత్తుచతు
రాదిమాత్రమిత్యర్థః-అసినాహన్తి అసయతి॥ బహుదర్శనే॥ చిత్రచిత్రీకరణే॥ ఆలేఖ్యకర
ణ ఇత్యర్థః-కదాచిద్దర్శనే-చిత్రయత్యయమద్భుతదర్శనే ణిచం లభత ఇత్యర్థః చిత్రయతి॥
అంససమాఘాతే॥ పటవిభాజనే॥ లజప్రకాశనే॥ పటిలజి ఇత్యేకే॥ పణ్టయతి-లఞ్జయతి-అద
న్తేషుపాఠబలాదవన్తత్వే వృద్ధిరిత్యన్యే-పణ్డాపయతి- లఞ్జాపయతి-శాకటాయనస్తుక
థాదీనాం సర్వేషాం పుకమాహ -తన్మతే కథాపయతి- గణాపయతీత్యాది॥ మిశ్రసమ్ప
ర్కే॥ సంగ్రామయుద్ధే॥ అనుదాత్తేత్ -అకారప్రశ్లేషాత్ - అససంగ్రామత॥ స్తో
మశ్లాఘాయామ్॥ అతుస్తోమత్॥ ఛిద్రకర్ణభేదనే॥ కర్ణచ్ఛేదన ఇత్యేకే-కర్ణేతి ధాత్వన్తర
మిత్యన్యే॥ అన్ధదృష్ట్యుపఘాతే॥ ఉపసంహార ఇత్యన్యే- ఆన్దధత్॥ దణ్డదణ్డనిపాతనే॥ అ
ఙ్కపదే లక్షణే చ॥ ఆఞ్చకత్॥ అఙ్గచ॥ ఆఞ్జగత్॥ సుఖదుఃఖతత్క్రియాయామ్॥ రస ఆ
స్వాదనస్నేహనయోః॥ వ్యయవిత్తసముత్సర్గే॥ అవవ్యయత్॥ రూపరూపక్రియాయా
మ్॥ రూపస్యదర్శనం కరణం వా రూపక్రియా॥ ఛేద ద్వైధీకరణే॥ అచిచ్ఛేదత్॥ ఛద

జల అపవారణ ఇత్యేకే॥ ఛృదయతి॥ లాభ ప్రేరణే॥ వ్రణ గాత్రవిచూర్ణనే ॥ వర్ణ వర్ణక్రియావిస్తారగుణవచనేషు॥ వర్ణక్రియా వర్ణకరణమ్-సువర్ణం వర్ణయతి-కథాం వర్ణయతి-విస్తృణాతీత్యర్థః-హరిం వర్ణయతి-స్తౌతీత్యర్థః॥ బహులమేతన్నిదర్శనమ్॥ అదన్తధాతునిదర్శనమిత్యర్థః-బాహులకాదన్యేఽపిబోధ్యాః-తద్యథా॥ పర్ణ హరితభావే॥ పర్ణయతి -అపపర్ణత్। విష్క-దర్శనే॥ క్షప ప్రేరణే ॥ వస నివాసనే ॥ తుత్థ ఆవరణే ।ఏవమాన్దోలయతి ప్రేఙ్ఖోలయతి-విడమ్బయతి-అవధీరయతీత్యాది- అన్యే తు దశగణపాఠో బహులమిత్యాహుః- తేనాపఠితా అపి సౌత్రలౌకికవైదికా బోధ్యాః-అపరే తు నవగణపఠితేభ్యోఽపి క్వచిత్స్వార్థే ణిచ్-రామో రాజ్యమచీకరదిత్యాదియథేత్యాహుః చురాదిభ్య ఏవ బహులం ణిజిత్యర్థ ఇత్యన్యే-సర్వే పక్షాః ప్రాచాం గ్రన్థేషు స్థితాః * ణిజర్థాన్నిరసనే * అర్థవాచినః ప్రాతిపదికాన్నిరసనేఽర్థే ణిచ్ స్యాత్ - హస్తౌ నిరస్యతి హస్తయతే - పాదయతే॥ శ్వేతాశ్వాశ్వతరగాలోడితాహ్వరకాణామశ్వతరేతకలోపశ్చ ॥ శ్వేతాశ్వాదీనాం చతుర్ణామశ్వాదయోఽలుప్యన్తే ణిచ్ చ ధాత్వర్థే- శ్వేతాశ్వమాచష్టే తేనాతిక్రామతి వా శ్వేతయతే-అశ్వతరమాచష్టే అశ్వయతే-గాలోడితం వాచాం విమర్శః-తత్కరోతి గాలోడయతే-ఆహ్వరయతే-కేచిత్తు ణిచమేవానువర్తయన్తి-తన్మతే పరస్మైపదమపి-పుచ్ఛాదిషు ధాత్వర్థ ఇత్యేవ సిద్ధమ్-ణిజన్తాదేవ బహులవచనాదాత్మనేపదమస్తు - మాస్తు పుచ్ఛభాణ్డచీవరాణ్ణిఙ్విధిః - సిద్ధ శబ్దో గ్రన్థాన్తే మఙ్గలార్థః ॥

* ఇతి చురాదయః *

* తత్ప్రయోజకో హేతుశ్చ॥౧॥౪॥౫౫॥ కర్తుః ప్రయోజకో హేతుసంజ్ఞః కర్తృసంజ్ఞశ్చ స్యాత్ * హేతుమతి చ ॥౩॥౧॥౨౬॥ ప్రయోజకవ్యాపారే ప్రేరణాదౌ వాచ్యే ధాతోర్ణిచ్ స్యాత్ -భవన్తం ప్రేరయతి భావయతి-ణిచశ్చ కర్త్రభిప్రాయే క్రియాఫలే తఙ్-భావయతే-భావయామ్బభూవ * ఓః పుయణ్జ్యపరే॥౭॥౪॥౮౦॥ సని పరే యదఙ్గం తదవయవాభ్యాసోవర్ణస్య ఇత్వం స్యాత్ పవర్గయణ్జకారేష్వవర్ణపరేషు పరతః-అబీభవత్ -అపీపవత్ -మూఙ్ -అమీమవత్ -అయీయవత్ -అరీరవత్ -అలీలవత్ -అజీజవత్ * స్రవతిశృణోతిద్రవతిప్రవతిప్లవతిచ్యవతీనాం వా॥౭॥౪॥౮౧॥ ఏషామభ్యాసోకారస్య ఇత్వం వా స్యాత్ సని అవర్ణపరే ధాత్వక్షరే పరే-అసిస్రవత్ -అసుస్రవదిత్యాది-నాగ్లోపీతి హ్రస్వనిషేధః-అశశాసత్ -అడుఢౌకత్ -అచీచకాసత్ -మతాన్తరే అచచకాసత్ -అగ్లోపిత్వస్య ధాతుప్రకరణే ఉదాహరిష్యతే-ణ్యన్తాణ్ణిచ్ -పూర్వవిప్రతిషేధాదపవాదత్వాద్వా వృద్ధిం బాధిత్వా ణిలోపః-చోరయతి-ణౌ చఙీతి హ్రస్వః-దీర్ఘో లఘోరితి దీర్ఘః-న చాగ్లోపిత్వాత్ ద్వయోరన్యతరస్యాభావః స్యాత్కృతినిర్దేశాత్ -అచూచురత్ * ణౌ చ సంశ్చఙోః॥౬॥౧॥౩౧॥ సప్త

చఙ్పరే ణౌ శ్వయతేః సంప్రసారణం వా స్యాత్ - సంప్రసారణం తదాశ్రయం చ
కార్యం బలవదితి వచనాద్ణావసంప్రసారణం పూర్వరూపమ్ - అశూశవత్ - సన్వద్భా
వః - అలఘుత్వాన్న దీర్ఘః - అశిశ్వయత్ ❁ స్తమ్భుసివుసహాం చఙి ౮॥౩॥౧౧౬॥ ఉపసర్గ
నిమిత్తస్య షస్య షో న స్యాత్ చఙి - అవాతస్తమ్భత్ - పర్యసీషివత్ - న్యసీషహత్ . అటి
టత్ - ణిచా సహ ద్విత్వాఽజ్గసన్బునిర్ధో భ్యాసస్యాభావాత్సన్వద్భావాభావాన్న దీ
ర్ఘః - ఆశిశత్ - బహిరఙ్గోప్యుపధాహ్రస్వో ద్విత్వాత్పూర్వమేవ - ఓణేః ఋదిత్కర
ణాల్లిఙ్గాత్ - తేన మా భవానిదిధత్ - ఏజా దా వేధతౌ విధానాన్న వృద్ధిః - మా భవానే
దిధత్ - న్ద్రా ఇతి నకరాణాం ద్విత్వం న - ఔన్దిదత్ - ఆడిడత్ - ఆర్చిచత్ - ఉబ్జ ఆర్జవే - ఉప
దేశే దకారోపధః - భుజన్యుబ్జౌ పాణ్యుపతాపయోరితి నిపాతనాద్దస్య బః - స చాత్ర జ్ఝో
పి ద్విత్వవిషయే న న్ద్రా ఇతి నిషేధాత్ జశ్బ్దస్య ద్విత్వే కృతే ప్రవర్తతే న తు తతః ప్రా
క్ - దకారోచ్చారణసామర్థ్యాత్ - ఔబ్జిజత్ - అజాదేరిత్యేవ - నేహ అదిద్రవత్ ❁ రభే
రశబ్లిటోః ౭॥౧॥౬౩॥ రభేర్నుమ్ స్యాదచి న తు శబ్లిటోః ❁ లభేశ్చ ౭॥౧॥౬౪॥ అరరమ్భ
త్ - అలలమ్భత్ - హారచజీటమాత్రే అచజేర్యుక్తైః తత్వన్న - అజీహాయత్ ॥ అత్స్మృ
దృత్వరప్రథమ్రదస్తౄస్పశామ్ ॥ అసస్మరత్ - అదదరత్ - త్వరత్వసామర్థ్యాద
త్ర లఘోర్న దీర్ఘః - అతత్వరదిత్యాది ❁ విభాషా వేష్టిచేష్ట్యోః ౭॥౪॥౯౬॥ అభ్యాస
స్య అత్వం వా స్యాచ్చఙ్పరే ణౌ - అవవేష్టత్ - అవివేష్టత్ - అచచేష్టత్ - అచిచేష్టత్ - భ్రా
జభాసేత్యాదినా వోపధాహ్రస్వః - అబిభ్రాజత్ - అబిభ్రజదిత్యాది * కాణ్యాదీ
నాం వేతి వక్తవ్యమ్ * ణ్యన్తాః కణరణభణశ్రణలుపహేఠః కాణ్యాదయష్షడ్భాష్యే ఉ
క్తాః - హేఠయి వాణిలోటిలోపయశ్చేత్యారోధి కాన్యాసే - చాణిలోఠి అక్షరస్యాత్ర - ఇత్థం
ద్వాదశ - అచీకణత్ - అచకాణత్ ❁ స్వాపేశ్చఙి ౬॥౧॥౧౮॥ ణ్యన్తస్య స్వాపేశ్చఙి సం
ప్రసారణం స్యాత్ - అసూషుపత్ ❁ శాచ్ఛాసాహ్వావ్యావేపాం యుక్ ౭॥౩॥ ౩౭॥
ణౌ - పుకోపవాదః - శాయయతి - హ్వాయయతి ❁ హ్వః సమ్ప్రసారణమ్ ॥౬॥౧॥౩౨॥ స
న్పరే చఙ్పరే చ ణౌ హ్వః సమ్ప్రసారణం స్యాత్ - అజూహవత్ - అజుహావత్ ❁ లోపః
పిబతేరీచ్చాభ్యాసస్య ॥౭॥౪॥౪॥ పిబతేరుపధాయా లోపస్స్యాత్ అభ్యాసస్య ఈదన్తా
దేశశ్చ చఙ్పరే ణౌ - అపీప్యత్ - అర్తిహ్రీతి పుక్ - అర్పయతి - హ్రేపయతి - వ్లేపయతి -
రేపయతి - యాలోపః - క్నోపయతి - క్ష్మాపయతి - స్థాపయతి ❁ తిష్ఠతేరిత్ ॥౭॥౪॥ ౫॥ ఉ
పధాయా ఇదాదేశస్స్యాచ్చఙ్పరే ణౌ - అతిష్ఠిపత్ ❁ జిఘ్రతేర్వా ॥౭॥౪॥౬॥ అజి
ఘ్రిపత్ - అజిఘ్రపత్ ॥ ఉర్ ఋత్ ॥ అచీకృతత్ - అచికీర్తత్ - అవీవృతత్ - అవవర్తత్ - అ
మీమృజత్ - అమమార్జత్ * పాతేర్లుగ్వక్తవ్యః * పుకోపవాదః - పాలయతి ❁ వివో

ధూననే జుక్ ||౭||౩||౩౮|| వాతేర్జుక్ స్యాణ్ణౌ కమ్పేర్థే వాజయతి విధూననే కిమ్ - కేశా
న్వాపయతి||విభాషా లీయతేః * లీలోర్నుగ్లుకావన్యతరస్యాం స్నేహనిపాతనే||౭||౩||
౩౯||లీయతేర్లాతేశ్చ క్రమాన్నుగ్లుకావాగమౌ వా స్తః ణౌ స్నేహద్రవే-విలీనయతి- వి
లాయయతి-విలాలయతి-విలాపయతి వా ఘృతమ్-లీ ఇతి ఈకారప్రశ్లేషాదాత్వపక్షేన
నుక్-స్నేహద్రవే కిమ్ లోహం విలాపయతి-విలాలయతి * ప్రలమ్భనాభిభవ పూజా
సు లియో నిత్యమాత్వమితి వాచ్యమ్ * * లియస్సమ్మాననశాలినీకరణయోశ్చ||౧||౩||
౭౦||లీఙ్లియోర్ణ్యన్తయోరాత్మనేపదం స్యాదకర్త్రృగేపి ఫలే పూజాభిభవయోః
ప్రలమ్భనే చార్థే-జటాభిర్లాపయతే-పూజామధిగచ్ఛతీత్యర్థః-శ్యేనో వర్తికాముల్లాప
యతే-అభిభవతీత్యర్థః-బాలముల్లాపయతే-వఞ్చయతీత్యర్థః * బిభేతేర్హేతుభయే ||
౬||౧||౫౬||బిభేతేరేచ ఆత్వం వా స్యాత్ తత్ర రూజకాద్భయం చేత్ * భీస్మ్యోర్హేతు

భయే||౧||౩||౬౮||ఆభ్యామాత్మనేపదం స్యాత్ హేతోశ్చేద్భయస్మయౌ- సూత్రే భ
యగ్రహణం ధాత్వర్థోపలక్షణమ్-ముణ్డో భాపయతే * భియో హేతుభయే షుక్ ||౭||
౩||౪౦||భీ ఈ ఇతి ఈకారః ప్రశ్లిష్యతే ఈకారాన్తస్య భియః షుక్ స్యాత్ ణౌ హేతుభయే-భీ
షయతే * నిత్యం స్మయతేః || ౬||౧||౫౭ || స్మయతేరేచో నిత్యమాత్వం స్యాత్ - ణౌ
హేతోస్స్మయే జటిలో విస్మాపయతే- హేతోశ్చేద్భయస్మయావిత్యుక్తేర్నేహ- కుఞ్చిక
యైనమ్మాయయతి- విస్మాయయతి-కథన్తర్హి -విస్మాపయన్విస్మితమాత్మవృత్తావితి- మ
నుష్యవాచేతి కరణాదేవ హేతౌ తత్ర స్మయః-అన్యథా ణౌ న జపి స్యాత్ -సత్యమ్- విస్మాయ
యన్నిత్య- ... రఇతి సాపప్రదాయికాః - యద్వా మనుష్యవాక్ప్రయోజ్యకర్త్రీ ప్రవి
స్మాపయతేతయా సి ... విస్మాపయన్నితి ణ్యన్తాణ్ణౌ శతేతి వ్యాఖ్యేయమ్ * స్ఫా
యోవః||౭||౩||౪౧||ణౌ-స్ఫావయతి * శదేరగతౌ తః||౭||౩||౪౨||శదేః ణౌ తోన్తాదేశః
స్యాత్ న తు గతౌ-శాతయతి-గతౌ తు- గాః శాదయతి గోపాలః-గమయతీత్యర్థః * రుహః
పోన్యతరస్యామ్||౭||౩||౪౩||ణౌ-రోపయతి-రోహయతి * క్రీఙ్జీనాం ణౌ ||౬||౧||౪౮||ఏషా
మేచ ఆత్వం స్యాత్ ణౌ- క్రాపయతి-అధ్యాపయతి జాపయతి * ణౌ చ సంశ్చఙోః ||
౬||౧||౩౧||సన్పరే చఙ్పరే చ ణౌ ఇఙో గాఙ్ వా స్యాత్ -అధ్యజీగపత్ -అధ్యాపిపత్ *
సిధ్యతేరపారలౌకికే||౬||౧||౪౯||ఇహలౌకికేర్థే విద్యమానస్య సిధ్యతేరేచ ఆత్వం స్యా
ణ్ణౌ -అన్నం సాధయతి-నిష్పాదయతీత్యర్థః -అపారలౌకికే కిమ్ తాపసస్సిధ్యతి-తత్త్వం ని
శ్చినోతి-తమ్ప్రేరయతి- సేధయతి తాపసం తపః * ప్రజనే వీయతేః|| ౬|| ౧|| ౫౫|| అ
స్యైచ ఆత్వం వా స్యాత్ ణౌ ప్రజనేర్థే- వాపయతి వాయయతి వా గాః పురోవాతః- గ
ర్భం గ్రాహయతీత్యర్థః * ఊదుపధాయా గోహః || ౬ || ౪ ||౮౯|| గూహయతి *

దోషోణౌ॥ ౬॥ ౪॥ ౯౦॥ ణౌపరే దోషఉపధాయా ఊత్స్యాత్ ణౌ-దూ
షయతి ❋ వాచిత్తవిరాగే॥ ౬॥ ౪॥ ౯౧॥ విరాగోఽప్రీతిః-చిత్తందూషయతి దోషయ
తివా-కామః-మితాం హ్రస్వః-ఘటాదౌ చురాదౌచ మితఉక్తాః-ఘటయతి- జనీజౄష్
జనయతి-జరయతి జ్వాలాదౌ తేన జారయతి*రఞ్జేర్ణౌ మృగరమణే నలోపో వక్తవ్యః*మృ
గరమణమాఖేటనమ్-రజయతిమృగాన్-మృగేతికిమ్-రఞ్జయతిపక్షిణః-గమకత్వాదన్యత్ర
తు రఞ్జయతి మృగాన్తృణదానేన-చురాదిష్వజ్ఞపాదిశ్చ ఇష్-చిస్ఫురోర్ణౌ-చపయతి- చ
యయతీత్యుక్తమ్-చినోతేస్తు చాపయతి-చాయయతి-స్ఫారయతి-స్ఫోరయతి- అపుస్ఫర
త్-అపుస్ఫరత్ ❋ ఉభౌసాభ్యాసస్య॥౮॥ ౪॥ ౨౧॥ సాభ్యాసస్యానితేరుభౌనకారౌణ
త్వం ప్రాప్నుతోఽమి త్తేనణి-ప్రాణిణత్ ❋ ణౌగమిరబోధనే ॥౨॥ ౪॥ ౪౬॥ ఇణోగమి
స్స్యాత్ ణౌ-గమయతి-బోధనేతు-ప్రత్యాయయతి-ఇణ్వదికః-అధిగమయతి- హానస్తో
ఽచిణ్ణలోః-హూహా న్తైరిత్యుత్వమ్ ఘాతయతి*ఈర్ష్యతేస్తృతీయస్యేతి వక్తవ్యమ్*
తృతీయవ్యఞ్జనస్యతృతీయస్యైకాచఇతివార్థః-ఆద్యేష కారస్యద్విత్వంవారయితుమిద
మ్-ద్వితీయేత్వజాదేర్ద్వితీయస్యేత్యస్యాపవాదతయా సన్యనైప్రవర్తతే-ఐర్ష్యియ
త్-ఐర్ష్యత్-త్వతీయవ్యాఖ్యాయాంణిజన్తాచ్చఙిషకారస్యవాఖ్యా సేత్రూయతేహ
లాదిశ్శేషాత్-ద్విత్వంతుద్వితీయస్యైవ-తృతీయాభావేనప్రకృత వార్తికాప్రవృ
త్తేః-నివృత్తప్రేరణాద్ధాతోఃహేతుమణ్ణౌశుద్ధేనతుల్యార్థః - తేన ప్రార్థయన్తిశయ
నోత్థితం ప్రియాః ఇత్యాదిసిద్ధమ్ - ఏవం సకర్మకేషు సర్వేష్వూహ్యమ్ ॥

——❋ ఇతిణ్యన్తప్రక్రియాః ❋—— ❋ ధాతోఃకర్మణస్సమానకర్తృకాదిచ్ఛా

యాంవా॥ ౩॥ ౧॥ ౭। ఇషికర్మణఇషిణైకకర్తృకాద్ధాతోస్సన్ప్రత్యయోవాస్యాది
చ్ఛాయామ్-ధాతోర్విధానాదిహ సనఆర్ధధాతుకత్వమ్-ఇట్-ద్విత్వమ్-సన్యతః- పఠితు
మిచ్ఛతిపిపఠిషతి-కర్మణఃకిమ్-గమనేనేచ్ఛతి-ఏకకర్తృకాత్కిమ్-శిష్యాః పఠన్త్వితీచ్ఛతిగురుః-వాగ్రహణాత్పక్షేవాక్యమపి లుఙ్సనోర్ఘస్ల్ - ఏ
కాచఉపదేశఇతినేట్-సస్సీతి త్వమ్-అత్తుమిచ్ఛతిజిఘత్సతి-ఈర్ష్యతేస్తృతీయస్యే
తియిసనోర్ద్విత్వమ్-ఈర్ష్యియిషతి-ఈర్ష్యిషిషతి ❋ రుదవిదముషగ్రహిస్వపిప్రచ్ఛ
స్సంశ్చ॥ ౧॥ ౨॥ ౮॥ ఏభ్యస్సన్క్త్వాచకితౌస్తః-రురుదిషతి-వివిదిషతి-ముముషిషతి ❋ సని
గ్రహగుహోశ్చ॥ ౭॥ ౨॥ ౧౨॥ గ్రహేర్గుహేరుగన్తాచ్చసనఇణ్నస్యాత్ -గ్రహిజ్యేతి
సంప్రసారణమ్ సనస్సత్వస్యాసిద్ధత్వాత్ భష్భావః-జిఘృక్షతి-సుషుప్సతి ❋ కిరశ్చప
ఞ్చభ్యః। ౭॥ ౨॥ ౭౫। కౄగౄదృఙ్ధృఙ్ప్రచ్ఛ ఏభ్యస్సనఇట్స్యాత్ -పిపృచ్ఛిషతి-
చికరిషతి-జిగరిషతి-జిగలిషతి-అత్రేటోవ్యాఖ్యాతో వేతిదీర్ఘో నేష్టః-దిదరిషతే-దిధరిషతే-క

ఢముద్ధీర్షతీతి-భావాదికవైయార్థ్యాద్ధృఞోరితి గ్రహణం ✱ ఇకో ఝల్ ॥౧।౨।౯॥ ఇగన్తా
ఝ్ఝలాదిః సన్ కిత్స్యాత్ -బుభూషతి-దీఙ్ దాతుమిచ్ఛతి దిదీషతే-ఏజ్జ్వపయత్వాభావా
న్మీనాతిమినోతీత్యాత్వన్న - అతఏవ సనిమీమేతి సూత్రే మాఘాతోః పృథఙ్మీగ్రహణం
కృతమ్ ✱ హలన్తాచ్చ ॥౧।౨।౧౦॥ ఇక్ సమీపాద్ధలః పరో ఝలాదిస్సన్ కిత్స్యాత్ - గు
హూ-జుఘుక్షతి-బిభిత్సతి-ఇకః కిమ్-యియక్షతే-ఝల్ కిమ్-వివర్ధిషతే-హల్ గ్రహణం
జాతిపరమ్-తృంహూ-తితృక్షతి తితృంహిషతి ✱ అజ్ఝనగమాం సని ॥౬।౪।౧౬॥ అజన్తా
నాం హన్తేరజాదేశగమేశ్చ దీర్ఘస్స్యాత్ ఝలాదౌ సని-సన్లిటోర్జేః జిగీషతి - విభాషా
చేః-చికీషతి-చిచీషతి జిఘాంసతి ✱ సనిచ ॥ ౨।౪।౪౭॥ ఇణో గమిస్స్యాత్సనితు బోధ
నే-జిగమిషతి బోధనే ప్రతీషిషతి-ఇణ్వదికః అధిజిగమిషతి-కర్మణితఙ్ పరస్మైపదేష్వి
త్యుక్తేర్నేట్-ఝలాదౌ సని ఇతి దీర్ఘః జిగాంస్యతే - అజాదేశస్యేత్యుక్తేః గచ్ఛతేర్న దీ
ర్ఘః జిగంసతే-సఞ్జిగంసతే ✱ ఇఙశ్చ ॥౨।౪।౪౮॥ ఇఙో గమిస్స్యాత్ సని. అధిజిగాంసతే
✱ రలోవ్యుపధాద్ధలాదేస్సంశ్చ ॥౧।౨।౨౬॥ ఉశ్చ ఇశ్చ వీ తే ఉపధే యస్య తస్మాత్ హ
లాదేః రలన్తాత్పరౌ క్త్వాసనౌ సేటౌ వా కితౌ స్తః-ద్యుతిస్వాప్యోస్సమ్ప్రసారణమ్ - ది
ద్యుతిషతే-దిద్యోతిషతే-రురుచిషతే-రురోచిషతే-లిలిఖిషతి-లిలేఖిషతి-రలః కిమ్ - దిదేవి
షతి-వ్యుపధాత్కిమ్ వివర్తిషతే-హలాదేః కిమ్-ఏషిషిషతి-ఇహ నిత్యమపి ద్విత్వం గుణేన
న బాధ్యతే-ఉపధాకార్యం హి ద్విత్వాత్ప్రబలమ్-ఓణేః ఋదిత్కరణస్య సామాన్యా
పేక్షజ్ఞాపకత్వాత్ ✱ సనీవన్తర్ధభ్రస్జదమ్భుశ్రిస్వృయూర్ణుభరజ్ఞపిసనామ్ ॥౭।౨।
౪౯॥ ఇవన్తేభ్యః ఋధాదిభ్యశ్చ సన ఇడ్వా స్యాత్ - ఇడభావే హలన్తాచ్చేతి కిత్త్వమ్-
ఛ్వోరితి వస్య ఊఠ్-యణ్-ద్విత్వమ్-దుద్యూషతి-దిదేవిషతి- స్తౌతిణ్యోరేవేతి నియమా
న్నియమాన్న షః సుస్యూషతి-సిసేవిషతి ✱ ఆప్జ్ఞప్యృధామీత్ ॥౭।౪।౫౫॥ ఏషామచ
ఈత్స్యాత్ సాదౌ సని ✱ అత్రలోపోభ్యాసస్య ॥౭।౪।౫౮॥ సనిమీమేత్యారభ్య యదు
క్తం తత్రాభ్యాసస్య లోపస్స్యాత్-ఆప్తుమిచ్ఛతి - ఈప్సతి - అర్ధితుమిచ్ఛతి రవపర
త్వం-చర్త్వమ్-ఈర్త్సతి-అర్దిధిషతి- బిభ్రజ్జిషతి-బిభర్జిషతి-బిభ్రక్షతి-బిభర్క్షతి ✱ ద
మ్భ ఇచ్చ ॥౭।౪।౫౬॥ దమ్భేరచ ఇత్స్యాదీచ్చ సాదౌ సని - అభ్యాసలోపః-హలన్తాచ్చే
త్యత్ర హల్ గ్రహణం జాతిపరమిత్యుక్తం తేన సనః కిత్త్వాన్నలోపః-ధిప్సతి-ధీప్సతి-ది
దమ్భిషతి-శిశ్రీషతి-శిశ్రయిషతి-ఉదోష్ఠ్యపూర్వస్య-సుస్వూర్షతి-సిస్వరిషతి - యు
యూషతి - యియవిషతి - ఊర్ణునూషతి - ఊర్ణునువిషతి . ఊర్ణునవిషతి - నచాత్ర
రత్వాద్గుణాదేశయోస్తతో రభ్యాసే ఉకారో న శ్రూయేతేతి వాచ్యమ్ - ద్వి
ర్వచనేచీతి సూత్రేణ ద్విత్వే కర్తవ్యే స్థానిరూపాతిదేశాదాదేశని

షే ధా ద్వా - న చ న స న్తస్య ద్విత్వమప్రాప్తి కార్యిత్వాత్ నిమిత్తత్వాత్ కథమితి వాచ్యమ్- కార్యమనుభవన్హి కార్యీ నిమిత్తతయా నాశ్రీయతే న త్వననుభవన్నపి-న చేహ సన్ ద్విత్వమనుభవతి-బుభూర్షతి-బిభరిషతి - జ్ఞపిః పుగన్తో మిత్సంజ్ఞః శక్తా ర్థాన్తశ్చౌరాదికశ్చ-ఇడభావే-ఇకోఽఝల్ ఇతి కిత్త్వాన్న గుణః- అజ్ఝనేతి దీర్ఘః పరత్వాత్ ఈలోపేన బాధ్యతే-ఆప్ జబితి ఈత్ - జ్ఞీప్సతి-జిజ్ఞపయిషతి-అమితస్తుజిజ్ఞాపయిషతి-జన ఘనే త్యాద్యవ్-సిషాసతి సిసనిషతి*తనిపతిదరిద్రాతిభ్యస్సనో వా ఇడ్వాచ్యః * తనోతేర్విభాషా॥౬॥౪॥౧౭॥ అన్యోపధాయా దీర్ఘో వా స్యాత్ ఝలాదౌ సని-తితాంసతి-తితంసతి-తితనిషతి*ఆశఙ్కాయాం సన్వక్తవ్యః* శ్వా ముమూర్షతి-కూలం పిపతిషతి ※ స నిమీమాఘురభలభశకపతపదామచ ఇస్॥౭॥౪॥౫౪॥ ఏషామచ ఇత్స్యాత్ సాదౌ సని-అభ్యాసలోపః- స్కోః-రితి సలోపః- పిత్సతి-దిదరిద్రిషతి-దిదరిద్రాసతి-డుమిఞ్ మీఞ్ ఆ

భ్యాం సన్-కృతదీర్ఘస్య మినోతేరపి మీగ్రహణాద్విశేషాదిస్-సన్నితి తః మిత్సతి- మిత్సతే-మామానే-మిత్సతి-మాఙ్ మేఙోః-మిత్సతే-దో దాణోః-దిత్సతి దేఙ్ దిత్సతే - దాఞ్ దిత్సతి దిత్సతే-ధేట్-ధిత్సతి ధాఞ్ ధిత్సతి ధిత్సతే-రిప్సతే-లిప్సతే-శక్లృ శిక్షతి- శకమర్షణ ఇతి దివాదిః స్వరితేత్ శిక్షతి-శిక్షతే-పదగతౌ-పిత్సతే*రాధో హింసాయాం సనిస్ వాచ్యః*రిత్సతి-హింసాయాం కిమ్-ఆరిరాత్సతి※ముచోఽకర్మకస్య గుణో వా॥౭॥౪॥౫౭॥ సాదౌ సని-అభ్యాసలోపః-మోక్షతే -ముముక్షతే వా వత్సస్స్వయమేవ-అకర్మకస్య కిమ్-ముముక్షతి వత్సం కృష్ణః-నవృద్భ్యశ్చతుర్భ్యః-వివృత్సతి-తజేతువివర్తిషతే- సేసి చీతి వేట్-నినర్తిషతి-నినృత్సతి ※ ఇట్ సని వా॥౭॥౨॥౪౧॥ వృఙ్ వృఞ్ భ్యామృకారాన్తాచ్చ సన ఇడ్వా స్యాత్ -తితరిషతి-తితరీషతి-తితీర్షతి-వివరిషతి-వివరీషతి-వివూర్షతి వృఙ్-వువూర్షతే-దుధూర్షతి※స్మిపూఙ్ రఞ్జ్వశాం సని॥౭॥౨॥౭౪॥ స్మిఙ్ పూఙ్ ఋ అఞ్జూ అశూ ఏభ్యః సన ఇట్ స్యాత్ -సిస్మయిషతే-పిపవిషతే-అరిరిషతి-ఇహ రిస్ శబ్దస్య ద్విత్వమ్-ఇస్ ఇతి సనోఽవయవః కార్యభాగితి కార్యిణో నిమిత్తత్వాయోగాత్ ద్విర్వచనేఽచీతి న ప్రవర్తతే-అఞ్జిజిషతి-అశిశిషతే-ఉభౌ సాభ్యాసస్య ప్రాణిణిషతి ఉచ్ఛేస్తుక్ - చుత్వమ్-పూర్వత్రాసిద్ధీయమద్విర్వచనే ఇతి చ ఛాభ్యాం సహితస్యైటో ద్విత్వమ్ - హలాది శ్శేషః-ఉచిచ్ఛిషతి-నిమిత్తాపాయే నైమిత్తికాపాయ ఇతి త్వనిత్యం - ఛ్వోశ్శూడితి సతుక్గ్రహణాద్జ్ఞాపకాత్ - ప్రకృతి ప్రత్యాపత్తి వచనాద్వా-ణౌ చ సంశ్చఙో రితి సూత్రాభ్యామిఙో గాఙ్ శ్వయతేస్సమ్ప్రసారణం చ వా-అధిజిగాపయిషతి- అధ్యాపిపయిషతి-శిశ్వాయయిషతి-శుశావయిషతి-హ్వస్సం ప్రసారణం-జుహావయిషతి- ణౌ ద్విత్వాత్ప్రాగచ ఆదేశో నేత్యుక్తత్వాదుకారస్య ద్విత్వమ్ పుస్ఫారయిషతి- చుక్షావయిషతి.

ఓః పుయణ్జ్యపరే పిపావయిషతి-యియావయిషతి-బిభావయిషతి - రిరావయిషతి-
లిలావయిషతి-జిజావయిషతి-పుయణ్జి కిమ్ నునావయిషతి-అపరే కిమ్-బుభావయిషతి-స్ర
వతీత్యాదీనాం వా-సిస్రావయిషతి-సుస్రావయిషతీత్యాది. అపర ఇత్యేవ శుశ్రూషతే
❁ స్తౌతిణ్యోరేవ షణ్యభ్యాసాత్ ॥౮।౩॥౬౧॥ అభ్యాసేణః పరస్య స్తౌతిణ్యన్తయోరేవ
సస్య షః స్యాత్ షభూతే సని నాన్యస్య- తుష్టూషతి-ద్యుతిస్వాప్యోరిత్యత్వమ్ సుష్వాప
యిషతి-సిధ్యతేరిత్యాత్వం సిషాధయిషతి-స్తౌతిణ్యోః కిమ్-సిసిక్షతి- ఉపసర్గాత్సుస్థా
దిష్వభ్యాసేన చేతి కిషత్వమ్-పరిషిషిక్షతి-షణికిమ్- తిష్ఠాసతి-సుషుప్సతి-అభ్యాసాది
త్యుక్తేర్నేహ నిషేధః-ఇణ్-ప్రతీషిషతి-ఇక్-అధీషిషతి ❁ సస్స్విదిస్వదిసహీనాఞ్చ
॥౩॥౬౨॥ అభ్యాసేణః పరస్య ణ్యన్తానామేషాం సస్య స ఏవ న షః షణిపరే-సిస్వేదయిష
తి-సిస్వాదయిషతి సిసాహయిషతి-స్థాదిష్వేవాభ్యాసస్యేతి నియమాన్నేహ - అభిసు
సూషతి ॥ శైషికాన్మతుబర్థీయాచ్ఛైషికో మతుబర్థికః। సరూప ప్రత్యయో నేష్టః సన్న
న్తాన్న సనిష్యతే ॥ శైషికాచ్ఛైషికస్సరూపో న - తేన శాలీయే భవ ఇతి వాక్యమేవ న తు
ఛాన్తాచ్ఛః - సరూపః కిమ్ - అహిచ్ఛత్రే భవ ఆహిచ్ఛత్రః ఆహిచ్ఛత్రే భవ ఆ
హిచ్ఛత్రీయః అణన్తాచ్ఛః - తథా మత్వర్థాత్సరూపో న- ధనవానస్యాస్తి ఇహ మతుబ
న్తాన్మతుబ్న-విరూపస్తుస్యాదేవ-దణ్డిమతీశాలా-సరూప ఇత్యనుషజ్యతే- అర్థద్వారా సా
దృశ్యం తస్యార్థః తేన ఇచ్ఛాసన్నన్తాత్సన్న-స్వార్థసన్నన్తాత్తుస్యాదేవ-జుగుప్సిషతే- మీ
మాంసిషతే॥ ❁ ఇతి సన్ప్రక్రియా ॥ ❁ ❁ ధాతోరేకాచో హలా
దేః క్రియాసమభిహారే యఙ్ ॥ ౩॥౧॥౨౨॥ పౌనఃపున్యం భృశార్థశ్చ క్రియాసమభిహా
రః తస్మిన్ద్యోత్యే యఙ్ స్యాత్ ❁ గుణో యఙ్లుకోః ॥ ౭॥౪॥౮౨॥ అభ్యాసస్య గుణస్స్యా
ద్యఙి యఙ్లుకి చ-సనాద్యన్తా ఇతి ధాతుత్వాల్లడాదయః-ఙిదన్తత్వాదాత్మనేపదమ్ - పునః
పునరతిశయేన వా భవతి బోభూయతే బోభూయాఞ్చక్రే- అబోభూయిష్ట - ధాతోః
కిమ్-ఆర్ధధాతుకత్వం యథాస్యాత్ - తేన బ్రువో వచిరిత్యాది-ఏకాచః కిమ్-పునః పునర్జా
గర్తి-హలాదేః కిమ్-భృశమీక్షతే-భృశం శోభతే రోచతే ఇత్యత్ర యఙ్నేతి భాష్యమ్-
పౌనఃపున్యే తు స్యాదేవ - రోరుచ్యతే-శోశుభ్యతే ❁ సూచిసూత్రిమూత్ర్యట్యర్త్యశ
ూర్ణోతిభ్యో యఙ్ వాచ్యః ❁ ఆద్యాస్త్రయశ్చురాదావదన్తాః సోసూచ్యతే - సోసూ
త్ర్యతే-మోమూత్ర్యతే - అనేకాచ్త్వేనాషోపదేశత్వాత్ షత్వం న ❁ యస్య
హలః ॥౬॥౪॥౪౯॥ యస్యేతి సంఘాతగ్రహణం-హలః పరస్య యశబ్దస్య లోపస్స్యాదార్ధ
ధాతుకే-ఆదేః పరస్య-అతో లోపః-సోసూచాఞ్చక్రే-సోసూచితా - సోసూత్రితా-
మోమూత్రితా ❁ దీర్ఘోఽకితః ॥ ౭॥౪॥౮౩॥ అకితోఽభ్యాసస్య దీర్ఘస్స్యాద్యఙి యఙ్లుకి

చ-అటాట్యతే * యఙిచ॥౭॥౪॥౩౦॥ అర్తేస్సంయోగాదేశ్చ ఋతో గుణస్స్యాద్యఙి-
యకారపరరేఫస్యనద్విత్వనిషేధః-అరార్యతే ఇతి భాష్యోదాహరణాత్ అరారిత్యా
అశాశితా-ఊర్ణోనూయతే-వేభిద్యతే-అజ్లోపస్యస్థానివత్త్వాన్నోపధాగుణః- బేభిది
తా * నిత్యంకౌటిల్యేగతౌ॥౩॥౧॥౨౩॥ గత్యర్థాత్కౌటిల్యఏవయఙ్స్యాన్నతుక్రియా
సమభిహారే కుటిలంవ్రజతి వావ్రజ్యతే * లుపసదచరజపజభదహదశగృభ్యోభా
వగర్హాయామ్॥౩॥౧॥౨౪॥ ఏభ్యోధాత్వర్థగర్హాయామేవయఙ్స్యాత్ - గర్హితంలుమ్పు
తి-లోలుప్యతే - సాసద్యతే * చరఫలోశ్చ॥౭॥౪॥౮౭॥ అనయోరభ్యాసస్యాతో నుక్
స్యాద్యఙ్ యఙ్లుకోః-నుగిత్యనేనానుస్వారో లక్ష్యతే-సచపదాన్తవద్వాచ్యః- వాపదా
న్తస్యేతి యథాస్యాత్ * ఉత్పరస్యాతః॥౭॥౪॥౮౮॥ చరఫలోరభ్యాసాత్పరస్యాత ఉ
త్స్యాద్యఙ్ యఙ్లుకోః-హలిచేతిదీర్ఘః-చఞ్చూర్యతే-చంచూర్యతే-పమ్ఫుల్యతే-పం
ఫుల్యతే * జపజభదహదశభఞ్జపశాంచ॥౭॥౪॥౮౬॥ ఏషామభ్యాసస్యనుక్స్యాద్యఙ్
యఙ్లుకోః-గర్హితంజపతి జఞ్జప్యతే ఇత్యాది * గ్రో యఙి॥౮॥౨॥౨౦॥ గిరతేః రేఫస్యల
త్వంస్యాద్యఙి-గర్హితంగిలతి జేగిల్యతే-ఘుమాస్థేతీత్వమ్-గుణః-దేదీయతే- పేపీయతే-
సేషీయతే విభాషాశ్వేః-శోశూయతే- శేశ్వీయతే॥ యఙిచ॥ సాస్మర్యతే రీఙృతః- చే
క్రీయతే-నుట్-సంచేస్క్రీయతే * సిచోయఙి॥౮॥౩॥౧౧౨॥ సిచస్సస్యషోనస్స్యాద్య
ఙి-సెసిచ్యతే * నకవతేర్యఙి॥౭॥౪॥౫౯॥ కవతేరభ్యాసస్యచుత్వంనస్యాత్ -కోకూ
యతే-కౌతికువత్యోస్తుచోకూయతే * నీగ్వఞ్చుస్రంసుధ్వంసుభ్రంసుకసపతపద
స్కన్దామ్॥౭॥౪॥౮౪॥ ఏషామభ్యాసస్యనీగాగమస్స్యాద్యఙ్ యఙ్లుకోః-అకిత ఇత్యు
క్తేర్నదీర్ఘః-నలోపః-వనీవచ్యతే-సనీస్రస్యత ఇత్యాది * నుగతోఽనునాసికాన్తస్య॥ ౭॥
౪॥౮౫॥ అనునాసికాన్తస్యాఙ్గస్య యోఽభ్యాసోఽదన్తః తస్యనుక్స్యాత్ - నుకాఽనుస్వా
రోలక్ష్యత ఇత్యుక్తమ్ యంయమ్యతే-యంయమ్యతే- తపరత్వసామర్థ్యాద్భూతపూ
ర్వదీర్ఘస్యాపిన-భామక్రోధే-బాభామ్యతే యేవిభాషా- జాజాయతే - జఞ్జన్యతే*
హన్తేర్హింసాయాంయఙిఘ్నీభావో వాచ్యః* జేఘ్నీయతే-హింసాయామ్కిమ్ - జఙ్ఘ
న్యతే * రీగృదుపధస్యచ॥౭॥౪॥౯౦॥ ఋదుపధస్యధాతోరభ్యాసస్యరీగాగమస్స్యా
ద్యఙ్ యఙ్లుకోః-వరీవృత్యతే-క్షుభ్నాదిత్వాన్నణః-నరీనృత్యతే-జరీగృహ్యతే- ఉభయ
త్రలత్వమ్-చలీక్లృప్యతే- రీగృత్వత ఇతి వక్తవ్యమ్* వరీవృశ్చ్యతే-పరీపృచ్ఛ్యతే *
స్వపిస్యమివ్యేఞాంయఙి॥౬॥౧॥౧౯॥ సంప్రసారణంస్స్యాద్యఙి- సోషుప్యతే- సేసిమ్యతే-
వేవీయతే * నవశః॥౬॥౧॥౨౦॥ వావశ్యతే * చాయఃకీ॥౬॥౧॥౨౧॥ చేకీయతే * ఈ
ఘ్రాధ్మోః॥౭॥౪॥౩౧॥ జేఘ్రీయతే-దేధ్మీయతే * అయఙ్యిక్ఙితి॥ ౭॥౪॥౨౨॥ శేశ

యణాదేశః స్యాద్వ్యాద్యాక్షిపరే-శాశయ్యతే-అభ్యాసస్య హ్రస్వః-తతో గుణః- డోఢౌక్యతే-తోత్రౌక్యతే॥

ఇతి యఙన్తప్రక్రియా

యఙోఽచి చ ॥౨॥౪॥౭౪॥ యఙోఽచి ప్రత్యయే పరే లుక్ స్యాత్ చకారాత్తం వినాపి బహుళం లుక్ స్యాత్-అనైమిత్తికోఽయమన్తరఙ్గత్వాదాదౌ భవతి-తతః ప్రత్యయలక్షణేన యఙన్తత్వాద్ద్విత్వమ్ అభ్యాసకార్యం-ధాతుత్వాల్లడాదయః-శేషాత్కర్తరీతి పరస్మైపదమ్-అనుదాత్తఙిత ఇత్యత్ర న-ఙిత్వస్య ప్రత్యయాప్రత్యయసాధారణ్యేన ప్రత్యయలక్షణాప్రవృత్తేః-యత్ర హి ప్రత్యయస్యాసాధారణం రూపమాశ్రీయతే తత్రైవ తత్-అత ఏవ సుదృషత్ప్రాసాద ఇత్యత్ర అత్వసన్తస్యేతి దీర్ఘో న- యేపి స్పర్ధేఙాదయోఽనుదాత్తఙితస్తేభ్యోపి న-అనుదాత్తఙిత ఇత్యనుబన్ధనిర్దేశాత్- తత్ర చ శ్తిపా శపేతి నిషేధాత్-అత ఏవ శ్యనాదయోఽపి న-గణేన నిర్దేశాత్-క్నుశబ్దేన చర్కరీతమిత్యదాదౌ పాఠాత్ శపో లుక్ ॥ యఙో వా॥౭॥౩॥౯౪॥ యఙన్తాత్పరస్య హలాదేః పితః సార్వధాతుకస్యేడ్వా స్యాత్-భూసువోరితి గుణనిషేధో యఙ్లుకి భాషాయాం న- బోభూతు తేతిక్త ఇతి ఛన్దసి నిపాతనాత్ అత ఏవ యఙ్లుక్ భాషాయామపి సిద్ధః- న చ యఙ్లుకి ప్రాప్త ఏవ గుణాభావో నిపాత్యతామితి వాచ్యమ్-ప్రకృతిగ్రహణే యఙ్లుగన్తస్యాపి గ్రహణాత్-ద్విః ప్రయోగో ద్విర్వచనం షాష్ఠమితి సిద్ధాన్తాత్- బోభవీతి- బోభోతి-బోభూతః-బోభువతి బోభవాఞ్చకార-బోభవితా-అబోభవీత్ -అబోభోత్ -అబోభూతామ్-అబోభవుః బోభూయాత్ -బోభూయాతామ్-బోభూయాస్తామ్-గాతిస్థేతి సిచో లుక్-యఙో వేతీట్పక్షే గుణం బాధిత్వా నిత్యత్వాద్వుక్-అబోభువీత్- అబోభోత్ -అబోభూతామ్-అభ్యస్తాశ్రయో జుస్-నిత్యత్వాద్వుక్-అబోభూవుః - అబోభవిష్యదిత్యాది-పాస్పర్ధీతి-పాస్పర్ద్ధి-పాస్పర్ద్ధః-పాస్పర్ధతి-పాస్పర్ధ్సి-పాస్పర్త్సి - పాస్పర్ద్ధు-పాస్పర్ద్ధు-హుఝల్భ్యో హేర్ధిః-పాస్పర్ద్ధి-లఙ్-అపాస్పర్త్-అపాస్పర్ద్-సిపి దశ్చేతి రుత్వపక్షే రోరి-అపాస్పాః-గాధృ-జాగాద్ధి-జాగాత్సి-అజాగాత్ -సిపి రుత్వపక్షే అజాగాః-నాధృ-నానాత్తి-నానాత్తః-దధ-దాదద్ధి-దాదద్ధః-దాధత్సి-అదాధత్ -అదాదద్ధామ్-అదాదధుః-అదాధః-అదాధత్ -లుఙి అదాదాధీత్ -అదాదధీత్ -చోస్కున్దీతి- చోస్కున్త్తి-అచోస్కున్-అచోస్కున్త్తామ్-అచోస్కున్దుః-మోముదీతి-మోమోత్తి- మోమోదాఞ్చకార-మోమోదితా-అమోముదీత్ అమోమోత్ అమోముత్తామ్ అమోముదుః- అమోముదీః-అమోమోః-అమోమోత్ -లుఙి గుణః-అమోమోదీత్ -చోకూర్త్తి-చోకూర్దీతి-లఙ్ తిప్-అచోకూర్త్ -అచోకూర్దీత్ -సిపి పక్షే అచోకూః-అచోఖూః-అజోగూః- వనీవఞ్చీతి-వనీవక్తి-వనీవక్తః-వనీవచతి-అవనీవఞ్చీత్ -అవనీవక్-జఙ్గమీతి-జఙ్గన్తి-అజ

జాత్రోపదేశేత్యనునాసికలోపః-జఙ్ఘతః-జంఘ్నతి-మోర్వోశ్చ-జఙ్ఘన్మి-జఙ్ఘన్వః-జఙ్ఘన్మః- పి
త్వాజ్జ్రహణేనోక్తత్వాత్ నేణ్నిషేధః-జఙ్ఘనితా-అనునాసికలోపస్యాభీయత్వేనాసిద్ధ
త్వాన్నహేర్లుక్-జఙ్ఘహి-మోనోధాతోఃఅజఙ్ఘన్-అనుబన్ధనిర్దేశాన్నశ్లౌరజ్-హన్యన్తేతి
నవృద్ధిః-అజఙ్ఘనీత్ అజఙ్ఘనిష్టామ్-హన్తేర్యఙ్లుక్ -అభ్యాపాచ్ఛ్వేతియుక్తమ్ - యద్యపి
హోహన్తేరిత్యతోహన్తేరిత్యనువర్త్యవిహితం-తథాపియఙ్లుకిభవత్యేవేతిన్యాసకా
రః-శ్తిపాశపేతినిషేధస్త్వనిత్యఃగుణోయఙ్లుకోరితిసామాన్యాపేక్షజ్ఞాపకాదితిభా
వః-జఙ్ఘసీతి-జఙ్ఘన్తి-జఙ్ఘతః-జఙ్ఘతి-జఙ్ఘనితా-శ్తిపానిర్దేశాజ్జాదేశోన-జఙ్ఘహి- అ
జఙ్ఘనీత్-అజఙ్ఘన్-జఙ్ఘన్యాత్-ఆశిషితువధ్యాత్-అవధీత్-అవధిష్టామిత్యాది-వధాదే
శస్యద్విత్వన్నభవతి-స్థానివత్త్వేనానభ్యాసస్యేతినిషేధాత్-తద్ధిసమానాధికరణంధా
తోర్విశేషణంబహువ్రీహిబలాత్-ఆఙ్పూర్వాత్తుఆఙోయమహన ఇత్యాత్మనేపద
మ్-ఆజఙ్ఘతేఇత్యాది-ఉపర్యస్యేతితపరత్వాన్నగుణః-మాలిచేతిదీర్ఘస్తుస్యాదేవ - త
స్యాసిద్ధత్వేనతపరత్వనివర్త్యత్వాయోగాత్-చఞ్చురీతి-చఞ్చూర్తి-చఞ్చూర్తః-చ
ఞ్చురతి-అచఞ్చురీత్-అచఞ్చూః-చఙ్ఖనీతి-చఙ్ఖన్తి-జనసనేత్యాత్వమ్-చఙ్ఖాతః-గమ
హనేత్యుపధాలోపః-చఙ్ఖతి-చంఖాహి-చఙ్ఖనాని-అచఙ్ఖనీత్-అచఙ్ఖన్- అచఙ్ఖాతా
మ్-అచఙ్ఖుః-యేవిభాషా-చఙ్ఖాయాత్-చఙ్ఖన్యాత్-అచఙ్ఖనీత్-అచఙ్ఖానీత్ -ఉతో
వృద్ధిరిత్యత్రనాభ్యస్తస్యేత్యనువృత్తేరుతోవృద్ధిర్న-యోయోతి యోయవీతి-అయో
యవీత్-అయోయోత్-యోయుయాత్-ఆశిషిదీర్ఘః- యోయూయాత్ - అయో
యావీత్-నోనవీతి-నోనోతి-జాహేతి-జాహాతి-ఈహల్యఘోః-జాహీతః- ఇహాజహా
తేశ్చ-ఆచహా-లోపోయి-ఘుమాస్థా-ప్లిజిత్యేతేషఞ్చాపినభవన్తి-శ్తిపానిర్దేశాత్
జాహతి-జాహాసి-జాహేషి-జాహీథః-జాహీహి-అజాహేత్-అజాహాత్- అజాహీ
తామ్-అజాహుః-జాహియాత్-ఆశిషిజాహాయాత్-అజాహాసీత్ .అజాహాసిష్టా
మ్-అజాహివ్యత్-లుకాలుప్తేప్రత్యయలక్షణాభావాత్ స్వపిస్యమీత్యుత్వన్న-రుదా
దిభ్యఇతిగణనిర్దిష్టత్వాదిట్న-సాస్వపీతి సాస్వప్తి-సాస్వప్తః-సాస్వపతి - అసాస్వపీ
త్-అసాస్వప్-సాస్వప్యాత్-ఆశిషితువచిస్వపీత్యాత్వమ్-సాషుప్యాత్ -అసాస్వాపీ
త్-అసాస్వపీత్ ❋రుగ్రికౌచలుకి॥ ౭|౪|౯౧||ఋదుపధస్యధాతో రభ్యాసస్యరుక్
రిక్ రీకాపతేఆగమాస్స్యుఃయఙ్లుకి❋ఋతశ్చ॥౭|౪|౯౨|| ఋదన్తధాతోరపితథా-
వర్వ్రతీతి-వరివృతీతి-వరీవృతీతి-వర్వర్తి-వరివర్తి-వరీవర్తి-వర్వృత్తః -౩-వర్వ్రతతి-౩
వర్వర్తామాస-వర్వర్తితా-౩-గణనిర్దిష్టత్వాన్నవృద్భ్యశ్చతుర్భ్యఇతిన- వర్వర్తిష్య
తి-౩-అవర్వృతీత్-౩-అవర్వర్త్-౩-సిపిదశ్చేతియుత్వపక్షేరోరి అవర్వాః-౩- గణనిర్ది

ష్టత్వాదఙ్న-అచర్కర్తిత్-౩-చర్కరీతి-౩-చర్కర్తి-చరికర్తి-చరీకర్తి-చర్కృతః-౩-
చర్కృహి చర్కరాఞ్చకార-౩-చర్కరితా-౩-అచర్కరీత్-౩-అచర్కః-౩ - చ
ర్కృయాత్-౩-ఆశిషిరిఙ్-చర్క్రియాత్-౩-అచర్కరీత్-౩-ఋతశ్చేతి వర
త్వాన్నేహ-కృఞ్విక్షేపే-చాకర్తి తాతర్తి-తాతీర్తః-తాతిరతి-తాతీర్హి-తాతరాణి-అ
తాతరీత్-అతాతః-అతాతీర్తామ్-అతాతరుః-అతాతారీత్-అతాతారిష్టామిత్యాది-
అర్తేర్యఙ్లుకిద్విత్వే ఉభ్యాసస్యోరదత్వం రపరత్వం హలాదిశ్శేషః-రుక్-రిక్ రీకోస్తు-అ
భ్యాసస్యాసవర్ణ ఇతీయఙ్-అరర్తి-అరియర్తి-అరరీతి-అరియరీతి-అర్ఋతః-అరియ్ఋతః-
ఝేరత్-యణ్-రుకోరోరితి లోపః-నచ తస్మిన్కర్తవ్యే యణః స్థానివత్త్వం - పూర్వ
త్రాసిద్ధే తన్నిషేధాత్-అరతి-అరియ్రతి-లిఙ్స్తిపానిర్దేశాత్ గుణో ర్తితి గుణో న-రి
ఙ్రలోపః దీర్ఘః ఆరియాత్-అరిరియాత్-అరీరియాత్-గృహూ గ్రహణే-జర్గృహీతి-౩
జర్గర్ధి ౩ జర్గృఢః ౩ జర్గృహతి ౩ అజర్ఘట్ ౩ గృహ్హో తేస్తు జాగ్రహీతి-జాగ్రాఢి-తసాదౌ కిన్ని
మిత్తం సంప్రసారణం తస్య బహిరఙ్గత్వేనాసిద్ధత్వాన్న రుగాదయః-జాగృఢః-జాగృహ
తి-జాగ్రహీషి-జాఘ్రక్షి లుటి జాగ్రహితా-గ్రహోఽలిటి దీర్ఘ స్తు న-తత్రైకాచ
ఇత్యనువృత్తేః-మాధవస్తు దీర్ఘమాహ-తద్భాష్యవిరుద్ధమ్-జర్గృఢి-౩-జర్గర్ధి-౩-జర్గృ
ఢః-౩-జర్గృహతి-౩-జర్గృఢిషి-౩-జర్ఘర్క్షి-౩-అజర్గృఢిత్-౩-ఈడభావే గుణః హా
ల్ఙ్యాదిలోపః భష్భావః-జశ్త్వచర్త్వే-అజర్ఘర్ట్-౩-అజర్గృఢామ్-౩-సిపిదశ్చేతి వి
కల్పత్వమ్-అజర్ఘాః-౩-అజర్గర్ధిత్-౩-అజర్గర్ధిష్టామ్-౩-పాప్రచ్ఛీతి-పాప్రష్టి-త
సాదౌ గ్రహిజ్యేతి సంప్రసారణం న భవతి-శ్తిపా నిర్దేశాత్-ఛ్వోశ్శూడితి శః-వ్రశ్చేతి
షః పాప్రష్టః-పాప్రచ్ఛతి-పాప్రక్షి-పాప్రచ్ఛ్వః-పాప్రశ్మః యకారవకారా
న్తానాన్తు ఊఠ్భావినాం యఙ్లుగ్జాతస్తీతి చ్ఛ్వోరితి సూత్రే భాష్యే ధ్వనితం కైయటేన
స్పష్టీకృతమ్-ఇదం చ చ్ఛ్వోరితియత్రోక్తద్విషయకమ్-జ్వరత్వరేత్యూఠ్భావినోః
ప్రవిశ్వావ్యోస్తు యఙ్లుగన్తస్యైవేతి న్యాయ్యమ్- మాధవాదిసమ్మతశ్చ-మవ్యబన్ధనే - అ
యం యాన్తః ఊఠ్భావీ-తేవ్య దేవ్య దేవనే ఇత్యాకరో వాన్తాః-హయగతౌ-జాహయీ
తి-జాహంతి-జాహాతః-జాహయతి-జాహయీషి-జాహసి-వలిలోపే యఙాదౌ దీర్ఘః-జా
హామి-జాహావః-జాహామః-హర్యగతికాన్త్యోః జాహర్యీతి-జాహర్తి-జాహర్తః-జాహ
ర్యతి-లోట్-జాహర్హి-అజాహః-అజాహర్తామ్-అజాహర్యుః-మవబన్ధనే ॥ జ్వరత్వ
రస్రివ్యవిమవాముపధాయాశ్చ ౬॥౪॥౨౦ ॥ జ్వరాదీనాముపధావకారయోరూఠ్
స్యాత్ క్వౌ ఝలాదావనునాసికాదౌ చ ప్రత్యయే-అత్ర క్ఙితీతి నానువర్తతే-అవతేస్తు
నిటి చ తురిత్తి దర్శనాత్-అనునాసికగ్రహణం చానువర్తతే-అవతేర్మన్ప్రత్యయే తస్యాపి

లోపే ఓమితి దర్శనాత్ ఊఠ్ భావే ఊఠి పితి గుణః-మామోతి-మామవీతి-మామూతః-మామవతి-మామోషి-మామోమి-మామూవః-మామూమః-మామోతు- మామూతాత్ -మామూహి-మామవాని-అమామోత్-అమామోః-అమామవమ్-అమామూవ -అమామూమ-తుర్వీ హింసాయామ్-తోతూర్వీతి ❁ రాల్లోపః॥౬॥౪॥౨౧॥ రేఫాచ్ఛ్వోర్లోపస్స్యాత్ క్వౌ ఝలాదావనునాసికాదౌ చ ప్రత్యయే-ఇతి వలోపః- లఘూపధగుణః ❁ న ధాతులోప ఆర్ధధాతుకే॥౧॥౧॥౪॥ ధాత్వంశలోపనిమిత్తే ఆర్ధధాతుకే పరే ఇకో గుణవృద్ధీ న స్తః-ఇతి నేహ నిషేధః-తిబాదీనామనార్ధధాతుకత్వాత్-తోతోర్తి-హలి చేతి దీర్ఘః-తోతూర్తః-తోతూర్వతి-తోధోర్తి దోదోర్తి-దోధోర్తి-ముర్ఛా- మోమోర్తి- మోమూర్తః- మోమూర్ఛతీత్యాది- ఆర్ధధాతుక ఇతి విషయసప్తమీ- తేన యజివివక్షితే అజేర్వ్యీ- వేవీయతే-అన్యథా యఙ్లుక్ నాస్తి లుకా అపహారేణ విషయత్వాసమ్భవేన వీభావస్యాప్రవృత్తేః ——— ❁ ఇతి యఙ్లుగన్తప్రక్రియా ❁ ——— ❁ సుప ఆత్మనః క్యచ్॥౩॥౧॥౮॥ ఇషికర్మణః ఏషితుస్సమ్బన్ధినః సుబన్తాదిచ్ఛాయామర్థే క్యచ్ ప్రత్యయో వా స్యాత్ -ధాత్వవయవత్వాత్సుబ్లుక్ ❁ క్యచి చ॥౭॥౪॥౩౩॥ అస్య ఈత్స్యాత్ -పుత్రమాత్మన ఇచ్ఛతి పుత్రీయతి వాన్తో యి ప్రత్యయే-గవ్యతి-నావ్యతి - లోపశ్శాకల్యస్యేతి తు న-అపదాన్తత్వాత్ -తథా హి ❁ నః క్యే॥౧॥౪॥౧౫॥ క్యచి క్యఙి చ నాన్తమేవ పదం స్యాత్ నాన్యత్ -సన్నిపాతపరిభాషయా క్యచో యస్య లోపో న-గవ్యామిచ్ఛాకార- గవ్యితా-నావ్యామిచ్ఛాకార-నావ్యితా-నలోపః- రాజీయతి - ప్రత్యయోత్తరపదయోశ్చ-త్వద్యతి-మద్యతి-ఏకార్థయోరిత్యేవ-యుష్మద్యతి-అస్మద్యతి-హలి చ-గీర్యతి-పూర్యతి ధాతోరిత్యేవ- నేహ-దివమిచ్ఛతి దివ్యతి-ఇహ పురమిచ్ఛతి పుర్యతీతి మాధవోక్తం ప్రత్యుదాహరణం చిన్త్యం పూర్గిరోస్సామ్యాత్ -దివ్యతీతి దీర్ఘస్తు ప్రాచః ప్రామాదికపవ-అదస్యతి-రిజ్యతః కర్త్రీయతి॥ క్యచ్వ్యోశ్చ-గార్గీయతి- వాత్సీయతి- వాచ్యతి-అక్యత్వాన్నేతి దీర్ఘః-కవీయతి- సమిధ్యతి ❁ క్యస్య విభాషా॥౬॥౪॥౫౦॥ హలః పరయోః క్యచ్ క్యఙోర్లోపో వా స్యాదార్ధధాతుకే-ఆదేః పరస్య-అతో లోపః- తస్య స్థానివత్త్వాల్లఘూపధగుణో న-సమిధితా-సమిధ్యితా-మాన్తప్రకృతికసుబన్తాదవ్యయాచ్చ క్యచ్ న- కిమిచ్ఛతి-స్వరిచ్ఛతి ❁ అశనాయోదన్యధనాయా బుభుక్షాపిపాసాగర్ధేషు॥౭॥౪॥౩౪॥ క్యజన్తాని పాత్యన్తే-అశనాయతి-ఉదన్యతి-ధనాయతి-బుభుక్షాదౌ కిమ్-అశనీయతి- ఉదకీయతి-ధనీయతి ❁ అశ్వక్షీరవృషలవణానామాత్మప్రీతౌ క్యచి॥౭॥౧॥౫౧॥ ఏషాం క్యచి అసుగాగమస్స్యాత్ ❁ అశ్వవృషయోర్మైథునేచ్ఛాయామ్ ❁ అశ్వస్యతి బడబా - వృషస్యతి గౌః ❁ క్షీరలవణయోర్లాలసాయామ్ ❁ క్షీరస్యతి బాలః లవణస్యత్యుష్ట్రః ❁ న

ర్వప్రాతిపదికానాంక్యచిలాలసాయాంసుగసుకౌ॥దధిస్యతి-దధ్యస్యతి-మధుస్యతి-మ
ధ్వస్యతి॥కామ్యచ్చ॥౩।౧।౯॥ఉక్తవిషయేకామ్యచ్స్యాత్ - పుత్రమాత్మనఇచ్ఛతి
పుత్రకామ్యతి-పుత్రకామ్యితా-ఇహయస్యహలఇతిలోపోనఅనర్థకత్వాత్-యస్యేతి
సంఘాతగ్రహణమిత్యుక్తమ్-యశస్కామ్యతి-సర్పిష్కామ్యతి-మాన్తావ్యయేభ్యోప్య
యంస్యాదేవ-కింకామ్యతి-స్వఃకామ్యతి॥ఉపమానాదాచారే॥౩।౧।౧౦॥ఉపమానా
త్కర్మణస్సుబన్తాదాచారేర్థేక్యచ్స్యాత్-పుత్రమివాచరతిపుత్రీయతిచ్ఛాత్రమ్ -
విష్ణూయతిద్విజమ్॥అధికరణాచ్చేతివక్తవ్యమ్॥ప్రాసాదీయతికుట్యాంభిక్షుః కుటీ
యతిప్రాసాదే॥కర్తుఃక్యఙ్సలోపశ్చ॥౩।౧।౧౧॥ఉపమానాత్కర్తుస్సుబన్తాదా
చారేక్యఙ్వాస్యాత్ -సాన్తకర్తృవాచకస్యతులోపోవాస్యాత్ -క్యఙ్వేత్యుక్తేః ప
క్షేవాక్యమపి-సాన్తస్యలోపస్తుక్యఙ్సన్నియోగశిష్టః నచవ్యవస్థితః॥ఓజసోఽప్సరసో
నిత్యమితరేషాంవిభాషయా॥కృష్ణఇవాచరతికృష్ణాయతే-ఓజశ్శబ్దోవృత్తివిషయే త
ద్వతి-ఓజాయతే-అప్సరాయతే-యశాయతే-యశస్యతే-విద్వాయతే-విద్వస్యతే-త్వ
ద్యతే-మద్యతే-అనేకార్థత్వేతుయుష్మద్యతే-అస్మద్యతే॥క్యఙ్మానినోశ్చ॥కుమారీవాచ
రతికుమారాయతే-హరిణీవాచరతిహరితాయతే-గుర్వీవగురూయతే- సపత్నీవసప
త్న్యాయతే సపతీయతే-సపత్నీయతే-యువతిరివయువాయతే-పట్వీమృద్వ్యావివ ప
ట్వీమృదూయతే-శకోశధాయాః-పాచికాయతే॥ఆచారేఽవగల్భక్లీబహోడేభ్యః
క్విబ్వావక్తవ్యః ॥వాగ్రహణాత్క్యఙపి - అవగల్భాదయఃపచాద్యజన్తాఃక్విప్సన్ని
యోగేనానుదాత్తత్వమనునాసికత్వంచప్రత్యయస్యప్రతిజ్ఞాయతే-తేనతఙ్-అవగ
ల్భతే-క్లీబతే-హోడతే॥భూతపూర్వోప్యనేకాచఆమ్ ॥ఏతద్వార్తికారమ్భసా
మర్థ్యాత్ -నచఅవగల్భతెఇత్యాదిసిద్ధిస్తత్ఫలం-కేవలానామేవాచారేపివృత్తిసంభ
వాత్ -ధాతూనామనేకార్థత్వాత్ -అవగల్భఇచ్ఛన్తి-వార్తికేఽవేత్యుపసర్గవిశిష్టపా
ఠాత్ కెవలాదుపసర్గాన్తరవిశిష్టాచ్చక్యఙేవేతిమాధవాదయః తఙ్నేతితూచితమ్ ॥
సర్వప్రాతిపదికేభ్యఃక్విబ్వావక్తవ్యః ॥పూర్వవార్తికస్తుఅనుబన్ధాసఙ్గార్థం తత్రక్వి
బనూద్యతే-ప్రాతిపదికగ్రహణాదిహసుపఇతినసమ్బధ్యతే- తేనపదకార్యన్న- కృ
ష్ణఇవాచరతికృష్ణతి-అతోగుణఇతిశిపాసహపరరూపమ్-అఇవాచరతిఅతిఅతః-అన్తి-
ప్రత్యయగ్రహణమపనీయఅనేకాచఇత్యుక్తేర్నామ్-ద్విత్వమ్ అతోగుణే ప్రాప్తే-
అతఆదేరితిదీర్ఘః ణలఔ వృద్ధిః ఔ అతుసాదిష్వతుఆతోలోపఇటిచేత్యాలోపఃఅతుః ॥
ఊః-మాలెవాచరతిమాలాతి-లిఙ్గవిశిష్టపరిభాషయాఏకాదేశస్యపూర్వాన్తత్వాద్వా
క్విప్ మాలాఞ్చకార-లఙి-అమాలాత్ -అత్రహల్ఙ్యాదిలోపోన- జసాచర్యాదాప్

పిపోశ్చేవలోపవిధానాత్-ఇటసకౌ-అమాలాసీత్- కవిరివకవయతి -అశ్లిష్టకవీయాం
త్-సిచివృద్ధిరిత్యత్ర ధాతోరిత్యనువర్త్య ధాతురేవ యో ధాతురితి వ్యాఖ్యానాన్నామ
ధాతోర్నవృద్ధిరితి కైయటాదయః-అకవయీత్ - మాధవస్తునామధాతోరపివృద్ధిమి
చ్ఛతి-అకవాయీత్ -విరివవయతి-వివాయ-వివ్యతుః-అవయీత్-అవాయీత్ - శ్రీ
రివ శ్రయతి-శిశ్రాయ-శిశ్రియతుః-పితేవపితరతి-ఆశిషిరిఙ్ పిత్రియాత్ -భూరివభ
వతి-అత్ర గాతిస్థేతిభువోఫుగితిభవతేరితిచనభవన్తి-అభివ్యక్తత్వేన ధాతుపాఠస్థ
స్యైవతత్ర గ్రహణాత్-అభావీత్ -బుభావ-ద్రు రివ ద్రవతి-శిశ్రీతిచఙ్-అద్రావీ
త్ ॥ అనునాసికస్య క్వి ఝలోః క్ఙితి ॥౬॥౪॥౧౫॥ అనునాసికాన్తస్యోపధాయా దీర్ఘః స్యా
త్ క్వౌ ఝలాదౌ చ క్ఙితి-ఇదమివాచరతి ఇదామతి-రాజేవ రాజానతి- పన్థా ఇవ పథీన
తి-మథీనతి-ఋభుక్షిణతి-ద్యౌరివ దేవతీతి మాధవః-అత్ర ఊరిద్యవతీత్యుచితమ్-క ఇవక
తి-చకావితి హరదత్తః-మాధవస్తుణ్యల్లోపావితివచనాత్ ణిలివృద్ధిమ్బాధిత్వా అతోలో
పాచ్చక ఇతి రూపమాహ-స్వ ఇవ సస్వౌ-సస్వ-యత్తు స్వామా సస్వాఇచ్చకారేతి తద
నాకరమేవ ॥ భృశాదిభ్యో భువ్యచ్వేర్లోపశ్చ హలః ॥౩॥౧॥౧౨॥ అభూతతద్భావ విష
యేభ్యో భృశాదిభ్యో భవత్యర్థే క్యఙ్ స్యాత్ -హలన్తానామేషాంలోపశ్చ- అభృశో భృ
శో భవతి భృశాయతే-అచ్వేరితి పర్యుదాసబలాదభూతతద్భావ ఇతి లబ్ధమ్- తేనేహన-
క్వదివాభృశాభవన్తి-యేరాత్రౌ భృశానక్తన్దయః తేదివాక్వభవన్తీత్యర్థః-
సుమనస్ అస్యసలోపః-సుమనాయతే-చురాదౌ సంగ్రామయుద్ధ ఇతి పఠ్యతే- తత్ర
సంగ్రామేతి ప్రాతిపదికం తస్మాత్తత్కరోతీతిణిచ్ సిద్ధః-తత్సన్నియోగేనానుబన్ధ
ఆసజ్యతే-యుద్ధయోగాయం సంగ్రామశబ్ద ఇత్యుక్తేపి సామర్థ్యాత్సంగ్రామశబ్దే లబ్ధే విశి
ష్టపాఠో జ్ఞాపయతి-ఉపసర్గసమానాకారం పూర్వపదం ధాతుసంజ్ఞా ప్రయోజకే ప్ర
త్యయే చికీర్షితే పృథక్క్రియత ఇతి- తేనమనశ్శబ్దాత్ క్యఙ్- స్వమనాయత -ఉన్మనా
యతే-ఉదమనాయత-ఏవఞ్చావాగల్భత అవాగల్భిష్టేత్యాదావప్యవేత్యస్యపృథక్క
రణం బోధ్యమ్-జ్ఞాపకఞ్చ సజాతీయవిషయమ్ - తేనయత్రోపసర్గస్వరూపం సకలం
ప్రతీయతే తత్రాదేశేనావహృతం తత్ర నపృథక్కృతిః-ఏవఞ్చ అడూఢకః ఓఢకః- స
ఇవాచర్యోఢకాయిత్వా-అత్ర ఉన్మనాయ్య అవగల్భ్య ఇతి పన్నల్యప్- జ్ఞాపకస్య విశేష
విషయత్వే పాస్త్రవార్తికం తద్భాష్యం చ ప్రమాణమ్-తథాహి - ఉస్యోమాఙ్ క్ష్వాటః
ప్రతిషేధః ఉసి ఓమాఙోశ్చ పరయోరాటః పరరూపం నేత్యర్థః ఉస్రాయైచ్ఛత్ -
ఔస్రీయత్ ఓఙ్కారీయత్ ఔఢీయత్-ఆటశ్చేతిచశబ్దేన పునర్వృద్ధివిధానాదిదం సి
ద్ధమితి సాప్యేతిసిత్తమ్ ॥ లోహితాదిడాజ్భ్యః క్యష్ ॥౩॥౧॥౧౩॥ లోహితాదిభ్యో డాజ

న్తాచ్చభవత్యర్థేక్యష్‌స్యాత్ ❁ వాక్యషః॥౧॥౩॥౯౦॥ క్యషన్తాత్పరస్మైపదంవాస్యా
త్-లోహితాయతి-లోహితాయతే-అత్ర చ్వేరిత్యనువృత్తేరభూతతద్భావవిష
యత్వంలబ్ధం-తచ్చలోహితశబ్దస్యైవవిశేషణంనతుడాచః అసమ్భవాత్-నాప్యాదిశ
బ్దగ్రాహ్యాణాంతస్యప్రత్యాఖ్యానాత్-తథాచవార్తికమ్*లోహితడాజ్భ్యః క్య
ష్వచనంభృశాదిష్వితరాణీతి*నచైవంకామ్యచఇవక్యషోపికకారఃశ్రూయేతఉచ్చా
రణసామర్థ్యాదితివాచ్యమ్-తస్యాపిభాష్యేప్రత్యాఖ్యానాత్-పటపటాయతి-పట
పటాయతే-కృభ్వస్తియోగంవినాపిహడాచ్ డాజన్తాత్క్యషోవిధానసామర్థ్యాత్-
యత్తులోహితశ్యామదుఃఖానిహర్షగర్వసుఖానిచ। మూర్ఛానిద్రాకృపాధూమాః క
రుణానిత్యచర్మణీఇతిపఠిత్వాశ్యామాదిభ్యోపిక్యషిపదద్వయముదాహరన్తి తద్భా
ష్యవార్తికవిరుద్ధమ్-తస్మాత్తేభ్యఃక్యఙేవ-శ్యామాయతే-దుఃఖాదయోవృత్తివిషయే త
ద్వతివర్తన్తేలిఙ్గవిశిష్టపరిభాషయాలోహినీశబ్దాదపిక్యష్-లోహినీయతి-లోహినీయ
తే❁కష్టాయక్రమణే॥౩॥౧॥౧౪॥చతుర్థ్యన్తాత్కష్టశబ్దాదుత్సాహేర్థేక్యఙ్‌స్యాత్ -
కష్టాయక్రమతేకష్టాయతే-పాపంకర్తుముత్సహతఇత్యర్థః*సత్రకక్షకష్టకృచ్ఛ్రగ
హనేభ్యఃకణ్వచికీర్షాయామితివక్తవ్యమ్*కణ్వంపాపం-సత్రాదయోవృత్తివిషయే
పాపార్థాః తేభ్యోద్వితీయాన్తేభ్యఃచికీర్షాయాంక్యఙ్ - పాపంచికీర్షతీత్యస్యపదవిగ్ర
హః-సత్రాయతే-కక్షాయతేఇత్యాది❁కర్మణోరోమన్థతపోభ్యాంవర్తిచరోః॥ ౩॥
౧॥౧౫॥రోమన్థతపోభ్యాంకర్మభ్యాంక్రమేణవర్తనాయాంచరణేచార్థేక్యఙ్‌స్యాత్-
రోమన్థంవర్తయతిరోమన్థాయతే*హనుచలనఇతివాచ్యమ్*చర్వితస్యాకృష్యపునశ్చ
ర్వణమిత్యర్థః-నేహకీటోరోమన్థంవర్తయతి-అపానప్రదేశాన్నిస్సృతంద్రవ్యమిహ
రోమన్థః తదశ్నాతీత్యర్థఇతికైయటః-వర్తులంకరోతీత్యర్థఇతిన్యాసకారహరదత్తౌ * త
పసఃపరస్మైపదఞ్చ*తపశ్చరతితపస్యతి❁బాష్పోష్మభ్యాముద్వమనే॥౩॥౧॥౧౬॥
ఆభ్యాంకర్మభ్యాంక్యఙ్‌స్యాత్-బాష్పముద్వమతిబాష్పాయతే-ఊష్మాయతే* ఫేనా
చ్చేతివాచ్యమ్*ఫేనాయతే❁శబ్దవైరకలహాభ్రకణ్వమేఘేభ్యఃకరణే ॥౩ ॥౧॥
౧౭॥ఏభ్యఃకర్మభ్యఃకరోత్యర్థేక్యఙ్‌స్యాత్ శబ్దంకరోతిశబ్దాయతే-ఏష్వేతత్కరోతీతి
ణిజపీష్యతఇతిన్యాసః-శబ్దయతి*సుదినదుర్దిననీహారేభ్యశ్చ * సుదినాయతఇత్యాది
❁సుఖాదిభ్యఃకర్తృవేదనాయామ్॥౩॥౧॥౧౮॥సుఖాదిభ్యఃకర్మభ్యోవేదనాయామర్థే
క్యఙ్‌స్యాత్ వేదనాకర్తురేవచేత్సుఖాదీనిస్యుః-సుఖంవేదయతేసుఖాయతే- కర్తృగ్ర
హణంకిమ్-పరస్యసుఖంవేదయతే❁నమోవరివశ్చిత్రఙః క్యచ్॥౩॥౧॥౧౯॥ కరణేఇ

త్యనువృత్తేః క్రియాదిశేషపూజాయాం పరిచర్యాయామాశ్చర్యేచ - నమస్యతి దే
వాన్-పూజయతీత్యర్థః-వరివస్యతి గురూన్-శుశ్రూషత ఇత్యర్థః-చిత్రీయతే విస్మయత
ఇత్యర్థః-పస్మాపయత ఇత్యన్యే ॥ పుచ్ఛభాణ్డచీవరాణ్ణిఙ్ ॥ ౩॥౧॥౨౦॥ పుచ్ఛాదుదసనే
వ్యసనే పర్యసనే చ ॥ వివిధం విరుద్ధం వోత్క్షేపణం వ్యసనమ్-ఉత్పుచ్ఛయతే- విపుచ్ఛయ
తే-పరిపుచ్ఛయతే ॥ భాణ్డాత్సమాచయనే ॥ సమ్భాణ్డయతే-భాణ్డాని సమాచినోతి-రా
శీకరోతీత్యర్థః-సమబభాణ్డత ॥ చీవరాదర్జనే పరిధానే చ ॥ సంచీవరయతే భిక్షుః- చీవ
రాణ్యర్జయతి పరిధత్తే వేత్యర్థః ॥ ముణ్డమిశ్రశ్లక్ష్ణలవణవ్రతవస్త్రహలకలకృతతూ
స్తేభ్యో ణిచ్ ॥ ౩॥౧॥౨౧॥ కృఞర్థే-ముణ్డం కరోతి ముణ్డయతి । వ్రతాద్భోజనతన్నివృ
త్త్యోః। పయః శూద్రాన్నం వా వ్రతయతి, వస్త్రాత్సమాచ్ఛాదనే। సంవస్త్రయతి। హ
ల్యాదిభ్యో గ్రహణే। హలికల్యోరదన్తత్వం చ నిపాత్యతే-హలిం కలిం వా గృహ్ణాతి హల
యతి-కలయతి-మహద్ధలం హలిః-పరత్వాద్వృద్ధౌ సత్యాం పుంవద్భావేనాగే వలుప్య
తే-తతస్సన్వద్భావదీర్ఘౌన-అజహలత్ -అచకలత్ -కృతం గృహ్ణాతి కృతయతి- తూస్తాని
విహన్తి వితూస్తయతి-తూస్తం కేశ ఇత్యేకే-జటీభూతాః కేశా ఇత్యన్యే-పాపమిత్యపరే-
ముణ్డాదయస్సత్యాపపాశేత్యత్ర వపఠితుం యుక్తాః - ప్రాతిపదికాద్ధాత్వర్థ ఇత్యే
వసిద్ధే కేషాంచిద్గ్రహణం సాపేక్షేభ్యోపి ణిజర్థమ్ ముణ్డయతి మాణవకమ్ - మిశ్రయ
త్యన్నమ్-శ్లక్ష్ణయతి వస్త్రమ్-లవణయతి వ్యఞ్జనమితి-హలికల్యోరదన్తత్వార్థం - సత్యా
స్యాపుగర్థమ్ కేషాంచిత్తు ప్రపఞ్చార్థమ్-సత్యం కరోత్యాచష్టే వా సత్యాపయతి ॥ అర్థ
వేదయోరప్యాపుగ్వక్తవ్యః ॥ అర్థాపయతి-వేదాపయతి- పాశం విముఞ్చతి విపాశ
యతి-రూపం పశ్యతి-రూపయతి-వీణయోపగాయత్యుపవీణయతి - తూలేనానుకుష్ణా
త్యనుతూలయతి-తృణాగ్రం తూలేనానుఘట్టయతీత్యర్థః- శ్లోకైరుపస్తౌతి ఉపశ్లోకయ
తి-సేనయాభియాతి అభిషేణయతి-ఉపసర్గాత్సునోతీతి షః-అభ్యషేణయత్ -ప్రా
క్సితాదిత్యడ్వ్యవాయేపీతి షః-అభిషిషేణయిషతి-స్థాదిష్వభ్యాసేన చేతి షః- లోమాన్యనుమార్ష్టి అనులో
మయతి-త్వచ సంవరణే-ఘః త్వచం గృహ్ణాతి త్వచయతి-వర్మణా సన్నహ్యతి సంవర్మయ
తి-వర్ణం గృహ్ణాతి వర్ణయతి-చూర్ణైరవధ్వంసతి అవచూర్ణయతి-ఇష్ఠవదిత్యతిదేశాత్పుంవ
ద్భావాదయః-ఏనీమాచష్టే ఏతయతి-దరదమాచష్టే దారదయతి-పృథుం ప్రథయతి -
వృద్ధౌ సత్యాం పూర్వం వా టిలోపః-అపిప్రథత్ -అపప్రథత్ -మృదుం మ్రదయతి-అ
మిమ్రదత్ -అమమ్రదత్ -భృశం కృశం దృఢం పరిబృఢం భ్రశయతి-క్రశయతి - ద్రఢ
యతి-పరిబ్రఢయతి-అబభ్రశత్ -అచక్రశత్ -అదద్రఢత్ -పర్యబబ్రఢత్ -ఊఢమా

ఖ్యత్ ఔజిఢత్ -ఢత్వాదీనామసిద్ధత్వాత్ హౌతిశబ్దస్య ద్విత్వమ్-పూర్వత్రాసిద్ధీయమ
ద్విత్వేఇతిత్వనిత్యమిత్యుక్తమ్-ఢఇత్యస్య ద్విత్వమిత్యన్యే-ఔడిఢత్ -ఊఢమాఖ్యత్
ఔజఢత్-ఔడఢత్-ఓఃపుయణితిసూత్రే వర్గప్రత్యాహారజగ్రహణాల్లిఙ్గమ్-ద్విత్వే
కార్యేణిచిఅచ ఆదేశో నేతి ఊనయతావుక్తమ్-ప్రకృత్యైకాచ్-వృద్ధిపుకౌ-స్వాపయ
తి-త్వాంమాం వాచష్టే త్వాపయతి-మాపయతి-మపర్యన్తస్య త్వమౌ-పరరూపాత్పూ
ర్వన్నిత్యత్వాట్టిలోపః-వృద్ధిపుకౌ-త్వాదయతి- మాదయతీతి తు న్యాయ్యమ్ -అన్తరఙ్గ
త్వాత్పరరూపే కృతే ప్రకృత్యైకాజితి ప్రకృతిభావాత్ - నచ ప్రకృతిభావో భా
ష్యే ప్రత్యాఖ్యాత ఇతి భ్రమితవ్యమ్- భాష్యస్య ప్రేష్ఠాద్యుదాహరణ విశేషేఽన్య
థాసిద్ధిపరత్వాత్ యువామావాంవాయుష్మయతిఅస్మయతి-శ్వాన మాచష్టే శావ
యతి నస్తద్ధిత ఇతి టిలోపః ప్రకృతిభావస్తు న-యేన నాప్రాప్తిన్యాయేన టేరిత్యస్యైవ బాధ
కో హి సః భత్వాత్సంప్రసారణమ్-అన్యేతు నస్తద్ధిత ఇతి నేహాతిదిశ్యతే-ఇష్ఠనితస్యాదృష్ట
త్వాత్ - బ్రహ్మిష్ఠ ఇత్యాదౌ పరత్వాట్టేరిత్యస్యైవ ప్రవృత్తేః- తేన శునయతీతి రూప
మాహుః-విద్వాంసమాచష్టే విద్వయతి-అఙ్గవృత్తపరిభాషయా సంప్రసారణన్నేత్యే
కే-సంప్రసారణే వృద్ధౌ వావాదేశే చ విదావయతీత్యన్యే-నిత్యత్వాట్టిలోపాత్ప్రా
క్సంప్రసారణమన్తరఙ్గత్వాత్పూర్వరూపం టిలోపః-విదయతీత్యపరే- ఉదఞ్చమాచ
ష్టే ఉదీచయతి-ఉదైచిచత్ ప్రత్యఞ్చమాచష్టే ప్రతీచయతి ప్రత్యచిచత్ -ఇకోఽ
సవర్ణ ఇతి ప్రకృతిభావపక్షే ప్రతిఅచిచత్ -సమ్యఞ్చమాచష్టే సమీచయతి- సమ్యచి
చత్ -సమిఅచిచత్ -తిర్యఞ్చమాచష్టే తిరాయయతి -అఞ్చేష్టిలోపేనాపహారేపిబ
హిరఙ్గత్వేనాసిద్ధత్వాత్తిరసస్తిరిః -అసిద్ధవదత్రేతి ణిలో లుఙ్యన్యప్రథమటి
లోపోఽసిద్ధః-అతః పునష్టిలోపో న -అఙ్గవృత్తపరిభాషయా వాచజ్యగ్లోపిత్వాదుపధా
హ్రస్వోన-అతితిరాయత్ -సధ్ర్యఞ్చమాచష్టే సధ్రాయయతి -అససధ్రాయ
త్ -విష్వద్ర్యఞ్చం-విష్వద్రాయయతి-అవివిష్వద్రాయత్ -దేవద్ర్యఞ్చం దేవ
ద్రాయయతి - అదిదేవద్రాయత్ - అదద్ర్యఞ్చం అదద్రాయయతి - అదద
ద్రాయత్ - అముముయఞ్చం అముముఆయయతి - చఙి ఆముముముఆయ
త్ - అగ్లోపిత్వాదుపధాహ్రస్వో న - అదముయఞ్చం అదముఆయయతి ।
ఆదదముఆయత్ భువం భావయతి - అబీభవత్ - భ్రువం అబుభ్రువత్ - శ్రియం
అశిశ్రియత్ -గామజూగవత్ -రాయమరీరయత్ -నావమనూనవత్ - స్వశ్వం
స్వాశ్వత్-స్వః అవ్యయానాం భమాత్రే టిలోపః-స్వయతి-అసిస్వత్ -అసస్వక్ - బ
హుజ్ఞాన్బ్రజయతి బహూణ్యూతీత్యన్యే-స్రగ్విణం స్రజయతి-సంజ్ఞాపూర్వకత్వాన్నవృద్ధిః-

శ్రీమతీం శ్రీమన్తం వా శ్రాయయతి-అశిశ్రయత్-పయస్వినీం పయయతి-ఇహటి లోపేన-తదపవాదస్యలుకః ప్రవృత్తత్వాత్-స్థూలం స్థవయతి-దూరం దవయతి- కథం తర్హి దూరయత్యవనతే వివస్వతీతి-దూరమతతి అయతే వా దూరాత్ దూరాతం కరోతీ త్యర్థః-యువానం యవయతి-కనయతి-యువాల్పయోరితి వా కన్-అన్తికం నేదయతి - బాఢం సాధయతి-ప్రశస్యం ప్రశస్యయతి-ఇహ శ్రజ్యోనఉప సర్గస్య పృథక్కృతేః - వృద్ధం జ్యాపయతి వర్షయతి-ప్రియం ప్రాపయతి-స్థిరం స్థాపయతి-స్ఫిరం స్ఫాపయతి- ఉరుం వరయతి-వారయతి-బహులం బంహయతి-గురుం గరయతి-తృప్రం త్రపయతి- దీర్ఘం ద్రాఘయతి-బృన్దారకం బృన్దయతి॥——ఇతి నామధాతుప్రక్రియా ——

కణ్డ్వాదిభ్యో యక్॥ ౩॥ ౧॥ ౨౭॥ ఏభ్యో ధాతుభ్యో నిత్యం యక్ స్యాత్స్వార్థే- ధాతుభ్యః కిమ్- ప్రాతిపదికేభ్యో మాభూత్-ద్విధా హి కణ్డ్వాదయః- ధాతవః ప్రాతిపదికాని చ॥ కణ్డూఞ్ గాత్రవిఘర్షణే॥ కణ్డూయతి-కణ్డూయతే॥ మన్తు అపరాధే॥ రోష ఇత్యేకే-మన్తూయతి-చన్ద్రస్తుఇతమాహ-మన్తూయతే॥ వల్గు పూజామాధుర్యయోః॥ వల్గూయతి॥ అసు ఉపతాపే॥ అసూఞ్ ఇత్యేకే॥ అస్యతి-అసూయతి-అసూయతే॥ లేట్ లోట్ ధౌర్త్యే పూర్వభావే స్వప్నే చ॥ దీప్తావిత్యేకే-లేట్యతి-లేటితా-లోట్యతి-లోటితా॥ లేలా దీప్తౌ॥ లేలాయతి॥ ఇరస్ ఇరజ్ ఇరఞ్ ఈర్ష్యాయామ్॥ ఇరస్యతి-ఇరజ్యతి-హలి చేతి దీర్ఘః ఈర్యతి-ఈర్యతే॥ ఉషస్ ప్రభాతీభావే॥ వేద ధౌర్త్యే స్వప్నే చ॥ మేధా ఆశుగ్రహణే॥ మేధాయతి॥ కుషుభ క్షేపే॥ కుషుభ్యతి॥ మగధ పరివేష్టనే॥ నీచదాస్య ఇత్యన్యే॥ తన్తస్ పమ్పస్ దుఃఖే॥ సుఖ దుఃఖ తత్క్రియాయామ్॥ సుఖ్యతి-దుఃఖ్యతి సుఖం దుఃఖం చానుభవతీత్యర్థః॥ సపర పూజాయామ్॥ సపర్యతి॥ అరర ఆరాకర్మణి॥ భిషజ్ చికిత్సాయామ్॥ భిష్ణజ్ ఉపసేవాయామ్॥ ఇషుధ శరధారణే॥ చరణ వరణ గతౌ॥ చురణ చౌర్యే॥ తురణ త్వరాయామ్॥ భురణ ధారణపోషణయోః॥ గద్గద వాక్స్ఖలనే॥ ఏలా కేలా ఖేలా విలాసే॥ ఇలేత్యన్యే॥ లేఖా స్ఖలనే చ॥ లేఖ ఇత్యన్యే-లేఖ్యతి లిట అల్పకుత్సనయోః॥ లిట్యతి॥ లాజ జీవనే॥ హృణీఞ్ రోషణే లజ్జాయాం చ॥ మహీఙ్ పూజాయామ్॥ మహీయతే- పూజాం లభత ఇత్యర్థః॥ రేఖా శ్లాఘాసాదనయోః॥ ద్రవస్ పరితాపపరిచరణయోః॥ ద్రవస్యతి॥ తిరస్ అన్తర్ధౌ॥ తిరస్యతి॥ అగద నీరోగత్వే॥ ఉరస్ బలార్థః-ఉరస్యతి-బలవాన్భవతీత్యర్థః॥ తరణ గతౌ॥ పయస్ ప్రసృతౌ॥ పయస్యతి-ప్రసృతిం కరోతీత్యర్థః- సమ్భూయస్ ప్రభూతభావే॥ అమ్బర సమ్వర సంవరణే॥ సమర యుద్ధే॥ లాట గ్రహణే॥ వేలా కాలోపదేశే॥ స్వాదాయామ్॥ నమస్ పూజాయామ్॥ ఆకృతిగణోఽయమ్॥ మృగ అన్వేషణే॥ జనస్ పరితాపే పరిచర్యాయాం చ॥ ఇత్యాదయో గ్రాహ్యాః॥ —— ఇతి కణ్డ్వాదయః ——

కణ్డూయతేస్సని· ప్రథమస్యైకాచో ద్విత్వే ప్రాప్తే* కణ్డ్వాదేస్తృతీయస్యేతి వాచ్యమ్ *కణ్డూయియిషతి క్యజన్తాత్సని· యథేష్టం నామధాతుషు ·ఆద్యానాం త్రయాణామన్యతమస్య ద్విత్వమిత్యర్థః· అజాదేస్తు ద్వితీయస్య·పుపుత్రీయిషతి· పుతిత్రీయిషతి·పుత్రీయియిషతి·అశిశ్వీయిషతి·అశ్వీయియిషతి·నదరాణాం సంయుక్తానామచః పూర్వస్యైవ ద్విత్వనిషేధః·ఇన్ద్రీయతేస్సని·ద్రీశబ్దయీశబ్దయోరన్యతరస్య ద్విత్వమ్ ·ఇన్దిద్రీయిషతి·ఇన్ద్రీయియిషతి· చిచన్ద్రీయిషతి·చన్దిద్రీయిషతి·చన్ద్రీయియిషతి ·ప్రియమాఖ్యాతుమాచక్షాణం ప్రేరయితుం వేచ్ఛతి పిప్రాపయిషతి · ప్రాపిపయిషతి · ప్రాపయియిషతి·ఉరుం వివారయిషతి·వారిరయిషతి·వారయియిషతి· బాధం సిసాధయిషతీత్యాదిరూపత్రయమ్·షత్వన్తునాస్తి యఙ్ సన్ణ్యన్తాత్సని· బోభూయియిషయిషతి · యఙ్ణిచ్ సన్నన్తాణ్ణిచ్ · బోభూయయిషయతీత్యాది ॥

———❀ఇతి ప్రత్యయమాలా❀——— ❀అనుదాత్తఙిత ఆత్మనేపదమ్ ॥ఆస్తే· శేతే ❀ భావకర్మణోః॥౧॥౩॥౧౩॥బభూవే·అనుబభూవే ❀ కర్తరికర్మవ్యతిహారే॥౧॥౩॥౧౪॥క్రియావినిమయే ద్యోత్యే కర్తర్యాత్మనేపదం స్యాత్· వ్యతిలునీతే·అన్యస్య యోగ్యం లవనం కరోతీత్యర్థః·శ్నసోరల్లోపః·వ్యతిస్తే· వ్యతిషాతే · వ్యతిషతే·తాసస్త్యోరితి సలోపః·వ్యతిసే·ధి చ·వ్యతిధ్వే·హ ఏతి·వ్యతిహే·వ్యత్యైసై· వ్యతిషీత·వ్యత్యాస్త·వ్యతిరాతే·౩·వ్యతిభాతే·౩·వ్యతిబభే❀నగతిహింసార్థేభ్యః ॥౧॥ ౩॥౧౫॥వ్యతిగచ్ఛన్తి·వ్యతిఘ్నన్తి* ప్రతిషేధే హసాదీనాముపసంఖ్యానమ్* హసాదయో హసప్రకారాశ్శబ్దక్రియాః·వ్యతిహసన్తి·వ్యతిజల్పన్తి*హరతేరప్రతిషేధః* సంప్రహరన్తే రాజానః❀ఇతరేతరాన్యోన్యోపపదాచ్చ॥౧॥౩॥౧౬॥* పరస్పరోపపదాచ్చేతి వక్తవ్యమ్*ఇతరేతరస్యాన్యోన్యస్య పరస్పరస్య వా వ్యతిలునన్తి❀ నేర్విశః॥౧॥౩॥౧౭॥నివిశతే❀పరివ్యవేభ్యః క్రియః॥౧॥౩॥౧౮॥అకర్త్రభిప్రాయార్థమిదమ్·పరిక్రీణీతే·విక్రీణీతే·అవక్రీణీతే❀విపరాభ్యాం జేః ॥౧॥౩॥౧౯॥విజయతే· పరాజయతే❀ఆఙో దోఽనాస్యవిహరణే ॥౧॥౩॥౨౦॥ఆజ్పూర్వాద్దదాతేర్ముఖవికసనాదన్యత్రార్థే వర్తమానాదాత్మనేపదం స్యాత్ ·విద్యామాదత్తే·అనాస్యేతి కిమ్· ముఖం వ్యాదదాతి· ఆస్యగ్రహణమవివక్షితమ్·విపాదికాం వ్యాదదాతి · పాదస్ఫోటో విపాదికా·నదీకూలం వ్యాదదాతి పరాఙ్గకర్మకాన్న నిషేధః· వ్యాదదతే పిపీలికాః పతఙ్గస్య ముఖమ్❀క్రీడోఽనుసమ్పరిభ్యశ్చ॥౧॥౩॥౨౧॥చాదాఙః·అనుక్రీడతే·సంక్రీడతే · పరిక్రీడతే·ఆక్రీడతే·అనోః కర్మప్రవచనీయాన్న·ఉపసర్గేణ సమాసాహచర్యాత్ · మాణవకమనుక్రీడతి· తేన సహేత్యర్థః·తృతీయార్థ ఇత్యనోః కర్మప్రవచనీయత్వమ్

సమోఽకూజనే। సంక్రీడతే కూజనే తు సంక్రీడతి చక్రమ్। ఆఙ్గమేః క్షమాయామ్। జ్యో
త్స్నేదం ప్రహాణమ్ - ఆగమయస్వ తావత్ - మా త్వరిష్ఠా ఇత్యర్థః। శిక్షేర్జిజ్ఞాసాయామ్।
ధనుషి శిక్షతే - ధనుర్విషయే జ్ఞానే శక్తో భవితుమిచ్ఛతీత్యర్థః। ఆశిషి నాథః। ఆశిష్యేవేతి ని
యమార్థం వార్తికమిత్యుక్తమ్ - సర్పిషో నాథతే - సర్పిర్మే స్యాదిత్యాశాస్త ఇత్యర్థః - కథ
న్నాథసే కిము పతిన్న భూభృతామితి - నాథస ఇతి పాఠ్యమ్॥ హరతేర్గతతాచ్ఛీల్యే॥ గతం
ప్రకారః - పైతృకమశ్వా అనుహరన్తే - మాతృకం గావః పితుర్మాతుశ్చ గతం ప్రకారం
సతతమ్పరిశీలయన్తీత్యర్థః - తాచ్ఛీల్యే కిమ్ - మాతురనుహరతి * కిరతేర్హర్షజీవికాకులా
యకరణేష్వితి వాచ్యమ్ * హర్షాదయో విషయాః తత్ర హర్షో విక్షేపస్య కారణమ్ - ఇత
రేషు ఫలే * అపాచ్చతుష్పాచ్ఛకునిష్వాలేఖనే॥ ౬॥౧॥౧౪౨॥ అపాత్కిరతేస్సుట్ స్యా
త్ * సుడపి హర్షాదిష్వేవ వక్తవ్యః * అపస్కిరతే వృషో హృష్టః - కుక్కుటో భక్ష్యార్థీ - శ్వా
ఆశ్రయార్థీ చ - హర్షాదిష్వితి కిమ్ - అపకిరతి కుసుమమ్ - ఇహాటఙ్ సుటౌ న - హర్షాదిమా
త్రవివక్షాయాం యద్యపి తఙ్ప్రాప్తః తథాపి సుడభావే నేష్యత ఇత్యాహుః - గజోఽపకి
రతి। ఆఙి నుప్రచ్ఛ్యోః। ఆనుతే - ఆపృచ్ఛతే॥ శప ఉపాలమ్భనే॥ ఆక్రోశార్థాత్ శపతే
తోఽకర్తృగేఽపి ఫలే శపథరూపేఽర్థే ఆత్మనేపదం వక్తవ్యమిత్యర్థః - కృష్ణాయ శపతే * స
మవప్రవిభ్యః స్థః ॥౧॥౩॥౨౨॥ సన్తిష్ఠతే - స్థాఘ్వోరిచ్చ - సమస్థిత - సమస్థిషాతామ్ - స
మస్థిషత - అవతిష్ఠతే - ప్రతిష్ఠతే - వితిష్ఠతే * ఆఙః ప్రతిజ్ఞాయాముపసంఖ్యానమ్ * శబ్ద
న్నిత్యమాతిష్ఠతే - నిత్యత్వేన ప్రతిజానీత ఇత్యర్థః * ప్రకాశనస్థేయాఖ్యయోశ్చ ॥
౧॥౩॥౨౩॥ గోపీ కృష్ణాయ తిష్ఠతే - ఆశయం ప్రకాశయతీత్యర్థః - సంశయ్య కర్ణాదిషు తిష్ఠ
తే యః - కర్ణాదీన్నిర్ణేతృత్వేనాశ్రయతీత్యర్థః * ఉదోఽనూర్ధ్వకర్మణి॥౧॥౩॥౨౪॥ ము
క్తావుత్తిష్ఠతే - అనూర్ధ్వేతి కిమ్ పీఠాదుత్తిష్ఠతి - ఈహాయామేవ - నేహ - గ్రామాచ్ఛత
ముత్తిష్ఠతి * ఉపాన్మన్త్రకరణే॥౧॥౩॥౨౫॥ ఆగ్నేయ్యాగ్నీధ్రముపతిష్ఠతే - మన్త్రకర
ణే కిమ్ - భర్తారముపతిష్ఠతి యౌవనేన * ఉపాద్దేవపూజాసఙ్గతికరణమిత్రకరణపథిష్వి
తి వాచ్యమ్ * ఆదిత్యముపతిష్ఠతే - కథన్తర్హి స్తుత్యం స్తుతిభిరర్థ్యాభిరుపతస్థే సరస్వతీతి -
దేవతాత్వారోపాత్ - నృపస్య దేవతాంశత్వాద్వా - గఙ్గా యమునాముపతిష్ఠతే - ఉపశ్లి
ష్యతీత్యర్థః - రథికానుపతిష్ఠతే మిత్రీకరోతీత్యర్థః - పన్థాః స్రుఘ్నముపతిష్ఠతే - ప్రాప్నో
తీత్యర్థః * వాలిప్సాయామితి వక్తవ్యమ్ * భిక్షుకః ప్రభుముపతిష్ఠతే ఉపతిష్ఠతి వా - లి
ప్సయా ఉపగచ్ఛతీత్యర్థః * అకర్మకాచ్చ॥౧॥౩॥౨౬॥ ఉపాత్తిష్ఠతేరకర్మకాదాత్మనే
పదం స్యాత్ - భోజనకాలే ఉపతిష్ఠతే - సన్నిహితో భవతీత్యర్థః * ఉద్విభ్యాం తపః॥ ౧॥
౩॥౨౭॥ అకర్మకాదిత్యేవ - ఉత్తపతే - వితపతే - దీప్యత ఇత్యర్థః * స్వాఙ్గకర్మకాచ్చేతి వ

_క్తవ్యమ్*స్వమఙ్గంస్వాఙ్గంసతులత్ర్వమితిపరిభాషితమ్-ఉత్తపతేవితపతేపాణిమ్-
నేహా-సువర్ణము_త్తపతి-సన్తాపయతివిలాపయతివెత్యర్థః చైత్రో మైత్రస్యపాణిము
త్తపతి-సన్తాపయతీత్యర్థః *ఆఙోయమహనః॥౧॥౩॥౭౫॥ఆయచ్ఛతే-ఆహతే -అక
ర్మకాత్స్వాఙ్గకర్మకాదిత్యేవ-నేహా-పరస్యశిరఆహన్తి-కథన్తర్హి ఆజఘ్నేవిషమవిలోచ
చనస్యవక్షఇతిభారవిః-ఆహధ్వమ్మారఘూత్తమమితిభట్టిశ్చ - ప్రమాదపాఠాయమితి
భాగవృత్తిః ప్రాప్యేత్యధ్యాహారోవా- ల్యబ్లోపేకఇచ్ఛమీతితుల్యబన్తంవినైవతద
ర్థావగతిర్యత్రతద్వివయమ్-భేత్తుమితితుమున్నన్తాస్యాహారోవాస్తు-సమీపమేత్యేతి
వా*ఆత్మనేపదెష్వన్యతరస్యామ్॥౨॥౪॥౪౪॥హనోవధాదేశోవాలుఙి ఆత్మనేపదే
షుపరేషు-అవధిష్ట-అవధిషాతామ్*హనస్సిచ్॥౧॥౨॥౧౪॥కిత్స్యాత్ - అనునాసిక
లోపః-ఆహత-ఆహసాతామ్-ఆహసత*యమోగన్ధనే॥౧॥౨॥౧౫॥సిచ్కిత్స్యాత్-
గన్ధనంసూచనంపరదోషావిష్కరణమ్-ఉదాయత-గన్ధనేకిమ్-ఉదాయంస్తపాదమ్- ఆ
కృష్టవానిత్యర్థః *సమోగమ్యృచ్ఛిభ్యామ్॥౧॥౩॥౨౯॥అకర్మకాభ్యామిత్యేవ- సంగ
చ్ఛతే*వాగమః॥౧॥౨॥౧౩॥గమఃపరౌఝలాదీలిఙ్సిచౌవాకితౌస్తః-సఙ్గసీష్ట- సఙ్గం
సీష్ట-సమగత-సమగంస్త-సమృచ్ఛిష్యతే-అకర్మకాభ్యాంకిమ్- గ్రామంసంగచ్ఛతి*వి
దిపృచ్ఛిస్వరతీనాముపసంఖ్యానమ్*వేత్తేర్వేవగ్రహణమ్-సంవిత్తే-సంవిదాతే*వేత్తే
ర్విభాషా॥౭॥౧॥౭॥వేత్తేఃపరస్యఝోదేశస్యాతోరుడాగమోవాస్యాత్-సంవిద్రతే-
సంవిదతే-సంపృచ్ఛతే-సంస్వరతే*అర్తిశ్రుదృశిభ్యశ్చేతివక్తవ్యమ్ * అర్తీతిద్వ
యోర్గ్రహణమ్-అజ్వాథౌర్త్రియర్తేర్వేత్యుక్తమ్-మాసమృత-మాసమృషాతామ్-మా
సమృషతేతి-సమార్త-సమార్షాతామ్-సమార్షతేతిచభ్వాదేః-ఇయర్తేస్తుమాసమరత -
మాసమరేతామ్-మాసమరన్త-సమారత-సమారేతామ్-సమారన్తేతిచ-సంశృణుతే-స
మ్పశ్యతే-అకర్మకాదిత్యేవ-అతఏవరథాంసీతిపురాపిసంశృణుమహేఇతిమురారిప్ర
యోగః ప్రామాదికఇత్యాహుః- అధ్యాహారోవాఇతికథయద్భ్యఇతి-అథాస్మిన్నక
ర్మకాధికారేహనిగమ్యాదీనాంకథమకర్మకతేతిచేత్ -శృణు* ధాతోరర్థాన్తరేవృత్తే
ర్ధాత్వర్థేనోపసంగ్రహాత్। ప్రసిద్ధేరవివక్షాతఃకర్మణోఽకర్మికాక్రియా* వహతి
భారమ్-నదీవహతి-స్యన్దతఇత్యర్థః-జీవతి-నృత్యతి- ప్రసిద్ధేర్యథా-మేఘోవర్షతి - కర్మ
ణోఽవివక్షాతోయథా హితాన్నయస్సంశృణుతేసకిమ్ప్రభుః*ఉపసర్గాదస్యత్యూ
హ్యోర్వేతివాచ్యమ్*అకర్మకాదితినివృత్తమ్-బన్ధన్నిరస్యతి-నిరస్యతే-సమూహతి-
సమూహతే*ఉపసర్గాద్ధ్రస్వఊహతేః ॥౭॥౪॥౨౩॥యాదౌకితిఙితి-బ్రహ్మసము
హ్యాత్-అగ్నింసముహ్యాత్ *నిసముపవిభ్యోహ్వః॥౧॥౩॥౩౦॥నిహ్వయతే * స్వ

ర్ధాయామాఙః॥౧॥౩॥౩౧॥ కృష్ణశ్చాణూరమాహ్వయతే-స్పర్ధాయాంకిమ్ - పుత్ర
మాహ్వయతి॥ ❁గన్ధనావక్షేపణసేవనసాహసిక్యప్రతియత్నప్రకథనోపయోగే
షుకృఞః॥౧॥౩॥౩౨॥ గన్ధనంహింసా-ఉత్కురుతే-సూచయతీత్యర్థః-సూచనంహి ప్రా
ణివియోగానుకూలత్వాద్ధింసైవ-అవక్షేపణంభర్త్సనమ్- శ్యేనోవర్తికాముదాకురు
తే-భర్త్సయతీత్యర్థః-హరిముపకురుతే- సేవత ఇత్యర్థః-పరదారాన్ప్రకురుతే-తేషుస
హసాప్రవర్తత ఇత్యర్థః- ఏధోదకస్యోపస్కురుతే-గుణమాధత్త ఇత్యర్థః-గాథాః ప్ర
కురుతే-ప్రకథయతీత్యర్థః-శతంప్రకురుతే-ధర్మార్థంవినియుఙ్క్తే-ఏషుకిమ్-కటంకరో
తి॥ ❁అధేః ప్రసహనే॥౧॥౩॥౩౩॥ ప్రసహనంతుమాఽభిభవశ్చ- సహామర్షణేఽభిభ
వే చేతిపాఠాత్-శత్రుమధికురుతే-క్షమత ఇత్యర్థః అభిభవతీతి వా॥ ❁వేశ్శబ్దకర్మణః॥
౧॥౩॥౩౪॥ స్వరాన్వికురుతే-ఉచ్చారయతీత్యర్థః-శబ్దకర్మణః కిమ్- చిత్తంవికరోతి కామః॥
❁అకర్మకాచ్చ॥౧॥౩॥౩౫॥ వేః కృఞ ఇత్యేవ-ఛాత్రా వికుర్వతే - వికారంలభంత ఇ
త్యర్థః॥ ❁సమ్మాననోత్సఞ్జనాచార్యకరణజ్ఞానభృతివిగణనవ్యయేషునియః॥౧॥౩॥౩౬॥
అత్ర త్యజ్ఞానవిగణనవ్యయానయతేర్వాచ్యాః ఇతరే ప్రయోగోపాధయః- తథా
హి-శాస్త్రే నయతే-శాస్త్రస్థంసిద్ధాన్తంశిష్యేభ్యః ప్రాపయతీత్యర్థః- తేనచశిష్యస
మ్మాననంఫలితమ్-ఉత్సఞ్జనే-దణ్డమున్నయతే-ఉత్క్షిపతీత్యర్థః - మాణవకముపనయ
తే-విధినాఆత్మసమీపం ప్రాపయతీత్యర్థః-ఉపనయనపూర్వకేణాధ్యాపనేనహి ఉ
పనేతర్యాచార్యత్వంక్రియతే-జ్ఞానే-తత్త్వంనయతే-నిశ్చినోతీత్యర్థః- కర్మకరానుపన
యతే-భృతిదానేనస్వసమీపం ప్రాపయతీత్యర్థః-విగణనమృణాదేర్నిర్యాతనమ్ - క
రంవినయతే-రాజ్ఞేదేయమ్భాగంపరిశోధయతీత్యర్థః- శతంవినయతే-ధర్మార్థంవినియు
ఙ్క్తే-ఇత్యర్థః ❁కర్తృస్థేచాశరీరేకర్మణి॥౧॥౩॥౩౭॥ నియఃకర్తృస్థేకర్మణియదాత్మ
నేపదంతచ్ఛరీరావయవభిన్న ఏవస్యాత్-సూత్రే శరీరశబ్దేన తదవయవోలక్ష్యతే -
క్రోధంవినయతే-అపగమయతి-తత్ఫలస్యచిత్తప్రసాదస్యకర్తృగత్వాత్స్వరితఞిత
ఇత్యేవసిద్ధేనియమార్థమిదమ్- తేనేహన-గడుంవినయతి-కథన్తర్హి విగణయ్యనయన్తిపౌ
రుషమితి-కర్తృగామిత్వావివక్షాయాంభవిష్యతి॥ ❁వృత్తిసర్గతాయనేషు క్రమః॥౧॥
౩॥౩౮॥ వృత్తిరప్రతిబన్ధః-ఋచిక్రమతేబుద్ధిః-నప్రతిహన్యత ఇత్యర్థః - సర్గ ఉత్సా
హః అధ్యయనాయ క్రమతే-ఉత్సహతే-తాయనంవృద్ధిః క్రమన్తేఽస్మిన్ శాస్త్రాణి స్ఫీ
తానిభవన్తీత్యర్థః ❁ఉపపరాభ్యామ్॥౧॥౩॥ ౩౯॥ వృత్త్యాదిష్వేవక్రమేః న
తూపసర్గాన్తరపూర్వాత్-ఉపక్రమతే- నేహ-సంక్రామతి॥ ❁ఆఙఉద్గమనే॥౧॥౩॥
౪౦॥ ఆక్రమతేసూర్యః ఉదయతీత్యర్థః ❁జ్యోతిరుద్గమన ఇతి వాచ్యమ్ ❁ నేహ ఆక్రా

మభిధానోపహార్య్యత్వాత్ ❁ వేః పాదవిహరణే ॥౧॥౩॥౪౧॥ సాధు విక్రమతే వాజీ -
పాదవిహరణే కిమ్-విక్రామతి సన్ధిః-ద్విధా భవతి స్ఫుటతీత్యర్థః ❁ ప్రోపాభ్యాం సమ
ర్థాభ్యామ్ ॥౧॥౩॥౪౨॥ సమర్థౌ తుల్యార్థౌ-శకన్ధ్వాదిత్వాత్పరరూపమ్ ప్రారమ్భేఽన
యోస్తుల్యార్థతా-ప్రక్రమతే- ఉపక్రమతే-సమర్థాభ్యాం కిమ్-ప్రక్రామతి-గచ్ఛ
తీత్యర్థః ఉపక్రామతి-ఆగచ్ఛతీత్యర్థః ❁ అనుపసర్గాద్వా ॥౧॥౩॥౪౩॥ క్రామతి -
క్రమతే-అప్రాప్తవిభాషేయమ్-వృత్త్యాదౌ తు నిత్యమేవ ❁ అపహ్నవే జ్ఞః ॥ ౧॥ ౩॥
౪౪॥ శతమపజానీతే-అపలపతీత్యర్థః ❁ అకర్మకాచ్చ ॥౧॥౩॥౪౫॥ సర్పిషో జానీతే- స
ర్పిషా ఉపాయేన ప్రవర్తత ఇత్యర్థః ❁ సమ్ప్రతిభ్యామనాధ్యానే ॥౧॥౩॥౪౬॥ శతం స
ఞ్జానీతే-అవేక్షత ఇత్యర్థః-శతం ప్రతిజానీతే-అఙ్గీకరోతీత్యర్థః - అనాధ్యాన ఇతి యో
గో విభజ్యతే-తత్సామర్థ్యాదకర్మకాచ్చేతి ప్రాప్తిరపి వార్యతే- మాతరమ్మాతుర్వా
సఞ్జానాతి-కర్మణి శేషత్వవివక్షాయాం షష్ఠీ ❁ భాసనోపసమ్భాషాజ్ఞానయత్న విమ
త్యుపమన్త్రణేషు వదః ॥౧॥౩॥౪౭॥ ఉపసమ్భాషోపమన్త్రణే ధాత్వోర్వాచ్యే - ఇతరే
ప్రయోగోపాధయః-శాస్త్రే వదతే-భాసమానో బ్రవీతీత్యర్థః-ఉపసమ్భాషోపసా
న్త్వనమ్-భృత్యానుపవదతే సాన్త్వయతీత్యర్థః-జ్ఞానే-శాస్త్రే వదతే - యత్నే-క్షే
త్రే వదతే-విమతౌ-క్షేత్రే వివదన్తే-ఉపమన్త్రణముపచ్ఛన్దనమ్-ఉపవదతే - ప్రార్థ
యత ఇత్యర్థః ❁ వ్యక్తవాచాం సముచ్చారణే ॥౧॥౩॥౪౮॥ మనుష్యాదీనాం సమ్భూయో
చ్చారణే వదేరాత్మనేపదం స్యాత్-సమ్ప్రవదన్తే బ్రాహ్మణాః-నేహ-సమ్ప్రవదన్తి ఖ
గాః ❁ అనోరకర్మకాత్ ॥౧॥౩॥౪౯॥ వ్యక్తవాగ్విషయాదనుపూర్వాదకర్మకాద్వదే
రాత్మనేపదం స్యాత్-అనువదతే కఠః కలాపస్య-అకర్మకాత్కిమ్-ఉక్తమనువదతి- వ్య
క్తవాచాం కిమ్-అనువదతి వీణా ❁ విభాషా విప్రలాపే ॥౧॥౩॥౫౦॥ విరుద్ధోక్తిరూపే వ్య
క్తవాచాం సముచ్చారణ ఉక్తం వా స్యాత్- విప్రవదన్తే విప్రవదన్తి వా వైద్యాః ❁ అ
వాద్గ్రః ॥౧॥౩॥౫౧॥ అవగిరతే-గృణాతిస్త్వవపూర్వో న ప్రయుజ్యత ఏవేతి భాష్య
మ్ ❁ సమః ప్రతిజ్ఞానే ॥౧॥౩॥౫౨॥ శబ్దం నిత్యం సఙ్గిరతే-ప్రతిజానీత ఇత్యర్థః - ప్రతిజ్ఞా
నే కిమ్-సఙ్గిరతి గ్రాసమ్ ❁ ఉదశ్చరః సకర్మకాత్ ॥౧॥౩॥౫౩॥ ధర్మముచ్చరతే -ఉల్ల
ఙ్ఘ్య గచ్ఛతీత్యర్థః-సకర్మకాత్కిమ్-వాష్ప ఉచ్చరతి-ఉపరిష్టాద్గచ్ఛతీత్యర్థః ❁ సమ
స్తృతీయాయుక్తాత్ ॥౧॥౩॥౫౪॥ రథేన సఞ్చరతే ❁ దాణశ్చ సా చేచ్చతుర్థ్యర్థే ॥౧॥
౩॥౫౫॥ సమ్పూర్వాద్దాణస్తృతీయాన్తేన యుక్తాదుక్తం స్యాత్ తృతీయా చేచ్చతు
ర్థ్యర్థే-దాస్యా సంయచ్ఛతే-పూర్వసూత్రే సమ ఇతి షష్ఠీ- తేన సూత్రద్వయమిదం
వ్యవహితేపి ప్రవర్తతే-రథేన సముదాచరతే-దాస్యా సమ్ప్రయచ్ఛతే ❁ ఉపాద్యమః

స్వీకరణే॥౧॥౩॥౫౬॥స్వీకరణంస్వీకారః-భార్యాముపయచ్ఛతే॥విభాషోపయమ
నే॥౧॥౩॥౫౬॥యమస్సచకిద్వాస్యాద్వివాహే-రామస్సీతాముపాయత -ఉపాయంస
స్తవా-ఉపవోఢేత్యర్థః-గన్ధనావక్షేపయమేతుపూర్వవిప్రతిషేధాన్నిత్యంకిత్వమ్॥
జ్ఞాశ్రుస్మృదృశాంసనః॥౧॥౩॥౫౭॥సనన్తానామేషాంప్రాగ్వత్ -ధర్మంజిజ్ఞాసతే-శు
శ్రూషతే-సుస్మూర్షతే దిదృక్షతే॥నానోర్జ్ఞః॥౧॥౩॥౫౮॥పుత్రమనుజిజ్ఞాసతి-పూ
ర్వసూత్రస్యైవాయన్నిషేధః-అనన్తరస్యేతిన్యాయాత్ - తేనేహన- సర్పిషోనుజిజ్ఞా
సతే-సర్పిషాప్రవర్తితుమిచ్ఛతీత్యర్థః-పూర్వవత్సనఇతితఙ్-అకర్మకాచ్చేతికేవలాద్వి
ధానాత్॥ప్రత్యాఙ్భ్యాంశ్రువః॥౧॥౩॥౫౯॥ఆఙ్భ్యాంసనన్తాచ్ఛ్రువ ఉక్తంనస్యా
త్-ప్రతిశుశ్రూషతి కర్మప్రవచనీయాత్పూర్వదేవ-దేవదత్తంప్రతిశుశ్రూషతే॥
శదేశ్శితః॥మ్రియతేర్లుఙ్లిఙోశ్చ॥వ్యాఖ్యాతమ్॥పూర్వవత్సనః॥౧॥౩॥౬౨॥సనఃపూ
ర్వోయోధాతుస్తేనతుల్యంసనన్తాదప్యాత్మనేపదంస్యాత్-ఏదిధిషతే-శిశయిషతే-ని
వివిక్షతే-పూర్వవత్కిమ్-బుభూషతి-శదేరిత్యాదిసూత్రద్వయేసనో నేత్యనువర్త్య
వాక్యభేదేనవ్యాఖ్యేయమ్-తేనేహన-శిశత్సతి-ముమూర్షతి॥ఆమ్ప్రత్యయవత్కృ
ఞోఽనుప్రయోగస్య॥పధాఙ్చ్కెౢ॥ప్రోపాభ్యాంయుజేరయజ్ఞపాత్రేషు॥౧॥౩॥
౬౪॥ప్రయుఙ్క్తే-ఉపయుఙ్క్తే॥స్వరాద్యన్తోపసర్గాదితివక్తవ్యమ్॥ఉద్యుఙ్క్తే-నియు
ఙ్క్తే-అయజ్ఞపాత్రేషుకిమ్-ద్వన్ద్వన్నన్ద్వఙ్చపాత్రాణిప్రయునక్తి॥సమఃక్ష్ణువః॥
౧॥౩॥౬౫॥సంక్ష్ణుతేశస్త్రమ్॥భుజోఽనవనే॥౧॥౩॥౬౬॥ఓదనమ్భుఙ్క్తే-అభ్యవహర
తీత్యర్థః-బుభుజేపృథివీపాలఃపృథివీమేవకేవలామ్-వృద్ధోజనోదుఃఖశతానిభుఙ్క్తే - ఇ
హోపభోగోభుజేరర్థః-అనవనేకిమ్-మహీమ్భునక్తి॥ణేరణౌయత్కర్మణౌ చేత్సక
ర్త్రానాధ్యానే॥౧॥౩॥౬౭॥ణ్యన్తాదాత్మనేపదంస్యాత్ అణౌయాక్రియాసైవచేణ్ణ్య
న్తేనోచ్యతేఅణౌయత్కర్మకారకంసచేణ్ణౌకర్తాస్యాత్ నత్వాధ్యానే-ణిచశ్చేతిసిద్ధే
ఽకర్త్రభిప్రాయార్థమిదమ్-కర్త్రభిప్రాయేతువిభాషోపపదేనేతివికల్పేఽణావ
కర్మకాదితివరస్మైపదేచపరత్వాత్ప్రాప్తేపూర్వవిప్రతిషేధేనేదమేవేష్యతే - క
ర్త్రస్థభావకాఃకర్తృస్థక్రియాశ్చోదాహరణమ్-తథాహి-పశ్యన్తిభవమ్భక్తాః-చా
క్షుషజ్ఞానవిషయంకుర్వన్తీత్యర్థః ప్రేరణాంశత్యాగే-పశ్యతిభవః- విషయోభవతీ
త్యర్థః-తతోహేతుమణ్ణిచ్-దర్శయన్తిభవమ్భక్తాః-పశ్యన్తీత్యర్థః-పునర్ణ్యర్థస్యావివక్షా
యామ్-దర్శయతేభవః-ఇహప్రథమతృతీయయోరవస్థయోర్ద్వితీయచతుర్థ్యోశ్చ
తుల్యోర్థః-తత్రతృతీయకక్ష్యాయామిహతఙ్-క్రియాసామ్యేపిఅణౌకర్మకారకస్యణౌ

కర్తృత్వాభావాత్-చతుర్థ్యాన్తు తఙ్-ద్వితీయామాదాయ క్రియాసామ్యాత్-ప్ర
థమాయాఞ్చ కర్మణో భవన్త్యేవ కర్తృత్వాచ్చ-ఏవమారోహయతే హస్తీత్యప్యు
దాహరణమ్-ఆరోహన్తి హస్తినం హస్తిపకాః-న్యగ్భావయన్తీత్యర్థః-తత ఆరోహతి
హస్తీ-న్యగ్భవతీత్యర్థః-తతో ణిచ్ ఆరోహయన్తి హస్తినం హస్తిపకాః-ఆరోహన్తీత్యర్థః-
తత ఆరోహయతే-న్యగ్భవతీత్యర్థః-యద్వా-పశ్యన్త్యారోహన్తీతి ప్రథమకక్ష్యా ప్రా
గ్వత్-తతః కర్మణ ఏవ హేతుత్వారోపాణ్ణిచ్-దర్శయతి భవః-ఆరోహయతి హస్తీ-ప
శ్యత ఆరోహతశ్చ ప్రేరయతీత్యర్థః-తతో ణిజ్భావ్యన్తత్వప్రకృతిభ్యాఞ్చ ఉపాత్తయో
ర్ద్వయోరపి ప్రేషణయోరాస్త్యాగే దర్శయతే ఆరోహయత ఇత్యుదాహరణమ్-అర్థః
ప్రాగ్వత్-అస్మిన్పక్షే ద్వితీయకక్ష్యాయాన్తు తఙ్-సమానక్రియాత్వాభావాణ్ణిజర్థ
స్యాధిక్యాత్-అనాధ్యానే కిమ్-స్మరతి వనగుల్మం కోకిలః-స్మరయతి వనగుల్మః-ఉత్కణ్ఠా
పూర్వకస్మృతౌ విషయో భవతీత్యర్థః-భీస్మ్యోర్హేతుభయే॥ వ్యాఖ్యాతమ్ ❁ గృధివ
ఞ్చ్యోః ప్రలమ్భనే॥౧॥౩॥౬౯॥ ప్రతారణేర్థే ణ్యన్తాభ్యామాభ్యాం ప్రాగ్వత్-మా
ణవకం గర్ధయతే-వఞ్చయతే వా-ప్రలమ్భనే కిమ్-శ్వానం గర్ధయతి-అభికాంక్షామస్యో
త్పాదయతీత్యర్థః-అహిం వఞ్చయతి-వర్జయతీత్యర్థః॥ లియస్సమ్మాననశాలినీకరణయో
శ్చ॥ వ్యాఖ్యాతమ్ ❁ మిథ్యోపపదాత్కృఞోఽభ్యాసే॥౧॥౩॥౭౧॥ ణేరిత్యేవ-పదమ్మి
థ్యాకారయతే-స్వరాదిదుష్టమసకృదుచ్చారయతీత్యర్థః-మిథ్యోపపదాత్కిమ్-పదం
సుష్ఠు కారయతి-అభ్యాసే కిమ్-సకృత్పదమ్మిథ్యా కారయతి॥ స్వరితఞితః కర్త్రభిప్రా
యే క్రియాఫలే॥ యజతే-సునుతే-కర్త్రభిప్రాయే కిమ్-ఋత్విజో యజన్తి-సున్వన్తి ❁
అపాద్వదః॥౧॥౩॥౭౩॥ న్యాయమపవదతే-కర్త్రభిప్రాయ ఇత్యేవ-అపవదతి॥ ణిచ
శ్చ॥ కారయతే ❁ సముదాఙ్భ్యో యమోఽగ్రన్థే॥౧॥౩॥౭౫॥ అగ్రన్థ ఇతి చ్ఛేదః-వ్రీహీ
న్సంయచ్ఛతే-భారముద్యచ్ఛతే-వస్త్రమాయచ్ఛతే-అగ్రన్థే కిమ్-ఉద్యచ్ఛతి వేదమ్-అ
ధిగన్తుముద్యమం కరోతీత్యర్థః కర్త్రభిప్రాయ ఇత్యేవ ❁ అనుపసర్గాజ్జ్ఞః॥౧॥౩॥౭౬॥
గాం జానీతే-అనుపసర్గాత్కిమ్-స్వర్గం లోకన్న ప్రజానాతి-కథన్తర్హి భట్టిః-ఇత్థన్నృ
పః పూర్వమివాలులోచే తతోఽనుజజ్ఞే గమనం సుతస్యేతి-కర్మణి లిట్-నృపేణేతి విపరిణా
మః ❁ విభాషోపపదేన ప్రతీయమానే॥౧॥౩॥౭౭॥ స్వరితఞిత ఇత్యాదిపఞ్చసూ
త్ర్యా యదాత్మనేపదం విహితం తత్సమీపోచ్చారితేన పదేన క్రియాఫలస్య కర్తృగా
మిత్వే ద్యోతితే వా స్యాత్-స్వం యజ్ఞం యజతి యజతే వా-స్వం కటం కరోతి కురుతే
వా-స్వం పుత్రమపవదతి అపవదతే వా-స్వం యజ్ఞం కారయతి కారయతే వా స్వం వ్రీ
హిం సంయచ్ఛతి-సంయచ్ఛతే వా-స్వాం గాం జానాతి జానీతే వా॥

❁ ఇత్యాత్మనేపదమ్ ❁ ——— శేషాత్కర్తరిపరస్మైపదమ్ ॥ ❁
అనుపరాభ్యాంకృఞః ॥౧॥ ౩॥ ౭౯॥ కర్తృగేపిఫలేగన్ధనాదౌచపరస్మైపదార్థమిదమ్ ।
అనుకరోతి-పరాకరోతి-కర్తరీత్యేవ-భావకర్మణోర్మాభూత్- నచైవమపికర్మకర్తరి
ప్రసఙ్గః-కార్యాతిదేశపక్షస్యముఖ్యతయాతత్రకర్మవత్కర్మణేత్యాత్మనేపదేనప
రేణాస్యబాధాత్-శాస్త్రాతిదేశపక్షేతుకర్తరికర్మేత్యతః శేషాదిత్యతశ్చకర్తృగ్ర
హణద్వయమనువర్త్యకర్త్రైవయఃకర్తానతుకర్మకర్తాతత్రేతివ్యాఖ్యేయమ్ ❁ అభిప్ర
త్యతిభ్యఃక్షిపః॥౧॥౩॥౮౦॥క్షిపప్రేరణేస్వరితేత్-అభిక్షిపతి ❁ ప్రాద్వహః ॥౧॥
౩॥౮౧॥ ప్రవహతి ❁ పరేర్మృషః॥౧॥౩॥౮౨॥పరిమృష్యతి భ్వాదికస్యతుపరిమర్ష
తి-ఇహావహేరితియోగంవిభజ్యవహేఃపీతికేచిత్ ❁ వ్యాఙ్పరిభ్యోరమః॥౧॥౩॥౮౩॥ వి
రమతి ❁ ఉపాచ్చ॥౧॥౩॥౮౪॥యజ్ఞదత్తముపరమతి -ఉపరమయతీత్యర్థః- అన్తర్భావి
తణ్యర్థోయమ్ ❁ విభాషాకర్మకాత్ ॥౧॥౩॥౮౫॥ ఉపాద్రమేరకర్మకాత్పరస్మైపదం
వా-ఉపరమతి-ఉపరమతేవా నివర్తతఇత్యర్థః ❁ బుధయుధనశజనేఙ్ప్రుద్రుస్రు
భ్యోణేః॥౧॥౩॥౮౬॥ఏభ్యోణ్యన్తేభ్యఃపరస్మైపదంస్యాత్-ణిచశ్చేత్యస్యాపవాదః ।
బోధయతిపద్మమ్ యోధయతికాష్ఠాని-నాశయతిదుఃఖమ్-జనయతిసుఖమ్ -అధ్యాప
యతి- ప్రావయతి- ప్రాపయతీత్యర్థః- ద్రావయతి విలాపయతీత్యర్థః- స్రావయ
తి స్యన్దయతీత్యర్థః ❁ నిగరణచలనార్థేభ్యశ్చ॥౧॥౩॥౮౭॥నిగారయతి-ఆశయతి-భోజ
యతి-చలయతి-కమ్పయతి॥అదేః ప్రతిషేధః॥ ఆదయతేదేవదత్తేన- గతిబుద్ధీతికర్మత్వ
మాదిఖాద్యోర్నేతిప్రతిషిద్ధం నిగరణచలనేతిసూత్రేణప్రాప్తస్యైవాయన్నిషే
ధః- శేషాదిత్యాకర్తరిప్రాప్తమేవపరస్మైపదంస్యాదేవ-ఆదయత్యన్నంవటునా ❁ అణా
వకర్మకాచ్చిత్తవత్కర్తృకాత్॥౧॥౩॥౮౮॥ణ్యన్తాత్పరస్మైపదంస్యాత్ - శేతేకృష్ణ
స్తంగోపీశాయయతి ❁ నపాదమ్యాఙ్యమాఙ్యసపరిముహరుచినృతివదవసః॥౧॥ ౩॥
౮౯॥ఏభ్యోణ్యన్తేభ్యఃపరస్మైపదన్న-పిబతిర్నిగరణార్థః- ఇతరేచిత్తవత్కర్తృకాక
ర్మకాః-నృతిశ్చలనార్థోపి- తేనసూత్రద్వయేనప్రాప్తిః-పాయయతే-దమయతే- ఆ
యామయతే-ఆయాసయతే-పరిమోహయతే-రోచయతే-నర్తయతే- వాదయతే ।
వాసయతే ❁ ధేటఉపసంఖ్యానమ్ ❁ ధాపయేతేశిశుమేకంసమీచీ- అకర్త్రభిప్రాయే
శేషాదితిపరస్మైపదంస్యాదేవ-వత్సాన్పాయయతిపయః-దమయన్తీకమనీయతామద
మ్-భిక్షావాసయతి॥ వాక్యషః॥లోహితాయతి-లోహితాయతే॥ద్యుద్భ్యోలుఙి॥అద్యు
తత్-అద్యోతిష్ట॥వృద్భ్యఃస్యసనోః॥వర్త్స్యతి-వర్తిష్యతే-వివృత్సతి వివర్తిషతే॥ లుటి

చిక్లృపః॥కల్ప్తా-కల్ప్తాసి-కల్పితాసే-కల్ప్స్యతి-కల్పిష్యతే-కల్ప్స్యతే చిక్లృప్సతి
చికల్పిషతే-చిక్లృప్సతే- ❀సమాప్తా పదవ్యవస్థా❀ అథ భావకర్మ
ణోర్లడాదయః-భావకర్మణోరితి తఙ్ ❀సార్వధాతుకే యక్ ॥౩॥౧॥౬౭॥ ధాతోర్య
క్ప్రత్యయస్స్యాద్భావకర్మవాచిని సార్వధాతుకే పరే-భావో భావనా ఉత్పాదనా క్రి
యా-సా చ ధాతుత్వేన సకలధాతువాచ్యా-భావార్థకలకారేణానూద్యతే- యుష్మద
స్మద్భ్యాం సామానాధికరణ్యాభావాత్ప్రథమపురుషః - తిఙ్వాచ్యభావనాయా అస
త్వరూపత్వేన ద్విత్వాద్యప్రతీతేర్న ద్వివచనాది-కిన్త్వేకవచనమేవ-తస్యౌత్సర్గికత్వే
న సంఖ్యానపేక్షత్వాత్-అనభిహితే కర్తరి తృతీయా-త్వయా మయా అన్యైశ్చ భూ
యతే - బభూవే❀స్యసిచ్సీయుట్తాసిషు భావకర్మణోరుపదేశేఽజ్ఝనగ్రహదృ
శాం వా చిణ్వదిట్చ॥౬॥౪॥౬౨॥ఉపదేశే యోఽచ్ తదన్తానాం హనాదీనాం చ చిణీవా
ఙ్గకార్యం వా స్యాత్ స్యాదిషు పరేషు భావకర్మణోర్గమ్యమానయోః- స్యాదీనామిడాగ
మశ్చ-అయమిట్ చిణ్వద్భావసన్నియోగశిష్టత్వాత్తదభావేన-ఇహార్ధధాతుక ఇత్యధి
కృతం సీయుటో విశేషణం నేతరేషామవ్యభిచారాత్ -చిణ్వద్భావాద్వృద్ధిః-భావితా-
భవితా-భావిష్యతే-భవిష్యతే-భూయతామ్-అభూయత-భూయేత-భావిషీష్ట- భవిషీ
ష్ట❀చిణ్భావకర్మణోః॥౩॥౧॥౬౬॥చ్లేశ్చిణ్ స్యాద్భావకర్మవాచిని తశబ్దే పరే-అభావి -
అభావిష్యత-అభవిష్యత-తిఙోక్తత్వాత్కర్మణి న ద్వితీయా-అనుభూయతే ఆనన్దశ్చై
త్రేణ త్వయా మయా వా-అనుభూయేతే-అనుభూయన్తే- త్వమనుభూయసే-అహ
మనుభూయే-అన్వభావి-అన్వభావిషాతామ్-అన్వభవిషాతామ్-ణిలోపః - భావ్యతే
భావయాఞ్చక్రే-భావయామ్బభూవే భావయామాసే-ఇహ తశబ్దస్యోపశే ఇట ఏత్వే
చకృతే హపతీతి హాత్వన్న-ఆసిసాహచర్యాదసేరపి వ్యతిహే ఇత్యాదౌ సార్వధాతుకే
పతిహాత్వప్రవృత్తేరిత్యాహుః-భావితా-చిణ్వదిట ఆభీయత్వేనాసిద్ధత్వాణ్ణిలోపః- ప
క్షే భావయితా-భావిష్యతే-భావయిష్యతే-భావ్యతామ్-అభావ్యత-భావ్యేత-భావిషీ
ష్ట-భావయిషీష్ట-అభావి-అభావిషాతామ్-అభావయిషాతామ్-బుభూష్యతే- బుభూ
షాఞ్చక్రే-బుభూషితా-బుభూషిష్యతే-బోభూయ్యతే- యఙ్లుగన్తాత్తు బోభూయతే-
బోభవాఞ్చక్రే-బోభావితా-బోభవితా-అకృత్సార్వధాతుకయోర్దీర్ఘః స్తూయతే విష్ణుః- తుష్టు
వే-స్తావితా-స్తోతా-స్తావిష్యతే-స్తోష్యతే-అస్తావి-అస్తావిషాతామ్-అస్తోషాతామ్ - గు
ణోర్తీతిగుణః-అర్యతే-స్మర్యతే-సస్మరే పరత్వాన్నిత్యత్వాచ్చ గుణే రపరే కృతే ఉజన్త
త్వాభావేప్యుపదేశగ్రహణాచ్చిణ్వదిట్-ఆరితా-అర్తా-స్మారితా-స్మర్తా-గుణోర్తీత్య
త్ర నిత్యగ్రహణానువృత్తేస్సక్తత్వాన్నేహ గుణః-సంస్క్రియతే-అనిదితామితినలో

శః-స్రస్యతే-ఇదిత్త్వాన్నస్యతే-సమ్ప్రసారణమ్-ఇజ్యతే-అయఙ్యిక్ఙితిశయ్యతే ✻ త
నోతేర్యకి॥ ౬॥౪॥౪౪॥ఆకారోన్తాదేశో వాస్యాత్ -తాయతే-తన్యతే-యేవిభాషా- జా
యతే-జన్యతే✻తపోనుతాపేచ॥౩॥౧॥౬౫ ॥ తపశ్చ్లేశ్చిణ్నస్యాత్కర్మకర్తర్యను
తాపేచ-అన్వతప్తపాపేన-పాపంకర్తృ- తేనాభ్యాహతఇత్యర్థః-కర్మణిలుఙ్- యద్వా
పాపేనపుంసాకర్త్రా ।అశోచీత్యర్థః-ఘుమాస్థేతీత్వమ్ దీయతే- ధీయతే -ఆదేచఇత్యా
త్వా శీఙితికర్మధారయాదిస్సంజ్ఞకశకారాదౌనిషేధః-పశఆదిశిత్త్వాభావాత్తస్మిన్నా
త్వమ్- జగ్లే✻ఆతోయుక్చిణ్కృతోః॥౭॥౩॥౩౩॥ఆదన్తానాంయుగాగమస్స్యాచ్చిణిఞి
తిణితికృతిచ-దాయితా-దాతా-దాయిషీష్ట-దాసీష్ట-అదాయి-అదాయిషాతామ్ -అది
షాతామ్-అగ్లాయిషాతామ్-అగ్లాసాతామ్-హన్యతే -అచిణ్ణలోరిత్యుక్తేస్స్నేన -
హనోవధస్తేరితిపత్వమ్ ఘానితా-హన్తా-ఘానిష్యతే-హనిష్యతే-ఆశీర్లిఙివధాదేశస్యా
దేవాదశ్చిణ్వద్భావః ఆర్ధధాతుకేసీయుటీవిశేషవిహితత్వాత్-ఘానిషీష్ట-వధేవధిషీ
ష్ట-అఘాని-అఘానిషాతామ్-అహసాతామ్-వధేవధాదేశః-అవధి-అవధిషాతామ్అ
ఘానిష్యత-అహనిష్యత-నచస్యాదిషుచిణ్వదిత్యతిదేశాద్వధాదేశస్స్యాదితి వాచ్య
మ్-అఙ్గస్యేత్యధికారాదాఙ్గస్యైవగ్రహణాత్ -గృహ్యతే-చిణ్వదిటోనదీర్ఘత్వమ్-గ్ర
కృశస్యవలాదిలక్షణస్యైవేటోగ్రహోలిటీత్యనేనదీర్ఘవిధానాత్ -గ్రాహితా -
గ్రహీతా-గ్రాహిష్యతే-గ్రహీష్యతే-గ్రాహిషీష్ట-గ్రహీషీష్ట- అగ్రాహి - అ
గ్రాహిషాతామ్-అగ్రహీషాతామ్-దృశ్యతే అదర్శి-అదర్శిషాతామ్-సిచఃకిత్త్వాదమ్
న-అదృక్షాతామ్-గిరతేర్గ్లజిత్వమిచతుర్ధికంశతమ్-తథాహి-చిణ్వదిటో దీర్ఘోనేత్యు
క్తమ్-అగారిధ్వమ్-ద్వితీయేత్విటిన్వాతోవేతి వాదీర్ఘః-అగరీధ్వమ్-అగరిధ్వమ్ -ఏషాం
త్రయాణాంలత్వంఢత్వంద్విత్వత్రయఞ్చేతిషణ్ణాంవైకల్పికాని-ఇత్థంషణ్ణవతిః-లిఙ్
సిచోరిణ్వికల్పాదిడభావే-ఉశ్చేతికిత్త్వమ్-రపరత్వంహలిచేతి దీర్ఘః- ఇణ్షీధ్వమితిని
త్యంఢత్వమ్-అగీర్ఢ్వమ్-ఢవమానాంద్విత్వవికల్పేష్టౌ-ఉక్తషణ్ణవత్యాసహాసంకలనేఞ
క్త్వాసంఖ్యేతి✻ఇడ్దీర్ఘశ్చిణ్వదిట్లత్వఢత్వేద్విత్వత్రికన్తథా।ఇత్యష్టానాం వికల్పేనచ
తుర్భిరధికంశతమ్✻హేతుమణ్ణ్యన్తాత్కర్మణిలః యక్ణిలోపః - శమ్యతేమోహోబా
ధుకున్దేన✻చిణ్ణములోర్దీర్ఘోన్యతరస్యామ్,౬॥౪॥౯౩॥చిణ్పరేణముల్పరేచణౌమితాము

పధాయాదీర్ఘోవాస్యాత్ శక్రృతోమితాంహ్రస్వఇత్యనేనవికల్పితః-ణ్యన్తాణ్ణౌహ్రస్వవి
కల్పార్థః-దీర్ఘవిధౌహిణిచోలోపోనస్థానివదితిదీర్ఘస్సిద్ధ్యతిహ్రస్వఃధాతుస్థానివత్త్వందు
ర్వారమ్ ఖాభ్యాంశుపూర్వత్రాసిద్ధేనస్థానివదిత్యవష్టభ్యద్విర్వచనేవర్ణానుపూర్వ్యాదీర్ఘజ
శ్చఃప్రత్యాఖ్యాతాః-ణావిటిజాతిపరోనిర్దేశఃదీర్ఘగ్రహణంచేహమాస్త్వితిదాశయః

శామితా - శమితా-శమయితా- శామిష్యతే-శమిష్యతే-శమయిష్యతే-యజన్తాణ్ణిచ్-
శంశమ్యతే-శంశామితా-శంశమితా-శంశమయితా-యఙ్లుగన్తాణ్ణిచ్యప్యేవమ్-భావ్యమా
నే- యజన్తాచ్చిణ్వదిటి దీర్ఘో నాస్తి-విశేషః-ణ్యన్తాద్భావే-శమ్యతే మునినా॥ నోదా
త్తోపదేశస్య మాన్తస్యానాచమేః ౭॥౩॥౩౪ ఉపధాయా వృద్ధిర్న స్యాచ్చిణి ఞ్ణితి కృతి
చ-అశమి-అదమి-ఉదాత్తోపదేశస్యేతి కిమ్-అగామి-మాన్తస్య కిమ్ అవాది-అనాచమేః
కిమ్ ఆచామి॥ అనాచమి కమి వమీనామితి వక్తవ్యమ్॥ చిణిణ[illegible]దయ ఇతి ణిజభావే - అ
కామి-ణిఙ్ణిచోరప్యేవమ్-అకామి-వధ హింసాయామ్-హలన్తః- జనివధ్యోశ్చేతి నవృ
ద్ధిః-అవధి-జాగ్రోఽవిచిణ్ణల్ఙిత్సు ౭।౩।౮౫ జాగర్తేర్గుణః-అజాగారి॥ భఞ్జేశ్చ చిణి॥ ౬॥౪॥
౩౩॥ నలోపో వా స్యాత్ -అభాజి-అభఞ్జి॥ విభాషా చిణ్ణముళోః॥ ౭॥౧॥౬౯॥ లభేర్ను
మాగమో వా స్యాత్ - అలమ్భి - అలాభి-వ్యవస్థితవిభాషాత్వాత్ప్రాదేర్నిత్యం నుమ్
ప్రాలమ్భి-ద్వికర్మకాణాన్తు॥ గౌణే కర్మణి దుహ్యాదేః ప్రధానే నీహృకృష్వహామ్। బు
ద్ధిభక్షార్థయోః శబ్దకర్మకాణాం నిజేచ్ఛయా॥ ప్రయోజ్యకర్మణ్యన్యేషాం ణ్యన్తానాం లా
దయో మతాః॥ గౌర్దుహ్యతే పయః-అజా గ్రామం నీయతే- హ్రియతే-కృష్యతే- ఊ
హ్యతే- బోధ్యతే మాణవకం ధర్మః-మాణవకో ధర్మమితి వా- దేవదత్తో గ్రామం గమ్య
తే-అకర్మకాణాం కాలాదికర్మకాణాం కర్మణి భావే చ లకార ఇష్యతే- మాసో మాసం వా ఆ
స్యతే దేవదత్తేన - ణిజన్తాత్తు ప్రయోజ్యే ప్రత్యయః - మాసమాస్యతే మాణవకః॥

——॥ ఇతి భావకర్మప్రక్రియా॥——

యదా సౌకర్యాతిశయం ద్యోతయితుం క
ర్తృవ్యాపారో న వివక్ష్యతే తదా కారకాన్తరాణ్యపి కర్తృసంజ్ఞాం లభన్తే - స్వవ్యా
పారే స్వతన్త్రత్వాత్ - తేన పూర్వం కరణత్వాదిసత్త్వేపి సంప్రతి కర్తృత్వాత్కర్తరి ల
కారః-సాధ్వసిశ్ఛినత్తి-కాష్ఠాని పచన్తి-స్థాలీ పచతి - కర్మణస్తు కర్తృత్వవివక్షాయాం
ప్రాక్సకర్మకా అపి ప్రాయేణాకర్మకాః- తేభ్యో భావే కర్తరి చ లకారాః - పచ్యతే ఓ
దనేన-భిద్యతే కాష్ఠేన-కర్తరి తు॥ కర్మవత్కర్మణా తుల్యక్రియః ॥ ౩॥౧॥౮౭॥ కర్మస్థ
యా క్రియయా తుల్యక్రియః కర్తా కర్మవత్స్యాత్ - కార్యాతిదేశోఽయమ్- తేన యగా
త్మనేపదచిణ్ చిణ్వదిటస్స్యుః-కర్తురభిహితత్వాత్ప్రథమా-పచ్యతే ఓదనః-భిద్యతే కా
ష్ఠమ్-అపాచి-అభేది- నను భావే లకారే కర్తుర్ద్వితీయా స్యాదేతస్మాదతిదేశాదితి చేన్న
లకారవాచ్య ఏవ కర్తా కర్మవత్ -లిఙ్యాశిష్యఙితి ద్విలకారకాల్లిత్యనువృత్తేః-భావే ప్ర
త్యయే చ కర్తుర్న లకారేణానుపస్థితేః-అత ఏవ కృత్యక్తఖలర్థాః కర్మకర్తరి న భవన్తి - కిన్తు
భావ ఏవ- భేత్తవ్యం కుసూలేన-నను పచిభిద్యోః కర్మస్థా క్రియా విక్లిత్తిర్ద్విధాభవనఞ్చ
సైవేదానీం కర్తృస్థా న తు తత్తుల్యా-సత్యమ్- కర్మత్వకర్తృత్వావస్థాభేదాదౌపాధికం

తత్సమానాధికరణక్రియయా అభేదమాశ్రిత్య వ్యవహారః - కర్మణేతి కిమ్ - కరణాధికరణా
భ్యాం తుల్యక్రియే పూర్వోక్తే సాధ్వసిరిత్యాదౌ మా భూత్ - కిఞ్చ కర్తృస్థక్రియేభ్యో
మా భూత్ - గచ్ఛతి గ్రామః - ఆరోహతి హస్తీ - అధిగచ్ఛతి శాస్త్రార్థః - స్మరతి - శ్రద్దధా
తి వా - యత్ర కర్మణి క్రియాకృతో విశేషో దృశ్యతే - యథా పక్వేషు తణ్డులేషు - యథా
వా ఛిన్నేషు కాష్ఠేషు - తత్ర కర్మస్థక్రియా నేతరత్ర - న హి పక్వాపక్వతణ్డులేష్వివ
గతాగతగ్రామేషు వైలక్షణ్యముపలభ్యతే కరోతిరుత్పాదనార్థః - ఉత్పత్తిశ్చ కర్మ
స్థా తేన కారిష్యతే ఘట ఇత్యాది - యత్నార్థత్వే తు నైతత్సిధ్యేత్ - జ్ఞానేచ్ఛాదివద్యత్న
స్య కర్తృస్థత్వాత్ - ఏతేన అనువ్యవస్యమానే కర్తరీతి వ్యాఖ్యాతమ్ - కర్తృస్థత్వేన యుగ
పద్వాచ్యత్వనిర్వాహే చిణ్లోపే చ రూపసిద్ధేః - తాచ్ఛీల్యాదావయ ఇష్యన్తే న త్వాత్మనే
పదమ్ * సకర్మకాణాం ప్రతిషేధో వక్తవ్యః * అన్యోన్యం స్పృశతః - అజా గ్రామన్నయతి *
దుహిపచ్యోర్బహులం సకర్మకయోరితి వాచ్యమ్ * ❀ న దుహస్నునమాం యక్చిణౌ ॥ ౩ ॥
౧ ॥ ౮౯ ॥ ఏషాం కర్మకర్తరి యక్చిణౌ న స్తః - దుహేరనేన యకి ప్రతిషేధః చిణ్ తు వికల్పిష్య
తే - శపో లుక్ - గౌః పయో దుగ్ధే ❀ అచః కర్మకర్తరి ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౬౨ ॥ అజన్తాత్ చ్లేశ్చిణ్ వా స్యా
త్ కర్మకర్తరి తశబ్దే పరే - అకారి - అకృత ❀ దుహశ్చ ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౬౩ ॥ అదోహి - పక్షే క్సః - లు
గ్వేతి పక్షే లుక్ - అదుగ్ధ - అధుక్షత - ఉదుమ్బరః ఫలం పచ్యతే * సృజియుజ్యోః శ్యంస్తు *
అనయోః సకర్మకయోః కర్తా బహులం కర్మవత్ - యగపవాదశ్శ్యన్ స్యాచ్చ ఇత్యర్థః *
సృజేః శ్రద్ధోపపన్నే కర్తర్యేవేతి వాచ్యమ్ * సృజ్యతే స్రజం భక్తః - శ్రద్ధయా నిష్పాద
యతీత్యర్థః - అసర్జి - యుజ్యతే బ్రహ్మచారీ యోగమ్ * భూషాకర్మకిరాదిసనాఞ్చాన్య
త్రాత్మనేపదాత్ * భూషావాచినాం కిరాదీనాం సనన్తానాం చ యక్చిణౌ చిణ్వదిట్ చ
నేతి వాచ్యమిత్యర్థః - అలఙ్కురుతే కన్యా - అలమకృత - అవకిరతే హస్తీ - అవాకీర్ష్ట - గిరతే -
అగీర్ష్ట - ఆద్రియతే - ఆదృత - కిరాదిస్తుదాద్యన్తర్గణః - చికీర్షతే కటః - అచికీర్షిష్ట - ఇచ్ఛా
యాః కర్తృస్థత్వేపి కరోతిక్రియాపేక్షమిహ కర్మస్థక్రియాత్వమ్ ❀ న రుధః ॥ ౩ ॥ ౧ ॥
౬౪ ॥ అస్మాచ్చ్లేశ్చిణ్ న అవారుద్ధ గౌః - కర్మకర్తరీత్యేవ - అవారోధి గౌర్గోపేన ❀ తపస్త
పఃకర్మకస్యైవ ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౮౮ ॥ కర్తా కర్మవత్స్యాత్ - విధ్యర్థమిదమ్ - ఏవకారస్తు వ్యర్థ ఏవే
తి వృత్త్యనుసారిణః - తప్యతే తపస్తాపసః - అర్జయతీత్యర్థః - తపోనుతాపే చేతి చిణ్నిషే
ధాత్సిచ్ - అతప్త - తపఃకర్మకస్యేతి కిమ్ - ఉత్తపతి సువర్ణం సువర్ణకారః ॥ న దుహస్నునమాం
యక్చిణౌ ॥ ప్రస్నుతే - ప్రాస్నావిష్ట - ప్రాస్నోష్ట - నమతే దణ్డః - అనంస్త - అన్తర్భా
వితణ్యర్థోఽత్ర నమిః * యక్చిణోః ప్రతిషేధే హేతుమణ్ణిశ్రిబ్రూఞాముపసఙ్ఖ్యా
నమ్ * కారయతే - అచీకరత - ఉచ్ఛ్రయతే దణ్డః - ఉదశిశ్రియత - చిణ్వదిట్ తు స్యాదేవ

కారిష్యతే-ఉచ్ఛ్రియిష్యతే-బ్రూతే-కథా-అవోచత్- భారద్వాజీయాః పఠన్తి॥*శృన్థిగ్రన్థిబ్రూఞాత్మనేపదాకర్మకాణాముపసంఖ్యానమ్*పుచ్ఛముదస్యతి-ఉత్పుచ్ఛయతే గౌః-అన్తర్భావితణ్యర్థతాయామ్-ఉత్పుచ్ఛయతే గామ్- పునః కర్తృత్వవివక్షాయామ్-ఉత్పుచ్ఛయతే గౌః - ఉదపుపుచ్ఛత-యక్చిణోః ప్రతిషేధాచ్ఛ్లేశ్చఙ్- శ్రన్థిగ్రన్థ్యోః ర్ధాతుపఠితత్వాణ్ణిజభావపక్షే గ్రహణమ్-గ్రన్థతి గ్రన్థమ్- శ్రన్థతి మేఖలాం దేవదత్తః-గ్రన్థతే గ్రన్థః అగ్రన్థిష్ట-శ్రన్థతే-అశ్రన్థిష్ట - క్ర్యాదికయోస్తు-శ్రథ్నీతే-గ్రథ్నీతే స్వయమేవ-వికుర్వతే సైన్ధవాః-వల్గన్తీత్యర్థః-వేశ్శబ్దకర్మణోఽకర్మకాచ్చేతి తఙ్-అన్తర్భావితణ్యర్థస్య పునః ప్రేషణత్యాగే- వికుర్వతే సైన్ధవాః-వ్యకారిష్ట-వ్యకారిషాతామ్-వ్యకారిషత-వ్యకృత-వ్యకృషాతామ్-వ్యకృషత ❁కుషిరఞ్జోః ప్రాచాం శ్యన్పరస్మైపదఞ్చ॥ ౩॥౧॥౯౦॥ అనయోః కర్మకర్తరి నయక్ కిన్తు శ్యన్ పరస్మైపదఞ్చ-ఆత్మనేపదాపవాదః కుష్యతి కుష్యతే పాదః-రజ్యతి రజ్యతే వస్త్రమ్- యగపి పక్షే తు నాస్య ప్రవృత్తిః-కోషిషీష్ట-రంక్షీష్ట॥ ——❁ఇతి కర్మకర్తృప్రక్రియా❁——

❁అభిజ్ఞావచనే లృట్॥ ౩॥౨॥౧౧౨॥ స్మృతిబోధిన్యుపపదే భూతానద్యతనే ధాతోర్లృట్ స్యాత్ -లఙోऽపవాదః-స్మరసి కృష్ణ గోకులే వత్స్యామః ఏవం బుధ్యసే చేతయసే ఇత్యాదియోగేపి- తేషామపి ప్రకరణాదివశేన స్మృతౌ వృత్తిసమ్భవాత్ ❁ న యది॥ ౩॥౨॥౧౧౩॥ యద్యోగే ఉక్తం న - అభిజానాసి కృష్ణ యద్వనేఽభుఞ్జ్మహి ❁ విభాషా సాకాఙ్క్షే॥ ౩॥౨॥౧౧౪॥ ఉక్తవిషయే లృడ్వా స్యాత్ -లక్ష్యలక్షణభావేన సాకాఙ్క్షశ్చేద్ధాత్వర్థః- స్మరసి కృష్ణ వనే వత్స్యామస్తత్ర గాశ్చారయిష్యామః - వాసో లక్షణం చారణం లక్ష్యమ్-పక్షే లఙ్ యచ్ఛబ్దయోగేపి నయదీతి బాధిత్వా పరత్వాద్వికల్పః ॥ పరోక్షే లిట్॥ చకార-ఉత్తమపురుషేచిత్తవిక్షేపాదినా పారోక్ష్యమ్-సుప్తోऽహం కిల విలలాప- బహు జగద పురస్తాత్తస్య మత్తా కిలాహమితి మాఘః*అత్యన్తాపహ్నవే లిడ్వక్తవ్యః*కలిఙ్గేష్వవాత్సీః-నాహం కలిఙ్గాన్ జగామ ❁హశశ్వతోర్లఙ్ చ॥ ౩॥౨॥౧౧౬॥ అనయోరుపపదయోర్లిడ్విషయే లఙ్ స్యాత్ చాల్లిట్- ఇతి హాకరోచ్చకార వా-శశ్వదకరోచ్చకార వా ❁ప్రశ్నే చాసన్నకాలే॥ ౩॥౨॥౧౧౭॥ ప్రష్టవ్యః ప్రశ్నః- ఆసన్నకాలే పృచ్ఛ్యమానేఽర్థే లిడ్విషయే లఙ్లిటౌ స్తః-అగచ్ఛత్ కిమ్ జగామ కిమ్-అనాసన్నే తు కంసం జఘాన కిమ్ ❁లట్ స్మే॥ ౩॥౨॥౧౧౮॥ లిటోऽపవాదః-యజతి స్మ యుధిష్ఠిరః ❁ అపరోక్షే చ॥ ౩॥౨॥౧౧౯॥ భూతానద్యతనేఽపరోక్షేపి లట్ స్యాత్ స్మయోగే ఏవం స్మ పితా బ్రవీతి ❁ననౌ పృష్టప్రతివచనే॥ ౩॥౨॥౧౨౦॥ అనద్యతనపరోక్ష ఇతి నివృత్తమ్-భూతే లట్ స్యాత్ -అకార్షీః కిమ్ ననుకరోమి భోః ❁ నన్వోర్విభాషా॥ ౩॥౨॥౧౨౧॥ అకార్షీః కిమ్ న కరోమి నా

గ్లమ్. అహోస్మృకరోషి- అహస్స్వర్గమ్ ❁ పురి లుఙ్ చాస్మే ౩॥౨।౧౨౨॥ అనద్యతన గ్ర
హణం మణ్డూకప్లుత్యానువర్తతే- పురాశబ్దయోగే భూతానద్యతనే విభాషా లుఙ్ స్యాత్,
చాల్లట్- నతు స్మయోగే- పక్షే యథా ప్రాప్తమ్ వసన్తీహ పురాచ్ఛాత్రాః- అవాత్సుః-
అవసన్- ఊషుర్వా- అస్మే కిమ్ యజన్తి స్మ పురా- భవిష్యతీత్యనువర్తమానే ❁ యావత్పు
రానిపాతయోర్లట్॥ ౩॥౩।౪॥ యావద్భుఙ్క్తే- పురాభుఙ్క్తే- నిపాతావేతౌ నిశ్చయం
ద్యోతయతః- నిపాతయోః కిమ్. యావద్దాస్యతే తావద్భోక్ష్యతే- కరణభూతయా పురా
యాస్యతి ❁ విభాషా కదాకర్హ్యోః॥ ౩।౩।౫।భవిష్యతి లట్ వా స్యాత్ కదా కర్హి వా భు
ఙ్క్తే- భోక్ష్యతే భోక్తా వా ❁ కింవృత్తే లిప్సాయామ్॥ ౩॥౩॥౬॥ భవిష్యతి లడ్వా స్యాత్-
కం కతరం కతమం వా భోజయసి- భోజయిష్యసి- భోజయితాసి వా- లిప్సాయాం కిమ్- కః
పాటలిపుత్రం గమిష్యతి ❁ లిప్స్యమానసిద్ధౌ చ॥ ౩॥౩॥౭॥ లిప్స్యమానేనాన్నాదినా
స్వర్గాదేస్సిద్ధౌ గమ్యమానాయాం భవిష్యతి లడ్వా స్యాత్- యోఽన్నం దదాతి- దాస్య
తి దాతా వా స స్వర్గం యాతి యాస్యతి యాతా వా ❁ లోడర్థలక్షణే చ॥ ౩॥౩।౮॥ లోడ
ర్థః ప్రైషాదిర్లక్ష్యతే యేన తస్మిన్నర్థే వర్తమానాద్ధాతోర్భవిష్యతి లడ్వా స్యాత్- కృష్ణ
శ్చేద్భుఙ్క్తే- త్వం గాశ్చారయ- పక్షే లుట్ లృటౌ ❁ లిఙ్ చోర్ధ్వమౌహూర్తికే॥ ౩॥౩॥
౯॥ ఊర్ధ్వం ముహూర్తాద్భవః ఊర్ధ్వమౌహూర్తికః నిపాతనాత్సమాసః ఉత్తరపదవృ
ద్ధిశ్చ ఊర్ధ్వమౌహూర్తికే భవిష్యతి లోడర్థలక్షణే వర్తమానాద్ధాతోర్లిఙ్ లటౌ వా స్తః-
ముహూర్తాదుపరి ఉపాధ్యాయశ్చేదాగచ్ఛేత్- ఆగచ్ఛతి- ఆగమిష్యతి- ఆగన్తా వా - అ
థత్వం ఛన్దోఽధీష్వ ❁ వర్తమానసామీప్యే వర్తమానవద్వా॥ ౩॥౩।౧౩౧॥ సమీపమేవ
సామీప్యం స్వార్థే ష్యఞ్ - వర్తమానే లడిత్యారభ్య ఉణాదయో బహులమితి యావత్
యేనోపాధినా ప్రత్యయా ఉక్తాస్తే తథైవ వర్తమాన సమీపే భూతే భవిష్యతి చ వా
స్యుః- కదా ఆగతోఽసి అయమాగచ్ఛామి అయమాగమమ్- కదా గమిష్యసి- ఏష గచ్ఛామి.
గమిష్యామి వా ❁ ఆశంసాయాం భూతవచ్చ॥ ౩॥౩॥౧౩౨॥ వర్తమానసామీప్య ఇతి నా
నువర్తతే- భవిష్యతి కాలే భూతవద్వర్తమానవచ్చ ప్రత్యయా వా స్యురాశంసాయా
మ్- దేవశ్చేదవర్షీత్- వర్షతి- వర్షిష్యతి వా ధాన్యమవాప్స్మ- వపామః- వప్స్యామో వా
సామాన్యాతిదేశే విశేషానతిదేశః- తేన లఙ్ లిటౌ న ❁ క్షిప్రవచనే లృట్॥ ౩॥౩॥౧౩౩॥
క్షిప్రపర్యాయే ఉపపదే పూర్వవిషయే లృట్ స్యాత్- వృష్టిశ్చేత్ క్షిప్రమాశు త్వరి
తం వా యాస్యతి శీఘ్రం వప్స్యామః- నేతి వక్తవ్యే లృడ్గ్రహణం లుటోఽపి విషయే యథా
స్యాత్- శ్వశ్శీఘ్రం వప్స్యామః ❁ ఆశంసావచనే లిఙ్॥ ౩॥౩॥౧౩౪॥ ఆశంసావాచి
న్యుపపదే భవిష్యతి లిఙ్ స్యాత్ న తు భూతవత్ - గురుశ్చేదుపేయాదాశంసేఽధీయీ

యా-ఆశంసేత్యత్ర వధియాయ॥ నానద్యతనవత్క్రియాప్రబన్ధసామీప్యయోః ॥
౩॥౩॥౧౩౫॥ క్రియాయాస్సాతత్యే సామీప్యే చ లఙ్లుటౌ న- యావజ్జీవమన్నమదా
త్ దాస్యతి వా- సామీప్యం తుల్యజాతీయేనావ్యవధానమ్- యేయం పౌర్ణమాస్యతిక్రా
న్తా తస్యామగ్నీనాధిత- సోమేనాయష్ట- యేయమమావాస్యాగామినీ తస్యామగ్నీనాధా
స్యతే- సోమేన యక్ష్యతే॥ భవిష్యతి మర్యాదావచనేఽవరస్మిన్॥౩॥౩॥౧౩౬॥ భవిష్య
తి కాలే మర్యాదోక్తావవరస్మిన్ప్రవిభాగేఽనద్యతనవన్న- యోఽయమధ్వా గన్తవ్య ఆపా
టలిపుత్రాత్తస్య యదవరం కౌశామ్బ్యాస్తత్ర సక్తూన్పాస్యామః॥ కాలవిభాగే చాన
హోరాత్రాణామ్॥౩॥౩॥౧౩౭॥ పూర్వసూత్రం సర్వమనువర్తతే- అహోరా
త్రసమ్బన్ధిని విభాగే ప్రతిషేధార్థమిదమ్- యోగవిభాగ ఉత్తరార్థః- యోఽయం వత్సర
ఆగామీ తస్య యదవరమాగ్రహాయణ్యాస్తత్ర యుక్తా- అధ్యేష్యామహే- అనహో
రాత్రాణాం కిమ్- యోఽయం మాస ఆగామీ తస్య యోఽవరః పఞ్చదశరాత్రస్తత్రా
ధ్యేతాస్మహే॥ పరస్మిన్విభాషా॥౩॥౩॥౧౩౮॥ అవరస్మిన్వర్జం పూర్వసూత్రద్వయ
మనువర్తతే- అప్రాప్తవిభాషేయమ్- యోఽయం సంవత్సర ఆగామీ తస్య యత్పరమా
గ్రహాయణ్యాస్తత్రాధ్యేష్యామహే- అధ్యేతాస్మహే॥ లిఙ్నిమిత్తే లృఙ్ క్రియాతి
పత్తౌ॥౩॥౩॥౧౩౯॥ భవిష్యతీత్యేవ- సువృష్టిశ్చేదభవిష్యత్తదా సుభిక్షమభవిష్యత్॥
భూతే చ॥౩॥౩॥౧౪౦॥ పూర్వసూత్రం సమ్పూర్ణమనువర్తతే॥ వోతాప్యోః॥౩॥౩॥
౧౪౧॥ వా ఆ ఉతాప్యోః- ఉతాప్యోరిత్యతః ప్రాగ్భూతే లిఙ్నిమిత్తే లృఙ్ వేత్యధిక్రియతే-
పూర్వసూత్రన్తు ఉతాప్యోరిత్యాదౌ ప్రవర్తత ఇతి వివేకః॥ గర్హాయాం లడపిజాత్వోః॥
౩॥౩॥౧౪౨॥ ఆభ్యాం యోగే లట్ స్యాత్- కాలత్రయే గర్హాయామ్- లఙాదీనపవాదత్వా
దయం బాధతే- అపిజాయాం త్యజసి- జాతు గణికామాధత్సే- గర్హితమేతత్॥ విభాషా
కథమి లిఙ్చ॥౩॥౩॥౧౪౩॥ గర్హాయామిత్యేవ- కాలత్రయే లిఙ్- చాల్లట్- కథం ధర్మం
త్యజేస్త్యజసి వా- పక్షే కాలత్రయలకారాః- అత్ర భవిష్యతి త్యజేల్లృఙ్- భూతే వా-
కథన్నామ తత్రభవాన్ధర్మమత్యక్ష్యత్॥ కింవృత్తే లిఙ్లృటౌ॥౩॥౩॥౧౪౪॥ గర్హా
యామిత్యేవ- విభాషా తు నానువర్తతే- కః కతరః కతమో వా హరిం నిన్దేత్- నిన్దిష్యతి
వా- లృఙ్ ప్రాగ్వత్॥ అనవక్లృప్త్యమర్షయోరకింవృత్తేఽపి॥౩॥౩॥౧౪౫॥ గర్హాయా
మితి నివృత్తమ్- అనవక్లృప్తిరసమ్భావనా- అమర్షోఽక్షమా- న సమ్భావయామి న మర్షయామి
వా భవాన్ హరిం నిన్దేత్- నిన్దిష్యతి వా- కః కతరః కతమో వా హరిం నిన్దేత్- నిన్దిష్యతి
వా- లృఙ్ ప్రాగ్వత్॥ కింకిలాస్త్యర్థేషు లృట్॥౩॥౩॥౧౪౬॥ అనవక్లృప్త్యమర్షయో
రిత్యేతద్గర్హాయామిత్యేతచ్చోభయమనువర్తతే- కిఙ్కిలేతి సముదాయః క్రోధద్యోతక ఉపప

దమ్-అస్త్యర్థాః-అస్తిభవతివిద్యతయః లిఙోఽపవాదః నశ్రద్దధే నమర్షయామి కిఙ్కి-
లత్వంశూద్రాన్నంభోక్ష్యసే-అస్తిభవతివిద్యతే వాశూద్రంగమిష్యసి అత్ర లృ
ఙ్॥ జాతుయదోర్లిఙ్॥3॥3।147॥* యదాయద్యోరుపసంఖ్యానమ్ * ఏతయోరుపపా
దః-జాతుయద్యదా యది వా త్వాదృశో హరింనిన్ద్యాన్నావకల్పయామి నమర్షయామి-లృ
ఙ్ ప్రాప్తౌ॥ యచ్చయత్రయోః॥3॥3॥148॥ యచ్చయత్ర వా త్వమేవంకు
ర్యాః నశ్రద్దధే నమర్షయామి॥ గర్హాయాం చ।3॥3॥149॥ అనవక్లృప్త్యమర్షయోరి
తి నివృత్తమ్-యచ్చయత్ర వా త్వం శూద్రం యాజయేః అన్యాయ్యమేతత్॥ చిత్రీకరణే
చ॥3॥3॥150॥ యచ్చయత్ర వా త్వం శూద్రం యాజయేః ఆశ్చర్యమేతత్॥ శేషే
లృడయదౌ॥3।3॥151॥ యచ్చయత్రాభ్యామన్యస్మిన్నుపపదే చిత్రీకరణే గమ్యే
ధాతోర్లృట్ స్యాత్-ఆశ్చర్యమన్ధో నామ కృష్ణం ద్రక్ష్యతి-అయదౌ కిమ్-ఆశ్చర్యం యది
సోఽధీయీత॥ ఉతాప్యోః సమర్థయోర్లిఙ్॥3॥3॥152॥ బాఢమిత్యర్థే ఉపపదయోస్తు
ల్యార్థతా-ఉత అపి వా హన్యాద్ఘనం హరిః సమర్థయోః కిమ్-ఉత దణ్డః పతిష్యతి-అపి ధా
స్యతి ద్వారమ్-ప్రశ్నః ప్రచ్ఛాదనం చ గమ్యతే-ఇతః ప్రభృతి లిఙ్నిమిత్తే క్రియాతిప
త్తావపి నిత్యో లృఙ్॥ కామప్రవేదనేఽకచ్చితి॥3।3॥153 స్వాభిప్రాయావి
ష్కరణే గమ్యమానే లిఙ్ స్యాదకచ్చితి-కామో మే భుఞ్జీత భవాన్-అకచ్చితి కిమ్
మ్ కచ్చిజ్జీవతి॥ సమ్భావనేఽలమితి చేత్సిద్ధాప్రయోగే।3॥3॥154॥ అలమర్థోఽత్ర
ప్రయుక్తః-సమ్భావనశక్యలమితి చ ప్రయోగ సప్తమ్యా చేత్ పరిణమ్యతే-సమ్భావనే
ఽర్థే లిఙ్ స్యాత్ తచ్చేత్సమ్భావనస్యాలమితి సిద్ధాప్రయోగే సతి-అపి గిరిం శిరసా భిన్ద్యా
త్-సిద్ధాప్రయోగే కిమ్-అలం కృష్ణో హస్తినం హన్యాత్॥ విభాషా ధాతౌ సమ్భావన
వచనేఽయది 3॥3॥155॥ పూర్వసూత్రమనువర్తతే-సమ్భావనార్థే ధాతావుపప
దే ఉక్తే లిఙ్ వా స్యాత్-న తు యచ్ఛబ్దే ప్రయుక్తే ప్రాప్తే వచనమ్-సమ్భా
వయామి భుఞ్జీత భోక్ష్యతే వా భవాన్-అయది కిమ్-సమ్భావయామి యద్భుఞ్జీథాస్త్వ
మ్॥ హేతుహేతుమతోర్లిఙ్॥3॥3॥156॥ వా స్యాత్ - కృష్ణం నమేచ్చేత్సుఖం యా

యాత్-కృష్ణం నంస్యతి చేత్సుఖం యాస్యతి-భవిష్యత్యేవేష్యతే నేహ-హన్తీతి పలాయ
తే॥ ఇచ్ఛార్థేషు లిఙ్లోటౌ।3 3॥157॥ ఇచ్ఛామి భుఞ్జీత భుఙ్క్తాం వా భవాన్-ఏవం కా
మయే ప్రార్థయే ఇత్యాదియోగే బోధ్యమ్* కామప్రవేదన ఇతి వక్తవ్యమ్* నేహ-ఇచ్ఛ
న్నరోఽతి॥ లిఙ్॥3।3॥158॥ సమానకర్తృకేషు ఇచ్ఛార్థేషూపపదేషు లిఙ్ స్యా
త్-భుఞ్జీయేతీచ్ఛతి॥ ఇచ్ఛార్థేభ్యో విభాషా వర్తమానే॥3॥3॥160॥ లిఙ్ స్యాత్పక్షే
లట్ ఇచ్ఛేత్-ఇచ్ఛతి కామయేత-కామయతే॥ విధినిమన్త్రణేతి లిఙ్-విధౌ-యజేత్

సన్నిధానే ఇహాభ్యనుజ్ఞా: భవాన్ - ఆసన్నే ఇహాసీత - అధీష్టే - పుత్రం భవానధ్యాపయేద్భ
వాన్ - సంప్రశ్నే - కిం భో వేదమధీయీయ ఉత తర్కమ్ - ప్రార్థనే - భో భోజనం లభే
య - ఏవం లోట్ ✲ ప్రైషాతిసర్గప్రాప్తకాలేషు కృత్యాశ్చ ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౧౬౩ ॥ ప్రైషో వి
ధిః - అతిసర్గః కామచారానుజ్ఞా - భవతా యష్టవ్యమ్ - భవాన్ యజతామ్ - చకారేణ లోటో
ఽనుకర్షణం ప్రాప్తకాలార్థమ్ ✲ లిఙ్ చోర్ధ్వమౌహూర్తికే ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౧౬౪ ॥ ప్రైషాద
యో ఽనువర్తన్తే - ముహూర్తాదూర్ధ్వం యజేత - యజతామ్ - యష్టవ్యమ్ ✲ స్మే లోట్ ॥
౩ ॥ ౩ ॥ ౧౬౫ ॥ స్మోత్తరే ముహూర్తస్య విషయే లిఙః కృత్యానాఞ్చాపవాదః ఊర్ధ్వం ముహూ
ర్తాత్ యజతాం స్మ ✲ అధీష్టే చ ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౧౬౬ ॥ స్మే ఉపపదే ఽధీష్టే లోట్ స్యాత్ - త్వం
స్మ అధ్యాపయ ✲ లిఙ్ యది ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౧౬౮ ॥ యచ్ఛబ్దే ఉపపదే కాలసమయవేలాసు చ లి
ఙ్ స్యాత్ - కాలస్సమయో వేలా వా యద్భుఞ్జీత భవాన్ ✲ అర్హే కృత్యతృచశ్చ ॥ ౩ ॥ ౩ ॥
౧౬౯ ॥ చాల్లిఙ్ - త్వం కన్యాం వోఢుమర్హసి ✲ శకి లిఙ్ చ ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౧౭౨ ॥ శకి లిఙ్ స్యాత్ - భా
రం త్వం వహేః - వహ ... ... కథమప్యుభయతుమర్థవిష్యతీతి
నాయమ్మా లిఙ్ కిం నుమాశబ్దః ✲ ధాతుసమ్బన్ధే ప్రత్యయాః ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౧ ॥ ధాత్వర్థానాం స
మ్బన్ధే యత్ర కాలే ప్రత్యయా ఉక్తాస్తతో ఽన్యత్రాపి స్యుః - గ్రామం గమిష్యతి కాలే ... అయాదయః
ప్రాగావ్యాప్తదనురోధేన భూతే క్రియావాదిభ్యః ప్రత్యయాః - వసన్తాదవర్తు
భూతే లట్ - అతీతమాపక్రమణ క్రిర్ణిం దగ్ధమనాగతః సోమయాజ్యస్య పుత్రో భవితా
సో మేనయాత్య మాణో యః పుత్రస్సే ... ... కంఠవనమ్ ✲ క్రియాసమభిహారే లోట్
లోటో హిస్వౌ వా చ తధ్వమోః ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౨ ॥ పౌనఃపున్యం భృశార్థశ్చ ద్యోత్యే ధాతో
ర్లోట్ స్యాత్ తస్య హిస్వౌ స్తః తిఙామపవాదః - తౌ చ హిస్వౌ క్రమేణ పరస్మైపదా
త్మనేపదసంజ్ఞౌ స్తః సిద్ధ సంజ్ఞౌ చ - తధ్వమోస్తు విషయే హిస్వౌ వా స్తః - పురుషైకవచన
సంజ్ఞేతు నానయోరతిదిశ్యేతే హిస్వయోర్నానాత్వార్థం - తేన సర్వపురుషవచనవిష
యే పరస్మైపదిభ్యో హిః కర్తరి - ఆత్మనేపదిభ్యస్స్వః భావకర్మకర్తృషు ✲ సముచ్చ
యే ఽన్యతరస్యామ్ ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౩ ॥ అనేకక్రియాసముచ్చయే ద్యోత్యే ప్రాగుక్తం వా స్యా
త్ ✲ యథావిధ్యనుప్రయోగః పూర్వస్మిన్ ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౪ ॥ ఆద్యే లోడ్విధానే లోట్ప్రకృ
తిభూతాదేవ ధాతోరనుప్రయోగః ✲ సముచ్చయే సామాన్యవచనస్య ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ సము
చ్చయే లోడ్విధౌ సామాన్యార్థస్య ధాతోరనుప్రయోగస్స్యాత్ - అనుప్రయోగాద్య
థాయథం లిడాదయస్తిబాదయశ్చ - తత్సంఖ్యాకాలయోః పురుషవిశేషార్థస్య చాభి
వ్యక్తిః ॥ క్రియాసమభిహారే ద్వే వాచ్యే ॥ యాహి యాహీతి యాతి - పునః పునరతిశయేన
వా యానం యాత్యేవం స్యాత్ - ఏకకర్తృకం ... యానం యాతీత్యర్థః - ఇతి ...

భేదాన్వయే తాత్పర్యం గ్రాహయతి- ఏవం యాతః- యాన్తి- యాసి- యాథః- యాథ- యాత యాతేతి యూయం యాథ- యాహి యాహీత్యయాసీత్- యాస్యతి వా - అధీష్వాధీష్వేత్యధీతే ధ్వం విషయే వ తు అధీధ్వమధీధ్వమితి యూయమధీధ్వే - సముచ్చయే తు సక్తూన్పిబ ధానాః ఖాదేత్యభ్యవహరతి- అన్నం భుఙ్క్ష్వ దాధికమాస్వాదయస్వేత్యభ్యవహరతే- తధ్వమోన్నుపిబత ఆస్వాదతేత్యభ్యవహరథ- భుఙ్ధ్వమాస్వాదయధ్వమిత్యభ్యవహరధ్వే- భక్షేహి స్వో - అత్ర సముచ్చీయమానవిశేషాణామనుప్రయోగార్థేన సామాన్యేనాభేదాన్వయః- పక్షే సక్తూన్పిబతి ధానాః ఖాదతి అన్నం భుఙ్క్తే దాధికమాస్వాదతే- ఏతేన పురీమవస్కన్ద లునీహి నన్దనమ్ముషాణ రత్నాని హరామరాఙ్గనాః- విగృహ్యా చక్రే నముచిద్విషా బలీ య ఇత్థమస్వాతన్త్ర్యమహర్దివం దివ ఇతి వ్యాఖ్యాతమ్- అవస్కన్దనలవనాదిరూపా భూతానద్యతనపరోక్షాపకర్తృకా అస్య క్రియేత్యర్థాత్- ఇహ పునః పునశ్చ స్కన్దేత్యాదిరర్థ ఇతి వ్యాఖ్యానం భ్రమమూలకమేవ- ద్వితీయసూత్రే క్రియాసమభిహార ఇత్యస్యాననువృత్తేః- లోడన్తస్య ద్విత్వాప్రాప్తేశ్చ- పురీమవస్కన్దేత్యాదిమధ్యమపురుషైకవచనమిత్యపి కేషాంచిద్భ్రమ ఏవ- పురుషవచనం చేహ నేత్యుక్తత్వాత్ ||****************************

ఇతి లకారార్థప్రక్రియా

ఇతి శ్రీభట్టోజిదీక్షితవిరచితాయాం సిద్ధాన్తకౌముద్యాముత్తరార్ధే తిఙన్తం సమాప్తమ్.

❋ధాతోః॥౩॥౧॥౯౧॥ఆతృతీయాధ్యాయసమాప్తేరధికారోఽయమ్-తత్రోపపదంసప్తమీ
స్థమ్❋కృదతిఙ్॥౩॥౧॥౯౩॥❋వాఽసరూపోఽస్త్రియామ్॥౩॥౧॥౯౪॥ పరిభాషే
యమ్- అస్మిన్ధాత్వధికారేఽసరూపోఽపవాదప్రత్యయఉత్సర్గస్యబాధకో వాస్యా
త్ స్త్ర్యధికారోక్తంవినా❋కృత్యాః॥౩॥౧॥౯౫॥అధికారోఽయమ్ ణ్వులః ప్రాక్
❋కర్తరికృత్॥౩॥౪॥౬౭॥కృత్ప్రత్యయఃకర్తరిస్యాదితి ప్రాప్తే❋తయోరేవకృత్య
క్తఖలర్థాః॥౩॥౪॥౭౦॥ ఏతేభావకర్మణోరేవస్యుః ❋ తవ్యత్తవ్యానీయరః॥౩॥౧॥
౯౬॥ధాతోరేతే ప్రత్యయాస్స్యుః-తకారరేఫౌస్వరార్థౌ-ఏధితవ్యమ్-ఏధనీయంత్వ
యా-భావేఔత్సర్గికమేకవచనంక్లీబత్వఞ్చ-చేతవ్యశ్చయనీయోవాధర్మస్త్వయా
❋వసేస్తవ్యత్కర్తరిణిచ్చ❋వసతీతివాస్తవ్యః❋కేలిమరఉపసంఖ్యానమ్ ❋ పచేలిమా
మాషాః-పక్తవ్యాః-భిదేలిమాస్సరళాః-భేత్తవ్యాః-కర్మణిప్రత్యయః-వృత్తికారస్తుక
ర్మకర్తరిచాయమిత్యాహ-తద్భాష్యవిరుద్ధమ్❋కృత్యచః॥౮॥౪॥౨౯॥ ఉపసర్గ
స్థాన్నిమిత్తాత్పరస్యాచఉత్తరస్యకృత్స్థస్యనస్యణత్వంస్యాత్ -ప్రయాణీయమ్ - అ
చఃకిమ్- ప్రమగ్నః❋నిర్విణ్ణస్యోపసంఖ్యానమ్ ❋ అచఃపరత్వాభావాన్నకారేణవ్యవ
ధానాచ్చాప్రాప్తేవచనమ్-పరస్యణత్వంపూర్వస్యష్టుత్వం-నిర్విణ్ణః❋ణేర్విభాషా॥
౮॥౪॥౩౦॥ఉపసర్గస్థాన్నిమిత్తాత్పరస్యణ్యన్తాద్విహితోయః కృత్ తత్స్థస్యనస్యణో
వాస్యాత్-ప్రయాపణీయమ్-ప్రయాపనీయమ్ విహితవిశేషణంకిమ్- యకారవ్యవ
ధానేఽపియథాస్యాత్ - ప్రయాప్యమాణస్య-ఇత్వేమరఉపసర్గత్వన్నేత్యుక్తమ్- దు
ర్యాపనమ్ దుర్యాపనమ్❋హలశ్చేజుపధాత్॥౮॥౪॥౩౧॥ హలాదేరిజుపధాత్కృ
న్నస్యాచఃపరస్యణోవాస్యాత్-ప్రకోపణీయమ్-ప్రకోపనీయమ్ - హలఃకిమ్- ప్రో
హణీయమ్-ఇజుపధాత్కిమ్-ప్రవపణీయమ్❋ఇజాదేస్సనుమః॥౮॥౪॥౩౨॥ సనుమ
శ్చేద్భవతిఇజాదేర్గుర్వన్తాద్విహితోయఃకృత్ తత్స్థస్యైవ-ప్రేఙ్ఖణీయమ్ - ఇజాదేః
కిమ్ మగిసర్పణే-ప్రమఙ్గనీయమ్-నుమ్గ్రహణమనుస్వారోపలక్షణమ్ - అట్కుప్వాఙి
తిమాత్రేప్యేవమ్-తేనేహన-ప్రేన్వనమ్ ఇహతుస్యాదేవ-ప్రోమ్భణమ్❋ వానింస
నిక్షనిన్దామ్॥౮॥౪॥౩౩॥ఏషాన్నస్యణోవాస్యాత్ప్రాదిపరే-ప్రణింసితవ్యమ్-ప్ర
నింసితవ్యమ్❋నభాభూపూకమిగమిప్యాయీవేపామ్॥౮॥౪॥౩౪॥ ఏభ్యఃకృన్నస్య
ణోన-ప్రభానీయమ్-ప్రభవనీయమ్❋పూఞఇతివేహాగ్రహణమిష్యతే ❋ పూఞస్తుప్ర
పవణీయస్సోమః❋ణ్యన్తభాదీనాముపసంఖ్యానమ్❋ప్రభాపనీయమ్-భావయతేస్త

వేత్యుక్తం । స్వప్రకరణతోఽతిరిక్తదోఽర్థః యః స్యాత్సిద్ధస్వరకార్యవిధానాన్న
నిత్యమ్ । ప్రత్యాఖ్యానమ్ ✻ కృత్యల్యుటో బహులమ్ ॥ ౩।౩।౧౧౩ ॥ స్నాన్త్యనేన స్నా
నీయం చూర్ణమ్ । దీయతేఽస్మై దానీయో విప్రః ✻ అచో యత్ ॥ ౩।౧।౯౭ ॥ అజన్తాద్ధా
తోర్యత్స్యాత్ । చేయం జేయమ్ । అజ్గ్రహణం శక్యమకర్తుమ్ । యోగవిభాగోఽప్యేవమ్ ।
తవ్యదాదిష్వేవ యతోఽపి సుపఠత్వాత్ । ఈద్యతి । యతి పరే ఆత ఈత్స్యాత్ । గుణః । దే
యం గ్లేయమ్ ✻ తకిశసిచతియతిజనిభ్యో యద్వాచ్యః ✻ తక్యం శస్యం చత్యం యత్యం
జన్యమ్ । జనేర్వృద్ధినిషేధస్వరార్థః ణ్యతాపి రూపసిద్ధేః । వధవృద్ధిప్రసఙ్గః జనివధ్యోశ్చే
తి నిషేధాత్ ✻ హనో వా యద్వధశ్చ వక్తవ్యః ✻ వధ్యః । పక్షే ఋహలోర్ణ్యత్ । ఘా
త్యః ✻ పోరదుపధాత్ ॥ ౩।౧।౯౮ ॥ పవర్గాన్తాదదుపధాద్యత్స్యాత్ । ణ్యతోఽపవా
దః । శప్యమ్ । లభ్యమ్ । నానుబన్ధకృతమసారూప్యమ్ । అతో న ణ్యత్ । తవ్యదాదయస్తు భవ
న్త్యేవ ✻ ఆఙో యి ॥ ౭।౧।౬౫ ॥ ఆఙః పరస్య లభేర్నుమ్ స్యాద్యాదౌ ప్రత్యయే వివక్షితే । ను
మి కృతేఽదుపధత్వాభావాణ్ణ్యదేవ । ఆలమ్భ్యా గౌః ✻ ఉపాత్ప్రశంసాయామ్ ॥ ౭।
౧।౬౬ ॥ ఉపలమ్భ్యః సాధుః । స్తుతౌ కిమ్ । ఉపలబ్ధుం శక్య ఉపలభ్యః ✻ శకిసహోశ్చ ॥
౩।౧।౯౯ ॥ శక్యం సహ్యమ్ ✻ గదమదచరయమశ్చానుపసర్గే ॥ ౩।౧।౧౦౦ ॥ గద్యం
మద్యం చర్యం యమ్యమ్ ✻ చరేరాఙి చాగురౌ ✻ ఆచర్యో దేశః । గన్తవ్య ఇత్యర్థః । అగురౌ
కిమ్ । ఆచార్యో గురుః । యమేర్నియమార్థం సోపసర్గాన్నిరాదిభిః ప్రయామ్యమ్ । నిపూ
ర్వాత్స్యాదేవ । తేన ప్రత్యుదాహరణే నియమ్యమితి వార్త్తికప్రయోగాత్ । ఏతేనానియ
మ్యస్యానాయుక్తిః త్వయానియమ్యా నను వ్యచయుషేత్యాది వ్యాఖ్యాతమ్ । నియమే
సాధురితి వా ✻ అవద్యపణ్యవర్యా గర్హ్యపణితవ్యానిరోధేషు ॥ ౩।౧।౧౦౧ ॥ వదేర్న
ఞ్యుపపదే వదస్సుపీతి యత్ క్యపోః ప్రాప్తయోర్యదేవ । సోఽపి గర్హ్యాయామేవేత్యభి
ప్రాయేణేదం సూత్రమ్ । అవద్యమ్పాపమ్ । గర్హ్యే ఇతి కిమ్ । అనూద్యం గురునామ । తద్ధి న గ
ర్హ్యం వచనానర్హం చ ✻ ఆత్మనామ గురోర్నామ నామాతికృపణస్య చ । శ్రేయస్కా
మో న గృహ్ణీయాజ్జ్యేష్ఠాపత్యకళత్రయోరితి స్మృతేః ✻ పణ్యా గౌః । వ్యవహర్తవ్యేత్య
ర్థః । పాణ్యమన్యత్ । స్తుత్యర్హమిత్యర్థః । అనిరోధోఽప్రతిబన్ధః । తస్మిన్నేవ వర్యా
శతేన వర్యా కన్యా । వృత్యాన్యా ✻ వహ్యం కరణమ్ ॥ ౩।౧।౧౦౨ ॥ వహత్యనేనేతి వ
హ్యం శకటమ్ । కరణం కిమ్ । వాహ్యం వోఢవ్యమ్ ✻ అర్యః స్వామివైశ్యయోః ॥ ౩।౧।
౧౦౩ ॥ ఋగతౌ । అస్మాద్యత్ । ణ్యతోఽపవాదః । అర్యః స్వామీ వైశ్యో వా । అనయోః
కిమ్ । ఆర్యో బ్రాహ్మణః । ప్రాప్తవ్య ఇత్యర్థః ✻ ఉపసర్యా కాల్యా ప్రజనే ॥ ౩।౧।
౧౦౪ ॥ గర్భగ్రహణే ప్రాప్తకాలా చేదిత్యర్థః । ఉపసర్యా గౌః । గర్భాధానార్థం వృషభేణో

ణోపగన్తుం యోగ్యేత్యర్థః । జనేకార్యేతికిమ్ ఉపహార్యాకాశీ । ప్రాప్తేత్యర్థః ❀ అజర్యం సంగతమ్ ౩।౧।౧౦౫ నఞ్పూర్వాజ్జీర్యతేః కర్తరి యత్ సంగతం చేద్వాచ్యం అజర్యమార్యసంగతమ్ । తేన సంగతమార్యేణ రామాజర్యం కురు ద్రుమమితి భట్టిః స్యాదేతత్ । అజర్యం జరస అదిష్ట మదేహ్యబన్నాయ పునస్సబన్ధోస్యత్ర ఉపసంగతమితి విశేష్యాను ధ్యాహార్యమ్ । సంగతమితి కిమ్ । అజరితా కమ్బలః । భావే । సంగతి కర్తృకే పిష్యాదేవ । అజర్యం సంగతేః ❀ వదః సుపి క్యప్ చ ॥ ౩।౧।౧౦౬ ॥ ఉపపదే తరసూత్రాదిహ భావ ఇత్యస్య కృష్యతే । వదేర్భావే క్యప్ స్యాత్ చాద్యత్ అనుపసర్గే సుప్యుపపదే । బ్రహ్మోద్యం బ్రహ్మవద్యమ్ । బ్రహ్మవేదః తస్య వదనమిత్యర్థః । కర్మణి ప్రత్యయావిత్యేకే । ఉపసర్గే తున్యాదేవ । అనువాద్యమ్ । అపవాద్యమ్ ❀ భువో భావే ॥ ౩।౧।౧౦౭ ॥ క్యప్ స్యాత్ । బ్రహ్మణో భావో బ్రహ్మభూయమ్ । సుపీత్యేవ । భవ్యమ్ । అనుపసర్గ ఇత్యేవ । ప్రభవ్యమ్ ❀ హనస్త చ ౩ ॥ ౧ ॥ ౧౦౮ ॥ అనుపసర్గే సుప్యుపపదే హన్తేర్భావే క్యప్ స్యాత్ । తకారశ్చాన్తాదేశః బ్రహ్మణో హననం బ్రహ్మహత్యా । స్త్రీత్వం లోకాత ❀ ఏతిస్తుశాస్వృదృజుషః క్యప్ ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౧౦౯ ఏభ్యః క్యప్ స్యాత్ । హ్రస్వస్య పితి కృతి తుక్ । ఇత్యః । స్తుత్యః । శాసు ఇదఙ్ హలోః । శిష్యః । వృఙ్ వృఞ్ గ్రహణం నప్ర వృజః । వృత్యః । వృజ స్తు వార్యా ఋత్విజః । ఆదృత్యః । జుష్యః । పునః క్యప్ ఉక్తిః పరస్యా పిణ్యతో బాధనార్థమ్ । అవశ్య స్తుత్యః ॥ శంసిదుహిగుహిభ్యో వేతి కాశికా ॥ శస్యం । శంస్యం । దుహ్యం । దోహ్యం । గుహ్యం । గోహ్యమ్ । ప్రశస్యస్య శ్రః । ఈడ వన్దవృ శంసదుహాం ణ్యత ఇతి సూత్ర స్వయబలాచ్ఛంసేస్సిద్ధమ్ । ఇతరయోస్తు మూలమృగ్యమ్ ❀ ఆఙ్పూర్వాదఞ్జేః సంజ్ఞాయాముపసంఖ్యానమ్ ❀ ఆజ్యం ❀ ఋ రిక్ ష్ట్రాదిషు బాహుళకాత్ కర్తరి క్యప్ । అనిదితాం ఇతి నలోపః । ఆజ్యమ్ ❀ ఋదుపధాచ్చాకౢపిచృతేః ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౧౧౦ ॥ వృతు । వృత్యం । వృధు । వృధ్యమ్ । కౢపిచృతోస్తు కల్ప్యం చర్త్యమ్ । తపరకరణం కిమ్ । కౄతౌ । కీర్తనమ్ । అనిత్యణ్యన్తాశ్చు । రాదయ ఇతి శిజభావే ణ్యత్ శిజన్తాత్తు యదేవ ❀ ఈచ ఖనః ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౧౧౧ ॥ చాత్ క్యప్ । అన్తాదేశః ఖేయమ్ । ఇ చేః హ్రస్వస్య తు ❀ భృఞోఽసంజ్ఞాయామ్ ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౧౧౨ ॥ భృత్యాః కర్మకరాః । భర్తవ్యా ఇత్యర్థః । క్రియాశబ్దోఽయం న తు సంజ్ఞా ❀ సమశ్చ బహులమ్ ❀ సంభృత్యాః సమ్భార్యాః । అసంజ్ఞాయామేవ వికల్పార్థమిదం వార్త్తికమ్ । అసంజ్ఞాయాం కిమ్ భార్యా నామ క్షత్రియాః । అథ కథం భార్యా వధూరితి । ఇహాపి సంజ్ఞాయాం సమజేతి క్యపా భావ్యమ్ సంజ్ఞాపర్యుదాస స్తు పుంసి చరితార్థః । సత్యమ్ । బిభర్తేః భార్యా ఇతి దీర్ఘోన్తాత్ కర్త్యదెర్భ్యాణ్యత్ । స్త్ర్యపుభరతి రేవ । తదనుబన్ధక గ్రహణే న ఇవరిభాషయా ❀ మృజేర్విభాషా ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౧౧౩ ॥ మృజేః క్యప్ స్యాత్ । పక్షే ణ్యత్

మృజ్యః ॥ చజోః కు ఘిణ్ణ్యతోః ॥ ౭|౩|౫౨ ॥ చస్య జస్య చ కుత్వం స్యాత్ ఘితి ణ్యతి చ పరే । నిష్ఠాయామనిట ఇతి వక్తవ్యమ్ । తేనేహ న । గర్జ్యమ్ । మృజేర్వృద్ధిః । మార్గ్యః ॥ న్యఙ్క్వాదీనాం చ ॥ ౭|౩|౫౩ ॥ కుత్వం స్యాత్ । న్యఙ్కుః । నావఞ్చేరిత్యుప్రత్యయః ॥ రాజసూయసూర్యమృషోద్యరుచ్యకుప్యకృష్టపచ్యావ్యథ్యాః ॥ ౩|౧|౧౧౪ ॥ ఏతే సప్త క్యబన్తా నిపాత్యన్తే । రాజ్ఞా సోతవ్యోఽభిషవద్వారా నిష్పాదయితవ్యః । యద్వా లతాత్మకః సోమో రాజా । స సూయతే ఖణ్డ్యతేఽత్రేతి అధికరణే క్యప్ । నిపాతనాద్దీర్ఘః । రాజసూయం రాజసూయః । అర్ధర్చాదిః । సరత్యాకాశే సూర్యః । కర్తరి క్యప్ । నిపాతనాదుత్వమ్ । యద్వా షూ ప్రేరణే తుదాదిః । సువతి కర్మణి లోకం ప్రేరయతి క్యపో రుట్ । మృషోపపదాద్వదేః కర్మణి నిత్యం క్యప్ । మృషోద్యమ్ । విశేష్యనిఘ్నం యథా । ఉచ్యా ప్రియా సౌన్దర్యగుణా మృషోద్యాః । రోచతే రుచ్యః । కుపేర్గుపేర్వాదేః కత్వం చ సంజ్ఞాయామ్ । సువర్ణరజతభిన్నం ధనం కుప్యమ్ । గోప్యమన్యత్ । కృష్టే స్వయమేవ పచ్యన్తే కృష్టపచ్యాః । కర్మకర్తరి । శుద్ధే తు కర్మణి కృష్టపాక్యాః । న వ్యథతే అవ్యథ్యః ॥ భిద్యోద్ధ్యౌ నదే ॥ ౩|౧|౧౧౫ ॥ భినత్తి కూలం భిద్యః । ఉజ్ఝత్యుదకముద్ధ్యః । నదే కిమ్ । భేత్తా । ఉజ్ఝితా ॥ పుష్యసిద్ధ్యౌ నక్షత్రే ॥ ౩|౧|౧౧౬ ॥ అధికరణే క్యబ్నిపాత్యతే । పుష్యన్త్యస్మిన్నర్థాః పుష్యః । సిధ్యన్త్యస్మిన్ సిధ్యః ॥ విపూయవినీయజిత్యా ముఞ్జకల్కహలిషు ॥ ౩|౧|౧౧౭ ॥ పూఙ్ నీఞ్ జిభ్యః క్యప్ । విపూయో ముఞ్జః । రజ్జ్వాదికరణాయ శోధయితవ్య ఇత్యర్థః । వినీయః కల్కః । పిష్ట ఓషధవిశేష ఇత్యర్థః । పాపమితి వా । జిత్యో హలిః । బలేన కృష్టవ్య ఇత్యర్థః । కృష్టసమీకరణార్థం స్థూలకాష్ఠమ్ । అన్యత్ర తు పవితవ్యమ్ । వినేయమ్ । జేయమ్ ॥ ప్రత్యపిభ్యాం గ్రహేః ॥ ౩|౧|౧౧౮ ॥ *ఛన్దసీతి వక్తవ్యమ్* ॥ ప్రతిగృహ్యమ్ । అపిగృహ్యమ్ । లోకే తు ప్రతిగ్రాహ్యమ్ । అపిగ్రాహ్యమ్ ॥ పదాస్వైరిబాహ్యాపక్ష్యేషు చ ॥ ౩|౧|౧౧౯ ॥ అవగృహ్యమ్ । ప్రగృహ్యం పదమ్ । అస్వైరీ పరతన్త్రః । గృహ్యకాః శుకాః । పఞ్జరాదిబద్ధా ఇత్యర్థః । బాహ్యాయాం గ్రామగృహ్యా సేనా । గ్రామబహిర్భూతేత్యర్థః । స్త్రీలిఙ్గనిర్దేశాన్నపుంసకే మా భూత్ । పక్షే భవః పక్ష్యః । దిగాదిత్వాద్యత్ । ఆర్యైర్గృహ్యతే ఆర్యగృహ్యః । తత్పక్షాశ్రిత ఇత్యర్థః ॥ విభాషా కృవృషోః ॥ ౩|౧|౧౨౦ ॥ క్యప్ స్యాత్ । కృత్యం వృష్యమ్ । పక్షే ॥ ఋహలోర్ణ్యత్ ॥ ౩|౧|౧౨౪ ॥ ఋవర్ణాన్తాద్ధలన్తాచ్చ ధాతోర్ణ్యత్ స్యాత్ । కార్యం । వర్ష్యమ్ ॥ యుగ్యం చ పత్రే ॥ ౩|౧|౧౨౧ ॥ పత్రం వాహనమ్ । యుగ్యో గౌః । అత్ర క్యప్ కుత్వం చ నిపాత్యతే ॥ అమావస్యదన్యతరస్యామ్ ॥ ౩|౧|౧౨౨ ॥ అమోపపదాద్వసేరధికరణే ణ్యత్ । వృద్ధౌ సత్యాం పాక్షికో హ్రస్వశ్చ నిపాత్యతే । అమా సహ వ

సతోఽస్యాం చన్ద్రార్కౌ-అమావస్యా-అమావాస్యా-ఋహలోర్ణ్యత్ - చజోరితికు
త్వమ్-పాక్యమ్.పాణౌ సృజేర్ణ్యద్వాచ్యః ॥ఋదుపధలక్షణస్య క్యపోఽపవాదః- పా
ణిభ్యాం సృజ్యతే పాణిసర్గ్యా రజ్జుః॥సమవపూర్వాచ్చ॥సమవసర్గ్యః ❀ న క్వాదేః ॥
౭॥౩,౫౯॥క్వాదేర్ధాతోశ్చజోః కుత్వం న-గర్జ్యమ్- వార్త్తికకారస్తు చజోరితి సూత్రే ని
ష్ఠాయామనిట ఇతి పూరయిత్వా క్వాదేరిత్యాది ప్రత్యాచఖ్యౌ తేన అజితర్జి ప్రభృతీ
నాం న కుత్వం-నిష్ఠాయాం సెట్త్వాత్ -శుచికుబ్జి ప్రభృతీనాన్తు క్వాదిత్వేఽపి కు
త్వం స్యాదేవ-సూత్రమతే తు యద్యపి విపరీతం ప్రాప్తం- తథాపి యథోత్తరం ముని
నాం ప్రామాణ్యమ్❀అజివ్రజ్యోశ్చ॥౭॥౩॥౬౦॥న కుత్వమ్-సమాజః - పరివ్రాజః
❀భుజన్యుబ్జౌ పాణ్యుపతాపయోః॥౭॥౩॥౬౧॥ఏతయోరేతౌ నిపాతితౌ- భుజ్యతేఽనే
నేతి భుజః పాణిః-హలశ్చేతి ఘఞ్-న్యుబ్జన్త్యస్మిన్నితి న్యుబ్జః-ఉపతాపో రోగః- పాణ్యు
పతాపయోః కిమ్-భోగః సముద్గః❀ప్రయాజానుయాజౌ యజ్ఞాఙ్గే॥౭॥౩॥౬౨॥ఏతౌ
నిపాతౌ యజ్ఞాఙ్గే-పఞ్చ ప్రయాజాః-త్రయోఽనుయాజాః-యజ్ఞాఙ్గే కిమ్-ప్రయా
గః-అనుయోగః❀వఞ్చేర్గతౌ॥౭॥౩॥౬౩॥కుత్వం న-వఞ్చ్యమ్-గతౌ కిమ్- వఙ్క్యం కా
ష్ఠమ్-కుటిలీకృతమిత్యర్థః❀ఓక ఉచః కే ॥౭॥౩॥౬౪॥ ఉచేర్గుణకుత్వే నిపాత్యేతే కే ప
రే-ఓకః శకున్తవృషలౌ-ఇగుపధలక్షణః కః-ఘఞా సిద్ధేఽన్తోదాత్తార్థమిదమ్ ❀ణ్య ఆవ
శ్యకే॥౭॥౩॥౬౫॥కుత్వం న-అవశ్యపాచ్యమ్❀యజయాచరుచప్రవచర్చశ్చ॥౭॥
౩॥౬౬॥ణ్యే కుత్వం న-యాజ్యం-యాచ్యం-రోచ్యం-ప్రవాచ్యం-గ్రన్థవిశేషః -ఋ
చ్ అర్చ్యమ్ ఋదుపధత్వేఽపి అత ఏవ జ్ఞాపకాణ్ణ్యత్ *త్యజేశ్చ* త్యాజ్యమ్।త్యజిపూ
జ్యోశ్చేతి కాశికా॥తత్ర పూజేర్గ్రహణం చిన్త్యం భాష్యానుక్తత్వాత్ -ణ్యత్ప్రకరణే
త్యజేరుపసంఖ్యానమితి భాష్యమ్❀వచోఽశబ్దసంజ్ఞాయామ్ ॥౭॥౩॥౬౭॥వాచ్య
మ్-శబ్దాఖ్యాయాంతు వాక్యమ్❀ప్రయోజ్యనియోజ్యౌ శక్యార్థే॥౭॥౩॥౬౮॥ప్ర
యోక్తుం శక్యః ప్రయోజ్యః-నియోజ్యో భృత్యః❀భోజ్యం భక్ష్యే॥౭॥౩॥౬౯॥ భో
గ్యమన్యత్ *ణ్యత్ప్రకరణే లపిదభిభ్యాం చేతి వక్తవ్యమ్*లాప్యమ్-దభిర్ధాతుస్సౌత్రో
ఽపి వార్త్తికబలాత్ స్వీకార్యః దాభ్యః❀ఓరావశ్యకే॥౩॥౧॥౧౨౫॥ఉవర్ణాన్తాద్ధాతోర్ణ్య
త్స్యాదవశ్యమ్భావే ద్యోత్యే-లావ్యం పావ్యమ్❀ఆసుయువపిరపిలపిత్రపిచమశ్చ॥౩॥
౧॥౧౨౬॥షుఞ్-ఆసావ్యమ్ యు మిశ్రణే-యావ్యం-వాప్యం-రాప్యం-లాప్యం-త్రా
ప్యమ్-ఆచామ్యమ్❀ఆనాయ్యోఽనిత్యే॥౩॥౧॥౧౨౭॥ ఆఙ్పూర్వాన్నయతేర్ణ్యదా
యాదేశశ్చ నిపాత్యతే-దక్షిణాగ్నివిశేష ఏవేదమ్-స హి గార్హపత్యాదానీయతే అని
త్యశ్చ సతతమప్రజ్వలనాత్ -ఆనేయోఽన్యః ఘటాదిః-నైత్యకులాదేరానీతో దక్షిణా

గ్నిశ్చ ॥ప్రణాయ్యోఽసమ్మతౌ ॥౩॥౧॥౧౨౮॥ సమ్మతిః ప్రీతివిషయీభవనం కర్మవ్యాపారః-తథాభోగేష్వాదరోఽపి సమ్మతిః-ప్రణాయ్యశ్చోరః-ప్రీత్యనర్హ ఇత్యర్థః-ప్రణాయ్యోఽన్తేవాసీ విరక్త ఇత్యర్థః-॥ పాయ్యసాన్నాయ్యనికాయ్యధాయ్యామానహవిర్నివాససామిధేనీషు॥౩॥౧॥౧౨౯॥ మీయతేఽనేన పాయ్యం మానమ్-ణ్యత్-ధాత్వాదేః పత్వఞ్చ-ఆతోయుగితియుక్- సమ్యఙ్నీయతే హోమార్థమగ్నిం ప్రతీతి సాన్నాయ్యం హవిర్విశేషః-ణ్యదాయాదేశః సమో దీర్ఘశ్చ నిపాత్యతే- నిచీయతేఽస్మిన్ధాన్యాదికం నికాయ్యో నివాసః అధికరణే ణ్యత్-ఆయ్ ధాత్వాదేః కత్వఞ్చ నిపాత్యతే-ధీయతేఽనయా సమిదితి ధాయ్యా ఋక్॥ క్రతౌ కుణ్డపాయ్యసఞ్చాయ్యౌ॥౩॥౧॥౧౩౦॥కుణ్డేన పీయతేఽస్మిన్ సోమః కుణ్డపాయ్యః క్రతుః-సఞ్చీయతేఽసౌ సఞ్చాయ్యః ॥అగ్నౌ పరిచాయ్యోపచాయ్యసమూహ్యాః ॥౩॥౧॥ ౧౩౧॥ అగ్న్యాధారస్థలవిశేషే ఏషు ఏతే నిపాత్యన్తే-అన్యత్ర తు పరిచేయమ్-ఉపచేయం-సంవాహ్యమ్ ॥ చిత్యాగ్నిచిత్యే చ॥౩॥౧॥౧౩౨॥ చీయతేఽసౌ చిత్యోఽగ్నిః అగ్నేశ్చయనమగ్నిచిత్యా - ప్రైషాతిసర్గప్రాప్తకాలేషు కృత్యాశ్చ-త్వయాఽగన్తవ్యం గమనీయం గమ్యమ్ -ఇహ లోటా బాధా మాభూదితి పునః కృత్యవిధిః-స్త్ర్యధికారాదూర్ధ్వం వాసరూపవిధిః క్వచిన్నేతి జ్ఞాపయతి- తేన క్తల్యుట్తుమున్ ఖలర్థేషు నేతి సిద్ధమ్-అర్హే కృత్యతృచశ్చ-స్తోతుమర్హః స్తుత్యః-స్తుతికర్మస్తోతా-స్తుతికర్తా-లిఙా బాధా మాభూదితి కృత్యతృచోర్విధిః ॥ భవ్యగేయప్రవచనీయోపస్థానీయజన్యాప్లావ్యాపాత్యా వా॥౩॥౪ ॥౬౮ ॥ ఏతే కృత్యాన్తాః కర్తరి వా నిపాత్యన్తే-పక్షే తయోరేవేతి సకర్మకాత్కర్మణి-అకర్మకాత్తు భావే జ్ఞేయాః-భవతీతి భవ్యః-భవ్యమనేన వా-గాయతీతి గేయః సామ్నామయమ్- గేయం సామానేన వా ఇత్యాది-శకి లిఙ్చ-చాత్కృత్యాః వోఢుం శక్యో వోఢవ్యః - వహనీయో వాహ్యః-లిఙా బాధా మాభూదితి కృత్యోక్తిః-లాఘవాదనేనైవజ్ఞాపనసంభవే ప్రైషాదిసూత్రే కృత్యాశ్చేతి సుత్యజమ్ - అర్హే కృత్యతృచోగ్రహణఞ్చ॥

ఇతి కృత్యప్రక్రియా- ॥ణ్వుల్తృచౌ ॥ ౩ ॥ ౧ ॥

౧౩౩॥ధాతోరేతౌ స్తః కర్తరి కృదితి కర్త్రర్థే-యువోరనాకౌ- కారకః-కర్తా-వాహకః వోఢుమహో వోఢా- కారికా-కర్త్రీ-గాఙ్ కుటాదిభ్యః ఞిన్ణిన్ ఙిత్వమ్-కుటితా-అఙ్ణిత ఇత్యుక్తేర్ణిత్వమ్ కోటకః విజ ఇట్-విజితా-హనస్తోచిణ్ణలోః-ఘాతకః-ఆతోయుక్- దాయకః - నోదాత్తోపదేశస్యేతి న వృద్ధిః-శమకః-దమకః-అనిటస్తు నియామకః-జనివధ్యోశ్చ- జనకః-వధహింసాయామ్-వధకః-రధిజభోరచి-రన్ధకః-జమ్భకః- నేట్యలిటి రధేః-రధితా- రద్ధా-మస్జినశోర్ఝలి నుమ్ మఙ్క్తా-నంష్టా నశితా-రభేరశబ్లిటోః-రమ్భకః-రబ్ధా-లభేశ్చ-

లమ్భుకః-లబ్ధా-తీషవహా-ఏషితా-ఏష్టా-సహితా-సోఢా-దరిద్రా తేరాలోపః-దరిద్రితా-ణ్వులిన-దరిద్రాయకః-కృత్యల్యుటఇత్యేవసూత్రమస్తు యత్రవిహితాస్తతో న్యత్రాపిస్యురిత్యర్థాత్-ఏవఞ్చబహులగ్రహణంయోగవిభాగేనకృత్స్నాత్రస్యార్థ వ్యభిచారార్థమ్-పాదాభ్యాంహ్రియతేపాదహారకఃకర్మణిణ్వుల్ *క్రమేఃకర్తర్యాత్మనేపదవిషయాత్కృతఇణ్నిషేధోవాచ్యః *ప్రక్రన్తా-కర్తరికిమ్-ప్రక్రమితవ్యమ్-ఆత్మనేపదేతికిమ్-సంక్రమితా-అనన్యభావేవిషయశబ్దః - తేనానుపసర్గాద్వేతివికల్పాత్మనేపదాభావేనిషేధః-క్రమితా-తదర్హత్వమేవతద్విషయత్వమ్- తేనక్రన్తేత్యపీతికేచిత్-గమేరిడిత్యత్రపరస్మైపదగ్రహణంతఙానయోరభావంలక్షయతి- సంజిగమిషితా-ఏవఞ్చవృద్భ్యశ్చతుర్భ్యః-వివృత్సితా- యజన్తాత్ణ్వుల్ -అలోపస్యస్థానివత్త్వాన్నవృద్ధిః-పాపచకః-యఙ్లుగన్తాత్తుపాపాచకః *నన్దిగ్రహిపచాదిభ్యోల్యుణినిన్యచః॥౩॥౧॥౧౩౪॥నన్ద్యాదేర్ల్యుః గ్రహ్యాదేర్ణినిః పచాదేరచ్ స్యాత్ -నన్దయతీతి నన్దనః-జనమర్దయతీతిజనార్దనః-మధుసూదనః విశేషేణభీషయతఇతివిభీషణః-లవణః - నన్ద్యాదిగణేనిపాతనాణ్ణత్వమ్ గ్రాహీ-స్థాయీ-మన్త్రీ-విశయీ-వృద్ధ్యభావో నిపాతనాత్ -విషయీ-ఇహషత్వమపి-పరిభావీ-పరిభవీ-పాక్షికోవృద్ధ్యభావోనిపాత్యతే-పచాదిరాకృతిగణః-శివశమరిష్టస్యకేరే-కర్మణిఘుటోఽచ్ ఇతిసూత్రయోఃకరోతేష్టశ్చఅచ్ప్రయోగాత్ అచ్ప్రత్యయోపరియజ్ఞుగ్విధానాచ్చ- కేషాంచిత్పాఠస్తన్మఙ్గన్తసంజ్ఞార్థః- కేషాంచిత్ప్రపఞ్చార్థః- కేషాంచిద్బాధకబాధనార్థః-పచతీతిపచః-నదట్-చోరట్-దేవట్-ఇత్యాదయష్టితః-నదీ-చోరీ- దేవీ దీవ్యతేరిగుపధేతికః ప్రాప్తః-జారభరా-శ్వపచా-అనయోఃకర్మణ్యణ్ ప్రాప్తః-స్యంక్వాదిషుపాఠాత్ శ్వపాకోఽపి-యఙోఽచిచేతిలుక్-నధాతులోపఇతిగుణవృద్ధినిషేధః-చేక్రియః-నేన్యః- లోలువః-పోపువః మరీమృజః *చరిచలిపతివదీనాంవాద్విత్వమచ్యాక్చాభ్యాసస్యేతివక్తవ్యమ్*ఆగమస్యదీర్ఘత్వసామర్థ్యదభ్యాసహ్రస్వోహలాదిశేషశ్చన- చరాచరః చలాచలః-పతాపతః వదావదః-హన్తేర్ఘత్వఞ్చ- ఘత్వమభ్యాసస్యఉత్తరస్యతు అభ్యాసాచ్చేతిఘత్వమ్-ఘనాఘనః*పాటేర్ణిలుకోచ్చేకృద్దీర్ఘశ్చాభ్యాసస్య*పాటూపటః-పక్షే-చరః చలః-పతః-వదః-హనః-పాటః-రాత్రేఃకృతీతివాముమ్-రాత్రించరః- రాత్రిచరః*ఇగుపధజ్ఞాప్రీకిరఃకః॥౩॥౧॥౧౩౫॥ఏభ్యఃకస్స్యాత్ -క్షిపః-లిఖః-బుధః-కృశః-జ్ఞః-ప్రీణాతీతి ప్రియః-కిరతీతికిరః వాసరూపవిధినాణ్వుల్ తృచావపి-క్షేపకః- క్షేప్తా*ఆతశ్చోపసర్గే॥౩॥౧॥౧౩౬॥కస్స్యాత్ శ్యాద్వ్యధేతిణస్యాపవాదః-సుగ్లః-ప్రజ్ఞః *పాఘ్రాధ్మాధేట్దృశశ్శః॥౩॥౧॥౧౩౭॥పిబతీతిపిబః-జిఘ్రః-ధమః-ధయః- ధ

యాఙ్కేనాస్యాత్-ధేటస్టిత్త్వాత్ స్తనన్ధయీతి ఖశి ఙీప్ (ప్రా)ప్తః-ఖశోన్యత్ర నేష్యత ఇతిహ
రదత్తః-పశ్యతీతి పశ్యః-(ఘు)స్సంజ్ఞాయా న్న-వ్యా(మా)దిభిరితి నిర్దేశాత్ ※అనుపస
ర్గాల్లిమ్పవిన్దధారిపారివేద్యుదేజిచేతిసాతిసాహిభ్యశ్చ॥౩॥౧॥౧౩౮॥శప్స్యాత్ - లి
మ్పః-విన్దః-ధారయః-పారయః వేదయః-ఉదేజయః-చేతయః సాతిస్సుఖార్థః-సా(తో)
హేతుమణ్ణ్యన్తః-సాతయః-వాసరూపన్యాయేన క్విపి సాత్ పరమాత్మా - సాత్వన్తో భ
క్తాః-షహమర్షణే-చురాదిః-హేతుమణ్ణ్యన్తో వా-సాహయః-అనుపసర్గాత్కిమ్-ప్రలిపః
※నౌ లిమ్పేరితి వాచ్యః ※నిలిమ్పా దేవాః ※గవాదిషు విన్దేస్సంజ్ఞాయామ్ ※గోవిన్దః - అరవి
న్దః ※దదాతిదధాత్యోర్విభాషా॥౩॥౧॥౧౩౯॥శస్స్యాత్ -దదః దధః-పక్షే వక్ష్యమా
ణో ణః-అనుపసర్గాదిత్యేవ-ప్రదః-ప్రధః※జ్వలితికసన్తేభ్యో ణః॥౩॥౧॥౧౪౦॥ఇతిశ
బ్దాద్యర్థః జ్వలాదిభ్యః కసన్తేభ్యో ణస్స్యాద్వా-పక్షే అచ్-జ్వాలః-జ్వలః-చాలః-చలః-
అనుపసర్గాదిత్యేవ-ఉజ్జ్వలః※తనోతేరుపసంఖ్యానమ్※ఇహానుపసర్గాదితి విభాషేతి
చ నసమ్బధ్యతే-అవతనోతీత్యవతానః ※శ్యాద్వ్యధాస్రుసంస్ర్వతీణవసావహృలిహశ్లి
షశ్వసశ్చ॥౩॥౧॥౧౪౧॥శ్యైజ్ప్రభృతిభ్యో నిత్యం ణస్స్యాత్ - శ్యైజోఽవ
శ్యతేశ్చాదన్తత్వాత్సిద్ధే పృథగ్గ్రహణం ఉపసర్గేకం బాధితుమ్-అవశ్యాయః - ప్రతి
శ్యాయః-ఆత్-దాయః-ధాయః వ్యాధః-స్రు గతౌ-అజ్ఝ్రస్సంపూర్వశ్చ- ఆస్రా
వః-సంస్రావః-అత్యాయః-అవసాయః-అవహారః-లేహః-శ్లేషః-శ్వాసః※దునీ్యోరను
పసర్గే॥౩॥౧॥౧౪౨॥ణస్స్యాత్ -దునోతీతి దావః- నీ సాహచర్యాత్సానుబన్ధకాద్దునో
తేరేవ ణః-దవతేస్తు పచాద్యచ్-దవః-నయతీతి నాయః - ఉపసర్గే తు ప్రదవః-ప్రణ
యః※విభాషా గ్రహః॥౩॥౧॥౧౪౩॥ణో వా-పక్షే అచ్ -వ్యవస్థితవిభాషేయమ్- తే
న జలచరే గ్రాహః-జ్యోతిషి గ్రహః-భవతేశ్చేతి కాశికా-భవో దేవః సంసారశ్చ-భా
వాః పదార్థాః-భాష్యమతే తు ప్రాప్త్యర్థాచ్చురాదిణ్యన్తాదచ్-భావః※గేహే కః॥
౩॥౧॥౧౪౪॥గేహే కర్తరి గ్రహేః కస్స్యాత్-గృహ్ణాతి ధాన్యాదికమితి గృహమ్ తాత్
స్థ్యాద్గృహా దారాః※శిల్పిని ష్వున్॥౩॥౧॥౧౪౫॥క్రియాకౌశలం శిల్పం తద్వతి కర్త
రి ష్వున్ స్యాత్ ※ నృతిఖనిరఞ్జిభ్య ఏవ ※ నర్తకః-నర్తకీ-ఖనకః-ఖనకీ ※ అసి అకే అనే
చ రఞ్జేర్నలోపో వాచ్యః ※ రజకః-రజకీ - భాష్యమతే తు నృతిఖనిభ్యామేవ ష్వున్-
రఞ్జేస్తు ష్వున్ - శిల్పిసంజ్ఞయోరితి ష్వున్ - టాప్ - రజకా- పుంయోగే తు రజకీ ※
గస్థకన్॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౧౪౬ ॥ గాయతేస్థకన్ స్యాత్ శిల్పిని కర్తరి - గాథకః ※ ణ్యు
ట్చ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౧౪౭ ॥ గాయనః- టిత్త్వాద్గాయనీ ※ హశ్చ వ్రీహికాలయోః ॥
౩॥౧॥ ౧౪౮ ॥ హాకో హాజశ్చ ణ్యుట్ స్యాత్ వ్రీహౌ కాలే చ కర్తరి - జహాత్యుదకమి

తిహాయనో వ్రీహిః - జహాతి భావానితి హాయనో వర్షమ్ - జిహీతే ప్రాప్నోతీతి వా ✻
ప్రుసృల్వః సమభిహారే వున్ ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౧౪౯ ॥ సమభిహారగ్రహణేన సాధుకారి
త్వం లక్ష్యతే - ప్రవకః - సరకః - లవకః ✻ ఆశిషి చ ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౧౫౦ ॥ ఆశీర్విష
యార్థవృత్తేర్ధాతోర్వున్ స్యాత్కర్తరి - జీవతాత్ - జీవకః - నన్దతాత్ - నన్దకః - ఆశీః ప్ర
యోక్తృధర్మః - ఆశాసితుః పిత్రాదేరియముక్తిః ✻ కర్మణ్యణ్ ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౧ ॥ కర్మణ్యుపప
దే ధాతోరణ్ ప్రత్యయః స్యాత్ - ఉపపదసమాసః - కుమ్భం కరోతీతి కుమ్భకారః - ఆది
త్యం పశ్యతీత్యాదావనభిధానాన్న ✻ శీలికామిభక్ష్యాచరిభ్యో ణః ✻ అణోఽపవాదః
స్థం వార్త్తికమ్ - మాంసశీలా - మాంసకామా - మాంసభక్షా - కల్యాణాచారా ✻ ఈక్షిక్షమి
భ్యాం చ ✻ సుఖప్రతీక్షా బహుక్షమా - కథం తర్హి - గఙ్గాధరభూధరాదయః - కర్మణ శ్శే
షత్వవివక్షాయాం భవిష్యతి ✻ హ్వావామశ్చ ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౨ ॥ అణ్ స్యాత్ - కాపవాదః -
స్వర్గహ్వాయః - తన్తువాయః - ధాన్యమాయః ✻ ఆతోఽనుపసర్గే కః ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ఆదన్తాద్ధాతో
రనుపసర్గాత్కర్మణ్యుపపదే కః స్యాత్ - నాణ్ - ఆతో లోప ఇటి చ - గోదః - పార్ష్ణిత్రమ్ - అనుప
సర్గే కిమ్ - గోసన్దాయః - కవిధౌ సర్వత్ర ప్రసారణిభ్యో డః - బ్రహ్మ జినాతి బ్రహ్మజ్యః - స
ర్వత్ర గ్రహణాత్ - ఆతశ్చోపసర్గే ॥ ఆహ్వః - ప్రహ్వః ✻ సుపిస్థః ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౪ ॥ సుపీతి యో
గో విభజ్యతే సుపి ఉపపదే ఆకారాన్తాత్కః స్యాత్ - ద్వాభ్యాం పిబతీతి ద్విపః - సమస్థః - విష
మస్థః - తతః స్థః - సుపి తిష్ఠతేః కః స్యాత్ ఆరమ్భసామర్థ్యాద్భావే - ఆఖూనాముత్థానమా
ఖూత్థః ✻ ప్రష్ఠోఽగ్రగామిని ॥ ౮ ॥ ౩ ॥ ౯౨ ॥ ప్రతిష్ఠత ఇతి ప్రష్ఠో గౌః - అగ్రతో గచ్ఛతీత్య
ర్థః - అగ్రే కిమ్ - ప్రస్థః ✻ అమ్బామ్బగోభూమిసవ్యాపద్విత్రికుశేకుశఙ్క్వఙ్గుమఞ్జి
పుఞ్జిపరమేబర్హిర్దివ్యగ్నిభ్యః స్థః ॥ ౮ ॥ ౩ ॥ ౯౭ ॥ స్థ ఇతి కప్రత్యయాన్తస్యానుకరణమ్ - ష
ష్ఠ్యర్థే ప్రథమా - ఏభ్యః స్థస్య సస్య షః స్యాత్ - ద్విష్ఠః - త్రిష్ఠః - ఇత ఊర్ధ్వం కర్మణి సుపీతి
ద్వయమనువర్తతే తత్ర కర్మకే సుపీత్యస్య సమ్బన్ధః ✻ తున్దశోకయోః పరిమృ
జాపనుదోః ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౫ ॥ తున్దశోకయోః కర్మణోరుపపదయోరాభ్యాం కః స్యాత్ ✻ ఆ
లస్యసుఖాహరణయోరితి వక్తవ్యమ్ ✻ తున్దం పరిమార్ష్టీతి తున్దపరిమృజోఽలసః శోకాప
నుదః సుఖస్యాహర్తా - అలసాదన్యత్ర తున్దపరిమార్జ ఏవ - యస్తు సంసారాసారత్వోప
దేశేన శోకమపనుదతి స శోకాపనోదః ✻ కప్రకరణే మూలవిభుజాదిభ్య ఉపసంఖ్యా
నమ్ ✻ మూలాని విభుజతి మూలవిభుజో రథః - ఆకృతిగణోఽయమ్ - మహీధ్రః - కుధ్రః - గి
లతి గిలః ✻ ప్రే దాజ్ఞః ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౬ ॥ దారూపాజ్ఞానాతేశ్చ ప్రే ఉపసృష్టాత్కర్మణ్యుపప
దే కః స్యాత్ - అణోఽపవాదః - సర్వప్రదః - పథిప్రజ్ఞః - అనుపసర్గ ఇత్యుక్తేః ప్రాదస్యా
స్మిన్నప్రాప్తిరితి కః - గోసంప్రదాయః ✻ సమి ఖ్యః ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౭ ॥ గోసంఖ్యః ✻ గాపోష్టక్ ॥ ౩ ॥ ౨ ॥

౮॥అనుపసృష్టాభ్యామాభ్యాంటక్స్యాత్కర్మణ్యుపపదే-సామగః-సామగీ - ఉపసర్గే తుసామసంగాయః॥పిబతేస్సురాశీధ్వోరితివక్తవ్యమ్॥సురాపీ- శీధుపీ-అన్యత్రక్షీర పా (బ్రా) హ్మణీ-సురాంపాతిరక్షతీతిసురాపా॥హరతేరనుద్యమనేఽచ్॥ ౩॥౨॥౯॥ అంశహరః-అనుద్యమనేకిమ్-భారహారః॥శక్తిలాఙ్గలాఙ్కుశతోమరయష్టిఘటఘటీ ధనుష్షుగ్రహేరుపసంఖ్యానమ్॥శక్తిగ్రహః-లాఙ్గలగ్రహః-సూత్రేచధార్యర్థే-సూత్రగ్రహః - యస్తుసూత్రంకేవలముపాదత్తేనతు ధారయతితత్ (త్రా) ణేవ-సూత్ర (గ్రా) హః॥వయసిచ॥౩॥౨॥౧౦॥ఉద్యమనార్థంసూత్రమ్-కవచహరఃకుమారః॥ ఆ జితాచ్ఛీల్యే॥౩॥౨॥౧౧॥పుష్పాణ్యాహరతితచ్ఛీలఃపుష్పాహరః- తాచ్ఛీల్యేకిమ్-భార హారః॥అర్హః॥౩॥౨॥౧౨॥అర్హతేరచ్స్యాత్కర్మణ్యుపపదే-అణోఽపవాదః-పూజార్హా (బ్రా) హ్మణీ॥స్తమ్బకర్ణయోరమిజపోః॥౩॥౨॥౧౩॥ హస్తిసూచకయోరితివక్తవ్యమ్॥స్తమ్బేరమః-స్తమ్బేరమోహస్తీ- తత్పురుషేకృతీతిహలదన్తాదితివాఽలుక్-కర్ణేజపస్సూచకః॥శమిధాతోస్సంజ్ఞాయామ్॥౩॥౨॥౧౪॥శమ్భవః-శంవదః-పూర్వ రాత్తుగ్రహాణంబాధకవిషయేపిప్రవృత్త్యర్థమ్- కృఞోహేత్వాదిషుటోమాభూత్ - శఙ్కరానామపరి (వ్రా) జికాతచ్ఛీలా॥అధికరణేశేతేః॥౩॥౨॥౧౫॥ ఖేశేతేఖశయః ॥పార్శ్వాదిషూపసంఖ్యానమ్॥పార్శ్వాభ్యాంశేతేపార్శ్వశయః-పృష్ఠశయః-ఉ దరేణశేతేఉదరశయః॥ఉత్తానాదిషుకర్తృషు॥ఉత్తానశ్శేతేఉత్తానశయః- అవమూర్ధశయః-అవనతోమూర్ధాయస్యసః-అవమూర్ధా-అధోముఖశ్శేతఇత్యర్థః॥ గిరౌడశ్ఛన్దసి॥గిరౌశేతేగిరిశః కథంతర్హిగిరిశముపచచారప్రత్యహంసాసుకేశీతి- గిరిరస్యాస్తీతి విగ్రహేలోమాదిత్వాచ్ఛః॥చరేష్టః॥౩॥౨॥౧౬॥అధికరణేఉపపదే-కురుచరః- కురు చరీ॥భిక్షాసేనాదాయేషుచ॥౩॥౨॥౧౭॥భిక్షాంచరతీతిభిక్షాచరః- సేనాచరః-ఆదాయేతిల్యబన్తమ్-ఆదాయచరః-కథంప్రేక్ష్యస్థితాంసహచరీమితి-పచాదిషుచరడితిపా ఠాత్॥పురోఽగ్రతోఽగ్రేషుసర్తేః॥౩॥౨॥౧౮॥పురస్సరః - అగ్రతస్సరః-అగ్రస రః-అగ్రేసరః-సూత్రేఽగ్రఇతిపదన్తత్వాపనిపాత్యతే- కథన్తర్హి- యూథంతదగ్రసరగర్వితకృష్ణసారమితి- బాహుళకాదితిహరదత్తః॥ పూర్వేకర్తరి॥ ౩॥౨॥౧౯॥కర్త్రావాచినిపూర్వశబ్దేఉపపదేసర్తేష్టస్స్యాత్ -పూర్వస్సరతీతిపూర్వస రః-కర్తరికిమ్-పూర్వందేశంసరతీతిపూర్వసారః॥కృఞోహేతుతాచ్ఛీల్యానులోమ్యేషు॥౩॥౨॥౨౦॥పహుదో(?)త్యేషుకరోతేష్టస్స్యాత్ - అతఃకృకమీతిసః - యశస్కరీవిద్యా-(శ్రా)ద్ధకరః-వచనకరః॥ దివావిభానిశాప్రభాభాస్కరాన్తానన్తాదిబహునాన్ది కింలిపిలిబిబలిభక్తికర్తృచిత్రక్షేత్రసంఖ్యాజఙ్ఘాబాహ్వహర్యత్తద్ధనురరుష్షు॥౩॥౨॥

౨౧||ఏషుకృఞష్టస్స్యాత్-అహేత్వాదావపి దివాకరః-విభాకరః- నిశాకరః-ప్రభా
కరః-కస్కాదిత్వాత్సః-భాస్కరః బహుకరః- బహుశబ్దస్య వైపుల్యార్థేసంఖ్యాపేక్ష
యాపృథగ్గ్రహణమ్-లిపిలిబిశబ్దౌపర్యాయౌ - సంఖ్యా-ఏకకరః - ద్వికరః-కస్కాది
త్వాదహస్కరః-నిత్యంసమాసేఽనుత్తరపదస్థస్యేతిషత్వమ్- ధనుష్కరః-అరుష్కరః
*కింయత్తద్బహుషుకృఞోఽజ్విధానమితివార్త్తికమ్*కిఙ్కరా-యత్కరా-తత్కరా-
హేత్వాదౌటప్బాధిత్వాత్పరత్వాదచ్ -పుంయోగేఙీష్-కిఙ్కరీ❀కర్మణిభృతౌ||౩||౨||
౨౨-కర్మశబ్దఉపపదేకరోతేష్టస్స్యాత్ -కర్మకరోభృతకః-కర్మకారోఽన్యః❀ నశబ్ద
శ్లోకకలహగాథావైరచాటుసూత్రమన్త్రపదేషు||౩||౨||౨౩||ఏషుకృఞష్టోన - హే
త్వాదిషు ప్రాప్తః ప్రతిషిధ్యతే-శబ్దకారఇత్యాది❀ స్తమ్బశకృతోరిన్ || ౩||౨||౨౪||
వ్రీహివత్సయోరితివక్తవ్యమ్ స్తమ్బకరిర్వ్రీహిః - శకృత్కరిర్వత్సః వ్రీహివత్స
యోఃకిమ్- స్తమ్బకారః శకృత్కారః❀హరతేర్దృతినాథయోఃపశౌ||౩||౨||౨౫||దృ
తినాథయోరుపపదయోఃహృఞఇన్స్యాత్ పశౌకర్త్తరి-దృతింహరతీతిదృతిహరిః- నాథ
స్నాసారజ్జుంహరతీతినాథహరిః-పశౌకిమ్-దృతిహారః - నాథహారః❀ ఫలేగ్రహిరా
త్మమ్భరిశ్చ||౩||౨||౨౬||ఫలానిగృహ్ణాతీతిఫలేగ్రహిః-ఉపపదస్యఏదన్తత్వంగ్రహేరిన్ప్ర
త్యయశ్చనిపాత్యతే-ఆత్మానంబిభర్త్తీతిఆత్మమ్భరిః-ఆత్మనోముమాగమః-భృఞఇన్ - చా
త్కుక్షిమ్భరిః-చాన్ద్రాస్తు ఆత్మోదరకుక్షిష్వితిపేఠుః-జ్యోత్స్నాకరమ్భముదరమ్భర
యశ్చకోరాఇతిమురారిః❀ఏజేఃఖశ్||౩||౨||౨౮||ణ్యన్తాదేజేఃఖశ్స్యాత్ ❀ అరుర్ద్విష
దజన్తస్యముమ్||౬||౩||౬౭||అరుషోద్విషతోఽజన్తస్యచముమాగమస్స్యాత్ - ఖిద
న్తేఉత్తరపదే-నత్వవ్యయస్య-శిత్వాచ్ఛబాదిః జనమేజయతీతిజనమేజయః*వాతశు
నీతిలశర్ధేష్వజధేట్తుదజహాతిభ్యఃఖశఉపసంఖ్యానమ్*వాతమజామృగాః❀ ఖిత్య
నవ్యయస్య||౬||౩||౬౬||ఖిదన్తేపరేపూర్వపదస్యహ్రస్వస్స్యాత్ తతోముమ్- శుని
న్ధయః-తిలన్తుదః- శర్ధఞ్జహామాషాః-శర్ధోఽపానశబ్దః తంజహతీతివిగ్రహః- జహాతిర
న్తర్భావితణ్యర్థః❀నాసికాస్తనయోర్ధ్మాధేటోః||౩||౨||౨౯||అత్ర వార్త్తికమ్* స్తనే
ధేటోనాసికాయాంధ్మశ్చేతివాచ్యమ్* స్తనంధయతీతి స్తనన్ధయః- ధేటఃటిత్వాత్ స్త
నన్ధయీ-నాసికన్ధమః నాసికన్ధయః❀నాడీముష్ట్యోశ్చ||౩||౨||౩౦||పతయోఃకర్మణో
రుపపదయోఃధ్మాధేటోఃఖశ్స్యాత్ -యథాసంఖ్యంనేష్యతే-నాడిన్ధమః- నాడిన్ధయః-
ముష్టిన్ధమః-ముష్టిన్ధయః*ఘటీఖారీఖరీషూపసంఖ్యానమ్*ఘటిన్ధమః - ఘటిన్ధయః-ఇ
త్యాది-ఖారీపరిమాణవిశేషః-ఖరీగర్దభీ❀ఉదికూలేరుజివహోః||౩||౨||౩౧|| ఉత్కూ
లాభ్యాంరుజివహిభ్యాంకూలేకర్మణ్యుపపదేఖశ్స్యాత్ -కూలముద్రుజతీతికూలము

ధ్రుజః-కూలముద్వహః❀ వహాభ్రే లిహః॥ ౩॥౨॥౩౨॥ వహః స్కన్ధః తం లేఢీతి వహంలిహో గౌః-అదాదిత్వాచ్ఛపో లుక్-ఖిశ్చిత్త్వాన్న గుణః-అభ్రంలిహో వాయుః❀ పరిమాణే పచః॥ ౩॥౨॥౩౩॥ ప్రస్థంపచా స్థాలీ ఖారింపచః కటాహః ❀ మితనఖే చ॥ ౩॥౨॥౩౪॥ మితంపచా బ్రాహ్మణీ నఖంపచా యవాగూః- పచిరత్ర తాపవాచీ❀ విధ్వరుషోస్తుదః॥ ౩॥౨॥౩౫॥ విధుంతుదః-ముమి కృతే సంయోగాన్తస్య లోపః-అరుంతుదః ❀ అసూర్యలలాటయోర్దృశితపోః॥ ౩॥౨॥౩౬॥ అసూర్యమిత్యసమర్థసమాసః దృశినా సంబన్ధాత్ -సూర్యం న పశ్యన్తీత్యసూర్యంపశ్యా రాజదారాః-లలాటంతపస్సూర్యః ❀ ఉగ్రంపశ్యేరమ్మదపాణింధమాశ్చ॥ ౩॥౨॥౩౭॥ ఏతే నిపాత్యన్తే- ఉగ్రమితి క్రియావిశేషణం తస్మిన్నుపపదే దృశేః ఖశ్-ఉగ్రంపశ్యతీత్యుగ్రంపశ్యః-ఇరా ఉదకం తేన మాద్యతి దీవ్యతే అభిన్నత్వాదితి ఇరమ్మదో మేఘజ్యోతిః-ఇహ నిపాతనాత్ శ్యన్ - పాణయో ధ్మాయన్తేఽస్మిన్నితి పాణింధమోఽధ్వా-అన్ధకారాద్యావృత ఇత్యర్థః-తత్ర హి సర్పాద్యపనోదనాయ పాణయశ్శబ్ద్యన్తే❀ ప్రియవశే వదః ఖచ్ ॥౩॥౨॥౩౮॥ ప్రియంవదః-వశంవదః❀ గమేస్సుపి వాచ్యః❀ అసంజ్ఞార్థమిదమ్-మితంగమో హస్తీ॥ విహాయసో విహ ఇతి వాచ్యమ్❀ ఖచ్చ డిద్వా వాచ్యః❀ విహంగమః-విహంగః-భుజంగమః-భుజంగః❀ ద్విషత్పరయోస్తాపేః॥ ౩॥౨॥౩౯॥ ఖచ్ స్యాత్ ❀ ఖచి హ్రస్వః ॥౬॥౪॥౯౪॥ ఖచ్పరే ణౌ ఉపధాయా హ్రస్వస్స్యాత్ -ద్విషన్తం పరం వా తాపయతీతి ద్విషన్తపః- పరన్తపః-ఘటఘటీగ్రహణాల్లింగవిశిష్టపరిభాషా అనిత్యా - తేనేహ న-ద్విషతీం తాపయతీతి ద్విషతీతాపః❀ వాచి యమో వ్రతే॥ ౩॥౨॥౪౦॥ వాక్ శబ్దే ఉపపదే యమేః ఖచ్ స్యాత్ వ్రతే గమ్యే❀ వాచంయమపురన్దరౌ చ ॥ ౬॥౩॥౬౯॥ వాక్పురోరమన్తత్వం నిపాత్యతే-వాచంయమో మౌనవ్రతీ-వ్రతే కిమ్-అశక్త్యాదినా వాచం యచ్ఛతీతి వాగ్యామః❀ పూస్సర్వయోర్దారిసహోః ॥౩॥౨॥౪౧॥ పురం దారయతీతి పురన్దరః-సర్వంసహః-సహిగ్రహణమసంజ్ఞార్థమ్-భగే చ దారేరితి కాశికా-బాహుళకేన లబ్ధమిదమిత్యాహుః-భగం దారయతీతి భగన్దరః ❀ సర్వకూలాభ్రకరీషేషు కషః॥ ౩॥౨॥౪౨॥ సర్వంకషః ఖలః-కూలంకషా నదీ-అభ్రంకషో వాయుః-కరీషంకషా వాత్యా❀ మేఘర్తిభయేషు కృఞః॥ ౩॥౨॥౪౩॥ మేఘంకరః-ఋతింకరః-భయంకరః- భయశబ్దేన తదన్తవిధిః-అభయంకరః❀ క్షేమప్రియమద్రేఽణ్ చ॥ ౩॥౨॥౪౪॥ ఏభ్యః కృఞోఽణ్ స్యాత్ చాత్ ఖచ్ - క్షేమంకరః-క్షేమకారః- ప్రియంకరః-ప్రియకారః - మద్రంకరః-మద్రకారః-వేతి వాచ్యేఽణ్గ్రహణం హేత్వాదిషు టో మా భూదితి-కథం తర్హి-అల్పారమ్భః క్షేమకర ఇతి కర్మణ్యశేషత్వవివక్షాయాం పచాద్యచ్ ❀ ఆశితే భువః కరణభావయోః॥ ౩॥౨

౪౫॥ ఆశితే శబ్దే ఉపపదే భవతేః ఖచ్ - ఆశితో భవత్యనేన ఆశితమ్భవ ఓదనః - ఆశితస్య భవనమాశితమ్భవః ✽ సంజ్ఞాయాం భృతౄవృజిధారిసహితపిదమః॥ ౩॥౨॥౪౬॥ విశ్వం బిభర్తీతి విశ్వమ్భరః - విశ్వమ్భరా - రథన్తరం సామ - ఇహ రథేన తరతీతి వ్యుత్పత్తిమాత్రమ్ - సత్త్వ వయవార్థానుగమః - పతింవరా కన్యా - శత్రుఞ్జయో హస్తీ - యుగన్ధరః - పర్వతః - శత్రుంసహః శత్రుంతపః - అరిన్దమః - దమిశ్శమనాయామ్ - తేన సకర్మక ఇత్యుక్తమ్ - సుతాన్తరే తు అన్తర్భావితణ్యర్థో త్ర దమిః ✽ గమశ్చ॥ ౩॥౨॥౪౭॥ సుతఙ్గమః ✽ అన్తాత్యన్తాధ్వదూరపారసర్వానన్తేషు డః॥ ౩॥౨॥౪౮॥ సంజ్ఞాయామితి నివృత్తమ్ - పముగమేర్డస్స్యాత్ - డిత్త్వసామర్థ్యాదభస్యాపి టేర్లోపః - అన్తగచ్ఛతీత్యన్తగ ఇత్యాది * సర్వత్రపన్నయోరుపసంఖ్యానమ్ * సర్వత్రగః - పన్నం పతితం గచ్ఛతీతి పన్నగః - పన్నమితి పద్యతేః క్తాన్తం క్రియావిశేషణమ్ * ఉరసో లోపశ్చ * ఉరసా గచ్ఛతీత్యురగః * సుదురోరధికరణే * సుఖేన గచ్ఛతీత్యత్ర సుగః - దుర్గః * అన్యత్రాపి దృశ్యత ఇతి వక్తవ్యమ్ * గ్రామగః * డే చ విహాయసో విహాదేశో వక్తవ్యః * విహగః ✽ ఆశిషి హనః ॥ ౩॥౨॥ ౪౯॥ శత్రుం వధ్యాచ్ఛత్రుహః - ఆశిషి కిమ్ శత్రుఘాతః ✽ దారావాహనోఽణన్తస్య చ టస్సంజ్ఞాయామ్ * దారుశబ్దే ఉపపదే ఆఙ్పూర్వాద్ధన్తేరణ్ టకారశ్చాన్తాదేశో వక్తవ్య ఇత్యర్థః - దార్వాఘాటః * చారౌ వా॥ చార్వాఘాటః - చార్వాఘాతః * కర్మణి సమి చ * కర్మణ్యుపపదే సమ్పూర్వాద్ధన్తేరుక్తం వేత్యర్థః - వర్ణాన్సంహన్తీతి వర్ణసంఘాటః - వర్ణసంఘాతః - పదసంఘాటః - పదసంఘాతః ✽ అపే క్లేశతమసోః॥ ౩॥౨॥ ౫౦॥ అపపూర్వాద్ధన్తేర్డ

స్స్యాత్ - అనాశీరర్థమిదమ్ - క్లేశాపహః పుత్రః - తమోపహః సూర్యః ✽ కుమారశీర్షయోర్ణినిః॥ ౩॥౨॥౫౧॥ కుమారఘాతీ - శిరసశ్శీర్షభావో నిపాత్యతే శీర్షఘాతీ ✽ లక్షణే జాయాపత్యోష్టక్॥ ౩॥౨॥౫౨॥ హన్తేష్టక్ స్యాత్ లక్షణవతి కర్తరి - జాయాఘ్నో నా - పతిఘ్నీ స్త్రీ ✽ అమనుష్యకర్తృకే చ॥ ౩॥౨॥౫౩॥ జాయాఘ్నస్తిలకాలకః - పతిఘ్నీ పాణిరేఖా - పిత్తఘ్నం ఘృతమ్ - అమనుష్యేతి కిమ్ - ఆఖుఘాతశ్శూద్రః - అథ కథం బలభద్రః ప్రలమ్బఘ్నః శత్రుఘ్నః కృతఘ్న ఇత్యాది - మూలవిభుజాదిత్వాత్సిద్ధమ్ - చోరఘాతో నగరఘాతో హస్తీతి తు బాహులకాత్కణ్ ✽ శక్తౌ హస్తికవాటయోః॥ ౩॥౨॥౫౪॥ హన్తేష్టక్ స్యాత్ శక్తౌ ద్యోత్యాయామ్ - మనుష్యకర్తృకార్థమిదమ్ - హస్తిఘ్నో నా - కవాటఘ్నశ్చోరః - కపాటేతి పాఠాన్తరమ్ ✽ పాణిఘతాడఘౌ శిల్పిని ॥ ౩॥౨॥౫౫॥ హన్తేష్టక్ టిలోపో ఘత్వఞ్చ నిపాత్యతే పాణితాడయోరుపపదయోః - పాణిఘః - తాడఘః - శిల్పిని కిమ్ - పాణిఘాతః - తాడఘాతః * రాజఘ ఉపసంఖ్యానమ్ * రాజానం హన్తి రాజఘః ✽ ఆఢ్యసుభగస్థూలపలితనగ్నాన్ధప్రియేషు చ్వ్యర్థేష్వచ్వౌ కృఞః కరణే ఖ్యున్॥౧॥౨॥

౫౬॥ ఏషు చ్వ్యర్థేష్వచ్వ్యన్తేషు కర్మసూపపదేషు కృఞః కరణే ఖ్యున్ స్యాత్-అనాఢ్య
మాఢ్యం కుర్వన్త్యనేన ఆఢ్యఙ్కరణమ్-అచ్వ్యన్తే కిమ్-ఆఢ్యీకుర్వన్త్యనేన-ఇహ ప్రతిషే
ధసామర్థ్యాత్ ల్యుడపి నేతి కాశికా-భాష్యమతే తు ల్యుట్ స్యాదేవ-అచ్వావిత్యుత్తరా
ర్థమ్॥ కర్తరి భువః ఖిష్ణుచ్ ఖుకఞౌ॥౩।౨।౫౭॥ ఆఢ్యాదిషు చ్వ్యర్థేష్వచ్వ్యన్తేషు భ
వతేరేతౌ స్తః-అనాఢ్య ఆఢ్యో భవతీతి ఆఢ్యమ్భవిష్ణుః-ఆఢ్యమ్భావుకః-స్పృశోऽనుదకే
క్విన్-ఘృతస్పృక్-కర్మణీతి నివృత్తమ్-మన్త్రేణ స్పృశతీతి మన్త్రస్పృక్-ఋత్విగ్ద
ధృక్-వ్యాఖ్యాతమ్-త్యదాదిషు దృశోऽనాలోచనే కఞ్ చ॥ సమానాన్యయోశ్చేతి వా
చ్యమ్॥ సదృక్-సదృశః-అన్యాదృక్-అన్యాదృశః-క్సోऽపి వాచ్యః-తాదృక్షః-సదృక్షః-అ
న్యాదృక్షః॥ సత్సూద్విషద్రుహదుహయుజవిదభిదచ్ఛిదజినీరాజాముపసర్గేऽపి క్విప్॥
౩।౨।౬౧॥ ఏభ్యః క్విప్ స్యాదుపసర్గే సత్యసతి చ సుప్యుపపదే-ద్యుసత్-ఉపనిషత్-అ
ణ్డసూః-ప్రసూః-మిత్రద్విట్-ప్రద్విట్-మిత్రధ్రుక్-ప్రధ్రుక్-గోధుక్-ప్రధుక్-
అశ్వయుక్-ప్రయుక్-వేదవిత్-నివిదిత్యాది॥ అగ్రగ్రామాభ్యాం నయతేర్ణో వా
చ్యః॥ అగ్రణీః-గ్రామణీః॥ భజో ణ్విః॥౩।౨।౬౨॥ సుప్యుపసర్గే చోపపదే భజో ణ్విః
స్యాత్-అంశభాక్-ప్రభాక్॥ అదోऽనన్నే॥౩।౨।౬౮॥ విట్ స్యాత్-ఆమమత్తీత్యా
మాత్-సస్యాత్-అనన్నే కిమ్-అన్నాదః॥ క్రవ్యే చ॥౩।౨।౬౯॥ అదేర్విట్-పూర్వేణ
సిద్ధే వచనమణ్బాధనార్థమ్-క్రవ్యాత్-ఆమమాంసభక్షకః-కథం తర్హి-క్రవ్యాదోऽస్ర
ప ఆశర ఇతి-పక్వమాంసశబ్ద ఉపపదేऽణ్-ఉపపదస్య క్రవ్యాదేశః పృషోదరాదిత్వా
త్॥ దుహః కప్ ఘశ్చ॥౩।౨।౭౦॥ కామదుఘా॥ అన్యేభ్యోऽపి దృశ్యన్తే॥౩।౨।౭౫॥
ఛన్దసీతి నివృత్తమ్-మనిన్ క్వనిప్ వనిప్ విచ్ ఏతే ప్రత్యయా ధాతోః స్యుః॥ నేడ్వశి కృతి॥
౭।౨।౮॥ వశాదేః కృత ఇట్ న స్యాత్-శర్మా-సుశర్మా-ప్రాతరిత్వా॥ విడ్వనోరనునా
సికస్యాత్॥౬।౪।౪౧॥ అనునాసికస్యాత్ స్యాత్-విజాయత ఇతి విజావా-ఓణృ-అవా
వా-విచ్ రేట్-రోట్-సుగణ్॥ క్విప్ చ॥౩।౨।౭౬॥ అయమపి దృశ్యతే-సత్సూద్విషేతి
త్వస్యైవ ప్రపఞ్చః-ఉఖాస్రత్-పర్ణధ్వత్-వాహభ్రట్॥ అన్తః॥౮।౪।౨౦॥ ప
దాన్తస్యానితేర్నస్య ణత్వం స్యాదుపసర్గస్థాన్నిమిత్తాత్పరశ్చేత్-హే ప్రాణ్-శాస ఇ
దితీత్వమ్-మిత్రాణి శాస్తీతి మిత్రశీః॥ ఆశాసః క్వావుపధాయా ఇత్వం వాచ్యమ్॥ ఆ
శీః-ఇత్వోత్వే గీః పూః॥ ఇస్మన్త్రన్క్విషు చ॥౬।౪।౯౭॥ ఏషు ఛాదేర్హ్రస్వః స్యా
త్-తనుచ్ఛత్-అనునాసికస్య క్వీతి దీర్ఘః-మో నో ధాతోః-ప్రతాన్-ప్రశాన్-ఛ్వోః శూ
ఠిత్యూఠ్-అక్షుద్యూః జ్వరత్వరేత్యూఠ్-జూః-జురౌ-జురః-తూః-స్రూః-ఊఠి వృద్ధిః-జ
నానవతీతి జనౌః-జనావౌ-జనావః-మూః-మువౌ-మువః-సుమూః-సుమువౌ-సుమ్వః- శా

ష్ఠీవః-మురాఛ్ఛౌ-మూః-మురౌ-మురః ధుర్వీ-ధూః ॥ గమః క్వౌ ॥౬।౪।౪౦॥ అనునాసిక
లోపస్స్యాత్-అగ్జగత్ * గమాదీనామితి వక్తవ్యమ్ * పరీతత్-సంయత్-సునత్ * ఊ
ఙ్చ గమాదీనామితి వక్తవ్యం లోపశ్చ * అగ్రేగాః-అగ్రేభ్రూః ॥ స్థః క చ ॥౩।౨।౭౭॥
చాత్ క్విప్-శంస్థః-శంస్థాః శమిధాతోరిత్యచం బాధితుం సూత్రమ్ ॥ సుప్యజాతౌ ణిని

స్తాచ్ఛీల్యే ॥౩।౨।౭౮॥ అజాత్యర్థే సుపి ధాతోర్ణినిస్స్యాత్-తాచ్ఛీల్యే ద్యోత్యే-ఉష్ణభో
జీ-శీతభోజీ-అజాతౌ కిమ్-బ్రాహ్మణానామన్త్రయితా-తాచ్ఛీల్యే కిమ్-ఉష్ణంభుఙ్క్తే
కదాచిత్-ఇహ వృత్తికారైర్నోపసర్గభిన్న ఏవ సుపి ణినిరితి వ్యాఖ్యాయ ఉత్ప్రతిభ్యా
మాఙ్గిసర్తేరుపసంఖ్యానమితి పఠితమ్-హరదత్తమాధవాదిభిశ్చ తదేవానుసృతమ్-ఏ
తచ్చ భాష్యవిరోధాదుపేక్ష్యమ్-ప్రసిద్ధశ్చోపసర్గే పిణినిః-సబభూవోపజీవినామ్-అ
నుయాయివర్గః-పతత్యధో ధామవిసారి-నపఇచ్చనీయాః ప్రభవోఽనుజీవిభిరిత్యాదౌ *
సాధుకారిణ్యుపసంఖ్యానమ్ * బ్రహ్మణి వదః * అతాచ్ఛీల్యార్థం వార్తికద్వయమ్ సాధు
కారీ-బ్రహ్మవాదీ ॥ కర్తర్యుపమానే ॥౩।౨।౭౯॥ ణినిస్స్యాత్-ఉపపదార్థః కర్తా ప్ర
త్యయార్థస్య కర్తురుపమానం చేత్-ఉష్ట్ర ఇవ క్రోశతి ఉష్ట్రక్రోశీ-ధ్వాంక్షరావీ-అతా
చ్ఛీల్యార్థం జాత్యర్థం చ సూత్రమ్-కర్తరి కిమ్-అపూపానివ భక్షయతి మాషాన్ - ఉప
మానే కిమ్ ఉష్ట్రః క్రోశతి ॥ వ్రతే ॥౩।౨।౮౦॥ ణినిస్స్యాత్-స్థణ్డిలశాయీ ॥ బహుల
మాభీక్ష్ణ్యే ॥౩।౨।౮౧॥ పౌనఃపున్యే ద్యోత్యే సుప్యుపపదే ణినిః-క్షీరపాయిణ ఉశీనరాః
॥ మనః ॥౩।౨।౮౨॥ సుపి మన్యతేర్ణినిస్స్యాత్-దర్శనీయమానీ ॥ ఆత్మమానే ఖశ్చ ॥౩।
౨।౮౩॥ స్వకర్మకే మననే వర్తమానాన్మన్యతేః సుపి ఖశ్ స్యాత్-చాణ్ణినిః-పణ్డితమాత్మా
నమ్మన్యతే పణ్డితమ్మన్యః-పణ్డితమానీ ॥ ఖిత్యనవ్యయస్య ॥ కాలిమ్మన్యా-అనవ్యయస్య కిమ్
దివామన్యా ॥ ఇచ ఏకాచోఽమ్ప్రత్యయవచ్చ ॥౬।౩।౬౮॥ ఇజన్తాదేకాచోఽమ్ స్యా
త్ సచ స్వాద్యమ్వత్ ఖిదన్తే పరే-ఔతోఽమ్శసోః-గామ్మన్యః-వామ్శసోః ॥ స్త్రియం
మన్యః-స్త్రీమ్మన్యః-నరమ్మన్యః-భువమ్మన్యః -శ్రియమాత్మానమ్మన్యతే శ్రిమన్యం
కులమ్-భాష్యకారవచనాత్ శ్రీశబ్దస్య హ్రస్వః-ముమ మోరభావశ్చ ॥ భూతే ॥౩।
౨।౮౪॥ అధికారోఽయమ్-వర్తమానే లడితి యావత్ ॥ కరణే యజః ॥౩।౨।౮౫॥ కరణో
పపదే భూతార్థాద్యజేర్ణినిస్స్యాత్కర్తరి-సోమేనేష్టవాన్ సోమయాజీ - అగ్నిష్టోమ
యాజీ ॥ కర్మణి హనః ॥౩।౨।౮౬॥ పితృవ్యఘాతీ-కర్మణీత్యేతత్సహేచేతి యావదధిక్రి
యతే ॥ బ్రహ్మభ్రూణవృత్రేషు క్విప్ ॥౩।౨।౮౭॥ ఏషు కర్మసూపపదేషు హన్తేర్భూ
తే క్విప్ స్యాత్-బ్రహ్మహా-భ్రూణహా-వృత్రహా - క్విప్ చేత్యేవ సిద్ధే నియమార్థమిద
మ్ బ్రహ్మాదిష్వేవ హన్తేరేవ భూత ఏవ క్విబేవేతి చతుర్విధోఽత్ర నియమ ఇతి కాశికా -

ప్రహ్మాదిష్వేవ క్విబేవేతి ద్వివిధో నియమ ఇతి భాష్యమ్ ॥ సుకర్మపాపమన్త్రపుణ్యేషు
కృఞః ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౮౯ ॥ సుకర్మాదిషు కృఞః క్విప్ స్యాత్ - త్రివిధోఽత్ర నియమ ఇతి కాశికా - సు
కృత్ - కర్మకృత్ - పాపకృత్ - మన్త్రకృత్ - పుణ్యకృత్ - క్విబేవేతి నియమాత్ కర్మకృత
ఇత్యత్ర అణ్ న - కృఞ ఏవేతి నియమాన్మన్త్రమధీతవాన్మన్త్రాధ్యాయః - అత్ర న క్వి
ప్ - భూత ఏవేతి నియమాత్ మన్త్రం కరోతి కరిష్యతి వేతి వివక్షాయాం న క్విప్ - స్వాది
ష్వేవేతి నియమాభావాదన్యస్మిన్నపి సుప్యుపపదే క్విప్ - శాస్త్రకృత్ - భాష్యకృత్ ॥
సోమే సుఞః ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౯౦ ॥ సోమసుత్ - చతుర్విధోఽత్ర నియమ ఇతి కాశికా ఏవముత్తర
సూత్రేఽపి ॥ అగ్నౌ చేః ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౯౧ ॥ అగ్నిచిత్ ॥ కర్మణ్యగ్న్యాఖ్యాయామ్ ॥ ౩ ॥ ౨ ॥
౯౨ ॥ కర్మణ్యుపపదే కర్మణ్యేవ కారకే చినోతేః క్విప్ స్యాత్ అగ్న్యాధారస్థల విశేష
స్యాఖ్యాయామ్ - శ్యేన ఇవ చితః శ్యేనచిత్ ॥ కర్మణీనివిక్రియః ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౯౩ ॥ కర్మణ్యుప
పదే విపూర్వాత్ క్రీణాతేరినిః స్యాత్ * కుత్సిత గ్రహణం కర్తవ్యమ్ * సోమవిక్రయీ
ఘృతవిక్రయీ ॥ దృశేః క్వనిప్ ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౯౪ ॥ కర్మణి భూత ఇత్యేవ - పారం దృష్టవాన్ పార
దృశ్వా ॥ రాజని యుధికృఞః ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౯౫ ॥ క్వనిప్ స్యాత్ - యుధిరన్తర్భావితణ్యర్థః - రా
జానం యోధితవాన్ రాజయుధ్వా - రాజకృత్వా ॥ సహే చ ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౯౬ ॥ కర్మణీతి నివృ
త్తమ్ - సహయుధ్వా - సహకృత్వా ॥ సప్తమ్యాం జనేర్డః ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౯౭ ॥ సరసిజమ్ - మన్దు
రాయాం జాతో మన్దురజః - ఙ్యాపోరితి హ్రస్వః ॥ పఞ్చమ్యామజాతౌ ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౯౮ ॥
జాతిశబ్దవర్జితే పఞ్చమ్యన్త ఉపపదే జనేర్డః స్యాత్ - సంస్కారజః - అదృష్టజః ॥ ఉపస
ర్గే చ సంజ్ఞాయామ్ ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౯౯ ॥ ప్రజాః స్యుః సన్తతౌ జనే ॥ అనౌ కర్మణి ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౧౦౦ ॥
అనుపూర్వాజ్జనేః కర్మణ్యుపపదే డః స్యాత్ - పుమాంసమనురుధ్య జాతా పుమనుజా ॥
అన్యేష్వపి దృశ్యతే ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౧౦౧ ॥ అన్యేష్వప్యుపపదేషు జనేర్డః స్యాత్ - అజః - ద్విజః -
బ్రాహ్మణజః - అపిశబ్దస్సర్వోపాధివ్యభిచారార్థః - తేన ధాత్వన్తరాదపి కారకాన్తరే
ష్వపి క్వచిత్ - పరితః ఖాతా పరిఖా ॥ క్తక్తవతూ నిష్ఠా ॥ ౧ ॥ ౧ ॥ ౨౬ ॥ ఏతౌ నిష్ఠాసంజ్ఞౌ స్తః
॥ నిష్ఠా ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౧౦౨ ॥ భూతార్థవృత్తేర్ధాతోర్నిష్ఠా స్యాత్ - తత్ర తయోరేవేతి భావక
ర్మణోః క్తః కర్తరి కృదితి కర్తరి క్తవతుః - ఉకారః ఇత్ - స్నాతం మయా - స్తుతస్త్వయా విష్ణుః -
విష్ణుర్విశ్వం కృతవాన్ ॥ నిష్ఠాయామణ్యదర్థే ॥ ౬ ॥ ౪ ॥ ౬౦ ॥ ణ్యదర్థో భా
వకర్మణీ తతోఽన్యత్ర నిష్ఠాయాం క్షియో దీర్ఘస్స్యాత్ ॥ క్షియో దీర్ఘాత్ ॥ ౮ ॥
౨ ॥ ౪౬ ॥ దీర్ఘాత్ క్షియో నిష్ఠాతస్య నస్స్యాత్ - క్షీణవాన్ - భావకర్మణోస్తు - క్షితః కామో
మయా ॥ శ్ర్యుకః కితి ॥ శ్రితః - శ్రితవాన్ - భూతః - భూతవాన్ - ఊర్ణుతః * ఊ
ర్ణోతేర్ణువద్భావో వాచ్యః * తేన ఏకాచ్త్వాన్నేట్ - ఊర్ణుతః - నుతః - వృతః ॥ ర

దాభ్యాన్నిష్ఠాతో నః పూర్వస్య చ దః॥౮॥౨॥౪౨॥ రేఫదకారాభ్యాం పరస్య నిష్ఠాతస్య న
స్స్యాత్-నిష్ఠాపేక్షయా పూర్వస్య ధాతోర్దకారస్య చ-శౄ-ౠత ఇత్-రపరః- ఇ
త్వమ్ శీర్ణః-బహిరఙ్గత్వేన వృద్ధేరసిద్ధత్వాన్నేహ-కృతస్యాపత్యం కార్తిః-భిన్నః - ఛి
న్నః॥ సంయోగాదేరాతో ధాతోర్యణ్వతః॥౮॥౨॥౪౩॥ నిష్ఠాతస్య నస్స్యాత్ - ద్రా
ణః-స్త్యానః - గ్లానః॥ ల్వాదిభ్యః॥౮॥౨॥౪౪॥ ఏకవింశతేః లూఞాదిభ్యః ప్రాగ్వత్ -
లూనః-జ్యా-గ్రహిజ్యా-జీనః॥ దుగ్వోర్దీర్ఘశ్చ॥ దుగతౌ దూనః - టుదుఉపతాప ఇత్యస్
య న్తు న గృహ్యతే సానుబన్ధత్వాత్ -మృదుతయా దుతయేతి మాఘః-గూనః॥ పూఞో
వినాశే॥ పూనా యవాః-వినష్టా ఇత్యర్థః - పూతమన్యత్॥ సినో గ్రాసకర్మకర్తృక
స్య॥ సినో గ్రాసః- గ్రాసేతి కిమ్-సితా పాశేన సూకరీ- కర్మకర్తృకేతి కిమ్ - సితో
గ్రాసో దేవదత్తేన॥ ఓదితశ్చ॥౮॥౨॥౪౫॥ భుజో-భుగ్నః-టుఓశ్వి-ఉచ్ఛూనః-ఓహాక్
ప్రహీణః-స్వాదయ ఓదిత ఇత్యుక్తమ్-సూనః-సూనవాన్ దూనః-దూనవాన్- ఓదిన్న
ద్యేడీఙః పాఠసామర్థ్యాన్నేట్-ఉడ్డీనః॥ ద్రవమూర్తిస్పర్శయోశ్శ్యః ॥౬॥౧॥౨౪॥
ద్రవస్య మూర్తౌ కాఠిన్యే స్పర్శే చార్థే శ్యైఙస్సంప్రసారణం స్యాన్నిష్ఠాయామ్॥ శ్యో
ఽస్పర్శే॥౮॥౨॥౪౭॥ శ్యైఙో నిష్ఠాతస్య నస్స్యాదస్పర్శేర్థే-హల ఇతి దీర్ఘః - శీనం ఘృ
తమ్-అస్పర్శే కిమ్-శీతం జలమ్-ద్రవమూర్తిస్పర్శయోః కిమ్-సంశ్యానో వృశ్చికః - శీ
తాత్సంకుచిత ఇత్యర్థః॥ ప్రతేశ్చ ॥౬॥౧॥౨౫॥ ప్రతిపూర్వస్య శ్యః సంప్రసారణం
స్యాన్నిష్ఠాయామ్-ప్రతిశీనః॥ విభాషాభ్యవపూర్వస్య॥౬॥౧॥౨౬॥ శ్యస్సంప్రసార
ణం వా స్యాత్ -అభిశ్యానం ఘృతమ్-అభిశీనమ్-అవశ్యానో ఽవశీనో వృశ్చికః- వ్యవస్థిత
విభాషేయమ్- తేనేహ న-సమవశ్యానః॥ అఞ్చోఽనపాదానే॥౮॥౨॥౪౮॥ అఞ్చేర్ని
ష్ఠాతస్య నస్స్యాన్న త్వపాదానే॥ యస్య విభాషా॥౭॥౨॥౧౫॥ యస్య క్వచిద్విభాష
యేడ్విహితస్తతో నిష్ఠాయా ఇణ్ న స్యాత్ - ఉదితో వేతి క్త్వాయాం వేట్ త్వాదిహ నేట్-
సమక్నః-అనపాదానే కిమ్-ఉదక్తముదకం కూపాత్ - నత్వస్యాసిద్ధత్వాద్వ్రశ్చేతి
త్వే ప్రాప్తే॥ నిష్ఠాదేశష్షత్వస్వరప్రత్యయేడ్విధిషు సిద్ధో వాచ్యః॥ వృక్ణః-వృక్ణవాన్
॥ పరిస్కన్దః ప్రాచ్యభరతేషు॥ ౮॥౩॥౭౫॥ పూర్వేణ మూర్ధన్యే ప్రాప్తే తదభా
వో నిపాత్యతే-పరిస్కన్దః- ప్రాచ్యేతి కిమ్-పరిష్కన్దః-పరిస్కన్దః-పరేశ్చేతి వికల్పః- స్త
మ్భేరితి షత్వే ప్రాప్తే॥ ప్రతిస్తబ్ధనిస్తబ్ధౌ చ॥ అత్ర షత్వం న స్యాత్॥ దివోఽవిజిగీషా
యామ్॥౮॥౨॥౪౯॥ దివో నిష్ఠాతస్య నస్స్యాదవిజిగీషాయామ్-ద్యూనః-విజిగీషాయాం
తు ద్యూతమ్॥ నిర్వాణోఽవాతే॥౮॥౨॥౫౦॥ అవాతే ఇతి చ్ఛేదః - నిర్పూర్వాద్వాతే
ర్నిష్ఠాతస్య నత్వం స్యాత్ వాతశ్చేత్కర్తా న-నిర్వాణో ఽగ్నిర్మునిర్వా-వాతే తు- ని

త్వాతో వాతః ✽ శుషః కః ॥౮॥౨॥౫౧॥ నిష్ఠాతఇత్యేవ-శుష్కః ✽ పచో వః ॥౮॥౨॥౫౨॥ పక్వః ✽ క్షాయో మః ॥౮॥౨॥౫౩॥ క్షామః ✽ స్త్యః ప్రపూర్వస్య ॥౬॥౧॥౨౩॥ ప్రాత్ స్త్యః సంప్రసారణం స్యాన్నిష్ఠాయామ్ ✽ ప్రస్త్యోఽన్యతరస్యామ్ ॥౮॥౨॥౫౪॥ నిష్ఠాతస్య మో వా స్యాత్ - ప్రస్తీమః - ప్రస్తీతః - ప్రాత్కిమ్ - స్త్యానః ✽ అనుపసర్గాత్ఫుల్లక్షీబకృశోల్లాఘాః ॥౮॥౨॥౫౫॥ ఞిఫలా-ఫుల్లః-నిష్ఠాతస్య లత్వం నిపాత్యతే - క్తవత్త్వేకదేశస్యాపీదన్నిపాతనమిష్యతే ఫుల్లవాన్- క్షీబాదిషు తు క్తప్రత్యయస్యైవ తలోపః-తస్యాసిద్ధత్వాత్తత్రస్యేటోఽభావశ్చ నిపాత్యతే - క్షీబో మత్తః-కృశస్తనుః ఉల్లాఘో నీరోగః-అనుపసర్గాత్కిమ్ ✽ ఆదితశ్చ ॥౭॥౨॥౧౬॥ ఆకారేతో నిష్ఠాయామిణ్ న స్యాత్ ✽ తి చ ॥౭॥౪॥౮౯॥ చరఫలోరత ఉత్స్యాత్ తాదౌ కితి ప్రఫుల్తః - ప్రక్షీబితః- ప్రకృశితః- ప్రోల్లాఘితః - కథం తర్హి-లోహితప్రద్రుమం సానుమతః ప్రఫుల్లమితి. ఫుల్లవికసనే-పచాద్యచ్-సూత్రం తు ఫుల్తాదినివృత్త్యర్థమ్ * ఉత్ఫుల్లసంఫుల్లయోరుపసంఖ్యానమ్ * నుదవిదోన్దత్రాఘ్రాహ్రీభ్యోఽన్యతరస్యామ్ ॥౮॥౨॥౫౬॥ ఏభ్యో నిష్ఠాతస్య నో వా-నున్నః-నుత్తః-విద విచారణే-రౌధాదిక ఏవ గృహ్యతే ఉన్దినా సాహచర్యాత్ -విన్నః-విత్తః-వేత్తేస్తు విదితః విత్తేర్విన్నః. ఉన్దీ ✽ శ్వీదితో నిష్ఠాయామ్ ॥౭॥౨॥౧౪॥ శ్వయతేరీదితశ్చ నిష్ఠాయామిణ్ న. ఉన్నః ఉత్తః-త్రాణః-త్రాతః- ఘ్రాణః- ఘ్రాతః-హ్రీణః-హ్రీతః ✽ న ధ్యాఖ్యాపృమూర్ఛిమదామ్ ॥౮॥౨॥౫౭॥ ఏభ్యో నిష్ఠాతస్య నత్వం న - ధ్యాతః-ఖ్యాతః-పూర్తః-రాల్లోపః-మూర్తః-మత్తః ✽ విత్తో భోగప్రత్యయయోః ॥౮॥౨॥౫౮॥ విన్దతేర్నిష్ఠాన్తస్య నిపాతోఽయం భోగ్యే ప్రతీతే చార్థే-విత్తం ధనమ్-విత్తః పురుషః-అనయోః కిమ్ విన్నః - విభాషా గమహనేతి క్వసౌ వేట్త్వాదిహ నేట్ ✽ భిత్తం శకలమ్ ॥౮॥౨॥౫౯॥ భిన్నమన్యత్ ✽ ఋణమాధమర్ణ్యే ॥౮॥౨॥౬౦॥ ఋధాతోః క్తప్రత్యయతకారస్య నత్వం నిపాత్యతేఽధమర్ణ్యవ్యవహారే. ఋతమన్యత్ ✽ స్ఫాయః స్ఫీ నిష్ఠాయామ్ ॥౬॥౧॥౨౨॥ స్ఫీతః ✽ ఇణ్నిష్ఠాయామ్ ✽ ॥౭॥౨॥౪౭॥ నిరః కుషో నిష్ఠాయామిట్ స్యాత్ - యస్య విభాషేతి నిషేధే ప్రాప్తే పునర్విధిః నిష్కుషితః ✽ వసతిక్షుధోరిట్ ॥౭॥౨॥౫౨॥ ఆభ్యాం క్త్వానిష్ఠయోర్నిత్యమిట్ స్యాత్ -ఉషితః-క్షుధితః ✽ అఞ్చేః పూజాయామ్ ॥౭॥౨॥౫౩॥ పూజార్థాదఞ్చేః క్త్వానిష్ఠయోరిట్ స్యాత్ -అఞ్చితః-గతౌ తు అక్తః ✽ లుభో విమోహనే ॥౭॥౨॥౫౪॥ లుభః క్త్వానిష్ఠయోరిట్ స్యాత్ -న తు గార్ధ్యే-లుభితః-గార్ధ్యే తు- లుబ్ధః ✽ క్లిశః క్త్వానిష్ఠయోః ॥౭॥౨॥౫౦॥ ఇడ్వా స్యాత్ -క్లిశ ఉపతాపే నిత్యం ప్రాప్తే- క్లిశూ విబాధనే. అస్య క్త్వాయాం వికల్పే సిద్ధేపి నిష్ఠాయాం నిషేధే ప్రాప్తే వికల్పః-క్లేశితః - క్లిష్టః ✽

పూఙశ్చ॥౭।౨।౫౧॥ పూఙః క్త్వానిష్ఠయోరిడ్వా స్యాత్ ✽ పూఙః క్త్వా చ॥౧।౨।౨॥ పూఙః క్త్వా నిష్ఠా చ సేట్ కిన్న స్యాత్ - పవితః - పూతః - క్త్వాగ్రహణముత్తరార్థమ్ - నోపధాదిత్యత్ర హి క్త్వైవ సంబధ్యతే ✽ నిష్ఠా శీఙ్స్విదిమిదిక్ష్విదిధృషః॥౧।౨।౧౯॥ ఏభ్యస్సేణ్ నిష్ఠా కిన్న స్యాత్ - శయితః - శయితవాన్ - అనుబన్ధనిర్దేశో యఙ్లుఙ్నివృత్త్యర్థః - శేశ్యితః - శేశ్యితవాన్॥ ఆదికర్మణి నిష్ఠా వక్తవ్యా ✽ ఆదికర్మణి క్తః కర్తరి చ॥౩।౪।౭౧॥ ఆదికర్మణి యః క్తః స కర్తరి స్యాత్ చాద్భావకర్మణోః ✽ విభాషా భావాదికర్మణోః॥౭।౨।౧౭॥ భావే ఆదికర్మణి చ ఆదితో నిష్ఠాయా ఇడ్వా స్యాత్ - ప్రస్వేదితశ్చైత్రః ప్రస్వేదితం తేన - ఞిష్విదేతి ఞ్యాదిరత్ర గృహ్యతే - ఞిధృషాసాహచర్యాత్ స్విద్యతేస్తు స్విదిత ఇత్యేవ ఞిమిదా - ఞిక్ష్విదా - ఇది దాదీ ఞ్యాదీ చ - ప్రమేదితః - ప్రమేదితవాన్ - ప్రక్ష్వేదితః - ప్రక్ష్వేదితవాన్ - ప్రధర్షితః - ప్రధర్షితవాన్ - ప్రధర్షితం తేన - సేట్ కిమ్ - ప్రస్విన్నః - ప్రస్విన్నం తేనేత్యాది ✽ మృషస్తితిక్షాయామ్॥౧।౨।౨౦॥ సేణ్ నిష్ఠా కిన్న స్యాత్ - మర్షితః - మర్షితవాన్ - తితిక్షాయాం కిమ్ - అపమృషితం వాక్యమ్ - అవిస్పష్టమిత్యర్థః ✽ ఉదుపధాద్భావాదికర్మణోరన్యతరస్యామ్॥౧।౨।౨౧॥ ఉదుపధాత్పరా భావాదికర్మణోః సేణ్ నిష్ఠా వా కిన్న స్యాత్ - ద్యుతితమ్ ద్యోతితమ్ - ముదితం మోదితం సాధునా - ప్రద్యుతితః ప్రద్యోతితః - ప్రముదితః ప్రమోదితస్సాధుః - ఉదుపధాత్కిమ్ - విదితమ్ - భావేత్యాది కిమ్ - రుచితం కార్షాపణమ్ - సేట్ కిమ్ - ప్రుష్టమ్ ॥ శబ్వికరణేభ్య ఏవేష్యతే॥ నేహ - గుధ్యతేర్గుధితమ్ ✽ నిష్ఠాయాం సేటి॥౬।౪।౫౨॥ ణేర్లోపస్స్యాత్ - భావితః - భావితవాన్ - శ్వీదిత ఇతి నేట్ - సంప్రసారణమ్ - శూనః - దీప్తః - గుహూ - గూఢః - వను - వతః తను - తతః - పతేస్సని వేట్కత్వాదిడభావే ప్రాప్తే - ద్వితీయా శ్రితేతి సూత్రే నిపాతనాదిట్ - పతితః - సేసిచీతి వేట్కత్వాత్సిద్ధే కృత్యాదీనామిది త్త్వేనానిత్యత్వజ్ఞాపనాద్వా - తేన ధావితమిభరాజధియేత్యాది - యస్య విభాషేత్యత్ర శాకచ ఇత్యేవ - దరిద్రితః ✽ క్షుబ్ధస్వాన్తధ్వాన్తలగ్నమ్లిష్టవిరిబ్ధఫాణ్టబాఢాని మన్థమనస్తమస్సక్తావిస్పష్టస్వరానాయాసభృశేషు॥ ౭॥౨॥౧౮ ॥ క్షుబ్ధాదీన్యష్టావనిట్కాని నిపాత్యన్తే సముదాయేన మన్థాదిషు వాచ్యేషు - ద్రవద్రవ్యసంపృక్తాస్సక్తవో మన్థః మన్థనదణ్డశ్చ - క్షుబ్ధో మన్థశ్చేత్ - స్వాన్తమ్మనః - ధ్వాన్తన్తమః - లగ్నం సక్తమ్ - నిష్ఠానత్వమపి నిపాతనాత్ - మ్లిష్టమవిస్పష్టమ్ - విరిబ్ధస్స్వరః - మ్లేచ్ఛ రేభృ అనయోరుపధాయా ఇత్వమపి నిపాత్యతే - ఫాణ్టమనాయాససాధ్యః కషాయవిశేషః - మాధవస్తు నవనీతభావాత్ప్రాగవస్థాపన్నం ద్రవ్యం ఫాణ్టమితి వేదభాష్యే ఆహ - బాఢం భృశమ్ - అన్యత్ర తు క్షుభితమ్ - క్షుభ్నాదిషు ఆగమశాస్త్రస్యానిత్యత్వాత్ - స్వనితమ్ - ధ్వనితమ్ - లగితం మ్లేచ్ఛితమ్ - వి

బ్ధితమ్-ఫణితమ్-బాహితమ్ ❁ధృషిశసీ వైయాత్యే॥ ౭।౨।౧౯॥ ఏతౌ నిష్ఠాయామని
డయపవానిటౌ స్తః-ధృష్టః విశస్తః-అన్యత్ర ధర్షితః-విశసితః- ఘావాదికర్మణోస్తు వైయా
త్యే ధృషిగా సి-అతఏవ వామాగ్ధమిదం సూత్రమితి వృత్తిః ధృషేరాదిత్వే ఫలం
చిన్త్యమ్-ఇతి హరదత్తః-వాదవ మస్తు ఘావాదికర్మణోరవైయాత్యే వికల్పమాహ-ధృష్టమ్-
ధర్షితమ్-ప్రధృష్టః-ప్రధర్షితః ❁ దృఢః స్థూలబలయోః॥ ౭।౨।౨౦॥ స్థూలేబలవతిచని
పాత్యతే-దృహదృంహ్యవృద్ధౌ- క్తస్యేడభావః తస్య ఢత్వం హస్యలోపః- ఇనితో నలోప
శ్చ-దృంహితః-దృంహితోన్యః ❁ ప్రభౌ పరిబృఢః॥ ౭।౨।౨౧॥ బృహబృహివృద్ధౌ-నిపా
తనం ప్రాగ్వత్-పరిబృంహితః-పరిబృంహితోన్యః ❁ కృచ్ఛ్రగహనయోః కషః॥ ౭।౨।
౨౨॥ కషో నిష్ఠాయామిణ్ణస్యాత్ కృచ్ఛ్రగహనయోః కష్టం దుఃఖం తత్కారణం చ- స్యా
త్కష్టం కృచ్ఛ్రమాభీలమ్ కష్టో మోహః-కష్టం శాస్త్రమ్-దురవగాహమిత్యర్థః- కషి
తమన్యత్ ❁ ఘుషిరవిశబ్దనే॥ ౭।౨।౨౩॥ ఘుషేర్నిష్ఠాయామిణ్ణస్యాత్ - ఘుష్టా రజ్జుః-
అవిశబ్దనే కిమ్ ఘుషితం వాక్యమ్-శబ్దేన ప్రకటీకృతాభిప్రాయమిత్యర్థః ❁ అర్దేస్సం
నివిభ్యః॥ ౭।౨।౨౪॥ ఏతత్పూర్వాదర్దేర్నిష్ఠాయామిణ్ణస్యాత్-సమర్ణః-న్యర్ణః-వ్యర్ణః-
అర్దితోన్యః ❁ అభేశ్చావిదూర్యే॥ ౭।౨।౨౫॥ అభ్యర్ణమ్-నాతిదూరమాసన్నం వా-అభ్య
ర్దితమన్యత్ ❁ ణేరధ్యయనే వృత్తమ్॥ ౭।౨।౨౬॥ ణ్యన్తాద్వృతేః క్తస్యేడభావోణిలు
క్చ అధ్యయనే-వృత్తం ఛన్దశ్ఛాత్రేణ సంపాదితమ్-అధీతమితి యావత్ - అన్యత్ర
తు వర్తితా రజ్జుః ❁ శృతం పాకే॥ ౬।౧।౨౭॥ శ్రాతేః శ్రపయతేర్వా క్తే శృభావో నిపాత్యతే
క్షీరహవిషోః పాకే శృతం క్షీరం స్వయమేవ-విక్లిన్నం పక్వం వేత్యర్థః-క్షీరహవిర్భ్యా
మన్యత్ర శ్రాణం శ్రపితం వా ❁ వా దాన్తశాన్తపూర్ణదస్తస్పష్టచ్ఛన్నజ్ఞప్తాః॥ ౭।౨।
౨౭॥ ఏతే ణిచి నిష్ఠాన్తా వా నిపాత్యన్తే-పక్షే-దమితః-శమితః-పూరితః-దాసితః- స్పా
శితః - ఛాదితః - జ్ఞపితః ❁ రుష్యమత్వరసంఘుషాస్వనామ్॥ ౭।౨।౨౮॥ ఏ
భ్యో నిష్ఠాయామిడ్వా - రుషితః - రుష్టః - అన్తః - అమితః - తూర్ణః - త్వరితః -
అస్యాదిత్వే ఫలమ్నమ్ - సంఘుష్టః - సంఘుషితః - ఆస్వాన్తః - ఆస్వనితః॥
❁ హృషేర్లోమసు॥ ౭।౨।౨౯॥ హృషేర్నిష్ఠాయామిడ్వాస్యాత్ లోమసు విషయే- హృ
ష్టం-హృషితం లోమ-విస్మితప్రతిఘాతయోశ్చ హృష్టో హృషితో మైత్రః-విస్మితః
ప్రతిహతో వేత్యర్థః-అన్య - హృషు అలీకే-ఉదిత్త్వాన్నిష్ఠాయామనిట్-హృషతు
ష్టః-ఇట్ ❁ అపచితశ్చ॥ ౭।౨।౩౦॥ చాయతేర్నిపాతోయం వా-అపచితః- అపచాయి
తః ❁ ప్యాయః పీ॥ ౬।౧।౨౮॥ వా స్యాన్నిష్ఠాయామ్-వ్యవస్థితవిభాషేయమ్-తేనస్వాఙ్గే
నిత్యమ్ పీనమ్ముఖమ్-అన్యత్ర ప్యానః-పీనః- స్వేదః సోపసర్గస్యన ప్రప్యానః। ఆప్యా

ర్వ్యాప్యానూధసోః స్యాదేవ-ఆపీనోऽన్ధుః-ఆపీనమూధః ✽ హ్లాదో నిష్ఠాయామ్ ॥ ౬॥౪॥౯౫॥ హ్రస్వస్స్యాత్ - ప్రహ్లన్నః ✽ ద్యతిస్యతిమాస్థామిత్తి కితి ౭॥౪॥౪౦॥ ఏషామికారోऽన్తాదేశస్స్యాత్తాదౌ కితి- ఉత్సాదద్వావయోరపవాదః-దితః-సితః-మా-మాఙ్ మేఙో-మితః-స్థితః ✽ శాచ్ఛోరన్యతరస్యామ్ ॥ ౭॥౪॥౪౧॥ శితః-శాతః ఛితః-ఛాతః- వ్యవస్థితవిభాషాత్వాత్ * వ్రతవిషయే శ్యతేర్నిత్యమ్ * సంశితం వ్రతమ్-సమ్యక్ సంపాదితమిత్యర్థః-సంశితో బ్రాహ్మణః-వ్రతవిషయకయత్నవానిత్యర్థః ✽ దధాతేర్హిః ॥ ౭॥౪॥౪౨॥ తాదౌ కితి-అభిహితమ్ నిహితమ్ ✽ దో దద్ఘోః ॥ ౭॥౪॥౪౬॥ ఘుసంజ్ఞకస్య దా ఇత్యస్య దద్ స్యాత్తాదౌ కితి-చర్త్వమ్-దత్తః-ఘోః కిమ్-దాతః-తాన్తో వా యమాదేశః న చైవం విదత్తమిత్యాదావుపసర్గస్య దస్తీతి దీర్ఘాపత్తిః-తకారాదౌ తద్విధానాత్ -దాన్తో వా ధాన్తో వా-న చ దాన్తత్వే నిష్ఠానత్వం- ధాన్తత్వే ఝషస్తథోరితి ధత్వం శక్యమ్-సన్నిపాతపరిభాషావిరోధాత్ ✽ అచ ఉపసర్గాత్తః ॥ ౭॥౪॥౪౭॥ అజన్తాదుపసర్గాత్పరస్య దా ఇత్యస్య ఘోరచస్తస్స్యాత్తాదౌ కితి-చర్త్వమ్-ప్రత్తః-అవత్తః * అవదత్తం విదత్తం చ ప్రదత్తం చాదికర్మణి। సుదత్తమనుదత్తం చ నిదత్తమితి చేష్యతే * చశబ్దాద్యథాప్రాప్తమ్ ✽ దస్తి ॥ ౬॥౩॥౧౨౪॥ ఇగన్తోపసర్గస్య దీర్ఘస్స్యాత్ దా దేశో యస్తకారః తదాదావుత్తరపదే-ఖరి చేతి చర్త్వమాశ్రయాత్సిద్ధమ్-నీత్తమ్-సూత్తమ్ ఘుమాస్థేతీత్వమ్- ధేట్ -ధీతమ్ గీతమ్ పీతమ్-జనసనేత్యాత్వమ్-జాతమ్-సాతమ్ - ఖాతమ్ ✽ అదో జగ్ధిర్ల్యప్తి కితి ॥ ౨॥౪॥౩౬॥ ల్యపి తిలుప్తసప్తమీకమ్-అదో జగ్ధిస్స్యాత్ ల్యపి తాదౌ కితి చ- ఇకార ఉచ్చారణార్థః-ధత్వం ఝషస్తథోర్ధోऽధః-జగ్ధః ✽ ఆదికర్మణి క్తః కర్తరి చ ॥ ౩॥౪॥౭౧॥ ప్రకృతః కటం సః-ప్రకృతః కటస్తేన నిష్ఠాయామణ్యదర్థ ఇతి దీర్ఘః- క్షియో దీర్ఘాదితి నత్వమ్-ప్రక్షీణస్సః ✽ వాక్రోశదైన్యయోః ॥ ౬॥౪॥౬౧॥ క్షియో నిష్ఠాయాం దీర్ఘో వా స్యాదాక్రోశే దైన్యే చ-క్షీణాయుర్భవ-క్షితాయుర్భవ-క్షీణోऽయం తపస్వీ - క్షితో వా ✽ నినదీభ్యాం స్నాతేః కౌశలే ॥ ౮॥౩॥౮౯॥ ఆభ్యాం స్నాతేస్సస్య షస్స్యాత్కౌశలే గమ్యే-నిష్ణాతశ్శాస్త్రేషు నద్యాం స్నాతీతి నదీష్ణః-సుపీతి కః ✽ సూత్రం ప్రతిష్ణాతమ్ ॥ ౮॥౩॥౯౦॥ ప్రతేః స్నాతేః షత్వమ్-ప్రతిష్ణాతం సూత్రమ్-శుద్ధమిత్యర్థః - అన్యత్ర ప్రతిస్నాతమ్ ✽ కపిష్ఠలో గోత్రే ॥ ౮॥౩॥౯౧॥ కపిష్ఠలో నామ యస్య కాపిష్ఠలిః పుత్రః - గోత్రే కిమ్-కపీనాం స్థలం కపిస్థలమ్ ✽ వికుశమిపరిభ్యః స్థలమ్ ॥ ౮॥౩॥౯౬॥ ఏభ్యః స్థలస్య సస్య షస్స్యాత్ -విష్ఠలమ్-కుష్ఠలమ్-శమిష్ఠలమ్ - పరిష్ఠలమ్ ✽ గత్యర్థాకర్మకశ్లిషశీఙ్స్థాసవసజనరుహజీర్యతిభ్యశ్చ ॥ ౩॥౪॥౭౨॥ ఏభ్యః కర్తరి క్తస్స్యాత్ భావకర్మణోశ్చ - గఙ్గాం గతః గఙ్గాం ప్రాప్తః-గ్లానస్సః-లక్ష్మీమాశ్లిష్టో హరిః- శేషమధిశయితః వైకుణ్ఠమధి

శ్లిష్టః-శివముపాసితః-హరిదినముపోషితః-రామమనుజాతః గరుడమారూఢః- విశ్వమ
నుజీర్ణః-పక్షే ప్రాప్తా గఙ్గాం తేనేత్యాది॥ ❋ క్తోఽధికరణే చ ధ్రౌవ్యగతిప్రత్యవసానా
ర్థేభ్యః॥ ౩॥౪॥౭౬॥ ఏభ్యోఽధికరణే క్తః స్యాత్-చాద్యథాప్రాప్తమ్- ధ్రౌవ్యం స్థైర్య
మ్॥ ముకున్దస్యాసితమిదమిదం యాతం రమాపతేః। భుక్తమేతదనన్తస్యేత్యూచుర్గోప్యో
దిదృక్షవః॥ పక్షే ఆసేరకర్మకత్వాత్కర్తరి భావే చ-ఆసితో ముకున్దః-ఆసితం తేన- గత్య
ర్థేభ్యః కర్తరి కర్మణి చ-రమాపతిరిదం యాతః- తేనేదం యాతమ్-భుజేః కర్మణి- అనన్తే
నేదం భుక్తమ్-కథం భుక్తా బ్రాహ్మణా ఇతి- భుక్తమస్తి యేషామితి మత్వర్థీయోఽచ్-వక్త
వ్యా నేత్యధికృత్య॥ ❋ ఞీతః క్తః॥ ౩॥౨॥౧౮౭॥ ఞిక్ష్విదా- క్ష్విణ్ణః-ఞిఇన్ధీ-ఇద్ధః॥ ❋ మతిబుద్ధి
పూజార్థేభ్యశ్చ॥ ౩॥౨॥౧౮౮॥ మతిరిహేచ్ఛా- బుద్ధేః పృథగుపాదానాత్ - రాజ్ఞాం మ
త ఇష్టః-ఇష్యమాణ ఇత్యర్థః-బుద్ధః విదితః-పూజితః-అర్చితః- చకారోఽనుక్తసముచ్చ
యార్థః-శీలితో రక్షితః క్షాన్త ఆక్రుష్టో జుష్ట ఇత్యాది॥ ❋ నపుంసకే భావే క్తః॥ ౩॥౩॥౧౧౪
క్లీబత్వవిశిష్టే భావే కాలసామాన్యే క్తః స్యాత్ -జల్పితం శయితం హసితమ్ ❋ సుయ
జోర్ఙ్వనిప్॥ ౩॥౨॥౧౦౩॥ సునోతేర్యజేశ్చ ఙ్వనిప్ స్యాత్ భూతే-సుత్వా - సుత్వానౌ
యజ్వా- యజ్వానౌ॥ ❋ జీర్యతేరతృన్॥ ౩॥౨॥౧౦౪॥ భూత ఇత్యేవ-జరన్-జరన్తౌ - జర
న్తః- వాసరూపన్యాయేన నిష్ఠాపి జీర్ణః జీర్ణవాన్॥ ❋ ఛన్దసి లిట్॥ ౩॥౨॥౧౦౫॥ ❋ లిటః కా
నజ్వా॥ ౩॥౨॥౧౦౬॥ ❋ క్వసుశ్చ॥ ౩॥౨॥౧౦౭॥ ఇహ భూతసామాన్యే ఛన్దసి లిట్ తస్య
విధీయమానౌ క్వసుకానచావపి ఛాన్దసావితి త్రిమునిమతమ్-కవయస్తు బహులం ప్రయు
ఞ్జతే- తం తస్థివాంసం నగరోపకణ్ఠే- శ్రేయాంసి సర్వాణ్యధిజగ్ముషస్త ఇత్యాది॥ ❋ వస్వే
కాజాద్ఘసామ్॥ ౭॥౨॥౬౭॥ కృతద్వివచనానామేకాచామాదన్తానాం ఘసేశ్చ వసోరిట్-
నాన్యేషామ్-ఏకాచ్ -ఆదివాన్-ఆత్ -పపివాన్-జక్షివాన్ - ఏషాం కిమ్-బభూవాన్॥ ❋
భాషాయాం సదవసశ్రువః॥ ౩॥౨॥౧౦౮॥ సదాదిభ్యో భూతసామాన్యే భాషాయాం
లిడ్వా స్యాత్ -తస్య చ నిత్యం క్వసుః-నిషేదుషీమాసనబన్ధధీరః- అధ్యూషుషస్తామభవ
జ్జనస్య-శుశ్రువాన్॥ ❋ ఉపేయివాననాశ్వాననూచానశ్చ॥ ౩॥౨॥౧౦౯॥ ఏతే నిపాత్య
న్తే- ఉపపూర్వాదిణో భాషాయామపి భూతమాత్రే లిడ్వా తస్య నిత్యం క్వసుః- ఇట్-
ఉపేయివాన్-ఉపేయుషస్త్వమపి మూర్తిమగ్ర్యామ్-ఉపేయుషీ - ఉపేత్య వివక్షి
తమ్-ఈయివాన్-సమీయివాన్-నఞ్పూర్వాదశ్నాతేః క్వసురిడభావశ్చ- ధృతజయ
ధృతేరనాశ్వానితి భారవిః-అనుపూర్వాద్వచేః కర్తరి కానచ్ - వేదస్యానువచనం కృత
వాననూచానః॥ ❋ విభాషా గమహనవిదవిశామ్॥ ౭॥౨॥౬౮ ॥ ఏభ్యో వసోరిడ్వా-జగ్మి
వాన్-జగన్వాన్-జఘ్నివాన్-జఘన్వాన్-వివిదివాన్-వివిద్వాన్-వివిశివాన్- వివిశ్వా

న్-విశినా-సామానాధికరణ్యాదిన్వ్యర్థ గ్రహణమ్-వేత్తేస్తు విదిద్వాన్ - వేత్యశ్చ కృతిరిశిష్టాష ధః-దృశేశ్చ-దదృశివాన్-దదృశ్వాన్ ❁ లటశ్శతృశానచావప్రథమాసమానాధికరణే॥ ౩॥౨॥౧౨౪॥ అప్రథమాన్తేన సామానాధికరణ్యేపశీర్షః శబాది-పచన్తం చైత్ర పశ్య ❁ ఆనేముక్॥ ౭॥౨॥౮౨॥ అజన్స్యాతో ముగాగమః స్యాద్యానే పరే - పచమానం చైత్రంపశ్య-లడిత్యనువర్తమానే పునర్లడ్గ్రహణమధికవిధానార్థమ్- తేన ప్రథమాసామానాధికరణ్యేపిక్వచిత్ - సన్ బ్రాహ్మణః ❁ మాజ్యాగ్రో రిత్యాచవ్యమ్ ❁ మాజీవన్యః పరావజ్ఞాదుఃఖదగ్ధోపిజీవతి మాజిలుజీ ప్రాప్తే - ఏతస్య చనసామర్థ్యాల్లట్ ❁ సంబోధనేచ॥ ౩॥౨॥౧౨౫॥ హేపచన్ - హేపచమాన ❁ లక్షణహేత్వోః క్రియాయాః॥ ౩॥౨॥౧౨౬॥ క్రియాయాః పరిచాయకే హేతౌచార్థేవర్తమానాద్ధాతోర్లటశ్శతృశానచావస్తః శయానా భుఞ్జతే యవనాః-అర్జయన్వసతి- హరిం పశ్యన్ముచ్యతే - హేతుః ఫలం కారణం చ॥ కృత్యచః॥ ప్రపీయమాణప్సోఽనః ❁ ఈదాసః॥ ౭॥౨॥౮౩॥ ఆసః పరస్యానస్య ఈత్స్యాత్ - ఆదేః పరస్య-ఆసీనః ❁ విదేశ్శతుర్వసుః॥ ౭॥౧॥౩౬॥ వేత్తేః పరస్యశతుర్వసురాదేశో వాస్యాత్ - విదన్-విద్వాన్-విదుషీ ❁ తౌసత్॥ ౩॥౨॥౧౨౭॥ తౌశతృశానచౌసత్సంజ్ఞౌస్తః ❁ ల్యుటస్స్యాచ్చ॥ ౩॥౩॥౧౪॥ వ్యవస్థితవిభాషేయమ్ - తేనాప్రథమాసామానాధికరణ్యే ప్రత్యయోత్తరపదయోః-సంబోధనే లక్షణహేత్వోశ్చ నిత్యమ్-కరిష్యన్తం కరిష్యమాణం పశ్య-కరిష్యతో పత్యం కారిష్యతః కరిష్యద్భక్తిః- హే కరిష్యన్-అర్జయిష్యన్వసతి- ప్రథమాసమానాధికరణేపిక్వచిత్ -కరిష్యతి కరిష్యన్ ❁ పూఙ్యజోశ్శానన్॥ ౩॥౨॥౧౨౮॥ పవమానః - యజమానః ❁ తాచ్ఛీల్యవయోవచనశక్తిషుచానశ్॥ ౩॥౨॥౧౨౯॥ ఏషుద్యోత్యేష్వర్థేషు కర్తరిచానశ్-భోగంభుఞ్జానః-కవచం బిభ్రాణః-శత్రుం నిఘ్నానః ❁ ఇఙ్ధార్యోశ్శత్రకృచ్ఛ్రిణి॥ ౩॥౨॥౧౩౦॥ ఆ క్యాం శతృస్యాదకృచ్ఛ్రిణికర్తరి-అధీయన్-ధారయన్-అకృచ్ఛ్రిణికిమ్- కృచ్ఛ్రేణాధీతే - ధారయతి ❁ ద్విషోఽమిత్రే॥ ౩॥౨॥౧౩౧॥ ద్విషన్ శత్రుః ❁ సుఞో యజ్ఞసంయోగే॥ ౩॥౨॥౧౩౨॥ సర్వే సున్వన్తః సర్వే యజమానాస్సత్రిణః ❁ అర్హః ప్రశంసాయామ్॥ ౩॥౨॥౧౩౩॥ అర్హన్ ❁ ఆక్వేస్తచ్ఛీలతద్ధర్మతత్సాధుకారిషు॥ ౩॥౨॥౧౩౪॥ క్విపమభివ్యాప్య వక్ష్యమాణాః ప్రత్యయాః తచ్ఛీలతద్ధర్మతత్సాధుకారిషుకర్త్రషుబోధ్యాః ❁ తృన్॥ ౩॥౨॥౧౩౫॥ కర్తాకటమ్ ❁ అలంకృఞ్నిరాకృఞ్ప్రజనోత్పచోత్పతోన్మదరుచ్యపత్రపవృతువృధుసహచర ఇష్ణుచ్॥ ౩॥౨॥౧౩౬॥ అలంకరిష్ణుః-నిరాకరిష్ణుః-ప్రజనిష్ణుః-ఉత్పతిష్ణుః -ఉన్మదిష్ణుః-రోచిష్ణుః అపత్రపిష్ణుః-వర్తిష్ణుః-వర్ధిష్ణుః-సహిష్ణుః-చరిష్ణుః ❁ ణేశ్ఛన్దసి॥ ౩॥ ౨॥

౧౩౭॥పారయిష్ణవః॥ భువశ్చ॥౩॥౨॥౧౩౮॥ఛన్దసీత్యేవ-భవిష్ణుః-కథం తర్హి-జగత్ప్రభోరప్రభవిష్ణు వైష్ణవమితి-నిరంకుశాః కవయః-చకారోఽనుక్తసముచ్చయార్థః-భ్రాజిష్ణురితి వృత్తిః-ఏవం క్షయిష్ణుః-నైతద్భాష్యే దృష్టమ్॥ గ్లాజిస్థశ్చ గ్స్నుః॥౩॥౨॥౧౩౯॥ఛన్దసీతి నివృత్తమ్-గిదయం న తు కిత్-తేన స్థ ఈత్వం న-గ్లాస్నుః-గిత్వాన్న గుణః-జిష్ణుః-స్థాస్నుః-చాద్భువః-శ్ర్యుకః కితీత్యత్ర గకారప్రశ్లేషాన్నేట్-భూష్ణుః॥ దంశేశ్ఛన్దస్యుపసంఖ్యానమ్॥ దఙ్క్ష్ణవః పశవః॥ త్రసిగృధిధృషిక్షిపేః క్నుః॥౩॥౨॥౧౪౦॥ త్రస్నుః-గృధ్నుః-ధృష్ణుః-క్షిప్నుః॥ శమిత్యష్టాభ్యో ఘినుణ్॥౩॥౨॥౧౪౧॥ఉకార ఉచ్చారణార్థ ఇతి కాశికా-అనుబన్ధ ఇతి భాష్యమ్-తేన శమినితరా-శమినీతరేత్యత్ర ఉగితశ్చేతి హ్రస్వవికల్పః-న చైవం శమినీ మినావిత్యాదౌ నుమ్ప్రసంగః-ఝల్గ్రహణానువృత్త్యా ఝలన్తానామేవ తద్విధానాత్-నోదాత్తోపదేశస్యేతి వృద్ధినిషేధః-శమీ-దమీ-తమీ-శ్రమీ-భ్రమీ-క్షమీ క్లమీ-ప్రమాదీ-ఉన్మాదీ-అలంకృఞాదిసూత్రే స్నుజుక్తః-వాసరూపవిధినా ఘినుణపి-ఉన్మాదీ-తాచ్ఛీలికేషు వాసరూపవిధిర్నాస్తీతి తు ప్రాయికమ్॥ సంపృచానురుధాఙ్యమాఙ్యసపరిసృసంసృజపరిదేవిసంజ్వరపరిక్షిపపరిరటపరివదపరిదహపరిముహదుషద్విషద్రుహదుహయుజాక్రీడవివిచత్యజరజభజాతిచరాపచరాముషాభ్యాహనశ్చ॥౩॥౨॥౧౪౨॥ఘినుణ్ స్యాత్-సంపర్కీ-అనురోధీ-ఆయామీ-ఆయాసీ పరిసారీ-సంసర్గీ పరిదేవీ-సంజ్వారీ-పరిక్షేపీ-పరిరాటీ-పరివాదీ-పరిదాహీ-పరిమోహీ-దోషీ-ద్వేషీ-ద్రోహీ-దోహీ యోగీ-ఆక్రీడీ-వివేకీ త్యాగీ-రాగీ-భాగీ-అతిచారీ-అపచారీ-ఆమోషీ-అభ్యాఘాతీ॥ వౌ కషలసకత్థస్రమ్భః॥౩॥౨॥౧౪౩॥వికాషీ-విలాసీ-వికత్థీ-విస్రమ్భీ॥ అపే చ లషః॥౩॥౨॥౧౪౪॥చాద్విలాషీ-అపలాషీ॥ ప్రే లపసృద్రుమథవదవసః॥౩॥౨॥౧౪౫॥ ప్రలాపీ-ప్రసారీ-ప్రద్రావీ-ప్రమాథీ-ప్రవాదీ-ప్రవాసీ॥ నిన్దహింసక్లిశఖాదవినాశపరిక్షిపపరిరటపరివాదివ్యాభాషాసూయో వుఞ్॥౩॥౨॥౧౪౬॥ఏభ్యో వుఞ్ స్యాత్-నిన్దకః-హింసక ఇత్యాది-ణ్వులాపి సిద్ధే వుఞ్వచనం జ్ఞాపకమ్-తాచ్ఛీలికేషు వాసరూపన్యాయేన తృజాదయో నేతి॥ దేవిక్రుశోశ్చోపసర్గే॥౩॥౨॥౧౪౭॥ ఆదేవకః-ఆక్రోశకః-ఉపసర్గే కిమ్-దేవయితా-క్రోష్టా॥ చలనశబ్దార్థాదకర్మకాద్యుచ్॥౩॥౨॥౧౪౮॥చలనార్థాచ్ఛబ్దార్థాచ్చ యుచ్ స్యాత్ చలనః-చోపనః-కమ్పనః-శబ్దనః-రవణః-అకర్మకాత్కిమ్-పఠితా విద్యామ్॥ అనుదాత్తేతశ్చ హలాదేః॥౩॥౨॥౧౪౯॥ అకర్మకాద్యుచ్ స్యాత్-వర్తనః వర్ధనః-అనుదాత్తేతః కిమ్-భవితా హలాదేః కిమ్-ఏధితా-అకర్మకాత్కిమ్-వసితా వస్త్రమ్॥ జుచంక్రమ్యదన్ద్రమ్యసృగృధిజ్వలశుచలష

లషపతపదః॥ ౩॥ ౨॥ ౧౫౦॥ జు ఇతి సౌత్రో ధాతుః గతౌ వేగే చ- జవనః- చంక్రమణః- దన్ద్రమణః- సరణః- పూర్వేణ సిద్ధే పదగ్రహణం లషపతపదేత్యుకఞా బాధా మా భూదితి- తేన తాచ్ఛీలికేషు పరస్పరం వాసరూపవిధిర్నాస్తీతి- తేనాలంకృఞిత్యస్య ❀ క్రుధమణ్డార్థేభ్యశ్చ॥ ౩॥ ౨॥ ౧౫౧॥ క్రోధనః- రోషణః- మణ్డనః- భూషణః ❀ న యః॥ ౩॥ ౨॥ ౧౫౨॥ యకారాన్తాద్యుచ్ న స్యాత్ - క్నూయితా- క్ష్మాయితా ❀ సూదదీపదీక్షశ్చ॥ ౩ ॥ ౨॥ ౧౫౩॥ యుచ్ న స్యాత్ - సూదితా- దీపితా దీక్షితా- నమికమ్పీతి రేణ యుచో బాధే సిద్ధే దీపేర్గ్రహణం జ్ఞాపయతి- తాచ్ఛీలికేషు వాసరూపవిధిర్నాస్తీతి ప్రాయికమితి- తేన కమ్రా కమనా యువతిః- కమ్రా కమ్పనా శాఖా- యది సూదేర్యుచ్ న- కథం మధుసూదనః- నన్ద్యాదిః ❀ లషపతపదస్థాభూవృషహనకమగమశౄభ్య ఉకఞ్ ॥ ౩॥ ౨॥ ౧౫౪॥ లాషుకః- పాతుకః ఇత్యాది ❀ జల్పభిక్షకుట్టలుణ్టవృఙః షాకన్॥ ౩ ॥ ౨॥ ౧౫౫॥ జల్పాకః- భిక్షాకః- కుట్టాకః- లుణ్టాకః వరాకః- వరాకీ ❀ ప్రజోరినిః ॥ ౩ ॥ ౨॥ ౧౫౬ ॥ ప్రజవీ- ప్రజవినౌ- ప్రజవినః ❀ జిదృక్షివిశ్ర్యుపమవ్యథాభ్యమపరిభూప్రసూభ్యశ్చ॥ ౩॥ ౨॥ ౧౫౭॥ జయీ- దరీ- క్షయీ- విశ్రయీ- అత్యయీ- వమీ- అవ్యథీ- అభ్యమీ- పరిభవీ- ప్రసవీ ❀ స్పృహిగృహిపతిదయినిద్రాతన్ద్రాశ్రద్ధాభ్య ఆలుచ్॥ ౩॥ ౨॥ ౧౫౮ ॥ ఆద్యాస్త్రయశ్చురాదావదన్తాః- స్పృహయాలుః- గృహయాలుః- పతయాలుః- దయాలుః- నిద్రాలుః- తత్పూర్వో ద్రా- తదో నాన్తత్వం నిపాత్యతే- తన్ద్రాలుః- శ్రద్ధాలుః॥ శీఙో వాచ్యః॥ శయాలుః ❀ దాధేట్సిశదసదో రుః॥ ౩॥ ౨॥ ౧౫౯॥ దారుః- ధారుః- సేరుః - శద్రుః- సద్రుః ❀ సృఘస్యదః క్మరచ్ ॥ ౩ ॥ ౨॥ ౧౬౦॥ సృమరః- ఘస్మరః- అద్మరః ❀ భఞ్జభాసమిదో ఘురచ్ ॥ ౩ ॥ ౨॥ ౧౬౧॥ భఙ్గురః- భాసురః- మేదురః ❀ విదిభిదిచ్ఛిదేః కురచ్ ॥ ౩॥ ౨॥ ౧౬౨॥ విదురః భిదురమ్- ఛిదురమ్ ❀ ఇణ్నశ్జిసర్తిభ్యః క్వరప్॥ ౩ ॥ ౨॥ ౧౬౩ ॥ ఇత్వరః- ఇత్వరీ- నశ్వరః జిత్వరః- సృత్వరః ❀ గత్వరశ్చ॥ ౩॥ ౨॥ ౧౬౪॥ గమేరనునాసికలోపో నిపాత్యతే- గత్వరః- గత్వరీ ❀ జాగురూకః॥ ౩ ॥ ౨॥ ౧౬౫॥ జాగర్తేరూకః స్యాత్ - జాగరూకః ❀ యజజపదశాం యఙః॥ ౩॥ ౨॥ ౧౬౬॥ ఏభ్యో యఙన్తేభ్య ఊకః స్యాత్ - దశామితి భావినా నలోపేన నిర్దేశః- యాయజూకః- జఞ్జపూకః- దన్దశూకః ❀ నమికమ్పిస్మ్యజసకమహింసదీపో రః॥ ౩॥ ౨॥ ౧౬౭॥ నమ్రః కమ్రః- స్మేరః- జసిర్నఞ్పూర్వః క్రియాసాతత్యే- అజస్రం సన్తతమిత్యర్థః- కమ్రః- హింస్రః- దీప్రః ❀ సనాశంసభిక్ష ఉః॥ ౩॥ ౨॥ ౧౬౮॥ చికీర్షుః- ఆశంసుః భిక్షుః ❀ విన్దురిచ్ఛుః॥ ౩॥ ౨॥ ౧౬౯॥ వేత్తేర్నుమ్ ఇషేశ్ఛత్వం చ నిపాత్యతే- వేత్తీతి శీలో విన్దుః- ఇచ్ఛతీతి ఇచ్ఛుః ❀ క్యాచ్ఛన్దసి॥ ౩॥ ౨॥ ౧౭౦॥ దేవాన్ జిగాతి సుమ్నయుః ❀ ఆదృగమహనజనః కికినౌ లిట్ చ ౩॥ ౨॥ ౧౭౧॥ ఆదన్తాదృదన్తాత్

గమాదిభ్యశ్చ॥కికినౌ ప్రత్యయౌ స్తః తౌ చ లిడ్వత్-బభ్రిర్వజ్రమ్-పపిః సోమమ్ దదిర్గాః ౹
జగ్మిర్యువా-జఘ్నిర్వృత్రమమిత్రియం-జజ్ఞిః*భాషాయామపి ధాఞ్కృసృగమిజనినమి
భ్యః *దధిః-చక్రిః-సస్రిః-జగ్మిః-జజ్ఞిః-నేమిః*సాసహివావహిచాచలిపాపతీనాముప
సంఖ్యానమ్*యజన్తేభ్యః సహిత్యాదిభ్యః కికినౌ-పతేర్నిగభావశ్చ నిపాత్యతే✽ స్వ
పితృషోర్నజిఙ్॥౩॥౧౭౨॥స్వప్నక్-తృష్ణక్-తృష్ణజౌ-తృష్ణజః॥ ధృషేశ్చేతి వాచ్యమి
తి కాశికా-ధృష్ణక్✽శౄవన్ద్యోరారుః॥౩॥౧౭౩॥శరారుః-వన్దారుః✽ భియః క్రు
క్లుకనౌ॥౩॥౧౭౪॥భీరుః-భీలుకః*క్రుకన్నపి వాచ్యః *భీరుకః✽ స్థేశభాసపిసకసో
వరచ్॥౩॥౧౭౫॥స్థావరః-ఈశ్వరః-భాస్వరః-పేస్వరః-కస్వరః✽యశ్చ యఙః॥౩॥
౧౭౬॥యాతేర్యఙన్తాద్వరచ్ స్యాత్ అతో లోపః-తస్య యలోపం ప్రతి స్థానివత్త్వ
నిషేధాల్లోపో వ్యోర్వలీతి యలోపః - అల్లోపస్య స్థానివత్త్వమాశ్రిత్య ఆతో లోపే
ప్రాప్తే-వరే లుప్తస్య స్థానివత్-యాయావరః✽భ్రాజభాసధుర్విద్యుతోర్జిపౄ
జుగ్రావస్తువః క్విప్॥౩॥౧౭౭॥విభ్రాట్-భాః-భాసౌ-ధూః-ధురౌ-విద్యుత్- ఊ
ర్క్-పూః-పురౌ-దృశిగ్రహణస్యాపకర్షాజ్జవతేర్దీర్ఘః-జూః జువౌ- జువః -గ్రావశ
బ్దస్య ధాతునా సమాసస్సూత్రే నిపాత్యతే-తతః క్విప్-గ్రావస్తుత్✽అన్యేభ్యోఽపి దృ
శ్యతే॥౩॥౧౭౮॥క్విప్-ఛిత్-భిత్-దృశిగ్రహణం విధ్యన్తరోపసంగ్రహార్థమ్- క్వ
చిద్దీర్ఘః క్వచిదసంప్రసారణం క్వచిద్ద్విత్వం తథా చ వార్త్తికమ్*క్విబ్వచిప్ర
చ్ఛ్యాయతస్తుకటప్రుజుశ్రీణాం దీర్ఘోఽసంప్రసారణం చ*క్విబ్వచీత్యాదినా ఉణా
దిసూత్రేణ కేషాంచిత్సిద్ధే తచ్ఛీలాదౌ తృనా బాధా మా భూదితి వార్త్తికే గ్రహణమ్ వక్తీ
తి వాక్-పృచ్ఛతీతి- ప్రాట్-ఆయతం స్తౌతి ఆయతస్తూః-కటం ప్రవతే కటప్రూః- జూ
రుక్తః-శ్రయతి హరిం శ్రీః *ద్యుతిగమిజుహోతీనాం ద్వే చ*దృశిగ్రహణాదభ్యాస
సంజ్ఞా-దిద్యుత్-జగత్ *జుహోతేర్దీర్ఘశ్చ-జుహూః-దౄ భయే-అస్య హ్రస్వశ్చ-
దర్యతి-దదృత్ *ధ్యాయతేస్సంప్రసారణం చ*ధీః✽భువస్సంజ్ఞాన్తరయోః॥౩॥ అ॥
౧౭౯॥మిత్రభూర్నామ కశ్చిత్-ధనికాధమర్ణయోరన్తరే యస్తిష్ఠతి విశ్వాసార్థం స
ప్రతిభూః✽విప్రసంభ్యో డ్వసంజ్ఞాయామ్॥౩॥౧౮౦॥ఏభ్యో భువో డుస్స్యాత్
నతు సంజ్ఞాయామ్-విభుః-వ్యాపకః-ప్రభుః-స్వామీ-సంభుర్జనితా- సంజ్ఞాయాం తు వి
భూర్నామ కశ్చిత్ *మితద్ర్వాదిభ్య ఉపసంఖ్యానమ్*మితం ద్రవతీతి మితద్రుః శ
తం ద్రవతీతి శతద్రుః-శమ్భుః-అన్తర్భావితణ్యర్థోఽత్ర భవతిః✽ధః కర్మణి ష్ట్రన్॥ ౩ ॥
౧౮౧॥ధేటో ధాఞశ్చ కర్మణ్యర్థే ష్ట్రన్ స్యాత్-షిత్త్వాన్ఙీష్-ధాత్రీ జనన్యామలకీ వసు
మత్యుపమాతృషు✽దామ్నీశసయుయుజస్తుతుదసిసిచమిహపతదశనహః కరణే॥౩ ॥

౨॥౧౮౨॥ దామ్న్యాదిభ్యః ష్ట్రన్ స్యాత్కరణేఽర్థే - దాత్యనేన దాత్రం - నేత్రమ్ ❋ తితుత్ర తథసిసుసరకసేషుచ ॥౭॥౨॥౯॥ ఏషాం దశానాం కృత్ప్రత్యయానామిణ్న స్యాత్ - శస్త్రం - యోత్రం - యోక్త్రం - స్తోత్రం - తోత్రం - సేత్రం - సేక్త్రం - మేఢ్రం - పత్రం - దంష్ట్రా - నద్ధ్రీ ❋ హలసూకరయోః పువః॥౩॥౨॥౧౮౩॥ పూఙ్పూఞ్భ్యాం కరణే ష్ట్రన్ స్యాత్ - తచ్చేత్కరణం హలసూకరయోరవయవః - హలస్య సూకరస్య వా పోత్రం ముఖమిత్యర్థః ❋ అర్తిలూధూసూఖనసహచర ఇత్రః॥౩॥౨॥౧౮౪॥ అరిత్రం - లవిత్రం - ధవిత్రం - సవిత్రం - ఖనిత్రం సహిత్రం - చరిత్రమ్ ❋ పువస్సంజ్ఞాయామ్॥౩॥౨॥౧౮౫॥ పవిత్రమ్ - యేనాజ్యముత్పూయతే యచ్చానామికావేష్టనమ్ ❋ కర్తరిచర్షిదేవతయోః॥౩॥౨॥౧౮౬॥ పువ ఇత్రస్స్యాత్ ఋషౌ కరణే దేవతాయాం కర్తరి - ఋషిర్వేదమన్త్రః - తదుక్తమృషిణేతి దర్శనాత్ - పూయతేఽనేనేతి పవిత్రమ్ - దేవతాయాం తు అగ్నిః పవిత్రం స మా పునాతు॥ ❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋

❋ పూర్వకృత్ సమాప్తః ❋

*కృవాపాజిమిస్వదిసాధ్యశూభ్యఉణ్॥ కరోతీతి కారుః-శిల్పీ కారకశ్చ - ఆతోయుగితి యుక్-వాతీతి వాయుః-పాయుర్గుదమ్ జయత్యభిభవతిరోగాన్ జాయుఃరౌషధమ్-మినోతి ప్రక్షిపతి దేహేఊష్మాణమితి మాయుః పిత్తమ్-స్వాదుః-సాధ్వీ పరకార్యంసాధుః అశ్నుతే ఆశుశీఘ్రమ్-ఆశుర్వ్రీహిః పాటలస్స్యాత్ *ఛన్దసీ॥ మాన ఆయహా*ద్వానిజనిచరిచటిభ్యోఞుణ్॥ దీర్యత ఇతి దారు-స్త్రీః ప్రక్షస్సుస్త్రియామ్-జాను-జానుని-ఇహజనివధ్యోశ్చేతి నిషేధః-అనుబన్ధ స్వాన సానుర్వాస్యాత్ చారురమ్యమ్ - చాటుప్రియవాక్యమ్-మృగయ్వాదయశ్చ ప్రత్యయాన్తా ముటుఇత్యపి*తింజర యోర్గ్రహణః॥ కింశృణాతీతికింశారుః సస్యశూకం-దారుశ్చ-జరామేతిజరాయుః- గర్భాశయో జరాయుస్స్యాత్ *త్రోరశ్చలః*తరన్త్యనేనవర్ణ ఇతి తాలు*కృకేవచఃకశ్చ॥ కృకేనగళేనవక్తీతికృకవాకుః-కృకవాకుర్మయూరేచసరటేచరణాయుధ ఇతిదిశ్వః * భృమృశీఙ్త్వాచరిత్సరితనిధనిమిమస్జిభ్య ఉః॥ భరతి బిభర్తి వా భరుఃస్వామీహరశ్చ-మ్రియన్తేస్మిన్ప్రాణానిమరుఃనిర్జలదేశః-శేతేశయుఃఅజగరః-తరుఃవృక్షః-చరన్తిభక్షయన్తిదేవతాన్నమితి చరుః-త్సరుఃఖడ్గాదిముష్టిః-తనుఃస్వల్పమ్-స్త్రియామూర్తిస్తనుస్తనూః ధనుశ్శస్త్రవిశేషః-ధనుర్వాచధనుర్విశేషః-ధనురివాజనివృక్షశ్రీ హ్యగః- మయుఃకిన్నరః మద్గుః పాసి ముకాకి లెతి భాసరః స్వక్వాదిత్వాత్-త్వం జన్తోనసస్యనః*అణశ్చ॥ లవ లేశ కణాణవః-చాత్-టిపటిభ్యాం-కటుః - పటతీ పదలీతి పటుః*ధాన్యేనిత్॥ ధాన్యవాచ్యే అణఉప్రత్యయఃస్యాత్ -స చ నిత్-నిత్త్వాదాద్యుదాత్తః - ప్రియఙ్గవశ్చమేణవశ్చ-వ్రీహిభేదస్త్వణుఃపుమాన్-నిద్ర హణంఫలిపాటీత్యాది సూత్రస్యాభివ్యాశ్యసంబన్ధ్యతే*శ్యాస్వ్ర్స్నిహిత్రప్యసివసిహానిక్లిదిబన్ధిమనిభ్యశ్చ॥ శృణాతీతి శరుః ఆయుధకోపయోః-స్వరుర్వజ్రమ్-స్నేహుర్వ్యాధిః-చంద్రఇత్యన్యే-త్రప్యసీ నస్-పుంసిభూమ్నస్యసవః ప్రాణాః-వసు గృహే జేగ్నయో త్రైంశౌవసుతోమథనె మతా-హనుర్వక్త్రైకదేశః-క్లేదుశ్చ న్ద్రః-బన్ధుః-మనుః చాత్ బిదిఅవయవే బిన్దుః*స్యన్దేస్సంప్రసారణంధశ్చ॥ దేశేనదవిశేషే బ్ధోసిన్ధుర్నా సరితిస్త్రియామిత్యమరః*ఉన్దేరిచ్చాదేః॥ ఉనత్తిఇన్దుః*ఈషేఃకిచ్చ॥ ఈషెరుప్స్యాత్ సచకిత్ ఆదేరికారాదేశశ్చ-ఈషతేహినస్తిఇషుశ్శరః-ఇష్వస్త్వయోః*స్కన్దేస్సలోపశ్చ॥ కన్దుః * సృజేరసుశ్చ॥ చాత్సలోపఉప్రత్యయశ్చ-రజ్జుః* కృతేరాద్యన్తవిపర్యయశ్చ॥ ककారతకారయోర్విపర్యయః-తర్కుః-సూత్రవేష్టనమ్*నావఞ్చేః॥ న్యంక్వాదిత్వాత్కుత్వమ్- ని

యతేమఙ్క్ష్యతిన్యఙ్కుర్మృగః ॥ ఫలిపాటినమిమనిజనాం గుక్పటినాకిధతశ్చ ॥ ఫలేర్గుక్-ఫ
ల్గుః-పాటేః పటిః-పాటయతీతి పటుః నమ్యతే నేన నాకుర్వల్మీకమ్-మన్యతే ఇతి మధు-జా
యత ఇతి జతు ॥ వలేర్గుక్చ ॥ వలసంవరణే వల్గుః ॥ శః కిత్సన్వచ్చ ॥ శ్యతేరుస్స్యాత్ స చ కి
త్ సన్వచ్చ-శిశుర్బాలః ॥ యో ద్వే చ ॥ యాయురశ్వమేధీయః-సన్వదితి ప్రకృతే ద్వే
గ్రహణమిత్వనివృత్త్యర్థమ్ ॥ కుర్భ్రశ్చ ॥ బభ్రుర్మునౌ త్రికే విష్ణౌ బభ్రూ నకులపిఙ్గళౌ-
చాదన్యతోఽపి-చక్రుః కర్తా-జఘ్నుర్హన్తా-పపుః పాలకః ॥ పృభిదివ్యధిగృధిధృషిభ్య
శ్చ ॥ కుస్స్యాత్ పురుః-భిత్తిభిదుర్వజ్రమ్-గ్రహిజ్యేతి సంప్రసారణమ్-విరహిణాం వి
ధ్యతీతి విధుః-విధుశ్శశాఙ్కే-కర్పూరే హృషీకేశే చ రాక్షసే ॥ గృధుః కామః-ధృషుర్ధృష్టః ॥
కృగ్రోరుచ్చ ॥ కరోతీతి కురుః-గృణాతీతి గురుః ॥ అపదుస్సుషుస్థః ॥ సుషామాదిషు చేతి ష
త్వమ్-అపష్ఠు ప్రతికూలమ్ దుష్ఠు-సుష్ఠు ॥ రపేరిచ్చోపధాయాః ॥ అనిష్టం రపతీతి రిపుః
॥ అర్జిదృశికమ్యమిపంసిబాధామృజిపశితుక్ధుక్దీర్ఘహకారాశ్చ ॥ అర్జయతి గుణానృ
జుః-సర్వానవిశేషేణ పశ్యతీతి పశుః-కంతుః-అన్ధుః కూపః-పాంసుర్నా ద్వయో రజః -
తాలవ్యా అపి దన్త్యాశ్చ-సహ్యసూకరపాంసవః - బాధత ఇతి బాహుః స్త్రీపుంసయో
ర్భుజః ॥ ప్రథిమ్రదిభ్రస్జాం సంప్రసారణం సలోపశ్చ ॥ త్రయాణాం కుః సంప్ర
సారణం భ్రస్జేస్సలోపశ్చ-పృథుః మృదుః-న్యఙ్క్వాదిత్వాత్కుత్వమ్ - భృజ్జతి తప
సా భృగుః ॥ లఙ్ఘిబంహ్యోర్నలోపశ్చ ॥ లఘుః ॥ బాలమూలలఘ్వలమఙ్గులీనాం వా
లోరత్వమాపద్యతే ॥ రఘుర్నృపభేదః బహుః ॥ ఊర్ణోతేర్నలోపశ్చ ॥ ఊరుస్సక్థి ॥ మ
హతి హ్రస్వశ్చ ॥ ఉరు మహత్ ॥ శ్లిషేః కశ్చ ॥ శ్లిష్యతీతి శ్లికుర్భృత్యః- ఉద్యతో జ్యోతి
శ్చ ॥ ఆఙ్పరయోః ఖనిశౄభ్యాం డిచ్చ ॥ ఆఖనతీత్యాఖుః-పరం శృణాతీతి పరశుః-పృషోద
రాదిత్వాదకారలోపే పర్శురపి ॥ హరిమితయోర్ద్రువః ॥ ద్రు గతౌ- అస్మాత్ హరిమిత
యోరుపపదయోః కుః స చ డిత్-హరిభిర్ద్రూయతే హరిద్రుర్వృక్షః-మితం ద్రవతి మి
తద్రుః సముద్రః ॥ శతే చ ॥ శతధా ద్రవతి శతద్రుః-బాహులకాత్కేవలాదపి - ద్రవ
త్యూర్ధ్వమితి ద్రుర్వృక్షః-శాఖా చ-తద్వికారో ద్రుమః ॥ ఖరుశఙ్కుపీయునీలఙ్గులిగు ॥
ఏతే కుప్రత్యయాన్తాని పాత్యన్తే-ఖనతేః రేఫశ్చాన్తాదేశః-ఖరుః కామః- క్రూరో
మూర్ఖోఽశ్వశ్చ-శఙ్కుర్నా కీలశల్యయోః-పిబతేరిత్వం యుగాగమశ్చ- పీయుర్వాయసః
కాలః సువర్ణఞ్చ-నిపూర్వాత్ లగిగతావిత్యస్మాత్కుః నేర్దీర్ఘశ్చ- నీలఙ్గుః క్రిమివిశే
షః సృగాలశ్చ-నీలాఙ్గురితి పాఠాన్తరం తత్ర ధాతోరపి దీర్ఘః- లగే సఙ్గే - అస్య అత ఇ
త్వం చ-లగతీతి లిగుశ్చిత్తమ్-లిగుర్మూర్ఖః ॥ మృగయ్వాదయశ్చ ॥ ఏతే కుప్రత్యయాన్తాని
పాత్యన్తే-మృగం యాతీతి మృగయుర్వ్యాధః-దేవయుర్ధార్మికః మిత్రయుర్లోకయా

(త్రా)భిజ్ఞః - ఆకృతిగణోయమ్ * మన్దివాశిమథిచతిచఙ్క్యఙ్కిభ్య ఉరచ్ ॥ మన్దురా
వాజిశాలా - వాశురా రాత్రిః - మథురా - చతురః - చఙ్కురో రథః - అఙ్కురః - ఖర్జూరా
దిత్వాదఙ్కూరోపి * వ్యథేస్సంప్రసారణం కిచ్చ ॥ విధురశ్చోరతుసోః * మకురదర్దురౌ ॥
మకురో దర్పణః - బాహుళకాన్ముకురోపి - దృ విదారణే ధాతోర్ద్విర్వచనమభ్యాసస్య
రుక్ టిలోపశ్చ - దర్దురస్తోయదే భేకే వాద్యభాణ్డాద్రిభేదయోః । దర్దురా చణ్డికాయాం
స్యాత్ పామజాలే చ దర్దురమితి విశ్వః * మద్గురాదయశ్చ ॥ ఉరజన్తా నిపాత్యన్తే - మాద్య
తేర్గుక్ - మద్గురో మత్స్యభేదః కబ్రు వర్ణే - నుగాగమః కర్బురశ్చోరతుసోః - బధ్నాతేః ఖ
ర్జూరాదిత్వాదూలోప । బన్ధూరబన్ధురౌ స్యాతాన్నమ్రసున్దరయోస్త్రిష్వితి రన్తిదే
వః * కోకతేర్వా పుక్ ॥ కుక్కురః - కుకురః * అసేరురన్ ॥ అసురః - ప్రజ్ఞాద్యణ్ - ఆసురః *
మసేశ్చ ॥ పశ్చాన్మేషాదెమసేరూరన్నితి పఠన్తి - మసూరా మసురా వ్రీహిప్రభేదప
ణ్యయోషితి । మసూరీ పాదరోగే స్యాదుపధానే పునః పుమాన్ । మసూరమసురౌ చ ద్వా
వితి విశ్వః * శావశేరాప్తౌ ॥ శు ఇత్యాశ్వర్థే - శ్వశురః - పతిపత్న్యోః ప్రసూః శ్వ
శ్రూః శ్వశురస్తు పితా తయోరిత్యమరః * అవిమహ్యోష్టిషచ్ ॥ అవిషః - మహిషః * అ
మేర్దీర్ఘశ్చ ॥ ఆమిషం త్వస్త్రియాం మాంసే తథా స్యాద్భోగ్యవస్తుని * రుహేర్వృద్ధిశ్చ ॥ రౌ
హిషశ్మృగరౌహిషాః - రౌహిషో మృగభేదే స్యాద్రౌహిషం చ తృణం మతమితి సంసారావ
ర్తః * తవేర్ణిద్వా ॥ తవతి సౌత్రో ధాతుః - తవిషతావిషావబ్ధౌ స్వర్గే చ । స్త్రియాం తవిషీ తావి
షీ - నదీ దేవకన్యా భూమిశ్చ - తావిషీ బలమితి వేదభాష్యమ్ * నఞి వ్యథేః ॥ అవ్యథిషోబ్ధిసూ
ర్యయోః - అవ్యథిషీ ధరారాత్ర్యోః * కిలేర్బుక్ ॥ కిల్బిషమ్ * ఇషిమదిముదిఖిదిచ్ఛిదిభి
దిమన్దిచన్దితిమిమిహిముహిముచిరుచిరుధిబన్ధిశుషిభ్యః కిరచ్ ॥ ఇషిరోగ్నిః - మదిరా సురా -
ముదిరః కాముకాభ్రయోరితి విశ్వమేదిన్యౌ - ఖిదిరశ్చన్ద్రః - ఛిదిరోసికుఠార
యోః - భిదిరం వజ్రమ్ - మన్దిరం గృహమ్ - స్త్రియామపి - మన్దిరస్సిన్ధురాపి స్యాదితి విశ్వః - చ
న్దిరౌ చన్ద్రహస్తినౌ - తిమిరం తమోక్షిరోగశ్చ - మిహిరస్సూర్యః - ముహిరః కామమూర్ఖ
యోః - ముచిరో దాతా - రుచిరం - రుధిరమ్ - బధిరః - శుష శోషణే శుషిరం ఛిద్రం శుష్కమి
త్యన్యే * అశేర్ణిత్ ॥ ఆశిరో వహ్నిరక్షసోః * అజిరశిశిరశిథిలస్థిరస్ఫిరస్థవిరఖదిరశిబిరాః *
అజేర్వ్యభావాభావః - అజిరమఙ్గణమ్ - శశేరుపధాయా ఇత్వమ్ - శిశిరః స్యాదృతోర్భేదే
తుషారే శీతలేప్యవత్ - శ్రథ మోచనే - ఉపధాయా ఇత్వం రేఫలోపః - ప్రత్యయరేఫ
స్య లత్వమ్ - శిథిలమ్ - ష్ఠాస్ఫాయ్యోః టిలోపః - స్థిరస్నిశ్చలమ్ - స్ఫిరం ప్రభూతమ్ - తిష్ఠతే
ర్వుక్ హ్రస్వత్వం చ - స్థవిరః - ఖదిరః బాహుళకాత్ శిజో బుక్ హ్రస్వత్వం చ - శిబిర
మ్ * సలికల్యనిమహిభడిభణ్డిశణ్డిపిణ్డితుణ్డికుకిభూభ్య ఇలచ్ ॥ సలతి గచ్ఛతి నిమ్నమితి సలి

లమ్-కలిమ్-అనిలః-మహిలా-పృషోదరాదిత్వాన్మహేలాపి- భడఇతిసౌత్రో ధాతుః-భడిలో శూరసేవకౌ-భణ్డిలో దూతః కల్యాణంచ-శణ్డిలో మునిః-పిణ్డిలో గణకః-తుణ్డిలో ముఖరోగః-కోకిలః-భవిలో భవ్యః-బాహులకాత్కుటిలః*కమేః పశ్చ॥కపిలః* గుపాదిభ్యః కిత్॥గుపిలో రాజా-తిజిలో నిశాకరః-గుహిలం వనమ్*మిథిలాదయశ్చ॥మథ్నన్త్యత్ర రిపవో మిథిలా నగరీ-పథిలః పథికః*పతికఠికుఠిగడిగుడిదంశిభ్య ఏరక్॥పతేరః పక్షీ గర్తశ్చ-కఠేరః కృచ్ఛ్రజీవీ-కుఠేరః పర్ణాశః-బాహులకాన్నుమ్న-గడేరో మేఘః-గుడేరో గుడకః-దంశేరో హింస్రః *కుమ్బేర్నలోపశ్చ॥కుబేరః*శదేస్తచ॥శతేరశ్శత్రుః*మూలేరాదయశ్చ॥ఏరగన్తాని పాత్యన్తే-మూలేరో జటా-గుధేరో గోప్తా- గుహేరో లోహఘాతుకః-ముహేరో మూర్ఖః*కబేరోతచ్ పశ్చ॥కపోతః పక్షీ*భాతేర్డవతుః॥ భాతీతి భవాన్*కఠిచకిభ్యామోరన్॥కఠోరః-చకోరః*కిశోరాదయశ్చ॥కింపూర్వస్య శృణాతేష్టిలోపః-కిమో న్త్యలోపః-కిశోరః అశ్వశావః-సహోరః సాధుః * కపిగడిగణ్డికటిపటిభ్య ఓలచ్॥కపీతి నిర్దేశాన్నలోపః-కపోలః-గడోలగణ్డోలౌ గుడకపర్యాయౌ- కటోలః కటుః-పటోలః*మీనాతేరూరన్॥మయూరః*స్యన్దేస్సంప్రసారణంచ॥సిన్దూరమ్*సితనిగమిమసిసచ్యవిధాఞ్క్రుశిభ్యస్తున్॥సినోతీతి సేతుః-తితుత్రేతి నేట్-తన్తుః-గన్తుః- మస్తుర్దధిమణ్డమ్-సచ్యత ఇతి సక్తుః-అర్ధర్చాదిః-జ్వరత్వరేత్యూఠ్-తత్ర క్ఙితీత్యనువర్తత ఇతిమతే తు బాహులకాత్-ఓతుర్బిడాలః-ధాతుః-క్రోష్టా * పః కిచ్చ॥ పిబతీతి పీతుః పహ్నాదిపాకరే*అర్తేశ్చతుః॥అర్తేస్తుః స్యాత్ సచకిత్-ఋతుః స్త్రీపుష్పకాలయోః*కమిమనిజనిగాభాయాహిభ్యశ్చ॥ఏభ్యస్తుః స్యాత్-కన్తుః కన్దర్పచిత్తయోః-మన్తురపరాధః జన్తుః ప్రాణీ-గాతుః పుంస్కోకిలే భృఙ్గే గన్ధర్వే గాయనేపిచ-భాతురాదిత్యః - యాతురధ్వగకాలయోః-రక్షసి క్లీబే-హేతుః కారణమ్*చాయః కిః॥ తుప్రత్యయః కిరాదేశశ్చ-కేతుర్గ్రహపతాకయోః*ఆప్నోతేర్హ్రస్వశ్చ॥అప్తుశ్శరీరమ్*వసేస్తున్॥వస్తు*అగారే ణిచ్చ॥వేశ్మ భూర్వాస్తుర్న స్త్రియామ్ * కృఞః కతుః॥ క్రతుర్యజ్ఞః * ఏధివహ్యోశ్చతుః॥ఏధతుః పురుషః-వహతురనడ్వాన్*జీవేరాతుః॥ జీవాతురస్త్రియాం భక్తే జీవితే జీవనౌషధే*ఆతృకన్వృద్ధిశ్చ॥జీవేరిత్యేవ- జైవాతృకస్త్విన్దుభిషగాయుష్మత్సుకృశేపి వలే*కృషిచమితనిధనిసర్జిఖర్జిభ్య ఊః॥ కర్షూః పుంసి కరీషాగ్నౌ కర్షూర్నద్యాం స్త్రియామ్మతా-చమూః-తనూః-ధనూః శస్త్రమ్-సర్జ అర్జనే-సర్జూర్వణిక్- ఖర్జ వ్యథనే-ఖర్జూః పామా*మృజేర్గుణశ్చ॥మర్జూః శుద్ధికృత్ *వహో ధశ్చ॥వధూర్జాయా స్నుషా స్త్రీ చ*కషేశ్ఛశ్చ॥కచ్ఛూః పామా *ణిత్కసిపద్యర్తేః॥ కాసూశ్శక్తిః- పాదూశ్చరణధారిణీ-ఆరూః పిఙ్గలః*అణో డశ్చ॥ఆడూర్జలప్లవద్రవ్యమ్ * నఞి లమ్బేర్నలోప

శ్చ॥ తుమ్బ్యలాబూరుభేషమేణ్యశ్చ పురః* కేశ్యపరజ్ చాస్య॥ కశబ్దేఉపపదే శ్యతేః తే రూఃస్యాత్ పరజాదేశః-కశేరూస్తృణకన్దే (స్త్రీ)-బాహులకాదుప్రత్యయేకశేరుః క్లీబే పుంసిచ* (త్రో) దుట్ చ॥ దరతేరూస్స్యాత్ తస్యదుట్-తద్ధూస్స్యాత్ద్రారుహాస్తకః* ద రి(ద్రా) తేర్యాలోపశ్చ॥ ఇశ్చఆశ్చయాంతదరోర్గ్లోపః-దర్ద్రూః కుష్ఠప్రభేదః *నృతిశృ ధ్యోః కూః॥ నృతూర్నర్తకః-శృధూరపానమ్*ఋతేరమ్చ॥ ఋతిస్సౌ (త్రో) ధాతుఃత తః కూః అమాగమశ్చ-నతూర్దైవనదీవత్యావాక్చ॥ *అన్ధూదృమ్భూజమ్బూకఫే లూక ర్కు స్థూది ధిషూః॥ ప తేరూ (ప్ర) త్య యాన్తాని పాత్యన్తే-అన్ధూః ప్రధనమ్-దృభీ (గ్ర) న్థే-నిపా తనాన్నుమ్-దృమ్భూః-అనుస్వారాభావోపినిపాతనాదిత్యేకే-దృన్భూః॥ జనేర్భ్బక్-జ మ్బూః-జముఅదనే-అస్యేత్యేకే-బాహులకాద్ధ్రస్వోపి-జమ్బుః-కఫంలాతికఫేలూః - శ్లేష్మాతకః-నిపాతనాదేత్వమ్-కర్కం దదాతికర్కన్ధూర్బదరీ-నిపాతనాన్నుమ్ - ది ధిం ధైర్యం స్యతి త్యజతీతిదిధిషూః-పునర్భూః-కేచిత్తు-అన్ధూదృమ్భూజమ్బూకమ్బూ ఇ తి పఠన్తి-దృన్భూఃఉల్కాశే-దృమ్భూస్సర్పజాతిః*కమేర్బ్బక్॥ కమ్బూః పరద్రవ్యాపహా రీ*మృ (గో) రుతిః॥ మరుత్-గరుత్ పక్షః* (గో) ముట్ చ॥ గిరతేరుతిః తస్యచముట్ - గరుత్మత్సుపర్ణం తృణవిశేషశ్చ*హృషేరులచ్॥ హర్షులో మృగకామినోః - బాహులకా చ్చుట తేః-చటులంశోభనమ్*హృస్పృరుహియుషిభ్యఇతిః॥ హరితఃకుకుభ వర్ణేచతృణ వాజివిశేషయోః-సరిన్నదీ - రోహిత్ మృగవిశేషస్య (స్త్రీ) - యుష ఇతిసౌ (త్రో) ధా తుః-ఋశ్యస్యరోహిత్-పురుషస్యయోషిదితి భాష్యమ్*తాడేర్ణిలుక్చ॥ తాడయతీతి తడిత్ *శమేర్గ్డః॥ బాహులకాదిత్సంజ్ఞా ఎయాదేశ ఇట్ చన-శణ్డః స్యాత్పుంసిగోపతౌ-క్లీబః* కమేరఠః॥ కమఠః-కచ్ఛపేపుంసి భాణ్డభేదే నపుంసకమితి మేదినీ- బాహులకాజ్జర ఠః*రమేర్వృద్ధిశ్చ॥ రామఠంహిఙ్గు*శమేఃఖః॥ శఙ్ఖః*కణేష్ఠః॥ కణ్ఠః * కలస్తృపశ్చ॥ తృపతేః కలప్రత్యయః చాత్త్రఫతేః-తృఫలాలతా-తృఫలాతుష్ఫల, త్రికా- (ప్రా) కృ త్యయనిర్దేశాదస్య (త్రా) పి-కమలం-మణ్డలం-కుణ్డలం-అనలః*శపేర్వశ్చ॥ శబలః * వృ షాదిభ్యశ్చిత్॥ వృషలః-పలలమ్-బాహులకాద్గుణః-నపలః॥ తరలః*కమేర్బ్బక్॥ కమ్బ లః-మునఖణ్డనే। ముసలమ్*లఙ్గేర్వృద్ధిశ్చ॥ లాఙ్గలమ్*కుటికశి కౌతిభ్యః (ప్ర) త్యయస్య ముట్॥ కుట్మలః॥ కుడేరపికుడ్మలః కశ్మలమ్-బాహులకాద్గుణః-కోమలమ్*మృజేర్టిలోప శ్చ॥ మలమ్ * చుపేరచ్చోపధాయాః॥ చపలమ్* శకిశమ్యోర్నిత్ ॥ శకలంశ మలమ్ * ఛోగుగ్ఘ్రస్వశ్చ॥ ఛగలః-ప్రజ్ఞాదిత్వాచ్ఛాగలః*ఞమన్తాడ్డః॥ దణ్డః-రణ్డా - షణ్డః - మణ్డః వణ్డశ్ఛిన్నహస్తః - అణ్డః। బాహుళకాత్సత్వాభావః। షణ్డః। సంఘాతః- తాలవ్యాదిరిత్యపరే శణ్డః - గణ్డః - చణ్డః - పణ్డః క్లీబః - పణ్డాబుద్ధిః*క్వాది

భ్యః కిత్ ॥ కవర్గాదిభ్యోఽచః కిత్స్యాత్ - కుణ్డం - కాణ్డం - గుడ్ - గుడః - ఘుణి భ్రమణే - ఘుణ్డో భ్రమరః ॥ స్థాచతిమృజేరాలజ్వాలఞాలీయచః ॥ తిష్ఠతేరాలచ్ - స్థాలం స్థాలీ - చతేర్వాలఞ్ - చాత్వాలః - మృజేరాలీయచ్ - మార్జాలీయో బిడాలః ॥ పతిచణ్డిభ్యామాలఞ్ ॥ పాతాలం - చణ్డాలః - ప్రజ్ఞాదిత్వదణి చాణ్డాలోఽపీత్యేకే ॥ తమివిశిబిడిమృణికులికపిపలిపఞ్చిభ్యః కాలన్ ॥ తమాలః - విశాలః - బిడాలః - మృణాలమ్ - కులాలః - కపాలమ్ - పలాలమ్ - పఞ్చాలాః ॥ పతేరఙ్గచ్ పక్షిణి ॥ పతఙ్గః ॥ తరత్యాదిభ్యశ్చ ॥ తరఙ్గః - లవఙ్గమ్ ॥ బిడాదిభ్యః కిత్ ॥ బిడఙ్గః - మృదఙ్గః - కురఙ్గః - బాహులకాదుత్వం చ ॥ సృవృఞోర్వృద్ధిశ్చ ॥ సారఙ్గః - వారఙ్గః ఖడ్గాదిముష్టిః ॥ గన్ గమ్యద్యోః ॥ గఙ్గా - అద్గః పురోడాశః ॥ ఛాపూఖడిభ్యః కిత్ ॥ ఛాగః - పూగః - ఖడ్గః - బాహులకాత్ - షిడ అనాదరే ॥ గన్ సత్త్వాభావశ్చ - షిడ్గః - తరలః - షిడ్గైరగద్యత ససంభ్రమమేవమేకే ఇతి మాఘః ॥ భృఞః కిన్నుట్ చ ॥ భృఞో గిన్ కిత్స్యాత్ తస్య చ నుట్ - భృఙ్గాః పిఙ్గాళిధూమ్యాటాః ॥ శృణాతేర్హ్రస్వశ్చ ॥ శృఙ్గమ్ ॥ గణ్ శదునా ॥ నుట్ చేత్యనువర్తతే - శార్ఙ్గః ॥ ముదిగ్రోర్గ్గగౌ ॥ ముద్గః - గర్గః ॥ అణ్డన్ కృసృభృవృఞః ॥ కరణ్డః - సరణ్డః పక్షిభరణ్డః స్వామీ - వరణ్డో ముఖరోగః ॥ శృదృభసోఽదిః ॥ శరత్ - దరత్ - హృదయకూలయోః - భసజ్జఘనమ్ ॥ దృణాతేః షుక్ హ్రస్వశ్చ ॥ దృషత్ ॥ త్యజితనియజిభ్యో డిత్ ॥ త్యద్ - తద్ - యద్ - సర్వాదయః ॥ ఏతేస్తుట్ చ ॥ ఏతద్ ॥ సర్తేరటిః ॥ సరట్ స్యాద్వాతమేఘయోః ॥ వేదభాష్యే తు యాభిః కృశానుమితి మన్త్రే సరడ్భ్యో మధుమక్షికాభ్య ఇతి వ్యాఖ్యాతమ్ ॥ లఙ్ఘేర్నలోపశ్చ ॥ లఘట్ వాయుః ॥ పారయతేరజిః ॥ పారక్ సువర్ణమ్ ॥ ప్రథః కిత్సంప్రసారణం చ ॥ పృథక్ - స్వరాదిపాఠాదవ్యయత్వమ్ ॥ భియః షుక్ హ్రస్వశ్చ ॥ భిషక్ ॥ యుష్యసిభ్యాం మదిక్ ॥ యుష్ సౌత్రో ధాతుః - యుష్మద్ - అస్మద్ - త్వమ్ - అహమ్ ॥ అర్తిస్తుసుహుసృధృక్షిక్షుభాయావాపదియక్షినీభ్యో మన్ ॥ ఏభ్యశ్చతుర్దశభ్యో మన్ - అర్మశ్చక్షూరోగః స్తోమః సంఘాతః సోమః - హోమః - సర్మ గమనమ్ - ధర్మః - క్షేమం కుశలమ్ - క్షౌమం - ప్రజ్ఞాద్యణి క్షౌమం చ - భామ ఆదిత్యః - యామః - వామః శోభనదుష్టయోః - పద్మమ్ - యక్ష పూజాయామ్ - యక్ష్మా రోగరాజః - నేమః ॥ జహాతేః సన్వదాలోపశ్చ ॥ జిహ్మః కుటిలమన్దయోః ॥ అవతేష్టిలోపశ్చ ॥ మన్ప్రత్యయస్య టిలోపః న ప్రకృతేః - అన్యథాఽఽఠిత్త్యేవ బ్రూయాత్ - జ్వరత్వరేత్యూఠ్యోతో వోర్ద్ధిస్తే కృతే గుణః - చాదిపాఠాదవ్యయత్వమిత్యుజ్జ్వలదత్తః తన్న - తేషామసత్త్వార్థత్వాత్ - వస్తుతస్తు స్వరాదిపాఠాదవ్యయత్వమ్ - అవతీత్యోమ్ ॥ గ్రసేరా చ ॥ గ్రామః ॥ అవిసివిసిశుషిభ్యః కిత్ ॥ ఊమం నగరం - స్యూమో

ష్మిః-సిమః స్ప్రః-శుష్మః స్మగ్నిసమీపవయోః*ఇషియుధీన్ధిదసిశ్యాధూసూభ్యో మక్॥ఇష్మః కామవసన్తయోః. ఈషీతి పాఠే దీర్ఘాదిః - యుధ్మశ్శరో యోద్ధా చ-ఇధ్మః సమిత్ -దస్మో యజమానః-శ్యామః-ధూమః-సూమోఽన్తరిక్షమ్-బాహులకాద్దీర్ఘం న ॥*యుజిరుచితిజాంకుశ్చ॥యుగ్మం రుక్మం-తిగ్మమ్*హన్తేర్హి చ॥హిమమ్*భియః షుగ్వా॥భీమః- భీష్మః॥*ఘర్మః॥ఘృణాతేర్మక్ గుణశ్చ నిపాత్యతే*గ్రీష్మః॥ గ్రసతేర్నిపాతోఽయమ్*ప్రథేష్షివన్ సంప్రసారణం చ॥పృథివీ షవనిత్యేకే-పృథవీ పృథివీ-పృథ్వీ ఇతి శబ్దార్ణవః*అశూప్రుషిలటికణిఖటివిశిభ్యః క్వన్*అశ్వః ప్రుష స్నేహనాదౌ- ప్రుష్వః స్యాద్రవిసూర్యయోః- ప్రుష్వా జలకణికా-లట్వా పక్షిభేదః ఫలం చ-కణ్వం పాపమ్ - బాహుళకాదిత్త్వే కిణ్వమపి-ఖట్వా-విశ్వమ్*ఇణ్శీభ్యాం వన్॥ఏవో గన్తా - ఏవ ఏవామరుతః అవధ్యేనిపాతోఽయమ్- శేవం లాంఛనం పుంసాం- శేవం మిత్రాయవరుణాయ * సర్వనిఘృష్వరిష్వలష్వశివపద్వప్రహ్వేష్వా అతన్త్రే॥అకర్తర్యేతే నిపాత్యన్తే- సృతమనేన విశ్వమితి సర్వమ్-నిపూర్వాద్ఘృషేః గుణాభావోపి - నిఘృష్యతేఽనేన నిఘృష్వః ఖురః-రిష్వో హింస్రః లష్వో నర్తకః లిష్వ ఇత్యన్యే-శత్రో వధాయా ఇత్యన్యపి- శేతేఽస్మిన్సర్వమితి శివః శమ్భుః శీఙో హ్రస్వత్వమ్-పద్వో రథో భూలోకశ్చ-ప్రహ్వాయతే ఇతి ప్రహ్వః- హ్వేఞ ఆకారవకారలోపః-జహాతేరాలోపో వా. ఈషేర్వన్-ఈష్వః ఆచార్యః ఇష్వ ఇత్యన్యే-అతన్త్రే కిమ్-సర్తా సారకః-బాహులకాద్ధ్రసతేః హ్రస్వః*శేవయహ్వజిహ్వాగ్రీవాప్వామీవాః॥ శేవ ఇత్యన్తోదాత్తార్థమ్- యాతేర్న్యన్తాద్వేనయహ్వః హ్రస్వో హుగాగమశ్చ-లిహన్త్యనయా జిహ్వా-లకారస్య జః గుణాభావశ్చ- గిరన్త్యనయా గ్రీవా-ఈడాగమశ్చ. ఆప్నోతీత్యాప్వా వాయుః మీవా ఉదరక్రిమిః- వాయురిత్యన్యే*కృగృశౄదృభ్యో వః॥కర్వః కామ ఆఖుశ్చ-గర్వః శర్వః-దర్వో రాక్షసః*కనిన్ యువృషితక్షిరాజిధన్విద్యుప్రతిదివః॥యాతీతి యువా-వృషా ఇన్ద్రః-తక్షా- రాజా-ధన్వా మరుః-ధన్వ శరాసనమ్-ద్యవా సూర్యః- ప్రతిదీవ్యత్యస్మిన్ ప్రతిదివా దివసః*సప్యశూభ్యాం తుట్ చ ॥ సప్త-అష్ట*నఞి జహాతేః॥అహః*శ్వన్నుక్షన్పూషన్ప్లీహన్క్లేదన్స్నేహన్మూర్ధన్మజ్జన్నర్యమన్విశ్వప్సన్పరిజ్మన్మాతరిశ్వన్మఘవన్నితి ॥ ఏతే త్రయోదశ కనిన్నన్తా నిపాత్యన్తే-శ్వయతీతి శ్వా-ఉక్షా-పూషా-ప్లీహా గతౌ- ఇకారస్య దీర్ఘత్వమ్ ప్లైహ గతౌ-ప్లీహా కుక్షివ్యాధిః-క్లిదూ ఆర్ద్రీభావే-క్లిద్యతి క్లేదా చన్ద్రః-స్నిహ్యతేర్గుణః-స్నిహ్యతీతి స్నేహా సుహృచ్చన్ద్రశ్చ-ముహ్యత్యస్మిన్నాహతే మూర్ధా-ముహేరుపధాయా దీర్ఘః భోఽన్తాదేశోఽమాగమశ్చ-మజ్జత్యస్థిషు మజ్జా అస్థిసారః - అర్యపూర్వో మాఙ్-అర్యమా-విశ్వం ప్సాతి విశ్వప్సా అగ్నిః-పరిజ్మా ఇతే పరిజ్మా చన్ద్రోఽగ్నిశ్చ- జనే

రుపధాలోపో మశ్చాన్తాదేశః - మాతరి అన్తరిక్షే శ్వయతీతి మాతరిశ్వా - ధాతోరికార
లోపః - మహ పూజాయామ్ - హ్రస్వ ఘోవుగాగమశ్చ - మఘవా ఇన్ద్రః ॥

——— ఇత్యుణాదిషు ప్రథమః పాదః ॥ ——— * కృహృభ్యాం రేణుః ॥ క
రేణుః-హరేణుః గన్ధద్రవ్యమ్ * హనికుషినీరమికాశిభ్యః క్థన్ ॥ హథో విషణ్ణః-కుష్ఠం-నీథో
నేతా-రథః-కాష్ఠమ్ * అవేభృఞః ॥ అవభృథః * ఉషికుషిగార్తిభ్యస్థన్ ॥ ఓష్ఠః - కోష్ఠమ్-
గాథా-అర్థః-బాహులకాత్ గోథః * సర్తేర్ణిత్ ॥ సార్థః సమూహః * జ్వావృఞ్భ్యామూ
థన్ ॥ జరూథం మాంసమ్-వరూథోఽథ గుప్తౌ నా * పాతృతుదివచిరిచిసిచిభ్యస్థక్ ॥ పీథో ర
విః ఘృతం పీథమ్-తీర్థం శాస్త్రాధ్వరక్షేత్రోపాయోపాధ్యాయమన్త్రిషు । అవతార్షి
జుష్టామ్భః స్త్రీరజస్సు చ విశ్రుతమితి విశ్వః-తుత్థోఽగ్నిః-ఉక్థం సామభేదః-రిక్థమ్ - బా
హులకాద్రిచేరపి-రిక్థమృక్థం ధనం వసు-సిక్థమ్ * అర్తేర్నిరి ॥ నిరృథః స్యాను * నిశీథగోపీ
థావగథాః ॥ నిశీథోఽర్ధరాత్రః-రాత్రిమాత్రం చ-గోపీథం తీర్థమ్-అవగథః ప్రాతఃస్నా
తః * గశ్చోది ॥ ఉద్గథః సామ్నో భాగవిశేషః * సమీణః ॥ సమిథో వహ్నిః సంగ్రామశ్చ *
తిథపృష్ఠగూథయూథప్రోథాః ॥ తిజేర్జలోపః-తిథోఽనలః కామశ్చ-పృష్ఠమ్ - గూథం వి
ష్ఠా-యూథం సమూహః-ప్రోథమస్త్రీ తురంగాస్యే ప్రోథః ప్రస్థిత ఉచ్యతే * స్ఫాయి
తఞ్చివఞ్చిశకిక్షిపిక్షుదిసృపితృపిదృపివన్ద్యున్దిశ్వితివృత్యజినీపదిమదిముదిఖిదిచ్ఛిది
భిదిమన్దిచన్దిదహిదసిదమ్భివసివాశిశీఙ్హసిసిధిశుభిభ్యో రక్ ॥ ద్వాత్రింశద్భ్యో రక్
స్యాత్-వలియలోపః-స్ఫారమ్-న్యఙ్క్వాదిత్వాత్కుత్వమ్-తక్రం-వక్రం శక్రః - క్షి
ప్రం క్షుద్రః-సృప్రశ్చన్ద్రః-తృప్రః పురోడాశః-దృప్రః - బలవాన్-వన్ద్రః పూజ
కః-ఉన్ద్రః-ఉద్రో జలచరః శ్విత్రం కుష్ఠమ్-వృత్రో రిపౌ ధ్వాన్తే శైలే చక్రే చ దా
నవే ॥ అజేర్వీ-వీరః-నీరమ్-పద్రో గ్రామః - మద్రో హర్షః దేశభేదశ్చ-ముద్రా ప్ర
త్యయకారిణీ-ఖిద్రో రోగో దరిద్రశ్చ-ఛిద్రం-భిద్రం-వజ్రమ్-మన్ద్రః-చన్ద్రః పచా
ద్యచి చన్ద్రోఽపి హిమాంశుశ్చన్ద్రమాశ్చన్ద్రః శశీ చన్ద్రో హిమద్యుతిః-దస్రోఽగ్నిః
దస్రః స్వర్వైద్యః-దంభ్రః సముద్రః స్వల్పం చ-వసేస్సంప్రసారణే ॥ నరవరన్నృపిస్పృజి
స్పృశిస్పృహిసవనాదీనామ్ ॥ రేఫపరస్య సకారస్య సృప్యాదీనాం సవనాదీనాం చ మూర్ధ
న్యో న స్యాత్-పూర్వవదాదితి ప్రాప్తః ప్రతిషిధ్యతే తిచ్యుత్తిర్యాభిప్రాయా
తేన వా సివసీతి ప్రాప్తమపి న-ఉస్రో రశ్మిః-ఉస్రా గౌః - వాస్రో దివసః-వాశ్రం మన్ది
రమ్-శిరోఽజగరః-హంస్రో మూర్ఖః-సిధ్రః సాధుః-శుభ్రమ్-ముసేరక్ బాహులకాత్
ముస్త్రం అశ్రు * చకిరమ్యోరుచ్చోపధాయాః ॥ చుక్రమమ్లద్రవ్యమ్-రుమ్రో రుణః *
వాకసేః ॥ విప్రః చన్ద్రః * అనిలో మ్యార్దీక్షుశ్చ ॥ అమ్రం-తామమ్ * నిన్దేర్నలోప

శ్చ॥ నిద్రా॥ * అర్తేర్దీర్ఘశ్చ॥ ఆర్ద్రమ్ * శుచేర్దశ్చ॥ శూద్రః * దురీణో లోపశ్చ॥ దుఃఖేన నే
యతే ప్రాప్యత ఇతి దూరమ్ * కృతేశ్ఛః క్రూ చ॥ కృచ్ఛ్రం క్రూరః * రోదేర్ణిలుక్చ॥
రోదయతీతి రుద్రః॥ బహులమన్యత్రాపి సంజ్ఞాఛన్దసోః॥ ణిలుగిత్యేవ - వాన్తి పర్ణశుషో
వాతాస్తతః పర్ణముచోవరే * జోరీ చ॥ జీరోఽణుః - జ్యశ్చ్వేత్యేకే * సుసూధాగృధిభ్యః క్రన్॥ సురః - సూరః - ధీరః - గృధ్రః * శుసిచిమీనాం దీర్ఘశ్చ॥ శుస్సోత్ర శూరః - సీరమ్
చీరమ్ మీరస్సముద్రః * వాతిన్ధోః॥ వీధ్రం విమలమ్ * ఋధివపిభ్యాం రన్॥ వర్ధ్రం చర్మ వ
ప్రః ప్రాకారః * ఋజ్రేన్ద్రాగ్రవజ్రవిప్రకుబ్రచుబ్రక్షురఖురభద్రోగ్రభేరభే
లశుక్రశుక్లగౌరవన్త్రేరామాలాః॥ రన్తాస్త్వేకోనవింశతిః - నిపాతనాద్గుణాభావః - ఋ
జ్రో నాయకః - ఇది ఇన్ద్రః - రజేర్నలోపః - అగ్రమ్ వజ్రోఽస్త్రీ హీరకే పవౌ - డువప్ ఉప
ధాయా ఇత్వం విప్రః - కుబ్పు చుమ్బ్యోర్నలోపః - కుబ్రమరణ్యమ్ - చుబ్రం ముఖమ్ -
క్షుర విలేఖనే - రేఫలోపః - అగుణః - క్షురః - ఖుర చ్ఛేదనే - రలోపో గుణాభావశ్చ - ఖురః -
భన్దేర్నలోపః భద్రమ్ - ఉచ సమవాయే - చస్య గః ఉగ్రః - ఞిభీ - భేరీ - భల్లే భేలః - భేలో జలత
రణద్రవ్యమ్ - శుచేశ్చస్య కః - శుక్రః - శుక్లః - గుజ్ - వృద్ధిః - గౌరో రుణే సితే పీతే -
వనసంభక్తౌ - వన్త్రో విభాగీ - ఇణో గుణాభావః - ఇరా మద్యే చ వారిణి - మామానే - మా
లా * సమికస ఉకన్॥ కసగతౌ - సమ్యక్కసన్తి పలాయన్తే జనా అస్మాదితి సంకసుకో దుర్జ
నః - అస్థిరశ్చ * పచినశోర్ణుకన్ కనుమౌ చ॥ పచుకః పాకుకః సూపకారః - నశేర్నుమ్ - నం
శుకః॥ భియః క్రుకన్॥ భీరుకః * క్వున్ శిల్పిసంజ్ఞయోరపూర్వస్యాపి॥ రజకః - ఇక్షుమట్ట
కః - చరకః - చషభక్షణే - చషకః - శునకః - భషకః * రమేరశ్చ లోవా॥ రమకో విలాసీ - లమ
కః * జహాతేర్ద్వే చ॥ జహకః స్త్యాగీ కాలశ్చ * ధ్మో ధమ చ॥ ధమకః కర్మకారః * హనో వధ
చ॥ వధకః॥ బహులమన్యత్రాపి॥ కుహ విస్మాపనే - కుహకః కృతకమ్ * కృషేర్వృద్ధిశ్చో
దీచామ్॥ కార్షకః - కృషకః॥ ఉదకం చ॥ త్రపణ్యార్థమ్ * వృశ్చికృషోః కికన్॥ వృశ్చికః - కృషి
కః * ప్రాఙి పణికషః॥ ప్రాపణికః పణ్యవిక్రయీ - ప్రాకషికః పరదారోపజీవీ *
ముషేర్దీర్ఘశ్చ॥ మూషిక ఆఖుః * స్యమేస్సంప్రసారణం చ॥ చాద్దీర్ఘః - సీమికో వృక్షభే
దః * క్రియ ఇకన్ * క్రయికః - క్రేతా * ఆఙిపణిపనిపతిఖనిభ్యః॥ ఆపణికః - ఆపనికః - ఇ
న్ద్రనీలః - కిరాతశ్చ - ఆపతికః - శ్యేనో దైవాయత్తశ్చ - ఆఖనికో మూషికో వరాహశ్చ *
శ్యాస్త్యాహృఞ్విభ్య ఇనచ్॥ శ్యేనః - స్త్యేనః - హారిణః - అవినోఽధ్వర్యుః * వృజేః కిచ్చ॥
వృజినమ్ * అజేరజ చ॥ వీభావబాధనార్థమ్ - అజినమ్॥ బహులమన్యత్రాపి॥ కలినం - నలి
నం - మలినం - మణ్డినమ్ * ద్యుతేః॥ యత్వరుపిదినమ్ - దివసోపి దినమ్ * ద్రుదక్షిభ్యామినన్॥
ద్రవిణం - దక్షిణః - దక్షిణా * అర్తేః కిదిచ్చ॥ ఇరిణం శూన్యమ్ * వేపితుహ్యోర్హ్రస్వశ్చ॥

విపినం-తుహినమ్*తలిపులిభ్యాం చ॥ తలినం విరళే స్తోకే స్వచ్ఛేపి తలినం త్రిషు- పులిన
మ్*గర్వేరత ఉచ్చ॥గౌరాదిత్వాత్ జీష్-గుర్విణీ-గర్భిణీ*రుహేశ్చ॥రోహిణః*మహే
రినణ్ చ॥చాదినన్-మాహినం- మహినం రాజ్యమ్ * క్విబ్వచిప్రచ్ఛిశ్రిస్రుద్రుప్రు
జ్వాం దీర్ఘోసంప్రసారణంచ ॥ వాక్ -ప్రాట్-శ్రీః -స్రవత్యతోఘృతాదికమితి
స్రూః యజ్ఞోపకరణమ్-ద్రూర్హిరణ్యమ్-కటప్రూః కామరూపీకీటశ్చ- జూరాకాశేస
రస్వత్యాంపిశాచ్యాంజవనే స్త్రియామ్*ఆప్నోతేర్హ్రస్వశ్చ॥ఆపః-అపః-అద్భిః- అ
ద్భ్యః-అప్సు*పరౌవ్రజేష్షశ్చ పదాన్తే* వ్రజేః క్విబ్దీర్ఘౌ స్తః పదాన్తే తు షశ్చ-పరివ్రా
ట్ పరివ్రాజౌ*హువశ్శ్లువచ్చ॥జుహూః *స్రువః కః- స్రువః*చిక్చ॥ఇకార ఉచ్చా
రణార్థః కఇత్ -స్రుక్త్వమ్-స్రుక్-స్రువంచ స్రుచశ్చ సమ్మృడ్ఢి*తనోతేరనశ్చ వః॥తనో
తేశ్చిక్ప్రత్యయః-అనో వశ్చాదేశశ్చ-త్వక్ *గ్లానుదిభ్యాం డౌః గ్లౌః- నౌః*చిరవ్య
యమ్॥డౌరిత్యేవ-గ్లాకరోతి-శృస్మై జనాః ఇతి సిద్ధే నియమార్థమిదమ్ -ఉణాదిప్రత్యయా
న్తః -ఏజన్తమవ్యయంచేత్ చ్ప్యన్తమేవేతి*రాతేర్డైః॥రాః-రాయౌ-రాయః * గమే
ర్డోః॥గౌర్మాదిత్యేబలీవర్దే కిరణక్రతుభేదయోః । స్త్రీ తు స్యాద్దిశి భారత్యాం భూమౌ
చ సురభావపి॥నృస్త్రియోఃస్వర్గవజ్రామ్బురశ్మిదృగ్బాణలోమసు॥ బాహుళకాత్
ద్యుతేరపి డోః-ద్యౌః స్త్రీ స్వర్గాన్తరిక్షయోః*భ్రమేశ్చ డూః॥ భ్రూః-చాగ్రమేః - అ
గ్రే గూః*దమేర్డోసిః॥దోః-దోషా*పణేరిజాదేశ్చవః॥వణిక్ సార్థేబిణ్ -నైగమో
వాణిజో వణిక్ *వశేః కిత్ ॥ఉశిగగ్నౌ ఘృతేపి చ*భృఞ ఇ ఉచ్చ॥భురిక్ -భూమిః * జసిస
హోరురిన్॥జసురిర్వజ్రం-సహురిరాదిత్యః పృథివీ చ*సుయురువృఞో యుచ్॥ సవ
నశ్చన్ద్రమాః-యవనః-రవణః కోకిలః-వరణః*అశేరశ చ॥అశ్నోతేర్యుచ్ స్యాత్ రశాదే
శశ్చ-రశనా కాఞ్చీ జిహ్వా వాచీ తు దన్త్యసకారవాన్ *ఉన్దేర్నలోపశ్చ॥ఓదనః*గమే
ర్గశ్చ॥గమేర్యుచ్ స్యాత్ గశ్చాన్తాదేశః-గగనమ్*బహుళమన్యత్రాపి॥యుచ్ స్యాత్-
స్యన్దనః-రోచనా*రఞ్జేః క్యున్॥రజనమ్*భూసూధూభ్రస్జిభ్యశ్ఛన్దసి॥భువనం- సువన
మాదిత్యః-ధువనో వహ్నిః-నిధువనం సురతమ్-భృజ్జనమమ్బరీషమ్*కృపృవృజిమన్దిని
ధాఞః క్యుః॥కిరణః-పురణః-సముద్రః-వృజనమన్తరిక్షమ్ మన్దనం స్తోత్రమ్-నిధనమ్ *
ధృషేర్ధిష చ సంజ్ఞాయామ్॥ధిషణో గురుః-ధిషణా ధీః*వర్తమానే పృషద్బృహన్మహజ్జ
గచ్ఛతృవచ్చ॥అతిప్రత్యయాన్తాః-పృషన్తి చ సే-గుణాభావః-పృషతీ-బృహత్ - మ
హాన్-గమేర్జగాదేశః-జగత్ *సంశ్చత్రృవద్వేహత్॥ఏతేనిపాత్యన్తే-పృథక్కరణం
శతృవద్భావనివృత్త్యర్థమ్-సంచినోతేస్సుట్-ఇకారలోపః-సశ్చత్ కుహకః - తృప
చ్ఛత్రమ్-విపూర్వాద్ధన్తేష్టిలోపః ఇత్వమేచ-వేహత్ గర్భోపఘాతినీ* ఛన్దస్యసానచ్.

శుగ్వ్యాంభ్యశ్చ॥ కపి పానః సన్థానః-జనః పానః వృధానః*ఋజ్జేః వృధేః స్త్రి సహిభ్యః కిత్॥ఋ
జ్జానో మేఘః-వృధానః పురుషః-మన్దసానో౽గ్నిర్జీవశ్చ-సహసానో యజ్ఞో మయూర
శ్చ*అర్తేర్గుణశ్శుట్ చ॥ అర్శసానో౽గ్నిః *సమ్యానచ్ స్తువః॥ సంస్తవానో వాగ్మీ *యుధి
బుధిదృశః కిచ్చ॥ యుధానః-బుధానః-దృశానో లోకపాలః*హుర్శ్ఛన్నసనో లుక్ ఛంగోవ
శ్చ॥ జుహురాణశ్చన్ద్రమాః*శ్వితేర్దశ్చ॥ శ్విదానః పుణ్యకర్మా*తృన్ తృచౌ శంసిక్షు
దాదిభ్యస్సంజ్ఞాయాం చానిటౌ॥ శంసాదిభ్యః క్షుదాదిభ్యశ్చ క్రమాత్ తృన్ తృచౌ స్తః
తౌ చానిటౌ-శంస్తా-స్తోతా-శంస్తరౌ శంస్తరః-క్షుదిస్సం(త్రో)ధాతుః-శక్షలీకరణే౽భతునే
చ-అనుదాత్తేత్-వృత్త్యే చ క్షుదాదిమితి వక్తా ౧త్ -ఉదకాణాం వా వేహతం వా క్షుదన్త్రైఇతి
(బా)హ్యకాశ్చ-క్షత్తా స్యాత్ సాధ్వాగర స్థైర్యైశ్యాయామపి శూద్రజే* బహుళమ
న్య(త్రా)పి॥ వన్-వన్తా-హన్ - హన్తా ఇత్యాది*నప్తృనేష్టృత్వష్టృహోతృపోతృ
(భ్రా)తృజామాతృమాతృపితృదుహితృ॥ నపతన్త్యనేన నప్తా పౌత్రో దౌహి(త్ర)శ్చ
నయతేః షుక్ గుణశ్చ-నేష్టా-త్విషేరితో౽త్వం-త్వష్టా-హోతా-పోతా-ఋత్విగ్భే
దః-(భ్రా)జతేర్జలోపః-(భ్రా)తా-జాయాం మాతి జామాతా-మానపూజాయాం-నలోప
శ్చ-మాతా-పాతేరాకారస్యేత్త్వం-పితా-దుహేస్తృచ ఇట్ గుణాభావశ్చ-దుహితా*
సావసేర్ఋత్॥ స్వసా*యాతేర్వృద్ధిశ్చ॥ యాతా-భార్యాస్తు(భ్రా)తృవర్గస్య యాతర
స్స్యుః పరస్పరమ్*నఞిచ నన్దేః॥ ననన్దా-ననాన్దా-ఇహ వృద్ధిర్నానువర్తత ఇత్యేకే- ననా
న్దా తు స్వసా పత్యుర్ననా... ఇతి శబ్దార్ణవః*దివేర్ఋః॥ దేవా-దేవరః-స్వామినో
దేవృదేవరౌ*నయతేర్డిచ్చ॥ నా-నరౌ-నరః*సవ్యేస్థశ్ఛన్దసి॥ అమ్బామ్బేత్య(త్ర)స్థాగస
ష్ఠలాణాముపసంఖ్యానమ్-సవ్యేష్ఠాసారథిః-సవ్యేష్ఠరౌ-సవ్యేష్ఠరః *అర్తిసృధృధమ్య
శ్యవితృభ్యో౽నిః॥ అర్త్యాదిభ్యో౽ని(ప్ర)త్యయస్స్యాత్-అరణిరగ్నిర్యోనిః-సరణిః-
ధరణిః-ధమనిః-అమనిర్గతిః-అశనిః-అవనిః-తరణిః-బాహుళకాత్ రజనిః*ఆజిశుషిస్సన
శ్ఛన్దసి ఆశుశుక్షణిరగ్నిః వాతశ్చ*కృషేరాదేశ్చ చః॥ చర్షణిర్నరః*అదేర్ముట్ చ॥ అద్మ
నిరగ్నిః *వృతేశ్చ॥ వర్తనిః-గోవర్ధనస్తు చకారాన్ముట్ వర్త్మనిరిత్యాహ*క్షిపేః కిచ్చ॥ క్షి
పణిరాయుధమ్*అర్చిశుచిహుసృపిచ్ఛాదిఛర్దిభ్య ఇసిః॥ అర్చిః జ్వాలా-ఇదన్తో౽ప్యయమ్-
అగ్నే(భ్రా)జన్తే అర్చయః-శోచిర్దీప్తిః-హవిః సర్పిః-ఇష్మన్నితి(హ్ర)స్వః-ఛదిః పటలమ్-
ఛర్దిర్వమనవ్యాధిః ఇకన్తో౽పి ఛర్ద్యతీసారమూలవాన్*బృంహేర్నలోపశ్చ॥ బర్హిర్నాను
శుశుష్మణః*ద్యుతేరిసన్నాదేశ్చ జః॥ జ్యోతిః*వసేరుచేస్సంజ్ఞాయామ్॥ వసురోచిర్య
జ్ఞః*భువః కిత్॥ భువిస్సముద్రః *సహేర్ధశ్చ॥ సధిరనడ్వాన్*పిబతేస్థుక్॥ పాథిశ్చ
క్షుస్సముద్రదారాః*జనేరుసిః॥ జనుః జననమ్*మనేర్ధశ్ఛన్దసి॥ మధుః *అర్తిశ్చాపిభ్యయ

జితనిధనితపిభ్యో నిత్ ॥ అరుః-పరుర్గ్రన్థిః-వపుః-యజుః-తనుః-తనుషీ-తనూంషి-ధనుర
స్త్రియామ్-ధనుర్వంశవిశుద్ధోఽపి నిర్గుణః కిం కరిష్యతి-సాన్తస్యోదన్తస్య చారూపమ్- త
పునుస్సార్యాగ్నిశత్రుషు*ఏతేర్ణిచ్చ ॥ ఆయుః-ఆయూంషి*చక్షేశ్శిచ్చ ॥ చక్షుః*ముహేః
కిచ్చ ॥ ముహురవ్యయమ్*బహులమన్యత్రాపి ॥ ఆచక్షుః-పరిచక్షుః *కౄగౄశౄ
వృఞ్చతిభ్యః ష్వరచ్ ॥ కర్వరో వ్యాఘ్రరక్షసోః-గర్వరోఽహంకారీ-శర్వరీ రాత్రిః-చ
ర్వరః ప్రాకృతో జనః-చత్వరమ్*నౌ సదేః ॥ నిషద్వరస్తు జమ్బాలః- నిషద్వరీ రాత్రిః ॥

॥ ఇత్యుణాదిషు ద్వితీయః పాదః ॥

ఛిత్వరఛత్వరధీవరపీ
వరమీవరచీవరతీవరనీవరగహ్వరకట్వరసంయద్వరాః ॥ ఏకాదశ ష్వరచ్ప్రత్యయా
న్తా నిపాత్యన్తే ఛిదిర్ ఛద్-అనయోస్తకారోఽన్తాదేశః ధిదేర్గుణాభావశ్చ- ఛిత్వరో ధూ
ర్తః ఛత్వరో గృహకుఞ్జయోః ధీవరః కైవర్తః-పీవరః స్థూలః మీవరో హింసకః-చినోతే
ర్దీర్ఘశ్చ-చీవరం భిక్షుకప్రావరణమ్-తీవరో జాతివిశేషః-నీవరః పరివ్రాట్ - గాహ
తేర్హ్రస్వత్వం-గహ్వరమ్-కటేర్వర్ణాదౌ-కట్వరం వ్యఞ్జనమ్-యమేర్దకారః- సంయద్వ
రో నృపః-పదేః సంపద్వర ఇత్యేకే*ఇణ్సిఞ్జిదీఙుష్యవిభ్యో నక్ ॥ ఇనస్సూర్యేఽపి
పత్యౌ-సినః కాణః-జినోఽర్హన్-దీనః-ఉష్ణః-ఊనః*ఫేనమీనౌ ॥ ఏతౌ నిపాత్యేతే-స్ఫాయ
తేః ఫేనః-మీనః*కృషేర్వర్ణే ॥ కృష్ణః *బన్ధేర్బ్రధిబుధీ చ ॥ బ్రధ్నః-బుధ్నః * ధాపృ
వస్యజ్యతిభ్యో నః ॥ ధానా భృష్టయవే స్త్రియః-పర్ణం పత్రమ్-వర్ణః కింశుకః-వస్నో మూ
ల్యే వేతనే చ-అజేర్వీ- వేనః-అత్న ఆదిత్యః-బాహులకాత్ శృణోతేః శ్రోణః పఙ్గుః * ల
క్షేరట్ చ ॥ లక్షేర్నస్స్యాదిన్నాన్తాత్ తస్యాట్ ఆగమశ్చ-చాన్నుడిత్యేకే-లక్ష
ణం లక్ష్మణం నామ్ని చిహ్నే చ-లక్షణో లక్ష్మణశ్చ రామభ్రాతా- లక్షణా హంసయో
షాయాం సారసస్యాపి లక్ష్మణా*వనేరిచ్చోపధాయాః ॥ వేన్నా నదీ ॥ సివేష్టేర్యూ చ ॥ దీ
ర్ఘోచ్చారణసామర్థ్యాన్న గుణః-స్యూన ఆదిత్యః-బాహులకాత్ కేవలోఽపి ఊఙ్-అన్త
రఙ్గత్వాద్యణ్ గుణః స్యోనః*కృవృజృసిద్రుపన్యనిస్వపిభ్యో నిత్ ॥ కర్ణః-వర్ణః- జర్ణశ్చ
న్ద్రశ్చ వృక్షే చ- సేనా-ద్రోణః-పన్నో నీచైర్గతిః అన్నమోదనః-స్వప్నో నిద్రా* ధే
ట ఇచ్చ ॥ ధేనస్సిన్ధుర్నదీ ధేనా*తృషిశుషిరసిభ్యః కిత్ ॥ తృష్ణః-శుష్ణః సూర్యోఽగ్నిశ్చ
రస్నం ద్రవ్యమ్*సుఞో దీర్ఘశ్చ ॥ సూనా వధస్థానమ్*రమేస్త చ ॥ రమయతీతి రత్నమ్ *
రాస్నాసాస్నాస్థూణావీణాః ॥ రాస్నా గన్ధద్రవ్యమ్ సాస్నా గోగలకమ్బలః-స్థూణా గృ
హస్తమ్భః-వీణా వల్లకీ*గాదాభ్యామిష్ణుచ్ ॥ గేష్ణుర్గాయనః-దేష్ణుర్దాతా * కృత్యశూ
భ్యాం క్స్నః ॥ కృత్స్నమ్-అక్ష్ణమఖణ్డమ్*తిజేర్దీర్ఘశ్చ ॥ తీక్ష్ణమ్* శ్లిషేరచ్చోపధాయాః
*శ్లక్ష్ణమ్*యజిమనిశున్ధిదసిజనిభ్యో యుచ్ ॥ యజ్యురధ్వర్యుః- మన్యుర్దైన్యం క్రతౌ క్రు

జ-శుష్ఠ్యరస్మిః-కమ్య్త్రసర్గః జన్యుశ్శరీరీ* భుజిమృఙ్భ్యాం యుక్త్యుకౌ॥ భుజ్యు
ర్భోజనమ్-మృత్యుః *సస్తేరయుః॥ నరయుర్నదీ-అయూరితి పాఠాన్తరమ్-నరయూః*
పాతేర్విషిభ్యః షః॥ పాతి రక్షత్యస్మాదాత్మానమితి పాపమ్ తద్యోగాత్పాపః-పురుషః.
శేపః పురోహితః-బాహుళకాద్గుణాభావే సీపో వృషవిశేషః-వేష్పః-పానీయమ్* చ్యు
వః కిచ్చ॥ చ్యుపం వక్త్రమ్* స్తువో దీర్ఘశ్చ॥ స్తూపః సముచ్ఛ్రయః * సుశృభ్యాం నిచ్చ
చ్చ॥ చాత్ కిత్ దీర్ఘః-సూపః-బాహుళకాదుత్వమ్ శూర్పమ్*కుయుభ్యాంచ॥ కువ న్త్రి
ణ్డకా అస్మిన్ సూపః యువ నిబద్ధ స్త్రస్మిన్ప్రశుమితి యూపో యజ్ఞస్తమ్భః* ఖష్ప
శిల్పశష్పబాష్పరూపపర్పతల్పాః॥ పస్త్రైతే ప ప్రత్యయాన్తాని పాత్యన్తే- ఖనతేర్నకార
స్య షత్వమ్-ఖష్పః క్రోధబలాత్కారౌ-శీలతేర్హ్రస్వః-శిల్పం కౌశలమ్- శసుహింసా
యామ్-నిపాతనాత్ షత్వమ్-శష్పం బాలతృణం-ప్రతిభాక్షయశ్చ-బాధతేః పః-బా
ష్పో నేత్రజలోష్మణోః బాష్పంచ-రౌతేర్దీర్ఘః-రూపం స్వభావసౌందర్యే-పర్పః-ప
ర్పం గృహం బాలతృణం పఙ్గుపీఠంచ-తలప్రతిష్ఠాకరణే-చురాదిణిచో లుక్- తల్పం శ
య్యాట్టదారేషు* స్తనిహృషిపుషిగదిమదిభ్యో ణేరిత్నుచ్॥ అయామన్తేత్యయాదే
శః-స్తనయిత్నుః హర్షయిత్నుః-పోషయిత్నుః-గదయిత్నుర్వావదూకః- మదయిత్నుర్మ
దిరా* కృహనిభ్యాం క్త్నుః॥ కృత్స్నశిల్పీ-హత్నుర్వ్యాధిః శస్త్రంచ*గమేస్నుశ్చ॥
జిగత్నుః *దాభాభ్యాం నుః॥ దానుర్దాతా-భానుః*వచేర్గశ్చ॥ వగ్నుః *ధేట ఇచ్చ॥ ధే
నుః తిట్ఠామితి ధేనుః*సువః కిత్॥ సూనుః పుత్రేనుజేవా*జహాతేర్ద్వేన్తలోపశ్చ॥ జ
హ్నుః *స్థో ణుః॥ స్థాణుః కీలేస్థిరేహరే*అజివృరీభ్యో నిచ్చ॥ అజేర్వీ-వేణుః- వర్ణుర్నదవి
శేషదేశయోః-రేణుర్ద్వయోః స్త్రియాం ధూళిః*విషేః కిచ్చ॥ విష్ణుః* కృదాధారార్చిక
లిభ్యః కః॥ బాహుళకాన్నకారస్యైత్వం క్ష్మా-కరోటి-ధవళ ఘూటకః-దాకో దాతా- ధాకోన
ద్యాధారశ్చ-రాకా పౌర్ణమాసీ - అర్కః-కల్కః పాపాశయే పాపే దమ్భే విట్కిట్ట
కౌషగపి*సృవృభూశుషిముషిభ్యః కక్॥ సృకః ఉత్పలవాతయోః - వృకః శ్వాపదకాక
యోః-భూకం ఛిద్రమ్-శుష్కమ్-ముష్కో-ఽణ్డమ్*శుకవల్కోల్కాః॥ శుభేరన్త్యలో
పః శుకః-వల్కం వల్కలం-(స్త్రియామ్-ఉపదాహే-షపుల్లః-ఉల్కా* ఇణ్భీకాపా
ల్యతిమర్చిభ్యః కన్॥ ఏకేముఖ్యాన్యకేవలాః-భేకో మణ్డూకమేఘయోరితి విశ్వమేదిన్యౌ -
కాకః - పాకః శిశుః - శల్కం శకలమ్ - అత్కః పథికః శరీరావయవశ్చ - మ
ర్కః శరీరవాయుః * నౌ హః॥ జహాతేః కస్సాన్తే - నిహాకా గోధికా * నా
సదేర్ధిశ్చ ॥ నిషద్ ఉ(స్త్రీ) హిమ్మితశ్చ తె * స్యమేరీట్ చ ॥ స్యమీకో వల్మీకః వృక్ష
భేదశ్చ ॥ కిట్ (హ్ర) స్వ ఇతి కేచిత్ - స్యమికః * అజియుధునీభ్యో దీర్ఘశ్చ ॥ వీకః

స్యాద్వాతపక్షిణోః-యూకా-ధూకో వాయుః-నీకో వృక్షవిశేషః* హ్రియో రశ్చలో వా॥ హ్రీకా హ్లీకా త్రపా మతా* శకేరునోన్తోన్త్యునయః॥ ఉనఉన్తఉన్తిఉనిపి తే చ త్వారస్స్యుః-శకునః-శకున్తః-శకున్తిః-శకునిః*భువో ఝిచ్॥ భువన్తిర్వ్యగ్రమానకాలః-బాహుళకాదవేశ్చ-అవన్తిః-వదేర్వదన్తిః-కింవదన్తీ జనశ్రుతిః*కన్యుచ్ క్షిపేశ్చ॥ క్షాద్భవః-క్షిపణ్యుర్వసన్తః ఇత్యుజ్జ్వలదత్తః-భువన్యుః స్వామిసూర్యయోః* అనుఙ్ నదేశ్చ॥ చాత్ క్షిపేః-నదనుర్మేఘః-క్షిపణుర్వాతః*కృవృదారిభ్య ఉనన్॥ కరుణో వృక్షభేదస్స్యాత్ కరుణా చ కృపా మతా-వరుణః-దారుణమ్*త్రో రశ్చలో వా॥ తరుణస్తలునో యువా*క్షుధిపిశిమిథిభ్యః కిత్॥ క్షుధునో మ్లేచ్ఛజాతిః-పిశునః- మిథునమ్*ఫలతేర్గుక్ చ॥ ఫల్గునః పార్థః-ప్రజ్ఞాద్యణ్ -ఫాల్గునః*అశేర్లశ్చ॥ లశునమ్*అర్జేర్ణిలుక్ చ॥ అర్జునః*తృణాఖ్యాయాం చిత్॥ చిత్త్వాదన్తోదాత్తః-అర్జునం తృణమ్॥ అర్తేశ్చ॥ అరుణః*అజియమిశీఙ్భ్యశ్చ॥ వయునం దేవమన్దిరమ్-యమునా- శయునోఽజగరః*వృతాత్త్వావదిహనికమికషిభ్యస్సః॥ వత్సమ్-తక్షః-వత్సః-హంసః- కంసోఽస్త్రీ పానభాజనమ్-కక్షుషారణ్యమ్*ప్లుషేరచ్చోపధాయాః॥ ప్లక్షః*మనేర్దీర్ఘశ్చ॥ మాంసమ్*అశేర్దేవనే॥ అక్షః*స్నువ్రశ్చికృత్యృషిభ్యః కిత్॥ స్నుషా-వృక్షః-కృత్సముదకమ్-ఋక్షన్నక్షత్రమ్*ఋషేర్జాతౌ॥ ఋక్షో ద్రిభేదే భల్లూకే ఇతి చ*ఉన్దిగుధికుషిభ్యశ్చ॥ ఉత్సః ప్రస్రవణమ్-గుత్సః స్తబకః-కుక్షౌ జఠరమ్*గృధిపణ్యోర్దకౌ చ॥ గృత్సః కామదేవః-పక్షః*అశేస్సరః॥ అక్షరమ్*వసేశ్చ॥ వత్సరః*సంపూర్వాచ్చిత్॥ సంవత్సరః*కృధూమదిభ్యః కిత్॥ బాహుళకాన్నత్వమ్-కృసరస్స్యాత్తిలోదనః ధూసరః - మత్సరః-మత్సరా మక్షికాజ్ఞేయా భస్మరాళీ చ సా మతా*వతేశ్చలః॥ వత్సలః పన్థాః*తన్యృషిభ్యాం క్సరన్॥ తసరః సూత్రవేష్టనమ్-ఋక్షరః-ఋత్విక్॥ పీయుక్వణిభ్యాం కాలన్ హ్రస్వస్సంప్రసారణం చ*పీయుః సౌత్రః పియాలో వృక్షభేదః- కుణాలో దేశభేదః*కటికుషిభ్యాం కాకుః॥ కటాకుః పక్షీ-కుషాకురగ్నిః సూర్యశ్చ*సర్తేర్దుక్చ॥ సృదాకుర్వాతసరితోః*వృతేర్వృద్ధిశ్చ॥ వార్తాకుః-బాహుళకాదుకారస్య అత్వం వార్తాకమ్*పర్తేర్నిత్సంప్రసారణమల్లోపశ్చ॥ పృదాకుర్వృశ్చికే వ్యాఘ్రే చిత్రకే చ సరీసృపే * సృయువచిభ్యోఽన్యుజాగూజక్నుచః॥ అన్యుచ్ ఆగూచ్ అక్నుచ్ ఏతే క్రమాత్స్యుః-సరణ్యుర్మేఘవాతయోః-యవాగూః-వచక్నుర్విప్రవాగ్మినోః* ఆనకశ్శీఙ్భియః॥ శయానకోఽజగరః-భయానకః*ఆణకో లూధూశిఙ్ఘిధాఞ్భ్యః॥ లవాణకం దాత్రమ్-ధవాణకో వాతః॥ శిఙ్ఘాణకః శ్లేష్మా-పృషోదరాదిత్వాత్పక్షే కలోపః - శిఙ్ఘాణం నాసికామలమ్-ధాణకో దీనారభాగః॥ ఉల్కుకదర్వి సౌమామినః॥ ఉపదాహే-మస్యలః మక

ప్రత్యయశ్చ-ఉల్కా॥ జ్వలితరఙ్గారమ్-ఙ్గారా తైర్వ్యాదశ్వః-జానేయా తైర్మినిః సౌరాసీ *
హ్రియః కుగ్రశ్చ లో వా॥ హ్రీకుః హ్లీకుః లజ్జావాన్ * హసిమృగ్రిణ్వామిదమిలూ
పూధుర్విభ్యస్తన్॥ దశభ్యస్తన్ స్యాత్ తచ్చ త్రిత్ నేట్-హస్తః-మర్తః-గర్తః-ఏతః కర్బు
రః-వాతః-అన్తః-దన్తః-లోతః సాస్న్యవస్రశ్చిహ్నయోః-పోతో బాలపవిత్రయోః-ధూ
ర్తః-బాహుళకాత్తు సేడ్విజసూర్యశ్చ-ధూస్తం పాపం ధూలిర్జటా చ * నిఘ్యోర్వెత్ చ ॥ నాపి
తః * తనిమృఙ్భ్యాం కిచ్చ॥ తతం-మృతమ్ * అజిఘ్రుసిభ్యః క్తః॥ అక్తం-ఘృతం- సితమ్ *
దుతనిభ్యాం దీర్ఘశ్చ ॥ దూతః-తాతః * జేర్మూట్ చోదాత్తః॥ జీమూతః * లోష్టపలితౌ॥ లు
నాతేః క్తః తస్య సుక్ ధాతోర్గుణః లోష్టం-పలితమ్ * హృశ్యాభ్యామితన్॥ హరితః శ్యేతః
వర్ణభేదే * రుహేరశ్చ లో వా॥ రోహితో మృగభేదః వర్ణయోః-లోహితం రక్తమ్ * పిశేః కి
చ్చ॥ పిశితం మాంసమ్ * శ్రుదక్షిస్పృహిగృహిభ్య ఆయ్యః॥ శ్రవాయ్యో యజ్ఞపశుః ద
క్షాయ్యో గరుడో గృధ్రశ్చ-స్పృహయాయ్యః-గృహయాయ్యో గృహస్వామీ * దధి
షాయ్యః॥ దధాతేర్ద్విత్వం షుక్ చ నిత్ త్రిత్ దధిషాయ్యః * వృఞ ఏణ్యః॥ వరే
ణ్యః * స్తువః క్సేయ్యశ్ఛన్దసి ॥ స్తుషేయ్యం పురుషవర్చసమ్ * రాజేరన్యః ॥ రాజన్యో వ
హ్నిః * శ్యారమ్యోశ్చ॥ శరణ్యం-రమణ్యమ్ * అర్తేర్నిచ్చ॥ అరణ్యమ్॥ పర్జన్యః॥ వృషు
నేచ నే- పర్జన్యః పర్జన్యః శక్రమేఘయోః * వదేరాన్యః॥ వదాన్యస్త్యాగివాగ్మినోః * అ
మినక్షియజివధిపతిభ్యోఽత్రన్ ॥ అమత్రం భాజనం-నక్షత్రం-యజత్రః-వధత్రమా
యుధం-పతత్రం తనూరుహమ్ * గడేరాదేశ్చ కః॥ కడత్రం - దలయోరేకత్వం గణా
త్ కలత్రమ్ * వృఞశ్చిత్ ॥ వరత్రా చర్మమయీ రజ్జుః * సువిదేః కత్రన్॥ సువిదత్రం
కుటుమ్బకమ్ * కృతేశ్ఛః క్రూ చ॥ కృన్తత్రం లాఙ్గలమ్ * భృమృదృశియజిపర్విపచ్యమితమి
నమిహర్యిభ్యోఽతచ్ ॥ దశభ్యోఽతచ్ స్యాత్ -భరతః- మరతో మృత్యుః-దర్శతః సోమసూ
ర్యయోః-యజతః ఋత్విక్-పర్వతః-పచతోఽగ్నిః-అమతో రోగః-తమతస్తృష్ణాపరః-
నమతః ప్రహ్వః-హర్యతోఽశ్వః * పృషిరఞ్జిభ్యాం కిత్ ॥ పృషతో మృగో బిన్దుశ్చ-రజత
మ్ * ఖలతిః॥ స్ఖలతేః సలోపః-అతచ్ ప్రత్యయాన్తస్య ఇత్వం చ ఖలతిర్నిష్కేశశిరాః *
శీఙ్శపిరుగమివఞ్చిజీవిప్రాణిభ్యోఽథః॥ సప్తభ్యోఽథస్స్యాత్ -శయథోఽజగరః - శ
పథః-రవథః-కోకిలః-గమథః-పథికః వఞ్చథశ్చ-వఞ్చథో ధూర్తః - వన్దితిపాతేకర్మణి కర్త
రి వా ప్రత్యయః-వన్ద్యతే వన్దతే వా వన్దథః-స్తోతా స్తుత్యశ్చ-జీవథ ఆయుష్మాన్-ప్రా
ణథో బలవాన్-బాహుళకాచ్ఛమిదమిభ్యామ్- శమథస్తు శమశ్శాన్తిర్దాన్తిస్తు దమథో ద
మః * భృఞశ్చిత్ ॥ భరథో లోకపాలః * రుదివిదిభ్యాం ఙిత్ ॥ రోదితీతి రుదథశ్శిశుః - వేత్తీ
తి విదథః * ఉపసర్గే వసేః॥ ఆవసథో గృహమ్-సంవసథో గ్రామః * అత్యవిచమితమిన

మిరభిలభినభితపిపతిపనిపణిమహిభ్యోఽసచ్ ॥ త్రయోదశభ్యోఽసచ్ స్యాత్ అతతి
త్యతసః వాయురాత్మా చ-అవతీత్యవసో రాజా భానుశ్చ-చమన్త్యస్మిన్ చమసః సోమ
పానపాత్రమ్ తామ్యన్త్యస్మిన్ తమసోఽన్ధకారః-నమసః అనుకూలమ్- రభసో వేగహర్ష
యోః-లభసో ధనం యాచకశ్చ-నభతే నభ్యతి వా నభసః ఆకాశః-తపసః పక్షీ చన్ద్రశ్చ-
పతసః పక్షీ-పనసః కణ్టకిఫలః-పణసః పణ్యద్రవ్యమ్-మహసం జ్ఞానమ్ ॥ వేఞస్తుట్ చ॥
బాహులకాదాత్వాభావః వేతసః॥ వహియుభ్యాం ణిత్ ॥ వాహసో జగరః-యావసః
తృణసంఘాతః॥ వయశ్చ॥ వయగతౌ-వాయసః కాకః॥ దివః కిత్ ॥ దివసం- దివసః॥ కృ
శౄశలికలిగర్దిభ్యోఽభచ్ ॥ కరభః-శరభః-శలభః-కలభః-గర్దభః॥ ఋషివృషిభ్యాం
కిత్ ॥ ఋషభః-వృషభః॥ రుషేర్ని ల్లుషచ॥ రుషహింసాయామ్ - అస్మాదభచ్ నిత్
కిత్ స్యాత్ లుషాదేశశ్చ-లుషభో మత్తదన్తిని॥ రాసివల్లిభ్యాం చ॥ రాసభః - వల్లభః॥
జౄవిశిభ్యాం ఝచ్ । జరన్తో మహిషః- వేశన్తః పల్వలమ్॥ రుహినన్దిజీవిప్రాణిభ్యః షి
దాశిషి॥ రోహన్తో వృక్షభేదః-నన్దన్తః పుత్రః జీవన్త ఔషధమ్-ప్రాణన్తో వాయుః- షి
త్వాన్ఙీష్-రోహన్తీ॥ తౄభూవహివసిభాసిసాధిగడిమణ్డిజినన్దిభ్యశ్చ ॥ దశభ్యో ఝచ్
స్యాత్స చ షిత్ -తరన్తస్సముద్రః-తరన్తీ నౌకా-భవన్తః కాలః-వహన్తో వాయుః - వసన్త
ఋతుః- భాసన్తస్సూర్యః-సాధన్తో భిక్షుః-గడేః కుటాదిత్వాన్నిత్వం హ్రస్వః- అయా
మన్నైతి గౌరయః-గడయన్తో జలదః-మణ్డయన్తో భూషణమ్-జయన్తశ్శక్రపుత్రః- నన్దయ
న్తో నన్దకః॥ హన్తేర్ముట్ చ హిచ॥ హేమన్తః॥ భన్దేర్నలోపశ్చ ॥ భదన్తః ప్రవ్రజితః॥
ఋచ్ఛేరరః॥ ఋచ్ఛరా వేశ్యా- బాహులకాత్ జర్జరఝర్ఝరాదయః ॥ అర్తికమిభ్ర
మిచమిదేవివాసిభ్యశ్చిత్ ॥ షడ్భ్యోఽరశ్చిత్ స్యాత్ -అరరం కపాటమ్- కమరః కాము
కః-భ్రమరః-చమరః- దేవరః-వాసరః॥ కువః క్రరన్ ॥ కురరః పక్షిభేదః ॥ అఙ్గిమదిమన్ది
భ్య ఆరన్ ॥ అఙ్గారః-మదారో వరాహః-మన్దారః పారిజాతకః॥ గడేః కడ చ। కడారః॥ శృ
ఙ్గారభృఙ్గారౌ ॥ శృభృఞ్ ఆభ్యామారన్ నుమ్ గుక్ హ్రస్వశ్చ-శృఙ్గారో రసః- భృఙ్గా
రః కనకాలుకా॥ కఞ్జిమృజిభ్యాం చిత్ ॥ కఞ్జిస్సౌత్రః-కఞ్జారో మయూరః - మార్జారః॥
కమేరిడుచ్చోపధాయాః॥ చిదిత్యనువృత్తేరన్తోదాత్తః-కుమారః॥ తుషారాదయశ్చ॥
తుషారః- కాసారః సహారః ఆమ్రభేదః॥ దీఙో నుట్ చ॥ దీనారస్సువర్ణాభరణమ్॥ సర్తేర
ప్షుక్ చ॥ సర్షపః॥ ఉషికుటిదలికచిఖజిభ్యః కపన్॥ ఉషపో వహ్నిసూర్యయోః- కుటపో
మానభాణ్డమ్-దలపః ప్రహరణమ్-కచపం శాకపత్రమ్- ఖజపం ఘృతమ్ ॥ క్వణేస్సం
ప్రసారణం చ॥ కుణపమ్-శవశ్చాక్రవర్మణస్య స్వరే భేదః॥ విటపపిష్టపవిశిపోలపాః॥
చత్వారోఽమీ కపన్ప్రత్యయాన్తాః-విటశబ్దే-విటపః విశతేరాదేః పః ప్రత్యయస్య తుట్.

దుఃఖం పిష్టపం భువనమ్-విశతేః ప్రత్యయాదేరిత్వం విశిపం సద్మ- పలతేః సంప్రసారణమ్-ఉలపం కోమలం తృణమ్ * వృతే స్తికన్ ॥ వర్తికా * కృతిభిదిలతిభ్యః కిత్ ॥ కృత్తికా భిత్తికా భిత్తిః-లతిస్సౌత్రః లత్తికా గోధా * ఇష్యశిభ్యాం తకన్ ॥ ఇష్టకా-అష్టకా * ఇణస్తశన్ తశసునౌ ॥ ఏతశో బ్రాహ్మణః-ఏతశాః * వీపతిభ్యాం తనన్ ॥ వీగత్యాదౌ-వేతనం పత్తనమ్ * దృదలిభ్యాం భః ॥ దర్భః-దల్భః స్యాదృషి చక్రయోః * అర్తిగృభ్యాం భన్ ॥ అర్భః-గర్భః * ఇణః కిత్ ॥ ఇభః * అసికసిభ్యాం క్థిన్ ॥ అస్థి-సక్థి * ప్లుషికుషిశుషిభ్యః క్సిః ॥ ప్లుక్షిః వహ్నిః-కుక్షిః-శుక్షిర్వాతః * అశేర్నిత్ ॥ అక్షిః * ఇషేః క్సుః ॥ ఇక్షుః * అవితృస్తృతన్త్రిభ్య ఈః ॥ అవీర్నారీ రజస్వలా-తరీర్నౌః- స్తరీర్ధూమః - తన్త్రీర్వీణాదేర్గుణః * యాపోః కిద్ద్వే చ ॥ యయీః శ్వః-పపీః స్యాత్సోమసూర్యయోః * లక్షేర్ముట్ చ ॥

లక్ష్మీః ——— ఇత్యుణాదిషు తృతీయః పాదః ——— * వాతప్రమీః ॥ వాతశబ్ద ఉపపదే మాఙ్ధాతోరీప్రత్యయః స చ కిత్-వాతప్రమీః అయం స్త్రీపుంసయోః * ఋతన్యఞ్జివన్యఞ్జ్యర్పిమద్యత్యఙ్గికుయుకృశిభ్యః కత్నిచ్ యతుజలిజిష్ఠుజిష్టజిసన్ స్యనిథిను ల్యసాసానుకః ॥ ద్వాదశభ్యః క్రమాత్స్యుః-అర్తేః కత్నిచ్ - యణ్-బద్ధముష్టిః కరో రత్నిః-సోరత్నిః ప్రసృతాఙ్గులిః-తనోతేర్యతుచ్-తన్యతుర్వాయుః రాత్రిశ్చ- అఞ్జేరలిచ్-అఞ్జలిః-వనేరిష్ఠుచ్-వనిష్ఠుః స్థవిరాన్త్రం-అఞ్జేరిష్టుచ్-అఞ్జిష్ఠో భానుః-అర్పయతేరిసన్ అర్పిసోఽగ్రమాంసమ్ మదేః స్యన్ మత్స్యః అతేరథిన్-అతథిః-అఙ్గేరులిః-అఙ్గులిః-కౌతేరసః-కవసః-అచ ఇత్యేకే-కవచం-యౌతేరాసః-యవాసో దురాలభా-కృశేరానుక్-కృశానుః * ప్రఃకః ॥ ఉక్తసూత్రే కిద్గ్రహణాదికారస్యనేత్త్వమ్-శర్కరా * పుషః కిత్ ॥ పుష్కరమ్ * కలశ్చ ॥ పుష్కలమ్ * గమేరినిః ॥ గమిష్యతీతి గమీ * ఆఙిణిత్ ॥ ఆగామీ * భువశ్చ ॥ భావీ * ప్రే స్థః ॥ ప్రస్థాయీ * పరమే కిత్ ॥ పరమేష్ఠీ * మన్థః ॥ మన్థతేరినిః కిత్స్యాత్-కిత్త్వాన్నకారలోపః-మన్థాః మన్థానౌ-మన్థానః * పతస్థ చ ॥ పన్థాః - పన్థానౌ * ఖజేరాకః ॥ ఖజాకః పక్షీ * బలాకాదయశ్చ ॥ బలాకా-శలాకా-పతాకా * పినాకాదయశ్చ ॥ పాతేరిత్వం నుమ్ చ-క్లీబపుంసోః పినాకః స్యాత్ శూలశఙ్కరధన్వనోః - తడ ఆఘాతే-తడాకః * కషిదూషిభ్యామీకన్ ॥ కషీకా పక్షిజాతిః- దూషికా నేత్రయోర్మలమ్ * అనిహృషిభ్యాం కిచ్చ ॥ అనీకం-హృషీకమ్ * చఙ్కణః కఙ్కణ చ ॥ క్వణ శబ్దే - అస్మాద్యఙ్లుగన్తాదీకన్ ధాతోః కఙ్కణాదేశశ్చ - ఘణ్టికాయాం కఙ్కణీకా సైవ ప్రతిసరాపి చ * శృదౄభసోఽదిః ... ద్వే రుక్ చాభ్యాసస్య ॥ శర్కరీకో హింస్రః-దర్దరీకో దివాకరః- జర్ఝరీకః కుటిలకేశః * పర్ఫరీకాదయశ్చ ॥ స్ఫుర స్ఫురణే. అస్మాదీకన్ ధాతోః పర్ఫరాదేశః - పర్ఫరీకం కిసలయం-దర్దరీకం వాదిత్రం-ఝర్ఝరీకం శరీరం- తిత్తిరీకో వృక్షభేదః - చరే

ర్నమ్ చ-చఞ్చరీకో (భ్ర)మరః-మర్మరీకో దీనజనః-కర్కరీకా గళన్తికా-పుణతేః పుణ్డరీకం వాది త్రమ్-పుణ్డరీకో వ్యా(ఘ్రో) గ్నిర్దిగ్గజశ్చ* ఈషేః కిద్ధ్రస్వశ్చ॥ ఇషీకా శలాకా * ఋజేశ్చ॥ ఋజీక ఉపహతః* సర్తేర్నుమ్ చ। సృణీకా లాలా *మృడః కీకన్కఙ్కణౌ ॥ మృడీకో మృగః-మృడఙ్కణశ్శిశుః* అలీకాదయశ్చ॥ కీకన్నన్తాని పాత్యన్తే-అలభూషణాదౌ-అలీకం మిథ్యా-విపూర్వాద్వ్యలీకం విప్రియం ఖేదశ్చ - వలీకం పటల(ప్రా)న్త ఇత్యాది *కౄతౄభ్యామీషన్। కరీషోఽ(స్త్రీ) శుష్కగోమయే-తరీషః తరితా* శౄపౄభ్యాం కిచ్చ॥ శిరీషః-పురీషమ్* అర్జేర్ఋజ చ॥ ఋజీషం పిష్టపచనమ్* అమ్బరీషః॥ అయన్నిపాత్యతే-అబిశబ్దే-అమ్బరీషః పుమాన్ (భ్రా)ష్ట్రమ్-అమరస్తు- క్లీబేఽమ్బరీషం (భ్రా)ష్ట్రో నా* కౄశౄపౄకటిపటిశౌటిభ్య ఈరన్। కరీరో వంశాఙ్కురః-శరీరం- పరీరం ఫలం-కటీరః కన్దరో జఘనప్రదేశశ్చ-పటీరశ్చన్దనః-కన్దర్పః కామశ్చ- శౌటీరస్త్యాగివీరయోః-(బ్రా)హ్మణాదిత్వాత్ ష్యఞ్ శౌటీర్యమ్* వశేః కిత్। ఉశీరమ్* కశేర్ముట్ చ ॥ కశ్మీరో దేశః* కృఞ ఉచ్చ॥ కురీరం మైథునమ్* ఘసేః కిచ్చ॥ క్షీరమ్* గభీరగమ్భీరౌ॥ గమేర్భః-పక్షే నుమ్ చ* విషా విహా॥ వ్యత్యజ హా తిశ్చ విపూర్వాభ్యాం మా(ప్ర)త్యయః-విషా బుద్ధిః-విహా స్వర్గః- అవ్యయే ఇమే* వచపలిమచ్॥ వచాలి మోవహ్నారవర్యోః * శీఙో ధుక్లక్వలఞ్వాలనః॥ చత్వారః (ప్ర)త్యయాస్స్యుః-శీధు మద్యం-శీలం స్వభావః- శైవలః- శేవాలమ్-బాహుళకాత్ వస్యపోఽపి-శేపాలం శైవలో న(స్త్రీ) శేపాలో జలనీలికా* మృకణిభ్యామూకోకణౌ॥ మరూకో మృగః-కణూకః కాకః* వలేరూకః ॥ వలూకః పక్షీ ఉత్పలమూలఞ్చ* ఉలూకాదయశ్చ॥ వలేసం(ప్ర)సారణమూక(ప్ర)త్యయశ్చ-ఉలూకా విద్ర పేచకా-పావదూకో వక్తా-భల్లూకః* శమేర్బుక్ చ॥ శమ్బూకో జలశుక్తిః * శలిమణ్డిభ్యామూకణ్॥ శాలూకం కన్దవిశేషః-మణ్డూకః* నియో మిః॥ నేమిః* అర్తేరూచ్చ॥ ఊర్మిః* భువః కిత్ ॥ భూమిః* అశోర్నిత్ రశ్చ॥ రశ్మిః కిరణో రజ్జుశ్చ-దల్మిః-దలవిశరణే-దల్మిరిన్ద్రాయుధమ్॥ వీజ్యాజ్వరిభ్యో నిః॥ బాహుళకాణ్ణత్వమ్-వేణిస్స్యాత్కేశవిన్యాసః (ప్ర)వేణీ చ(స్త్రీ) యామ్ముఖే-జ్యానిః-జూర్ణిః* సృవృషిభ్యాం కిత్ ॥ సృణిరఙ్కుశః - వృష్ణిః క్షత్రియమేషయోః* అఙ్గేర్నలోపశ్చ॥ అగ్నిః *వహిశ్రి(శ్రు)యు(ద్రు)గ్లాహాత్వరిభ్యో నిత్ ॥ వహ్నిః-(శ్రే)ణిః-(శ్రో)ణిః-యోనిః-(ద్రో)ణిః-గ్లానిః-హానిః-తూర్ణిః - బాహుళకాత్ గ్లానిః* ఘృణిపృశ్నిపార్ష్ణిచూర్ణిభూర్ణి॥ ఏతే పఞ్చ నిపాత్యన్తే-ఘృణిః కిరణః-స్పృశతేః స లోపః-పృశ్నిరల్పశరీరః-పృషేర్వృద్ధిశ్చ-పార్ష్ణిః-పాదతలమ్-చురేరుపధాయా ఊత్వం చూర్ణిః కపర్దకశతమ్ బిభర్తేరుత్వమ్-భూర్ణిః ధరణీ* వృదృభ్యాం నిః॥ వర్ణిః స్వర్ణః - ద

ర్వః॥ జ్యాశ్యా స్త్యాజాగృభ్యః క్విన్॥ జిర్విః పశుః। శిర్విః హింస్రః। స్తిర్విః అధ్వర్యుః। జాగృవిర్నృపః॥ దివో ద్వే దీర్ఘశ్చాభ్యాసస్య॥ దీదివిః స్వర్గభక్తయోః॥ కృవిఘృష్విచ్ఛవిస్థవికికీదివి॥ కృవిస్తన్తువాయద్రవ్యం। ఘృష్విర్వరాహః। ఛాతేర్హ్రస్వత్వం చ। ఛవిర్దీప్తిః। స్థవిస్తన్తువాయః। దివ్యతేః కికీపూర్వాత్ - కికీదివిశ్చాషః। బాహులకాత్ హ్రస్వదీర్ఘయోర్వినిమయః - చాషేణ కికిదివినా॥ పాతేర్డతిః॥ పతిః॥ శకేర్ఋతిన్॥ శకృత్॥ అమేరతిః॥ అమతిః కాలః॥ వహివస్యర్తిభ్యశ్చిత్॥ వహతిః పవనః। వసతిర్గృహయామిన్యోః। అరతిః క్రోధః॥ అఞ్చేః కో వా॥ అఙ్కతిః - అఞ్చతిర్వాతః॥ హన్తేరంహ చ॥ హన్తేరతిః స్యాత్ అంహాదేశశ్చ ధాతోః। హన్తి దురితమనయా అంహతిర్దానమ్। ప్రాదేశనం నిర్వపణం ఉపవర్జనమంహతిః॥ రమేర్నిత్॥ రమతిః కాలకామయోః॥ సూఙః క్రిః॥ సూరిః॥ అదిశదిభూశుభిభ్యః క్రిన్॥ అద్రిః। శద్రిః శర్కరా। భూరి ప్రచురం। శుభ్రిర్బ్రహ్మా॥ వఙ్క్ర్యాదయశ్చ॥ క్రిన్నన్తాని పాత్యన్తే - వఙ్క్రిర్వ్యాద్యభేదో గృహదారు పార్శ్వాస్థి చ। వప్రిః క్షేత్రమ్। అంహ్రిః అంఘ్రిశ్చ చరణః। తదిస్సౌత్రో ధాతుః - తన్ద్రిర్మోహః। బాహులకాద్గుణః - భేరిః॥ రాశదిభ్యాం త్రిప్॥ రాత్రిః। శత్త్రిః కుఞ్జరః॥ అదేస్త్రినిశ్చ॥ చాత్త్రిప్ - అత్త్రీ - అత్త్రిణౌ - అత్త్రిణః - అత్త్రిః - అత్త్రీ - అత్త్రయః॥ పతేరత్రిన్॥ పతత్రిః పక్షీ॥ మృకణిభ్యామీచిః॥ మరీచిః। కణీచిః పల్లవినీ నాదశ్చ॥ శ్వయతేశ్చిత్॥ శ్వయీచిర్వ్యాధిః॥ వేఞో డిచ్చ॥ వీచిస్తరఙ్గః। నఞ్ సమాసే అవీచిర్నరకభేదః॥ ఋహనిభ్యామూషన్॥ అరూషః సూర్యః। హనూషో రాక్షసః॥ పురః కుషన్॥ పుర అగ్రగమనే - పురుషః। అన్యేషామపి దీర్ఘః - పూరుషః॥ పృనహికలిభ్య ఉషన్॥ పరుషం। నహుషః। కలుషమ్॥ పీయేరూషన్॥ పీయ ఇతి సౌత్రో ధాతుః - పీయూషమ్। బాహులకాద్గుణే పేయూషోఽభినవపయః॥ మస్జేర్నుమ్ చ॥ మఞ్జూషా॥ గడేశ్చ॥ గణ్డూషః గణ్డూషా॥ అర్తేరరుః॥ అరరుః శత్రుః - అరరూ - అరరవః॥ కుటః కిచ్చ॥ కుటరుర్వస్త్రగృహమ్ - కిత్త్వప్రయోజనం చిన్త్యమ్॥ శకాదిభ్యోఽటన్॥ శకటోఽస్త్రియాం - కకిర్గత్యర్థః - కఙ్కటస్సన్నాహః - దేవటశ్శిల్పీ - కరట ఇత్యాది॥ కృకదికడికటిభ్యోఽమ్బచ్॥ కరమ్బం వ్యామిశ్రమ్ - కదికడీ సౌత్రౌ - కదమ్బో వృక్షభేదః - కడమ్బోఽగ్రభాగః - కటమ్బో వాదిత్రమ్॥ కదేర్ణిత్ వృద్ధిశ్చ॥ కాదమ్బః కలహంసః॥ కలికర్దోరమః॥ కలమః। కర్దమః॥ కుణిపుల్యోః కిన్దచ్॥ కుణ శబ్దోపకరణయోః। కుణిన్దః శబ్దః - పులిన్దో జాతివిశేషః॥ కుపేర్వా వశ్చ॥ కుపిన్దః కువిన్దస్తన్తువాయః॥ నౌ షఞ్జేర్ఘథిన్॥ నిషఙ్గథిరాలిఙ్గకః॥ ఉద్యర్తేశ్చిత్ - ఉదరథిస్సముద్రః॥ సర్తేర్ణిచ్చ॥ సారథిః॥ ఖర్జిపిఞ్జాదిభ్య ఊరోలచౌ॥ ఖర్జూరః కర్పూరః - వల్లూరం శుష్కమాంసమ్ - పిఞ్జూలం కుశవర్తిః॥ లక్షేర్ముడాగమశ్చ। లాఙ్గూలం - కుసూలః॥ తమే

గ్నీకశ్చ॥ తామ్యాలమ్ * శృణాతేర్దుక్చ॥ శార్దూలః * కువశ్చుట్ దీర్ఘశ్చ॥ కూచీ చిత్ర లేఖని కా * సమీణః॥ సమీచః సముద్రః - సమీచీ హారిణీ * సివేష్టేః కూచ॥ సూచో దర్భాఙ్కురః - సూచీ * శమేర్బన్॥ శమ్యా ముసలమ్ * ఉల్బాదయశ్చ॥ బన్నన్తాని పాత్యన్తే - ఉచ సమవాయే - చస్యలత్వం గుణాభావశ్చ - ఉల్బః గర్భాశయః - శుల్బం తామ్రం - బిమ్బమ్ * స్థష్ఠోస్యంబ బకౌ॥ తిష్ఠతేరమ్బచ్ అబకప్రత్యయౌ స్తస్తాదేశశ్చ - స్తమ్బో గుచ్ఛస్తృణాదినః - స్తబకః పుష్పగుచ్ఛః * శాశపిభ్యాం దదనౌ॥ శాదో జమ్బాలశష్పయోః - శబ్దః * అబ్దాదయశ్చ॥ అవతేస్త్యబ్దః * కౌతేర్నుమ్॥ కున్దః * బలిమలితనిభ్యః కయన్॥ వలయం - మలయః తనయః వృహ్నాశ్రిషుస్పృశ్యాకావా॥ వృషయ ఆశ్రయః - హృదయమ్ * మిపీభ్యాం రుః॥ మేరుః - పేరుః సూర్యః - బాహులకాత్ బిభేతేరపి - సంవత్సర వపుః పారుః - పేరుర్వా పీర్ధిన ప్రాణీః * జత్రాదయశ్చ॥ జత్రు జత్రుణీ - అశ్రు అశ్రుణీ * గుశాతిభ్యాం త్రున్॥ రురుర్మృగభేదః - శాతయతీతి శత్రుః - ప్రజ్ఞాదౌ పాఠాద్ స్వార్థే త్వమ్ * జనిదాచ్యుసృవృమదిష మినమిభృఞ్భ్య ఇత్వన్ త్వన్ త్నప్ క్తిన్ శక్ స్యడడటాటచః॥ జనిత్వా మాతా పితరౌ - దాత్వో దాతా - చ్యౌత్నో గన్తా - అణ్డజః శీణపుణ్యశ్చ - స్పృశిరజ్జుః - శశచన్ద్రః - సూర్యో వాయుశ్చ - వృశః అగ్నిః కంమూలకంచ - మత్స్యః - మణిః - డిత్వాట్టిలోపః - నమతీతి నటః శైలూషః - బిభర్తి భరటః కులాలో భృశకశ్చ - అన్యేభ్యోపి దృశ్యన్తే - పేత్వమమృతం - భృశమ్ * కుసేరుమ్భో మేదేత్॥ కుసుమ్భం కుసుమం - కుసీదమ్ - కుసితో జనపదః * సానసి వర్ణసి పర్ణసి తణ్డులాఙ్కుశ చషాల ఇల్వల పల్వల ధిష్ణ్య శల్యాః॥ సనోతేరసి ప్రత్యయ ఉపధా వృద్ధిః - సానసిర్హిరణ్యమ్ వృఞో నుక్ చ - వర్ణసిర్జలమ్ - పృ - పర్ణసిర్జలగృహం - తడ ఆఘాతే - తణ్డులాః - అఙ్కేలతుక్ చ - అఙ్కుశః - చషేః కాలః - చషాలో యూపకటకః - ఇల్వలో దైత్యభేదః పల్వలమ్ - ఞిధృషా - బహులం కారస్య కారః - ధిష్ణ్యమ్ శలేర్యః - శల్యం - పుంసి శల్యం శఙ్కుశ్చ * మూలేః కబ్ బిభ్యః క్లః॥ మూలం - శక్లః ప్రియం వదః - అంబ్లోరసః - బాహులకాదమేః - అమ్లః * మాచ్ఛాశసిభ్యో యః॥ మాయా - ఛాయా - సస్యం - బాహులకాత్సునోతేః - సవ్యం దక్షిణవామయోః * జనేర్యక్॥ యేవిభాషా జన్యం యుద్ధం - జాయా భార్యా * అఘ్న్యాదయశ్చ॥ యగన్తాని పాత్యన్తే - హన్తేర్యక్ అడాగమః ఉపధాలోపశ్చ - అఘ్న్యః ప్రజాపతిః - అఘ్న్యా గౌః - హేయిః - కనదీష్టా - కన్యా - వబయోరైక్యం వన్ధ్యా * స్నామదిపద్యర్తి పృశకిభ్యో వనిప్॥ స్నావా రసికః - మద్వా శివః - పద్వా పన్థాః - అర్వా తురగగర్హ్యయోః - పృశ్వ గ్రన్థిః ప్రస్తావశ్చ - శక్వా హస్తీ - జౌ బ్రౌ - శక్వరీ - అఙ్గులిః * శీఙ్ క్రుశి రుహి జిత్వి సృ ధృభ్యః క్వనిప్॥ శీవా అజగరః - క్రుశ్వా సృగాలః - రుహ్వా వృక్షః - జిత్వా జేతా - షిత్వా వాయుః - సృత్వా ప్రజాపతిః - ధృత్వా విష్ణుః * ధ్యాప్యో

స్వం ప్రసారణంచ॥ ధీవా కర్మకరః పీవా స్థూలః ✱ అదేర్ధచ॥ అధ్వా ✱ (ప్ర) ఈరశదోస్తు
ట్ చ॥ (ప్రే) రత్వా (ప్ర) శత్వా చ సాగరః- ప్రేత్వరీ (ప్ర) శత్వరీ చ నదీ ✱ సర్వధాతుభ్య ఇ
న్॥ పచిః-అగ్నిః-తుడిః-తుణ్డిః-వలిః-వటిః-యజిః-దేవయజిః-కాశత ఇతి కాశిః-యతిః- వల్లి
మల్లి-కెలిః-మసిపరిణామే-మసిః-బాహుళకాద్గుణః-కోటిః హేళిః-బోధిః- నన్దిః- కలిః ✱
హృపిషిరుహివృతివిదిచ్ఛిదికీర్తిభ్యశ్చ॥ హరిర్విష్ణావహావిన్ద్రే భేకే సిహ్మే హయెరవౌ।
చన్ద్రే కీలే ప్లవఙ్గే చ యమే వాతే చ కీర్తితః- పేషిర్వజ్రం-రోహిః-వర్తిః-వేదిః-ఛేదిః ఛేత్తా
కీర్తిః ✱ ఇగుపధాత్కిత్॥ కృషిః-ఋషిః-శుచిః-లిపిః-బాహుళకాత్త్వే లిబిః-తూలని
ష్కర్షే-తూలిః తూలీ కూర్చికా ✱ భ్రమేస్సంప్రసారణంచ భృమిర్వాతః బాహుళకా
ద్భ్రమిః ✱ క్రమితమిశతిస్తమ్భామత ఇచ్చ॥ క్రిమిః-సంప్రసారణాభావపక్షే క్రమిర
పి-తిమిర్మత్స్యభేదః-శితిర్మేచకశుక్లయోః- స్తిభస్సముద్రః ✱ మునేరుచ్చ॥ మునిః ✱ వణ్డే
ర్బలిశ్చాహిరణ్యే॥ వణ్డిస్సైత్రః-అస్యబలిరాదేశః-కరోపహారయోః పుంసి బలిః (ప్రా)
ణ్యఙ్గజే (స్త్రీ) యామ్-వలయో రైక్యాద్బలిః-హిరణ్యేతు వణ్డిస్సువర్ణమ్ ✱ వసివపియజిరాజి
వ్రజిసదిహనివాశివాదివారిభ్య ఇఞ్॥ వాసిః ఛేదనవస్తుని-వాపిః వాపీ-యాజిర్యష్టా-రా
జిః రాజీ- (ప్రా) జిర్వ్యాతాలిః-సాదిస్సారథిః-నిఘాతిర్లోహఘాతినీ-వాశిరగ్నిః - వాదిర్వి
ద్వాన్-వారిర్గజబన్ధనీ-జలే తు క్లీబం-బాహుళకాద్ధారిః పథికసంహతౌ ✱ నహోభశ్చ॥
నాభిః స్యాత్ క్షత్రియే పుంసి (ప్రా) ణ్యఙ్గే తు (స్త్రీ) యాం-పుంస్యపీతి కేచిత్ ✱ కృషేర్వృ
ద్ధిశ్ఛన్దసి॥ కార్షిః ✱ శ్రశ్శ్యకునౌ॥ శారిః-శారికా ✱ కృఞ ఉదీచాం కారుషు॥ కారిశ్శిల్పీ ✱ జనిఘ
సిభ్యామిణ్॥ జనిర్జననం ఘాసిర్భక్ష్యమగ్నిశ్చ ✱ అజ్యతిభ్యాంచ॥ ఆజిస్సం (గ్రా) మః - ఆ
తిః పక్షీ ✱ పాదేచ॥ పదాజిః-పదాతిః ✱ అశిపణాయ్యోర్రుడాయలుకౌ చ॥ అశేః రుట్-రా
శిః పుఞ్జః-పణాయతేరాయలుక్-పాణిః కరః ✱ వాతేర్డిచ్చ॥ విః పక్షీ-(స్త్రీ) యాం వీత్యపి ✱
(ప్రే) హరతేః కూపే॥ (ప్ర) హిః కూపః ✱ నౌవ్యోర్యలోపః పూర్వస్య చ దీర్ఘః॥ వ్యేఞ ఇఞ్
స్యాత్ యలోపశ్చ నేర్దీర్ఘః-నీవిః-నీవీ వ (స్త్ర) గ్రన్థౌ మూలధనే చ ✱ సమానే ఖ్యస్స చోదా
త్తః॥ సమానశబ్ద ఉపపదే ఖ్యా ఇత్యస్మాదిఞ్ స్యాత్ స చ డిచ్చ యలోపశ్చ సమానస్య
తుడదాత్తః స ఇత్యాదేశశ్చ-సమానం ఖ్యాయతే జనైరితి సఖా ✱ ఆఙి శ్రిహనిభ్యాం (హ)
స్వశ్చ॥ ఇఞ్ స్యాత్ స చ డిత్-ఆఙో (హ) స్వశ్చ-(స్త్రీ) యః పాళ్యశ్రిః కోటయః- నర్వ
వృ (త్తా) సురేఫహిః ✱ అచ ఇః॥ రవిః-పవిః-తరిః-కవిః-అరిః-అలిః ✱ ఖనికష్యజ్యసివసివ
నిసనిధ్వనిగ్రన్థిచలిభ్యశ్చ॥ ఖనిః-కషిర్హింస్రః-అజిః-అసిః-వసిర్వస్త్రం-వనిరగ్నిః-సనిర్భ
క్తిః దానంచ-ధ్వనిః-గ్రన్థిః-చలిః పశుః ✱ వృతేశ్ఛన్దసి॥ వర్తిః ✱ భుజేః కిచ్చ॥ భుజిః॥ కృగౄ
శౄపౄకుటిభిదిచ్ఛిదిభ్యశ్చ॥ ఇకిత్స్యాత్-కిరిర్వరాహః-గిరిర్గో (త్రా) శిరోగడయోః

గిరికాణః - గిరికాణః - శిరః శలభః హన్తా చ - పురిర్నగరం రాజా నదీ చ - కుటిశ్శాలా శరీరం -
ఖిదిర్వజ్రం - ఛిదిః పరశుః ✱ కుడికమ్పోర్నలోపశ్చ ॥ కుడిర్దేహః - కపిః ✱ స
ర్వధాతుభ్యో మనిన్ ॥ క్రియత ఇతి కర్మ - చర్మ - భస్మ - జన్మ - శర్మ - స్థామ బలమ్ - ఇస్మన్నితి హ్రస్వః
ఛద్మ - సుత్రామా ✱ బృంహేర్నోఽచ్చ ॥ నకారస్యాకారః - బ్రహ్మ తత్త్వం తపో వేదో బ్రహ్మా వి
ప్రః ప్రజాపతిః ✱ అశిశకిభ్యాం ఛన్దసి ॥ అశ్మా - శక్మా ✱ హృభృధృసృస్తృశృభ్య ఇమనిచ్ ॥
హరిమా కాలః - భరిమా కుటుమ్బం - ధరిమా రూపం - సరిమా వాయుః - స్తరిమా తల్పం - శరిమా
ప్రసవః ✱ జనిమృఙ్భ్యామిమనిన్ ॥ జనిమా జన్మ - మరిమా మృత్యుః ✱ వేఞః సర్వత్ర ॥ ఛన్దసి
భాషాయాం చేత్యర్థః - వేమా తన్తువాయదణ్డః - అర్ధర్చాదిః సామనీ - వేమనీ ఇతి వృత్తిః ✱ నా
మన్సీమన్వ్యోమన్రోమన్లోమన్పాప్మన్ధ్యామన్ ॥ సప్తామీ నిపాత్యన్తే - మ్నా
యతేఽనేనేతి నామ - సినోతేర్దీర్ఘః - సీమా - సీమానౌ - సీమానః - డాప్ - సీమే సీమాః -
వ్యేఞః అన్త్యస్యోత్త్వం గుణః - వ్యోమ రౌతేః రోమ - లోమ - పాప్మా పాపమ్ - ధ్యామా తు
రిమాణం తేజశ్చ ✱ మిథునేమనిః ॥ ఉపసర్గక్రియాసంబన్ధో మిథునం న తు స్త్రీపుంసౌ - స్వా
ర్థమిదం - సుశర్మా ✱ సాతిభ్యాం మనిన్మనిణౌ ॥ స్యతి సామ - సామని - ఆత్మా ✱ హనిమశి
భ్యాం సికన్ ॥ హంసికా హంసయోషిత్ - మక్షికా ✱ కోరన్ ॥ కవరః ✱ గిర ఉడచ్ ॥ గరుడః ✱
ఇన్దేః కమిన్నలోపశ్చ ॥ ఇదమ్ ✱ కాయతేర్డిమిః ॥ కిమ్ ✱ సర్వధాతుభ్యః ష్ట్రన్ ॥ వస్త్రమ్ అ
స్త్రం - శస్త్రమ్ - ఇన్నన్నితి హ్రస్వత్వం - ఛాదనాచ్ఛత్రమ్ ✱ భ్రస్జిగమినమిహసివిశ్య
శాం వృద్ధిశ్చ ॥ భ్రాష్ట్రః - గాత్రం శకటం - నాత్రం స్తోత్రం - హాత్రం మరణం - వై
ష్ట్రమ్ - ఆష్ట్రమాకాశమ్ ✱ దివేర్ద్యుశ్చ ॥ ద్యోత్రం జ్యోతిః ✱ ఉషిఖనిభ్యాం కిత్ ॥ ఉష్ట్రః -
ఖాత్రం - ఖనిత్రం జలాధారశ్చ ✱ సివిముచ్యోష్టేరూచ ॥ సూత్రం - మూత్రమ్ ✱ అమిచిమి
దిశసిభ్యః క్త్రః ॥ అన్త్రం - చిత్రం - మిత్రం - శస్త్రమ్ ✱ పువో హ్రస్వశ్చ ॥ పుత్రః ✱ స్త్యాయ
తేర్డ్రట్ ॥ స్త్రీ ✱ గుధృవిపచివచియమిసదిక్షదిభ్యస్త్రః ॥ గోత్రం స్యాన్నామవంశ
యోః గోత్రా పృథివీ - ధర్త్రం గృహం - వేత్రం - పక్త్రం - వక్త్రం - యన్త్రం - సత్త్రం -
క్షత్త్రమ్ ✱ హుయామాశ్రుభసిభ్యస్త్రన్ ॥ హోత్రం - యాత్రా - మాత్రా - శ్రో
త్రం - భస్త్రా ✱ గమేరా చ ॥ గాత్రమ్ ✱ దాదిభ్యశ్ఛన్దసి ॥ దాత్రం - పాత్రమ్ ✱ భూవాది
గృభ్యో ణిత్రన్ ॥ భావిత్రం వాదిత్రం - గారిత్రమోదనమ్ ✱ చరేర్వృత్తే ॥ చారిత్రమ్ ✱
అశిత్రాదిభ్య ఇత్రోత్రౌ ॥ అశిత్రం - వహిత్రం ధరిత్రీ మహీ - త్రైఙ్ పవమాదిభ్య ఉ
త్రః - త్రోత్రం ప్రహరణం - వృఞ్ - వరుత్రం ప్రావరణమ్ ✱ అమేర్ద్విషతి చిత్ ॥ అమి
త్రశ్శత్రుః ✱ ఆసమిణ్నికషిభ్యామ్ ॥ సంపూర్వాదిణః నిపూర్వాత్కషేశ్చ ఆత్ స్యా
త్ - స్వరాదిత్వాదవ్యయత్వమ్ - సమయా - నికషా ✱ చితేః కణః కశ్చ ॥ బాహులకాదగుణః

చిక్కణం మసృణం స్నిగ్ధమ్ ॥ మాచేస్తన్ ॥ మాత్రమ్ ॥ పాతేర్డుమ్సున్ ॥ పుమాన్ ॥ రుచి భుజిభ్యాం కిష్యన్ ॥ రుచిష్యమిష్టం- భుజిష్యో దాసః ॥ వసేస్తిః ॥ వస్తిర్నాభేరధో ద్వయోః ॥ వస్తయమస్య శాసూ(త్రే)- బాహులకాత్ శాసః- శాస్తిః రాజదణ్డః- వినా ధాత్వర్థమగమ స్యతీతి అగస్తిః- శకన్ధ్వాదిః ॥ సావసేః ॥ స్వస్తిః- స్వరాదిపాఠాదవ్యయత్వమ్ ॥ వౌ తసేః ॥ వితస్తిః ॥ పదిప్రథిభ్యాం నిత్ ॥ పత్తిః- ప్రథితిః- తికు త్రైస్వ గ్రహాదీనామితీట్ ॥ దృణాతే హ్రస్వశ్చ ॥ దృతిః ॥ కృతృకృపిభ్యః కీటన్ ॥ కిరీటం- తిరీటం సువర్ణం శిరోవేష్టనం- కృపీటం కుక్షివారిణోః ॥ రుచివచికుచికుటిభ్యః కితచ్ ॥ రుచితమిష్టమ్- ఉచితం- కుచితం పరిమితం- కుటితం కుటిలమ్ ॥ కుటికుషిభ్యాం క్మలన్ ॥ కుట్మలం కుష్మలమ్ ॥ కుషేర్లశ్చ ॥ కుల్మలం పాపమ్ ॥ సర్వధాతుభ్యోఽసున్ ॥ చేతః సరః- పయః- సదః ॥ రపేరత ఏచ్చ ॥ రేపో వద్యమ్ ॥ అశేర్దేవనే యుట్ చ- దేవనే స్తుతౌ యశః ॥ ఉబ్జేర్బలే బలోపశ్చ ॥ ఓజః ॥ శ్వేః సంప్రసారణం చ ॥ శవః- శవసీ- బలపర్యాయోయమ్ ॥ శ్రయతేః స్వాఙ్గే శిరః కిచ్చ ॥ శ్రయతేః శిరఆదేశోఽసున్ కిచ్చ- శిరః- శిరసీ ॥ అర్తేరుచ్చ ॥ ఉరః ॥ వ్యాధౌ శుట్ చ ॥ అర్శో గుదవ్యాధిః ॥ ఉదకే నుట్ చ ॥ అర్తేరసున్ స్యాత్ తస్య చ నుట్- అర్ణః- అర్ణసీ ॥ ఇణ ఆగసి ॥ ఏనః ॥ రిచేర్ధనే ఘిచ్చ ॥ చాత్పృథక్యస్య నుట్- ఘిత్వాత్ కుత్వం- రేక్ణస్సువర్ణమ్ ॥ చాయతేరన్నే హ్రస్వశ్చ ॥ చనోఽభక్తమ్ ॥ వృఙ్శీభ్యాం రూపస్వాఙ్గయోః పుట్ చ ॥ వర్పో రూపం- శేపో గుహ్యమ్ ॥ స్రురీభ్యాం తుట్ చ ॥ స్రోతః- రేతః ॥ పాతేర్బలే జుట్ చ ॥ పాజః- పాజసీ ॥ ఉదకే థుట్ చ ॥ పాథః ॥ అన్నే చ ॥ పాథోఽభక్తమ్ ॥ అదేర్నుమ్ ధౌ చ ॥ అదేర్ధాతోరసున్ నుమాగమో ధాదేశశ్చ- అన్ధోఽన్నమ్ ॥ స్కన్దేశ్చ స్వాఙ్గే ॥ స్కన్ధః- స్కన్ధసీ ॥ ఆపః కర్మాఖ్యాయాం హ్రస్వో నుట్ చ వా ॥ అప్నః- అపః- బాహులకాత్- ఆపః- ఆపసీ ॥ రూపే జుట్ చ ॥ అబ్జో రూపమ్ ॥ ఉదకే నుమ్ భౌ చ ॥ అమ్భః ॥ నహేర్దివి భశ్చ ॥ నభః ॥ ఇణ ఆగ్ అపరాధే చ ॥ ఆగః పాపాపరాధయోః ॥ అమేర్హుక్ చ ॥ అంహః ॥ రమేశ్చ ॥ రంహః ॥ దేశే హ చ ॥ రమన్తేఽస్మిన్ రహః ॥ అఞ్చ్యఞ్జియుజిభృజిభ్యః కుశ్చ ॥ ఏభ్యోఽసున్ కవర్గశ్చాన్తాదేశః- అఙ్కశ్చిహ్నం శరీరయోః- అఙ్గః పక్షీ యోగస్సమాధిః- భర్గస్తేజః ॥ భూరఞ్జిభ్యాం కిత్ ॥ భువః- రజః ॥ వసేర్ణిత్ ॥ వాసో వస్త్రమ్ ॥ చన్దేరాదేశ్చ ఛః ॥ ఛన్దః ॥ పచివచిభ్యాం సుట్ చ ॥ పక్షసీ తుస్మృతౌ పక్షౌ- వక్షో హృదయమ్ ॥ వహిహాధాఞ్భ్యశ్ఛన్దసి ॥ వక్షాః అనడ్వాన్- హాసాశ్చన్ద్రః- ధాసాః- పర్వత ఇతి ప్రాఞ్చః వస్తుతస్తుణాదిత్యనువర్తతే న తు సుట్- తేన వహో హయః ధావృద్ధిః- ఇతర యోగాత్ యోగితియుక్- శోణాధృష్ణూన్యవాహసాః- శ్రోత్రావావం గృణవస్తోమవాహాః- విశ్వే విహాయాః- వాజపూర్వో విహాయాః- దేవో నయః పృథివీం విశ్వధాయాః- ఆధారయత్ప్ర

ధీవిం విశ్వధాయసమ్ ధర్ణసం భూరిధాయసమిత్యాది * ఇణ ఆసిః ॥ అయాః వహ్నిః - స్వరాదిపాఠాదవ్యయత్వమ్ * మిథునేఽసిః పూర్వవచ్చ సర్వమ్ ॥ ఉపసర్గవిశిష్టో ధాతుర్మిథునం - తత్ర సనోతేర్వాదోఽసిః స్వరార్థః - యస్య ధాతోర్యత్ర కార్యమసున్ప్రత్యయే ఉక్తం తదత్రాపి భవతీత్యర్థః * ఆశీర్దేవ నేయుశ్చేత్యాది - సుయశాః * నఞి హన ఏహ చ అనేహా - అనేహసౌ * విధాఞో వేధ చ ॥ విదధాతీతి వేధాః * నువో ధుట్ చ ॥ నోధా ఋషిః * గతికారకయోః పూర్వపదప్రకృతిస్వరత్వం చ ॥ అసిః స్యాత్ - సుతపాః - జాతవేదాః - గతికారకోపపదాత్కృదిత్యుత్తరపదప్రకృతిస్వరత్వే సతి శేషస్యానుదాత్తత్వే ప్రాప్తే తదపవాదార్థమిదమ్ ॥ చన్ద్రే మో డిత్ ॥ చన్ద్రోపపదాన్మాఙః అసిస్స్యాత్ - స చ డిత్ - చన్ద్రమాః * వయసి ధాఞః ॥ వయోధాస్తరుణః * పయసి చ ॥ పయోధాః సముద్రో మేఘశ్చ ॥ పురసి చ ॥ పురోధాః * పురూరవాః ॥ పురుశబ్దస్య దీర్ఘః రౌతేరసిశ్చ నిపాత్యతే * చక్షేర్బహుళం శిచ్చ ॥ నృచక్షాః * ఉషః కిత్ ॥ ఉషః * దమేరునసిః ॥ సప్తార్చిర్దమునాః * అఙ్గిరాః ॥ అఙ్గతేరసిరిరుడాగమశ్చ ॥ అప్సరాః * సర్తేరప్పూర్వాదసిః - ప్రాయేణాయం భూమ్ని - అప్సరసః * విదిభుజిభ్యాం విశ్వే ॥ విశ్వవేదాః - విశ్వభోజాః * వశేః కనసిః ॥ సంప్రసారణమ్ - ఉశనా ॥

——— ఇత్యుణాదిషు చతుర్థః పాదః ———

* అదిభువో డుతచ్ ॥ అద్భుతమ్ * గుధేరూమః ॥ గోధూమః * మసేరూరన్ ॥ మసూరః * ప్రథమే పాదే అసేరురన్ - మసేశ్చేత్యత్ర వ్యాఖ్యాతః * స్థః కిచ్చ ॥ స్థూరో మనుష్యః * పాతేరతిః ॥ పాతిః స్వామీ - సంపాతిః పక్షిరాజః * వాతేర్నిత్ ॥ వాతిరాదిత్యసోమయోః * అర్తేశ్చ ॥ అతిరుద్వేగః * తృహేః క్నో హలోపశ్చ ॥ తృణమ్ * వృఞ్ లుటి తని తాడిభ్య ఉలచ్ తణ్డశ్చ ॥ వ్రియన్తే లుట్యన్తే తన్యన్తే తాడ్యన్త ఇతి వా తణ్డులాః * దంసేష్టటనౌ న ఆ చ ॥ దాసః సేవకశూద్రయోః * దంశేశ్చ ॥ దాశో ధీవరః * ఉదిచేర్డైసిః ॥ స్వరాదిపాఠాదవ్యయత్వమ్ - ఉచ్చైః * నౌ దీర్ఘశ్చ ॥ నీచైః * సౌ రమేః క్తో దమే పూర్వపదస్య చ దీర్ఘః ॥ రమేః సుపూర్వాద్దమే వాచ్యే క్తః స్యాత్ - కిత్త్వాదనునాసికలోపః - సూరత ఉపశాన్తో దయాళుశ్చ * పూఞో యణ్ణుక్ హ్రస్వశ్చ ॥ యత్ప్రత్యయః - పుణ్యమ్ * స్రంసేః శిః కుట్ కిచ్చ ॥ స్రంసతేః శిరాదేశః యత్ప్రత్యయః కిత్ తస్య కుడాగమశ్చ - శిక్యమ్ * అర్తేః క్యురుచ్చ ॥ ఉరణో మేషః * హింసేర్గిరన్నిరచ్చ ॥ హింస్రో వ్యాఘ్రదుష్టయోః * ఉదిదృణాతేరజలౌ పూర్వపదాన్త్యలోపశ్చ ॥ ఉదరమ్ * ఖనేర్ముట్ చోదాత్తః ॥ అచ్ అల్ చ డిత్ స్యాత్ ధాతోర్ముట్ స చోదాత్తః - ముఖమ్ * అమేస్సన్ ॥ అంసః * ముహేః ఖో మూర్చ ॥ మూర్ఖః * నహేర్హలోపశ్చ ॥ నఖః * శీఙో హ్రస్వశ్చ ॥ శిఖా * మాఙ ఊఖో మయచ్ ॥ మయూఖః * కలిగలిభ్యాం ఫగస్యోచ్చ ॥ కుల్ఫః శరీరావయవో రోగశ్చ - గుల్ఫః పాదగ్రన్థిః *

స్పృశేశ్శ్వణ్ శునౌ పృ చ॥ శ్వణ్ శునౌ ప్రత్యయౌ పృ ఇత్యాదేశః- పార్శ్వం - ప
ర్శ్వోఽ(స్త్రీ)కక్షయోరధః- పర్శూ రాయుధమ్ ॥ శ్మని శ్రయతేర్డున్॥ శ్మన్ శబ్దో ముఖవా
చీ. ముఖమాశ్రయత ఇతి శ్మశ్రు ॥ అశ్రౌ ర్వదయశ్చ॥ అశ్రు నయనజలమ్ ॥ జనేష్టన్
లోపశ్చ॥ జటా॥ అచ్ తస్యజఙ్ఘ చ॥ తస్య జనేః జఙ్ఘాదేశస్స్యాత్ అచ్చ-జఙ్ఘా॥ హన్తేశ్శ
రీరావయవే ద్వే చ॥ జఘనమ్॥ పశ్చాన్నితమ్బః(స్త్రీ)కట్యాః క్లీబే తు జఘనం పురః॥ క్లిశేర
న్ లోలోపశ్చ॥ లకారస్య లోపః- కేశః॥ ఫలేరితజాదేశ్చ పః॥ పలితమ్॥ కృఞాదిభ్యస్సం
జ్ఞాయాం వున్॥ కరకః- కరకా- కటకః- నరకం- నరకో నారకోపి చేతి వ్యురూపకోశః- సరకం గ
గనం- కోరకః కోరకం చ॥ చీకయతేరాద్యన్తవిపర్యయశ్చ॥ కీచకో వంశభేదః ॥ పచిమ
చ్యోరిచ్చోపధాయాః॥ పేచకః- మేచకః॥ జనేరరష్ఠ చ॥ జఠరమ్॥ వచిమనిభ్యాం చిచ్చ॥
వఠరో మూర్ఖః మఠరో మునిశౌణ్డయోః- బిదాదిత్వాన్మాఠరః- గర్గాదిత్వాన్మాఠర్యః ॥ ఉ
ది దృణాతేరలచౌ పూర్వపదాన్త్యలోపశ్చ॥ ఉర్దరశ్శూరరక్షసోః॥ కృదరాదయశ్చ॥ కృ
దరః కుసూలః- మృదరం విలసత్ -సృదరస్సర్పః॥ హన్తేర్యన్నాద్యన్తయోర్ఘత్వతత్వే॥
ఘాతనో మారకః॥ క్రమిగమిక్షమిభ్యస్తున్ వృద్ధిశ్చ॥ క్రాన్తుః పక్షీ- గాన్తుః పథికః- క్షా

న్తుర్మశకః॥ హర్యతేః కన్యన్ హిర చ॥ కన్యన్ప్రత్యయః- హిరణ్యమ్॥ కృఞః పాసః॥ కర్పా
సః- బిల్వాదిత్వాత్ కార్పాసం వస్త్రమ్॥ జనేస్తురశ్చ॥ జర్తుః హస్తియోనిశ్చ ॥ ఊర్ణో
తేర్డః॥ ఊర్ణా॥ దధాతేర్యన్నుట్ చ॥ ధాన్యమ్॥ జీర్యతేః క్రిన్ రశ్చ వః॥ జివ్రిః స్యాత్ కాల
పక్షిణోః- బాహులకాద్గలి చేతి దీర్ఘో న॥ మవ్యతేర్యలోపోమశ్చాపతుట్ చాలః ॥ మవ్య
తేరాలప్రత్యయస్స్యాత్ తస్యాపతుడాగమః ధాతోర్యలోపః మకారశ్చాన్త్యస్య
మమాపతాలో విషయో॥ ఋజేః కీకన్॥ ఋజీక ఇన్ద్రో ధూమశ్చ॥ తనోతేర్డఉన్సన్వచ్చ॥
తితఉః పుంసి క్లీబే చ॥ అర్భకపృథుకపాకా వయసి॥ ఋధు వృద్ధౌ- తతో వున్- భకారశ్చా
న్తాదేశః- ప్రథేః షుకన్ సంప్రసారణం చ- పిబతేః కన్ ॥ అవద్యావమాధమార్వరే
ఫాః॥ కుత్సితే వదేర్న ఞి యత్ -అవద్యమ్-అవతేరమః-అవమః-వస్య ధత్వే ఫః-అధమః- అ
ర్తేర్వన్-అర్వా-రిఫతేస్తౌదాదికాదేః రేఫః॥ లీరీజోర్హ్రస్వః పుట్ చ తరౌ శ్లేషణకుత్స
నయోః॥ తరౌ ప్రత్యయౌ క్రమాత్ స్తః ధాతోర్హ్రస్వః ప్రత్యయస్య పుట్- లిప్తం
శ్లిష్టం రిప్రం కుత్సితమ్॥ క్లిశేరీచ్చోపధాయాః కన్ లోపశ్చ లో నామ్ చ॥ క్లిశేః కన్ స్యాత్ ఉ
పధాయా ఈత్వం లస్య లోపః నామాగమశ్చ- కీనాశః యమః- కిత్త్వఫలం చిన్త్యమ్॥ అ
శ్నోతేరాశుకర్మణి వరట్ చ॥ చకారాదుపధాయా ఈత్వమ్- ఈశ్వరః ॥ చతేరురన్॥
చతురః॥ ప్రాతేరరన్॥ ప్రాతరః॥ అమేస్తుట్ చ॥ అన్తర్ధ్యాన్॥ దహేర్గో లోపో దశ్చ

నః॥గ ప్రత్యయః ధాతోరన్త్యస్య లోపః దకారస్య నకారః-నగః॥ సిచేస్సంజ్ఞాయాం హనుమౌ కశ్చ॥ సిఞ్చతేః కప్రత్యయః హకారాదేశో నుమ్ చ స్యాత్- సింహః॥ వ్యాజిఘ్రతేశ్చ జాతౌ॥ కప్రత్యయస్స్యాత్-వ్యాఘ్రః॥ హన్తేరచ్ ఘుర చ॥ ఘోరమ్॥ క్షమేరుపధాలోపశ్చ॥ చాదచ్-క్ష్మా॥ తరతేడ్రిః॥ త్రయః-త్రీన్॥ గ్రహేరనిః॥ గ్రహణిః జీవ్-గ్రహణీత్యాది భేదః॥ ప్రథేరమచ్॥ ప్రథమః॥ చరేశ్చ॥ చరమః॥ మఙ్గేరలచ్-మఙ్గళమ్॥ —— ॥ఇత్యుణాదిషు పఞ్చమః పాదః॥ —— ॥ఉణాదయో బహుళమ్॥౩॥౩॥౧॥ ఏతే వర్తమానే సంజ్ఞాయాం చ బహుళం స్యుః- కేచిదవిహితా అప్యూహ్యాః॥ సంజ్ఞాసు ధాతురూపాణి ప్రత్యయాశ్చ తతః పరే। కార్యాద్విద్యాదనూబన్ధమేతచ్ఛాస్త్రముణాదిషు॥ భూతేపి దృశ్యన్తే॥౩॥౩॥౨॥ భవిష్యతి గమ్యాదయః॥౩॥౩॥౩॥ దాశగోఘ్నౌ సంప్రదానే॥౩॥౪॥౭౩॥ ఏతౌ సంప్రదానే కారకే నిపాత్యేతే దాశన్తి తస్మై దాశః-గాం హన్తి తస్మై గోఘ్నః అతిథిః॥ భీమాదయో౽పాదానే॥౩॥౪॥౭౪॥ భీమః-భీష్మః-ప్రస్కన్దనః-ప్రపతః మూర్ఖః-ఖలతిః॥ తాభ్యామన్యత్రోణాదయః॥౩॥౪॥౭౫॥ సంప్రదానాపాదానభిన్నార్థే తాభ్యామితి-తతో౽సౌ భవతి తస్తుః-వృత్తం తదితి వర్త్మ-చరితం తదితి చర్మ॥ తుమున్ణ్వులౌ క్రియాయాం క్రియార్థాయామ్॥౩॥౩॥౧౦॥ క్రియార్థాయాం క్రియాయాముపపదే భవిష్యత్యర్థే ధాతోరేతౌ స్తః-మాన్తత్వాదవ్యయత్వం-కృష్ణం ద్రష్టుం యాతి-కృష్ణం దర్శకో యాతి- అత్ర వాసరూపేణ తృజాదయో న-పునర్ణ్వులుక్తేః॥ సమానకర్తృకేషు తుమున్॥౩॥౩॥౧౫౮॥ అక్రియార్థోపపదార్థమేతత్ - ఇచ్ఛార్థేష్వేకకర్తృకేషూపపదేషు ధాతోస్తుమున్ స్యాత్-ఇచ్ఛతి భోక్తుం-వష్టి వాఞ్ఛతి వా॥ శకధృషజ్ఞాగ్లాఘటరభలభక్రమసహార్హాస్త్యర్థేషు తుమున్॥౩॥౪॥౬౫॥ ఏషూపపదేషు ధాతోస్తుమున్ స్యాత్-శక్నోతి భోక్తుమ్-ఏవం ధృష్ణోతీత్యాదౌ-అర్థగ్రహణమస్తినైవ సంబధ్యతే-అనన్తరత్వాత్-అస్తి భవతి విద్యతే వా భోక్తుమ్॥ పర్యాప్తివచనేష్వలమర్థేషు॥౩॥౪॥౬౬॥ పర్యాప్తిః పూర్ణతా-తద్వాచిషు సామర్థ్యవచనేషూపపదేషు తుమున్ స్యాత్-పర్యాప్తో భోక్తుం ప్రవీణః కుశలః పటురిత్యాది-పర్యాప్తివచనేషు కిమ్-అలం భుక్త్వా-అలమర్థేషు కిం-పర్యాప్తం భుఙ్క్తే-ప్రభూతమేవాగమ్యతే నతు భోక్తుస్సామర్థ్యమ్॥ కాలసమయవేలాసు తుమున్॥౩॥౩॥౧౬౭॥ పర్యాయోపాదానమర్థోపలక్షణార్థం- కాలార్థేషూపపదేషు తుమున్ స్యాత్-కాలస్సమయో వేళా అనేహా వా భోక్తుం - ప్రైషాదిగ్రహణమిహానువర్తతే- తేనేహ న-భూతాని కాలః పచతీతి వార్తా॥ భావవచనాశ్చ॥౩॥౩॥౧౧॥ భావ ఇత్యధికృత్య వక్ష్యమాణాః ఘఞాదయః క్రియార్థాయాం క్రియా

యాం భోక్ష్యతి స్యః-యాగాయ యాతి ❀ అణ్ కర్మణి చ ||౩||౩||౧౨|| కర్మణ్యుపపదే క్రియార్థాయాం క్రియాయాం చాణ్ స్యాత్-ణ్వులోఽపవాదః-కాణ్డలావో వ్రజతి-పరత్వాదయం కాదీన్బాధతే-కమ్బళదాయో వ్రజతి ❀ పదరుజవిశస్పృశో ఘఞ్ ||౩||౩||౧౬|| భవిష్యతీతి నివృత్తం-పద్యతేఽసౌ పాదః-రుజతీతి రోగః-విశతీతి వేశః- స్పృశతీతి స్పర్శః ❀ సృ స్థిరే ||౩||౩||౧౭|| స్థిర ఇతి లుప్తవిభక్తికం-స్థిరే కర్తరి ఘఞ్ స్యాత్ - సరతి కాలాన్తరమితి సారః * వ్యాధిమత్స్యబలేషు చేతి వాచ్యమ్ * అతిసారో వ్యాధిః - అన్తర్భావితణ్యర్థోఽత్ర సరతిః-రుధిరాదికం తిరోధానేన సారయతీత్యర్థః- విసారో మత్స్యః - సారో బలే దృఢాంశే చ ❀ భావే ||౩||౩||౧౮|| సిద్ధావస్థాపన్నే ధాత్వర్థే వాచ్యే ధాతోర్ఘఞ్ స్యాత్-పాకః-పాకౌ ఉపసర్గస్య ఘఞీతి దీర్ఘః-పరీహారః ❀ స్ఫురతిస్ఫులత్యోర్ఘఞి ||౬||౧||౪౭|| అనయోరేచ ఆత్వం స్యాద్ఘఞి-స్ఫారః-స్ఫాలః ❀ ఇకః కాశే || ౬ || ౩ ||౧౨౩|| కాశే ఉత్తరపదే ఇగన్తస్యైవ ప్రాదేర్దీర్ఘః-నీకాశః-అనూకాశః-ఇకః కిం ప్రకాశః నోదాత్తోపదేశస్యేతి న వృద్ధిః-శమః-ఆచమాదేస్తు ఆచామః కామః- వామః - విశ్రామ ఇతి త్వపాణినీయమ్ ❀ స్యదో జవే ||౬||౪||౨౮|| స్యన్దేర్ఘఞి నలోపో వృద్ధ్యభావశ్చ నిపాత్యతే-స్యదో వేగః-అన్యత్ర స్యన్దః ❀ అవోదైధౌద్మప్రశ్రథహిమశ్రథాః ||౬||౪||౨౯|| అవోదః అవక్లేదనమ్-ఏధ ఇధ్మమ్ ఓద్మ ఉన్దనం-శ్రన్థేర్నలోపో వృద్ధ్యభావశ్చ-ప్రశ్రథః-హిమశ్రథః ❀ అకర్తరి చ కారకే సంజ్ఞాయామ్ ||౩||౩||౧౯|| కర్తృభిన్నే కారకే ఘఞ్ స్యాత్ -ఘఞి చ భావకరణయోః-రఞ్జేర్నలోపః స్యాత్ -రాగః-అనయోః కిమ్-రజ్యత్యస్మిన్నితి రఙ్గః- ప్రాస్యత ఇతి ప్రాసః-సంజ్ఞాయామితి ప్రాయికమ్ - కో భవతా లాభో లబ్ధః-ఇత ఉత్తరం భావే అకర్తరి కారక ఇతి ద్వయమనువర్తతే - కృత్యల్యుటో బహుళమితి యావత్ ❀ పరిమాణాఖ్యాయాం సర్వేభ్యః ||౩||౩||౨౦|| ఘఞ్ - అజపోర్బాధనార్థమిదమ్-ఏకస్తణ్డులనిచాయః-ద్వౌ శూర్పనిష్పావౌ-ద్వౌ కారౌ * దారజారౌ కర్తరి ణిలుక్ చ * దారయన్తీతి దారాః-జారయన్తీతి జారాః ❀ ఇఙశ్చ ||౩||౩||౨౧|| ఘఞ్-అచోఽపవాదః-ఉపేత్యాస్మాదధీయత ఉపాధ్యాయః * అపాదానే స్త్రియాముపసంఖ్యానం తదన్తాచ్చ వా ఙీష్ * ఉపాధ్యాయా-ఉపాధ్యాయీ * శౄ వాయువర్ణనివృతేషు * శౄ ఇత్యవిభక్తికో నిర్దేశః-శారో వాయుః-కరణే ఘఞ్-శారో వర్ణః - చిత్రీకరణమిహ ధాత్వర్థః-నివ్రియతే ఆవ్రియతే నేనేతి నివృతం ప్రావరణం-బాహుళకాత్కర్తరి ఘఞ్-గౌరివాకృతనీశారః ప్రాయేణ శిశిరే కృశః-అకృతప్రావరణ ఇత్యర్థః ❀ ఉపసర్గే రువః||౩||౩||౨౨|| ఘఞ్ సంరావః-ఉపసర్గే కిం రవః ❀ అభినిసః స్తనశ్శబ్దసంజ్ఞాయామ్ ||౮||౩||౮౬|| అస్మాత్ స్తనః సస్య మూర్ధన్యః-అభినిష్టానో వర్ణః-శబ్దసంజ్ఞాయాం కిమ్ -

అభినిఃస్తనతి మృదఙ్గః ❁ సమియుద్రుదువః ॥౩॥౩॥౨౩॥ పరియూయతే మిశ్రీక్రియ
తే గుడాదిభిరితి సంయావః పిష్టవికారో ఽపూపవిశేషః-సంద్రావః సందావః ❁ శ్రి
ణీభువో ఽనుపసర్గే ॥౩॥౩॥౨౪॥ శ్రాయః-నాయః-భావః-అనుపసర్గే కిం-ప్రశ్ర
యః-ప్రణయః-ప్రభవః కథం ప్రభావో రాజ్ఞ ఇతి-ప్రకృష్టో భావ ఇతి ప్రాది సమా
సః-కథం రాజ్ఞో నయ ఇతి-బాహుళకాత్ ❁ వౌక్షుశ్రువః ॥౩॥౩॥౨౫॥ విక్షావః-వి
శ్రావః-వౌ కిం-క్షవః శ్రవః ❁ అవోదోర్నియః ॥౩॥౩॥౨౬॥ అవనాయః అధోనయన
మ్-ఉన్నాయః ఊర్ధ్వనయనమ్-కథమున్నయ ఉత్ప్రేక్షేతి బాహుళకాత్ ❁ ప్రే
ద్రుస్తుస్రువః ॥౩॥౩॥౨౭॥ ప్రద్రావః-ప్రస్తావః-ప్రస్రావః-ప్రే ఇతి కిం-ద్రవః
స్తవః-స్రవః ❁ నిరభ్యోః పూల్వోః ॥౩॥౩॥౨౮॥ నిష్పూయతే శూర్పాదిభిరితి నిష్పావో
ధాన్యవిశేషః-అభిలావః-నిరభ్యోః కిం-పవః-లవః ❁ ఉన్న్యోర్గ్రః ॥౩॥౩॥౨౯॥ ఉద్గా
రః-నిగారః-ఉన్న్యోః కిం-గరః ❁ కౄ ధాన్యే ॥౩॥౩॥౩౦॥ కౄ ఇత్యస్మాత్ ధాన్యవిష
యకాదున్న్యోర్ఘఞ్ స్యాత్-ఉత్కారః నికారః-ధాన్యవిక్షేప ఇత్యర్థః-ధాన్యే కిం-భి
క్షోత్కరః పుష్పనికరః ❁ యజ్ఞే సమి స్తువః ॥౩॥౩॥౩౧॥ సమేత్య స్తువన్తి యస్మిన్ దేశే ఛ
న్దోగాః స దేశః సంస్తావః-యజ్ఞే కిం-సంస్తవః పరిచయః ❁ ప్రే స్త్రోఽయజ్ఞే ॥౩॥౩॥౩౨॥
అయజ్ఞే ఇతి చ్ఛేదః-యజ్ఞ ఇతి ప్రకృతత్వాత్-ప్రస్తారః-అయజ్ఞే కిమ్-బర్హిషః ప్రస్త
రో ముష్టివిశేషః ❁ ప్రథనే వావశబ్దే ॥౩॥౩॥౩౩॥ విపూర్వాత్ స్తృణాతేర్ఘఞ్ స్యా
త్ అశబ్దవిషయే ప్రథనే-పటస్య విస్తారః-ప్రథనే కిమ్-తృణవిస్తరః-అశబ్దే కిమ్-గ్రన్థవి
స్తరః ❁ ఛన్దోనామ్ని చ ॥౩॥౩॥౩౪॥ స్త్ర ఇత్యనువర్తతే-విష్టారపఙ్క్తిశ్ఛన్దః-విస్తీర్య
న్తేఽస్మిన్నక్షరాణీత్యధికరణే ఘఞ్-తతః కర్మధారయః ❁ ఛన్దోనామ్ని చ ॥౮॥౩॥౯౪॥
విపూర్వస్య స్తృణాతేర్ఘఞి స్తస్య సస్య షత్వం స్యాత్ ఛన్దోనామ్ని-ఇతి షత్వమ్ ❁ ఉది
గ్రహః ॥౩॥౩॥౩౫॥ ఉద్గ్రాహః ❁ సమి ముష్టౌ ॥౩॥౩॥౩౬॥ మల్లస్య సంగ్రాహః-ము
ష్టౌ కిం-ద్రవ్యస్య సంగ్రహః ❁ పరిన్యోర్నీణోర్ద్యూతాభ్రేషయోః ॥౩॥౩॥౩౭॥ పరి
పూర్వాన్నయతేః నిపూర్వాదిణశ్చ ఘఞ్ స్యాత్ క్రమేణ ద్యూతే అభ్రేషే చ విషయే-
పరిణాయేన శారాన్ హన్తి-సమన్తాన్నయనేనేత్యర్థః-ఏషోఽత్ర న్యాయః-ఉచితమిత్యర్థః-
ద్యూతాభ్రేషయోః కిం-పరిణయో వివాహః-న్యయో నాశః ❁ పరావనుపాత్యయ ఇ
ణః ॥౩॥౩॥౩౮॥ క్రమప్రాప్తస్య అనతిపాతః అనుపాత్యయః-తవ పర్యాయః-అనుపా
త్యయే కిం-కాలస్య పర్యయః-అతిపాత ఇత్యర్థః ❁ వ్యుపయోః శేతేః పర్యాయే ॥౩॥౩
౩౯॥ తవ విశాయః-తవ రాజోపశాయః-పర్యాయే కిం-విశయః-సంశయః-ఉపశయః-శ
యనమ్ ❁ హస్తాదానే చేరస్తేయే ॥౩॥౩॥౪౦॥ హస్తాదాన ఇత్యనేన ప్రత్యాసత్తే

రాదేయస్వలత్యేతి-పుష్పప్రచాయః-హస్తాదానేకిం-వృక్షాగ్రస్థానాంఫలానాంచయ
ష్ట్యేప్రచయంకరోతి-అస్తేయేకిమ్-పుష్పప్రచయశ్చౌర్యేణ॥ నివాసచితిశరీరోప
సమాధానేష్వాదేశ్చకః॥౩॥౩॥౪౧॥ఏషుచినోతేర్ఘఞ్ స్యాత్ ఆదేశ్చకకారః-ఉపస
మాధానంరాశీకరణంతచ్చధాత్వర్థః-అస్యేప్రత్యయార్థస్యకారకస్యఉపధిభూతాః-ని
వాసే-కాశీనికాయః-చితౌ-ఆకాయమగ్నించిన్వీత-శరీరే-చీయతేఽస్మిన్నస్థ్యాదికమి
తికాయః-సమూహే-గోమయనికాయః-ఏషుకిం-చయః-చఃకఇతివక్తవ్యేఆదేరిత్యుక్తే
ర్వ్యఞ్జుకస్యాదేరేవయథాస్యాదితి-గోమయానాంనికేచాయః-పునః పునారాశీకరణమి
త్యర్థః॥సఙ్ఘేచానౌత్తరాధర్యే॥౩॥౩॥౪౨॥చేర్ఘఞ్-ఆదేశ్చకః-భిక్షునికాయః-
ప్రాణినాంసమూహస్సంఘః అనౌత్తరాధర్యేకిం-సూకరనిచయః-తస్యపానాదావు
త్తరాధరభావేనశేరతే-సఙ్ఘేకిం-జ్ఞానకర్మసముచ్చయః ॥కర్మవ్యతిహారేణచ్ స్త్రి
యామ్॥౩॥౩॥౪౩॥స్త్రీలిఙ్గేభావేణచ్-ణచః స్త్రియామఞ్॥నకర్మవ్యతిహారే॥౭॥
౩॥౬॥అత్రవిచ్ నస్యాత్-వ్యావక్రోశీ-వ్యావహాసీ॥అభివిధౌభావఇనుణ్॥౩॥౩॥
౪౪॥అణినుణః-ఆదివృద్ధిః-ఇనణ్యనపత్యే-సాంరావిణంవర్తతే ॥ ఆక్రోశేఽవన్యోర్గ్ర
హః॥౩॥౩॥౪౫॥అవనిపూర్వయోర్గ్రహేఃఘఞ్ స్యాత్ శాపే-అవగ్రాహస్తేభూయా
త్-అభిభవఇత్యర్థః-నిగ్రాహస్తేభూయాత్-బాధఇత్యర్థః-ఆక్రోశేకిమ్-అవగ్ర
హఃపదస్య-నిగ్రహశ్చోరస్య॥ప్రేలిప్సాయామ్॥౩॥౩॥౪౬॥పాత్రప్రగ్రాహే
ణచరతిభిక్షుః॥పరౌయజ్ఞే॥౩॥౩॥౪౭॥ఉత్తరఃపరిగ్రాహః-స్ఫ్యేనవేదేః స్వీకరణ
మ్॥నౌవృధాన్యే॥౩॥౩॥౪౮॥వృఇతిలుప్తషష్ఠీకమ్-నీవారాః-ధాన్యేకిం-నివరాక
న్యా-కన్విషయేపిబాహులకాదప్-ప్రవరాసేతివత్॥ఉదిశ్రయతియౌతిపూద్రువః
॥౩॥౩॥౪౯॥ఉచ్ఛ్రాయః-ఉద్యావః-ఉత్పావః ఉద్రావః-కథంపతనాన్తాస్సముచ్ఛ్ర
యాఇతి-బాహులకాత్॥విభాషాఙిరుప్లువోః॥౩॥౩॥౫౦॥ఆరావః-ఆరవః-అప్లావః-
అప్లవః॥అవేగ్రహోవర్షప్రతిబన్ధే॥౩॥౩॥౫౧॥విభాషేతివర్తతే-అవగ్రహః-అవ
గ్రాహః-వర్షప్రతిబన్ధేకిమ్-అవగ్రహఃపదస్య॥ప్రేవణిజామ్॥౩॥౩॥౫౨॥ప్రే
ప్రగ్రహఇతిఘఞ్ వావణిజాంసమ్బన్ధిన్యేప్రత్యయార్థః-తులాసూత్రమితియావత్-తులా
ప్రగ్రాహేణచరతి-తులాప్రగ్రహేణ॥రశ్మౌచ॥౩॥౩॥౫౩॥ప్రగ్రహః- ప్ర
గ్రాహః॥వృణోతేరాచ్ఛాదనే॥౩॥౩॥౫౪॥విభాషాప్రఇత్యేవప్ర-వారః-ప్రవ
రః॥పరౌభువోఽవజ్ఞానే ౩॥౩॥౫౫॥పరిభావః-పరిభవః- అవజ్ఞానేకిం-సర్వతోభవ
నంపరిభవః॥ఏరచ్॥౩॥౩॥౫౬॥చయః-జయః॥భయాదీనాముపసంఖ్యానంనపుంసకే
క్తాదినివృత్త్యర్థమ్॥భయం-వర్షమ్॥ఋదోరప్॥౩॥౩॥౫౭॥ఋవర్ణాన్తాదువర్ణాన్తా

డప్-కరః-గరః-శరః-యవః-లవః-స్తవః-పవః✽వృక్షాసనయోర్విష్టరః॥౮॥౩॥౯౩॥అస
నయోర్విపూర్వస్య స్తృఞః షత్వంనిపాత్యతే-విష్టరో వృక్షఆసనంచ-వృక్షేతికిమ్-వాక్యస్య
విస్తరః✽గ్రహవృదృనిశ్చిగమశ్చ॥౩॥౩॥౫౮॥అప్ స్యాత్-ఘఞపవాదః-గ్రహః-
వరః-దరః-నిశ్చయః-గమః*వశిరణ్యోరుపసంఖ్యానమ్* వశః-రణః * ఘఞర్థేకవిధా
నమ్। ప్రస్థఃవిఘ్నః॥ద్విత్వప్రకరణేకేకృఞాదీనామితివక్తవ్యమ్।చక్రం-చిక్లిదం- చక్న
సః✽ఉపసర్గేఽదః॥౩॥౩॥౫౯॥అప్ స్యాత్॥ఘఞపోశ్చ॥అదేర్ఘస్ల్ స్యాత్ ఘఞి అపి
చ- ప్రఘసః విఘసః ఉపసర్గేకిమ్-ఘాసః✽నౌణచ॥ ౩॥౩॥౬౦॥ నావుపపదేఽదేర్ణః
స్యాదప్ చ న్యాదః-నిఘసః✽వ్యధజపోరనుపసర్గే॥౩॥౩॥౬౧॥అప్ స్యాత్ -వ్యధః - జ
పః-ఉపసర్గేతుఆవ్యాధః-ఉపజాపః✽స్వనహసోర్వా॥౩॥౩॥౬౨॥ అప్-పక్షేఘఞ్-
స్వనః-స్వానః- హసః-హాసః-అనుపసర్గఇత్యేవ-ప్రస్వానః-ప్రహాసః✽యమస్సము
పనివిషుచ॥౩॥౩॥౬౩॥ఏషుఅనుపసర్గేచ యమేరబ్వా-సంయమః-సంయామః - ఉప
యమః-ఉపయామః-నియమః-నియామః-వియమః-వియామః-యమః- యామః✽ నౌ
గదనదపఠస్వనః॥౩॥౩॥౬౪॥అబ్వాస్యాత్ -నిగదః-నిగాదః-నినదః-నినాదః-నిపఠః-నిపా
ఠః-నిస్వనః-నిస్వానః✽క్వణోవీణాయాంచ॥౩॥౩॥౬౫॥నావనుపసర్గేచవీణావిష
యాచ్చక్వణతేరబ్వాస్యాత్-వీణాగ్రహణం ప్రాద్యర్థం-నిక్వణః-నిక్వాణః - క్వణః-
క్వాణః-వీణాయాంతుప్రక్వణః-ప్రక్వాణః✽నిత్యంపణఃపరిమాణే॥ ౩॥౩॥౬౬॥ అ
ప్ స్యాత్-మూలకపణః శాకపణః-వ్యవహారార్థంమూలకాదీనాం పరిమితోముష్టిర్బ
ధ్యతేసాస్యవిషయః-పరిమాణేకిం-పాణః✽మదోఽనుపసర్గే॥౩॥౩॥౬౭॥ధనమదః- ఉ
పసర్గేతుఉన్మాదః✽ప్రమదసమ్మదౌహర్షే॥౩॥౩॥౬౮॥హర్షేకిం-ప్రమాదః- సమ్మా
దః✽ సముదోరజఃపశుషు॥౩॥౩॥౬౯॥ సంపూర్వోఽజిస్సముదాయే - ఉత్పూర్వశ్చ
ప్రేరణే-తస్మాత్పశువిషయకాదప్ స్యాత్ -అఘఞపోరిత్యుక్తేర్వీభావోన - సమజఃప
శూనాంసంఘః-ఉదజఃపశూనాంప్రేరణం-పశుషుకిం- సమాజోబ్రాహ్మణానామ్-
ఉదాజఃక్షత్రియాణామ్✽అక్షేషుగ్లహః॥౩॥౩॥౭౦॥అక్షశబ్దేనదేవనంలక్ష్యతే - త
త్రయత్పణరూపేణగ్రాహ్యంతత్రగ్లహఇతినిపాత్యతే - అక్షస్యగ్లహః-వ్యాత్యుక్షీ
మభిసరణగ్లహామదీవ్యన్ -అక్షేషుకిం - పాదస్యగ్రాహః✽ప్రజనేసర్తేః॥౩॥౩॥౭౧॥
ప్రజనఃప్రథమగర్భగ్రహణం-గవాముపసరః-కథమవసరఃప్రసరఇతి - అధికరణే
పుంసిసంజ్ఞాయామితిఘః✽హ్వస్సంప్రసారణంచన్యభ్యుపవిషు॥౩॥౩॥౭౨॥నిహవః-
అభిహవః-ఉపహవః విహవః-ఏషుకిమ్-ప్రహ్వాయః✽ఆఙియుద్ధే ॥ ౩॥౩॥౭౩ ॥ ఆ
హూయన్తేఽస్మిన్నిత్యాహవః-యుద్ధేకిం-ఆహ్వాయః✽నిపానమాహావః॥౩॥౩॥౭౪॥

అజ్ న్యుపాభ్యోః హ్వయతేః సంప్రసారణం అప్ వృద్ధిశ్చ-ఉదకాధారశ్చేద్వాచ్యః ॰ ఆహావస్తు నిపానం స్యాదుపకూపజలాశయే ❀ భావేఽనుపసర్గస్య॥ ౩॥౩॥౭౫॥ అనుపసర్గస్య హ్వయతేః సంప్రసారణమప్ చ స్యాద్భావే- హవః ❀ హనశ్చ వధః॥౩॥౩॥౭౬॥ అనుపసర్గాద్ధన్తేర్భావే అప్ స్యాత్ -వధాదేశశ్చాన్తోదాత్తః వధేన దస్యుమ్ - చాద్ఘఞ్-ఘాతః ❀ మూర్తౌ ఘనః॥ ౩॥౩॥౭౭॥ మూర్తిః కాఠిన్యం తస్మిన్నభిధేయే హన్తేరప్ స్యాత్ ఘనశ్చాదేశః- అభ్రఘనః- కథం సైన్ధవఘనమానయేతి-ధర్మశబ్దేన ధర్మీ లక్ష్యతే ❀ అన్తర్ఘనో దేశే॥౩॥౩॥౭౮॥ బాహీకగ్రామవిశేషస్య సంజ్ఞేయమ్- అన్తర్ఘణ ఇతి పాఠాన్తరమ్- దేశే కిమ్- అన్తర్ఘాతః ❀ అగారైకదేశే ప్రఘణః ప్రఘాణశ్చ॥ ౩॥౩॥౭౯॥ ద్వారదేశే ద్వౌ ప్రకోష్ఠావలిన్దౌ- అభ్యన్తరో బాహ్యశ్చ- తత్ర బాహ్యప్రకోష్ఠే నిపాతనమిదమ్- ప్రవిశద్భిర్జనైః పాదైః ప్రకర్షేణ హన్యత ఇతి ప్రఘణః ప్రఘాణః- కర్మణ్యప్- పక్షే వృద్ధిః ❀ ఉద్ఘనోఽత్యాధానమ్॥ ౩॥౩॥౮౦॥ అత్యాధానముపరిస్థాపనమ్- యస్మిన్ కాష్ఠే అన్యాని కాష్ఠాని స్థాపయిత్వా తక్ష్యన్తే తదుద్ఘనః- అధికరణేఽప్ ❀ అపఘనోఽఙ్గమ్॥౩॥౩॥౮౧॥ అఙ్గం శరీరావయవః స చేహ న సర్వః- కిన్తు పాణిః పాదశ్చేత్యాహుః- కరణేఽప్- అపఘాతోఽన్యః ❀ కరణేఽయోవిద్రుషు॥ ౩॥౩॥౮౨॥ ఏషు హన్తేః కరణేఽప్ స్యాత్ ఘనాదేశశ్చ- అయో హన్యతేఽనేనేత్యయోఘనః- విఘనః- ద్రుఘనః- ద్రుఘణ ఇత్యేకే- పూర్వపదాత్సంజ్ఞాయామితి ణత్వం- సంజ్ఞైషా కుఠారస్య ద్రుర్వృక్షః ❀ స్తమ్బే క చ॥౩॥౩॥౮౩॥ స్తమ్బ ఉపపదే హన్తేః కరణే కః స్యాదప్ చ- అప్పక్షే ఘనాదేశశ్చ- స్తమ్బఘ్నః- స్తమ్బఘనః- కరణ ఇత్యేవ- స్తమ్బఘాతః ❀ పరౌ ఘః॥ ౩॥౩॥౮౪॥ పరౌ హన్తేరప్ స్యాత్ కరణే ఘశబ్దశ్చాదేశః- పరిహన్యతేఽనేనేతి పరిఘః ❀ పరేశ్చ ఘాఙ్కయోః॥౮॥౨॥౨౨॥ పరేః రేఫస్య లో వా స్యాత్ ఘశబ్దే అఙ్కశబ్దే చ- పరిఘః- పలిఘః- పర్యఙ్కః- పల్యఙ్కః- ఇహ తరప్తమపౌ ఘ ఇతి కృత్రిమస్య న గ్రహణం వ్యాఖ్యానాత్ ❀ ఉపఘ్న ఆశ్రయే॥ ౩॥౩॥౮౫॥ ఉపపూర్వాద్ధన్తేరప్ స్యాదుపధాలోపశ్చ- ఆశ్రయశబ్దేన సామీప్యం లక్ష్యతే- పర్వతేనోపహన్యతే సామీప్యేన గమ్యత ఇతి పర్వతోపఘ్నః ❀ సంఘోద్ఘౌ గణప్రశంసయోః॥ ౩॥౩॥౮౬॥ సంహననం సంఘః- భావేఽప్- ఉద్ధన్యతే ఉత్కృష్టో జ్ఞాయత ఇత్యుద్ఘః- కర్మణ్యప్ - గత్యర్థానాం బుద్ధ్యర్థత్వాత్ హన్తిర్జ్ఞానే ❀ నిఘో నిమితమ్॥౩॥౩॥౮౭॥ సమన్తాన్మితం నిమితం- నిర్విశేషం హన్యన్తే జ్ఞాయన్త ఇతి నిఘా వృక్షాః- సమారోహపరిణాహా ఇత్యర్థః ❀ డ్వితః క్త్రిః॥౩॥౩॥౮౮॥ అయం భావ ఏవ స్వభావాత్ * క్త్రేర్మమ్నిత్యమ్ * క్త్రిప్రత్యయాన్తాన్మప్ నిర్వృత్తేఽర్థే నిత్యగ్రహణాత్ క్త్రిర్మబ్విషయః- అత ఏవ క్త్ర్యన్తేన న విగ్రహః- డుపచష్-పా

కేన నిర్వృత్తం పక్త్రిమమ్ - డువప్ - ఉప్త్రిమమ్ ॥ ట్వితోఽథుచ్ ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౮౯ ॥ అయమపి భావాద్యర్థే భవవేపథుః - వేపథుః శ్వయథుః ॥ యజయాచయతవిచ్ఛప్రచ్ఛరక్షో నఙ్ ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౯౦ ॥ యజ్ఞః - యాచ్ఞా - యత్నః - విశ్నః - ప్రశ్నః - ప్రశ్నే చాసన్నే తి జ్ఞాపకాన్న సంప్రసారణమ్ - ఙిత్త్వస్తు విశ్న ఇత్యత్ర గుణనిషేధాయ - రక్ష్ణః ॥ స్వపో నన్ ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౯౧ ॥ స్వప్నః ॥ ఉపసర్గే ఘోః కిః ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౯౨ ॥ ప్రధిః - అన్తర్ధిః - ఉపాధీయతే నేనే త్యుపాధిః ॥ కర్మణ్యధికరణే చ ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౯౩ ॥ కర్మణ్యుపపదే ఘోః కిః స్యాదధికరణేఽర్థే - జలాని ధీయన్తేఽస్మిన్నితి జలధిః ॥ స్త్రియాం క్తిన్ ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౯౪ ॥ స్త్రీలిఙ్గే భావాదౌ క్తిన్ స్యాత్ - ఘఞోఽపవాదః - అజపి తు పరత్వాద్బాధతే - కృతిః - చితిః - స్తుతిః - స్ఫాయిరా - స్ఫాతిః - స్ఫీతి కామ ఇతి తు (వా) మాదికమ్ - శ్రాన్తాద్ధాత్వర్థేఽథిచి అచ ఇరితి వానమాధేయమ్ ॥ (వా) యజీషిస్తుభ్యః కరణే ॥ (వా) యతేఽనయా శ్రుతిః - యజేరిషేశ్చ - ఇష్టిః - స్తుతిః ॥ ఋల్వాదిభ్యః క్తిన్నిష్ఠావద్వాచ్యః ॥ తేన నిష్ఠానత్వం - కీర్ణిః - గీర్ణిః - లూనిః - ధూనిః - యూనిః - హ్లాద ఇతి యోగవిభాగాత్ క్తిని (వా) స్వః - ప్రహ్లానిః - తిచ - చూర్తిః - ఫుత్తిః ॥ చాతేః క్తిని చిభావో వాచ్యః ॥ అపచితిః ॥ సమ్పదాదిభ్యః క్విప్ ॥ సమ్పత్ - విపత్ - క్తిన్నపీష్యతే - సమ్పత్తిః విపత్తిః ॥ స్థాగాపాపచో భావే ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౯౫ ॥ క్తిన్ స్యాత్ - అఙోఽపవాదః - ప్రస్థితిః - ఉపస్థితిః - సంగీతిః - సంపీతిః - పక్తిః - కథమవస్థానం స్థితిః - వ్యవస్థాయామితి జ్ఞాపకాత్ ॥ ఊతియూతిజూతిసాతిహేతికీర్తయశ్చ ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౯౭ ॥ అవతేర్జ్వరత్వరేత్యూఠ్ - ఊతిః - స్వరార్థం వచనమ్ - ఉదాత్త ఇతి హి వర్తతే - యూతిః - జూతిః - అనయోః దీర్ఘత్వం చ నిపాత్యతే - స్యతేః సాతిః - ఇత్త్వాభావో నిపాత్యతే సనోతేర్వా - జనసనఖనామిత్యాత్వే కృతే స్వరార్థం నిపాతనమ్ - హన్తేర్హినోతేర్వా హేతిః - కీర్తిః ॥ వ్రజయజోర్భావే క్యప్ ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౯౮ ॥ వ్రజ్యా - ఇజ్యా ॥ సంజ్ఞాయాం సమజనిషదనిపతమనవిదషుఞ్శీఙ్భృఞిణః ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౯౯ ॥ సమజాదిభ్యః స్త్రియాం భావాదౌ క్యప్ స్యాత్ స చోదాత్తః సంజ్ఞాయామ్ ॥ అజేః క్యపి వీభావో నేతి వాచ్యమ్ ॥ సమజన్త్యస్యామితి సమజ్యా - నిషీదన్త్యస్యామితి నిషద్యా ఆపణః - నిపతన్త్యస్యామితి నిపత్యా పిచ్ఛిలా భూమిః - మన్యతేఽనయేతి మన్యా గళపార్శ్వసిరా - విదన్త్యనయేతి విద్యా - సుత్యా అభిషవః - శయ్యా - భృత్యా - ఈయతేఽనయేతి ఇత్యా శిబికా ॥ కృఞః శ చ ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౧౦౦ ॥ కృఞ ఇతి యోగవిభాగః - కృఞః క్యప్ స్యాత్ - కృత్యా - శచ - చాత్ క్తిన్ - క్రియా - కృతిః ॥ ఇచ్ఛా ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౧౦౧ ॥ ఇషేర్భావే శః యగభావశ్చ నిపాత్యతే ఇచ్ఛా ॥ పరిచర్యాపరిసర్యామృగయాటాట్యానాముపసంఖ్యానమ్ ॥ శో యక్చ నిపాత్యతే - పరిచర్యా పూజా - పరిసర్యా పరిసరణమ్ - అత్ర గుణోఽపి - మృగయన్త్యనేనేతి - మృగయా - ధురా ధ్రానదన్తః - అటతేర్లోపాభావోఽపి - శయితలోపశ్చ

ష్యృగయా. అటతేః శే యక్ టిత్వాచ్ఛబ్దస్య ద్విత్వం పూర్వభాగే యకారనివృత్తిః దీర్ఘశ్చ. అటాట్యా॥ జాగర్తేరకారో వా॥ పక్షే శః. జాగరా జాగర్యా॥ అ ప్రత్యయాత్॥౩॥౩॥౧౦౨॥ ప్రత్యయాన్తేభ్యో ధాతుభ్యః స్త్రియామకారప్రత్యయస్స్యాత్. చికీర్షా. పుత్రకామ్యా॥ గురోశ్చ హలః॥ ౩॥౩॥౧౦౩॥ గురుమతో హలన్తాత్ స్త్రియామకారస్స్యాత్. ఈహా. ఊహా. గురోః కిమ్. భక్తిః. హలః కిం. నీతిః॥ నిష్ఠాయాం సేట ఇతి వక్తవ్యమ్॥ నేహ. ఆప్తిః. తితుత్రేతి నేట్. దీప్తిః॥ తితుత్రేష్వగ్రహాదీనామితి వాచ్యమ్॥ నిగృహీతిః. నిపఠితిః॥ షిద్భిదాదిభ్యోఽఙ్॥ ౩॥౩॥౧౦౪॥ షిద్భ్యో భిదాదిభ్యశ్చ స్త్రియామఙ్. జష్. జరా. త్రపూష్. త్రపా. భిదా. విదారణ ఏవాయమ్. భిత్తిరన్యా. ఛిదా. ద్వైధీకరణే. అన్యత్ర ఛిత్తిః. ఛిద్రం. గుహా గిర్యోషధ్యోః. అత్ర గిరేరేకదేశో గిరిశబ్దేన వివక్షితః. అన్యత్ర గూఢిః. ఆరా. ఋచ్ఛతేర్గుణః. హారా. కారా. తారా. ధారా. దీర్ఘత్వం నిపాత్యతే. మృజా॥ క్రపేస్సంప్రసారణం చ॥ కృపా॥ చిన్తిపూజికథికుమ్బిచర్చశ్చ॥౩॥౩॥౧౦౫॥ అఙ్ స్యాత్. యుచోఽపవాదః. చిన్తా. పూజా. కథా. కుమ్బా. చర్చా॥ ఆతశ్చోపసర్గే॥౩॥౩॥౧౦౬॥ అఙ్ స్యాత్. క్తినోఽపవాదః. ప్రదా. ఉపదా॥ శ్రదన్తరోరుపసర్గవద్వృత్తిః॥ శ్రద్ధా. అన్తర్ధా॥ ణ్యాసశ్రన్థో యుచ్॥౩॥౩॥౧౦౭॥ అకారస్యాపవాదః. కారణా. హారణా. ఆసనా. శ్రన్థనా॥ ఘట్టివన్దివిదిభ్యశ్చేతి వాచ్యమ్॥ ఘట్టనా. వన్దనా. వేదనా॥ ఇషేరనిచ్ఛార్థస్య॥ అన్వేషణా॥ పరేర్వా॥ పర్యేషణా. పరీష్టిః॥ రోగాఖ్యాయాం ణ్వుల్ బహులమ్॥౩॥౩॥౧౦౮॥ ప్రచ్ఛర్దికా. ప్రవాహికా. విచర్చికా. క్వచిన్న. శిరోర్తిః॥ ధాత్వర్థనిర్దేశే ణ్వుల్ వక్తవ్యః॥ ఆసికా. శాయికా॥ ఇక్శ్తిపౌ ధాతునిర్దేశే॥ పచిః. పచతిః॥ వర్ణాత్కారః॥ నిర్దేశ ఇత్యేవ. అకారః. కకారః॥ రాదిఫః॥ రేఫః॥ మత్వర్థాచ్ఛః॥ బహుళవచనాదకారలోపః. మత్వర్థీయః॥ ఇణజాదిభ్యః॥ ఆజిః. ఆతిః॥ ఇఞ్ వపాదిభ్యః॥ వాపిః. వాసిః. స్వరే భేదః॥ ఇక్ కృష్యాదిభ్యః॥ కృషిః. గిరిః॥ సంజ్ఞాయామ్॥౩॥౩॥౧౦౯॥ అత్ర ధాతోర్ణ్వుల్. ఉద్దాలకపుష్పభఞ్జికా॥ విభాషాఖ్యానపరిప్రశ్నయోరిఞ్ చ॥౩॥౩॥౧౧౦॥ పరిప్రశ్నే ఆఖ్యానే చ గమ్యే ఇఞ్ స్యాత్ చాత్ ణ్వుల్. విభాషోక్తేర్యథాప్రాప్తమన్యోఽపి. కాం త్వం కారిం కారికాం క్రియాం కృత్యాం కృతిం వా కార్షీః. సర్వాం కారిం కారికాం క్రియాం కృత్యాం కృతిం వా కార్షమ్. ఏవం గణిం గణికాం గణనాం. పాచిం పాచికాం పచాం పక్తిమ్॥ పర్యాయార్హర్ణోత్పత్తిషు ణ్వుచ్॥౩॥౩॥౧౧౧॥ పర్యాయః పరిపాటీ. క్రమః. అర్హణమర్హః యోగ్యతా. పర్యాయాదిషు ద్యోత్యేషు ణ్వుచ్ వా స్యాత్. భవత ఆసికా. శాయికా. అగ్రగామికా. భవానిక్షుభక్షికామర్హతి. ఋణే. ఇక్షుభక్షికాం మే ధారయసి. ఉత్పత్తౌ. ఇక్షుభక్షికా

ఉదపాది❋ఆక్రోశే నఞ్యనిః॥ ౩॥౩॥౧౧౨॥ విభాషేతి నివృత్తమ్-నఞి ఉపపదేఽనిః
స్యాదాక్రోశే-అజీవనిస్తే శఠ భూయాత్-అప్రయాణిః❋కృత్యల్యుటో బహులమ్॥
౩॥౩॥౧౧౩॥ భావేఽకర్తరి చ కారకే సంజ్ఞాయామితి చ నివృత్తం- రాజ్ఞా భుజ్యన్తే రాజ
భోజనాః శాల్యః❋నపుంసకే భావే క్తః॥ ౩॥౩॥౧౧౪॥❋ల్యుట్ చ॥౩॥౩॥౧౧౫॥ హ
సితం-హసనం- యోగవిభాగ ఉత్తరార్థః❋కర్మణి చ యేన సంస్పర్శాత్కర్తుశ్శరీరసుఖ
మ్॥ ౩॥౩॥౧౧౬॥ యేన కర్మణా స్పృశ్యమానస్య కర్తుః శరీరసుఖముత్పద్యతే తస్మిన్క
ర్మణ్యుపపదే ల్యుట్ స్యాత్ -పూర్వేణ సిద్ధే నిత్యసమాసార్థం వచనమ్- పయఃపానం సు
ఖమ్-కర్తురితి కిమ్-గురోః స్నాపనం సుఖమ్- నేహ గురుః కర్తా కిం తు కర్మ*వా* అజే
ర్వీ వా స్యాత్ యూత్ప్రవయణం-ప్రాజనమ్❋కరణాధికరణయోశ్చ॥ ౩॥౩॥౧౧౭॥
ల్యుట్ స్యాత్ -ఇధ్మప్రవ్రశ్చనః కుఠారః- గోదోహనీ స్థాలీ- ఖలః ప్రాక్ కరణాధికర
ణయోరిత్యధికారః॥ అన్తరదేశే॥ అన్తశ్శబ్దాద్ధన్తేర్ఘ్నత్వణత్వం స్యాత్ -అన్తర్ఘణనమ్-దే
శే తు అన్తర్హననో దేశః-అత్పూర్వస్యైవ-అన్తర్ఘ్నన్తి-తపరః కిమ్- అన్తర్ఘాని*
అయనం చ*అయనస్య ణత్వం అన్తశ్శబ్దాత్పరస్య-అన్తరయణమ్ -అదేశ ఇత్యేవ-అన్త
రయనో దేశః❋పుంసి సంజ్ఞాయాం ఘః ప్రాయేణ॥ ౩॥౩॥౧౧౮॥ ఛాదేర్ఘేఽద్వ్యుప
సర్గస్య॥ ద్విప్రభృత్యుపసర్గహీనస్య ఛాదేర్హ్రస్వః స్యాత్ ఘే పరే- దన్తాశ్ఛాద్యన్తే
ఽనేన దన్తచ్ఛదః - ఆకుర్వన్త్యస్మిన్నాకరః❋గోచరసంచరవహవ్రజవ్యజాపణనిగ
మాశ్చ॥౩॥౩॥౧౧౯॥ ఘాన్తా నిపాత్యన్తే - హలశ్చేతి వక్ష్యమాణస్య ఘఞోఽపవాదః-
గావశ్చరన్త్యస్మిన్నితి గోచరో దేశః-సంచరన్త్యనేన సంచరో మార్గః-వహన్త్యనేన వ
హః స్కన్ధః-వ్రజః-వ్యజస్తాలవృన్తమ్-నిపాతనాద్వీభావో న-ఆపణః పణ్యస్థానమ్-నిగచ్ఛ
న్త్యనేన నిగమశ్ఛన్దః-చాత్ కషః-నికషః❋అవే తౄస్త్రోర్ఘఞ్॥ ౩॥౩॥౧౨౦॥ అవతా
రః కూపాదేః అవస్తారో జవనికా❋హలశ్చ॥ ౩॥౩॥౧౨౧॥ హలన్తాద్ఘఞ్ స్యాత్ - ఘా
పవాదః-అపమృజ్యతేఽనేన వ్యాధ్యాదిరిత్యపామార్గః - విమార్గస్సమూహనీ❋ అ
ధ్యాయన్యాయోద్యావసంహారాశ్చ॥ ౩॥౩॥౧౨౨॥ అధీయన్తేఽస్మిన్నధ్యాయః - ని
యన్త్యుద్యువన్తి సంహరన్త్యనేనేతి విగ్రహః*అవహారాధారావాయానాముపసం
ఖ్యానమ్*ఉదఙ్కోఽనుదకే॥ ౩॥౩॥౧౨౩॥ ఉత్పూర్వాదఞ్చేర ఘఞ్ స్యాత్ న తూద
కే-ఘృతముదచ్యతేఽస్మిన్నితి ఘృతోదఙ్కః-చర్మమయం భాణ్డమ్-అనుదకే
కిమ్-ఉదకోదఞ్చనః❋జాలమానాయః॥ ౩॥౩॥౧౨౪॥ ఆనీయన్తే మత్స్యాదయోఽ
నేనేత్యానాయః-జాలమితి కిమ్-ఆనయః❋ఖనో ఘ చ॥ ౩॥౩॥౧౨౫॥ చాద్ఘఞ్-ఆఖనః-
ఆఖానః-ఘిత్కరణమన్యతోఽప్యయమితి జ్ఞాపనార్థమ్- తేన భగః-పదః కరకషః - ఖలః

ఖలనే-అధికరణేఘః-ఖలఇత్యాదిః*ఖనేర్డడరఇకఇకబకావాచ్యాః*ఆఖః-ఆఖరః ఆఖనికః-ఆఖనికబకః-పక్షేఖనిత్రవచనాః ❀ ఈషద్దుస్సుషుకృచ్ఛ్రాకృచ్ఛ్రార్థేషుఖల్॥౩॥౩॥౧౨౬॥ కరణాధికరణయోరితినివృత్తమ్ - ఏషుదుఃఖసుఖార్థేషూపపదేషుఖల్ స్యాత్-తయోరేవేతిభావేకర్మణిచ-కృచ్ఛ్రే-దుష్కరఃకటోభవతా-అకృచ్ఛ్రే - ఈషత్కరః-సుకరః*నిమిమీలియాంఖలచోరాత్వన్నేతివాచ్యమ్ * ఈషన్నిమయః-దుష్ప్రమయః-సువిలయః-నిమయః-ముయః-లయః ❀ ఉపసర్గాత్ఖల్ఘఞోః॥౭॥౧॥౬౭॥ఉపసర్గాదేవలభేర్నుమ్స్యాత్ -ఈషత్ప్రలమ్భః-దుఃప్రలమ్భః-సుప్రలమ్భః-ఉపాలమ్భః-ఉపసర్గాత్కిమ్-ఈషల్లభః - లాభః❀నసుదుర్భ్యాంకేవలాభ్యామ్॥౭॥౧॥౬౮॥ ఉపసర్గాన్తరరహితాభ్యాంసుదుర్భ్యాంలభేర్నుమ్నస్యాత్ఖల్ఘఞోః-సులభం-దుర్లభం-కేవలాభ్యాంకిమ్ సుప్రలమ్భః-అతిదుర్లమ్భః-కథంతర్హి - అతిసులభమతిదుర్లభమితి- యదాస్వతీకర్మప్రవచనీయాతదాభవిష్యతి ❀ కర్తృకర్మణోశ్చభూకృఞోః॥౩॥౩॥౧౨౭॥కర్తృకర్మణోరీషదాదిషుచఉపపదేషుభూకృఞోః ఖల్స్యాత్ -యథాసంఖ్యంనేష్యతే - కర్తృకర్మణీచధాతోరవ్యవధానేనప్రయోజ్యే-ఈషదాదయస్తుతతఃప్రాక్*కర్తృకర్మణోశ్చచ్వ్యర్థయోరితివాచ్యమ్*ఈశ్వాన్యమ్-అనాఢ్యేనాఢ్యేనదుఃఖేనభూయతేదురాఢ్యమ్భవం-ఈషదాఢ్యమ్భవం-స్వాఢ్యమ్భవం అనాఢ్యమాఢ్యందుఃఖేనక్రియతేదురాఢ్యంకరః-ఈషదాఢ్యఙ్కరః- స్వాఢ్యఙ్కరః-చ్వ్యర్థయోఃకిమ్-ఆఢ్యేనసుభూయతే❀ఆతోయుచ్॥ ౩॥౩॥౧౨౮॥ ఖలోపవాదః-ఈషత్పానస్సోమోభవతా-దుష్పానః-సుపానః*భాషాయాంశాసియుధిదృశిధృషిమృషిభ్యోయుజ్వాచ్యః*దుశ్శాసనః-దుర్యోధనఇత్యాది❀షాత్పదాన్తాత్॥౮॥౪॥౩౫॥నస్యణోన-నిష్పానం-సర్పిష్పానమ్ షాత్కిమ్-నిర్ణయః- పదాన్తాత్కిమ్-పుష్ణాతి-పదెఅన్తఃపదాన్తఇతిసప్తమీసమాసోయం-తేనేహన-సుసర్పిష్కేణ ❀ ఆవశ్యకాధమర్ణ్యయోర్ణినిః॥౩॥౩॥౧౭౦॥అవశ్యంకారీ-శతన్దాయీ❀కృత్యాశ్చ॥౩॥ ॥౧౭౧॥ఆవశ్యకాధమర్ణ్యయోరిత్యేవ-అవశ్యంహారిసైవ్యః-శతన్దేయమ్❀ క్తిచ్క్తౌచసంజ్ఞాయామ్॥౩॥౩॥౧౭౪॥ధాతోః క్తిచ్క్తశ్చస్యాదాశిషిసంజ్ఞాయామ్- తితుత్రేతినేట్-భవతాత్-భూతిః❀నక్తిచిదీర్ఘశ్చ॥౬॥౪॥౩౯॥ అనిటాంవనతితనోత్యాదీనాంచదీర్ఘానునాసికలోపౌనస్తః క్తిచిపరే-యన్తిః-రన్తిః-వన్తిః- తన్తిః ❀ సనః క్తిచిలోపశ్చాస్యాన్యతరస్యామ్॥౬॥౪॥౪౫॥సనోతేః క్తిచిఆత్వంవాస్యాల్లోపశ్చవా-సనుతాత్ -సాతిః-సతిః-సన్తిః- దేవాఏనందేయాసుఃదేవదత్తః ❀ అలంఖల్వోఃప్రతిషేధయోః ప్రాచాంక్త్వా॥౩॥౪॥౧౮॥ప్రతిషేధార్థయోరలంఖల్వోరుపపదయోఃక్త్వాస్యా

త్-ప్రాచాం గ్రహణం పూజార్థమ్-అమైవావ్యయేనేతి నియమాన్నోపపదసమాసః-దోదద్ఘోః-అలం దత్త్వా-ఘుమాస్థేతీత్త్వమ్-పీత్వా ఖలు-అలంఖల్వోః కిమ్-మా కార్షీత్-ప్రతిషేధయోః కిమ్-అలంకారః ❁ ఉదీచాం మాఙో వ్యతీహారే॥ ౩॥౪॥౧౯॥ వ్యతీహారేఽర్థే మాఙః క్త్వా స్యాత్-అపూర్వకాలార్థమిదమ్ ❁ మయతేరిదన్యతరస్యామ్॥ ౬॥౪॥౭౦॥ మేఙః ఇకారోఽన్తాదేశః స్యాల్ల్యపి-అపమిత్య యాచతే-అపమాయ-ఉదీచాంగ్రహణాద్యథాప్రాప్తమపి-యాచిత్వా అపమయతే ❁ పరావరయోగే చ॥ ౩॥౪॥౨౦॥ పరేణ పూర్వస్యావరేణ పరస్య యోగే గమ్యే ధాతోః క్త్వా స్యాత్-అప్రాప్య నదీం పర్వతః-పరవదీయోగోఽత్ర పర్వతస్య-అతిక్రమ్య పర్వతం స్థితా నదీ-అపరపర్వతయోగోఽత్ర నద్యాః ❁ సమానకర్తృకయోః పూర్వకాలే॥ ౩॥౪॥౨౧॥ సమానకర్తృకయోర్ధాత్వర్థయోః పూర్వకాలే విద్యమానాద్ధాతోః క్త్వా స్యాత్-క్త్వా తు అవ్యయకృతో భావ ఇతి భావే-భుక్త్వా వ్రజతి-ద్విత్వమతన్త్రమ్-స్నాత్వా భుక్త్వా పీత్వా వ్రజతి-అనుదాత్తేత్యనునాసికలోపః-విష్ణున్నత్వా స్తౌతి-స్వరత్యాదేః శ్ర్యుకః కితీతి నిత్యమిడభావః పూర్వవిప్రతిషేధేన-స్మృత్వా-ఘూత్వా-ధూత్వా ❁ క్త్వి స్కన్దిస్యన్దోః॥ ౬॥౪॥౩౧॥ ఏతయోర్నలోపో న స్యాత్ క్త్వి పరే-స్కన్త్వా-ఊదిత్త్వాదిడ్వా-స్యన్త్త్వా-స్యన్దిత్వా ❁ న క్త్వా సేట్॥ ౧॥౨॥౧౮॥ సేట్ క్త్వా కిన్న స్యాత్-శయిత్వా-సేట్కిమ్-కృత్వా ❁ మృడమృదగుధకుషక్లిశవదవసః క్త్వా॥ ౧॥౨॥౭॥ ఏభ్యః సేట్ క్త్వా కిత్-మృడిత్వా-క్లిశః క్త్వేతి వేట్-క్లిశిత్వా-క్లిష్ట్వా-ఉదిత్వా-ఉషిత్వా-రుదవిదేతి కిత్త్వం-రుదిత్వా-విదిత్వా-ముషిత్వా-గృహీత్వా ❁ నోపధాత్థఫాన్తాద్వా॥ ౧॥౨॥౨౩॥ సేట్ క్త్వా కిద్వా స్యాత్-గ్రథిత్వా-గ్రన్థిత్వా-గుఫిత్వా-గుమ్ఫిత్వా-నోపధాత్కిమ్-కోథిత్వా-రేఫిత్వా ❁ వఞ్చిలుఞ్చ్యృతశ్చ॥ ౧॥౨॥౨౪॥ సేట్ క్త్వా కిద్వా-వచిత్వా-వఞ్చిత్వా-లుచిత్వా-లుఞ్చిత్వా-ఋతిత్వా-అర్తిత్వా ❁ తృషిమృషికృశేః కాశ్యపస్య॥ ౧॥౨॥౨౫॥ ఏభ్యః సేట్ క్త్వా కిద్వా-తృషిత్వా-తర్షిత్వా-మృషిత్వా-మర్షిత్వా-కృశిత్వా-కర్శిత్వా-రలో వ్యుపధాదితి వా కిత్త్వమ్-ద్యుతిత్వా-ద్యోతిత్వా-లిఖిత్వా-లేఖిత్వా-రలః కిమ్-సేవిత్వా-వ్యుపధాత్కిమ్-వర్తిత్వా-హలాదేః కిమ్-ఏషిత్వా-సేట్కిమ్-భుక్త్వా-వసతిక్షుధోరిట్-ఉషిత్వా-వసిత్వా-క్షుధిత్వా-క్షోధిత్వా-అఞ్చేః పూజాయామితి నిత్యమిట్-అఞ్చిత్వా-గతౌ తు-అక్త్వేత్యపి-లుభో విమోహన ఇతీట్-లుభిత్వా-లోభిత్వా-విమోహనే తు-లుబ్ధ్వా ❁ జౄవ్రశ్చ్యోః క్త్వి॥ ౭॥౨॥౫౫॥ ఆభ్యాం క్త్వ ఇట్ స్యాత్-జరిత్వా-జరీత్వా-వ్రశ్చిత్వా ❁ ఉదితో వా॥ ౭॥౨॥౫౬॥ ఉదితః పరస్య క్త్వ ఇడ్వా-శమిత్వా-అనునాసికస్య క్విఝలోరితి దీర్ఘః-శాన్త్వా-ద్యూత్వా-దేవిత్వా ❁ క్రమశ్చ క్త్వి* క్రమ ఉపధాయా దీర్ఘో వా స్యాత్ ఝలాదౌ క్త్వి పరే-క్రాన్త్వా-

క్రన్త్వా-ఝలికిమ్-క్రమిత్వా-పూఙశ్చేతి వేట్-పవిత్వా-పూత్వా❁ జాన్తనశాం వి
భాషా॥౬॥౪॥౩౨॥జాన్తానాం నశేశ్చ నలోపో వా స్యాత్ క్త్వి పరే భక్త్వా-భఙ్క్త్వా-
రక్త్వా-రఙ్క్త్వా-మస్జినశోర్ఝలీతి నుమ్-తస్య పక్షే లోపః-నష్ట్వా-నంష్ట్వా- రధాదిభ్య
శ్చేతీట్పక్షే నశిత్వా-మాలాజావితి వాచ్యమ్-నేహ-అఞ్జిత్వా-ఊదిత్వాద్వేట్-పక్షే అ
క్త్వా-అంక్త్వా-జనసనఖనాం సఞ్ఝలోరిత్యాత్వం-ఖాత్వా-ఖనిత్వా-ద్యతిస్యతీతీత్వం-దిత్వా-సిత్వా-మి
త్వా-స్థిత్వా❁దధాతేర్హిః॥౭॥౪॥౪౨॥హిత్వా❁జహాతేశ్చ క్త్వి॥ ౭॥౪॥౪౩॥ హి
త్వా-హాఙస్తు-హాత్వా-అదో జగ్ధిః-జగ్ధ్వా❁సమాసేఽనఞ్పూర్వే క్త్వో ల్యప్॥ ౭॥
౧॥౩౭॥అవ్యయపూర్వపదేఽనఞ్సమాసే క్త్వో ల్యబాదేశః స్యాత్- తుక్ - ప్రకృ
త్య-అనఞ్కిమ్-అకృత్వా-పర్యుదాసాశ్రయణాన్నేహ-పరమకృత్వా॥ షత్వతుకోర
సిద్ధః॥ షత్వే తుకి చ కర్తవ్యే ఏకాదేశశాస్త్రమసిద్ధం స్యాత్-కోఽసిచత్-ఇహ షత్వం న- అ
ధీత్య-ప్రేత్య-(హ్ర)స్వస్యేతి తుక్❁వా ల్యపి॥౬॥౪॥౩౮॥ అనుదాత్తోపదేశానాం వన
తితనోత్యాదీనామనునాసికలోపో వా స్యాత్ ల్యపి-వ్యవస్థితవిభాషేయం- తేన మాన్తా
నిటాం వా - నాన్తానిటాం వనాదీనాం చ నిత్యమ్-ఆగత్య-ఆగమ్య-ప్రణత్య-ప్రణమ్య-
ప్రహత్య-ప్రమత్య-ప్రవత్య-వితత్య-అదో జగ్ధిః॥అన్తరఙ్గానపి విధీన్బహిరఙ్గో ల్యప్
బాధతే॥జగ్ధివిధౌ ల్యబ్గ్రహణాత్-తేన హిత్వదత్వ ఆత్వేత్వదీర్ఘత్వమాన్ ఇటో ల్యపి న-
విధాయ-ప్రదాయ-ప్రఖన్య-ప్రస్థాయ-ప్రక్రమ్య-ఆపృచ్ఛ్య-ప్రదీవ్య ❁ న ల్య
పి॥౬॥౪॥౬౯॥ల్యపి పరే ఘుమాస్థాదేరీత్వం న -ధేట్-ప్రధాయ-ప్రమాయ-ప్రగా
య-ప్రపాయ-ప్రహాయ-ప్రసాయ-మీనాతిమినోతీత్యాత్వం- ప్రమాయ- విమా
య-ఉపదాయ-విభాషా లీయతేః-విలాయ-విలీయ-ణిలోపః - ఉత్తార్య- విచార్య❁ల్య
పి లఘుపూర్వాత్ ॥౬॥౪॥౫౬॥లఘుపూర్వాద్వర్ణాత్పరస్య ణేరయాదేశః స్యాత్ ల్యపి - విగ
ణయ్య- ప్రణమయ్య- ప్రబేభిదయ్య-లఘుపూర్వాత్కిమ్- సంప్రధార్య ❁ విభా
షాపః॥౬॥౪॥౫౭॥ఆప్నోతేర్ణేరయాదేశో వా స్యాత్ ల్యపి- ప్రాపయ్య- ప్రాప్య
❁క్షియః॥౬॥౪॥౫౯॥క్షియో ల్యపి దీర్ఘః స్యాత్ - ప్రక్షీయ❁మయతేరిదన్యతరస్యామ్
౬॥౪॥౭౦॥మేఙ ఇకారోఽన్తాదేశో వా స్యాత్ ల్యపి-ప్రమిత్య-ప్రమాయ❁ల్యపి చ॥౬॥
౧॥౪౧॥వేఞో ల్యపి సంప్రసారణం న స్యాత్ -ప్రవాయ❁జ్యశ్చ ॥౬॥౧॥౪౨॥ ప్ర
జ్యాయ❁వ్యశ్చ॥౬॥౧॥౪౩॥ఉపవ్యాయ❁విభాషా పరేః॥౬॥౧॥౪౪॥పరేర్వ్యేఞః
సంప్రసారణం వా స్యాత్ ల్యపి - తుకం బాధిత్వా పరత్వాత్ హలః ఇతి దీర్ఘః- పరి
వీయ - పరివ్యాయ - కథం ముఖం వ్యాదాయ స్వపితి - నేత్రే నిమీల్య హసతీతి -
వ్యాదానసమ్మీలనోత్తరకాలేపి స్వాపహసనయోరనువృత్తేః తదంశవివక్షయా భవిష్య
తి❁ ఆభీక్ష్ణ్యే ణముల్ చ ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౨౨ ॥ పౌనఃపున్యే ద్యోత్యే పూ

ర్వచనే ణముల్ స్యాత్ క్త్వా చ - ద్విత్వం - స్మారంస్మారం నమతి శివమ్ - స్మృ
త్వాస్మృత్వా-పాయంపాయం-భోజంభోజం-శ్రావంశ్రావం- చిణ్ణములోరితి
ణముల్పరే ణౌ వా దీర్ఘః-గామంగామం-గమంగమం-విభాషా చిణ్ణములోరితి నుమ్ వా -
లమ్భంలమ్భం-లాభంలాభం-వ్యవస్థితవిభాషయా 'ఉపసృష్టస్య' నిత్యం నుమ్-ప్రలమ్భం
ప్రలమ్భం-జాగ్రో విచిణ్ణలిత్సు గుణః-జాగరంజాగరమ్-ణ్యన్తస్యాప్యేవమ్ ❀ నయద్యనాకా
ఙ్క్షే॥౩॥౪॥౨౩॥ యచ్ఛబ్దే ఉపపదే పూర్వకాలే యత్ప్రాప్తం తన్న - యత్ర
పూర్వోత్తరే క్రియే తద్వాక్యమపరం నాకాఙ్క్షతే చేత్ - యదయం భుఙ్క్తే తతః పఠ
తి-ఇహ క్త్వాణములౌ న-అనాకాఙ్క్షే కిమ్-యదయం భుక్త్వా వ్రజతి తతోఽధీతే ❀ వి
భాషాగ్రే ప్రథమపూర్వేషు॥౩॥౪॥౨౪॥ ఆభీక్ష్ణ్య ఇతి నానువర్తతే-ఏషూపపదేషు స
మానకర్తృకయోః పూర్వకాలే క్త్వాణములౌ వా స్తః- అగ్రే భోజం వ్రజతి -అగ్రే భు
క్త్వా-ప్రథమం భోజం- ప్రథమం భుక్త్వా-పూర్వం భోజం- పూర్వం భుక్త్వా- పక్షే ల
డాదయః-అగ్రే భుఙ్క్తే తతో వ్రజతి-ఆభీక్ష్ణ్యే తు పూర్వవిప్రతిషేధేన నిత్యమేవ వి
ధిః-అగ్రే భోజంభోజం వ్రజతి-భుక్త్వాభుక్త్వా ❀ కర్మణ్యాక్రోశే కృఞః ఖముఞ్॥౩॥
౪॥౨౫॥ కర్మణ్యుపపదే ఆక్రోశే గమ్యే కృఞః ఖముఞ్ స్యాత్ -చోరఙ్కారమాక్రోశతి-
కరోతిరుచ్చారణే-చోరశబ్దముచ్చార్యేత్యర్థః ❀ స్వాదుమి ణముల్॥౩॥౪॥౨౬॥ స్వా
ద్వర్థేషు కృఞో ణముల్ స్యాదేకకర్తృకయోః పూర్వకాలే- పూర్వపదస్య మాన్తత్వం
నిపాత్యతే-అస్వాద్వీం స్వాద్వీం కృత్వా భుఙ్క్తే స్వాదుఙ్కారం భుఙ్క్తే- సంపన్నంకా
రం-లవణంకారం-సంపన్నలవణశబ్దౌ స్వాదుపర్యాయౌ-వాసరూపేణ క్త్వాపి - స్వా
దుం కృత్వా భుఙ్క్తే ❀ అన్యథైవంకథమిత్థంసు సిద్ధాప్రయోగశ్చేత్ ॥౩॥౪॥౨౭॥ ఏ
షు కృఞో ణముల్ స్యాత్ - సిద్ధః అప్రయోగః అస్య-ఏవంభూతశ్చేత్ కృఞ్ వ్యర్థత్వా
త్ప్రయోగానర్హ ఇత్యర్థః-అన్యథాకారమ్-ఏవంకారం-కథంకారమ్-ఇత్థంకారం భుఙ్క్తే-
ఇత్థం భుఙ్క్త ఇత్యర్థః-సిద్ధేతి కిమ్ శిరోఽన్యథా కృత్వా భుఙ్క్తే ❀ యథాతథయోరసూ
యాప్రతివచనే॥౩॥౪॥౨౮॥ కృఞః సిద్ధాప్రయోగ ఇత్యేవ-అసూయయా ప్రతివచ
నే-యథాకారమహం భోక్ష్యే-తథాకారమహం భోక్ష్యే కిం తవానేన ❀ కర్మణి దృశివిదోః
సాకల్యే॥౩॥౪॥౨౯॥ కర్మణ్యుపపదే ణముల్ స్యాత్ -కన్యాదర్శం వరయతి - సర్వాః క
న్యా ఇత్యర్థః- బ్రాహ్మణవేదం భోజయతి-యంయం బ్రాహ్మణం జానాతి లభతే విచార
యతి వా తం సర్వం భోజయతీత్యర్థః ❀ యావతి విన్దజీవోః॥౩॥౪॥౩౦॥ యావద్వేదం భు
ఙ్క్తే-యావల్లభతే తావదిత్యర్థః-యావజ్జీవమధీతే ❀ చర్మోదరయోః పూరేః॥౩॥౪॥
౩౧॥ కర్మణీత్యేవ-చర్మపూరం స్తృణాతి-ఉదరపూరం భుఙ్క్తే ❀ వర్షప్రమాణ ఊలోప

శ్చాస్యాన్యతరస్యామ్॥౩।౪।౩౨॥కర్మణ్యుపపదే పూరేర్ణముల్ స్యాత్ ఊకారలోప శ్చవా-సముదాయేనవర్షప్రమాణంగమ్యతే-గోష్పదప్రంవృష్టోదేవః-గోష్పదపూరం వృష్టోదేవః-అస్యేతికిమ్-ఉపపదస్యైవాభూత్-మూషికాబిలప్రమ్✻చేలేక్నోపేః॥ ౩॥౪॥౩౩॥ చేలార్థేషుకర్మసూపపదేషుక్నోపేర్ణముల్ స్యాద్వర్షప్రమాణే - చేల క్నోపంవృష్టోదేవః-వస్త్రక్నోపమ్✻నిమూలసమూలయోఃకషః॥౩॥౪॥౩౪॥ కర్మణీ త్యేవ-కషాదిష్వనుప్రయోగంవక్ష్యతి-అత్రప్రకరణేపూర్వకాలఇతినసంబధ్యతే-ని మూలకాషంకషతి-సమూలకాషంకషతి-నిమూలంసమూలంకషతీత్యర్థః ఏకస్యాపిధా త్వర్థస్యనిమూలాదివిశేషసంబన్ధాద్భేదః- తేనసామాన్యవిశేషభావేనవిశేషణవిశేష్య భావః✻శుష్కచూర్ణరూక్షేషుపిషః॥౩॥౪॥౩౫॥ఏషుకర్మసుపిషేర్ణముల్ - శుష్కపే షంపినష్టి-శుష్కంపినష్టీత్యర్థః-చూర్ణపేషం రూక్షపేషమ్✻సమూలాకృతజీవేషుహ న్కృఞ్గ్రహః॥౩॥౪॥౩౬॥కర్మణీత్యేవ-సమూలఘాతంహన్తి-అకృతకారంకరోతి- జీ వగ్రాహంగృహ్ణాతి-జీవతీతిజీవః-ఇగుపధలక్షణఃకః-జీవన్తంగృహ్ణాతీత్యర్థః ✻ కరణే హనః॥౩॥౪॥౩౭॥పాదఘాతంహన్తి-పాదేనహన్తీత్యర్థః-యథావిధ్యనుప్రయోగార్థ స్సన్నిత్యసమాసార్థో ఽయంయోగః-భిన్నధాతుసంబన్ధేతుహింసార్థానాం చేతివక్ష్య తే✻స్నేహనేపిషః॥౩॥౪॥౩౮॥స్నిహ్యతేయేనతస్మిన్కరణేపిషేర్ణముల్ - ఉదపేషం పినష్టి-ఉదకేనపినష్టీత్యర్థః ✻హస్తేవర్తిగ్రహోః॥౩॥౪॥౩౯॥హస్తార్థేకరణే-హస్త వర్తంవర్తయతి-కరవర్తం-హస్తేనగుళికాంకరోతీత్యర్థః-హస్తగ్రాహంగృహ్ణాతి- కర గ్రాహం-పాణిగ్రాహమ్✻స్వేపుషః॥౩॥౪॥౪౦॥కరణఇత్యేవ - స్వఇత్యర్థగ్రహ ణం-తేనస్వపర్యాయేవిశేషేచణముల్ -స్వపోషంపుష్ణాతి-ధనపోషం- గోపోష మ్✻అధికరణేబన్ధః॥౩॥౪॥౪౧॥చక్రబన్ధంబధ్నాతి-చక్రేబధ్నాతీత్యర్థః ✻ సంజ్ఞా యామ్॥౩॥౪॥౪౨॥బధ్నాతేర్ణముల్ సంజ్ఞాయామ్- క్రౌఞ్చబన్ధంబద్ధః - మయూరి కాబన్ధమ్-అట్టాలికాబన్ధమ్-బన్ధవిశేషాణాంసంజ్ఞా ఏతాః✻కర్త్రోర్జీవపురుషయోర్న శివహోః॥౩॥౪॥౪౩॥జీవనాశంనశ్యతి-జీవోనశ్యతీత్యర్థః-పురుషవాహంవహతి- పు రుషోవహతీత్యర్థః ✻ఊర్ధ్వేశుషిపూరోః॥౩॥౪॥౪౪॥ఊర్ధ్వేకర్తరి- ఊర్ధ్వశోషం శుష్యతి-వృక్షాదిరూర్ధ్వఏవతిష్ఠన్ శుష్యతీత్యర్థః- ఊర్ధ్వపూరంపూర్యతే-ఊర్ధ్వము ఖఏవఘటాదిఃవర్షోదకాదినాపూర్ణోభవతీత్యర్థః ✻ఉపమానేకర్మణిచ॥౩॥౪॥ ౪౫॥ చాత్కర్తరి-ఘృతనిధాయంనిహితంజలం-ఘృతమివసురక్షితమిత్యర్థః - అజకనాశంన ష్టః-అజకఇవనష్టఇత్యర్థః ✻కషాదిషుయథావిధ్యనుప్రయోగః ॥౩॥౪॥౪౬॥ యస్మా ణ్ణముల్ఉక్తఃసఏవానుప్రయోక్తవ్యఇత్యర్థః-తథైవోదాహృతమ్✻ ఉపదంశస్తృతీ

యాయామ్॥౩॥౪॥౪౭॥ ఇతః ప్రభృతి పూర్వకాల ఇతి సమ్బధ్యతే-తృతీయా ప్రభృతీన్యన్యతరస్యామితి వా సమాసః-మూలకోపదంశం భుఙ్క్తే-మూలకేనోపదంశం - దశ్యమానస్య మూలకస్య భుజిం ప్రతికరణత్వాత్తృతీయా-యద్యప్యుపదంశినా సహ న శబ్దః సమ్బన్ధః-తథాప్యర్థోఽస్త్యేవ-కర్మత్వాత్-ఏతావతైవ సామర్థ్యేన ప్రత్యయః-సమాసశ్చ తృతీయాయామితి వచనసామర్థ్యాత్ ❁హింసార్థానాం చ సమానకర్మకాణామ్॥౩॥౪॥౪౮॥ తృతీయాన్త ఉపపదేఽనుప్రయోగధాతునా సమానకర్మకాద్ధింసార్థాణ్ణముల్ స్యాత్-దణ్డోపఘాతం గాః కాలయతి-దణ్డేనోపఘాతం దణ్డతాడమ్- సమానకర్మకాణామితి కిమ్-దణ్డేన చోరమాహత్య గాః కాలయతి ❁సప్తమ్యాం చోపపీడరుధకర్షః॥౩॥౪॥౪౯॥ ఉపపూర్వేభ్యః పీడాదిభ్యః సప్తమ్యన్తే తృతీయాన్తే చోపపదే ణముల్ స్యాత్-పార్శ్వోపపీడం శేతే పార్శ్వయోరుపపీడం-పార్శ్వాభ్యాముపపీడం- వ్రజోపరోధం గాః స్థాపయతి-వ్రజే వ్రజేన వోపరోధం వా- పాణ్యుపకర్షం ధానాస్సంగృహ్ణాతి పాణావుపకర్షం-పాణినోపకర్షమ్❁సమాసత్తౌ॥౩॥౪॥౫౦॥ తృతీయాసప్తమ్యోర్ధాతోర్ణముల్ స్యాత్సన్నికర్షే గమ్యమానే కేశ(గ్రా)హం యుధ్యన్తే - కేశేషు గృహీత్వా-హస్త(గ్రా)హం-హస్తేన గృహీత్వా❁ప్రమాణే చ ॥౩॥౪॥౫౧॥ తృతీయాసప్తమ్యోరిత్యేవ-ద్వ్యఙ్గులోత్కర్షం ఖణ్డికాం ఛినత్తి-ద్వ్యఙ్గులేన ద్వ్యఙ్గులే వోత్కర్షమ్❁అపాదానే పరీప్సాయామ్॥౩॥౪॥౫౨॥ పరీప్సా త్వరా-శయ్యోత్థాయం ధావతి ❁ద్వితీయాయాం చ॥౩॥౪॥౫౩॥ పరీప్సాయామిత్యేవ- యష్టి(గ్రా)హం యుధ్యన్తే- లోష్ట(గ్రా)హమ్❁అపగురో ణములి॥౬॥౧॥౫౩॥ గురీ ఉద్యమనే-అస్యైవోపా ఆత్వం వా స్యాత్ ణములి-అస్యపగోరం యుధ్యన్తే-అస్యపగారమ్❁స్వాఙ్గేఽధ్రువే॥౩॥౪॥౫౪॥ ద్వితీయాయామిత్యేవ-అధ్రువే స్వాఙ్గే ద్వితీయాన్తే ధాతోర్ణముల్ -భ్రూవిక్షేపం కథయతి- భ్రువం విక్షేపమ్-అధ్రువే కిమ్ శిర ఉత్క్షిప్య-యేన వినా న జీవనం తద్ధ్రువమ్ ❁పరిక్లిశ్యమానే చ॥౩॥౪॥౫౫॥ సర్వతో విబాధ్యమానే స్వాఙ్గే ద్వితీయాన్తే ణముల్ స్యాత్- ఉరః ప్రతిపేషం యుధ్యన్తే-కృత్స్నమురః పీడయన్త ఇత్యర్థః ఉరో విదారం ప్రతిచస్కరే నఖైః-ధ్రువార్థమిదమ్❁విశిపతిపదిస్కన్దాం వ్యాప్యమానాసేవ్యమానయోః ॥౩॥౪॥౫౬॥ ద్వితీయాయామిత్యేవ-ద్వితీయాన్త ఉపపదే విశ్యాదిభ్యో ణముల్ స్యాత్ వ్యాప్యమానే ఆసేవ్యమానే చార్థే గమ్యే- గేహాది ద్రవ్యాణాం విశ్యాది క్రియాభిః సాకల్యేన సమ్బన్ధో వ్యాప్తిః- క్రియాయాః పౌనఃపున్యమాసేవా- నిత్యవీప్సయోరితి ద్విత్వం తు న భవతి-సమాసేనైవ వ్యాప్త్యాసేవయోరుక్తత్వాత్ -యద్యప్యసత్త్వే ణముల్ ఉక్తః- తథాపి ఉపపదసంజ్ఞార్థమాసేవాయామిహ పునర్విధిః-గేహానుప్రవేశమాస్తే - గేహం గేహమనుప్రవేశం- గేహమనుప్రవేశమనుప్రవేశం ఏవం గేహానుప్రపా

తం-గేహానుప్రపాదం-గేహానుస్కందమ్-అసమాసేతు గేహస్య ణముల న్తస్యచపర్యా యేణద్విత్వమ్ ❁ అస్యతితృషోః క్రియాన్తరే కాలేషు ॥౩॥౪॥౫౭॥ క్రియామన్తరయతి వ్యవధత్త ఇతి క్రియాన్తరః తస్మిన్నర్థే వర్తమానాదస్యతేస్తృష్యతేశ్చ కాలవాచిషు ద్వితీయాన్తేషూపపదేషు ణముల్ స్యాత్-ద్వ్యహాత్యాసం గాః పాయయతి ద్వ్యహమత్యాసం ద్వ్యహాత్తర్షం-ద్వ్యహతర్షమ్-అత్యసనేన తర్షణేన చ గవాం పానక్రియా వ్యవధీయతే-అద్య పాయయిత్వా ద్వ్యహమతిక్రమ్య పునః పాయయతీత్యర్థః ❁ నామ్న్యాదిశిగ్రహోః ॥౩॥౪॥౫౮॥ ద్వితీయాయామిత్యేవ- నామాదేశమాచష్టే నామగ్రాహమాహ్వయతి ❁ అవ్యయేఽయథాభిప్రేతాఖ్యానే కృఞః క్త్వాణములౌ ॥౩॥౪॥౫౯॥ అయథాభిప్రేతాఖ్యానన్నామ అప్రియస్యోచ్చైః ప్రియస్య నీచైః కథనమ్-ఉచ్చైఃకృత్య-ఉచ్చైఃకృత్వా-ఉచ్చైఃకారమప్రియమాచష్టే- నీచైఃకృత్య- నీచైఃకృత్వా-నీచైఃకారం ప్రియం బ్రూతే ❁ తిర్యచ్యపవర్గే ॥౩॥౪॥౬౦॥ తిర్యక్ఛబ్దఉపపదే కృఞః క్త్వాణములౌ స్తః సమాప్తౌ గమ్యాయామ్ తిర్యక్కృత్యగతః- తిర్యక్కృత్వా-తిర్యక్కారం సమాప్య గత ఇత్యర్థః-అపవర్గే కిమ్-తిర్యక్కృత్వా కాష్ఠం గతః ❁ స్వాఙ్గే తస్ప్రత్యయే కృభ్వోః ॥౩॥౪॥౬౧॥ ముఖతః కృత్య గతః-ముఖతః కృత్వా- ముఖతః కారం-ముఖతోభూయ-ముఖతోభూత్వా-ముఖతోభావమ్ ❁ నాధార్థప్రత్యయే చ్వ్యర్థే ॥౩॥౪॥౬౨॥ నాధార్థప్రత్యయాన్తే చ్వ్యర్థవిషయే ఉపపదే కృభ్వోః క్త్వాణములౌ స్తః- అనానా నానా కృత్వా నానాకృత్య-నానాకారం-వినాకృత్య-వినాకృత్వా- వినాకారం-నానాభూయ-నానాభూత్వా-నానాభావమ్-అనేకం ద్రవ్యమేకం భూత్వా-ఏకధాభూయ-ఏకధాభూత్వా-ఏకధాభావమ్-ఏకధాకృత్య ఏకధాకృత్వా-ఏకధాకారమ్-ప్రత్యయగ్రహణం కిమ్-హిరుక్కృత్వా-పృథగ్భూత్వా ❁ తూష్ణీమి భువః ॥౩॥౪॥౬౩॥ తూష్ణీంశబ్దఉపపదే భువః క్త్వాణములౌ స్తః-తూష్ణీంభూయ - తూష్ణీంభూత్వా-తూష్ణీంభావమ్ ❁ అన్వచ్యానులోమ్యే ॥౩॥౪॥౬౪॥ అన్వక్ శబ్దఉపపదే భువః క్త్వాణములౌ స్తః-ఆనుకూల్యే గమ్యమానే-అన్వగ్భూయ ఆస్తే-అన్వగ్భూత్వా-అన్వగ్భావమ్-అగ్రతః పార్శ్వతః పృష్ఠతో వానుకూలో భూత్వా ఆస్త ఇత్యర్థః - ఆనులోమ్యే కిమ్-అన్వగ్భూత్వా తిష్ఠతి-పృష్ఠతో భూత్వేత్యర్థః ॥ * * * * * * * * * * * *

ఇత్థం లౌకికశబ్దానాం దిఙ్మాత్రమిహ దర్శితమ్। విస్తరస్తు యథాశాస్త్రం దర్శితః శబ్దకౌస్తుభే॥
భట్టోజిదీక్షితకృతిః సైషా సిద్ధాన్తకౌముదీ। ప్రీత్యై భూయాద్భగవతోర్భవానీవిశ్వనాథయోః॥]

ఇతి శ్రీభట్టోజిదీక్షితవిరచితాయాం

❁❁॥ సిద్ధాన్తకౌముద్యాముత్తరార్ధం సమాప్తమ్॥❁❁

❁ఛన్దసిపునర్వస్వోరేకవచనమ్॥౧॥౨॥౬౧॥ద్వయోరేకవచనంవాస్యాత్ - పునర్వసు
ర్నక్షత్రం పునర్వసూ వా-లోకేతుద్వివచనమేవ❁విశాఖయోశ్చ॥౧॥౨॥౬౨॥ ప్రా
గ్వత్-విశాఖానక్షత్రం-విశాఖేవా❁షష్ఠీయుక్తశ్ఛన్దసివా॥౧॥౪॥౯॥షష్ఠ్యన్తేనయు
క్తఃపతిశబ్దఃఛన్దసిఘిసంజ్ఞోవాస్యాత్-క్షేత్రస్యపతినావయమ్-ఇహపతిరితియోగంవిభ
జ్యఛన్దసీత్యనువర్త్యతే-తేనసర్వేవిధయశ్ఛన్దసివైకల్పికాః - బహుళంఛన్దసీత్యాదిర
స్యైవప్రపఞ్చః॥యచిభమ్*నభోఽఙ్గిరోమనుషాంవత్యుపసంఖ్యానమ్*నభసాతు
ల్యంనభస్వత్-భత్వాద్రుత్వాభావః-అఙ్గిరస్వదఙ్గిరః-మనుష్వదగ్నే-జనేరుసిరితివి
హితఉసిప్రత్యయోమనేరపి-బాహుళకాత్*వృషణ్వస్వశ్వయోః*వృషవర్షకంవ
సుయస్యాసఃవృషణ్వసుః-వృషాఅశ్వోయస్యవృషణశ్వః-ఇహాన్తర్వర్తినీంవిభక్తిమాశ్రి
త్యపదత్వేసతినలోపఃప్రాప్తోభత్వాద్వార్యతే-అతఏవపదాన్తస్యేతి ణత్వనిషే
ధోపిన-అల్లోపఇతితునఅనఙ్గత్వాత్❁అయస్మయాదీనిచ్ఛన్దసి॥౧॥౪॥౨౦॥ఏతానిఛన్ద
సిసాధూని-భపదసంజ్ఞాధికారాద్యథాయోగంసంజ్ఞాద్వయంబోధ్యమ్-తథాచవార్తి
కమ్*ఉభయసంజ్ఞాన్యపీతివక్తవ్యమితి*సస్టుభాసఋక్వతాగణేన-పదత్వాత్కు
త్వం-భత్వాజ్జశ్త్వాభావః-జశ్త్వవిధానార్థాయాఃపదసంజ్ఞాయాఃభత్వసామర్థ్యేన
బాధాత్-నైనంహిన్వన్త్యపివాజినేషు-అత్రపదత్వాజ్జశ్త్వం-భత్వాత్కుత్వా
భావః॥తేప్రాగ్ధాతోః❁ఛన్దసిపరేపి॥౧॥౪॥౮౧॥❁వ్యవహితాశ్చ॥౧॥౪॥౮౨॥హరి
భ్యాంయాహ్యోకఆ-ఆమన్ద్రైరిన్ద్రహరిభిర్యాహి॥ఇన్ధిభవతిభ్యాంచ॥ఆభ్యాంపరో
లిట్కిత్స్యాత్-సమీధేదస్యుహన్తమమ్-పుత్రఈధేఅథర్వణః-బభూవ-ఇదంత్ర
త్వాఖ్యాతమ్-ఇన్ధేశ్ఛన్దోవిషయత్వాద్భువోవుకోనిత్యత్వాత్తాభ్యాంలిటఃకిద్వచనాన
ర్థక్యమితి॥——❁ఇతిప్రథమోధ్యాయః-❁——❁తృతీయాచ
హోశ్ఛన్దసి॥౨॥౩॥౩॥జుహోతేఃకర్మణితృతీయాస్యాత్ద్వితీయాచ-యవాగ్వా
గ్నిహోత్రంజుహోతి అగ్నిహోత్రశబ్దోఽత్రహవిషివర్తతే। యస్యాగ్ని
హోత్రమధిశ్రితమమేధ్యమాపద్యేతేత్యాదిప్రయోగదర్శనాత్-అగ్నయేహూ
యతఇతివ్యుత్పత్తేశ్చ-యవాగ్వాఖ్యంహవిఃదేవతోద్దేశేనత్యక్త్వాప్రక్షిపతీత్యర్థః
❁ద్వితీయాబ్రాహ్మణే॥౨॥౩॥౬౦॥బ్రాహ్మణవిషయేప్రయోగేదివస్తదర్థస్యక
ర్మణిద్వితీయాస్యాత్-షష్ఠ్యపవాదః-గామస్యతదహస్సభాయాందీవ్యేయుః❁ఛ

ర్థే బహులం ఛన్దసి॥౨॥౩॥౬౨॥ షష్ఠీ స్యాత్ - పురుషమృగశ్చన్ద్రమసే గోధా కాల
కాదార్వాఘాటస్తే వనస్పతీనాం - వనస్పతిభ్య ఇత్యర్థః ॥ షష్ఠ్యర్థే చతుర్థీతి వాచ్యమ్ ॥
యా ఖర్వేణ పిబతి తస్యై ఖర్వః ॥ యజేశ్చ కరణే॥౨॥౩॥౬౩॥ ఇహ ఛన్దసి బహులం షష్ఠీ -
ఘృతస్య ఘృతేన వా యజతే ॥ బహులం ఛన్దసి ॥౨॥౪॥౩౯॥ అదో ఘస్లాదేశః స్యా
త్ - ఘస్తాం నూనమ్ - లుపి మన్త్రే ఘసేతి హ్లుక్ - అడభావః - సగ్ధిశ్చ మే ॥ హేమన్తశిశిరా
వహోరాత్రే చ ఛన్దసి॥౨॥౪॥౨౮॥ ద్వన్ద్వః పూర్వవల్లిఙ్గః - హేమన్తశ్చ శిశిరశ్చ హే
మన్తశిశిరౌ - అహోరాత్రే ॥ అదిప్రభృతిభ్యశ్శపః ॥ బహులం ఛన్దసి ॥౨॥౪॥౭౩॥
వృత్రం హనతి వృత్రహా - అహిశ్శయత ఉపపృక్ - అత్ర లుఙ్న - అదాదిభిన్నేభ్యోపి క్వచి
ల్లుక్ - త్రాధ్వం నో దేవాః ॥ జుహోత్యాదిభ్యః శ్లుః ॥ బహులం ఛన్దసి ॥౨॥౪॥౭౬॥
దాతి ప్రియాణి చిద్వసు - అన్యత్రాపి పూర్ణాం వివష్టి ॥ మన్త్రే ఘసహ్వరణశవృద
హాద్వృచ్ కృగమిజనిభ్యో లేః॥౨॥౪॥౮౦॥ ఏభ్యో లేర్లుక్ స్యాన్మన్త్రే - అక్షన్నమీమదన్త
హి - ఘస్లాదేశస్య గమహనేత్యుపధాలోపే శాసివసీతి షః - మా హ్వార్మిత్రస్య ధూర్తిః
ప్రణఙ్మర్త్యస్య - నశేర్వేతి కుత్వం - సురుచో వేన ఆవః - మా న ఆధక్ - ఆదిత్యా కారా న్త
గ్రహణమ్ ఆప్రా ద్యావాపృథివీ - పరావృగ్భారభృద్యథా - అక్రన్నుషాసః - త్వే ర
యిం జాగృవాంసో అను గ్మన్ మన్త్రగ్రహణం బ్రాహ్మణస్యాప్యుపలక్షణమ్ - అజ్ఞత
తదా అన్వదనాః - విభాషానువృత్తేర్నేహ - న తా అగృభ్ణన్నజనిష్ట హి షః ॥

॥ ఇతి ద్వితీయోధ్యాయః ॥

॥ అభ్యుత్సాదయాం ప్రజనయాం చి
కయాం రమయామకః పావయాం క్రియాద్విదామక్రన్నితి ఛన్దసి॥౩॥౧॥౪౨॥ ఆద్యే
షు చతుర్షు లుఙి ఆమ్ అక ఇత్యనుప్రయోగశ్చ - అభ్యుత్సాదయామకః - అభ్యుదసీషదదితి
లోకే - ప్రజనయామకః - ప్రాజీజనదిత్యర్థః - చికయామకః - అచైషీదిత్యర్థః - చినోతే
రామ్ద్విర్వచనం కుత్వం చ - రమయామకః - అరీరమత్ - పావయాం క్రియాత్ - పా
వ్యాదితి లోకే - విదామక్రన్ - అవేదిషుః ॥ గుపేశ్ఛన్దసి॥౩॥౧॥౫౦॥ చ్లేశ్చఙ్వా - గృహాన
జూగుపతం యువమ్ - అగోప్తమిత్యర్థః ॥ నోనయతిధ్వనయత్యేలయత్యర్దయతిభ్యః ॥
౩॥౧॥౫౧॥ చ్లేశ్చఙ్న - మా త్వాయతో జరితుః కామమూనయీః - మా త్వాగ్నిర్ధ్వన
యీత్ ॥ కృమృదృరుహిభ్యశ్ఛన్దసి॥౩॥౧॥౫౯॥ చ్లేరఙ్వా - ఇదం తేభ్యోకరన్నమః -
అమరత్ - అదరత్ - యత్సానోస్సానుమారుహత్ ॥ ఛన్దసి నిష్టర్క్యదేవహూయప్ర
ణీయోన్నీయోచ్ఛిష్యమర్యస్తర్యాధ్వర్యఖన్యఖాన్యదేవయజ్యాపృచ్ఛ్యప్రతిషీ
వ్యబ్రహ్మవాద్యభావ్యస్తావ్యోపచాయ్యపృడాని ॥౩॥౧॥౧౨౩॥ కృత్యార్థే నిస్ పూ
ర్వాత్ కృతేః క్యపి ప్రాప్తే ణ్యత్ - అద్యన్తయోర్విపర్యాసః నిసః షత్వం చ - నిష్టర్క్యం చి

న్వీత పశుకామః · దేవశబ్ద ఉపపదే హ్వయతేర్యజతేర్వా క్యప్ దీర్ఘశ్చ · స్పృ
వాచ దేవహూయః · ప్ర ఉత్ ఆభ్యాం నయతేః క్యప్ · ప్రణీయః · ఉన్నీయః · ఉత్పూర్వా
చ్ఛిషేః క్యప్ · ఉచ్ఛిష్యః · మృఙ్ స్తృఞ్ ధ్వృ ఏభ్యో యత్ · మర్యః · స్తర్యా · స్త్రియామే
వాయం · ధ్వర్యః · ఖనేర్యత్ ణ్యతౌ · ఖన్యః · ఖాన్యః · యజేర్యః · శున్ధధ్వం దైవ్యాయ కర్మ
ణే దేవయజ్యాయై · ఆఙ్పూర్వాత్ పృచ్ఛేః క్యప్ · ఆపృచ్ఛ్యం ధరుణం వాజ్యర్షతి · సివ్య
తేః క్యప్ షత్వం చ · ప్రతిషీవ్యః · బ్రహ్మణి వదేర్ణ్యత్ · బ్రహ్మవాద్యం · లోకేషు వదన్తు

పి క్యప్ చేతి క్యబ్ణ్యతౌ · భవతేః స్తౌతేశ్చ ణ్యత్ · భావ్యః · స్తావ్యః · ఉపపూర్వాచ్చినోతే
ర్ణ్యత్ ఆయాదేశశ్చ పృడ ఉత్తరపదే · ఉపచాయ్యపృడమ్ * హిరణ్య ఇతి వక్తవ్యమ్ *
ఉపచేయపృడమేవాన్యత్ · మృడ సుఖనే · పృడ చేత్యస్మాదిగుపధలక్షణః కః ❋ ఛన్దసి వ
నసనరక్షిమథామ్ ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౨౭ ॥ ఏభ్యః కర్మణ్యుపపదే ఇన్ స్యాత్ · బ్రహ్మవనిం త్వా క్ష
త్రవనిమ్ · ఉత నో గోషణిం ధియమ్ · యే పథాం పథిరక్షయః · చతురక్షౌ పథిరక్షీ · హవిర్మ
థీనామ్ ❋ ఛన్దసి సహః ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౬౩ ॥ ణ్విః స్యాత్ · పృతనాషాట్ ❋ వహశ్చ ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౬౪ ॥
ప్రాగ్వత్ · దిత్యవాట్ · యోగవిభాగ ఉత్తరార్థః ❋ కవ్యపురీషపురీష్యేషు ఞ్యుట్ ॥ ౩ ॥
౨ ॥ ౬౫ ॥ ఏషు వహేః ఞ్యుట్ స్యాత్ ఛన్దసి · కవ్యవాహనః · పురీషవాహనః · పురీష్యవాహ
నః ❋ హవ్యేఽనన్తః పాదమ్ ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౬౬ ॥ అగ్నిర్గ్నే హవ్యవాహనః · పాదమధ్యే తు వహ
శ్చేతి ణ్విరేవ · హవ్యవాళగ్నిరజరః పితా నః ❋ జనసనఖనక్రమగమో విట్ ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౬౭ ॥
విడ్వనోరిత్యాత్వమ్ · అబ్జా గోజాః · గోషా ఇన్ద్రో నృషా అసి · సనోతేరన ఇతి షత్వమ్ · ఇ
యం శుష్మేభిర్బిసఖా ఇవారుజత్ · ఆదధిక్రాః శవసా పఞ్చకృష్టీః · అగ్రేగాః ❋ మ
న్త్రే శ్వేతవహోక్థశస్పురోడాశో ణ్విన్ ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౭౧ ॥ * శ్వేతవహాదీనాం డస్ పదస్యే
తి వక్తవ్యమ్ * యత్ర పదత్వం భావి తత్ర ణ్వినోఽపవాదో డస్ వక్తవ్య ఇత్యర్థః · శ్వేత
వాః · శ్వేతవాహౌ · శ్వేతవాహః · ఉక్థాని ఉక్థైర్వా శంసతి ఉక్థశా యజమానః · ఉక్థశా
సౌ · ఉక్థశాసః · పురో దాశ్యతే దీయతే పురోడాః ❋ అవే యజః ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౭౨ ॥ అవయాః ·
అవయాజౌ · అవయాజః ❋ అవయాః శ్వేతవాః పురోడాశ్చ ॥ ౮ ॥ ౨ ॥ ౬౭ ॥ ఏతే సంబు
ద్ధౌ కృతదీర్ఘాని పాత్యన్తే · చాదుక్థశాః ❋ విజుపే ఛన్దసి ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౭౩ ॥ ఉపే ఉపపదే యజే
ర్విచ్ · ఉపయట్ ❋ ఆతో మనిన్క్వనిబ్వనిపశ్చ ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౭౪ ॥ సుప్యుపపదే ఆ
దన్తేభ్యో ధాతుభ్యశ్ఛన్దసి విషయే మనినాదయస్త్రయః ప్రత్యయాస్స్యుః · చాద్విచ్ ·
సుదామా · సుధీవా · సుపీవా · భూరిదావా · ఘృతపావా · విచ్ · కీలాలపాః ❋ బహులం ఛ
న్దసి ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౮౮ ॥ ఉపపదాన్తరేపి హన్తేర్బహులం క్విప్ స్యాత్ · మాతృహా · పితృహా
❋ ఛన్దసి లిట్ ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౧౦౫ ॥ భూతసామాన్యే · అహం ద్యావాపృథివీ ఆ తతాన ❋ లిటః కా

నజ్ఞాః ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౧౦౬ ॥ ✻ క్త్వసుశ్చ ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౧౦౭ ॥ ఛన్దసి లిటః కానచ్ క్వసూ వా స్తః । చక్రాణా వృష్ణి । యో నో అగ్నే అరరివాం అఘాయుః ✻ ఛన్దసి పరేచ్ఛాయామపి క్యచ్ వక్తవ్యః ✻ ✻ క్యాచ్ఛన్దసి ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౧౭౦ ॥ ఉప్రత్యయః స్యాత్ । అఘాయుః ✻ పరజధికారే జవనవాచ్ఛన్దసి వక్తవ్యః ✻ జవేయాభిర్యానః । ఊర్ధ్వాస్తు మే జవః । దేవస్య సవితుస్సవే ✻ మన్త్రే వృషేషపచమనవిదభూవీరా ఉదాత్తః ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౯౬ ॥ వృషాదిభ్యః క్తిన్ స్యాత్ స చోదాత్తః । వృష్టిం దివః । సుష్టుతిమిష్టయే । పచాత్పక్తీరుత । ఇయం తే నవ్యసీ మతిః । విత్తిః । భూతిః । అగ్న ఆయాహి వీతయే । రాతౌ స్యామోభయాసః ✻ ఛన్దసి లుఙ్లఙ్లిటః ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౬ ॥ ధాత్వర్థానాం సంబన్ధే సర్వకాలేష్వేతే వా స్యుః । పక్షే యథాస్వం ప్రత్యయాః । లుఙ్ । దేవో దేవేభిరాగమత్ । లోడర్థే లుఙ్ । ఇదం తేభ్యోఽకరన్నమః । లఙ్ । అగ్నిమద్య హోతారమవృణీతాయం యజమానః । లిట్ । అద్యా మమార । అద్య మ్రియత ఇత్యర్థః ✻ లిఙర్థే లేట్ ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౭ ॥ విధ్యాదౌ హేతుహేతుమద్భావాదౌ చ ధాతోర్లేట్ స్యాత్ ఛన్దసి ✻ సిబ్బహులం లేటి ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౩౪ ॥ ✻ ఇతశ్చ లోపః పరస్మైపదేషు ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౯౭ ॥ లేటస్తిఙామితో లోపో వా స్యాత్ పరస్మైపదేషు ✻ లేటోఽడాటౌ ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౯౪ ॥ లేటః అట్ ఆట్ ఏతావాగమౌ స్తః తౌ చ పితౌ ✻ సిబ్బహులం ణిద్వక్తవ్యః ✻ వృద్ధిః । ప్రణ ఆయూంషి తారిషత్ । సుపేశసస్కరతి జోషిషద్ధి । అసావిషద్ధర్మసానాయ । సవ ఇతో లోపస్యాభావే । పతాతి దిద్యుత్ । ప్రియస్సూర్యే ప్రియో అగ్నా భవాతి ✻ సఉత్తమస్య ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౯౮ ॥ లేడుత్తమసకారస్య వా లోపస్స్యాత్ । కరవావ । కరవావః । ఓరేత్వం ✻ ఆత ఐ ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౯౫ ॥ లేట ఆకారస్య ఐ స్యాత్ । సుతేభిః సుప్రయసా మాదయైతే । ఆతామిత్యాకారస్య ఐకారః । విధిసామర్థ్యాద్ టఐత్వం న । అన్యథా హి ఐటమేవ విదధ్యాత్ । యో యజాతి యజాత ఇతి ✻ వైతోన్యత్ర ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౯౬ ॥ లేట ఏకారస్య ఐ స్యాద్వా । ఆత ఐ ఇత్యస్య విషయం వినా । పశూనామీశై । గ్రహా గృహ్యాన్తై । అన్యత్ర కిమ్ । సుప్రయసా మాదయైతే ✻ ఉపసంవాదాశఙ్కయోశ్చ ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౮ ॥ పణబన్ధే ఆశఙ్కాయాం చ లేట్ స్యాత్ । అహమేవ పశూనామీశై । నేజ్జిహ్మాయన్తో నరకం పతామ । హలశ్శ్నశ్శానజ్ఝౌ ✻ ఛన్దసి శాయజపి ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౮౪ ॥ అపి శబ్దాచ్ఛానచ్ । హృగ్రహోర్భశ్ఛన్దసీతి హస్య భః । గృభాయ జిహ్వయా మధు । బధాన దేవ సవితః । అనిదితామితి నలోపః । గృభ్ణామి తే । మధ్వా జభార ✻ వ్యత్యయో బహులమ్ ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౮౫ ॥ వికరణానాం బహులం వ్యత్యయస్స్యాత్ ఛన్దసి । ఆణ్డా శుష్ణస్య భేదతి । భినత్తీతి ప్రాప్తే । జరసా మరతే పతిః । మ్రియత ఇతి ప్రాప్తే । ఇన్ద్రో వస్తేన నేషతు । నయతేర్లోట్ శప్ సిపౌ ద్వౌ వికరణౌ । ఇన్ద్రేణ యుజా తరుషేమ వృత్రం । తరే

మిత్యర్థః-తరతేర్విధ్యాదౌ లిఙ్-ఉః సిప్ శప్ చేతి త్రయో వికరణాః * సుప్తిఙుపగ్రహ
లిఙ్గనరాణాం కాలహలచ్స్వరకర్తృయఙాం చ। వ్యత్యయమిచ్ఛతి శాస్త్రకృదేషాం
సోఽపి చ సిధ్యతి బాహులకేన * ధురి దక్షిణాయాః-దక్షిణస్యామితి ప్రాప్తే-ప్రతీపమన్య
ఊర్మిర్యుధ్యతి-యుధ్యత ఇతి ప్రాప్తే మధోస్తృప్తా ఇవాసతే-మధున ఇతి ప్రాప్తే న
రః పురుషః-అధా స వీరైర్దశభిర్వియూయాః-వియూయాదితి ప్రాప్తే-కాలః కాలవాచి
ప్రత్యయః-శ్వోఽగ్నీనాధాస్యమానేన-లుటో విషయే లృట్-తమసో గా అదుక్షత్ - అ
ధుక్షదితి ప్రాప్తే-మిత్రం వయం చ సూరయః-మిత్రా వయమితి ప్రాప్తే-స్వరవ్యత్య
యస్తు వక్ష్యతే-కర్తృశబ్దః కారకమాత్రపరః - తథా చ తద్వాచినాం కృత్తద్ధితానాం
వ్యత్యయః-అన్నాదాయ-అణ్విషయే అచ్-అవగ్రహే విశేషః- యఙో యశబ్దాదార
భ్య లిఙ్యాశిష్యఙిత్యఙకారేణ ప్రత్యాహారః - తేషాం వ్యత్యయో భేదతీత్యాదిరుక్త ఏవ
* లిఙ్యాశిష్యఙ్॥౩॥౧॥౮౬॥ ఆశీర్లిఙి పరే ధాతోరఙ్ స్యాత్ ఛన్దసి-వచ ఉమ్-మన్త్రం వో
చేమాగ్నయే * దృశేరగ్వక్తవ్యః * పితరం చ దృశేయం మాతరం చ-అఙి తు ఋదృశోఽఙీతి
గుణః స్యాత్ * ఛన్దస్యుభయథా॥౩॥౪॥౧౧౭॥ ధాత్వధికారోక్తః ప్రత్యయః సార్వ
ధాతుకార్ధధాతుకోభయసంజ్ఞః స్యాత్-వర్ధన్తు త్వా సుష్టుతయః-వర్ధయన్త్విత్యర్థః-ఆ
ర్ధధాతుకత్వాణ్ణిలోపః-విశృణ్విరే-సార్వధాతుకత్వాత్ శ్నుః శృభావశ్చ హుశ్నువో
రితి యణ్ * ఆదృగమహనజనః కికినౌ లిట్ చ॥౩॥౨॥౧౭౧॥ ఆదన్తాదృవర్ణాన్తాద్గమాదే
శ్చ కికినౌ స్తః తౌ చ లిడ్వత్-బభ్రిర్వజ్రం-పపిః సోమం-దదిర్గాః- జగ్మిర్యువా-జఘ్నిర్వృ
త్రమమిత్రియం-జజ్ఞిః-లిడ్వద్భావాదేవ సిద్ధే ఋచ్ఛత్యౄతామితి గుణబాధనార్థం
కిత్త్వం-బహులం ఛన్దసీత్యిత్త్వం-తతురిః-జగురిః * తుమర్థే సేసేనసేఅసేన్క్సేకసేన
ధ్యైఅధ్యైన్కధ్యైకధ్యైన్-శధ్యైశధ్యైన్తవైతవేఙ్తవేనః॥౩॥౪॥౯॥ సే-వ
క్షేరాయః-సేన్-తావామేషే-అసే-శరదో జీవసే ధాః-అసేన్-నిత్త్వాదాద్యుదాత్తః
క్సే-ప్రేషే-కసేన్-గవామివ శ్రియసే-అధ్యై అధ్యైన్-జఠరం పృణధ్యై- పక్షే ఆ
ద్యుదాత్తః-కధ్యై కధ్యైన్-ఆహువధ్యై-పక్షే నిత్స్వరః-శధ్యై-రాధసః సహ మా
దయధ్యై-శధ్యైన్-వాయవే పిబధ్యై-తవై-దాతవా ఉ-తవేఙ్-సూతవే తవేన్- క
ర్తవే * ప్రయై రోహిష్యై అవ్యథిష్యై॥౩॥౪॥౧౦॥ ఏతే తుమర్థే నిపాత్యన్తే ప్రయా
తుం రోఢుం అవ్యథితుమిత్యర్థః * దృశే విఖ్యే చ॥౩॥౪॥౧౧॥ ద్రష్టుం విఖ్యాతుమిత్యర్థః *
శకి ణముల్కములౌ॥౩॥౪॥౧౨॥ శక్నోతావుపపదే తుమర్థే ఏతౌ స్తః-విభాజం నాశకత్-
అపలుపం నాశకత్ విభక్తుమపలోప్తుమిత్యర్థః * ఈశ్వరే తోసున్కసునౌ॥౩॥౪॥
౧౩॥ ఈశ్వరోఽభిచరితోః-ఈశ్వరో విలిఖః విచరితుం విలిఖితుమిత్యర్థః * కృత్యార్థే తవై

కేన్కేన్యత్వనః॥౩॥౪॥౧౪॥ నమ్లేచ్ఛితవై-అవగాహే- దిదృక్షేణ్యః-భూర్యస్యస్పష్టకర్త్వమ్
✽ అవచక్షే చ॥౩॥౪॥౧౫॥ రిపుణా నావచక్షే। అవఖ్యాతవ్యమిత్యర్థః ✽ భావలక్షణే
స్థేణ్కృఞ్వదిచరిహుతమిజనిభ్యస్తోసున్॥౩॥౪॥౧౬॥ ఆసంస్థాతోస్సీదన్తి - ఆసమాప్తేః
సీదన్తీత్యర్థః-ఉదేతోః-అపకర్తోః-ప్రవదితోః- ప్రచరితోః- హోతోః-ఆతమితోః-
కామమావిజనితోస్సంభవామ ✽ సృపితృదోః కసున్॥౩॥౪॥౧౭॥ భావలక్షణ ఇత్యేవ-
పురా క్రూరస్య విసృపో విరప్శిన్-పురాజతృభ్య ఆతృదః॥ —✽ ఇతి తృతీయోఽధ్యాయః ✽—
రాత్రేశ్చాజసౌ॥౪॥౧॥౩౧॥ రాత్రిశబ్దాన్ఙీప్ స్యాత్ అజస్విషయే ఛన్దసి- రాత్రీం వ్యఖ్యా
దాయతి - లోకే తు కృదికారాదితి ఙీష్యన్తోదాత్తః ✽ నిత్యం ఛన్దసి॥౪॥౧॥౪౬॥ బహ్వాది
భ్యశ్ఛన్దసి విషయే నిత్యం ఙీష్-బహ్వీషు హిత్వా- నిత్యగ్రహణముత్తరార్థమ్ ✽ భువశ్చ॥
౪॥౧॥౪౭॥ ఙీష్ స్యాచ్ఛన్దసి- విభ్వీ- ప్రభ్వీ- విప్రసంభ్వ ఇతి ఉప్రత్యయాన్తం సూత్రే
ఉపక్రియతే-ఉత ఇత్యనువృత్తేః-ఉవఙాదేశస్తు సౌత్రః ✽ ముద్గలాచ్ఛన్దసి లిచ్చ ✽ ఙీషో
లిత్త్వమానుగాగమః-లిత్స్వరః-రథీరభూన్ముద్గలానీ ✽ దీర్ఘజిహ్వీ చ ఛన్దసి॥౪॥౧॥౫౯॥
సంయోగోపధత్వాదప్రాప్తో ఙీష్ విధీయతే-ఆసురీ వై దీర్ఘజిహ్వీ దేవానాం యజ్ఞవా
ట్ ✽ కద్రుకమణ్డల్వోశ్ఛన్దసి॥౪॥౧॥౭౧॥ ఊఙ్ స్యాత్ -కద్రూశ్చ వై - కమణ్డలూః ✽
గుగ్గులుమధుజతుపతయాలూనామితి వక్తవ్యమ్ ✽ గుగ్గులూః-మధూః-జతూః- పతయా
లూః॥ అవ్యయాత్త్యప్ ✽ ఆవిష్ట్యస్యోపసంఖ్యానం ఛన్దసి ✽ ఆవిష్ట్యో వర్ధతే ✽ ఛన్దసి ఠఞ్॥
౪॥౩॥౧౯॥ వర్షాభ్యష్ఠకోఽపవాదః-స్వరే భేదః-వార్షికమ్ ✽ వసన్తాచ్చ॥౪॥
౩॥౨౦॥ ఠఞ్ స్యాచ్ఛన్దసి - వాసన్తికమ్ ✽ హేమన్తాచ్చ॥౪॥౩॥౨౧॥ ఛన్ద
సి ఠఞ్-హైమన్తికం యోగవిభాగ ఉత్తరార్థః ✽ శౌనకాదిభ్యశ్ఛన్దసి॥౪॥౩॥౧౦౬॥ ణి
నిః ప్రోక్తే-ఛాణోరపవాదః-శౌనకేన ప్రోక్తమధీయతే శౌనకినః- వాజసనేయినః ఛన్దసి
కిమ్-శౌనకీయా శిక్షా ✽ ద్వ్యచశ్ఛన్దసి॥౪॥౩॥౧౫౦॥ వికారే మయట్ స్యాత్ - శరమ
యం బర్హిః - యస్య పర్ణమయీ జుహూః ✽ నోత్వద్వర్ధ్రబిల్వాత్॥౪॥౩॥౧౫౧॥ ఉ
త్వాన్-ఉకారవాన్- మౌఞ్జం శిక్యమ్ - వర్ధ్రం చర్మ తస్య వికారో వార్ధ్రీ రజ్జుః బైల్వో
యూపః॥ సభాయా యః ✽ ఢశ్ఛన్దసి॥౪॥౪॥౧౦౬॥ సభేయో యువా ✽ భవే ఛన్దసి॥౪॥
౪॥౧౧౦॥ సప్తమ్యన్తాద్భవార్థే యత్ - మేఘ్యాయ చ విద్యుత్యాయ చ- యథాయథం శై
షికాణామణాదీనాం ఘాదీనాం చాపవాదోఽయం యత్ -పక్షే తేఽపి భవన్తి- సర్వవిధీనాం
ఛన్దసి వైకల్పికత్వాత్ -తద్యథా-మౌఞ్జవాన్నామ పర్వతః తత్ర భవో మౌఞ్జవతః-సోమ
స్యేవ మౌఞ్జవతస్య భక్షః-ఆ చతుర్థసమాప్తేశ్ఛన్దోఽధికారః ✽ పాథోనదీభ్యాం డ్యణ్॥ ౪॥
౪॥౧౧౧॥ తము త్వా పాథ్యో వృషా చనోదధీత నాద్యో గిరో మే-పాథసి భవః పాథ్యః-న

ఢ్యాం భవో నాద్యః ❁ వేశన్తహిమవద్భ్యామణ్ ॥౪॥౪॥౧౧౨॥ భవే — వైశన్తీభ్యః స్వాహా — హైమవతీభ్యః స్వాహా ❁ స్రోతసో విభాషా డ్యడ్డ్యౌ ॥౪॥౪॥౧౧౩॥ పక్షే యత్ — డ్యత్ డ్యయోస్తు స్వరే భేదః — స్రోతసి భవః స్రోత్యః — స్రోతస్యః ❁ సగర్భసయూథసనుతాద్యన్ ॥౪॥౪॥౧౧౪॥ అనుభ్రాతా సగర్భ్యః — అనుసఖా సయూథ్యః — యో నస్సనుత్య ఉత వా జిఘత్నుః — సనుతిర్నిహితం నపుంసకే భావే క్తః — సగర్భాదయస్త్రయోఽపి కర్మధారయాః — సమానస్య ఛన్దసీతి సః — తతో భవార్థే యన్ — యతోఽపవాదః ❁ తుగ్రాద్ఘన్ ॥౪॥౪॥౧౧౫॥ భవేఽర్థే — పక్షే యదపి — ఆవః శమం వృషభం తుగ్ర్యాసు — బహ్వృచాః తు తుగ్రియాస్వితి శాఖాన్తరే — ధనాకాశయజ్ఞవరిష్ఠేషు తుగ్రశబ్ద ఇతి వృత్తిః ❁ అగ్రాద్యత్ ॥౪॥౪॥౧౧౬॥ ❁ ఘచ్ఛౌ చ ॥౪॥౪॥౧౧౭॥ చాద్యత్ — అగ్రే భవోఽగ్ర్యః — అగ్రియః — అగ్రీయః ❁ సముద్రాభ్రాద్ఘః ॥౪॥౪॥౧౧౮॥ సముద్రియా అప్సరసో మనీషిణః — నానదతో అభ్రియస్యేవ ఘోషాః ❁ బర్హిషి దత్తమ్ ॥౪॥౪॥౧౧౯॥ ప్రాగ్ఘితాదిత్యేవ — బర్హిష్యేషు నిధిషు ప్రియేషు ❁ దూతస్య భాగకర్మణీ ॥౪॥౪॥౧౨౦॥ భాగోఽంశః — దూత్యమ్ ❁ రక్షోయాతూనాం హననీ ॥౪॥౪॥౧౨౧॥ యా తే అగ్నే రక్షస్యా తనూః — యాతవ్యా ❁ రేవతీజగతీహవిష్యాభ్యః ప్రశస్యే ॥౪॥౪॥౧౨౨॥ ప్రశంసనే యత్స్యాత్ — రేవత్యాదీనాం ప్రశంసనం రేవత్యం — జగత్యం — హవిష్యమ్ ❁ అసురస్య స్వమ్ ॥౪॥౪॥౧౨౩॥ అసుర్యం దేవేభిర్ధాయి విశ్వమ్ ❁ మాయాయామణ్ ॥౪॥౪॥౧౨౪॥ ఆసురీ మాయా ❁ తద్వానాసాముపధానో మన్త్ర ఇతీష్టకాసు లుక్చ మతోః ॥౪॥౪॥౧౨౫॥ వర్చస్వానుపధానో మన్త్ర ఆసామిష్టకానాం వర్చస్యాః ఋతవ్యాః ❁ అశ్విమానణ్ ॥౪॥౪॥౧౨౬॥ ఆశ్వినీరుపదధాతి ❁ వయస్యాసు మూర్ధ్నో మతుప్ ॥౪॥౪॥౧౨౭॥ తద్వానాసామితి సూత్రం సర్వమనువర్తతే — మతోరితి పదమావర్త్య పఞ్చమ్యన్తం బోధ్యమ్ — మతుబన్తో యో మూర్ధశబ్దస్తస్మాన్మతుప్ స్యాత్ ప్రథమస్య మతోర్లుక్చ వయశ్శబ్దవన్మన్త్రోపధేయాస్విష్టకాసు — యస్మిన్మన్త్రే మూర్ధవయశ్శబ్దౌ స్తః తేనోపధేయాసు — మూర్ధన్వతీరుపదధాతీతి ప్రయోగః ❁ మత్వర్థే మాసతన్వోః ॥౪॥౪॥౧౨౮॥ నభాంసి తదస్మిన్నస్తీతి నభస్యో మాసః — ఓజస్యా తనూః ❁ మధోర్ఞ చ ॥౪॥౪॥౧౨౯॥ మాధవః — మధవ్యః ❁ ఓజసోఽహని యత్ఖౌ ॥౪॥౪॥౧౩౦॥ ఓజస్యమహః — ఓజసీనం వా ❁ వేశోయశఆదేర్భగాద్యల్ఖౌ ॥౪॥౪॥౧౩౧॥౧౩౨॥ యథాసంఖ్యం నేష్యతే — వేశో బలం తద్ భగ ఇతి కర్మధారయః — వేశోభగ్యః — వేశోభగీనః — యశోభగ్యః — యశోభగీనః ❁ పూర్వైః కృతమినయౌ చ ॥౪॥౪॥౧౩౩॥ గమ్భీరేభిః పథిభిః పూర్విణేభిః యే తే పన్థానః సవితః పూర్వ్యాసః ❁ అద్భిస్సంస్కృతమ్ ॥౪॥౪॥౧౩౪॥

యస్యేదమర్థ్యంహవిః ❋ సహస్రేణసమ్మితౌఘః ॥౪॥౪॥౧౩౫॥సహస్రియాసోఽపాన్నోర్మయః-సహస్రేణతుల్యాఇత్యర్థః❋మతౌచ ॥౪॥౪॥౧౩౬॥ సహస్రశబ్దాన్మత్వర్థేఘస్స్యాత్-సహస్రమస్యాస్తీతిసహస్రియః❋ సోమమర్హతియః॥౪॥౪॥౧౩౭ సోమ్యో(బ్రా)హ్మణః-యజ్ఞార్హఇత్యర్థః❋మయేచ॥౪॥౪॥౧౩౮॥సోమశబ్దాద్యస్స్యాన్మయడర్థే-సోమ్యంమధు-సోమమయమిత్యర్థః❋మధోః ॥౪॥౪॥౧౩౯॥ మధుశబ్దాన్మయడర్థేయత్స్యాత్-మధవ్యః-మధుమయఇత్యర్థః❋వసోస్సమూహేచ॥౪॥౪॥౧౪౦॥ చాన్మయడర్థేయత్-వసవ్యః* అక్షరసమూహేఛన్దసఉపసంఖ్యానమ్* ఛన్దశ్శబ్దాదక్షరసమూహేవర్తమానాత్స్వార్థేయదిత్యర్థః- ఓ(శ్రా)వయేతిచతురక్షరమస్తు(శ్రౌ)షడితిచతురక్షరంయజేతిద్వ్యక్షరంయేయజామహఇతిపఞ్చాక్షరం ద్వ్యక్షరోవషట్కారః-ఏషవైసప్తదశాక్షరశ్ఛన్దస్యః❋నక్ష(త్రా)ద్ఘః॥౪॥౪॥౧౪౧॥ స్వార్థే-నక్ష(త్రి)యేభ్యస్స్వాహా❋సర్వదేవాత్తాతిల్ ॥౪॥౪॥౧౪౨॥ స్వార్థే-సవితానస్సువతుసర్వతాతిమ్ -(ప్ర)దక్షిణిద్దేవతాతిమురాణః❋శివశమరిష్టస్యకరే॥౪॥౪॥౧౪౩॥ కరోతీతికరః-పచాద్యచ్-శివంకరోతీతిశివతాతిః-యాభిశ్శన్తాతీభవథోదదాశుషే-అథోఅరిష్టతాతయే❋భావేచ॥౪॥౪॥౧౪౪॥ శివాదిభ్యోభావేతాతిస్స్యాచ్ఛన్దసి శివస్యభావశ్శివతాతిః-శన్తాతిః- అరిష్టతాతిః ——❋*ఇతిచతుర్థోఽధ్యాయః*❋——

❋సప్తనోఽఞ్ఛన్దసి॥౫॥౧॥౬౧॥ తదస్యపరిమాణమిత్యర్థఇతిచ-సప్తసాప్తాని అసృజత్ ❋ శన్శతోర్డినిశ్ఛన్దసి*తదస్యపరిమాణమిత్యర్థేవాచ్యః॥పఞ్చదశినోఽర్ధమాసాః- త్రింశినోమాసాః*వింశతేశ్చేతివాచ్యమ్*వింశినోఽఙ్గిరసః* యుష్మదస్మదోస్సాదృశ్యేవతుబ్వాచ్యః*త్వావతఃపురూవసోనత్వావాంఅన్యః- యజ్ఞంవి(ప్ర)స్యమావతః❋ఛన్దసిచ॥౫॥౧॥౬౭॥ (ప్రా)తిపదికమా(త్రా)త్తదర్హతీతియత్ -సాదన్యంవిదథ్యమ్❋ వత్సరాన్తాచ్ఛశ్ఛన్దసి॥౫॥౧॥౯౧॥ నిర్వృత్తాదిష్వర్థేషు- ఇద్వత్సరీయః❋సమ్పరిపూర్వాత్ఖచ॥౫॥౧॥౯౨॥చాచ్ఛః-సంవత్సరీణః-సంవత్సరీయః-పరివత్సరీణః-పరివత్సరీయః❋ ఛన్దసిఘస్ ॥౫॥౧॥౧౦౬॥ ఋతుశబ్దాత్తదస్య(ప్రా)ప్తమిత్యర్థే-భాగఋత్వియః❋ ఉపసర్గాచ్ఛన్దసిధాత్వర్థే ॥౫॥౧॥౧౧౮॥ ధాత్వర్థవిశిష్టేసాధనేవర్తమానాత్స్వార్థే వతిస్స్యాత్ -యదుద్వతోనివతః- ఉద్గతాన్నిగతానిత్యర్థః❋ థట్చఛన్దసి॥౫॥౨॥౫౦॥ నాన్తాదసంఖ్యాదేఃపరస్యడటఃథట్స్యాన్మట్చ- పఞ్చథం-పఞ్చమమ్❋ఛన్దసిపరిపన్థిపరిపరిణౌపర్యవస్థాతరి॥౫॥౨॥౮౯॥ అపత్యంపరిపన్థినంమాత్వాపరిపరిణోవిదన్❋ బహులంఛన్దసి॥౫॥౨॥౧౨౨॥ మత్వర్థేవినిస్స్యాత్ -ఛన్దోవిన్ప్రకరణేఽష్ట్రామేఖలాద్వయోభయరుజాహృదయానాందీర్ఘశ్చేతివక్తవ్యమితిదీర్ఘః - మంహిష్ఠముభయావి

సం-శునశ్శేపో ఽభ్యవదత్ * ఛన్దసి స ని పౌచ వక్తవ్యో* ఈ-రథీర భూత్ -ముద్గలీ రథ్యం వధూః-స ఘవానమీను హోత్రీయ యోర్ద్రత్విశౌచ ఛన్దసి ॥౫॥౩॥౨౦॥ ఇదస్తధో ఽద్య థాసంఖ్యం స్తః-ఇదానీం హి ఉదతస్థాఽం-తర్హి థా హేతౌ చ ఛన్దసి ॥౫॥౩॥౨౬॥ కిమస్త్థా స్యాత్ హేతౌ ప్రకారే చ-కథా గ్రామం నపృచ్ఛసి కథా దాశేమ* పశ్చ పశ్చా చ ఛన్దసి ।౫॥౩॥౩౩॥ అవరస్య అస్తాత్యర్థే నిపాత్యా-పశ్చ హీనః-నోత పశ్చా* ఉత్తరాచ్ఛన్దసి॥ ౫॥౩॥౫౯॥ తృజన్తాత్ తృన్నన్తాచ్చ ఇష్ఠన్ స్యాత్ ఇమనీ యసునౌ స్తః -ఆసుతి జ కరిష్ఠః దోహీయసీ ధేనుః* ప్రత్నపూర్వ విశ్వేమాత్థాల్ ఛన్దసి॥౫ ౩॥౧౧౧॥ఇవార్థే-తం ప్రత్నథా పూర్వథా విశ్వథేమథా* అముచ ఛన్దసి॥౫॥౪॥౧౨॥ కిమే త్తిజవ్యయ ఘాదిత్యేవ-ప్రతరం న ఆయుః ప్రతరామ్* వృక జ్యేష్ఠాభ్యాం తిల్ తాతిలౌ చ ఛన్దసి॥౫॥౪॥౪౧॥ స్వార్థే-యో నో దురేవో వృకతిః-జ్యేష్ఠతాతిం బర్హిషదమ్* అనసన్తాన్నపుంసకాచ్ఛన్దసి॥౫॥౪॥౧౦౩॥ తత్పురుషాట్టచ్ స్యాత్ సమాసాన్తః -బ్రహ్మ సామం భవతి దేవచ్ఛన్దసాని* బహుప్రజాశ్ఛన్దసి॥౫॥౪॥౧౨౩॥ బహుప్రజా నిరృతిమావివేశ* ఛన్దసి చ॥౫॥౪॥౧౪౨॥దన్తస్య దతృ స్యాద్బహువ్రీహౌ - ఉభయతో దతః ప్రతిగృహ్ణాతి * ఋతశ్ఛన్దసి ॥ ౫॥ ౪ ॥ ౧౫౮ ॥ ఋదన్తాద్బహువ్రీహేర్న కప్ - హతామాతా యస్య హతమాతా

⸻ * ఇతి పఞ్చమోఽధ్యాయః * ⸻ ఏకాచో ద్వే ప్రథమస్య* ఛన్దసి వేతి వక్తవ్యమ్* యో జాగార-దాతి ప్రియాణి* తుజాదీనాం దీర్ఘోఽభ్యాసస్య॥౬॥౧॥౭॥ తుజాదిరాకృతిగణః-ప్రభరా తూతుజానః- సూర్యే మామహానం-దాధార యః పృథివీం-నతూతావ* బహులం ఛన్దసి॥౬॥౧॥౩౪॥హ్వః సంప్రసారణం స్యాత్ -ఇన్ద్రమా హువ ఊతయే* ఋచి త్రేరుత్తరపదాదిలోపశ్చ ఛన్దసి* ఋక్ఛబ్దే పరే త్రేః సంప్రసారణముత్తరపదాదేర్లోపశ్చేతి వక్తవ్యమ్-తృచం సామ-ఛన్దసి కిమ్-త్ర్యృచాని* రయేర్మతౌ బహులమ్* రేవాన్-రయిమాన్పుష్టివర్ధనః* చాయః కీ ॥ ౬॥౧॥౩౫ ॥ నాన్యం చిక్యుః-నిచిక్యురన్యం-లిటి ఉసి రూపమ్- బహులగ్రహణానువృత్తేర్నేహ . అగ్నిం జ్యోతిర్నిచాయ్య * అపస్పృధేథామానృచురానృహుశ్చిచ్యుషేతిత్యాజ శ్రాతా శ్రితమాశీరాశీర్తాః ॥౬॥౧॥౩౬॥ఏతే ఛన్దసి నిపాత్యన్తే-ఇన్ద్రశ్చ విష్ణో యదపస్పృధేథామ్-స్పర్ధేర్లఙి ఆథామ్- అర్కమానృచుః వసూన్యానృహుః అర్చేరర్హేశ్చ లిట్యుసి- చిచ్యుషే- చ్యుఙో లిటి థాసి- యస్తిత్యాజ-త్యజేర్ణలి-శ్రాతాస్త ఇన్ద్ర సోమాః-శ్రితానో గ్రహాః శ్రీఞ్ పాకే-నిష్ఠాయాం-నాశిరం జుహ్వ-మధ్యత ఆశీర్తః-శ్రీఞ ఏవక్విపి నిష్ఠాయాం చ* ఖిదేశ్ఛన్దసి-౬॥౧॥౫౨॥ఖిద దైన్యే-అస్యైచ ఆత్స్యాత్ - చిఖాద-చిఖేద త్యర్థః* శీర్షంఛన్దసి॥౬॥౧॥౬౦॥శిరశ్శబ్దస్య శీర్షన్ స్యాత్ -శీర్ష్ణో జగతః* వా ఛన్దసి॥౬॥౧॥

౧౦౬॥దీర్ఘాజ్జసిచ॥చపూర్వసవర్ణదీర్ఘో వాస్యాత్-ఇతిఉదాహరణంవారాహీ- వారాహ్యౌ-మానుషీరీళతే విశః-ఉత్తరసూత్రద్వయేపీదంవాక్యభేదేనసంబధ్యతే-తేనా మిపూర్వత్వంవాస్యాత్-శమీంచ-శమ్యంచ-సూర్మ్యంసుషిరామివ- సంప్రసారణా చ్చేతిపూర్వరూపమపివా-ఇజ్యమానః-యజ్యమానః ❀ శేశ్ఛన్దసిబహులమ్ ॥ ౬॥౧॥ ౭౦॥లోపస్స్యాత్ యథాతేగాత్రాణాం-తాతాపిణ్డానామ్ ❀ ఏమన్నాదిషుఛన్దసిప రరూపంవక్తవ్యమ్❀అపాంత్వేమన్-అపాంత్వోద్మన్❀భయ్యప్రవయ్యేచఛన్దసి॥౬॥ ౧॥౮౩ ॥ బిభేత్యస్మాదితిభయ్యః-వేతేః ప్రవయ్యా ఇతి(స్త్రీ)యామేవనిపాతనం- ప్ర వేయమిత్యన్యత్ర-ఛన్దసికిం-భేయం-ప్రవేయమ్❀ హ్రదయ్యా ఆప ఉపసంఖ్యానమ్❀ హ్రదేభవాః హ్రదయ్యా ఆపః-భవేఛన్దసీతియత్ ❀ప్రకృత్యాన్తఃపాదమవ్యపరే॥౬॥ ౧॥౧౧౫॥ఋక్పాదమధ్యస్థఏఙ్ప్రకృత్యా స్యాత్ అతివరేనతువకారయకారే-ఉప ప్రయన్తో అధ్వరం-సుజాతే అశ్వసూనృతే- అన్తఃపాదంకిమ్-ఏతానప తేస్తి-అవ్య పరేకిమ్-తేఽవన్-తేఽస్యజన్❀ అవ్యాదవద్యాదవక్రమురవ్రతాయమవన్త్వవ స్యుషుచ॥౬॥౧॥౧౧౬॥ఏష్వవ్యపరేష్వపిఏఙ్ప్రకృత్యా-వసుభిర్నో అవ్యాత్ -మిత్ర మహో అవద్యాత్ -మా శివాసో అవక్రముః-తేనో అవ్రతాః-శతధారో అయంమణిః-తే నో అవన్తు-కుశికాసో అవస్యవః-యద్యపిబహ్వృచైస్తేనోఽవన్తురథతూః-సోయమాగా త్-తేరుణేభిరిత్యాదౌ ప్రకృతిభావో నక్రియతే-తథాపిబాహుళకాత్సమాధేయం - ప్రాతిశాఖ్యేతువాచనికఏవాయమర్థః ❀ యజుష్యురః ॥౬॥ ౧॥ ౧౧౭॥ ఉరశ్శబ్ద ఏఙన్తోఽతిప్రకృత్యా యజుషి-ఉరో అన్తరిక్షం - యజుషిపాదాభావాదనన్తః పా దార్థంవచనమ్ ❀ ఆపోజుషాణో వృష్ణోవర్షిష్ఠేఅమ్బేఅమ్బాలేఅమ్బికేపూర్వే॥౬॥ ౧॥ ౧౧౮ ॥ యజుషిఅతిప్రకృత్యా - ఆపో అస్మాన్మాతరః-జుషాణో అగ్నిరాజ్య స్య-వృష్ణో అంశుభ్యాం-వర్షిష్ఠేఅధినాకే- అమ్బే - అమ్బాలే- అమ్బికే -అస్మా దేవవచనాదమ్బార్థేతి హ్రస్వోన❀అఙ్గఇత్యాదౌచ॥౬॥౧॥౧౧౯॥అఙ్గశబ్దేయఏఙ్ త దాదౌచఅకారేయఃపూర్వఃసోఽతి ప్రకృత్యా యజుషి-ప్రాణో అఙ్గే అఙ్గే నిదేధ్యత్॥ ❀అనుదాత్తేచకుధపరే॥౬॥౧॥౧౨౦॥కవర్గధకారపరేఽనుదాత్తేఽతిపరేఏఙ్ప్రకృ త్యా యజుషి-అయంసోఽగ్నిః-అయంసోఽధ్వరః అనుదాత్తేకిమ్-అధోఽగ్రే రుద్రే-అ గ్రశబ్దఆద్యుదాత్తః-కుధపరేకిమ్-సోయమగ్నిమన్తః ❀అవపథాసిచ॥౬॥౧॥౧౨౧॥అ నుదాత్తేఅకారాదౌఅవపథాశ్శబ్దేపరే యజుషిఏఙ్ప్రకృత్యా-త్రీరుద్రేభ్యోఅవప థాః-వపేః థాసిలఙితిఙ్ఙతిఙఇత్యనుదాత్తత్వమ్-అనుదాత్తేకిం- యద్రుద్రేభ్యోఽవప థాః-నిపాతైర్యద్యదీతినిఘాతో న❀ఆజ్ఞోఽనునాసికశ్ఛన్దసి॥౬॥౧॥౧౨౬॥ఆజ్ఞోఽచిపరే

ఽనునాసికస్స్యాత్ నచ ప్రకృత్యా-అభ్ర ఆఁ అపః-గభీర ఆఁ ఉగ్రపుత్రే *ఈషా అక్షా
దీనాం ఛన్దసి ప్రకృతిభావో వక్తవ్యః *ఈషా అక్షో హిరణ్యయః-జ్యా ఇయం-పూషా అ
విష్టు *స్యశ్ఛన్దసి బహులమ్॥౬॥౧॥౧౩౩॥ స్య ఇత్యస్య సోర్లోపస్స్యాద్ధలి -ఏష స్య భా
నుః *హ్రస్వాచ్చన్ద్రోత్తరపదే మన్త్రే॥౬॥౧॥౧౫౧॥ హ్రస్వాత్పరస్య చన్ద్రశబ్ద
స్యోత్తరపదస్య సుడాగమస్స్యాన్మన్త్రే-హరిశ్చన్ద్రో మరుద్గణః-సుశ్చన్ద్ర దస్మ *పిత
రామాతరా చ ఛన్దసి॥౬॥౩॥౩౩॥ ద్వన్ద్వే నిపాతః-ఆమాగన్తాం పితరామాతరా చ- చా
ద్విపరీతమపి-న మాతరాపితరానూచిదిష్టౌ॥ సమానస్య ఛన్దస్యమూర్ధప్రభృత్యుదర్కే
షు॥ సమానస్య సస్స్యాన్మూర్ధాదిభిన్న ఉత్తరపదే-సగర్భ్యః * ఛన్దసి స్త్రియాం బహు
లమ్ *విష్వగ్దేవయోరద్ర్యాదేశః-విశ్వాచీ చ-ఘృతాచీ చ-దేవద్రీచీన్నయత దేవ
యన్తః-సాధ్రీచీ *సధమాదస్థయోశ్ఛన్దసి॥౬॥౩॥౯౬॥ సహస్య సధాదేశస్స్యాత్
మాదస్థయోః పరతః-ఇన్ద్ర త్వాస్మిన్సధమాదే-సోమస్సధస్థమ్ *పథి చ ఛన్దసి ॥౬॥ ౩ ॥
౧౦౮॥ పథిశబ్ద ఉత్తరపదే కోః కవ కా చ-కవపథః-కాపథః-కుపథః *సాఢ్యై సాఢ్వా
సాఢేతి నిగమే॥౬॥౩॥౧౧౩॥ సహేః క్త్వాప్రత్యయే ఆద్యం క్త్వాయాం తృతీయం నిపా
త్యతే-మరుద్భిరుగ్రః పృతనాసు సాఢ్వా-అచోఽన్త్యస్య ఢస్య ళః ఢస్య హ్లోపశ్చ ప్రాప్తిశా
స్త్యే విహితః-ఆహహీ-ద్వయోశ్చాస్య స్వరయోర్మధ్యమేత్య సంపద్యతే స డకారో ళ కా
రః ళ్హకారతామేతి-న పవచాస్య ఢకారస్య న్యాష్మకాసంప్రయుక్త ఇతి *ఛన్దసి చ॥౬॥
౩॥౧౨౬॥ అష్టన ఆత్వం స్యాదుత్తరపదే-అష్టాపదీ *మన్త్రే సోమాశ్వేన్ద్రియవిశ్వదే
వస్య మతౌ॥౬॥౩॥౧౩౧॥ దీర్ఘస్స్యాన్మన్త్రే-అశ్వావతీం సోమావతీం-ఇన్ద్రియావాన్మ
దిన్తమః-విశ్వకర్మణా విశ్వదేవ్యావతా *ఓషధేశ్చ విభక్తావప్రథమాయామ్ ॥౬॥
౩॥౧౩౨॥ దీర్ఘస్స్యాన్మన్త్రే-యదోషధీభ్యః-అదధా ఓషధీషు *ఋచి తునుఘమక్షు
తఙ్కుత్రోరుష్యాణామ్॥౬॥౩॥౧౩౩॥ దీర్ఘస్స్యాత్ -ఆతూన ఇన్ద్ర-నూమర్తః-ఉత వా
ఘా స్యాలాత్ -మక్షూగోమన్తమీమహే-భరతాజాతవేదసం-తఙ్ఙితి థాదేశస్య ఙిత్త్వాత
స్యైవ గ్రహణం-తేనేహ న-శృణోత గ్రావాణః-కూమనాః -అత్రా తే భద్రా- య
త్రా నశ్చక్రా-ఉరుష్యాణః *ఇకస్సుఞి॥౬॥౩॥౧౩౪॥ ఋచి దీర్ఘ ఇత్యేవ- అభీషుణ
స్సఖీనాం-సుఞితి నః-నశ్చ ధాతుస్థోరుషుభ్య ఇతి ణః *ద్వ్యచోఽతస్తిఙః ॥ ౬ ॥ ౩ ॥
౧౩౫॥ మన్త్రే దీర్ఘః-విద్మా హి త్వా-చక్రా జరసమ్ *నిపాతస్య చ॥౬॥౩॥౧౩౬॥
ఏవా హి తే *ఛన్దస్యుభయథా ॥౬॥౪॥౫॥ నామి దీర్ఘో వా - ధాతా ధాతౄణామితి బ
హ్వృచాః-తైత్తిరీయాస్తు హ్రస్వమేవ పఠన్తి *వా షపూర్వస్య నిగమే ॥౬॥౪॥౯॥
షపూర్వస్యాన ఉపధాయా వా దీర్ఘోఽసంబుద్ధౌ సర్వనామస్థానే పరే-ఋభుక్షాణమ్

ఋభుక్షణం- నిగమే కిం- తకారో- తకారోహో✻ జనితా మన్త్రే. ౬॥౪॥౫౩॥ ఇడాభావో తృచి ణిలోపో నిపాత్యతే- యో నః పితా జనితా✻ శమితా యజ్ఞే॥౬॥౪॥౫౪॥ శమయితేత్యర్థః✻ యుప్లువోర్దీర్ఘశ్ఛన్దసి. ౬॥౪॥౫౮॥ ల్యపీత్యనువర్తతే- వియూయ- విప్లూయ॥ ఆడజాదీనామ్✻ ఛన్దస్యపి దృశ్యతే॥౬॥౪॥౭౩॥ అనజాదీనామిత్యర్థః ఆనట్. ఆవః॥ నమాఙ్యోగే✻ బహులం ఛన్దస్యమాఙ్యోగేపి॥౬॥౪॥౭౫॥ జనిష్ఠా ఉగ్రస్సహసే తురాయ - మావః క్షేత్రే పరబీజాన్యవాప్సుః✻ ఇరయోరే॥౬॥౪॥౭౬॥ ప్రథమం దధ్ర ఆపః- రేభావస్యాభీయత్వేనాసిద్ధత్వాదాతో లోపః- అత్ర రేశబ్దస్యేటి కృతే పునరపి రేభావః - తద్గ్రహణం సూత్రే ద్వివచనాన్తం నిర్దిష్టమిరయోరితి✻ ఛన్దస్యుభయథా॥౬॥౪॥౮౬॥ భూసుధియోర్యణ్ స్యాదియజువఙౌ చ- వనేషు చిత్రం విభ్వం- విభువం వా- సుధ్యో నవ్యమగ్నే- సుధియో వా✻ తన్వాదీనాం ఛన్దసి బహులమ్✻ తన్వం పుషేమ- తనువం వా- త్ర్యమ్బకం- త్రియమ్బకమ్✻ తనిపత్యోశ్ఛన్దసి॥౬॥౪॥౯౯॥ పతయోరుపధాలోపః క్ఙితి ప్రత్యయే- వితత్నిరే కవయః- శకునా ఇవ పప్తిమ✻ ఘసిభసోర్హలి॥౬॥౪॥౧౦౦॥ సగ్ధిశ్చ మే- బబ్ధాం తే హరీ ధానాః॥ హుఝల్భ్యో హేర్ధిః✻ శ్రుశృణుపృకృవృభ్యశ్ఛన్దసి॥౬॥౪॥౧౦౨॥ శ్రుధీ హవం- శృణుధీ గిరః- రాయస్పూర్ధి- ఉరుణస్కృధి- అపావృధి✻ వా ఛన్దసి॥౩॥౪॥౮౮॥ హిరపిద్వా✻ అఙితశ్చ॥౬॥౪॥౧౦౩॥ హేర్ధిస్స్యాత్ - రారన్ధి- రమేర్వ్యత్యయేన పరస్మైపదం- శపః శ్లుః రభ్యాసద్ధిశ్చ అస్మై ప్రయన్ధి- యమి- యమోధి జాతవేదః - యమేశ్శపో లుక్- యతాతేః శపః శ్లుః✻ మన్త్రేష్వాఙ్యాదేరాత్మనః॥౬॥౪॥౧౪౧॥ ఆత్మన్శబ్దస్యాదేర్లోపస్స్యాదాఙి- త్మనా దేవేషు✻ విభాషర్జోశ్ఛన్దసి॥౩॥౪॥౧౬౨॥ ఋజుశబ్దస్యర్తః స్థానే రస్స్యాద్వా ఇష్ఠేమేయస్సు- త్వం రజిష్ఠమనునేషి - ఋజిష్ఠం వా✻ ఋత్వ్యవాస్త్వ్యవాస్త్వమాధ్వీహిరణ్యయాని ఛన్దసి॥౬॥౪॥౧౭౫॥ ఋతౌ భవం ఋత్వ్యం- వాస్తుని భవం వాస్త్వ్యం వాస్త్వం చ - మధుశబ్దస్యాణి స్త్రియాం యణాదేశో నిపాత్యతే మాధ్వీర్నస్సన్త్వోషధీః- హిరణ్యశబ్దాద్విహితస్య మయటో మశబ్దస్య లోపో నిపాత్యతే- హిరణ్యయేన సవితా రథేన॥ —— ఇతి షష్ఠోధ్యాయః ——

శీఙో రుట్✻ బహులం ఛన్దసి॥౭॥౧॥౮॥ రుడాగమస్స్యాత్ - లోపస్త ఆత్మనేపదేష్వితి పక్షే తలోపః- ధేనవో దుహ్రే -లోపాభావే దుహ్రతే- అదృశ్రమస్య॥ అతో భిస ఐస్✻ బహులం ఛన్దసి॥౭॥౧॥౧౦॥ అగ్నిర్దేవేభిః✻ నేతరాచ్ఛన్దసి॥౭॥౧॥౨౬॥ స్వమోరద్డ్ న- వార్త్రఘ్నమితరం- ఛన్దసి కిమ్- ఇతరత్కాష్ఠమ్॥ సమాసేఽనఞ్పూర్వే క్త్వో ల్యప్✻ క్త్వాపి ఛన్దసి॥౭॥౧॥౩౮॥ యజమానం పరిధాపయిత్వా✻ సుపాం సులుక్పూర్వసవర్ణాచ్ఛేయాడాడ్యాయాజాలః॥౭॥౧॥౩౯॥ ఋజవస్సన్తు పన్థాః - ప

స్థానఇతి ప్రాప్తే సుః-పరమే వ్యోమన్ వ్యోమని ఇతి ప్రాప్తే జేర్లుక్-ధీతీ-మతీ-సుష్టుతీ -
ధీత్యా-మత్యా-సుష్టుత్యేతి ప్రాప్తే పూర్వసవర్ణదీర్ఘః-యాసురథారథీతమా-దివిస్పృ
శౌ అశ్వినా-యాసురథా-దివిస్పృశౌ అశ్వినావితి ప్రాప్తే ఆ-నతాద్బ్రాహ్మణం- న
తమితి ప్రాప్తే-ఆత్ -యాదేవవిద్మతాత్వా-యంత్వమితి ప్రాప్తే-ఆత్ -నయుష్మే వా
జబన్ధవః-అస్మే ఇన్ద్రాబృహస్పతీ-యుష్మాసు అస్మాస్వితి ప్రాప్తే- శే-ఉరుయా- ధృ
ష్ణుయా-ఉరుణా-ధృష్ణునేతి ప్రాప్తే యా- నాభా పృథివ్యాః-నాభావితి ప్రాప్తే- డా-
తా అనుష్ఠ్యోచ్యావయతాత్ -అనుష్ఠానమనుష్ఠా వ్యవస్థావదఙ్ అజో డ్యా-సాధుయా -
సాధ్వితి ప్రాప్తే-యాచ్-వసన్తాయజేత-వసన్తే ఇతి ప్రాప్తే ఆల్ * ఇయాడియాజీకా
రాణాముపసంఖ్యానమ్* ఉర్వియా-దార్వియా-ఉరుణా దారుణేతి ప్రాప్తే ఇయా-సు
క్షేత్రియా-సుక్షేత్రిణేతి ప్రాప్తే డియాచ్-దృతిన్నశుష్కం సరసీశయానం-జేరికార
ఇత్యాహుః-తత్రాద్యుదాత్తే పదే ప్రాప్తే-వ్యత్యయేనాన్తోదాత్తతా- వస్తుతస్తుజీ
వన్తాత్ జేర్లుక్-ఈకారాదేశస్య తూదాహరణాన్తరం మృగ్యమ్* ఆజయాజయారా
ముపసంఖ్యానమ్* ప్రబాహవా సిసృతం-బాహునేతి ప్రాప్తే ఆజాదేశః-ఘృణితితిసు
ణః-స్వప్నయా-స్వప్నేనేతి ప్రాప్తే అయాచ్-సనస్సిన్ధుమివనావయా- నావేతి ప్రా
ప్తే అయార్-ఋత్వ్యరః* అమో మశ్॥౭॥౧॥౪౦॥ మిబాదేశస్యామో మశ్ స్యాత్ -అకా
రఉచ్చారణార్థః శిత్వాత్సర్వాదేశః-అస్తిసిచ ఇతీట్-వధీం వృత్రమ్-అవధిషమితి ప్రా
ప్తే* లోపస్తఆత్మనేపదేషు॥౭॥౧॥౪౧॥ ఛన్దసి దేవా అదుహ్ర-అదుహత ఇతి ప్రాప్తే- ద
క్షిణతః శయే- శేతే ఇతి ప్రాప్తే- ఆత్మేతి కిమ్ ఉత్సన్దుహన్తి* ధ్వమో ధ్వాత్ ॥౭॥౧॥౪౨॥ అ
న్తరేవోష్మాణం వారయధ్వాత్ -వారయధ్వమితి ప్రాప్తే* యజధ్వైనమితిచ॥౭॥౧॥
౪౩॥ ఏనమిత్యస్మిన్పరే ధ్వమోఽన్త్యలోపో నిపాత్యతే - యజధ్వైనం ప్రియమేధాః-
వకారస్యయకారో నిపాత్యత ఇతి వృత్తికారోక్తిః ప్రామాదికీ* తస్య తాత్ ॥౭॥౧॥
౪౪॥ మధ్యమపురుషబహువచనస్యస్థానే తాత్స్యాత్ -గాత్రమస్యానూనం కృణుతా
త్ -కృణుతేతి ప్రాప్తే-సూర్యంచక్షుర్గమయతాత్ - గమయతేతి ప్రాప్తే* తప్తన
ప్తనథనాశ్చ॥౭॥౧॥౪౫॥ తస్యేత్యేవ-శృణోత గ్రావాణః-శృణుతేతి ప్రాప్తే తప్-
సునోతన-పచతన బ్రహ్మవాహసే-దధాతన ద్రవిణం చిత్రమస్మే-తనప్-మరుతస్తజ్జు
జుష్టన-జుషధ్వమితి ప్రాప్తే వ్యత్యయేన పరస్మైపదం శ్లుశ్చ- విశ్వేదేవాసో మరుతో
యతిష్ఠన-యత్సంఖ్యాకాః స్థేత్యర్థః-యచ్ఛబ్దాచ్ఛాన్దసో డతిః-అస్తేస్తస్యథనాదేశః*
ఇదన్తో మసి॥౭॥౧॥౪౬॥ మసీత్యవిభక్తికో నిర్దేశః ఇకార ఉచ్చారణార్థః-మస్ ఇత్యయమి
కారరూపచరమావయవవిశిష్టస్స్యాత్ -మస ఇగాగమస్స్యాదితి యావత్ - నమో భర

స్నపమసి-త్వమస్మాకం తవాస్మసి-ఇమస్మ ఇతి ప్రాప్తే✻ క్త్వో యక్॥ ౭॥౧॥౪౭॥ దివం
సువర్ణోగత్వా-య✻ఇష్ట్వీనమితి చ॥ ౭॥౧॥౪౮॥ క్త్వాప్రత్యయస్య ఈనమన్తాదేశో ని
పాత్యతే-ఇష్ట్వీనం దేవాన్-ఇష్ట్వేతి ప్రాప్తే✻స్నాత్వ్యాదయశ్చ॥౭॥౧॥౪౯॥ ఆ
దిశబ్దః ప్రకారార్థః-ఆకారస్య ఈకారో నిపాత్యతే స్నాత్వీ మలాదివ-పీత్వీ సో
మస్య వావృధే-స్నాత్వాపీత్వేతి ప్రాప్తే✻ఆజ్జసేరసుక్॥౭॥౧॥౫౦॥ అవర్ణాన్తాదఙ్గా
త్పరస్య జసోఽసుక్ స్యాత్-దేవాసః బ్రాహ్మణాసః✻ శ్రీగ్రామణ్యోశ్ఛన్దసి॥ ౭॥
౧॥౫౬॥ ఆమో నుట్-శ్రీణాముదారో ధరుణో రయీణాం-సూత గ్రామణీనామ్✻
గోః పాదాన్తే॥౭॥౧॥౫౭॥ విద్మాహి త్వా గోపతిం శూర గోనాం-పాదాన్తే కిం-గవాం
శతా పృక్షయామేషు-పాదాన్తేపిక్వచిన్న-ఛన్దసి సర్వేషాం వైకల్పికత్వాత్-విరా
జం గోపతిం గవామ్✻ఛన్దస్యపి దృశ్యతే॥౭॥౧॥౭౬॥ అస్థ్యాదీనామనఙ్-ఇన్ద్రో దధీ
చో అస్థభిః✻ఈ చ ద్వివచనే॥౭॥౧॥౭౭॥ అస్థ్యాదీనామిత్యేవ-అక్షీభ్యాం తే నాసికా
భ్యామ్✻దృక్స్వవస్స్వతవసాం ఛన్దసి॥౭॥౧॥౮౩॥ ఏషాం నుమ్ స్యాత్సౌ-కీదృఙ్ఙిన్ద్ర ఈ
స్వవాన్-స్వతవాన్॥ ఉదోష్ఠ్యపూర్వస్య✻బహుళం ఛన్దసి॥౭॥౧॥౧౦౩॥ తతురిః✻
హ్రు హ్వరేశ్ఛన్దసి॥౭॥౨॥౩౧॥ హ్వరేర్నిష్ఠాయాం హ్రు ఆదేశస్స్యాత్-అహ్రు
తమసి హవిర్ధానమ్✻అపరిహ్వృతాశ్చ॥౭॥౨॥౩౨॥ పూర్వేణ ప్రాప్తస్యాదేశస్యా
భావో నిపాత్యతే-అపరిహ్వృతాస్సనుయామ వాజమ్✻సోమే హ్వరితః॥౭॥౨॥౩౩
ఇడ్గుణౌ నిపాత్యేతే-మానస్సోమో హ్వరితః✻గ్రసిత స్కభిత స్తభితోత్తభితచత్తవి
కస్తవిశస్తృశంస్తృశాస్తృతరుతృతరూతృవరుతృవరూతృ వరూత్రీరుజ్జ్వలితిక్షరితి
వమిత్యమితీతి చ॥౭॥౨॥౩౪॥ అష్టాదశ నిపాత్యన్తే-తత్ర గ్రసు స్కన్భు స్తన్భు ఏషాము
దిత్త్వాన్నిష్ఠాయామిట్ప్రతిషేధే ప్రాప్తే ఇణ్ నిపాత్యతే-యువం శచీభిర్గ్రసితామ
ముఞ్చతం-విష్కభితే అజరే-యేన స్వస్తభితం-సత్యేనోత్తభితా భూమిః-ఉత్తభితేత్యేవసి
ద్ధే ఉత్పూర్వస్య పునర్నిపాతనమన్యోపసర్గపూర్వస్య మాభూదితి-చ తే యాచనే-కస గ
తౌ-ఆభ్యాం క్తస్యేడభావః-చత్తో ఇతశ్చత్తాముతః-త్రిధాహ శ్యావమశ్వినా వికస్తమ్-
ఉత్తానాయా హృదయం యద్వికస్తం-నిపాతనబహుత్వాపేక్షం సూత్రే బహువచనం
వికస్తా ఇతి-తేనైకవచనాన్తోపి ప్రయోగస్సాధురేవ-శసు శంసు శాసు ఏభ్యస్తృచ ఇడ
భావః-ఏకస్త్వష్టురశ్వస్యావిశస్తా-గ్రావగ్రాభ ఉత శంస్తా-ప్రశాస్తాపోతా-తర
తేః వృఙ్ వృఞోశ్చ తృచ ఉట్ ఊట్ ఏతావాగమౌ నిపాత్యేతే-తరుతారం రథానాం-త
రూతారం-వరుతారం వరూతారం-వరూత్రీభిస్సుశరణో నో అస్తు-అత్ర ఙీబన్తం నిపాతనం
ప్రపఞ్చార్థం-వరూతృశబ్దో హి నిపాతితః-తతో ఙీ సాఙ్గత్యార్థత్వాత్-ఉజ్జ్వలాదిభ్యశ్చ

తుర్భ్యశ్ళ్వశిశ్రకారాదేశో నిపాత్యతే-జ్వలదీప్తౌ-క్షర సంచలనే-టువము ఉద్గిరణే-అమగ
త్యాదిషు-ఇహ తరితీత్యస్యానన్తరం తుమితీత్యపి కేచిత్పఠన్తి- తత్ర తుమూష్ సహనే ఇ
తి ధాతుర్బోధ్యః-భాషాయాం స్తుగ్రస్తస్కబ్ధస్తబ్ధోత్తబ్ధచత్తితవికసితాః విశసితా-శం
సితా-శాసితా-తరీతా-తరితా వరీతా-వరితా-ఉజ్జ్వలతి-క్షరతి-పక్షాన్తరే-క్షమతే- వ
మతి-అమతి॥ బభూథతతన్థజగృభ్మవవర్థేతినిగమే॥౭॥౨॥౬౪॥ విద్మాతముత్సం యత ఆ
బభూథ-యేనాన్తరిక్షముర్వాతతన్థ-జగృభ్మాతే దక్షిణమిన్ద్రహస్తం-త్వం జ్యోతిషావిత
మో వవర్థ-భాషాయాం తు బభూవిథ ఆతేనిథ-జగృహిమ-వవరిథేతి॥ సనింససనివాం
సమ్॥౭॥౨॥౬౯॥ సనిమిత్యేతత్పూర్వాత్సనతేః సనోతేర్వా క్వసోరిట్ ఏత్వాభ్యాసలో
పాభావశ్చ నిపాత్యతే॥ పావకాదీనాం ఛన్దసి॥ ప్రత్యయస్థాత్కాదిత్వం నేతి వాచ్య
మ్॥ హిరణ్యవర్ణాః శుచయః పావకాః॥ ఘోర్లోపో లేటి వా॥౭॥౩॥౭౦॥ దధద్రత్నాని
దాశుషే-సోమో దదద్గన్ధర్వాయ-యదగ్నిరగ్నయే దదాత్॥ మీనాతేర్నిగమే॥౭॥౩॥
౮౧॥ శితి హ్రస్వః ప్రమినన్తి వ్రతాని-లోకే ప్రమీణన్తి॥ అస్తిసిచోఽపృక్తే॥ బహు
లంఛన్దసి॥౭॥౩॥౯౭॥ సర్వం హ ఇదం-హ్రస్వస్య గుణః- జసి చ॥ జసాదిషు ఛన్దసి వా వచ
నం ప్రాఙ్ణౌ చఙ్యుపధాయాః॥ అధా శతక్రత్వో యూయం-శతక్రతవః - పశ్వే నృ
భ్యో యథా గవే-పశవే॥ నాభ్యస్తస్యాచీతి నిషేధే బహులం ఛన్దసీతి వక్తవ్యమ్॥ అను ష
ష్ఠుజోషత్॥ నిత్యంఛన్దసి॥౭॥౪॥౮॥ ఛన్దసి విషయే ణౌ చఙ్యుపధాయా ఋవర్ణస్య ఋ
న్నిత్యమ్-అవీవృధత్॥ న ఛన్దస్యపుత్రస్య॥౭॥౪॥౩౫॥ పుత్రభిన్నస్య అదన్తస్య క్యచి ఈ
త్వదీర్ఘౌ న-మిత్రయుః- క్యాచ్ఛన్దసీతి ఉః॥ అపుత్రస్య కిం-పుత్రీయన్తస్సుదానవః॥ అపు
త్రాదీనామితి వాచ్యమ్॥ జనీయన్తోఽన్వగ్రవః-జనమిచ్ఛన్త ఇత్యర్థః॥ దురస్యుర్ద్ర
విణస్యుర్వృషణ్యతి రిషణ్యతి॥౭॥౪॥౩౬॥ ఏతే క్యచి నిపాత్యన్తే-భాషాయాన్తు ఉప్రత్య
యాభావాత్ దుష్టీయతి ద్రవిణీయతి-వృషీయతి-రిషీయతి॥ అశ్వాఘస్యాత్॥౭॥౪॥
౩౭॥ అశ్వ అఘ ఏతయోః క్యచి ఆత్స్యాచ్ఛన్దసి-అశ్వాయన్తో మఘవన్ - మా త్వా వృ
కా అఘాయవః న ఛన్దసీతి నిషేధో నేత్వమాత్రస్య-కిన్తు దీర్ఘస్యాపి- అత్రేదమేవ సూ
త్రం జ్ఞాపకమ్॥ దేవసుమ్నయోర్యజుషి కాఠకే॥౭॥౪॥౩౮॥ అనయోః క్యచి ఆత్స్యా
ద్యజుషి కఠశాఖాయాం-దేవాయన్తో యజమానాః-సుమ్నాయన్తో హవామహే-ఇహ
యజుశ్శబ్దేన మన్త్రమాత్రం పరః- కిన్తు వేదోపలక్షకః- తేన ఋగాత్మకేపి మన్త్రే యజు
ర్వేదస్థే భవతి-కిం చ-ఋగ్వేదేపి భవతి - స చేన్మన్త్రో యజుషి కఠశాఖాయాం దృష్టః-
యజుషీతి కిం-దేవాఞ్జిగాతి సుమ్నయుః-బహ్వృచానామప్యస్తి కఠశాఖా- తతో భవతి
ప్రత్యుదాహరణమితి హరదత్తః॥ కవ్యధ్వరపృతనస్యర్చి లోపః॥౭॥౪॥౩౯॥ సప్రా

ర్త్వయానివిజాశ్వతాయోః-అధ్వర్య్వోం వాఘపాణిం-దమయన్తం పృతన్యుమ్ ॥ ద
ధాతేర్హిః ॥ జహాతేశ్చ క్త్వి ❀ ఇ భాషాయాఞ్ఛన్దసి ॥ ౭।౪।౪౪ ॥ హిత్వా శరీరం హాత్వా వా
❀ సుధితవసుధితనేమధితధిష్వధిషీయచ ॥ ౭।౪।౪౫ ॥ సువసునేమపతత్పూర్వస్య దధా
తేః క్త ప్రత్యయే ఇత్వం నిపాత్యతే-గర్భం మాతా సుధితం వక్షణాసు-వసుధితమగ్నౌ-నే
మధితాని పౌంస్యా ॥ క్తిన్యపి దృశ్యతే ॥ ఉత శ్వేతం వసుధితిన్నిరేకే-ధిష్వవజ్రం దక్షిణ ఇ
న్ద్ర హస్తే-ధత్స్వేతి ప్రాప్తే-సురేతా రేతో ధిషీయ-ఆశీర్లిఙ్-ఇట్-ఇటోఽత్-ధాసీ
యేతి ప్రాప్తే ॥ అపో భి ❀ మాసశ్ఛన్దసీతి వక్తవ్యమ్ ❀ మాద్భిః-శరద్భిః ॥ స్వవస్స్వతవసో
ఉషస శ్చేష్యతే ॥ స్వవద్భిః అవతేరసున్-శోభనమవో యేషాం తే స్వవసః తైః- తు ఇతి
సౌత్రో ధాతుః తస్మాదసున్-స్వం తవో యేషాం తైః స్వతవద్భిః - సముషద్భిరజాయ
థాః ॥ మిథునేఽసిః ॥ వసేః కిచ్చేత్యసి ప్రత్యయ ఇతి హరదత్తః - పఞ్చపాదీరీత్యా తు ఉ
షః కిదితి ప్రాగ్వ్యాఖ్యాతమ్ ॥ నకవతేర్యఙి ❀ కృషేశ్ఛన్దసి ॥ ౭।౪।౬౪ ॥ యఙి అభ్యాస
స్య చుత్వం న - కరీకృష్యతే ❀ దాధర్తిదర్ధర్తిదర్ధర్షిబోభూతుతేతిక్తేఽలర్ష్యాపనీఫణ
త్సంసనిష్యదత్కరిక్రత్కనిక్రదద్భరిభ్రద్దవిధ్వతోదవిద్యుతత్తరిత్రత సరీసృపతం
వరీవృజన్మర్మృజ్యాగనీగన్తీతి చ ॥ ౭।౪।౬౫ ॥ ఏతేష్టాదశ నిపాత్యన్తే-ఆద్యాస్త్రయో ధృ
ఞో ధారయతేర్వా-భవతేర్యఙ్లుగన్తస్య గుణాభావః-తేన భాషాయాం గుణో లభ్యతే-
ఉజే ❀ యఙ్లుగన్తాత్ తఙ్- ఇయ క్తేర్లటి హలాదిశ్శేషాపవాదో రేఫస్య లత్వమిత్యాభావశ్చ
నిపాత్యతే-అలర్షి యుధ్మ ఖజకృత్పురన్దరం-సిపానిర్దేశోఽతన్త్రమ్ - అలర్తిదక్షఉత-ఫణ
తేరాఙ్పూర్వస్య యఙ్లుగన్తస్య శతరి అభ్యాసస్య నీగాగమో నిపాత్యతే- అన్యాపనీఫణ
త్ -స్యన్దేస్సంపూర్వస్య యఙ్లుకి శతరి అభ్యాసస్య నిక్-ధాతుసకారస్య షత్వం- కరోతే
ర్యఙ్లుగన్తాచ్ఛతరి అభ్యాసస్య చుత్వాభావః-క్రన్దేర్లుఙి చ్లేరఙ్ ద్విర్వచనమభ్యాసస్య చుత్వా
భావో నిగాగమశ్చ-కనిక్రదజ్జనుషమ్-అక్రన్దీదిత్యర్థః - బిభర్తేరభ్యాసస్య జశ్త్వాభా
వః ఆదో భరిభ్రదోషధీషు-ధ్వరతేర్యఙ్లుగన్తస్య శతరి అభ్యాసస్య విగాగమః - ధా
తోః ఋకారలోపశ్చ-దవిధ్వతో రశ్మయస్సూర్యస్య- ద్యుతేర్యఙ్లుగన్తస్య శతరి అభ్యా
సస్య సంప్రసారణాభావోఽత్వం విగాగమశ్చ-దవిద్యుతద్దీద్యచ్ఛోశుచానః- తరతేః
శతరి శ్లౌ అభ్యాసస్య రిగాగమః-సహోర్జా తరిత్రతః సృపేః శతరి శ్లౌ ద్వితీయైక వచ
నే రిగాగమో ఽభ్యాసస్య-వృజేశ్శతరి శ్లావభ్యాసస్య రీక్- మృజేర్లిటి ణల్ అభ్యాసస్య రుక్
ధాతోశ్చ యుక్ - గమేరాఙ్పూర్వస్య లటి శ్లావభ్యాసస్య చుత్వాభావో నీగాగమశ్చ-వ
ర్ష్యన్తి వేదా గనీగన్తి కర్ణమ్ ❀ ససూవేతి నిగమే ॥ ౭।౪।౭౪ ॥ సూతేర్లిటి పరస్మైపదం వు
గాగమో ఽభ్యాసస్య చాత్వం నిపాత్యతే : గృష్టిస్ససూవస్థవిరం - సుషువ ఇతి భాషా

యూనామ్ ❋ బహులం ఛన్దసి ॥౭॥౪॥౭౮॥ అభ్యాసస్యేకారస్యాచ్ఛన్దసి - పూర్ణాంవివష్టి - వశేరేతద్రూపమ్ ॥

─── ❋ సప్తమోధ్యాయః ❋ ───

❋ ప్రసమువోదః పాదపూరణే ॥౮॥౧॥౬॥ ఏషాం ద్విత్వం పాదపూరణే - ప్రప్రాయమగ్నిః - సంసమిద్యువసే - ఉపోప మే పరామృశ - కిన్నో దుదు హర్షసే ❋ ఛన్దసీరః ॥౮॥౨॥౧౫॥ ఇవర్ణాన్తాద్రేఫాన్తాచ్చ పరస్య మతోర్మస్య వస్స్యాత్ - హరివతే హర్యశ్వాయ - గీర్వాన్ ❋ అనో నుట్ ॥౮॥౨॥౧౬॥ అన్నన్తాన్మతోర్నుట్ స్యాత్ - అక్షణ్వన్తః కర్ణవన్తః - అస్థన్వన్తం యదనస్థా ❋ నాద్ఘస్య ॥౮॥౨॥౧౭॥ నాన్తాత్పరస్య ఘస్య నుట్ - సుపథిన్తరః ❋ భూరిదావ్నస్తుడ్వాచ్యః ❋ భూరిదావత్తరో జనః ❋ ఈద్రథినః ❋ రథీతరః - రథీతమం రథీనామ్ ❋ నసత్తనిషత్తానుత్తప్రతూర్తసూర్తగూర్తాని ఛన్దసి ॥౮॥౨॥౬౧॥ సదేర్నఞ్పూర్వాన్నిపూర్వాచ్చ నిష్ఠాయా నత్వాభావో నిపాత్యతే - నసత్తమఞ్జసా - నిషత్తమస్య చరతః - అసన్నం నిషణ్ణమితి ప్రాప్తే - ఉన్దేర్నఞ్పూర్వస్యానుత్తం - ప్రతూర్తమితి త్వరతేః - తుర్వ్యత్యస్య వా - సూర్తమితి సృ ఇత్యస్య - గూర్తమితి గురీత్యస్య ❋ అమ్నరూధరవరిత్యుభయథా ఛన్దసి ॥౮॥౨॥౭౦॥ రుర్వా రేఫో వా - అమ్న ఏవ - అమ్నరేవ - ఊధ ఏవ - ఊధరేవ - అవ ఏవ - అవరేవ ❋ భువశ్చ మహావ్యాహృతేః ॥౮॥౨॥౭౧॥ భువ ఇతి - భువరితి ❋ ఓమభ్యాదానే ॥౮॥౨॥౮౭॥ ఓమ్ శబ్దస్య ప్లుతస్స్యాదారమ్భే - ఓ౩మ్ - అగ్నిమీళే పురోహితమ్ - అభ్యాదానే కిమ్ - ఓమిత్యేకాక్షరమ్ ❋ యే యజ్ఞకర్మణి ॥౮॥౨॥౮౮॥ యే౩ యజామహే - యజ్ఞేతి కిం - యే యజామహే ❋ ప్రణవష్టేః ॥౮॥౨॥౮౯॥ యజ్ఞకర్మణి టేరోమిత్యాదేశస్స్యాత్ - అపాం రేతాంసి జిన్వతోమ్ - టేః కిం - హలన్తేఽన్త్యస్య మా భూత్ ❋ యాజ్యాన్తః ॥౮॥౨॥౯౦॥ యే యాజ్యా మన్త్రాస్తేషామన్త్యస్య టేః ప్లుతో యజ్ఞకర్మణి - జిహ్వామగ్నే చకృషే హవ్యవాహమ్ - ౩ - అన్తః కిం - యాజ్యానామృచాం వాక్యసముదాయరూపాణాం ప్రతివాక్యం టేస్స్యాత్ - సర్వాన్తస్య చేష్యతే ❋ బ్రూహిప్రేష్యశ్రౌషడ్వౌషడావహానామాదేః ॥౮॥౨॥౯౧॥ ఏషామాదేః ప్లుతో యజ్ఞకర్మణి - అగ్నయే౩ఽనుబ్రూ౩హి - అగ్నయే ప్రే౩ష్య - అస్తు శ్రౌ౩షట్ - సోమస్యాగ్నే వీహీ౩ వౌ౩షట్ - అగ్నిమా౩వహ ❋ అగ్నీత్ప్రేషణే పరస్య చ ॥౮॥౨॥౯౨॥ అగ్నీధః ప్రేషణే ఆదేః ప్లుతః తస్మాత్పరస్య చ - ఓ౩ శ్రా౩వయ ❋ విభాషా పృష్టప్రతివచనే హేః ॥౮॥౨॥౯౩॥ ప్లుతః - అకార్షీః కటమ్ - అకార్షం హి౩ - అకార్షం హి - పృష్టేతి కిం - కటం కరిష్యతి హి - హేః కిం కరోమి నను ❋ నిగృహ్యానుయోగే చ ॥౮॥౨॥౯౪॥ అత్ర యద్వాక్యం తస్య టేః ప్లుతో వా - అద్యామావాస్యేత్యాత్థ౩ - అమావాస్యేత్యేవం వాదినం యుక్త్యా స్వమతాత్ప్రచ్యావ్య ఏవమనుయుజ్యతే ❋ ఆమ్రేడితం భర్త్సనే ॥౮॥౨॥౯౫॥ దస్యో౩ దస్యో౩ ఘాతయిష్యా

స్యామిత్యాహ్-ఆమ్రేడితగ్రహణం ద్విరుక్తోపలక్షణం-చౌర౩ చౌర ❁ అఙ్గయుక్తం తిఙాకాఙ్క్షమ్॥౮॥౨॥౯౬॥ అఙ్గేత్యనేన యుక్తం తిఙన్తం ప్లవతే-అఙ్గకూజ౩-ఇదానీం జ్ఞాస్యసి జాల్మ-తిఙ్ కిమ్-అఙ్గ దేవదత్త మిథ్యా వదసి-ఆకాఙ్క్షం కిమ్-అఙ్గ పచ-నైతదపరమాకాఙ్క్షతి-భర్త్సన ఇత్యేవ-అఙ్గాధీష్వ భక్తం తవ దాస్యామి ❁ విచార్యమాణానామ్॥౮॥౨॥౯౭॥ వాక్యానాం టేః ప్లుతః-హోతవ్యం దీక్షితస్య గృహా౩ ఇ న హోతవ్యా౩మితి-హోతవ్యం న హోతవ్యమితి విచార్యతే-ప్రమాణైర్వస్తుతత్త్వపరీక్షణం విచారః ❁ పూర్వం తు భాషాయామ్॥౮॥౨॥౯౮॥ విచార్యమాణానాం పూర్వమేవ ప్లవతే-అహిర్ను౩ రజ్జుర్ను-ప్రయోగాపేక్షం పూర్వత్వమ్-ఇహ భాషాగ్రహణాత్పూర్వయోగశ్ఛన్దసీతి జ్ఞాయతే ❁ ప్రతిశ్రవణే చ॥౮॥౨॥౯౯॥ వాక్యస్య టేః ప్లుతః అభ్యుపగమే ప్రతిజ్ఞానే శ్రవణాభిముఖ్యే చ-గాం మే దేహి భోః-హన్త తే దదామి౩-నిత్యః శబ్దో భవితుమర్హతి౩-దత్త కిమాత్థ౩ ❁ అనుదాత్తం ప్రశ్నాన్తాభిపూజితయోః॥౮॥౨॥౧౦౦॥ అనుదాత్తః ప్లుతః స్యాత్-దూరాద్ధూతాదిషు సిద్ధస్య ప్లుతస్య అనుదాత్తత్వమాత్రమనేన విధీయతే-అగ్నిభూతా౩ ఇ-పటా౩ ఉ-అగ్నిభూతే పటో ఏతయోః ప్రశ్నాన్తే టేరనుదాత్తః ప్లుతః-శోభనః ఖల్వసి మాణవకా౩ ❁ చిదితి చోపమార్థే ప్రయుజ్యమానే॥౮॥౨॥౧౦౧॥ వాక్యస్య టేరనుదాత్తః ప్లుతః-అగ్నిచిద్భాయా౩త్-అగ్నిరివ భాయాదిత్యర్థః-ఉపమార్థే కిం-కథంచిదాహుః-ప్రయుజ్యమానే కిమ్-అగ్నిర్మాణవకో భాయాత్ ❁ ఉపరిస్విదాసీదితి చ॥౮॥౨॥౧౦౨॥ టేః ప్లుతోఽనుదాత్తః స్యాత్-ఉపరిస్విదాసీ౩త్-అధఃస్విదాసీ౩దిత్యత్ర తు విచార్యమాణానామిత్యుదాత్తః ప్లుతః ❁ స్వరితమామ్రేడితేఽసూయాసమ్మతికోపకుత్సనేషు॥౮॥౨॥౧౦౩॥ స్వరితః ప్లుతః స్యాదామ్రేడితే పరేఽసూయాదౌ గమ్యే-అసూయాయామ్-అభిరూపకా౩ అభిరూపక రిక్తం త ఆభిరూప్యం-సమ్మతౌ-అభిరూపక౩ అభిరూపక శోభనోఽసి-కోపే-అవినీతక౩ అవినీతక ఇదానీం జ్ఞాస్యసి జాల్మ-కుత్సనే-శాక్తీక౩ శాక్తీక రిక్తా తే శక్తిః ❁ క్షియాశీఃప్రైషేషు తిఙాకాఙ్క్షమ్॥౮॥౨॥౧౦౪॥ క్షియా ఆచారభేదః-ఆకాఙ్క్షస్య తిఙన్తస్య టేః స్వరితః ప్లుతః స్యాత్ ఆచారభేదే-స్వయం హ రథేన యాతి౩-ఉపాధ్యాయం పదాతిం గమయతి-ప్రార్థనాయాం-పుత్రాంశ్చ లప్సీష్ట౩-ధనం చ తాత-వ్యాపారే-కటం చ కురు౩ గ్రామం చ గచ్ఛ-ఆకాఙ్క్షం కిం-దీర్ఘాయురస్తు-అగ్నీదగ్నీన్విహర ❁ అనన్త్యస్యాపి ప్రశ్నాఖ్యానయోః॥౮॥౨॥౧౦౫॥ అనన్త్యస్యాన్త్యస్యాపి పదస్య టేః స్వరితః ప్లుతః ఏతయోః-అగమః౩-పూర్వా౩న్-గ్రామా౩న్-సర్వపదానామయమ్-ఆఖ్యానే-అగమ౩ః-పూర్వా౩న్-గ్రామా౩న్ ❁ ప్లుతావైచ ఇదుతౌ॥౮॥౨॥౧౦౬॥

దూరాద్ధూతాదిషుప్లుతోవిహితఃతత్రైఃవిచఃప్రవంగౌతదనయోఃపాదిమత్తౌ ప్లవేతే-ఐ
౩తికాయన-ఔ౩పగవ-చతుర్మాత్రావత్రవిచౌసంపద్యేతే॥ఏచోఽప్రగృహ్యస్య
స్యాదూరాద్ధూతేపూర్వస్యార్ధస్యాకుత్తరస్యేదుతౌ॥౮॥౨॥౧౦౭॥అప్రగృహ్యస్యైచ
చఃఅదూరాద్ధూతేప్లుతవిషయేపూర్వస్యార్ధస్యాకారఃప్లుతఃస్యాత్ ఉత్తరస్యత్వర్ధస్య
ఇదుతౌస్తః ॥ప్రశ్నాన్తాభిపూజితవిచార్యమాణప్రత్యభివాదయాజ్యాన్తేష్వేవ॥
ప్రశ్నాన్తే-అగమః౩పూర్వా౩న్ గ్రామా౩న్-అగ్నిభూత౩ఇ-అభిపూజితే-భ
ద్రంకరోషిపట౩ఉ-విచార్యమాణే-హోతవ్యందీక్షితస్యగృహా౩ఇ- ప్రత్యభివాదే
ఆయుష్మానేధిఅగ్నిభూత౩ఇ-యాజ్యాన్తే-స్తోమైర్విధేమాగ్నయ౩ఇ-పరిగణనంకిం-వి
ష్ణుభూతే౩ఘాతయిష్యామిత్యాస్॥అదూరాద్ధూతఇతినకర్తవ్యమ్॥పదాన్తగ్రహణం
తుకర్తవ్యమ్॥ఇహమాభూత్-భద్రంకరోషిగా౩ఇతి-అప్రగృహ్యస్యకిం- శోభనే
మాలే౩॥ఆకృత్రితేఛన్దసిప్లుతవికారోయంవకర్తవ్యః॥ అగ్నా౩ఇపత్నీవా॥రో
ర్యోర్వచిసంహితాయామ్॥ ౮॥౨॥౧౦౮॥ ఇమంరోర్యకారవకారౌస్తఃఅచిసంహితా
యామ్-అగ్న౩యాశా-పట౩వాశా-అగ్న౩యిన్ద్రం-పట౩వుదకమ్-అచికిమ్- అ
గ్నా౩వరుణౌ-సంహితాయాంకిమ్-అగ్నా౩ఇఇన్ద్రః-సంహితాయామిత్యాధ్యాయ
సమాప్తేరధికారః-ఇదుతోరసిద్ధత్వాదయమారమ్భః- నవర్ణదీర్ఘస్యశాకలస్యానివృ
త్త్యర్థం- యవయోరసిద్ధత్వాత్-ఉదాత్తస్వరితయోర్యణస్వరితోఽనుదాత్తస్య
త్యస్యబాధనార్థోవా॥ఉఞుపసోరసంబుద్ధౌఛన్దసి॥ ౮॥౩॥౧ ॥ దుఇత్యవిభక్తికోనిర్దే
శః-గాత్యన్తస్యపన్నన్తస్యచదుస్స్యాత్- అల్లోఽన్త్యస్యేతిపరిభాషయానకారస్య-
ఇన్ద్రమరుత్వఇహపాహిసోమం - హరివోమేదినంత్వా-ఛన్దసికఇతివక్తవ్యమ్॥ దా
శ్వాన్సాహ్వాన్మీఢ్వాంశ్చ॥౮॥౧॥౧౨॥ఏతేక్వసన్తానిపాత్యన్తే - మీఢ్వస్తోకాయతన
యాయ॥వసఉపసంఖ్యానమ్॥స్వనిబ్వనిపోస్సామాన్యేనగ్రహణమ్- అనుబన్ధస్యేహా
నిర్దేశాత్-యస్త్వాయంతంవసునాప్రాతరిత్వః ఇత్యక్వనిప్ ॥ ఉభయథర్క్షు॥౮॥
౩॥౮॥అత్రరేఫవికారస్యరుర్వా-పశూన్ స్త్రాంశ్చకే ॥ దీర్ఘాదటిసమానపాదే॥
౮॥౩॥౯॥దీర్ఘాన్నకారస్యరుర్వాస్యాదటితౌచేన్నాకారావేకపాదస్థౌస్యాతాం- దేవా
న్ అచ్ఛాసుమతీ-మహాన్ ఇన్ద్రోయఓజసా- ఉభయథేత్యనువర్తతేర్క్షుహ- ఆదిత్యా
న్యాచిషామహే॥ఆతోఽటినిత్యమ్॥ ౮॥౩॥౩ ॥ అటిపరతఃరోఃపూర్వస్యాతఃస్థానేని
త్యమనునాసికః - మహాఇన్ద్రః - తైత్తిరీయాస్తుఅనుస్వారమధీయతే - తత్రభా
న్దసోవ్యత్యయఇతిప్రాఞ్చః - ఏవంచమాత్రస్యఫలంచిన్త్యమ్ ॥ స్వతవాన్పా
యూ ॥ ౮ ॥ ౩ ॥ ౧౧ ॥ దరాన్ - భవస్తస్యన్వతవాఃపాయురగ్నే ॥

ఛన్దసి వాఽప్రామ్రేడితయోః ॥ ౮ ॥ ౩ ॥ ౪౯ ॥ విసర్గస్య సో వా స్యా
త్ కుప్వోః-ప్రశబ్దమామ్రేడితంచ వర్జయిత్వా-అగ్నే త్రాతర్ఋతస్కవిః- గిరిర్నవి
శ్వతస్పృథుః- నేహ-వసునః పూర్వ్యస్పతిః - అప్రేత్యాదికిమ్-అగ్నిః ప్రవిద్వాన్ -
పురుషః పురుషః ❋ కఃకరత్కరతికృధికృతేష్వనదితేః ॥ ౮ ॥ ౩ ॥ ౫౦ ॥ విసర్గస్య సస్స్యా
త్ -ప్ర దివో అపస్కః-యథా నో వస్యసస్కరత్ సుపేశసస్కరతి-ఉరుణస్కృ
ధి-సోమస్య చారుమక్షుభవత్సు నస్కృతమ్-అనదితేరితి కిం-యథా నో అదితిః కరత్ ❋ ప
ఞ్చమ్యాః పరావధ్యర్థే ॥ ౮ ॥ ౩ ॥ ౫౧ ॥ పఞ్చమీవిసర్గస్య సస్స్యాదుపరిభావార్థే పరిశబ్దే
పరతః-దివస్పరి ప్రథమం జజ్ఞే-అధ్యర్థే కిం-దివః పృథివ్యాః పర్యోజః ❋ పాతౌ చ బహు
లమ్ ॥ ౮ ॥ ౩ ॥ ౫౨ ॥ పఞ్చమ్యా ఇత్యేవ-సూర్యో నో దివస్పాతు ❋ షష్ఠ్యాః పతిపుత్రపృష్ఠ
పారపదపయస్పోషేషు ॥ ౮ ॥ ౩ ॥ ౫౩ ॥ వాచస్పతిం విశ్వకర్మాణం- దివస్పుత్రాయ సూ
ర్యాయ-దివస్పృష్ఠం భన్దమానః-తమసస్పారమస్య-పరివీత ఇళస్పదే - దివస్పయో దిధి
షాణాః-రాయస్పోషం యజమానేషు ❋ ఇడాయా వా ॥ ౮ ॥ ౩ ॥ ౫౪ ॥ పతిపుత్రాదిషు
పరేషు-ఇళాయాస్పుత్రః-ఇళాయాస్పదే-ఇళాయాః పదే ॥ నిసస్తపతావనాసేవ
నే ॥ నిసః సకారస్య మూర్ధన్యస్స్యాత్ -నిష్టప్తం రక్షో నిష్టప్తా అరాతయః-అనాసేవనే కిం
నిస్తపతి-పునః పునస్తపతీత్యర్థః ❋ యుష్మత్తత్తతక్షుష్వన్తఃపాదమ్ ॥ ౮ ॥ ౩ ॥ ౧౦౩ ॥
పాదమధ్యస్థస్య సస్య మూర్ధన్యస్స్యాత్ తకారాదిష్వేషు పరేషు - యుష్మదాదేశాః
త్వం త్వా తే తవాః-త్రిభిష్ట్వం దేవ సవితః- తేభిష్ట్వా-అభిష్టే-అప్స్వగ్నే సధిష్టవ-అగ్ని
ష్టద్విశ్వం-ద్యావాపృథివీ నిష్టతక్షుః అన్తఃపాదం కిం-తదగ్నిస్తదర్యమా-యస్మా ఆత్మనో
మిన్ద్రాభూదగ్నిస్తత్పునరాహార్జాతవేదా విచర్షణిః-అత్రాగ్నిరితి పూర్వపాదస్యాన్తో
న తు మధ్యమః ❋ యజుష్యేకేషామ్ ॥ ౮ ॥ ౩ ॥ ౧౦౪ ॥ యుష్మత్తత్తతక్షుషు పరతః సస్య
మూర్ధన్యో వా-అర్చిభిష్ట్వమ్-అగ్నిష్టేఽగ్రమ్-అర్చిభిష్టతక్షుః-పక్షే అర్చిభిస్త్వమి
త్యాది ❋ స్తుతస్తోమయోశ్ఛన్దసి ॥ ౮ ॥ ౩ ॥ ౧౦౫ ॥ నృభిష్టుతస్య-నృభిస్తుతస్య-గోష్టోమం-
గోస్తోమం-పూర్వపదాదిత్యేవ సిద్ధే ప్రపఞ్చార్థమిదమ్ ❋ పూర్వపదాత్ ॥ ౮ ॥ ౩ ॥
౧౦౬ ॥ పూర్వపదస్థాన్నిమిత్తాత్పరస్య సస్య షో వా-యదిన్ద్రాగ్నీ దివిష్ఠః- యువాం హి
స్థః స్వర్పతీ ❋ సుఞః ॥ ౮ ॥ ౩ ॥ ౧౦౭ ॥ పూర్వపదస్థాన్నిమిత్తాత్పరస్య సుఞో నిపాతస్య స
స్య షః-ఊర్ధ్వ ఊషుణః-అభీషుణః ❋ సనోతేరనః ॥ ౮ ॥ ౩ ॥ ౧౦౮ ॥ గోషా ఇన్ద్రో నృషా అ
సి-అనః కిం-గోసనిః ❋ సహేః పృతనర్తాభ్యాం చ ॥ ౮ ॥ ౩ ॥ ౧౦౯ ॥ పృతనాషాహమ్- ఋ
తాషాహం చాత్ ఋతీషాహమ్ ❋ నివ్యభిభ్యోఽడ్వ్యవాయే వా ఛన్దసి ॥ ౮ ॥ ౩ ॥ ౧౧౯ ॥
సస్య మూర్ధన్యో వా-న్యషీదత్-న్యసీదత్-వ్యషీదత్-వ్యసీదత్-అభ్యష్టౌత్-అభ్యస్తౌ

త్ ॥ ఛన్దస్యృదవగ్రహాత్ ॥౮॥౪॥౨౬॥ ఋకారాన్తావగ్రహాత్పరస్య నస్య ణః - నృమణాః - పితృయాణమ్ ॥ నశ్చధాతుస్థోరుషుభ్యః ॥౮॥౪॥౨౭॥ ధాతుస్థాత్ - అగ్నే రక్షాణః - శిక్షాణో అస్మిన్ - ఉరుణస్కృధి - అభిషుణః - మోషుణః ॥

॥ ఇత్యష్టమోధ్యాయః ॥

అథ స్వరప్రకరణమ్.

అనుదాత్తం పదమేకవర్జమ్ ॥౬॥౧॥౧౫౮॥ పరిభాషేయం స్వరవిధివిషయా - యస్మిన్పదే యస్యోదాత్తః స్వరితో వా విధీయతే తమేకమచం వర్జయిత్వా శేషం తత్పదమనుదాత్తాచ్కం స్యాత్ - గోపాయతం నః - అత్ర సనాద్యన్తా ఇతి ధాతుత్వే ధాతుస్వరేణ యకారాకార ఉదాత్తః - శిష్టమనుదాత్తమ్ ॥ సతిశిష్టస్వరబలీయస్త్వం చాన్యత్ర వికరణేభ్య ఇతి వాచ్యమ్ ॥ తేనోక్తోదాహరణే సుపేర్ధాతుస్వరః ఆయస్య ప్రత్యయస్వరశ్చ న శిష్యతే - అన్యత్ర తు కిం - యజ్ఞం యజ్ఞమభివృధే గృణీతః - అత్ర సతిశిష్టోపి శ్నా ఇత్యస్య స్వరో న శిష్యతే - కిం తు తస ఏవ ॥ అనుదాత్తస్య చ యత్రోదాత్తలోపః ॥౬॥౧॥౧౬౧॥ యస్మిన్ననుదాత్తే పరే ఉదాత్తో లుప్యతే తస్యోదాత్తః స్యాత్ - దేవీం వాచమ్ - అత్ర ఙీబుదాత్తః ॥ చౌ ॥౬॥౧॥౨౨౨॥ లుప్తనకారేఽఞ్చతౌ పరే పూర్వస్యాన్త ఉదాత్తః స్యాత్ - ఉదాత్తనివృత్తిస్వరాపవాదః - దేవద్రీచీం నయత దేవయన్తః ॥ అతద్ధిత ఇతి వాచ్యమ్ ॥ దాధీచః మాధూచః - ప్రత్యయస్వర ఏవాత్ర ॥ ఆమన్త్రితస్య చ ॥౬॥౧॥౧౯౮॥ ఆమన్త్రితవిభక్త్యన్తస్యాదిరుదాత్తః స్యాత్ - అగ్న ఇన్ద్ర వరుణ మిత్ర దేవాః ॥ ఆమన్త్రితస్య చ ॥౮॥౧॥౧౯॥ పదాత్పరస్యాపాదాదిస్థితస్యామన్త్రితస్య సర్వస్యానుదాత్తః స్యాత్ - ప్రశుక్రస్యపాషస్యాపవాదోఽయమష్టమికః - ఇమమ్మే గఙ్గే యమునే సరస్వతి - అపాదాదౌ కిం - శుతుద్రిస్తోమమ్ ॥ ఆమన్త్రితం పూర్వమవిద్యమానవత్ ॥ అగ్న ఇన్ద్ర - అత్రేన్ద్రాదీనాం నిఘాతో న - పూర్వస్యావిద్యమానత్వేన పదాత్పరత్వాభావాత్ ॥ నామన్త్రితే సమానాధికరణే సామాన్యవచనమ్ ॥ సమానాధికరణే ఆమన్త్రితే పరే విశేష్యం పూర్వమవిద్యమానవన్న - అగ్నే తేజస్విన్ - అగ్నే భ్రాతః - సామాన్యవచనం కిం - పర్యాయేషు మాభూత్ - అఘ్న్యే దేవి సరస్వతి ॥ సామాన్యవచనం విభాషితం విశేషవచనే ॥౮॥౧॥౭౪॥ అత్ర భాష్యకృతా బహువచనమితి పూరితం - సామాన్యవచనమితి పూర్వసూత్రే యోజితమ్ - ఆమన్త్రితాన్తే విశేషణే పరే పూర్వం బహువచనాన్తమవిద్యమానవద్వా - దేవీష్షడుర్వీరురుణః కృణోత - అత్ర దేవీనాం విశేషణం షడితి - దేవాశ్శరణ్యాః - ఇహ ద్వితీయస్య నిఘాతో వైకల్పికః ॥ సుబామన్త్రితే పరాఙ్గవత్స్వరే ॥౨॥౧॥౨॥ సుబన్తమామన్త్రితే పరే పరస్యాఙ్గవత్స్యాత్ స్వరే కర్తవ్యే - ద్రవత్పాణీ శు

భస్వతీ-శంభ ఇతిశుభేఽస్వబన్తాత్ షష్ఠ్యన్తం-తస్యపరశరీరానుప్రవేశేషాష్ఠికమాహ
న్త్రితాద్యుదాత్తత్వం-నచాష్టమికోనిఘాతశ్శఙ్క్యః-పూర్వామన్త్రితస్యావిద్యమా
నవత్త్వేనపాదాదిత్వాత్ -యత్తేదివోదుహితర్మర్తభోజనమ్. - ఇహదివ్శబ్దస్యాష్టమి
కోనిఘాతః-పరశునావృశ్చన్ *షష్ఠ్యామన్త్రితకారకవచనమ్ *షష్ఠ్యన్తమామన్త్రి
తాన్తం ప్రతియత్కారకం తద్వాచకంచేతిపరిగణనం కర్తవ్యమిత్యర్థః-తేనేహన. అ
యమగ్నే జరితా-ఏతేనాగ్నే బ్రహ్మణా-సమర్థానువృత్త్యైవాసిద్ధమ్ *పూర్వాఙ్గవ
చ్చేతివక్తవ్యమ్ *ఆతేపితర్మరుతాం-ప్రతిత్వాదుహితర్దివః *అవ్యయానాన్న *ఉచ్చై
రధీయాన *అవ్యయీభావస్యత్విష్యతే *ఉపాగ్న్యధీయాన ❋ఉదాత్తస్వరితయో
ర్యణస్స్వరితోఽనుదాత్తస్య॥౮॥౨॥౪॥ ఉదాత్తస్థానేస్వరితస్థానేచ యోయణ్ తతః
పరస్యానుదాత్తస్యస్వరితస్స్యాత్ -అభ్యభిహి-స్వరితస్యయణః-ఖలప్వాశా - అ
స్యస్వరితస్యత్రైపాదికత్వేనాసిద్ధత్వాచ్ఛేషనిఘాతోన ❋ఏకాదేశ ఉదాత్తేనోదాత్తః॥
౮॥౨॥౫॥ ఉదాత్తేనసహైకాదేశ ఉదాత్తస్స్యాత్ -వోశ్వాః-క్వావరమ్మరుతః ❋ స్వరి
తోవానుదాత్తేపదాదౌ॥౮॥౨॥౬॥ అనుదాత్తేపదాదౌపరే ఉదాత్తేనసహైకాదేశఃస్వరి
తోవాస్యాత్ -వక్షేపూర్వమాత్రే స్నోదాత్తః-వీ౩దంజ్యోతిర్హృదయే-అస్యశ్లోకోది
వీయతే-వ్యవస్థితవిభాషాత్వాదికారయోఃస్వరితః-దీక్షప్రదేశేతూదాత్తః-కింస్విజ్జః
పదాన్తా ఇతిపూర్వకూపేస్వరిత ఏవ-తేఽవదన్ ప్రో౩యమాగాత్॥ ఉక్తంచ ప్రాతి
శాఖ్యే॥ఇకారయోశ్చప్రశ్లేషే క్షైప్రాభినిహితేషుచేతి ❋ఉదాత్తాదనుదాత్తస్య
స్వరితః॥౮॥౪॥౬౬॥ ఉదాత్తాత్పరస్యానుదాత్తస్యస్వరితస్స్యాత్ -అగ్నిమీళే అస్యా
ప్యసిద్ధత్వాచ్ఛేషనిఘాతోన-తమీశానాసః ❋ నోదాత్తస్వరితోదయమగార్గ్యకాశ్యప
గాలవానామ్॥౮॥౪॥౬౭॥ ఉదాత్తపరఃస్వరితపరశ్చానుదాత్తఃస్వరితోనస్యాత్ - గా
ర్గ్యాదిమతేతుస్యాదేవ-ప్రయఆరుః వోఽశ్వాః౩ క్వా౩ భీశవః ❋ ఏకశ్రుతిదూరా
త్సంబుద్ధౌ॥౧॥౨॥౩౩॥ దూరాత్సంబోధనేవాక్యమేకశ్రుతిస్స్యాత్ - త్రైస్వర్యాప
వాదః-ఆగచ్ఛభోమాణవక ❋ యజ్ఞకర్మణ్యజపన్యూఙ్ఖసామసు॥౧॥౨॥౩౪॥ యజ్ఞక్రి
యాయామన్త్ర ఏకశ్రుతిస్స్యాత్ జపాదీన్వర్జయిత్వా-అగ్నిర్మూర్ధాదివఃకకుత్ -
యజ్ఞేతికిం-స్వాధ్యాయకాలేత్రైస్వర్యమేవ-అజపేతికిం-మమాగ్నేవర్చోవిహవేష్వ
స్తు-జపోనామఉపాంశుప్రయోగః-యథాజలేనిమగ్నస్య-న్యూఙ్ఖానామ షోడశ ఓకా
రాః-గీతిషుసామాఖ్యా ❋ఉచ్చైస్తరాంవావషట్కారః॥౧॥౨॥౩౫॥ యజ్ఞకర్మణివౌ
షట్శబ్ద ఉచ్చైస్తరాంవాస్యాదేకశ్రుతిర్వా-సోమస్యాగ్నేవీహీ౩ వౌ౩ షట్ ❋
విభాషాఛన్దసి॥౧॥౨॥౩౬॥ ఛన్దసివిభాషైకశ్రుతిస్స్యాత్ - వ్యవస్థితవిభాషేయం -

సంహితాయాంత్రైస్వర్యం-బ్రాహ్మణేపకశ్రుతిర్బహ్వృచానామ్-అన్యేషామపియ
థాసంప్రదాయంవ్యవస్థా॥ సుబ్రహ్మణ్యాయాంస్వరితస్యతూదాత్తః॥౧॥౨॥౩౭॥ సు
బ్రహ్మణ్యాఖ్యేనిగదే యజ్ఞకర్మణీతివిభాషాఛన్దసీతిచప్రాప్తాఏకశ్రుతిర్నస్యాత్ స్వ
రితస్యోదాత్తశ్చస్యాత్-సుబ్రహ్మణ్యోమ్-సుబ్రహ్మణీసాధురితియత్ ॥ అసావిత్య
న్తః॥ తస్మిన్నేవనిగదే ప్రథమాన్తస్యాన్తఉదాత్తస్స్యాత్- గార్గ్యోయజతే-ఞిత్వా
త్వాద్యుదాత్తోఽనేనబాధ్యతే॥ అముష్యేత్యన్తః॥ షష్ఠ్యన్తస్యాపి ప్రాగ్వత్-
దాక్షేఃపితాయజతే॥ స్యాన్తస్యోపోత్తమంచ॥ చాదన్తః- తేనద్వావుదాత్తౌ-గార్గ్య
స్యపితాయజతే॥ వానామధేయస్య॥ స్యాన్తస్యనామధేయస్యఉపోత్తమముదాత్తం
వాస్యాత్-దేవదత్తస్యపితాయజతే॥ దేవబ్రహ్మణోరనుదాత్తః॥౧॥౨॥౩౮॥ అన
యోఃస్వరితస్యానుదాత్తస్స్యాత్సుబ్రహ్మణ్యాయాం- దేవాబ్రహ్మాణఆగచ్ఛత ॥
స్వరితాత్సంహితాయామనుదాత్తానామ్ ॥౧॥౨॥౩౯॥ స్వరితాత్పరేషామనుదాత్తా
నాంసంహితాయామేకశ్రుతిఃస్యాత్- ఇమంమేగఙ్గేయమునేసరస్వతి॥ ఉదాత్తస్వరి
తపరస్యసన్నతరః ॥౧॥౨॥౪౦॥ ఉదాత్తపరస్స్వరితపరోవాయస్మాత్ తస్యానుదాత్తస్యాను
దాత్తతరస్స్యాత్-సరస్వతిశుతుద్రి-వ్యచక్షయత్స్వః-॥ తస్యపరమామ్రేడితమ్॥ అ
నుదాత్తంచ ॥ ౮ ॥ ౧ ॥ ౩ ॥ ద్విరుక్తస్యపరంరూపమనుదాత్తంస్యాత్- దివేదివే

॥ ఇతిసాధారణస్వరాః ॥

॥ ధాతోః ॥౬॥౧॥౧౬౨॥ అన్తఉదాత్త
స్స్యాత్-గోపాయతన్నః-అసిసత్య ॥ స్వపాదిహింసామచ్యనిటి ॥౬॥౧॥౧౮౮॥ స్వ
పాదీనాంహింసేశ్చానిట్యజాదౌలసార్వధాతుకేపరేఆదిరుదాత్తోవాస్యాత్- స్వపా
దిరదాద్యన్తర్గణః-స్వపన్తి-శ్వసన్తి - హింసన్తి-పక్షే ప్రత్యయస్వరేణమధ్యోదా
త్తతా॥ క్ఙిత్యేవేష్యతే॥ నేహ-స్వపాని-హినసాని॥ అభ్యస్తానామాదిః॥౬॥౧॥౧౮౯॥ అ
నిట్యజాదౌలసార్వధాతుకేపరేఅభ్యస్తానామాదిరుదాత్తః- యేదదతిప్రియాణివసు-ప
రత్వాచ్చిత్స్వరమయంబాధతే-దధానాఇన్ద్రే॥ అనుదాత్తేచ॥౬॥౧॥౧౯౦॥ అవిద్యమా
నోదాత్తేలసార్వధాతుకేపరేఽభ్యస్తానామాదిరుదాత్తః - దధాసిరత్నంద్రవిణంచ
దాశుషే॥ భీహ్రీభృహుమదజనధనదరిద్రాజాగరాంప్రత్యయాత్పూర్వంపితి॥౬॥
౧॥౧౯౨॥ భీప్రభృతీనామభ్యస్తానాంపితిలసార్వధాతుకేపరేప్రత్యయాత్పూర్వ
ముదాత్తంస్యాత్-యోఽగ్నిహోత్రంజుహోతి- మమత్తునఃపరిజ్మావసర్హాయా
ధీరందధనత్ - జాగర్తిత్వమ్॥ లితి॥౬॥౧॥౧౯౩॥ ప్రత్యయాత్పూర్వముదాత్తం-చికీ
ర్షకః॥ ఆదిర్ణముల్యన్యతరస్యామ్॥౬॥౧॥౧౯౪॥ అభ్యస్తానామాదిరుదాత్తోవాణముల్
పరే-లోలూయంలోలూయం॥ అచఃకర్తృయకి॥౬॥౧॥౧౯౫॥ ఉప

దేశేఽజన్తూనాంకర్తృయకేపరే ఆదిరుదాత్తో వా-లూయతే కేదారః స్వయమేవ ❁ చఙ్యన్యతరస్యామ్ ।।౬।।౧।।౨౧౮।। చఙన్తే ధాతావుపోత్తమముదాత్తం వా-మా హి చీకరతాం-ధాత్వకార ఉదాత్తః-పక్షాన్తరే చఙ ఉదాత్తః ——*ఇతి ధాతుస్వరాః*——

❁ కర్షాత్వతో ఘఞోఽన్త ఉదాత్తః ।।౬।।౧।।౧౫౯।। కర్షతేర్ధాతోరాకారవతశ్చ ఘఞన్తస్యాన్త ఉదాత్తః స్యాత్ -కర్షః-శపా నిర్దేశాత్తుదాదిరాద్యుదాత్త ఏవ-కర్షః-పాకః ❁ ఉఞ్ఛాదీనాం చ ।।౬।।౧।।౧౬౦।। అన్త ఉదాత్తః స్యాత్ ఉఞ్ఛాదిషు- యుగశబ్దో ఘఞన్తోఽగుణో నిపాత్యతే కాలవిశేషే రథాద్యుపకరణే చ - వైశ్వానరః కుశికేభిర్యుగేయుగే- అన్యత్ర యోగేయోగే తవస్తరం-భృతశబ్దో ఘఞన్తః-గావస్సోమస్య ప్రథమస్య భక్షః।। ఉత్తమశశ్వత్తమావపి। ఉత్తమం వరుణ-శశ్వత్తమమీళతే ❁ చతురశ్శసి ।।౬।।౧।।౧౬౭।। చతురోఽన్త ఉదాత్తశ్శసి పరే- చతురః పశ్య- అచిర ఇతి రాదేశస్య పూర్వవిధౌ స్థానివత్త్వాన్నేహ-చతస్రః పశ్య-చ తేరురన్ - నిత్త్వాదాద్యుదాత్తతా ❁ ఝల్యుపోత్తమమ్ ।।౬।।౧।।౧౮౦ ।। షట్త్రిచతుర్భ్యో యా ఝలాదిర్విభక్తిస్తదన్తే పద ఉపోత్తమముదాత్తం స్యాత్ -అధ్వర్యుభిః పఞ్చభిః-నవభిర్వాజైర్నవతీ చ-సప్తభ్యో జాయమానః-ఆ దశభిర్వివస్వతః ఉపోత్తమం కిమ్- ఆషడ్భిర్హూయమానః-విశ్వైర్దేవైస్త్రిభిః-ఝలి కిం-నవానాం నవతీనామ్ ❁ విభాషా భాషాయామ్ ।।౬।।౧।।౧౮౧।। ఉక్తవిషయే ❁ సర్వస్య సుపి ।।౬।।౧।।౧౯౧।। సుపి పరే సర్వశబ్దస్యాదిరుదాత్తః స్యాత్ -సర్వే నన్దన్తి యశసా ❁ ఞ్నిత్యాదిర్నిత్యమ్ ।।౬।।౧।।౧౯౭।। ఞిదన్తస్య నిదన్తస్య చాదిరుదాత్తః స్యాత్ -యస్మిన్విశ్వాని పౌంస్యా-పుంసః కర్మణి బ్రాహ్మణాదిత్వాత్ ష్యఞ్-సు తే దధిష్వనశ్చనః - చాయతేరసున్-చాయతేరన్నే హ్రస్వశ్చేతి చకారాదసునో నుడాగమశ్చ ❁ పథిమథోస్సర్వనామస్థానే ।।౬।।౧।।౧౯౯।। ఆదిరుదాత్తస్స్యాత్ - అయం పన్థాః సర్వనామస్థానే కిం-జ్యోతిష్మతః పథో రక్ష- ఉదాత్తనివృత్తిస్వరేణాన్తోదాత్తం పదమ్ ❁ అన్తశ్చ తవై యుగపత్ ।।౬।।౧।।౨౦౦।। తవై ప్రత్యయాన్తస్యాద్యన్తౌ యుగపదుదాత్తౌ స్తః-హర్షసే దాతవా ఉ ❁ క్షయో నివాసే ।।౬।।౧।।౨౦౧।। ఆద్యుదాత్తస్స్యాత్ - స్వే క్షయే శుచివ్రత-ఏరజన్తః ❁ జయః కరణమ్ ।।౬।।౧।।౨౦౨।। కరణవాచీ జయశబ్ద ఆద్యుదాత్తస్స్యాత్ -జయత్యనేన జయోఽశ్వః ❁ వృషాదీనాం చ ।।౬।।౧।।౨౦౩।। ఆదిరుదాత్తః-ఆకృతిగణోఽయం-వాజేభిర్వాజినీవతీ-ఇన్ద్రం వాణీః ❁ సంజ్ఞాయాముపమానమ్ ।।౬।।౧।।౨౦౪।। ఉపమానశబ్దః సంజ్ఞాయామాద్యుదాత్తః-చఞ్చేవ చఞ్చా-కనోఽత్ర లుప్-ఏతదేవ జ్ఞాపయతి క్వచిత్స్వరవిధౌ ప్రత్యయలక్షణం నేతి-సంజ్ఞాయాం కిమ్-అగ్నిర్మాణవకః- ఉపమానం కిం-చైత్రః ❁ నిష్ఠా చ ద్వ్యజనాత్ ।।౬।।౧।।౨౦౫।। నిష్ఠాన్తస్య ద్వ్యచః సంజ్ఞా

యూపాదిరుదాత్తోఽనత్వాకారః-దత్తః ద్వ్యచ్ కిం- చిన్తితః - అనాత్కిం- త్రాతః-
సంజ్ఞాయామిత్యనువృత్తేర్నేహ - కృతం - హృతమ్✽శుష్కధృష్టౌ||౬||౧||౨౦౬||
ఏతావాద్యుదాత్తౌ స్తః- అసంజ్ఞార్థమిదమ్-అతసన్నశుష్కమ్ ✽ ఆశితః కర్తా||౬||౧||
౨౦౭||కర్తృవాచీ ఆశితశబ్ద ఆద్యుదాత్తః- కృషన్నిత్యాల ఆశితమ్✽రిక్తే విభాషా||౬||
౧||౨౦౮||రిక్తశబ్దవాదిరుదాత్తః-రిక్తః - సంజ్ఞాయాం తు నిష్ఠా చ ద్వ్యజనాదితి నిత్య
మాద్యుదాత్తత్వం పూర్వవిప్రతిషేధేన✽జుష్టార్పితే చ ఛన్దసి|| ౬||౧||౨౦౯|| ఆద్యు
దాత్తే వా స్తః✽నిత్యం మన్త్రే||౬||౧||౨౧౦||ఏతత్సూత్రం శక్యమకర్తుం - జుష్టోదమూ
నాః-షలర ఆహురర్పితమిత్యాదేః పూర్వేణైవ సిద్ధేః-ఛన్దసి పాఠస్య వ్యవస్థిత తయా వి
వరీతా పాదనాదియోగాత్ - అర్పితా షష్టిర్న చలాచలాస ఇత్యత్ర న్తోదాత్తదర్శనా
చ్చ✽యుష్మదస్మదోర్ఙసి||౬||౧||౨౧౧||ఆదిరుదాత్తస్స్యాత్ - నహి ప్ర తవ నో మమ✽
ఙయి చ||౬||౧||౨౧౨||తుభ్యం హి న్వానం మహ్యం వాతః పవతామ్ ✽ యతోఽనావః||
౬||౧||౨౧౩||యత్ప్రత్యయాన్తస్య ద్వ్యచ ఆదిరుదాత్తో నావం వినా - యజ్ఞస్త్యస్యకా
మ్యా-శకమ్మేగ్నిజనాదచో యత్ ✽ఈడవన్దవృశంసదుహాం ణ్యతః||౬||౧||౨౧౪||ఏషాం
ణ్యదన్తానామాదిరుదాత్తః-ఈడ్యో నూతనైరుత - ఆజుహ్వాన ఈడ్యో వన్ద్యశ్చ-శ్రేష్ఠ
న్నో ధేహి వార్యమ్-ఉక్థమిన్ద్రాయ శంస్యమ్✽విభాషా వేణ్విన్ధానయోః || ౬|| ౧||
౨౧౫||ఆదిరుదాత్తో వా-ఆగ్నేయో వై వేణుః-ఇన్ధానో అగ్నిమ్✽త్యాగరాగహాసకు
హశ్వఠక్రథానామ్||౬||౧||౨౧౬||ఆదిరుదాత్తో వా - ఆద్యాస్త్రయో ఘఞన్తాః- త్ర
యః పచాద్యజన్తాః✽మతోః పూర్వమాత్ సంజ్ఞాయాం స్త్రియామ్|| ౬||౧||౨౧౯|| మ
తోః పూర్వ ఆకార ఉదాత్తః స్త్రీనామ్ని -ఉదుమ్బరావతీ- శరావతీ✽అన్తోఽవత్యాః||
౬||౧||౨౨౦||అవతీశబ్దస్యాన్త ఉదాత్తః- వేత్రవతీ-జీవః పిత్వాదనుదాత్తత్వం ప్రాప్త
మ్✽ఈవత్యాః||౬||౧||౨౨౧||ఈవత్యన్తస్యాపి ప్రాగ్వత్ -అహీవతీ-మునీవతీ॥ అథ
ఫిట్సూత్రాణి*ఫిషోఽన్త ఉదాత్తః || ప్రాతిపదికం ఫిట్ తస్యాన్త ఉదాత్తస్స్యా
త్ -ఉచ్చైః*పాటలాపాలఙ్కామ్బాసాగరార్థానామ్||ఏతదర్థానామన్త ఉదాత్తః-పా
టలా ఫలేరుహా-సురూపా పాకలేతి పర్యాయాః లఘూవన్తఇతి ప్రాప్తే - అపాలఙ్కః
వ్యాధిఘాతక ఆరేవక ఆరగ్వధేతి పర్యాయాః-అమ్బార్థాః మాతా- ఉపర్వన్నన్తానామి
త్యాద్యుదాత్తే ప్రాప్తే-సాగరః-సముద్రః*గేహార్థానామస్త్రియామ్||గేహం- నబ్వి
షయస్యేతి ప్రాప్తే-అస్త్రియాం కిం-శాలా-ఆద్యుదాత్తోయమ్|- ఇహైవ పర్యుదా
సాద్ జ్ఞాపకాత్ *గుదస్య చ||అన్త ఉదాత్తస్స్యాన్న తు స్త్రియాం-గుదమ్-అస్త్రియాం
కిమ్-ఆన్త్రేభ్యస్తే గుదాభ్యః స్వాఙ్గశిటామదన్తానామిత్యన్తరఙ్గమాద్యుదాత్తత్వం-త

ఛాప్ #థ్యథపూర్వస్య స్త్రీవిషయస్య ॥ థకారయకారపూర్వో యో౽న్త్యోఽచ్ స ఉ
దాత్తః-అన్తర్ధా-స్త్రీవిషయవర్ణేతి ప్రాప్తే-ఛాయా-మాయా-జాయా-యాన్తస్యా
న్త్యాత్పూర్వమిత్యాద్యుదాత్తే ప్రాప్తే-స్త్రీతి కిం-బాహ్యం- యక్షాన్తత్వాదాద్యుదా
త్తం-విషయగ్రహణం కిమ్-ఇభస్త్రీతి ఇభ్యా-క్షత్రియా- యతో౽నావ ఇత్యాద్యుదాత్త
ఇభ్యశబ్దః-క్షత్రియశబ్దస్తు యాన్తస్యాన్త్యాత్పూర్వమితి మధ్యోదాత్తః #ఖాన్తస్యాశ్మా
దేః॥నఖమ్-ఉఖా-సుఖం-దుఃఖం-నఖస్య స్వాఙ్గశిటామిత్యాద్యుదాత్తే ప్రాప్తే - ఉఖా
నామ భాణ్డవిశేషః - తస్యాకృత్రిమత్వాత్ ఖయ్యాద్యర్థం కృత్రిమాఖ్యా చేదిత్యాద్యు
దాత్తత్వే ప్రాప్తే-సుఖదుఃఖశబ్దౌ నబ్విషయస్యేతి ప్రాప్తే-అశ్మాదేః కిం-శిఖా--ము
ఖం - ముఖస్య స్వాఙ్గశిటామితి నబ్విషయస్యేతి వా ఆద్యుదాత్తత్వం - శిఖాయాం
తు శీఙః ఖో నిద్ధ్రస్వశ్చేతి ఉణాదిషు నిత్త్వోక్తేః అన్తోదాత్తత్వాభావః ప్రాగేవ స్వాఙ్గశి
టామితి వా బోధ్యమ్ #హిష్ఠవత్సరతిశత్థాన్తానామ్॥ఏషామన్త ఉదాత్తః స్యాత్ - అతిశ
యేన బహులో బంహిష్ఠః-నిత్త్వాదాద్యుదాత్తే ప్రాప్తే-బంహిష్ఠైరశ్వైస్సువృతా ర
థేన-యద్బంహిష్ఠం నాతివిధే సుదానూ ఇత్యాదౌ వ్యత్యయాదాద్యుదాత్తః - సంవత్స
రః-అవ్యయపూర్వపదప్రకృతిస్వరో౽త్ర బాధ్యతే ఇత్యాహుః-సప్తతిః-అశీతిః ల
ఘావన్తే ఇతి ప్రాప్తే-చత్వారింశత్-ఇహాపి ప్రాగ్వత్-అభ్యర్ణ్వానాత్ర భృథస్యా
మోః-అవ్యయపూర్వపదప్రకృతిస్వరో౽త్ర బాధ్యత ఇత్యాహుః- థాథాదిసూత్రే
జగత్యర్థమేతత్ #దక్షిణస్య సాధౌ॥అన్త ఉదాత్తస్స్యాత్ - సాధువాచిత్వాభావే తు
వ్యవస్థాయాం సర్వనామతయా స్వాఙ్గశిటామిత్యాద్యుదాత్తః- అర్థాన్తరే తు లఘావన్త
ఇతి గురురుదాత్తః దక్షిణస్సరళోదారపరచ్ఛన్దానువర్తిష్వితి కోశః #స్వాఙ్గాఖ్యాయా
మాదిర్వా॥ఇహ దక్షిణస్యాద్యన్తావపర్యాయేణోదాత్తౌ స్తః-దక్షిణో బాహుః - ఆఖ్యా
గ్రహణం కిం-ప్రత్యఙ్ముఖమాసీనస్య వామపాణిర్దక్షిణో భవతి #ఛన్దసి చ॥అస్వాఙ్గార్థ
మిదం-దక్షిణః-ఇహ దక్షిణస్యాద్యన్తావపర్యాయేణోదాత్తౌ స్తః# కృష్ణస్యామృగాఖ్యా
చేత్ ॥వర్ణానాం తణేత్యాద్యుదాత్తే ప్రాప్తే అన్తోదాత్తో విధీయతే-కృష్ణానాం వ్రీహీ
ణాం-కృష్ణో నామ వృషభః - మృగాఖ్యాయాం తు-కృష్ణో రాత్ర్యై #వా నామధేయ
స్య॥కృష్ణస్యేత్యేవ-అయం వాం కృష్ణో౽శ్వినా కృష్ణ ఋషిః#శుక్లగౌరయోరాదిః॥ ని
త్యమాదిరుదాత్తస్స్యాదిత్యేకే-వేత్యనువర్తత ఇతి తు యుక్తం - సరో గౌరో యథా పిబేత్య
త్రాన్తోదాత్తదర్శనాత్ #అఙ్గుష్ఠోదకబకవశానాం ఛన్దస్యన్తః ॥ అఙ్గుష్ఠస్య స్వాఙ్గానా
మకుర్వాదీనామితి ద్వితీయస్యోదాత్తత్వే ప్రాప్తే అన్తోదాత్తార్థ ఆరమ్భః వశాగ్రహ
ణం నియమార్థం ఛన్దస్యేవేతి- తేన లోకే ఆద్యుదాత్తతేత్యాహుః#పృష్ఠస్య చ॥ఛన్దస్య న

ఉదాత్తస్స్యాద్వ్యాఖ్యాయాం-వృత్తమ్* అర్జునస్య తృణాఖ్యా చేత్ ॥ ఉనర్వన్నన్తానామిత్యాద్యుదాత్తస్యాపవాదః* అర్యస్య స్వామ్యాఖ్యా చేత్ ॥ యాన్తస్యాన్త్యాత్పూర్వమితి యతోఽనావ ఇతి వాద్యుదాత్తే ప్రాప్తే వచనమ్* ఆశాయా అదిగాఖ్యా చేత్ ॥ దిగాఖ్యావ్యావృత్త్యర్థమిదమ్-అత ఏవ జ్ఞాపకాద్దిక్పర్యాయస్యాద్యుదాత్తతా- ఇన్ద్ర ఆశాభ్యః పరి* నక్షత్రాణామాబ్విషయాణామ్ ॥ అన్త ఉదాత్తః స్యాత్ - ఆశ్లేషానురాధాదీనాం లఘావన్త ఇతి ప్రాప్తే- జ్యేష్ఠాశ్రవిష్ఠాధనిష్ఠానామిష్ఠన్నన్తత్వేనాద్యుదాత్తే ప్రాప్తే వచనమ్* న కుపూర్వస్య కృత్తికాఖ్యా చేత్ ॥ అన్త ఉదాత్తో న- కృత్తికా నక్షత్రం- కేచిత్తు కుపూర్వోఽయమాప్ తద్విషయాణామితి వ్యాఖ్యాయ ఆర్యికా బహులికా ఇత్యత్ర ప్రత్యస్యాన్తోదాత్తో నేత్యాహుః* ఘృతాదీనాం చ ॥ అన్త ఉదాత్తః- ఘృతం మిమిక్షిరే- ఆకృతిగణోఽయమ్* జ్యేష్ఠకనిష్ఠయోర్వయసి ॥ అన్త ఉదాత్తస్స్యాత్ - జ్యేష్ఠ ఆహ చమసా- కనిష్ఠ ఆహ చతురః- వయసి కిం- జ్యేష్ఠః- శ్రేష్ఠః- కనిష్ఠోఽల్పికః- ఇహ నిత్త్వాన్నిత్యాద్యుదాత్త ఏవ* బిల్వతిష్యయోః స్వరితో వా ॥ అనయోరన్తస్స్వరితో వా స్యాత్ - పక్షే ఉదాత్తః ॥ ——— ॥ ఇతి ఫిట్సూత్రే ప్రథమః పాదః ॥ ——— * అథాదిః ప్రాక్ శకటేః ॥ అధికారోఽయం శకటిశకట్యోరితి యావత్ * హ్రస్వాన్తస్య స్త్రీవిషయస్య ॥ ఆదిరుదాత్తస్స్యాత్ - వలిః- తనుః* నబ్విషయస్యానిసన్తస్య ॥ వసేన వాయః- ఇసన్తస్య తు సర్పిః- నప్ నపుంసకమ్* తృణధాన్యానాం చ ద్వ్యషామ్ * ద్వ్యచామిత్యర్థః- కుశాః- కాశాః- మాషాః- తిలాః- బహ్వచాం తు గోధూమాః* త్రస్సంఖ్యాయాః ॥ పఞ్చ- చత్వారః* స్వాఙ్గశిటామదన్తానామ్ ॥ శిట్ సర్వనామ- కర్ణాఖ్యం చుబుకాదధి- ఓష్ఠావివ మధు- విశ్వో విహాయాః* ప్రాణినాం కుపూర్వమ్ ॥ కవర్గాత్పూర్వ ఆదిరుదాత్తః- కాకః- వృకః- శుకేషు మే ప్రాణినాం కిం- క్షీరం సర్పిర్మధూదకమ్- కుపూర్వం కిం- ధేనుః* ఖయ్యువర్ణం కృత్రిమాఖ్యా చేత్ ॥ ఖయి పరే ఉవర్ణముదాత్తం స్యాత్ - కన్దుకః* ఉనర్వన్నన్తానామ్ ॥ ఉన- వరుణం వో రిశాదసమ్- ఋ- స్వసారం త్వా కృణవై- వన్- పీవానం మేషమ్* వర్ణానాం తణతినితాన్తానామ్ ॥ ఆదిరుదాత్తః- ఏతః- హరిణః- శితిః- పృశ్నిః- హరిత్* హ్రస్వాన్తస్య హ్రస్వమనృత్తాచ్ఛీల్యే ॥ ఋద్వర్జం హ్రస్వాన్తస్యాదిభూతం హ్రస్వముదాత్తం స్యాత్ - మునిః* అక్షస్యాదేవనస్య ॥ ఆదిరుదాత్తః- తస్య నాక్షః - దేవనే తు అక్షైర్మా దీవ్యః* అర్ధస్యాసమద్యోతనే ॥ అర్ధో గ్రామస్య- సమేంఽశే తు అర్ధం పిప్పల్యాః* పీతద్ర్వర్థానామ్ ॥ ఆదిరుదాత్తః- పీతద్రుః- సరలః* గ్రామాదీనాం చ ॥ గ్రామః- సోమః- యామః* లుబన్తస్యోపమేయనామధేయస్య ॥ చఞ్చేవ చఞ్చా- స్ఫిగన్తస్యేతి పాఠాన్తరం- స్ఫిగితి లుపః ప్రాచాం సంజ్ఞా* న వృక్షపర్వతవిశేషవ్యాఘ్రసింహ

మహిషాణామ్॥ ఏషాముపమేయనామ్నామాదిరుదాత్తో న - తాల ఇవ తాలః - మేరురివ మేరుః - వ్యాఘ్రః - సింహః - మహిషః * రాజవిశేషస్య యమన్వా చేత్ ॥ యమన్వా వృద్ధః - ఆఙ్గ ఉదాహరణమ్ - ఆఙ్గాః ప్రత్యుదాహరణమ్ * లఘావన్తే ద్వయోశ్చ బహ్వషో గురుః॥ అన్తే లఘౌ ద్వయోశ్చ లఘ్వోస్సతోః బహ్వచ్కస్య గురురుదాత్తః - కల్యాణః - కోలాహలః * స్త్రీవిషయవర్ణాక్షుపూర్వాణామ్॥ ఏషాం త్రయాణామాద్యుదాత్తః - స్త్రీవిషయ - మల్లికా - వర్ణ - శ్యేనీ - హరిణీ - అక్షుశబ్దాత్పూర్వో యేషాం తే అక్షుపూర్వాః - తరక్షుః * శకునీనాం చ లఘుపూర్వమ్॥ పూర్వం లఘు ఉదాత్తం స్యాత్ - కుక్కుటః - తిత్తిరిః * నర్తుప్రాణ్యాఖ్యాయామ్॥ యథాలక్షణం ప్రాప్తముదాత్తత్వం న - వసన్తః - కృకలాసః * ధాన్యానాం చ వృద్ధక్షాన్తానామ్॥ ఆదిరుదాత్తః - కాన్తానాం - శ్యామాకాః - షాన్తానాం మాషాః * జనపదశబ్దానామషాన్తానామ్॥ కేకయాః - యాన్తస్యాన్త్యాత్పూర్వమితి ప్రాప్తే * హయాదీనామసంయుక్తలాన్తానామన్తః పూర్వం వా॥ హయితి హల్ సంజ్ఞా - పలలం - శలలం - హయాదీనాం కిమ్ - ఏకలః - అసంయుక్తేతి కిం - మల్లః * ఇగన్తానాం చ ద్వ్యషామ్॥ ఆదిరుదాత్తః - కృషిః॥ —— ఇతి ద్వితీయః పాదః ——

* అథ ద్వితీయం ప్రాగీషాత్ ॥ ఈషాన్తస్య హలాదేరిత్యతః ప్రాక్ ద్వితీయాధికారః * త్ర్యషాం ప్రాఙ్మకరాత్ ॥ మకరవరూఢేత్యతః ప్రాక్ త్ర్యచామిత్యధికారః * స్వాఙ్గానామకుర్వాదీనామ్॥ కవర్గరేఫవకారాదీని వర్జయిత్వా త్ర్యచాం స్వాఙ్గానాం ద్వితీయముదాత్తం - లలాటం - కుర్వాదీనాం తు కపోలః - రసనా - వదనమ్ * మాదీనాం చ ॥ మలయః - మకరః * శాదీనాం శాకానామ్॥ శీతన్యా - శతపుష్పా * పాన్తానాం గుర్వాదీనామ్ ॥ పాదపః - ఆతపః - లఘ్వాదీనాం తు అనూపం - ద్వ్యచాం తు నీపమ్ * యుతాన్యణ్యన్తానామ్ ॥ యుత - అయుతం - అని - ధమనిః - అణి - విపణిః * మకరవరూఢపారేవతవితస్తేక్ష్వార్జిద్రాక్షాకలోమాకాష్ఠాపేష్ఠాకాశీనామాదిర్వా॥ ఏషామాదిర్ద్వితీయో వోదాత్తః - మకరః - వరూఢ ఇత్యాది * ఛన్దసి చ॥ అమకరాద్యర్థ ఆరమ్భః - లక్ష్యానుసారాదాదిర్ద్వితీయో వోదాత్తో జ్ఞేయః * కర్దమాదీనాం చ॥ ఆదిర్ద్వితీయో వోదాత్తః * సుగన్ధితేజనస్య తే వా॥ ఆదిర్ద్వితీయః తేశబ్దశ్చేతి త్రయః పర్యాయేణోదాత్తాః - సుగన్ధితేజనాః * నపః ఫలాన్తానామ్॥ ఆదిర్ద్వితీయం వోదాత్తం - రాజాదనఫలమ్ * యాన్తస్యాన్త్యాత్పూర్వమ్॥ కులాయః - తలయః - వలయః * థాన్తస్య చ నాలఘునీ॥ నాశబ్దో లఘు చ ఉదాత్తే స్తః - సనాథా సభా * శింశుమారోదుమ్బరబలీవర్దోష్ట్రారపురూరవసాం చ ॥ అన్త్యాత్పూర్వం ద్వితీయం వా ఉదాత్తం * సాంకాశ్యకామ్పిల్యనాసిక్యదార్వాఘాటానామ్ ॥ ద్వితీయముదాత్తం వా * ఈషాన్తస్య హయాదేరాదిర్వా॥ హలీషా - లాఙ్గలీషా * ఉశీరదాశేర

కపాలపలాలశైవాలశ్యామాకశరీరశరావహృదయహిరణ్యారణ్యాపత్యదేవరాణా మ్॥ఏషామాదిరుదాత్తస్స్యాత్ *మహిష్యషాఢయోర్జాయేష్టకాఖ్యా చేత్॥ఆదిరుదాత్తః-మహిషీజాయా-అషాఢాఉపదధాతి॥

—— ఇతిద్వితీయః పాదః ——

*శకటిశకట్యోరక్షరమక్షరం పర్యాయేణోదాత్తం॥శకటిః౩ - శకటీ౩ * గోష్ఠజస్య బ్రాహ్మణనామధేయస్య॥అక్షరమక్షరం పర్యాయేణోదాత్తం- గోష్ఠజః బ్రాహ్మణః-అన్యత్ర గోష్ఠజః పశుః-కృదుత్తరపదప్రకృతిస్వరేణాన్తోదాత్తః * పారావతస్యోపోత్తమవర్జమ్॥శేషం క్రమేణోదాత్తం-పారావతః*ధూమ్రజానుముఞ్జకేశకాలవాలస్థాలీపాకానామధూజలస్థానామ్॥ఏషాం చతుర్ణాం ధూమ్రప్రభృతీంశ్చతురో వర్జయిత్వా శిష్టాని క్రమేణోదాత్తాని-ధూమ్రజానుః ముఞ్జకేశః-కాలవాలః- స్థాలీపాకః *కపికేశహరికేశయోశ్ఛన్దసి॥కపికేశః హరికేశః-ర*న్యఙ్స్వరౌ స్వరితౌ॥స్పష్టం - న్యఙ్ఙుత్తానః-వ్యచక్షయత్స్వః*న్యర్బుదవ్యల్కశయోరాదిః॥స్వరితస్స్యాత్ -న్యర్బుదాయస్వాహా-పాకదూర్వా వ్యల్కశా *తిల్యశిక్యకాశ్మర్యధాన్యకన్యారాజన్యమనుష్యాణామన్తః॥స్వరితస్స్యాత్ -తిలానాం భవనం క్షేత్రం తిల్యం - యతో నావ ఇతి ప్రాప్తే-కాశ్మర్యముపయాతి ధాన్యమసి ధినుహి-సావీరవీ కన్యా- రాజన్యో వజ్రస్య రూపం-ప్రతీచీమ్మనుష్యాః*బిల్వభక్ష్యవీర్యాణిచ్ఛన్దసి॥అన్తస్వరితాని- తతో బిల్వఉదతిష్ఠత్ -బలం విరుజ వీర్యమ్*త్వత్త్వసమసిమేత్యనుచ్చాని॥స్తరీయత్వత్ -ఉత త్వః పశ్యన్-నత్వానన్యకేనమే-సిమస్మై * సిమస్యాథర్వణేఽన్తఉదాత్తః॥ అథర్వణ ఇతి ప్రాయికం-తత్ర దృష్టస్యైత్యైవంపరం వా- తేనవాసస్తను తే సిమస్మై ఇతి బుగ్వేదె పిభవత్యేవ*నిపాతా ఆద్యుదాత్తాః॥స్వాహా*ఉపసర్గాశ్చాభివర్జమ్॥* ఏవాదీనామన్తః॥ఏవమాదీనామితి పాఠాన్తరమ్-ఏవ ఏవం-నూనం-సహ- తేమిత్ర సూరిభిస్సహ - సహస్య స ఇతి ప్రకరణే సమాశబ్ద ఆద్యుదాత్త ఇతి తు ప్రాఞ్చః-తచ్చిన్త్యమ్* వావాదీనాముభావుదాత్తౌ॥ఉభే గ్రహణమనుదాత్తం పదమేకవర్జమిత్యస్య బాధాయ*చాదయోఽనుదాత్తాః॥స్పష్టం*యథేతి పాదాన్తే॥తన్నేమిమృభవో యథా-పాదాన్తే కిం - యథా నో అదితిః కరత్ *ప్రకారాదిద్విరుక్తౌ పరస్యాన్తఉదాత్తః॥పటుపటుః * శేషం సర్వమనుదాత్తమ్॥శేషం నిత్యాది-ద్విరుక్తస్య పరమిత్యర్థః- ప్రప్రాయం దివేదివే॥

—— ఇతి శాన్తనవాచార్యప్రణీతేషు ఫిట్సూత్రేషు తురీయః పాదః ——

*ఆద్యుదాత్తశ్చ॥౩॥౧॥౩॥ప్రత్యయ ఆద్యుదాత్తస్స్యాత్ -అగ్నిః-కర్తవ్యమ్*అనుదాత్తౌ సుప్పితౌ॥౩।౧।౪॥పూర్వస్యాపవాదః-యజ్ఞస్య-న యో యుచ్ఛతి శప్తిపోరస

దాత్తత్వే స్వరితత్వం చ యథా✽ చితః॥౬॥౧॥౧౬౩॥ అన్తఉదాత్తః స్యాత్ ॥ చితస్సప్ర
కృతేర్బహ్వకజర్థమ్॥ చితి ప్రత్యయే సతి ప్రకృతిప్రత్యయసముదాయస్యాన్తఉదా
త్తో వాచ్య ఇత్యర్థః బహుపటవః-నభస్త్రామున్యకే సమే-యకే నరస్యతి-తకేత్సుతే✽ తద్ధి
తస్య॥౬॥౧॥౧౬౪॥ చితస్తద్ధితస్యాన్తఉదాత్తః - పూర్వేణసిద్ధేఽచిత్స్వరబాధనార్థమి
దం-కౌఞ్జాయనాః✽ కితః॥౬॥౧॥౧౬౫॥ కితస్తద్ధితస్యాన్తఉదాత్తః-యదాగ్నేయః✽
తిసృభ్యో జసః॥౬॥౧॥౧౬౬॥ అన్తఉదాత్తః-తిస్రో ద్యావస్సవితుః✽ సావేకాచస్తృతీ
యాదిర్విభక్తిః॥౬॥౧॥౧౬౮॥ సావితి సప్తమీబహువచనం-తత్ర య ఏకాచ్ తతః ప
రా తృతీయాదిర్విభక్తిరుదాత్తా-వాచా విరూప-సౌ కిం-రాజ్ఞేత్యాదావపి ఏకాచోపి రాజశ
బ్దాత్పరస్య మాభూత్-రాజ్ఞోసు తే విద్ధత్తే రాజని త్వే-తృతీయాదిః కిం - నదదర్శ వాచ
మ్✽ అన్తోదాత్తాదుత్తరపదాదన్యతరస్యామనిత్యసమాసే॥౬॥౧॥౧౬౯॥ నిత్యాధికా
రవిహితసమాసాదన్యత్ర యదుత్తరపదమన్తోదాత్తమేకాచ్ తతః పరా తృతీయాదివి
భక్తిరన్తోదాత్తా వా స్యాత్-పరమవాచా✽ అఞ్చేశ్ఛన్దస్యసర్వనామస్థానమ్ ॥౬॥౧॥
౧౭౦॥ అఞ్చేః పరా విభక్తిరుదాత్తా-ఇన్ద్రో దధీచః చా ఇతి పూర్వపదాన్తోదాత్తత్వం
ప్రాప్తం-తృతీయాదిరిత్యనువర్తమానేఽసర్వనామస్థానగ్రహణం శస్పరిగ్రహార్థం
ప్రతీచో బాహూన్✽ ఊడిదమ్పదాద్యప్పుమ్రైద్యుభ్యః॥౬॥౧॥౧౭౧॥ ఏభ్యోఽసర్వ
నామస్థానవిభక్తిరుదాత్తా-ప్రష్ఠౌహః-ప్రష్ఠౌహా॥ ఊఠ్యుపధాగ్రహణం కర్తవ్యమ్॥ ఇ
హ మాభూత్-అక్షద్యువా-అక్షద్యువే-ఇదమ్-ఏభిర్నృభిర్నృతమః-అన్వాదేశే న అ
న్తోదాత్తాదిత్యనువృత్తేః-నచ తత్రాన్తోదాత్తతాస్తీతి వాచ్యమ్-ఇదమోన్వాదే
శేశనుదాత్తస్తృతీయాదావితి సూత్రేణానుదాత్తస్య అశో విధానాత్ - ప్రతేబ
క్రూమ్యాం గా అను-పద్దన్నోమాస్పృన్నితి పట్ పదాదయః-పద్భ్యాం భూమిః-
దద్భిర్నజిహ్వా-నసోః ప్రాణః-జాయతే మాసి మాసి-మనశ్చిన్మే హృద ఆ-అప్-అపాం
ఫేనేన-పుమ్-అభ్రాతేవ పుంసః-రై-రాయావయం-రాయో ధర్తా-దివ్ దివేదివే✽ అ
ష్టనో దీర్ఘాత్॥౬॥౧॥౧౭౨॥ శసాదిర్విభక్తిరుదాత్తా-అష్టాభిర్దశభిః✽ శతురనుమో న
ద్యజాదీ॥౬॥౧॥౧౭౩॥ అనుమ్ యశ్శతృప్రత్యయః తదన్తాదన్తోదాత్తాత్పరా నదీ అజా
దిశ్శసాదిర్విభక్తిరుదాత్తా స్యాత్-అచ్ఛా రవం ప్రథమా జానతీ కృణ్వతే-అన్తోదా
త్తాత్కిం - దధతీ - అభ్యస్తానామాదిరిత్యాద్యుదాత్తః - అనుమః కిం - తుదన్తీ -
ఏకాదేశోఽత్రోదాత్తః - అనుపదేశాత్పరత్వాచ్ఛతుర్లసార్వధాతుకఇతి నిఘా
తః✽ ఉదాత్తయణో హల్పూర్వాత్॥౬॥౧॥౧౭౪॥ ఉదాత్తస్థానే యో యణ్
హల్పూర్వస్తస్మాత్పరా నదీ శసాదిర్విభక్తిరుదాత్తా స్యాత్ - చోదయిత్రీ సూనృ

తానామపషానేత్రీ. ఋతే దేవాయకృణ్వతే సవిత్రే ✱ నోద్ధాత్వోః ||౬|౧|౧౭౫|| అనయోర్యణః పరే శసాదయ ఉదాత్తా న స్యుః- ప్రభ్వా బధ్వా = శశ్వత్పృశ్నిస్న భ్నే ✱ హ్రస్వనుడ్భ్యాం మతుప్ ||౬|౧|౧౭౬|| హ్రస్వాన్తాదన్తోదాత్తాన్నుటశ్చ పరో మతుబుదాత్తః- యోఽబ్ధిమామదనిమాన్ ఇవర్తి- నుటః- అక్షణ్వన్తః- కర్ణవన్తస్సఖాయః- అన్తోదాత్తాత్కిం- మాత్వావిదదిషుమాన్ - స్వరవిధౌ వ్యఞ్జనమవిద్యమానవదిత్యేతదత్ర న మరుత్వాం ఇన్ద్ర- నియుత్వాన్వాయవాగహి ✱ రేశబ్దాచ్చ ✱ రేవాం ఇన్ద్రే వతః ✱ నామన్యతరస్యామ్ ||౬|౧|౧౭౭|| మతుపివో హ్రస్వాన్తదన్తాదన్తోదాత్తాత్పరో నాముదాత్తో వా- చేతన్తీ సుమతీనామ్ ✱ ఙ్యాశ్ఛన్దసి||౬|౧|౧౭౮|| ఙ్యాః పరో నాముదాత్తో వా- దేవసేనానామభిభఞ్జతీనాం- వేత్యుక్తేర్నేహ- జయన్తీనాం మరుతోయన్తు ✱ షట్త్రిచతుర్భ్యో హలాదిః ||౬|౧|౧౭౯|| ఏభ్యో హలాదిర్విభక్తిరుదాత్తా- ఆషడ్భిర్హూయమానః- త్రిభిష్ట్వం దేవ ✱ న గోశ్వన్సావవర్ణరాడఙ్క్రుఙ్కృద్భ్యః ||౬|౧|౧౮౨|| ఏభ్యః ప్రాగుక్తన్న- గవాం శతా- గోభ్యో గాతుం- శునశ్చిచ్ఛేపం- సౌ ప్రథమైకవచనే అవర్ణాన్తాత్ - తేభ్యో ద్యుమ్నం- తేషాంపాహి శ్రుధీహవమ్ ✱ దివోఝల్ ||౬|౧|౧౮౩|| దివః పరా ఝలాదిర్విభక్తిర్నోదాత్తా- ద్యుభిరక్తుభిః- ఝలితికిమ్- ఉపత్వాగ్నే దివేదివే ✱ నృచాన్యతరస్యామ్||౬|౧|౧౮౪|| నుః పరా ఝలాదిర్వోదాత్తా- నృభిర్యేమానః ✱ తిత్స్వరితః||౬|౧|౧౮౫|| నిగదవ్యాఖ్యాతం- క్వనూనమ్ ✱ తాస్యనుదాత్తేన్ఙిదదుపదేశాల్లసార్వధాతుకమనుదాత్తమహ్న్విఙోః||౬|౧|౧౮౬|| అస్మాత్పరం లసార్వధాతుకమనుదాత్తం స్యాత్ - తాసి- కర్తా కర్తారౌ- కర్తారః- ప్రత్యయస్వరాపవాదోఽయం- అనుదాత్తేత్ - య ఆస్తే- జితః- అభిచష్టే అనతేభిః- అదుపదేశాత్ - పురుభుజాచనస్యన్తం- చిత్స్వరోప్యనేన బాధ్యతే- వర్ధమానం స్వేదమే- తాస్యాదిభ్యః కిమ్- అభివృధే గృణీతః- ఉపదేశే గ్రహణాన్నేహ- హతో వృత్రాణ్యార్యా- లగ్రహణం కిం- కతీహ నిఘ్నానా- సార్వధాతుకే కిం- శిశ్యే- అహ్న్విఙోః కిం- హ్నుతే- యదధీతే ✱ ఇదీనిధిభ్యో నేతి వక్తవ్యమ్ ✱ ఇన్ధే రాజా- పతచ్ఛానుదాత్తస్య చ యత్ర తిసూత్రే భాష్యస్థితమ్ ✱ ఆదిస్సిచోఽన్యతరస్యామ్||౬|౧|౧౮౭||సిజన్తస్యాదిరుదాత్తో వా- యాసిష్టం వర్తిరశ్వినా ✱ థలి చ సేటీడన్తో వా ||౬|౧|౧౯౬|| సేటి థలన్తే పదే ఇడుదాత్తః అన్తో వా ఆదిర్వా స్యాత్ - యదా నైతే త్రయః తదా లితీతి ప్రత్యయాత్పూర్వముదాత్తం స్యాత్- లులవిథ - అత్ర చత్వారోపి పర్యాయేణోదాత్తాః ✱ ఉపోత్తమం రితి ||౬||౧||౨౧౭|| రిత్ప్రత్యయాన్తస్యోపోత్తమముదాత్తం స్యాత్ - యదాహవనీయా

✱ ఇతి ప్రత్యయస్వరాః ✱

✱ సమాసస్య ||౬||౧||౨౨౩|| అన్త

ఉదాత్తస్స్యాత్ - ఘ్యాజక్రియమ్ ✱ బహువ్రీహౌ ప్రకృత్యా పూర్వపదమ్ ॥౬॥౨॥౧॥
ఉదాత్తస్వరితయోగిపూర్వపదం ప్రకృత్యా స్యాత్ - సత్యశ్చిత్రశ్రవస్తమః - ఉదాత్తే
త్యాదికిం - సర్వానుదాత్తే పూర్వపదే సమాసాన్తోదాత్తత్వమేవ యథా స్యాత్ - సమ
క్రియః ✱ తత్పురుషే తుల్యార్థతృతీయాసప్తమ్యుపమానావ్యయద్వితీయాకృత్యాః ॥
౬॥౨॥౨ ॥ సప్తైతే పూర్వపదభూతాస్తత్పురుషే ప్రకృత్యా - తుల్యశ్వేతః - సదృశశ్వే
తః కృత్యతుల్యాఖ్యా అజాత్యేతి తత్పురుషః - కిరిణా కాణః కిరికాణః - పతయన్మదయత్సఖం
మదయతి మాదకే - ఇన్ద్రే సఖా తిసప్తమీతత్పురుషః - శస్త్రీశ్యామా ॥ అవ్యయే నఞ్కుని
పాతానామ్ ॥ అయజ్ఞో వా ఏషః - పరిగణనం కిం - స్నాత్వాకాలకః - ముహూర్తసుఖం -
భోజ్యోష్ణమ్ ✱ వర్ణో వర్ణేష్వనేతే ॥౬॥౨॥౩॥ వర్ణవాచిన్యుత్తరపదే ఏతవర్జితే వర్ణవా
చిపూర్వపదం ప్రకృత్యా తత్పురుషే - కృష్ణసారఙ్గః - లోహితకల్మాషః - కృష్ణశబ్దో నక్ప్ర
త్యయాన్తః - లోహితశబ్ద ఇతన్నన్తః - వర్ణః కిం - పరమకృష్ణః - వర్ణేషు కిం - కృష్ణతిలాః -
అనేతే కిం - కృష్ణైతః ✱ గాధలవణయోః ప్రమాణే ॥ ౬॥౨॥౪ ॥ ఏతయోరుత్తరపద
యోః ప్రమాణవాచిని తత్పురుషే పూర్వపదం ప్రకృత్యా స్యాత్ - అరిత్రగాధముద
కం - తత్ప్రమాణమిత్యర్థః - గోలవణం - యావద్గవే దీయతే తావదిత్యర్థః - అరిత్రశబ్ద ఇ
త్రాన్తో మధ్యోదాత్తః - ప్రమాణమియత్తాపరిచ్ఛేదమాత్రం న పునరాయామ ఏవ -
ప్రమాణే కిం - పరమగాధమ్ ✱ దాయాద్యం దాయాదే ॥౬॥౨॥౫॥ తత్పురుషే ప్రకృ
త్యా - ధనదాయాదః - ధనశబ్దః క్యుప్రత్యయాన్తః - ప్రత్యయస్వరేణాద్యుదాత్తః - దా
యాద్యం కిం - పరమదాయాదః ✱ ప్రతిబన్ధి చిరకృచ్ఛ్రయోః ॥౬॥౨॥౬ ॥ ప్రతిబన్ధివా
చిపూర్వపదం ప్రకృత్యా ఏతయోః పరతస్తత్పురుషే - గమనచిరం - వ్యాహరణకృ
చ్ఛ్రం - గమనం కారణవికలతయా చిరకాలభావి - కృచ్ఛ్రయోగి వా ప్రతిబన్ధి జాయ
తే - ప్రతిబన్ధి కిం - మూత్రకృచ్ఛ్రమ్ ✱ పదేఽపదేశే ॥౬॥౨॥౭॥ వ్యాజవాచిని పదశబ్ద
ఉత్తరపదే పూర్వపదం ప్రకృత్యా తత్పురుషే - మూత్రపదేన ప్రస్థితః - ఉచ్చా
రపదేన - మూత్రశబ్దో ఘఞన్తః - ఉచ్చారశబ్దో ఘఞన్తస్థాథాదిస్వరేణాన్తోదాత్తః - అ
పదేశే కిం - విష్ణుపదమ్ ✱ నివాతే వాతత్రాణే ॥౬॥౨॥౮॥ నివాతశబ్దే పరే వాతత్రా
ణవాచిని తత్పురుషే పూర్వం పదం ప్రకృత్యా - కుటీనివాతం - కుడ్యనివాతం - కుటీశబ్దో
గౌరాదిఙీషన్తః - కుడ్యశబ్దో యగన్తః - యగన్త ఇత్యన్యే - వాతత్రాణే కిం - రాజనివాతే
వసతి - నివాతశబ్దో రూఢః పార్శ్వే ✱ శారదేఽనార్తవే ॥౬॥౨॥౯॥ ఋతౌ భవమార్తవం
తదన్యవాచిని శారదశబ్దే పరే తత్పురుషే పూర్వపదం ప్రకృతిస్వరం స్యాత్ - రజ్జుశార
దముదకం - శారదశబ్దో నూతనార్థః - తస్యాస్వపదవిగ్రహః - రజ్జోస్సద్య ఉద్ధృతమ్ : రజ్జు

శబ్దః స్వజేరనున్ చేత్యాద్యుదాత్తో వ్యుత్పాదితః. అనార్తవే కిమ్. ఉత్తమశారదమ్ ❋అధ్వర్యుకషాయయోర్జాతౌ॥ ౬॥ ౨॥ ౧౦॥ ఏతయోః పరతో జాతివాచిని తత్పురుషే పూర్వపదం ప్రకృతిస్వరం. కఠాధ్వర్యుః. దౌవారికకషాయః. కఠశబ్దః పచాద్యజన్తః. తస్మాత్ వైశమ్పాయనాన్తేవాసిభ్యశ్చేతి ణినేః కఠచరకాల్లుగితి లుక్. ద్వారే నియుక్త ఇతి ఠక్యన్తోదాత్తః. జాతౌ కిం. పరమాధ్వర్యుః ❋సదృశప్రతిరూపయోః సాదృశ్యే॥ ౬॥ ౨॥ ౧౧॥ అనయోః పూర్వం ప్రకృత్యా. పితృసదృశః. పితృప్రతిరూపః. సాదృశ్యే కిం. పరమసదృశః. సమాసార్థోऽత్ర పూజ్యమానతా న సాదృశ్యమ్ ❋ద్విగౌ ప్రమాణే॥ ౬॥ ౨॥ ౧౨॥ ద్విగావుత్తరపదే ప్రమాణవాచిని తత్పురుషే పూర్వపదం ప్రకృతిస్వరం. ప్రాచ్యసప్తశమః. సప్త శమాః ప్రమాణమస్య. ప్రమాణే లో ద్విగోర్నిత్యమితి మాత్రచో లుక్. ప్రాచ్యశబ్ద ఆద్యుదాత్తః. ప్రాచ్యశ్చాసౌ సప్తశమశ్చ ప్రాచ్యసప్తశమః. ద్విగౌ కిం. వ్రీహిప్రస్థః. ప్రమాణే కిం. పరమసప్తశమః ❋గన్తవ్యపణ్యం వాణిజే॥ ౬॥ ౨॥ ౧౩॥ వాణిజశబ్దే పరే తత్పురుషే గన్తవ్యవాచి పణ్యవాచి చ పూర్వపదం ప్రకృతిస్వరం. మద్రవాణిజః. గోవాణిజః. సప్తమీసమాసః. మద్రశబ్దో రక్ప్రత్యయాన్తః. గన్తవ్యేతి కిం. పరమవాణిజః ❋మాత్రోపజ్ఞోపక్రమచ్ఛాయే నపుంసకే॥ ౬॥ ౨॥ ౧౪॥ మాత్రాదిషు పరతో నపుంసకవాచిని తత్పురుషే తథా. భిక్షాయాస్తుల్యప్రమాణం భిక్షామాత్రం. భిక్షాశబ్దో గురోశ్చ హల ఇత్యప్రత్యయాన్తః. పాణిన్యుపజ్ఞం. పాణినిశబ్ద ఆద్యుదాత్తః. నన్దోపక్రమం. నన్దశబ్దః పచాద్యజన్తః. ఇక్షుచ్ఛాయం. ఇక్షుశబ్ద ఆద్యుదాత్తో నిత్వాత్. నపుంసకే కిం. కుడ్యచ్ఛాయా ❋సుఖప్రియయోర్హితే॥ ౬॥ ౨॥ ౧౫॥ ఏతయోః పరయోర్హితవాచిని తత్పురుషే తథా. గమనప్రియం. గమనసుఖం. గమనశబ్దో లిత్స్వరేణాద్యుదాత్తః. హితే కిం. పరమసుఖమ్ ❋ప్రీతౌ చ॥ ౬॥ ౨॥ ౧౬॥ ప్రీతౌ గమ్యాయాం ప్రాగుక్తం. బ్రాహ్మణసుఖం పాయసం. ఛాత్రప్రియోऽనధ్యాయః. బ్రాహ్మణఛాత్రశబ్దౌ ప్రత్యయస్వరేణాన్తోదాత్తౌ. ప్రీతౌ కిం. రాజసుఖమ్ ❋స్వం స్వామిని॥ ౬॥ ౨॥ ౧౭॥ స్వామిశబ్దే పరే స్వవాచి పూర్వపదం తథా. గోస్వామీ. స్వం కిం. పరమస్వామీ ❋పత్యావైశ్వర్యే॥ ౬॥ ౨॥ ౧౮॥ దమూనా గృహపతిర్దమే ❋న భూవాక్చిద్దిధిషు॥ ౬॥ ౨॥ ౧౯॥ పతిశబ్దే పరే ఐశ్వర్యవాచి తత్పురుషే నైతాని ప్రకృత్యా. భువఃపతిః భూపతిః. వాక్పతిః. చిత్పతిః. దిధిషూపతిః ❋వా భువనమ్॥ ౬॥ ౨॥ ౨౦॥ ఉక్తవిషయే. భువనపతిః. భూసూధూభ్రస్జిభ్య ఇతి క్యున్నన్తో భువనశబ్దః ❋ఆశఙ్కాబాధనేదీయస్సు సమ్భావనే॥ ౬॥ ౨॥ ౨౧॥ అస్తిత్వాధ్యవసాయస్సమ్భావనం. గమనాశఙ్కమస్తి. గమనాబాధం. గమననేదీయః. గమనమాశఙ్క్యతే ఆబాధ్యతే నికటతరమితి వా సమ్భా

వ్యతే-సంభావనే కిం-పరమనేదీయః॥ పూర్వే భూతపూర్వే॥ ౬॥౨॥౨౨॥ ఆఢ్యో భూతపూర్వః-ఆఢ్యపూర్వః-పూర్వశబ్దో వృత్తివిషయే భూతపూర్వే వర్తతే। భూతపూర్వే కిం-పరమపూర్వః॥ సవిధసనీడసమర్యాదసవేశసదేశేషు సామీప్యే॥ ౬॥౨॥౨౩॥ ఏషు పూర్వం ప్రకృత్యా-మద్రసవిధం-గాన్ధారసనీడం-కాశ్మీరసమర్యాదం-మద్రసవేశం-మద్రసదేశం-సామీప్యే కిం-సహమర్యాదయా సమర్యాదం క్షేత్రం-చైత్రసమర్యాదమ్॥ విస్పష్టాదీని గుణవచనేషు॥ ౬॥౨॥౨౪॥ విస్పష్టకటుకం-విస్పష్టశబ్దో నిరన్తర ఇత్యాద్యుదాత్తః-విస్పష్టేతి కిం-పరమలవణం-గుణేతి కిం-విస్పష్టబ్రాహ్మణః-విస్పష్ట-విచిత్ర-వ్యక్త-సంపన్న-పణ్డిత-కుశల-చపల-నిపుణ॥ శ్రజ్యావమకన్పాపవత్సు భావే కర్మధారయే॥ ౬॥౨॥౨౫॥ శ్ర జ్య అవమ కన్ ఇత్యాదేశవతి పాపవాచిని చోత్తరపదే భావవాచి పూర్వపదం ప్రకృత్యా-గమనశ్రేష్ఠం-గమనజ్యాయః-గమనావమం-గమనకనిష్ఠం-గమనపాపిష్ఠం-శ్రేత్యాది కిం-గమనశోభనం-భావే కిం గమ్యతేఽనేనేతి గమనం శ్రేయః-గమనశ్రేయః-కేతి కిం-షష్ఠీసమాసే మా భూత్॥ కుమారశ్చ॥ ౬॥౨॥౨౬॥ కర్మధారయే-కుమారశ్రమణా-కుమారశబ్దోఽన్తోదాత్తః॥ ఆదిః ప్రత్యేనసి॥ ౬॥౨॥౨౭॥ కుమారస్యాదిరుదాత్తః ప్రత్యేనసి పరే కర్మధారయే-ప్రతిగతమేనో యస్య సః ప్రత్యేనాః-కుమారప్రత్యేనాః॥ పూగేష్వన్యతరస్యామ్॥ ౬॥౨॥౨౮॥ పూగాః గణాస్తేషూక్తం వా-కుమారచాతకాః-కుమారజీమూతాః-ఆద్యుదాత్తత్వాభావే కుమారశ్చేత్యేవ భవతి॥ ఇగన్తకాలకపాలభగాలశరావేషు ద్విగౌ॥ ౬॥౨॥౨౯॥ ఏషు పరేషు పూర్వం ప్రకృత్యా-పఞ్చారత్నయః ప్రమాణమస్య పఞ్చారత్నిః-కాల-పఞ్చమాసాన్భృతః పఞ్చమాస్యః-తమధీష్ట ఇత్యధికారే ద్విగోర్యప్-పఞ్చకపాలః పఞ్చభగాలః-పఞ్చశరావః-త్రిసంఖ్యాయా ఇతి పఞ్చశబ్ద ఆద్యుదాత్తః-ఇగన్తాదిషు కిం పఞ్చాశ్వాః-ద్విగౌ కిం-పరమారత్నిః॥ బహ్వన్యతరస్యామ్॥ ౬॥౨॥౩౦॥ బహుశబ్దస్తథా వా-బహ్వరత్నిః-౨-బహుమాస్యః-౨-బహుకపాలః-౨-బహుశబ్దోఽన్తోదాత్తః-తస్య యణి కృతే ఉదాత్తస్వరితయోరితి భవతి॥ దిష్టివితస్త్యోశ్చ॥ ౬॥౨॥౩౧॥ ఏతయోః పరతః పూర్వపదం ప్రకృత్యా వా ద్విగౌ-పఞ్చదిష్టిః-౨-పఞ్చవితస్తిః-౨॥ సప్తమీసిద్ధశుష్కపక్వబన్ధేష్వకాలాత్॥ ౬॥౨॥౩౨॥ అకాలవాచిని సప్తమ్యన్తం ప్రకృత్యా సిద్ధాదిషు-సాంకాశ్యసిద్ధః-సాంకాశ్యేతి ణ్యాన్తః-ఆతపశుష్కః-భ్రాష్ట్రపక్వః-భ్రాష్ట్రేతి ష్ట్రన్నన్తః-చక్రబన్ధః-చక్రశబ్దోఽన్తోదాత్తః-అకాలాత్కిం-పూర్వాహ్ణసిద్ధః-కృత్స్వరేణ బాధితః సప్తమీస్వరః ప్రతిప్రసూయతే॥ పరిప్రత్యుపాపా వర్జ్యమానాహోరాత్రావయవేషు॥ ౬॥౨॥౩౩॥ ఏతే ప్రకృత్యా వర్జ్యమానవాచిని అహో

రాత్రావయవవాచిని చోత్తరపదే। పరిత్రిగర్త్తం వృష్టో దేవః। ప్రతిపూర్వాహ్ణం। ప్ర
త్యపరరాత్రం। ఉపపూర్వరాత్రం। అపత్రిగర్తమ్। ఉపసర్గా ఆద్యుదాత్తాః। బహువ్రీ
హితత్పురుషయోస్సిద్ధత్వాదవ్యయీభావార్థమిదమ్। అపపర్యోర్వర్జ్యమానోత్త
రపదం తయోర్వర్జ్యమానార్థత్వాత్ అహోరాత్రావయవా అపివర్జ్యమా
మానా ఏవ తయోర్భవన్తి। వర్జ్యేతి కిమ్। అగ్నిం ప్రతి ప్రత్యగ్ని ॥ రాజన్యబహువచ
నద్వన్ద్వేఽన్ధకవృష్ణిషు॥ ౬।౨।౩౪॥ రాజన్యవాచినాం బహువచనాన్తానామన్ధకవృష్ణి
షు వర్తమానే ద్వన్ద్వే పూర్వపదం ప్రకృత్యా। శ్వాఫల్కచైత్రకాః। శినివాసుదేవాః।
శినిరాద్యుదాత్తో లక్షణయా తదపత్యే వర్తతే। రాజన్యేతి కిం। ద్వైప్యభైమాయనాః।
ద్వీపే భవా ద్వైప్యాః। భైమేరపత్యాని యువానో భైమాయనాః। అన్ధకవృష్ణయ ఏతే
న తు రాజన్యాః। రాజన్యగ్రహణమిహాభిషిక్తవంశ్యానాం క్షత్రియాణాం గ్రహణా
ర్థం నైతే తథా। బహువచనం కిం। సంకర్షణవాసుదేవౌ। ద్వన్ద్వే కిం। వృష్ణీనాం కుమారాః
వృష్ణికుమారాః। అన్ధకవృష్ణిషు కిం। కురుపఞ్చాలాః॥ సంఖ్యా॥ ౬।౨।౩౫॥ సంఖ్యావా
చిపూర్వపదం ప్రకృత్యా ద్వన్ద్వే। ద్వాదశ। త్రయోదశ। త్రేస్త్రయసాదేశోఽన్తో
దాత్తో నిపాత్యతే॥ ఆచార్యోపసర్జనశ్చాన్తేవాసీ॥ ౬।౨।౩౬॥ ఆచార్యోపసర్జనాన్తే
వాసినాం ద్వన్ద్వే పూర్వపదం ప్రకృత్యా। పాణినీయశౌటీయాః - ఛస్వరేణ మధ్యో
దాత్తావేతౌ। ఆచార్యోపసర్జనగ్రహణం ద్వన్ద్వవిశేషణం। సకలో ద్వన్ద్వ ఆచార్యోపస
ర్జనో యథా విజ్ఞాయేత। తేనేహ న। పాణినీయదేవదత్తౌ। ఆచార్యేతి కిం। ఛాన్దసవైయాక
రణాః। అన్తేవాసీతి కిం। ఆపిశలపాణినీయే శాస్త్రే॥ కార్తకౌజపాదయశ్చ॥ ౬।౨।౩౭॥ ఏ
షాం ద్వన్ద్వే పూర్వపదం ప్రకృత్యా। కార్తకౌజపౌ। కృతస్యాపత్యం కుజపస్యేదమిత్యణ
న్తావేతౌ। సావర్ణిమాణ్డూకేయాః॥ మహాన్వ్రీహ్యపరాహ్ణగృష్టీష్వాసజబాలభారభా
రతహైలిహిలరౌరవప్రవృద్ధేషు॥ ౬।౨।౩౮॥ మహచ్ఛబ్దః ప్రకృత్యా వ్రీహ్యాదిషు దశ
సు। మహావ్రీహిః। మహాపరాహ్ణః। మహాగృష్టిః। మహేష్వాసః - మహాహైలిహిల ఇ
త్యాది। మహచ్ఛబ్దోన్తోదాత్తః సన్మహదితి ప్రతిపదోక్తసమాసపర్యాయం స్వరః। నే
హ। మహతో వ్రీహిర్మహద్వ్రీహిః॥ క్షుల్లకశ్చ వైశ్వదేవే॥ ౬।౨।౩౯॥ చాన్మహాన్
క్షుల్లకవైశ్వదేవం। మహావైశ్వదేవం। క్షుధం లాతీతి క్షుల్లః। తస్మాదజ్ఞాతాదిషు కేఽ
న్తోదాత్తః॥ ఉష్ట్రః సాదివామ్యోః॥ ౬।౨।౪౦॥ ఉష్ట్రసాదిః। ఉష్ట్రవామీ। ఉషేష్ట్ర
న్ ఉష్ట్రశబ్ద ఆద్యుదాత్తః॥ గౌస్సాదసాదిసారథిషు॥ ౬।౨।౪౧॥ గోసాదః। గోసాదిః। గో
సారథిః॥ కురుగార్హపతరిక్తగుర్వసూతజరత్యశ్లీలదృఢరూపాపారేవడవాతైతిలక
ద్రూః పణ్యకమ్బలో దాసీభారాణాం చ॥ ౬।౨।౪౨॥ ఏషాం షణ్ణాం సమాసానాం

దాసీభారాదేశ్చ పూర్వపదం ప్రకృత్యా - కురూణాంగార్హపతంకురుగార్హపతం -
ఉప్రత్యయాన్తః కురుః * వృజేరితి వాచ్యమ్ * వృజిగార్హపతం - వృజిరా
ద్యుదాత్తః రిక్తోగురుః రిక్తగురుః - రిక్తేవిభాషేతి రిక్తశబ్ద ఆద్యుదాత్తః - అసూతా జరతీ అ
సూత జరతీ - అశ్లీలాదృఢరూపా అశ్లీలదృఢరూపా - అశ్లీలశబ్దో నఞ్సమాసత్వాదాద్యు
దాత్తః - శ్రీర్యస్యాస్తి తత్ శ్లీలం - సిధ్మాదిత్వాల్లచ్ - కపిలకాదిత్వాల్లత్వం - పారేబడబే
వ పారేబడబా - నిపాతనాదివార్థే సమాసో విభక్త్యలోపశ్చ - పారశబ్దో ఘృతాదిత్వాద
న్తోదాత్తః - తైతిలానాం కద్రూః తైతిలకద్రూః - తితిలినోఽపత్యం ఛాత్త్రో వేత్యణ
న్తః పణ్యశబ్దో యదన్తత్వాదాద్యుదాత్తః - పణ్యకమ్బలః ॥ సంజ్ఞాయామితి వక్తవ్యమ్ ॥
అన్యత్ర సమాసాన్తోదాత్తత్వమేవ - ప్రతిపదోక్తే సమాసే కృత్యా ఇత్యేష స్వరో విహి
తః - దాస్యాభారో దాసీభారః - దేవహూతిః - యస్య తత్పురుషస్య పూర్వపద ప్రకృతి
స్వరత్వమిష్యతే న విశిష్య వచనం విహితం స సర్వోఽపి దాసీభారాదిషు ద్రష్టవ్యః సపవపు
రన్ధ్రీయం - పురంశరీరంధ్రియతేఽస్యామితి కర్మణ్యధికరణే చేతి క ప్రత్యయః - అలుక్ ఛా
న్దసః నబ్విషయస్యేత్యాద్యుదాత్తః పురశబ్దః ॥ చతుర్థీ తదర్థే ॥ ౬ । ౨ ॥ ౪౩ ॥ చతుర్థ్యన్తా
ర్థాయ యత్తద్వాచిన్యుత్తరపదే చతుర్థ్యన్తం ప్రకృత్యా - యూపాయ దారు యూపదారు
దారు ॥ అర్థే ॥ ౬ । ౨ । ౪౪ ॥ అర్థే పరే చతుర్థ్యన్తం ప్రకృత్యా - దేవార్థమ్ ॥ క్తే చ ॥ ౬ ॥
౨ ॥ ౪౫ ॥ క్తాన్తే పరే చతుర్థ్యన్తం ప్రకృత్యా - గోహితమ్ ॥ కర్మధారయేఽనిష్ఠా ॥ ౬ ॥
౨ . ౪౬ ॥ క్తాన్తే పరే పూర్వమనిష్ఠాన్తం ప్రకృత్యా - శ్రేణికృతాః - శ్రేణిశబ్ద ఆద్యుదా
త్తః పూగకృతాః పూగశబ్దోఽన్తోదాత్తః - కర్మధారయే కిం - శ్రేణ్యాః కృతం శ్రేణికృ
తం - అనిష్ఠా కిం - కృతాకృతమ్ ॥ అహీనే ద్వితీయా ॥ ౬ ॥ ౨ ॥ ౪౭ ॥ అహీనవాచి సమాసే
క్తాన్తే పరే ద్వితీయాన్తం ప్రకృత్యా - కష్టశ్రితః - గ్రామగమః - కష్టశబ్దోఽన్తోదాత్తః -
గ్రామశబ్దో నిత్స్వరేణ - అహీనే కిం - కాన్తారాతీతః - * అనుపసర్గ ఇతి వక్తవ్యమ్ * నేహ -
సుఖప్రాప్తః - థాథాదిస్వరాపవాదోఽయమ్ ॥ తృతీయా కర్మణి ॥ ౬ ॥ ౨ ॥ ౪౮ ॥ కర్మవా
చకే క్తాన్తే పరే తృతీయాన్తం ప్రకృత్యా - రుద్రహతః - మహారాజహతః - రుద్రో రగ
న్తః - కర్మణి కిం - రథేన యాతో రథయాతః ॥ గతిరనన్తరః ॥ ౬ ॥ ౨ ॥ ౪౯ ॥ కర్మార్థే క్తాన్తే
పరేఽవ్యవహితో గతిః ప్రకృత్యా - పురోహితం - అనన్తరః కిం - అభ్యుద్ధృతః - కారకపూర్వ
పదస్య తు సతి శిష్టస్థాథాదిస్వర ఏవ - దూరాదాగతః ॥ తాదౌ చ నితి కృత్యతౌ ॥ ౬ ॥
౨ ॥ ౫౦ ॥ తకారాదౌ నితి తుశబ్దవర్జితే కృతి పరేఽనన్తరో గతిః ప్రకృత్యా - అగ్నేరాయోనృత
మస్య ప్రభూతౌ - సంగతిం గోః - కృత్స్వరాపవాదః - తాదౌ కిం - ప్రజల్పాకః - నితి కిం -
ప్రకర్తా - తృజన్తః - అతౌ కిం - ఆగన్తుః ॥ తవై చాన్తశ్చ యుగపత్ ॥ ౬ ॥ ౨ ॥ ౫౧ ॥ తవై ప్ర

త్యయాన్తస్యాన్త ఉదాత్తో గతిశ్చానన్తరః ప్రకృత్యా యుగపచ్చైతదుభయం స్యాత్ -
అన్వేతవా ఉ - కృత్స్వరాపవాదః ❁ అనిగన్తోఽఞ్చతౌ వప్రత్యయే ॥౬॥౨॥౫౨॥ అని
గన్తో గతిరవప్రత్యయాన్తేఽఞ్చతౌ పరే ప్రకృత్యా - యే పరాఞ్చస్తాన్ - అనిగన్త ఇతి కిం -
ప్రత్యఞ్చో యన్తు - చస్వరాత్పరత్వాదయమేవ జహి వృష్ణ్యాని కృణుహీ పరాచః - అ
ప్రత్యయే కిం - ఉదఞ్చనమ్ ❁ న్యధీ చ ॥౬॥౨॥౫౩॥ అప్రత్యయాన్తేఽఞ్చతావిగన్తావపి
న్యధీ ప్రకృత్యా - న్యఙ్ఙుత్తానః - ఉదాత్తస్వరితయోర్యణ ఇతి అఞ్చతేరకారః స్వరితః - అ
ధ్యఙ్ ❁ ఈషదన్యతరస్యామ్ ॥౬॥౨॥౫౪॥ ఈషత్కడారః -౨- ఈషదిత్యయమన్తోదా
త్తః - ఈషద్భేద ఇత్యాదౌ కృత్స్వర ఏవ ❁ హిరణ్యపరిమాణం ధనే ॥౬॥౨॥౫౫॥ సువర్ణప
రిమాణవాచి పూర్వపదం వా ప్రకృత్యా ధనే - ద్వే సువర్ణే పరిమాణమస్యేతి ద్విసువ
ర్ణం - తదేవ ధనం ద్విసువర్ణధనం -౨- బహువ్రీహావపి పరత్వాద్వికల్ప ఏవ - హిరణ్యేతి కిం -
ప్రస్థధనం - పరిమాణం కిం - కాఞ్చనధనం - ధనే కిం - నిష్కమాలా ❁ ప్రథమోఽచిరో
పసంపత్తౌ ॥౬॥౨॥౫౬॥ ప్రథమశబ్దో వా ప్రకృత్యా అభినవత్వే గమ్యే - ప్రథమవై
యాకరణః - సంప్రతి వ్యాకరణమధ్యేతుం ప్రవృత్త ఇత్యర్థః ❁ కతరకతమౌ కర్మధార
యే ॥౬॥౨॥౫౭॥ వా ప్రకృత్యా - కతరకఠః -౨- కర్మధారయగ్రహణముత్తరార్థం - ఇహ
తు ప్రతిపదోక్తత్వాదేవ సిద్ధమ్ ❁ ఆర్యో బ్రాహ్మణకుమారయోః ॥౬॥౨॥౫౮॥ ఆ
ర్యబ్రాహ్మణః ఆర్యబ్రాహ్మణః - ఆర్యకుమారః -౨- ఆర్యో ణ్యదన్తత్వాదన్తస్వరితః - ఆ
ర్యః కిం - పరమబ్రాహ్మణః - బ్రాహ్మణాదీతి కిం - ఆర్యక్షత్రియః - కర్మధారయ ఇత్యేవ
❁ రాజా చ ॥౬॥౨॥౫౯॥ బ్రాహ్మణకుమారయోః పరతో వా ప్రకృత్యా కర్మధారయే
రాజబ్రాహ్మణః -౨- రాజకుమారః -౨- యోగవిభాగ ఉత్తరార్థః ❁ షష్ఠీ ప్రత్యేనసి ॥
౬॥౨॥౬౦॥ షష్ఠ్యన్తో రాజా ప్రత్యేనసి పరే వా ప్రకృత్యా - రాజప్రత్యేనాః -౨- ష
ష్ఠీ కిమ్ - అన్యత్ర న ❁ క్తే నిత్యార్థే ॥౬॥౨॥౬౧॥ క్తాన్తే పరే నిత్యార్థే సమాసే పూర్వం
వా ప్రకృత్యా - నిత్యప్రహసితః -౨- కాలాః ఇతి ద్వితీయాసమాసోఽయం - నిత్యశబ్దస్త్య
బన్త ఆద్యుదాత్తః - ప్రహసిత ఇతి థాథాదిస్వరేణాన్తోదాత్తః - నిత్యార్థే కిం - ముహూ
ర్తప్రహసితః ❁ గ్రామః శిల్పిని ॥౬॥౨॥౬౨॥ వా ప్రకృత్యా - గ్రామనాపితః -౨-
గ్రామశబ్ద ఆద్యుదాత్తః - గ్రామః కిం - పరమనాపితః - శిల్పిని కిం - గ్రామరథ్యా ❁ రా
జా చ ప్రశంసాయామ్ ॥౬॥౨॥౬౩॥ శిల్పివాచిని పరే ప్రశంసార్థం రాజపదం వా ప్ర
కృత్యా - రాజనాపితః -౨- రాజకులాలః -౨- ప్రశంసాయాం కిం - రాజనాపితః - శిల్పిని
కిం - రాజహస్తీ ❁ ఆదిరుదాత్తః ॥౬॥౨॥౬౪॥ అధికారోఽయమ్ ❁ సప్తమీహారిణౌ ధ
ర్మ్యేఽహరణే ॥౬॥౨॥౬౫॥ సప్తమ్యన్తం హారివాచి చ ఆద్యుదాత్తం ధర్మ్యే పరే న తు

హరణే-దేయం యస్య కరోతి స హారిరిత్యుచ్యతే-ధర్మ్యమిత్యాచారనియతం దేయం-మకుటేకార్షాపణం-హలేద్విపదికా-సంజ్ఞాయామితి సప్తమీసమాసః-కారనామ్ని చేత్యలుక్-యాజ్ఞికాశ్వః-వైయాకరణహస్తీ-క్వచిదయమాచారః-మకుటాదిషు కార్షాపణాది దాతవ్యం-యాజ్ఞికాదీనాం త్వశ్వాదిరితి-ధర్మ్యే ఇతి కిం-స్తమ్బేరమః-అహరణే కిం-బాడబహరణం-బడబాయా అయం బాడబః-తస్య బీజనిషేకాదుత్తరకాలం శరీరపుష్ట్యర్థం యద్దీయతే తత్కరణమిత్యుచ్యతే-పరోఽపి కృత్స్వరో హారిస్వరేణ బాధ్యత ఇత్యహరణ ఇతి నిషేధేన జ్ఞాప్యతే-తేన బాడబహార్యమితి హారిస్వరస్సిధ్యతి ॥ యుక్తే చ ॥౬।౨।౮౧॥ యుక్తవాచిని సమాసే పూర్వమాద్యుదాత్తం-గోవల్లవః-కర్తవ్యే తత్పరో యుక్తః ॥ విభాషాధ్యక్షే ॥౬।౨।౬౭॥ గవాధ్యక్షః ॥ పాపం చ శిల్పిని ॥౬।౨।౬౮॥ పాపనాపితః పాపాణక ఇతి ప్రతిపదోక్తగ్రహణాత్ షష్ఠీసమాసేన ॥ గోత్రాన్తేవాసిమాణవబ్రాహ్మణేషు క్షేపే ॥౬।౨।౬౯॥ భార్యాసౌశ్రుతః-సుశ్రుతాపత్యస్య భార్యాప్రధానతయా క్షేపః-అన్తేవాసీ-కుమారీదాక్షాః-ఓదనపాణినీయాః-కుమార్యాదిలాభకామా యే దాక్ష్యాదిభిః ప్రోక్తాని శాస్త్రాణ్యధీయతే త ఏవం క్షిప్యన్తే-భిక్షామాణవః-భిక్షాం లప్స్యేఽహమితి మాణవః-భయబ్రాహ్మణః-భయేన బ్రాహ్మణస్సమ్పద్యతే-గోత్రాదిషు కిం-దాసీశ్రోత్రియః-క్షేపే కిం-పరమబ్రాహ్మణః ॥ అఙ్గాని మైరేయే ॥౬।౨।౭౦॥ మద్యవిశేషో మైరేయః-మధుమైరేయః-మధువికారస్య మద్యస్యాఙ్గం-అఙ్గాని కిం-పరమమైరేయః-మైరేయే కిం-పుష్పాసవః ॥ భక్తాఖ్యాస్తదర్థేషు ॥౬।౨।౭౧॥ భిక్షాకంసః-భాజీకంసః-భిక్షాదయోఽన్నవిశేషాః-భక్తాఖ్యాః కిం-సమాశశాలయః-సమశనం సమాశ ఇతి క్రియామాత్రముచ్యతే-తదర్థేషు కిం-భిక్షాప్రియః-బహువ్రీహిరయం అత్ర పూర్వపదమన్తోదాత్తమ్ ॥ గోబిడాలసింహసైన్ధవేషూపమానే ॥౬।౨।౭౨॥ ధాన్యగవః-గోబిడాలః-తృణసింహః-సక్తుసైన్ధవః-ధాన్యం గౌరివేతి విగ్రహః-వ్యాఘ్రాదిః-గవాకృత్యా సంనివేశితం ధాన్యం ధాన్యగవశబ్దేనోచ్యతే-ఉపమానే కిం-పరమసింహః ॥ అకే జీవికార్థే ॥౬।౨।౭౩॥ దన్తలేఖకః-యస్య దన్తలేఖనేన జీవికా-నిత్యం క్రీడేతి సమాసః-అకే కిం-రమణీయకర్తా-జీవికార్థే కిం-ఇక్షుభక్షికాం మే ధారయసి ॥ ప్రాచాం క్రీడాయామ్ ॥౬।౨।౭౪॥ ప్రాగ్దేశవర్తినీ యా క్రీడా తద్వాచిని సమాసే అకప్రత్యయాన్తే పరే పూర్వమాద్యుదాత్తం స్యాత్-ఉద్దాలకపుష్పభఞ్జికా-సంజ్ఞాయామితి ణ్వుల్-ప్రాచాం కిం-జీవపుత్త్రప్రచాయికా-ఇయముదీచాం క్రీడా-క్రీడాయాం కిం-తవపుష్పప్రచాయికా-పర్యాయే ణ్వుల్ ॥ అణి నియుక్తే ॥౬।౨।౭౫॥ అణన్తే పరే నియుక్తవాచిని సమాసే పూర్వమాద్యుదాత్తం-ఛత్త్రధారః-నియుక్తే కిం-కాణ్డలావః

❀ శిల్పిని చాకృఞః ౬॥౨॥౭౬॥ శిల్పివాచిని సమాసేఽణన్తే పరే పూర్వమాద్యుదాత్తం-
స చేదణ్ కృఞః పరో న భవతి-తన్తువాయః-శిల్పిని కిం - కాణ్డలావః -అకృఞః కిం - కు
మ్భకారః ❀ సంజ్ఞాయాం చ ౬॥౨॥౭౭॥ అణన్తే పరే-తన్తువాయో నామ క్రిమిః-అకృ
ఞ ఇత్యేవ-రథకారో నామ బ్రాహ్మణః ❀ గోతన్తియవం పాలే ౬॥౨॥౭౮॥ గోపాలః-
తన్తిపాలః-యవపాలః- అనియుక్తార్థో యోగః- గో ఇతి కిం-వత్సపాలః-పాల ఇతి కిం-గో
రక్షః-❀ ణిని ౬॥౨॥౭౯॥ పుష్పహారీ ❀ ఉపమానం శబ్దార్థప్రకృతావేవ ౬॥౨॥౮౦॥
ఉపమానవాచి పూర్వం ణిన్యన్తే పరే ఆద్యుదాత్తమ్- ఉష్ట్రక్రోశీ-ధ్వాఙ్క్షరావీ-ఉ
పమానగ్రహణమస్య పూర్వయోగస్య చ విషయవిభాగార్థం - శబ్దార్థప్రకృతౌ కిం-
వృకవఞ్చీ - ప్రకృతిగ్రహణం కిం - ప్రకృతిరేవ యత్రోపసర్గనిరపేక్షా శబ్దార్థా త
త్రైవ యథా స్యాత్ -ఇహ మా భూత్ -గర్దభోచ్చారీ ❀ యుక్తారోహ్యాదయశ్చ ౬॥
౨॥౮౧॥ ఆద్యుదాత్తాః- యుక్తారోహీ-ఆగతయోధీ-క్షీరహోతా-అత్ర ణిన్యన్తానాం
కేషాంచిత్ ప్రాప్తః పూర్వోత్తరపదనియమార్థః - తేనేహ న-వ్యస్తారోహీ-యుక్తాధ్యా
యీ ❀ దీర్ఘకాశతుషభ్రాష్ట్రవటం జే ౬॥౨॥౮౨॥ కుటీజః-కాశజః-తుషజః-భ్రాష్ట్ర
జః-వటజః-❀ అన్త్యాత్ పూర్వం బహ్వచః ౬॥౨॥౮౩॥ బహ్వచః పూర్వస్యాన్త్యాత్ పూర్వ
పదముదాత్తం జ ఉత్తరపదే-ఉపసరజః-ఆమలకీజః- బహ్వచః కిం-దగ్ధజాని తృణాని ❀
గ్రామేఽనివసన్తః ౬॥౨॥౮౪॥ గ్రామే పరే పూర్వపదమాద్యుదాత్తం-తచ్చేన్నివస
న్నవద్వాచి న-మల్లగ్రామః-గ్రామశబ్దోఽత్ర సమూహవాచీ-దేవగ్రామః- దేవ
స్వామికః-అనివసన్తః కిం-దాక్షిగ్రామః దాక్షినివాసః ❀ ఘోషాదిషు చ ౬॥౨॥౮౫॥
దాక్షిఘోషః-దాక్షికటః-దాక్షిహ్రదః ❀ ఛాత్ర్యాదయః శాలాయామ్ ౬॥౨॥
౮౬॥ ఛాత్రిశాలా-వ్యాడిశాలా-యదాపి శాలాన్తస్సమాసో నపుంసకలిఙ్గో భవతి తదా
పి తత్పురుషే శాలాయాం నపుంసకే ఇత్యేతస్మాత్ పూర్వవిప్రతిషేధేనాయమేవ స్వ
రః- ఛాత్రిశాలమ్ ❀ ప్రస్థేఽవృద్ధమకర్క్యాదీనామ్ ౬॥౨॥౮౭॥ ప్రస్థశబ్ద ఉత్తర
పదే కర్క్యాదివర్జితమవృద్ధం పూర్వపదమాద్యుదాత్తం స్యాత్ -ఇన్ద్రప్రస్థః- అవృ
ద్ధం కిం-దాక్షిప్రస్థః-అకర్క్యాదీనామితి కిం-కర్కీప్రస్థః-మకరీప్రస్థః ❀ మాలాదీనా
ఞ్చ ౬॥౨॥౮౮॥ వృద్ధార్థమిదం-మాలాప్రస్థః-శోణాప్రస్థః ❀ అమహన్నవం నగరేఽను
దీచామ్ ౬॥౨॥౮౯॥ నగరే పరే మహన్నవవర్జితం పూర్వమాద్యుదాత్తం స్యాత్ త
చ్చేదుదీచాం న- బ్రహ్మనగరం-అమ ఇతి కిం-మహానగరం నవనగరం-అనుదీచాం కిం-కార్తి
కనగరమ్ ❀ అర్మే చావర్ణం ద్వ్యచ్ త్ర్యచ్ ౬॥౨॥౯౦॥ అర్మే పరే ద్వ్యచ్ త్ర్యచ్ పూర్వ
మవర్ణాన్తమాద్యుదాత్తం-గుప్తార్మం- కుక్కుటార్మం-అవర్ణం కిం-బృహదర్మం-ద్వ్యచ్

త్ర్యుచ్ కిం-కపిఞ్జలార్మం- అమహన్నవమిత్యేవ-మహార్మం-నవార్మమ్ ※ నభూతాధికసఞ్జీవమద్రాశ్మకజ్జలమ్॥౬॥౨॥౯౧॥ అర్మే పరే నైతాన్యాద్యుదాత్తాని- భూతార్మం-అధికార్మం-సంజీవార్మం-మద్రశ్మగ్రహణం సంఘాతవిగ్రహార్థం-మద్రార్మం-అశ్మార్మం-మద్రాశ్మార్మం-కజ్జలార్మమ్ ※ ఆద్యుదాత్తప్రకరణే దివోదాసాదీనాంఛన్దస్యుపసంఖ్యానమ్ ※ దివోదాసాయదాశుషే ※ అన్తః॥౬॥౨॥౯౨॥ అధికారోఽయం-ప్రాగుత్తరపదాదిగ్రహణాత్ ※ సర్వం గుణకార్త్స్న్యే॥౬॥౨॥౯౩॥ సర్వశబ్దః పూర్వపదమన్తోదాత్తం-సర్వశ్వేతః- సర్వమహాన్-సర్వం కిం-పరమశ్వేతః. ఆశ్రయవ్యాప్త్యా పరమత్వం శ్వేతస్యేతి గుణకార్త్స్న్యే వర్తతే-గుణే కిం-సర్వసౌవర్ణః కార్త్స్న్యే కిం-సర్వేషాం శ్వేతతరః సర్వశ్వేతః ※ సఞ్జ్ఞాయాం గిరినికాయయోః ॥౬॥౨॥౯౪॥ ఏతయోః పరతః పూర్వమన్తోదాత్తం-అఞ్జనాగిరిః - మౌఞ్జినికాయః-సంజ్ఞాయాం కిం-పరమగిరిః- బ్రాహ్మణనికాయః ※ కుమార్యాం వయసి॥౬॥౨॥౯౫॥ పూర్వపదమన్తోదాత్తం-వృద్ధకుమారీ -కుమారీశబ్దః పుంసా సహాసంప్రయోగమాత్రప్రవృత్తినిమిత్తముపాదాయ ప్రయుక్తో వృద్ధాదిభిస్సమానాధికరణః -తచ్చ వయ ఇహ గృహ్యతే న కుమారత్వమేవ-వయసి కిం-పరమకుమారీ ※ ఉదకేఽకేవలే॥౬॥౨॥౯౬॥ అకేవలం మిశ్రం తద్వాచిని సమాసే ఉదకే పరే పూర్వమన్తోదాత్తం- గుడోదకం-స్వరే కృతేఽత్ర ఏకాదేశః స్వరితో వాఽనుదాత్తే పదాదావితి పక్షే స్వరితః-అకేవలే కిం-శీతోదకమ్ ※ ద్విగౌ క్రతౌ ॥౬॥౨॥౯౭॥ ద్విగావుత్తరపదే క్రతువాచిని సమాసే పూర్వమన్తోదాత్తం-గర్గత్రిరాత్రః-ద్విగౌ కిం-అతిరాత్రః-క్రతౌ కిం బిల్వహోమస్య సప్తరాత్రో బిల్వసప్తరాత్రః ※ సభాయాం నపుంసకే ॥౬॥౨॥౯౮॥ సభాయాం పరతో నపుంసకలిఙ్గే సమాసే పూర్వమన్తోదాత్తం-గోపాలసభం -స్త్రీసభం - సభాయాం కిం-బ్రాహ్మణసేనం-నపుంసకే కిం-రాజసభా-ప్రతిపదోక్తనపుంసకగ్రహణాన్నేహ- రమణీయసభం బ్రాహ్మణకులమ్ ※ పురే ప్రాచామ్॥౬॥౨॥౯౯॥ శివదత్తపురం- నాన్దీపురం- ప్రాచాం కిం-శివపురమ్ ※ అరిష్టగౌడపూర్వే చ॥౬॥౨॥౧౦౦॥ పురే పరేఽరిష్టగౌడపూర్వే సమాసే పూర్వమన్తోదాత్తం-అరిష్టపురం గౌడపురం- పూర్వగ్రహణం కిం-ఇహాపి యథా స్యాత్ -అరిష్టశ్రితపురం-గౌడభృత్యపురమ్ ※ న హాస్తినఫలకమార్దేయాః॥౬॥౨॥౧౦౧॥ పురే పరే నైతాన్యన్తోదాత్తాని-హాస్తినపురం-ఫలకపురం-మార్దేయపురం-మృదోరపత్యమితి శుభ్రాదిత్వాడ్ఢక్ ※ కుసూలకూపకుమ్భశాలం బిలే ॥౬॥౨॥౧౦౨॥ ఏతాన్యన్తోదాత్తాని బిలే పరే - కుసూలబిలం కూపబిలం-కుమ్భబిలం-శాలాబిలం-కుసూలాదికిం-సర్పబిలం-బిలే కిం-కుసూలస్వామీ ※ దిక్శబ్దా గ్రామజనపదాఖ్యానచా

నరాటేషు॥౬॥౨॥౧౦౩॥దిక్ఛబ్దా అన్తోదాత్తా భవన్త్యేషు పరేషు-పూర్వేషుకామశ
మీ-అపరకృష్ణమృత్తికా-జనపద- పూర్వపఞ్చాలాః-ఆఖ్యాన-పూర్వయాయాతం-పూ
ర్వ్వానరాటం-శబ్దగ్రహణం కాలవాచినోపి దిక్ఛబ్దస్య పరిగ్రహార్థమ్✻ ఆచార్యోప
సర్జనశ్చాన్తేవాసిని॥౬॥౨॥౧౦౪॥ఆచార్యోపసర్జనాన్తేవాసిని పరే దిక్ఛబ్దా అన్తోదా
త్తా భవన్తి-పూర్వపాణినీయాః-ఆచార్యేతి కిం-పూర్వాన్తేవాసీ-అన్తేవాసిని కిం-పూ
ర్వపాణినీయం శాస్త్రమ్✻ఉత్తరపదవృద్ధౌ సర్వం చ॥౬॥౨॥౧౦౫॥ఉత్తరపదస్యేత్య
ధికృత్య యా వృద్ధిర్విహితా తద్వత్యుత్తరపదే సర్వశబ్దో దిక్ఛబ్దాశ్చాన్తోదాత్తా భ
వన్తి-సర్వపాఞ్చాలకః-అపరపాఞ్చాలకః-అధికారగ్రహణం కిం-సర్వభాసః- సర్వ
కారకః✻బహువ్రీహౌ విశ్వం సంజ్ఞాయామ్॥౬॥౨॥౧౦౬॥బహువ్రీహౌ విశ్వశబ్దః పూ
ర్వపదభూతః సంజ్ఞాయామన్తోదాత్తస్స్యాత్-పూర్వపదప్రకృతిస్వరేణ ప్రాప్త
స్యాద్యుదాత్తస్యాపవాదః-విశ్వకర్మా- విశ్వదేవః-ఆవిశ్వదేవం సత్పతిం - బహువ్రీ
హౌ కిం-విశ్వే చ తే దేవాశ్చ విశ్వదేవాః-సంజ్ఞాయాం కిం- విశ్వదేవః-ప్రా గవ్యయీ
భావాద్బహువ్రీహ్యధికారః✻ఉదరాశ్వేషుషు॥౬॥౨॥౧౦౭॥వృకోదరః-హర్యశ్వః-
మహేషుః✻క్షేపే॥౬॥౨॥౧౦౮॥ఉదరాశ్వేషుషుపూర్వమన్తోదాత్తం బహువ్రీహౌ
నిన్దాయాం-అసంజ్ఞార్థమారమ్భః-ఘటోదరః-కటుకాశ్వః-చలాచలేషుః అనుదర ఇత్య
త్ర నఞ్సుభ్యామితి భవతి పూర్వవిప్రతిషేధేన✻నదీ బన్ధుని॥౬॥౨॥౧౦౯॥ బన్ధుశబ్దే
పరే నద్యన్తం పూర్వమన్తోదాత్తం బహువ్రీహౌ-గార్గీబన్ధుః-నదీ కిం-బ్రహ్మబన్ధుః- బ్ర
హ్మశబ్ద ఆద్యుదాత్తః-బన్ధుని కిం-గార్గీప్రియః-బహువ్రీహౌ కిం-గార్గీబన్ధుః✻నిష్ఠోపసర్గ
పూర్వాన్యతరస్యామ్॥౬॥౨॥౧౧౦॥ నిష్ఠాన్తముపసర్గపూర్వపదమన్తోదాత్తం వా-
ప్రధౌతపాదః-౨-నిష్ఠా కిం- ప్రసేవకముఖః-ఉపసర్గపూర్వా కిం-శుష్కముఖః✻ఉ
త్తరపదాదిః॥౬॥౨॥౧౧౧॥ఉత్తరపదాధికార ఆపాదాన్తః ఆద్యధికారస్తు ప్రకృత్యా
భగాలమిత్యవధిః✻కర్ణో వర్ణలక్షణాత్॥౬॥౨॥౧౧౨॥ వర్ణవాచినో లక్షణవాచినశ్చ
పరః కర్ణశబ్ద ఆద్యుదాత్తో బహువ్రీహౌ-శుక్లకర్ణః-శఙ్కుకర్ణః-కర్ణః కిం- శ్వేతపాదః- వ
ర్ణలక్షణాత్కిం- శోభనకర్ణః✻సంజ్ఞౌపమ్యయోశ్చ॥౬॥౨॥౧౧౩॥కర్ణ ఆద్యుదాత్తః-
మణికర్ణః ఔపమ్యే-గోకర్ణః✻కణ్ఠపృష్ఠగ్రీవాజఙ్ఘం చ॥౬॥౨॥౧౧౪॥ సంజ్ఞౌపమ్య
యోర్బహువ్రీహౌ-శితికణ్ఠః-కాణ్డపృష్ఠః-సుగ్రీవః-నాడీజఙ్ఘః- ఔపమ్యే-ఖరకణ్ఠః- గో
పృష్ఠః-అశ్వగ్రీవః-గోజఙ్ఘః✻శృఙ్గమవస్థాయాం చ॥౬॥౨॥౧౧౫॥శృఙ్గశబ్దోఽవస్థా
యాం సంజ్ఞౌపమ్యయోశ్చాద్యుదాత్తో బహువ్రీహౌ-ఉద్గతశృఙ్గః-ద్వ్యఙ్గులశృఙ్గః-అ
త్ర శృఙ్గోద్గమనాదికృతో గవాదేర్వయోవిశేషోఽవస్థా-సంజ్ఞాయాం- ఋష్యశృఙ్గః-

ఔపశమ్యే-పేషశ్శృఙ్గః-అవస్థాయాంకిం-స్థూలశ్శృఙ్గః ॥ నఞో జరమరమిత్రమృతాః ॥ ౬ ॥
౨ ॥ ౧౧౬ ॥ నఞః పరేఏతేఆద్యుదాత్తాబహువ్రీహౌ-తామేజరాయస్వజరం- అమరమ్-
అమిత్రమర్దయ-శ్రువోదేవేష్వమృతం-నఞః కిం- బ్రాహ్మణమిత్రః - జేతికిం-అశ
త్రుః ॥ సోర్మనసీఅలోమోషసీ ॥ ౬ ॥ ౨ ॥ ౧౧౭ ॥ సోః పరంలోమోషసీవర్జయిత్వా మన్న
న్తమసన్తంచాద్యుదాత్తం స్యాత్ -నఞ్ సుభ్యామిత్యస్యాపవాదః-సుకర్మాణః-సుయ
జః-సనోత్తదనిమానః-సు బ్రహ్మ-శివాపశుభ్యాన్సమనాః-సువర్చాః- సు పేశసన్-ర
తి-సోః కిం-కృతకర్మా-మనసీకిం-సు రాజా-అలోమోషసీకిం-సులోమా-సూషాః-కపిలు
వరత్వాత్-పిపూర్వమితిభవతి-సుకర్మకః-సు స్రోతసః ॥ క్రత్వాదయశ్చ ॥ ౬ ॥ ౨ ॥
౧౧౮ ॥ సోః పరేఆద్యుదాత్తాఃస్యుః-సు క్రతుః-సు ప్రతీకః-సుహవ్యః- సు ప్రతూర్తిమ
నేహసమ్ ॥ ఆద్యుదాత్తంద్వ్యచ్ఛన్దసి ॥ ౬ ॥ ౨ ॥ ౧౧౯ ॥ యదాద్యుదాత్తంద్వ్యచ్ త
త్సోరుత్తరంబహువ్రీహౌ వాద్యుదాత్తం-అధాస్వశ్వాః-సురథాం అతిథిగ్వ-నిత్యస్వరే
ణాశ్వరథావాద్యుదాత్తౌ-ఆద్యుదాత్తంకిం-యా సుబాహుః-ద్వ్యచ్ కిం- సుగురత్సు
హిరణ్యః-హిరణ్యశబ్దస్త్ర్యచ్ ॥ వీరవీర్యౌచ ॥ ౬ ॥ ౨ ॥ ౧౨౦ ॥ సోః పరౌబహువ్రీహౌఛన్ద
స్యాద్యుదాత్తౌ-సువీరేణరయిణా-సువీర్యస్యగోమతః- వీర్యశబ్దోయత్ప్రత్యయాన్తః
తత్రయతోనావ ఇత్యాద్యుదాత్తత్వే న్నేతివీర్యగ్రహణంజ్ఞాపకం- తత్రహిసతిపూ
ర్వేణైవసిద్ధంస్యాత్ ॥ కూలతీరతూలమూలశాలాక్షసమమవ్యయీభావే ॥ ౬ ॥
౨ ॥ ౧౨౧ ॥ ఉపకూలం-ఉపతీరం-ఉపతూలం- ఉపమూలం-ఉపశాలంఉపాక్షం - సుష
మం-విషమం-నిష్షమం - తిష్ఠద్గుప్రభృతిష్వేతే-కూలాదిగ్రహణంకిం-ఉపకుమ్భం-అ
వ్యయీభావేకిం-పరమకూలమ్ ॥ కంసమన్థశూర్పపాయ్యకాణ్డంద్విగౌ ॥ ౬ ॥ ౨ ॥ ౧౨౨ ॥
ద్వికంసః-ద్విమన్థః-ద్విశూర్పః-ద్విపాయ్యం-ద్వికాణ్డం-ద్విగౌకిం-పరమకంసః ॥ తత్పు
రుషేశాలాయాన్నపుంసకే ॥ ౬ ॥ ౨ ॥ ౧౨౩ ॥ శాలాశబ్దాన్తేనపుంసకే తత్పురుషేఉత్తర
పదమాద్యుదాత్తం- బ్రాహ్మణశాలం-తత్పురుషేకిం- దృఢశాలం బ్రాహ్మణపలం-
శాలాయాం కిం-బ్రాహ్మణసేనం-నపుంసకేకిం- బ్రాహ్మణశాలా ॥ కన్థాచ ॥ ౬ ॥ ౨ ॥
౧౨౪ ॥ తత్పురుషేనపుంసకేకన్థాశబ్దఉత్తరపదమాద్యుదాత్తం - సౌశమికన్థం-ఆహ్వ
రకన్థం-నపుంసకేకిం-దాక్షికన్థా ॥ ఆదిశ్చిహణాదీనామ్ ॥ ౬ ॥ ౨ ॥ ౧౨౫ ॥ కన్థాన్తే తత్పురు
షేనపుంసకలిఙ్గేచిహణాదీనామాదిరుదాత్తః-చిహణకన్థం-మద్రరకన్థం - ఆదిరితివర్త
మానేపునరగ్రహణం పూర్వపదస్యాద్యుదాత్తార్థమ్ ॥ చేలఖేటకటుకకాణ్డంగర్హా
యామ్ ॥ ౬ ॥ ౨ ॥ ౧౨౬ ॥ చేలాదీన్యుత్తరపదాన్యాద్యుదాత్తాని- పుత్రచేలం-నగరఖేటం-
దధికటుకం- ప్రజాకాణ్డం- చేలాదిసాదృశ్యేనపుత్రాదీనాంగర్హా- వ్యాఘ్రాదిత్వా

త్సమానః-గర్హాయాంకిం-పరమచేలమ్❋చీరముపమానమ్॥౬॥౨॥౧౨౭॥వస్త్రంచీర
మివవస్త్రచీరం-కమ్బలచీరం-ఉపమానంకిం-పరమచీరమ్❋ పలలసూపశాకమ్మిశ్రే
౬॥౨॥౧౨౮॥ఘృతపలలం-ఘృతసూపం-ఘృతశాకం-భక్ష్యేణమిశ్రీకరణమితిసమా
సః మిశ్రే కిం-పరమపలలమ్❋కూలసూదస్థలకర్షాస్సంజ్ఞాయామ్॥ ౬॥౨॥౧౨౯॥ ఆ
ద్యుదాత్తాస్తత్పురుషే-దాక్షికూలం-శాణ్డిసూదం-దాణ్డాయనస్థలీ-దాక్షికర్షః - గ్రా
మసంజ్ఞా ఏతాః- సంజ్ఞాయాంకిం - పరమకూలమ్❋అకర్మధారయే రాజ్యమ్॥౬॥౨॥
౧౩౦॥కర్మధారయవర్జితే తత్పురుషే రాజ్యముత్తరపదమాద్యుదాత్తం- బ్రాహ్మణరా
జ్యం-అకర్మధారయే కిం-పరమరాజ్యమ్॥ చేలరాజ్యాదిస్వరాదవ్యయస్వరః పూర్వవిప్రతిషేధే
న॥కుచేలం-కురాజ్యమ్❋వర్గ్యాదయశ్చ॥౬॥౨॥౧౩౧॥అర్జునవర్గ్యః-వాసుదేవపక్ష్యః-
అకర్మధారయ ఇత్యేవ-పరమవర్గ్యః-వర్గ్యాదిర్దిగాద్యన్తర్గణః❋పుత్రః పుమ్భ్యః॥౬॥
౨॥౧౩౨॥పుంశబ్దేభ్యః పరః పుత్రశబ్ద ఆద్యుదాత్తస్తత్పురుషే-దాశకిపుత్రః-మాహి
షపుత్రః పుత్రః కిం-కౌనటిమాతులః-పుమ్భ్యః కిం- దాక్షీపుత్రః❋నాచార్యరాజర్త్వి
క్సంయుక్తజ్ఞాత్యాఖ్యేభ్యః॥౬॥౨॥౧౩౩॥ ఏభ్యః పుత్రో నాద్యుదాత్తః-ఆఖ్యాగ్రహ
ణాత్పర్యాయాణాం తద్విశేషాణాంచ గ్రహణమ్-ఆచార్యపుత్రః - ఉపాధ్యాయపు
త్రః-శాకటాయనపుత్రః- రాజపుత్రః-ఈశ్వరపుత్రః - నన్దపుత్రః-ఋత్విక్పుత్రః-
యాజకపుత్రః- హోతృపుత్రః-సంయుక్తాస్సంబన్ధినః- శ్యాలపుత్రః-జ్ఞాతయో మా
తాపితృసంబన్ధేన బాన్ధవాః-జ్ఞాతిపుత్రః-భ్రాతుఃపుత్రః ❋ చూర్ణాదీన్యప్రాణిష
ష్ఠ్యాః॥౬॥౨॥౧౩౪॥ఏతాని ప్రాణిభిన్నషష్ఠ్యన్తాత్పరాణ్యాద్యుదాత్తాని తత్పురుషే
ముద్గచూర్ణమ్-అప్రాణీతికిం-మత్స్యచూర్ణమ్❋షట్చ కాణ్డాదీని॥౬॥౨॥౧౩౫॥అప్రాణి
షష్ఠ్యాః పరాణి ఆద్యుదాత్తాని-దర్భకాణ్డం-దర్భచీరం-తిలపలలం-ముద్గసూపః- మూలక
శాకం-నదీకూలం-షట్ కిం-రాజసూదః-అప్రాణీతి కిం - దత్తకాణ్డమ్❋కుణ్డంవనమ్॥౬॥
౨॥౧౩౬॥కుణ్డమాద్యుదాత్తం వనవాచిని తత్పురుషే-దర్భకుణ్డం - కుణ్డశబ్దోత్ర సాదృ
శ్యే-వనంకిం-మృత్కుణ్డమ్❋ప్రకృత్యా భగాలమ్॥౬॥౨॥౧౩౭॥ భగాలవాచ్యుత్త
రపదం తత్పురుషే ప్రకృత్యా-కుమ్భీభగాలం-కుమ్భీనదాలం-కుమ్భీకపాలం - మధ్యో
దాత్తా ఏతే-ప్రకృత్యేత్యధికృతమన్తఇతియావత్ ❋ శితేర్నిత్యాబహ్వజ్బహువ్రీ
హావభసత్॥౬॥౨॥౧౩౮॥శితేః పరం నిత్యాబహ్వచ్కం ప్రకృత్యా-శితిపాదః - శి
త్యంసః-పాదశబ్దో వృషాదిత్వాదాద్యుదాత్తః-అంసశబ్దః ప్రత్యయస్య నిత్త్వాత్ - శి
తేః కిం-దర్శనీయపాదః నిత్యేతి కిం-శితికకుత్-అవస్థాయాం లోపః అన్యత్ర శితికకుదతి
తిబహ్వజుత్తరపదం-అభసత్కిం-శితిభసత్-శితిరాద్యుదాత్తః పూర్వపదప్రకృతి

స్వరాబాధవాద యోగః ❋ గతికారకోపపదాత్కృత్ ॥౬।౨।౧౩౯॥ ఏభ్యః కృదన్తం
ప్రకృతిస్వరం స్యాత్తత్పురుషే-ప్రకారకః-ప్రహరణమ్-ఇధ్మప్రవ్రశ్చనః - ఉపప
దాత్-ఈషత్కరః-గతేతి కిం-దేవస్య కారకః-శేషషష్ఠీ-కృద్గ్రహణం స్పష్టార్థం-ప్రప
చతితరామిత్యత్ర తరబాద్యన్తేన సమాసే కృతే ఆమ్-తత్ర సతిశిష్టత్వాదామ్స్వరో భ
వతీత్యేకే-ప్రపచతిదేశ్యార్థం తు కృద్గ్రహణమిత్యన్యే ❋ ఉభే వనస్పత్యాదిషు యుగ
పత్ ॥౬।౨।౧౪౦॥ ఏషు పూర్వోత్తరపదే యుగపత్ప్రకృత్యా-వనస్పతిం వన ఆ-బృహ
స్పతిం యః-బృహచ్ఛబ్దోऽత్రాద్యుదాత్తో నిపాత్యతే-హస్వయా శచీపతిం- శార్ఙ్గరవాది
త్వాదాద్యుదాత్తః శచీశబ్దః శచీభిర్న ఇతి దర్శనాత్ తనూనపాత్ - నరాశంసం వాజి
నం-నిపాతనాద్దీర్ఘః-శునశ్శేపః ❋ దేవతాద్వన్ద్వే చ ॥౬।౨।౧౪౧॥ ఉభే యుగపత్ప్ర
కృత్యా స్తః-ఆ య ఇన్ద్రావరుణౌ-ఇన్ద్రాబృహస్పతీ వయం- దేవతా కిం-ప్లక్షన్యగ్రో
ధౌ-ద్వన్ద్వే కిమ్-అగ్నిష్టోమః ❋ నోత్తరపదేऽనుదాత్తాదావపృథివీరుద్రపూషమన్థి
షు ॥౬।౨।౧౪౨॥ పృథివ్యాదివర్జితేऽనుదాత్తాదావుత్తరపదే ప్రాగుక్తం న - ఇన్ద్రా
గ్నిభ్యాం కం వృషణః-అపృథివ్యాదౌ కిం-ద్యావాపృథివీ జనయన్-ఆద్యుదాత్తో ద్యావా
నిపాత్యతే-పృథివీత్యన్తోదాత్తః-సోమారుద్రౌ-రోదేర్ణిలుక్చేతి రగన్తో రుద్రః ఇన్ద్రా
పూషణౌ-శ్వన్నుక్షన్పూషన్నితి పూషాऽన్తోదాత్తో నిపాత్యతే-శుక్రామన్థినా- మ
న్థోऽస్యాస్తీతి మన్థిన్శబ్దోऽన్తోదాత్తః- ఉత్తరపదగ్రహణమనుదాత్తాదావిత్యుత్తరపదవి
శేషణం యథా స్యాత్ ద్వన్ద్వవిశేషణం మా భూత్ - అనుదాత్తాదావితి విధిప్రతిషేధ
యోర్విషయవిభాగార్థమ్ ❋ అన్తః ॥౬।౨।౧౪౩॥ అధికారోऽయమ్ ❋ థాథఘఞ్క్తాజ
బిత్రకాణామ్ ॥౬।౨।౧౪౪॥ థ అథ ఘఞ్ క్త అచ్ అప్ ఇత్ర క ఏతదన్తానాముత్తరపదమన్తోదాత్తః
థ-ప్రభృథస్యాయోః-అథ-అవసథః-ఘఞ్ - ప్రభేదః-క్త-ధర్మావ్రజీ పురుష్టుతః- పు
రుషు బహుప్రదేశేషు స్తుత ఇతి విగ్రహః-అచ్-ప్రక్షయః-అప్-ప్రలవః ఇత్ర- ప్ర
లవిత్రం-క-గోవృషః-మూలవిభుజాదిత్వాత్కః-గతికారకోపపదాదిత్యేవ-నేహ- సు
స్తుతం భవతా ❋ సూపమానాత్ క్తః ॥౬।౨।౧౪౫॥ సోరుపమానాచ్చ పరం క్తాన్తమన్తో
దాత్తం-ఋతస్య యోనౌ సుకృతస్య-శశప్లుతః ❋ సంజ్ఞాయామనాచితాదీనామ్ ॥౬।
౨।౧౪౬॥ గతికారకోపపదాత్ క్తాన్తమన్తోదాత్తమాచితాదీన్వర్జయిత్వా-ఉపహూ
తశ్శాకల్యః-పరిజగ్ధః-అనేతి కిం- ఆచితమ్ - ఆస్థాపితమ్ ❋ ప్రవృద్ధాదీనాం చ ॥౬।౨।
౧౪౭॥ ఏషాం క్తాన్తముత్తరపదమన్తోదాత్తం-ప్రవృద్ధః-ప్రయుక్తః- అసంజ్ఞార్థోऽయ
మారమ్భః-ఆకృతిగణోऽయమ్ ❋ కారకాద్దత్తశ్రుతయోరేవాశిషి ॥ ౬ ॥ ౨॥౧౪౮॥
సంజ్ఞాయామన్తోదాత్తః-దేవదత్తః విష్ణుశ్రుతః-కారకాత్కిం - సంశ్రుతో రామాయ

ణః-దత్తశ్రుతయోఃకిం-దేవపాలితః-అస్మాన్నియమాదత్రసంజ్ఞాయామపనేతిన- తృతీయాకర్మణీతి తు భవతి ఏవ కిం-దేవైః ఖాతా దేవఖాతా-ఆశిష్యేవేత్యేవమత్రేష్టో నియమః-తేనానాహతోననతి దేవదత్త ఇత్యత్ర న-శంఖవిశేషస్య సంజ్ఞేయం తృతీయా కర్మణీతి పూర్వపదప్రకృతిస్వరత్వమేవ భవతి❈ఇత్థంభూతేనకృతమితిచ॥౬॥౨॥౧౪౯॥ ఇత్థంభూతేనకృతమిత్యేతస్మిన్నర్థే యస్సమాసః తత్ర క్తాన్తముత్తరపదమన్తోదాత్తం స్యాత్-సుప్తప్రలపితం-ప్రమత్తగీతం-కృతమితి క్రియాసామాన్యే కరోతిర్న భూతప్రాదుర్భావే ఏవ-తేన ప్రలపితాద్యపి కృతం భవతి-తృతీయాకర్మణీత్యస్యాపవాదః ❈అనో భావకర్మవచనః ॥౬॥౨॥౧౫౦॥ కారకాత్పరమనప్రత్యయాన్తం భావవచనం కర్మవచనంచాన్తోదాత్తం-పయఃపానం సుఖం-రాజభోజనాశ్శాలయః-అనః కిం- హస్తాదాయః-భేతికిం-దన్తధావనం-కరణేల్యుట్-కారకాత్కిం- నిదర్శనమ్ ❈మన్క్తిన్వ్యాఖ్యానశయనాసనస్థానయాజకాదిక్రీతాః॥౬॥౨॥౧౫౧॥ కారకాత్పరాణ్యేతాన్యుత్తరపదాన్యన్తోదాత్తాని తత్పురుషే-కృత్స్వరాపవాదః-రథవర్త్మ-పాణినికృతిః-ఛన్దోవ్యాఖ్యానం-రాజశయనం-రాజాసనం-అశ్వస్థానం- బ్రాహ్మణయాజకః-గోక్రీతః - కారకాత్కిం-ప్రభూతిం-సంగతిం-అ[illegible]తాదౌచనితీతిస్వరః❈సప్తమ్యాః పుణ్యమ్॥౬॥౨॥౧౫౨॥ అన్తోదాత్తం-అధ్యయనపుణ్యం-తత్పురుషేతుల్యార్థేతి ప్రాప్తం- సప్తమ్యాః కిం-వేదేనపుణ్యం వేదపుణ్యమ్❈ఊనార్థకలహంతృతీయాయాః॥౬॥౨॥౧౫౩॥ మాషోనం-మాషవికలం-వాక్కలహః-తృతీయాపూర్వపదప్రకృతిస్వరాపవాదోఽయమ్॥ అత్ర కేచిదర్థేతిస్వరూపగ్రహణమిచ్ఛన్తి॥ ధాన్యార్థః- ఊనశబ్దేనత్వర్థనిర్దేశార్థేన తదర్థానాం గ్రహణమితి ప్రతిపదోక్తత్వాదేవసిద్ధే తృతీయాగ్రహణం స్పష్టార్థమ్❈మిశ్రంచానుపసర్గమసన్ధౌ ॥౬॥౨॥౧౫౪॥ వణబన్ధేనైకార్థ్యం సన్ధిః-తిలమిశ్రాః సర్పిర్మిశ్రాః-మిశ్రం కిం-గుడధానాః-అనుపసర్గం కిం తిలసమ్మిశ్రాః-మిశ్రగ్రహణే సోపసర్గగ్రహణస్యైదమేవజ్ఞాపకం-అసన్ధౌ కిం-బ్రాహ్మణమిశ్రో రాజా -బ్రాహ్మణైస్సహసహితఐకార్థ్యమాపన్నః❈నఞో గుణప్రతిషేధే సంపాద్యర్హహితాలమర్థాస్తద్ధితాః॥౬॥౨॥౧౫౫॥ సంపాద్యాద్యర్థేతద్ధితాన్తా నఞో గుణప్రతిషేధే వర్తమానాత్పరేఽన్తోదాత్తాః-కర్ణవేష్టకాభ్యాం సంపాది కార్ణవేష్టకికం-నకార్ణవేష్టకికమకార్ణవేష్టకికం-ఛేదమర్హతి ఛైదికః-నఛైదికోఽఛైదికః-నవత్సేభ్యోహితవత్సీయః- నసన్తాపాయప్రభవతి అసాన్తాపికః-నఞః కిం-గర్దభరథమర్హతి గార్దభరథికః- విగార్దభరథికః-గుణప్రతిషేధే కిం-గార్దభరథికాదన్యోఽగార్దభరథికః-గుణో హితద్ధితార్థే ప్రవృత్తినిమిత్తం సంపాదిత్వాద్యుచ్యతే-తత్ప్రతిషేధో యత్రోచ్యతే తత్రాయంవిధి

ధిః-కర్ణవేష్టకాభ్యాంన సంపాది ముఖమితి-నంపేతికిం-పాణినీయమధీతే పాణినీయః-న పాణినీయఅపాణినీయః-తద్ధితఃకిం-వోఢుమర్హతివోఢానవోఢాఅవోఢా ❁యయతోశ్చాతదర్థే॥౬।౨।౧౫౬॥యయతౌయౌతద్ధితౌతదన్తస్యోత్తరపదస్యనఞోగుణప్రతిషేధవిషయాత్పరస్యాన్తఉదాత్తస్స్యాత్-పాశానాంసమూహః పాశ్యానపాశ్యా అపాశ్యా-అదన్త్యమ్-అతదర్థేకిం-అపాద్యం-తద్ధితఃకిం-అదేయం-గుణప్రతిషేధేకిం దన్త్యాదన్యదదన్త్యం-తదనుబన్ధకగ్రహణేనాతదనుబన్ధకస్యేతి నేహ- అవామదేవ్యమ్ ❁అచ్కావశక్తౌ॥౬।౨।౧౫౭॥అజన్తంకాన్తంచనఞఃపరమన్తోదాత్తమశక్తౌగమ్యాయామ్-అపచః-పక్తుమశక్తః-అవిలిఖః-అశక్తౌకిమ్-అపచోదీక్షితః-గుణప్రతిషేధఇత్యేవం అన్యోయంపచాత్పచః❁ఆక్రోశేచ॥౬।౨।౧౫౮॥నఞఃపరావచ్కావన్తోదాత్తౌవాక్రోశే-అపచోజాల్మః-పక్తున్నశక్నోతీత్యేవమాక్రుశ్యతే-అవిక్షిపః❁సంజ్ఞాయామ్॥౬।౨।౧౫౯॥నఞఃపరమన్తోదాత్తంసంజ్ఞాయామాక్రోశే-అదేవదత్తః ❁కృత్యోకేష్ణుచ్చార్వాదయశ్చ॥౬।౨।౧౬౦॥నఞఃపరేఽన్తోదాత్తాస్స్యుః-అకర్తవ్యః-ఉక-అనాగాముకః-ఇష్ణుచ్ అనలంకరిష్ణుః-ఇష్ణుజ్గ్రహణేఖిష్ణుచోప్యనుబన్ధస్యాపిగ్రహణమికారాదేర్విధానసామర్థ్యాత్-అనాఢ్యమ్భవిష్ణుః-చార్వాదిః-అచారుః-అసాధుః❁రాజాహ్నోశ్ఛన్దసి❁అరాజా-అనహః-భాషాయాన్నఞ్స్వరఏవ❁విభాషాతృన్నన్నతీక్ష్ణశుచిషు॥౬।౨।౧౬౧॥తృన్-అకర్తా-అన్న-అనన్నమ్-అతీక్ష్ణమ్-అశుచి-పక్షేఽవ్యయస్వరః❁బహువ్రీహావిదమేతత్తద్భ్యః ప్రథమపూరణయోః క్రియాగణనే॥౬।౨।౧౬౨॥ఏభ్యోఽనయోఃక్రియాగణనేవర్తమానయోరన్తఉదాత్తః-ఇదంప్రథమంయస్యసఇదమ్ప్రథమః-ఏతద్ద్వితీయః తత్పఞ్చమః-బహువ్రీహౌకిం-అనేనప్రథమఃఇదంప్రథమః-తృతీయేతియోగవిభాగాత్సమాసః-ఇదమేతత్తద్భ్యఃకిం-యత్ప్రథమః ప్రథమపూరణయోఃకిం-తానిబహూన్యస్యతద్బహుః-క్రియాగణనేకిం-అయంప్రథమఃప్రధానంయేషాంతేఇదమ్ప్రథమాః-ద్రవ్యగణనమిదం-గణనేకిమ్-అయంప్రథమోయేషాంతే ఇదమ్ప్రథమాః-ఇదంప్రధానాఇత్యర్థః-ఉత్తరపదస్యకార్యిత్వాత్తత్పూర్వమన్తోదాత్తమ్-ఇదమ్ప్రథమకః బహువ్రీహావితివర్తనంసమాసఇతియావద్విధిక్రియాతే❁సంఖ్యాయాస్స్తనః॥౬।౨।౧౬౩॥బహువ్రీహౌస్తనఉదాత్తః-ద్విస్తనా-చతుస్తనా-సంఖ్యాయాఃకిం-దర్శనీయస్తనా-స్తనఃకిం-ద్విశిరాః❁విభాషాఛన్దసి॥౬।౨।౧౬౪॥ద్విస్తనాంకరోతి❁సంజ్ఞాయామ్మిత్రాజినయోః॥౬।౨।౧౬౫॥ దేవమిత్రః-కృష్ణాజినం-సంజ్ఞాయాంకిం-ప్రియమిత్రః❁ఋషిప్రతిషేధోమిత్రే❁విశ్వామిత్రఋషిః❁వ్యవాయినోఽన్తరమ్॥౬।౨।౧౬౬॥వ్యవధానవాచకాత్పరమన్త

రమన్తోదాత్తం-పఞ్చాన్తరంవ్యవధాయకంయస్యసపఞ్చాన్తరకః-వ్యవాయినః కిం-అ
త్యన్తరం-స్వభావాన్యఇత్యర్థః ✻ముఖంస్వాఙ్గమ్॥౬॥౨॥౧౬౭॥గౌరముఖః-స్వాఙ్గం
కిం-దీర్ఘముఖాశాలా ✻నావ్యయదిక్శబ్దగోమహత్స్థూలముష్టిపృథువత్సేభ్యః॥౬॥
౨॥౧౬౮॥ఉచ్చైర్ముఖః-ప్రాఙ్ముఖః-గోముఖః-మహాముఖః-స్థూలముఖః- ముష్టిము
ఖః పృథుముఖః-వత్సముఖః-పూర్వపదప్రకృతిస్వరోఽత్ర- గోముష్టివత్సపూర్వపద
స్యోపమానలక్షణోపి వికల్పోనేన బాధ్యతే ✻నిష్ఠోపమానాదన్యతరస్యామ్ ॥౬॥౨॥
౧౬౯॥నిష్ఠాన్తాదుపమానవాచినశ్చపరంముఖంస్వాఙ్గంవాన్తోదాత్తంబహువ్రీహౌ-
ప్రక్షాళితముఖః-పక్షే నిష్ఠోపసర్జనేతి పూర్వపదాన్తోదాత్తత్వం- పూర్వపదప్రకృతి
స్వరత్వే నగతిస్వరోపి భవతి-ఉపమాన-సింహముఖః ✻జాతికాలసుఖాదిభ్యోఽనాచ్ఛా
దనాత్ క్తోఽకృతమితప్రతిపన్నాః॥౬॥౨॥౧౭౦॥సారఙ్గజగ్ధః-మాసజాతః-సుఖజాతః
దుఃఖజాతః-జాతికాలేతి కిం-పుత్రజాతః-అనాచ్ఛాదనాత్కిం-వస్త్రచ్ఛన్నః- అకృతేతి
కిం-కుణ్డకృతః-కుణ్డమితః-కుణ్డప్రతిపన్నః-అస్మాద్జ్ఞాపకాన్నిష్ఠాన్తస్య పరనిపాతః ✻
వాజాతే॥౬॥౨॥౧౭౧॥జాతికాలసుఖాదిభ్యః పరో జాతశబ్దో వాన్తోదాత్తః - దన్తజా
తః-మాసజాతః ✻నఞ్సుభ్యామ్॥౬॥౨॥౧౭౨॥బహువ్రీహావుత్తరపదమన్తోదాత్తం
అవ్రీహిః-సుమాషః ✻కపిపూర్వమ్॥౬॥౨॥౧౭౩॥ నఞ్సుభ్యాముత్తరస్యపూర్వము
దాత్తంకపిపరే-అబ్రహ్మబన్ధుకః-సుకుమారీకః ✻హ్రస్వాన్తేఽన్త్యాత్పూర్వమ్॥౬॥
౨॥౧౭౪॥హ్రస్వాన్తే ఉత్తరపదే సమాసే చాన్త్యాత్పూర్వముదాత్తంకపినఞ్సు
భ్యాంబహువ్రీహౌ-అవ్రీహికః-సుమాషకః-పూర్వమిత్యనువర్తమానే పునఃపూర్వగ్ర
హణం ప్రవృత్తిభేదేన నియమార్థం- హ్రస్వాన్తే అన్త్యాదేవపూర్వముదాత్తం న కపి
పూర్వమితి-అజ్ఞకః-కబన్తస్యైవాన్తోదాత్తత్వమ్ ✻బహోర్నఞ్వదుత్తరపదభూ
మ్ని॥౬॥౨॥౧౭౫॥ఉత్తరపదార్థబహుత్వవాచినో బహోః పరస్యపదస్యనఞః పర
స్యేవస్వరస్స్యాత్ -బహువ్రీహికః-బహుమిత్రః-ఉత్తరపదేతికిం- బహుషుమానో
యస్యసబహుమానః ✻నగుణాదయోఽవయవాః॥౬॥౨॥౧౭౬॥అవయవవాచినో బ
హోఃపరేగుణాదయోనాన్తోదాత్తాః బహువ్రీహౌ-బహుగుణారజ్జుః-బహ్వక్షరంప
దం-బహ్వధ్యాయో గ్రన్థః-గుణాదిరాకృతిగణః-అవయవాఃకిం-బహుగుణో ద్విజః- అ
ధ్యయనశ్రుతసదాచారాదయోగుణాః ✻ఉపసర్గాత్స్వాఙ్గం ధ్రువమపర్శు॥౬॥౨॥
౧౭౭॥ప్రపృష్ఠః-ప్రలలాటః-ధ్రువమేకరూపం-ఉపసర్గాత్కిం- దర్శనీయపృష్ఠః స్వా
ఙ్గంకిం-ప్రశాఖో వృక్షః-ధ్రువంకిం-ఉద్బాహుః-అపర్శుకిం- విపర్శు ✻ వనంస
మాసే॥౬॥౨॥౧౭౮॥సమాసమాత్రే ఉపసర్గాదుత్తరపదంవనమన్తోదాత్తం-[illegible]

మే ప్రవణే ❀ అన్తః ॥౬॥౨॥౧౭౯॥ అస్మాత్పరం వనమన్తోదాత్తం- అన్తర్వణో దేశః ॥
అనుపసర్గార్థమిదమ్ ❀ అన్తశ్చ ॥౬॥౨॥౧౮౦॥ ఉపసర్గాదన్తశబ్దోఽన్తోదాత్తః- పర్యన్తః
సమన్తః ❀ న నివిభ్యామ్ ॥౬॥౨॥౧౮౧॥ న్యన్తః- వ్యన్తః- పూర్వపద ప్రకృతిస్వరే యణి
చ కృతే ఉదాత్తస్వరితయోర్యణ ఇతి స్వరితః ❀ పరేరభితోభావి మణ్డలమ్ ॥౬॥౨॥౧౮౨॥
పరేః పరమభిత ఉభయతో భావో యస్యాస్తి తత్కూలాది మణ్డలం చాన్తోదాత్తం- పరి
కూలం- పరిమణ్డలమ్ ❀ ప్రాదస్వాఙ్గం సంజ్ఞాయామ్ ॥౬॥౨॥౧౮౩॥ ప్రగృహం- అస్వా
ఙ్గం కిమ్- ప్రపదమ్ ❀ నిరుదకాదీని చ ॥౬॥౨॥౧౮౪॥ అన్తోదాత్తాని- నిరుదకం- నిరుపలమ్
❀ అభేర్ముఖమ్ ॥౬॥౨॥౧౮౫॥ అభిముఖమ్ ఉపసర్గాత్స్వాఙ్గమితి సిద్ధే అబహువ్రీహ్యర్థ
మధ్రువార్థమస్వాఙ్గార్థం చ- అభిముఖా శాలా ❀ అపాచ్చ ॥౬॥౨॥౧౮౬॥ అపముఖం
యోగవిభాగ ఉత్తరార్థః ❀ స్ఫిగపూతవీణాఞ్జోఽధ్వకుక్షిసీరనామ నామ చ ॥౬॥౨॥
౧౮౭॥ అపాదిమాన్యన్తోదాత్తాని- అపస్ఫిగమ్- అపపూతమ్- అపవీణమ్- అఞ్జస్ - అపా
ఞ్జః- అధ్వన్- అపాధ్వా- ఉపసర్గాదధ్వన ఇత్యస్యాభావే ఇదమ్- ఏతదేవ జ్ఞాపకం సమా
సాన్తానామనిత్యత్వే- అపకుక్షిః- సీరనామ- అపసీరమ్- అపహాలమ్- అపనామ- స్ఫిగపూత
వీణాకుక్షిగ్రహణమబహువ్రీహ్యర్థమధ్రువార్థమస్వాఙ్గార్థం చ ❀ అధేరుపరిస్థమ్ ॥౬॥
౨॥౧౮౮॥ అధ్యారూఢో దన్తోఽధిదన్తః- దన్తస్యోపరి జాతో దన్తః- ఉపరిస్థం కిమ్- అధికర
ణమ్ ❀ అనోరప్రధానకనీయసీ ॥౬॥౨॥౧౮౯॥ అనోః పరమప్రధానవాచి కనీయశ్చా
న్తోదాత్తమ్- అనుగతో జ్యేష్ఠమనుజ్యేష్ఠః- పూర్వపదార్థప్రధానః ప్రాదిసమాసః- అ
నుగతః కనీయాననుకనీయాన్- ఉత్తరపదార్థప్రధానః ప్రధానార్థం చ కనీయో గ్ర
హణమ్- అప్రేతి కిమ్- అనుగతో జ్యేష్ఠోఽనుజ్యేష్ఠః ❀ పురుషశ్చాన్వాదిష్టః ॥౬॥౨॥౧౯౦॥
అనోః పరోఽన్వాదిష్టవాచీ పురుషోఽన్తోదాత్తః- అన్వాదిష్టః పురుషోఽనుపురుషః - అ
న్వాదిష్టః కిమ్ అనుగతః పురుషోఽనుపురుషః ❀ అతేరకృత్పదే ॥౬॥౨॥౧౯౧॥ అతేః పర
మకృదన్తం పదశబ్దశ్చాన్తోదాత్తః- అత్యఙ్కుశో నాగః- అతిపదా గాయత్రీ - అకృత్ప
దే కిమ్- అతికారకః * అతేర్ధాతులోప ఇతి వాచ్యమ్ * ఇహ మా భూత్- శోభనో గార్గ్యోఽతి
గార్గ్యః- ఇహ చ స్యాత్- అతిక్రాన్తః కారకమతికారకః ❀ నేరనిధానే ॥౬॥౨॥౧౯౨॥
నిధానమప్రకాశతా- తతోఽన్యదనిధానం- ప్రకాశనమిత్యర్థః- నిశ్చితం మూలం నిమూ
లం- న్యక్షం- అనిధానే కిం నిహితో దణ్డో నిదణ్డః ❀ ప్రతేరంశ్వాదయస్తత్పురుషే ॥౬॥
౨॥౧౯౩॥ ప్రతేః పరేఽంశ్వాదయోఽన్తోదాత్తాః- ప్రతిగతోఽంశుః ప్రత్యంశుః-
ప్రతిజనః- ప్రతిరాజా- సమాసాన్తస్యానిత్యత్వాన్న టచ్ ❀ ఉపాద్ద్వ్యజజినమగౌ
రాదయః ॥౬॥౨॥౧౯౪॥ ఉపాత్పరం ద్వ్యచ్కమజినం గౌరాదయశ్చాన్తోదాత్తం తత్పురు

షే-గౌరాదీన్వర్జయిత్వా-ఉపదేవః-ఉపేన్ద్రః-ఉపాజినమ్-అగౌరాదయః కిం-ఉపగౌ
రః-ఉపతైషః-తత్పురుషే కిం. ఉపగతస్సోమోయస్య స ఉపసోమః ✱ సోరవక్షేపణే॥
౬॥౨॥౧౯౫॥ సు ప్రత్యవసితః-సు రక్షప్రజాయామేవ- వాక్యార్థస్యత్ర సిద్ధా- అ
మూయయాత ధాభిధానాత్ -సోః కిం-కు బ్రాహ్మణః-అవక్షేపణే కిం- సువృషణమ్ ✱
విభాషోత్పుచ్ఛే॥౬॥౨॥౧౯౬॥ ఉత్క్రాన్తః పుచ్ఛాదుత్పుచ్ఛః-యదా తు పుచ్ఛముదస్య
తి ఉత్పుచ్ఛయతేః పచ్-ఉత్పుచ్ఛః తదా థాథాదిస్వరేణ నిత్యమన్తోదాత్తత్వే ప్రా
ప్తే వికల్పోయం- సేయముభయత్ర విభాషా-తత్పురుషే కిం-ఉదస్తం పుచ్ఛం యేన స ఉ
త్పుచ్ఛః ✱ ద్విత్రిభ్యాం పాద్దన్మూర్ధసు బహువ్రీహౌ॥ ౬॥౨॥౧౯౭॥ ఆభ్యాం పరేష్వే

ష్వన్తోదాత్తో వా-ద్విపాచ్చతుష్పాచ్చరథాయ-త్రిపాదూర్ధ్వః-ద్విదన్- త్రిమూర్ధా
నం సప్తరశ్మిం మూర్ధన్నిత్యకృతసమాసాన్తపమూర్ధశబ్దః- తస్యైతత్ప్రయోజనం-
అసత్యపి సమాసాన్తే అన్తోదాత్తత్వం యథా స్యాత్- ఏతదేవ జ్ఞాపకమనిత్యస్సమాసా
న్తో భవతీతి-యదాపి చ సమాసాన్తః క్రియతే తదాపి బహువ్రీహేః కార్యిత్వాత్తదేకదే
శత్వాచ్చ సమాసాన్తోదాత్తత్వం పక్షే భవత్యేవ-ద్విమూర్ధః-౨-దిః త్రిభ్యాం కిం- క
ల్యాణమూర్ధా బహువ్రీహౌ కిం-ద్వయోర్మూర్ధా ద్విమూర్ధా ✱ సక్థం చాక్రాన్తాత్॥
౬॥౨॥౧౯౮॥ గౌరసక్థః-శ్లక్ష్ణసక్థః- అక్రాన్తాత్కిం-చక్రసక్థః సమాసాన్తస్యాషచ్చి
త్వాన్నిత్యమేవాన్తోదాత్తత్వం భవతి ✱ పరాదిశ్ఛన్దసి బహులమ్॥౬॥౨॥౧౯౯॥ ఛన్ద
సి పరస్య సక్థశబ్దస్యాదిరుదాత్తో వా-అఞ్జిసక్థమాలభేత-అత్ర వార్తికమ్। పరాదిశ్చ పరా
న్తశ్చ పూర్వాన్తశ్చాపి దృశ్యతే। పూర్వాదయశ్చ దృశ్యన్తే వ్యత్యయో బహుళం తత ఇ
తి॥ తువిజాతా ఉరుక్షయా-పరాన్తః-నియేన ముష్టిహత్యయా-యత్స్త్రి చక్రః- పూర్వా
న్తః-విశ్వాయుర్ధేహి॥ ——— ఇతి సమాసస్వరాః ——— ✱ తిఙో గోత్రాదీ
ని కుత్సనాభీక్ష్ణ్యయోః॥౮॥౧॥౨౭॥ తిఙన్తాత్పదాద్గోత్రాదీన్యనుదాత్తాన్యేతయోః
పచతి గోత్రం-పచతి పచతి గోత్రమ్-ఏవం ప్రవచనప్రహసనప్రకథనప్రత్యాయ
నాదయః-కుత్సనాభీక్ష్ణ్యగ్రహణం పాఠవిశేషణం- తేనాన్యత్రాపి గోత్రాదిగ్రహ
ణే కుత్సనాద్యావేవ కార్యం జ్ఞేయం గోత్రాదీని కిం- పచతి పాపం-కుత్సేతి కిం ఖనతి గో
త్రం సమేత్య హూపం ✱ తిఙతిఙః॥౮॥౧॥౨౮॥ అతిఙన్తాత్పదాత్పరం తిఙన్తం నిహన్యతే-
అగ్నిమీళే ✱ న లుట్॥ ౮॥౧॥౨౯॥ లుడన్తం న నిహన్యతే-శ్వః కర్తా ✱ నిపాతైర్యద్యది
హన్తకువిన్నేచ్చేచ్చణ్కచ్చిద్యత్రయుక్తమ్॥ ౮॥౧॥౩౦॥ ఏతైర్నిపాతైర్యుక్తన్నని
హన్యతే-యదగ్నే స్యామహం సత్వం-యువాం యదికృథః-కువిదఙ్గ ఆసన్-అదిత్తిభిశ్చ
కృత్కాశ్చిత్-పుత్రాసో యత్ర పితరో భవన్తి ✱ నహ ప్రత్యారమ్భే॥ ౮॥౧॥ ౩౧

నహీత్యనేనయుక్తం తిఙన్తం నానుదాత్తం - ప్రతిషేధయుక్త ఆరమ్భః ప్రత్యారమ్భః - నహ భోక్ష్యసే - ప్రత్యారమ్భే కిం - నహ వై తస్మిన్లోకే దక్షిణమిచ్ఛన్తి ❀ సత్యం ప్రశ్నే ॥౮।౧।౩౨॥ సత్యయుక్తం తిఙన్తం నానుదాత్తం ప్రశ్నే - సత్యం భోక్ష్యసే - ప్రశ్నే కిం - సత్యమిద్వా ఉ తం వయమిన్ద్రం స్తవామ ❀ అఙ్గాప్రాతిలోమ్యే ॥౮।౧।౩౩॥ అఙ్గేత్యనేనయుక్తం తిఙన్తం నానుదాత్తమ్ అఙ్గ కురు - అప్రాతిలోమ్యే కిమ్ - అఙ్గ కూజసి వృషల - అనభిప్రేతమశౌకర్యమప్రాతిలోమ్యం భవతి ❀ హి చ ॥౮।౧।౩౪॥ హియుక్తం తిఙన్తం నానుదాత్తం - ఆ హి ష్మా యాతి - ఆ హి రుహ త్వమ్ ❀ ఛన్దస్యనేకమపి సాకాఙ్క్షమ్ ॥౮।౧।౩౫॥ హీత్యనేనయుక్తం సాకాఙ్క్షమనేకమపి నానుదాత్తమ్ - అనృతం హి మత్తో వదతి - పాప్మా నమేనం పునాతి - తిఙన్తద్వయమపి న నిహన్యతే ❀ యావద్యథాభ్యామ్ ॥౮।౧।౩౬॥ ఆభ్యాం యోగే తిఙన్తం నానుదాత్తం - యావద్భుఙ్క్తే - యథా చిత్కణ్వమావతమ్ ❀ పూజాయాం నానన్తరమ్ ॥౮।౧।౩౭॥ యావద్యథాభ్యాం యుక్తం తిఙన్తం పూజాయాం నానుదాత్తం - యావత్పచతి శోభనం - యథా పచతి శోభనం - పూజాయాం కిం - యావద్భుఙ్క్తే - అనన్తరం కిం - యావద్దేవదత్తః పచతి శోభనం - పూర్వేణాత్ర నిఘాతః ప్రతిషిధ్యతే ❀ ఉపసర్గవ్యపేతం చ ॥౮।౧।౩౮॥ పూర్వేణానన్తరమిత్యుక్తం ఉపసర్గవ్యవధానార్థం వచనం - యావత్ప్రపచతి శోభనమ్ - అనన్తరమిత్యేవ - యావద్దేవదత్తః ప్రపచతి శోభనమ్ ❀ తుపశ్యపశ్యతాహైః పూజాయామ్ ॥౮।౧।౩౯॥ ఏభిర్యుక్తం తిఙన్తం న నిహన్యతే పూజాయామ్ - ఆదహ స్వధామను పునర్గర్భత్వమేరిరే ❀ అహో చ ॥౮।౧।౪౦॥ ఏతద్యోగే నానుదాత్తం పూజాయామ్ - అహో దేవదత్తః పచతి శోభనమ్ ❀ శేషే విభాషా ॥౮।౧।౪౧॥ అహో ఇత్యనేనయుక్తం తిఙన్తం వానుదాత్తం నపూజాయామ్ - అహో కటం కరిష్యతి ❀ పురా చ పరీప్సాయామ్ ॥౮।౧।౪౨॥ పురేత్యనేనయుక్తం వానుదాత్తం త్వరాయామ్ - అధీష్వ మాణవక పురా విద్యోతతే విద్యుత్ - నికటాగామిన్యత్ర పురాశబ్దః - పరీప్సాయాం కిం - నడేన స్మ పురాధీయతే - చిరాతీతేఽత్ర పురా ❀ నన్విత్యనుజ్ఞైషణాయామ్ ॥౮।౧।౪౩॥ నన్విత్యనేనయుక్తం తిఙన్తం నానుదాత్తం అనుజ్ఞావిషయప్రార్థనాయాం - నను గచ్ఛామి భోః - అనుజానీహి మాం గచ్ఛన్తమిత్యర్థః - అన్వైషణాయాం కిమ్ అకార్షీః కటం త్వం - నను కరోమి - పృష్టప్రతివచనమేతత్ ❀ కిం క్రియాప్రశ్నేఽనుపసర్గమప్రతిషిద్ధమ్ ॥౮।౧।౪౪॥ క్రియాప్రశ్నే వర్తమానేన కింశబ్దేనయుక్తం తిఙన్తం నానుదాత్తం - కిం ద్విజః పచత్యాహోస్విద్గచ్ఛతి - క్రియేతి కిం - సాధనప్రశ్నే మాభూత్ - కిం భక్తం పచత్యపూపాన్వా - ప్రశ్నే కిం - కిం పఠతి - శ్లోకమయమ్ - అనుపసర్గం కిం - కిం ప్రపచతి ఉత ప్రకరోతి - అప్రతిషిద్ధం కిం - కిం ద్విజో

స్వోకరి ✽ లోపే విభాషా ॥ ౮।౧।౪౫ ॥ కిమో ప్రయోగే ఉక్తం వా దేవదత్తః పచ
త్యాహోస్విత్పఠతి ✽ ఏహిమన్యే ప్రహాసే లృట్ ॥ ౮।౧।౪౬ ॥ ఏహిమన్యే ఇత్యనేన
యుక్తం లృడన్తం నానుదాత్తం క్రీడాయాం - ఏహి మన్యే భక్తం భోక్ష్యసే - న హి భో
క్ష్యసే భుక్తం అతిథిభిః - ప్రహాసే కిమ్ - ఏహి మన్యసే ఓదనం భోక్ష్యసే ఇతి సుష్ఠు మన్యసే - గ
త్యర్థలోటా ఇత్యనేన సిద్ధే నియమార్థో యమారమ్భః - ఏహి మన్యసే యుక్తే ప్రహా
సపదనాన్యత్ర - ఏహి మన్యసే ఓదనం భోక్ష్యే ✽ జాత్వపూర్వమ్ ॥ ౮।౧।౪౭ ॥ అవిద్య
మానపూర్వం యత్ జాతు తేన యుక్తం తిఙన్తం నానుదాత్తం - జాతు భోక్ష్యసే - అపూర్వం
కిం - కటం జాతు కరిష్యసి ✽ కింవృత్తం చ చిదుత్తరమ్ ॥ ౮।౧।౪౮ ॥ అవిద్యమానపూర్వం
చిదుత్తరం యత్కింవృత్తం తేన యుక్తం తిఙన్తం నానుదాత్తం - విభక్త్యన్తం డతరడత
మాన్తం కిమో రూపం కింవృత్తం - కశ్చిద్భుఙ్క్తే - కతరశ్చిత్ - కతమశ్చిద్వా - చిదుత్తరం
కిం కో భుఙ్క్తే - అపూర్వమిత్యేవ - రామః కిం చిత్పఠతి ✽ ఆహో ఉతాహో చానన్త
రమ్ ॥ ౮।౧।౪౯ ॥ ఆహో ఉతాహో ఇత్యాభ్యామపూర్వాభ్యాం యుక్తం తిఙన్తం నా
నుదాత్తమ్ - ఆహో ఉతాహో వా భుఙ్క్తే - అనన్తరమిత్యేవ - శేషే విభాషాం వక్ష్య
తి - అపూర్వే కిం - దేవ ఆహో భుఙ్క్తే ✽ శేషే విభాషా ॥ ౮।౧।౫౦ ॥ ఆభ్యాం యుక్తం
వ్యవహితం తిఙన్తం వానుదాత్తమ్ - ఆహో దేవః పచతి ✽ గత్యర్థలోటా లృణ్ న చేత్కా
రకం సర్వాన్యత్ ॥ ౮।౧।౫౧ ॥ గత్యర్థానాం లోటా యుక్తం తిఙన్తం నానుదాత్తం - య
త్రైవ కారకే లోట్ తత్రైవ లృడపి చేత్ - ఆగచ్ఛ దేవ గ్రామం ద్రక్ష్యసి - ఉహ్యన్తాం దే
వదత్తేన శాలయో రామేణ భోక్ష్యన్తే - గత్యర్థ ఇతి కిం - పచ దేవ ఓదనం భోక్ష్యసే ఏనం -
లోటా కిం - ఆగచ్ఛేర్దేవ గ్రామం ద్రక్ష్యస్యేనం - లృట్ కిం - ఆగచ్ఛ దేవ గ్రామం పశ్య
స్యేనం - న చేదితి కిమ్ - ఆగచ్ఛ దేవ గ్రామం పిత్రా తే ఓదనం భోక్ష్యతే - సర్వ కిం - ఆగచ్ఛ
దేవ గ్రామం త్వం చాహం చ ద్రక్ష్యావ ఏనమిత్యత్రాపి న ఘాత నిషేధో యథా స్యా
త్ - యల్లోడన్తస్య కారకం తచ్చాన్యచ్చ లృడన్తేనోచ్యతే ✽ లోట్ చ ॥ ౮।౧।౫౨ ॥ లోడ
న్తం గత్యర్థలోటా యుక్తం నానుదాత్తమ్ - ఆగచ్ఛ దేవ గ్రామం పశ్య - గత్యర్థ ఇతి కిం - ప
చ దేవౌదనం భుఙ్క్ష్వైనమ్ - లోట్ కిమ్ - ఆగచ్ఛ దేవ గ్రామం పశ్యసి - న చేత్కారకం
సర్వాన్యదిత్యేవ - ఆగచ్ఛ దేవ గ్రామం పశ్యత్వేనం రామః - సర్వగ్రహణాత్త్విహ
స్యాదేవ - ఆగచ్ఛ దేవ గ్రామం త్వమహం చ పశ్యావ - యోగవిభాగ ఉత్తరార్థః ✽ వి
భాషితం సోపసర్గమనుత్తమమ్ ॥ ౮।౧।౫౩ ॥ లోడన్తం గత్యర్థలోటా యుక్తం తిఙన్తం వా
నుదాత్తమ్ - ఆగచ్ఛ దేవ గ్రామం ప్రవిశ - సోపసర్గం కిమ్ - ఆగచ్ఛ దేవ గ్రామం పశ్య -
అనుత్తమం కిమ్ - ఆగచ్ఛాని దేవ గ్రామం ప్రవిశాని ✽ హన్త చ ॥ ౮।౧।౫౪ ॥ హన్తేత్యనే

వయుక్తమనుత్తమం లోడన్తం వానుదాత్తం-హన్త ప్రవిశ-ఇ-సోపసర్గమిత్యేవ - హ
న్తకురు-నిపాతైర్యదితి నిఘాత ప్రతిషేధః-అనుత్తమం కిం-హన్త ప్రభుఞ్జావహై॥ ఆ
మ ఏకాన్తరమామన్త్రితమనన్తికే॥ ౮॥౧॥౫౫॥ ఆమః పరమేకపదాన్తరితమామన్త్రిత
మనుదాత్తమ్-ఆమ్ పచసి దేవదత్తా-౩. ఏకాన్తరం కిమ్-ఆమ్ ప్రపచసి దేవదత్తా-౩. ఆమన్త్రి
తం కిమ్-ఆమ్ పచతి దేవదత్తః-అనన్తికే కిమ్ - ఆమ్ పచసి దేవదత్త॥ యద్ధితుపరం ఛన్దసి॥౮॥౧॥
౫౬॥ తిఙన్తమనుదాత్తమ్-ఉదసృజో యదఙ్గిరః-ఉశన్తి హి-ఆఖ్యాస్యామి తు తే - ని
పాతైర్యదితి హి చేతి చ తు పశ్యేతి చ సిద్ధే నియమార్థమిదమ్-ఏతైరేవ పరభూతైర్యోగే నా
న్యైరితి-జాయా స్వా రోహావైహి - ఏహీతి గత్యర్థలోటా యుక్తస్య రోహావేతి లోడన్త
స్య నిఘాతో భవతి॥ చనచిదివగోత్రాదితద్ధితామ్రేడితేష్వగతేః॥౮॥౧॥౫౭॥ ఏష్వ
పరతస్తిఙన్తమనుదాత్తం-దేవః పచతి చన-దేవః పచతి చిత్ దేవః పచతీవ-దేవః
పచతిగోత్రం-దేవః పచతికల్పం- దేవః పచతి పచతి-అగతేః కిం-దేవః ప్రపచతి చన॥
చాదిషు చ॥౮॥౧॥౫౮॥ చ వా హ అహ ఏవ ఏషు తిఙన్తం నానుదాత్తం- దేవః పచతి చ
ఖాదతి చ-అగతేరిత్యేవ-దేవః ప్రపచతి చ-ప్రఖాదతి చ- ప్రథమస్య చ వాయోగ ఇతి ని
ఘాతః ప్రతిషిధ్యతే ద్వితీయం తు నిహన్యత ఏవ॥ చవాయోగే ప్రథమా॥౮॥౧॥౫౯॥
చ వేత్యాభ్యాం యోగే ప్రథమా తిఙ్విభక్తిర్నానుదాత్తా - గాశ్చ చారయతి వీణాం వా
వాదయతి - ఇతో వా సాతిమీమహే - ఉత్తరవాక్యయోరనుషఙ్గణీయతిఙన్తాపేక్షయే
యం ప్రాథమికీ-యోగే కిం - పూర్వభూతయోరపి యోగే నిఘాతార్థం ప్రథమాగ్ర
హణం-ద్వితీయాదౌ తిఙన్తస్య మా భూత్॥ హేతి క్షియాయామ్॥౮॥౧॥౬౦॥ హ యు
క్తా ప్రథమా తిఙ్విభక్తిర్నానుదాత్తా ధర్మవ్యతిక్రమే-స్వయం హ రథేన యాతి-౩. ఉ
పాధ్యాయం పదాతిం గమయతి-క్షియాశీఃప్రైషేష్వితి ప్లుతః॥ అహేతి వినియోగే చ॥౮॥౧॥౬౧
అహ యుక్తా ప్రథమా తిఙ్విభక్తిర్నానుదాత్తా నానాప్రయోజనే నియోగే క్షియాయాం
చ-త్వమహ గ్రామం గచ్ఛ త్వమహారణ్యం గచ్ఛ- క్షియాయాం స్వయమహ ర
థేన యాతి-౩. ఉపాధ్యాయం పదాతిం నయతి॥ చాహలోప ఏవేత్యవధారణమ్॥౮॥
౧॥౬౨॥ చ అహ ఏతయోర్లోపే ప్రథమా తిఙ్విభక్తిర్నానుదాత్తా దేవ ఏవ గ్రామం
గచ్ఛతు-దేవ ఏవారణ్యం గచ్ఛతు- గ్రామమరణ్యం చ గచ్ఛత్విత్యర్థః- దేవ ఏవ గ్రా
మం గచ్ఛతు- రామ ఏవారణ్యం గచ్ఛతు- గ్రామం కేవలమరణ్యం కేవలం గచ్ఛత్విత్య
ర్థః-ఇహ హ అహ లోపః నచ కేవలార్థః-అవధారణం కిం- దేవ క్వైవ భోక్ష్యసే-న క్వచిదిత్యర్థః-
అత్ర వక్తవ్య ఏవకారః॥ చాదిలోపే విభాషా॥౮॥౧॥౬౩॥ చవాహాహైవానాం లోపే
ప్రథమా తిఙ్విభక్తిర్నానుదాత్తా వా లోపే- శుక్లా వ్రీహయో భవన్తి - శ్వేతా గావ

ర్యాయమహాన్తిం వాలోపే. వ్రీహిభిర్యజేత· యవైర్యజేత ॥ నైవావేతిచఛన్దసి॥౮॥
౧॥౬౪॥అహ్నైవదేవానామాసీత్-అయంవావహస్తఆసీత్ ॥ ఏకాన్యాభ్యాంసమ
ర్థాభ్యామ్॥ ౮॥౧॥౬౫॥ ఆభ్యాంయుక్తాప్రథమాతిఙ్విభక్తిర్నానుదాత్తాఛన్దసి॰
అజామేకాంజిన్వతి ప్రజామేకాంరక్షతి - తయోరన్యఃపిప్పలంస్వాద్వత్తి॰సమర్థా
భ్యాంకిం - ఏకోదేవానుపాతిష్ఠత్ - ఏకఇతిసంఖ్యాపరః నాన్యార్థః ॥ యద్వృత్తా
న్నిత్యమ్॥ ౮ ॥ ౧ ॥౬౬॥యద్వృత్తాత్పరంతిఙన్తంనానుదాత్తం-యత్రశదేయాచ్ఛ
బ్దఃతద్యద్వృత్తం-యోభుఙ్క్తే· యద్వృజ్జాయురాఙ్గిః॥అత్ర.వ్యవహితేకార్యమి
ష్యతే॥ పూజనాత్పూజితమనుదాత్తంకాష్ఠాదిభ్యః ॥౮॥౧॥౬౭॥ పూజనేభ్యఃకాష్ఠా
దిభ్యఃపూజితవచనమనుదాత్తం-కాష్ఠాధ్యాపకః-అజ్ఞాతాధ్యాపకః·సమాసాన్తోదా
త్తత్వాపవాదఃఏతత్సమాసేఇష్యతే·నేహ-దారుణమధ్యాపకఇతివృత్తిమతం- పూ
జనాదిత్యేవపూజితగ్రహణేసిద్ధేపూజితగ్రహణమనన్తరపూజితలాభార్థమ్ -ఏతదే
వజ్ఞాపకమత్రప్రకరణేపఞ్చమీనిర్దేశేపినానన్తర్యమాశ్రీయతఇతి॥ సగతిరపితిఙ్॥
౮॥౧॥౬౮॥పూజనేభ్యఃకాష్ఠాదిభ్యస్తిఙన్తంపూజితమనుదాత్తం-యత్కాష్ఠంప్రప
చతి-తిఙతిఙఇతినిఘాతస్యనిపాతైర్యదీతినిషేధేప్రాప్తేవిధిరయం - సగతిగ్రహణా
చ్ఛగతిరపినిహన్యతే॥గతిగ్రహణేఉపసర్గగ్రహణమిష్యతే॥నేహ - యత్కాష్ఠంశు
క్లీకరోతి॥ కుత్సనేచసుప్యగోత్రాదౌ॥౮॥౧॥౬౯॥కుత్సనేసుబన్తేపరేసగతిరగతిర
పితిఙనుదాత్తః-పచతిపూతి· ప్రపచతిపూతి-పచతిమిథ్యా-కుత్సనేకిం·ప్రపచతిశో
భనం-సుపికిం-పచతిక్లిశ్నాతి-అగోత్రాదౌకిం·పచతిగోత్రమ్ ॥క్రియాకుత్సనఇతి
వాచ్యమ్॥కర్తుఃకుత్సనేమాభూత్ -పచతిపూతిర్దేవదత్తః ॥ పూతిశ్చానుబన్ధఇతి వా
చ్యమ్॥ తేనాయంచకారానుబన్ధత్వాదన్తోదాత్తః ॥వాబహ్వర్థమనుదాత్తమితి వా
చ్యమ్॥పచన్తిపూతి॥ గతిర్గతౌ॥౮॥౧॥౭౦॥అనుదాత్తః-అభ్యుద్ధరతి-గతౌకిం- దత్తః
ప్రపచతి-గతౌకిమ్-ఆమన్ద్రైరిన్ద్రహరిభిర్యాహిమయూరరోమభిః॥ తిఙిచోదాత్తవ
తి॥౮॥౧॥౭౧॥గతిరనుదాత్తః-యత్ప్రపచతి-తిఙ్గ్రహణముదాత్తవతః పరిమాణార్థ
మ్-అన్యథాహియంప్రతిగతిస్తత్ర తథాతావేవోదాత్తవతిస్యాత్ప్రత్యయేనస్యా
త్ -ఉదాత్తవతికిం-ప్రపచతి —— ॥ ఇతితిఙన్తస్వరాః ॥ —— అథవైది
కవాక్యేషుస్వరసంచారప్రకారఃకథ్యతే-అగ్నిమీళఇతిప్రథమాఋక్- తత్రాగ్ని
శబ్దోఽవ్యుత్పత్తిపక్షేఫిషఇత్యన్తోదాత్తః-వ్యుత్పత్తౌతునిప్రత్యయస్వరేణ-అమి
ష్ట్వాదనుదాత్తః-అమిపూర్వఇత్యేకాదేశస్త్వేకాదేశఉదాత్తేనోదాత్తః-ఈళే తి
ఙతిఙఇతినిఘాతః-సంహితాయాంతూదాత్తాదనుదాత్తస్యేతీకారఃస్వరితః - స్వరితా

త్సంహితాయామితి- శైఇత్యస్యప్రచయాపరపర్యాయాపకర్షతిః-పురశ్శబ్దోఽన్తో
దాత్తః-పూర్వాధరావరాణామిత్యసిప్రత్యయస్వరాత్-హితశబ్దోపిధాఞో నిష్ఠా
యాందధాతేర్హిః రితిహ్యాదేశే ప్రత్యయస్వరేణాన్తోదాత్తః- పురోఽవ్యయమితిగతి
సంజ్ఞాయాంకుగతీతిసమాసేసమాసాన్తోదాత్తేతత్పురుషేతుల్యార్థత్వవ్యయపూర్వ
పదప్రకృతిస్వరేగతికారకోపపదాత్కృదితికృదుత్తరపదప్రకృతిస్వరే థాథాది
స్వరేచపూర్వపూర్వోపమర్దేన ప్రాప్తేగతిరనన్తరఇతిపూర్వపదప్రకృతిస్వరః-పు
రశ్శబ్దోకారస్యసంహితాయాంస్వరితచయే ప్రాప్తే -ఉదాత్తస్వరితపరస్యసన్నతర
ఇత్యనుదాత్తతరః-యజ్ఞస్య-నఙః ప్రత్యయస్వరః-విభక్తేస్సుప్త్వాదనుదాత్తత్వేస్వరి
తత్వం-దేవం-పచాద్యచ్-ఫిట్స్వరేణచిత్స్వరేణవాన్తోదాత్తః-ఋత్విక్ఛబ్దఃకృదు
త్తరపదప్రకృతిస్వరేణాన్తోదాత్తః-హోతృశబ్దస్తృన్ప్రత్యయాన్తోనిత్స్వరేణా
ద్యుదాత్తః-రత్నశబ్దోనప్విషయస్యేత్యాద్యుదాత్తః-రత్నానిదధాతీతిరత్నధాః-సమా
సస్వరేణకృదుత్తరపదప్రకృతిస్వరేణవాన్తోదాత్తః - తమపఃపిత్త్వాదనుదాత్తత్వే
స్వరితప్రచయావిత్యాదియథాశాస్త్రమున్నేయమ్॥***************

ఇత్థంవైదికశబ్దానాందిఙ్మాత్రమిహాదర్శితమ్। తదస్తుప్రీతయేశ్రీమద్భవానీవిశ్వనా
ధయోః॥ }

ఇతిశ్రీభట్టోజిదీక్షితవిరచితాయాం
సిద్ధాన్తకౌముద్యాంవైదికప్రక్రియాసమాప్తా.

సిద్ధాన్తకౌముద్యాం* లిఙ్గానుశాసనమ్.

*లిఙ్గమ్॥ స్త్రీ॥ అధికారసూత్రమేతత్ *ఋకారాన్తామాతృదుహితృస్వసృయాతృనన
న్దరః॥ ఋకారాన్తా ఏతే పఞ్చైవ స్త్రీలిఙ్గాః-స్వస్రాదికస్యైవ ఙీబ్నిషేధేన కర్త్రీ
త్యాదేర్ఙీపా ఈకారాన్తత్వాత్ తిసృచతస్రోస్తు స్త్రియామాదేశతయా విధానేపి
ప్రకృత్యోః స్త్రీ చతురోః ఋదన్తత్వాభావాత్ *అన్యూప్రత్యయాన్తో ధాతుః॥ అ
నిప్రత్యయాన్త ఊప్రత్యయాన్తశ్చ ధాతుః స్త్రియాం స్యాత్-అవనిః-చమూః-ప్ర
త్యయగ్రహణం కిం-దేవయతేః క్విప్ ఊఙ్ ద్యూః విశేష్యలిఙ్గః *అశనిభరణ్యరణయః పుం
సి చ॥ ఇయమయం వా అశనిః *మిన్యన్తః॥ మిప్రత్యయాన్తో నిప్రత్యయాన్తశ్చ ధాతుః
స్త్రియాం స్యాత్-భూమిః-గ్లానిః *వహ్నివృష్ణ్యగ్నయః పుంసి॥ పూర్వస్యాపవాదః *
శ్రోణియోన్యూర్మయః పుంసి చ॥ ఇయమయం వా శ్రోణిః *క్తిన్నన్తః॥ స్పష్టం-కృతిరి
త్యాది *ఈకారాన్తశ్చ॥ ఈప్రత్యయాన్తః స్త్రీ స్యాత్-లక్ష్మీః *ఙీబన్తశ్చ॥ ఙీబన్త
శ్చ స్త్రియాం స్యాత్-దేవీ-కురుచరీత్యాది *ఊఙాబన్తశ్చ॥ కురూః-విద్యా *య్వన్తమే
కాక్షరమ్॥ శ్రీః భ్రూః-ఏకాక్షరం కిం-పృథుశ్రీః *వింశత్యాది రానవతేః॥ ఇయం విం
శతిః-త్రింశత్-చత్వారింశత్-పఞ్చాశత్-షష్టిః సప్తతిః-అశీతిః-నవతిః *దున్దుభిరక్షే
షు॥ ఇయం దున్దుభిః-అక్షేషు కిమ్-అయం దున్దుభిః వాద్యవిశేషోఽసురో వేత్యర్థః *నాభిర
క్షత్రియే॥ ఇయం నాభిః *ఉభావప్యన్యత్ర పుంసి॥ దున్దుభిర్నాభిశ్చోక్తవిషయాదన్య
త్ర పుంసి స్తః-నాభిః క్షత్రియః కథం తర్హి సముల్లసత్పఙ్కజపత్రకోమలైరుపాహి
తశ్రీణ్యుపనీవి నాభిభిరితి భారవిః-ఉచ్యతే-దృఢభక్తిరిత్యాదావివ కోమలైరితి సామా
న్యే నపుంసకం బోధ్యం-వస్తుతస్తు-లిఙ్గమశిష్యం లోకాశ్రయత్వాల్లిఙ్గస్యేతి భాష్యా
త్ పుంస్త్వమపీహ సాధు-అత ఏవ నాభిర్ముఖ్యనృపే చక్రమధ్యక్షత్రియయోః పుమా
న్। ద్వయోః ప్రాణిప్రతీకే స్యాత్ స్త్రియాం కస్తూరికామదే ఇతి మేదినీ-రభసోప్యా
హ॥ ముఖ్యరాట్ క్షత్రియే నాభిః పుంసి ప్రాణ్యఙ్గకే ద్వయోః। చక్రమధ్యప్రధానే
చ స్త్రియాం కస్తూరికామద ఇతి-ఏవమేవం విధేష్వన్యత్రాపి బోధ్యమ్ *తలన్తః॥ అయం
స్త్రియాం స్యాత్-శుక్లస్య భావః శుక్లతా-బ్రాహ్మణస్య కర్మ బ్రాహ్మణతా-గ్రా
మస్య సమూహో గ్రామతా-దేవ ఏవ దేవతా *భూమివిద్యుత్సరిల్లతావనితాభిధా
నాని॥ భూమిః-భూః-విద్యుత్ సౌదామినీ-సరిత్ నిమ్నగా-లతా వల్లీ-వనితా యోషిత్।
*యాదో నపుంసకమ్॥ యాదశ్శబ్దస్సరిద్వాచకోపి క్లీబం స్యాత్ *భాస్స్రక్స్రగ్దిగు

క్షిదుపానహః॥ ఏతే స్త్రియాంస్యుః. ఇయం భాః ఇత్యాది॥ స్థూణోర్ణే నపుంసకే చ॥ ఏతే స్త్రియాం క్లీబే చ స్తః. స్థూణా. స్థూణం. ఊర్ణా ఊర్ణం. తత్ర స్థూణా కాష్ఠమయ్యాదిః కర్ణికా. ఊర్ణా తు మేషాదిలోమ॥ గృహశశాభ్యాం క్లీబే॥ నియమార్థమిదం. గృహశశపూర్వే స్థూణోర్ణే యథాసంఖ్యం నపుంసకే స్తః. గృహస్థూణం. శశోర్ణం శశోర్ణం శశలోమేత్యర్థః॥ ప్రావృడ్విప్రుడ్రుట్త్రుట్విట్త్విషః॥ ఏతే స్త్రియాంస్యుః॥ దర్వివిదివేదిఖనిశాన్యశ్రివేశికృష్యోషధికట్యఙ్గులయః॥ ఏతే స్త్రియాంస్యుః. వష్ఠేఙీష్. దర్వీ. దర్విరిత్యాది॥ తిథినాడిరుచివీచినాలిధూలికికికేలిఛవిరాత్ర్యాదయః॥ ఏతే ప్రాగ్వత్. ఇయం తిథిరిత్యాది. అమరస్త్వాహ. తిథయో ద్వయోరితి. తథా చ భారవిః. తస్య భువి బహుతిథాస్తిథయ ఇతి. స్త్రీత్వే హి బహుతిథ్య ఇతి స్యాత్. శ్రీహర్షశ్చ. నిఖిలాన్నిశిపౌర్ణమాతిథీనితి॥ శష్కులిరాజికుట్యశనివర్తిభ్రుకుటిత్రుటివలిపఙ్క్తయః॥ ఏతేపి స్త్రియాంస్యుః. ఇయం శష్కులిః॥ ప్రతిపదాపద్విపత్సంపచ్ఛరత్సంసత్పరిషదుషస్సంవిత్క్షుద్విద్ముత్సమిధః॥ ఇయం ప్రతిపదిత్యాది. ఉషా ఉచ్ఛన్తీ. ఉషాః ప్రాతరధిష్ఠాత్రీ దేవతా॥ ఆశీర్ధూఃపూర్గీర్ద్వారః॥ ఇయమాశీరిత్యాది॥ అప్సుమనస్సమాసికతావర్షాణాం బహుత్వం చ॥ అబాదీనాం పఞ్చానాం స్త్రీత్వం స్యాద్బహుత్వం చ. ఆప ఇమాః. స్త్రియః సుమనసః పుష్పం. సుమనా మాలతీజాతిః దేవవాచీ తు పుంస్యేవ. సుమనస్సుమనసః. బహుత్వం ప్రాయికమ్. ఏకా చ సికతా తైలదానే అసమర్థేతి అర్థవత్సూత్రే భాష్యప్రయోగాత్. సమాం సమాం విజాయత ఇత్యత్ర సమాయాం సమాయామితి భాష్యాచ్చ. విభాషా ఘ్రాధేట్ ఇతి సూత్రే అఘ్రాసాతాం సుమనసామితి వృత్తివ్యాఖ్యాయాం హరదత్తోప్యేవమ్॥ స్రక్త్వక్జ్యోగ్వాగ్యవాగూనౌస్ఫిజః॥ ఇయం స్రక్ త్వక్ జ్యోక్ వాక్ యవాగూః నౌః స్ఫిక్॥ తటీసీమాసంవధ్యాః॥ ఇయం తటిః. సీమా సంవధ్యా॥ చుల్లివేణిఖార్యశ్చ॥ స్పష్టమ్॥ తారాధారాజ్యోత్స్నాదయశ్చ॥ శలాకా స్త్రియాం నిత్యమ్॥ నిత్యగ్రహణమన్యేషాం క్వచిద్వ్యభిచారం జ్ఞాపయతి॥

—— ॥ ఇతి స్త్ర్యధికారః ॥ ——

॥ పుమాన్॥ అధికారోఽయమ్॥ ఘఞబన్తః॥ పాకః. త్యాగః. కరః. గరః. భావార్థ ఏవేదం. నపుంసకత్వవిశిష్టే భావే క్తల్యుడ్భ్యాం స్త్రీత్వవిశిష్టే తు క్తిన్నాదిభిర్బాధేన పరిశేషాత్. కర్మాదౌ తు ఘఞాద్యన్తానామపి విశేష్యలిఙ్గం. తథా చ భాష్యం. సంబన్ధమనువర్తిష్యత ఇతి॥ ఘాజన్తశ్చ॥ స్తరః. గోచరః. చయః. జయః. ఇత్యాది॥ భయలిఙ్గభగపదాని నపుంసకే॥ ఏతాని నపుంసకే స్యుః. భయం. లిఙ్గం. భగం. పదమ్॥ నఙన్తః॥ నఙ్ప్రత్యయాన్తః పుంసి స్యాత్. యజ్ఞః. యత్నః॥ యాచ్ఞా స్త్రియామ్॥ నఙన్తస్యాపవాదః॥ క్యన్తో ఘుః॥ కిప్రత్యయాన్తో ఘుః పుంసి స్యాత్ ॥

అధిః-నిధిః-ఉదధిః క్యన్తః॥కిం-దానం- ఘుఃకిం - జజ్ఞిబీజమ్॥ఇషుధిః(స్త్రీ)చ॥ఇషుధిశబ్దః
(స్త్రీ)యాంపుంసిచ॥దేవాసురాత్మస్వర్గగిరిసముద్రనఖకేశదన్తస్తనభుజకణ్ఠఖడ్గశర
పఙ్కాభిధానాని॥దేవాఃసురాః-అసురాఃదైత్యాః-౨-ఆత్మా క్షేత్రజ్ఞః - స్వర్గోనా
కః-౨-గిరిఃపర్వతః-౨-సముద్రో ఉబ్ధిః-౨-నఖఃకరరుహః-౨-కేశఃశిరోరుహః-౨- ద
న్తోదశనః-౨-స్తనఃకుచః-౨-భుజోదోః-కణ్ఠోగలః-౨-ఖడ్గఃకరవాళః-౨-శరోమార్గ
ణః-౨-పఙ్కఃకర్దమఇత్యాది॥ త్రివిష్టపత్రిభువనేనపుంసకే॥స్పష్టం-తృతీయంవిష్టపం
త్రివిష్టపం-స్వర్గాభిధానతయాపుంస్త్వేప్రాప్తేఽయమారమ్భః॥ ద్యౌః స్త్రియా
మ్॥ద్యోదివౌ ద్వేస్త్రియౌ సోపాదానమిదమ్॥ఇషుబాహూస్త్రియాంచ॥చాత్పుంసి॥ బా
ణకాణ్డౌనపుంసకేచ॥చాత్పుంసి- త్రివిష్టపేత్యాదిచతుస్సూత్రీదేవాసురేత్యస్యాప
వాదః॥నాంతః॥అయంపుంసి - రాజా-తక్షా - నచచర్మవర్మాదివ్యతివ్యాప్తిః-మన్
ద్వ్యచ్ కోక ఇతినపుంసకప్రకరణే వక్ష్యమాణత్వాత్॥క్రతుపురుషకపోల గుల్ఫ
మేఘాభిధానాని॥ క్రతురధ్వరః-౨-పురుషోనరః- ౨- కపోలోగణ్డః-గుల్ఫఃప్రపదః-౨-
మేఘోనీరదః-౨॥అభ్రన్నపుంసకమ్॥పూర్వస్యాపవాదః॥ఉకారాన్తః॥అయంపుం
సిస్యాత్-ప్రభుః-ఇక్షుః - హనుర్హట్టవిలాసిన్యాంనృత్యారమ్భేగదే స్త్రియాం - ద్వ
యోఃకపోలావయవఇతి మేదినీ-కరేణురిభ్యాంస్త్రీ నేభఇత్యమరః-ఏవంజాతీయకవిశే
షవచనానాం క్రాన్తస్తు ప్రకృతసూత్రస్యావిషయః-ఉక్తంచ- లిఙ్గశేషవిధిర్వ్యాపీవి
శేషైర్యద్యబాధితఇతి-ఏవమన్యత్రాపి॥ ధేనురజ్జుకుహూసరయూతనురేణుప్రియఙ్గ
వః స్త్రియామ్॥సమాసేరజ్జుఃపుంసిచ॥కర్కటరజ్జ్వా-కర్కటరజ్జునా॥శ్మశ్రుజానువ
స్వాద్వశ్రుజతుత్రపుతాలూనినపుంసకే॥వసుచార్థవాచి-అర్థవాచీతికిం - వసుర్మ
యూఖాగ్నిధనాధిపేషు॥మద్గుమధుశీధుసానుకమణ్డలూనినపుంసకేచ॥ చాత్పుంసి-
అయంమద్గుః-ఇదమ్మద్గు॥రుత్వన్తః॥మేరుః - సేతుః॥దారుకశేరుజతువస్తుమస్తూనిన
పుంసకే॥రుత్వన్తఇతిపుంస్త్వస్యాపవాదః-ఇదందారు॥సక్తుర్నపుంసకేచ॥చాత్పుం
సి-సక్తుః-సక్తు॥ ప్రాగ్రశ్మేరకారాన్తః॥రశ్మిదివసాభిధానానీతివక్ష్యతి ప్రాగేతస్మా
దకారాన్తఇత్యధిక్రియతే॥॥కోపధః॥ కోపధోకారాన్తఃపుంసిస్యాత్ - స్తబకః - క
ల్కః॥చిబుకశాలూకప్రతిపదికాంశుకోల్ముకానినపుంసకే॥పూర్వస్యాపవాదః

దః॥ *॥కణ్టకానీకసరకమోదకచషకమస్తకపుస్తకతడాకనిష్కశుష్కవర్చస్కపినా
కభాణ్డకపిణ్డకకటకదణ్డకపిటకతాలకఫలకపులాకానినపుంసకేచ॥చాత్పుంసి - అయం
కణ్టకః-ఇదంకణ్టకమిత్యాది*టోపధః॥టోపధోऽకారాన్తఃపుంసిస్యాత్ - ఘటః-
పటః*కిరీటముకుటలలాటవటవీటశృఙ్గాటకరాటలోష్టానినపుంసకే॥కిరీటమిత్యాది*
కుటకూటకపటకవాటకర్పటనటనికటకీటకటానినపుంసకేచ॥చాత్పుంసి-కుటః - కు
త్యాది*ణోపధః॥ణోపధోऽకారాన్తఃపుంసిస్యాత్-గుణః-గణః-పాషాణః*ఋ
ణపర్ణతోరణరణోష్ణానినపుంసకే॥పూర్వస్యాపవాదః * కార్షాపణస్వర్ణసువర్ణ
వ్రణచరణవృషణవిషాణచూర్ణతృణానినపుంసకేచ॥చాత్పుంసి*థోపధః॥రథః*కాష్ఠ
పృష్ఠసిక్థోక్థానినపుంసకే॥ఇదంకాష్ఠమిత్యాది*కాష్ఠాదిగర్థాస్త్రియామ్ ॥ ఇమాః కా
ష్ఠాః*తీర్థప్రోథయూథగాథానినపుంసకేచ॥చాత్పుంసి-అయంతీర్థః-ఇదంతీర్థమ్*నో
పధః॥అదన్తఃపుంసి-ఇనః-ఫేనః*జఘనాజినతుహినకాననవనవృజినవిపినవేతనశాసన
సోపానమిథునశ్మశానరత్ననిమ్నచిహ్నానినపుంసకే॥పూర్వస్యాపవాదః*మానయాన
నాభిధాననలినపులినోద్యానశయనాసనస్థానచన్దనాలానసమ్మానభవనవసనసంభావ
నవిభావనవితానవిమానానినపుంసకేచ॥చాత్పుంసి-అయమ్మానః-ఇదమ్మానమ్ * పోప
ధః॥అదన్తఃపుంసి-యూపః- దీపః-సర్పః*పాపరూపోడుపతల్పశిల్పపుష్పశష్పసమీపా
న్తరీపాణినపుంసకే॥ ఇదంపాపమిత్యాది*శూర్పకుతపకుణపద్వీపవిటపానినపుంస
కేచ॥అయంశూర్పః-ఇదంశూర్పమిత్యాది*భోపధః॥స్తమ్భః-కుమ్భః*తలభంనపుంస
కమ్॥పూర్వస్యాపవాదః* జృమ్భన్నపుంసకేచ॥జృమ్భం-జృమ్భః* మోపధః॥ సో
మః-భీమః* రుక్మసిధ్మయుగ్మేధ్మగుల్మాధ్యాత్మకుఙ్కుమానినపుంసకే ॥ ఇదంరుక్మమి
త్యాది*సంగ్రామదాడిమకుసుమాశ్రమక్షేమక్షౌమహోమోద్దామానినపుంసకే
చ॥చాత్పుంసి-అయంసంగ్రామః-ఇదంసంగ్రామమ్*యోపధః॥సమయః-హయః
*కిసలయహృదయేన్ద్రియోత్తరీయాణినపుంసకే ॥ స్పష్టం * గోమయకషాయమల
యాన్వయావ్యయానినపుంసకేచ॥గోమయః-గోమయం*రోపధః॥క్షురః- అఙ్కు
రః*ద్వారాగ్రస్ఫారతక్రవక్రవప్రక్షిప్రక్షుద్రనారతీరదూరకృచ్ఛ్రరన్ధ్రాశ్రశ్వ
భ్రభీరగభీరక్రూరవిచిత్రకేయూరకేదారోదరశరీరకన్దరమన్దరపఞ్జరజఠరా

జీరవైరచామరపుష్కరగహ్వరకుటంకుటీరచత్వరకాశ్మీర నీరాభ్రశిశిరతన్త్రయ
న్త్రక్షత్రక్షేత్రమిత్రకళత్రచిత్రమూత్రవక్త్రనేత్రగోత్రాఙ్గులిత్రభలత్రా
స్త్రశాస్త్రవస్త్రపత్రపాత్రఛత్రాణి నపుంసకే॥ ఇదం ద్వారమిత్యాది* శుక్రమ
దేవతాయామ్॥ ఇదం శుక్రం రేతః* చక్రవజ్రాన్ధకారసారావారపారక్షీరతోమర
శృఙ్గారభృఙ్గారమన్దారోశీరతిమిరశిశిరాణి నపుంసకే చ॥ చాత్పుంసి- చక్రః- చక్రమిత్యా
ది* షోపధః॥ వృషః- వృషః* శిరీషర్జీషామ్బరీషపీయూషపురీషకిల్బిషకల్మాషాణి నపుంస
కే* యూషకరీషామిషవిషవర్షాణి నపుంసకే చ॥ చాత్పుంసి- అయం యూషః- ఇదం యూ
షమిత్యాది* సోపధః॥ వత్సః- వాయసః- మహానసః* పనసబిసబుససాహసాని నపుం
సకే * చమసనరసనిర్యాసోపవాసకార్పాసవాసమాసకాసకంసమాంసాని నపుంసకే
చ॥ అయం చమస ఇత్యాది* కంసం చాప్రాణిని॥ కంసో స్త్రీ పానభాజనం- ప్రాణిని
తు కంసో నామ కశ్చిద్రాజా* రశ్మిదివసాభిధానాని॥ ఏతాని పుంసి స్యుః- రశ్మిర్మయూఖః-
దివసో ఘస్రః* దీధితిః స్త్రియామ్॥ పూర్వస్యాపవాదః* దినాహనీ నపుంసకే॥ అయమ
ప్యపవాదః* మానాభిధానాని॥ ఏతాని పుంసి స్యుః- కుడవః- ప్రస్థః* ద్రోణాఢకౌ నపుం
సకే చ॥ ఇదం ద్రోణం- అయం ద్రోణః* ఖారీమానికే స్త్రియామ్॥ ఇయం ఖారీ- ఇయం
మానికా* దారాక్షతలాజాసూనాం బహుత్వం చ ॥ ఇమే దారాః* నాడ్యపజనోపప
దాని వ్రణాఙ్గపదాని॥ యథాసంఖ్యం నాడ్యాద్యుపపదాని వ్రణాదీని పుంసి స్యుః - అ
యం నాడీవ్రణః- అపాఙ్గః- జనపదః వ్రణాదీనాముభయలిఙ్గత్వేపిక్లీబత్వనివృత్త్యర్థం
సూత్రమ్* మరుద్గరుత్తరదృత్విజః॥ అయం మరుత్ * ఋషిరాశిదృతిగ్రన్థిక్రిమిధ్వని
బలికౌలిమౌలిరవికవికపిమునయః ॥ ఏతే పుంసి స్యుః - అయమృషిః* ధ్వజగజముఞ్జపు
ఞ్జాః ॥ ఏతే పుంసి* హస్తకున్తాన్తవ్రాతవాతదూతధూర్తసూతచూతముహూర్తాః ॥
ఏతే పుంసి- అమరస్తు ముహూర్తో స్త్రియామిత్యాహ* షణ్డమణ్డకరణ్డభరణ్డవరణ్డతుణ్డ
గణ్డముణ్డపాషణ్డశిఖణ్డాః॥ అయం షణ్డః* వంశాంశపురోడాశాః ॥ అయం వంశః- పురో
డాశ్యతే పురోడాశః　　'ఘుఙ్-భవ వ్యాఖ్యానయోః' ప్రకరణే పురోడాశ పురో
డాశౌ స్థన్నితి వికార ప్రకరణే వ్రీహేః పురోడాశ ఇతి చ నిపాతనాత్ ప్రకృతమాత్ర
ఏవ నిపాతనాద్దాదస్య డత్వం- పురోడాశభుజామిష్టమిత్యమరః * హ్రదకన్దకున్దబు

ద్భృదశబ్దాః॥అయంహృదయః*అర్ధ్యుతిథిమత్య ౧భుతీస్త్వద్భునితమత్స్యపూర్వాః॥ అయం మత్స్యః*పల్లవపల్వలకఫరేఫకటాహనిర్వ్యూహమఠమణితరఙ్గతురఙ్గగన్ధస్కన్ధమృదఙ్గసంగసముద్గపుఙ్ఖాః॥అయంపల్లవఇత్యాది*సారథ్యతిథికుక్షివస్తిపాణ్యఞ్జలయః॥ఏతేపుంసి-అయంసారథిః॥——*ఇతిపుంల్లిఙ్గాధికారః*——*నపుంసకమ్॥ అధికారోఽయమ్*భావేల్యుడన్తః॥హసనం-భావేకిం-పచనోఽగ్నిః-ఇధ్మప్రవ్రశ్చనః కుఠారః*నిష్ఠాచ॥ భావేయానిష్ఠాతదన్తంక్లీబంస్యాత్ - హసితంగీతమ్ * త్వష్యఞౌతద్ధితౌ॥ శుక్లత్వం - శౌక్ల్యం - ష్యఞఃషిత్వసామర్థ్యాత్పక్షేస్త్రీత్వం - చాతుర్యం- చాతురీ-సామగ్ర్యం-సామగ్రీ - ఔచిత్యం - ఔచితీ*కర్మణిచ బ్రాహ్మణాదిగుణవచనేభ్యః॥ బ్రాహ్మణస్యకర్మబ్రాహ్మణ్యమ్*యద్యఢగ్యగఞణ్వుఞ్ఛాశ్చభావకర్మణి ఏతదన్తానిక్లీబాని॥ స్తేనాద్యన్నలోపశ్చ॥ స్తేయం॥సఖ్యుర్యః॥ సఖ్యం॥ కపిజ్ఞాత్యోర్ఢక్॥ కాపేయం॥ పత్యన్తపురోహితాదిభ్యోయక్॥ ఆధిపత్యం॥ప్రాణభృజ్జాతివయోవచనోద్గాత్రాదిభ్యోఞ్॥ఔష్ట్రం॥ హాయనాన్తయువాదిభ్యోఽణ్॥ ద్వైహాయనం॥ద్వన్ద్వమనోజ్ఞాదిభ్యోవుఞ్॥ పితాపుత్రకం॥ హోత్రాభ్యశ్ఛః॥అచ్ఛావాకీయమ్ * అవ్యయీభావః॥ అధిస్త్రి* ద్వన్ద్వైకత్వమ్॥ పాణిపాదమ్ *అభాషాయాంహేమన్తశిశిరావహోరాత్రేచ॥స్పష్టమ్ * అనఞ్కర్మధారయస్తత్పురుషః॥అధికారోఽయమ్*అనల్పేఛాయా॥శరచ్ఛాయమ్॥రాజామనుష్యపూర్వాసభా॥ ఇనసభమిత్యాది*సురాసేనాఛాయాశాలానిశాస్త్రియాంచపరవత్॥అన్యస్తత్పురుషఃపరవల్లిఙ్గస్స్యాత్॥రాత్రాహ్నాహాఃపుంసి॥ అపథపుణ్యాహేనపుంసకే॥ సంఖ్యాపూర్వారాత్రిః॥త్రిరాత్రం-సంఖ్యాపూర్వేతికిం - సర్వరాత్రః *ద్విగుఃస్త్రియాంచ॥వ్యవస్థయా-పఞ్చపూలీ-త్రిభువనమ్*ఇసుసన్తః॥హవిః- ధనుః *అర్చిఃస్త్రియాంచ॥ఇసన్తత్వేపిఅర్చిఃస్త్రియాంనపుంసకేచస్యాత్ -ఇయమిదంవార్చిః *ఛదిఃస్త్రియామేవ॥ఇయంఛదిః-భాష్యేతునేతిచ్ఛదేఃచుఙాదిత్యాన్తాదర్చిశుచీత్యాదినా ఇస్- ఇస్మన్నిత్యాదినా హ్రస్వః-పటలంఛదిరిత్యమరః-తత్రపటలసాహచర్యాచ్ఛదిషఃక్లీబతాంవదన్తోఽమరవ్యాఖ్యాతారఉపేక్ష్యాః*ముఖనయనలోహవనమాంసరుధిరకార్ముకవివరజలహలధనాన్నాభిధానాని॥ఏతేషామభిధాయకానిక్లీబేస్యుః-ముఖమా

పనరి-౨ నయనంలోచనం-౨లోహంకాలం-౨-వనంగహనం-౩మాంసపలలామిషం-౨
రుధిరంరక్తం-౨-కార్ముకంశరాసనం-౨-వివరంబిలం-౨-హలంలాఙ్గలం-౨- ధనంద్రవి
ణం-౨-అన్నమశనం-౨-అస్యాపవాదానాహ త్రిసూత్ర్యా*సీరార్థాదనాః పుంసి*వ
క్త్రనేత్రారణ్యగాణ్డీవాని పుంసి చ॥వక్త్రో వక్త్రం - నేత్రో నేత్రం -అరణ్యోర
ణ్యం-గాణ్డీవో గాణ్డీవమ్*అటవీ స్త్రియామ్*శేషపధః॥ఫలం-మూలం-స్థలం* తూలోప
లతాలశమూలతరళకమ్బలదేవలవృషలాః పుంసి॥అయంమూలః* శిలమూలశఙ్గలసా
లకమలతలముసలకుణ్డలపలలమృణాలవాలనిగలపలాలబిడాలఖిలశూలాః పుంసి చ చా
త్ క్లీబే-శీలంశీల ఇత్యాది*శతాదిస్సంఖ్యా॥శతం-సహస్రం-శతాదిరితికిం - ఏకః ద్వౌబ
హవః-సంఖ్యేతికిం-శతశృఙ్గో నామ పర్వతః*శతాయుతప్రయుతాః పుంసి చ ॥అయం
శతః-ఇదం శతమిత్యాది*లక్షాకోటీ స్త్రియామ్॥ఇయంలక్షా-ఇయంకోటిః-వా లక్షాని
యుతంచ తదిత్యమరాత్ క్లీబేపి-లక్షం*సహస్రః పుంసి॥సహస్రః ఇదం సహస్రమ్॥మ
న్ద్వ్యచో౽కర్తరి॥మన్ప్రత్యయాన్తో ద్వ్యచో౽క్లీబస్స్యాత్-చాత్ క్లీబేనపు*క
ర్తరి-వర్మా-వర్మ-ద్వ్యచః కిం-అణిమా-మహిమా-అకర్తరి కిం- దదాతి ఇతి దామా*
బ్రహ్మాన్పుంసిచ॥అయంబ్రహ్మా-ఇదంబ్రహ్మ*నామరోమణీ నపుంసకే॥ మన్ద్వ్య
చ ఇత్యస్యాయం ప్రపఞ్చః*అసన్తో ద్వ్యచః॥యశః-మనః-తపః - ద్వ్యచః
కిం-చన్ద్రమాః*అప్సరాః స్త్రియామ్॥ఏతా అప్సరసః-ప్రాయేణాయం బహువచనా
న్తః*శత్రన్తః॥పత్రం-ఛత్రం *యాత్రామాత్రాభస్త్రాదంష్ట్రావరత్రాః
స్త్రియామేవ*భృత్యామిత్రఛాత్రపుత్రమన్త్రవృత్రమేఢ్రోష్ట్రాః పుంసి॥అయం
భృత్రః-నమిత్రమమిత్రః-తస్యమిత్రాణ్యమిత్రాస్త ఇతి మాఘః- స్యాత్తామమి
త్రా మిత్రే చేతి చ-యత్తు ద్విషోమిత్రే ఇతి సూత్రే హరదత్తేనోక్తమ్- అమేర్ద్విషతి
చిదిత్యౌణాదిక ఇత్రచ్-అమైరమిత్రం-మిత్రస్య వ్యథయేదిత్యాదావధ్యోదాత్తస్తు
చిన్త్యః-నఞ్ సమాసే త్వేవం-పరవల్లిఙ్గతాపిస్యాదితితు తత్ర దోషాన్తరమితి తత్ప్ర
కృతసూత్రా పర్యాలోచనమూలకం-స్వరదోషోద్భావనమపి నఞో జరమరమిత్రమృ
తా ఇతి షాష్ఠసూత్రాస్మరణమూలకమితిదిక్*పత్రపాత్రపవిత్రసూత్రచ్ఛ
త్రాః పుంసిచ*బలకుసుమయుద్ధపత్తనరణాభిధానాని॥ బలంవీర్యం* పద్మకమలో

ష్ఫలాని పుంసి చ॥ శఙ్ఖాదయశ్శబ్దాః సంఖ్యాభిధాయిత్వేపి ద్విలిఙ్గాః స్యుః- అమరోప్యాహ- వా పుంసి పద్మం నళినమితి- ఏవం చ అర్ధర్చాదిసూత్రే తు పద్మన్నపుంసకమేవేతి వృత్తిగ్రన్థో మతాన్తరేణ నేయః॥ ఆహవసంగ్రామౌ పుంసి॥ ఆజిః స్త్రియామేవ॥ ఫలజాతిః॥ ఫలజాతివాచీ శబ్దో నపుంసకం స్యాత్ -ఆమలకమ్- ఆమ్రమ్॥ వృక్షజాతిః స్త్రియామేవ॥ క్వచిదేవేదం- హరీతకీ॥ వియజ్జగత్ సకృత్ కృషత్ పృషత్ శకృద్యకృదుదశ్వితః॥ ఏతే క్లీబాస్స్యుః॥ నవనీతావతానృతామృతనిమిత్తవిత్తపిత్తవ్రతరజతవృత్తపలితాని॥ శ్రాద్ధకులిశదైవపీఠకుణ్డాఙ్గదధిసక్థ్యక్ష్యాస్యాస్పదాకాశకణ్వబీజాని॥ ఏతాని క్లీబే స్యుః॥ దైవం పుంసి చ॥ దైవం- దైవః॥ ధాన్యాజ్యసస్యరూప్యపణ్యవర్ణ్యధృష్యహవ్యకవ్యకావ్యసత్యాపత్యమూల్యశిక్యకుడ్యహర్మ్యతూర్యసైన్యాని॥ ఇదం ధాన్యమిత్యాది॥ ద్వన్ద్వబర్హదుఃఖబడిశపిచ్ఛకుటుమ్బవరశరబృన్దారకాణి॥ అక్షమిన్ద్రియే॥ ఇన్ద్రియే కిం- రథాఙ్గాదౌ మా భూత్॥ ——— ఇతి నపుంసకాధికారః ———

॥ స్త్రీపుంసయోః॥ అధికారోఽయమ్॥ గోమణియష్టిముష్టిపాటలివస్తిశాల్మలిత్రుటిమసిమరీచయః॥ ఇయమయం వా గౌః॥ మృత్యుసీధుకర్కన్ధుకిష్కుకణ్డురేణవః॥ ఇయమయం వా మృత్యుః॥ గుణవచనముకారాన్తన్నపుంసకం చ॥ త్రిలిఙ్గమిత్యర్థః- పటు- పటుః- పట్వీ॥ అపత్యార్థతద్ధితే॥ ఔపగవః- ఔపగవీ॥ ——— ఇతి స్త్రీపుంసాధికారః ———

పుంనపుంసకయోః॥ అధికారోఽయమ్॥ ఘృతభూతముస్తక్ష్వేలితైరావతపుస్తకబుస్తలోహితాః॥ అయం ఘృతః- ఇదం ఘృతమ్॥ శృఙ్గార్ఘనిదాఘోద్యమశల్యదృఢాః॥ అయం శృఙ్గః- ఇదం శృఙ్గమ్॥ వ్రజకుఞ్జకుథకూర్చప్రస్థదర్పార్భార్ధర్చదర్భపుచ్ఛాః॥ అయం వ్రజః- ఇదం వ్రజమ్॥ కబన్ధౌషధాయుధాన్తాః॥ స్పష్టమ్॥ దణ్డమణ్డఖణ్డశవసైన్ధవపార్శ్వాకాశకుశకాశాఙ్కుశకులిశాః॥ ఏతే పుంనపుంసకయోస్స్యుః - కుశో రామసుతే దర్భే యోక్త్రే ద్వీపే కుశం జలే ఇతి విశ్వః- శలాకావాచీ తు స్త్రియామ్ - తథా చ జనపదాదిసూత్రే జ్ఞాపయోఽవికారే జీషి కుశీ- దారుణి తు టాపి కుశా నస్వత్యాః స్థలాహాంయా తేతి శ్రుతిః- అతః కృకమీతి సూత్రే కుశాకర్ణిష్వత్ర నౌకాశ్చ- వ్యాససూత్రే చ- హోతూపాయనశబ్దశేషత్వాత్ కుశాచ్ఛన్దఇతి- తత్ర శారీరకభాష్యేప్యేవమ్ -ఏవం చ శ్రుతిమాత్రభాష్యాణామేకవాక్యత్వేస్థితే నైఅ..ప్రత్యాహ త్రపశ్లేషాదిపరో భాషా

సిగ్రన్థః ప్రౌఢివాదమాత్రమేవ ఇతి విభావనీయం బహుశ్రుతైః * గృహం మేహో దేహః పట్టపటహాష్టాపదార్బుదకకుదాశ్చ॥ —— ఇతి పున్నపుంసకాధికారః ——

* అవశిష్టలిఙ్గమవ్యయమ్॥ కతియుష్మదస్మదః * ష్ణాన్తా సంఖ్యా శిష్టా పరవత్॥ ఏకః పురుషః-ఏకా స్త్రీ- ఏకం కులమ్ * గుణవచనం చ॥ శుక్లః పటః- శుక్లా పటీ- శుక్లం వస్త్రమ్ * కృత్యాశ్చ * కరణాధికరణయోర్ల్యుట్ * సర్వాదీని సర్వనామాని॥ స్పష్టార్థేయం త్రిసూత్రీ॥ *

ఇతి శ్రీభట్టోజిదీక్షితవిరచితాయాం

సిద్ధాన్తకౌముద్యాం పాణినీయలిఙ్గానుశాసనసూత్రవృత్తిస్సమాప్తా.

శ్రీగణేశాయనమః

మునిత్రయనమస్కారశ్లోకాః

యేనాక్షరసమామ్నాయమధిగమ్య మహేశ్వరాత్।
కృత్స్నం వ్యాకరణం ప్రోక్తం తస్మై పాణినయే నమః॥
యేన ధౌతా గిరః పుంసాం విమలైః శబ్దవారిభిః।
తమశ్చాజ్ఞానజం భిన్నం తస్మై పాణినయే నమః॥
వాక్యకారం వరరుచిం భాష్యకారం పతఞ్జలిమ్।
పాణినిం సూత్రకారం చ ప్రణతోఽస్మి మునిత్రయమ్॥

సవార్తికాష్టాధ్యాయ్యాం ప్రథమాధ్యాయే ప్రథమః పాదః

౧ వృద్ధిరాదైచ్
౨ అదేఙ్గుణః
౩ ఇకో గుణవృద్ధీ
౪ న ధాతులోప ఆర్ధధాతుకే
* యఙో యక్క్వేవలోపే ప్రతిషేధః
౫ క్ఙితి చ
౬ దీధీవేవీటామ్
౭ హలోఽనన్తరాః సంయోగః
౮ ముఖనాసికావచనోఽనునాసికః
౯ తుల్యాస్యప్రయత్నం సవర్ణమ్
* ఋలువర్ణయోర్మిథః సావర్ణ్యం వాచ్యమ్
౧౦ నాజ్ఝలౌ
౧౧ ఈదూదేద్ద్వివచనం ప్రగృహ్యమ్
౧౨ అదసో మాత్।
౧౩ శే
౧౪ నిపాత ఏకాజనాఙ్

ఈషదర్థే క్రియాయోగే మర్యాదాభివిధౌ చ యః। ఏతమాతం ఙితం విద్యాద్వాక్యస్మరణయోరఙిత్
౧౫ ఓత్
౧౬ సమ్బుద్ధౌ శాకల్యస్యేతావనార్షే
౧౭ ఉఞః
౧౮ ఊఁ
౧౯ ఈదూతౌ చ సప్తమ్యర్థే
౨౦ దాధా ఘ్వదాప్
౨౧ ఆద్యన్తవదేకస్మిన్
౨౨ తరప్తమపౌ ఘః
౨౩ బహుగణవతుడతి సంఖ్యా
౨౪ ష్ణాన్తా షట్
౨౫ డతి చ
౨౬ క్తక్తవతూ నిష్ఠా
౨౭ సర్వాదీని సర్వనామాని

సర్వ-విశ్వ-ఉభ-ఉభయ-డతర-డతమ-ఇతర-అన్య-అన్యతర-త్వత్-త్వ- త్వేతి కెచిత్ - నేమ-సమ-సిమ-పూర్వ పరావరదక్షిణోత్తరాపరాధరాణి వ్యవస్థాయామసంజ్ఞాయామ్ - స్వమజ్ఞాతిధనాఖ్యాయామ్- అన్తరమ్బహిర్యోగోపసంవ్యానయోః-త్యద్-తద్-యద్-ఏతద్-అదస్-ఇదమ్-ఏక-ద్వి-యుష్మద్ - అస్మద్-భవతు-కిమ్*సంజ్ఞోపసర్జన ప్రతిషేధః* బహువ్రీహౌ తద్గుణసంవిజ్ఞానమపి* బాధకాన్యేవ నిపాతనాని*

౨౮ విభాషాదిక్సమాసేబహువ్రీహౌ

౨౯ [illegible]వ్రీహౌ

* [illegible] స్వరాఙక రత్వాత్ ప్రతిషేధ [illegible] సంశయాత్

౩౦ తృతీయాసమాసే

౩౧ ద్వన్ద్వే చ

౩౨ విభాషాజసి

౩౩ ప్రథమచరమ తయాల్పార్ధ కతిపయనేమాశ్చ

౩౪ పూర్వపరావర దక్షిణోత్తరాపరాధరాణి వ్యవస్థాయామసంజ్ఞాయామ్

౩౫ స్వమజ్ఞాతిధనాఖ్యాయామ్

౩౬ అన్తరం బహిర్యోగోపసంవ్యానయోః

అపురీతి వక్తవ్యమ్

* విభాషాప్రకరణేతీయస్యఙిత్సూపసంఖ్యానమ్

౩౭ స్వరాదినిపాతమవ్యయమ్- స్వర్-అన్తర్-ప్రాతర్ - ఏతేఅన్తోదాత్తాః-పునర్-సనుతర్ ఉచ్చైస్-నీచైస్-శనైస్-ఋధక్-ఆరాత్-అన్తికాత్-ఋతే-యుగపత్-పృథక్-ఏతేఆద్యుదాత్తాః హ్యస్-శ్వస్-దివా-రాత్రౌ-సాయమ్ చిరమ్-మనాక్-ఈషత్-శశ్వత్- జోషమ్-తూష్ణీమ్ బహిస్-అవస్-సమయా - నికషా-స్వయమ్ నక్తమ్-నఞ్-హేతౌ- హే-హై-అద్ధా-ఇద్ధా-సామి- ఏతేఅన్తోదాత్తాః-వత్-బత-సనత్-సనాత్ - తిరస్-ఏతేఆద్యుదాత్తాః-అన్తరా- అయమన్తోదాత్తః-అన్తరేణ-మక్-జ్యోక్- యోక్-నక్-కమ్-శమ్-సనా-సహసా-శ్రద్ధా-అలమ్-స్వధా-వషట్-వినా నానా స్వస్తి-అన్యత్-అస్తి-ఉపాంశు-క్షమా-విహాయసా-దోషా-ముధా-దిష్ట్యా-వృథా మిథ్యా క్త్వాతోసున్కసునః- కృన్మకారసన్ధ్యక్షరాన్తోఽవ్యయీభావశ్చ-పురా - మిథో-మిథస్-ప్రాయస్-ముహుస్ - ప్రవాహుకమ్-ప్రవాహికా-ఆర్యహలమ్-అభీక్ష్ణమ్-సాకమ్ సార్ధమ్-సత్రా-సమమ్-నమస్-హిరుక్-తసిలాదయస్తద్ధితాఏధాచ్పర్యన్తాః-శస్తసీ-కృత్వసుచ్-సుచ్ - ఆస్థాలౌ-చ్వ్యర్థాశ్చ-అథ-అమ్-ఆమ్-ప్రతామ్-ప్రశాన్-ప్రతాన్- ఆకృతిగణోయమ్-తేనాన్యేపి-తథాహి-మాఙ్ - శ్రమ్-కామమ్-ప్రకామమ్-భూయస్- పరమ్-సాక్షాత్-సాచి-సత్యమ్-మఙ్క్షు- సంవత్

త్-అవశ్యమ్ సపది-ప్రాదుస్-ఆవిస్-అనిశమ్-నిత్యమ్ నిత్యదా-సదా-అజస్రమ్-సన్తతమ్-ఉషా-ఓమ్-భూర్ భువర్-ఝటితి-తరసా-సుష్ఠు-కు-అఞ్జసా-అ-మిథు-మిథక్-భాజక్-అన్వక్-చిరాయ-చిరమ్-చిరరాత్రాయ-చిరస్య-చిరేణ-చిరాత్-అస్తమ్-ఆనుషక్-అనుషక్-అనుషట్-అమ్నస్-అమ్నర్-స్థానే-వరమ్-దుష్ఠు-బలాత్-శు-అర్వాక్-శుది-వది-ఇత్యాది

౩౮ తద్ధితశ్చాసర్వవిభక్తిః

౩౯ కృన్మేజన్తః

౪౦ క్త్వాతోసున్కసునః

౪౧ అవ్యయీభావశ్చ

౪౨ శి సర్వనామస్థానమ్

౪౩ సుడనపుంసకస్య

౪౪ నవేతి విభాషా

౪౫ ఇగ్యణస్సంప్రసారణమ్

౪౬ ఆద్యన్తౌ టకితౌ

౪౭ మిదచోఽన్త్యాత్పరః

* అన్త్యాత్పూర్వో మస్జేరనుషఙ్గసంయోగాదిలోపార్థమ్

౪౮ ఏచ ఇగ్ఘ్రస్వాదేశే

౪౯ షష్ఠీస్థానేయోగా

౫౦ స్థానేఽన్తరతమః

౫౧ ఉరణ్రపరః

౫౨ అలోఽన్త్యస్య

౫౩ ఙిచ్చ

౫౪ ఆదేః పరస్య

౫౫ అనేకాల్శిత్సర్వస్య

౫౬ స్థానివదాదేశోఽనల్విధౌ

౫౭ అచః పరస్మిన్పూర్వవిధౌ

౫౮ న పదాన్తద్వివచనవరేయలోపస్వరసవర్ణానుస్వారదీర్ఘజశ్చర్విధిషు

* స్వరదీర్ఘయలోపేషు లోపాజాదేశో న స్థానివత్

* క్విలుగుపధాత్వచఙ్పరనిర్హ్రాసకుత్వేషూపసంఖ్యానమ్

* పూర్వత్రాసిద్ధే న స్థానివత్

* తస్య దోషస్సంయోగాదిలోపలత్వణత్వేషు

౫౯ ద్విర్వచనేఽచి

౬౦ అదర్శనం లోపః

౬౧ ప్రత్యయస్య లుక్శ్లులుపః

౬౨ ప్రత్యయలోపే ప్రత్యయలక్షణమ్

* వర్ణాశ్రయే నాస్తి ప్రత్యయలక్షణమ్

౬౩ న లుమతాఙ్గస్య

* ఉత్తరపదత్వే చాపదాది విధౌ లుమతా లుప్తే ప్రత్యయలక్షణం న

౬౪ అచోఽన్త్యాది టి

౬౫ అలోఽన్త్యాత్పూర్వ ఉపధా

* నానర్థకేఽలోఽన్త్యవిధిరనభ్యాసవికారే

౬౬ తస్మిన్నితి నిర్దిష్టే పూర్వస్య

౬౭ తస్మాదిత్యుత్తరస్య

౬౮ స్వం రూపం శబ్దస్యాశబ్దసంజ్ఞా

* అర్థవద్గ్రహణే నానర్థకస్య గ్రహణమ్

౬౯ అణుదిత్సవర్ణస్య చాప్రత్యయః

౭౦ తపరస్తత్కాలస్య

౭౧ ఆదిరన్త్యేన సహేతా

౭౨ యేన విధిస్తదన్తస్య

* సమాసప్రత్యయవిధౌ ప్రతిషేధః

* ఉగిద్వర్ణగ్రహణవర్జమ్

* సుసర్వార్ధదిక్ఛబ్దేభ్యో జనపదస్య ప్రయోజనమ్

* ఋతోర్వృద్ధిమద్విధావవయవానాం ప్రయోజనమ్

* పదాఙ్గాధికారే తస్య చ తదుత్తరపదస్య చ

* తన్మధ్యపతితస్తద్గ్రహణేన గృహ్యతే

* పదాఙ్గాధికారే తస్య చ తదన్తస్య చ

* అనినస్మన్గ్రహణాన్యర్థవతా చానర్థకేన చ తదన్తవిధిం ప్రయోజయన్తి

౭౩ వృద్ధిర్యస్యాచామాదిస్తద్వృద్ధమ్

* వా నామధేయస్య

౭౪ త్యదాదీని చ

౭౫ ఏఙ్ ప్రాచాం దేశే

* శైషికేష్వితి వక్తవ్యమ్

ఇతి సూత్రపాఠే ప్రథమస్యాధ్యాయస్య ప్రథమః పాదః.

---

౧ గాఙ్కుటాదిభ్యోఽఞ్ణిన్ఙిత్

* వ్యచేః కుటాదిత్వమనసి

౨ విజ ఇట్

౩ విభాషోర్ణోః

౪ సార్వధాతుకమపిత్

౫ అసంయోగాల్లిట్ కిత్

* ఋఋవర్ణేభ్యో లిటః కిత్త్వం గుణాత్పూర్వవిప్రతిషేధేన

౬ ఇన్ధిభవతిభ్యాం చ

* శ్రన్థిగ్రన్థిదమ్భిస్వఞ్జీనాం లిటః కిత్త్వం వా

౭ మృడమృదగుధకుషక్లిశవదవసః క్త్వా

౮ రుదవిదముషగ్రహిస్వపిప్రచ్ఛః సంశ్చ

౯ ఇకో ఝల్

౧౦ హలన్తాచ్చ

౧౧ లిఙ్సిచావాత్మనేపదేషు

౧౨ ఉశ్చ

౧౩ వా గమః

౧౪ హనః సిచ్

౧౫ యమో గన్ధనే

౧౬ విభాషోపయమనే

౧౭ స్థాఘ్వోరిచ్చ

౧౮ న క్త్వా సేట్

౧౯ నిష్ఠా శీఙ్స్విదిమిదిక్ష్విదిధృషః

౨౦ మృషస్తితిక్షాయామ్

౨౧ ఉదుపధాద్భావాదికర్మణోరన్యతరస్యామ్

౨౨ పూఙః క్త్వా చ

౨౩ నోపధాత్థఫాన్తాద్వా

౨౪ వఞ్చిలుఞ్చ్యృతశ్చ

౨౫ తృషిమృషికృశేః కాశ్యపస్య

౨౬ రలో వ్యుపధాద్ధలాదేః సంశ్చ

౨౭ ఊకాలోఽజ్ఝ్రస్వదీర్ఘప్లుతః

౨౮ అచశ్చ

౨౯ ఉచ్చైరుదాత్తః

౩౦ నీచైరనుదాత్తః

౩౧ సమాహారస్స్వరితః
౩౨ తస్యాదిత ఉదాత్తమర్ధహ్రస్వమ్
౩౩ ఏకశ్రుతిదూరాత్సమ్బుద్ధౌ
౩౪ యజ్ఞకర్మణ్యజపన్యూఙ్ఖసామసు
౩౫ ఉచ్చైస్తరాం వా వషట్కారః
౩౬ విభాషా ఛన్దసి
౩౭ న సుబ్రహ్మణ్యాయాం స్వరితస్య తూదాత్తః
౩౮ దేవబ్రహ్మణోరనుదాత్తః
౩౯ స్వరితాత్సంహితాయామనుదాత్తానామ్
౪౦ ఉదాత్తస్వరితపరస్య సన్నతరః
౪౧ అపృక్త ఏకాల్ప్రత్యయః
౪౨ తత్పురుషస్సమానాధికరణః కర్మధారయః
౪౩ ప్రథమానిర్దిష్టం సమాస ఉపసర్జనమ్
౪౪ ఏకవిభక్తి చాపూర్వనిపాతే
* ఏకవిభక్తావషష్ఠ్యన్తవచనమ్
౪౫ అర్థవదధాతురప్రత్యయః ప్రాతిపదికమ్
* నిపాతస్యానర్థకస్య ప్రాతిపదికసంజ్ఞా వక్తవ్యా
౪౬ కృత్తద్ధితసమాసాశ్చ
౪౭ హ్రస్వో నపుంసకే ప్రాతిపదికస్య
౪౮ గోస్త్రియోరుపసర్జనస్య
* ఈయసో బహువ్రీహౌ నేతి వాచ్యమ్
౪౯ లుక్తద్ధితలుకి
౫౦ ఇద్గోణ్యాః
౫౧ లుపి యుక్తవద్వ్యక్తివచనే
* సమాస ఉత్తరపదస్య బహువచనస్య లుపః
౫౨ విశేషణానాం చాజాతేః
* హరీతక్యాదిషు వ్యక్తిః
* ఖలతికాదిషు వచనమ్
* మనుష్యలుపి ప్రతిషేధః
౫౩ తదశిష్యం సంజ్ఞాప్రమాణత్వాత్
౫౪ లుబ్యోగాప్రఖ్యానాత్
౫౫ యోగప్రమాణే చ తదభావే దర్శనం స్యాత్
౫౬ ప్రధానప్రత్యయార్థవచనమర్థస్యాన్యప్రమాణత్వాత్
౫౭ కాలోపసర్జనే చ తుల్యమ్
౫౮ జాత్యాఖ్యాయామేకస్మిన్బహువచనమన్యతరస్యామ్
* సంఖ్యాప్రయోగే ప్రతిషేధః
౫౯ అస్మదో ద్వయోశ్చ
* సవిశేషణస్య ప్రతిషేధః
* యుష్మది గురావేకేషామ్
౬౦ ఫల్గునీప్రోష్ఠపదానాం చ నక్షత్రే
౬౧ ఛన్దసి పునర్వస్వోరేకవచనమ్
౬౨ విశాఖయోశ్చ
౬౩ తిష్యపునర్వస్వోర్నక్షత్రద్వన్ద్వే బహువచనస్య ద్వివచనం నిత్యమ్
౬౪ సరూపాణామేకశేష ఏకవిభక్తౌ
* విరూపాణామపి సమానార్థానామేకశేషో వక్తవ్యః [షః
౬౫ వృద్ధో యూనా తల్లక్షణశ్చేదేవ విశే
౬౬ స్త్రీ పుంవచ్చ

౬౭ పుమాన్ స్త్రియా

౬౮ భ్రాతృపుత్రౌ స్వసృదుహితృభ్యామ్

౬౯ నపుంసకమనపుంసకేనైకవచ్చాస్యాన్యతరస్యామ్

౭౦ పితా మాత్రా

౭౧ శ్వశురః శ్వశ్ర్వా

౭౨ త్యదాదీని సర్వైర్నిత్యమ్

* త్యదాదితః శేషే పుంనపుంసకతో లిఙ్గవచనాని

* అద్వన్ద్వతత్పురుషవిశేషణానామ్

౭౩ గ్రామ్యపశుసంఘేష్వతరుణేషు

* అనేకశఫేష్వితి వక్తవ్యమ్ స్త్రీ

ఇతి సూత్రపాఠే ప్రథమస్యాధ్యాయస్య ద్వితీయః పాదః

---

౧ భూవాదయో ధాతవః

౨ ఉపదేశేఽజనునాసిక ఇత్

౩ హలన్త్యమ్

౪ న విభక్తౌ తుస్మాః

౫ ఆదిర్ఞిటుడవః

౬ షః ప్రత్యయస్య

౭ చుటూ

* ఇర ఇత్సంజ్ఞా వాచ్యా

౮ లశక్వతద్ధితే

౯ తస్య లోపః

౧౦ యథాసంఖ్యమనుదేశః సమానామ్

౧౧ స్వరితేనాధికారః

౧౨ అనుదాత్తఙిత ఆత్మనేపదమ్

౧౩ భావకర్మణోః

౧౪ కర్తరి కర్మవ్యతిహారే

౧౫ న గతిహింసార్థేభ్యః

* హసాదీనాముపసంఖ్యానమ్

* హరతేరప్రతిషేధః

౧౬ ఇతరేతరాన్యోన్యోపపదాచ్చ

* పరస్పరోపపదాచ్చేతి వక్తవ్యమ్

౧౭ నేర్విశః

౧౮ పరివ్యవేభ్యః క్రియః

౧౯ విపరాభ్యాం జేః

౨౦ ఆఙో దోఽనాస్యవిహరణే

* స్వాఙ్గకర్మకాచ్చేతి వక్తవ్యమ్

* పరాఙ్గకర్మకాన్న నిషేధః

౨౧ క్రీడోఽనుసంపరిభ్యశ్చ

* సమోఽకూజనే

* ఆగమేః క్షమాయామ్

* శిక్షేర్జిజ్ఞాసాయామ్

* కిరతేర్హర్షజీవికాకులాయకరణేషు

* హరతేర్గతతాచ్ఛీల్యే

* ఆఙి నుప్రచ్ఛ్యోః

* ఆశిషి నాథః

* శప ఉపలమ్భనే

౨౨ సమవప్రవిభ్యః స్థః

* ఆఙః ప్రతిజ్ఞాయామ్

౨౩ ప్రకాశనస్థేయాఖ్యయోశ్చ

౨౪ ఉదోఽనూర్ధ్వకర్మణి

* ఈహాయామితి వక్తవ్యమ్

౨౫ ఉపాన్మన్త్రకరణే

* ఉపాద్దేవపూజాసంగతకరణమిత్రకరణపథిష్వితి వక్తవ్యమ్

* వాలిప్సాయామితి వక్తవ్యమ్
౨౬ అకర్మకాచ్చ
౨౭ ఉద్విభ్యాం తపః
* స్వాఙ్గకర్మకాచ్చ
౨౮ ఆఙో యమహనః
* స్వాఙ్గకర్మకాచ్చ
౨౯ సమో గమ్యృచ్ఛిభ్యామ్
* విదిప్రచ్ఛిస్వరతీనాముపసంఖ్యానమ్
* అర్తిశ్రుదృశిభ్యశ్చ
* ఉపసర్గాదస్యత్యూహ్యోర్వావచనమ్
౩౦ నిసముపవిభ్యో హ్వః
౩౧ స్పర్ధాయామాఙః
౩౨ గన్ధనావక్షేపణసేవనసాహసిక్యప్రతియత్నప్రకథనోపయోగేషు కృఞః
౩౩ అధేః ప్రసహనే
౩౪ వేః శబ్దకర్మణః
౩౫ అకర్మకాచ్చ
౩౬ సమ్మాననోత్సఞ్జనాచార్యకరణజ్ఞానభృతివిగణనవ్యయేషు నియః
౩౭ కర్తృస్థే చాశరీరే కర్మణి
౩౮ వృత్తిసర్గతాయనేషు క్రమః
౩౯ ఉపపరాభ్యామ్
౪౦ ఆఙ ఉద్గమనే
* జ్యోతిరుద్గమన ఇతి వక్తవ్యమ్
౪౧ వేః పాదవిహరణే
౪౨ ప్రోపాభ్యాం సమర్థాభ్యామ్
౪౩ అనుపసర్గాద్వా
౪౪ అపహ్నవే జ్ఞః
౪౫ అకర్మకాచ్చ
౪౬ సమ్ప్రతిభ్యామనాధ్యానే
౪౭ భాసనోపసమ్భాషాజ్ఞానయత్నవిమత్యుపమన్త్రణేషు వదః
౪౮ వ్యక్తవాచాం సముచ్చారణే
౪౯ అనోరకర్మకాత్
౫౦ విభాషా విప్రలాపే
౫౧ అవాద్గ్రః
౫౨ సమః ప్రతిజ్ఞానే
౫౩ ఉదశ్చరః సకర్మకాత్
౫౪ సమస్తృతీయాయుక్తాత్
౫౫ దాణశ్చ సా చేచ్చతుర్థ్యర్థే
* అశిష్టవ్యవహారే దాణః ప్రయోగే చతుర్థ్యర్థే తృతీయా భవతీతి వక్తవ్యమ్
౫౬ ఉపాద్యమః స్వకరణే
౫౭ జ్ఞాశ్రుస్మృదృశాం సనః
౫౮ నానోర్జ్ఞః
౫౯ ప్రత్యాఙ్భ్యాం శ్రువః
౬౦ శదేః శితః
౬౧ మ్రియతేర్లుఙ్లిఙోశ్చ
౬౨ పూర్వవత్సనః
౬౩ ఆమ్ప్రత్యయవత్కృఞోఽనుప్రయోగస్య
౬౪ ప్రోపాభ్యాం యుజేరయజ్ఞపాత్రేషు
* స్వరాద్యన్తోపసృష్టాదితి వక్తవ్యమ్
౬౫ సమః క్ష్ణువః
౬౬ భుజోఽనవనే

౬౭ ణేరణౌ యత్కర్మ ణౌ చేత్స కర్తాఽనాధ్యానే

౬౮ భీస్మ్యోర్హేతుభయే

౬౯ గృధివఞ్చ్యోః ప్రలమ్భనే

౭౦ లియస్సమ్మాననశాలినీకరణయోశ్చ

౭౧ మిథ్యోపపదాత్కృఞోఽభ్యాసే

౭౨ స్వరితఞితః కర్త్రభిప్రాయే క్రియాఫలే

౭౩ అపాద్వదః

౭౪ ణిచశ్చ

౭౫ సముదాఙ్భ్యో యమోఽగ్రన్థే

౭౬ అనుపసర్గాజ్జ్ఞః

౭౭ విభాషోపపదేన ప్రతీయమానే

౭౮ శేషాత్కర్తరి పరస్మైపదమ్

౭౯ అనుపరాభ్యాం కృఞః

౮౦ అభిప్రత్యతిభ్యః క్షిపః

౮౧ ప్రాద్వహః

౮౨ పరేర్మృషః

౮౩ వ్యాఙ్పరిభ్యో రమః

౮౪ ఉపాచ్చ

౮౫ విభాషాఽకర్మకాత్

౮౬ బుధయుధనశజనేఙ్ప్రుద్రుస్రుభ్యో ణేః

౮౭ నిగరణచలనార్థేభ్యశ్చ

* అదేః ప్రతిషేధః

౮౮ అణావకర్మకాచ్చిత్తవత్కర్తృకాత్

౮౯ న పాదమ్యాఙ్యమాఙ్యసపరిముహరుచినృతివదవసః

* పాదిషు ధేట ఉపసంఖ్యానమ్

౯౦ వా క్యషః

౯౧ ద్యుద్భ్యో లుఙి

౯౨ వృద్భ్యః స్యసనోః

౯౩ లుటి చ క్లృపః

ఇతి సూత్రపాఠే ప్రథమస్యాధ్యాయస్య తృతీయః పాదః.

---

౧ ఆకడారాదేకా సంజ్ఞా

౨ విప్రతిషేధే పరం కార్యమ్

౩ యూస్త్ర్యాఖ్యౌ నదీ

* ప్రథమలిఙ్గగ్రహణఞ్చ

౪ నేయఙువఙ్స్థానావస్త్రీ

౫ వాఽఽమి

౬ ఙితి హ్రస్వశ్చ

౭ శేషో ఘ్యసఖి

౮ పతిస్సమాస ఏవ

౯ షష్ఠీయుక్తశ్ఛన్దసి వా

౧౦ హ్రస్వం లఘు

౧౧ సంయోగే గురు

౧౨ దీర్ఘఞ్చ

౧౩ యస్మాత్ప్రత్యయవిధిస్తదాది ప్రత్యయేఽఙ్గమ్

౧౪ సుప్తిఙన్తం పదమ్

౧౫ నః క్యే

౧౬ సితి చ

౧౭ స్వాదిష్వసర్వనామస్థానే

౧౮ యచి భమ్

* నభోఙ్గిరోమనుషాం వత్యుపసంఖ్యానమ్ ॥

* వృషణ్వస్వశ్వయోః

౧౯ తసౌ మత్వర్థే

౨౦ అయస్మయాదీని ఛన్దసి

* ఉభయసంజ్ఞాన్యపీతి వక్తవ్యమ్

౨౧ బహుషు బహువచనమ్

౨౨ ద్వ్యేకయోర్ద్వివచనైకవచనే

౨౩ కారకే

౨౪ ధ్రువమపాయేఽపాదానమ్

* జుగుప్సావిరామప్రమాదార్థానాముపసంఖ్యానమ్

౨౫ భీత్రార్థానాం భయహేతుః

౨౬ పరాజేరసోఢః

౨౭ వారణార్థానామీప్సితః

౨౮ అన్తర్ధౌ యేనాదర్శనమిచ్ఛతి

౨౯ ఆఖ్యాతోపయోగే

౩౦ జనికర్తుః ప్రకృతిః

౩౧ భువః ప్రభవః

౩౨ కర్మణా యమభిప్రైతి స సమ్ప్రదానమ్

* క్రియయా యమభిప్రైతి సోఽపి సమ్ప్రదానమ్

* కర్మణః కరణసంజ్ఞా సమ్ప్రదానస్య చ కర్మసంజ్ఞా వక్తవ్యా

౩౩ రుచ్యర్థానాం ప్రీయమాణః

౩౪ శ్లాఘహ్నుఙ్స్థాశపాం జ్ఞీప్స్యమానః

౩౫ ధారేరుత్తమర

౩౬ స్పృహేరీప్సితః

౩౭ క్రుధద్రుహేర్ష్యాసూయార్థానాం యం ప్రతికోపః [ర్ణ

౩౮ క్రుధద్రుహోరుపసృష్టయోః క

౩౯ రాధీక్ష్యోర్యస్య విప్రశ్నః

౪౦ ప్రత్యాఙ్భ్యాం శ్రువః పూర్వస్య కర్తా

౪౧ అనుప్రతిగృణశ్చ

౪౨ సాధకతమం కరణమ్

౪౩ దివః కర్మ చ

౪౪ పరిక్రయణే సమ్ప్రదానమన్యతరస్యామ్

౪౫ ఆధారోఽధికరణమ్

౪౬ అధిశీఙ్స్థాసాం కర్మ

౪౭ అభినివిశశ్చ

౪౮ ఉపాన్వధ్యాఙ్వసః

* అభుక్త్యర్థస్య న

౪౯ కర్తురీప్సితతమం కర్మ

౫౦ తథాయుక్తం చానీప్సితమ్

౫౧ అకథితఞ్చ

* అకర్మకధాతుభిర్యోగే దేశః కాలో భావో గన్తవ్యోఽధ్వా చ కర్మసంజ్ఞక ఇతి వాచ్యమ్

౫౨ గతిబుద్ధిప్రత్యవసానార్థశబ్దకర్మాకర్మకాణామణి కర్తా స ణౌ

* జల్పతిప్రభృతీనాముపసంఖ్యానమ్

* దృశేశ్చ

* ఆదిఖాద్యోర్న

* నీవహ్యోర్న

* నియన్తృకర్తృకస్య వహేరనిషేధః

* భక్షేరహింసార్థస్య న

* శబ్దాయతేర్న

౫౩ హృక్రోరన్యతరస్యామ్

* అభివాదిదృశోరాత్మనేపదే వేతి వా
చ్యమ్

౫౪ స్వతన్త్రః కర్తా

౫౫ తత్ప్రయోజకో హేతుశ్చ

౫౬ ప్రాగ్రీశ్వరాన్నిపాతాః

౫౭ చాదయోఽసత్త్వే

చ- వా-హ-అహ-ఏవ-ఏవమ్ నూనమ్-
శశ్వత్-యుగపత్-భూయస్-సూపత్-
కూపత్-కువిత్-నేత-చేత్-చణ్- క
చ్చిత్-యత్ర-తత్ర-నహ-హన్త- మాకి
మ్-మాకీమ్-మాకిర్-నకిమ్-నకీమ్-నకిర్-ఆ
కీమ్-మాఙ్-నఞ్-యావత్ - తావత్ -
త్వా-త్వై-త్వై-ద్వై-రై శ్రౌషట్-వౌ
షట్-వషట్-స్వాహా-స్వధా-ఓమ్-తథా
హి-ఖలు-కిల-అథ-సు-సుష్ఠు-స్మ-అ- ఇ- ఉ-
ఋ-ఌ-ఏ-ఐ-ఓ-ఔ-సహ-ఉఞ్-ఉకఞ్-
వేలాయామ్-మాత్రాయామ్-యథా-
యత్-తత్-కిమ్-పురా-వధ్వా-ధిక్- హా
హా-హే-హై-పాట్-ప్యాట్-ఆహో- ఉ
తాహో-హో-అహో-నో-అథో-న
ను-మన్యే-మిథ్యా-అసి-బ్రూహి-తు- ను
ఇతి-ఇవ-వత్-వాత్-వన-బత-సమ్-వశమ్-
శికమ్-దికమ్-సనుకమ్-ఛంబట్- శఙ్కే
శుకమ్-ఖమ్-సనాత్-సనుతర్-నహికమ్-
సత్యమ్-ఋతమ్-ఇద్ధా-అద్ధా- నోచేత్-
నచేత్-నహి-జాతు-కథమ్-కుతః-కుత్ర -
అవ-అను-హా-హే-హై-ఆహోస్విత్ -
శమ్-కమ్-ఖమ్-దిష్ట్యా-పశు-వట్- సహ-
ఆనుషక్-ఆనుషక్-అఙ్గ ఫట్-తాజక్- అ
యే-అరే- ఋ-కమ్-ఖుమ్ ఘుమ్- అమ్-
ఈమ్-సీమ్-సిమ్ సి-వై-ఉపసర్గవిభక్తిస్వ
రప్రతిరూపకాశ్చనిపాతాః - ఆకృతిగ
ణోఽయమ్

* మరుచ్ఛబ్దస్యోపసంఖ్యానమ్

* శ్రచ్ఛబ్దస్యోపసంఖ్యానమ్

౫౮ ప్రాదయః

ప్ర-పరా- అప-సమ్-అను-అవ నిస్-నిర్-
దుస్-దుర్-వి-ఆఙ్-ని-అధి-అపి-అతి-సు-ఉ
త్-అభి-ప్రతి-పరి-ఉప-ఏతే ప్రాదయః

౫౯ ఉపసర్గాః క్రియాయోగే

౬౦ గతిశ్చ

* కారికాశబ్దస్యోపసంఖ్యానమ్

* పునశ్చనసౌచ్ఛన్దసి

* గన్ధనావక్షేపణ ... యోరుపసర్గత్వప్ర
తిషేధో వక్తవ్యః

౬౧ ఊర్యాదిచ్విడాచశ్చ

ఊరీ ఉరరీ-తన్థీ-తాలీ-ఆతాలీ - వేతాలీ-
ధూలీ ధూసీ-శకలా-సంశకలా - ధ్వంసక
లా-భ్రంసకలా-గులుగుధా-సజూః ఫల-
ఫలీ విక్లీ ఆక్లీ-ఆలోష్టీ- కేవాలీ-కేవాసీ-ప
ర్యాలీ-శేవాలీ-నగ్లాలీ- అత్యూమశా- వ
శ్మసా-మస్మసా-మసమసా-శ్రౌషట్
వౌషట్-వషట్-స్వాహా-స్వధా - బన్ధా-
ప్రాదుస్-శ్రత్-ఆవిస్-ఏతేఊర్యాదయః

౬౨ అనుకరణఞ్చానితిపరమ్

౬౩ ఆదరానాదరయోస్సదసతీ

౬౪ భూషణేఽలమ్

౬౫ అన్తరపరిగ్రహే

* అన్తశ్శబ్దస్యాఙ్కి-విధిణత్వేషూపసర్గత్వం వాచ్యమ్

౬౬ కణేమనసీశ్రద్ధాప్రతీఘాతే

౬౭ పురోఽవ్యయమ్

౬౮ అస్తంచ

౬౯ అచ్ఛగత్యర్థవదేషు

౭౦ అదోఽనుపదేశే

౭౧ తిరోఽన్తర్ధౌ

౭౨ విభాషాకృఞి

౭౩ ఉపాజేఽన్వాజే

౭౪ సాక్షాత్ప్రభృతీనిచ

సాక్షాత్-మిథ్యా-చిన్తా-భద్రా-రోచనా-ఆస్థా-అమా-అద్ధా-ప్రాజర్యా-ప్రాజరుహా-బీజర్యా-బీజరుహా-సంసర్యా-అర్థే-లవణమ్-ఉష్ణమ్-శీతమ్-ఉదకమ్-ఆర్ద్రమ్-అగ్నౌ-వశే-వికసనే-ప్రహసనే-ప్రతపనే-ప్రాదుస్-నమస్-ఆకృతిగణోఽయమ్

* చ్వ్యర్థ ఇతి వక్తవ్యమ్

౭౫ అనత్యాధాన ఉరసిమనసీ

౭౬ మధ్యేపదేనివచనేచ

౭౭ నిత్యంహస్తేపాణావుపయమనే

౭౮ ప్రాధ్వంబన్ధనే

౭౯ జీవికోపనిషదావౌపమ్యే

౮౦ తే ప్రాగ్ధాతోః

౮౧ ఛన్దసిపరేఽపి

౮౨ వ్యవహితాశ్చ

౮౩ కర్మప్రవచనీయాః

౮౪ అనుర్లక్షణే

౮౫ తృతీయార్థే

౮౬ హీనే

౮౭ ఉపోఽధికేచ

౮౮ అపపరీవర్జనే

౮౯ ఆఙ్మర్యాదావచనే

* ఆఙ్మర్యాదాభివిధ్యోరితి వక్తవ్యమ్

౯౦ లక్షణేత్థమ్భూతాఖ్యానభాగవీప్సాసు ప్రతిపర్యనవః

౯౧ అభిరభాగే

౯౨ ప్రతిః ప్రతినిధిప్రతిదానయోః

౯౩ అధిపరీ అనర్థకౌ

౯౪ సుః పూజాయామ్

౯౫ అతిరతిక్రమణేచ

౯౬ అపిః పదార్థసంభావనాన్వవసర్గగర్హాసముచ్చయేషు

౯౭ అధిరీశ్వరే

౯౮ విభాషాకృఞి

౯౯ లః పరస్మైపదమ్

౧౦౦ తఙానావాత్మనేపదమ్

౧౦౧ తిఙస్త్రీణిత్రీణి ప్రథమమధ్యమోత్తమాః

౧౦౨ తాన్యేకవచనద్వివచన బహువచనాన్యేకశః

౧౦౩ సుపః

౧౦౪ విభక్తిశ్చ

౧౦౫ యుష్మద్యుపపదేసమానాధికరణే స్థానిన్యపిమధ్యమః

౧౦౬ ప్రహాసేచమన్యోపపదే మన్యతేరుత్తమఏకవచ్చ

౧౦౭ అస్మద్యుత్తమః
౧౦౮ శేషే ప్రథమః
౧౦౯ పరస్సన్నికర్షస్సంహితా
౧౧౦ విరామోఽవసానమ్

ఇతిసూత్రపాఠే
ప్రథమస్యాధ్యాయస్య
—*చతుర్థః పాదః అధ్యాయశ్చ*—

---

౧ సమర్థః పదవిధిః
౨ సుబామన్త్రితే పరాఙ్గవత్స్వరే
* షష్ఠ్యామన్త్రిత కారకవచనమ్
* సుబన్తస్య పరాఙ్గవద్భావే సమానాధికరణస్యోపసంఖ్యానమనన్తరత్వాత్
* పూర్వాఙ్గవచ్చేతి వక్తవ్యమ్
* అవ్యయానాం న
* అవ్యయీభావస్యేష్యతే
౩ ప్రాక్కడారాత్సమాసః
౪ సహసుపా
* ఇవేన సమాసో విభక్త్యలోపశ్చ
౫ అవ్యయీభావః
౬ అవ్యయం విభక్తిసమీప సమృద్ధి వ్యృద్ధ్యర్థాభావాత్యయాసంప్రతిశబ్దప్రాదుర్భావపశ్చాద్యథానుపూర్వ్యయౌగపద్యసాదృశ్యసమ్పత్తిసాకల్యాన్తవచనేషు
౭ యథాఽసాదృశ్యే
౮ యావదవధారణే
౯ సుప్ప్రతినామాత్రార్థే
౧౦ అక్షశలాకాసంఖ్యాః పరిణా
౧౧ విభాషా
౧౨ అపపరిబహిరఞ్చవః పఞ్చమ్యా
౧౩ ఆఙ్మర్యాదాభివిధ్యోః
౧౪ లక్షణేనాభిప్రతీఆభిముఖ్యే
౧౫ అనుర్యత్సమయా
౧౬ యస్య చాయామః
౧౭ తిష్ఠద్గుప్రభృతీని చ

తిష్ఠద్గు-వహద్గు- ఆయతీగవమ్- ఖలేయవమ్-ఖలెబుసమ్-లూనయవమ్ -లూయమానయవమ్-పూతయవమ్- పూయమానయవమ్ సంహృతయవమ్- సంహ్రియమాణయవమ్-సంహృతబుసమ్- సంహ్రియమాణబుసమ్-సమభూమి-సమపదాతి సుషమమ్-విషమమ్-దుష్షమమ్-నిష్షమమ్-అపసమమ్- ఆయతీసమమ్ -ప్రోఢమ్- పాపసమమ్-పుణ్యసమమ్ - ప్రాహ్ణమ్- ప్రరథమ్-ప్రమృగమ్-ప్రదక్షిణమ్-అపరదక్షిణమ్-సమ్ప్రతి-అసమ్ప్రతి- ఇచ్ ప్రత్యయస్సమాసాన్తః- ఏతే తిష్ఠద్గుప్రభృతయః

౧౮ పారే మధ్యే షష్ఠ్యా వా
౧౯ సంఖ్యా వంశ్యేన
౨౦ నదీభిశ్చ
౨౧ అన్యపదార్థే చ సంజ్ఞాయామ్
౨౨ తత్పురుషః
౨౩ ద్విగుశ్చ
౨౪ ద్వితీయా శ్రితాతీతపతితగతాత్యస్తప్రాప్తాపన్నైః
* గమ్యాదీనాముపసంఖ్యానమ్
౨౫ స్వయం క్తేన

౨౭ ఖట్వా క్షేపే

౨౮ సామి

౨౯ కాలాః

౨౯ అత్యన్తసంయోగే చ

౩౦ తృతీయా తత్కృతార్థేన గుణవచనేన

౩౧ పూర్వసదృశసమోనార్థకలహనిపుణమిశ్రశ్లక్ష్ణైః

* అవరస్యోపసంఖ్యానమ్

౩౨ కర్తృకరణే కృతా బహులమ్

౩౩ కృత్యైరధికార్థవచనే

౩౪ అన్నేన వ్యఞ్జనమ్

౩౫ భక్ష్యేణ మిశ్రీకరణమ్

౩౬ చతుర్థీ తదర్థార్థ బలిహిత సుఖరక్షితైః

* అర్థేన నిత్యసమాసో విశేష్య లిఙ్గతా చేతి వక్తవ్యమ్

౩౭ పఞ్చమీ భయేన

* భయభీతభీతిభీభిరితి వక్తవ్యమ్

* భయనిర్గతజుగుప్సుభిరితి వక్తవ్యమ్

౩౮ అపేతాపోఢముక్తపతితాపత్రస్తైరల్పశః

౩౯ స్తోకాన్తికదూరార్థకృచ్ఛ్రాణి క్తేన

౪౦ సప్తమీ శౌణ్డైః

శౌణ్డ-ధూర్త-కితవ-వ్యాడ-ప్రవీణ-సంవీత-అన్తర-అధి-పటు-పణ్డిత-కుశల-చపల-నిపుణ-ఇత్యేతే-శౌణ్డాదయః

౪౧ సిద్ధశుష్కపక్వబన్ధైశ్చ

౪౨ ధ్వాఙ్క్షేణ క్షేపే

౪౩ కృత్యైరృణే

౪౪ సంజ్ఞాయామ్

౪౫ క్తేనాహోరాత్రావయవాః

౪౬ తత్ర

౪౭ క్షేపే

౪౮ పాత్రేసమితాదయశ్చ

పాత్రేసమితాః-పాత్రేబహులాః-ఉదుమ్బరమశకః-ఉదుమ్బరకృమిః-కూపకచ్ఛపః-అవటకచ్ఛపః-కూపమణ్డూకః-కుమ్భమణ్డూకః-ఉదపానమణ్డూకః-నగరకాకః-నగరవాయసః-మాతరిపురుషః-పిణ్డీశూరః-పితరిశూరః-గేహేశూరః-గేహేనర్దీ-గేహేక్ష్వేడీ-గేహేవిజితీ-గేహేవ్యాడః-గేహేమేహీ-గేహేదాహీ-గేహేదృప్తః-గేహేధృష్టః-గర్భేతృప్తః-ఆఖనికబకః-గోష్ఠేశూరః-గోష్ఠేవిజితీ-గోష్ఠేక్ష్వేడీ-గోష్ఠేపటుః-గోష్ఠేపణ్డితః-గోష్ఠేప్రగల్భః-కర్ణేటిరటిరా-కర్ణేచురచురా-ఆకృతిగణోఽయమ్

౪౯ పూర్వకాలైకసర్వజరత్పురాణనవకేవలాస్సమానాధికరణేన

౫౦ దిక్సంఖ్యే సంజ్ఞాయామ్

౫౧ తద్ధితార్థోత్తరపదసమాహారే చ

* ద్వన్ద్వతత్పురుషయోరుత్తరపదే నిత్యసమాసవచనమ్

* ఉత్తరపదేన పరిమాణినా ద్విగోస్సిద్ధయే బహూనాం తత్పురుషస్యోపసంఖ్యానమ్

౫౨ సంఖ్యాపూర్వో ద్విగుః

౫౩ కుత్సితాని కుత్సనైః

౫౪ పాపాణకే కుత్సితైః

౫౫ ఉపమానాని సామాన్యవచనైః

౫౬ ఉపమితం వ్యాఘ్రాదిభిస్సామాన్యాప్రయోగే

వ్యాఘ్ర-సింహ-ఋక్ష-ఋషభ-చన్దన-వృక-వృష-వరాహ-హస్తిన్-తరు-కుఞ్జర-రురు-పృషత్-పుణ్డరీక-పలాశ-కితవ-ఆకృతిగణోఽయమ్ - తేన ముఖపద్మమ్-ముఖకమలమ్-కరకిసలయమ్-పార్థివచన్ద్రః ఇత్యాది

౫౭ విశేషణం విశేష్యేణ బహులమ్

౫౮ పూర్వాపరప్రథమచరమజఘన్యసమానమధ్యమధ్యమవీరాశ్చ

౫౯ శ్రేణ్యాదయః కృతాదిభిః

శ్రేణి-పూగ-ముకున్ద-రాశి-నిచయ-విశేష-నిధాన-పర-ఇన్ద్ర-దేవ-ముణ్డ-భూత-శ్రవణ-వదాన్య-అధ్యాపక-అభిరూపక-బ్రాహ్మణ-క్షత్రియ-విశిష్ట-పటు-పణ్డిత-కుశల-చపల-నిపుణ-కృపణ- ఇత్యేతే శ్రేణ్యాదయః-కృత-మిత-మత-భూత-ఉక్త-యుక్త-సమాజ్ఞాత-సమామ్నాత-సమాఖ్యాత-సమ్భావిత-సంసేవిత-అవధారిత-అవకల్పిత-నిరాకృత-ఉపకృత-ఉపాకృత-దృష్ట-కలిత-దలిత-ఉదాహృత-విశ్రుత-ఉదిత - అయం కృతాదిరాకృతిగణః

* శ్రేణ్యాదిషు చ్వ్యర్థవచనమ్

౬౦ క్తేన నఞ్విశిష్టేనానఞ్

౬౧ సన్మహత్పరమోత్తమోత్కృష్టాః పూజ్యమానైః

౬౨ బృన్దారకనాగకుఞ్జరైః పూజ్యమానమ్

౬౩ కతరకతమౌ జాతిపరిప్రశ్నే

౬౪ కిం క్షేపే

౬౫ పోటాయువతిస్తోకకతిపయగృష్టిధేనువశావేహద్బష్కయణీప్రవక్తృశ్రోత్రియాధ్యాపకధూర్తైర్జాతిః

౬౬ ప్రశంసావచనైశ్చ

౬౭ యువా ఖలతిపలితవలినజరతీభిః

౬౮ కృత్యతుల్యాఖ్యా అజాత్యా

౬౯ వర్ణో వర్ణేన

* శాకపార్థివాదీనాం సిద్ధయే ఉత్తరపదలోపస్యోపసంఖ్యానమ్

శాకపార్థివ-కుతపసౌశ్రుత-అజాతౌల్వలి-ఆకృతిగణోఽయమ్-కృతాపకృత-భుక్తవిభుక్త-పీతవిపీత-గతప్రత్యాగత-యాతానుయాత-క్రయాక్రయిక-పుటాపుటికా-ఫలాఫలికా-మానోన్మానికా

౭౦ కుమారశ్శ్రమణాదిభిః

శ్రమణా-ప్రవ్రజితా-కులటా-గర్భిణీ-తాపసీ-దాసీ-బన్ధకీ-అధ్యాపక-అభిరూపక-పటు-మృదు-పణ్డిత-కుశల-చపల-నిపుణ- ఏతే శ్రమణాదయః

౭౧ చతుష్పాదో గర్భిణ్యా

* చతుష్పాజ్జాతిరితి వక్తవ్యమ్

౭౨ మయూరవ్యంసకాదయశ్చ

మయూరవ్యంసక-ఛాత్రవ్యంసక-క

మ్బోజముణ్డ-యవనముణ్డ - ఛన్దసి-హస్త
గృహ్య-పాదగృహ్య- లాంగూలగృహ్య-
పునర్దాయ -ఏహీడాదయోఽన్యపదా
ర్థే-ఏహీడం వర్తతే- ఏహీయవం వర్తతే-
ఏహివాణిజా క్రియా- అపేహివాణిజా
ప్రేహివాణిజా-ఏహిస్వాగతా-అపేహి
స్వాగతా-ఏహిద్వితీయా - అపేహిద్వితీ
యా- ప్రేహిద్వితీయా-ఏహికటా- అపే
హికటా- ప్రేహికటా - ఆహరకరటా-
ప్రేహికర్దమా- ప్రోహకర్దమా - విధమ
చూడా-ఉద్ధరచూడా-ఆహరచేలా-ఆహ
రవసనా-ఆహరసేనా ఆహరవితనా- కృ
న్తవిచక్షణా-ఉద్ధరోత్సృజా - ఉద్ధరావ
సృజా-ఉద్ధమవిధమా-ఉత్పచనిపచా - ఉ
త్పతనిపతా-ఉచ్చావచమ్-ఉచ్చనీచమ్-
ఆచోపచమ్ - ఆచపరాచమ్-నఖప్రచ
మ్-నిశ్చప్రచమ్- అకిఞ్చన స్నాత్వాకా
లక-పీత్వాస్థిరక-భుక్త్వాసుహిత-ప్రోష్య
పాపీయాన్-ఉత్పత్యపాకలా- నిపత్య
రోహిణీ-నిషణ్ణశ్యామా-అపేహిప్రఘసా
ఏహివిఘసా -ఇహపఞ్చమీ - ఇహద్వితీ
యా- జహికర్మ బహులమాభీక్ష్ణ్యే క
ర్తారం చాభిదధాతి-జహిజోడమ్- జహిస్త
మ్బమ్-ఉజ్జహిస్తమ్బమ్ ఆఖ్యాతమాఖ్యా
తేన క్రియాసాతత్యే అశ్నీతపిబతా - ప
చతభృజ్జతా ఖాదతమోదతా- ఖాదతా
చమతా-ఆహరనివపా-ఆవపనిష్కిరా-
ఉత్పచవిపచా- భిన్ధిలవణా - కృన్ధివిచక్ష
ణా-పచలవణా-పచప్రకూటా - ఆకృతి
గణోఽయమ్- తేన-అకుతోభయః - కాన్దిశీ
కః-ఆహోపురుషా - అహమహమికా-
యదృచ్ఛా-ఏహిరేయాహిరా - ఉన్మృ
జావమృజా-ద్రవ్యాన్తరమ్ - అవశ్యకా
ర్యమిత్యాది

ఇతి సూత్రపాఠే ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య
ప్రథమః పాదః

---

౧ పూర్వాపరాధరోత్తరమేకదేశినై
కాధికరణే

౨ అర్ధం నపుంసకమ్

౩ ద్వితీయతృతీయచతుర్థతుర్యాణ్యన్య
తరస్యామ్

౪ ప్రాప్తాపన్నే చ ద్వితీయయా

౫ కాలాః పరిమాణినా

౬ నఞ్

౭ ఈషదకృతా

* ఈషద్గుణవచనేనేతి వక్తవ్యమ్

౮ షష్ఠీ

* కృద్యోగా చ షష్ఠీ సమస్యత ఇతి వక్త
వ్యమ్

౯ యాజకాదిభిశ్చ

యాజక-పూజక-పరిచారక-పరిషే
చక-స్నాపక - అధ్యాపక-ఉత్సాదక -
ఉద్వర్తక- హోతృ-భర్తృ- రథగణక-
పత్తిగణక-ఏతే యాజకాదయః

౧౦ న నిర్ధారణే

* ప్రతిపదవిధానా చ షష్ఠీ న సమస్యత
ఇతి వక్తవ్యమ్

౧౧ పూరణగుణసుహితార్థసదవ్యయతవ్యసమానాధికరణేన

౧౨ క్తేనచపూజాయామ్

౧౩ అధికరణవాచినాచ

౧౪ కర్మణిచ

౧౫ తృజకాభ్యాంకర్తరి

౧౬ కర్తరిచ

౧౭ నిత్యంక్రీడాజీవికయోః

౧౮ కుగతిప్రాదయః

* కర్మప్రవచనీయానాంప్రతిషేధః
* ప్రాదయోగతాద్యర్థేప్రథమయా
* అత్యాదయఃక్రాన్తాద్యర్థేద్వితీయయా
* అవాదయఃక్రుష్టాద్యర్థేతృతీయయా
* పర్యాదయోగ్లానాద్యర్థేచతుర్థ్యా
* నిరాదయఃక్రాన్తాద్యర్థేపఞ్చమ్యా
* ఇవేనవిభక్త్యలోపఃపూర్వపదప్రకృతిస్వరత్వంచ

౧౯ ఉపపదమతిఙ్

౨౦ అమైవావ్యయేన

౨౧ తృతీయాప్రభృతీన్యన్యతరస్యామ్

౨౨ క్త్వాచ

౨౩ శేషోబహువ్రీహిః

౨౪ అనేకమన్యపదార్థే

* ప్రాదిభ్యోధాతుజస్యవాచ్యోవాచోత్తరపదలోపః
* నఞోఽస్త్యర్థానాంవాచ్యోవాచోత్తరపదలోపః

౨౫ సంఖ్యయావ్యయాసన్నాదూరాధికసంఖ్యాస్సంఖ్యేయే

౨౬ దిఙ్నామాన్యన్తరాళే

౨౭ తత్రతేనేదమితిసరూపే

౨౮ తేనసహేతితుల్యయోగే

* సర్వనామ్నోవృత్తిమాత్రే పుంవద్భావోవక్తవ్యః

౨౯ చార్థేద్వన్ద్వః

౩౦ ఉపసర్జనంపూర్వమ్

౩౧ రాజదన్తాదిషుపరమ్

రాజదన్త-అగ్రేవణమ్-లిప్తవాసితమ్-నగ్నముషితమ్-సిక్తసమ్మృష్టమ్-మృష్టలుఞ్చితమ్-అవక్లిన్నపక్వమ్-అర్పితోప్తమ్-ఉప్తగాఢమ్-ఉలూఖలముసలమ్-తణ్డులకిణ్వమ్ దృషదుపలమ్-ఆరగ్వాయనబన్ధకీ-చిత్రరథబాహ్లీకమ్-అవన్త్యశ్మకమ్-శూద్రార్యమ్-స్నాతకరాజానౌ-విష్వక్సేనార్జునౌ-అక్షిభ్రువమ్-దారగవమ్-శబ్దార్థౌ-ధర్మార్థౌ-కామార్థౌ-అర్థశబ్దౌ-అర్థధర్మౌ-అర్థకామౌ-వైకారిమతమ్-గోజవాజమ్-గోపాలధానీపూలాసమ్-పూలాసకకురణ్డమ్-స్థూలపూలాసమ్-ఉశీరబీజమ్-జిజ్ఞాస్థి-సిఞ్జాశ్వత్థమ్-చిత్రాస్వాతీ-భార్యాపతీ-దమ్పతీ-జమ్పతీ-జాయాపతీ-పుత్రపతీ-పుత్రపశూ-కేశశ్మశ్రు-శిరోబీజమ్-శిరోజాను-సర్పిర్మధునీ-మధుసర్పిషీ-ఆద్యన్తౌ-అన్తాదీ-గుణవృద్ధీ-వృద్ధిగుణౌ-ఏతేరాజదన్తాదయః

౩౨ ద్వన్ద్వేఘి

౩౩ అజాద్యదన్తమ్

౩౪ అల్పాచ్తరమ్

* అనేకప్రాప్తావేకస్యనియమో౽నియమశ్శేషే

* ఋతునక్షత్రాణామానుపూర్వ్యేణ సమానాక్షరాణామ్

* అభ్యర్హితఞ్చ

* లఘ్వక్షరమ్

* వర్ణానామానుపూర్వ్యేణ

* భ్రాతుశ్చజ్యాయసః

* సంఖ్యాయాఅల్పీయస్యాః

* ధర్మాదిషూభయమ్

౩౫ సప్తమీవిశేషణేబహువ్రీహౌ

* సర్వనామసంఖ్యయోరుపసంఖ్యానమ్

* వాప్రియస్య

* గడ్వాదిభ్యఃపరాసప్తమీ

౩౬ నిష్ఠా

* జాతికాలసుఖాదిభ్యఃపరానిష్ఠా

* ప్రహరణార్థేభ్యశ్చపరేనిష్ఠాసప్తమ్యౌ

౩౭ వాహితాగ్న్యాదిషు

ఆహితాగ్ని-జాతపుత్ర-జాతదన్త-జాతశ్మశ్రు-తైలపీత-ఘృతపీత- మద్యపీత-ఊఢభార్య-గతార్థ-ఆకృతిగణో౽యమ్-తేన-గడుకణ్ఠ-అస్యుద్యత-దణ్డపాణిప్రభృతయో౽పి

౩౮ కడారాఃకర్మధారయే

కడార-గడుల-ఖఞ్జ-ఖోడ-కాణ- కుణ్ఠ-ఖలతి-గౌర-వృద్ధ-భిక్షుక-పిఙ్గ-పిఙ్గల- తను-జఠర-బధిర-మఠర-కుబ్జ-బర్బర- ఏతేకడారాదయః

ఇతిసూత్రపాఠేద్వితీయస్యాధ్యాయస్య ద్వితీయః పాదః.

---

౧ అనభిహితే

* తిఙ్కృత్తద్ధితసమాసైః పరిసంఖ్యానమ్

౨ కర్మణిద్వితీయా

* అభితఃపరితః సమయా నికషాహా ప్రతియోగే౽పి

౩ తృతీయాచహోశ్ఛన్దసి

౪ అన్తరాన్తరేణయుక్తే

౫ కాలాధ్వనోరత్యన్తసంయోగే

౬ అపవర్గేతృతీయా

౭ సప్తమీపఞ్చమ్యౌకారకమధ్యే

౮ కర్మప్రవచనీయయుక్తేద్వితీయా

౯ యస్మాదధికంయస్యచేశ్వరవచనం తత్రసప్తమీ

౧౦ పఞ్చమ్యపాఙ్పరిభిః

౧౧ ప్రతినిధిప్రతిదానేచయస్మాత్

౧౨ గత్యర్థకర్మణిద్వితీయాచతుర్థ్యౌచేష్టాయామనధ్వని

౧౩ చతుర్థీసంప్రదానే

* తాదర్థ్యేచతుర్థీవక్తవ్యా

* క్లృపిసంపద్యమానేచ

* ఉత్పాతేనజ్ఞాపితేచ

* హితాదియోగేచ

౧౪ క్రియార్థోపపదస్యచకర్మణిస్థానినః

౧౫ తుమర్థాచ్చ భావవచనాత్

౧౬ నమఃస్వస్తిస్వాహాస్వధాలం వషడ్యోగాచ్చ

* అలమితిపర్యాప్త్యర్థగ్రహణమ్

౧౭ మన్యకర్మణ్యనాదరే విభాషాఽప్రాణిషు

* అప్రాణిష్విత్యపనీయ నౌకాకాన్నశుకసృగాలవర్జేష్వితి వాచ్యమ్

౧౮ కర్తృకరణయోస్తృతీయా

* ప్రకృత్యాదిభ్య ఉపసంఖ్యానమ్

ప్రకృతి-ప్రాయ-గోత్ర-సమ-విషమ-ద్విద్రోణ-పఞ్చక-సాహస్ర-ఇతి ప్రకృత్యాదయః

౧౯ సహయుక్తేఽప్రధానే

౨౦ యేనాఙ్గవికారః

౨౧ ఇత్థమ్భూతలక్షణే

౨౨ సంజ్ఞోఽన్యతరస్యాం కర్మణి

౨౩ హేతౌ

* నిమిత్తపర్యాయప్రయోగే సర్వాసాం ప్రాయదర్శనమ్

౨౪ అకర్తర్యృణే పఞ్చమీ

౨౫ విభాషా గుణేఽస్త్రియామ్

౨౬ షష్ఠీ హేతుప్రయోగే

౨౭ సర్వనామ్నస్తృతీయా చ

౨౮ అపాదానే పఞ్చమీ

* ల్యబ్లోపే కర్మణ్యధికరణే చ

* యతశ్చాధ్వకాలనిర్మాణం తత్ర పఞ్చమీ తద్యుక్తాదధ్వనః ప్రథమాసప్తమ్యౌ కాలాత్సప్తమీ చ వక్తవ్యా

౨౯ అన్యారాదితరర్తేదిక్ఛబ్దాఞ్చూత్తరపదాజాహియుక్తే

౩౦ షష్ఠ్యతసర్థప్రత్యయేన

౩౧ ఏనపా ద్వితీయా

౩౨ పృథగ్వినానానాభిస్తృతీయాఽన్యతరస్యామ్

౩౩ కరణే చ స్తోకాల్పకృచ్ఛ్రకతిపయస్యాసత్త్వవచనస్య

౩౪ దూరాన్తికార్థైః షష్ఠ్యన్యతరస్యామ్

౩౫ దూరాన్తికార్థేభ్యో ద్వితీయా చ

౩౬ సప్తమ్యధికరణే చ

* క్తస్యేన్విషయస్య కర్మణ్యుపసంఖ్యానమ్

* సాధ్వసాధుప్రయోగే చ

* అర్హాణాం కర్తృత్వేఽనర్హాణామకర్తృత్వే తద్వైపరీత్యే చ

* నిమిత్తాత్కర్మసంయోగే

౩౭ యస్య చ భావేన భావలక్షణమ్

౩౮ షష్ఠీ చానాదరే

౩౯ స్వామీశ్వరాధిపతిదాయాదసాక్షిప్రతిభూప్రసూతైశ్చ

౪౦ ఆయుక్తకుశలాభ్యాం చాసేవాయామ్

౪౧ యతశ్చ నిర్ధారణమ్

౪౨ పఞ్చమీ విభక్తే

౪౩ సాధునిపుణాభ్యామర్చాయాం సప్తమ్యప్రతేః

* అప్రత్యాదిభిరితి వక్తవ్యమ్

ప్రతి-పరి-అను-పతి ప్రత్యాదయః

౪౪ ప్రసితోత్సుకాభ్యాంతృతీయాచ

౪౫ నక్షత్రేచలుపి

౪౬ ప్రాతిపదికార్థలిఙ్గపరిమాణవచన మాత్రే ప్రథమా

౪౭ సమ్బోధనేచ

౪౮ సాఽఽమన్త్రితమ్

౪౯ ఏకవచనంసమ్బుద్ధిః

౫౦ షష్ఠీశేషే

౫౧ జ్ఞోఽవిదర్థస్యకరణే

౫౨ అధీగర్థదయేశాంకర్మణి

౫౩ కృఞః ప్రతియత్నే

౫౪ రుజార్థానాం భావవచనానామజ్వరేః

* అజ్వరిసన్తాప్యోరితివక్తవ్యమ్ (రేః

౫౫ ఆశిషినాథః

౫౬ జాసినిప్రహణనాటక్రాథపిషాం హింసాయామ్

౫౭ వ్యవహృపణోస్సమర్థయోః

౫౮ దివస్తదర్థస్య

౫౯ విభాషోపసర్గే

౬౦ ద్వితీయాబ్రాహ్మణే

౬౧ ప్రేష్యబ్రువోర్హవిషో దేవతాసంప్రదానే

* హవిషోఽప్రస్థితస్య

౬౨ చతుర్థ్యర్థేబహులంఛన్దసి

* షష్ఠ్యర్థేచతుర్థీ

౬౩ యజేశ్చకరణే

౬౪ కృత్వోఽర్థప్రయోగేకాలేఽధికరణే

౬౫ కర్తృకర్మణోఃకృతి

* గుణకర్మణివేష్యతే

౬౬ ఉభయప్రాప్తౌకర్మణి

* స్త్రీప్రత్యయయోరకాకారయో ర్నాయంనియమః

* శేషేవిభాషా

౬౭ క్తస్యచవర్తమానే

౬౮ అధికరణవాచినశ్చ

౬౯ నలోకావ్యయనిష్ఠాఖలర్థతృనామ్

* ఉకప్రతిషేధేకమేర్భాషాయామ ప్రతిషేధః

* అవ్యయప్రతిషేధేతోసున్కసు నోరప్రతిషేధః

* ద్విషశ్శతుర్వా

౭౦ అకేనోర్భవిష్యదాధమర్ణ్యయోః

౭౧ కృత్యానాంకర్తరివా

౭౨ తుల్యార్థైరతులోపమాభ్యాం తృతీయాఽన్యతరస్యామ్

౭౩ చతుర్థీచాశిష్యాయుష్యమద్రభద్ర కుశలసుఖార్థహితైః

ఇతిసూత్రపాఠేద్వితీయస్యాధ్యాయస్య తృతీయఃపాదః.

౧ ద్విగురేకవచనమ్

౨ ద్వన్ద్వశ్చప్రాణితూర్యసేనాఙ్గా నామ్

౩ అనువాదేచరణానామ్

* స్థేణోర్లుఙీతివక్తవ్యమ్

౪ అధ్వర్యుక్రతురనపుంసకమ్

* అధ్యయనతోఽవిప్రకృష్టాఖ్యానామ్

౬ జాతిరప్రాణినామ్

౭ విశిష్టలిఙ్గో నదీదేశోఽగ్రామాః

౮ క్షుద్రజన్తవః

౯ యేషాం చ విరోధః శాశ్వతికః

౧౦ శూద్రాణామనిరవసితానామ్

౧౧ గవాశ్వప్రభృతీని చ

గవాశ్వమ్ - గవావికమ్ - గవైడకమ్ - అజావికమ్ - అజైడకమ్ - కుబ్జవామనమ్ - కుబ్జకైరాతమ్ - పుత్రపౌత్రమ్ - శ్వచణ్డాలమ్ - స్త్రీకుమారమ్ - దాసీమాణవకమ్ - శాటీపటీరమ్ - శాటీప్రచ్ఛదమ్ - శాటీపట్టికమ్ - ఉష్ట్రఖరమ్ - ఉష్ట్రశశమ్ - మూత్రశకృత్ - మూత్రపురీషమ్ - యకృన్మేదమ్ - మాంసశోణితమ్ - దర్భశరమ్ - దర్భపూతీకమ్ - అర్జునశిరీషమ్ - అర్జునపురుషమ్ - తృణోలపమ్ - దాసీదాసమ్ - కుటీకుటమ్ - భాగవతీభాగవతమ్ - ఏతాని గవాశ్వప్రభృతీని

౧౨ విభాషా వృక్షమృగతృణధాన్యవ్యఞ్జనపశుశకున్యశ్వబడబపూర్వాపరాధరోత్తరాణామ్

* బహుప్రకృతిః ఫలసేనావనస్పతిమృగశకునిక్షుద్రజన్తుధాన్యతృణానామ్

౧౩ విప్రతిషిద్ధం చానధికరణవాచి

౧౪ న దధిపయఆదీని

దధిపయసీ - సర్పిర్మధునీ - మధుసర్పిషీ - బ్రహ్మప్రజాపతీ - శివవైశ్రవణౌ - స్కన్దవిశాఖౌ - పరివ్రాట్కౌశికౌ - ప్రవర్గ్యోపసదౌ - శుక్లకృష్ణౌ - ఇధ్మాబర్హిషీ - దీక్షాతపసీ - శ్రద్ధాతపసీ - మేధాతపసీ - అధ్యయనతపసీ - ఉలూఖలముసలే - ఆద్యావసానే - శ్రద్ధామేధే - ఋక్సామే - వాఙ్మనసే - ఏతాని దధిపయఆదీని

౧౫ అధికరణైతావత్త్వే చ

౧౬ విభాషా సమీపే

౧౭ స నపుంసకమ్

౧౮ అవ్యయీభావశ్చ

౧౯ తత్పురుషోఽనఞ్కర్మధారయః

౨౦ సంజ్ఞాయాం కన్థోశీనరేషు

౨౧ ఉపజ్ఞోపక్రమం తదాద్యాచిఖ్యాసాయామ్

౨౨ ఛాయా బాహుల్యే

౨౩ సభా రాజాఽమనుష్యపూర్వా

౨౪ అశాలా చ

౨౫ విభాషా సేనాసురాచ్ఛాయాశాలానిశానామ్

౨౬ పరవల్లిఙ్గం ద్వన్ద్వతత్పురుషయోః

* ద్విగుప్రాప్తాపన్నాలంపూర్వగతిసమాసేషు ప్రతిషేధో వక్తవ్యః

౨౭ పూర్వవదశ్వబడబౌ

౨౮ హేమన్తశిశిరావహోరాత్రే చ ఛన్దసి

౨౯ రాత్రాహ్నాహాః పుంసి

* అనువాకాదయః పుంసి

* సంఖ్యాపూర్వం రాత్రం క్లీబమ్

౩౦ అపథం నపుంసకమ్

* పుణ్యసుదినాభ్యామహ్నః క్లీబతేష్టా

* శేషస్సంఖ్యావ్యయాదేః

* అకారాన్తోత్తరపదో ద్విగుః స్త్రియామిష్టః

* ఆబన్తో వా

* అనో నలోపశ్చ వా ద్విగుః స్త్రియామ్

* పాత్రాద్యన్తస్య న (స్త్రి

* పామాన్యేనపుంసకమ్

౩౧ అర్ధర్చాః పుంసి చ

అర్ధర్చ-గోమయ-కషాయ-కార్షాపణ-కుతప-కుణప-కపాట-శఙ్ఖ-గూథ-యూథ-ధ్వజ కబన్ధ-పద్మ-గృహ-సరక-కంస-దివస-యూష-అన్ధకార-దణ్డ-కమణ్డలు-మణ్డ-భూత-ద్వీప-ద్యూత-చక్ర-ధర్మ-కర్మ-మోదక-శతమాన-యాన-నఖ-నఖర-చరణ-పుచ్ఛ-దాడిమ-హిమ-రజత-సక్తు-పిధాన-సార-పాత్ర-ఘృత-సైన్ధవ-ఔషధ-ఆఢక-చషక-ద్రోణ-ఖలీన-పాత్రీవ-షష్టిక-వారబాణ-ప్రోథ కపిత్థ-శుష్క-శాల-శీల శుల్క-శీధు-కవచ-రేణు-ఋణ-కపట-శీకర-ముసల-సువర్ణ-వర్ణ-పూర్వ-చమస-క్షీర-కర్ష-ఆకాశ-అష్టాపద-మఙ్గల-నిధన-నిర్యాస జృమ్భ-వృత్త-పుస్త-బుస్త-క్ష్వేడిత-శృఙ్గ-నిగడ-ఖల-మధు-మూల-మూలక-స్థూల-శరావ-నాల-వప్ర-విమాన-ముఖ-ప్రగ్రీవ-శూల-వజ్ర-కటక-కణ్టక-కర్పట శిఖర-కల్క-నాట-మస్తక-వలయ-కుసుమ-తృణ-పఙ్క-కుణ్డల-కిరీట-కుముద-అర్బుద-అఙ్కుశ-తిమిర-ఆశ్రమ-భూషణ-ఇష్వాస-ముకుల-వసన్త-తడాగ-పిటక-విటఙ్క-విడఙ్గ-పిణ్యాక-మాష-కోశ-ఫలక-దిన-దైవత-పినాక-సమర-స్థాణు-అనీక-ఉపవాస-శాక-కర్పాస-విశాల-చషాల-ఖణ్డ-దర-విటప-రణ బల-మల-మృణాల-హస్త ఆర్ద్ర-హల-సూత్ర-తాణ్డవ-గాణ్డీవ-మణ్డప-పటహ-సౌధ-యోధ-పార్శ్వ-శరీర-ఫల-ఛల-పుర-రాష్ట్ర-బిమ్బ-అమ్బర-కుట్టిమ-కుక్కుట-కుడప-కకుద ఖణ్డల-తోమర-తోరణ-మఞ్చక-పఞ్చక-పుఙ్ఖ-మధ్య-బాల-చ్ఛాల-వల్మీక-వర్ష-వస్త్ర-వసు-దేహ-ఉద్యాన-ఉద్యోగ-స్నేహ-స్తేన-స్తన-స్వర-సంగమ నిష్క-క్షేమ శూక-క్షత్ర-పవిత్ర-యౌవన-కలహ-పాలక-మూషిక-మణ్డల-వల్కల-కుఞ్జ-విహార-లోహిత-విషాణ-భవన-అరణ్య-పులిన-దృఢ ఆసన-ఐరావత-శూర్ప-తీర్థ-లోమశ-తమాల-లోహ దణ్డక-శపథ-ప్రతిసర-దారు-ధనుస్ మాన-వర్చస్క-కూర్చ-తణ్డక-మఠ-సహస్ర-ఓదన-ప్రవాల-శకట-అపరాహ్ణ-నీడ-శకల-తణ్డుల-అర్ధర్చాదిః

౩౨ ఇదమోऽన్వాదేశేऽశనుదాత్తస్తృతీయాదౌ

౩౩ ఏతదస్త్రతసోస్త్రతసౌ చానుదాత్తౌ

౩౪ ద్వితీయాటౌస్స్వేనః

* ఏనదితి నపుంసకైకవచనే వక్తవ్యః

౩౫ ఆర్ధధాతుకే

౩౬ అదో జగ్ధిర్ల్యప్తి కితి

౩౭ లుఙ్సనోర్ఘస్లృ

* ఘసౢ్ భావేఽచ్యుపసంఖ్యానమ్

౩౮ ఘఞపోశ్చ

౩౯ బహులం ఛన్దసి

౪౦ లిట్యన్యతరస్యామ్

౪౧ వేఞో వయిః

౪౨ హనో వధలిఙి

౪౩ లుఙి చ

౪౪ ఆత్మనేపదేష్వన్యతరస్యామ్

౪౫ ఇణో గా లుఙి

* ఇణ్వదిక ఇతి వక్తవ్యమ్

౪౬ ణౌ గమిరబోధనే

౪౭ సని చ

౪౮ ఇఙశ్చ

౪౯ గాఙ్ లిటి

౫౦ విభాషా లుఙ్లృఙోః

౫౧ ణౌ చ సంశ్చఙోః

౫౨ అస్తేర్భూః

౫౩ బ్రువో వచిః

౫౪ చక్షిఙః ఖ్యాఞ్

* వర్జనే ప్రతిషేధః

* అసనయోశ్చ

౫౫ వా లిటి

౫౬ అజేర్వ్యఘఞపోః

* ఘఞపోః ప్రతిషేధే క్యప ఉపసంఖ్యానమ్

* వలాదావార్ధధాతుకే వేష్యతే

౫౭ వా యౌ

౫౮ ణ్యక్షత్రియార్షఞితో యూని లుగణిఞోః

౫౯ పైలాదిభ్యశ్చ

పైల-శాలఙ్కి-సాత్యకి-సాత్యంకామి-రాహవి-రావణి-ఔదఞ్చి-ఔదవ్రజి-ఔదమేఘి-ఔదమజ్జి-ఔదభృజ్జి-దైవస్థాని-పైఙ్గలోదాయని-రాహక్షతి-మౌలిఙ్గి-రాణి-ఔదన్వి ఔద్గాహమాని-ఔజ్జిహాని-ఔదశుద్ధి-తద్రాజాచ్చాణః- ఆకృతిగణోఽయమ్

౬౦ ఇఞః ప్రాచామ్

౬౧ న తౌల్వలిభ్యః

తౌల్వలి-ధారణి-పారణి-రావణి-దైలీపి-దైవతి-వార్కలి-నైవకి-దైవమతి-దైవయజ్ఞి-చాఫట్టకి-బైల్వకి-వైకి-ఆనురాహతి-పౌష్కరసాది-ఆనురోహతి-ఆనుతి-ప్రాదోహని-నైమిశ్రి-ప్రాడాహతి-బాన్ధకి-వైశీతి-ఆసినాసి-ఆహింసి-ఆసురి-నైమిషి-ఆసిబన్ధకి-పౌష్పి - కారేణుపాలి-వైకర్ణి-వైరకి-వైహతి - తౌల్వల్యాదిః

౬౨ తద్రాజస్య బహుషు తేనైవాస్త్రియామ్

౬౩ యస్కాదిభ్యో గోత్రే

యస్క-లహ-ద్రుహ్య - అయఃస్థూణ-తృణకర్ణ-సదామత్త-కమ్బలహార-బహిర్యోగ-కర్ణాటక-పర్ణాటక-పిణ్డీజఙ్ఘ-బకసక్థ-విశ్రి-కుద్రి-అజబస్తి-మిత్రయు-రక్షోముఖ-జఙ్ఘారథ-ఉత్కాస-కటుక-మన్థక-పుష్కరసద్-విషపుట-ఉపరిమేఖల-క్రోష్టుమాన-క్రోష్టుపాద-క్రోష్టు

మాయ-శీర్షమాయ-ఖరప-పదక- వర్షక-భలన్దన-భడిల-భణ్డిల-భడిత-భణ్డిత- ఏతే యస్కాదయః

౬౪ యఞఞోశ్చ

* యఞాదీనామేకద్వయోర్వా తత్పురుషే షష్ఠ్యా ఉపసంఖ్యానమ్

౬౫ అత్రిభృగుకుత్సవసిష్ఠగోతమాఙ్గిరోభ్యశ్చ

౬౬ బహ్వచ ఇఞః ప్రాచ్యభరతేషు

౬౭ న గోపవనాదిభ్యః

గోపవన-శిగ్రు-బిన్దు-భాజన- అశ్వావతాన-శ్యామక-శ్యామాక-శ్యాపర్ణ బిదాద్యన్తర్గణోఽయం గోపవనాదిః

౬౮ తికకితవాదిభ్యో ద్వన్ద్వే

తికకితవాః-వఙ్ఖభణ్డీరథాః-ఉపకలమకాః- పఫకనరకాః - బకనఖగుదపరిణద్ధాః-ఉబ్జకకుభాః-లఙ్కశాన్తముఖాః - ఉత్తరశలఙ్కటాః-కృష్ణాజినకృష్ణసున్దరాః-భ్రష్టకకపిష్ఠలాః- అగ్నివేశదాశేరుకాః- ఏతే తికకితవాదయః

౬౯ ఉపకాదిభ్యోఽన్యతరస్యామద్వన్ద్వే

ఉపక-లమక-భ్రష్టక-కపిష్ఠల-కృష్ణాజిన-కృష్ణసున్దర-చూడారక - ఆడారక-గడుక-ఉదఙ్క-సుధాయుక - అబన్ధక-పిఙ్గలక-పిష్టక-సుపిష్ట-మయూరకర్ణ-ఖరీజఙ్ఘ - శలాథల-పతఞ్జల-పదఞ్జల-కఠేరణి- కుషీతక-కాశకృత్స్న-నిదాఘ-కలశీకణ్ఠ- దామకణ్ఠ-కృష్ణపిఙ్గల-కర్ణక-పర్ణక-జటిలక- బధిరక-జన్తుక-అనులోమ-అనుపద- ప్రతిలోమ-అపజగ్ధ- ప్రతాన-అనభిహిత-కమక-కటారక-లేఖాభ్రు- కమన్దక-పిఞ్జూలక-వర్ణక-మసూరకర్ణ-మదాఘ-కబన్తక- కమన్తక-కదామత్త-దామకణ్ఠ- ఏతే ఉపకాదయః

౭౦ ఆగస్త్యకౌణ్డిన్యయోరగస్తికుణ్డినచ్

౭౧ సుపో ధాతుప్రాతిపదికయోః

౭౨ అదిప్రభృతిభ్యశ్శపః

౭౩ బహులం ఛన్దసి

౭౪ యఙోఽచి చ

౭౫ జుహోత్యాదిభ్యశ్శ్లుః

౭౬ బహులం ఛన్దసి

౭౭ గాతిస్థాఘుపాభూభ్యస్సిచః పరస్మైపదేషు

౭౮ విభాషా ఘ్రాధేట్శాచ్ఛాసః

౭౯ తనాదిభ్యస్తథాసోః

౮౦ మన్త్రే ఘసహ్వరణశవృదహాద్వృచ్కృగమిజనిభ్యో లేః

౮౧ ఆమః

౮౨ అవ్యయాదాప్సుపః

౮౩ నావ్యయీభావాదతోఽమ్త్వపఞ్చమ్యాః

౮౪ తృతీయాసప్తమ్యోర్బహులమ్

౮౫ లుటః ప్రథమస్య డారౌరసః

ఇతి సూత్రపాఠే ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య చతుర్థః పాదః అధ్యాయశ్చ సమాప్తః॥

---

౧ ప్రత్యయః

౨ పరశ్చ

౩ ఆద్యుదాత్తశ్చ

౪ అనుదాత్తౌ సుప్పితౌ

౫ గుప్తిజ్కిద్భ్యస్సన్

౬ మాన్బధదాన్శాన్భ్యో దీర్ఘశ్చాభ్యాసస్య

౭ ధాతోః కర్మణస్సమానకర్తృకాదిచ్ఛాయాంవా ।

* ఆశఙ్కాయాంసన్వత్కర్తవ్యః

౮ సుప ఆత్మనః క్యచ్

* మాన్తావ్యయాచ్చక్యచ్న

౯ కామ్యచ్చ

౧౦ ఉపమానాదాచారే

* అధికరణాచ్చేతివక్తవ్యమ్

౧౧ కర్తుః క్యఙ్ సలోపశ్చ

* ఆచారేఽవగల్భక్లీబహోఢేభ్యః క్విబ్వావక్తవ్యః

౧౨ భృశాదిభ్యోభువ్యచ్వేర్లోపశ్చహలః

భృశ-శీఘ్ర-చపల-మన్ద-పణ్డిత - ఉత్సుక సుమనస్ దుర్మనస్-అభిమనస్-ఉన్మనస్-రహస్-రోహత్ రేహత్ - సంశ్వత్ -తృపత్-శశ్వత్ - భ్రమత్ - వేహత్ శుచిస్-శుచివర్చస్-అణ్డర-వర్చస్-ఓజస్-సురజస్-అరజస్-ఏతే భృశాదయః

౧౩ లోహితాదిడాజ్భ్యః క్యష్

లోహిత-చరిత-నీల-ఫేన-మద్ర- హరిత-దాస- మన్ద- లోహితాదిరాకృతిగణః

* లోహితడాజ్భ్యః క్యష్వచనమ్

* భృశాదిష్వితరాణి

౧౪ కష్టాయక్రమణే

* సత్రకక్షకష్టకృచ్ఛ్రగహనేభ్యః కణ్వచికీర్షాయామితివక్తవ్యమ్

౧౫ కర్మణోరోమన్థతపోభ్యాంవర్తిచరోః

* హనుచలనఇతివక్తవ్యమ్

* తపసఃపరస్మైపదంచ

౧౬ బాష్పోష్మభ్యాముద్వమనే

* ఫేనాచ్చేతివక్తవ్యమ్

౧౭ శబ్దవైరకలహాభ్రకణ్వమేఘేభ్యః కరణే

* సుదినదుర్దిననీహారేభ్యశ్చ

౧౮ సుఖాదిభ్యఃకర్తృవేదనాయామ్

సుఖ-దుఃఖ తృప్త-కృచ్ఛ్ర-అస్ర-ఆస్రం అలీక-ప్రతీప-కరుణ-కృపణ- సోఢ- ఇత్యేతానిసుఖాదీని

౧౯ నమోవరివశ్చిత్రఙఃక్యచ్

* నమసఃపూజాయామ్

* వరివసఃపరిచర్యాయామ్

* చిత్రఙఆశ్చర్యే

౨౦ పుచ్ఛభాణ్డచీవరాణ్ణిఙ్

* భాణ్డాత్సమాచయనే

* చీవరాదర్జనేపరిధానేచ

* పుచ్ఛాదుదసనేవ్యసనే పర్యసనేచ

౨౧ ముణ్డమిశ్రశ్లక్ష్ణలవణవ్రతవస్త్రహలకలకృతతూస్తేభ్యోణిచ్

* హలికల్యోరత్వంనిపాతనంసన్వద్భావప్రతిషేధార్థమ్

౨౨ ధాతోరేకాచోహలాదేఃక్రియాసమభిహారేయఙ్

* సూచిసూత్రిమూత్ర్యట్యర్త్యశూర్ణోతిభ్యో యఙ్వాచ్యః

౨౩ నిత్యం కౌటిల్యే గతౌ

౨౪ లుపసదచరజపజభదహదశగౄభ్యో భావగర్హాయామ్

౨౫ సత్యాపపాశరూపవీణాతూలశ్లోకసేనాలోమత్వచవర్మవర్ణచూర్ణచురాదిభ్యో ణిచ్

* అర్థవేదసత్యానామాపుక్

౨౬ హేతుమతి చ

* తత్కరోతి తదాచష్టే

* ఆఖ్యానాత్కృతస్తదాచష్టే కృల్లుక్ ప్రకృతిప్రత్యాపత్తిః ప్రకృతివచ్చ కారకమ్

* ప్రాతిపదికాద్ధాత్వర్థే బహులమిష్ఠవచ్చ

* తేనాతిక్రామతి

* ధాతురూపం చ

* కర్త్రకరణాద్ధాత్వర్థే

* బహులమేతన్నిదర్శనమ్

* ణిఙఙ్గాన్నిరసనే

౨౭ కణ్డ్వాదిభ్యో యక్

౨౮ గుపూధూపవిచ్ఛిపణిపనిభ్య ఆయః

౨౯ ఋతేరీయఙ్

౩౦ కమేర్ణిఙ్

౩౧ ఆయాదయ ఆర్ధధాతుకే వా

౩౨ సనాద్యన్తా ధాతవః

౩౩ స్యతాసీ లృలుటోః

౩౪ సిబ్బహులం లేటి

* సిబ్బహులం ఛన్దసి ణిద్వక్తవ్యః

౩౫ కాస్ప్రత్యయాదామమన్త్రే లిటి

* కాస్యనేకాజగ్రహణం కర్తవ్యమ్

౩౬ ఇజాదేశ్చ గురుమతోఽనృచ్ఛః

౩౭ దయాయాసశ్చ

౩౮ ఉషవిదజాగృభ్యోఽన్యతరస్యామ్

౩౯ భీహ్రీభృహువాం శ్లువచ్చ

౪౦ కృఞ్చానుప్రయుజ్యతే లిటి

౪౧ విదాంకుర్వన్త్విత్యన్యతరస్యామ్

౪౨ అభ్యుత్సాదయాంప్రజనయాంచికయాంరమయామకః పావయాంక్రియాద్విదామక్రన్నితి ఛన్దసి

౪౩ చ్లి లుఙి

౪౪ చ్లేః సిచ్

* స్పృశమృశకృషతృపదృపాం చ్లేః సిజ్వా వక్తవ్యః

౪౫ శల ఇగుపధాదనిటః క్సః

౪౬ శ్లిష ఆలిఙ్గనే

౪౭ న దృశః

౪౮ ణిశ్రిద్రుస్రుభ్యః కర్తరి చఙ్

* కమేశ్చ్లేశ్చఙ్వక్తవ్యః

౪౯ విభాషా ధేట్శ్వ్యోః

౫౦ గుపేశ్ఛన్దసి

౫౧ నోనయతిధ్వనయత్యేలయత్యర్దయతిభ్యః

౫౨ అస్యతివక్తిఖ్యాతిభ్యోఽఙ్

౫౩ లిపిసిచిహ్వశ్చ

౫౪ ఆత్మనేపదేష్వన్యతరస్యామ్ [పు

౫౫ పుషాదిద్యుతాద్యౢదితః పరస్మైపదేషు

౫౬ సర్తిశాస్త్యర్తిభ్యశ్చ

౫౭ ఇరితో వా

౫౮ జౄస్తమ్భు(ము)మ్రుచుమ్లుచు(గ్రు)చుగ్లుచుగ్లుఞ్చుశ్విభ్యశ్చ

౫౯ కృమృదృరుహిభ్యశ్ఛన్దసి

౬౦ చిణ్ తే పదః

౬౧ దీపజనబుధపూరితాయిప్యాయిభ్యోఽన్యతరస్యామ్

౬౨ అచః కర్మకర్తరి

౬౩ దుహశ్చ

౬౪ న రుధః

౬౫ తపోఽనుతాపే చ

౬౬ చిణ్ భావకర్మణోః

౬౭ సార్వధాతుకే యక్

౬౮ కర్తరి శప్

౬౯ దివాదిభ్యః శ్యన్

౭౦ వా (భ్రా)శభ్లాశభ్రముక్రముక్లము(త్ర)సి(త్రు)టిలషః

౭౧ యసోఽనుపసర్గాత్

౭౨ సంయసశ్చ

౭౩ స్వాదిభ్యః శ్నుః

౭౪ (శ్రు)వః శృ చ

౭౫ అక్షోఽన్యతరస్యామ్

౭౬ తనూకరణే తక్షః

౭౭ తుదాదిభ్యః శః

౭౮ రుధాదిభ్యః శ్నమ్

౭౯ తనాదికృఞ్భ్య ఉః

౮౦ ధిన్వికృణ్వ్యోర చ

౮౧ (క్రా)్యాదిభ్యః శ్నా

౮౨ స్తమ్భుస్తుమ్భుస్కమ్భుస్కుమ్భుస్కుఞ్భ్యః శ్నుశ్చ

౮౩ హలః శ్నః శానజ్ఝౌ

౮౪ ఛన్దసి శాయజపి

౮౫ వ్యత్యయో బహులమ్

౮౬ లిఙ్యాశిష్యఙ్

* దృశేరగ్వక్తవ్యః

౮౭ కర్మవత్కర్మణా తుల్యక్రియః

* సకర్మకాణాం ప్రతిషేధో వక్తవ్యః

* దుహిపచ్యోర్బహులం సకర్మకయోః

* సృజియుజ్యోః శ్యంస్తు

* సృజేః శ్రద్ధోపపన్నే కర్తర్యేవేతి వాచ్యమ్

* భూషాకర్మకిరాదిసనాం చాన్య(త్రా)త్మనేపదాత్

౮౮ తపస్తపఃకర్మకస్యైవ

౮౯ న దుహస్నునమాం యక్చిణౌ

* యక్చిణోః ప్రతిషేధే హేతుమణ్ణిచ్ శ్రి(బ్రూ)ఞాముపసంఖ్యానమ్

* యక్చిణోః ప్రతిషేధే ణిశ్రన్థిగ్రన్థి(బ్రూ)ఞాత్మనేపదాకర్మకాణాముపసంఖ్యానమ్

౯౦ కుషిరజోః (ప్రా)చాం శ్యన్ పరస్మైపదం చ [దణ్డశ్చ]

౯౧ ధాతోః

౯౨ త(త్రో)పపదం సప్తమీస్థమ్

౯౩ కృదతిఙ్

౯౪ వాఽసరూపోఽ(స్త్రి)యామ్

౯౫ కృత్యాః

౯౬ తవ్యత్తవ్యానీయరః

* కేలిమర ఉపసంఖ్యానమ్

* వసేస్తవ్యత్కర్తరిణిచ్చ

౯౭ అచో యత్

* తకిశసిచతియతిజనిభ్యో యద్వాచ్యః

* హనో వా యద్వధశ్చ వక్తవ్యః

౯౮ పోరదుపధాత్

౯౯ శకిసహోశ్చ

౧౦౦ గదమదచరయమశ్చానుపసర్గే

* చరేరాఙి చాగురౌ

౧౦౧ అవద్యపణ్యవర్యా గర్హ్యపణితవ్యానిరోధేషు

౧౦౨ వహ్యం కరణమ్

౧౦౩ అర్యః స్వామివైశ్యయోః

౧౦౪ ఉపసర్యా కాల్యా ప్రజనే

౧౦౫ అజర్యం సంగతమ్

౧౦౬ వదః సుపి క్యప్ చ

౧౦౭ భువో భావే

౧౦౮ హనస్త చ

౧౦౯ ఏతిస్తుశాస్వృదృజుషః క్యప్

* ఆఙ్పూర్వాదఞ్జేస్సంజ్ఞాయాముపసంఖ్యానమ్

* శంసిదుహిగుహిభ్యో వా

౧౧౦ ఋదుపధాచ్చాకౢపిచృతేః

౧౧౧ ఈ చ ఖనః

౧౧౨ భృఞోఽసంజ్ఞాయామ్

* సమశ్చ బహులమ్

౧౧౩ మృజేర్విభాషా

౧౧౪ రాజసూయ సూర్యమృషోద్యరుచ్యకుప్యకృష్టపచ్యావ్యథ్యాః

౧౧౫ భిద్యోద్ధ్యౌ నదే

౧౧౬ పుష్యసిద్ధ్యౌ నక్షత్రే

౧౧౭ విపూయవినీయజిత్యా ముఞ్జకల్కహలిషు

౧౧౮ ప్రత్యపిభ్యాం గ్రహేః

* ఛన్దసీతి వక్తవ్యమ్

౧౧౯ పదాస్వైరిబాహ్యాపక్ష్యేషు చ

౧౨౦ విభాషా కృవృషోః

౧౨౧ యుగ్యం చ పత్రే

౧౨౨ అమావస్యదన్యతరస్యామ్

౧౨౩ ఛన్దసి నిష్టర్క్యదేవహూయప్రణీయోన్నీయోచ్ఛిష్యమర్యస్తర్యాధ్వర్యఖన్యఖాన్యదేవయజ్యాపృచ్ఛ్యప్రతిషీవ్యబ్రహ్మవాద్యభావ్యస్తావ్యోపచాయ్యపృడాని

* హిరణ్య ఇతి వక్తవ్యమ్

౧౨౪ ఋహలోర్ణ్యత్

* పాణౌ సృజేర్ణ్యత్

* సమవపూర్వాచ్చ

* లపిదభిభ్యాం చేతి వక్తవ్యమ్

౧౨౫ ఓరావశ్యకే

౧౨౬ ఆసుయువపిరపిలపిత్రపిచమశ్చ

౧౨౭ ఆనాయ్యోఽనిత్యే

౧౨౮ ప్రణాయ్యోఽసమ్మతౌ

౧౨౯ పాయ్యసాన్నాయ్యనికాయ్యధాయ్యా మానహవిర్నివాససామిధేనీషు

౧౩౦ క్రతౌ కుణ్డపాయ్యసంచాయ్యౌ

౧౩౧ అగ్నౌపరిచాయ్యోపచాయ్య స
మూహ్యాః

౧౩౨ చిత్యాగ్నిచిత్యేచ

౧౩౩ ణ్వుల్ తృచౌ

౧౩౪ నన్దిగ్రహిపచాదిభ్యో ల్యుణిన్యచః

నన్దనః వాసనః సాధనః వర్ధనః శో
భనః రోచనః సహితపిదమస్సంజ్ఞాయా
మ్ - సహనః - తపనః - దమనః - జల్పనః - రమ
ణః - దర్పణః - సంక్రన్దనః - సంకర్షణః - సంహ
ర్షణః - జనార్దనః - యవనః - మధుసూదనః - వి
భీషణః లవణః - చిత్తవినాశనః - కులదమనః -
శత్రుదమనః - ఇతినన్ద్యాదిః। గ్రాహీ - ఉ
త్సాహీ - ఉద్దాసీ - ఉద్భాసీ - స్థాయీ - మన్త్రీ -
సమ్మర్దీ। రక్షశ్రువపశాం నౌ - నిరక్షీ - నిశ్రావీ -
నివాపీ - నిశాయీ - యాచృవ్యాహృసం
వ్యాహృవ్రజవదవసాం ప్రతిషిద్ధానామ్
అయాచీ - అవ్యాహారీ - అసంవ్యాహారీ - అ
వ్రాజీ - అవాదీ - అవాసీ - అచామచిత్తక
ర్తృకాణామ్ - అకారీ - అహారీ - అవినా
యీ విశాయీ - విషాయీ - విశయీ - విష
యీ దేశే - విశయీ విషయీ దేశః - అభి
భావీ భూతే - అపరాధీ - ఉపరోధీ పరిభవీ -
పరిభావీ - ఇతిగ్రహాదిః। పచ - వచ - వప - వ
ద - చల - పత - నదట్ - భషట్ - ప్లవట్ - చరట్
గరట్ - తరట్ - చోరట్ - గాహట్ - సూరట్
దేవట్ - దోషట్ - రజ - మద - క్షప - సేవ - మే
ష - కోప - మేధ - నర్త - వ్రణ దర్శ - సర్ప - ద
మ్భ - దర్ప - జారభర శ్వపచ - పచాదిరాకృ
తిగణః

౧౩౫ ఇగుపధజ్ఞాప్రీకిరఃకః

౧౩౬ ఆతశ్చోపసర్గే

౧౩౭ పాఘ్రాధ్మాధేట్దృశశ్శః

* ఘ్రః సంజ్ఞాయాన్న

౧౩౮ అనుపసర్గాల్లిమ్పవిన్దధారిపారి వే
ద్యుదేజిచేతిసాతిసాహిభ్యశ్చ

* నౌ లిమ్పేః

* గవాదిషువిన్దేస్సంజ్ఞాయాముపసం
ఖ్యానమ్

౧౩౯ దదాతిదధాత్యోర్విభాషా

౧౪౦ జ్వలితికసన్తేభ్యో ణః

* తనోతేర్ణ ఉపసంఖ్యానమ్

౧౪౧ శ్యాద్వ్యధాస్రుసంస్ర్వతీ ణవ
సావహృలిహశ్లిషశ్వసశ్చ

౧౪౨ దున్యోరనుపసర్గే

౧౪౩ విభాషా గ్రహః

౧౪౪ గేహే కః

౧౪౫ శిల్పిని ష్వున్.

* నృతిఖనిరఞ్జిభ్యఇతివక్తవ్యమ్

౧౪౬ గస్థకన్

౧౪౭ ణ్యుట్ చ

౧౪౮ హశ్చ వ్రీహికాలయోః

౧౪౯ ప్రుసృల్వః సమభిహారే వున్

* సాధుకారిణ్యుపసంఖ్యానమ్

౧౫౦ ఆశిషిచ

ఇతిసూత్రపాఠే తృతీయాధ్యాయస్య

— ప్రథమఃపాదః —

౧ కర్మణ్యణ్
* శీలికామిభక్ష్యాచరిభ్యో ణః
* ఈక్షిక్షమిభ్యాం చేతి వక్తవ్యమ్
౨ హ్వావామశ్చ
౩ ఆతోఽనుపసర్గే కః
* కవిధౌ సర్వత్ర ప్రసారణిభ్యో డః
౪ సుపి స్థః
౫ తున్దశోకయోః పరిమృజాపనుదోః
* ఆలస్యసుఖాహరణయోరితి వక్తవ్యమ్
* కప్రకరణే మూలవిభుజాదిభ్య ఉపసంఖ్యానమ్
మూలవిభుజ-నఖముచ- కాకగుహ-కుముద - మహీధ్ర-కుధ్ర-గిధ్ర- ఆకృతిగణోఽయమ్
౬ ప్రే దాజ్ఞః
౭ సమి ఖ్యః
౮ గాపోష్టక్
* పిబతేస్సురాశీధ్వోరితి వక్తవ్యమ్
* బహులం తణి .
౯ హరతేరనుద్యమనేఽచ్
* శక్తిలాఙ్గలాఙ్కుశ యష్టి తోమర ఘటఘటీధనుష్షు గ్రహేరుపసంఖ్యానమ్
* సూత్రే చ ధార్యేఽర్థే
౧౦ వయసి చ
౧౧ ఆఙి తాచ్ఛీల్యే
౧౨ అర్హః
౧౩ స్తమ్బకర్ణయోరమిజపోః
* హస్తిసూచకయోరితి వక్తవ్యమ్

౧౪ శమి ధాతోస్సంజ్ఞాయామ్
* శమి సంజ్ఞాయాం ధాతుగ్రహణం కృఞో హేత్వాదిప్రతిషేధార్థమ్
౧౫ అధికరణే శేతేః
* పార్శ్వాదిషూపసంఖ్యానమ్
పార్శ్వ-ఉదర-పృష్ఠ-ఉత్తాన - అవమూర్ధన్-ఇతి పార్శ్వాదిః
* దిగ్ధసహపూర్వాచ్చేతి వక్తవ్యమ్
* ఉత్తానాదిషు కర్తృషు
* గిరౌ డశ్ఛన్దసి
౧౬ చరేష్టః
౧౭ భిక్షాసేనాదాయేషు చ
౧౮ పురోఽగ్రతోఽగ్రేషు సర్తేః
౧౯ పూర్వే కర్తరి (ము
౨౦ కృఞో హేతుతాచ్ఛీల్యానులోమ్యే
౨౧ దివావిభానిశాప్రభా భాస్కారాన్తానన్తాదిబహునాన్దీకింలిపిలిబిబలిభక్తికర్తృచిత్రక్షేత్రసంఖ్యాజఙ్ఘాబాహ్వహర్యత్తద్ధనురరుష్షు
* కింయత్తద్బహుషు కృఞోఽజ్విధానమ్
౨౨ కర్మణి భృతౌ
౨౩ న శబ్దశ్లోకకలహగాథావైర చాటుసూత్రమన్త్రపదేషు
౨౪ స్తమ్బశకృతోరిన్
* వ్రీహివత్సయోరితి వక్తవ్యమ్
౨౫ హరతేర్దృతినాథయోః పశౌ
౨౬ ఫలేగ్రహిరాత్మమ్భరిశ్చ
౨౭ ఛన్దసి వనసనరక్షిమథామ్
౨౮ ఏజేః ఖశ్

✻ వాతశునీతిలశర్ధేష్వజధేట్ తుదజహాతిభ్య ఉపసంఖ్యానమ్

౨౯ నాసికాస్తనయోర్ధ్మాధేటోః

✻ స్తనే ధేటః

✻ నాసికాయాం ధ్మశ్చ

✻ ఘటీఖారీఖరీషూపసంఖ్యానమ్

౩౦ నాడీముష్ట్యోశ్చ

౩౧ ఉదికూలే రుజివహోః

౩౨ వహాభ్రే లిహః

౩౩ పరిమాణే పచః

౩౪ మితనఖే చ

౩౫ విధ్వరుషోస్తుదః

౩౬ అసూర్యలలాటయోర్దృశితపోః

౩౭ ఉగ్రంపశ్యేరంమదపాణింధమాశ్చ

౩౮ ప్రియవశే వదః ఖచ్

✻ గమేస్సుపి వాచ్యః

✻ విహాయసో విహ ఇతి వాచ్యమ్

✻ ఖచ్చ డిద్వా వాచ్యః

✻ డే చ విహాయసో విహాదేశో వక్తవ్యః

౩౯ ద్విషత్పరయోస్తాపేః

౪౦ వాచియమో వ్రతే

౪౧ పూఃసర్వయోర్దారిసహోః

✻ భగే చ దారేరితి వక్తవ్యమ్

౪౨ సర్వకూలాభ్రకరీషేషు కషః

౪౩ మేఘర్తిభయేషు కృఞః

౪౪ క్షేమప్రియమద్రేఽణ్ చ

౪౫ ఆశితే భువః కరణభావయోః

౪౬ సంజ్ఞాయాం భృతృవృజిధారిసహితపిదమః

౪౭ గమశ్చ

౪౮ అన్తాత్యన్తాధ్వదూరపారసర్వానన్తేషు డః

✻ డప్రకరణే సర్వత్రపన్నయోరుపసంఖ్యానమ్

✻ ఉరసో లోపశ్చ

✻ సుదురోరధికరణే

✻ నిసో దేశే

✻ అన్యత్రాపి దృశ్యత ఇతి వక్తవ్యమ్

౪౯ ఆశిషి హనః

✻ దారావాహనోఽణన్తస్య చ టః సంజ్ఞాయామ్

✻ చారౌ వా

✻ కర్మణి సమి చ

౫౦ అపే క్లేశతమసోః

౫౧ కుమారశీర్షయోర్ణినిః

౫౨ లక్షణే జాయాపత్యోష్టక్

౫౩ అమనుష్యకర్తృకే చ

౫౪ శక్తౌ హస్తికపాటయోః

౫౫ పాణిఘతాడఘౌ శిల్పిని

✻ రాజఘ ఉపసంఖ్యానమ్

౫౬ ఆఢ్యసుభగస్థూలపలితనగ్నాన్ధప్రియేషు చ్వ్యర్థేష్వచ్వౌ కృఞః కరణే ఖ్యున్

౫౭ కర్తరి భువః ఖిష్ణుచ్ఖుకఞౌ

౫౮ స్పృశోఽనుదకే క్విన్

౫౯ ఋత్విగ్దధృక్స్రగ్దిగుష్ణిగఞ్చుయుజిక్రుఞ్చాం చ

౬౦ త్యదాదిషు దృశోఽనాలోచనే కఞ్ చ

* సమానాన్యయోశ్చేతి వక్తవ్యమ్

* దృశేః క్సశ్చేతి వక్తవ్యమ్

౬౧ సత్సూద్విషద్రుహదుహయుజవిదభిదచ్ఛిదజినీరాజాముపసర్గేఽపి క్విప్

౬౨ భజో ణ్విః

౬౩ ఛన్దసి సహః

౬౪ వహశ్చ

౬౫ కవ్యపురీషపురీష్యేషు ఞ్యుట్

౬౬ హవ్యేఽనన్తఃపాదమ్

౬౭ జనసనఖనక్రమగమో విట్

౬౮ అదోఽనన్నే

౬౯ క్రవ్యే చ

౭౦ దుహః కబ్ఘశ్చ

౭౧ మన్త్రే శ్వేతవహోక్థశస్పురోడాశో ణ్విన్

* శ్వేతవహాదీనాం డస్పదస్యేతి వక్తవ్యమ్

* అవయాః శ్వేతవాః పురోడాశ్చ

౭౨ అవే యజః

౭౩ విజుపే ఛన్దసి

౭౪ ఆతో మనిన్క్వనిబ్వనిపశ్చ

౭౫ అన్యేభ్యోఽపి దృశ్యతే

౭౬ క్విప్ చ

౭౭ స్థః క చ

౭౮ సుప్యజాతౌ ణినిస్తాచ్ఛీల్యే

* ణిన్విధౌ సాధుకారిణ్యుపసంఖ్యానమ్

* బ్రహ్మణి వదః

౭౯ కర్తర్యుపమానే

౮౦ వ్రతే

౮౧ బహులమాభీక్ష్ణ్యే

౮౨ మనః

౮౩ ఆత్మమానే ఖశ్చ

౮౪ భూతే

౮౫ కరణే యజః

౮౬ కర్మణి హనః

౮౭ బ్రహ్మభ్రూణవృత్రేషు క్విప్

౮౮ బహులం ఛన్దసి

౮౯ సుకర్మపాపమన్త్రపుణ్యేషు కృఞః

౯౦ సోమే సుఞః

౯౧ అగ్నౌ చేః

౯౨ కర్మణ్యగ్న్యాఖ్యాయామ్

౯౩ కర్మణీనివిక్రియః

* కుత్సితగ్రహణం కర్తవ్యమ్

౯౪ దృశేః క్వనిప్

౯౫ రాజని యుధికృఞః

౯౬ సహే చ

౯౭ సప్తమ్యాం జనేర్డః

౯౮ పఞ్చమ్యామజాతౌ

౯౯ ఉపసర్గే చ సంజ్ఞాయామ్

౧౦౦ అనౌ కర్మణి చ

౧౦౧ అన్యేష్వపి దృశ్యతే

* అన్యేభ్యోఽపి దృశ్యతే

౧౦౨ నిష్ఠా

* ఆదికర్మణి నిష్ఠా వక్తవ్యా

౧౦౩ సుయజోర్ఙ్వనిప్

౧౦౪ జీర్యతేరతృన్

౧౦౫ ఛన్దసి లిట్

౧౦౬ లిటః కానజ్వా

౧౦౭ క్వసుశ్చ
౧౦౮ భాషాయాంసదవసశ్రువః
౧౦౯ ఉపేయివాననాశ్వాననూచానశ్చ
౧౧౦ లుఙ్
౧౧౧ అనద్యతనేలఙ్
౧౧౨ అభిజ్ఞావచనేలృట్
౧౧౩ నయది
౧౧౪ విభాషాసాకాంక్షే
౧౧౫ పరోక్షేలిట్
* అత్యన్తాపహ్నవేలిడ్వక్తవ్యః
౧౧౬ హశశ్వతోర్లఙ్చ
౧౧౭ ప్రశ్నేచాసన్నకాలే
౧౧౮ లట్స్మే
౧౧౯ అపరోక్షేచ
౧౨౦ ననౌపృష్టప్రతివచనే
౧౨౧ నన్వోర్విభాషా
౧౨౨ పురిలుఙ్చాస్మే
౧౨౩ వర్తమానేలట్
౧౨౪ లటశ్శతృశానచావప్రథమాసమానాధికరణే
౧౨౫ సమ్బోధనేచ
౧౨౬ లక్షణహేత్వోఃక్రియాయాః
౧౨౭ తౌసత్
౧౨౮ పూఙ్యజోశ్శానన్
౧౨౯ తాచ్ఛీల్యవయోవచనశక్తిషుచానశ్
౧౩౦ ఇఙ్ధార్యోశ్శత్రకృచ్ఛ్రిణి
౧౩౧ ద్విషోఽమిత్రే
౧౩౨ సుఞోయజ్ఞసంయోగే

౧౩౩ అర్హఃప్రశంసాయామ్
౧౩౪ ఆక్వేస్తచ్ఛీలతద్ధర్మతత్సాధుకారిషు
౧౩౫ తృన్
* తృన్విధావృత్విక్షుచానుపసర్గస్య
* నయతేష్షుక్
* త్విషేర్దేవతాయామకారశ్చోపధాయాఅనిట్త్వంచ
* క్షదేశ్చయుక్తే
* ఛన్దసితృచ్చ
౧౩౬ అలంకృఞ్నిరాకృఞ్ప్రజనోత్పచోత్పతోన్మదరుచ్యపత్రపవృతువృధుసహచరఇష్ణుచ్
౧౩౭ ణేశ్ఛన్దసి
౧౩౮ భువశ్చ
౧౩౯ గ్లాజిస్థశ్చగ్స్నుః
౧౪౦ త్రసిగృధిధృషిక్షిపేఃక్నుః
౧౪౧ శమిత్యష్టాభ్యోఘినుణ్
౧౪౨ సంపృచానురుధాఙ్యమాఙ్యసపరిసృసంసృజపరిదేవిసంజ్వరపరిక్షిపపరిరటపరివదపరిదహపరిముహదుషద్విషద్రుహదుహయుజాక్రీడవివిచత్యజరజభజాతిచరాపచరాముషాభ్యాహనశ్చ
౧౪౩ వౌకషలసకత్థస్రమ్భః
౧౪౪ అపేచలషః
౧౪౫ ప్రేలపసృద్రుమథవదవసః
౧౪౬ నిన్దహింసక్లిశఖాదవినాశపరిక్షిపపరిరటపరివాదివ్యాభాషాసూయోవుఞ్
౧౪౭ దేవిక్రుశోశ్చోపసర్గే

౧౪౮ చలనశబ్దార్థాదకర్మకాద్యుచ్

౧౪౯ అనుదాత్తేతశ్చ హలాదేః

౧౫౦ జుచంక్రమ్యదన్ద్రమ్యసృగృధిజ్వలశుచలషపతపదః

౧౫౧ క్రుధమణ్డార్థేభ్యశ్చ

౧౫౨ న యః

౧౫౩ సూదదీపదీక్షశ్చ

౧౫౪ లషపతపదస్థాభూవృషహనకమగమశౄభ్య ఉకఞ్

౧౫౫ జల్పభిక్షకుట్టలుణ్టవృఙః షాకన్

౧౫౬ ప్రజోరినిః

౧౫౭ జిదృక్షివిశ్ర్యీణ్వమావ్యథాభ్యమపరిభూప్రసూభ్యశ్చ

౧౫౮ స్పృహిగృహిపతిదయినిద్రాతన్ద్రాశ్రద్ధాభ్య ఆలుచ్

౧౫౯ దాధేట్సిశదసదో రుః

౧౬౦ సృఘస్యదః క్మరచ్

౧౬౧ భఞ్జభాసమిదో ఘురచ్

౧౬౨ విదిభిదిచ్ఛిదేః కురచ్

౧౬౩ ఇణ్నశ్జిసర్తిభ్యః క్వరప్

౧౬౪ గత్వరశ్చ

౧౬౫ జాగరూకః

౧౬౬ యజజపదశాం యఙః

౧౬౭ నమికమ్పిస్మ్యజసకమహింసదీపో రః

౧౬౮ సనాశంసభిక్ష ఉః

౧౬౯ విన్దురిచ్ఛుః

౧౭౦ క్యాచ్ఛన్దసి

౧౭౧ ఆదృగమహనజనః కికినౌ లిట్ చ

* భాషాయాం ధాఞ్కృసృజనినమిభ్యః

* సాసహివావహిచాచలిపాపతీనాముపసంఖ్యానమ్

౧౭౨ స్వపితృషోర్నజిఙ్

* ధృషేశ్చేతి వాచ్యమ్

౧౭౩ శౄవన్ద్యోరారుః

౧౭౪ భియః క్రుక్లుకనౌ

* క్రుకన్నపి వక్తవ్యః

౧౭౫ స్థేశభాసపిసకసో వరచ్

౧౭౬ యశ్చ యఙః

౧౭౭ భ్రాజభాసధుర్విద్యుతోర్జిపౄజుగ్రావస్తువః క్విప్

౧౭౮ అన్యేభ్యోఽపి దృశ్యతే

* క్విబ్వచిప్రచ్ఛ్యాయతస్తుకటప్రుజుశ్రీణాం దీర్ఘోఽసంప్రసారణం చ

* ద్యుతిగమిజుహోతీనాం ద్వే చ

* జుహోతేర్దీర్ఘశ్చ

* దృణాతేర్హ్రస్వశ్చ

* ధ్యాయతేస్సంప్రసారణం చ

౧౭౯ భువస్సంజ్ఞాన్తరయోః

౧౮౦ విప్రసంభ్యో డ్వసంజ్ఞాయామ్

* డుప్రకరణే మితద్ర్వాదిభ్య ఉపసంఖ్యానమ్

౧౮౧ ధః కర్మణి ష్ట్రన్

౧౮౨ దామ్నీశసయుయుజస్తుతుదసిసిచమిహపతదశనహః కరణే

౧౮౩ హలసూకరయోః పువః

౧౮౪ అర్తిలూధూసూఖనసహచర ఇత్రః

౧౮౫ పువస్సంజ్ఞాయామ్

౧౮౬ కర్తరి చర్షిదేవతయోః

౧౮౭ ఞీతః క్తః

౧౮౮ మతిబుద్ధిపూజార్థేభ్యశ్చ

ఇతిసూత్రపాఠే తృతీయస్యాధ్యాయస్య ద్వితీయః పాదః

---

౧ ఉణాదయో బహులమ్

౨ భూతేఽపి దృశ్యన్తే

౩ భవిష్యతి గమ్యాదయః

గమీ-ఆగమీ-భావీ-ప్రస్థాయీ-ప్రతిరోధీ-ప్రతివోధీ-ప్రతిబోధీ-ప్రతియాయీ-ప్రతియోగీ-ఏతే గమ్యాదయః

౪ యావత్పురానిపాతయోర్లట్

౫ విభాషా కదాకర్హ్యోః

౬ కింవృత్తే లిప్సాయామ్

౭ లిప్స్యమానసిద్ధౌ చ

౮ లోడర్థలక్షణే చ

౯ లిఙ్ చోర్ధ్వమౌహూర్తికే

౧౦ తుముణ్ణ్వులౌ క్రియాయాం క్రియార్థాయామ్

౧౧ భావవచనాశ్చ

౧౨ అణ్ కర్మణి చ

౧౩ లృట్ శేషే చ

౧౪ లృటస్సద్వా

౧౫ అనద్యతనే లుట్

౧౬ పదరుజవిశస్పృశో ఘఞ్

* స్పృశ ఉపతాపే

౧౭ సృ స్థిరే

* వ్యాధిమత్స్యబలేషు చేతి వాచ్యమ్

౧౮ భావే

౧౯ అకర్తరి చ కారకే సంజ్ఞాయామ్

౨౦ పరిమాణాఖ్యాయాం సర్వేభ్యః

* దారజారౌ కర్తరి ణిలుక్ చ

౨౧ ఇఙశ్చ

* అపాదానే స్త్రియాముపసంఖ్యానం తదన్తాచ్చ వా ఙీష్

* శృ వాయువర్ణనివృతేషు

౨౨ ఉపసర్గే రువః

౨౩ సమి యుద్రుదువః

౨౪ శ్రిణీభువోఽనుపసర్గే

౨౫ వౌ క్షుశ్రువః

౨౬ అవోదోర్నియః

౨౭ ప్రే ద్రుస్తుస్రువః

౨౮ నిరభ్యోః పూల్వోః

౨౯ ఉన్న్యోర్గ్రః

౩౦ కౄ ధాన్యే

౩౧ యజ్ఞే సమి స్తువః

౩౨ ప్రే స్త్రోఽయజ్ఞే

౩౩ ప్రథనే వావశబ్దే

౩౪ ఛన్దోనామ్ని చ

౩౫ ఉది గ్రహః

౩౬ సమి ముష్టౌ

౩౭ పరిన్యోర్నీణోర్ద్యూతాభ్రేషయోః

౩౮ పరావనుపాత్యయ ఇణః

౩౯ వ్యుపయోః శేతేః పర్యాయే

౪౦ హస్తాదానే చేరస్తేయే

౪౧ నివాసచితిశరీరోపసమాధానేష్వా
దేశ్చకః

౪౨ సంఘే చానౌత్తరాధర్యే

౪౩ కర్మవ్యతిహారే ణచ్ స్త్రియామ్

౪౪ అభివిధౌ భావ ఇనుణ్

౪౫ ఆక్రోశేఽవన్యోర్గ్రహః

౪౬ ప్రే లిప్సాయామ్

౪౭ పరౌ యజ్ఞే

౪౮ నౌ వృ ధాన్యే

౪౯ ఉది శ్రయతియౌతిపూద్రువః

౫౦ విభాషాఙి రుప్లువోః

౫౧ అవే గ్రహో వర్షప్రతిబన్ధే

౫౨ ప్రే వణిజామ్

౫౩ రశ్మౌ చ

౫౪ వృణోతేరాచ్ఛాదనే

౫౫ పరౌ భువోఽవజ్ఞానే

౫౬ ఏరచ్

* భయాదీనాముపసంఖ్యానం నపుంస
కే క్తాదినివృత్త్యర్థమ్

* జవసవౌ ఛన్దసి వక్తవ్యౌ

౫౭ ఋదోరప్

౫౮ గ్రహవృదృనిశ్చిగమశ్చ

* వశిరణ్యోశ్చోపసంఖ్యానమ్

* ఘఞర్థే కవిధానమ్

౫౯ ఉపసర్గేఽదః

౬౦ నౌ ణ చ

౬౧ వ్యధజపోరనుపసర్గే

౬౨ స్వనహసోర్వా

౬౩ యమః సముపనివిషు చ

౬౪ నౌ గదనదపఠస్వనః

౬౫ క్వణో వీణాయాం చ

౬౬ నిత్యం పణః పరిమాణే

౬౭ మదోఽనుపసర్గే

౬౮ ప్రమదసమ్మదౌ హర్షే

౬౯ సముదోరజః పశుషు

౭౦ అక్షేషు గ్లహః

౭౧ ప్రజనే సర్తేః

౭౨ హ్వః సంప్రసారణం చ న్యభ్యుపవిషు

౭౩ ఆజౌ యుధి

౭౪ నిపానమాహావః

౭౫ భావేఽనుపసర్గస్య

౭౬ హనశ్చ వధః

౭౭ మూర్తౌ ఘనః

౭౮ అన్తర్ఘనో దేశే

౭౯ అగారైకదేశే ప్రఘణః ప్రఘాణ
(శ్చ

౮౦ ఉద్ఘనోఽత్యాధానమ్

౮౧ అపఘనోఽఙ్గమ్

౮౨ కరణేఽయోవిద్రుషు

౮౩ స్తమ్బే క చ

౮౪ పరౌ ఘః

౮౫ ఉపఘ్న ఆశ్రయే

౮౬ సంఘోద్ఘౌ గణప్రశంసయోః

౮౭ నిఘో నిమితమ్

౮౮ డ్వితః క్త్రిః

౮౯ ట్వితోఽథుచ్

౯౦ యజయాచయతవిచ్ఛప్రచ్ఛరక్షో
(నఙ్

౯౧ స్వపో నన్

౯౨ ఉపసర్గే ఘోః కిః

౯౩ కర్మణ్యధికరణే చ

౯౪ స్త్రియాం క్తిన్

* నిష్ఠాయాం సేట ఇతి వక్తవ్యమ్

౯౫ స్థాగాపాపచో భావే

* శ్రుయజీషిస్తుభ్యః కరణే

* గ్లాగ్లాజ్యాహాభ్యో నిః

౯౬ మన్త్రే వృషేషపచమనవిదభూవీరా ఉదాత్తః

౯౭ ఊతియూతిజూతిసాతిహేతికీర్తయశ్చ

౯౮ వ్రజయజోర్భావే క్యప్

౯౯ సంజ్ఞాయాం సమజనిషదనిపతమనవిదషుఞ్శీఙ్భృఞిణః

౧౦౦ కృఞః శ చ

౧౦౧ ఇచ్ఛా

* పరిచర్యాపరిసర్యామృగయాటాట్యానాముపసంఖ్యానమ్

* జాగర్తేరకారో వా

౧౦౨ అ ప్రత్యయాత్

౧౦౩ గురోశ్చ హలః

౧౦౪ షిద్భిదాదిభ్యోఽఙ్

భిదా-ఛిదా-విదా-క్షిపా-గుహా-శ్రద్ధా-మేధా-గోధా-ఆరా-హారా-కారా-బన్ధనే-క్షియా-తారా-జ్యోతిషి-ధారా-రేఖా-చూడా-పీడా-వపా-వసా-మృజా-కృపా-ఇతి భిదాదిః

* కృపేస్సంప్రసారణం చ

౧౦౫ చిన్తిపూజికథికుమ్బిచర్చశ్చ

౧౦౬ ఆతశ్చోపసర్గే

౧౦౭ ణ్యాసశ్రన్థో యుచ్

* ఘట్టివన్దివిదిభ్యశ్చేతి వాచ్యమ్

* ఇషేరనిచ్ఛార్థస్య

* పరేర్వా

౧౦౮ రోగాఖ్యాయాం ణ్వుల్ బహులమ్

* ధాత్వర్థనిర్దేశే ణ్వుల్

* ఇక్ శ్తిపౌ ధాతునిర్దేశే

* వర్ణాత్కారః

* రాదిఫః

* మత్వర్థాచ్ఛః

* ఇణజాదిభ్యః

* ఇఞ్ వపాదిభ్యః

* ఇక్ కృష్యాదిభ్యః

* సంపదాదిభ్యః క్విప్

సంపద్ విపద్-ఆపత్-ప్రతిపద్ ఏతే సంపదాదయః

౧౦౯ సంజ్ఞాయామ్

౧౧౦ విభాషాఖ్యానపరిప్రశ్నయోరిఞ్ చ

౧౧౧ పర్యాయార్హణోత్పత్తిషు ణ్వుచ్

౧౧౨ ఆక్రోశే నఞ్యనిః

౧౧౩ కృత్యల్యుటో బహులమ్

౧౧౪ నపుంసకే భావే క్తః

౧౧౫ ల్యుట్ చ

౧౧౬ కర్మణి చ యేన సంస్పర్శాత్కర్తుశ్శరీరసుఖమ్

౧౧౭ కరణాధికరణయోశ్చ

౧౧౮ పుంసి సంజ్ఞాయాం ఘః ప్రాయేణ

౧౧౯ గోచరసంచరవహవ్రజవ్యజాప

ణనిగమాశ్చ

౧౨౦ అవే తౄస్త్రోర్ఘఞ్

౧౨౧ హలశ్చ

* ఘఞ్విధావవ హారాధారావా యానాముపసంఖ్యానమ్

౧౨౨ అధ్యాయన్యాయోద్యావ సంహారాధారావాయాశ్చ

౧౨౩ ఉదఙ్కోఽనుదకే

౧౨౪ జాలమానాయః

౧౨౫ ఖనో ఘచ

* ఖనేర్డడరేకేకబకా వాచ్యాః

౧౨౬ ఈషద్దుస్సుషు కృచ్ఛ్రాకృచ్ఛ్రార్థేషు ఖల్

౧౨౭ కర్తృకర్మణోశ్చ భూకృఞోః

* కర్తృకర్మణోశ్చ వ్యర్థయోరితి వాచ్యమ్

౧౨౮ ఆతో యుచ్

౧౨౯ ఛన్దసి గత్యర్థేభ్యః

౧౩౦ అన్యేభ్యోఽపి దృశ్యతే

* భాషాయాం శాసియుధిదృశిధృషి మృషిభ్యో యుజ్వాచ్యః

౧౩౧ వర్తమానసామీప్యే వర్తమానవద్వా

౧౩౨ ఆశంసాయాం భూతవచ్చ

౧౩౩ క్షిప్రవచనే లృట్

౧౩౪ ఆశంసావచనే లిఙ్

౧౩౫ నానద్యతనవత్క్రియాప్రబన్ధసామీప్యయోః

౧౩౬ భవిష్యతి మర్యాదావచనేఽవరస్మిన్

౧౩౭ కాలవిభాగే చానహోరాత్రాణామ్

౧౩౮ పరస్మిన్విభాషా

౧౩౯ లిఙ్నిమిత్తే లృఙ్ క్రియాతిపత్తౌ

౧౪౦ భూతే చ

౧౪౧ వోతాప్యోః

౧౪౨ గర్హాయాం లడపిజాత్వోః

౧౪౩ విభాషా కథమి లిఙ్ చ

౧౪౪ కింవృత్తే లిఙ్లృటౌ

౧౪౫ అనవక్లృప్త్యమర్షయోరకింవృత్తేఽపి

౧౪౬ కింకిలాస్త్యర్థేషు లృట్

౧౪౭ జాతుయదోర్లిఙ్

* యదాయద్యోరుపసంఖ్యానమ్

౧౪౮ యచ్చయత్రయోః

౧౪౯ గర్హాయాం చ

౧౫౦ చిత్రీకరణే చ

౧౫౧ శేషే లృడయదౌ

౧౫౨ ఉతాప్యోస్సమర్థయోర్లిఙ్

౧౫౩ కామప్రవేదనేఽకచ్చితి

౧౫౪ సంభావనేఽలమితి చేత్సిద్ధాప్రయోగే

౧౫౫ విభాషా ధాతౌ సమ్భావనవచనేఽయది

౧౫౬ హేతుహేతుమతోర్లిఙ్

౧౫౭ ఇచ్ఛార్థేషు లిఙ్లోటౌ

* కామప్రవేదన ఇతి వక్తవ్యమ్

౧౫౮ సమానకర్తృకేషు తుమున్

౧౫౯ లిఙ్ చ

౧౬౦ ఇచ్ఛార్థేభ్యో విభాషా వర్తమానే

౧౬౧ విధినిమన్త్రణామన్త్రణాధీష్టసంప్రశ్నప్రార్థనేషు లిఙ్

౧౬౨ లోట్ చ

౧౬౩ ప్రైషాతిసర్గప్రాప్తకాలేషు కృత్యాశ్చ

౧౬౪ లిఙ్ చోర్ధ్వమౌహూర్తికే

౧౬౫ స్మే లోట్

౧౬౬ అధీష్టే చ

౧౬౭ కాలసమయవేలాసు తుమున్

౧౬౮ లిఙ్ యది

౧౬౯ అర్హే కృత్యతృచశ్చ

౧౭౦ ఆవశ్యకాధమర్ణ్యయోర్ణినిః

౧౭౧ కృత్యాశ్చ

౧౭౨ శకి లిఙ్ చ

౧౭౩ ఆశిషి లిఙ్లోటౌ

౧౭౪ క్తిచ్క్తౌ చ సంజ్ఞాయామ్

౧౭౫ మాఙి లుఙ్

స్మోత్తరే లఙ్ చ

ఇతి సూత్రపాఠే తృతీయస్యాధ్యాయస్య తృతీయః పాదః.

—❁—

౧ ధాతుసమ్బన్ధే ప్రత్యయాః

౨ క్రియాసమభిహారే లోట్ లోటో హిస్వౌ వా చ తధ్వమోః

౩ సముచ్చయేఽన్యతరస్యామ్ (స్త్రీ

౪ యథావిధ్యనుప్రయోగః పూర్వ

౫ సముచ్చయే సామాన్యవచనస్య

౬ ఛన్దసి లుఙ్లఙ్లిటః

౭ లిఙర్థే లేట్

౮ ఉపసంవాదాశఙ్కయోశ్చ

౯ తుమర్థే సేసేనసేఅసేన్క్సేకసేనధ్యైఅధ్యైన్కధ్యైకధ్యైన్శధ్యైశధ్యైన్తవైతవేఙ్తవేనః

౧౦ ప్రయై రోహిష్యై అవ్యథిష్యై

౧౧ దృశే విఖ్యే చ

౧౨ శకి ణముల్కములౌ

౧౩ ఈశ్వరే తోసున్కసునౌ

౧౪ కృత్యార్థే తవైకేన్కేన్యత్వనః

౧౫ అవచక్షే చ

౧౬ భావలక్షణే స్థేణ్కృఞ్వదిచరిహుతమిజనిభ్యస్తోసున్

౧౭ సృపితృదోః కసున్

౧౮ అలంఖల్వోః ప్రతిషేధయోః ప్రాచాం క్త్వా

౧౯ ఉదీచాం మాఙో వ్యతీహారే

౨౦ పరావరయోగే చ

౨౧ సమానకర్తృకయోః పూర్వకాలే

౨౨ ఆభీక్ష్ణ్యే ణముల్ చ

౨౩ నయద్యనాకాఙ్క్షే

౨౪ విభాషాగ్రేప్రథమపూర్వేషు

౨౫ కర్మణ్యాక్రోశే కృఞః ఖముఞ్

౨౬ స్వాదుమి ణముల్

౨౭ అన్యథైవంకథమిత్థంసు సిద్ధాప్రయోగశ్చేత్

౨౮ యథాతథయోరసూయాప్రతివచ

౨౯ కర్మణి దృశివిదోః సాకల్యే (నే

౩౦ యావతి విన్దజీవోః

౩౧ చర్మోదరయోః పూరేః

౩౨ వర్షప్రమాణ ఊలోపశ్చాస్యాన్యతరస్యామ్

౩౩ చేలే క్నోపేః

౩౪ నిమూలసమూలయోః కషః

౩౫ శుష్కచూర్ణరూక్షేషు పిషః

౩౬ సమూలాకృతజీవేషు హన్కృఞ్గ్రహః

౩౭ కరణే హనః

౩౮ స్నేహనే పిషః

౩౯ హస్తే వర్తిగ్రహోః

౪౦ స్వే పుషః

౪౧ అధికరణే బన్ధః

౪౨ సంజ్ఞాయామ్

౪౩ కర్త్రోర్జీవపురుషయోర్నశివహోః

౪౪ ఊర్ధ్వే శుషిపూరోః

౪౫ ఉపమానే కర్మణి చ

౪౬ కషాదిషు యథావిధ్యనుప్రయోగః

౪౭ ఉపదంశస్తృతీయాయామ్

౪౮ హింసార్థానాం చ సమానకర్మకాణామ్

౪౯ సప్తమ్యాం చోపపీడరుధకర్షః

౫౦ సమాసత్తౌ

౫౧ ప్రమాణే చ

౫౨ అపాదానే పరీప్సాయామ్

౫౩ ద్వితీయాయాం చ

౫౪ స్వాఙ్గేऽధ్రువే

౫౫ పరిక్లిశ్యమానే చ

౫౬ విశిపతిపదిస్కన్దాం వ్యాప్యమానాసేవ్యమానయోః

౫౭ అస్యతితృషోః క్రియాన్తరే కాలేషు

౫౮ నామ్న్యాదిశిగ్రహోః

౫౯ అవ్యయేऽయథాభిప్రేతాఖ్యానే కృఞః క్త్వాణములౌ

౬౦ తిర్యచ్యపవర్గే

౬౧ స్వాఙ్గే తస్ప్రత్యయే కృభ్వోః

౬౨ నాధార్థప్రత్యయే చ్వ్యర్థే

౬౩ తూష్ణీమి భువః

౬౪ అన్వచ్యానులోమ్యే

౬౫ శకధృషజ్ఞాగ్లాఘటరభలభక్రమసహార్హాస్త్యర్థేషు తుమున్

౬౬ పర్యాప్తివచనేష్వలమర్థేషు

౬౭ కర్తరి కృత్

౬౮ భవ్యగేయప్రవచనీయోపస్థానీయజన్యాప్లావ్యాపాత్యా వా

౬౯ లః కర్మణి చ భావే చాకర్మకేభ్యః

౭౦ తయోరేవ కృత్యక్తఖలర్థాః

౭౧ ఆదికర్మణి క్తః కర్తరి చ

౭౨ గత్యర్థాకర్మకశ్లిషశీఙ్స్థాసవసజనరుహజీర్యతిభ్యశ్చ

౭౩ దాశగోఘ్నౌ సంప్రదానే

౭౪ భీమాదయోऽపాదానే

భీమ-భీష్మ-భయానక-వహ - చరుః-ప్రస్కన్దన-ప్రపతన-సముద్ర- స్రువ-స్రుక్-దృష్టి-రక్షః-శఙ్కు-మూక-మూర్ఛ-ఖలతి-ఆకృతిగణోऽయమ్

౭౫ తాభ్యామన్యత్రోణాదయః

౭౬ క్తోऽధికరణే చ ధ్రౌవ్యగతిప్రత్యవసానార్థేభ్యః

౭౭ లస్య

౭౮ తిప్తస్ఝిసిప్థస్థమిబ్వస్మస్ తాతాంఝథాసాథాంధ్వమిడ్వహి మహిఙ్

౭౯ టిత ఆత్మనేపదానాం టేరే

౮౦ థాసస్సే

౮౧ లిటస్తఝయోరేశిరేచ్

౮౨ పరస్మైపదానాం ణలతుసుస్థలథుస ణల్వమాః

౮౩ విదో లటో వా

౮౪ బ్రువః పఞ్చానామాదిత ఆహో బ్రువః

౮౫ లోటో లఙ్వత్

౮౬ ఏరుః

౮౭ సేర్హ్యపిచ్చ

౮౮ వాచ్ఛన్దసి

౮౯ మేర్నిః

౯౦ ఆమేతః

౯౧ సవాభ్యాం వామౌ

౯౨ ఆడుత్తమస్య పిచ్చ

౯౩ ఏత ఐ

౯౪ లేటోऽడాటౌ

౯౫ ఆత ఐ

౯౬ వైతోऽన్యత్ర

౯౭ ఇతశ్చ లోపః పరస్మైపదేషు

౯౮ స ఉత్తమస్య

౯౯ నిత్యం ఙితః

౧౦౦ ఇతశ్చ

౧౦౧ తస్థస్థమిపాం తాంతంతామః

౧౦౨ లిఙస్సీయుట్

౧౦౩ యాసుట్ పరస్మైపదేషూదాత్తో ఙిచ్చ

౧౦౪ కిదాశిషి

౧౦౫ ఝస్య రన్

౧౦౬ ఇటోऽత్

౧౦౭ సుట్ తిథోః

౧౦౮ ఝేర్జుస్

౧౦౯ సిజభ్యస్తవిదిభ్యశ్చ

౧౧౦ ఆతః

౧౧౧ లఙః శాకటాయనస్యైవ

౧౧౨ ద్విషశ్చ

౧౧౩ తిఙ్ శిత్సార్వధాతుకమ్

౧౧౪ ఆర్ధధాతుకం శేషః

౧౧౫ లిట్ చ

౧౧౬ లిఙాశిషి

౧౧౭ ఛన్దస్యుభయథా

ఇతి సూత్రపాఠే తృతీయస్యాధ్యాయస్య చతుర్థః పాదః-అధ్యాయశ్చ.

—❀—

౧ ఙ్యాప్ప్రాతిపదికాత్

౨ స్వౌజసమౌట్ఛస్టాభ్యాం భిస్ ఙే భ్యాంభ్యస్ ఙసిభ్యాంభ్యస్ ఙసోసాం ఙ్యోస్సుప్

౩ స్త్రియామ్

౪ అజాద్యతష్టాప్

అజా - ఏడకా-కోకిలా-చటకా - అశ్వా-మూషికా-బాలా-హోడా - పాకా-వత్సా - మన్దా-విలాతా-పూర్వాపహాణా-అపరాపహాణా-సంభస్త్రాజిన

౯పిణ్డేభ్యఃఫలాత్-సదచ్ కాణ్డ ప్రాన్త
శతైకేభ్యఃపుష్పాత్- శూద్రా చామహ
హత్పూర్వాజాతిః- క్రుఞ్చా-ఉష్ణిహా- దే
వవిశా-జ్యేష్ఠా-కనిష్ఠా మధ్యమాపుంయోగే
ఽపి-మూలాన్నఞః - దంష్ట్రా - ఏతేఽ
జాదయః॥

* శూద్రా చామహత్పూర్వాజాతిః

౫ ఋన్నేభ్యోఙీప్

౬ ఉగితశ్చ

* ధాతోరుగితః ప్రతిషేధః

* అఞ్చతేశ్చోపసంఖ్యానమ్

౭ వనోరచ

* వనోనహశ ఇతివక్తవ్యమ్

* బహుళంఛన్దసి

* బహువ్రీహౌ వా

౮ పాదోఽన్యతరస్యామ్

౯ టాబృచి

౧౦ నషట్స్వస్రాదిభ్యః

స్వసృ-దుహితృ-ననాన్దా-యాతృ-మాతృ
తిసృ-చతసృ-ఇతిస్వస్రాదిః

౧౧ మనః

౧౨ అనోబహువ్రీహేః

౧౩ డాబుభాభ్యామన్యతరస్యామ్

౧౪ అనుపసర్జనాత్

౧౫ టిడ్ఢాణఞ్ ద్వయసజ్ దఘ్నఞ్ మాత్రచ్ తయప్ ఠక్ ఠఞ్ కఞ్ క్వరపః॥

* నఞ్ స్నఞీకక్ఖ్యుంస్తరుణతలునా నాముపసంఖ్యానమ్

౧౬ యఞశ్చ

* అనపత్యాధికారస్థాన్నఙీప్

౧౭ ప్రాచాంష్ఫ తద్ధితః

౧౮ సర్వత్రలోహితాదికతన్తేభ్యః

౧౯ కౌరవ్యమాణ్డూకాభ్యాంచ

* ఆసురేరుపసంఖ్యానమ్

౨౦ వయసిప్రథమే

* వయస్యచరమఇతివాచ్యమ్

౨౧ ద్విగోః

౨౨ అపరిమాణబిస్తాచితకమ్బల్యేభ్యో నతద్ధితలుకి.

౨౩ కాణ్డాన్తాత్క్షేత్రే

౨౪ పురుషాత్ప్రమాణేఽన్యతరస్యామ్

౨౫ బహువ్రీహేరూధసోఙీష్

౨౬ సంఖ్యావ్యయాదేర్ఙీప్

౨౭ దామహాయనాన్తాచ్చ

* వయోవాచకస్యైవహాయనశబ్దస్య ఙీప్ణత్వంచేష్యతే.

౨౮ అనఉపధాలోపినోఽన్యతరస్యామ్

౨౯ నిత్యంసంజ్ఞాఛన్దసోః

౩౦ కేవలమామకభాగధేయపాపాపర సమానార్యకృతసుమఙ్గలభేషజాచ్చ

౩౧ రాత్రేశ్చాజసౌ

* అజసాదిష్వితివక్తవ్యమ్

౩౨ అన్తర్వత్పతివతోర్నుక్

* అన్తర్వత్పతివదితి గర్భభర్తృసంయోగే.

౩౩ పత్యుర్నోయజ్ఞసంయోగే

౩౪ విభాషాసపూర్వస్య

౩౫ నిత్యంసపత్న్యాదిషు

సమాన-ఏక-వీర-పిణ్డ-శ్వ-భ్రాతృ-భద్ర-పుత్ర-దాసాచ్ఛన్దసి · ఇతిసమానాదిః ॥

౩౬ పూతక్రతోరైచ

౩౭ వృషాకప్యగ్నికుసితకుసిదానా ముదాత్తః ॥

౩౮ మనోరౌవా

౩౯ వర్ణాదనుదాత్తాత్తోపధాత్తోనః

* అసితపలితయోర్న

* ఛన్దసిక్నమేకె

* పిశఙ్గాదుపసంఖ్యానమ్

౪౦ అన్యతోఙీష్

౪౧ షిద్గౌరాదిభ్యశ్చ

గౌర-మత్స్య-మనుష్య-శృఙ్గ-పిఙ్గళ-హయ-గవయ-ముకయ-ఋష్య-పుట-తూణ-ద్రుణ-ద్రోణ-హరిణ-కాకణ-పటర-ఉణక-ఆమలక-కువల-బిమ్బ-బదర-కర్కర-తర్కార-శర్కార-పుష్కర-శిఖణ్డ-సలద-శష్కణ్డ-సనన్ద-సుషమ-సుషవ-అలిన్ద-గడుల-షాణ్డిశ-ఆఢక-ఆనన్ద-ఆశ్వత్థ-సృపాట-ఆపచ్చిక-శష్కుల-సూర్మ-సూర్ప-సూచ-యూష-యూథ-సూప-పూప-సేధ-వల్లక-ధాతక-సల్లక-మాలక-మాలత-సాల్వక-వేతస-బృస-అతస-ఉభయ-భృఙ్గ-మహ-మఠ-ఛేద-పేశ-మేద-శ్వన్-తక్షన్-అనడుహీ-అనడ్వాహీ-ఏషణః కరణే-దేహ-దేహల-కాకాదన-గవాదన-తేజన-రజన-లవణ-ఔద్గాహమాని-గౌతమ-పారక-అయఃస్థూణ-భౌరికి-భౌలికి-భౌలిఙ్గి-యాన-మేధ-ఆలమ్బి-ఆలజి-ఆలబ్ధి-ఆలక్షి-కేవాల-ఆపక-ఆరట-నట-టోట-నోట-మూలాట-శాతన-పోతన-పాతన-పానఠ-ఆస్తరణ-అధికరణ-అధికార-ఆగ్రహాయణీ-ప్రత్యవరోహిణీ-సేచన-సుమఙ్గలాత్సంజ్ఞాయామ్-అణ్డర-సున్దర-మణ్డల-మన్థర-మఙ్గల-పట-పిణ్డ-షణ్డ-ఊర్ద-గుర్ద-శమ-సూద-ఆర్ద-హ్రద-పాణ్డ-భాణ్డ-లోహాణ్డ-కదర-కన్దర-కదల-తరుణ-తలున-కల్మాష-బృహత్-మహత్-సోమ-సౌధర్మ-రోహిణీనక్షత్రే-రేవతీనక్షత్రే-వికల-నిష్కల-పుష్కల-కటాచ్ఛ్రోణివచనే-పిప్పల్యాదయశ్చ-పిప్పలీ-హరీతకీ-కోశాతకీ-శమీ-వరీ-శరీ-పృథివీ-క్రోష్టు-మాతామహ-పితామహ-గౌరాదిః ॥

౪౨ జానపదకుణ్డగోణస్థల భాజనాగకాళనీలకుశకాముకకబరా ద్వృత్త్యమత్రావపనాకృత్రిమాశ్రాణాస్థౌల్యవర్ణానాచ్ఛాదనాయోవికారమైథునేచ్ఛాకేశవేశేషు

* నీలాదోషధౌ ప్రాణినిచ

* సంజ్ఞాయాంవా

౪౩ శోణాత్ప్రాచామ్

౪౪ వోతోగుణవచనాత్

* ఖరుసంయోగోపధాన్న

౪౫ బహ్వాదిభ్యశ్చ

బహు-పద్ధతి-అఞ్చతి-అఙ్కతి-అంహతి-శకటి-శక్తిశ్శస్త్రే-శారి-వారి-రాతి-రా

ధ శౌధ-అహి-కపి-యష్టి-మని-ఇతః
ప్రాణ్యఙ్గాత్-కృదికారాదక్తినః-సర్వ
తోఽక్తిన్నర్థాదిత్యేకే-చణ-అరాల-కృప
ణ-కమల-వికట-విశాల-విశంకట-భరుజ-
ధ్వజ-చన్ద్రభాగాన్నద్యామ్-కల్యాణ-ఉ
దార-పురాణ-అహన్-క్రోడ-నఖ-ఖుర-శి
ఖా-వాల-శఫ-గుద-ఆకృతిగణోఽయమ్-తే
న-భగ-గల-రాగ-ఇత్యాది.

౪౬ నిత్యంఛన్దసి

౪౭ భువశ్చ

౪౮ పుంయోగాదాఖ్యాయామ్

* పాలకాన్తాన్న

* సూర్యాద్దేవతాయాం చాప్

౪౯ ఇన్ద్రవరుణభవశర్వరుద్రమృడహి
మారణ్యయవయవన మాతులాచా
ర్యాణామానుక్

* హిమారణ్యయోర్మహత్త్వే

* యవాద్దోషే

* యవనాల్లిప్యామ్ [గ్వా

* మాతులోపాధ్యాయయోరాను

* ముద్గలాచ్ఛన్దసి లిచ్చ

* ఆచార్యాదణత్వం చ

* అర్యక్షత్రియాభ్యాం వా

౫౦ క్రీతాత్కరణపూర్వాత్

౫౧ క్తాదల్పాఖ్యాయామ్

౫౨ బహువ్రీహేశ్చాన్తోదాత్తాత్

* జాతాన్తాన్న

* పాణిగృహీతీ భార్యాయామ్

* బహులం సంజ్ఞాచ్ఛన్దసోః

* అన్తోదాత్తాదబహునఞ్సుకాలసు
ఖాదిపూర్వాత్

* జాతిపూర్వాదితి వక్తవ్యమ్

౫౩ అస్వాఙ్గపూర్వపదాద్వా [పధాత్

౫౪ స్వాఙ్గాచ్చోపసర్జనాద సంయోగో

* అఙ్గగాత్రకణ్ఠేభ్య ఇతి వక్తవ్యమ్

౫౫ నాసికోదరోష్ఠజఙ్ఘాదన్తకర్ణ శృఙ్గా

* పుచ్ఛాచ్చ [చ్చ

* కబరమణివిషశరేభ్యో నిత్యమ్

* ఉపమానాత్పక్షాచ్చ పుచ్ఛాచ్చ

౫౬ న క్రోడాదిబహ్వచః॥ క్రోడ-నఖ-ఖు
రగోఖా-ఉఖా-శిఖా-బాల-శఫ-గుద-
క్రోడాదిరాకృతిగణః

౫౭ సహనఞ్విద్యమానపూర్వాచ్చ

౫౮ నఖముఖాత్సంజ్ఞాయామ్

౫౯ దీర్ఘజిహ్వీ చ ఛన్దసి

౬౦ దిక్పూర్వపదాఙ్ఙీప్

౬౧ వాహః

౬౨ సఖ్యశిశ్వీతి భాషాయామ్

౬౩ జాతేరస్త్రీవిషయాదయోపధాత్

* యోపధప్రతిషేధే హయగవయ
ముకయమనుష్యమత్స్యానామప్ర
తిషేధః

౬౪ పాకకర్ణపర్ణపుష్పఫలమూల వాలో
త్తరపదాచ్చ

౬౫ ఇతో మనుష్యజాతేః

౬౬ ఊఙుతః [పసంఖ్యానమ్

* అప్రాణిజాతేశ్చారజ్వాదీనాము

౬౭ బాహ్వన్తాత్సంజ్ఞాయామ్

౬౮ పఙ్గోశ్చ

* శ్వశురస్యోకారాకారలోపశ్చ

౬౯ ఊరూత్తరపదాదౌపమ్యే

౭౦ సంహితశఫలక్షణవామాదేశ్చ

* సహితసహాభ్యాంచేతి వక్తవ్యమ్

౭౧ కద్రుకమణ్డల్వోశ్ఛన్దసి

* గుగ్గులుమధుజతుపతయాలూనామితి వక్తవ్యమ్

౭౨ సంజ్ఞాయామ్

౭౩ శార్ఙ్గరవాద్యఞో ఙీన్॥ శార్ఙ్గరవ-కాపటవ-గౌగ్గులవ-బ్రాహ్మణ-బైద-గౌతమ-కామండలేయ-బ్రాహ్మణకృతేయ-ఆనిచేయ-ఆనిధేయ-ఆశోకేయ-వాత్స్యాయన-మౌఞ్జాయన-కైకస-కావ్య-శైబ్య-ఏహి-పర్యేహి-ఆశ్మరథ్య-ఔదపాన-అరాళ-చణ్డాల-వతణ్డ-భోగవద్గౌరిమతోస్సంజ్ఞాయాంఘాదిషు నిత్యం హ్రస్వార్థమ్ నృనరయోర్వృద్ధిశ్చ

౭౪ యఙశ్చాప్

* షాద్యఞశ్చాప్ వక్తవ్యః

౭౫ ఆవట్యాచ్చ

౭౬ తద్ధితాః

౭౭ యూనస్తిః

౭౮ అణిఞోరనార్షయోర్గురూపోత్తమయోష్ష్యఙ్గోత్రే

౭౯ గోత్రావయవాత్

౮౦ క్రౌడ్యాదిభ్యశ్చ

క్రౌడి-లాడి-వ్యాడి-ఆపిశలి-ఆపక్షితి-చౌపయత-చైటయత-సైకయత-బైల్వయత-సౌధాతకి-సూతయువత్యామ్-భోజక్షత్రియే-యౌతకి-కౌటి-భౌరికి-భౌలికి-శాల్మలి-శాలాస్థలి-కాపిష్ఠలి-గౌకక్ష్య-క్రౌడ్యాదిః

౮౧ దైవయజ్ఞిశౌచివృక్షిసాత్యముగ్రికాణ్ఠేవిద్ధిభ్యోఽన్యతరస్యామ్

౮౨ సమర్థానాం ప్రథమాద్వా

౮౩ ప్రాగ్దీవ్యతోఽణ్

౮౪ అశ్వపత్యాదిభ్యశ్చ

అశ్వపతి-జ్ఞానపతి-శతపతి-ధనపతి-గణపతి-స్థానపతి-యజ్ఞపతి-రాష్ట్రపతి-కులపతి-గృహపతి-ధాన్యపతి-ధన్వపతి-బన్ధుపతి-ధర్మపతి-సభాపతి-ప్రాణపతి-క్షేత్రపతి-అశ్వపత్యాదిః

౮౫ దిత్యదిత్యాదిత్యపత్యుత్తరపదాణ్ణ్యః

* వాఙ్మతిపితృమతాం ఛన్దస్యుపసంఖ్యానమ్

* యమాచ్చేతి వక్తవ్యమ్

* పృథివ్యాఞాఞౌ

* దేవాద్యఞఞౌ

* బహిషష్టిలోపో యఞ్ చ

* ఈకక్ చ

* ఈకఞ్ఛన్దసి

* స్థామ్నోఽకారః

* లోమ్నోఽపత్యేషు బహుష్వకారో వక్తవ్యః

* గోరజాదిప్రసఙ్గే యత్

౮౬ ఉత్సాదిభ్యోఽఞ్

ఉత్స-ఉదపాన-వికర-వినద-మహానద- మ
హానస-మహాప్రాణ తరుణ-తలున - బ
ష్కయాసే-పృథివీ-ధేను-పఙ్క్తి-జగతీ -
త్రిష్టుప్-అనుష్టుప్-జనపద-భరత- ఉశీ
నర-గ్రీష్మ-పీలుకుణ-ఉదస్థానదేశే - పృ
షదంశ-భల్లకీయ-రథన్తర-మధ్యన్దిన - బృ
హత్-మహత్-సత్వత్-కురు-పఞ్చాల -
ఇన్ద్రావసాన-ఉష్ణిహ్ కకుభ్-సువర్ణ- దే
వ-గ్రీష్మాదచ్ఛన్దసి-ఉత్సాదిః

౮౭ స్త్రీపుంసాభ్యాం నఞ్స్నఞౌ భవ
నాత్ ॥

౮౮ ద్విగోర్లుగనపత్యే

౮౯ గోత్రే ఉలుగచి

౯౦ యూనిలుక్

౯౧ ఫక్ఫిఞోరన్యతరస్యామ్

౯౨ తస్యాపత్యమ్

౯౩ ఏకో గోత్రే

౯౪ గోత్రాద్యూన్యస్త్రియామ్

౯౫ అత ఇఞ్

౯౬ బాహ్వాదిభ్యశ్చ

బాహు-ఉపబాహు-ఉపవాకు-నివాకు-శి
వాకు-వటాకు-ఉపబిన్దు-వృషలీ- వృకలా-
చూడా-బలాకా-మూషికా-కుశలా - ఛ
గలా-ధ్రువకా-ధువకా- సుమిత్రా- దు
ర్మిత్రా-పుష్కరసద్-అనుహరత్-దేవ
శర్మన్-అగ్నిశర్మన్- భద్రశర్మన్ - సుశ
ర్మన్-కునామన్-సునామన్-పఞ్చన్ - స
ప్తన్-అష్టన్-అమితౌజసః సలోపశ్చ-సు
ధావత్-ఉదఞ్చు-శిరస్-మాష-శరావిన్-
మరీచీ క్షేమవృద్ధిన్-శృఙ్ఖలతోదిన్- ఖర
నాదిన్-నగరమర్దిన్-ప్రాకారమర్దిన్-లో
మన్-అజీగర్త-కృష్ణ-యుధిష్ఠిర-అర్జున- సా
మ్బ-గద-ప్రద్యుమ్న-రామ-ఉదఙ్క-ఉ
దకస్సంజ్ఞాయామ్ - సమ్భూయామ్భసో
స్సలోపశ్చ-ఆకృతిగణోఽయమ్- తేన సా
త్వకిః జాఙ్ఘిః ఐన్ద్రశర్మిః ఆజధేనవిః

౯౭ సుధాతురకఙ్ చ

* వ్యాసవరుడనిషాదచణ్డాల బిమ్బా
నాం చేతి వక్తవ్యమ్

౯౮ గోత్రే కుఞ్జాదిభ్యశ్చఫఞ్

కుఞ్జ- బ్రధ్న-శఙ్ఖ -భస్మన్-గణ-లోమన్-శ
ఠ-శాక-శుణ్డా-శుభ- విపాశ్-స్కన్ద- స్కమ్
భ-కుఞ్జాదిః

౯౯ నడాదిభ్యః ఫక్

నడ-చర-బక-ముఞ్జ-ఇతిక-ఇతిశ-ఉపక-
ఏక-లమక-శలఙ్కు-శలఙ్కఞ్చ- సప్తల -
వాజప్య-తిక-అగ్నిశర్మన్ వృషగణే ప్రా
ణ-నర-సాయక-దాస-మిత్ర-ద్వీప-పిఙ్గర-
పిఙ్గల-కిఙ్కర-కిఙ్కల-కాతర-కాతల- కా
శ్యప-కాశ్య-కావ్య-అజ-అముష్య- కృష్ణర
ణౌ బ్రాహ్మణవసిష్ఠే-అమిత్ర-లిగు- చి
త్ర-కుమార-క్రోష్టు క్రోష్టఞ్చ-లోహ -
దుర్గ- స్తమ్భ-శింశపా-అగ్ర-తృణ-శకట -
సుమనస్-సుమత మిమత-ఋచ్-జలన్ధర-
అధ్వర-యుగన్ధర-హంసక-దణ్డిన్-హస్తిన్-
పిణ్డ-పఞ్చాల-చమసిన్- సుకృత్య-స్థిరక -
బ్రాహ్మణ-చటక-బదర-అశ్వల ఖరప -
లఙ్క-ఇన్ధ-అస్త్ర-కాముక -బ్రహ్మదత్త -

ఉదుమ్బరశోణ- అలోహ-దణ్డప-నడాదిః.

౧౦౦ హరితాదిభ్యోఽఞః

౧౦౧ యఞిఞోశ్చ

౧౦౨ శరద్వచ్ఛునకదర్భాద్భృగువత్సాగ్రాయణేషు

౧౦౩ ద్రోణపర్వతజీవన్తాదన్యతరస్యామ్

౧౦౪ అనృష్యానన్తర్యే బిదాదిభ్యోఽఞ్

బిద-ఉర్వ-కశ్యప-కుశిక-భరద్వాజ- ఉపమన్యు-కిలాత-కిన్దర్భ-విశ్వానర - ఋష్టిషేణ-ఋతభాగ-హార్యశ్వ-ప్రియక- ఆపస్తమ్బ-కూచవార-శరద్వత్ -శునక- ధేను-గోపవన-శిగ్రు-బిన్దు-భోగక-భాజన-శమిక- అశ్వావతాన-శ్యామాక-శ్యామక-శ్యావలి-శ్యాపర్ణ-హరిత- కిన్దాస- వహ్యస్క-అర్కలూష-బధ్యోగ-విష్ణువృద్ధ-ప్రతిబోధ-రథీతర- రథన్తర-గవిష్ఠిర-నిషాద-శబర-అలస-మఠర-సృదాకు- సృపాకు - మృదు పునర్భూ-పుత్ర-దుహితృ - ననాన్దృ-పరస్త్రీపరశుఞ్చ-బిదాదిః॥

౧౦౫ గర్గాదిభ్యో యఞ్

గర్గ-వత్స-వాజాసే-సంకృతి-అజ-వ్యాఘ్రపాత్-విదభృత్ - ప్రాచీనయోగ- అగస్తి-పులస్తి-చమస-రేభ-అగ్నివేశ-శఙ్ఖ-శట-శక-ఏక-ధూమ-అవట-మనస్- ధనఞ్జయ-వృక్ష-విశ్వావసు-జరమాణ-లోహిత-సంశిత-బభ్రు-వల్గు-మణ్డు-గణ్డు శఙ్కు-లిగు-గుహలు-మన్తు-మఙ్క్షు-అలిగు-జిగీషు-మను-తన్తు-మనాయీ-సూను-కథక-కషక-ఋక్ష-వృక్ష-తను-తరుక్ష-తలుక్ష-తణ్డ-వతణ్డ-కపి-కత-కురుకత-అనడుహ్ - కణ్వ-శకల-గోకక్ష-అగస్త్య-కుణ్డిని- యజ్ఞవల్క-పర్ణవల్క-అభయజాత - విరోహిత-వృషగణ-రహూగణ-శణ్డిల- చణక-చులుక-ముద్గల-ముసల-జమదగ్ని-పరాశర - జాతూకర్ణ-మహిత-మన్త్రిత-అశ్మరథ-శర్కరాక్ష-పూతిమాష-స్థూరా-అరరక-ఏలాక-పిఙ్గల-కృష్ణ-గోలన్ద-ఉలూక-తితిక్ష - భిషజ్-భిష్ణజ-భడిత-భణ్డిత-దల్భ-చికిత-చికిత్సిత-దేవహూ-ఇన్ద్రహూ-ఏకలూ- పిప్పలూ-బృహదగ్ని - సులోహిన్- సులాభిన్-ఉక్థ-కుటీగు-గర్గాదిః॥

౧౦౬ మధుబభ్ర్వోర్బ్రాహ్మణకౌశిక[యోః

౧౦౭ కపిబోధాదాఙ్గిరసే

౧౦౮ వతణ్డాచ్చ

౧౦౯ లుక్ స్త్రియామ్

౧౧౦ అశ్వాదిభ్యః ఫఞ్

అశ్వ-అశ్మన్-శఙ్ఖ శూద్రక-బిద- పుట - రోహిణ-ఖర్జూర-ఖఞ్జార-బస్త-పిఞ్జూల- భడిల- భణ్డిల-భడిత-భణ్డిత-ప్రకృత - రామోద-క్షాన్త-కాశ-తీక్ష్ణ - గోలాఙ్క-అర్క-స్వర-స్ఫుట-చక్ర-శ్రవిష్ఠ-పవిన్ద-పవిత్ర-గోమిన్-శ్యామ-ధూమ-ధూమ్ర- వాగ్మిన్-విశ్వానరకుట-శపఆత్రేయ-జన-జడ-ఖడ గ్రీష్మ-అర్హ-కిత-విశంప-విశాల-గిరి-చపల-చుప-దాసక-వైల్వప్రాచ్య - ధర్మ్య-ఆనడుహ్య-పుంసిజాత-అర్జున-ప్రహ్వాణ-సుమనస్-దుర్మనస్- మనస్-ప్రా

న్త-ధ్వన-ఆత్రేయ భరద్వాజే- భరద్వాజాత్రేయే-ఉత్స-ఆతవ-కితవ-వద- ధన్య పాద-శివ-ఖదిర-అశ్వాదిః

౧౧౧ భర్గాత్త్రైగర్తే

౧౧౨ శివాదిభ్యోఽణ్

శివ- ప్రోష్ఠ- ప్రోష్ఠిక- చణ్డ-జమ్భ-భూరి-దణ్డ-కుఠార-కకుభ-అనభిమ్లాన కోహిత-సుఖ- సన్ధి-ముని-కకుత్స్థ-కహోడ- కోహడ కహూయ-కహయ-రోధ-కపిఞ్జల- ఖఞ్జన-వతణ్డ-తృణకర్ణ- క్షీరహ్రద - జలహ్రద-పరిల-పథిక-పిష్ట- హైహయ - పార్షికా-గోపికా-కపిలికా-జటిలికా- బధిరికా-మఞ్జీరక-వృష్ణిక-ఖఞ్జార - ఖఞ్జాల-కర్మార-రేఖ-లేఖ-ఆలేఖన- విశ్రవణ-రవణ-వర్తనాక్ష-గ్రీవాక్ష-విటప- పిటక-పిటాక-తృక్షాక-నభాక-ఊర్ణనాభ-జరత్కారు-పృథా-ఉత్క్షేప-పురోహితికా సురోహితికా-సురోహికా-ఆర్యశ్వేత-సుపిష్ట-మసూరకర్ణ-మయూరకర్ణ-ఖర్జూరకర్ణ ఖదూరక-తక్షన్-ఋష్టిషేణ-గఙ్గా-విపాశ్-యస్క-లహ్య- ద్రుహ్య-అయస్థూణ-తృణ-కర్ణ-పర్ణ-భలన్దన-విరూపాక్ష- భూమి-ఇలా-సపత్నీ-ద్వ్యచోనద్యాః- త్రివేణీ త్రివణంచ-శివాదిరాకృతిగణః

౧౧౩ అవృద్ధాభ్యోనదీ మానుషీభ్యస్తన్నామికాభ్యః

౧౧౪ ఋష్యన్ధకవృష్ణికురుభ్యశ్చ

౧౧౫ మాతురుత్సంఖ్యాసంభద్రపూర్వాయాః

౧౧౬ కన్యాయాః కనీనచ

౧౧౭ వికర్ణశుఙ్గచ్ఛగలా ద్వత్సభరద్వాజాత్రిషు

౧౧౮ పీలాయావా

౧౧౯ ఢక్ చమణ్డూకాత్

౧౨౦ స్త్రీభ్యోఢక్

౧౨౧ ద్వ్యచః

౧౨౨ ఇతశ్చానిఞః

౧౨౩ శుభ్రాదిభ్యశ్చ

శుభ్ర-విష్టపుర బ్రహ్మకృత- శతద్వార-శలాథల-శలాకాభ్రూ-లేఖాభ్రూ-వికాస-రోహిణీ- రుక్మిణీ ధర్మిణీ- దిశ్- శాలూక-అజవస్తి-శకన్ధి విమాతృ- విధవా-శుక-విశ-దేవతర-శకుని-శుక్ర-ఉగ్ర-శతల- బన్ధకీ-సృకణ్డు-వస్తి-అతిథి-గోదన్త- కుశామ్బ-మకష్టు-శాతాహర- పవష్టురిక - సునామన్-లక్ష్మణశ్యామయో ర్వాసిష్ఠే - గోధా-కృకలాస-అణీవ-ప్రవాహణ-భారత-భరమ-మృకణ్డు-కర్పూర-ఇతర- అన్యతర-ఆలీఢ-సుదన్త-సుదక్ష-సువక్షస్ - సుదామన్-కద్రు-తుద-అకశాయ- కుమారికా-కుఠారికా-కిశోరికా -అమ్బికా జిహ్మాశిన్-పరిధి-వాయుదత్త-శకల-శలాకా- ఖడూర-కుబేరికా-అశోకా-గన్ధపిఙ్గలా-ఖడోన్మత్తా-అనుదృష్టి- జరతిన్-బలీవర్దిన్-విగ్రజ-బీజ-జీవ-శ్వన్-అశ్మన్-అశ్వ-అజిర - శుభ్రాదిరాకృతిగణః

౧౨౪ వికర్ణకుషీతకాత్కాశ్యపే

౧౨౫ భ్రువోవుక్ చ

౧౨౬ కల్యాణ్యాదీనామినఙ్ చ

కల్యాణీ-సుభగా-దుర్భగా-బన్ధకీ అనుదృష్టి-అనుసృష్టి జరతీ-బలీవర్దీ-జ్యేష్ఠా - కనిష్ఠా-మధ్యమా-పరస్త్రీ-కల్యాణ్యాదిః

౧౨౭ కులటాయా వా

౧౨౮ చటకాయా ఐరక్

* చటకస్యేతి వాచ్యమ్

* స్త్రియామపత్యే లుక్

౧౨౯ గోధాయా ఢ్రక్

౧౩౦ ఆరగుదీచామ్

౧౩౧ క్షుద్రాభ్యో వా

౧౩౨ పితృష్వసుశ్ఛణ్

౧౩౩ ఢకి లోపః

౧౩౪ మాతృష్వసుశ్చ

౧౩౫ చతుష్పాద్భ్యో ఢఞ్

౧౩౬ గృష్ట్యాదిభ్యశ్చ

గృష్టి-హృష్టి-బలి-హలి-విశ్రి-కుద్రి- అజవస్తి-మిత్రయు-గృష్ట్యాదిః

౧౩౭ రాజశ్వశురాద్యత్

* రాజ్ఞో జాతావేవేతి వాచ్యమ్

౧౩౮ క్షత్రాద్ఘః

౧౩౯ కులాత్ఖః

౧౪౦ అపూర్వపదాదన్యతరస్యాం యడ్ఢకఞౌ॥

౧౪౧ మహాకులాదఞ్ఖఞౌ

౧౪౨ దుష్కులాడ్ఢక్

౧౪౩ స్వసుశ్ఛః

౧౪౪ భ్రాతుర్వ్యచ్చ

౧౪౫ వ్యన్ సపత్నే

౧౪౬ రేవత్యాదిభ్యష్ఠక్

రేవతీ-అశ్వపాలీ-మణిపాలీ ద్వారపాలీ-వృకవఞ్చిన్-వృకబన్ధు-వృకగ్రాహ-కర్ణగ్రాహ-దణ్డగ్రాహ-కకుదాక్ష-చామరగ్రాహ-రేవత్యాదిః

౧౪౭ గోత్రస్త్రియాః కుత్సనే ణ చ

౧౪౮ వృద్ధాట్ఠక్ సౌవీరేషు బహులమ్

౧౪౯ ఫేశ్ఛ చ

౧౫౦ ఫాణ్టాహృతిమిమతాభ్యాం ణఫిఞౌ

౧౫౧ కుర్వాదిభ్యో ణ్యః

కురు-గర్గర-మఙ్గుష-అజమార-రథకార-వావదూక-సమ్రాజః క్షత్రియే-కవి-విమతి-కాపిఞ్జలాది- వాక్-వామరథ- పితృమత్-ఇన్ద్రజాలీ-ఏజి-వాతకి-దామోష్ణీషి-గణకారి-కైశోరి-కుట శలాకా-ముర-పుర-ఏరకా-శుభ్ర-అభ్ర-దర్భ-కేశినీ- వేనాచ్ఛన్దసి శూర్పణాయ-శ్యావనాయ- శ్యావరథ-శ్యావపుత్ర సత్యంకార- వడభీకార-పథికార-మూఢ-శకన్ధు-శఙ్కు-శాక-శాకిన- శాలీన కర్తృ-హర్తృ-ఇన - పిణ్డీ-వామరథస్య కణ్వాదివత్స్వరవర్జమ్- కుర్వాదిః

౧౫౨ సేనాన్తలక్షణకారిభ్యశ్చ

౧౫౩ ఉదీచామిఞ్

* తక్ష్ణోఽణ ఉపసంఖ్యానమ్

౧౫౪ తికాదిభ్యః ఫిఞ్

తిక-కితవ-సంజ్ఞా-వాలా-శిఖా-ఉరస్-శాట్య-సైన్ధవ-యమున్ద-రూప్య-గ్రామ్య-నీల-అమిత్ర గౌకక్ష్య-కురు-దేవరథ - తై

తల-ఔరస-కౌరవ్య-భౌరికి-భౌలికి-చౌపయత-చైటయత-శీకయత-క్షైతయత-వాజవత-చన్ద్రమస్-శుభ-గఙ్గా-వరేణ్య-సుయామన్-ఆరట్ట-వహ్యకా-ఖల్యకా-వృష-లోమక-ఉదఞ్జ-యజ్ఞ-తికాదిః॥

౧౫౫ కౌశల్యకార్మార్యాభ్యాంచ।

* ఛాగవృషయోరపి।

౧౫౬ అణో ద్వ్యచః

౧౫౭ ఉదీచాంవృద్ధాదగోత్రాత్

౧౫౮ వాకినాదీనాంకుక్ చ

వాకిన-గారేధ-కార్కట్య-కాక-లఙ్కా-చర్మివర్మిణోర్నలోపశ్చ-వాకినాదిః

౧౫౯ పుత్రాన్తాదన్యతరస్యామ్

౧౬౦ ప్రాచామవృద్ధాత్ఫిన్ బహులమ్

౧౬౧ మనోర్జాతావఞ్యతౌ షుక్ చ

౧౬౨ అపత్యంపౌత్రప్రభృతిగోత్రమ్

* యూనశ్చకుత్సాయాం గోత్రసంజ్ఞేతి వాచ్యమ్

౧౬౩ జీవతితువంశ్యేయువా

* వృద్ధస్యచపూజాయామ్

౧౬౪ భ్రాతరిచజ్యాయసి

౧౬౫ వాన్యస్మిన్సపిణ్డేస్థవిరతరేజీవతి

౧౬౬ వృద్ధస్యచపూజాయామ్

౧౬౭ యూనశ్చకుత్సాయామ్

౧౬౮ జనపదశబ్దాత్ క్షత్రియాదఞ్

* క్షత్రియసమానశబ్దాజ్జనపదాత్తస్యరాజన్యపత్యవత్

* పూరోరణ్ వక్తవ్యః

* పాణ్డోర్డ్యణ్

౧౬౯ సాల్వేయగాన్ధారిభ్యాంచ

౧౭౦ ద్వ్యఞ్మగధకలిఙ్గసూరమసాదణ్

౧౭౧ వృద్ధేత్కోసలాజాదాఞ్ఞ్యఙ్

౧౭౨ కురునాదిభ్యోణ్యః

౧౭౩ సాల్వావయవప్రత్యగ్రథకలకూటాశ్మకాదిఞ్

౧౭౪ తేతద్రాజాః

౧౭౫ కమ్బోజాల్లుక్

* కమ్బోజాదిభ్యఇతివక్తవ్యమ్

కమ్బోజ-చోళ-కేరళ-శక-యవన-కమ్బోజాదిః

౧౭౬ స్త్రియామవన్తికున్తికురుభ్యశ్చ

౧౭౭ అతశ్చ

౧౭౮ నప్రాచ్యభర్గాదియౌధేయాదిభ్యః

భర్గ-కరూశ-కేకయ-కాశ్మీర-సాల్వ-సుస్థాల-ఉరస-కౌరవ్య-భర్గాదిః-యౌధేయ-శౌక్రేయ-శౌభ్రేయ-జ్యావానేయ-ధార్తేయ-త్రిగర్త-భరత-ఉశీనర-యౌధేయాదిః

ఇతిసూత్రపాఠే చతుర్థస్యాధ్యాయస్య

— ప్రథమఃపాదః —

౧ తేనరక్తంరాగాత్

౨ లాక్షారోచనాట్ఠక్

* శకలకర్దమాభ్యాముపసంఖ్యానమ్

* శకలకర్దమాభ్యామణపీష్యతే

* నీల్యాఅన్వక్తవ్యః

* పీతాత్కన్వక్తవ్యః

* హరిద్రామహారజనాభ్యామఞ్
౩ నక్షత్రేణ యుక్తః కాలః
౪ లుబవిశేషే
౫ సంజ్ఞాయాం శ్రవణాశ్వత్థాభ్యామ్
౬ ద్వన్ద్వాచ్ఛః
౭ దృష్టం సామ
౮ కలేర్ఢక్
* అగ్నికలిభ్యాం ఢగ్వక్తవ్యః
* అస్మిన్నర్థేఽణ్ డిద్వా వక్తవ్యః
* జాతార్థే ప్రతిప్రసూతోఽణ్ వా డిద్వక్తవ్యః
* తీయాదీకక్ స్వార్థే వాచ్యః
* నవిద్యాయాః
* గోత్రాదఙ్కవత్
౯ వామదేవాడ్డ్యడ్డ్యౌ
౧౦ పరివృతో రథః
౧౧ పాణ్డుకమ్బలాదినిః
౧౨ ద్వైపవైయాఘ్రాదఞ్
౧౩ కౌమారాపూర్వవచనే
౧౪ తత్రోద్ధృతమమత్రేభ్యః
౧౫ స్థణ్డిలాచ్ఛయితరి వ్రతే
౧౬ సంస్కృతం భక్షాః
౧౭ శూలోఖాద్యత్
౧౮ దధ్నష్ఠక్
౧౯ ఉదశ్వితోఽన్యతరస్యామ్
౨౦ క్షీరాడ్ఢఞ్
౨౧ సాస్మిన్పౌర్ణమాసీతి సంజ్ఞాయామ్
౨౨ ఆగ్రహాయణ్యశ్వత్థాట్ఠక్ (త్రీభ్యః
౨౩ విభాషా ఫాల్గునీశ్రవణాకార్త్తికీచై

౨౪ సాస్య దేవతా
౨౫ కస్యేత్
౨౬ శుక్రాద్ఘన్
౨౭ అపోనప్త్రపాంనప్తృభ్యాం ఘః
౨౮ ఛచ
* భక్ష్యకరణపైఙ్గాక్షీపుత్రాదిభ్య ఉపసంఖ్యానమ్
* శతరుద్రాద్ఘశ్చ
౨౯ మహేన్ద్రాద్ఘాణౌ చ
౩౦ సోమాట్ట్యణ్
౩౧ వాయ్వృతుపిత్రుషసో యత్
౩౨ ద్యావాపృథివీశునాసీరమరుత్వదగ్నీషోమవాస్తోష్పతిగృహమేధాచ్ఛ
౩౩ అగ్నేర్ఢక్ [చ
౩౪ కాలేభ్యో భవవత్
౩౫ మహారాజప్రోష్ఠపదాభ్యాం ఠఞ్
* తదస్మిన్వర్తత ఇతి నవయజ్ఞాదిభ్య ఉపసంఖ్యానమ్
* పూర్ణమాసాదణ్వక్తవ్యః
౩౬ పితృవ్యమాతులమాతామహ పితామహాః
* పితుర్భ్రాతరి వ్యత్
* మాతుర్డులచ్
* మాతృపితృభ్యాం పితరి డామహచ్
* మాతరి షిచ్చ [వాచ్యాః
* అవేర్దుగ్ధే సోఢదూసమరీసచో వక్త
* తిలాన్నిష్ఫలాత్పిఞ్జపేజౌ
* పిఞ్జశ్ఛన్దసి డిచ్చ

౩౭ తస్య సమూహః

౩౮ భిక్షాదిభ్యోఽణ్

భిక్షా-గర్భిణీ-క్షేత్ర-కరీష-అఙ్గార-చర్మన్-సహస్ర-యువతి-పదాతి-పద్ధతి-అథర్వన్-దక్షిణా-భూత-విషయా-శ్రోత్ర-భిక్షాదిః

౩౯ గోత్రోక్షోష్ట్రోరభ్రరాజరాజన్యరాజపుత్రవత్సమనుష్యాజాద్వుఞ్

* వృద్ధాచ్చేతి వక్తవ్యమ్

౪౦ కేదారాద్యఞ్ చ

* గణికాయా యఞితి వక్తవ్యమ్

౪౧ ఠఞ్ కవచినశ్చ

౪౨ బ్రాహ్మణమాణవవాడవాద్యన్

* పృష్ఠాదుపసంఖ్యానమ్

* వాతాదూలో వా

౪౩ గ్రామజనబన్ధుసహాయేభ్యస్తల్

* గజసహాయాభ్యాం చేతి వక్తవ్యమ్

* అహ్నః ఖః క్రతౌ

* పర్శ్వా ణస్ వక్తవ్యః

౪౪ అనుదాత్తాదేరఞ్

౪౫ ఖణ్డికాదిభ్యశ్చ

ఖణ్డికా-బడబా-క్షుద్రక-మాలవాత్సేనా సంజ్ఞాయామ్-భిక్షుక-శుక-ఉలూక-శ్వన్-అహన్-యుగవరత్ర-హలబన్ధ-ఖణ్డికాదిః

౪౬ చరణేభ్యో ధర్మవత్

౪౭ అచిత్తహస్తిధేనోష్ఠక్

* ధేనోరనఞ ఇతి వక్తవ్యమ్

౪౮ కేశాశ్వాభ్యాం యఞ్ఛావన్యతరస్యామ్॥

౪౯ పాశాదిభ్యో యః

పాశ-తృణ-ధూమ-వాత-అఙ్గార-పాటలపోత-గల-పిటక-పిటాక-శకట-హల-నట-వన-పాశాదిః

౫౦ ఖలగోరథాత్

౫౧ ఇనిత్రకట్యచశ్చ

* ఖలాదిభ్య ఇనిః

ఖలినీ-డాకినీ-కుటుమ్బినీ-ద్రుమిణీ-అజినీ-గణినీ-రథినీ-కుణ్డలినీ-ఖలాదిః

౫౨ విషయో దేశే

౫౩ రాజన్యాదిభ్యో వుఞ్

రాజన్య-ఆనృత-బాభ్రవ్య-శాలంకాయన-దైవయాత-అవ్రీడ-వరత్రా-జాలన్ధరాయణ-రాజాయన-తేలు-ఆత్మకామేయ-అమ్బరీషపుత్ర-వసాతి-బైల్వవన-శైలూష-ఉదుమ్బర-తీవ్ర-బైల్వజ-ఆర్జునాయన-సంప్రియ-దాక్షి-ఊర్ణనాభ-రాజన్యాదిరాకృతిగణః

౫౪ భౌరిక్యాద్యైషుకార్యాదిభ్యో విధల్భక్తలౌ॥

భౌరికి-భౌలికి-చౌపయత-చైటయత-కాణేయ-వాణిజక-వాలికాజ్య-సైకయత-వైకయత-భౌరిక్యాదిః. ఐషుకారి-సారస్యాయన-చాన్ద్రాయణ-ద్వ్యాక్షాయణ-త్ర్యాక్షాయణ-ఔడాయన-జౌలాయన-ఖాడాయన-దాసమిత్రి-దాసమిత్రాయణ-శౌద్రాయణ-దాక్షాయణ-శాయణ్డాయన-తార్క్ష్యాయణ-శౌభ్రాయణ-సౌవీర-సౌవీరాయణ-శౌణ్డ-శ[illegible]

ణ్డ-శర్యాణ్డ-వైశ్వమానవ-వైశ్వదేవవ-నడ తుణ్డదేవ-విశ్వదేవ-సాపిణ్డి- ఏషు కార్యా

౫౫ సోఽస్యాదిరితి చ్ఛన్దసః ప్రగాథేషు [దిః

* స్వార్థ ఉపసంఖ్యానమ్

౫౬ సంగ్రామే ప్రయోజన యోద్ధృభ్యః

౫౭ తదస్యాం ప్రహరణమితి క్రీడాయాం ణః

౫౮ ఘఞః సాఽస్యాం క్రియేతి ఞః

౫౯ తదధీతే తద్వేద

౬౦ క్రతూక్థాదిసూత్రాన్తాట్ఠక్

ఉక్థ-లోకాయత-న్యాయ-న్యాస- పునరుక్త-నిరుక్త-నిమిత్త-ద్విపదా-జ్యోతిష - అనుపద-అనుకల్ప-యజ్ఞ-ధర్మ -చర్చా-క్రమేతర-శ్లక్ష్ణ-సంహితా-పదక్రమ- సంఘట్ట-వృత్తి-పరిషద్-సంగ్రహ-గుణ- గణ-ఆయుర్వేద-ఉక్థాదిః

* ముఖ్యార్థాదుక్థశబ్దాట్ఠగిష్యతే

* విద్యాలక్షణకల్పాన్తాచ్చేతి వక్తవ్యమ్

* సూత్రాన్తాత్త్వకల్పాదేరేవేష్యతే

* అఙ్గక్షత్రధర్మత్రిపూర్వాద్విద్యాన్తాన్నేతి వక్తవ్యమ్.

* ఆఖ్యానాఖ్యాయికేతిహాసపురాణేభ్యశ్చ

* సర్వాదేస్సాదేశ్చ లుక్

* ద్విగోశ్చ

* అనుసూర్లక్ష్యలక్షణే

* ఇకన్ పదోత్తరపదాత్

* శతషష్టేః షికన్ పథః

౬౧ క్రమాదిభ్యో వున్

క్రమ-పద-శిక్షా-మీమాంసా- సామన్ - క్రమాదిః

౬౨ అనుబ్రాహ్మణాదినిః

౬౩ వసన్తాదిభ్యష్ఠక్

వసన్త-గ్రీష్మ-వర్షా-శరత్ -హేమన్త- శిశిర-ప్రథమ-గుణ-చరమ-అనుగుణ-అథర్వన్-ఆథర్వణ-వసన్తాదిః

౬౪ ప్రోక్తాల్లుక్

౬౫ సూత్రాచ్చ కోపధాత్

౬౬ ఛన్దోబ్రాహ్మణాని చ తద్విషయాణి

౬౭ తదస్మిన్నస్తీతి దేశే తన్నామ్ని

౬౮ తేన నిర్వృత్తమ్

౬౯ తస్య నివాసః

౭౦ అదూరభవశ్చ

౭౧ ఓరఞ్

౭౨ మతోశ్చ బహ్వజఙ్గాత్

౭౩ బహ్వచః కూపేషు

౭౪ ఉదక్చ విపాశః

౭౫ సంకలాదిభ్యశ్చ

సంకల-పుష్కల-ఉత్తమ-ఉడుప-ఉద్వేప-ఉత్పుట కుమ్భ-నిధాన-సుదక్ష-సుదత్త సుభూత-సుపూత-సునేత్ర-సుమఙ్గల-సుపింగల-సూత-సికత-పూతిక- పూలాస-కూలాస-పలాశ-నివేశ - గవేష-గమ్భీర-ఇతర అశ్మన్-అహన్-లోమన్- వేమన్-వరుణ-బహుల సద్యోజ అభిషిక్త - గోభృత-రాజభృత-భల్లి మల్ల-మాల-సంకలాదిః

౭౬ స్త్రీషు సౌవీరసాల్వప్రాక్షు

౭౭ సువాస్త్వాదిభ్యోఽణ్

సువాస్తు-వర్ణు-భణ్డు ఖణ్డు- సేవాలి న్-కర్పూరిన్-శిఖణ్డిన్ గర్త-కర్కశ-శకటీ కర్ణ-కృష్ణకర్ణ-కర్కన్ధుమతీ-గోహ-అహిసక్థ-సువాస్త్వాదిః

౭౮ రోణీ

౭౯ కోపధాచ్చ

౮౦ వుఞ్ఛణ్కఠజిలసే

నిరథఞ్ఞ్యాయ-ఫక్ఫిఞ్ఞ్యః ర కోఽరీహణకృశాశ్వర్శ్య కుముదకాశతృ ణప్రేక్షాశ్మసఖిసంకాశబలపక్ష కర్ణసు తంగమప్రగదిన్వరాహ కుముదాదిభ్యః

అరీహణ- ద్రుఘణ - ద్రుహణ- భగ ల-ఉలన్ద-కిరణ-సాంపరాయణ- క్రౌష్టా యణ-ఔష్ట్రాయణ-త్రైగర్త్తాయన- మై త్రాయణ-భాస్త్రాయణ-వైమతాయన-గౌమతాయన-సౌమతాయన - సౌసాయ న-ధౌమతాయన సౌమాయన. ఐన్ద్రాయ ణ-కైన్ద్రాయణ-ఖాడాయన-శాణ్డిల్యాయ న-రాయస్పోష-విపథ-విపాశ-ఉద్దణ్డ-ఉద ఞ్చన-ఖాణ్డవీరణ-వీరణ-కశకృత్స్న -జా మ్బవత-శింశపా-రైవత-బిల్వ- సుయజ్ఞ-శిరీష-బధిర-జమ్బు- ఖదిర-సుశర్మన్-దలతృ భలన్దన-ఖణ్డు- కనల-యజ్ఞదత్త - అరీహ ణాదిః ౧

కృశాశ్వ-అరిష్ట అరిశ్మ- వేశ్మన్-విశా ల-లోమశ-రోమశ-రోమక-లోమక- శబ ల కూట-వర్చల-సువర్చల-సుకర- సూకర-ప్రతర-సదృశ-పురగ-పురాగ-సుఖ - ధూ

మ-అజిన-వినత-అవనత-వికుట్యాస-పరా శర-అరుస్ అయస్-మౌద్గల్య- యూకర-కృశాశ్వాదిః ౨

ఋశ్య - న్యగ్రోధ శర-నిలీన-ని వాస-నివాత-నిధాన-నిబన్ధ-విబద్ధ- పరిగూ ఢ-ఉపగూఢ-అసని-సిత-మత- వేశ్మన్ - ఉ త్తరాశ్మన్-అశ్మన్-స్థూల బాహు ఖదిర-శర్కరా- అనడుహ-అరడు-పరివంశ- వే ణు వీరణ-ఖణ్డ-దణ్డ-పరివృత్త-కర్దమ- అం శు-ఋశ్యాదిః ౩

కుముద-శర్కరా-న్యగ్రోధ- ఇక్క ట-సంకట-కంకట-గర్త-బీజ పరివాప - ని ర్యాస-శకట-కచ-మధు-శిరీష-అశ్వ-అశ్వ త్థ-బల్బజ-యవాష-కూప-వికంకత- దశ గ్రామ-కుముదాదిః ౪

కాశ-పాశ-అశ్వత్థ-పలాశ- పీయూ క్ష-చరణ-వాస-నడ వన-కర్దమ - కచ్ఛా ల-కఙ్కట-గుహా బిస-తృణ కర్పూర- బ ర్బర-మధుర-గ్రహ-కపిత్థ- జతు సీపాల-కాశాదిః ౫

తృణ-నడ-మూల-వన-పర్ణ-వర్ణ- వరా ణ-బిల-పుల-ఫల-అర్జున-అర్ణ సువర్ణ-బల-చ రణ-బుస-తృణాదిః ౬

ప్రేక్షా-హలకా-బన్ధుకా- ధ్రువకా-క్షిపకా-న్యగ్రోధ-ఇక్కట-కఙ్కట-సం కట-కట-కూప-బుక-పుక-పుట-మహ- పరి వాప-యవాష-ధ్రువకా-గర్త-కూపక - హి రణ్య-ప్రేక్షాదిః ౭

అశ్మన్-యూథ-ఊష మీన-నద - ద

ర్భ-కృన్ద-కుట-ఖడ్గ-నగ-శిఖా-కోటః- పామ-కన్ద-కాన్ద-కుల-గహ్వా-గుడ-కుణ్డల - పీన-గుహా-అశ్మాదిః ౮

సఖి-అగ్నిదత్త-వాయుదత్త- సఖిదత్త-గోపిల భల్ల- పాల-చక్ర-చక్రవాక-ఛగల-అశోక-కరవీర-వాసవ-వీర- పూర-వజ్ర-కుశీరక-సీహార-సరక-సరస- సమర-సమల-సురస-రోహ-తమాల-కదల సప్తల-సఖ్యాదిః ౯

సంకాశ-కంపిల-కశ్మీర-సమీర-సూరసేన-సరక-సూర-సుపథిన్-పన్థ- యూథ-అంశ-అఙ్గ-నాసా-పలిత - అనునాశ - అశ్మన్-కూట-మలిన-దశ-కుమ్భ-శీర్ష-విరత-సమల-సీర-పఞ్జర-మన్థ - నల - రోమన్-లోమన్-పులిన-సుపరి కటిప సకర్ణక- వృష్ణి-తీర్థ-అగస్తి-వికర-నాసికా-సంకాశాదిః ౧౦

బల-చుల-నల-దల-వట- లకుల-ఉరల-పులిన-మూల-ఉల-డుల-వన-కుల బలాదిః ౧౧

పక్ష-తుష-తుష-కుణ్డ-అణ్డ - కమ్బలిక-వలిక-చిత్ర-అస్తి - పథిన్-పన్థ - కుమ్భ-సీరక-సరక-సలక-సరస-సమల- అతిశ్వన్-రోమన్-లోమన్-హస్తిన్- మకర-లోమక-శీర్ష-నివాత- పాక - సింహక-అఙ్కుశ-సువర్ణక-హంసక హింసక- కుత్స-బిల-ఖిల-యమల-హస్త- కలా - సకర్ణక-పక్షాదిః ౧౨

కర్ణ-వసిష్ఠ-అర్క-అర్కలూష- ద్రుపద-ఆనడుహ్య-పాఞ్చజన్య-స్ఫిజ్ - కుమ్భీ-కున్తీ-జిత్వన్-జీవన్త-కులిశ- ఆణ్డీవత-జవ- జైత్ర-ఆనక-కర్ణాదిః ౧౩

సుతంగమ-మునిచిత-విప్రచిత - మహాచిత-మహాపుత్ర-స్వన-శ్వేత - ఖడిక-శుక్ర-విగ్ర-బీజవాపిన్ - అర్జున-శ్వన్-అజిర-జీవ-ఖణ్డిత-కర్ణ - విగ్రహ-సుతంగమాదిః ౧౪

ప్రగదిన్-మగదిన్-మదదిన్- కవిల-ఖణ్డిత-గదిత-చూడార-మడార- మన్దార-కోవిదార-ప్రగద్యాదిః ౧౫

వరాహ-పలాశ-శిరీష-పినద్ధ- నిబద్ధ-బలాహ-స్థూల-విదగ్ధ-విజగ్ధ-విభగ్న - నిమగ్న -బాహు-ఖదిర శర్కరా-వరాహాదిః

కుముద-గోమథ- రథకార-దశగ్రామ-అశ్వత్థ-శాల్మలి-శిరీష-మునిస్థల- కుణ్డల-కూట-మధుకర్ణ-ఘాసకున్ద-శుచికర్ణ - కుముదాదిః ౧౬

౮౧ జనపదే లుప్

౮౨ వరణాదిభ్యశ్చ

వరణా-శృఙ్గీ-శాల్మలీ - శుణ్డీ శయాణ్డీ-పర్ణీ-తామ్రపర్ణీ-గోద- ఆలింగ్యాయన-జానపదీ-జమ్బ్వా-పుష్కర-చమ్పా- పమ్పా-వల్గు-ఉజ్జయినీ-గయా-మథురా- తక్షశిలా ఉరసా-గోమతీ- వలభీ-వరణాదిః

౮౩ శర్కరాయా వా

౮౪ ఠక్ఛౌ చ

౮౫ నద్యాం మతుప్

౮౬ మధ్వాదిభ్యశ్చ

మధు-బిస-స్థాణు- వేణు-కర్కన్ధు - శమీ కరీర-హిమ కిశరా-శర్యాణ-మరుత్ :

వాహ్లీక-శర-ఇష్టకా-ఆసుతి-శక్తి-ఆసన్దీ-శకల-శలాకా-ఆమిషీ-ఇక్షు-రోమన్-రుష్టి-రుప్య-తక్షశిలా-ఖడ-వట-వేట-మధ్వాదిః

౮౭ కుముదనడవేతసేభ్యో డ్మతుప్

* మహిషాచ్చేతి వక్తవ్యమ్

౮౮ నడశాదాడ్డ్వలచ్

౮౯ శిఖాయా వలచ్

౯౦ ఉత్కరాదిభ్యశ్ఛః

ఉత్కర-సంఫల-శఫర-పిప్పల-పిప్పలీమూల-అశ్మన్-సువర్ణ-ఖలాజిన-తిక-కితవ-అణక-త్రైవణ-పిచుక-అశ్వత్థ-కాశ-క్షుద్ర-భస్త్రా-శాల-జన్యా-అజిర-చర్మన్-ఉత్క్రోశ-క్షాన్త-ఖదిర-శూర్పణాయ-శ్యావనాయ-నైవాకవ-తృణ-వృక్ష-శాక-పలాశ-విజిగీషా-అనేక-ఆతప-ఫల-సంపర-అర్క-గర్త-అగ్ని-వైరాణక-ఇడా-అరణ్య-నిశాన్త-పర్ణ-నీచాయక-శంకర-అవరోహిత-క్షార-విశాల-వేత్ర-అరీహణ-ఖణ్డ-వాతాగర-మన్త్రణాహ్న-ఇన్ద్రవృక్ష-నితాన్తవృక్ష-ఆర్ద్రవృక్ష-ఉత్కరాదిః

౯౧ నడాదీనాం కుక్ చ

నడ-ప్లక్ష-బిల్వ-వేణు-వేత్ర-వేతస-ఇక్షు-కాష్ఠ-కపోత-తృణ-క్రుఞ్చా హ్రస్వత్వం చ-తక్షన్నలోపశ్చ-నడాదిః

* క్రుఞ్చా హ్రస్వత్వం చ

౯౨ శేషే

౯౩ రాష్ట్రావారపారాద్ఘఖౌ

* అవారపారాద్విగృహీతాదపి విపరీతాచ్చేతి వక్తవ్యమ్

౯౪ గ్రామాద్యఖఞౌ

౯౫ కత్త్ర్యాదిభ్యో ఢకఞ్

కత్త్రి-ఉమ్భి-పుష్కర-పుష్కల-మోదన-కుమ్భీ-కుణ్డిన-నగరీ-మాహిష్మతీ-వర్మతీ-ఉఖ్యా గ్రామ-కుడ్యాయా యలోపశ్చ-కత్త్ర్యాదిః

౯౬ కులకుక్షిగ్రీవాభ్యః శ్వాస్యలంకారేషు

౯౭ నద్యాదిభ్యో ఢక్

నదీ-మహీ-వారాణసీ-శ్రావస్తీ-కౌశామ్బీ-వనకౌశామ్బీ-కాశఫరీ-కాశకరీ-ఖాదిరీ-పూర్వనగరీ-పాఠా-మాయా-శాల్వా-దార్వా-సేతకీ బడబాయా వృషే-నద్యాదిః

౯౮ దక్షిణాపశ్చాత్పురసస్త్యక్

౯౯ కాపిశ్యాః ష్ఫక్

* బాహ్ల్యుర్దిపర్దిభ్యశ్చేతి వక్తవ్యమ్

౧౦౦ రఙ్కోరమనుష్యేऽణ్ చ

౧౦౧ ద్యుప్రాగపాగుదక్ప్రతీచో యత్

౧౦౨ కన్థాయాష్ఠక్

౧౦౩ వర్ణౌ వుక్

౧౦౪ అవ్యయాత్త్యప్

* అమేహక్వతసిత్రేభ్య ఏవ

* త్యబ్నేర్ధ్రువే

* నిసో గతే

* అరణ్యాణ్ణః

* దూరాదేత్యః

* ఉత్తరాదాహఞ్

* ఆవిష్ట్యస్యోపసంఖ్యానంఛన్దసి

౧౦౪ ఐషమోహ్యఃశ్వసోఽన్యతరస్యామ్

౧౦౫ తీరరూప్యోత్తరపదాదఞ్ఞౌ

౧౦౬ దిక్పూర్వపదాదసంజ్ఞాయాం ఞః

౧౦౭ మద్రేభ్యోఽఞ్

౧౦౮ ఉదీచ్యగ్రామాచ్చ బహ్వచోఽన్తోదాత్తాత్

౧౦౯ ప్రస్థోత్తరపదపలద్యాదికోపధాదణ్

పలదీ-పరిషద్-రోమక-బాహీక-కలకీట-బహుకీట-జాలకీట-కమలకీట-కమలకీకర-కమలభిదా-గోష్ఠీ-నైకతీ-పరిఖా-శూరసేన-గోమతీ-పటచ్చర-ఉదపాన-యకృల్లోమ-పలద్యాదిః

౧౧౦ కణ్వాదిభ్యో గోత్రే

౧౧౧ ఇఞశ్చ

౧౧౨ నద్వ్యచః ప్రాచ్యభరతేషు

౧౧౩ వృద్ధాచ్ఛః

౧౧౪ భవతష్ఠక్ఛసౌ

౧౧౫ కాశ్యాదిభ్యష్ఠఞ్ఞిఠౌ

కాశి-చేది-సాంయాతి-సంవాహ-అచ్యుత-మోదమాన-శకులాద-హాస్తికర్షూ-కునామన్-హిరణ్య-కరణ-గోవాసన-భారఙ్గీ-అరిన్దమ-అరిత్ర-దేవదత్త-దశగ్రామ-శౌవావతాన-యువరాజ-ఉపరాజ-దేవరాజ-మోదన-సిన్ధుమిత్ర-దాసమిత్ర-సుధామిత్ర-సోమమిత్ర-ఛాగమిత్ర-సధమిత్ర-ఆపదాదిపూర్వపదాత్-కాలాన్తాత్-ఆపద్-ఊర్ధ్వ-తత్-కాశ్యాదిః

౧౧౬ బాహీకగ్రామేభ్యశ్చ

౧౧౭ విభాషోశీనరేషు

౧౧౮ ఓర్దేశే ఠఞ్

౧౧౯ వృద్ధాత్ప్రాచామ్

౧౨౦ ధన్వయోపధాద్వుఞ్

౧౨౧ ప్రస్థపురవహాన్తాచ్చ

౧౨౨ రోపధేతోః ప్రాచామ్

౧౨౩ జనపదతదవధ్యోశ్చ

౧౨౪ అవృద్ధాదపి బహువచనవిషయాత్

౧౨౫ కచ్ఛాగ్నివక్త్రగర్తోత్తరపదాత్

౧౨౬ ధూమాదిభ్యశ్చ

ధూమ-ఖడణ్డ-శశాదన-అర్జునావ-మాహకస్థలీ-ఆనకస్థలీ-మాహిషస్థలీ-మానస్థలీ-అట్టస్థలీ-మద్రుకస్థలీ-సముద్రస్థలీ-దాణ్డాయనస్థలీ-రాజస్థలీ-విదేహ-రాజగృహ-సాత్రాసాహ-శబ్ద-మిత్రవర్ధ-భక్షాలీ-మద్రకూల-ఆజీకూల-ద్వ్యాహావ-త్ర్యాహావ-సంస్ఫీయ-బర్బర-వర్జ్య-గర్త-ఆనర్త-మాఠర-పాథేయ-ఘోష-పల్లీ-ఆరాజ్ఞీ-ధార్తరాజ్ఞీ-అవయా-తీర్థ-కూలాత్సౌవీరేషు-సముద్రాన్నావి మనుష్యే చ-కుక్షి-అన్తరీప-ద్వీప-అరుణ-ఉజ్జయినీ-పట్టార-దక్షిణాపథ-సాకేత-ధూమాదిః

౧౨౭ నగరాత్కుత్సనప్రావీణ్యయోః

౧౨౮ అరణ్యాన్మనుష్యే

* పథ్యధ్యాయన్యాయవిహారమనుష్యహస్తిష్వితి వక్తవ్యమ్

* వాగోమయేషు

౧౩౦ విభాషాకురుయుగన్ధరాభ్యామ్

౧౩౧ మద్రవృజ్యోః కన్

౧౩౨ కోపధాదణ్

౧౩౩ కచ్ఛాదిభ్యశ్చ

కచ్ఛ-సిన్ధు-వర్ణు-గన్ధార-మధుమత్-కమ్బోజ-కశ్మీర-సాల్వ-కురు-అనుషణ్డ-ద్వీప-అనూప-అజవాహ-విజాపక-కలూతర-రఙ్కు-కచ్ఛాదిః॥

౧౩౪ మనుష్యతత్స్థయోర్వుఞ్

౧౩౫ అపదాతౌ సాల్వాత్

౧౩౬ గోయవాగ్వోశ్చ

౧౩౭ గర్తోత్తరపదాచ్ఛః

౧౩౮ గహాదిభ్యశ్చ

గహ-అన్తస్థ-సమ-విషమ-మధ్యమధ్యమం చాణ్ చరణే-ఉత్తమ-అఙ్గ-వఙ్గ-మగధ-పూర్వపక్ష-అపరపక్ష-అధమశాఖ-ఉత్తమశాఖ-ఏకశాఖ-సమానశాఖ-సమానగ్రామ-ఏకగ్రామ-ఏకవృక్ష-ఏకపలాశ-ఇష్వగ్ర-ఇష్వనీక-అవస్యన్దన-కామప్రస్థ-ఖాడాయన-కాఠేరణి-లావేరణి-సౌమిత్రి-శైశిరి ఆసుత-దైవశర్మి-శ్రౌతి-ఆహింసి-ఆమిత్రి-వ్యాడి-వైజి-ఆధ్యశ్వి-ఆనృశంసి-శౌఙ్గి-ఆగ్నిశర్మి-భౌజి-వారాటకి-వాల్మీకి-క్షైమవృద్ధి-ఆశ్వత్థి-ఔద్గాహమాని-ఐకబిన్దవి-దన్తాగ్ర-హంస-తన్త్వగ్ర-ఉత్తర-అనన్తర-ముఖపార్శ్వతసోర్లోపః జనపరయోః కుక్ చ-దేవస్య చ-వేణుకాదిభ్యశ్ఛణ్-గహాదిరాకృతిగణః॥

౧౩౯ ప్రాచాం కటాదేః

౧౪౦ రాజ్ఞః క చ

౧౪౧ వృద్ధాదకేకాన్తకోపధాత్

* అకేకాన్తగ్రహణే కోపధగ్రహణం సౌసుకాద్యర్థమ్

౧౪౨ కన్థాపలదనగరగ్రామహ్రదోత్తరపదాత్

౧౪౩ పర్వతాచ్చ

౧౪౪ విభాషాఽమనుష్యే

౧౪౫ కృకణపర్ణాద్భరద్వాజే

ఇతి సూత్రపాఠే చతుర్థస్యాధ్యాయస్య

—॥ ద్వితీయః పాదః ॥—

౧ యుష్మదస్మదోరన్యతరస్యాం ఖఞ్ చ

౨ తస్మిన్నణి చ యుష్మాకాస్మాకౌ

౩ తవకమమకావేకవచనే

౪ అర్ధాద్యత్

౫ పరావరాధమోత్తమపూర్వాచ్చ

౬ దిక్పూర్వపదాట్ఠఞ్ చ

౭ గ్రామజనపదైకదేశాదఞ్ఠఞౌ

౮ మధ్యాన్మః

* ఆదేశ్చేతి వక్తవ్యమ్

* అవోధసోర్లోపశ్చ

౯ అసాంప్రతికే

౧౦ ద్వీపాదనుసముద్రం యఞ్

౧౧ కాలాట్ఠఞ్

౧౨ శ్రాద్ధే శరదః

౧౩ విభాషా రోగాతపయోః

౧౪ నిశాప్రదోషాభ్యాం చ

౧౫ శ్వసస్తుట్ చ

౧౬ సన్ధివేలాద్యృతునక్షత్రేభ్యోఽణ్

సన్ధివేలా సన్ధ్యా-అమావాస్యా-త్రయోదశీ-చతుర్దశీ-పఞ్చదశీ-పౌర్ణమాసీ-ప్రతిపత్-సంవత్సరాత్ఫలపర్వణోః-సన్ధివేలాదిః

౧౭ ప్రావృష ఏణ్యః

౧౮ వర్షాభ్యష్ఠక్

౧౯ ఛన్దసి ఠఞ్

౨౦ వసన్తాచ్చ

౨౧ హేమన్తాచ్చ

౨౨ సర్వత్రాణ్ చ తలోపశ్చ

౨౩ సాయంచిరంప్రాహ్ణేప్రగేఽవ్యయేభ్యష్ట్యుట్యులౌ తుట్ చ

* చిరపరుత్పరారిభ్యస్త్నో వక్తవ్యః

* అగ్రాదిపశ్చాడ్డిమచ్

* అన్తాచ్చ

౨౪ విభాషాపూర్వాహ్ణాపరాహ్ణాభ్యామ్

౨౫ తత్ర జాతః

౨౬ ప్రావృషష్ఠప్

౨౭ సంజ్ఞాయాం శరదో వుఞ్

౨౮ పూర్వాహ్ణాపరాహ్ణార్ద్రామూలప్రదోషావస్కరాద్వున్

౨౯ పథః పన్థ చ

౩౦ అమావాస్యాయా వా

౩౧ అ చ

౩౨ సిన్ధ్వపకరాభ్యాం కన్

౩౩ అణఞౌ చ

౩౪ శ్రవిష్ఠాఫల్గున్యనూరాధాస్వాతితిష్యపునర్వసుహస్తవిశాఖాషాఢాబహులాల్లుక్

* చిత్రారేవతీరోహిణీభ్యః స్త్రియాముపసంఖ్యానమ్

* ఫల్గున్యషాఢాభ్యాం టానౌ వక్తవ్యౌ

* శ్రవిష్ఠాషాఢాభ్యాం ఛణపి వక్తవ్యః

౩౫ స్థానాన్తగోశాలఖరశాలాచ్చ

౩౬ వత్సశాలాభిజిదశ్వయుక్ఛతభిషజో వా

౩౭ నక్షత్రేభ్యో బహులమ్

౩౮ కృతలబ్ధక్రీతకుశలాః

౩౯ ప్రాయభవః

౪౦ ఉపజానూపకర్ణోపనీవేష్ఠక్

౪౧ సంభూతే

౪౨ కోశాడ్ఢఞ్

౪౩ కాలాత్సాధుపుష్ప్యత్పచ్యమానేషు

౪౪ ఉప్తే చ

౪౫ ఆశ్వయుజ్యా వుఞ్

౪౬ గ్రీష్మవసన్తాదన్యతరస్యామ్

౪౭ దేయమృణే

౪౮ కలాప్యశ్వత్థయవబుసాద్వున్

౪౯ గ్రీష్మావరసమాద్వుఞ్

౫౦ సంవత్సరాగ్రహాయణీభ్యాం ఠఞ్ చ

౫౧ వ్యాహరతి మృగః

౫౨ తదస్య సోఢమ్

౫౩ తత్ర భవః

౫౪ దిగాదిభ్యో యత్

దిశ్-వర్గ-పూగ-గణ-పక్ష-ధాయ్యా-మిత్ర-మేధా-అన్తర-పథిన్-రహస్-అ

లీక-ఉఖా-సాక్షిన్-దేశ-ఆది-అన్త-ముఖ-జఘన-మేఘ-యూథ-ఉదకాత్సంజ్ఞాయామ్-న్యాయ-వంశ-వేశ-కాల-ఆకాశ-దిగాదిః॥

౫౫ శరీరావయవాచ్చ

౫౬ దృతికుక్షికలశివస్త్యస్త్యహేర్ఢఞ్

౫౭ గ్రీవాభ్యోఽణ్ చ

౫౮ గమ్భీరాఞ్ఞ్యః

* బహిర్దేవపఞ్చజనేభ్యశ్చేతి వక్తవ్యమ్

౫౯ అవ్యయీభావాచ్చ

* పరిముఖాదిభ్య ఏవేష్యతే

పరిముఖ-పరిహను-పర్యోష్ఠ-పర్యులూఖల-పరిసీర-ఉపసీర-ఉపస్థూణ-ఉపకలాప-అనుపథ-అనుపద-అనుగఙ్గ-అనుతిల-అనుసీత-అనుసాయ-అనుసీర-అనుమాష-అనుయవ-అనుయూప-అనువంశ-ప్రతిశాఖ-పరిముఖాదిః॥

౬౦ అన్తఃపూర్వపదాట్ఠఞ్

* అధ్యాత్మాదేష్ఠఞిష్యతే

అధ్యాత్మ-అధిదేవ-అధిభూత-అధ్యాత్మాదిరాకృతిగణః

* ముఖపార్శ్వతసోరీయః

* కుగ్జనస్య పరస్య చ

* భవార్థేకులుగన్తేకవ్యః

౬౧ గ్రామాత్పర్యనుపూర్వాత్

౬౨ జిహ్వామూలాఙ్గులేశ్ఛః

౬౩ వర్గాన్తాచ్చ

౬౪ అశబ్దే యత్ఖావన్యతరస్యామ్

౬౫ కర్ణలలాటాత్కనలఙ్కారే

౬౬ తస్య వ్యాఖ్యాన ఇతి చ వ్యాఖ్యాతవ్యనామ్నః

౬౭ బహ్వచోఽన్తోదాత్తాట్ఠఞ్

౬౮ క్రతుయజ్ఞేభ్యశ్చ

౬౯ అధ్యాయేష్వేవర్షేః

౭౦ పౌరోడాశపురోడాశాత్ష్ఠన్

౭౧ ఛన్దసో యదణౌ

౭౨ ద్వ్యజృద్బ్రాహ్మణర్క్ప్రథమాధ్వరపురశ్చరణనామాఖ్యాతాట్ఠక్

* నామాఖ్యాతగ్రహణం సంఘాతవిగృహీతార్థమ్

౭౩ అణృగయనాదిభ్యః

ఋగయన-పదవ్యాఖ్యాన-ఛన్దోమాన-ఛన్దోభాషా-ఛన్దోవిచితి-న్యాయ-పునరుక్త-నిరుక్త-వ్యాకరణ-నిగమ-వాస్తువిద్యా-క్షత్త్రవిద్యా-అఙ్గవిద్యా-విద్యా-ఉత్పాత-ఉత్పాద-ఉద్యావ-సంవత్సర-ముహూర్త-ఉపనిషద-నిమిత్త-శిక్షా-భిక్షా-ఋగయనాదిః

౭౪ తత ఆగతః

౭౫ ఠగాయస్థానేభ్యః

౭౬ శుణ్డికాదిభ్యోఽణ్

శుణ్డిక-కృకణ-స్థణ్డిల-ఉదపాన-ఉపల-తీర్థ-భూమి-తృణ-పర్ణ-శుణ్డికాదిః

౭౭ విద్యాయోనిసమ్బన్ధేభ్యో వుఞ్

౭౮ ఋతష్ఠఞ్

౭౯ పితుర్యచ్చ

౮౦ గోత్రాదఙ్కవత్

౮౧ హేతుమనుష్యేభ్యోఽన్యతరస్యాం రూప్యః

౮౨ మయట్ చ

౮౩ ప్రభవతి

౮౪ విదూరాఞ్ఞ్యః

౮౫ తద్గచ్ఛతి పథిదూతయోః

౮౬ అభినిష్క్రామతి ద్వారమ్

౮౭ అధికృత్య కృతే గ్రన్థే

* లుబాఖ్యాయికాభ్యో బహులమ్

౮౮ శిశుక్రన్దయమసభ ద్వన్ద్వేన్ద్రజననాదిభ్యశ్ఛః

ఇన్ద్రజనన-ప్రద్యుమ్నాగమన-ఇన్ద్రజననాదిరాకృతిగణః

* ద్వన్ద్వాద్దేవాసురాదిభ్యః ప్రతిషేధో వక్తవ్యః

౮౯ సోఽస్య నివాసః

౯౦ అభిజనశ్చ

౯౧ ఆయుధజీవిభ్యశ్ఛః పర్వతే

౯౨ శణ్డికాదిభ్యో ఞ్యః

శణ్డిక సర్వసేన-సర్వకేశ-శక-శట-రక-శఙ్ఖ-బోధ-శణ్డికాదిః

౯౩ సిన్ధుతక్షశిలాదిభ్యోఽణఞౌ

సిన్ధు-వర్ణు-మధుమత్-కమ్బోజ-సాల్వ-కశ్మీర-గన్ధార-కిష్కిన్ధా-ఉరసా-దరద-గన్దికా-సిన్ధ్వాదిః

తక్షశిలా-వత్సోద్ధరణ-కైమేదుర-గ్రామణీ-ఛగల-క్రోష్టుకర్ణ-సింహకర్ణ-సంకుచిత-కిన్నర-కాణ్డధార-పర్వత-అవసాన-బర్బర-కంస-తక్షశిలాదిః

౯౪ తూదీశలాతురవర్మతీకూచవారాడ్ఢక్ఛణ్ఢఞ్యకః

౯౫ భక్తిః

౯౬ అచిత్తాదదేశకాలాట్ఠక్

౯౭ మహారాజాట్ఠఞ్

౯౮ వాసుదేవార్జునాభ్యాం వున్

౯౯ గోత్రక్షత్రియాఖ్యేభ్యో బహులం వుఞ్

౧౦౦ జనపదినాం జనపదవత్సర్వం జనపదేన సమానశబ్దానాం బహువచనే

౧౦౧ తేన ప్రోక్తమ్

౧౦౨ తిత్తిరివరతన్తుఖణ్డికోఖాచ్ఛణ్

౧౦౩ కాశ్యపకౌశికాభ్యామృషిభ్యాం ణినిః॥ (శ్చ)

౧౦౪ కలాపివైశమ్పాయనాన్తేవాసిభ్య

౧౦౫ పురాణప్రోక్తేషు బ్రాహ్మణకల్పేషు॥

౧౦౬ శౌనకాదిభ్యశ్ఛన్దసి

శౌనక-వాజసనేయ-శార్ఙ్గరవ-శాపేయ-శాష్పేయ-ఖాడాయన-స్తమ్భ-స్కన్ధ-దేవదర్శన-రజ్జుభార-రజ్జుకణ్ఠ-కఠశాఠ-కషాయ-తల-దణ్డ-పురుషాంసక-అశ్వపేజ-శౌనకాదిః

౧౦౭ కఠచరకాల్లుక్

౧౦౮ కలాపినోఽణ్

౧౦౯ ఛగలినో ఢినుక్

౧౧౦ పారాశర్యశిలాలిభ్యాం భిక్షునటసూత్రయోః॥

౧౧౧ కర్మన్దకృశాశ్వాదినిః

౧౧౨ తేనైకదిక్

౧౧౩ తసిశ్చ

౧౧౪ ఉరసోయచ్చ

౧౧౫ ఉపజ్ఞాతే

౧౧౬ కృతే గ్రన్థే

౧౧౭ సంజ్ఞాయామ్

౧౧౮ కులాలాదిభ్యో వుఞ్

కులాల-వరుడ-చణ్డాల-నిషాద-కర్మార-సేనా-సిరిధ్ర-సైరిన్ధ్రి-దేవరాజ-పరిషత్-వధూ-మధు-రురు-రుద్ర-అనడుహ-బ్రహ్మన్-కుమ్భకార-శ్వపాక-కులాలాదిః

౧౧౯ క్షుద్రాభ్రమరవటరపాదపాద (ఞ్

౧౨౦ తస్యేదమ్

* పత్త్రాద్వాహ్యే

* వహేస్తురణిట్ చ

* అగ్నీధ్రశ్శరణేరణ్ భత్వంచ

* సమిధామాధానే షేణ్యణ్

* చరణాద్ధర్మామ్నాయయోః

౧౨౧ రథాద్యత్

౧౨౨ పత్త్రపూర్వాదఞ్

౧౨౩ పత్త్రాధ్వర్యుపరిషదశ్చ

౧౨౪ హలసీరాట్ఠక్

౧౨౫ ద్వన్ద్వాద్వున్వైరమైథునికయోః

* వైరే దేవాసురాదిభ్యః ప్రతిషేధః

* ద్వన్ద్వే దేవాసురాదిభ్యః ప్రతిషేధః

౧౨౬ గోత్రచరణాద్వుఞ్

౧౨౭ సంఘాఙ్కలక్షణేష్వఞ్యఞిఞామణ్

* ఘోషగ్రహణమపి కర్తవ్యమ్

౧౨౮ శాకలాద్వా

౧౨౯ ఛన్దోగౌక్థికయాజ్ఞికబహ్వృచనటాఞ్ఞ్యః

౧౩౦ న దణ్డమాణవాన్తేవాసిషు

౧౩౧ రైవతికాదిభ్యశ్ఛః

రైవతిక-స్వాపిశి-క్షైమవృద్ధి-గౌరగ్రీవి-ఔదమేఘి-ఔదవాపి-బైజవాపి-రైవతికాదిః

* కౌపిఞ్జలహాస్తిపదాదణ్

౧౩౨ కౌపిఞ్జలహాస్తిపదాదణ్

౧౩౩ ఆథర్వణికస్యేకలోపశ్చ

౧౩౪ తస్య వికారః

౧౩౫ అవయవే చ ప్రాణ్యోషధివృక్షే (భ్యః

౧౩౬ బిల్వాదిభ్యోఽణ్

బిల్వ-వ్రీహి-కాణ్డ-ముద్గ-మసూర-గోధూమ-ఇక్షు-వేణు-గవేధుకా-కర్పాసీ-పాటలీ-కర్కన్ధూ-కుటీర-బిల్వాదిః

౧౩౭ కోపధాచ్చ

౧౩౮ త్రపుజతునోః షుక్

౧౩౯ ఓరఞ్

౧౪౦ అనుదాత్తాదేశ్చ

౧౪౧ పలాశాదిభ్యో వా

పలాశ-ఖదిర-శింశపా-స్పన్దన-పూలాక-కరీర-శిరీష-యవాస-వికఙ్కత-పలాశాదిః

౧౪౨ శమ్యాష్ట్లఞ్

౧౪౩ మయడ్వైతయోర్భాషాయామభక్ష్యాచ్ఛాదనయోః

౧౪౪ నిత్యం వృద్ధశరాదిభ్యః

శర-దర్భ-మృత్-కుటీ తృణ - సో
మ-బల్బజ-శరాదిః

౧౪౫ గోశ్చ పురీషే

౧౪౬ పిష్టాచ్చ

౧౪౭ సంజ్ఞాయాం కన్

౧౪౮ వ్రీహేః పురోడాశే

౧౪౯ అసంజ్ఞాయాం తిలయవాభ్యామ్

౧౫౦ ద్వ్యచశ్ఛన్దసి

౧౫౧ నోత్వద్వర్ధ్రబిల్వాత్

౧౫౨ తాలాదిభ్యోఽణ్
తాలాద్ధనుషి- బార్హిణ-ఇన్ద్రాలిశ-
ఇన్ద్రాదృశ ఇన్ద్రాయుధ - చయ-
శ్యామాక పీయూక్షా - తాలాదిః

౧౫౩ జాతరూపేభ్యః పరిమాణే

౧౫౪ ప్రాణిరజతాదిభ్యోఽఞ్
రజత-సీస-లోహ-ఉదుమ్బర- నీప
దారు-రోహితక-విభీతక-పీతదారు-తీవ్ర
దారు-త్రికణ్టక-కణ్టకార- రజతాదిః

౧౫౫ ఞితశ్చ తత్ప్రత్యయాత్

౧౫౬ క్రీతవత్పరిమాణాత్

౧౫౭ ఉష్ట్రాద్వుఞ్

౧౫౮ ఉమోర్ణయోర్వా

౧౫౯ ఏణ్యా ఢఞ్

౧౬౦ గోపయసోర్యత్

౧౬౧ ద్రోశ్చ

౧౬౨ మానే వయః

౧౬౩ ఫలే లుక్

౧౬౪ ప్లక్షాదిభ్యోఽణ్
ప్లక్ష-న్యగ్రోధ-అశ్వత్థ-ఇఙ్గుదీ-
శిగ్రు-రురు-కర్కన్ధు బృహతీ-ప్లక్షాదిః

౧౬౫ జమ్బ్వా వా

౧౬౬ లుప్ చ

* ఫలపాకశుషాముపసంఖ్యానమ్

* పుష్పమూలేషు బహులమ్

౧౬౭ హరీతక్యాదిభ్యశ్చ
హరీతకీ-కోశాతకీ-నఖరజనీ-శష్క
ణ్డీ-దాడీ దోడీ-శ్వేతపాకీ - అర్జునపాకీ-
ద్రాక్షా-కాలా-ధ్వాక్షా-గర్భీకా - కణ్ట
కారికా-పిప్పలీ-చిఞ్చా- శేఫాలికా - హ
రీతక్యాదిః

౧౬౮ కంసీయపరశవ్యయోర్యఞఞౌ
లుక్ చ

ఇతి సూత్రపాఠే చతుర్థస్యాధ్యాయస్య
తృతీయః పాదః

---

౧ ప్రాగ్వహతేష్ఠక్

* తదాహేతి మాశబ్దాదిభ్య ఉపసం
ఖ్యానమ్

* ఆహౌ ప్రభూతాదిభ్యః
ప్రభూత-పర్యాప్త ప్రభూతాదిః

* పృచ్ఛతౌ సుస్నాతాదిభ్యః
సుస్నాత-సుఖరాత్రి - సుఖశయన-
సుస్నాతాదిః

* గచ్ఛతౌ పరదారాదిభ్యః
పరదార-గురుతల్ప-పరదారాదిః

౨ తేన దీవ్యతి ఖనతి జయతి జితమ్

౩ సంస్కృతమ్

౪ కులత్థకోపధాదణ్

౫ తరతి

౬ గోపుచ్ఛాట్ఠఞ్

౭ నౌద్వ్యచష్ఠన్

౮ చరతి

౯ ఆకర్షాత్ ష్ఠల్

౧౦ పర్పాదిభ్యః ష్ఠన్

పర్ప-అశ్వ-అశ్వత్థ-రథ-జాల-న్యాస-వ్యాల-పాదఃపఞ్చ-పర్పాదిః

౧౧ శ్వగణాట్ఠఞ్ చ

౧౨ వేతనాదిభ్యోజీవతి

వేతన-వాహన-అర్ధవాహన-ధనుర్దణ్డ-జాల-వేశ-ఉపవేశ-ప్రేషణ-ఉపవస్తి-సుఖ-శయ్యా-శక్తి-ఉపనిషద్-ఉపదేశ-స్ఫిజ-పాద-ఉపస్థ-ఉపస్థాన-ఉపహస్త-వేతనాదిః

౧౩ వస్నక్రయవిక్రయాట్ఠన్

* క్రయవిక్రయగ్రహణం సంఘాతవిగృహీతార్థమ్

౧౪ ఆయుధాచ్ఛచ

౧౫ హరత్యుత్సంగాదిభ్యః

ఉత్సంగ-ఉడుప-ఉత్పుత-ఉత్పన్న-ఉత్పుట-పిటక-పిటాక-ఉత్సంగాదిః

౧౬ భస్త్రాదిభ్యఃష్ఠన్

భస్త్రా-భరట-భరణ-శీర్షభార-శీర్షేభార-అంసభార-అంసేభార-భస్త్రాదిః

౧౭ విభాషావివధాత్

* వీవధాదపి

౧౮ అణ్ కుటిలికాయాః

౧౯ నిర్వృత్తేఽక్షద్యూతాదిభ్యః

అక్షద్యూత-జానుప్రహృత-జఙ్ఘాప్రహృత-జఙ్ఘాప్రహత-పాదస్వేదన-కణ్టకమర్దన-గతానుగత-గతాగత-యాతోపయాత-అనుగత-అక్షద్యూతాదిః

౨౦ త్రేర్మమ్నిత్యమ్

* భావప్రత్యయాన్తాదిమబ్వక్తవ్యః

౨౧ అపమిత్యయాచితాభ్యాంకక్కనౌ

౨౨ సంసృష్టే

౨౩ చూర్ణాదినిః

౨౪ లవణాల్లుక్

౨౫ ముద్గాదణ్

౨౬ వ్యఞ్జనైరుపసిక్తే

౨౭ ఓజస్సహోఽమ్భసావర్తతే

౨౮ తత్ప్రత్యనుపూర్వమీపలోమకూలమ్

౨౯ పరిముఖఞ్చ

౩౦ ప్రయచ్ఛతిగర్హ్యమ్

* వృద్ధేర్వృధుషిభావోవక్తవ్యః

౩౧ కుసీదదశైకాదశాత్ ష్ఠన్ష్ఠచౌ

౩౨ ఉఞ్ఛతి

౩౩ రక్షతి

౩౪ శబ్దదర్దురంకరోతి

౩౫ పక్షిమత్స్యమృగాన్హన్తి

౩౬ పరిపన్థంచతిష్ఠతి

౩౭ మాథోత్తరపదపదవ్యనుపదంధావతి

౩౮ ఆక్రన్దాట్ఠఞ్ చ

౩౯ పదోత్తరపదంగృహ్ణాతి

౪౦ ప్రతికణ్ఠార్థలలామంచ

౪౧ ధర్మంచరతి

* అధర్మాచ్చేతి వక్తవ్యమ్

౪౨ ప్రతిపథమేతిఠంశ్చ

౪౩ సమవాయాన్సమవైతి

౪౪ పరిషదో ణ్యః

౪౫ సేనాయా వా

౪౬ సంజ్ఞాయాం లలాటకుక్కుట్యౌ పశ్యతి

౪౭ తస్య ధర్మ్యమ్

౪౮ అణ్ మహిష్యాదిభ్యః

మహిషీ-ప్రజావతి-ప్రజావతీ-ప్రలేపికా-విలేపికా-అనులేపికా-పురోహిత-మణిపాలీ- అనుచారక-హోతృ-యజమాన-మహిష్యాదిః

౪౯ ఋతోఽఞ్

* నరాచ్చేతి వక్తవ్యమ్

* విశసితురిడ్లోపశ్చాఞ్ వక్తవ్యః

* విభాజయితుర్ణిలోపశ్చాఞ్చ వక్తవ్యః

౫౦ అవక్రయః

౫౧ తదస్య పణ్యమ్

౫౨ లవణాట్ఠఞ్

౫౩ కిసరాదిభ్యః ష్ఠన్

కిసర-నరద-నలద-స్థాగల-తగర-గుగ్గులు-ఉశీర-హరిద్రా-హరిద్రు-పర్ణీ- కిసరాదిః

౫౪ శలాలునోఽన్యతరస్యామ్

౫౫ శిల్పమ్

౫౬ మడ్డుకఝర్ఝరాదణన్యతరస్యామ్

౫౭ ప్రహరణమ్

౫౮ పరశ్వధాట్ఠఞ్ చ

౫౯ శక్తియష్ట్యోరీకక్

౬౦ అస్తినాస్తిదిష్టం మతిః

౬౧ శీలమ్

౬౨ ఛత్రాదిభ్యో ణః

ఛత్ర-శిక్షా-ప్రరోహ-స్థా- బుభుక్షా-చురా-తితిక్షా-ఉపస్థాన-కృషి - కర్మ-విశ్వధా-తపస్- సత్య-అనృత-విశిఖా-విశికా-భక్షా-ఉదస్థాన-పురోడా - విక్షా(?)-చుక్షా-మన్ద్ర-ఛత్రాదిః

౬౩ కర్మాధ్యయనే వృత్తమ్

౬౪ బహ్వచ్పూర్వపదాట్ఠచ్

౬౫ హితం భక్షాః

౬౬ తదస్మై దీయతే నియుక్తమ్

౬౭ శ్రాణామాంసౌదనాట్టిఠన్

* మాంసౌదనగ్రహణం సంఘాతవిగృహీతార్థమ్

౬౮ భక్తాదణన్యతరస్యామ్

౬౯ తత్ర నియుక్తః

౭౦ అగారాన్తాట్ఠన్

౭౧ అధ్యాయిన్యదేశకాలాత్

౭౨ కఠినాన్తప్రస్తారసంస్థానేషు వ్యవహరతి

౭౩ నికటే వసతి

౭౪ ఆవసథాత్ ష్ఠల్

౭౫ ప్రాగ్ఘితాద్యత్

౭౬ తద్వహతి రథయుగప్రాసఙ్గమ్

౭౭ ధురో యడ్ఢకౌ

౭౮ ఖః సర్వధురాత్

౭౯ ఏకధురాల్లుక్చ

౮౦ శకటాదణ్

౮౧ హలసీరాట్ఠక్

౮౨ సంజ్ఞాయాంజన్యాః

౮౩ విధ్యత్యధనుషా

౮౪ ధనగణంలబ్ధా

౮౫ అన్నాణ్ణః

౮౬ వశంగతః

౮౭ పదమస్మిన్దృశ్యమ్

౮౮ మూలమస్యాబర్హి

౮౯ సంజ్ఞాయాంధేనుష్యా

౯౦ గృహపతినాసంయుక్తేఞ్యః

౯౧ నౌవయోధర్మవిషమూలమూలసీతాతులాభ్యస్తార్యతుల్యప్రాప్యవధ్యానామ్యసమసమితసమ్మితేషు

౯౨ ధర్మపథ్యర్థన్యాయాదనపేతే

౯౩ ఛన్దసోనిర్మితే

౯౪ ఉరసోఽణ్ చ

౯౫ హృదయస్యప్రియః

౯౬ బన్ధనేచర్షౌ

౯౭ మతజనహలాత్కరణజల్పకర్షేషు

౯౮ తత్రసాధుః

౯౯ ప్రతిజనాదిభ్యఃఖఞ్

ప్రతిజన-ఇదంయుగ-సంయుగ- సమయుగ-పరయుగ-పరకుల-పరస్యకుల - అముష్యకుల-సర్వజన-విశ్వజన-మహాజన-పఞ్చజన-ప్రతిజనాదిః

౧౦౦ భక్తాణ్ణః

౧౦౧ పరిషదోణ్యః

౧౦౨ కథాదిభ్యష్ఠక్

కథా-వికథా-విశ్వకథా-సంకథా-వితణ్డా-కుష్ఠవిద్-జనవాద-జనేవాద-జనోవాద-వృత్తి-సంగ్రహ-గుణ-గణ-ఆయుర్వేద-కథాదిః

౧౦౩ గుడాదిభ్యష్ఠఞ్

గుడ - కుల్మాష - సక్తు-అపూప-మాంసౌదన-ఇక్షు-వేణు-సంగ్రామ-సంఘాత-సంక్రామ-సంవాహ-ప్రవాస-నివాస-ఉపవాస-గుడాదిః

౧౦౪ పథ్యతిథివసతిస్వపతేర్ఢఞ్

౧౦౫ సభాయాయః

౧౦౬ ఢశ్ఛన్దసి

౧౦౭ సమానతీర్థేవాసీ

౧౦౮ సమానోదరేశయితఓచోదాత్తః

౧౦౯ సోదరాద్యః

౧౧౦ భవేఛన్దసి

౧౧౧ పాథోనదీభ్యాండ్యణ్

౧౧౨ వేశన్తహిమవద్భ్యామణ్

౧౧౩ స్రోతసోవిభాషాడ్యడ్డ్యౌ

౧౧౪ సగర్భసయూథసనుతాద్యత్

౧౧౫ తుగ్రాద్ఘన్

౧౧౬ అగ్రాద్యత్

౧౧౭ ఘచ్ఛౌచ

౧౧౮ సముద్రాభ్రాద్ఘః

౧౧౯ బర్హిషిదత్తమ్

౧౨౦ దూతస్యభాగకర్మణీ

౧౨౧ రక్షోయాతూనాంహననీ

౧౨౨ రేవతీజగతీహవిష్యాభ్యఃప్రశస్యే

౧౨౩ అసురస్య స్వమ్
౧౨౪ మాయాయామణ్
౧౨౫ తద్వానాసాముపధానో మన్త్ర ఇతీష్టకాసు లుక్ చ మతోః
౧౨౬ అశ్విమానణ్
౧౨౭ వయస్యాసు మూర్ధ్నో మతుప్
౧౨౮ మత్వర్థే మాసతన్వోః
* మాసతన్వోరనన్తరార్థే వా
* లుగకారేకారరేఫాశ్చ
౧౨౯ మధోర్ఞ చ
౧౩౦ ఓజసోఽహని యత్ఖౌ
౧౩౧ వేశోయశఆదేర్భగాద్యల్
౧౩౨ ఖ చ
౧౩౩ పూర్వైః కృతమినియౌ చ
౧౩౪ అద్భిస్సంస్కృతమ్
౧౩౫ సహస్రేణ సమ్మితౌ ఘః
౧౩౬ మతౌ చ
౧౩౭ సోమమర్హతి యః
౧౩౮ మయే చ
౧౩౯ మధోః
౧౪౦ వసోస్సమూహే చ
* అక్షరసమూహే ఛన్దస ఉపసంఖ్యానమ్
౧౪౧ నక్షత్రాద్ఘః
౧౪౨ సర్వదేవాత్తాతిల్
౧౪౩ శివశమరిష్టస్య కరే
౧౪౪ భావే చ

ఇతి సూత్రపాఠే చతుర్థస్యాధ్యాయస్య చతుర్థః పాదః-అధ్యాయశ్చ.

౧ ప్రాక్క్రీతాచ్ఛః
౨ ఉగవాదిభ్యో యత్

గో-హవిస్-అక్షర-విష-బర్హిస్-అష్టకా-స్వదా-యుగ-మేధా-స్రుచ్-నాభినభం చ-శునస్సంప్రసారణం వా చ దీర్ఘత్వం తత్సన్నియోగేన చాన్తోదాత్తత్వమ్- ఊధసోఽనఙ్ చ-కూప-ఖద-దర-ఖర-అసుర-అధ్వన్-క్షుర-వేద-బీజ-దీప్త-గవాదిః

౩ కమ్బలాచ్చ సంజ్ఞాయామ్
౪ విభాషా హవిరపూపాదిభ్యః

అపూప-తణ్డుల-అభ్యూష-అభ్యోష-అవోష-అభ్యేష-పృథుక-ఓదన-సూప-పూప-కిణ్వ-ప్రదీప-ముసల-కటక-కర్ణవేష్టక-ఇర్గల-అర్గల-అన్నవికారేభ్యశ్చ యూప-స్థూణా-దీప-అశ్వ-పత్ర-అపూపాదిః

౫ తస్మై హితమ్
౬ శరీరావయవాద్యత్
* యత్ప్రకరణే రథాచ్చ
౭ ఖలయవమాషతిలవృషబ్రహ్మణశ్చ
౮ అజావిభ్యాం థ్యన్
౯ ఆత్మన్విశ్వజనభోగోత్తరపదాత్ఖః
* ఆచార్యాదణత్వం చ
* పఞ్చజనాదుపసంఖ్యానమ్
* సర్వజనాట్ఠఞ్ ఖశ్చ
* మహాజనాట్ఠఞ్
* కర్మధారయాదేవేష్యతే
౧౦ సర్వపురుషాభ్యాం ణఢఞౌ
* సర్వాణ్ణో వేతి వక్తవ్యమ్

* పురుషాహ్వదవికారసమూహతేనకృతేష్వితి వక్తవ్యమ్

౧౧ మాణవచరకాభ్యాం ఖఞ్

౧౨ తదర్థం వికృతేః ప్రకృతౌ

౧౩ ఛదిరుపధిబలేర్ఢఞ్

౧౪ ఋషభోపానహోర్ఞ్యః

౧౫ చర్మణోఽఞ్

౧౬ తదస్య తదస్మిన్స్యాదితి

౧౭ పరిఖాయా ఢఞ్

౧౮ ప్రాగ్వతేష్ఠఞ్

౧౯ ఆర్హాదగోపుచ్ఛసంఖ్యాపరిమాణాట్ఠక్

౨౦ అసమాసే నిష్కాదిభ్యః

నిష్క-పణ-పాద-మాష - వాహ - ద్రోణ షష్టి-నిష్కాదిః

* ఇతఉత్తరం తుసంఖ్యాపూర్వపదానాం తదన్తగ్రహణం ప్రాగ్వతేరిష్యతేతచ్చాలుకి

౨౧ శతాచ్చఠన్యతావశతే

౨౨ సంఖ్యాయా అతిశదన్తాయాః కన్

౨౩ వతోరిడ్వా

౨౪ వింశతిత్రింశద్భ్యాం డ్వున్నసంజ్ఞాయామ్

౨౫ కంసాట్టిఠన్

* అర్ధాచ్చేతి వక్తవ్యమ్

* కార్షాపణాట్టిఠన్వక్తవ్యః ప్రతిరాదేశశ్చ వా

౨౬ శూర్పాదఞన్యతరస్యామ్

౨౭ శతమానవింశతికసహస్రవసనాదణ్

౨౮ అధ్యర్ధపూర్వద్విగోర్లుగసంజ్ఞాయామ్

౨౯ విభాషా కార్షాపణసహస్రాభ్యామ్

* సువర్ణశతమానయోరుపసంఖ్యానమ్

౩౦ ద్విత్రిపూర్వాన్నిష్కాత్

* బహుపూర్వాచ్చేతి వక్తవ్యమ్

౩౧ బిస్తాచ్చ

* బహుపూర్వాచ్చ

౩౨ వింశతికాత్ఖః

౩౩ ఖార్యా ఈకన్

* కేవలాయాశ్చేతి వక్తవ్యమ్

౩౪ పణపాదమాషశతాద్యత్

౩౫ శాణాద్వా

* ద్విత్రిపూర్వాదణ్ చ

౩౬ ద్విత్రిపూర్వాదణ్ చ

౩౭ తేన క్రీతమ్

౩౮ తస్య నిమిత్తం సంయోగోత్పాతౌ

* వాతపిత్తశ్లేష్మభ్యశ్శమనకోపనయోరుపసంఖ్యానమ్

* సన్నిపాతాచ్చ

౩౯ గోద్వ్యచోఽసంఖ్యాపరిమాణాశ్వాదేర్యత్

* బ్రహ్మవర్చసాదుపసంఖ్యానమ్

౪౦ పుత్రాచ్ఛ చ

౪౧ సర్వభూమిపృథివీభ్యామణఞౌ

౪౨ తస్యేశ్వరః

౪౩ తత్ర విదిత ఇతి చ

౪౪ లోకసర్వలోకాట్ఠఞ్

౪౫ తస్య వాపః

౪౬ పాత్రాత్ష్ఠన్

౪౭ తదస్మిన్వృద్ధ్యాయలాభశుల్కోపదా దీయతే

* చతుర్థ్యర్థ ఉపసంఖ్యానమ్

౪౮ పూరణార్ధాట్ఠన్

౪౯ భాగాద్యచ్చ

౫౦ తద్ధరతివహత్యావహతి భారాద్వంశాదిభ్యః

వంశ-కుటజ-బల్బజ-మూల-స్థూణా-అక్ష-అశ్మన్-అశ్వ-శ్లక్ష్ణ-ఇక్షు-ఖట్వా-వంశాదిః

౫౧ వస్నద్రవ్యాభ్యాంఠన్కనౌ

౫౨ సంభవత్యవహరతిపచతి

* తత్పచతీతి ద్రోణాదణ్ చ

౫౩ ఆఢకాచిత పాత్రాత్ఖోఽన్యతరస్యామ్

౫౪ ద్విగోః ష్ఠంశ్చ

౫౫ కులిజాల్లుక్ఖౌ చ

౫౬ సోఽస్యాంశవస్నభృతయః

౫౭ తదస్యపరిమాణమ్

౫౮ సంఖ్యాయాస్సంజ్ఞాసంఘసూత్రాధ్యయనేషు

* తత్రసంజ్ఞాయాం స్వార్థే ప్రత్యయో వాచ్యః

* స్తోమే డవిధిః

* శన్శతోర్డినిశ్ఛన్దసి

* వింశతేశ్చ

౫౯ పఙ్క్తివింశతి త్రింశ చ్చత్వారింశత్పఞ్చాశత్ షష్టిసప్తత్యశీతినవతిశతమ్

౬౦ పఞ్చద్దశతౌ వర్గేవా

౬౧ సప్తనోఽఞ్ఛన్దసి

౬౨ త్రింశచ్చత్వారింశతో ర్బ్రాహ్మణే సంజ్ఞాయాండణ్

౬౩ తదర్హతి

౬౪ ఛేదాదిభ్యో నిత్యమ్

ఛేద-భేద-ద్రోహ-దోహ-నర్త-కర్ష-తీర్థ-సంప్రయోగ-విప్రయోగ-ప్రయోగ-విప్రకర్ష-ప్రేషణ-సంప్రశ్న-విప్రశ్న-వికర్ష-ప్రకర్ష-విరాగవిరఙ్గఞ్చ ఛేదాదిః

౬౫ శీర్షచ్ఛేదాద్యచ్చ

౬౬ దణ్డాదిభ్యోయః

దణ్డ-ముసల-మధుపర్క-కశా-అర్ఘ-మేఘ-మేధా-సువర్ణ-ఉదక-వధ-యుగ-గుహా-భాగ-ఇభ-భఙ్గ-దణ్డాదిః.

౬౭ ఛన్దసిచ

౬౮ పాత్రాద్ఘంశ్చ

౬౯ కడంకరదక్షిణాచ్ఛచ

౭౦ స్థాలీబిలాత్

౭౧ యజ్ఞర్త్విగ్భ్యాంఘఖఞౌ

* యజ్ఞర్త్విగ్భ్యాం తత్కర్మార్హతీత్యుపసంఖ్యానమ్

౭౨ పారాయణతురాయణచాన్ద్రాయణంవర్తయతి

౭౩ సంశయమాపన్నః

౭౪ యోజనంగచ్ఛతి

* క్రోశశత యోజన శత యోరుప సంఖ్యానమ్

* తతోఽభిగమనమర్హతీతి చ వక్తవ్యమ్

౭౫ పథః ష్కన్

౭౬ పన్థో ణ నిత్యమ్

౭౭ ఉత్తరపథేనాహృతం చ

* ఆహృతప్రకరణే వారిజఙ్గలస్థలకాన్తారపూర్వాదుపసంఖ్యానమ్

* అజపథశఙ్కుపథాభ్యాం చ

* మధుకమరిచయోరణ్ స్థలాత్

౭౮ కాలాత్

౭౯ తేన నిర్వృత్తమ్

౮౦ తమధీష్టో భృతో భూతో భావీ

౮౧ మాసాద్వయసి యత్ఖఞౌ

౮౨ ద్విగోర్యప్

౮౩ షణ్మాసాణ్ణ్యచ్చ

౮౪ అవయసి ఠంశ్చ

౮౫ సమాయాః ఖః

౮౬ ద్విగోర్వా

౮౭ రాత్ర్యహస్సంవత్సరాచ్చ

౮౮ వర్షాల్లుక్ చ

౮౯ చిత్తవతి నిత్యమ్

౯౦ షష్టికాః షష్టిరాత్రేణ పచ్యన్తే

౯౧ వత్సరాన్తాచ్ఛన్దసి

౯౨ సంపరిపూర్వాత్ ఖ చ

౯౩ తేన పరిజయ్యలభ్యకార్యసుకరమ్

౯౪ తదస్య బ్రహ్మచర్యమ్

* మహానామ్న్యాదిభ్యః షష్ఠ్యన్తేభ్య ఉపసంఖ్యానమ్

మహానామ్నీ-ఆదిత్యవ్రత-గోదాన మహానామ్న్యాదిః

* చతుర్మాసాణ్ణ్యో యజ్ఞే

౯౫ తస్య చ దక్షిణా యజ్ఞాఖ్యేభ్యః

౯౬ తత్ర చ దీయతే కార్యం భవవత్

౯౭ వ్యుష్టాదిభ్యోఽణ్

వ్యుష్ట-నిత్య-నిష్క్రమణ-ప్రవేశన-ఉపసంక్రమణ-తీర్థ-ఆస్తరణ-సంగ్రామ-సంఘాత-అగ్నిపద-పీలుమూల-ప్రవాస-ఉపవాస-వ్యుష్టాదిః

౯౮ తేన యథాకథాచహస్తాభ్యాం ణయతౌ

౯౯ సంపాదిని

౧౦౦ కర్మవేషాద్యత్

౧౦౧ తస్మై ప్రభవతి సన్తాపాదిభ్యః

సన్తాప-సన్నాహ-సంగ్రామ-సంయోగ-సంపరాయ-సంవేశన-సంపేష-నిష్పేష-సర్గ-నిసర్గ-విసర్గ-ఉపసర్గ-ప్రవాస-ఉపవాస-సంఘాత-సంవేశ-సంవాస-సమ్మోదన-సక్తు-మాంసౌదనాద్విగృహీతాదపి-సన్తాపాదిః

౧౦౨ యోగాద్యచ్చ

౧౦౩ కర్మణ ఉకఞ్

౧౦౪ సమయస్తదస్య ప్రాప్తమ్

౧౦౫ ఋతోరణ్

౧౦౬ ఛన్దసి ఘస్

౧౦౭ కాలాద్యత్

౧౦౮ ప్రకృష్టే ఠఞ్

౧౦౯ ప్రయోజనమ్

౧౧౦ విశాఖాషాఢాదణ్ మన్థదణ్డయోః

* చూడాదిభ్య ఉపసంఖ్యానమ్

చూడా-శ్రద్ధా

౧౧౧ అనుప్రవచనాదిభ్యశ్ఛః

అనుప్రవచన-ఉత్థాపన-ఉపస్థాపన-సంవేశన-ప్రవేశన-అనుప్రవేశన-అనువాసన-అనువచన-అనువాచన-అన్వారోహణ-ప్రారమ్భణ ఆరమ్భణ-ఆరోహణ-అనుప్రవచనాదిః

౧౧౨ సమాపనాత్సపూర్వపదాత్

౧౧౩ ఐకాగారికట్ చౌరే

౧౧౪ ఆకాలికడాద్యన్తవచనే

* ఆకాలాట్ఠంశ్చ

౧౧౫ తేనతుల్యంక్రియాచేద్వతిః

౧౧౬ తత్రతస్యేవ

౧౧౭ తదర్హమ్

౧౧౮ ఉపసర్గాచ్ఛన్దసిధాత్వర్థే

౧౧౯ తస్యభావస్త్వతలౌ

౧౨౦ ఆచత్వాత్

౧౨౧ ననఞ్పూర్వాత్తత్పురుషాదచతురసంగతలవణవటయుధకతరసలసేభ్యః

౧౨౨ పృథ్వాదిభ్యఇమనిజ్వా

పృథు-మృదు-మహత్-పటు-తను-లఘు-బహు-సాధు-ఆశు-ఉరు-గురు-బహుల-ఖణ్డ-దణ్డ-చణ్డ-అకిఞ్చన-బాల-హోడ-పాక-వత్స-మన్ద-స్వాదు-హ్రస్వ-దీర్ఘ-ప్రియ-వృష-ఋజు-క్షిప్ర-క్షుద్ర-అణు-పృథ్వాదిః

౧౨౩ వర్ణదృఢాదిభ్యఃష్యఞ్చ

దృఢ-వృఢ-పరివృఢ-భృశ-కృశ-వక్ర-శుక్ర-చుక్ర-ఆమ్ర-కృష్ట-లవణ-తామ్ర-శీత-ఉష్ణ-జడ-బధిర-పణ్డిత-మధుర-మూర్ఖ-మూక-వేర్యాతలాత మతిమనశ్శారదానామ్-సమోమతిమనసోః-జవన-దృఢాదిః

౧౨౪ గుణవచనబ్రాహ్మణాదిభ్యః కర్మణిచ

బ్రాహ్మణ-మాణవ-బాడబ-అర్హతో నుమ్ చ-చోర-ధూర్త-ఆరాధయ-విరాధయ-అపరాధయ-ఉపరాధయ-ఏకభావ-ద్విభావ-త్రిభావ-అన్యభావ-అక్షేత్రజ్ఞ-సంవాదిన్-సంవేశిన్-సంభాషిన్-బహుభాషిన్-శీర్షఘాతిన్-విఘాతిన్-సమస్థ-విషమస్థ-పరమస్థ-మధ్యమస్థ-అనీశ్వర-కుశల-చపల-నిపుణ-పిశున-కుతూహల-క్షేత్రజ్ఞ-నిశ్న-బాలిశ-అలస-దుఃపురుష-కాపురుష-రాజన్-గణపతి-అధిపతి-గడుల-దాయాద-విశస్తి-విషమ-విపాత-నిపాత-సర్వవేదాదిభ్యస్స్వార్థే-చతుర్వేదస్యోభయపదవృద్ధిశ్చ-శౌటీర-బ్రాహ్మణాదిరాకృతిగణః

* చతుర్వర్ణాదీనాం స్వార్థఉపసంఖ్యానమ్

చతుర్వర్ణ-చతురాశ్రమ-సర్వవిద్య-త్రిలోక-త్రిస్వర-షడ్గుణ-సేనా-అనన్తర-సన్నిధి-సమీప-ఉపమా-సుఖ-తదర్థ-ఇతిహ-మణిక-చతుర్వర్ణాదిః

౧౨౫ స్తేనాద్యన్నలోపశ్చ

౧౨౬ సఖ్యుర్యః

* దూతవణిగ్భ్యాంచ

౧౨౭ కపిజ్ఞాత్యోర్ఢక్

౧౨౮ పత్యన్తపురోహితాదిభ్యో యక్

పురోహిత-రాజాసే-గ్రామిక-పిణ్డిక-సుహిత-బాల-మన్ద-ఖణ్డిక-దణ్డిక-వర్మిక-కర్మిక-ధర్మిక-శిలిక-సూతిక-మూలిక-తిలక-అఞ్జలిక-అఞ్జనిక-ఋషిక-పుత్రిక-అవిక-ఛాత్రిక-పార్ష్ఠిక-పథిక-చర్మిక-ప్రతిక-సారథి ఆస్తిక-సూచిక-సంరక్ష-సూచక-నాస్తిక-అజానిక-శాక్వర-నాగర-చూడిక-పురోహితాదిః

౧౨౯ ప్రాణభృజ్జాతివయోవచనోద్గాత్రాదిభ్యోఽఞ్

ఉద్గాతృ-ఉన్నేతృ-ప్రతిహర్తృ-ప్రశాస్తృ-హోతృ-పోతృ-హర్తృ-రథగణక-పత్తిగణక-సుష్ఠు-దుష్ఠు-అధ్వర్యు-వధూ-సుభగమన్త్ర-ఉద్గాత్రాదిః

౧౩౦ హాయనాన్తయువాదిభ్యోఽణ్

యువన్-స్థవిర-హోతృ-యజమాన-పురుషాసే-భ్రాతృ-కుతుక-శ్రమణ-కటుక-కమణ్డలు-కుస్త్రీ-సుస్త్రీ-దుఃస్త్రీ-సుహృదయ-దుర్హృదయ-సుహృద్-దుర్హృద్-సుభ్రాతృ-దుర్భ్రాతృ-వృషల-పరివ్రాజక-సబ్రహ్మచారిన్-అనృశంస-హృదయాసే-కుశల-చపల-నిపుణ-పిశున-కుతూహల-క్షేత్రజ్ఞ-శ్రోత్రియస్య యలోపశ్చ-యువాదిః

* శ్రోత్రియస్య యలోపశ్చ

౧౩౧ ఇగన్తాచ్చలఘుపూర్వాత్

౧౩౨ యోపధాద్గురూపోత్తమాద్వుఞ్

౧౩౩ ద్వన్ద్వమనోజ్ఞాదిభ్యశ్చ

మనోజ్ఞ-ప్రియరూప-అభిరూప-కల్యాణ-మేధావిన్-ఆఢ్య-కులపుత్ర-ఛాన్దస-ఛాత్ర-శ్రోత్రియ-చోర-ధూర్త విశ్వదేవ-యువన్-కుపుత్ర-గ్రామపుత్ర-గ్రామకులాల-గ్రామషణ్డ-గ్రామకుమార-సుకుమార-బహుల-అవశ్యపుత్ర-అముష్యపుత్ర-అముష్యకుల-సారపుత్ర-శతపుత్ర-మనోజ్ఞాదిః

౧౩౪ గోత్రచరణాచ్ఛ్లాఘాత్యాకారతదవేతేషు

౧౩౫ హోత్రాభ్యశ్ఛః

౧౩౬ బ్రహ్మణస్త్వః

ఇతిసూత్రపాఠే పఞ్చమస్యాధ్యాయస్య ప్రథమః పాదః.

౧ ధాన్యానాంభవనే క్షేత్రే ఖఞ్

౨ వ్రీహిశాల్యోర్ఢక్

౩ యవయవకషష్టికాద్యత్

౪ విభాషా తిలమాషోమాభఙ్గాణుభ్యః

౫ సర్వచర్మణః కృతః ఖఖఞౌ

౬ యథాముఖసమ్ముఖస్య దర్శనః ఖః

౭ తత్సర్వాదేః పథ్యఙ్గకర్మ పత్రపాత్రం వ్యాప్నోతి

౮ ఆప్రపదం ప్రాప్నోతి

౯ అనుపదసర్వాన్నాయానయం బద్ధాభక్షయతినేయేషు

౧౦ పరోవరపరంపరపుత్రపౌత్రమనను
భవతి

౧౧ అవారపారాత్యన్తానుకామంగామీ

౧౨ సమాంసమాం విజాయతే

* ఖప్రత్యయానుత్పత్తౌయలోపోవావ (క్తవ్యః)

౧౩ అన్యశ్వీనావష్టబ్ధే

౧౪ ఆగవీనః

౧౫ అనుగ్వలంగామీ

౧౬ అధ్వయతోయత్ఖౌ

౧౭ అభ్యమిత్రాచ్ఛచ

౧౮ గోష్ఠాత్ ఖఞ్ భూతపూర్వే

౧౯ అశ్వస్యైకాహగమః

౨౦ శాలీనకౌపీనేఅధృష్టాకార్యయోః

౨౧ వ్రాతేనజీవతి

౨౨ సాప్తపదీనంసఖ్యమ్

౨౩ హైయఙ్గవీనంసంజ్ఞాయామ్

౨౪ తస్యపాకమూలేపీల్వాదికర్ణాదిభ్యః
కుణబ్జాహచౌ

టీక: కర్కన్ధూ-శమీ-కరీర-కువల- బదర-అశ్వత్థ-ఖదిర-పీల్వాదిః

కర్ణ-అక్షి-నఖ-ముఖ-కేశ-పాద-గుల్ఫ-భ్రూ-శృఙ్గ-దన్త-ఓష్ఠ-పృష్ఠ-కర్ణాదిః

౨౫ పక్షాత్తిః

౨౬ తేనవిత్తశ్చుఞ్చుప్చణపౌ

౨౭ వినఞ్భ్యాంనానాఞౌనసహ

౨౮ వేశ్శాలచ్ఛఙ్కటచౌ

౨౯ సంప్రోదశ్చకటచ్

* అలాబూతిలోమాభఙ్గాభ్యో రజస్యు
పసంఖ్యానమ్

* గోష్ఠజాదయః స్థానాదిషువిశేషనా
మభ్యః

* సంఘాతేకటచ్

* విస్తారేపటచ్

* ద్విత్వేగోయుగచ్

* షట్త్వేషడ్గవచ్

* స్నేహేతైలచ్

* భవనేక్షేత్రేశాకటశాకినౌ

౩౦ అవాత్కుటారచ్చ

౩౧ నతేనాసికాయాస్సంజ్ఞాయాం టీట
ఞ్నాటచ్భ్రటచః

౩౨ నేర్బిడజ్బిరీసచౌ

౩౩ ఇనచ్పిటచ్చికచిచ

* కప్రత్యయచికాదేశ చవక్తవ్యౌ

* క్లిన్నస్యచిల్పిల్లశ్చాస్యచక్షుషీ

* చుల్ చ

౩౪ ఉపాధిభ్యాంత్యకన్నాసన్నారూఢ
యోః

౩౫ కర్మణిఘటోఽఠచ్

౩౬ తదస్యసంజాతంతారకాదిభ్యఇతచ్

తారకా-పుష్ప-కర్ణకా-మఞ్జరీ-ఋజీష-క్షణ-సూచ-మూత్ర-నిష్క్రమణ-పురీష-ఉచ్చార-ప్రచార-విచార-కుడ్మల-కణ్టక-ముసల-ముకుల-కుసుమ-కుతూహల-స్తబక-కిసలయ-పల్లవ-ఖణ్డ-వేగ-నిద్రా-ముద్రా-బుభుక్షా-ధేనుష్యా-పిపాసా-శ్రద్ధా-అభ్ర-పులక-అఙ్గారక-వర్ణక-ద్రోహ-దోహ-సుఖ-దుఃఖ-ఉత్కణ్ఠా-భర-వ్యాధి-వర్మన్-వ్రణ-గౌరవ-శాస్త్ర

తరఙ్గ-తిలక-చన్ద్రక-అన్ధకార-గర్వ-ముకుర-హర్ష-ఉత్కర్ష-రణ-కువలయ-గర్ధ-క్షుధ-సీమన్త-జ్వర-గర-రోగ-రోమాఞ్చ-పణ్డా-కజ్జల-తృష్-కోరక-కల్లోల-స్థపుట-ఫల-కఞ్చుక-శృఙ్గార-అఙ్కుర-శైవల-బకుల-శ్వభ్ర-ఆరాల-కలఙ్క-కర్దమ-కన్దల-మూర్ఛా-అఙ్గార-హస్తక-ప్రతిబిమ్బ-విఘ్నతన్త్ర-ప్రత్యయ-దీక్షా-గర్జ-గర్భాత్ప్రాణిని - తారకాది రాకృతిగణః

౩౭ ప్రమాణే ద్వయసజ్దఘ్నఞ్మాత్రచః

* ప్రమాణే లః

* ద్విగోర్నిత్యమ్

* ప్రమాణపరిమాణాభ్యాం సంఖ్యాయాశ్చాపి సంశయే మాత్రచ్

* వత్వన్తాత్స్వార్థే ద్వయసజ్మాత్రచౌ బహులమ్

౩౮ పురుషహస్తిభ్యామణ్ చ

౩౯ యత్తదేతేభ్యః పరిమాణే వతుప్

* యుష్మదస్మదోస్సాదృశ్యే వతుబ్వాచ్యః

౪౦ కిమిదంభ్యాం వో ఘః

౪౧ కిమస్సంఖ్యాపరిమాణే డతి చ

౪౨ సంఖ్యాయా అవయవే తయప్

౪౩ ద్విత్రిభ్యాం తయస్యాయజ్వా

౪౪ ఉభాదుదాత్తో నిత్యమ్

౪౫ తదస్మిన్నధికమితి దశాన్తాడ్డః

౪౬ శదన్తవింశతేశ్చ

౪౭ సంఖ్యాయా గుణస్య నిమానే మయట్

౪౮ తస్య పూరణే డట్

౪౯ నాన్తాదసంఖ్యాదేర్మట్

౫౦ థట్ చ ఛన్దసి

౫౧ షట్కతికతిపయచతురాం థుక్

* చతురశ్ఛయతావాద్యక్షరలోపశ్చ

౫౨ బహుపూగగణసంఘస్య తిథుక్

౫౩ వతోరిథుక్

౫౪ ద్వేస్తీయః

౫౫ త్రేస్సంప్రసారణం చ

౫౬ వింశత్యాదిభ్యస్తమడన్యతరస్యామ్

౫౭ నిత్యం శతాదిమాసార్ధమాససంవత్సరాచ్చ

౫౮ షష్ట్యాదేశ్చాసంఖ్యాదేః

౫౯ మతౌ ఛస్సూక్తసామ్నోః

౬౦ అధ్యాయానువాకయోర్లుక్

౬౧ విముక్తాదిభ్యోఽణ్

విముక్త-దేవాసుర-రక్షోసుర-ఉపసద్-సువర్ణ-పరిసారక-సదసత్-వసు-మరుత్-పత్నీవత్-వసుమత్-మహీయత్-సత్త్వత్-బర్హవత్-దశార్ణ-దశార్హ-వయస్-హవిర్ధాన-పతత్రిన్-మహిత్రీ-అస్యహత్య-సోమాపూషన్-ఇడా-అగ్నావిష్ణూ-ఉర్వశీ-వృత్రహన్-విముక్తాదిః

౬౨ గోషదాదిభ్యో వున్

గోషద్-ఇషేత్వా-మాతరిశ్వన్-దేవస్యత్వా-దేవీరాపః-కృష్ణోస్య-ఖరేష్ఠ-దేవీంధియ-రక్షోహణ-యుఞ్జాన-అఞ్జన-ప్రభూత-ప్రతూర్త-కృశాను గోషదా [illegible]

౬౪ ఆకర్షాదిభ్యః కన్

ఆకర్ష-త్సరు-పిశాచ-పిచణ్డ-అశని-అశ్మన్-నిచయ-చయ-విజయ-జయ-ఆచయ-నయ-పాద-దీప-హ్రద-హ్రాద-హ్లాద-గద్గద-శకుని-ఆకర్షాదిః

౬౫ ధనహిరణ్యాత్కామే

౬౬ స్వాఙ్గేభ్యః ప్రసితే

౬౭ ఉదరాట్ఠగాద్యూనే

౬౮ సస్యేన పరిజాతః

౬౯ అంశం హారీ

౭౦ తన్త్రాదచిరాపహృతే

౭౧ బ్రాహ్మణకోష్ణికే సంజ్ఞాయామ్

౭౨ శీతోష్ణాభ్యాం కారిణి

౭౩ అధికమ్

౭౪ అనుకాభికాభీకః కమితా

౭౫ పార్శ్వేనాన్విచ్ఛతి

౭౬ అయఃశూలదణ్డాజినాభ్యాం ఠక్ఠఞౌ

౭౭ తావతిథం గ్రహణమితి లుగ్వా

* తావతిథేన గృహ్ణాతీతి కన్వక్తవ్యో నిత్యం చ లుక్

౭౮ స ఏషాం గ్రామణీః

౭౯ శృఙ్ఖలమస్య బన్ధనం కరభే

౮౦ ఉత్క ఉన్మనాః

౮౧ కాలప్రయోజనాద్రోగే

౮౨ తదస్మిన్నన్నం ప్రాయే సంజ్ఞాయామ్

* వటకేభ్య ఇనిర్వాచ్యః

౮౩ కుల్మాషాదఞ్

౮౪ శ్రోత్రియంశ్ఛన్దోఽధీతే

౮౫ శ్రాద్ధమనేన భుక్తమినిఠనౌ

౮౬ పూర్వాదినిః

౮౭ సపూర్వాచ్చ

౮౮ ఇష్టాదిభ్యశ్చ

ఇష్ట-పూర్త-ఉపాసాదిత-నిగదిత-పరిగదిత-పరివాదిత-నికథిత-నిషాదిత-నిపఠిత-సంకలిత-పరికలిత-సంరక్షిత-పరిరక్షిత-అర్చిత-గణిత-అవకీర్ణ-ఆయుక్త-గృహీత-ఆమ్నాత-శ్రుత-అధీత-అవధాన-ఆసేవిత-అవధారిత-అవకల్పిత-నిరాకృత-ఉపకృత-ఉపాకృత-అనుయుక్త-అనుగణిత-అనుపఠిత-వ్యాకులిత-ఇష్టాదిః

౮౯ ఛన్దసి పరిపన్థిపరిపరిణౌ పర్యవస్థాతరి

౯౦ అనుపద్యన్వేష్టా

౯౧ సాక్షాద్ద్రష్టరి సంజ్ఞాయామ్

౯౨ క్షేత్రియచ్ పరక్షేత్రే చికిత్స్యః

౯౩ ఇన్ద్రియమిన్ద్రలిఙ్గమిన్ద్రదృష్టమిన్ద్రసృష్టమిన్ద్రజుష్టమిన్ద్రదత్తమితి వా

౯౪ తదస్యాస్త్యస్మిన్నితి మతుప్

* గుణవచనేభ్యో మతుపో లుక్

౯౫ రసాదిభ్యశ్చ

రస-రూప-వర్ణ-గన్ధ-స్పర్శ-శబ్ద-స్నేహ-భావ-గుణాత్-ఏకాచః-రసాదిః

౯౬ ప్రాణిస్థాదాతో లజన్యతరస్యామ్

* ప్రాణ్యఙ్గాదేవ

౯౭ సిధ్మాదిభ్యశ్చ

సిధ్మ-గడు-మణి-నాభి-బీజ-వీణా-కృష్ణ-నిష్పావ-పాంసు-పార్శ్వ-పర్శు-హను-సక్తు-మాంస-పార్ష్ణిధమన్యోర్దీర్ఘశ్చ

వాతదన్తబలలలాటానామూఙ్ చ- జటా
ఘటాకటాకాలాః క్షేపే-వర్ణ-ఉదక-ప్ర
జ్ఞా-సక్థి-కర్ణ-స్నేహ-శీత-శ్యామ-పిఙ్గ- పి
త్త-పుష్క-పృథు మృదు-మఞ్జు-మణ్డ-పత్ర
చటు-కపి-కణ్డు-గ్రన్థి శ్రీ- కుశ-ధారా-వ
ర్ష్మన్-పక్ష్మన్-శ్లేష్మన్-పేశ-నిష్పావ్-కుణ్డ
క్షుద్రజన్తూపతాపయోశ్చ-సిధ్మాదిః

౯౮ వత్సాంసాభ్యాంకామబలే

౯౯ ఫేనాదిలచ్చ

౧౦౦ లోమాదిపామాదిపిచ్ఛాదిభ్యశ్శ
నేలచః

లోమన్-రోమన్-బభ్రు- హరి-గి
రి-కర్క-కపి ముని తరు-లోమాదిః - పా
మన్- వామన్-వేమన్ - హేమన్- శ్లే
ష్మన్-కద్రూ-బలి-సామన్- ఊష్మన్- కృ
మి అఙ్గాత్కల్యాణే- శాకీపలాలీదద్రూ
ణాం హ్రస్వత్వంచ- విష్వగిత్యుత్తరప
దలోపశ్చా-కృతసన్ధేః - లక్ష్మ్యా అచ్చ-
పామాదిః- పిచ్ఛా-ఉరస్- ధువక- ధ్రువక-
జటాఘటాకాలాః క్షేపే-వర్ణ-ఉదక - ప
ఙ్క-ప్రజ్ఞా-పిచ్ఛాదిః

* విష్వగిత్యుత్తరపదలోపశ్చా కృ
తసన్ధేః

౧౦౧ ప్రజ్ఞాశ్రద్ధార్చాభ్యోణః

* వృత్తేశ్చ

౧౦౨ తపస్సహస్రాభ్యాం వినీనీ

౧౦౩ అణ్ చ

* జ్యోత్స్నాదిభ్య ఉపసంఖ్యానమ్

జ్యోత్స్నా-తమిస్రా-కుణ్డల-కు
తప విసర్ప విపాదికా-జ్యోత్స్నాదిః

౧౦౪ సికతాశర్కరాభ్యాంచ

౧౦౫ దేశేలుబిలచౌచ

౧౦౬ దన్తఉన్నతఉరచ్

౧౦౭ ఊషసుషిముష్కమధోరః

* రప్రకరణేఖముఖకుఞ్జేభ్య ఉప
సంఖ్యానమ్

* నగపాంసుపాణ్డుభ్యశ్చ

* కచ్ఛ్వా హ్రస్వత్వంచ

౧౦౮ ద్యుద్రుభ్యాంమః

౧౦౯ కేశాద్వోఽన్యతరస్యామ్

* అన్యేభ్యోపిదృశ్యతఇతివక్తవ్యమ్

* అర్ణసోలోపశ్చ

* ఛన్దసీవనిపౌచ

* మేధారథాభ్యామీరన్నిరచౌ వ
క్తవ్యౌ

౧౧౦ గాణ్డ్యజగాత్సంజ్ఞాయామ్

౧౧౧ కాణ్డాణ్డాదీరన్నీరచౌ

౧౧౨ రజఃకృష్యాసుతిపరిషదోవలచ్

* అన్యేభ్యోపిదృశ్యతే

౧౧౩ దన్తశిఖాత్సంజ్ఞాయామ్

౧౧౪ జ్యోత్స్నాతమిస్రాశృఙ్గిణోర్జ
స్విన్నూర్జస్వలగోమిన్మలినమలీ
మసాః

౧౧౫ అతఇనిఠనౌ

౧౧౬ వ్రీహ్యాదిభ్యశ్చ

వ్రీహి-మాయా-శాలా-శిఖా-మా
లా-మేఖలా-కేకా-అష్టకా-పతాకా - చ
ర్మన్-కర్మన్-వర్మన్-దంష్ట్రా-సంజ్ఞా- బడబా

శా-కుమారీ నౌ-వీణా బలాకా-[illegible]

శీర్షాన్నఞః [illegible]

వా. శిఖామాలాసంజ్ఞాదిభ్య ఇనిః

వా. యవఖదాదిభ్య ఇకః

వా. అన్యేభ్యోఽపి దృశ్యతే

౧౧౭ తున్దాదిభ్య ఇలచ్చ

తున్ద-ఉదర-పిచణ్డ-యవ-వ్రీహి-

స్వాఙ్గాద్వివృద్ధౌ తున్దాదిః

౧౧౮ ఏకగోపూర్వాట్ఠఞ్నిత్యమ్

౧౧౯ శతసహస్రాన్తాచ్చ నిష్కాత్

౧౨౦ రూపాదాహతప్రశంసయోర్యప్

వా. అన్యేభ్యోఽపి దృశ్యతే

౧౨౧ అస్మాయామేధాస్రజో వినిః

౧౨౨ బహులం ఛన్దసి

వా. ఆమయస్యోపసఙ్ఖ్యానం దీర్ఘశ్చ

వా. శృఙ్గవృన్దాభ్యామారకన్

వా. ఫలబర్హాభ్యామినచ్

వా. హృదయాచ్చాలురన్యతరస్యామ్

వా. శీతోష్ణతృప్రేభ్యస్తదసహనే

వా. హిమాచ్చేలుః

వా. బలాదూలః

వా. వాతాత్సమూహే చ

వా. తపఃసహస్రాభ్యాం వినీనీ

౧౨౩ ఊర్ణాయా యుస్

౧౨౪ వాచో గ్మినిః

౧౨౫ ఆలజాటచౌ బహుభాషిణి

వా. కుత్సిత ఇతి వక్తవ్యమ్

౧౨౬ స్వామిన్నైశ్వర్యే

౧౨౭ అర్శఆదిభ్యోఽచ్

అర్శస్-ఉరస్-తున్ద-చతుర-పలిత-జటా-ఘటా-ఘాటా-అభ్ర-కర్దమ-అమ్ల-లవణ-స్వాఙ్గాద్ధీనాత్-వర్ణాత్ - అర్శఆదిరాకృతిగణః

౧౨౮ ద్వన్ద్వోపతాపగర్హ్యాత్ప్రాణిస్థాదినిః

౧౨౯ వాతాతిసారాభ్యాం కుక్ చ[ఇనిః]

వా. పిశాచాచ్చ

౧౩౦ వయసి పూరణాత్

౧౩౧ సుఖాదిభ్యశ్చ

సుఖ-దుఃఖ-తృప్ర-కృచ్ఛ్ర-అస్ర-అలీక-కరుణ-సోఢ-ప్రతీప-శీల-హల-మాలా-క్షేప-కృపణ-ప్రణయ-దల-కక్ష-సుఖాదిః

౧౩౨ ధర్మశీలవర్ణాన్తాచ్చ

౧౩౩ హస్తాజ్జాతౌ

౧౩౪ వర్ణాద్బ్రహ్మచారిణి

౧౩౫ పుష్కరాదిభ్యో దేశే

పుష్కర-పద్మ-ఉత్పల-తమాల-కుముద-నడ-కపిత్థ-బిస-మృణాల-కర్దమ-శాలూక-విగర్హ-కరీష-శిరీష-యవాస-ప్రవాహ-హిరణ్య-కైరవ-కల్లోల-తట-తరఙ్గ-పఙ్కజ-సరోజ-రాజీవ-నాలీక-సరోరుహ-పుటక-అరవిన్ద-అమ్భోజ-అబ్జ-కమల-పయస్-పుష్కరాదిః

వా. బాహూరుపూర్వపదాద్బలాత్

వా. సర్వాదేశ్చ

వా. అర్థాచ్చాసన్నిహితే

వా. తదన్తాచ్చ

౧౩౬ బలాదిభ్యో మతుబన్యతరస్యామ్

బల-ఉత్సాహ-ఉద్భాస-ఉద్వాస-ఉద్వాస-శిఖా-కుల-చూడా-సుల-కూల-ఆయామ-వ్యాయామ-ఉపయామ-ఆరోహ-అవరోహ-పరిణాహ-యుద్ధ-బలాదిః

౧౩౭ సంజ్ఞాయాం మన్మాభ్యామ్

౧౩౮ కంశంభ్యాం బభయుస్తితుతయసః

౧౩౯ తున్దివలివటేర్భః

౧౪౦ అహంశుభమోర్యుస్

ఇతి సూత్రపాఠే పఞ్చమస్యాధ్యాయస్య ద్వితీయః పాదః

---

౧ ప్రాగ్దిశో విభక్తిః

౨ కింసర్వనామబహుభ్యోఽద్వ్యాదిభ్యః

౩ ఇదమ ఇశ్

౪ ఏతేతౌ రథోః

* ధాహితౌ చ చ్ఛన్దసి

౫ ఏతదోఽన్

౬ సర్వస్య సోఽన్యతరస్యాం ది

౭ పఞ్చమ్యాస్తసిల్

౮ తసేశ్చ

౯ పర్యభిభ్యాం చ

* సర్వోభయార్థాభ్యామేవ

౧౦ సప్తమ్యాస్త్రల్

౧౧ ఇదమో హః

౧౨ కిమోఽత్

౧౩ వా హ చ చ్ఛన్దసి

౧౪ ఇతరాభ్యోఽపి దృశ్యన్తే

౧౫ సర్వైకాన్యకింయత్తదః కాలే దా

౧౬ ఇదమో ర్హిల్

౧౭ అధునా

౧౮ దానీం చ

౧౯ తదో దా చ

* తదో దావచనమనర్థకం విహితత్వాత్

౨౦ తయోర్దార్హిలౌ చ ఛన్దసి

౨౧ అనద్యతనే ర్హిలన్యతరస్యామ్

౨౨ సద్యఃపరుత్పరార్యైషమఃపరేద్యవ్యద్యపూర్వేద్యురన్యేద్యురన్యతరేద్యురితరేద్యురపరేద్యురధరేద్యురుభయేద్యురుత్తరేద్యుః

* సమానస్య సభావో ద్యస్ చాహని

* పూర్వపూర్వతరయోః పరభావ ఉదారీ చ సంవత్సరే

* ఇదమ ఇశ్ సమసణ్ ప్రత్యయశ్చ సంవత్సరే

* పరస్మాదేద్యవ్యహని

* ఇదమోఽశ్భావో ద్యశ్చ

* పూర్వాదిభ్యోఽష్టభ్యోఽహన్యేద్యుస్

* ద్యుశ్చోభయాత్

౨౩ ప్రకారవచనే థాల్

౨౪ ఇదమస్థముః

* ఏతదో వాచ్యః

౨౫ కిమశ్చ

౨౬ థా హేతౌ చ ఛన్దసి

౨౭ దిక్శబ్దేభ్యస్సప్తమీపఞ్చమీప్రథమాభ్యో దిగ్దేశకాలేష్వస్తాతిః

౨౮ దక్షిణోత్తరాభ్యామతసుచ్

౨౯ విభాషా పరావరాభ్యామ్

౩౦ అఞ్చేర్లుక్

౩౧ ఉపర్యుపరిష్టాత్

౩౨ పశ్చాత్

* అవరస్యార్థే పశ్చభావో వక్తవ్యః

౩౩ పశ్చ పశ్చా చ చ్ఛన్దసి

౩౪ ఉత్తరాధరదక్షిణాదాతిః

౩౫ ఏనబన్యతరస్యామదూరేఽపఞ్చమ్యాః

౩౬ దక్షిణాదాచ్

౩౭ ఆహి చ దూరే

౩౮ ఉత్తరాచ్చ

౩౯ పూర్వాధరావరాణామసి పురధవశ్చైషామ్

౪౦ అస్తాతి చ

౪౧ విభాషాఽవరస్య

౪౨ సంఖ్యాయా విధార్థే ధా

౪౩ అధికరణవిచాలే చ

౪౪ ఏకాద్ధో ధ్యముఞన్యతరస్యామ్

౪౫ ద్వి(త్రో)శ్చ ధముఞ్

* ధముఞన్తాత్స్వార్థే డదర్శనమ్

౪౬ ఏధాచ్చ

౪౭ యాప్యే పాశప్

౪౮ పూరణాద్భాగే తీయాదన్

౪౯ (ప్రా)గేకాదశభ్యోఽచ్ఛన్దసి

౫౦ షష్ఠాష్టమాభ్యాం ఞ చ

౫౧ మానపశ్వఙ్గయోః కన్లుకౌ చ

౫౨ ఏకాదాకినిచ్చాసహాయే

౫౩ భూతపూర్వే చరట్

౫౪ షష్ఠ్యా రూప్య చ

౫౫ అతిశాయనే తమబిష్ఠనౌ

౫౬ తిఙశ్చ

౫౭ ద్వివచనవిభజ్యోపపదే తరబీయసునౌ

౫౮ అజాదీ గుణవచనాదేవ

౫౯ తుశ్ఛన్దసి

౬౦ (ప్ర)శస్యస్య శ్రః

౬౧ జ్య చ

౬౨ వృద్ధస్య చ

౬౩ అన్తికబాఢయోర్నేదసాధౌ

౬౪ యువాల్పయోః కనన్యతరస్యామ్

౬౫ విన్మతోర్లుక్

౬౬ (ప్ర)శంసాయాం రూపప్

౬౭ ఈషదసమాప్తౌ కల్పబ్దేశ్యదేశీయరః

౬౮ విభాషా సుపో బహుచ్ పురస్తాత్తు

౬౯ (ప్ర)కారవచనే జాతీయర్

౭౦ (ప్రా)గివాత్కః

౭౧ అవ్యయసర్వనామ్నామకచ్ (ప్రా)క్టేః

౭౨ కస్య చ దః

* ఓకారసకారభకారాదౌ సుపి సర్వనామ్నష్టేః (ప్రా)గకచ్

* అకచ్ప్రకరణే తూష్ణీమః కామ్

* శీలే కో మలోపశ్చ

౭౩ అజ్ఞాతే

౭౪ కుత్సితే

౭౫ సంజ్ఞాయాం కన్

౭౬ అనుకమ్పాయామ్

౭౭ నీతౌ చ తద్యుక్తాత్

౭౮ బహ్వచో మనుష్యనామ్నష్ఠజ్వా

౭౯ ఘనిలచౌ చ

౮౦ (ప్రా)చాముపాదేరడజ్వుచౌ చ

౮౧ జాతినామ్నః కన్

౮౨ అజినాన్తస్యోత్తరపదలోపశ్చ

౮౩ ఠాజాదావూర్ధ్వం ద్వితీయాదచః

* చతుర్థాదచ ఊర్ధ్వస్య లోపో వక్తవ్యః

* అనజాదౌ చ విభాషా లోపో వక్తవ్యః

* లోపః పూర్వపదస్య చ

* వినాపి ప్రత్యయం పూర్వోత్తరపదయోర్లోపో వా వాచ్యః

* ఉవర్ణాల్ల ఇలస్య చ

* ఋవర్ణాదపి

* ఠగ్రహణమకోద్వితీయత్వే కవిధానార్థమ్

* ద్వితీయం సన్ధ్యక్షరం చేత్తదాదేర్లోపో వక్తవ్యః

౮౪ శేవలసుపరివిశాలవరుణార్యమాదీనాం తృతీయాత్

* ఏకాక్షరపూర్వపదానాముత్తరపదలోపో వక్తవ్యః

* షష్ఠాజాదివచనాత్సిద్ధమ్

౮౫ అల్పే

౮౬ హ్రస్వే

౮౭ సంజ్ఞాయాం కన్

౮౮ కుటీశమీశుణ్డాభ్యో రః

౮౯ కుత్వా డుపచ్

౯౦ కాసూగోణీభ్యాం ష్టరచ్

౯౧ వత్సోక్షాశ్వర్షభేభ్యశ్చ తనుత్వే

౯౨ కింయత్తదో నిర్ధారణే ద్వయోరేకస్య డతరచ్

౯౩ వా బహూనాం జాతిపరిప్రశ్నే డతమచ్

౯౪ ఏకాచ్చ ప్రాచామ్

౯౫ అవక్షేపణే కన్

౯౬ ఇవే ప్రతికృతౌ

౯౭ సంజ్ఞాయాం చ

౯౮ లుమ్మనుష్యే

౯౯ జీవికార్థే చాపణ్యే

౧౦౦ దేవపథాదిభ్యశ్చ

దేవపథ-హంసపథ-వారిపథ-రథపథ-స్థలపథ-కరిపథ-అజపథ-రాజపథ-శతపథ-శఙ్కుపథ-సిన్ధుపథ-సిద్ధగతి-ఉష్ట్రగ్రీవ-వామరజ్జు-హస్త-ఇన్ద్ర-దణ్డ-పుష్ప-మత్స్య-దేవపథాదిరాకృతిగణః

౧౦౧ వస్తేర్ఢఞ్

౧౦౨ శిలాయా ఢః

౧౦౩ శాఖాదిభ్యో యః

శాఖా-ముఖ-జఘన-శృఙ్గ-మేఘ-అభ్ర-చరణ-స్కన్ధ-స్కన్ద-ఉరస్-శిరస్-అగ్ర-శరణ-శాఖాదిః

౧౦౪ ద్రవ్యం చ భవ్యే

౧౦౫ కుశాగ్రాచ్ఛః

౧౦౬ సమాసాచ్చ తద్విషయాత్

౧౦౭ శర్కరాదిభ్యోఽణ్

శర్కరా-కపాలికా-కపాటికా-కనిష్ఠికా-పుణ్డరీక-శతపత్ర-గోలోమన్-లోమక-గోపుచ్ఛ-నరాచీ-నకుల-సికతా-శర్కరాదిః

౧౦౮ అఙ్గుల్యాదిభ్యష్ఠక్

అఙ్గులీ-భరుజ-బభ్రు-వల్గు-మణ్డర-

మణ్డల-శష్కులీ-హరి-కపి-ముని-రుహ-ఖల-ఉదశ్విత్-గోశీ-ఉరస్-కులిశ-అంగుల్యాదిః

౧౦౯ ఏకశాలాయాష్ఠజన్యతరస్యామ్

౧౧౦ కర్కలోహితాదీకక్

౧౧౧ ప్రత్నపూర్వవిశ్వేమాత్థాల్ ఛన్దసి

౧౧౨ పూగాఞ్ఞ్యోఽగ్రామణీపూర్వాత్

౧౧౩ వ్రాతచ్ఫఞోరస్త్రియామ్

౧౧౪ ఆయుధజీవిసంఘాఞ్ఞ్యడ్వాహీకేష్వబ్రాహ్మణరాజన్యాత్

౧౧౫ వృకాట్టేణ్యణ్

౧౧౬ దామన్యాదిత్రిగర్తషష్ఠాచ్ఛః

దామని-ఔలపి-బైజవాపి-ఔదకి-అచ్యుతన్తి-అచ్యుతదన్తి-శాకున్తకి-ఆకిదన్తి-ఔడవి-కాకదన్తి-శత్రున్తపి-సార్వసేని-బిన్దు-తులభ-మౌఞ్జాయన-కాకన్ది-సావిత్రీపుత్ర-దామన్యాదిః

౧౧౭ పర్శ్వాదియౌధేయాదిభ్యామణఞౌ

పర్శు-అసుర-రక్షస్-బాహ్లీక-వయస్-వసు-మరుత్-సత్త్వత్-దశార్హ-పిశాచ-అశని-కార్షాపణ-పర్శ్వాదిః

యౌధేయ-కౌశేయ-శౌక్రేయ-శౌభ్రేయ-ధార్తేయ-వార్తేయ-జాబాలేయ-త్రిగర్త-భరత-ఉశీనర-యౌధేయాదిః

౧౧౮ అభిజిద్విదభృచ్ఛాలావచ్ఛిఖావచ్ఛమీవదూర్ణావచ్ఛ్రుమదణో యఞ్

౧౧౯ ఞ్యాదయస్తద్రాజాః (ఇఞ్

ఇతి సూత్రపాఠే పఞ్చమస్యాధ్యాయస్య తృతీయః పాదః.

—✻—

౧ పాదశతస్య సంఖ్యాదేర్వీప్సాయాం వున్ లోపశ్చ

౨ దణ్డవ్యవసర్గయోశ్చ

౩ స్థూలాదిభ్యః ప్రకారవచనే కన్

స్థూల-అణు-మాష-ఇషు-కృష్ణ జలేషు-యవ వ్రీహిషు-ఇక్షు-తిల-పాద్య-కాలావదాతసురాయామ్-గోమూత్ర ఆచ్ఛాదనే-సురా అహౌ-జీర్ణశాలిషు-పత్రమూలే సమస్తో వ్యస్తశ్చ-కుమారీపుత్ర-కుమారీశ్వశుర-మణి-స్థూలాదిః

✻ చఞ్చద్బృహతోరుపసంఖ్యానమ్

✻ సురాయా అహౌ

౪ అనత్యన్తగతౌ క్తాత్

౫ న సామివచనే

౬ బృహత్యా ఆచ్ఛాదనే

౭ అషడక్షాశితంగ్వలంకర్మాలంపురుషాధ్యుత్తరపదాత్ ఖః

౮ విభాషాఞ్చేరదిక్స్త్రియామ్

౯ జాత్యన్తాచ్ఛ బన్ధుని

౧౦ స్థానాన్తాద్విభాషా సస్థానేనేతి చేత్

౧౧ కిమేత్తిఙవ్యయఘాదామ్వద్రవ్యప్రకర్షే

౧౨ అము చ ఛన్దసి

౧౩ అనుగాదినష్ఠక్

౧౪ ణచః స్త్రియామఞ్

౧౫ అణినుణః

౧౬ విసారిణో మత్స్యే
౧౭ సంఖ్యాయాః క్రియాభ్యావృత్తిగణనే కృత్వసుచ్
౧౮ ద్విత్రిచతుర్భ్యస్సుచ్
౧౯ ఏకస్య సకృచ్చ
౨౦ విభాషా బహోర్ధాఽవిప్రకృష్టకాలే
౨౧ తత్ప్రకృతవచనే మయట్
౨౨ సమూహవచ్చ బహుషు
౨౩ అనన్తావసథేతిహభేషజాఞ్ఞ్యః
౨౪ దేవతాన్తాత్తాదర్థ్యే యత్
౨౫ పాదార్ఘాభ్యాం చ
౨౬ అతిథేర్ఞ్యః
౨౭ దేవాత్తల్
౨౮ అవేః కః
౨౯ యావాదిభ్యః కన్

యావ-మణి-అస్థి-తాలు-జాను- సాన్ద్ర-పీత-స్తమ్బ-ఋతావుష్ణశీతే - పశౌ లూనవిపాతే- అణునిపుణే - పుత్రకృత్రిమే- స్నాతవేదసమాప్తౌ- శూన్యరిక్తే- దాన కుత్సితే- తనుసూత్రే - ఈయసశ్చ- జ్ఞాత- అజ్ఞాత- కుమారక్రీడనకాని చ- యావాదిః

౩౦ లోహితాన్మణౌ
* లోహితాల్లిఙ్గబాధనం వా
* నవస్య నూ ఆదేశః త్నప్తనప్ఖాశ్చ ప్రత్యయా వక్తవ్యాః
* నశ్చ పురాణే ప్రాత్
౩౧ వర్ణే చానిత్యే
౩౨ రక్తే
౩౩ కాలాచ్చ
౩౪ వినయాదిభ్యష్ఠక్

వినయ-సమయ - ఉపాయో హ్రస్వత్వం చ-సంప్రతి-సంగతి-కథంచిత్-అకస్మాత్-సమాచార-ఉపచార- సమయాచార-వ్యవహార-సంప్రదాన- సముత్కర్ష-సమూహ-విశేష-అత్యయ-వినయాదిః

౩౫ వాచో వ్యాహృతార్థాయామ్
౩౬ తద్యుక్తాత్కర్మణోఽణ్
* అణ్ప్రకరణే కులాలవరుడ నిషాద చణ్డాలామిత్రేభ్యశ్ఛన్దసి
* భాగరూపనామభ్యో ధేయః
* మిత్రాచ్ఛన్దసి
* ఆగ్నీధ్రసాధారణాదఞ్
* అవయసమరుద్భ్యాం ఛన్దసి
౩౭ ఓషధేరజాతౌ
౩౮ ప్రజ్ఞాదిభ్యశ్చ

ప్రజ్ఞ-వణిజ్-ఉశిజ్-ఉష్ణిజ్-ప్రత్యక్ష-విద్వస్-విదన్-షోడన్- విద్యా - మనస్ - శ్రోత్ర శరీరే- జుహ్వత్-కృష్ణమృగే - చికీర్షత్ -చోర-శత్రు- యోధ-చక్షుస్ - వసు-ఏనస్-మరుత్-క్రుఞ్చ-సత్వన్తు - దశార్హ - వయస్ - వ్యాకృత-అసుర-రక్షస్-పిశాచ-అశని-కర్షాపణ- దేవతాబన్ధు-ప్రజ్ఞాదిః

౩౯ మృదస్తికన్
౪౦ సస్నౌ ప్రశంసాయామ్
౪౧ వృకజ్యేష్ఠాభ్యాం తిల్తాతిలౌ చ ఛన్దసి
౪౨ బహ్వల్పార్థాచ్ఛస్ కారకాదన్యతరస్యామ్
* బహ్వల్పార్థాన్మఙ్గలామఙ్గలవచనమ్

౪౩ సంఖ్యైకవచనాచ్చ వీప్సాయామ్

౪౪ ప్రతియోగే పఞ్చమ్యాస్తసిః

* ఆద్యాదిభ్య ఉపసంఖ్యానమ్

ఆది-మధ్య-అన్త-పృష్ఠ-పార్శ్వ-ఆద్యాది రాకృతిగణః

౪౫ అపాదానే చాహీయరుహోః

౪౬ అతిగ్రహావ్యథనక్షేపేష్వకర్తరి తృతీయాయాః

౪౭ హీయమానపాపయోగాచ్చ

౪౮ షష్ఠ్యా వ్యాశ్రయే

౪౯ రోగాచ్చాపనయనే

౫౦ కృభ్వస్తియోగే సంపద్యకర్తరి చ్విః

* అభూతతద్భావ ఇతి వక్తవ్యమ్

౫౧ అరుర్మనశ్చక్షుశ్చేతోరహోరజసాం లోపశ్చ

౫౨ విభాషా సాతి కార్త్స్న్యే

౫౩ అభివిధౌ సంపదా చ

౫౪ తదధీనవచనే

౫౫ దేయే త్రా చ

౫౬ దేవమనుష్యపురుషపురుమర్త్యేభ్యో ద్వితీయాసప్తమ్యోర్బహులమ్

౫౭ అవ్యక్తానుకరణాద్ద్వ్యజవరార్ధాదనితౌ డాచ్

౫౮ కృఞో ద్వితీయతృతీయశమ్బబీజాత్కృషౌ

౫౯ సంఖ్యాయాశ్చ గుణాన్తాయాః

౬౦ సమయాచ్చ యాపనాయామ్

౬౧ సపత్త్రనిష్పత్త్రాదతివ్యథనే

౬౨ నిష్కులాన్నిష్కోషణే

౬౩ సుఖప్రియాదానులోమ్యే

౬౪ దుఃఖాత్ప్రాతిలోమ్యే

౬౫ శూలాత్పాకే

౬౬ సత్యాదశపథే

౬౭ మద్రాత్పరివాపణే

* భద్రాచ్చేతి వక్తవ్యమ్

౬౮ సమాసాన్తాః

౬౯ న పూజనాత్

* స్వతిభ్యామేవ

౭౦ కిమః క్షేపే

౭౧ నఞస్తత్పురుషాత్

౭౨ పథో విభాషా

౭౩ బహువ్రీహౌ సంఖ్యేయే డజబహుగణాత్

* సంఖ్యాయాస్తత్పురుషస్య వాచ్యః

౭౪ ఋక్పూరబ్ధూఃపథామానక్షే

* అనృచబహ్వృచావధ్యేతర్యేవ

౭౫ అచ్ ప్రత్యన్వవపూర్వాత్సామలోమ్నః

* కృష్ణోదక్పాణ్డుసంఖ్యాపూర్వాయా భూమేరజిష్యతే

౭౬ అక్ష్ణోఽదర్శనాత్

౭౭ అచతురవిచతురసుచతురస్త్రీపుంసధేన్వనడుహర్క్సామవాఙ్మనసాక్షిభ్రువదారగవోర్వష్ఠీవపదష్ఠీవనక్తందివరాత్రిందివాహర్దివసరజసనిఃశ్రేయసపురుషాయుషద్వ్యాయుషత్ర్యాయుషర్గ్యజుషజాతోక్షమహోక్షవృద్ధోక్షోపశునగోష్ఠశ్వాః

* ప్రత్యవాభ్యాంచ తు లోమ్నః... (కృతే)
౭౮ బ్రహ్మహస్తిభ్యాంవర్చసః
* పల్యరాజభ్యాంచ
౭౯ అవసమన్ధేభ్యస్తమసః
౮౦ శ్వసో౽వసీయశ్శ్రేయసః
౮౧ అన్వవతప్తాద్రహసః
౮౨ ప్రతేరురసస్సప్తమీస్థాత్
౮౩ అనుగవమాయామే
౮౪ ద్విస్తావా త్రిస్తావా వేదిః
౮౫ ఉపసర్గాదధ్వనః
౮౬ తత్పురుషస్యాఙ్గులేస్సంఖ్యావ్యయా(దేః)
౮౭ అహస్సర్వైకదేశ సంఖ్యాత పుణ్యాచ్చరాత్రేః
* అహర్గ్రహణం ద్వన్ద్వార్థమ్
౮౮ అహ్నో౽హ్న ఏతేభ్యః
౮౯ నసంఖ్యాదేస్సమాహారే
౯౦ ఉత్తమైకాభ్యాంచ
౯౧ రాజాహస్సఖిభ్యష్టచ్
౯౨ గోరతద్ధితలుకి
౯౩ అగ్రాఖ్యాయామురసః
౯౪ అనో౽శ్మాయస్సరసాంజాతిసంజ్ఞయోః
౯౫ గ్రామకౌటాభ్యాంచతక్ష్ణః
౯౬ అతేశ్శునః
౯౭ ఉపమానాదప్రాణిషు
౯౮ ఉత్తరమృగపూర్వాచ్చసక్థ్నః
౯౯ నావోద్విగోః
౧౦౦ అర్ధాచ్చ
౧౦౧ ఖార్యాః ప్రాచామ్
౧౦౨ ద్విత్రిభ్యామఞ్జలేః
౧౦౩ అనసన్తాన్నపుంసకాచ్ఛన్దసి
౧౦౪ బ్రహ్మణో జానపదాఖ్యాయామ్
౧౦౫ కుమహద్భ్యామన్యతరస్యామ్
౧౦౬ ద్వన్ద్వాచ్చుదషహాన్తాత్సమాహారే
౧౦౭ అవ్యయీభావే శరత్ప్రభృతిభ్యః
శరద్-విపాశ్-అనస్-మనస్-ఉపానహ్ అనడుహ్ దివ్-హిమవత్-హిరుక్-విద్-సద్-దిశ్-దృశ్-విశ్-చతుర్-త్యద్-తద్-యద్-కియత్-జరాయాజర స్చ-ప్రతిపరసమనుభ్యో౽క్ష్ణః-పథిన్ ఇతి శరదాదిః
౧౦౮ అనశ్చ
౧౦౯ నపుంసకాదన్యతరస్యామ్
౧౧౦ నదీపౌర్ణమాస్యాగ్రహాయణీభ్యః
౧౧౧ ఝయః
౧౧౨ గిరేశ్చ సేనకస్య
౧౧౩ బహువ్రీహౌ సక్థ్యక్ష్ణోస్స్వాఙ్గాత్షచ్
౧౧౪ అఙ్గులేర్దారుణి
౧౧౫ ద్విత్రిభ్యాంషమూర్ధ్నః
౧౧౬ అప్పూరణీప్రమాణ్యోః
* నేతుర్నక్షత్రే౽బుపసంఖ్యానమ్ (?)
౧౧౭ అన్తర్బహిర్భ్యాంచలోమ్నః
౧౧౮ అఞ్నాసికాయాస్సంజ్ఞాయాం నసంచాస్థూలాత్
* ఖురఖరాభ్యాం వా నస్
౧౧౯ ఉపసర్గాచ్చ

* వేర్గ్రో వక్తవ్యః
* ఖ్యశ్చ
౧౨౦ సుప్రాతసుశ్వసుదివశారికుక్షచతురశ్రైణీపదాజపదప్రోష్ఠపదాః
౧౨౧ నఞ్దుస్సుభ్యో హలిసక్థ్యోరన్యతరస్యామ్
౧౨౨ నిత్యమసిచ్ ప్రజామేధయోః
౧౨౩ బహుప్రజాశ్ఛన్దసి
౧౨౪ ధర్మాదనిచ్ కేవలాత్
౧౨౫ జమ్భా సుహరితతృణసోమేభ్యః
౧౨౬ దక్షిణేర్మా లుబ్ధయోగే
౧౨౭ ఇచ్ కర్మవ్యతిహారే
౧౨౮ ద్విదణ్డ్యాదిభ్యశ్చ
ద్విదణ్డి-ద్విముసలి-ఉభాఞ్జలి-ఉభయాఞ్జలి-ఉభాదన్తి-ఉభయాదన్తి-ఉభాహస్తి-ఉభయాహస్తి-ఉభాకర్ణి-ఉభయాకర్ణి-ఉభాపాణి-ఉభయాపాణి-ఉభాబాహు-ఉభయాబాహు-ఏకపది-ప్రోష్ఠపది-ఆఢ్యపది-సపది-నికుచ్యకర్ణి-సంహతపుచ్ఛి-అన్తేవాసి ద్విదణ్డ్యాదిః
౧౨౯ ప్రసంభ్యాం జానునోర్జ్ఞుః
౧౩౦ ఊర్ధ్వాద్విభాషా
౧౩౧ ఊధసోఽనఙ్
౧౩౨ ధనుషశ్చ
౧౩౩ వా సంజ్ఞాయామ్
౧౩౪ జాయాయా నిఙ్
౧౩౫ గన్ధస్యేదుత్పూతిసుసురభిభ్యః
* గన్ధస్యేత్వే తదేకాన్తగ్రహణమ్
౧౩౬ అల్పాఖ్యాయామ్
౧౩౭ ఉపమానాచ్చ
౧౩౮ పాదస్య లోపోఽహస్త్యాదిభ్యః
హస్తిన్-కుద్దాల-అశ్వ-కశిక-కురూత-కటోల-కటోలక-గణ్డోల-గణ్డోలక-కణ్డోల కణ్డోలక-అజ-కపోత-జాల-గణ్డ-మహేలా-దాసీ గణికా-కుసూల-హస్త్యాదిః
౧౩౯ కుమ్భపదీషు చ
కుమ్భపదీ-ఏకపదీ-జాలపదీ-శూలపదీ-మునిపదీ గుణపదీ-శతపదీ- సూత్రపదీ-గోధాపదీ-కలశీపదీ విపదీ- తృణపదీ-ద్విపదీ-త్రిపదీ-షట్పదీ-దాసీపదీ- శితపదీ-విష్ణుపదీ సుపదీ-నిష్పదీ- ఆర్ద్రపదీ-కుణిపదీ కృష్ణపదీ-శుచిపదీ- ద్రోణపదీ-ద్రుపదీ-సూకరపదీ-శకృత్పదీ - అష్టాపదీ స్థూణాపదీ-అపదీ-సూచీపదీ- కుమ్భపద్యాదిః
౧౪౦ సంఖ్యాసుపూర్వస్య
౧౪౧ వయసి దన్తస్య దతృ
౧౪౨ ఛన్దసి చ
౧౪౩ స్త్రియాం సంజ్ఞాయామ్
౧౪౪ విభాషా శ్యావారోకాభ్యామ్
౧౪౫ అగ్రాన్తశుద్ధశుభ్రవృషవరాహేభ్యశ్చ
౧౪౬ కకుదస్యావస్థాయాం లోపః
౧౪౭ త్రికకుత్పర్వతే
౧౪౮ ఉద్విభ్యాం కాకుదస్య
౧౪౯ పూర్ణాద్విభాషా
౧౫౦ సుహృద్దుర్హృదౌ మిత్రామిత్రయోః

౧౫౧ ఉరఃప్రభృతిభ్యః కప్

ఉరస్-సర్పిస్-ఉపానహ పుమాన్ - అనడ్వాన్-పయః-నౌః-లక్ష్మీః-దధి-మధు-శాలిః-అర్థాన్నఞః-ఇత్యేతే ఉరఃప్రభృత(యః

* అర్థాన్నఞః

౧౫౨ ఇనః స్త్రియామ్

౧౫౩ నద్యృతశ్చ

౧౫౪ శేషాద్విభాషా

౧౫౫ నసంజ్ఞాయామ్

౧౫౬ ఈయసశ్చ

* ఈయసో బహువ్రీహేర్నేతి వాచ్యమ్

౧౫౭ వన్దితే భ్రాతుః

౧౫౮ ఋతశ్ఛన్దసి

౧౫౯ నాడీతన్త్ర్యోః స్వాఙ్గే

౧౬౦ నిష్ప్రవాణిశ్చ

ఇతి సూత్రపాఠే పఞ్చమస్యాధ్యాయస్య చతుర్థః పాదః అధ్యాయశ్చ

---

౧ ఏకాచో ద్వే ప్రథమస్య

౨ అజాదేర్ద్వితీయస్య

౩ నన్ద్రాః సంయోగాదయః

* ఈర్ష్యతేస్తృతీయస్యేతి వాచ్యమ్

* కణ్డ్వాదీనాం తృతీయస్యేతి వాచ్యమ్

* యథేష్టం నామధాతుషు

౪ పూర్వోఽభ్యాసః

౫ ఉభే అభ్యస్తమ్

౬ జక్షిత్యాదయః షట్

౭ తుజాదీనాం దీర్ఘోఽభ్యాసస్య

* తుజాదిషు ఛన్దసి ప్రత్యయగ్రహణం కర్తవ్యమ్

౮ లిటి ధాతోరనభ్యాసస్య

౯ సన్యఙోః

౧౦ శ్లౌ

౧౧ చఙి

౧౨ దాశ్వాన్ సాహ్వాన్ మీఢ్వాంశ్చ

* చరిచలి పతి వదీనాం వా ద్విత్వమచ్యాక్ చాభ్యాసస్య

* హన్తేర్ఘత్వం చ (స్య

* పాటేర్ణిలుక్ చోక్ చ దీర్ఘశ్చాభ్యాస

౧౩ ష్యఙః సంప్రసారణం పుత్రపత్యోస్తత్పురుషే

౧౪ బన్ధుని బహువ్రీహౌ

* మాతచ్ మాతృక మాతృషు వా

౧౫ వచిస్వపియజాదీనాం కితి

౧౬ గ్రహిజ్యావయివ్యధివష్టివిచతివృశ్చతిపృచ్ఛతిభృజ్జతీనాం ఙితి చ

౧౭ లిట్యభ్యాసస్యోభయేషామ్

౧౮ స్వాపేశ్చఙి

౧౯ స్వపిస్యమివ్యేఞాం యఙి

౨౦ న వశః

౨౧ చాయః కీ

౨౨ స్ఫాయః స్ఫీ నిష్ఠాయామ్

౨౩ స్త్యః ప్రపూర్వస్య

౨౪ ద్రవమూర్తిస్పర్శయోః శ్యః

౨౫ ప్రతేశ్చ

౨౬ విభాషాభ్యవపూర్వస్య

౨౭ శృతం పాకే

౨౮ ప్యాయః పీ

* ఆఙ్పూర్వస్యాన్ధూధసోరితి వక్తవ్యమ్

౨౯ లిడ్యఙోశ్చ

౩౦ విభాషా శ్వేః

౩౧ ణౌ చ సంశ్చఙోః

౩౨ హ్వః సంప్రసారణమ్

౩౩ అభ్యస్తస్య చ

౩౪ బహులం ఛన్దసి

౩౫ చాయః కీ

౩౬ అపస్పృధేథామానృచురానృహుశ్చిచ్యుషేతిత్యాజశ్రాతాః శ్రితమాశీరాశీర్తాః

౩౭ న సంప్రసారణే సంప్రసారణమ్

* రయేర్మతౌ బహులమ్

* ఋచి త్రేరుత్తరపదాదిలోపశ్ఛన్దసి

౩౮ లిటి వయో యః

౩౯ వశ్చాస్యాన్యతరస్యాం కితి

౪౦ వేఞః

౪౧ ల్యపి చ

౪౨ జ్యశ్చ

౪౩ వ్యశ్చ

౪౪ విభాషా పరేః

౪౫ ఆదేచ ఉపదేశేఽశితి

౪౬ న వ్యో లిటి

౪౭ స్ఫురతిస్ఫులత్యోర్ఘఞి

౪౮ క్రీఙ్జీనాం ణౌ

౪౯ సిధ్యతేరపారలౌకికే

౫౦ మీనాతిమినోతిదీఙాం ల్యపి చ

౫౧ విభాషా లీయతేః

* ప్రలమ్భనశాలీనీకరణయోశ్చణౌ నిత్యమాత్వమ్

౫౨ ఖిదేశ్ఛన్దసి

౫౩ అపగురో ణముఞి

౫౪ చిస్ఫురోర్ణౌ

౫౫ ప్రజనే వీయతేః

౫౬ బిభేతేర్హేతుభయే

౫౭ నిత్యం స్మయతేః

౫౮ సృజిదృశోర్ఝల్యమకితి

౫౯ అనుదాత్తస్య చర్దుపధస్యాన్యతరస్యామ్

౬౦ శీర్షంశ్ఛన్దసి

౬౧ యే చ తద్ధితే

* వా కేశేషు

* అచి శీర్షః

౬౨ అచిశీర్ష్ణః

* ఛన్దసి చ

౬౩ పద్దన్నోమాస్హృన్నిశసన్యూషన్దోషన్యకఞ్ఛకన్నుదన్నాసఞ్ఛస్ప్రభృతిషు

* మాంసపృతనాసానూనాం మాంస్పృత్స్నవో వాచ్యాః

* నస్నాసికాయా యత్తస్క్షుద్రేషు

* వర్ణనగరయోర్నేతి వక్తవ్యమ్

౬౪ ధాత్వాదేః షః సః

* సుబ్ధాతుష్ఠివుష్వష్కతీనాం సత్వప్రతిషేధో వక్తవ్యః

౬౫ ణో నః

౬౬ లోపో వ్యోర్వలి

౬౭ వేరపృక్తస్య

౬౮ హల్ఙ్యాబ్భ్యో దీర్ఘాత్సుతిస్యపృక్తం హల్
౬౯ ఏఙ్హ్రస్వాత్సంబుద్ధేః
౭౦ శేశ్ఛన్దసి బహులమ్
౭౧ హ్రస్వస్య పితి కృతి తుక్
౭౨ సంహితాయామ్
౭౩ ఛే చ
౭౪ ఆఙ్మాఙోశ్చ
౭౫ దీర్ఘాత్
౭౬ పదాన్తాద్వా
* విశ్వజనాదీనాం ఛన్దసి తుగ్వా వక్తవ్యః
౭౭ ఇకో యణచి
౭౮ ఏచోఽయవాయావః
౭౯ వాన్తో యి ప్రత్యయే
* గోర్యూతౌ ఛన్దస్యుపసంఖ్యానమ్
* అధ్వపరిమాణే చ
౮౦ ధాతోస్తన్నిమిత్తస్యైవ
౮౧ క్షయ్యజయ్యౌ శక్యార్థే
౮౨ క్రయ్యస్తదర్థే
౮౩ భయ్యప్రవయ్యే చ ఛన్దసి
* హ్రదయ్యా ఉపసంఖ్యానమ్
* శరస్య చ అవాదేశో భవతీతి వక్తవ్యమ్
౮౪ ఏకః పూర్వపరయోః
౮౫ అన్తాదివచ్చ
౮౬ షత్వతుకోరసిద్ధః
౮౭ ఆద్గుణః
౮౮ వృద్ధిరేచి
౮౯ ఏత్యేధత్యూఠ్సు
* అక్షాదూహిన్యాముపసంఖ్యానమ్

* స్వాదీరేరిణోః
* ప్రాదూహోఢోఢ్యేషైష్యేషు
* ఋతే చ తృతీయాసమాసే (ప్లు
* ప్రవత్సతరకమ్బళవసనదశార్ణ (నామృణే
౯౦ ఆటశ్చ
౯౧ ఉపసర్గాదృతి ధాతౌ
౯౨ వా సుప్యాపిశలేః
౯౩ ఔతోఽమ్శసోః
౯౪ ఏఙి పరరూపమ్
* శకన్ధ్వాదిషు పరరూపం వక్తవ్యమ్
* ఏవే చానియోగే
* ఓత్వోష్ఠయోః సమాసే వా
* ఏమన్నాదిషు ఛన్దసి
౯౫ ఓమాఙోశ్చ
౯౬ ఉస్యపదాన్తాత్
౯౭ అతో గుణే
౯౮ అవ్యక్తానుకరణస్యాత ఇతౌ
* ఏకాచో న
౯౯ నామ్రేడితస్యాన్త్యస్య తు వా
౧౦౦ నిత్యమామ్రేడితే డాచి
౧౦౧ అకః సవర్ణే దీర్ఘః
* ఋతి సవర్ణే ఋ వా
* ల్̥తి సవర్ణే ల్̥ వా
౧౦౨ ప్రథమయోః పూర్వసవర్ణః
౧౦౩ తస్మాచ్ఛసో నః పుంసి
౧౦౪ నాదిచి
౧౦౫ దీర్ఘాజ్జసి చ
౧౦౬ వా ఛన్దసి
౧౦౭ అమి పూర్వః

౧౦౮ సంప్రసారణాచ్చ

౧౦౯ ఏఙః పదాన్తాదతి

౧౧౦ ఙసిఙసోశ్చ

౧౧౧ ఋత ఉత్

౧౧౨ ఖ్యత్యాత్పరస్య

౧౧౩ అతో రోరప్లుతాదప్లుతే

౧౧౪ హశి చ

౧౧౫ ప్రకృత్యాన్తః పాదమవ్యపరే

౧౧౬ అవ్యాదవద్యాదవక్రమురవ్రతాయమవన్త్వవస్యుషు చ

౧౧౭ యజుష్యురః

౧౧౮ ఆపోజుషాణోవృష్ణోవర్షిష్ఠేఽమ్బేఽమ్బాలేఽమ్బికే పూర్వే

౧౧౯ అఙ్గ ఇత్యాదౌ చ

౧౨౦ అనుదాత్తే చ కుధపరే

౧౨౧ అవపథాసి చ

౧౨౨ సర్వత్ర విభాషా గోః

౧౨౩ అవఙ్ స్ఫోటాయనస్య

౧౨౪ ఇన్ద్రే చ నిత్యమ్

౧౨౫ ప్లుతప్రగృహ్యా అచి

౧౨౬ ఆఙోఽనునాసికశ్ఛన్దసి

౧౨౭ ఇకోఽసవర్ణే శాకల్యస్య హ్రస్వశ్చ

* నసమాసే

* సితి చ

౧౨౮ ఋత్యకః

౧౨౯ అప్లుతవదుపస్థితే

౧౩౦ ఈ చాక్రవర్మణస్య

౧౩౧ దివ ఉత్

౧౩౨ ఏతత్తదోస్సులోపోఽకోరనఞ్సమాసే హలి

౧౩౩ స్యశ్ఛన్దసి బహులమ్

౧౩౪ సోచి లోపే చేత్పాదపూరణమ్

౧౩౫ సుట్ కాత్పూర్వః

౧౩౬ అడభ్యాసవ్యవాయేఽపి

౧౩౭ సమ్పర్యుపేభ్యః కరోతౌ భూషణే

౧౩౮ సమవాయే చ

౧౩౯ ఉపాత్ప్రతియత్నవైకృతవాక్యాధ్యాహారేషు చ

౧౪౦ కిరతౌ లవనే

౧౪౧ హింసాయాం ప్రతేశ్చ

౧౪౨ అపాచ్చతుష్పాచ్ఛకునిష్వాలేఖనే

* కిరతేర్హర్షజీవికాకులాయకరణేషు

౧౪౩ కుస్తుమ్బురూణి జాతిః

౧౪౪ అపరస్పరాః క్రియాసాతత్యే

౧౪౫ గోష్పదం సేవితాసేవితప్రమాణేషు

౧౪౬ ఆస్పదం ప్రతిష్ఠాయామ్

౧౪౭ ఆశ్చర్యమనిత్యే

౧౪౮ వర్చస్కేఽవస్కరః

౧౪౯ అపస్కరో రథాఙ్గమ్

౧౫౦ విష్కిరః శకునిర్వికిరో వా

౧౫౧ హ్రస్వాచ్చన్ద్రోత్తరపదే మన్త్రే

౧౫౨ ప్రతిష్కశశ్చ కశేః

౧౫౩ ప్రస్కణ్వహరిశ్చన్ద్రావృషీ

౧౫౪ మస్కరమస్కరిణౌ వేణుపరివ్రాజకయోః

౧౫౫ కాస్తీరాజస్తున్దే నగరే

౧౫౬ కారస్కరో వృక్షః

౧౫౭ పారస్కరప్రభృతీని చ సంజ్ఞాయామ్

పారస్కరః దేశః - కారస్కరః వృక్షః - రథస్యా నదీ - కిష్కుః ప్రమాణం - కిష్కిన్ధా గుహా - తద్బృహతోః కరపత్యోశ్చోరదేవతయోస్సుట్ తలోపశ్చ - ప్రాత్తుమ్పతౌ గవి కర్తరి - పారస్కరాదిః

* ప్రాయస్య చిత్తిచిత్తయోస్సుడస్కారో వా

౧౫౮ అనుదాత్తం పదమేకవర్జమ్

౧౫౯ కర్షాత్వతో ఘఞోన్త ఉదాత్తః

౧౬౦ ఉఞ్ఛాదీనాం చ

ఉఞ్ఛ- మ్లేచ్ఛ- జఞ్జ- జల్ప- జప- వధ- యుగ- గరో దూష్యే - వేద వేగ వేష్ట బన్ధాః కరణే స్తుయుద్రువశ్ఛన్దసి- వర్తనిః స్తోత్రే- శ్వభ్రే దరః - సామ్బతాపౌ భావగర్హాయామ్- ఉత్తమశశ్వత్తమౌ సర్వత్ర- భక్షమన్థభోగమన్థాః ఉఞ్ఛాదిః

౧౬౧ అనుదాత్తస్య చ యత్రోదాత్తలోపః

౧౬౨ ధాతోః

౧౬౩ చితః

౧౬౪ తద్ధితస్య

౧౬౫ కితః

౧౬౬ తిసృభ్యో జసః

౧౬౭ చతురశ్శసి

౧౬౮ సావేకాచస్తృతీయాదిర్విభక్తిః

౧౬౯ అన్తోదాత్తాదుత్తరపదాదన్యతరస్యామనిత్యసమాసే

౧౭౦ అఞ్చేశ్ఛన్దస్యసర్వనామస్థానమ్

౧౭౧ ఊడిదమ్పదాద్యప్పుమ్రైద్యుభ్యః

* ఊఠ్యుపధాగ్రహణం కర్తవ్యమ్

౧౭౨ అష్టనో దీర్ఘాత్

౧౭౩ శతురనుమో నద్యజాదీ

* బృహన్మహతోరుపసంఖ్యానమ్

౧౭౪ ఉదాత్తయణో హల్పూర్వాత్

౧౭౫ నోఙ్ధాత్వోః

౧౭౬ హ్రస్వనుడ్భ్యాం మతుప్

౧౭౭ నామన్యతరస్యామ్

౧౭౮ ఙ్యాశ్ఛన్దసి బహులమ్

౧౭౯ షట్త్రిచతుర్భ్యో హలాదిః

౧౮౦ ఝల్యుపోత్తమమ్

౧౮౧ విభాషా భాషాయామ్

౧౮౨ నగోశ్వన్సావవర్ణరాడఙ్క్రుఙ్కృద్భ్యః

౧౮౩ దివో ఝల్

౧౮౪ నృ చాన్యతరస్యామ్

౧౮౫ తిత్స్వరితమ్

౧౮౬ తాస్యనుదాత్తేన్ఙిదదుపదేశాల్లసార్వధాతుకమనుదాత్తమహ్న్విఙోః

౧౮౭ ఆదిస్సిచోన్యతరస్యామ్

౧౮౮ స్వపాదిహింసామచ్యనిటి

౧౮౯ అభ్యస్తానామాదిః

౧౯౦ అనుదాత్తే చ

౧౯౧ సర్వస్య సుపి

౧౯౨ భీహ్రీభృహుమదజనధనదరిద్రాజాగరాం ప్రత్యయాత్పూర్వం పితి

౧౯౩ లితి

౧౯౪ ఆదిర్ణముల్యన్యతరస్యామ్

౧౯౫ అచః కర్తృయకి

౧౯౬ థలి చ సేటీడన్తో వా

౧౯౭ ఞ్నిత్యాదిర్నిత్యమ్

౧౯౮ ఆమన్త్రితస్య చ

౧౯౯ పథిమథోస్సర్వనామస్థానే

౨౦౦ అన్తశ్చ తవై యుగపత్

౨౦౧ క్షయో నివాసే

౨౦౨ జయః కరణమ్

౨౦౩ వృషాదీనాంచ

వృషః జనః-జ్వరః-గ్రహః- హయః గయః నయః తాయః తయః చయః అమః- వేదః సూదః అంశః-గుహా-శమరణౌ సంజ్ఞాయాం సమ్మతౌ భావకర్మణోః-మన్త్రః- శాన్తిః - కామః-యామః-ఆరా-ధారా-కారా - వహః కల్పః-పాదః వృషాదిరాకృతిగణః అవిహితలక్షణమాద్యుదాత్తం వృషాదిషు జ్ఞేయమ్

౨౦౪ సంజ్ఞాయాముపమానమ్

౨౦౫ నిష్ఠాచ ద్వ్యజనాత్

౨౦౬ శుష్కధృష్టౌ

౨౦౭ ఆశితః కర్తా

౨౦౮ రిక్తే విభాషా

౨౦౯ జుష్టార్పితే చ ఛన్దసి

౨౧౦ నిత్యం మన్త్రే

౨౧౧ యుష్మదస్మదోర్ఙసి

౨౧౨ ఙయి చ

౨౧౩ యతోఽనావః

౨౧౪ ఈడవన్దవృశంసదుహాం ణ్యతః

౨౧౫ విభాషా వేణ్విన్ధానయోః

౨౧౬ త్యాగరాగహాసకుహశ్వఠక్రథానామ్

౨౧౭ ఉపోత్తమం రితి

౨౧౮ చఙ్యన్యతరస్యామ్

౨౧౯ మతోః పూర్వమాత్సంజ్ఞాయాం స్త్రియామ్

౨౨౦ అన్తోఽవత్యాః

౨౨౧ ఈవత్యాః

౨౨౨ చౌ

* చౌ తద్ధిత ఇతి వక్తవ్యమ్

౨౨౩ సమాసస్య

—ఇతి సూత్రపాఠే—

షష్ఠస్యాధ్యాయస్య

ప్రథమః పాదః.

౧ బహువ్రీహౌ ప్రకృత్యా పూర్వపదమ్

౨ తత్పురుషే తుల్యార్థతృతీయాసప్తమ్యుపమానావ్యయద్వితీయాకృత్యాః

౩ వర్ణో వర్ణేష్వనేతే

౪ గాధలవణయోః ప్రమాణే

౫ దాయాద్యం దాయాదే

౬ ప్రతిబన్ధి చిరకృచ్ఛ్రయోః

౭ పదేఽపదేశే

౮ నివాతే వాతత్రాణే

౯ శారదేఽనార్తవే

౧౦ అధ్వర్యుకషాయయోర్జాతౌ

౧౧ సదృశప్రతిరూపయోస్సాదృశ్యే

౧౨ ద్విగౌ ప్రమాణే

౧౩ గన్తవ్యపణ్యం వాణిజే

౧౪ మాత్రోపజ్ఞోపక్రమచ్ఛాయేన
పుంసకే

౧౫ సుఖప్రియయోర్హితే

౧౬ ప్రీతౌ చ

౧౭ స్వం స్వామిని

౧౮ పత్యావైశ్వర్యే

౧౯ న భూవాక్చిద్దిధిషు

౨౦ వా భువనమ్

౨౧ ఆశఙ్కాబాధనేదీయస్సు సమ్భా

౨౨ పూర్వే భూతపూర్వే (వనే

౨౩ సవిధసనీడసమర్యాదసవేశసదేశే
షు సామీప్యే

౨౪ విస్పష్టాదీని గుణవచనేషు

౨౫ శ్రజ్యావమకన్పాపవత్సు భావే కర్మ
ధారయే

౨౬ కుమారశ్చ

౨౭ ఆదిః ప్రత్యేనసి

౨౮ పూగేష్వన్యతరస్యామ్

౨౯ ఇగన్తకాలకపాలభగాలశరావే
షు ద్విగౌ

౩౦ బహ్వన్యతరస్యామ్

౩౧ దిష్టివితస్త్యోశ్చ

౩౨ సప్తమీ సిద్ధశుష్కపక్వబన్ధేష్వ
కాలాత్

౩౩ పరిప్రత్యుపాపా వర్జ్యమానా
హోరాత్రావయవేషు

౩౪ రాజన్యబహువచనద్వన్ద్వేఽన్ధకవృ
ష్ణిషు

౩౫ సంఖ్యా

౩౬ ఆచార్యోపసర్జనశ్చాన్తేవాసి

౩౭ కార్తకౌజపాదయశ్చ

కార్తకౌజపౌ - సావర్ణిమాణ్డూకే
యౌ-అవన్త్యశ్మకాః-పైలశ్యాపర్ణేయాః
కపిశ్యాపర్ణేయాః-శైతికాక్ష పాఞ్చాలే
యాః-కటుకవార్చలేయాః-శాకలశున
కాః శాకలశణకాః-శణకబాభ్రవాః-ఆ
ర్చాభిమౌద్గలాః-కున్తిసురాష్ట్రాః- చిన్తి
సురాష్ట్రాః-తణ్డవతణ్డాః-అవిమత్తకామ
విద్ధాః-బాభ్రవశాలఙ్కాయనాః- బా
భ్రవదానచ్యుతాః- కఠకాలాపాః-కఠ
కౌథుమాః కౌథుమలౌకాక్షాః - స్త్రీకు
మారమ్ మౌదపైప్పలాదాః-వత్సజరన్తః
సౌశ్రుతపార్థవాః జరామృత్యూ-యా
జ్యానువాక్యే-కార్తకౌజపాదిః

౩౮ మహాన్వ్రీహ్యపరాహ్ణగృష్టీష్వాస
జాబాలభారభారతహైలిహిలరౌర
వప్రవృద్ధేషు

౩౯ క్షుల్లకశ్చ వైశ్వదేవే

౪౦ ఉష్ట్రః సాదివామ్యోః

౪౧ గౌః సాదసాదిసారథిషు

౪౨ కురుగార్హపతరిక్తగుర్వసూతజరత్య
శ్లీలదృఢరూపాపారేవడవాతైతిలక
ద్రూః పణ్యకమ్బలో దాసీభారా
ణాం చ

దాసీభారః- దేవహూతిః దేవభీతిః- దే
వలాతిః-వసునీతిః-ఓషధిః-చన్ద్రమాః -
దాసీభారాదిరాకృతిగణః

* కుగన్వజ్యోత్స్నాదౌ పతే

౪౩ చతుర్థీ తదర్థే
౪౪ అర్థే
౪౫ క్తే చ
౪౬ కర్మధారయేఽనిష్ఠా
౪౭ అహీనే ద్వితీయా
* అనువర్గణనివర్త్యమ్
౪౮ తృతీయా కర్మణి
౪౯ గతిరనన్తరః
౫౦ తాదౌ చ నితి కృత్యతౌ
౫౧ తవై చాన్తశ్చ యుగపత్
౫౨ అనిగన్తోఽఞ్చతౌ వప్రత్యయే
౫౩ న్యధీ చ
౫౪ ఈషదన్యతరస్యామ్
౫౫ హిరణ్యపరిమాణం ధనే
౫౬ ప్రథమోఽచిరోపసమ్పత్తౌ
౫౭ కతరకతమౌ కర్మధారయే
౫౮ ఆర్యో బ్రాహ్మణకుమారయోః
౫౯ రాజా చ
౬౦ షష్ఠీ ప్రత్యేనసి
౬౧ క్తే నిత్యార్థే
౬౨ గ్రామః శిల్పిని
౬౩ రాజా చ ప్రశంసాయామ్
౬౪ ఆదిరుదాత్తః
౬౫ సప్తమీహారిణౌ ధర్మ్యేఽహరణే
౬౬ యుక్తే చ
౬౭ విభాషాఽధ్యక్షే
౬౮ పాపం చ శిల్పిని
౬౯ గోత్రాన్తేవాసిమాణవబ్రాహ్మణేషు క్షేపే
౭౦ అఙ్గాని మైరేయే

౭౧ భక్తాఖ్యాస్తదర్థేషు
౭౨ గోబిడాలసింహసైన్ధవేషూపమానే
౭౩ అకే జీవికార్థే
౭౪ ప్రాచాం క్రీడాయామ్
౭౫ అణి నియుక్తే
౭౬ శిల్పిని చాకృఞః
౭౭ సంజ్ఞాయాం చ
౭౮ గోతన్తియవం పాలే
౭౯ ణిని
౮౦ ఉపమానం శబ్దార్థప్రకృతావేవ
౮౧ యుక్తారోహ్యాదయశ్చ (యుక్తారోహీ-ఆగతరోహీ-ఆగతయోధీ-ఆగతవఞ్చీ-ఆగతనన్దీ-ఆగతప్రహారీ-ఆగతమత్స్యః-క్షీరహోతా-భగినీభర్తా-గ్రామగోధుక్-అశ్వత్రిరాత్రః-గర్గత్రిరాత్రః-వ్యుష్టిత్రిరాత్రః-గణపాదః-ఏకశితిపాద్-పాత్రేసమితాదయశ్చ-యుక్తారోహ్యాదిః
౮౨ దీర్ఘకాశతుషభ్రాష్ట్రవటం జే
౮౩ అన్త్యాత్ పూర్వం బహ్వచః
౮౪ గ్రామేఽనివసన్తః
౮౫ ఘోషాదిషు చ
ఘోష-కట-వల్లభ-హ్రద-బదరీ-పింగల-పిశంగ-మాలా-రక్షా-శాలా-కూట-శాల్మలీ-అశ్వత్థ-తృణ-శిల్పీ-ముని-ప్రేక్షా-ఘోషాదిః
౮౬ ఛాత్ర్యాదయః శాలాయామ్
ఛాత్రి-పేలి-భాణ్డి-వ్యాడి-ఆఖణ్డి-ఆటి-గోమి-ఛాత్ర్యాదిః
౮౭ ప్రస్థేఽవృద్ధమకర్క్యాదీనామ్
కర్కీ-మఘీ-మకరీ-కర్కన్ధూ-శమీ-కరీర-కటుక-కబల-బదరీ ఇతి కర్క్యాదిః

౮౮ మాలాదీనాంచ

మాలా - శాలా - శోణా - (ద్రా)క్షా -
క్షౌమా-క్షామా-కాఞ్చీ - ఏక- కామ
మాలాదిః

౮౯ అమహన్నవన్నగరేఽనుదీచామ్

౯౦ అర్మే చావర్ణంద్వ్యచ్ త్ర్యచ్ (మ్

౯౧ నభూతాధికసంజీవమద్రాశ్మకజ్జల

* ఆద్యుదాత్తప్రకరణేదివోదాసాదీనాంఛన్దస్యుపసంఖ్యానమ్

౯౨ అన్తః

౯౩ సర్వంగుణకార్త్స్న్యే (మ్

* గుణాత్తరేణతరలోపశ్చేతివక్త

౯౪ సంజ్ఞాయాంగిరినికాయయోః

౯౫ కుమార్యాంవయసి

౯౬ ఉదకేఽకేవలే

౯౭ ద్విగౌ క్రతౌ

౯౮ సభాయాన్నపుంసకే

౯౯ పురే(ప్రా)చామ్

౧౦౦ అరిష్టగౌడపూర్వేచ

౧౦౧ నహాస్తినఫలకమార్దేయాః

౧౦౨ కుసూలకూపకుమ్భశాలమ్బిలే

౧౦౩ దిక్శబ్దా గ్రామ జనపదాఖ్యానచానరాటేషు

౧౦౪ ఆచార్యోపసర్జనశ్చాన్తేవాసిని

౧౦౫ ఉత్తరపదవృద్ధౌసర్వంచ

౧౦౬ బహువ్రీహౌవిశ్వం సంజ్ఞాయా

౧౦౭ ఉదరాశ్వేషుషు (మ్

౧౦౮ క్షేపే

౧౦౯ నదీబన్ధుని

౧౧౦ నిష్ఠోపసర్గపూర్వమన్యతరస్యామ్

౧౧౧ ఉత్తరపదాదిః

౧౧౨ కర్ణోవర్ణలక్షణాత్

౧౧౩ సంజ్ఞౌపమ్యయోశ్చ

౧౧౪ కణ్ఠపృష్ఠగ్రీవాజఙ్ఘంచ

౧౧౫ శృఙ్గమవస్థాయాంచ

౧౧౬ నఞోజరమరమిత్రమృతాః

౧౧౭ సోర్మనసీఅలోమోషసీ

౧౧౮ క్రత్వాదయశ్చ

క్రతు-దృశీక-ప్రతీక-ప్రతూర్తి-
హవ్య-భగ-క్రత్వాదిః

౧౧౯ ఆద్యుదాత్తంద్వ్యచ్ఛన్దసి

౧౨౦ వీరవీర్యౌచ

౧౨౧ కూలతీరతూలమూలశాలాక్ష స
మమవ్యయీభావే

౧౨౨ కంసమన్థశూర్పపాయ్యకాణ్డం
ద్విగౌ

౧౨౩ తత్పురుషేశాలాయా న్నపుంస

౧౨౪ కన్థాచ (కే

౧౨౫ ఆదిశ్చిహణాదీనామ్

చిహణ-మడర-మద్రుమ-వైతు
ల-పటత్క-వైడాలికర్ణక-వైడాలికర్ణి-
కుక్కుట-చిక్కణ-చిత్కణ-చిహణాదిః

౧౨౬ చేలఖేటకటుకకాణ్డంగర్హాయామ్

౧౨౭ చీరముపమానమ్

౧౨౮ పలలసూపశాకమ్మిశ్రే

౧౨౯ కూలసూదస్థలకర్షాస్సంజ్ఞాయా

౧౩౦ అకర్మధారయేరాజ్యమ్ (మ్

* చేలరాజ్యాదిస్వరాదవ్యయ స్వ

రోభవతిపూర్వవిప్రతిషేధేన

౧౩౧ వర్గ్యాదయశ్చ

౧౩౨ పుత్రః పుమ్భ్యః

౧౩౩ నాచార్యరాజర్త్విక్సంయుక్తజ్ఞాత్యాఖ్యేభ్యః

౧౩౪ చూర్ణాదీన్యప్రాణిషష్ఠ్యాః

చూర్ణ-కరిప-కరిష-శాకిన-శాకట-ద్రాక్షా-తూస్త-కుస్దుమ-దలప-చమసీ-చక్కన-చౌల-చూర్ణాదిః

౧౩౫ షట్ చ కాణ్డాదీని

కాణ్డ-చీర-పలల-సూప-శాక-కూల-కాణ్డాదిః

౧౩౬ కుణ్డం వనమ్

౧౩౭ ప్రకృత్యా భగాలమ్

౧౩౮ శితేర్నిత్యాబహ్వజ్బహువ్రీహావభసత్

౧౩౯ గతికారకోపపదాత్కృత్

౧౪౦ ఉభే వనస్పత్యాదిషు యుగపత్

వనస్పతిః-బృహస్పతిః-శచీపతిః-తనూనపాత్-నరాశంసః-శునశ్శేపః-శణ్డామర్కౌ-తృష్ణావరూత్రీ-లమ్బావిశ్వవయసౌ-మర్మృత్యుః-వనస్పత్యాదిః

౧౪౧ దేవతాద్వన్ద్వే చ

౧౪౨ నోత్తరపదేఽనుదాత్తాదావపృథివీరుద్రపూషమన్థిషు

౧౪౩ అన్తః

౧౪౪ థాథఘఞ్క్తాజబిత్రకాణామ్

౧౪౫ సూపమానాత్ క్తః

౧౪౬ సంజ్ఞాయామనాచితాదీనామ్

ఆచిత-పర్యాచిత-ఆస్థాపిత-పరిగృహీత-నిరుక్త-ప్రతిపన్న-అపశ్లిష్ట-ప్రశ్లిష్ట-ఉపహిత-ఉపస్థిత-సంహితాగవి-ఆచితాదిః

౧౪౭ ప్రవృద్ధాదీనాంచ

౧౪౮ కారకాద్దత్తశ్రుతయోరేవాశిషి

౧౪౯ ఇత్థంభూతేన కృతమితి చ

౧౫౦ అనో భావకర్మవచనః

౧౫౧ మన్క్తిన్వ్యాఖ్యానశయనాసనస్థానయాజకాదిక్రీతాః

౧౫౨ సప్తమ్యాః పుణ్యమ్

౧౫౩ ఊనార్థకలహం తృతీయాయాః

౧౫౪ మిశ్రం చానుపసర్గమసన్ధౌ

౧౫౫ నఞో గుణప్రతిషేధే సంపాద్యర్హహితాలమర్థాస్తద్ధితాః

౧౫౬ యయతోశ్చాతదర్థే

౧౫౭ అచ్కావశక్తౌ

౧౫౮ ఆక్రోశే చ

౧౫౯ సంజ్ఞాయామ్

౧౬౦ కృత్యోకేష్ణుచ్చార్వాదయశ్చ

చారు-సాధు-యౌధకి-అనఙ్గమేజయ-వదాన్య-అకస్మాత్-వర్తమానవర్ధమాన-త్వరమాణ-ధ్రియమాణ-క్రియమాణ-రోచమాన-శోభమానాస్సంజ్ఞాయామ్-వికారసదృశే వ్యస్తసమస్తే-గృహపతి-గృహపతిక-రాజాహ్నోశ్ఛన్దసి-చార్వాదిః

* రాజాహ్నోశ్ఛన్దసి

౧౬౧ విభాషా తృన్నన్నతీక్ష్ణశుచిషు

౧౬౨ బహువ్రీహావిదమేతత్తద్భ్యః

ప్రథమపూరణయోః క్రియాగణనే

౧౬౩ సంఖ్యాయాః స్తనః

౧౬౪ విభాషా ఛన్దసి

౧౬౫ సంజ్ఞాయాం మిత్రాజినయోః

* ఋషిప్రతిషేధోఽమిత్రే

౧౬౬ వ్యవాయినోఽన్తరమ్

౧౬౭ ముఖంస్వాఙ్గమ్

౧౬౮ నావ్యయదిక్శబ్దగోమహత్స్థూలముష్టిపృథువత్సేభ్యః

౧౬౯ నిష్ఠోపమానాదన్యతరస్యామ్

౧౭౦ జాతికాలసుఖాదిభ్యోఽనాచ్ఛాదనాత్ క్తోఽకృతమితప్రతిపన్నాః

౧౭౧ వాజాతే

౧౭౨ నఞ్సుభ్యామ్

౧౭౩ కపిపూర్వమ్

౧౭౪ హ్రస్వాన్తేఽన్త్యాత్పూర్వమ్

౧౭౫ బహోర్నఞ్వదుత్తరపదభూమ్ని

౧౭౬ నగుణాదయోఽవయవాః

౧౭౭ ఉపసర్గాత్స్వాఙ్గంధ్రువమపర్శు

౧౭౮ వనంసమాసే

౧౭౯ అన్తః

౧౮౦ అన్తశ్చ

౧౮౧ ననివిభ్యామ్

౧౮౨ పరేరభితోభావిమణ్డలమ్

౧౮౩ ప్రాదస్వాఙ్గంసంజ్ఞాయామ్

౧౮౪ నిరుదకాదీనిచ

నిరుదక-నిరుపల-నిర్మక్షిక-నిర్మశక-నిష్కాలక-నిష్ప్రాలిక-నిష్పేష-దుస్తరీప-నిస్తరీప-నిస్తరీక-నిరజిన-ఉదజిన-ఉపాజిన-పరేర్హస్తపాదకేశకర్షాః-నిరుదకాదిరాకృతిగణః

౧౮౫ అభేర్ముఖమ్

౧౮౬ అపాచ్చ

౧౮౭ స్ఫిగపూతవీణాఞ్జోఽధ్వకుక్షిసీరనామనామచ

౧౮౮ అధేరుపరిస్థమ్

౧౮౯ అనోరప్రధానకనీయసీ

౧౯౦ పురుషశ్చాన్వాదిష్టః

౧౯౧ అతేరకృత్పదే

* అతేర్ధాతులోపఇతివక్తవ్యమ్

౧౯౨ నేరనిధానే

౧౯౩ ప్రతేరంశ్వాదయస్తత్పురుషే

అంశు-జన-రాజన్-ఉష్ట్ర-ఖేటక-అజిర-ఆర్ద్రా-శ్రవణ-కృత్తికా-అర్ధపుర. అంశ్వాదిః

౧౯౪ ఉపాద్ద్వ్యజజినమగౌరాదయః

గౌర-తైష-తైల-లేట-లోట-జిహ్వా-కృష్ణ-కన్యా-గుధ-కల్ప-పాద గౌరాదిః

౧౯౫ సోరవక్షేపణే

౧౯౬ విభాషోత్పుచ్ఛే

౧౯౭ ద్విత్రిభ్యాంపాద్దన్మూర్ధసుబహువ్రీహౌ

౧౯౮ సక్థంచాక్రాన్తాత్

౧౯౯ పరాదిశ్ఛన్దసిబహులమ్

ఇతిసూత్రపాఠేషష్ఠస్యాధ్యాయస్య ద్వితీయఃపాదః

౧ అలుగుత్తరపదే

౨ పఞ్చమ్యాః స్తోకాదిభ్యః

* బ్రాహ్మణాచ్ఛంసిన ఉపసంఖ్యానమ్

౩ ఓజస్సహోమ్భస్తమసస్తృతీయాయాః

* అఞ్జస ఉపసంఖ్యానమ్

* పుంసానుజో జనుషాన్ధ ఇతి చ

౪ మనసస్సంజ్ఞాయామ్

౫ ఆజ్ఞాయిని చ

౬ ఆత్మనశ్చ పూరణే

౭ వైయాకరణాఖ్యాయాం చతుర్థ్యాః

౮ పరస్య చ

౯ హలదన్తాత్సప్తమ్యాస్సంజ్ఞాయామ్

* హృద్ద్యుభ్యాం చ

౧౦ కారనామ్ని చ ప్రాచాం హలాదౌ

౧౧ మధ్యాద్గురౌ

* అన్తాచ్చ

౧౨ అమూర్ధమస్తకాత్స్వాఙ్గాదకామే

౧౩ బన్ధే చ విభాషా

౧౪ తత్పురుషే కృతి బహులమ్

౧౫ ప్రావృట్శరత్కాలదివాం జే

౧౬ విభాషా వర్షక్షరశరవరాత్

౧౭ ఘకాలతనేషు కాలనామ్నః

౧౮ శయవాసవాసిష్వకాలాత్

* అపో యోనియన్మతుషు

౧౯ నేన్సిద్ధబధ్నాతిషు చ

౨౦ స్థే చ భాషాయామ్

౨౧ షష్ఠ్యా ఆక్రోశే

* వాగ్దిక్పశ్యద్భ్యో యుక్తిదణ్డహరేషు

* ఆముష్యాయణాముష్యపుత్రికాముష్యకులికేతి చ

* దేవానాంప్రియ ఇతి చ మూర్ఖే

* శేపపుచ్ఛలాఙ్గూలేషు శునః

* దివశ్చ దాసే

౨౨ పుత్రేఽన్యతరస్యామ్

౨౩ ఋతో విద్యాయోనిసమ్బన్ధేభ్యః

* విద్యాయోనిసమ్బన్ధేభ్యస్తత్పూర్వోత్తరపదగ్రహణమ్

౨౪ విభాషా స్వసృపత్యోః

౨౫ ఆనఙృతో ద్వన్ద్వే

౨౬ దేవతాద్వన్ద్వే చ

* వాయుశబ్దప్రయోగే ప్రతిషేధో వక్తవ్యః

౨౭ ఈదగ్నేస్సోమవరుణయోః

౨౮ ఇద్వృద్ధౌ

* విష్ణౌ న

౨౯ దివో ద్యావా

౩౦ దివసశ్చ పృథివ్యామ్

౩౧ ఉషాసోషసః

౩౨ మాతరపితరావుదీచామ్

౩౩ పితరామాతరా చ చ్ఛన్దసి

౩౪ స్త్రియాః పుంవద్భాషితపుంస్కాదనూఙ్సమానాధికరణే స్త్రియామపూరణీప్రియాదిషు

ప్రియా‑మనోజ్ఞా‑కల్యాణీ‑సుభగా‑దుర్భగా‑భక్తి‑సచివా‑స్వసా‑కాన్తా‑క్షాన్తా‑సమా‑చపలా‑దుహితా‑వామనా‑తనయా‑ప్రియాదిః

౩౫ తసిలాదిష్వాకృత్వసుచః

తసిల్-త్రల్-తరప్-తమప్-చరట్- జా
తీయర్-కల్పప్-దేశీయర్ రూపప్- పాశ
ప్-థమ్ థాల్-దా- ర్హిల్-తిల్-థ్యన్ ఏతే
తిసిలాదయః

* శసిబహ్వల్పార్థస్య పుంవద్భావో వ
క్తవ్యః

* త్వతలోర్గుణవచనస్య

* భస్యాఢే తద్ధితే

* ఠక్ఛసోశ్చ

౩౬ క్యఙ్మానినోశ్చ

౩౭ నకోపధాయాః

* కోపధప్రతిషేధే తద్ధితవుగ్రహణమ్

౩౮ సంజ్ఞాపూరణ్యోశ్చ

౩౯ వృద్ధినిమిత్తస్య చ తద్ధితస్యారక్తవికా

౪౦ స్వాఙ్గాచ్చేతోఽమానిని (రే

౪౧ జాతేశ్చ

౪౨ పుంవత్కర్మధారయ జాతీయ దే
శీయేషు

* కుక్కుట్యాదీనామణ్డాదిషు

కుక్కుటీ-మృగీ-కాకీ-అణ్డ-పద-శాబ-భ్రు
కుంస-భ్రుకుటీ-కుక్కుట్యాదిః

౪౩ ఘరూపకల్పచేలడ్బ్రువగోత్రమ
తహతేషుఙ్యోఽనేకాచో హ్రస్వః

౪౪ నద్యాశ్శేషస్యాన్యతరస్యామ్

* కృన్నద్యా న

౪౫ ఉగితశ్చ (యోః

౪౬ ఆన్మహతస్సమానాధికరణజాతీయ

* మహత ఆత్వే ఘాసకరవిశిష్టేషూప
సంఖ్యానం పుంవద్భావశ్చ

* అష్టనః కపాలే హవిషి

* గవి చ యుక్తే

౪౭ ద్వ్యష్టనస్సంఖ్యాయామబహువ్రీ
హ్యశీత్యోః

* ప్రాక్శతాదితి వక్తవ్యమ్

౪౮ త్రేస్త్రయః

౪౯ విభాషా చత్వారింశత్ప్రభృతౌ స
ర్వేషామ్

౫౦ హృదయస్య హృల్లేఖయదణ్లాసే

౫౧ వా శోకష్యఞ్రోగేషు (షు

౫౨ పాదస్య పదాజ్యాతిగోపహతేషు

౫౩ పద్యత్యతదర్థే

* ఇకే చరతావుపసంఖ్యానమ్

౫౪ హిమకాషిహతిషు చ

౫౫ ఋచశ్శే

౫౬ వా ఘోషమిశ్రశబ్దేషు

* నిష్కే చేతి వక్తవ్యమ్

౫౭ ఉదకస్యోదస్సంజ్ఞాయామ్

* ఉత్తరపదస్యేతి చ వక్తవ్యమ్

౫౮ పేషంవాసవాహనధిషు చ

౫౯ ఏకహలాదౌ పూరయితవ్యేఽన్యత
రస్యామ్

౬౦ మన్థౌదనసక్తుబిన్దువజ్రభారహారవీ
వధగాహేషు చ

౬౧ ఇకో హ్రస్వోఽఙ్యో గాలవస్య

* ఇయఙువఙ్భావినామవ్యయానాం
చ నేతి వాచ్యమ్

* అభ్రుకుంసాదీనామితి వక్తవ్యమ్

౬౨ ఏకతద్ధితే చ

౬౩ ఙ్యాపోః సంజ్ఞాఛన్దసోర్బహులమ్

౬౪ త్వే చ

౬౫ ఇష్టకేషీకామాలానాం చితతూలభారిషు

౬౬ ఖిత్యనవ్యయస్య

౬౭ అరుర్ద్విషదజన్తస్య ముమ్

౬౮ ఇచ ఏకాచోఽమ్ప్రత్యయవచ్చ

౬౯ వాచంయమపురందరౌ చ

౭౦ కారే సత్యాగదస్య

* అస్తోశ్చేతి వక్తవ్యమ్

* భక్షస్య ఛన్దసి

* ధేనోర్భవ్యాయామ్

* లోకస్య పృణే

* ఇత్యేఽనభ్యాశస్య

* భ్రాష్ట్రాగ్న్యోరిన్ధే

* గిలేఽగిలస్య

* గిలగిలే చ

* ఉష్ణభద్రయోః కరణే

* సూతోగ్రరాజభోజకులమేరుభ్యో దుహితుః పుత్రడ్వా

౭౧ శ్యేనతిలస్య పాతే ఞే

౭౨ రాత్రేః కృతి విభాషా

౭౩ నలోపో నఞః

* నఞో నలోప స్తిఙి క్షేపే

౭౪ తస్మాన్నుడచి

౭౫ నభ్రాణ్నపాన్నవేదానాసత్యానముచినకులనఖనపుంసకనక్షత్రనక్రనాకేషు ప్రకృత్యా

౭౬ ఏకాదిశ్చైకస్య చాదుక్

౭౭ నగోఽప్రాణిష్వన్యతరస్యామ్

౭౮ సహస్య సః సంజ్ఞాయామ్

౭౯ గ్రన్థాన్తాధికే చ

౮౦ ద్వితీయే చానుపాఖ్యే

౮౧ అవ్యయీభావే చాకాలే

౮౨ వోపసర్జనస్య

౮౩ ప్రకృత్యాశిషి

* అగోవత్సహలేష్వితి వాచ్యమ్

౮౪ సమానస్య ఛన్దస్యమూర్ధప్రభృత్యుదర్కేషు

౮౫ జ్యోతిర్జనపదరాత్రినాభినామగోత్రరూపస్థానవర్ణవయోవచనబన్ధుషు

౮౬ చరణే బ్రహ్మచారిణి

౮౭ తీర్థే యే

౮౮ విభాషోదరే

౮౯ దృగ్దృశవతుషు

* దృక్షే చేతి వక్తవ్యమ్

౯౦ ఇదంకిమోరీశ్కీ

* దృక్షే చేతి వక్తవ్యమ్

౯౧ ఆసర్వనామ్నః

* దృక్షే చేతి వక్తవ్యమ్

౯౨ విష్వగ్దేవయోశ్చ టేరద్ర్యఞ్చతావప్రత్యయే

* ఛన్దసి స్త్రియాం బహులం విష్వగ్దేవయోశ్చ టేరద్ర్యాదేశః

౯౩ సమః సమి

౯౪ తిరసస్తిర్యలోపే

౯౫ సహస్య సధ్రిః

౯౬ సధమాదస్థయోశ్ఛన్దసి

౯౭ ద్వ్యన్తరుపసర్గేభ్యోऽప ఈత్

* అవర్ణాన్తాద్వా

౯౮ ఊదనోర్దేశే

౯౯ అషష్ఠ్యతృతీయాస్థస్యాన్యస్య దుగాశీరాశాస్థాస్థితోత్సుకోతికారకరాగచ్ఛేషు

౧౦౦ అర్థే విభాషా

౧౦౧ కోః కత్తత్పురుషేऽచి

* (త్రౌ) చ

౧౦౨ రథవదయోశ్చ

౧౦౩ తృణే చ జాతౌ

౧౦౪ కా పథ్యక్షయోః

౧౦౫ ఈషదర్థే

౧౦౬ విభాషా పురుషే

౧౦౭ కవం చోష్ణే

౧౦౮ పథి చ ఛన్దసి

౧౦౯ పృషోదరాదీని యథోపదిష్టమ్

* దిక్శబ్దేభ్యస్తీరస్య తారభావో వా

* షష ఉత్వం దతృదశధాసూత్తరపదాదేః ష్టుత్వం చ

* ధాసు వేతి వాచ్యమ్

* దురో దాశనాశదభధ్యేషూత్వముత్తరపదాదేః ష్టుత్వం చ

* స్వరో రోహతౌ ఛన్దస్యుత్వమ్

* పీవోపవసనాదీనాం ఛన్దసి లోపః

౧౧౦ సంఖ్యావిసాయపూర్వస్యాహ్నస్యాహన్నన్యతరస్యాం ఙౌ

౧౧౧ ఢ్రలోపే పూర్వస్య దీర్ఘోऽణః

౧౧౨ సహివహోరోదవర్ణస్య

౧౧౩ సాఢ్యై సాఢ్వా సాఢేతి నిగమే

౧౧౪ సంహితాయామ్

౧౧౫ కర్ణే లక్షణస్యావిష్టాష్టపఞ్చమణిభిన్నచ్ఛిన్నచ్ఛిద్రస్రువస్వస్తికస్య

౧౧౬ నహివృతివృషివ్యధిరుచిసహితనిషు క్వౌ

౧౧౭ వనగిర్యోస్సంజ్ఞాయాం కోటరకింశులకాదీనామ్

కోటర-మిశ్రక-సిధ్రక-పురగ-సారిక-కోటరాదిః-కింశులక-శాల్వ-నడ-అఞ్జన-భఞ్జన-లోహిత-కుక్కుట-కింశులకాదిః

౧౧౮ వలే

౧౧౯ మతౌ బహ్వచోऽనజిరాదీనామ్

అజిర-ఖదిర-పులిన-హంస-కారణ్డవ-చక్రవాక-అజిరాదిః

౧౨౦ శరాదీనాం చ

శర-వంశ-ధూమ-అహి-కపి-మణి-ముని-శుచి-హను-శరాదిః

౧౨౧ ఇకో వహేऽపీలోః

* అపీల్వాదీనామితి వాచ్యమ్

౧౨౨ ఉపసర్గస్య ఘఞ్యమనుష్యే బహులమ్

౧౨౩ ఇకః కాశే

౧౨౪ దస్తి

౧౨౫ అష్టనస్సంజ్ఞాయామ్

౧౨౬ ఛన్దసి చ [illegible]

* ఛామా యా [illegible]

౧౨౭ చితేః కపి

౧౨౮ విశ్వస్య వసురాటోః

౧౨౯ నరే సంజ్ఞాయామ్

౧౩౦ మిత్రే చర్షౌ

౧౩౧ మన్త్రే సోమాశ్వేన్ద్రియవిశ్వదేవ్యస్య మతౌ

౧౩౨ ఓషధేశ్చ విభక్తావప్రథమాయామ్

౧౩౩ ఋచి తునుఘమక్షుతఙ్కుత్రోరుష్యాణామ్

౧౩౪ ఇకః సుఞి

౧౩౫ ద్వ్యచోఽతస్తిఙః

౧౩౬ నిపాతస్య చ

౧౩౭ అన్యేషామపి దృశ్యతే

* శునో దన్తదంష్ట్రాకర్ణకున్దవరాహపుచ్ఛపదేషు దీర్ఘో వాచ్యః

౧౩౮ చౌ

౧౩౯ సంప్రసారణస్య

ఇతి సూత్రపాఠే షష్ఠస్యాధ్యాయస్య

— తృతీయః పాదః —

౧ అఙ్గస్య

౨ హలః

౩ నామి

౪ న తిసృచతసృ

౫ ఛన్దస్యుభయథా

౬ నృ చ

౭ నోపధాయాః

౮ సర్వనామస్థానే చాసమ్బుద్ధౌ

౯ వా షపూర్వస్య నిగమే

౧౦ సాన్తమహతః సంయోగస్య

౧౧ అప్తృన్తృచ్స్వసృనప్తృనేష్టృత్వష్టృక్షత్తృహోతృపోతృప్రశాస్త్రాణామ్

౧౨ ఇన్హన్పూషార్యమ్ణాం శౌ

౧౩ సౌ చ

౧౪ అత్వసన్తస్య చాధాతోః

౧౫ అనునాసికస్య క్విఝలోః క్ఙితి

౧౬ అజ్ఝనగమాం సని

* గమేరిఙాదేశస్యేతి వక్తవ్యమ్

౧౭ తనోతేర్విభాషా

౧౮ క్రమశ్చ క్త్వి

౧౯ ఛ్వోః శూడనునాసికే చ

౨౦ జ్వరత్వరస్రివ్యవిమవాముపధాయాశ్చ

౨౧ రాల్లోపః

౨౨ అసిద్ధవదత్రాభాత్

* వుగ్యుటావువఙ్యణోస్సిద్ధౌ వక్తవ్యౌ

౨౩ శ్నాన్నలోపః

౨౪ అనిదితాం హల ఉపధాయాః క్ఙితి

* అనిదితాం నలోపే లఙ్గికమ్ప్యోరుపతాపశరీరవికారయోరుపసంఖ్యానమ్

* రఞ్జేర్ణౌ మృగరమణ ఉపసంఖ్యానమ్

౨౫ దంశసఞ్జస్వఞ్జాం శపి

౨౬ రఞ్జేశ్చ

౨౭ ఘఞి చ భావకరణయోః

౨౮ స్యదో జవే

౨౯ అవోదైధౌద్మప్రశ్రథహిమశ్రథాః

౩౦ నాఞ్చేః పూజాయామ్

౩౧ క్త్వి స్కన్దిస్యన్దోః

౩౨ జాన్తనశాం విభాషా

౩౩ భఞ్జేశ్చ చిణి

౩౪ శాస ఇదఙ్హలోః

* క్వౌ చ శాస ఇత్త్వం భవతీతి వక్తవ్యమ్

* ఆఙ్శాసేశ్చ

౩౫ శా హౌ

౩౬ హన్తేర్జః

౩౭ అనుదాత్తోపదేశవనతితనోత్యాదీనామనునాసికలోపో ఝలి క్ఙితి

౩౮ వా ల్యపి

౩౯ న క్తిచి దీర్ఘశ్చ

౪౦ గమః క్వౌ

* గమాదీనామితి వక్తవ్యమ్

* ఊఙ్ చ గమాదీనామితి వక్తవ్యమ్

౪౧ విడ్వనోరనునాసికస్యాత్

౪౨ జనసనఖనాం సఞ్ఝలోః

౪౩ యే విభాషా

౪౪ తనోతేర్యకి

౪౫ సనః క్తిచి లోపశ్చాస్యాన్యతరస్యామ్

౪౬ ఆర్ధధాతుకే

౪౭ భ్రస్జో రోపధయో రమన్యతరస్యామ్

౪౮ అతో లోపః

* క్యాల్లోపావియఙ్యణ్గుణవృద్ధిదీర్ఘత్వేభ్యః పూర్వవిప్రతిషేధేన

౪౯ యస్య హలః

౫౦ క్యస్య విభాషా

౫౧ ణేరనిటి

౫౨ నిష్ఠాయాం సేటి

౫౩ జనితా మన్త్రే

౫౪ శమితా యజ్ఞే

౫౫ అయామన్తాల్వాయ్యేత్న్విష్ణుషు

౫౬ ల్యపి లఘుపూర్వాత్

౫౭ విభాషాపః

౫౮ యుప్లువోర్దీర్ఘశ్ఛన్దసి

౫౯ క్షియః

౬౦ నిష్ఠాయామణ్యదర్థే

౬౧ వాక్రోశదైన్యయోః

౬౨ స్యసిచ్సీయుట్తాసిషు భావకర్మణోరుపదేశేఽజ్ఝనగ్రహదృశాం వా చిణ్వదిట్ చ

౬౩ దీఙో యుడచి క్ఙితి

౬౪ ఆతో లోప ఇటి చ

౬౫ ఈద్యతి

౬౬ ఘుమాస్థాగాపాజహాతిసాం హలి

౬౭ ఏర్లిఙి

౬౮ వాన్యస్య సంయోగాదేః

౬౯ న ల్యపి

౭౦ మయతేరిదన్యతరస్యామ్

౭౧ లుఙ్లఙ్లృఙ్క్ష్వడుదాత్తః

౭౨ ఆడజాదీనామ్

౭౩ ఛన్దస్యపి దృశ్యతే

౭౪ న మాఙ్యోగే

౭౫ బహులం ఛన్దస్యమాఙ్యోగేఽపి

౭౬ ఇరయో రే

౭౭ అచి శ్నుధాతుభ్రువాం య్వోరియఙువఙౌ

* తన్వాదీనాం బహులం ఛన్దసి

౭౮ అభ్యాసస్యాసవర్ణే
౭౯ స్త్రియాః
౮౦ వాఽమ్శసోః
౮౧ ఇణో యణ్
౮౨ ఏరనేకాచోఽసంయోగపూర్వస్య
* గతికారకేతరపూర్వపదస్య యణ్ నేష్యతే
౮౩ ఓః సుపి
౮౪ వర్షాభ్వశ్చ
* దృన్కరపునఃపూర్వస్య భువో యణ్ వక్తవ్యః
౮౫ న భూసుధియోః
౮౬ ఛన్దస్యుభయథా
౮౭ హుశ్నువోః సార్వధాతుకే
౮౮ భువో వుగ్లుఙ్లిటోః
౮౯ ఊదుపధాయా గోహః
౯౦ దోషో ణౌ
౯౧ వా చిత్తవిరాగే
౯౨ మితాం హ్రస్వః
౯౩ చిణ్ణములోర్దీర్ఘోఽన్యతరస్యామ్
౯౪ ఖచి హ్రస్వః
౯౫ హ్లాదో నిష్ఠాయామ్
౯౬ ఛాదేర్ఘేఽద్వ్యుపసర్గస్య
౯౭ ఇస్మన్త్రన్క్విషు చ
౯౮ గమహనజనఖనఘసాం లోపః క్ఙిత్యనఙి
౯౯ తనిపత్యోశ్ఛన్దసి (సజి
౧౦౦ ఘసిభసోర్హలి చ
౧౦౧ హుఝల్భ్యో హేర్ధిః
౧౦౨ శ్రుశృణుపౄకృవృభ్యశ్ఛన్దసి
౧౦౩ అఙితశ్చ
౧౦౪ చిణో లుక్
౧౦౫ అతో హేః
౧౦౬ ఉతశ్చ ప్రత్యయాదసంయోగపూర్వాత్
౧౦౭ లోపశ్చాస్యాన్యతరస్యాం మ్వోః
౧౦౮ నిత్యం కరోతేః
౧౦౯ యే చ
౧౧౦ అత ఉత్సార్వధాతుకే
౧౧౧ శ్నసోరల్లోపః
౧౧౨ శ్నాభ్యస్తయోరాతః
౧౧౩ ఈ హల్యఘోః
౧౧౪ ఇద్దరిద్రస్య
* దరిద్రాతేరార్ధధాతుకే వివక్షితే ఆలోపో వాచ్యః-లుఙి వా-సనిణ్వుల్ల్యుట్సు న
౧౧౫ భియోఽన్యతరస్యామ్
౧౧౬ జహాతేశ్చ
౧౧౭ ఆ చ హౌ
౧౧౮ లోపో యి
౧౧౯ ఘ్వసోరేద్ధావభ్యాసలోపశ్చ
౧౨౦ అత ఏకహల్మధ్యేఽనాదేశాదేర్లిటి
* దమ్భేశ్చ (యజివపోశ్చ)
౧౨౧ థలి చ సేటి
౧౨౨ తౄఫలభజత్రపశ్చ
* శ్రన్థేశ్చేతి వక్తవ్యమ్
౧౨౩ రాధో హింసాయామ్
౧౨౪ వా జౄభ్రముత్రసామ్
౧౨౫ ఫణాం చ సప్తానామ్

౧౨౬ న శసదదవాదిగుణానామ్

౧౨౭ అర్వణస్త్రసావనఞః

౧౨౮ మఘవా బహులమ్

౧౨౯ భస్య

౧౩౦ పాదః పత్

౧౩౧ వసోః సంప్రసారణమ్

౧౩౨ వాహ ఊఠ్

౧౩౩ శ్వయువమఘోనామతద్ధితే

౧౩౪ అల్లోపోఽనః

౧౩౫ షపూర్వహన్ధృతరాజ్ఞామణి

౧౩౬ విభాషా ఙిశ్యోః

౧౩౭ న సంయోగాద్వమన్తాత్

౧౩౮ అచః

౧౩౯ ఉద ఈత్

౧౪౦ ఆతో ధాతోః

౧౪౧ మన్త్రేష్వాఙ్యాదేరాత్మనః

౧౪౨ తి వింశతేర్డితి

౧౪౩ టేః

౧౪౪ నస్తద్ధితే

* అశ్మనో వికారే టిలోపో వక్తవ్యః

* అవ్యయానాం భమాత్రే టిలోపః

౧౪౫ అహ్నష్టఖోరేవ

౧౪౬ ఓర్గుణః

౧౪౭ ఢే లోపోఽకద్ర్వాః

౧౪౮ యస్యేతి చ

* ఔఙః శ్యాం ప్రతిషేధో వక్తవ్యః

౧౪౯ సూర్యతిష్యాగస్త్యమత్స్యానాం య ఉపధాయాః

* మత్స్యస్య ఙ్యామ్

* సూర్యాగస్త్యయోశ్ఛే చ ఙ్యాం చ

* తిష్యపుష్యయోర్నక్షత్రాణి యలోప ఇతి వాచ్యమ్

౧౫౦ హలస్తద్ధితస్య

౧౫౧ ఆపత్యస్య చ తద్ధితేఽనాతి

౧౫౨ క్యచ్వ్యోశ్చ

౧౫౩ బిల్వకాదిభ్యశ్ఛస్య లుక్

బిల్వ-వేణు-వేత్ర-వేతస-తృణ-ఇక్షు-కాష్ఠ-కపోత-క్రుఞ్చా-తక్షన్-నడా ద్యంతర్గణో బిల్వాదిః

౧౫౪ తురిష్ఠేమేయస్సు

౧౫౫ టేః

* ణావిష్ఠవత్ప్రాతిపదికస్య కార్యం భవతీతి వక్తవ్యమ్

౧౫౬ స్థూలదూరయువహ్రస్వక్షిప్రక్షుద్రాణాం యణాదిపరం పూర్వస్య చ గుణః

౧౫౭ ప్రియస్థిరస్ఫిరోరు బహులగురు వృద్ధతృప్రదీర్ఘ బృన్దారకాణాం ప్రస్థస్ఫవర్బంహి గర్వర్షి త్రప్ ద్రాఘిబృన్దాః

౧౫౮ బహోర్లోపో భూ చ బహోః

౧౫౯ ఇష్ఠస్య యిట్ చ

౧౬౦ జ్యాదాదీయసః

౧౬౧ ర ఋతో హలాదేర్లఘోః

౧౬౨ విభాషర్జోశ్ఛన్దసి

౧౬౩ ప్రకృత్యైకాచ్

* ప్రకృత్యాఽకే రాజన్యమనుష్యయువానః

౧౬౪ ఇనణ్యనపత్యే

౧౬౫ గాథివిదథికేశిగణిపణినశ్చ

౧౬౬ సంయోగాదిశ్చ

౧౬౭ అన్

౧౬౮ యేచాభావకర్మణోః

౧౬౯ ఆత్మాధ్వానౌ ఖే

౧౭౦ నమపూర్వోఽపత్యేఽవర్మణః

* వాహితనామ్న ఇతి వాచ్యమ్

౧౭౧ బ్రాహ్మోఽజాతౌ

౧౭౨ కార్మస్తాచ్ఛీల్యే

౧౭౩ ఔక్షమనపత్యే

౧౭౪ దాణ్డినాయనహాస్తినాయనాథర్వ
ణికజైహ్మాశినేయవాశినాయని
భ్రౌణహత్యధైవత్యసారవైక్ష్వా
కమైత్రేయహిరణ్మయాని

౧౭౫ ఋత్వ్యవాస్త్వ్యవాస్త్వమాధ్వీహిర
ణ్యయానిచ్ఛన్దసి

ఇతి సూత్రపాఠే షష్ఠస్యాధ్యాయస్య
చతుర్థః పాదః,
అధ్యాయశ్చ.

—*—

౧ యువోరనాకౌ

౨ ఆయనేయీనీయియః ఫఢఖఛఘాం
ప్రత్యయాదీనామ్

౩ ఝోఽన్తః

౪ అదభ్యస్తాత్

౫ ఆత్మనేపదేష్వనతః

౬ శీఙో రుట్

౭ వేత్తేర్విభాషా

౮ బహులంఛన్దసి

౯ అతో భిస ఐస్

౧౦ బహులంఛన్దసి

౧౧ నేదమదసోరకోః

౧౨ టాఙసిఙసామినాత్స్యాః

౧౩ ఙేర్యః

౧౪ సర్వనామ్నః స్మై

౧౫ ఙసిఙ్యోః స్మాత్స్మినౌ

౧౬ పూర్వాదిభ్యో నవభ్యో వా

౧౭ జసః శీ

౧౮ ఔఙ ఆపః

౧౯ నపుంసకాచ్చ

౨౦ జశ్శసోః శిః

౨౧ అష్టాభ్య ఔశ్

౨౨ షడ్భ్యో లుక్

౨౩ స్వమోర్నపుంసకాత్

౨౪ అతోఽమ్

౨౫ అడ్డతరాదిభ్యః పఞ్చభ్యః

౨౬ నేతరాచ్ఛన్దసి

* ఏకతరాత్ప్రతిషేధో వక్తవ్యః

౨౭ యుష్మదస్మద్భ్యాం ఙసోఽశ్

౨౮ ఙే ప్రథమయోరమ్

౨౯ శసో న

౩౦ భ్యసోభ్యమ్

౩౧ పఞ్చమ్యా అత్

౩౨ ఏకవచనస్య చ

౩౩ సామ ఆకమ్

౩౪ ఆత ఔ ణలః

౩౫ తుహ్యోస్తాతఙ్ఙాశిష్యన్యతరస్యా(మ్

౩౬ విదేశ్శతుర్వసుః

౩౭ సమాసేఽనఞ్పూర్వే క్త్వో ల్యప్

౩౮ క్త్వాపిచ్ఛన్దసి

౩౯ సుపాం సులుక్పూర్వసవర్ణాచ్ఛేయాడాడ్యాయాజాలః

* ఇయాడియాజీకారాణాముపసంఖ్యానమ్

* ఆఙయాజయారాముపసంఖ్యానమ్

౪౦ అమో మశ్

౪౧ లోపస్త ఆత్మనేపదేషు

౪౨ ధ్వమో ధ్వాత్

౪౩ యజధ్వైనమితి చ

౪౪ తస్య తాత్

౪౫ తప్తనప్తనథనాశ్చ

౪౬ ఇదన్తో మసి

౪౭ క్త్వో యక్

౪౮ ఇష్ట్వీనమితి చ

౪౯ స్నాత్వ్యాదయశ్చ

స్నాత్వీ పీత్వీ - ఆకృతిగణోఽయమ్

౫౦ ఆజ్జసేరసుక్

౫౧ అశ్వక్షీరవృషలవణానామాత్మప్రీతౌ క్యచి

* అశ్వవృషయోర్మైథునేచ్ఛాయామితి వక్తవ్యమ్

* క్షీరలవణయోర్లాలసాయామ్

* సర్వప్రాతిపదికానాం క్యచి లాలసాయాం సుగసుకౌ చ

౫౨ ఆమి సర్వనామ్నః సుట్

౫౩ త్రేస్త్రయః

౫౪ హ్రస్వనద్యాపో నుట్

* నుమచిరతృజ్వద్భావేభ్యో నుట్ పూర్వవిప్రతిషేధేన

౫౫ షట్చతుర్భ్యశ్చ

౫౬ శ్రీగ్రామణ్యోశ్ఛన్దసి

౫౭ గోః పాదాన్తే

౫౮ ఇదితో నుమ్ ధాతోః

౫౯ శే ముచాదీనామ్

తృమ్ఫాద్యన్తర్గణో ముచాదిః

* శేతృమ్ఫాదీనాం నుమ్ వాచ్యః

౬౦ మస్జినశోర్ఝలి

౬౧ రధిజభోరచి

౬౨ నేట్యలిటి రధేః

౬౩ రభేరశబ్లిటోః

౬౪ లభేశ్చ

౬౫ ఆఙో యి

౬౬ ఉపాత్ప్రశంసాయామ్

౬౭ ఉపసర్గాత్ఖల్ఘఞోః

౬౮ న సుదుర్భ్యాం కేవలాభ్యామ్

౬౯ విభాషా చిణ్ణములోః

౭౦ ఉగిదచాం సర్వనామస్థానేఽధాతోః

౭౧ యుజేరసమాసే

౭౨ నపుంసకస్య ఝలచః

* బహూర్జి నుమ్ప్రతిషేధః

* అన్త్యాత్పూర్వో వా నుమ్

౭౩ ఇకోఽచి విభక్తౌ

౭౪ తృతీయాదిషు భాషితపుంస్కం పుంవద్గాలవస్య

౭౫ అస్థిదధిసక్థ్యక్ష్ణామనఙుదాత్తః

౭౬ ఛన్దస్యపి దృశ్యతే
౭౭ ఈచ ద్వివచనే
౭౮ నాభ్యస్తాచ్ఛతుః
౭౯ వా నపుంసకస్య
౮౦ ఆచ్ఛీనద్యోర్నుమ్
౮౧ శప్శ్యనోర్నిత్యమ్
౮౨ సావనడుహః
౮౩ దృక్స్వవస్స్వతవసాం ఛన్దసి
౮౪ దివ ఔత్
౮౫ పథిమథ్యృభుక్షామాత్
౮౬ ఇతోఽత్సర్వనామస్థానే
౮౭ థో న్థః
౮౮ భస్య టేర్లోపః
౮౯ పుంసోఽసుఙ్
౯౦ గోతో ణిత్
* ఓతో ణిదితి వాచ్యమ్
౯౧ ణలుత్తమో వా
౯౨ సఖ్యురసంబుద్ధౌ
౯౩ అనఙ్ సౌ
౯౪ ఋదుశనస్పురుదంసోఽనేహసాం చ
౯౫ తృజ్వత్క్రోష్టుః
౯౬ స్త్రియాం చ
౯౭ విభాషా తృతీయాదిష్వచి
౯౮ చతురనడుహోరాముదాత్తః
౯౯ అమ్ సంబుద్ధౌ
౧౦౦ ౠత ఇద్ధాతోః
౧౦౧ ఉపధాయాశ్చ
౧౦౨ ఉదోష్ఠ్యపూర్వస్య
౧౦౩ బహులం ఛన్దసి

ఇతి సప్తమస్యాధ్యాయస్య ప్రథమః పాదః

—**—

౧ సిచి వృద్ధిః పరస్మైపదేషు
౨ అతో ర్లాన్తస్య
౩ వదవ్రజహలన్తస్యాచః
౪ నేటి
౫ హ్మ్యన్తక్షణశ్వసజాగృణిశ్వ్యేదితామ్
౬ ఊర్ణోతేర్విభాషా
౭ అతో హలాదేర్లఘోః
౮ నేడ్వశి కృతి
౯ తితుత్రతథసిసుసరకసేషు చ
* తితుత్రేష్వగ్రహాదీనామితి వక్తవ్యమ్
౧౦ ఏకాచ ఉపదేశేఽనుదాత్తాత్
౧౧ శ్ర్యుకః కితి
౧౨ సనిగ్రహగుహోశ్చ
౧౩ కృసృభృవృస్తుద్రుస్రుశ్రువో లిటి
౧౪ శ్వీదితో నిష్ఠాయామ్
౧౫ యస్య విభాషా
౧౬ ఆదితశ్చ
౧౭ విభాషా భావాదికర్మణోః
౧౮ క్షుబ్ధస్వాన్తధ్వాన్తలగ్నమ్లిష్టవిరిబ్ధఫాణ్టబాఢాని మన్థమనస్తమఃసక్తావిస్పష్టస్వరానాయాసభృశేషు
౧౯ ధృషిశసీ వైయాత్యే
౨౦ దృఢః స్థూలబలయోః
౨౧ ప్రభౌ పరివృఢః
౨౨ కృచ్ఛ్రగహనయోః కషః
౨౩ ఘుషిరవిశబ్దనే

౨౪ అర్దేస్సన్నివిభ్యః
౨౫ అభేశ్చావిదూర్యే
౨౬ ణేరధ్యయనే వృత్తమ్
౨౭ వాదాన్తశాన్తపూర్ణదస్తస్పష్టచ్ఛన్నజ్ఞప్తాః
౨౮ రుష్యమత్వరసంఘుషాస్వనామ్
౨౯ హృషేర్లోమసు
* విస్మితప్రతిఘాతయోశ్చ
౩౦ అపచితశ్చ
* ...నిత్యం చిభావో వక్తవ్యః
౩౧ హ్రు హ్వరేశ్ఛన్దసి
౩౨ అపరిహ్వృతాశ్చ
౩౩ సోమే హ్వరితః
౩౪ గ్రసితస్కభితస్తభితోత్తభితచత్తవికస్తావిశస్తృశంస్తృశాస్తృతరుతృతరూతృవరుతృవరూతృవరుత్రీరుజ్జ్వలితిక్షరితిక్షమితివమిత్యమితీతి చ
౩౫ ఆర్ధధాతుకస్యేడ్వలాదేః
౩౬ స్నుక్రమోరనాత్మనేపదనిమిత్తే
౩౭ గ్రహోఽలిటి దీర్ఘః
౩౮ వౄతో వా
౩౯ న లిఙి
౪౦ సిచి చ పరస్మైపదేషు
౪౧ ఇట్ సని వా
౪౨ లిఙ్సిచోరాత్మనేపదేషు
౪౩ ఋతశ్చ సంయోగాదేః
౪౪ స్వరతిసూతిసూయతిధూఞూదితో వా
౪౫ రధాదిభ్యశ్చ
౪౬ నిరః కుషః
౪౭ ఇణ్నిష్ఠాయామ్
౪౮ తీషసహలుభరుషరిషః
౪౯ సనీవన్తర్ధభ్రస్జదమ్భుశ్రిస్వృయూర్ణుభరజ్ఞపిసనామ్
* తనిపతిదరిద్రాతిభ్యః సనో వా ఇడ్వాచ్యః
౫౦ క్లిశః క్త్వానిష్ఠయోః
౫౧ పూఙశ్చ
౫౨ వసతిక్షుధోరిట్
౫౩ అఞ్చేః పూజాయామ్
౫౪ లుభో విమోహనే
౫౫ జౄవ్రశ్చ్యోః క్త్వి
౫౬ ఉదితో వా
౫౭ సేఽసిచి కృతచృతచ్ఛృదతృదనృతః
౫౮ గమేరిట్ పరస్మైపదేషు
౫౯ న వృద్భ్యశ్చతుర్భ్యః
౬౦ తాసి చ క్లృపః
౬౧ అచస్తాస్వత్థల్యనిటో నిత్యమ్
౬౨ ఉపదేశేఽత్వతః
౬౩ ఋతో భారద్వాజస్య
౬౪ బభూథాతతన్థజగృభ్మవవర్థేతి నిగమే
౬౫ విభాషా సృజిదృశోః
౬౬ ఇడత్త్యర్తివ్యయతీనామ్
౬౭ వస్వేకాజాద్ఘసామ్
౬౮ విభాషా గమహనవిదవిశామ్
* దృశేశ్చ
౬౯ సనింససనివాంసమ్
౭౦ ఋద్ధనోః స్యే
౭౧ అఞ్జేః సిచి

౭౨ స్తుసుధూఞ్భ్యః పరస్మైపదేషు
౭౩ యమరమనమాతాం సక్ చ
౭౪ స్మిపూఙ్రఞ్జ్వశాం సని
౭౫ కిరశ్చ పఞ్చభ్యః
౭౬ రుదాదిభ్యః సార్వధాతుకే
౭౭ ఈశః సే
౭౮ ఈడజనోర్ధ్వే చ
౭౯ లిఙః సలోపోఽనన్త్యస్య
౮౦ అతో యేయః
౮౧ ఆతో ఙితః
౮౨ ఆనే ముక్
౮౩ ఈదాసః
౮౪ అష్టన ఆ విభక్తౌ
౮౫ రాయో హలి
౮౬ యుష్మదస్మదోరనాదేశే
౮౭ ద్వితీయాయాం చ
౮౮ ప్రథమాయాశ్చ ద్వివచనే భాషాయామ్
౮౯ యోఽచి
౯౦ శేషే లోపః
౯౧ మపర్యన్తస్య
౯౨ యువావౌ ద్వివచనే
౯౩ యూయవయౌ జసి
౯౪ త్వాహౌ సౌ
౯౫ తుభ్యమహ్యౌ ఙయి
౯౬ తవమమౌ ఙసి
౯౭ త్వమావేకవచనే
౯౮ ప్రత్యయోత్తరపదయోశ్చ
౯౯ త్రిచతురోః స్త్రియాం తిసృచతసృ

౧౦౦ అచి ర ఋతః
౧౦౧ జరాయా జరసన్యతరస్యామ్
౧౦౨ త్యదాదీనామః
* ద్వ్యపర్యన్తానామేవేష్టిః
౧౦౩ కిమః కః
౧౦౪ కు తిహోః
౧౦౫ క్వాతి
౧౦౬ తదోః సః సావనన్త్యయోః
౧౦౭ అదస ఔ సులోపశ్చ
అదసోఽదేస్త్వప్రతిషేధస్సాకచ్కస్య
స్యాదాప్త్వస్యాపి త్వం చ
౧౦౮ ఇదమో మః
౧౦౯ దశ్చ
౧౧౦ యః సౌ
౧౧౧ ఇదోఽయ్ పుంసి
౧౧౨ అనాప్యకః
౧౧౩ హలి లోపః
౧౧౪ మృజేర్వృద్ధిః
౧౧౫ అచో ఞ్ణితి
౧౧౬ అత ఉపధాయాః
౧౧౭ తద్ధితేష్వచామాదేః
౧౧౮ కితి చ

ఇతి సూత్రపాఠే సప్తమాధ్యాయస్య
ద్వితీయః పాదః,

—***—

౧ దేవికాశింశపాదిత్యవాడ్దీర్ఘసత్రశ్రేయసామాత్
౨ కేకయమిత్రయుప్రలయానాం యాదేరియః

౩ నయ్వాభ్యాం పదాన్తాభ్యాం పూర్వౌ తు తాభ్యామైచ్

౪ ద్వారాదీనాం చ

ద్వార స్వర-స్వాధ్యాయ-వ్యల్కశ-స్వస్తి-స్వర్-స్ఫ్యకృత-స్వాదుమృదు-శ్వస్-శ్వన్-స్వ-ద్వారాదిః

౫ న్యగ్రోధస్య చ కేవలస్య

౬ న కర్మవ్యతిహారే

౭ స్వాగతాదీనాం చ

స్వాగత-స్వధ్వర-స్వఙ్గ-వ్యఙ్గ-వ్యడ-వ్యవహార-స్వపతి-స్వాగతాదిః

౮ శ్వాదేరిఞి

* ఇకారాదాగ్రహణం చ

౯ పదాన్తస్యాన్యతరస్యామ్

౧౦ ఉత్తరపదస్య

౧౧ అవయవాదృతోః

౧౨ సుసర్వార్ధాజ్జనపదస్య

౧౩ దిశోఽమద్రాణామ్

౧౪ ప్రాచాం గ్రామనగరాణామ్

౧౫ సంఖ్యాయాస్సంవత్సరసంఖ్యస్య చ

౧౬ వర్షస్యాభవిష్యతి

౧౭ పరిమాణాన్తస్యాసంజ్ఞాశాణయోః

* కులిజశబ్దమపి కేచిత్పఠన్తి

౧౮ జే ప్రోష్ఠపదానామ్

౧౯ హృద్భగసిన్ధ్వన్తే పూర్వపదస్య చ

౨౦ అనుశతికాదీనాం చ

అనుశతిక-అనుహోడ-అనుసంవరణ-అనుసంవత్సర-అఙ్గారవేణు-అసిహత్య-అస్యహత్య-అస్యహేతి-వధ్యోగ-పుష్కరసద్-అనుహరత్-కురుకత-కురుపఞ్చాల-ఉదకశుద్ధ-ఇహలోక-పరలోక-సర్వలోక-సర్వపురుష-సర్వభూమి-ప్రయోగ-పరస్త్రీ-రాజపురుషాత్ ష్యఞి-సూత్రనడ-ఆకృతిగణోఽయమ్-తేనాభిగమ-అధిభూత-అధిదేవ-చతుర్విద్యా ఇత్యాదయోఽప్యత్ర జ్ఞేయాః

౨౧ దేవతాద్వన్ద్వే చ

౨౨ నేన్ద్రస్య పరస్య

౨౩ దీర్ఘాచ్చ వరుణస్య

౨౪ ప్రాచాం నగరాన్తే

౨౫ జఙ్గలధేనువలజాన్తస్య విభాషితముత్తరమ్

౨౬ అర్ధాత్పరిమాణస్య పూర్వస్య తు వా

౨౭ నాతః పరస్య

౨౮ ప్రవాహణస్య ఢే

౨౯ తత్ప్రత్యయస్య చ

౩౦ నఞః శుచీశ్వరక్షేత్రజ్ఞకుశలనిపుణానామ్

౩౧ యథాతథయథాపురయోః పర్యాయేణ

౩౨ హనస్తోఽచిణ్ణలోః

౩౩ ఆతో యుక్చిణ్కృతోః

౩౪ నోదాత్తోపదేశస్య మాన్తస్యానాచమేః

* అనాచమికమివమీనామితి వక్తవ్యమ్

౩౫ జనివధ్యోశ్చ

౩౬ అర్తిహ్రీవ్లీరీక్నూయిక్ష్మాయ్యాతాం పుఙ్ణౌ

౩౭ శాచ్ఛాసాహ్వావ్యావేపాం యుక్

* పాతేర్లుగ్వక్తవ్యః
* ధూఞ్ప్రీఞోర్నుగ్వక్తవ్యః
౩౮ వో విధూననే జుక్
౩౯ లీలోర్నుగ్లుకావన్యతరస్యాం స్నేహవిపాతనే
౪౦ భియో హేతుభయే షుక్
౪౧ స్ఫాయో వః
౪౨ శదేరగతౌ తః
౪౩ రుహః పోఽన్యతరస్యామ్
౪౪ ప్రత్యయస్థాత్కాత్పూర్వస్యాత ఇదాప్యసుపః
* మామకనరకయోరుపసంఖ్యానమ్
* త్యక్త్యపోశ్చ
౪౫ న యాసయోః
* త్యకనశ్చ నిషేధః
* పావకాదీనాం ఛన్దసి
* ఆశిషి వునశ్చ
* ఉత్తరపదలోపే న
* క్షిపకాదీనాం చ
* తారకా జ్యోతిషి
* వర్ణకా తాన్తవే
* వర్తకా శకునౌ ప్రాచామ్
* అష్టకా పితృదైవత్యే
* సూతకాపుత్రికావృన్దారకాణాం వేతి వక్తవ్యమ్

క్షిపకా-ధ్రువకా-చరకా-సేవకా-కరకా-చటకా-అవకా-లహకా-అలకా-కన్యకా-ధ్రువకా-ఏడకా-ఆకృతిగణోఽయమ్(యాః

౪౬ ఉదీచామాతః స్థానే యకపూర్వా

* ధాత్వన్తయకోస్తు నిత్యమ్
౪౭ భస్త్రైషాజాజ్ఞాద్వాస్వా నఞ్పూర్వాణామపి
౪౮ అభాషితపుంస్కాచ్చ
౪౯ ఆదాచార్యాణామ్
౫౦ ఠస్యేకః
౫౧ ఇసుసుక్తాన్తాత్కః
* దోషణ ఉపసంఖ్యానమ్
౫౨ చజోః కు ఘిణ్ణ్యతోః
౫౩ న్యఙ్క్వాదీనాం చ

న్యఙ్కు-మద్గు-భృగు-దూరేపాక-ఫలేపాక-క్షణేపాక-దూరేపాకా-ఫలేపాకా-దూరేపాకు-ఫలేపాకు-తక్రం-వక్రం-వ్యతిషఙ్గ-అనుషఙ్గ-అవసర్గ-ఉపసర్గ-శ్వపాక-మాంసపాక-మూలపాక-కపోతపాక-ఉలూకపాక-సంజ్ఞాయాం మేఘనిదాఘావదాఘార్ఘాః-న్యగ్రోధ-వీరుత్. న్యఙ్క్వాదిః

౫౪ హో హన్తేర్ఞ్ణిన్నేషు
౫౫ అభ్యాసాచ్చ
౫౬ హేరచఙి
౫౭ సన్లిటోర్జేః
౫౮ విభాషా చేః
౫౯ న క్వాదేః
౬౦ అజివ్రజ్యోశ్చ
౬౧ భుజన్యుబ్జౌ పాణ్యుపతాపయోః
౬౨ ప్రయాజానుయాజౌ యజ్ఞాఙ్గే
౬౩ వఞ్చేర్గతౌ
౬౪ ఓక ఉచః కే

౬౫ ణ్యఆవశ్యకే
౬౬ యజయాచరుచప్రవచర్చశ్చ
* త్యజేశ్చ
౬౭ వచోఽశబ్దసంజ్ఞాయామ్
౬౮ ప్రయోజ్యనియోజ్యౌశక్యార్థే
౬౯ భోజ్యంభక్ష్యే
౭౦ ఘోర్లోపోలేటివా
౭౧ ఓతశ్శ్యని
౭౨ క్సస్యాచి
౭౩ లుగ్వాదుహదిహలిహగుహా మాత్మనేపదేదన్త్యే
౭౪ శమామష్టానాందీర్ఘశ్శ్యని
౭౫ ష్ఠివుక్లముచమాంశితి
* ఆఙిచమ ఇతి వక్తవ్యమ్
౭౬ క్రమఃపరస్మైపదేషు
౭౭ ఇషుగమియమాంఛః
౭౮ పాఘ్రాధ్మాస్థామ్నాదాణ్దృశ్యర్తిశదసదాంపిబజిఘ్రధమతిష్ఠమనయచ్ఛపశ్యర్ఛధౌశీయసీదాః
౭౯ జ్ఞాజనోర్జా
౮౦ ప్వాదీనాంహ్రస్వః
౮౧ మీనాతేర్నిగమే
౮౨ మిదేర్గుణః
౮౩ జుసిచ
౮౪ సార్వధాతుకార్ధధాతుకయోః
౮౫ జాగ్రోఽవిచిణ్ణల్ఙిత్సు
౮౬ పుగన్తలఘూపధస్యచ
౮౭ నాభ్యస్తస్యాచిపితిసార్వధాతుకే
* బహుళంఛన్దసీతివక్తవ్యమ్
౮౮ భూసువోస్తిఙి
౮౯ ఉతోవృద్ధిర్లుకిహలి
౯౦ ఊర్ణోతేర్విభాషా
౯౧ గుణోఽపృక్తే
౯౨ తృణహఇమ్
౯౩ బ్రువఈట్
౯౪ యఙోవా
౯౫ తురుస్తుశమ్యమస్సార్వధాతుకే
౯౬ అస్తిసిచోఽపృక్తే
౯౭ బహుళంఛన్దసి
౯౮ రుదశ్చపఞ్చభ్యః
౯౯ అడ్గార్గ్యగాలవయోః
౧౦౦ అదస్సర్వేషామ్
౧౦౧ అతోదీర్ఘోయఞి
౧౦౨ సుపిచ
౧౦౩ బహువచనేఝల్యేత్
౧౦౪ ఓసిచ
౧౦౫ ఆఙిచాపః
౧౦౬ సంబుద్ధౌచ
౧౦౭ అమ్బార్థనద్యోర్హ్రస్వః
౧౦౮ హ్రస్వస్యగుణః
౧౦౯ జసిచ
౧౧౦ ఋతోఙిసర్వనామస్థానయోః
౧౧౧ ఘేర్ఙితి
౧౧౨ ఆణ్నద్యాః
౧౧౩ యాడాపః
౧౧౪ సర్వనామ్నస్స్యాడ్ఢ్రస్వశ్చ
౧౧౫ విభాషాద్వితీయాతృతీయాభ్యామ్
౧౧౬ ఙేరామ్నద్యామ్నీభ్యః

౧౧౭ ఇదుద్భ్యామ్

౧౧౮ ఔత్

౧౧౯ అచ్చ ఘేః

౧౨౦ ఆఙో నాఽస్త్రియామ్

ఇతి సూత్రపాఠే సప్తమస్యాధ్యాయస్య

తృతీయః పాదః

౧ ణౌ చఙ్యుపధాయా హ్రస్వః

౨ నాగ్లోపిశాస్వృదితామ్

౩ భ్రాజభాసభాషదీపజీవమీలపీడా మన్యతరస్యామ్

* కాణ్యాదీనాం చేతి వక్తవ్యమ్

కణ-రణ-భణ-శ్రణ-లుప-హేఠ-లుట-కాణ్యాదిః

౪ లోపః పిబతేరీచ్చాభ్యాసస్య

౫ తిష్ఠతేరిత్

౬ జిఘ్రతేర్వా

౭ ఉరృత్

౮ నిత్యం ఛన్దసి

౯ దయతేర్దిగి లిటి

* దిగ్యాదేశేన ద్విర్వచనబాధనమిష్యతే

౧౦ ఋతశ్చ సంయోగాదేర్గుణః

౧౧ ఋచ్ఛత్యౄతామ్

౧౨ శౄదౄప్రాం హ్రస్వో వా

౧౩ కేఽణః

౧౪ న కపి

౧౫ ఆపోఽన్యతరస్యామ్

౧౬ ఋదృశోఽఙి గుణః

౧౭ అస్యతేస్థుక్

౧౮ శ్వయతేరః

౧౯ పతః పుమ్

౨౦ వచ ఉమ్

౨౧ శీఙః సార్వధాతుకే గుణః

౨౨ అయఙ్ యి క్ఙితి

౨౩ ఉపసర్గాద్ధ్రస్వ ఊహతేః

౨౪ ఏతేర్లిఙి

౨౫ అకృత్సార్వధాతుకయోర్దీర్ఘః

౨౬ చ్వౌ చ

౨౭ రీఙ్ ఋతః

౨౮ రిఙ్ శయగ్లిఙ్క్షు

౨౯ గుణోఽర్తిసంయోగాద్యోః

౩౦ యఙి చ

* హన్తేర్హింసాయాం యఙి ఘ్నీభావో వాచ్యః

౩౧ ఈ ఘ్రాధ్మోః

౩౨ అస్య చ్వౌ

౩౩ క్యచి చ

౩౪ అశనాయోదన్యధనాయా బుభుక్షాపిపాసాగర్ధేషు

౩౫ న ఛన్దస్యపుత్రస్య

* అపుత్రాదీనామితి వక్తవ్యమ్

౩౬ దురస్యుర్ద్రవిణస్యుర్వృషణ్యతి రిషణ్యతి

౩౭ అశ్వాఘస్యాత్

౩౮ దేవసుమ్నయోర్యజుషి కాఠకే

౩౯ కవ్యధ్వరపృతనస్యర్చి లోపః

౪౦ ద్యతిస్యతిమాస్థామిత్తి కితి

౪౧ శాచ్ఛోరన్యతరస్యామ్

* శ్యతేరిత్వం వ్రతే నిత్యమితి వక్తవ్యమ్

౪౨ దధాతేర్హిః
౪౩ జహాతేశ్చ క్త్వి
౪౪ విభాషా ఛన్దసి
౪౫ సుధితవసుధితనేమధితధిష్వధిషీయ (చ
౪౬ దో దద్ఘోః
౪౭ అచ ఉపసర్గాత్తః
౪౮ అపో భి
* మాసశ్ఛన్దసీతి వక్తవ్యమ్
* స్వవస్స్వతవసోరుషసశ్చేష్యతే
౪౯ సః స్యార్ధధాతుకే
౫౦ తాసస్త్యోర్లోపః
౫౧ రి చ
౫౨ హ ఏతి
౫౩ యీవర్ణయోర్దీధీవేవ్యోః
౫౪ సనిమీమాఘురభలభశకపతపదామచ ఇస్
* రాధో హింసాయాం సనీస్ వాచ్యః
౫౫ ఆప్జ్ఞప్యృధామీత్
౫౬ దమ్భ ఇచ్చ
౫౭ ముచోऽకర్మకస్య గుణో వా
౫౮ అత్ర లోపోऽభ్యాసస్య
౫౯ హ్రస్వః
౬౦ హలాదిః శేషః
౬౧ శర్పూర్వాః ఖయః
౬౨ కుహోశ్చుః
౬౩ న కవతేర్యఙి
౬౪ కృషేశ్ఛన్దసి
౬౫ దాధర్తిదర్ధర్తిదర్ధర్షిబోభూతుతేతిక్తేऽలర్ష్యాపనీఫణత్సంసనిష్యదత్కరిక్రత్కనిక్రదద్భరిభ్రద్దవిధ్వతోదవిద్యుతత్తరిత్రతస్సరీసృపతంవరీవృజన్మర్మృజ్యాగనీగన్తీతి చ
౬౬ ఉరత్
౬౭ ద్యుతిస్వాప్యోస్సంప్రసారణమ్
౬౮ వ్యథో లిటి
౬౯ దీర్ఘ ఇణః కితి
౭౦ అత ఆదేః
౭౧ తస్మాన్నుడ్ ద్విహలః
౭౨ అశ్నోతేశ్చ
౭౩ భవతేరః
౭౪ ససూవేతి నిగమే
౭౫ నిజాం త్రయాణాం గుణః శ్లౌ
౭౬ భృఞామిత్
౭౭ అర్తిపిపర్త్యోశ్చ
౭౮ బహులం ఛన్దసి
౭౯ సన్యతః
౮౦ ఓః పుయణ్జ్యపరే
౮౧ స్రవతిశృణోతిద్రవతిప్రవతిప్లవతిచ్యవతీనాం వా
౮౨ గుణో యఙ్లుకోః
౮౩ దీర్ఘోऽకితః
౮౪ నీగ్వఞ్చుస్రంసుధ్వంసుభ్రంసుకసపతపదస్కన్దామ్
౮౫ నుగతోऽనునాసికాన్తస్య
౮౬ జపజభదహదశభఞ్జపశాం చ
౮౭ చరఫలోశ్చ
౮౮ ఉత్పరస్యాతః
౮౯ తి చ

౯౦ రీగృదుపధస్య చ

* రీగృత్వత ఇతి వక్తవ్యమ్

౯౧ రుగ్రికౌ చ లుకి

౯౨ ఋతశ్చ

౯౩ సన్వల్లఘుని చఙ్పరేఽనగ్లోపే

౯౪ దీర్ఘో లఘోః

౯౫ అత్ స్మృదృత్వరప్రథమ్రదస్తౄస్పశామ్

౯౬ విభాషా వేష్టిచేష్ట్యోః

౯౭ ఈ చ గణః

ఇతి సూత్రపాఠే సప్తమస్యాధ్యాయస్య చతుర్థః పాదః

—అధ్యాయః ౮—

౧ సర్వస్య ద్వే

౨ తస్య పరమామ్రేడితమ్

౩ అనుదాత్తం చ

౪ నిత్యవీప్సయోః

౫ పరేర్వర్జనే

౬ ప్రసముపోదః పాదపూరణే

౭ ఉపర్యధ్యధసః సామీప్యే

౮ వాక్యాదేరామన్త్రితస్యాసూయా సమ్మతికోపకుత్సనభర్త్సనేషు

౯ ఏకం బహువ్రీహివత్

౧౦ ఆబాధే చ

౧౧ కర్మధారయవదుత్తరేషు

౧౨ ప్రకారే గుణవచనస్య

* ఆనుపూర్వ్యే ద్వే వాచ్యే

* క్రియాసమభిహారే చ

* డాచి వివక్షితే ద్వే బహులమ్

* స్త్రీనపుంసకయోరుత్తరపదస్థాయా విభక్తేరామ్భావో వా వక్తవ్యః

౧౩ అకృచ్ఛ్రే ప్రియసుఖయోరన్యతరస్యామ్

౧౪ యథాస్వే యథాయథమ్

౧౫ ద్వన్ద్వం రహస్యమర్యాదావచనవ్యుత్క్రమణయజ్ఞపాత్రప్రయోగాభివ్యక్తిషు

౧౬ పదస్య

౧౭ పదాత్

౧౮ అనుదాత్తం సర్వమపాదాదౌ

* సమానవాక్యే నిఘాతయుష్మదస్మదాదేశా వక్తవ్యాః

౧౯ ఆమన్త్రితస్య చ

౨౦ యుష్మదస్మదోః షష్ఠీచతుర్థీద్వితీయాస్థయోర్వాన్నావౌ

౨౧ బహువచనస్య వస్నసౌ

౨౨ తేమయావేకవచనస్య

౨౩ త్వామౌ ద్వితీయాయాః

౨౪ న చవాహాహైవయుక్తే

౨౫ పశ్యార్థైశ్చానాలోచనే

౨౬ సపూర్వాయాః ప్రథమాయా విభాషా

౨౭ తిఙో గోత్రాదీని కుత్సనాభీక్ష్ణ్యయోః

గోత్ర - బ్రువ - ప్రవచన - ప్రహసన - ప్రకథన - ప్రత్యయన - ప్రపఞ్చ - ప్రాయ - న్యాయ - ప్రచక్షణ - విచక్షణ - అవచక్షణ - స్వాధ్యాయ - భూయిష్ఠ - వానామ - గోత్రాదిః.

౨౮ తిఙ్ఙతిఙః

౨౯ న లుట్

౩౦ నిపాతైర్యద్యదిహన్తకువిన్నేచ్చేచ్చణ్కచ్చిద్యత్రయుక్తమ్

౩౧ నహ ప్రత్యారమ్భే

౩౨ సత్యం ప్రశ్నే

౩౩ అఙ్గాప్రాతిలోమ్యే

౩౪ హి చ

౩౫ ఛన్దస్యనేకమపి సాకాఙ్క్షమ్

౩౬ యావద్యథాభ్యామ్

౩౭ పూజాయాం నానన్తరమ్

౩౮ ఉపసర్గవ్యపేతం చ

౩౯ తుపశ్యపశ్యతాహైః పూజాయామ్

౪౦ అహో చ

౪౧ శేషే విభాషా

౪౨ పురా చ పరీప్సాయామ్

౪౩ నన్విత్యనుజ్ఞైషణాయామ్

౪౪ కిం క్రియాప్రశ్నేఽనుపసర్గమప్రతిషిద్ధమ్

౪౫ లోపే విభాషా

౪౬ ఏహిమన్యే ప్రహాసే లృట్

౪౭ జాత్వపూర్వమ్

౪౮ కింవృత్తం చ చిదుత్తరమ్

౪౯ ఆహో ఉతాహో చానన్తరమ్

౫౦ శేషే విభాషా

౫౧ గత్యర్థలోటా లృణ్న చేత్కారకం సర్వాన్యత్

౫౨ లోట్ చ

౫౩ విభాషితం సోపసర్గమనుత్తమమ్

౫౪ హన్త చ

౫౫ ఆమ ఏకాన్తరమామన్త్రితమనన్తికే

౫౬ యద్ధితుపరం ఛన్దసి

౫౭ చనచిదివగోత్రాదితద్ధితామ్రేడితేష్వగతేః

౫౮ చాదిషు చ

౫౯ చవాయోగే ప్రథమా

౬౦ హేతి క్షియాయామ్

౬౧ అహేతి వినియోగే చ

౬౨ చాహలోప ఏవేత్యవధారణమ్

౬౩ చాదిలోపే విభాషా

౬౪ వైవావేతి చ ఛన్దసి

౬౫ ఏకాన్యాభ్యాం సమర్థాభ్యామ్

౬౬ యద్వృత్తాన్నిత్యమ్

* అత్ర వ్యవహితే కార్యమిష్యతే

౬౭ పూజనాత్పూజితమనుదాత్తం కాష్ఠాదిభ్యః

కాష్ఠ-దారుణ-అమాతాపుత్ర-వేశ-అనాజ్ఞాత-అనుజ్ఞాత-అపుత్ర-అయుత-అద్భుత-అనుక్త-భృశ-ఘోర-సుఖ-పరమ-సు-అతి-కాష్ఠాదిః

౬౮ సగతిరపి తిఙ్

* గతిగ్రహణే ఉపసర్గగ్రహణమిష్యతే

౬౯ కుత్సనే చ సుప్యగోత్రాదౌ

* క్రియాకుత్సన ఇతి వాచ్యమ్

* పూతిశ్చానుబన్ధ ఇతి వాచ్యమ్

* వా బహుగ్రహణే నానుదాత్తమితి వాచ్యమ్

౭౦ గతిర్గతౌ

౭౧ తిఙి చోదాత్తవతి

౭౨ ఆమన్త్రితం పూర్వమవిద్యమానవత్

౭౩ నామన్త్రితే సమానాధికరణే సామాన్యవచనమ్

౭౪ విభాషితం విశేషవచనే బహువచనమ్

ఇతి సూత్రపాఠే అష్టమస్యాధ్యాయస్య ప్రథమః పాదః.

—****—

౧ పూర్వత్రాసిద్ధమ్

౨ నలోపస్సుప్స్వర సంజ్ఞాతుగ్విధిషు కృతి

౩ న ము నే

౪ ఉదాత్తస్వరితయోర్యణస్స్వరితోనుదాత్తస్య

౫ ఏకాదేశ ఉదాత్తేనోదాత్తః

౬ స్వరితో వానుదాత్తే పదాదౌ

౭ నలోపః ప్రాతిపదికాన్తస్య

* అహ్నో నలోపప్రతిషేధః

౮ న ఙిసంబుద్ధ్యోః

* ఙావుత్తరపదే ప్రతిషేధః

౯ మాదుపధాయాశ్చ మతోర్వో ఽయవాదిభ్యః

యవ-దల్మి-ఊర్మి-భూమి-కృమి-క్రుఞ్చా-వశా-ద్రాక్షా-ధ్రాక్షా-ధ్రజి-ధ్వజి-నిజి-సిజి-సంజి-హరిత్-కకుత్-మరుత్-గరుత్-ఇక్షు-ద్రు-మధు ఆకృతిగణో యమ్

౧౦ ఝయః

౧౧ సంజ్ఞాయామ్

౧౨ ఆసన్దీవదష్ఠీవచ్చక్రీవత్కక్షీవద్రుమణ్వచ్చర్మణ్వతీ

౧౩ ఉదన్వానుదధౌ చ

౧౪ రాజన్వాన్ సౌరాజ్యే

౧౫ ఛన్దసీరః

౧౬ అనో నుట్

౧౭ నాద్ఘస్య

* భూరిదావ్నస్తుడ్వాచ్యః

* ఈద్రథినః

౧౮ కృపో రో లః

* వాలమూలలఘ్వలమఙ్గులీనాం వా లోరమాపద్యత ఇతి వాచ్యమ్

* కపిలకాదీనాం సంజ్ఞాఛన్దసోర్వేతి వాచ్యమ్

కపిలక-నిర్వ్రలీక-లోమాని - పాంశుల-కల్మ-శుక్ల-కపిలికా-తర్పిలికా-తర్పిలి-ఆకృతిగణోయమ్

౧౯ ఉపసర్గస్యాయతౌ

౨౦ గ్రో యఙి

౨౧ అచి విభాషా

౨౨ పరేశ్చ ఘాఙ్కయోః

* ఘ ఇతి స్వరూపస్య గ్రహణమ్

* యోగే చేతి వాచ్యమ్

౨౩ సంయోగాన్తస్య లోపః

* యణః ప్రతిషేధో వాచ్యః

౨౪ రాత్సస్య

౨౫ ధి చ

౨౬ ఝలో ఝలి

౨౭ హ్రస్వాదఙ్గాత్

౨౮ ఇట ఈటి

౨౯ స్కోః సంయోగాద్యోరన్తే చ

౩౦ చోః కుః
౩౧ హో ఢః
౩౨ దాదేర్ధాతోర్ఘః
౩౩ వా ద్రుహముహష్ణుహష్ణిహామ్
౩౪ నహో ధః
౩౫ ఆహస్థః
౩౬ వ్రశ్చభ్రస్జసృజమృజయజరాజభ్రాజచ్ఛశాం షః
౩౭ ఏకాచో బశో భష్ ఝషన్తస్య స్ధ్వోః
౩౮ దధస్తథోశ్చ
౩౯ ఝలాం జశోఽన్తే
౪౦ ఝషస్తథోర్ధోఽధః
౪౧ షఢోః కః సి
౪౨ రదాభ్యాం నిష్ఠాతో నః పూర్వస్య చ దః
౪౩ సంయోగాదేరాతో ధాతోర్యణ్వతః
౪౪ ల్వాదిభ్యః
* ఋల్వాదిభ్యః క్తిన్నిష్ఠావద్వాచ్యః
* దుగ్వోర్దీర్ఘశ్చ
* పూఞో వినాశే
* సినోతేర్గ్రాసకర్మకర్తృకస్య
౪౫ ఓదితశ్చ
౪౬ క్షియో దీర్ఘాత్
౪౭ శ్యోఽస్పర్శే
౪౮ అఞ్చోఽనపాదానే
౪౯ దివోఽవిజిగీషాయామ్
౫౦ నిర్వాణోఽవాతే
౫౧ శుషః కః
౫౨ పచో వః

౫౩ క్షాయో మః
౫౪ ప్రస్త్యోఽన్యతరస్యామ్
౫౫ అనుపసర్గాత్ఫుల్లక్షీబకృశోల్లాఘాః
* ఉత్ఫుల్లసంఫుల్లయోరుపసంఖ్యానమ్
౫౬ నుదవిదోన్దత్రాఘ్రాహ్రీభ్యోఽన్యతరస్యామ్
౫౭ న ధ్యాఖ్యాపౄమూర్ఛిమదామ్
౫౮ విత్తో భోగప్రత్యయయోః
౫౯ భిత్తం శకలమ్
౬౦ ఋణమాధమర్ణ్యే
౬౧ నసత్తనిషత్తానుత్తప్రతూర్తసూర్తగూర్తాని ఛన్దసి
౬౨ క్విన్ప్రత్యయస్య కుః
౬౩ నశేర్వా
౬౪ మో నో ధాతోః
౬౫ మ్వోశ్చ
౬౬ ససజుషో రుః
౬౭ అవయాః శ్వేతవాః పురోడాశ్చ
౬౮ అహన్
* రూపరాత్రిరథన్తరేషు రుత్వం వాచ్యమ్
౬౯ రోఽసుపి
౭౦ అమ్నరూధరవరిత్యుభయథా ఛన్దసి
* అహరాదీనాం పత్యాదిషు వా రేఫః
అహర్-గీర్-ధూర్-అహరాదిః-పతి
గణ-పుత్ర-పత్యాదిః
౭౧ భువశ్చ మహావ్యాహృతేః
౭౨ వసుస్రంసుధ్వంస్వనడుహాం దః
౭౩ తిప్యనస్తేః
౭౪ సిపి ధాతో రుర్వా

౭౫ దశ్చ

౭౬ ర్వోరుపధాయా దీర్ఘ ఇకః

౭౭ హలి చ

౭౮ ఉపధాయాం చ

౭౯ న భకుర్ఛురామ్

౮౦ అదసోఽసేర్దాదు దో మః

౮౧ ఏత ఈద్బహువచనే

౮౨ వాక్యస్య టేః ప్లుత ఉదాత్తః

౮౩ ప్రత్యభివాదేఽశూద్రే

* స్త్రియాం న

* భో రాజన్యవిశాం వేతి వాచ్యమ్

౮౪ దూరాద్ధూతే చ

౮౫ హైహేప్రయోగే హైహయోః

౮౬ గురోరనృతోఽనన్త్యస్యాప్యేకైకస్య ప్రాచామ్

౮౭ ఓమభ్యాదానే

౮౮ యే యజ్ఞకర్మణి

౮౯ ప్రణవష్టేః

౯౦ యాజ్యాన్తః

౯౧ బ్రూహిప్రేష్యశ్రౌషడ్వౌషడావహానామాదేః

౯౨ అగ్నీత్ప్రేషణే పరస్య చ

౯౩ విభాషా పృష్టప్రతివచనే హేః

౯౪ నిగృహ్యానుయోగే చ

౯౫ ఆమ్రేడితం భర్త్సనే

* భర్త్సనే పర్యాయేణేతి వక్తవ్యమ్

౯౬ అఙ్గయుక్తం తిఙాకాఙ్క్షమ్

౯౭ విచార్యమాణానామ్

౯౮ పూర్వం తు భాషాయామ్

౯౯ ప్రతిశ్రవణే చ

౧౦౦ అనుదాత్తం ప్రశ్నాన్తాభిపూజితయోః

౧౦౧ చిదితి చోపమార్థే ప్రయుజ్యమానే

౧౦౨ ఉపరిస్విదాసీదితి చ

౧౦౩ స్వరితమామ్రేడితేఽసూయాసమ్మతికోపకుత్సనేషు

౧౦౪ క్షియాశీఃప్రైషేషు తిఙాకాఙ్క్షమ్

౧౦౫ అనన్త్యస్యాపి ప్రశ్నాఖ్యానయోః

౧౦౬ ప్లుతావైచ ఇదుతౌ

౧౦౭ ఏచోఽప్రగృహ్యస్యాదూరాద్ధూతే పూర్వస్యార్ధస్యాదుత్తరస్యేదుతౌ

* ప్రశ్నాన్తాభిపూజితవిచార్యమాణప్రత్యభివాదనయాజ్యాన్తేష్వేవ

* పదాన్తగ్రహణం కర్తవ్యమ్

* ఆమన్త్రితే ఛన్దసి ప్లుతవికారో యం వక్తవ్యః

౧౦౮ తయోర్య్వావచి సంహితాయామ్

ఇతి సూత్రపాఠే అష్టమస్యాధ్యాయస్య ద్వితీయః పాదః

౧ మతువసో రు సమ్బుద్ధౌ ఛన్దసి

* వన ఉపసంఖ్యానమ్

* విభాషా భవద్భగవదఘవతామో

* చ్చావస్య ఛన్దస్యవిభాషాయాం చ

౨ అత్రానునాసికః పూర్వస్య తు వా

౩ ఆతోఽటి నిత్యమ్

౪ అనునాసికాత్పరోఽనుస్వారః

౫ సముః సుటి

* సంపుంకానాం సో వక్తవ్యః

౬ పుమః ఖయ్యమ్పరే
౭ నశ్ఛవ్యప్రశాన్
౮ ఉభయథర్క్షు
౯ దీర్ఘాదటి సమానపాదే
౧౦ నౄన్పే
౧౧ స్వతవాన్పాయౌ
౧౨ కానామ్రేడితే
౧౩ ఢో ఢే లోపః
౧౪ రో రి
౧౫ ఖరవసానయోర్విసర్జనీయః
౧౬ రోః సుపి
౧౭ భోభగోఅఘోఅపూర్వస్య యోఽశి
౧౮ వ్యోర్లఘుప్రయత్నతరః శాకటాయనస్య
౧౯ లోపః శాకల్యస్య
౨౦ ఓతో గార్గ్యస్య
౨౧ ఉఞి చ పదే
౨౨ హలి సర్వేషామ్
౨౩ మోఽనుస్వారః
౨౪ నశ్చాపదాన్తస్య ఝలి
౨౫ మో రాజి సమః క్వౌ
౨౬ హే మపరే వా
* యవలపరే యవలా వేతి వక్తవ్యమ్
౨౭ నపరే నః
౨౮ ఙ్ణోః కుక్టుక్ శరి
౨౯ డః సి ధుట్
౩౦ నశ్చ
౩౧ శి తుక్
౩౨ ఙమో హ్రస్వాదచి ఙముణ్నిత్యమ్

౩౩ మయ ఉఞో వో వా
౩౪ విసర్జనీయస్య సః
౩౫ శర్పరే విసర్జనీయః
౩౬ వా శరి
* ఖర్పరే శరి వా విసర్గలోపో వక్తవ్యః
౩౭ కుప్వోః ≍క≍పౌ చ
౩౮ సోఽపదాదౌ
* పాశకల్పకకామ్యేష్వితి వాచ్యమ్
* అనవ్యయస్యేతి వాచ్యమ్
* కామ్యే రోరేవేతి వాచ్యమ్
౩౯ ఇణః షః
౪౦ నమస్పురసోర్గత్యోః
౪౧ ఇదుదుపధస్య చాప్రత్యయస్య
* ముహుసః ప్రతిషేధః
౪౨ తిరసోఽన్యతరస్యామ్
౪౩ ద్విస్త్రిశ్చతురితి కృత్వోఽర్థే
౪౪ ఇసుసోః సామర్థ్యే
౪౫ నిత్యం సమాసేఽనుత్తరపదస్థస్య
౪౬ అతః కృకమికంసకుమ్భపాత్రకుశాకర్ణీష్వనవ్యయస్య
౪౭ అధఃశిరసీ పదే
౪౮ కస్కాదిషు చ

కస్కః. కౌతస్కుతః - భ్రాతుష్పుత్రః. శునస్కర్ణః - సద్యస్కాలః - సద్యస్క్రీః సాద్యస్క్రీః. కాంస్కాన్ - సర్పిష్కుణ్డికా - ధనుష్కపాలం - బర్హిష్పలం. యజుష్పాత్రం. అయస్కాన్తః. తమస్కాణ్డః. అయస్కాణ్డః. మేదస్పిణ్డః. భాస్కరః. అహస్కరః. ఆకృతిగణోఽయమ్

౪౯ ఛన్దసి వాఽప్రామ్రేడితయోః

౫౦ కఃకరత్కరతికృధికృతేష్వనదితేః

౫౧ పఞ్చమ్యాః పరావధ్యర్థే

౫౨ పాతౌ చ బహులమ్

౫౩ షష్ఠ్యాః పతిపుత్రపృష్ఠపారపదపయస్పోషేషు

౫౪ ఇడాయా వా

౫౫ అపదాన్తస్య మూర్ధన్యః

౫౬ సహేః సాడః సః

౫౭ ఇణ్కోః

౫౮ నుమ్విసర్జనీయశర్వ్యవాయేఽపి

౫౯ ఆదేశప్రత్యయయోః

౬౦ శాసివసిఘసీనాం చ

౬౧ స్తౌతిణ్యోరేవ షణ్యభ్యాసాత్

౬౨ సః స్విదిస్వదిసహీనాం చ

౬౩ ప్రాక్సితాదడ్వ్యవాయేఽపి

౬౪ స్థాదిష్వభ్యాసేన చాభ్యాసస్య

౬౫ ఉపసర్గాత్సునోతిసువతిస్యతిస్తౌతిస్తోభతిస్థాసేనయసేధసిచసఞ్జస్వఞ్జామ్

౬౬ సదిరప్రతేః

౬౭ స్తమ్భేః

౬౮ అవాచ్చాలమ్బనావిదూర్యయోః

౬౯ వేశ్చ స్వనో భోజనే

౭౦ పరినివిభ్యః సేవసితసయసివుసహసుట్స్తుస్వఞ్జామ్

౭౧ సివాదీనాం వాడ్వ్యవాయేఽపి

౭౨ అనువిపర్యభినిభ్యః స్యన్దతేరప్రాణిషు

౭౩ వేః స్కన్దేరనిష్ఠాయామ్

౭౪ పరేశ్చ

౭౫ పరిస్కన్దః ప్రాచ్యభరతేషు

౭౬ స్ఫురతిస్ఫులత్యోర్నిర్నివిభ్యః

౭౭ వేః స్కభ్నాతేర్నిత్యమ్

౭౮ ఇణః షీధ్వంలుఙ్లిటాం ధోఽఙ్గాత్

౭౯ విభాషేటః

౮౦ సమాసేఽఙ్గులేః సఙ్గః

౮౧ భీరోః స్థానమ్

౮౨ అగ్నేః స్తుత్స్తోమసోమాః

౮౩ జ్యోతిరాయుషః స్తోమః

౮౪ మాతృపితృభ్యాం స్వసా

౮౫ మాతుఃపితుర్భ్యామన్యతరస్యామ్

౮౬ అభినిసః స్తనః శబ్దసంజ్ఞాయామ్

౮౭ ఉపసర్గప్రాదుర్భ్యామస్తిర్యచ్పరః

౮౮ సువినిర్దుర్భ్యః సుపిసూతిసమాః

౮౯ నినదీభ్యాం స్నాతేః కౌశలే

౯౦ సూత్రం ప్రతిష్ణాతమ్

౯౧ కపిష్ఠలో గోత్రే

౯౨ ప్రష్ఠోఽగ్రగామిని

౯౩ వృక్షాసనయోర్విష్టరః

౯౪ ఛన్దోనామ్ని చ

౯౫ గవియుధిభ్యాం స్థిరః

౯౬ వికుశమిపరిభ్యః స్థలమ్

౯౭ అమ్బామ్బగోభూమిసవ్యాపద్విత్రికుశేకుశఙ్క్వఙ్గుమఞ్జిపుఞ్జిపరమేబర్హిర్దివ్యగ్నిభ్యః స్థః

* స్థాస్థిన్స్థౄణామితి వక్తవ్యమ్

౯౮ సుషామాదిషు చ

సుషామా - నిష్షామా - దుష్షామా - సు

షేధః-నిషేధః-దుష్షేధః-సుషన్ధిః- నిష్షన్ధిః-
దుష్షన్ధిః-సుష్ఠు-దుష్ఠు-గౌరిషక్థః సంజ్ఞా
యామ్-ప్రతిష్ణికా-జలాషాహమ్ నౌషే
చనమ్-దున్దుభిషేవణమ్-పతి సంజ్ఞాయా
మగాత్-హరిషేణః- నక్షత్రాద్వా-రో
హిణీషేణః-ఆకృతిగణోఽయమ్

౯౯ పతిసంజ్ఞాయామగాత్
౧౦౦ నక్షత్రాద్వా
౧౦౧ హ్రస్వాత్తాదౌ తద్ధితే
౧౦౨ నిసస్తపతావనాసేవనే
౧౦౩ యుష్మత్తత్తక్షుష్వన్తఃపాదమ్
౧౦౪ యజుష్యేకేషామ్
౧౦౫ స్తుతస్తోమయోశ్ఛన్దసి
౧౦౬ పూర్వపదాత్
౧౦౭ సుఞః
౧౦౮ సనోతేరనః
౧౦౯ సహేః పృతనర్తాభ్యాంచ
౧౧౦ నరపరసృపిసృజిస్పృశి స్పృహి
సవనాదీనామ్
౧౧౧ సాత్పదాద్యోః
౧౧౨ సిచో యఙి
౧౧౩ సేధతేర్గతౌ
౧౧౪ ప్రతిస్తబ్ధనిస్తబ్ధౌచ
౧౧౫ సోఢః
౧౧౬ స్తమ్భుసివుసహాంచఙి
౧౧౭ సునోతేస్స్యసనోః
౧౧౮ సదేఃపరస్యలిటి
* స్వఞ్జేరుపసంఖ్యానమ్
౧౧౯ నివ్యభిభ్యోఽడ్వ్యవాయేవాఛన్దసి

ఇతి సూత్రపాఠే అష్టమస్యాధ్యాయస్య
తృతీయః పాదః

—***—

౧ రషాభ్యాంనోణస్సమానపదే
* ఋవర్ణాన్నస్యణత్వంవాచ్యమ్
౨ అట్కుప్వాఙ్నుమ్వ్యవాయేఽపి
౩ పూర్వపదాత్సంజ్ఞాయామగః
౪ వనమ్పురగామిశ్రకాసిధ్రకాశారి
కాకోటరాగ్రేభ్యః
౫ ప్రనిరన్తశ్శరేక్షుప్లక్షామ్రకా
ర్ష్యఖదిరపీయూక్షాభ్యోఽసంజ్ఞా
యామపి
౬ విభాషౌషధివనస్పతిభ్యః
* ద్వ్యచ్త్ర్యచ్భ్యామేవ
* ఇరికాదిభ్యః ప్రతిషేధోవక్తవ్యః
ఇరికా మిరికా- తిమిర- ఆకృతిగణో
౭ అహ్నోఽదన్తాత్ యమ్
౮ వాహనమాహితాత్
౯ పానందేశే
౧౦ వాభావకరణయోః
* గిరినద్యాదీనాంవా
గిరినదీ గిరినఖ గిరినద్ధ - గిరినితమ్బ-
చక్రనదీ-చక్రనితమ్బ-తూర్యమాన మా
షోన-ఆర్గయన-ఆకృతిగణోఽయమ్
౧౧ ప్రాతిపదికాన్తనుమ్విభక్తిషు చ
* యువాదేర్న
ఆర్యయూనా క్షత్రియయూనా -
ప్రపక్వాని-పరిపక్వాని-దీర్ఘాహ్నీ- ఆకృ
తిగణోఽయమ్॥

౧౯ ఉపసర్గాత్ స్వఘోపపేః

౧.౩ సుష్వతిర

౧.౪ ఉపసర్గాదసమాసేఽపి ణోపదేశస్య

౧౫ హినుమీనా

౧౬ ఆని లోట్

౧౭ నేర్గదనదపతపదఘుమాస్యతిహన్తి
    యాతివాతిద్రాతిప్సాతివపతి వ
    హతిశామ్యతిచినోతిదేగ్ధిషు చ

౧౮ శేషే విభాషాఽకఖాదావషాన్త ఉప
    దేశే

౧౯ అనితేః

౨౦ అన్తః

౨౧ ఉభౌ సాభ్యాసస్య

౨౨ హన్తేరత్పూర్వస్య

౨౩ వమోర్వా

౨౪ ణేర్విభాషా

౨౫ అయనం చ

౨౬ కృత్యచః

౨౭ ణేర్విభాషా

౨౮ ఉపసర్గాదనోత్పరః

౨౯ కృత్యచః

* నిర్విణ్ణస్యోపసంఖ్యానమ్

౩౦ ణేర్విభాషా

౩౧ హలశ్చేజుపధాత్

౩౨ ఇజాదేః సనుమః

౩౩ వా నింసనిక్షనిన్దామ్

౩౪ న భాభూపూకమిగమిప్యాయీ వే
    పామ్

* షాత్ పదాన్తాత్

* ణ్యన్తే భాకసిపాం నుపసంఖ్యానమ్

౩౫ షాత్పదాన్తాత్

౩౬ నశేః షాన్తస్య

౩౭ పదాన్తస్య

౩౮ పదవ్యవాయేఽపి

* అతద్ధిత ఇతి వాచ్యమ్

౩౯ క్షుభ్నాదిషు చ

క్షుభ్నా - నృనమన - నన్దిన్ - నర్తన - నగ
ర - ఏతాన్యుత్తరపదాని సంజ్ఞాయాం ప్ర
యోజయన్తి. హరినన్దీ - హరినన్దనః గిరినగ
రం - నృతేర్యఙి ప్రయోజయతి - నరీనృత్య
తే - నర్తన - గహన - నన్దన - నివేశ - నివాస - అ
గ్ని - అనూప - ఏతాన్యుత్తరపదాని ప్ర
యోజయన్తి - పరినర్తనం - పరిగహనం - ప
రినందనం శరనివేశః శరనివాసః శరాగ్నిః
దర్భానూపః ఆచార్యాదణత్వం చ - ఆ
చార్యభోగీనః. ఆకృతిగణోఽయమ్

పాఠాన్తరం - క్షుభ్నా - నృనమన - న
రనగర - నందన - యఙ్ - నృతి - గిరినదీ గృహ
నమన - నివేశ - నివాస - అగ్ని - అనూప - ఆ
చార్యభోగీన - చతుర్హాయన - ఇరికాదీని వ
నోత్తరపదాని - సంజ్ఞాయామ్ - ఇరికా
తిమిర - సమీర - కుబేర - హరి - కర్మార క్షు
భ్నాదిః

* అగ్రగ్రామాభ్యాం నయతేర్వా

౪౦ స్తోః శ్చునా శ్చుః

౪౧ ష్టునా ష్టుః

౪౨ న పదాన్తాట్టోరనామ్

* అనామ్నవతినగరీణామితి వాచ్యమ్

౪౩ తోః షి

౪౪ శాత్

౪౫ యరోఽనునాసికేఽనునాసికో వా

* ప్రత్యయే భాషాయాం నిత్యమ్

౪౬ అచో రహాభ్యాం ద్వే

౪౭ అనచి చ

* యణో మయో ద్వే వాచ్యే

౪౮ నాదిన్యాక్రోశే పుత్రస్య

* తత్పరే చ

* వా హతజగ్ధయోః

* ఖయోర్ద్వితీయాశ్శరి పౌష్కరసాదేరితి వాచ్యమ్

౪౯ శరోఽచి

౫౦ త్రిప్రభృతిషు శాకటాయనస్య

౫౧ సర్వత్ర శాకల్యస్య

౫౨ దీర్ఘాదాచార్యాణామ్

౫౩ ఝలాం జశ్ ఝశి

౫౪ అభ్యాసే చర్చ

౫౫ ఖరి చ

౫౬ వాఽవసానే

౫౭ అణోఽప్రగృహ్యస్యానునాసికః

౫౮ అనుస్వారస్య యయి పరసవర్ణః

౫౯ వా పదాన్తస్య

౬౦ తోర్లి

౬౧ ఉదః స్థాస్తమ్భోః పూర్వస్య

౬౨ ఝయో హోఽన్యతరస్యామ్

౬౩ శశ్ఛోఽటి

* ఛత్వమమీతి వాచ్యమ్

౬౪ హలో యమాం యమి లోపః

౬౫ ఝరో ఝరి సవర్ణే

౬౬ ఉదాత్తాదనుదాత్తస్య స్వరితః

౬౭ నోదాత్తస్వరితోదయమగార్గ్యకాశ్యపగాలవానామ్

౬౮ అ అ

ఇతి సూత్రపాఠేఽష్టమస్యాధ్యాయస్య చతుర్థః పాదః.

అధ్యాయశ్చ.

అష్టాధ్యాయీ సమాప్తా.

ధాతుపాఠప్రారమ్భః.

భ్వాదయః.

ఉదాత్తాః॥పరస్మైపదీ-భూ-సత్తాయామ్—అథతవర్గీయాన్తా ఆత్మనేపదినః॥ ఎధ-వృద్ధౌ॥స్పర్ధ-సంఘర్షే॥గాధృ-ప్రతిష్ఠాలిప్సయోర్గ్రంథేచ॥బాధృ విలోడనే॥నాధృ-నాథృ-యాచ్ఞోపతాపైశ్వర్యాశీష్షు॥దధ-ధారణే॥స్కుది-ఆప్రవణే॥శ్విది-శ్వైత్యే॥వది-అభివాదనస్తుత్యోః॥భది-కల్యాణేసుఖేచ॥మది-స్తుతిమోదమదస్వప్నకాంతిగతిషు॥స్పది కించిచ్చలనే॥క్లిది-పరిదేవనే॥ముద-హర్షే॥దద-దానే॥ష్వద-స్వర్ద-ఆస్వాదనే॥ఉర్ద-మానే క్రీడాయాంచ॥కుర్ద-ఖుర్ద-గుర్ద-గుద-క్రీడాయామేవ॥షూద-క్షరణే॥హ్రాద-అవ్యక్తేశబ్దే॥హ్లాదీ-సుఖేచ॥స్వాద-ఆస్వాదనే॥పర్ద-కుత్సితేశబ్దే॥యతీ-ప్రయత్నే॥యుతృ-జుతృ-భాసనే॥విథృ-వేథృ-యాచనే॥శ్రథి శైథిల్యే॥గ్రథి-కౌటిల్యే॥కత్థ-శ్లాఘాయామ్॥౩౬॥ఎధాదయోనుదాత్తేతోగతాః—అథాష్టత్రింశత్తవర్గీయాన్తాః పరస్మైపదినః॥అత-సాతత్యగమనే॥చితీ-సంజ్ఞానే॥చ్యుతిర్-ఆసేచనే॥శ్చ్యుతిర్-శ్చుతిర్-క్షరణే॥మన్థ-విలోడనే॥కుథి-పుథి-లుథి-మథి-హింసాసంక్లేశనయోః॥షిధ-గత్యాం॥ షిధూ-శాస్త్రే మాంగల్యేచ॥ఖాదృ-భక్షణే॥ఖద-స్థైర్యేహింసాయాంచ॥బద-స్థైర్యే॥గద-వ్యక్తాయాంవాచి॥రద-విలేఖనే॥ణద-అవ్యక్తేశబ్దే॥అర్ద-గతౌయాచనేచ॥నర్ద-గర్ద-శబ్దే॥తర్ద-హింసాయాం॥కర్ద-కుత్సితేశబ్దే॥ఖర్ద-దందశూకే॥అతి-అది-బంధనే॥ఇది-పరమైశ్వర్యే॥బిది-అవయవే॥భిదీతి పాఠాంతరమ్॥గడి-వదనైకదేశే॥ణిది కుత్సాయామ్॥టునది-సమృద్ధౌ॥చది-ఆహ్లాదనేదీప్తౌచ॥త్రది-చేష్టాయామ్॥కది-క్రది-క్లది-ఆహ్వానేరోదనేచ॥క్లిది-పరిదేవనే॥శుంధ-శుద్ధౌ॥౩౮॥ —అథకవర్గీయాన్తా ఆత్మనేపదినః ద్విచత్వారింశత్॥ శీకృ-సేచనే॥సీకృ-ఇతిపాఠాంతరమ్॥లోకృ-దర్శనే॥శ్లోకృ-సంఘాతే॥ద్రేకృ-ధ్రేకృ-శబ్దోత్సాహయోః॥ రేకృ-శంకాయామ్॥ సేకృ-స్రేకృ-స్రకి-శ్రకి-శ్లకి-గతౌ॥శకి- శంకాయామ్॥అకి-లక్షణే॥వకి-కౌటిల్యే॥మకి-మండనే॥కక-లౌల్యే॥కుక-వృక-ఆదానే॥ చక-తృప్తౌప్రతిఘాతేచ॥కకి-వకి-శ్వకి-త్రకి-ఢౌకృ-త్రౌకృ-ష్వష్క-వస్క-మస్క- టికృ-టీకృ-తికృ-తీకృ-రఘి-లఘి-గత్యర్థాః॥స్వస్కేతిపాఠాంతరమ్ ॥ లఘి- భోజననివృత్తావపి॥అఘి-వఘి-మఘి-గత్యాక్షేపే-గతౌగత్యారంభేచేత్యపరే॥మఘి - కైతవేచ ॥ రాఘృ-లాఘృ-ద్రాఘృ సామర్థ్యే॥ధ్రాఘృ ఇత్యపరే॥ ద్రాఘృ ఆయామేచ॥ శ్లా

ఘృ-క్షరణే॥ ౨-౨॥ ——※—— అథకవర్గీయాన్తాః పరస్మైపదినః అష్టపంచాశత్॥ ఫక్క-నీచైర్గతౌ॥ తక-హసనే॥ తకి-కృచ్ఛ్రజీవనే॥ శుక-గతౌ॥ బుక్క-భషణే॥ కఖ-హసనే॥ ఓఖృ-రాఖృ-లాఖృ-ద్రాఖృ-ధ్రాఖృ-శోషణాలమర్థయోః॥ శాఖృ-శ్లాఖృ-వ్యాప్తౌ॥ ఉఖ-ఉఖి-వఖ-వఖి-మఖ-మఖి-ణఖ-ణఖి-రఖ-రఖి-లఖ-లఖి-ఇఖ-ఇఖి-ఈఖి-వల్గ-రగి-లగి-అగి-వగి-మగి-తగి-త్వగి-శ్రగి-శ్వగి-శ్లగి-ఇగి-రిగి-లిగి-గత్యర్థాః॥ రిఖ-త్రిఖ-శిఖి-గతౌ ఇతి కేచిత్॥ త్వగి-కంపనే చ॥ యుగి-జుగి-బుగి-వర్జనే॥ ఘఘ-హసనే॥ దఘి-పాలనే॥ లఘి-శోషణే॥ మఘి-మండనే॥ శిఘి-ఆఘ్రాణే॥ అఘ్న-మూల్యే॥ ౨౮॥ ఫక్కాదయో గతాః॥ ——※—— అథ చవర్గీయాంతా ఆత్మనేపదినః ఏకవింశతిః॥ వర్చ-దీప్తౌ॥ షచ-సేచనే సేవనే చ॥ లోచృ-దర్శనే॥ శచ-వ్యక్తాయాం వాచి॥ శ్వచ-శ్వచి-గతౌ॥ కచ-బంధనే॥ కచి-కాచి-దీప్తిబంధనయోః॥ మచ-ముచి-కల్కనే॥ మచి-ధారణోచ్ఛ్రాయపూజనేషు॥ పచి-వ్యక్తీకరణే॥ ష్టుచ-ప్రసాదే॥ ఋజ-గతిస్థానార్జనోపార్జనేషు॥ ఋజి-భృజీ-భర్జనే॥ ఏజృ-భ్రేజృ-భ్రాజృ-దీప్తౌ॥ ఈజ-గతికుత్సనయోః॥ వర్చాదయో గతాః॥ ౨౧॥ ——※—— అథ చవర్గీయాన్తాః పరస్మైపదినః ద్విసప్తతిః॥ శుచ-శోకే॥ కుచ-శబ్దే తారే॥ కుంచ-క్రుంచ-కౌటిల్యాల్పీభావయోః॥ లుంచ-అపనయనే॥ అంచు-గతిపూజనయోః॥ వంచు-చంచు-తంచు-త్వంచు-మ్రుంచు-మ్లుంచు-మ్రుచు-మ్లుచు-గత్యర్థాః॥ గ్రుచు-గ్లుచు-కుజు-ఖుజు-స్తేయకరణే॥ గ్లుంచు-షస్జ-గతౌ-షస్జి గాత్రసంపర్శనేఽపి॥ గుజి-అవ్యక్తే శబ్దే॥ అర్చ-పూజాయామ్॥ మ్లేచ్ఛ-అవ్యక్తే శబ్దే॥ లఛ-లాఛి-లక్షణే॥ వాఛి-ఇచ్ఛాయామ్॥ ఆఛి-ఆయామే॥ హ్రీచ్ఛ-లజ్జాయామ్॥ హుర్ఛా-కౌటిల్యే॥ ముర్ఛా-మోహసముచ్ఛ్రాయయోః॥ స్ఫుర్ఛా-విస్తృతౌ॥ యుచ్ఛ-ప్రమాదే॥ ఉఛి-ఉంఛే॥ ఉఛీ-వివాసే॥ ధ్రజ-ధ్రజి-ధృజ-ధృజి-ధ్వజ-ధ్వజి-గతౌ॥ ధ్రిజ చ॥ కూజ-అవ్యక్తే శబ్దే॥ అర్జ-షర్జ-అర్జనే॥ గర్జ-శబ్దే॥ తర్జ-భర్త్సనే॥ కర్జ-వ్యథనే॥ ఖర్జ-పూజనే చ॥ అజ-గతిక్షేపణయోః॥ తేజ-పాలనే॥ ఖజ-మంథే॥ కజ-మదే॥ ఖజి-గతివైకల్యే॥ ఏజృ-కంపనే॥ టుఓస్ఫూర్జా-వజ్రనిర్ఘోషే॥ క్షి-క్షయే॥ క్షీజ-అవ్యక్తే శబ్దే॥ లజ-లజి-భర్జనే॥ లాజ-లాజి-భర్త్సనే చ॥ జజ-జజి-యుద్ధే॥ తుజ-హింసాయామ్॥ తుజి-పాలనే॥ గజ-గజి-గృజ-గృజి-ముజ-ముజి-శబ్దార్థాః॥ గజ-మదనే చ॥ వజ-వ్రజ-గతౌ॥ శుచాదయో గతాః॥ ౭౨॥ ——※—— అథ టవర్గీయాంతా శ్చాష్ట్యంతా ఆత్మనేపదినః షట్త్రింశత్॥ అట్ట-అతిక్రమహింసయోః॥ వేష్ట-వేష్టనే॥ చేష్ట-చేష్టాయామ్॥ గోష్ట-లోష్ట-సంఘాతే॥ ఘట్ట-చలనే॥ స్ఫుట-వికసనే॥ అఠి-గతౌ॥ వఠి-ఏకచర్యాయామ్॥ మఠి-కఠి-శోకే॥ ముఠి-పాలనే॥ హేఠ-విబాధాయామ్॥ ఏఠ చ॥ హిడి-గత్యనాదరయోః॥ హుడి-సంఘాతే॥ కుడి-దాహే॥ వడి-విభాజనే॥ మడి-చ॥ భడి-పరిభాషణే॥ పి

డి-సంఘాతే॥ముడి-మార్జనే॥తుడి-తోడనే॥హుడి వరణే-హరణ ఇత్యేకే॥స్ఫుడి వికసనే॥ చడి-కోపే॥శడి-రుజాయాం సంఘాతే చ॥తడి-తాడనే॥పడి-గతౌ॥కడి-మదే॥ఖడి- మ-దే॥హేడృ-హోడృ-అనాదరే॥బాడృ-ఆప్లావ్యే॥(దా)డృ-(ధా)డృ-విశరణే॥శాడృ-శ్లాఘాయామ్॥అష్టావనవో గతాః॥౩౭॥—అథ టవర్గీయాంతవమాప్తేః పరస్మైపదినః॥శౌటృ-గర్వే॥యౌటృ-బంధే॥మ్లేటృ (మ్రే)డృ-ఉన్మాదే॥కటే-వర్షావరణయోః॥చటే-ఇత్యేకే॥అట-పట గతౌ॥రట-పరిభాషణే॥లట-బాల్యే॥శట-రుజావిశరణ గత్యవసాదనేషు॥వట-వేష్టనే॥కిట-ఖిట-(త్రా)సే॥శిట-షిట-అనాదరే॥జట-ఝట - సంఘాతే॥భట-భృతౌ॥తట-ఉచ్ఛ్రాయే॥ఖట-కాంక్షాయామ్॥నట నృత్తౌ॥పిట-శబ్దసంఘాతయోః॥హట దీప్తౌ॥షట-అవయవే॥లుట-విలోడనే॥డాంతోయమిత్యేకే-చిట-పర(ప్రే)ష్యే॥విట-శబ్దే॥బిట-ఆక్రోశే-హిట ఇత్యేకే॥ఇట-కిట-కటీ-గతౌ॥మడి-భూషాయామ్॥ కుటి-వైకల్యే॥కుడీత్యేకే॥ముడ-మర్దనే॥చుడి-అల్పీభావే॥ముడి-ఖండనే॥పుడి-చేత్యేకే॥ రుటి-లుటి-స్తేయే॥ రుఠి-లుఠి- త్యేకే ॥ రుడి-లుడి - త్యపరే ॥ స్ఫుటిర్ - విశరణే ॥ స్ఫుటీత్యపి కేచిత్ ॥పఠ- వ్యక్తాయాం వాచి ॥ వఠ- స్థౌల్యే ॥ మఠ - మదనివాసయోః॥ కఠ కృచ్ఛ్రజీవనే॥రఠ-పరిభాషణే॥ హఠ - ప్లుతిశఠత్వయోః - బలాత్కార ఇత్యేకే॥ రుఠ-లుఠ-ఉఠ-ఉపఘాతే॥ ఊఠేత్యేకే॥పిఠ - హింసాసంక్లేశనయోః॥శఠ - కైతవే చ॥ శుఠ-గతి ప్రతిఘాతే- శుఠిత్యప్యేకే॥కుఠి-చ॥లుఠి-ఆలస్యే ప్రతిఘాతే చ॥ శుఠి-శోషణే॥ రుఠి-లుఠి-గతౌ॥చుడ్డ-హావకరణే॥అడ్డ-అభియోగే॥కడ్డ-కార్కశ్యే॥క్రీడృ- విహారే॥తుడృ-తోడనే॥తూడ-ఇత్యేకే॥హుడృ-హూడృ-హోడృ-గతౌ॥ రౌడృ-అనాదరే ॥ రోడృ-లోడృ-ఉన్మాదే॥అడ-ఉద్యమే॥లడ-విలాసే॥కడ-మదే॥కడి ఇత్యేకే ॥ గడి-వదనైకదేశే॥ ౭౯ ॥ శౌటృప్రభృతయో గతాః॥—అథ పవర్గీయాంతా ఆత్మనేపదినః॥స్తోభత్యంతాశ్చతుస్త్రింశత్ ॥తిపృ-తేపృ-ష్టిపృ-ష్టేపృ-క్షరణార్థాః॥ఆద్యోప్యుదాత్తః॥తేపృ కంపనే చ॥గ్లేపృ-దైన్యే॥టువేపృ-కంపనే॥కేపృ-గేపృ-గ్లేపృ చ॥ మేపృ-రేపృ-లేపృ-గతౌ॥త్రపూష్-లజ్జాయామ్॥కపి-చలనే ॥ రబి-లబి-అబి-శబ్దే-లబి-అవస్రంసనే చ॥కబృ-వర్ణే॥క్లీబృ-అధార్ష్ట్యే॥క్షీబృ-మదే॥శీభృ-కత్థనే॥వీభృ-చ॥ రేభృ-శబ్దే॥అభి- రభి-శ్వ విత్యన్యే॥లభి చ॥ష్టభి స్కభి-ప్రతిబంధే॥జభ-జృభి-గాత్రవినామే॥శల్భ-కత్థనే॥వల్భ-భోజనే॥ గల్భ-ధార్ష్ట్యే॥స్రంభు-శ్రంభు-ప్రమాదే॥ష్టుభు-స్తంభే॥తిపృప్రభృతయో గతాః॥౩౮॥—అథ పరస్మైపదినః పవర్గీయాంతా ఏకచత్వారింశత్ ॥గుపూ-రక్షణే॥ధూప-సంతాపే॥జప జల్ప-వ్యక్తాయాం వాచి॥జప-మానసే చ॥చప-సాంత్వనే॥

షప-సమవాయే॥రప-లప-వ్యక్తాయాం వాచి॥చుప-మందాయాంగతౌ ॥ తుప-తుంప-త్రుప-త్రుంప-తుఫ-తుంఫ-త్రుఫ-త్రుంఫ-హింసార్థాః॥పర్ప-రఫ-రఫి - అర్బ-పర్బ-లర్బ-బర్బ-మర్బ-కర్బ-ఖర్బ-గర్బ-శర్బ-షర్బ-చర్బ-గతౌ॥కుబి-ఆచ్ఛాదనే॥ లుబి-తుబి-అర్దనే॥చుబి-వక్త్రసంయోగే॥షృభు-షృంభు-హింసార్థౌ॥షిభు - షింభు-ఇత్యేకే॥శుభ-శుంభ-భాషణే-భాసనఇత్యేకే-హింసాయామిత్యన్యే॥గుప్వాద్యప్రభృతయోగతాః॥౪౧॥

—※—

అథానునాసికాంతాఃకవ్యంతా ఆత్మనేపదినోదశ ॥ ఘిణి-ఘుణి-ఘృణి-గ్రహణే॥ఘుణ-ఘూర్ణ-భ్రమణే॥ పణ - వ్యవహారే స్తుతౌచ॥పన-చ॥భామ-క్రోధే॥క్షమూష్-సహనే॥కము-కాంతౌ ॥ ఘిణాద్యా యోగతాః॥౧౦॥

—※—

అథ క్రమ్యంతా స్త్రింశత్పరస్మైపదినః॥అణ-రణ-వణ-భణ-మణ కణ క్వణ-వ్రణ-భ్రణ- ధ్వణ-శబ్దార్థాః-ధణేత్యపికేచిత్॥ఓణృ-అపనయనే॥శోణృ-వర్ణగత్యోః॥శ్రోణృ- సంఘాతే॥శ్లోణృ-చ॥పైణృ-గతిప్రేరణశ్లేషణేషు-ప్రైణృఇత్యపి॥ ధ్రణ-శబ్దే॥ బణేత్యపికేచిత్॥కనీ-దీప్తికాంతిగతిషు॥ష్టన-వన-శబ్దే॥వన-షణ-సంభక్తౌ॥అమ గత్యాదిషు॥ద్రమ - హమ్మ-మీమృ-గతౌ॥మీమృశబ్దేచ॥చము-ఛము-జము-ఝము-అదనే॥జిమిఇతికేచిత్॥క్రము పాదవిక్షేపే॥అణాదయోగతాః॥ ౩౦

—※—

అథ రేవత్యంతా ఆత్మనేపదినష్షట్త్రింశత్ ॥ అయ-వయ-పయ-మయ-చయ తయ-ణయ-గతౌ॥దయ-దానగతిరక్షణహింసాదానేషు॥రయ-గతౌ॥లయచ॥ఊయీ-తంతుసంతానే॥పూయీ-విశరణేదుర్గంధేచ॥క్నూయీ-శబ్దేఉందనేచ॥క్ష్మాయీ విధూననే ॥స్ఫాయీ - ఓప్యాయీ-వృద్ధౌ॥తాయృ-సంతానపాలనయోః ॥శల-చలనసంవరణయోః ॥ వల-వల్ల-సంవరణే సంచరణేచ॥మల-మల్ల-ధారణే॥భల-భల్ల-పరిభాషణహింసాదానేషు॥కల - శబ్దసంఖ్యానయోః॥కల్ల అవ్యక్తేశబ్దే-అశబ్దఇతిస్వామీ॥తేవృ-దేవృ-దేవనే॥షేవృ-గేవృ- గ్లేవృ-పేవృ-మేవృ-మ్లేవృ-సేవనే॥శేవృ-ఖేవృ-క్లేవృ-కేవృ-ఇత్యప్యేకే॥రేవృ-ప్లవగతౌ॥అయాదయోగతాః॥౩౦॥

—※—

అథావ్యంతాఃపరస్మైపదినఏకనవతిః॥మవ్య-బంధనే॥సూర్క్ష్య-ఈర్క్ష్య-ఈర్ష్య-ఈర్ష్యార్థాః॥హయ-గతౌ॥శుచ్య-అభిషవే॥చుచ్య- ఇత్యేకే॥హర్య-గతికాంత్యోః॥అల-భూషణపర్యాప్తివారణేషు-అయంస్వరితేదిత్యేకే ॥ ఞిఫలా-విశరణే॥మీల శ్మీల-స్మీల-క్ష్మీల-నిమేషణే॥పీల-ప్రతిష్టంభే॥ నీల-వర్ణే॥శీల-సమాధౌ కీల-బంధనే॥కూల-ఆవరణే॥శూల-రుజాయాం సంఘాతేచ॥తూల-నిష్కర్షే॥పూల సంఘాతే॥మూల-ప్రతిష్ఠాయామ్॥ఫల-నివృత్తౌ॥చుల్ల-భావకరణే॥ఫుల్ల వికసనే॥ చిల్ల శైథిల్యే భావకరణేచ॥తిల-గతౌ-తిల్లేత్యేకే॥ వెల్ల-చెల్ల-కెల్ల-ఖెల్ల-క్ష్వెల్ల - వేల్ల-చలనే॥పేల్ల-ఫేల్ల-శేల్ల-గతౌ॥ పెల్ల-ఇత్యేకే॥స్ఖల-సంచలనే॥ఖల-సంచయే॥గల-అదనే॥ ష

లి-గతౌ॥దళ-విశరణే॥శ్వల-శ్వల్ల-ఆశుగమనే॥ఖోలృ-ఖోరృ-గతిప్రతిఘాతే॥ధోరృ-గతి
చాతుర్యే॥త్సర-ఛద్మగతౌ॥క్మర-హూర్ఛనే॥అభ్ర-వభ్ర-మభ్ర - చర-గత్యర్థాః॥
చర-భక్షణేపి॥ష్ఠివు-నిరసనే॥ జి-జయే॥జీవ-ప్రాణధారణే॥పీవ-మీవ-తీవ-ణీవ-స్థౌల్యే॥
క్షివు-క్షేవు-నిరసనే॥ఉర్వీ-తుర్వీ-థుర్వీ-దుర్వీ-ధుర్వీ-హింసార్థాః॥గుర్వీ-ఉద్యమనే॥ ము
ర్వీ-బంధనే॥పుర్వ-పర్వ-మర్వ-పూరణే॥చర్వ-అదనే॥భర్వ హింసాయామ్ ॥ కర్వ-ఖ
ర్వ-గర్వ దర్పే॥అర్వ-శర్వ-షర్వ హింసాయామ్॥ఇవి-వ్యాప్తౌ॥పివి-మివి-ణివి-సేచనే॥షి
వి ఇత్యేకే-సేవన ఇత్యన్యే॥హివి-దివి-ధివి-జివి-ప్రీణనార్థాః॥రివి-రవి- ధవి-గత్యర్థాః॥కృవి-
హింసాకరణయోశ్చ॥మవ బంధనే ॥ అవ-రక్షణగతికాంతిప్రీతితృప్త్యవగమప్రవేశ
శ్రవణస్వామ్యర్థయాచనక్రియేచ్ఛాదీప్త్యవాప్త్యాలింగనహింసాదానభాగవృద్ధిషు॥
మవ్యాదయోగతాః॥౯౧॥—※—ధావుగతిశుద్ధ్యోః-అయంస్వరితేత్ ॥ ౧॥—※—అథఊ
ష్మాంతా ఆత్మనేపదినః ద్విపంచాశత్॥ధుక్ష-ధిక్ష-సందీపనక్లేశనజీవనేషు ॥వృక్ష - వర
ణే॥శిక్ష విద్యోపాదానే॥భిక్ష-భిక్షాయాం లాభేఽలాభేచ ॥క్లేశ - అవ్యక్తాయాం వా
చి-బాధన ఇతి దుర్గః॥దక్ష-వృద్ధౌ శీఘ్రార్థేచ ॥ దీక్ష-మౌండ్యేజ్యోపనయననియమవ్ర
తాదేశేషు॥ఈక్ష దర్శనే॥ ఈష-గతిహింసాదానేషు॥భాష వ్యక్తాయాం వాచి॥వర్ష-స్నే
హే॥గేషృ-అన్విచ్ఛాయామ్॥గ్లేషృ- ఇత్యేకే॥యేషృ-ప్రయత్నే-పేషృచ॥జేషృ-ణే
షృ ఏషృ-ప్రేషృ-గతౌ॥రేషృ-హేషృ-హ్రేషృ-అవ్యక్తే శబ్దే ॥ కాసృ - శబ్దకుత్సా
యామ్॥ భాసృ-దీప్తౌ॥ణాసృ-రాసృ-శబ్దే॥ణస-కౌటిల్యే॥భ్యస-భయే॥ ఆఙః శసి - ఇచ్ఛా
యామ్॥గ్రసు-గ్లసు-అదనే॥ఈహ-చేష్టాయామ్॥బహి- మహి-వృద్ధౌ॥అహి-గతౌ ॥ గ
ర్హ-గల్హ-కుత్సాయామ్॥బర్హ-బల్హ-ప్రాధాన్యే॥వర్హ-వల్హ- పరిభాషణహింసాచ్ఛా
దనేషు॥ప్లిహ-గతౌ॥వేహృ-జేహృ-బాహృ-ప్రయత్నే॥ద్రాహృ-నిద్రాక్షయే - ని
క్షేప ఇత్యేకే॥కాశృ-దీప్తౌ॥ఊహ-వితర్కే॥గాహూ-విలోడనే ॥గృహూ-గ్రహణే॥గ్ల
హ-చ॥ఘుషి-కాంతికరణే॥౫౨॥ఘుషాదయోగతాః—※— అథార్హత్యంతాః పరస్మై
దినః పంచనవతిః॥ఘుషిర్-అవిశబ్దనే-శబ్ద ఇత్యన్యే పేఠుః॥అక్షూ - వ్యాప్తౌ॥తక్షూ - త్వ
క్షూ-తనూకరణే॥ఉక్ష-సేచనే॥రక్ష-పాలనే॥ణిక్ష - చుంబనే ॥తృక్ష-స్తృక్ష-ణక్ష-గ
తౌ॥వక్ష-రోషే-సంఘాత ఇత్యేకే॥మృక్ష-సంఘాతే॥మ్రక్ష ఇత్యేకే॥తక్ష-త్వచనే॥ ప
క్ష-పరిగ్రహే॥సూర్క్ష-ఆదరే-అనాదర ఇతి తు క్వాచిత్కః పాఠః॥ కాక్షి-వాక్షి - మాక్షి-
కాంక్షాయామ్॥ద్రాక్షి-ధ్రాక్షి-ధ్వాక్షి-ఘోరవాశితేచ॥చూష-పానే ॥ తూష-తు
ష్టౌ॥పూష-వృద్ధౌ॥మూష-స్తేయే॥లూష-రూష-భూషాయామ్॥శూష ప్రసవే॥యూష-
హింసాయామ్॥జూష-చ॥భూష-అలంకారే॥ఊష-రుజాయామ్॥ఈష-ఉంఛే॥ కష-

ఖష-శిష-జష-ఝష-శష-వష-మష-రుష-రిష-హింసార్థాః॥భష-భర్త్సనే॥ఉష - దా
హే॥జిషు-విషు-మిషు- సేచనే॥పుష పుష్టౌ॥ శ్రిషు-శ్లిషు-ప్రుషు-ప్లుషు-దాహే॥పృషు-
వృషు-మృషు- సేచనే॥మృషు సహనే చ-ఇతరౌ హింసాసంక్లేశనయోశ్చ॥ఘృషు-సం
ఘర్షణే॥హృషు అలీకే॥తుస-హ్రస-హ్లస-రస-శబ్దే॥లస-శ్లేషణక్రీడనయోః॥ఘస్ల్ - అ
దనే॥జర్జ-చర్చ-ఝర్ఝ -పరిభాషణహింసాతర్జనేషు॥పిసృ-పెసృ-గతౌ॥హసే-హసనే॥
ణిశ- సమాధౌ ॥ మిశ-మశ - శబ్దేరోషణేచ ॥ శవ - గతౌ ॥ శశ - ప్లుతగతౌ ॥ శ
సు-హింసాయామ్॥శంసు- స్తుతౌ.దుర్గతావపిచద్రః - చహ- పరికల్కనే॥మహ-పూ
జాయామ్॥రహ-త్యాగే॥రహి-గతౌ॥దృహ-దృహి-బృహ-బృహి-వృద్ధౌ॥బృహి-శబ్దేచ॥
బృహిర్ -ఇత్యేకే॥తుహిర్ -దుహిర్ -ఉహిర్ -అర్దనే॥అర్హ-పూజాయామ్॥౯౧॥ఘుషా
దయోగతాః—॥—అథస్వప్రూర్వస్యంతా ఆత్మనేభాషిన్నషడిత్వం శః॥ద్యుత-దీప్తౌ॥శ్వితా-వ
ర్ణే॥ఞిమిదా-స్నేహనే॥ఞిష్విదా-స్నేహనమోచనయోః-మోహనయోరిత్యేకే - ఞి
క్ష్విదా చేత్యేకే॥రుచ-దీప్తావభిప్రీతౌచ॥ఘుట-పరివర్తనే॥రుట-లుట లుఠ-ప్రతిఘాతే॥
శుభ-దీప్తౌ॥క్షుభ-సంచలనే॥ణభ-తుభ-హింసాయామ్॥ఆద్యోఽభావేఽపి-స్రంసుధ్వం
సు-భ్రంసు-అవస్రంసనే॥ధ్వంసు-గతౌచ॥భ్రంశుఇత్యపికేచిత్ - తృతీయఃపవర్గా
న్తఇత్యన్యే॥ స్రంభు-విశ్వాసే ॥ వృతు-వర్తనే ॥ వృధు-వృద్ధౌ ॥ శృధు-శబ్దకుత్సా
యామ్॥స్యందూ-ప్రస్రవణే॥కృపూ సామర్థ్యే॥ ౨౨ ॥ ద్యుతాదయోగతాః—॥—అ
థ త్వరత్యంతా స్త్రయోదశాత్మనేపదినః షితశ్చ ॥ ఘట చేష్టాయామ్॥
వ్యథ-భయసంచలనయోః॥ ప్రథ-ప్రఖ్యానే॥ ప్రస-విస్తారే॥ మ్రద-మర్దనే॥ స్ఖద-స్ఖద
నే॥క్షజి-గతిదానయోః॥దక్ష-గతిహింసనయోః॥క్రప-కృపాయాంగతౌ॥కది-క్రది-క్లది
వైక్లబ్యే॥కద-క్రద-క్లద- ఇత్యన్యే- వైకల్యఇత్యేకే ॥ ఞిత్వరా-సంభ్రమే ॥ ౧౩ ॥
——॥—— అథఫణాంతాః పరస్మైపదినః॥జ్వర-రోగే॥గడ-సేచనే॥హెడ- వేష్ట
నే॥వట భట-పరిభాషణే॥నట-నృత్తౌ-నతావిత్యేకే-గతావిత్యన్యే॥ష్టక-ప్రతిఘాతే॥చ
క-తృప్తౌ॥కఖె హసనే॥రగే-శంకాయామ్॥లగే సంగే॥హ్రగే-హ్లగే-షగే-ష్టగే- సం
వరణే॥కగె॥నోచ్యతే॥అక-అగ-కుటిలాయాంగతౌ॥కణ-రణ-గతౌ॥చణ-శణ శ్రణ- దా
నే-శణ-చణ-గతావిత్యన్యే॥శ్రథ-శ్నథ-క్రథ-క్లథ-హింసార్థాః॥చన-చ॥వను-చ॥నోచ్య
తే॥జ్వల-దీప్తౌ॥హ్వల-హ్మల-చలనే॥స్మృ-ఆధ్యానే॥దౄ-భయే॥నౄ-నయే॥శ్రా-పా
కే॥ మారణతోషణనిశామనేషు-జ్ఞా ॥ నిశానేష్విత్యన్యః ॥ కంపనే-చలిః॥ఛదిర్ -ఊర్జ
నే॥జిహ్వోన్మథనే-లడిః॥మదీ-హర్షగ్లేపనయోః॥ధ్వనశబ్దే॥గలి-వలి-స్ఖలి-రణి-ధ్వని-త్ర
పి-క్షపయశ్చ-కేచిత్॥స్వన-అవతంసనే॥ఘటాదయోమితః॥జనీ జౄష్-క్నసు-రఞ్జోఽమ

త్రాశ్చ॥జ్వల హ్వల-హ్మల-నమామనుపసర్గాద్వా॥ గ్లా-స్నా-వను- వమాంచ॥ నకమ్య
మిచమామ్॥ శమోదర్శనే॥యమోఽపరివేషణే॥స్ఖదిరవపరిభ్యాంచ॥ ఫణగతౌ ॥ వృత్
ఘటాదిస్సమాప్తః ॥ రాజృ-దీప్తౌ॥అయంస్వరితేత్॥టు(భ్రా)జృ-టు(భ్రా)శృ - టు
భ్లాశృదీప్తౌ॥ఏతేఆత్మనేపదినః౬ర —*— అథకత్యంతాఃపరస్మైపదినః॥స్యము-స్వన-శ
బ్దే॥ఫణాదిరతః॥ధ్వన-చ॥షమ-ష్టమ-అవైకల్యే॥ఉదాత్తాః॥జ్వల దీప్తౌ॥చల కంపనే ॥
జల-ఘాతనే॥టల-ట్వల-వైక్లబ్యే॥ష్ఠల-స్థానే॥హల-విలేఖనే॥ణల-గంధే-బంధనఇత్యేకే॥
పల-గతౌ॥బల-(ప్రా)ణనే ధాన్యావరోధేచ ॥పుల-మహత్త్వే॥కుల-సంస్త్యానే బంధు
షుచ॥శల-హుల-పతౢ-గతౌ॥హుల-హింసాయాం సంవరణేచ॥క్వథే-నిష్పాకే॥పథే-
గతౌ॥మథే-విలోడనే॥టువము-ఉద్గిరణే॥భ్రము-చలనే॥క్షర-సంచలనే౬౭॥స్యము ప్రభృ
తయోగతాః—✿— అథద్వావాత్మనేపదినౌ॥షహ-మర్షణే॥అనుదాత్తౌ॥రము క్రీడా
యామ్౨—✿—అథకసంతాఃపరస్మైపదినః॥షద్ఌ-విశరణగత్యవసాదనేషు॥శద్ఌ శా
తనే॥క్రుశ-ఆహ్వానేరోదనేచ.ఉదాత్తౌకుచసంపర్చనకౌటిల్యప్రతిష్టంభవిలేఖనే
షు ॥ బుధ - అవగమనే ॥ రుహ - బీజజన్మని (ప్రా)దుర్భావేచ ॥ అనుదాత్తౌ॥
కస - గతౌ ఉదాత్తః ॥ ౭ ॥ జ్వలాదిర్గతః —✿— అథగూ
హాంత్యంతాఃస్వరితేతః॥హిక్క-అవ్యక్తేశబ్దే॥అంచు- గతౌయాచనేచ॥అచు -ఇత్యే
కే॥అచి-ఇత్యపరే॥టుయాచృ-యాచ్ఞాయామ్॥రేటృ-పరిభాషణే॥చతే-చదే-యాచ
నే॥ప్రోథృ-పర్యాప్తౌ॥మిదృ-మేదృ-మేధాహింసనయోః॥ణిధాంతావితిస్వామీ - ధాం
తావితికేచిత్ - మేధృ-సంగమేచ॥ణిదృ-ణేదృ-కుత్సాసంనికర్షయోః॥శృధు-మృధు-ఉం
దనే॥బుధిర్-బోధనే॥ఉబుందిర్-నిశామనే ॥వేణృ-గతిజ్ఞానచింతానిశామనవాదిత్రగ్ర
హణేషు॥నాంతోఽప్యయం-ఖను-అవదారణే॥చీవృ-ఆదానసంవరణయోః॥చాయృ-పూ
జానిశామనయోః॥వ్యయ-గతౌ॥దాశృ-దానే॥భేషృ-భయే॥గతావిత్యేకే -భ్రేషృ -
భ్లేషృ-గతౌ॥అస-గతిదీప్త్యాదానేషు॥అయంషాంతోఽపి-స్పశ-బాధనస్పర్శనయోః ॥
లష-కాంతౌ॥చష-భక్షణే॥ఛష-హింసాయాం॥ఝష ఆదానసంవరణయోః॥భ్రక్ష-భ్లక్ష
-అదనే॥భక్ష-ఇతిమైత్రేయః॥దాసృ-దానే మాహృ-మానే॥గుహూ-సంవరణే॥౩౦
అథాజంతా ఉభయపదినః॥శ్రిఞ్ సేవాయామ్॥అనుదాత్తాః॥భృఞ్-భరణే॥హృఞ్-
హరణే॥ధృఞ్-ధారణే॥ణీఞ్ (ప్రా)పణే॥(కృఞ్ కరణే)॥ ౬॥—✿— అథాజంతాః
పరస్మైపదినః॥ధేట్-పానే॥గ్లై-మ్లై-హర్షక్షయే॥ద్యై-న్యక్కరణే॥ ద్రై - స్వప్నే ॥
ధ్రై-తృప్తౌ॥ధ్యై-చింతాయామ్॥రై-శబ్దే॥స్త్యై-ష్ట్యై-శబ్దసంఘాతయోః॥ ఖై- ౭

దనే॥ క్షై-జై-షై-క్షయే॥ కై-గై-శబ్దే॥ శ్రై-పాకే॥ స్త్రైచ॥ పై-ఓవై-శోషణే॥ ష్టై-వేష్టనే॥ ష్ణై-వేష్టనే॥ శోభాయాం చేత్యేకే॥ దైప్-శోధనే॥ పా-పానే॥ ఘ్రా-గంధోపాదానే॥ ధ్మా-శబ్దాగ్నిసంయోగయోః॥ ష్ఠా గతినివృత్తౌ॥ మ్నా-అభ్యాసే॥ దాణ్-దానే॥ హ్వృ-కౌటిల్యే॥ స్వృ-శబ్దోపతాపయోః॥ స్మృ-చింతాయామ్॥ హ్వృ సంవరణే॥ సృ-గతౌ॥ ఋ-గతిప్రాపణయోః॥ గృ-ఘృ-సేచనే॥ ధ్వృ-హూర్ఛనే॥ స్రు-గతౌ॥ షు-ప్రసవైశ్వర్యయోః॥ శ్రు-శ్రవణే॥ ధ్రు-స్థైర్యే॥ దు-ద్రు-గతౌ॥ జి-జ్రి-అభిభవే॥ ఢేట్ పృభృతయోగతాః ౪౪ —※— అథ ఙీఙంతాః ఙితః॥ ష్మిఙ్ ఈషద్ధసనే॥ గుఙ్ అవ్యక్తే శబ్దే॥ గాఙ్-గతౌ॥ కుఙ్ ఘుఙ్ ఉఙ్ ఙుఙ్-శబ్దే॥ క్వచిత్ ఉఙ్-ఙుఙ్ ఖుఙ్-గుఙ్ ఘుఙ్-ద్రుఙ్ ఇత్యన్యే॥ చ్యుఙ్-జ్యుఙ్-ప్రుఙ్-ప్లుఙ్-గతౌ॥ క్లుఙ్ ఇత్యేకే॥ రుఙ్-గతిరేషణయోః॥ ధృఙ్-అవధ్వంసనే॥ మేఙ్ ప్రణిదానే॥ దేఙ్-రక్షణే॥ శ్యైఙ్-గతౌ॥ ప్యైఙ్-వృద్ధౌ॥ త్రైఙ్-పాలనే ఉదాత్తాః॥ పూఙ్-పవనే॥ మూఙ్-బంధనే॥ డీఙ్-విహాయసా గతౌ॥ తౄ-ప్లవనతరణయోః॥ అయం పరస్మైపదీ ౧౦౪ అథాత్మనేపదినః॥ గుప-గోపనే॥ తిజ నిశానే॥ మాన-పూజాయామ్॥ బధ-బంధనే॥ అనుదాత్తాః॥ రభ-రాభస్యే॥ డులభ్ష్-ప్రాప్తౌ॥ ష్వఙ్జ-పరిష్వంగే॥ హద-పురీషోత్సర్గే॥ ఉపక్రమ్య ఏతే గతాః అథ పరస్మైపదినః॥ ఞిష్విదా-అవ్యక్తే శబ్దే ఉదాత్తః॥ స్కందిర్ గతిశోషణయోః॥ యభ-మైథునే॥ ణమ-ప్రహ్వత్వే శబ్దే చ॥ గమ్ల్-సృప్ల్-గతౌ॥ యమ-ఉపరమే॥ తప-సంతాపే॥ త్యజ-హానౌ॥ షంజ-సంగే॥ దృశిర్ ప్రేక్షణే॥ దంశ-దశనే॥ కృష-విలేఖనే॥ దహ-భస్మీకరణే॥ మిహ-సేచనే॥ కిత-నివాసే రోగాపనయనే చ॥ ఞిష్విదాదయో గతాః ౧౫ అథ ఉభయతోభాషాః స్వరితేతః॥ దాన-ఖండనే॥ శాన-తేజనే॥ డుపచష్-పాకే॥ షచ-సమవాయే॥ భజ-సేవాయామ్॥ రంజ-రాగే॥ శప ఆక్రోశే॥ త్విష-దీప్తౌ॥ యజ-దేవపూజాసంగతికరణదానేషు॥ డువప్-బీజసంతానే॥ వహ-ప్రాపణే॥ వస నివాసే॥ అయం పరస్మైపదీ॥ వేఞ్-తంతుసంతానే॥ వ్యేఞ్-సంవరణే॥ హ్వేఞ్-స్పర్ధాయాం శబ్దే చ॥ ౧౫॥ —※— అథ పరస్మైపదినౌ॥ ఉదాత్తౌ॥ వద-వ్యక్తాయాం వాచి॥ టుఓశ్వి-గతివృద్ధ్యోః॥ ౹॥ వృత్ యజాదిస్సమాప్తః॥ భ్వాదిగణస్సమాప్తః॥ ఘటాదిశ్చ భ్వాదావంతర్గణః తస్యాకృతిగణత్వాత్ ॥ ఋతిస్సౌత్రః స్ఫుట-ఘృణాజుగుప్సాకృపయోః-ఇతి భ్వాదయః ॥ —※— అథ అదాదిః॥ అనుదాత్తాః॥ అద్యోద్వౌ పరస్మైపదినౌ॥ అద భక్షణే॥ హన-హింసాగత్యోః ॥ —※— అథ చత్వారః స్వరితేతః॥ ద్విష-అప్రీతౌ॥ దుహ-ప్రపూరణే ॥ దిహ - ఉపచయే ॥ లిహ - ఆస్వాదనే ॥ చక్షిఙ్-వ్యక్తాయాం వాచి॥ అయం దర్శనేపి ॥ అథ పృచ్ఛ్యంతా అనుదాత్తేతోదశ॥ ఉదాత్తాః॥ ఈర-గతౌ కంపనే

ష్టు॥ ఈడ స్తుతౌ॥ ఈశ-ఐశ్వర్యే॥ ఆస-ఉపవేశనే॥ ఆఙః శాసు-ఇచ్ఛాయామ్॥ వస ఆచ్ఛాదనే॥ కసి-గతిశాసనయోః॥ అయమనిదితి కేచిత్-కశేతి కేచిత్-ణిసి చుంబనే॥ ణిజి-శుద్ధౌ॥ శిజి-అవ్యక్తే శబ్దే॥ పిజి-వర్ణే॥ సంపర్చన ఇత్యేకే. ఉభయత్రేత్యన్యే-అవయవ ఇత్యపరే-అవ్యక్తే శబ్ద ఇతీతరే-వృజీ త్యేకే-వృజీ-వర్జనే॥ ఇదిదిత్యేకే-వృచీ-సంపర్చనే॥ ఈరాదయోఽగతాః—✱—షూఙ్-ప్రాణిగర్భవిమోచనే॥ శీఙ్-స్వప్నే॥ అథ స్తౌత్యంతాః పరస్మైపదినో దశ॥ ఊర్ణుఞ్-ఉభయపదీ॥ యు-మిశ్రణే అమిశ్రణే చ॥ రు-శబ్దే॥ తు-సౌత్రో గతివృద్ధిహింసాసు-అనుదాత్తః॥ ణు స్తుతౌ॥ టుక్షు-శబ్దే॥ క్ష్ణు-తేజనే॥ ష్ణు-ప్రస్రవణే॥ ఊర్ణుఞ్-ఆచ్ఛాదనే॥ అనుదాత్తాః॥ ద్యు-అభిగమనే॥ షు-ప్రసవైశ్వర్యయోః॥ కు-శబ్దే॥ ష్టుఞ్-స్తుతౌ॥ బ్రూఞ్-వ్యక్తాయాం వాచి ——✱—— అథ శాస్యంతాః పరస్మైపదినః॥ ఇణ్-గతౌ॥ ఇఙ్-అధ్యయనే॥ నిత్యమధిపూర్వః-ఇక్-స్మరణే॥ అయమప్యధిపూర్వః-వీ-గతివ్యాప్తిప్రజనకాంత్యసనఖాదనేషు॥ ఈ-చ॥ యా-ప్రాపణే॥ వా-గతిగంధనయోః॥ భా-దీప్తౌ॥ ష్ణా-శౌచే॥ శ్రా-పాకే॥ ద్రా-కుత్సాయాం గతౌ॥ ప్సా-భక్షణే॥ పా-రక్షణే॥ రా-దానే॥ లా-ఆదానే॥ ద్వావపి దానే ఇతి చంద్రః॥ దాప్-లవనే॥ ఖ్యా-ప్రకథనే॥ ప్రా-పూరణే॥ మా-మానే॥ వచ-పరిభాషణే॥ విద-జ్ఞానే-అయమ ముదాత్తః॥ అస భువి॥ మృజూ-శుద్ధౌ॥ ఉదాత్తాః-రుదిర్-అశ్రువిమోచనే॥ ఞిష్వప్-శయే అనుదాత్తః॥ శ్వస-ప్రాణనే॥ అన-చ॥ జక్ష-భక్షహసనయోః॥ రుదాదిర్గతః॥ జాగృ-నిద్రాక్షయే॥ దరిద్రా-దుర్గతౌ॥ చకాసృ-దీప్తౌ॥ శాసు-అనుశిష్టౌ॥ ఇణాదయోఽగతాః॥

——✱—— అథ పంచ ధాతవశ్ఛాందసాః॥ దీధీఙ్-దీప్తిదేవనయోః॥ వేవీఙ్-వేతినా తుల్యే॥ అథ త్రయః పరస్మైపదినః॥ షస-స్వప్నే॥ సంస్తి ఇత్యేకే॥ వశ-కాంతౌ॥ ఛాందసా గతాః-చర్కరీతం చ॥ హ్నుఙ్-అపనయనే-అనుదాత్తః॥ ౭౨॥—✱—

ఇత్యదాదయః ——✱—— అథ జుహోత్యాదయః. అనుదాత్తాః. అద్యాశ్చత్వారః పరస్మైపదినః॥ హు-దానాదనయోః॥ ఆదానే చేత్యేకే-ప్రీణన-ఇతి భాష్యం॥ ఞిభీ-భయే॥ హ్రీ-లజ్జాయామ్॥ పౄ-పాలనపూరణయోః॥ హ్రస్వాంతోఽయమితి కేచిత్॥ డుభృఞ్-ధారణపోషణయోః॥ మాఙ్-మానే శబ్దే చ॥ ఓహాఙ్-గతౌ॥ ఓహాక్-త్యాగే॥ అయం పరస్మైపదీ॥ డుదాఞ్-దానే॥ డుధాఞ్-ధారణపోషణయోః॥ దానే ఇత్యేకే॥

——✱—— అథ త్రయః స్వరితేతః॥ ణిజిర్-శౌచపోషణయోః॥ విజిర్-పృథగ్భావే॥ విష్లృ-వ్యాప్తౌ॥ అథ ఆగణాంతాః పంచదశ పరస్మైపదినః ఛాందసాశ్చ॥ ఘృ-క్షరణదీప్త్యోః॥ హృ-ప్రసహ్యకరణే॥ ఋ-సృ-గతౌ॥ భస-భర్త్సనదీప్త్యోః॥ కి-జ్ఞానే॥ తుర-త్వరణే॥ ధిష-శబ్దే॥ ధన-ధాన్యే॥ జన-జననే॥ గా-స్తుతౌ॥ వృత్॥ ౨౪॥

ఇతి జుహోత్యాదయః — అథ దివాదయః - ఉదాత్తాః ॥
ద్యూఞంతాః పరస్మైపదినః ॥ దివు- క్రీడావిజిగీషావ్యవహారద్యుతిస్తుతి మోదమద
స్వప్నకాంతిగతిషు॥ షివు-తంతుసంతానే॥ స్రివు-గతిశోషణయోః॥ ష్ఠివు-నిరసనే॥ కేచి
దిహేమం న్నపఠంతి॥ ష్ణుసు-అదనే॥ ఆదానే ఇత్యేకే- అదర్శన ఇత్యపరే॥ క్షసు-నిరసనే॥
క్నసు-హ్వరణదీప్త్యోః॥ వ్యుష దాహే॥ ప్లుష-చ॥ నృతీ గాత్రవిక్షేపే॥ త్రసీ-ఉద్వేగే॥
కుథ-పూతీభావే॥ పుథ-హింసాయామ్॥ గుధ-పరివేష్టనే॥ క్షిప-ప్రేరణే-అనుదాత్తః॥ పు
ష్ప-వికసనే॥ తిమ-తీమ- ష్టిమ- ష్టీమ-ఆర్ద్రీభావే॥ వ్రీడ-చోదనే లజ్జాయాం చ॥ ఇష- గ
తౌ॥ షహ-షుహ-చక్యర్థే॥ జౄష్-ఝౄష్-వయోహానౌ॥ ద్వ్యాదయః॥ ఉదాత్తా॥ షూఙ్-
ప్రాణిప్రసవే॥ దూఙ్-పరితాపే॥ అనుదాత్తాః॥ దీఙ్-క్షయే॥ డీఙ్-విహాయసాగతౌ॥ ధీఙ్-
ఆధారే॥ మీఙ్ హింసాయామ్॥ రీఙ్-స్రవణే॥ లీఙ్-శ్లేషణే॥ వ్రీఙ్-వృణోత్యర్థే॥ పీఙ్-పా
నే॥ మాఙ్ మానే॥ ఈఙ్ గతౌ॥ ప్రీఙ్ ప్రీతౌ॥ — అథ చత్వారః పరస్మైపదినః॥ అనుదాత్తాః
శో-తనూకరణే॥ ఛో-ఛేదనే॥ షో-అంతకర్మణి॥ దో-అవఖండనే॥ అథాత్మనేపదినః॥ శఛ్ఛ
దశ॥ ఉదాత్తాః॥ జనీ ప్రాదుర్భావే॥ దీపీ-దీప్తౌ॥ పూరీ-ఆప్యాయనే ॥ తూరీ-గతిత్వరణ
హింసనయోః-ధూరీ-గూరీ-హింసాగత్యోః॥ ఘూరీ-జూరీ॥ హింసావయోహాన్యోః । శూరీ-
హింసాస్తంభనయోః॥ చూరీ-దాహే॥ తప-ఐశ్వర్యే వా-అనుదాత్తః॥ వృతు-వరణే॥ వావృ
త్విత్యేకే॥ క్లిశ-ఉపతాపే॥ కాశృ-దీప్తౌ॥ వాశృ-శబ్దే॥ — అథ పంచస్వరితేతః॥ మృ
ష-తితిక్షాయామ్॥ ఈశుచిర్-పూతీభావే॥ అనుదాత్తాః॥ ణహ-బంధనే॥ రంజ-రాగే॥ శ
ప-ఆక్రోశే॥ — అథైకాదశాత్మనేపదినః॥ పద-గతౌ॥ ఖిద-దైన్యే॥ విద - సత్తాయా
మ్॥ బుధ-అవగమనే॥ యుధ-సంప్రహారే॥ అనోరుధ-కామే॥ అణ- ప్రాణనే-ఉదాత్తః॥
అనేతి కేచిత్ ॥ మన-జ్ఞానే॥ యుజ-సమాధౌ॥ సృజ-విసర్గే॥ లిశ-అల్పీభావే॥ — అథాగ
ణాంతాః పరస్మైపదినోష్టషష్టిః॥ రాధోకర్మకాద్వృద్ధావేవ॥ వ్యధ- తాడనే॥ అనుదాత్తాః
పుష-పుష్టౌ॥ శుష శోషణే॥ తుష- ప్రీతౌ॥ దుష-వైకృత్యే॥ శ్లిష-ఆలింగనే॥ శక-విభాషితో
మర్షణే॥ ఉభయపదీ॥ ష్విదా-గాత్రప్రక్షరణే-అయం ఞిదిత్యేకే॥ క్రుధ-క్రోధే॥ క్షుధ-
బుభుక్షాయామ్॥ శుధ-శౌచే॥ షిధు-సంరాద్ధౌ॥ వేటః॥ రధ హింసాసంరాద్ధ్యోః ॥ ణశ అద
ర్శనే॥ తృప- ప్రీణనే॥ దృప హర్షమోహనయోః ॥ ద్రుహ-జిఘాంసాయామ్ ॥ ముహ-
వైచిత్త్యే॥ ష్ణుహ-ఉద్గిరణే॥ ష్ణిహ- ప్రీతౌ॥ వృత్ ॥ రధాదిర్గతః ——— ఉదాత్తాః-శ
ము-ఉపశమే॥ తము-కాంక్షాయాం॥ దము-ఉపశమే ॥ శ్రము-తపసి ఖేదే చ॥ భ్రము- అ
నవస్థానే॥ క్షము సహనే॥ క్లము- గ్లానౌ॥ మదీ-హర్షే ॥ ——— శమాదయోగ
తాః॥ అసు- క్షేపణే॥ యసు- ప్రయత్నే॥ జసు- మోక్షణే॥ తసు-ఉపక్షయే॥ దసు-చ ॥ వసు

స్తంభే॥ బస్త ఇతి కేచిత్ ॥ వ్యుష విభాగే॥ ప్యుస ఇత్యేకే-పుస ఇత్యపరే॥ ప్లుష-దాహే॥ బిస-ప్రేరణే॥ కుస-సంశ్లేషణే॥ బుస ఉత్సర్గే॥ ముస-ఖండనే॥ మసీ-పరిణామే॥ సమీత్యేకే॥ లుట-విలోడనే॥ ఉచ-సమవాయే॥ భృశు-భ్రంశు-అధః-పతనే॥ వృశ-వరణే॥ కృశ- తనూకరణే॥ ఞితృషా-పిపాసాయామ్॥ హృష-తుష్టౌ॥ రుష-రిష-హింసాయామ్॥ డిప- క్షేపే॥ కుప-క్రోధే॥ గుప-వ్యాకులత్వే॥ యుప-రుప-లుప-విమోహనే॥ స్తూప-సముచ్ఛ్రాయే॥ లుభ-గార్ధ్యే॥ క్షుభ-సంచలనే॥ ణభ-తుభ-హింసాయామ్॥ క్లిదూ-ఆర్ద్రీభావే॥ ఞిమిదా- స్నేహనే॥ ఞిక్ష్విదా- స్నేహనమోచనయోః॥ ఋధు-వృద్ధౌ॥ గృధు- అభికాంక్షాయామ్॥ ౧౩౬ ॥ వృత్ — ※ — పుషాదయోదివాదయశ్చ గతాః- దివాదిరాకృతిగణ ఇతి కేచిత్ ఇతి దివాదయః — ※※※ — అథ స్వాదయః ఉభయతః పదినః అనుదాత్తాః ॥ షుఞ్-అభిషవే॥ షిఞ్-బంధనే॥ శిఞ్-నిశానే॥ డుమిఞ్-ప్రక్షేపణే॥ చిఞ్-చయనే ॥ స్తృఞ్-ఆచ్ఛాదనే॥ కృఞ్ హింసాయామ్॥ వృఞ్-వరణే-ఉదాత్తః॥ ధుఞ్-కంపనే॥ దీర్ఘాంతోప్యయమ్ — ※ — అథ పరస్మైపదినోష్టౌ॥ టుదు ఉపతాపే॥ హి-గతౌ-వృద్ధౌచ ॥ పృ-ప్రీతౌ ॥ స్పృ- స్ప్రీతిపాలనయోః- ప్రీతిచలనయోరిత్యేకే ॥ చలనం జీవితమితి స్వామీ-స్మృ ఇత్యేకే॥ వృణోత్యాదయస్త్రయోపి ఛాందసా ఇత్యాహుః ॥ ఆప్లృ-వ్యాప్తౌ ॥ శక్లృ-శక్తౌ॥ రాధ-సాధ-సంసిద్ధౌ॥ — ※ — ఉదాత్తాః॥ అథ ద్వావాత్మనేపదినౌ॥ అశూ-వ్యాప్తౌ సంఘాతేచ॥ ష్టిఘ-ఆస్కందనే॥ అథాగణాంతాః పరస్మైపదినష్షోడశ॥ తిక-తిగ-గతౌ చ॥ షఘ హింసాయామ్॥ ఞిధృషా- ప్రాగల్భ్యే॥ దంభు-దంభనే॥ ఋధు- వృద్ధౌ ॥ తృప-ప్రీణన ఇత్యేకే॥ ఛందసి॥ అగణాంతాః ఛాందసాః ॥ అహ-వ్యాప్తౌ ॥ దఘ-ఘాతనే పాలనేచ॥ చము-భక్షణే॥ రి-క్షి-చిరి-జిరి-దాశ్-దృ-హింసాయామ్ ॥ క్షిణోతిర్వ్యాపాయామపీత్యేకే॥ రిక్షీత్యేకే-ఋక్షీత్యన్యే॥ ౩౩॥ వృత్ ॥ ఇతి స్వాదయః — ※ — అథ తుదాదయః షడుభయపదినః అనుదాత్తాః॥ తుద-వ్యథనే॥ ణుద ప్రేరణే॥ దిశ-అతిసర్జనే॥ భ్రస్జ-పాకే॥ క్షిప- ప్రేరణే॥ కృష-విలేఖనే॥ ఉదాత్తాః॥ ఋషీగతౌ-పరస్మైపదీ ॥ అథ చత్వార ఆత్మనేపదినః॥ జుషీ-ప్రీతిసేవనయోః॥ ఓవిజీ-భయచలనయోః॥ ఓలజీ-ఓలస్జీ- వ్రీడాయామ్॥ అథ పరస్మైపదినః॥ ఓవ్రశ్చూ-ఛేదనే॥ వ్యచ-వ్యాజీకరణే॥ ఉఛి-ఉంఛే॥ ఉఛీ వివాసే॥ ఋఛ-గతీంద్రియప్రలయమూర్తిభావేషు॥ మిఛ-ఉత్క్లేశే॥ జర్జ- చర్చ ఝర్ఝ-పరిభాషణభర్త్సనయోః॥ త్వచ-సంవరణే॥ ఋచ-స్తుతౌ॥ ఉబ్జ ఆర్జవే॥ ఉజ్ఝ-ఉత్సర్గే॥ లుభ-విమోహనే॥ రిఫ-కత్థనయుద్ధనిందాహింసాదానేషు-రిహ ఇత్యేకే॥ తృప - తృంఫ-తృప్తౌ-ద్వావపిద్వితీయాంతావిత్యేకే॥ తుప-తుంప-తుఫ తుంఫ-హింసాయామ్ ॥ దృప దృంఫ ఉత్క్లేశే-ద్వితీయాంతావిత్యేకే॥ ఋఫ-ఋంఫ-హింసాయామ్ ॥ గు

సుంభ-గ్రంథే, ఉభ-ఉంభ-పూరణే॥ శుభ-శుంభ శోభార్థే॥ దృభీ గ్రంథే॥ చృతీ-హింసా
గ్రంథనయోః॥ విధ-విధానే॥ జుడ-గతౌ॥ జునేత్యేకే॥ మృడ-సుఖనే॥ పృడ చ॥ పృణ-ప్రీ
ణనే॥ వృణ చ॥ మృణ హింసాయామ్॥ తుణ-కౌటిల్యే॥ పుణ-కర్మణి శుభే॥ ముణ-ప్రతిజ్ఞా
నే॥ కుణ శబ్దోపకరణయోః॥ శున-గతౌ॥ ద్రుణ-హింసాగతికౌటిల్యేషు॥ ఘుణ ఘూర్ణ-
భ్రమణే॥ షుర-ఐశ్వర్యదీప్త్యోః॥ కుర-శబ్దే॥ ఖుర-ఛేదనే॥ ముర-సంవేష్టనే॥ క్షుర-విలే
ఖనే॥ ఘుర-భీమార్థశబ్దయోః॥ పుర-అగ్రగమనే॥ వృహూ-ఉద్యమనే-పవర్గీయాదిరిత్య
న్యే॥ తృహూ-స్తృహూ-తృంహూ-హింసార్థాః॥ ఇషు-ఇచ్ఛాయామ్॥ మిష-స్పర్ధా
యామ్, కిల-శైత్యక్రీడనయోః॥ తిల స్నేహే॥ చిల-వసనే-చల-విలసనే॥ ఇల-స్వ
ప్నక్షేపణయోః॥ విల-సంవరణే॥ బిల-భేదనే॥ ణిల-గహనే॥ హిల-భావకరణే॥ శిల-షిల-
ఉంఛే॥ మిల-సంశ్లేషణే॥ లిఖ-అక్షరవిన్యాసే॥ కుట-కౌటిల్యే॥ పుట-సంశ్లేషణే॥ కుచ-సం
కోచనే॥ గుజ-శబ్దే॥ గుడ-రక్షాయామ్॥ డిప-క్షేపే॥ ఛుర-ఛేదనే॥ స్ఫుట-వికసనే॥ ముట-ఆ
క్షేపప్రమర్దనయోః॥ త్రుట-ఛేదనే॥ తుట-కలహకర్మణి, చుట-ఛుట-ఛేదనే॥ జుడ-బంధ
నే॥ కడ-మదే॥ లుట-లుఠ-సంశ్లేషణే॥ కృడ-ఘనత్వే॥ కుడ-బాల్యే॥ పుడ-ఉత్సర్గే॥ ఘుట-
ప్రతిఘాతే॥ తుడ-తోడనే॥ థుడ-స్థుడ-సంవరణే॥ ఖుడ ఛుడ-ఇత్యేకే॥ స్ఫుర-స్ఫురణే॥
స్ఫుల-సంచలనే॥ స్ఫర ఇత్యన్యే-స్ఫుడ చుడ-బ్రుడ-సంవరణే॥ క్రుడ-భృ
డ నిమజ్జన ఇత్యేకే॥ గురీ-ఉద్యమనే, ఆత్మనేపదీ॥ అథ చత్వారః పరస్మైపదినః- ణూ-స్తవ
నే॥ ధూ-విధూననే॥ గు-పురీషోత్సర్గే-అనుదాత్తః॥ ధ్రు-గతిస్థైర్యయోః- అనుదాత్తః॥
ధ్రువ ఇతి పాఠాంతరం-అనుదాత్తః॥ కుఙ్-శబ్దే॥ దీర్ఘాంత ఇతి కేచిత్॥ కుటాదయో
గతాః॥ అనుదాత్తౌ॥ పృఙ్-వ్యాయామే॥ మృఙ్-ప్రాణత్యాగే॥ — అథప
రస్మైపదినః॥ రి-పి గతౌ॥ ధి-ధారణే॥ క్షి-నివాసగత్యోః॥ షూ-ప్రేరణే-ఉదాత్తః॥ కౄ-
విక్షేపే॥ ఉదాత్తౌ॥ గౄ-నిగరణే॥ దృఙ్-ఆదరే॥ ధృఙ్-అవస్థానే॥ — అథ షోడశ ప
రస్మైపదినః॥ ప్రచ్ఛ-జ్ఞీప్సాయామ్॥ వృత్॥ కిరాదయో గతాః॥ సృజ విసర్గే॥ టుమస్జో-శు
ద్ధౌ॥ రుజో-భంగే॥ భుజో-కౌటిల్యే॥ ఛుప-స్పర్శే॥ రుశ-రిశ-హింసాయామ్॥ లిశ-గతౌ॥
స్పృశ-సంస్పర్శనే॥ విచ్ఛ-గతౌ-ఉదాత్తః॥ విశ-ప్రవేశనే॥ మృశ-ఆమర్శనే॥ ణుద-
ప్రేరణే॥ షద్ల్-విశరణగత్యవసాదనేషు॥ శద్ల్-శాతనే॥ అథ స్వరితేతః॥ మిల సంగ
మే-ఉదాత్తః॥ ముచ్ల్-మోక్షణే॥ లుప్ల్-ఛేదనే॥ విద్ల్ లాభే-సేట్॥ లిప-ఉపదే
హే॥ షిచ-క్షరణే— —అథ త్రయః పరస్మైపదినః॥ కృతీ-ఛేదనే-ఉదా
త్తః॥ ఖిద-పరిఘాతే॥ పిశ-అవయవే॥ ఉదాత్తః-వృత్॥ ౧౪౩॥ ము
చాదయః తుదాదయశ్చ వృత్తాః— —అథ రుధాదయః॥ అనుదాత్తాః॥ అద్యాన

స్వరితేతః॥రుధిర్-ఆవరణే॥భిదిర్-విదారణే॥ఛిదిర్-ద్వైధీకరణే॥రిచిర్-విరేచనే॥
విచిర్-పృథగ్భావే॥క్షుదిర్-సంపేషణే॥యుజిర్-యోగే॥ ఉదాత్తాః ॥ ఉచ్ఛృదిర్ దీ
ప్తిదేవనయోః॥ఉతృదిర్-హింసానాదరయోః॥కృతీ-వేష్టనే-అయం పరస్మైపదీ॥అథా
త్రయ ఆత్మనేపదినః॥ఞిఇంధీ-దీప్తౌ। అనుదాత్తాః॥ఖిద-దైన్యే॥విద-విచారణే॥ —❋—
అథ పరస్మైపదినః ॥ శిష్ఌ విశేషణే॥ పిష్ఌ సంచూర్ణనే॥భంజో-ఆమర్దనే॥భుజ-పా
లనాభ్యవహారయోః॥ఉదాత్తాః॥తృహ-హిసి-హింసాయామ్ ॥ఉన్దీ క్లేదనే,అంజూ-వ్య
క్తిమ్రక్షణకాంతిగతిషు ॥ తంచూ-సంకోచనే॥ఓవిజీ-భయచలనయోః॥ వృజీ - వర్జనే ॥
పృచీ సంపర్కే॥వృత్ ॥ ౨౫ ॥ ఇతి రుధాదయః॥ ——————❋—————— తనాద
యః॥ఆద్యాస్సప్త స్వరితేతః॥ఉదాత్తాః॥తను-విస్తారే,షణు-దానే ॥ క్షణు - హింసా
యాం॥క్షిణు చ॥ఋణు-గతౌ॥తృణు-అదనే॥ఘృణు-దీప్తౌ॥ అథ ద్వావాత్మనేపదినౌ॥వ
నుయాచనే-అయం చాంద్రమతే పరస్మైపదీ॥మను - అవబోధనే॥ డుకృఞ్ - కరణే
అనుదాత్తః॥౧౦॥వృత్ ——❋❋❋ ఇతి తనాదయః ❋❋❋—— అథ క్ర్యాదయః
అనుదాత్తాః ॥ డు క్రీఞ్ ద్రవ్యవినిమయే॥ ప్రీఞ్-తర్పణే కాంతౌ చ॥ శ్రీఞ్ - పాకే॥
మీఞ్-హింసాయామ్॥షిఞ్-బంధనే॥స్కుఞ్ -ఆప్రవణే ॥ స్తన్భు స్తుంభు స్కన్భు
స్కుంభు రోధన ఇత్యేకే - ప్రథమతృతీయౌ స్తంభే - ద్వితీయో నిష్కోషణే - చ
తుర్థో ధారణ ఇత్యన్యే - చత్వార ఇమే పరస్మైపదినః సౌత్రాశ్చ॥
యుఞ్ - బంధనే ॥ ఉదాత్తాః ॥ క్నూఞ్ - శబ్దే ॥ ద్రూఞ్ - హింసాయామ్॥
పూఞ్-పవనే॥ లూఞ్ - ఛేదనే॥ స్తౄఞ్ ఆచ్ఛాదనే ॥ కౄఞ్ - హింసాయామ్
వృఞ్-వరణే॥ధూఞ్-కంపనే—❋❋❋—అథ బధ్నాత్యంతాః పరస్మైపదినః॥ శౄ-
హింసాయామ్॥పౄ-పాలనపూరణయోః॥వౄ-వరణే-హరణ ఇత్యేకే॥భౄ-భర్త్స
నే-భరణ ఇత్యేకే॥మౄ-హింసాయామ్॥దౄ-విదారణే॥జౄ-వయోహానౌ ఝౄ-ఇ
త్యేకే,ధౄ-ఇత్యన్యే॥నౄ-నయే॥కౄ-హింసాయాం,ఋౄ-గతౌ॥గౄ-శబ్దే॥అనుదా
త్తాః॥జ్యా వయోహానౌ॥రీ-గతిరేషణయోః॥లీ-శ్లేషణే॥వ్లీ- వరణే॥ప్లీ-గతౌ॥ల్వాదయో గ
తాః॥ప్వాదయోపీత్యేకే ॥ వ్రీ - వరణే ॥ భ్రీ భయే - భరణ ఇత్యేకే ॥ క్షీష్ - హిం
సాయాం॥జ్ఞా అవబోధనే॥బంధ బంధనే—❋—ఉదాత్తాః॥వృఙ్-సంభక్తౌ—*—ఇతః
పరస్మైపదినః॥ శ్రన్థ విమోచనప్రతిహర్షణయోః ॥ మన్థ - విలోడనే ॥ శ్రన్థ-గ్రన్థ-సంద
ర్భే॥కున్థ-సంశ్లేషణే-సంక్లేశన ఇత్యేకే॥కుథేత్యన్యే॥ మృద-క్షోదే॥ మృడ-చ- అయం
సుఖేపి ॥ గుధ రోషే॥కుష-నిష్కర్షే॥క్షుభ-సంచలనే॥ణభ-తుభ-హింసాయామ్॥క్లిశూ

విబాధనే॥అశ-భోజనే॥ఉధ్రస-ఉఞ్ఛే॥ఇష-ఆభీక్ష్ణ్యే॥విష-విప్రయోగే-అనుదాత్తాః ॥
ప్రుష-ప్లుష స్నేహనసేవనపూరణేషు॥పుష-పుష్టౌ॥ముష-స్తేయే॥ఖచ-భూతప్రాదు
ర్భావే॥వాన్తోయమిత్యేకే॥హేఠ-చ॥గ్రహ-ఉపాదానే॥అయంస్వరితేత్ ॥ ౬౧ ॥

——॥ఇతి క్ర్యాదయః॥—— అథచురాదయః॥చుర-స్తేయే॥చితి-స్మృత్యా
మ్॥యన్త్రి-సంకోచే॥స్ఫుడి-పరిహాసే॥స్ఫుటి త్యేకే॥లక్ష-దర్శనాంకనయోః॥కుద్రి-అ
నృతభాషణే॥కుడీత్యేకే॥లడ-ఉపసేవాయామ్॥మిది-స్నేహనే॥ఓలడి-ఉత్క్షేపణే॥
ఓకార-ఇది త్యేకే॥ఉకారాదిరయమిత్యన్యే॥జల-అపవారణే॥లజ-త్యేకే॥పీడ-అవగా
హనే॥నట-అవస్యందనే॥శ్రథ-ప్రయత్నే-ప్రస్థానఇత్యేకే॥బధ-సంయమనే॥ బంధే
తిచాంద్రాః॥పర్ణ-హరితే॥ఊర్జ-బలప్రాణనయోః॥పక్ష-పరిగ్రహే॥ చూర్ణపేష
ణే॥వర్ణ-చూర్ణ-ప్రేరణే॥వర్ణ-వర్ణనఇత్యేకే॥ప్రథ-ప్రఖ్యానే॥పృథ-ప్రక్షేపే-పథఇ

త్యేకే॥షంబసంబంధే॥శమ్బచ-సాంబఇత్యేకే॥భక్ష-అదనే॥కుట్ట-ఛేదనభర్త్సనయోః॥
పూరణఇత్యేకే॥పుట్ట-చుట్ట-అల్పీభావే॥అట్ట షుట్ట-అనాదరే॥లుంఠ-స్తేయే॥శఠ-శ్వఠ-
అసంస్కారగత్యోః-శ్వఠిత్యేకే॥తుజి-పిజి-హింసాబలాదాననికేతనేషు-తుజ-పిజేతికే
చిత్ ॥లజి-లుజి-ఇత్యేకే॥పిస గతౌ॥షాన్త్వ-సామప్రయోగే॥ శ్వల్క-వల్క-పరిభా
షణే॥ష్ణిహ-స్నేహనే॥స్ఫిట-ఇత్యేకే స్మిట-అనాదరే॥ష్మిఙ్-అనాదరఇత్యేకే॥శ్లిష-శ్లే
షణే॥పథి-గతౌ॥పిచ్ఛ-కుట్టనే॥ఛది-సంవరణే॥శ్రణ-దానే॥తడ-ఆఘాతే॥ఖడ-ఖడి- కడి-
భేదనే॥కుడి రక్షణే॥గుడి వేష్టనే-రక్షణఇత్యేకే-కుఠిఇత్యేకే-గుఠిత్యన్యే ॥ ఖుడిఖండనే॥
వటి-విభాజనే-వడీత్యేకే॥ చడి-కోపే-చణ్డే॥మడి-భూషాయాంహర్షేచ॥భడి-కల్యాణే ఛర్ద-
వమనే॥పుస్త-బుస్త-ఆదరానాదరయోః॥చుద-సంచోదనే॥నక్క-ధక్క-నాశనే ॥ చ
క్క-చుక్క-వ్యథనే॥క్షల-శౌచకర్మణి॥తల ప్రతిష్ఠాయామ్॥తుల-ఉన్మానే॥దుల-ఉత్
క్షేపే॥పుల-మహత్త్వే॥చుల-సముచ్ఛ్రాయే॥మూల-రోహణే॥కల-విక్షేపే॥బిల-భేదనే
తిల-స్నేహనే॥చల-భృతౌ॥పాల-రక్షణే॥లూష-హింసాయాం॥శుల్బ-మానే ॥ శూర్పం
చ॥చుట-ఛేదనే॥ముట-సంచూర్ణనే॥పడి-పసి-నాశనే॥ వ్రజ-మార్గసంస్కారగత్యోః॥శుల్క-
అతిస్పర్శనే॥చపి గత్యాం॥క్షపి-క్షాన్త్యాం॥క్షజి-కృచ్ఛ్రజీవనే॥ శ్వర్త-గత్యామ్ ॥ శ్వభ్ర చ ॥
జ్ఞప-మిచ్చ-అయంజ్ఞానేజ్ఞాపనేచ॥ యమ - చపరివేషణేమిత్ ॥ చహపరికల్కనే-
చప ఇత్యేకే ॥ రహి - త్యాగే ॥ బల - ప్రాణనే ॥ చిఞ్ - చయనే ॥ ఘట్టచల
నే ॥ ముస్తసంఘాతే ॥ ఖట్టసంవరణే॥ షట్ట- స్ఫిట్ట-చుబి - హింసాయామ్ ॥ పూల
సంఘాతే ॥ పూర్ణేత్యేకే పుణేత్యన్యే ॥ పుంస-అభివర్ధనే॥ టకి-బంధనే॥వ్యయక్షేపే-
వ్యయ-విత్తఇత్యేకే॥ధూస-కాన్తికరణే॥మూషఇత్యేకే-ధూశఇత్యపరే॥కీట-వర్ణే॥చూర్ణ-

సంకోచనే॥ పూజ-పూజాయామ్॥ అర్క-స్తవనే-తపన ఇత్యేకే॥ శుఠ-ఆలస్యే॥ శుఠి-శోష
ణే॥ జుడ-ప్రేరణే॥ గజ-మార్జ-శబ్దార్థౌ॥ మర్చ-చ॥ ఘృ-ప్రస్రవణే॥ పచి-విస్తారవచనే॥ తిజ-ని
శానే॥ క్షత-సంశబ్దనే॥ వర్ధ-ఛేదనపూరణయోః॥ కుబి-ఆచ్ఛాదనే-కుభి ఇత్యేకే॥ లుబి-తుబి
అర్దనే-అదర్శన ఇత్యేకే॥ హ్లప-వ్యక్తాయాం వాచి-క్లప ఇత్యేకే-(క్లృప) ఇత్యన్యే॥ చుటి -
ఛేదనే॥ ఇల-ప్రేరణే॥ మ్రక్ష-మ్లేచ్ఛనే॥ మ్లేచ్ఛ-అవ్యక్తాయాం వాచి॥ (బ్రూస)-బర్హ-బల్హ-
హింసాయామ్॥ గర్జ-గర్ద-శబ్దే॥ గర్ధ-అభికాంక్షాయామ్॥ గుర్ద-పూర్వనికేతనే॥ జసి-రక్ష
ణే-మోక్షణ ఇత్యేకే॥ ఈడ-స్తుతౌ॥ జసు-హింసాయామ్॥ పిడి-సంఘాతే॥ రుష-రోషే-
రుట ఇత్యేకే॥ డిప-క్షేపే॥ ష్టుప-సముచ్ఛ్రాయే॥ ౧౭౧॥ —※— ఆకుస్మాదాత్మనే
పదినః॥ చిత-సంచేతనే॥ దాసృ-దానే॥ దశి-దంశనే॥ దసి-దంశనదర్శనయోః॥ దస ఇత్యే
కే॥ డప-డిప-సంఘాతే॥ తత్రి-కుటుంబధారణే॥ కుటుంబ-ధాత్వంతరమితి చాంద్రాః॥
మత్రి-గుప్తభాషణే॥ స్పశ-గ్రహణసంశ్లేషణయోః॥ తర్జ-భర్త్స-తర్జనే॥ బస్త-గంధ-అర్దనే॥
విష్క - హింసాయామ్॥ హిష్క ఇత్యేకే॥ నిష్క - పరిమాణే॥ లల - ఈప్సా
యామ్॥ కూణ-సంకోచే॥ తూణ-పూరణే॥ భ్రూణ-ఆశావిశంకయోః॥ శఠ-శ్లాఘాయామ్॥
యక్ష-పూజాయామ్॥ స్యమ-వితర్కే॥ గూర-ఉద్యమనే॥ శమ-లక్ష-ఆలోచనే॥ కుత్స-అవ
క్షేపణే॥ త్రుట-ఛేదనే॥ కుట చ॥ గళ-స్రవణే॥ భల-ఆభండనే॥ కూట-ఆప్రదానే-అవసాద
న ఇత్యేకే॥ కుట్ట-ప్రతాపనే॥ వంచు-ప్రలంభనే॥ వృష-శక్తిబంధనే॥ మద-తృప్తియోగే॥
దివు-పరికూజనే॥ గృ-విజ్ఞానే॥ విద-చేతనాఖ్యాననివాసనేషు॥ మన-స్తంభే॥ యు - జుగు
ప్సాయాం॥ కుస్మ-నామ్నో వా —※※※— చర్చ-అధ్యయనే॥ బుక్క-భాషణే॥ శబ్ద-ఉ
పసర్గాదావిష్కారే చ॥ కణ-నిమీలనే॥ జభి-నాశనే॥ షూద-క్షరణే॥ జసు-తాడనే॥ పశ -
బంధనే॥ అమ-రోగే॥ చట-స్ఫుట-భేదనే॥ ఘట-సంఘాతే, హంత్యర్థాశ్చ॥ దివు-మర్దనే॥ అ
ర్జ-ప్రతియత్నే॥ ఘుషిర్-విశబ్దనే॥ ఆఙః క్రంద-సాతత్యే॥ లస-శిల్పయోగే॥ తసి-భూష-
అలంకారే॥ మోక్ష-అసనే॥ అర్హ-పూజాయామ్॥ జ్ఞా-నియోగే॥ భజ-విశ్రాణనే॥ శృధు-
ప్రసహనే॥ యత-నికారోపస్కారయోః॥ రక-లగ-ఆస్వాదనే రఘ ఇత్యేకే - రగేత్య
న్యే॥ అంచు-విశేషణే॥ లిగి-చిత్రీకరణే॥ ముద-సంసర్గే॥ త్రస-ధారణే-గ్రహణ ఇత్యేకే-వా
రణ ఇత్యన్యే॥ ఉధ్రస-ఉంఛే॥ ముచ-ప్రమోచనే మోదనే చ॥ వస-స్నేహచ్ఛేదాపహ
రణేషు॥ చర-సంశయే॥ చ్యు-సహనే-హసనే చేత్యేకే-చ్యుస ఇత్యేకే॥ భువ -అవకల్కనే-చిం
తన ఇత్యన్యే॥ కృపేశ్చ॥ ఆస్వదస్సకర్మకాత్॥ అతః పరం స్వదిమభివ్యాప్య సంభవత్క
ర్మకేభ్య ఏవ ణిచ్॥ గ్రస-గ్రహణే॥ పుష-ధారణే॥ దళ-విదారణే॥ పట-పుట-లుట-తుజి-మి
జి-పిజి-లుజి-భజి-లఘి-త్రసి-పిసి-కుసి-దశి-కుశి-ఘట-ఘటి-బృహి-బర్హ-బల్హ-గుప-ధూ

శ-విభ-భీ-వశ-శుభ-లోక్బ-లోచ్బ-ణద-కుప-తర్క-వృతు-వృధు భాషార్థాః॥ సుట-లజి-లజం దసి-భృ॰ గుశి-శీక నట-పుటి-యచి రఘి-లఘి-అంహి-రంహి-మహి-చ॥ లడి-తడి-నడ-చ॥ పూరీ-ఆప్యాయనే॥ రుజ హింసాయామ్॥ స్వద-ఆస్వాదనే॥ స్వాదఇత్యేకే॥ ౧౩ ౦॥—※—

అథాధృషాద్వా॥ ఇతఊర్ధ్వం గ్రంథ్యపధాతుగణో వ్యాఖ్యాతవ్యో వైకల్పికణిచః॥ యుజ-పృచ-సంయమనే॥ అర్చ-పూజాయామ్॥ షహ-మర్షణే॥ ఈర-క్షేపే॥ లీ-ద్రవీకరణే॥ వృజీ-వర్జనే॥ వృఙ్-ఆవరణే॥ జ్రా-వయోహానౌ॥ జ్రిచ॥ రిచ-వియోజనసంపర్చనయోః॥ శిష-అసర్వోపయోగే॥ తప-దాహే॥ తృప-తృప్తౌ-సందీపనఇత్యేకే॥ ఛృదీ-సందీపనే॥ దృప-ఛృప-దృప-సందీపనఇత్యేకే॥ దృభీ భయే॥ దృభ-సందర్భే॥ శ్రథ-మోక్షణే హింసాయామిత్యేకే॥ మీ-గతౌ॥ గ్రంథ-బంధనే॥ శీక-ఆమర్షణే॥ చీక-చ॥ అర్ద-హింసాయాం-అయమస్వరితేత్॥ హిసి-హింసాయామ్॥ అర్హ-పూజాయామ్॥ ఆఙ్షద-పద్యర్థే॥ శుంధ-శౌచకర్మణి॥ ఛద-అపవారణే-అయంస్వరితేత్॥ జుష-పరితర్కణే-పరితర్పణఇత్యేకే॥ ధూఞ్-కంపనే॥ ప్రీఞ్-తర్పణే॥ శ్రంథ-గ్రంథ-సందర్భే॥ ఆప్-లంభనే॥ స్వరితేదయమిత్యేకే-తను శ్రద్ధోపకరణయోః॥ ఉపసర్గాచ్చ దైర్ఘ్యే॥ చన శ్రద్ధోపహననయోరిత్యేకే॥ వద-సందేశవచనే-స్వరితేత్-అనుదాత్తేదిత్యేకే॥ వచ-పరిభాషణే॥ మాన-పూజాయామ్॥ భూ-ప్రాప్తౌ-ఆత్మనేపదీ-ణిచ్సన్నియోగేనైవఆత్మనేపదమిత్యేకే॥ గర్హ-వినిందనే॥ మార్గ-అన్వేషణే॥ కఠి-శోకే॥ ఉత్పూర్వోయముత్కంఠాయాం॥ మృజూ-శౌచాలంకారయోః॥ మృష-తితిక్షాయామ్-అయంస్వరితేత్॥ ధృష-ప్రసహనే॥ ౨౩॥ ఇత్యాధృషీయాః॥—※అథాదంతాః॥

కథ-వాక్యప్రబంధే॥ వర-ఈప్సాయామ్॥ గణ-సంఖ్యానే॥ శఠ శ్వఠ-సమ్యగవభాషణే॥ పట-వట-గ్రంథే॥ శాంతఇత్యేకే॥ రహ-త్యాగే॥ స్తన-గద-దేవశబ్దే॥ పత-గతౌ వా॥ వాణిజ-స్తేః వాణిదంతఇత్యేకే॥ పషోఽనుపసర్గాత్ గతౌ॥ స్వర-ఆక్షేపే॥ రచ-ప్రతియత్నే॥ కల-గతౌసంఖ్యానేచ॥ చహ-పరికల్కనే॥ మహ-పూజాయామ్॥ సార-కృప-శ్రథ-దౌర్బల్యే॥ స్పృహ-ఈప్సాయామ్॥ భామ-క్రోధే॥ సూచ-పైశున్యే॥ ఖేట-భక్షణే॥ ఖోడ ఇత్యేకే॥ ఖోట ఇత్యపరే॥ క్షోట-క్షేపే॥ గోమ-ఉపలేపనే॥ కుమార-క్రీడాయామ్॥ శీల-ఉపధారణే॥ సామ-సాంత్వప్రయోగే॥ వేల-కాలోపదేశే॥ కాలఇతిపృథగ్ధాతురిత్యేకే॥ పల్యూల-లవనపవనయోః॥ వాత-సుఖసేవనయోః-గతిసేవనయోరిత్యేకే॥ గవేష-మార్గణే॥ వాస-ఉపసేవాయామ్॥ నివాస-ఆచ్ఛాదనే॥ భాజ-పృథక్కర్మణి॥ సభాజ-ప్రీతిదర్శనయోః-సేవనేచేత్యేకే॥ ఊన-పరిహాణే॥ ధ్వన-శబ్దే॥ కూట-పరితాపే॥ సంకేత-గ్రామ-కుణ-గుణ-చామంత్రణే॥ చాటు-కూటోపే॥ కేత-నికేతన-శ్రావణే॥ నిమంత్రణే॥ కూణ-సంకోచనే॥ స్తేన-చౌర్యే॥ ఆగర్వాదాత్మనేపదినః॥ పద-గతౌ॥ గృహ-గ్రహణే॥ మృగ

గల అన్వేషణే॥ కుహ విస్మాపనే॥ శూర-వీర-విక్రాన్తౌ॥ స్థూల-పరిబృంహణే॥ అర్థ-ఉపయాచ్ఞాయామ్॥ సత్ర-సంతానక్రియాయామ్॥ గర్వమానే ॥ ఇత్యాగర్వీయాః—❁—సూత్ర వేష్టనే॥ మూత్ర ప్రస్రవణే॥ రూక్ష పారుష్యే॥ పార-తీర-కర్మసమాప్తౌ॥ పుట సంసర్గే॥ ధేక-దర్శన ఇత్యేకే॥ కత్ర-శైథిల్యే॥ కర్త ఇత్యేకే ॥ ప్రాతిపదికాద్ధాత్వర్థే బహుళమిష్ఠవచ్చ॥ తత్కరోతి తదాచష్టే॥ తేనాతిక్రామతి॥ ధాతురూపం చ॥ బష్క-దర్శనే ॥ చిత్ర-చిత్రీకరణే॥ కదాచిద్దర్శనే॥ అంస-సమాఘాతే॥ వట-విభాజనే॥ లజ-ప్రకాశనే॥ వటి-లజి-ఇత్యేకే॥ మిశ్ర-సంపర్కే-అయమనుదాత్తేత్ ॥ సంగ్రామ-యుద్ధే- అనుదాత్తేత్ ॥ స్తోమ-శ్లాఘాయామ్॥ ఛిద్ర-కర్ణభేదనే॥ కర్ణచ్ఛేదనే-కర్ణేతి ధాత్వంతరమిత్యన్యే॥ అంధ-దృష్ట్యుపఘాతే॥ దండ-దండనిపాతనే॥ అంక పదే లక్షణే చ॥ అంగ చ॥ సుఖ-దుఃఖ-తత్క్రియాయామ్॥ రస ఆస్వాదన స్నేహనయోః॥ వ్యయ-విత్తసముత్సర్గే॥ రూప-రూపక్రియాయామ్ ॥ ఛేద-ద్వైధీకరణే॥ ఛద-అపవారణ ఇత్యేకే॥ లాభ-ప్రేరణే॥ వ్రణ గాత్రవిచూర్ణనే॥ వర్ణ-వర్ణక్రియావిస్తారగుణవచనేషు॥ ౧౮ ॥ బహుళమేతన్నిదర్శనమ్॥ అదంతా ధాతవో బహుళం భవంతి. తేన-పర్ణ-హరితభావే॥ విష్క-దర్శనే॥ క్షప ప్రేరణే॥ వస నివాసే॥ తుత్థ-ఆవరణే॥ ఏవం ఆందోళయతి- ప్రేంఖోళయతి- విడంబయతి అవధీరయతీత్యాది॥ అన్యే తు దశగణపాఠో బహుళమిత్యాహుః తేనాపఠితా అపి సౌత్రా లౌకికా వైదికాశ్చ ద్రష్టవ్యా ఇత్యాహుః- ఇతరే తు నవగణీపఠితేభ్యోఽపి క్వచిత్స్వార్థే ణిజ్భవతి - బహుళగ్రహణాత్ - తేన రామో రాజ్యమచీకరదిత్యాదిసిద్ధిరిత్యాహుః- చురాదిభ్య ఏవ బహుళం ణిజిత్యన్యే॥ ణిజం గాన్నిరసనే॥ అంగవాని ప్రాతిపదికం నిరసనే ణిజం లభతే ణిజంతాచ్చాత్మనేపదమేవ॥ శ్వేతాశ్వాశ్వతరగాలోడితాహ్వరకాణాం చతుర్ణాం ధాత్వర్థే ణిజ్ ద్రష్టవ్యః-అశ్వతరేతకలోపశ్చ ద్రష్టవ్యః ణిజేవేత్యేకే॥ పుచ్ఛాదిషు ధాత్వర్థ ఇత్యేవ సిద్ధమ్॥ ౧౯॥

❁ ఇతి చురాదయః ❁

ఓం శ్రీ మేధాదక్షిణామూర్తిగురవే నమః॥